

58

ȘCOALA ARDELEANĂ

I

Coperta : *Ion Olaru*

88.

ȘCOALA ARDELEANĂ

I

Ediție critică, note, bibliografie și glosar de
FLOREA FUGARIU

Introducere de DUMITRU GHIȘE și
POMPILIU TEODOR

EDITURA MINERVA

București, 1983

@ Inv. nr. 1540281

II 686877

1951

1951

1951

1951

INTRODUCERE

Ideea de a publica o antologie a Școlii ardeleni ni se pare oportună sub raport științific. Chiar dacă ea vine în urma altor meritorii tentative și, nu în ultimul rând, după ce au văzut lumina tiparului reprezentative monografii sau studii, revenirea la texte este, o dată mai mult, relevantă¹. Școala ardeleană de fiecare dată, la o nouă apropiere, își dezvăluie, în raport cu progresele pe care le înregistrează astăzi cercetările iluministe, sensurile ei adânci și mereu noi.

După mai bine de un veac de exegeză modernă, mișcarea intelectuală din Ardeal își păstrează locul ei distinct în iluminismul românesc, așa cum a fost conturat de Ovid Densusianu, la sfârșitul secolului al XIX-lea, și apoi statornicit de Nicolae Iorga. Dacă primul a stăruit, cum era și firesc, asupra contribuției filologice, cel de al doilea, înclinat, ca nimeni altul, spre marile construcții, a fixat definitiv rolul Școlii ardeleni în secolul al XVIII-lea românesc.

Așezînd mișcarea de activizare a conștiinței naționale a românilor din Ardeal sub semnul personalității lui Petru Maior, difuzorul prin excelență a noii ideologii naționale, Nicolae Iorga a fost cel dintîi care a descifrat notele definitorii ale iluminismului ei. Indiscutabil lecția lui Ovid Densusianu despre școala latinistă² și *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*³ rămîn adevărate pietre de hotar în istoriografia curentului. Îndeosebi sinteza lui Nicolae Iorga a făcut pași decisivi spre aprofundarea operei Școlii ardeleni, oferind viitoarelor exegeze necesarele referințe. Reflectînd stadiul la care se situau studiile despre secolul al XVIII-lea, opera lui Nicolae Iorga a stăruit asupra enciclopedismului intelectualilor ardeleni, subliniind, totodată, valoarea europeană a demersului lor. Așa se explică, de altminteri, faptul că insistența Nestorului istoriografiei noastre în jurul viziunii general românești a operei istorice a Școlii ardeleni, nu l-a condus la neglijarea aspectelor ei filozofice.

Moment de răscruce în exegeza problemei, cartea lui Iorga reflectă, fără îndoială, progresul pe care l-a făcut istoriografia critică în jurul lui 1900. Detașîndu-se de viziuni-

¹ N. Bocșan, *Bibliographie des Lumières roumaines (Contribution)*, în *Cahiers roumaines d'études littéraires*, 1977, nr. 2, p. 87—103; Idem, *Bibliographie des Lumières roumaines (Nouvelles contributions)*, în *Cahiers roumaines d'études littéraires*, 1979, nr. 2, p. 76—92.

² O. Densusianu, *Școala latinistă în limba și literatura română (Originea, tendințele și influențele ei)*, București, 1900.

³ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, vol. I—II, București, 1901.

nea provincială, și adeseori confesională, Nicolae Iorga a reluat, la o altă scară de valori și dintr-altă perspectivă, interpretările generației pașoptiste, de la Bălcescu la Papiu-Ilarian. El a reliefat semnificația națională și europeană a mișcării intelectuale românești din secolul al XVIII-lea. Preluând de la generația romantică formula de „Școală ardeleană”, prin care s-a designat mișcarea de *renovatio* din Transilvania, Iorga i-a conferit substanță prin cercetarea sistematică a scrisului iluminiștilor români.

Marele istoric, prin investigațiile sale stăruitoare în manuscrisele Triadei ardeleni, a adus nu numai o extraordinară bogăție de informație, ci, mai cu seamă, a surprins ideile novatoare ale epocii, care au îngăduit situarea exactă a mișcării din Ardeal în istoria ideilor secolului al XVIII-lea.

De aici, de la luminoasă sinteză a lui Nicolae Iorga, au pornit, într-un alt stadiu de evoluție a cunoașterii istorice, noile tentative interpretative. În acest context un loc prioritar îl deține monumentală lucrare a lui Dimitrie Popovici, consacrată literaturii române în epoca luminilor⁴. Istoricul literar clujean, în spiritul comparatismului, reluând idei, abia enunțate de Iorga, a fixat temeinic și argumentat Școala ardeleană în spațiul românesc și european. Acordând o evidentă prioritate ideilor filozofice, Popovici a contribuit la încadrarea Școlii ardeleni în spațiul raționalismului secolului luminilor. Lărgind sfera investigației de la istorie și filologie la opera filozofică și literară, savantul istoric literar inaugurează studiile propriu-zis iluministe în țara noastră.

Apariția, în 1948, a lucrării lui David Prodan dedicată *Supplexului*⁵, a asociat înțelegerii Școlii ardeleni o adecvată încadrare a ideilor politice românești ideologiei secolului al XVIII-lea. Atent la manifestările de ansamblu ale luminilor europene, David Prodan a apropiat mișcarea de renovatie din Ardeal de manifestările *Aufklärung*-ului. Însemnătatea cărții lui David Prodan rezidă, printre altele, în faptul că a inversat ordinea demonstrației tradiționale, a unei mișcări intelectuale generatoare a programului politic, dovedind tocmai contrariul, atunci când a așezat acțiunea lui Inochentie Micu la temelia ideilor Școlii ardeleni. Cu David Prodan interpretarea fenomenului își asociază domeniul vast și semnificativ al ideologiei politice, precum-pănitor în secolul luminilor, prin implicațiile generale avute într-o societate cuprinsă de febra înnoirilor.

Deschiderea pe care a realizat-o lucrarea profesorului Prodan în istoria secolului al XVIII-lea a înfrînit, în acești ani, interesul investigărilor operate din unghiul filozofiei, în spațiul intelectual al unui timp aflat sub semnul raționalismului. Atunci când, în jurul anilor 1950, Lucian Blaga s-a oprit la contribuția filozofică a Școlii ardeleni⁶, într-un moment semnificativ al biografiei sale, a făcut-o sub autoritatea a trei repere fundamentale: Iorga, Popovici, Prodan. Indiscutabil, filozoful român ne-a restituit un secol XVIII orientat spre teritoriile filozofiei, așa cum îl mărturisea opera ardelenilor, dedicată transpunerii în limba națională a cugetării moderne. Numele lui Lucian Blaga rămîne indisolubil legat de relevarea aportului lui Samuil Micu la crearea terminologiei filozofice românești. Adîncind problematica *Aufklärung*-ului în cultura românească, autorul *Gîndirii românești...* a sesizat esențialul din creația Școlii ardeleni, integrarea, prin filozofie, în epoca luminilor.

Ultimele decenii din exegeza iluminismului românesc au colaborat, prin cercetări larg diversificate spre totalitatea domeniilor de creație, la dezvăluirea conținu-

⁴ D. Popovici, *La littérature roumaine et l'époque des lumières*, Sibiu, 1945.

⁵ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Cluj, 1948.

⁶ L. Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea* (1950). Ediție îngrijită de George Ivașcu, București, 1966.

tului de idei al scrierilor Școlii ardelen. Cercetarea și interpretarea actuală a dimensionat, în termenii sensibilității moderne, amploarea și particularitatea curentului în cultura centrului și sud-estului european⁷.

Istoriografia, în repetatele ei demersuri de explicare a genezei Școlii ardelen, a oscilat între a invoca, nu fără ostentație, exclusivismul factorului intern și tentația supraestimării determinațiilor externe, adeseori în replică la teza contrară. De la interpretarea tradițională a curentului, considerat ca efect al Unirii cu biserica romană, istoricii au evoluat în timp spre o încercare de explicare a fenomenului, prin raportare la climatul secolului al XVIII-lea. Demonstrația lui Dimitrie Popovici, din cursul universitar din 1938, și reluarea ei în cunoscuta lui carte, a adus, fără îndoială, o substanțială schimbare de optică istorică. Cercetările mai noi au dovedit că unilateralitatea în explicarea fenomenului nu este în avantajul situației corecte a genezei celei dintîi manifestări de amploare a luminilor române. O bună dovadă este faptul că ideile fundamentale susținute de Școala ardeleană, *ideea latinității, continuitatea și unitatea* de origine, în esențialitatea lor, au fost formulate răspicat și în termeni doctrinari de umanismul românesc. Este astăzi evident că nu Școala ardeleană a descoperit ideea latinității poporului român, că ea aparține creației anterioare, cărturarilor umaniști ai secolului al XVII-lea. Sintetizată, se știe, în opera cantemiriană, ideea latină, avînd suportul unei active conștiințe de neam, își începe o spectaculară carieră în primele decenii ale secolului al XVIII-lea în interiorul arcului carpatic.

Noile împrejurări politice și sociale ce au urmat reconquistei și reinserarea spațiului central european în viitoarea Europă a luminilor a creat condițiile afirmațiilor ideologice moderne. Dar trecerea de la mica la marea Europă a însemnat o accentuare și, mai cu seamă, o reluare a contactelor intelectuale stînjinite de dominația otomană. Într-un răstimp de numai două-trei decenii, între 1683, cel de al doilea asediu al Vienei, și anul 1699, pacea de la Karlowitz, societatea Țărilor Române trăiește o criză a conștiinței tradiționale, înregistrînd efectele tot mai evidente ale unei noi dimensiuni politice și intelectuale. În acest interval de timp, la mai vechile interese ale umanismului și barocului pentru spațiul Europei orientale se asociază, cu rară insistență, valul de curiozitate pentru o zonă aflată atîta vreme în sfera de autoritate a Imperiului otoman. Amintitul proces de redimensionare a continentului, a readus, într-o vreme a convergențelor, în actualitate Țările Române, astfel că interesul pentru istoria poporului român a fost deopotrivă în atenția istoricilor autohtoni sau de peste hotare⁸.

Noua dinamică politică europeană imprimă însă spațiului românesc ritmuri noi, opțiuni politice inedite, mutații în planul mentalității, în general noi atitudini seculare, o evidentă atenuare a confesionalului în avantajul spiritului de toleranță. Din acest punct de vedere Dimitrie Cantemir și făuritorii Unirii religioase ne oferă două din multiplele exemple. Spiritul anticonfesional al celui dintîi, indiferența față de dogme, manifestă în *Divan*, se învecinează cu atitudinea detașată în aceeași materie

⁷ D. Ghișe, P. Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, 1972; I. Lungu, *Școala ardeleană*, București, 1978. (v. N. Bocșan, *Bibliographie des Lumières roumaines*, loc. cit.).

⁸ A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 147—213.

a celor ce negociau, sub aparența unor interese religioase, de fapt probleme acute sociale și politice⁹.

În lumina ideii istorice afirmate în cultura românească la sfârșitul secolului al XVIII-lea este evident că viața intelectuală din Țările Române conturează clar orizonturi culturale preiluministe. Dialogul occident—orient, manifest în operele istoricilor români, sași și maghiari, este alimentat în apreciazabilă măsură, de interesul savantului occidental pentru Europa răsăriteană. Este simptomatic că în această ambianță se afirmă idei noi politice, destinate să stimuleze emanciparea națiunii. În timp ce Dimitrie Cantemir argumenta istoric temeiurile independenței în raport cu Imperiul otoman¹⁰, Atanasie Anghel, negociatorul Unirii, prin *Diploma a doua leopoldină* (1701) revendica, de fapt, corectarea sistemului politic transilvănean, cerind, în ultimă analiză, integrarea românilor în viața constituțională, ca națiune politică.

Noile concepte politice vehiculate, sublinierea originii latine a poporului român, ideea continuității și unității, creația culturală în genere atestă evidența unei noi orientări în spiritualitatea românească la sfârșitul secolului al XVII-lea și în primii ani ai secolului următor. Țările Române prin opera istorică a preilumiștilor participă, într-un ritm alert, la creația preiluminismului european, reluând teme ale umanismului, cărora le-au conferit o nouă substanță ideatică și o remarcabilă tratare științifică. La această operă a epocii redimensionării continentului participă cu rol stimulatîv intelectuali occidentali și cu deosebire reprezentanții barocului istoriografic transilvănean. Privită și din acest unghi, prin raportare la fenomenul preiluminist, geneza Școlii ardelenе încetează să mai fie rezultanta unor determinații unilaterale. Situată în continuitatea vieții spirituale românești, umaniste și preiluministe, Școala ardeleană se explică, în bună măsură, prin condiționări ce țin de structura civilizației general românești, la care este necesar să asociem evoluția culturii europene din secolul luminilor. Cristalizarea programului politic al românilor ardeleni de către Inochentie Micu la mijlocul secolului reprezintă indiscutabil începutul unei epoci novatoare sub aspect politic și cultural.

Premisele politice și ideologice ale Școlii ardelenе

În istoria românilor din interiorul arcului carpatic, Inochentie Micu deschide o nouă epocă datorită programului politic pe care îl formulează de-a lungul unei activități desfășurate mai bine de 30 de ani¹¹. Beneficiar al spiritului preiluminist, om politic prin excelență, atent la nevoile societății românești, în noul cadru al reformismului austriac, Inochentie, într-o epocă de mobilitate politică și socială, a conceptualizat dezideratele națiunii. Reprezentînd păturile libere din societatea românească, aflate spre mijlocul secolului în căutarea individualității naționale, se orientează în sensul ideilor cuprinse cu numai trei decenii în urmă în diplomele Unirii. Inte-

⁹ P. Teodor, *Dimitrie Cantemir și preiluminismul sud-est european*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca*, 1976, p. 299—314; D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967, p. 114—136; L. Blaga, *op. cit.*, p. 24—41.

¹⁰ A. Pippidi, *Politique et histoire dans la proclamation de Démétrius Cantemir en 1711*, în *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București, Paris, 1980, p. 187—214.

¹¹ D. Prodan, *op. cit.*, p. 137—199.

canismului. În special iosefinismul pledează pentru o separație a bisericii de stat, pentru un drept canonic alimentat de ideile reformismului. Prin Samuil Micu, Petru Maior și alți intelectuali din cultura noastră se impune o optică laică în cercetarea istoriei bisericii, se susțin păreri nonconformiste care se opun catolicismului ultramontan. Acum, în veacul raționalismului, se validează și la noi o concepție laică asupra societății, politicii și culturii românești în deplin acord cu marile idei ale luminiilor europene. Exersarea tot mai accentuată a rațiunii, prin referire la raționalismul secolului, se traduce nu într-o gratuită filozofare, ci într-o necesară confruntare cu acele realități sociale sau politice care stăvileau drumul spre progres. Istoria, filologia, în general opera de cultură, chemate să invalideze o lume veche, osificată într-o practică seculară, își caută și își găsesc temeuri filozofice, de principiu, în luminile rațiunii și în legile firii.

Dintre corifeii Școlii ardelenne, S. Micu a fost, neîndoindu-ne, cel care a avut cele mai stăruitoare preocupări de filozofie. În mediul cultural vienez din cea de-a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, Micu a venit în contact cu ideile înaintate ale iluminismului german. Pentru cărturarul român devenise împedecă faptul că nu-și poate întemeia cu adevărat o concepție istorică și filologică în afara unor izvoare teoretice, principiale, filozofice. Conform cu viziunea înaintată a epocii în care trăia, el și-a dat seama că progresul nu poate fi obținut fără îndepărtarea din spiritul omenesc a ignoranței și a prejudecăților înrobitoare, fără cultivarea minții, fără „lumina” cunoașterii raționale — facultatea supremă proprie omului și numai lui. Pe de altă parte, Micu devenise pe deplin conștient că formarea unei culturi naționale este de neconceput în afara filozofiei și a adevărurilor pe care numai ea le poate scoate la iveală.

Întâlnindu-se cu ideile filozofiei wolffiene, prin scrierile discipolilor acestuia, Micu și-a propus, cu o nobilă și generoasă sîrguință, să „facă pre limba românească” această filozofie, să o regîndească în limba poporului său și, astfel, făcîndu-i-o accesibilă, să i-o dăruiască. Hotărîrea ne apare cu atît mai temerară și mai valoroasă, cu cît dificultățile care îi stăteau în cale numai cu greu și parțial pot fi imaginare astăzi. Străbătînd acum, cu ușurință și comoditate, un drum bătătorit de mai bine de un secol și jumătate, nu bănuiești, nu poți să bănuiești decît aproximativ și vag obstacolele istovitoare înfruntate de cei care au deschis pentru întîia oară calea. Micu a fost, pentru noi, un deschizător de drumuri și în domeniul filozofiei. În condițiile epocii sale, cînd, cu excepția *Divanului* lui Cantemir, nu exista o filozofie scrisă în limba română, activitatea sa de pionierat și-a dobîndit un merit indiscutabil. Prin munca sa de „traducător”, S. Micu a venit în întîmpinarea satisfacerii urgențelor implicate de constituirea unei culturi naționale.

Faptul că opera sa filozofică nu poartă marca unei stricte originalități, în înțelesul propriu al cuvîntului, nu-i poate diminua valoarea. În aprecierea dreaptă a acesteia trebuie să se țină seama de considerentul că, în concepția secolului al XVIII-lea, noțiunea de „originalitate” nu era atît de riguros conturată și statornicită ca aceea pe care o avem noi astăzi. „Luministului — scrie cu deplină îndreptățire acad. D. Prodan — din capul locului, noțiunile de „originalitate”, „specialitate”, atît de familiare omului modern, îi sînt mai puțin familiare. El nu are obsesia „originalității”; pentru el cultura trebuie să fie un bun public, ideile un drept al tuturor. El nu are nici exclusivismul specialității, e încă un encicloped, luîndu-și deplină libertate de a încălca hotarele, și altfel nehotărît trase, ale științelor. Ispitit acum de atotputernicia rațiunii,

de puterea omului de a pune prin știință, în serviciul său, forțele naturii, atras de mirajul nou al culturii, idealul lui e cît mai multă lumină și în cît mai multe compartimente ale cunoașterii. Luministul... pornind asaltul general împotriva întunericului masiv înconjurător, n-are grija proprietății armelor sale, n-are masă disponibilă pentru specializare. Mînat de gîndul că o cultură trebuie nu numai realizată, ci și difuzată în mase, atacă toate domeniile, nu numai concepe, ci și preia, mai ales preia, asimilează, transmite mai departe. Mai înainte de a crea o cultură „originală”, el trebuie să realizeze cu orice preț o cultură pur și simplu, și cît mai urgent posibil”⁶⁷. Și Micu, dînd curs acestei comenzi social-istorice, „traduce”.

Opera sa filozofică este întinsă pe un spațiu destul de mare. Ea este rodul unui îndelungat proces de preluare și asimilare, întemeiat pe lucrarea lui Baumeister intitulată: *Elementa Philosophiae Recentioris usibus inventutis scholasticae...*, Cluj, 1771, proces care începe la Viena în 1781 și se încheie în jurul anilor 1800.

Din această operă au fost tipărite, în timpul vieții lui, lucrările: *Loghica*, Craiasca tipografie, Buda, 1799 și *Legile firei, etica și politica* (I, II), Sibiu, 1800.

Multă vreme, cercetătorii operei filozofice a lui Samuil Micu s-au oprit cu predilecție la aceste două lucrări imprimate. Începînd cu Lucian Blaga, cercetarea se orientează și spre manuscrisul inedit al Învățăturii metafizicii întocmit între anii 1787 și 1790 (ms. rom. nr. 226). Textul manuscrisului care s-a păstrat la Secția de manuscrise a Bibliotecii Filialei Cluj a Academiei Republicii Socialiste România nu este complet. După toate probabilitățile, Micu a tradus integral textul lui Baumeister, o parte din el neajungînd însă pînă la noi. Pînă nu de mult s-a crezut că, prin analiza unor aspecte ale acestei opere, problematica filozofică legată de activitatea lui Micu a fost epuizată, cel puțin sub aspectul ineditului. O cercetare atentă a fondurilor Secției de manuscrise a Bibliotecii Filialei Cluj a Academiei Republicii Socialiste România a dus însă la descoperirea și a altor manuscrise, considerate pierdute. Este vorba de: 1. *A filozofiei cei lucrătoare*. Partea a III-a, *Etica sau învățătura obiceiurilor* și 2. *Învățătura politicească*.

Primul manuscris a fost întocmit în prima sa versiune la Viena în anii 1781—1782 (ms. rom., nr. 119); o a doua versiune datează din 1787 (ms. rom., nr. 94, II). *Învățătura politicească* a fost scris tot la Viena în anii 1781—1782 (ms. rom., nr. 119); o a doua versiune datează din 1787 (ms. rom., nr. 94, II).

Ediția de *Scrieri filozofice* care a văzut lumina tiparului în 1966, cuprinde textele manuscriselor *Învățăturii metafizicii*, ale *Eticii* și *Învățăturii politiceșii*. În felul acesta, tot ceea ce rămăsese inedit din manuscrisele filozofice ale lui Micu a fost tipărit.

Traducînd manualul lui Baumeister, unul din discipolii lui Wolff, S. Micu pune de fapt în circulație ideile acestuia din urmă și, prin acestea, elemente ale filozofiei lui Leibniz. Căci, filozofia lui Wolff se leagă nemijlocit de filozofia lui Leibniz și nu reprezintă, în ultimă analiză, decît o sistematizare a acesteia.

Wolff devenise celebru încă în timpul vieții sale (1679—1754), iar filozofia sa a ocupat, o perioadă îndelungată, un loc dominant în gîndirea germană. Spirit eclectic, nu numai sistematic, Wolff s-a străduit să expună în forme geometrice (axiome, teoreme, scholii, corolare) un conținut filozofic pe cît de general, pe atît de divers. În gîndirea lui se articulează, sincretic, odată cu conținutul mare al filozofiei idealist-obiective leibniziene, elemente empiriste și materialiste, preluate mai ales din filozofia

⁶⁷ D. Prodan, Prefață la Gh. Șincai, *Învățătura firească...*, p. 6.

engleză (Bacon, Locke), idei ale dreptului natural și discuțiile pe această temă (por-nite de la Grotius și Pufendorf) moștenite de secolul al XVIII-lea, după cum și numeroase determinări carteziene ale conceptelor generale.

Elementa philosophiae..., manualul lui Friedrich Christian Baumeister, care a servit drept model pentru traduceri lui Micu, a fost întocmit de discipolul lui Wolff în același spirit, a îmbrățișat aceleași domenii generale, a utilizat aceleași materiale eclectice de construcție. Aceasta a făcut ca, prin traduceri lui S. Micu, în cultura românească de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea să răzbată ideile mari, fundamentale ale iluminismului moderat german. O gândire care, reflectând slăbiciunile unei burghezii ce aspiră la o altă ordine social-politică și economică, dar care nu are suficientă forță să o impună, tinde mereu spre un compromis, navighează mai mult sau mai puțin cuminte printre „reforme”, cu veleitatea și iluzia că va putea ajunge, totmai datorită acestei moderații, acestei îndrăzneli cumințite, la țintă. Ea se va apleca spre legile firii și spre experiență și va ridica osanale rațiunii, dar nu va avea curajul să renunțe la prejudecăți teologice mai vechi; va căuta să se scuture de scolastică, utilizând însă mijloacele „teologiei naturale”, ale teologiei „raționalizate”. Atrasă irezistibil spre spiritul explicativ, cauzal-eficient al științei, nu va renunța la cauzele finale. Impunându-și ca un ideal modelarea geometrică a spiritului, va păstra divinitatea ca pe un arhitect ce construiește lumea și-i dă legi, ca Euclid geometriei.

Același amestec contradictoriu de umbre și lumini îl vom regăsi și la S. Micu.

Logica sa, publicată în 1799 la Buda, dezbate o problemă mai largă decât cea cuprinsă în sfera propriu-zisă a logicii. Pe bună dreptate, D. Popovici o consideră a fi o „introducere generală la studiul filozofiei”⁶⁸.

În introducerea ce premerge celor două părți expozitive ale *Logicii*, Micu și-a propus să arate care este obiectul filozofiei și care sînt diviziunile ei. Pentru a determina cît mai limpede conceptul de filozofie, autorul discută — și aceasta este deosebit de semnificativ pentru orientarea filozofică pe care a introdus-o în gîndirea românească — problemele fundamentale ale gnoseologiei — ce sînt cunoștințele, de unde provin ele?

În concepția wolffiană, preluată de Baumeister și prin acesta de Micu, cunoștințele omenești se împart în trei categorii: 1. istorice; 2. filozofice; 3. matematice.

Cunoștințele istorice sînt cunoștințe ale faptelor, ale „...lucrurilor ce sînt sau se fac”. Important este că aceste cunoștințe — temeiul celor filozofice — deși reprezintă o treaptă inferioară („cea mai de jos a cunoștinței omenești”) — provin din experiența senzorială. „Cunoștința cea istoricească prin simțiri se capătă” — scrie Micu⁶⁹. Așadar, începutul oricărei cunoașteri este dat de senzație și nu de revelația divină.

A cunoaște însă numai lucrurile înseamnă a te rezuma la o treaptă inferioară sub raportul valorii gnoseologice. Cunoașterea trebuie să se ridice la descoperirea cauzelor lucrurilor. Cunoașterea „pricinilor” acestora o dă filozofia. „Filozofia nu este altă fără numai... obicinuirea a cerca și a cunoaște destule pricini ale lucrărilor”. Pentru a te ridica la cauza lucrurilor „simțirile” nu mai sînt suficiente⁷⁰. E nevoie

⁶⁸ D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, p. 192.

⁶⁹ S. Micu, *Logica*, Crăiasca tipografie, Buda, 1799, p. 4—5.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 9.

de „cuvîntarea minții, că aceasta este puterea prin care îmbinarea și unirea și adevărul chiar și ales se cunoaște”⁷¹.

În sfîrșit cunoașterea matematică ar fi cea care, completînd pe cea „filozoficească”, dă o expresie cantitativă lucrurilor, „cîtimii” sau „măsurii” lor.

Iată, așadar, cîteva idei nu numai importante, dar și semnificative pentru epocă. Ele demonstrează în linii cu totul aproximative, desigur, progresele realizate de gîndirea filozofică a secolului în raport cu teologia și scolastica medievală. Fără să aducă o soluție unitară procesului cunoașterii, aceste teze îmbină — eclectic — elemente ale empirismului și raționalismului materialist cu elemente idealiste, rudimente dintr-o teorie a adevărului căruia i se recunoaște un conținut obiectiv, articulate cu criteriile carteziene, idealiste, ale verificării acestuia: claritatea și distincția. Punerea unui accent deosebit pe experiență și chiar pe „experiment” (Micu făcînd cu judicios simț de discernămint deosebirea dintre ele) — rezultat al influenței empirismului englez asupra filozofiei germane — dă, sub raport teoretic, o tentă specifică acestei gîndiri ce tindea să se elibereze de sub tutela teologiei revelate și a prejudecăților raționaliste-idealiste cu privire la „ideile înăscute”, legate, într-un fel sau altul, de surse teologice.

Divizarea filozofiei pe care o găsim în *Logica* lui Micu urmează îndeaproape — după Baumeister — pe aceea pe care a dat-o Wolff.

Filozofia se împarte în două mari ramuri: teoretică și practică. Prima ar fi constituită din contemplarea adevărurilor abstracte, cea de-a doua ar cuprinde ideile care au o valoare normativă și călăuzesc acțiunile noastre îndreptate spre cîștigarea fericirii. Filozofia teoretică cuprinde filozofia naturală sau „fizica” și metafizica (constituită la rîndul ei din patru părți: ontologia, cosmologia, psihologia și teologia naturală sau rațională); filozofia practică este constituită din filozofia practică generală, dreptul firii, etica și politica.

În cele două părți propriu-zis expozitive ale *Logicii* lui Micu pot fi regăsite și alte idei care rețin, prin semnificația pe care o au, atenția. Ne referim, de exemplu, la modul în care sînt definite ideile, la împărțirea lor după specie și gen și la reluarea mai amplă a teoriei adevărului, schițată în introducere.

Poate fi surprinsă aici o sensibilă orientare realistă și critică, materialistă în ultimă instanță a acestei logici. Căci ideea nu este altceva decît „închipuirea (imaginea — n. n.) care — zice Micu — poate fi mai luminată sau mai întunecată în minte a vreunui lucru”. La fel, conceptul de gen și specie („feliurile și spițele”) nu au o existență idealist-platoniciană, autonomă, ci țin, ca la Aristotel, de individual: „Feliurile și spițele nu sînt ceva lucru care să aibă osibită a sa stare, ci se socotea numai întru cele singurate”⁷².

Cît privește adevărul, se face distincție între trei tipuri de adevăr: metafizic, etic și logic. Ultimul — căci acesta interesează în logică — este definit drept „cuvîntaș și întocmirea gîndurilor noastre cu lucrul însuși”. Adică, cum am spune în limbajul nostru curent, adevărul este un acord, adecvarea ideii la obiect. Gîndirea este adevărată atunci cînd e întocmai lucrurilor.

De pe o asemenea poziție, *Logica* lui Micu combate, nu fără succes, abaterile de la adevăr, adică rătăcirile, prejudecățile, înșelăciunile. Așa cum remarcă și Lucian Blaga în lucrarea sa privind gîndirea românească din secolul al XVIII-lea, în această parte a logicii lui Micu poate fi deslușit atît ecoul bătăliei duse de Bacon

⁷¹ S. Micu, *Loghica*, ed. cit., p. 8.

⁷² *Ibidem*, p. 41.

împotriva diverselor „idole”, cât și al unor idei carteziene cu privire la valoarea metodologică a unei îndoieli inițiale. Căci ideea în posesiunea căreia sîntem — afirmă Micu — trebuie să o privim cu o oarecare circumspecție critică, să o „ispitim” cu „amănuntul” și „cu luare aminte”⁷³, chiar dacă vine de la vreo autoritate. Cum se ajunge însă la adevăruri certe? Prin două căi: prin „sperință” și prin „arătare”, adică prin experiență și demonstrație.

Între aceste teze și încercarea lui Micu, ca istoric, de a examina critic, cu circumspecție „luare aminte” sursele și documentele pe care le-a întâlnit în cercetările sale — depășind în acest fel faza narativă cronicărească — există, neîndoind, o indiscutabilă legătură.

Într-o formă sau alta, aceste idei — la care se adaugă și altele, noi — pot fi regăsite și în *Învățătura metafizicii*. Pe bună dreptate, I. Lungu făcea observația că, „la fel cu *Logica*, *Învățătura metafizică* este o scriere eclectică, idealistă, în care, alături de elemente materialiste din filozofi ca Bacon și Locke sau din fizica lui Galilei, Descartes, Newton și Leibniz, se întâlnesc formulări dualiste carteziene, speculații teologico-idealiste leibniziene, finalismul vulgar propriu lui Wolff și chiar aspecte aristotelice denaturate în spirit scolastic”⁷⁴.

În fond, toate aceste idei nu reprezintă altceva decît bagajul ideologic al secolului al XVII-lea, cu meritele și scăderile lui.

Învățătura metafizicii este și ea, cum s-a văzut, o traducere. Dar nu o traducere pur și simplu. Micu adaptează adesea și localizează, mai ales cînd e vorba de exemple, rezumă sau clarifică acolo unde Baumeister însuși — pe urmele lui Wolff — nu renunță la anumite formulări pedant-speculative, cum le numea Hegel, și care reprezintă, în fond, o moștenire directă a tradițiilor scolastice, în ciuda faptului că „marele filozof Volfie”, cum îl numește Micu, a încercat să curețe metafizica de aceste speculații. Trebuie precizat de asemenea că, așa cum remarcă și D. Popovici — referindu-se la *Logică* —, și în cazul *Învățăturii metafizice* „infidelitățile” față de model nu rezultă nicidecum din faptul că Micu, fiind călugăr, a încercat să atenueze îndrăznelile laice ale originalului⁷⁵. Omisunile, „corecturile” sau simplificările nu sînt prezente în asemenea cazuri, ci numai acolo unde necesitățile de claritate au solicitat o anumită prelucrare.

Fiind o traducere mai mult sau mai puțin liberă, în nici un caz literală, textul în limba română îndrituiește constatarea că Micu nu era un simplu traducător, fie el și excelent pentru condițiile în care a lucrat. El e ceva mai mult. El se dovedește a fi avut o frumoasă și aleasă cultură filozofică, o înțelegere din interior a ideilor cu care a lucrat, una din mințile înzestrate cu podoaba rară și valoroasă a puterii de generalizare și cuprindere univărsală a lucrurilor. Proba acestui lucru ne-o face nu numai modalitatea traducerii în sine, ci și felul în care ideile generale pe care le-a vehiculat și asimilat i-au folosit drept temeuri pentru activitatea sa din alte domenii, cum ar fi acela al istoriei și cel al filologiei.

Învățătura metafizică a lui S. Micu cuprinde, pe lîngă o „prolegomenă”, trei părți: ontologia, cosmologia și psihologia sau pneumatologia (partea a patra, teologia naturală, prezentă în modelul original, așa cum am arătat, s-a pierdut).

⁷³ *Ibidem*, p. 131.

⁷⁴ I. Lungu, *Gîndirea social-politică și filozofică a lui Samuil Micu*, în *Din istoria filozofiei în România*, vol. II, 1957, p. 133—134.

⁷⁵ D. Popovici, *op. cit.*, p. 193.

Interesul față de această lucrare este solicitat chiar din primele ei rînduri, în care Micu caută să sublinieze rosturile filozofiei și necesitatea ei pentru educația tineretului. Împotriva celor care se arătau sceptici în această privință, autorul scrie: „Măcar că sînt unii carii judecă cum că pre cei tineri nu să cade a-i lăsa să învețe metafizica, pentru că multe și încurcate întrebări cuprinde, care mai bine este a nu le ști decît a le ști, însă eu judec că nu trebuie a opri pre cei mai tineri de la desfătarea metafizicii, cu atîta cu cît mai mult folosește să ajungă ei să poată ales gîndi, care lucru a-l dobîndi foarte mult ajută această învățătură a metafizicii, după ce acum s-au curățit de multe încurcături ale sholasticilor” (§ 1) ⁷⁶.

Într-o formă implicită e prezent aci întregul crez iluminist în puterea rațiunii, în funcția formatoare pe care o are cultivarea minții, în idealul de progres, specific gîndirii secolului, progres fundamentat tocmai pe această cultivare. Accentul cade pe cunoaștere: tineretul trebuie să învețe „ales gîndi”. Actul de credință, pe care se întemeia concepția feudală, lasă locul, cel puțin în acest punct, actului de gîndire propriu-zis. Schimbarea perspectivei este pe cît de înnoitoare pe atît de sensibilă! În locul „încurcăturilor sholasticilor”, se face apologia unei filozofii raționaliste, laice, din care nu lipsesc, cum se va putea vedea, puternice elemente de empirism și materialism.

Dar ce este metafizica? Pentru a putea fi explicată, ca și în *Logică*, se pornește de la elucidarea cunoașterii. Poziția empirist-materialistă în explicarea acesteia, spre deosebire de *Logică*, de astă dată este mai puțin oscilantă. „Toată cunoștința omenească vine de la simțiri, iar tot ce prindem cu simțirile aceea să ține de lucrurile cele singuratic (individuale — n. n.) care în multe chipuri îmbrăcate și învăluite au cu locul, au cu vremea sau cu fața, sau într-alt chip osibite să pun înaintea noastră...” (§ 3). Cunoașterea generalului nu este altceva decît rezultatul extragerii asemănărilor sau deosebirilor existente între lucrurile individuale (§ 4).

Obiectul metafizicii, la rîndul lui, este tocmai „îlucuirea” ideilor generale și universale („închipuirile preste tot de obște”) pe care ni le facem despre lucruri. „...Învățătura aceia cu care închipuirile cele preste tot să îlcuiesc, să zice metafizică” (§ 5). Astfel, ontologia se ocupă cu îlcuirea ideilor și principiilor („începuturilor”) generale ale cunoașterii omenești, cosmologia este „știința despre lume preste tot”, iar psihologia se ocupă de cele ce cunoaștem prin experiență despre suflet și „cele ce cu mintea încercăm” (§ 6).

După aceste considerații preliminare, *Învățătura metafizicii* se ocupă cu determinarea propriu-zisă a părților din care este constituită.

Ontologia este „împărăteasa tuturor științelor”, căci pe principiile ei se fundamentează atît adevărurile „fizicești” (naturale), cît și cele etice normative („cele pentru îndreptarea năravurilor omenești”). Ca atare, ontologia este cea care se află în posesiunea adevărurilor fundamentale și certe („șapene”). Ea este „cuvîntare despre ceea ce este”, despre „îns” (fiindcă toate lucrurile, adică ceea ce este, existența, este „îns”).

Care sînt principiile, temeiurile generale care stau la baza oricărei cunoașteri omenești? Ele sînt două și exprimă esențiale ale filozofiei raționaliste leibnizian-wolffiene: principiul contradicției („începutul zicerii împotrivă”) și principiul cauzei suficiente („începutul pricinii destule”). În funcție de cele două principii, „adevărurile

⁷⁶ Trimiterile la paragrafele din text se fac după Samuil Micu, *Scrieri filozofice*, Editura științifică, București, 1966.

metafizice" sînt și ele de două feluri: necesare („trebuincioase") și întîmplătoare. Primele se bazează pe principiul contradicției, ultimele pe principiul cauzei suficiente (§ 9).

Această transpunere a unor principii logice formale în principii „metafizice", într-un soi de condiții formale apriori ale existenței și ale adevărului — prefigurare a unei modalități kantiene — a fost opera prin excelență a filozofului german Christian Wolff. Deși ea reprezintă un element idealist-raționalist, trebuie relevată semnificația pozitivă mai adîncă pe care o are. Dacă ceea ce există trebuie să îndeplinească condițiile izvorîte din aceste principii, atunci, practic, aceasta însemna că, în viață, în cea socială îndeosebi, tot ceea ce nu are „rațiune suficientă" trebuie să piară într-un fel sau altul, după cum orice lucru care îndeplinește această condiție trebuie să se impună. „Popularitatea de care s-a bucurat Wolff în Germania, Austria și în Transilvania printre reprezentanții burgheziei în ascensiune — scrie I. Lungu — se explică, în bună parte, prin aplicabilitatea acestui principiu la viața socială. Astfel, din moment ce o instituție perimată nu avea «rațiune suficientă» spre a exista, concluzia practică era necesitatea înlăturării ei, după cum atunci cînd exista «rațiune suficientă» pentru o reformă ea trebuie să fie acceptată" ⁷⁷.

Aceste temeuri teoretice nu puteau să nu fie utile politicii reformiste, promovată în epocă atît de „absolutismul luminat" cît și de reprezentanții ideologici ai unei burghezii insuficient de puternice pentru a-și impune pe cale revoluționară interesele.

„Tot ce este trebuie să aibă pricină destulă" — se scrie în metafizica lui Micu (§ 15) — după ce, cu cîteva paragrafe mai înainte, arătase că principiul contradicției este izvorul a toată „adeverirea" (§ 12). Că această teză a rațiunii suficiente, prin felul în care a fost utilizată, este în esența ei antiteologală, se vedește și dintr-un exemplu aflat în *Învățătura metafizicii*, prin care se arată ce trebuie înțeleș prin „pricină destulă": „Adecă Bucur socotisă să se apuce să învețe theologhia și ce i-au venit că s-au mutat voia și s-au apucat să învețe legile, pentru că nădăjduiește că cu învățătura legilor mai curînd va dobîndi cinste și boierie. Nădejdea aceasta este pricină destulă sau cauză pentru ce Bucur au mutat voia de la theologhie la legi să le învețe" (§ 14). Prin însuși conținutul său, acest exemplu, coroborat cu ideea exprimată anterior că singurele cunoștințe certe le dă ontologia, *Învățătura metafizicii* se abătea grav, „eretic", de la ortodoxia dogmatică a adevărurilor revelate.

Capitolele și paragrafele următoare ale ontologiei aduc în dezbatere problemele legate de „îns" și „neîns" (adică de ceea ce în limba latină era exprimat prin „ens" și „non-ens" sau, în greacă, prin „on" și „mi-on"), cele privind categoriile de „posibilitate" („ceea ce e cu putință") și imposibilitate, actualizarea posibilității („plinirea putinței"), distincția dintre existență („estere") și esență („ființă"), atributele entității etc.

Modul cvasiaxiomatic în care sînt formulate diferitele teze, ca și conținutul lor, nu numai că are, pe alocuri, o ascendență scolastică, dar nici nu prezintă o importanță teoretică deosebită.

Unele idei rețin totuși atenția. Așa, bunăoară, atunci cînd se discută despre „săvîrșire" și „nesăvîrșire" (adică despre perfecțiune și imperfecțiune) exemplele date nu sînt lipsite de o semnificație specială, provenită din aderența pe care ele o au la liniile mai generale și definitorii ale concepției iluministe a lui Micu. Exemplul dat pentru un bun „săvîrșit" oferă posibilitatea introducerii, într-un text de metafizică, a unor sfaturi privind cultivarea pămîntului. Finalismul teoretic se convertește într-unul practic. Țarina

⁷⁷ I. Lungu, *op. cit.*, p. 132.

— scrie Micu — atunci este „săvîrșită” cînd este roditoare. „Iar ca să fie țarina roditoare trebuie să fie aceste osibite lucruri : 1) ca țarina să fie arată și bine lucrată ; 2) să nu se înece și cum zic să nu să orbească ; 3) să aibă umezeală destulă ; 4) sămînța să se arunce și să se acopere cu pămînt (§ 64). La fel „nesăvîrșit” lucru este, printre altele, dar nu lipsit de importanță prin aceasta, și atunci „...cînd împăratul, sălbătîcindu-să cumplit, tirănește în averile și viața norodului...” (§ 65). După cum se știe, în vederile lui Micu este exprimată adesea, în spiritul reformist al concesiilor, datoria de a asculta pe „împărat”. Dar însuși faptul că puterea acestuia este, teoretic, limitată de drepturile firii, că el este sau devine „nesăvîrșit”, atunci cînd se sălbăticește, reprezenta, prin forța împrejurărilor, un însemnat pas înainte în dezvoltarea liberei cugetări.

Dacă, teoretic, „săvîrșirea” este concepută finalist și metafizic, ca armonie („drept aceia trei sînt de lipsă la toată săvîrșirea ; 1) un sfîrșit, la care să întind cele osibite, care să află în vreun lucru ; 2) sînt de lipsă mai multe și osibite lucruri ; 3) unirea celor osibite cu sfîrșitul...”), faptul trebuie apreciat în contextul istoric în care apare. Metafizica, în accepția dată de Engels cuvîntului, își păstra încă justificarea istorică în acest secol al XVIII-lea. Științele naturii, dominate de mecanica galileo-newtoniană, nu depășiseră stadiul lor „clasificator”, cumulativ, iar filozofia — purtînd pecetea științei epocii — nu ajunsese la o viziune dinamică asupra lumii. Vor trebui să treacă încă cîteva decenii pînă cînd filozofia, prin Hegel, să dobîndească conștient dialectica. Pe de altă parte, în aprecierea acestor teze asupra „săvîrșirii” trebuie să se țină seama și de faptul că din ele Micu a extras cîteva concluzii neașteptate, dar pline de miez umanist. După cum se va putea vedea, aceste concluzii — prin conținutul lor progresist — izvorau dintr-o gîndire care milita pentru dobîndirea de drepturi pentru popor, pentru libertate și o stare mai bună, dintr-o conștiință națională în plină formare. Căci, din amintitele teze despre săvîrșire se iscă problema conflictului moral dintre diferitele „săvîrșiri” posibile. Din mai multe săvîrșiri, „una pre alta strică”. „Adecă, patria, moșia și slobozenia a o ținea și a o apăra este săvîrșire. Viața a o păzi și acasă cu muierea și cu pruncii a ședea în pace, sînt săvîrșiri. Ci să întîmplă vremi cînd patria și slobozenia nu să poate ținea de nu-ți vei băga și tu viața în primejdie și pîn la o vreme să se turbure viața ta cea cu odihnă. Aici o săvîrșire strică pe alta” (§ 68). O săvîrșire strică „îndreptarea” altei săvîrșiri. Cum se rezolvă însă, practic, moral o asemenea situație conflictuală ? Prin subordonarea binelui individual celui general („de obște”) ; binele mai mare trebuie să primeze asupra celui mai mic, așa cum întregul primează asupra părții. „Adecă, ca să se ție patria și slobozenia, de multe ori trebuie ca binele și folosul tuturor oamenilor să se împutinează. Mulți bani fieștecine să dea, viața să și-o arunce în primejdie, ziduri și sălașe să strică, să opresc tîrgurile, să răpesc averile și toate răutățile care le vedem că să fac cînd este război trebuia a le păzi, făr-de care pacea și binele de obște nu poate fi, cum nu poate fi sănătos trupul făr-de tăierea mădularului celui putred” (§ 70).

Există aici inoculată ideea pozitivă a preeminenței actului practic, de viață asupra celui teoretic, o inflexiune și o derivare a acestuia din urmă în raport cu primul. „Armonia” teoretică trebuie să țină seama de caracterul conflictual al vieții și să revină la sine printr-o rezolvare dictată în ultimă instanță de necesitățile practice ale acestei vieți. Făcînd distincție între războaiele nedrepte și războaiele de apărare a patriei și a independenței, pe care le considera justificate, Micu dă dovadă de o înțelegere profundă a lucrurilor și de o mare maturitate de gîndire nu numai filozofică, ci și istorică. De altfel în lucrările lui istorice, cum ar fi de exemplu *Scurtă cunoștință...*, nu o dată Micu aduce elogii luptei duse de Țările Române împotriva coteropirii străine, deplîngînd

în același timp starea tristă provocată de războaiele fratricide dintre Moldova și Țara Românească, războaie care au facilitat, după cum subliniază el, imixtiunea otomană în treburile acestora. Modul în care Micu a abordat problema războiului de apărare a patriei și independenței ei demonstrează o dată mai mult mutațiile esențiale petrecute în conștiința generației de intelectuali români de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, pe linia afirmării tot mai puternice a conștiinței naționale și a sentimentelor lor patriotice.

Nu sînt lipsite de interes și pozitivitate nici ideile enunțate referitor la „însul alcătuit” (cap. X). „Cînd știm ceva lucru care este osibit de noi și despărțit, atunci zicem că lucrul acela este pus afară de noi” (§ 75). „Însul care stă din mai multe părți osibite una de alta sau care sînt afară de sine puse, îl zicem îns alcătuit”. După această definiție materialist-mecanicistă a „însului alcătuit”, se face o distincție, de pe aceleași poziții materialiste, între „însul alcătuit fizicesc” și cel „loghicesc”, între obiect și imaginea lui logică. „Acest îns alcătuit, care aici l-am hotărît, să chiamă și alcătuit fizicesc ca să se osibească de alcătuirea care o zicem loghicească, care numai cu mintea o gîndim”. Discutarea lucrurilor alcătuite prilejuiește, în continuare, reflexii la fel de valoroase, care pun în circulație idei ale matematicii și fizicii galileo-newtoniene privind spațiul, timpul și mișcarea. Împotriva concepțiilor idealiste care considerau că spațiul „este numai o nălucire și o părere” (§ 85), Micu popularizează ideea mecanicist-newtoniană a spațiului obiectiv, existent, ca un recipient gol în care sînt așezate lucrurile. „Locul este loc hotărît (determinat — n.n.), sau spație hotărîtă în care să stea lucrurile” (§ 89). „Locul nu este însuși lucrul care este în loc și nici o amestecare nu are cu cele dinlăuntru ale lucrului” (§ 90). La fel este prezentat și timpul, ca avînd o existență obiectivă: „Vremea este rîndul acela care să țină în urmarea lucrurilor” (§ 91). Mișcarea este definită, în termenii aceleiași mecanici clasice, ca deplasare spațială: „Mișcarea este mutarea locului, iar rămînerea întru același loc să zice odihnă” (repaus — n.n.). Concluzia care este desprinsă din aceste considerații exprimă aceeași poziție de gîndire materialist-mecanicistă: „Dintre toate acestea se arată cum că orice mutare vei gîndi în însul alcătuit, aceia amîntrilia nu, fără numai prin mișcare, poate să fie” (§ 104).

Amestecul de umbre și lumini de care vorbeam atunci cînd am încercat să descriem tribulațiile unei gîndiri aflate la răspîntia dintre scolastică și formarea unei ideologii burgheze, dornică să deschidă alte orizonturi, dar care poartă încă în sine restul unor tradiții medievale, apare din nou în cadrul *Învățăturii metafizice*. Dacă reflexia despre „însul alcătuit”, despre spațiu, timp, mișcare se situa pe poziții de gîndire materialistă și prin aceasta marca o treaptă a progresului gîndirii în lupta ei de emancipare de sub tutela teologiei, considerațiile privind „însul nealcătuit”, cele închinat conceptului de „stare” și de „vineticie” sau de „întîmplare” precum și acelea privind „starea plinită” și „starea neplinită” descind mai mult sau mai puțin direct din speculația ontologică nebuloasă a scolasticii și plătesc tribut teologiei. Această intersectare de linii este prezentă de-a lungul întregii *Învățăturii metafizice*.

Cea de-a treia parte a filozofiei practice, așa cum se poate vedea din împărțirea dată filozofiei, pe urmele lui Wolff, de Baumeister, și care se găsește expusă și în introducerea la *Logica* lui Micu — este intitulată *Etica* sau *Învățătura obiceiurilor*, manuscris ce a văzut și el lumina tiparului cu cîțiva ani în urmă. Restituirea și punerea lui în circulație constituie un act de reparație culturală față de tradițiile gîndirii înaintate din țara noastră, act cu atît mai semnificativ, cu cît se dovedește a fi posibil numai în condițiile culturii noastre noi, socialiste, cultivatoarea tuturor acelor valori trecute din care se încheagă istoria culturală a poporului român.

Parte a filozofiei „lucrătoare” (practice), etica nu este desprinsă de ideile filozofiei teoretice. Dimpotrivă, ea se constituie normativ tocmai ca urmare a încercării de a aplica la condițiile vieții ideile cu caracter general ale filozofiei. Datorită acestui fapt, nu înțimplător, în expunerea problemelor eticii apelul la logică este cât se poate de insistent. Dacă binele se întemeiază pe cunoaștere, atunci fundamentarea eticii nu se poate face fără gramatică și logică, adică fără cele două științe care, în concepția lui Micu, reprezintă temeiul adânc al oricărei cunoașteri. Această întrepătrundere de planuri și apelul, în construirea eticii, la rațiune, ca la un ax valoric în funcție de care se așează înseși normele conduitei umane, reprezintă însuși spiritul iluminist profund care animă „învățătura obiceiurilor”.

Să vedem mai îndeaproape ce este această învățătură, care este conținutul ei?

Încă din cuvîntul „Către cetitori”, care trebuia să apară la ediția de la Sibiu din 1800, aflăm definiția eticii. „Ea este aceea parte a filozofiei care faptele omului și toate lucrările lui la sfîrșitul său le îndreptează și învață pre om ce trebuie să facă și ce nu trebuie să facă”. Înțelesul eticii se precizează și se nuanțează, apoi, prin distincția ce se face între ea și „dreptul sau legile firei”. „Dreptul firei tâlcuiește legile și învață ce trebuie omul să facă sau să nu facă. Iară etica arată modrul și calea cum trebuie a asculta de legile firei” (§ 182). Distincția nu este însă separație. Dimpotrivă. Dreptul firei „dă porunci”, iar etica, învățătura după care se realizează aceste porunci. Etica este, așadar, normativă, iar normele ei se întemeiază pe „legile firei”. Natura este fundamentul ei!

Ținta învățăturii eticii este aceea de a-l învăța pe om „să poată face virtute, adică fapte bune”, iar virtutea „este avut și obicinuire a-și întocmi lucrările și faptele sale după cum poruncește legea firească”. Pentru a putea săvîrși fapte bune e necesar să cunoști legile naturale, să cunoști ceea ce e bine și ceea ce e rău. „Iară fiindcă ce e bun sau rău din lucrurile care urmează din fieștecare lucrare să cunoaște și aceasta cu ajutorul minții și al cuvîntării să face. Să vedem dară cum că ajutorul cel mai ales a cîștiga fapta cea bună este învățătura minții; că cu cît mai mult îți vei învăța și-ți vei săvîrși mintea, cu atîta mai mult poate lucra și fapte bune” (§ 183).

Caracterul natural al acestei etici se înscrie, neîndoielnic, pe orbita concepțiilor iluministe ale epocii. Semnificativ este însuși modul cu care este definit „adevărul etic”. „Adevărul zicem că este virtute care îndreptează vorba după cum poruncește legea firei, adică ca cu vorba gurei să se unească și mintea și ce este în minte aceia să fie și în gură” (§ 241). Apelul la „fire” marchează tocmai trecerea de la etica divină, a teologilor, la poziția raționalistă, laicizatoare, susținută de ideologii noii clase sociale în ascensiune. Căutînd să înjghebeze o nouă orînduire a vieții, noua clasă resimțea, implicit, necesitatea formulării și a unor noi norme de conduită, conforme acestei vieți în curs de schimbare.

Dacă cunoașterea este punctul de pornire al construirii oricărei etici, aceasta nu este însă suficientă pentru realizarea actului etic. E necesară și voința de a face bine ca și căutarea mijloacelor adecvate pentru atingerea scopului urmărit.

Care este însă calea prin care se dobîndește mai sigur o „cunoștință vie a binelui și a răului”? Ceea ce e bine și ceea ce e rău se poate cunoaște „vîu” — arată etica — din consecințele pe care le pot avea anumite acte. E nevoie, ca atare, „să căutăm și să ne uităm la cele ce urmează din lucrările cele mai bune și din cele rele”. Stabilirea acestei conexiuni dintre act și consecință și, mai mult, valorificarea etică a actului prin consecințele sale reprezintă o puternică amprentă umanistă a eticii prelucrate de Micu. Semnificațiile acesteia se lărgesc și mai mult dacă ținem seama de faptul că

fundamentarea ei teoretică se face pornindu-se de la experiență, adică, în fond, de la realitatea socială a oamenilor, de la viața lor concretă. Experiența este „dascălul lucrării cei bune”, ea este capabilă să ne dea „cunoștință vie” despre bine și rău. La rândul ei, experiența este de două feluri: „a noastră sau străină”. Sau „prin a noastră sperință, care noi o am avut, sau prin sperința străină, care de la alții o am auzit, trebuie să căpătăm cunoștință vie” (§ 183).

Important din punctul nostru de vedere și semnificativ pentru orientarea acestei etici este însuși modul în care a fost determinat conceptul de „sperință străină”. În fond, conceptul în sine, prin sfera sa extrem de întinsă, putea să cuprindă cele mai diverse și mai neașteptate activități și îndeletniciri umane, de la cele științifice și pînă la cele religioase. Pentru călugărul bazilitan care a fost Micu, această experiență ar fi putut să circumscrie în primul rînd experiența religioasă. Atenția lui Micu se îndreaptă însă selectiv și cu precădere spre un alt tip de experiență. „Prin sperința străină atunci să dobîndește conștiință vie cînd cetim și cînd auzim istoriile cele vechi și cele noaue. Că pentru aceia să scriu istoriile, ca noi să vedem ce să cade să urmăm și să facem și de ce ne ferim și așa să cunoaștem” (§ 183). Istoricul care a fost Micu nu este despărțit de teoreticianul „învățăturii practice”. Filozofia, fie ea teoretică, sau practică, activitatea istorică și cea filologică a lui Micu se intersectează mereu, în diverse modalități, în acele puncte care au constituit nucleele concepției sale despre lume și care, în fond, vizau și exprimau interesele fundamentale ale românilor transilvăneni din epoca respectivă, dorința lor de a clădi pe o istorie glorioasă și plină de virtute a strămoșilor o „îndreptare” spre „fapte bune” viitoare! Căci „...din cetirea sau auzirea istoriei multă înțelepciune să dobîndește”.

În diferitele capitole și paragrafe ale eticii sînt dezbătute — mai mult sau mai puțin rudimentar, dar consecvent de pe pozițiile bunului-simț și ale unei cumpăniri raționale — probleme etice privind „stăpînirea și stîmpărarea patimilor” legate de „înfrînare sau de cumpăt”, „cuvîință sau cumpătare”, sînt enunțate „sfaturi pentru a strînge și a nu risipi avuțiile”, pentru păstrarea „curăteniei” etc. Toate aceste sfaturi sînt date, în general, potrivit „legii firești” și în intenția lor se voiau a fi utile. Adesea ele sînt exprimate într-o formă nu lipsită de eleganță stilistică și simț al culorii verbului. Un interes deosebit îl prezintă, fără îndoială, preocupările legate de educația etică a tineretului, unele metode pedagogice preconizate. Ele luminează, sub raport teoretic, cîteva din vederile care l-au animat pe Micu — profesorul, educatorul.

Avînd conștiința limpede că educația morală este un proces îndelungat și complex, că ea nu se poate realiza de la o zi la alta („fapta cea bună și virtutea se dobîndește cu deprinderea și cu nevoința cea mai în lungă vreme...”), Micu este preocupat să dezvăluie căile prin care se poate realiza, optim, educația morală, să stabilească cîteva reguli care să călăuzească întreprinderea anevoioasă de a forma caractere, oameni virtuoși. Aceste „reguli” izvorăsc din spiritul și concepția generală a eticii.

Cea de-a patra parte și ultima a filozofiei practice este cea intitulată *Învățătura politicească*. Ea, așa cum se arată încă din *Prolegomena*, este menită să dea „învățături cum înțelepțește și cu cuvîință precum să cade fieștecine să-și îndrepteze lucrările și faptele sale și cînd este singur și cînd are cu alții treabă”. Cuvîntul „politic” nu este luat, cum ține să precizeze Micu, în accepția peiorativă ce i s-a dat adesea (aceea de „om viclean și fățarnic și care știe amăgi pre alții”) ci în sensul lui original, care vine de la grecescul *polis* și înseamnă cetate. „Drept aceia... politica este înțelepciunea care învață cum se cade a stăpîni și a ocîrmui cetatea, adică obștea oamenilor, republica sau norodul” (§ 2). Politica este de două feluri: „osibită” — adică particulară — și „de

obște" — adică generală; prima privește individul („îndreptează casa și lucrurile și trebile, căsile fieșteci"), cea de-a doua privește societatea („care învață cum trebuie a ocîrmui și a îndrepta și a întări toată împărăția, republica și norodul").

Pentru aceleași temeuri iluministe, înțelepciunea este considerată a fi „sufletul politicii". Dobîndirea fericirii și pe acest plan, cel politic, este condiționată, de același for suprem, atît de cultivat în epocă, rațiunea: „Îndreptările înțelepciunii nu trebuie să fie împotrîvnice legilor firești și legilor cuviinței".

Din păcate, disociațiile făcute încă la început între „politica osibită" și „cea de obște" rămîn, în textul *Învățăturii politicești*, doar enunțate. Căci, după ce discută despre înțelepciune ca despre „sufletul politicii", considerațiile propriu-zise despre politică și relațiile politice lipsesc. Cele cîteva capitole cu care se încheie lucrarea (cum sînt cele intitulat „De înțelepciune în petrecere" sau „De înțelepciune în vorbă") nu se referă la politică în accepția dată inițial, ci doar la comportamentul cuviincios pe care individul trebuie să-i aibă în raporturile sale sociale cu alții. Sînt expuse, sub formă de sentințe, reguli de politețe socială și nu de comportament politic. Învăătura politicească reprezintă, ca atare, un fel de prelungire în planul conviețuirii sociale a considerațiilor etice dezbătute în partea a treia a filozofiei practice.

Din această cauză, *Învăătura politicească* pare mai săracă în considerații politice propriu-zise decît partea a doua a filozofiei practice, publicată la Sibiu, în 1800, sub titlul: *Filosofia cea lucrătoare a rînduielelor dreptului firei*.

Valoarea activității filozofice a lui S. Micu nu se rezumă — deși aceasta este extrem de important — doar la răspîndirea unui conținut de idei propriu filozofiei luminilor. Căci el nu este un simplu popularizator al filozofiei wolffiene. Filozofia n-a constituit pentru el — așa cum arătam — pur și simplu muncă de traducător. În cadrul activității sale multilaterale și cuprinzătoare, filozofia a constituit un adevărat temei teoretic și un îndreptar metodologic al cercetării istorice și filologice.

Micu n-a fost un simplu popularizator și pentru excelentul motiv că el a fost un fondator de cultură națională. „Traducerea" a constituit pentru el un efort considerabil de modelare și îmbogățire a limbii române în vederea dezvoltării capacității ei de a exprima idei generale, filozofice, de a constitui un instrument apt să articuleze gânduri ridicate pe cea mai înaltă treaptă de generalizare și cuprindere universală a lucrurilor lumii. Acest efort ne apare astăzi cu atît mai valoros, cu cît în acest domeniu Micu nu a avut înaintași propriu-ziși, în afară de încercarea de tinerețe existentă la Cantemir. El săvîrșea pentru limba și cultura românească ceea ce, cu cîteva decenii mai înainte, îndrăznise chiar Wolff să facă pentru cultura germană. Și, să notăm bine, altele erau condițiile și tradițiile culturii germane și altele erau cele ale culturii românești din veacul al XVIII-lea. Pentru faptul că Wolff își scrisese o bună parte a operei lui în limba germană, Hegel consideră că acest gânditor și-a cîștigat mari merite pentru această cultură și îl numește „dascăl al germanilor". Căci, scrie Hegel, „se poate spune... că o știință aparține unui popor numai cînd acesta o posedă în limba sa proprie; și acest lucru este cel mai necesar cînd e vorba de filozofie"⁷⁸.

Micu a contribuit și el, și are meritul de a fi făcut-o primul, ca filozofia să intre în posesiunea poporului său prin limba pe care acesta o vorbea și, astfel, să o facă să-i aparțină. El este un „dascăl al românilor"!

La activitatea de adaptare a unor scrieri filozofice și științifice cu caracter iluminist la necesitățile ideologice, politice și culturale din Transilvania, o contri-

⁷⁸ G. W. F. Hegel, *Prelegeri de istorie a filozofiei*, vol. II (trad. D. D. Roșca), Edit. Academiei R.S.R., București, 1964, p. 523.

crediderant, constanti animo retinebant, et adhuc retinent." Ita Valachis religio causa fuit, quod pro toleratis in Transylvania haberi coeperint. Quod si Valachus aliquis acatholicam amplectebatur religionem, nihil obstabat ei, quod sit de natione Valachica, ad obtinendum quaecumque officium aut dignitatem, quamvis per religionem diversam Nationalitas non mutetur, alias, quotquot sunt Catholici aut unius alterius sectae, unius essent et nationis, quod quis non videt falsum esse. Accedit etiam illud, Valachos plurimos esse nobiles ab antiquis Regibus, et Principibus nobilitatos, jam vero, quis prudens auderet dicere „Extraneam et tantum toleratam gentem tam copiose nobilitatam fuisse" ? Tandem apparet pro priori non fuisse distinctionem, inter Valachum et Hungarum, nisi post tempora Haereticorum, et enim Anno... Status Transylvaniae publica lege instituerunt, ut inter receptas religiones habeantur Catholica Romana, Calviniana, Lutherana, et Sociniana, non plures. En haec est lex quae positive quoad Jura, distinguit Valachos ab aliis.

70 Fuere igitur Valachi in Transylvania usque ad tempora Leopoldi Imperatoris, ut plurimum vexati, in subditos redacti, obque defectum Scholarum plurimum rudes ; ast modo miseratione Divina et Gloriosorum Divorumque Domus Austriacae Imperatorum Leopoldi, Caroli et feliciter regnantis Mariae Theresiae Imperatricis ac Hungariae Reginae Clementia, et sollicitudine Natio haec ab ignorantiae tenebris in dies magisque reducit ac perficitur. Scholas in quibus his temporibus studentes communiter tercenti, et ultra instituantur, et nobile monasterium a Carolo Imperatore in dominio Balasfalvensi Eppus Joannes Innocentius liber Baro Klein de Szad impetravit una cum/Seminario et fundatione proventum.../ Omnes Valachi in ditionibus Domus Austriacae, sive ecclesiastici, seu seculares omnibus libertatibus, immunitatibus, privilegiis, et juribus dummodo in communione Romanae ecclesiae sint, ad instar aliarum in Patria receptarum nationum gaudent. Ast pauci, et non nisi ad inferiora officia promoventur, quia aliae Nationes ipsos non/ libenter habent, et ipsorum progressum lipientib(us) oculis adspiciunt, vellent eos potius in simplicitate, et ruditate manere ; quo possint eos sibi magis subicere, extorquere, emungere et ut mancipia tractare. Olim plures magnae familiae erant Valachae, quae postea propter persecutiones, quas patiebantur, et spem promotionis Ritum et Religionem deserentes ad Calvinii Haeresim defecerunt.../

Transeunt autem continuo ad Latinum Ritum, sed transeunt doctiores, et quidem ita, ut simul totaliter suam nationem abnegent, et pernegent se esse Valachos, secus vix et cum magna difficultate valdeque raro, ad aliquod officium promoventur, quamvis de jure,/ et secundum privilegia hujus nationis nulla differentia nationis, aut religionis esse deberet ; ita honores mutant mores, et ritus religiove sanguinem in aquam vertit ; non tamen de omnibus intelligendum est, nam fuere aliqui, et sunt, qui quamvis ritum mutaverint, aut religionem, tamen nationem minime abnegarunt, imo sedulos ac strenuos se praestiterunt in protegenda, et defendenda sua natione, talis fuit Petrus Dobra causarum Fiscalium in Transylvania director, cujus memoria immortalis celebratur apud Valachos, hodieque inveniuntur nonnulli ejus modi digni viri ; caete-

rum non sunt culpandi Valachi, quod ad ritum Latinum transeant, sed maxime ideo quod cum ritu, sanguinem et nationem putent mutari, et deinceps odio habent suos progenitores, cognatos, et nationem, hi sunt culpandi, non vero ii, qui ita ferentibus circumstantiis, ad Latinum ritum transeunt, quamquam nec ipsi bene faciant, hoc enim eorum factum legibus ecclesiasticis adversatur. Haec causa est, quod Valachi non proficiant, quodque tam lente properent in sua cultura. Juvenes multi qui ad statum ecclesiasticum habent animum, aut Latini ritus ecclesiastici, vel monachi ejusdem ritus fiunt, quia in suo ritu subsistentiam, nisi proprio sudore, et manuum labore, non inveniunt./...

ISTORIA DACO-ROMANILOR SAU VALAHILOR /...

DE SAMUIL CLAIN

Cartea III-a

108

CAPITOLUL XVI

IEZUIȚII DISCUTA DACĂ DACO-ROMANII SAU VALAHII, SĂ FIE PRIMIȚI ÎN ȘCOLILE LATINEȘTI. IMPARATUL TRIMITE STATURILOR TRANSILVANIEI UN RESCRIPT FOARTE SEVER, CĂ NU PROMULGA REZOLUȚIILE ȘI PORUNCILE REGALE

Aceste lucruri le făceau iezuiții, ca ei înșiși să ajungă în fruntea Bisericii Românești și să poată domina. Căci vedeau că între românii transilvăneni nu sînt oameni instruiți, de credința greco-catolică, așa că voiau să fie cineva episcop ca să săvîrșească cultul și să împartă rangurile, însă jurisdicția și conducerea să rămînă la voia lor care, cînd va rămîne vacant scaunul episcopal, așa cum s-a și întîmplat după moartea liber-baronului, episcopului Patachi, să ajungă în întregime pe mîna retorului colegiului iezuiților din Cluj. Pe de altă parte, ca să se arate că au fost sprijinitorii promovării românilor, cu gîndul de a și-i face și mai 109 supuși, nu se poate contesta că ei au făcut multe lucruri bune, însă, / așa cum s-a spus, au făcut-o nu din dragoste pentru români, ci în propriul lor interes.

Aveau exemple de capacitate a românilor, în persoana acelor care trecuseră la ritul latin (catolicism) sau la vreun alt rit, și care nu erau întrecuți de nimeni în învățătură, și de aceea voiau să se opună ca românii să fie primiți la școlile latinești, zicînd că, dacă românii își vor însuși cultura latină, cum au ei o capacitate excepțională și minte, ajunși foarte învățați, în cazul că vor luneca din nou la schismă (ortodoxie), nu vor mai putea fi readuși la unire (cu Biserica Catolică) cu nici un argument, căci totdeauna vor ști să răspundă și să se apere pe sine și ale lor; și că de aceea este mai folositor să rămînă neinstruiți. Însă cîțiva iezuiți bătrîni, mai puțini, e drept, dar cu mintea mai sănătoasă, temîndu-se de Dumnezeu nu au aprobat această hotărîre, ci au respins-o zicînd că dacă românii vor ajunge învățați și erudiți, vor rămîne în unire mai

cu ușurință și vor fi catolici cu sufletul (formali), nu numai cu trupul (material) ; și mai adăugau că nici nu este conform cu dragostea creștinească să-i lase pe români incuți, ci trebuie să-i cultive și să-i învețe, și altele, de același fel. În sfârșit, dar fiindcă vedeau că chiar și împăratul este foarte plecat spre învățătura și șlefuirea românilor, această hotărâre a tovarășilor lui Cristos^a a rămas fără urmări și nu s-a aplicat, și daco-românii primiți la școlile latinești, au început să studieze și zi de zi fac progrese tot mai mari. Acestea le știu de la un bărbat de o deosebită pietate și învățătură, care era absolvent al studiilor teologice, la iezuiți, în Tîrnavia din Ungaria, bătrînul Cotore, din ordinul călugăresc al sfîntului Vasile cel Mare, care zicea că acest fapt i s-a povestit de un iezuit bătrîn, al cărui nume nu mi-l mai amintesc, și care iezuit afirma că el a fost de față la acel sfat.

Între timp, staturile din Transilvania întîrzieau cu publicarea rezoluțiilor date în avantajul religiei catolice, atît cele care priveau ritul latin (catolic), cît și cele asupra ritului grecesc (greco-catolic), pînă cînd printr-o nouă poruncă fulminatorie, cum o califică ei, împăratul iarăși a poruncit să se publice ; iar porunca este următoarea : ^b .../...

IOAN INOCENȚIU, LIBER-BARON CLAIN
DE SAD, EPISCOPUL FAGARAȘULUI/...

A mai obținut să se clădească la Blaj, pe cheltuiala regală, o reședință episcopală și o mînăstire și s-a încredințat episcopului (Clain) biserica catedrală și școlile și întreaga mînăstire. Iar iezuiții cînd au înțeles intenția episcopului de a clădi școli, i-au lăudat hotărîrea, fiindcă sperau că școlile le vor fi date lor împreună cu fundația. Însă, după ce s-au văzut înșelați în așteptări, au ațîțat pe locuitorii celorlalte națiuni împotriva episcopului : se temeau că românii, care de altfel sînt deosebit de dotați, ajungînd învățați și cultivați, nu vor îngădui mai mult să fie tratați ca niște robi și să fie asupriți ; fiindcă le plăcea locuitorilor țării (restului națiunilor conlocuitoare, n.n.) ca daco-românii să rămînă în acea stare de incultură, ca să-i poată stoarce și mai mult și să-i trateze ca pe niște barbari robi. Fiindcă într-adevăr episcopul activa și pentru o oarecare ușurare a neamului său, ca țărani să fie iertați cel puțin în parte, de prea marile sarcini pe care sînt siliți să le presteze domnilor pămîntului (moșierilor) : căci trudesc pentru domnul pămîntului, cu atelajele și uneltele lor și cu hrană de acasă, cîte patru zile pe săptămînă, ba și mai multe ; pe vremea săcerișului, căratului recoltei și semănatului, țăranul nu este slobozit de la muncă, el cu vitele (boii) lui, chiar timp de două-trei săptămîni, pînă cînd domnul (boierul) termină aceste lucrări, și numai după aceea seceră țăranul, cînd de-abia a mai rămas vreun bob

^a Cuvîntul *iezuiți*, lat. *Jesuitae*, vine de la *Jesus*, Isus Cristos.

^b Documentul este citat în original (latinește), în nota de subsol a autorului.

în spic, și chiar și acele boabe care mai rămân, din pricină că spicul e prea copt, cad la seceriș, din mișcarea paiului. Iar de semănat, atunci poate semăna țăranul, cînd sau a trecut vremea potrivită, sau seamănă de geaba, pe secetă. Pe de-asupra, este dator să dea dijmă nu numai din roade, ci și din vite, iar la Anul Nou, păsări de curte, secară și alte plocoane de cinste ; soțiile iobagilor, în vremea iernii, în afara muncilor prevăzute, trebuie să toarcă, să țeară pentru soția moșierului.

Se străduia episcopul să obțină ca supușii de neam românesc, care se dovedesc capabili, să fie promovați în funcții și alte dregătorii înalte, fără nici o discriminare etnică, în spiritul *Diplomei* împăratului Leopold. De asemenea, ca clerul să aibă o întreținere corespunzătoare și românii să nu fie siliți să dea cvarte preoților acatolici, ci să le dea parohilor săi (romano-catolici). Dragostea poporului față de episcopul său creștea și mai mult pentru o astfel de comportare, și de aceea sporea ura celorlalte neamuri împotriva lui, atît de mult, că odată, la Sibiu, la Dieta Transilvaniei, fiindcă ar fi oftat adînc și ar fi gemut și întrebat de ce suspină așa, a răspuns că suspină după dreptate, căreia nu i se îngăduie nici loc, nici vot, cînd se discută despre daco-romani sau valahi, căci nu se întîlnește nimeni care să spună nici un cuvînt, oricît de mic, despre dreapta ușurare a daco-romanilor, ci toți strigă să fie oprimați (românii). Atunci, niște magnați (boieri mari) ridicînd glasul au spus în bătaie de joc : „Așadar, un Oprea valahul ciobanul să ne învețe pe noi dreptatea ?!” ; și înșfăcîndu-l pe episcop voiau să-l arunce pe fereastră, de la la etaj, dacă alții mai înțelepți n-ar fi împiedicat această crimă... / ...

CAPITOLUL XXV

STAREA ROMÂNILOR DE SUB STĂPINIREA PREAAUGUSTEI CASE DE AUSTRIA ÎN TRANSILVANIA ȘI UNGARIA

Numărul românilor în Transilvania este foarte mare, încît întrece pe toate celelalte națiuni luate împreună. Aceștia, după intrarea ungarilor în această regiune, se bucurau de aceleași legi, ca și ungurii, care de bună voie l-au ales pe Tuhutum ungurul conducător, despre care s-a vorbit la locul său. Iar după ce neamul ungarilor s-a convertit la creștinism, românii își duceau viața împreună cu ungurii din Transilvania, pînă la nefericitele vremuri în care au început să se împrăstie ereziile lui Luter și Calvin : se bucurau deopotrivă de aceleași privilegii și erau denumiți comunitatea românilor, așa cum ungurii, comunitatea ungarilor. S. Ștefan, primul rege creștin al ungarilor, după ce a obținut victoria asupra lui Gyla și a supus Transilvania puterii sale, nu a schimbat această stare și (aceste) privilegii, ci le-a mai și întărit, cu autoritatea sa regală, la care privilegii se refereau românii, în anul 1437. Că această denumire (comunitatea românilor „universitas Valachorum”) s-a folosit în acel an, 1437, o dovedește instrumentul pe care preavestitul George Pray, istoric al regatului Ungariei, zice că l-a descris din original, care instrument așa este : „Conventul mînăstirii Preafericitei Maria din Cluj Mănăștur... Pavel

cel Mare din Vajdahaza, stegarul comunității (lat. *universitas*) locuitorilor regatului ungurilor și al românilor... din Transilvania... /

68 După ce însă, a început să se împrăștie erezia lui Luter și molima lui Calvin, au întâmpinat ură toți cei care refuzau să îmbrățișeze erezia ; din această pricină catolicii, deși erau unguri, au fost declarați incapabili (juridic) de orice slujbă de stat, și toți cei care se țineau de religia catolică, au fost socotiți tolerați, ba chiar și preoții catolici au fost izgoniți ¹.

Tot așa s-a întâmplat și românilor, deși mai adeseori ispitiți, îndemnați cu averi (moșii) și cu promisiuni goale, ba chiar împinși cu amenințări și vexații, totuși, niciodată nu au fost aduși să ia asupra-și blestemele învățături ale ereticilor. Căci stă mărturie M. George Haner : „Numai românii nu luau parte la această lumină (a lui Luter), ai căror preoți prea neînvațați fiind și care de abia erau în stare să citească cîntecele lor făcute, respingeau noile rituri și învățături și le păstrau cu tărie de suflet pe ale sale, în care crezuseră pînă aci, și le păstrează pînă în ziua de astăzi“.

Așadar, în privința românilor, religia a fost cauza că au început să fie socotiți în Transilvania drept tolerați. Căci, dacă vreun român îmbrățișa vreo religie acatolică, nu-i stătea în cale faptul că este de neamul românesc, la ocuparea oricărei slujbe sau rang, cu toate că naționalitatea nu se schimbă prin îmbrățișarea unei alte religii, căci altminteri, toți cîți sînt catolici sau urmează o sectă sau alta (luteranism, calvinism, etc., nn.) ar trebui să fie de același neam, lucru care, cine nu vede că este greșit ? Se mai adaugă și faptul că sînt foarte mulți români înnobilați de vechii regi și principii ; așa că, ce om priceput ar îndrăzni să zică : „Un neam străin și numai tolerat a fost înnobilit atît de copios ?“. În fine, e limpede că mai înainte nu a fost deosebire între român și ungur, ci numai după vremea ereticilor, și într-adevăr, în anul... Stările (lat. *status*) Transilvaniei au hotărît prin lege publică (comună) ca între religiile primite să fie ținute (socotite) cea catolică romană, calvină, luterană și sociniană, nu mai multe. Iată, așadar, aceasta este legea care pozitiv, în cît este vorba de legi, deosebește pe român de ceilalți.

Așadar, românii din Transilvania au fost, pînă pe vremea împăratului Leopold, reduși în stare de supuși (iobagi), ca unii care erau foarte hărțuiți, și, din lipsă de școli, foarte neînvațați ; dar acum, din milostivirea dumnezeiască și a împăraților din Casa de Austria, glorioșii și

69 ¹ În anul 1556, la comițiile (adunările) din Transilvania s-a statuat : „Persoanele eclesiastice care țin de învățătura pontificală (papalitate, catolicism), dacă nu se convertesc (la calvinism, luteranism), să fie izgonite de peste tot din țara Ardealului. Capitulului din Oradea (Mare) i s-a dat păsuire pînă la Crăciun, altfel și ei vor fi izgoșiți, cu confiscarea tuturor bunurilor.“

La anul 1577, 21 Aprilie. Românii, dacă se vor retrage de la mărturisirea credinței grecești (ortodoxie) și dacă vor asculta în limba lor (românească) serviciul religios al protestanților, să aibă libertate să-și aleagă, cum vor ei, un superintendent (episcop).

La anul 1588, 8 decembrie. Fețele bisericești și ordinele religioase care se țin de învățătura pontificală, confiscindu-li-se toate bunurile, să nu mai poată, după aceea să dobîndească bunuri, sub titlu de donație“. Acestea le hotărau transilvănenii cînd încă mai aveau principii catolici ; dar după ce au urmat în scaun principii acatolici ?

divinii Leopold, Carol, și din clemența și purtarea de grijă a fericitei stăpînitoare, Maria Theresa, împărăteasa și regina Ungariei, această națiune (lat. *natio* „neam”) este adusă din tenebrele ignoranței la lumină și se șlefuieste din ce în ce mai mult. Funcționează școli, pe această vreme, în care studiază, în general, trei sute și peste, și Episcopul Ioann Innocențiu, liber baron Clain de Sad a obținut o nobilă mînaștire, de la împăratul Carol, în domeniul Blajului, dotată cu un seminar și cu o fundație... Toți românii, în împărăția Casei de Austria, fie fețe bisericești, fie mireni, se bucură de toate libertățile, imunitățile, privilegiile, și legile, ca și celelalte națiuni recepte (unguri, sași, secui, de rit catolic, calvin, luteran, socinian), numai să fie în comunicare (uniți) cu biserica romană (catolică). Însă puțini români sînt promovați, și numai în funcții de jos, fiindcă celelalte națiuni (neamuri) nu-i au la inimă/și privesc cu orbire progresul (ridicarea) lor și ar vrea ca ei (românii) să rămîna mai de grabă în prostie și neșlefuire, ca să și-i supună și mai mult, să-i stoarcă, să-i despoaie și să-i trateze ca pe niște dobitoace. Cîndva erau mai multe mari familii de români, care mai tîrziu, din pricina persecuțiilor pe care le sufereau și în speranța promovării, părăsind ritul (ortodox) și religia (grecească, răsăriteană) au dezertat la erezia lui Calvin... / Și trec continuu la ritul latin (catolicism), însă trec cei mai învățați, și așa trec, că se leapădă și neață sus și tare că ei sînt români, și totuși, de abia și cu mare dificultate și foarte rar sînt promovați (numiți) în vreo slujbă, cu toate că, după lege, / și după privilegiile acestui neam nu ar trebui să fie nicio diferență națională (de neam) sau de religie : așa că onorurile schimbă obiceiurile și ritul sau religia transformă sîngele în apă ; nu trebuie totuși să se înțeleagă că (spun aceasta) despre toți, căci au fost cîțiva (unii) și sînt, care cu toate că și-au schimbat ritul sau religia, totuși nu și-au negat deloc naționalitatea (română), ba mai mult s-au dovedit silitori și strașnici în sprijinirea și apărarea neamului lor (românesc). Așa a fost Petru Dobra, directorul cauzelor fiscușești, în Transilvania, a cărui pomenire nemuritoare este vestită (larg difuzată) printre români, și astăzi încă se găsesc unii bărbați în stare de o astfel de ținută ; de altminteri, nu trebuiesc învinovați românii că trec la ritul latin (occidental, catolic), și în special de aceea (trebuiesc învinovați), fiindcă socotesc că (odată) cu ritul se schimbă sîngele și naționalitatea (neamul), și după aceea își urăsc strămoșii, rudele și neamul (românesc) ; aceștia merită să fie învinovați, nu cei care trec la ritul latin, purtați de împrejurări, cu toate că nici ei nu fac bine, pentru că aceasta faptă a lor se împotrivește legilor bisericești. Aceasta este cauza că românii nu progresează și pentru care se grăbesc atît de încet spre civilizație (lat. *cultura*). Mulți tineri care se gîndesc la cinul eclesiastic devin sau eclesiști de rit latin sau călugări de același rit, fiindcă în ritul lor (ortodox), nu găsesc subsistență decît prin propria sudoare și cu lucrul mîinii-lor sale...

CARTE / DE ROGACIONI / PENTRU EVLAVIA HO-
MULUI / CHRESTIN. / ÎN VIENNA / TYPARITA LA
JOSEPH NOB. DE / KURZBEK, ANNU'L INCARNA-
TII / DOMNULUI MDCCLXXXIX * /

ROGACIONI DE DEMANETIA

- 1 Pentru rogaciónile santilor parentilor nostri Domne Isusse Chris-
tósse Diéu'l nostru milúe ne. Amen.

Marire tie Diéu'l nostru Maríre tie. Imperáte Ceresc etc. Sante
Diéule III. Pre santa Tróitia etc. Táta'l nostru etc. /

2

- 2 Sculandune den somn cadém la téne bonule, si cantáre angeresca
adúcem tie puternice : sant, sant, sant esti Diéule pentru rogaciónile an-
gerilor Tai milúe ne.

MARIRE

Den pat, si den Somn m'ai redéicát Domne ; mentea mea lumína,
si ánimaa, si búzele deschíde, qua se te laud : Sant, sant, sant esti, Diéule
pentru rogaciónile tuturor santilor milúe ne.

CARTE / DE RUGĂCIUNI / PENTRU / EVLAVIA
OMULUI / CREȘTIN. / ÎN VIENNA. / TIPĂRITĂ LA
IOSIF, NOB. DE / KURȚBEK, ANUL INCARNAȚII /
DOMNULUI 1779.* /

RUGACIUNI DE DIMINEAȚA

- 1 Pentru rugăciunile sînților părinților noștri, Doamne Isuse Cristoase,
zeul nostru, milue-ne. Amin.

* În — 12° de 1 foaie, 87 pagini și 3 foi, la sfîrșit. Fără prefață. Carte impor-
tantă prin faptul că cuprinde normele scrierii cu litere latine (cele 25 caractere),
interpretate prin chirilicele obișnuite. N-am reprodus aceste norme, întrucît în
textul imediat următor (*Elementa...* 1780), în fragmentele reproduse de noi, se reia
problema mai pe larg. Autor S. Micu-Clain. Pentru exemplificare reproducem prima
pagină în ortografia originală.

Mărire ție, zeul nostru, mărire ție. Impărate ceresc etc., sînte zeule III.
Prea sîntă Troiță etc. Tatăl nostru etc. /

2

- 2 Sculîndu-ne din somn, cădem la tine, bunule, și cîntare îngerească
aducem ție, puternice ; sînt, sînt, sînt ești, zeule, pentru rugăciunile
îngerilor tăi, milue-ne.

MĂRIRE

Din pat și din somn m-ai ridicat Doamne ; mintea mea luminează, și
inima și buzele deschide, ca să te laud ; sînt, sînt, sînt ești, zeule, pentru
rugăciunile tuturor sînjilor, milue-ne. / ...

PSALM 50

- 5 Milue-mă, zeule, după mare mila ta, și după mulțimea îndurărilor
tale, șterge fără de legea mea, și de păcatul meu mă curăță, că fără de legea
mea eu o cunosc, și păcatul meu, înaintea mea este pururea. Ție unui
am păcătuit, și rău înaintea ta am făcut, ca să te îndrepti în cuvintele
tale și să învingi cînd ai judeca ; că iacă, întru fără de legi m-am început
și în păcate m-au născut mama mea, că iacă, adevărul ai iubit, cele ne
6 arătate și cele ascunse ale înțelepciunii / tale mi-ai arătat ; stropi-m-ai
cu hisop, și m-oi curăți ; spăla-m-ai, și mai mult decît neaoa m-oi albi,
auzului meu vei da bucurie și desfătare ; bucura-s-or oasele cele umilite ;
întoarce fața ta dela păcatele mele, și toate fără de legile mele șterge.
Inimă curată fă întru mine, zeule, și suflet drept înnoește în cele dinlă-
untru ale mele ; nu mă lepăda dela fața ta, și suflatul tău cel sînt nu-l
lua dela mine, dă mie bucuria mîntuirii tale, și cu suflat stăpînitoriu mă
7 întărește ; învâța-oi pre cei fără de lege căile tale, și / cei ne credincioși
la tine s-or întorna ; scapă-mă de sîngiuri, zeule, zeul mîntuirii mele ;
bucura-s-a limba mea de dreptatea ta, Doamne ; buzele mi l-ei deschide,
și gura mea a spune lauda ta că de ai fi voit aducere așa fi dat ; arderile
de tot nu l-ei bine-voi, aducere lui zeu suflet umilit, inimă înfrîntă, și
plecată, zeu, n-o a urgisi. Fă bine, Doamne, în bună voirea ta Sionului
și să se înnoiască Murii^a Hierusalimului. Atunci bine ai voi aducerea
drepteții, aducerile și arderile de tot, atunci or pune pre altariul tău
viței. / ...

^a Latinism : *renovare muros* (*moenia*).

ODE I

PREA SÎNTĂ NĂSCĂTOARE DE ZEU, MÎNTUE-NE

De multe nevoi fiind cuprins, la tine alerg cercînd mîntuire, o, Mamă a cuvîntului, și Fecioară, de rele și de nevoi scapă-mă.

Asuprelele patimilor mă turbură, și de multă măhnire împlie sufletul meu ; așază-le cu liniștea Fiiului și Zeului tău, Fecioară cu totul fără de prihană. /

60

MARIRE

Vestierie de mîntuire, și fîntînă de nestricăciune, și turn de tărie, și ușă de penitență, pre ceaia ce te-au născut ai arătat celor ce striga : Zeul părinților noștri, bine ești cuvîntat. / ...

66

...Bucură-te, Vergură prea curată, bucură-te, cîstit sciptr a împăratului Cristos. Bucură-te ceaia ce ai crescut strugurul cel de taină, bucură-te, luminează a toată lumea. Bucură-te, bucuria tuturor. Bucură-te, apărătoarea și scăparea tuturor creștinilor, Doamnă.

MARIRE. ȘI ACUM

67

Bucură-te, laudă a toată lumea. Bucură-te, casa Domnului. Bucură-te, munte / umbrit. Bucură-te, scăpare. Bucură-te, candelabr de aur. Bucură-te, Prea Curată, mărirea creștinilor. Bucură-te, Marie, mama lui Cristos Zeu. Bucură-te, paradis, bucură-te, masa lui Zeu. Bucură-te, beserică. Bucură-te, năstrapă de aur. Bucură-te, bucuria tuturor. / ...

77

RUGĂCIUNEA S. M. VASILIE

78

Zeul meu, zeu care mîntui, tu mă învață / a mulțemi ție cum să cuvine pentru facerile de bine, ale tale, care ai făcut și faci cu mine. Tu, Zeul meu, curăță-mă de toată spurcăciunea trupului și a sufletului, și mă învață să plinesc sînțenia întru frica ta ; ca întru curată mărturisirea cunoștinții mele luînd partea sîntelor tale, să mă împreună cu sîntul trup și sîngele Cristosului tău, și cuminecîndu-mă cu aceste, cu vrednicie să am pe Cristos petrecînd în inima mea, și să fiu casa sîntului tău duh. Așa Doamne, zeul meu, să nu mă faci / vinovat înfricoșatelor și cereștilor tale mistării, nici să fiu neputincios cu sufletul și cu trupul, căci mă cuminec cu nevrednicie, cu aceste, ci-mi dă pînă la suflarea ceaia, mai de pre urmă a mea, cu vrednicie a lua partea sîntelor tale, spre merindea vieții de veci, spre răspuns bine primit la înfricoșata judecata Cristosului tău, ca și eu, împreună cu toți sînții, carii din început bine ți-au plăcut, să mă fac părtaş bunătăților tale celor de pururea, care ai gătat celor ce te iubesc. /

ELEMENTA / LINGUAE / DACO-ROMANAE / SIVE /
 VALACHICAE. / COMPOSITA / AB / SAMUELE
 KLEIN DE SZAD, / ORD. S. BASILII M. IN COLLEGIO
 GRAECI / RITUS CATHOLICORUM VINDOBONENSI
 / AD. BARBARAM EPHEMERIO : / LOCUPLETATA
 VERO, ET IN HUNC / ORDINEM REDACTA / A /
 GEORGIO GABRIELE SINKAI, / EJUSDEM ORDINIS,
 AA. LL. PHIL. / ET SS. TH. D. / VINDOBONAE / TYP.
 JOSEPHI NOB. DE KURZBOCK. / MDCCLXXX. /
 GEORGIUS GABRIEL SINKAI CANDIDO LECTORI /
 S.P.D* /

Septimum supra decimum saeculum est, a quo Trajanus devicto Decebalo in orbatam incolis Daciam coloniam duxit.¹ Ab illo tempore quot, quantisque vicissitudinibus fuerint expositi Romanorum in ea Posterii, qui vel mediocriter in Historiis versati sunt, facile conjicient. Primum enim sub Gallieni imperio a Gotthis, dein a Gepidis, a Bulgaris postea, aliisve Septentrionalibus barbaris sub jugum redactos fuisse praeter / Jornandem² sexcenti alii, illo partim antiquiores, partim posteriores, Historici testantur: quorum nonnulla magis praecipua testimonia ante aliquos annos collegit Eruditissimus Samuel Klein in Ms. suo opere de *Orig. Daco-Romanorum*; plura ego in adversaria mea toto illo quinquennio, quo Romae in Celeberrimo Urbano Collegio de Prop. Fide moratus sum retuli.

Hujuscemodi servitute plurimum corruptam fuisse Latinam Majorum nostrorum Linguam, ecquis inficias ire audeat? corruptam tamen prout nunc est falso quis adsereret. Constat enim e Scriptoribus rerum Daco-Romanarum, et praesertim e *Chronico Ms. Constantis Miron*, Logothetae Principatus Moldaviae,³ / quod non adeo pridem legendum nobis concessit Eruditissimus aequae ac Doctissimus D. Franciscus Josephus Sulzer, atque etiam e *Descriptione Moldaviae* Serenissimi D. Demetrii Cantemir, ejusdem Provinciae quondam Authentis, et Principis, tum demum in barbarismum, in quo nunc sumus, degenerasse Majores nostros, cum Litteralem Slavinorum, vel (si mavis) Illyricanorum Linguam in celebrandis SACRIS circa tempus Concilii Florentini sat malis avibus adhibere coeperunt.^a Quod ideo factum fuisse tradit Serenissimus

* In -folio de 5 foi și 94 pagini.

¹ Videatur Dion in *Trajanum*; Flav. Vopiscus in *Aurelium*; Sexti Rufi *Brev. Rer. Rom.*; Orosius, Eutropius, etc.

² De rebus Geticis.

³ In *Alexandrum*, I. Cap. 18. § 5.

^a La acest sobor a participat și o delegație moldovenească, condusă de Damian, care s-a opus înnoirilor în dogmă. Concepția că numai influența slavă și trecerea la litere chirilice au „corupt” limba românească și că ea, la epoca Conciliului de la Florența, ar fi fost foarte apropiată de latină este greșită. Principalele transformări fonetice și morfologice de la latină la română se petrecuseră înaintea influenței slave.

Author, ut obsecundarent voluntati Archi-Praesulis civitatis Achridae in Bulgaria, qui instigatus a Marco (ut creditur) Ephesio intendebat hoc modo praeccludere nostris omnem aditum ad S. unionem cum Eccl. Romana.

Verebantur nempe hi duo Schismatici, ne, si Daco-Romani, ut antea¹, dein quoque materna sua Lingua Divina peragerent, Italo-Romani hanc ob summam cum sua adfinitatem absque multo labore addicerent, libellosve, quibus noster populus facilius adduci posset, ut unionem amplectatur, in lucem emitterent. Idcirco praefatus Bulgaricus Archi-Praesul nullum non movit lapidem, / ut Daco-Romanos in suam sententiam attrahat.^a

Nec spes eum fefellit sua. Re enim vera Alexander I. Moldaviae Authentens, et Princeps eidem morem gessit, et Linguam Slavico-Illyricam in sacris per totum suum Principatum adhiberi jussit.^b Hujus exemplum secuti fuere postea etiam alii Daco-Romanorum Dynastae, etsi cum duplici totius Nationis damno, nimirum cum longaeva ejusdem ab Ecclesia Latina scissione, et cum summo Linguae propriae detrimento : quorum primo ut *Deus Ter optimus* medelam aliquando adferre dignetur, ex animo precor ; altera ex parte adlatum jam est remedium, Linguam enim Slavicam, retentis characteribus, paulo post, saeculo videlicet elapso, Majores nostri iterum expunxerunt^c : ex parte adferre conabimur, / dum Scholae Valachicae ad normam Germanicarum Austriacarum e feliciter regnantium Augustissimorum clementia instituentur.

Quod ideo commemorandum hic duxi, ne quis existimet, nos in toto hoc opere aliud prae oculis habuisse nihil, nisi ut maternam nostram Linguam perficiamus. Non enim eam perficere studuimus, sed docere, non

¹ Daco-Romanos jam inde ab initio susceptae Fidei Christianae, hoc est a Saeculo II, quo exeunte eos Christianos fuisse, Tertullianus in *Lib. advers. Judaeos* abunde testatur, usque ad Saeculum XV, materna sua Lingua peregissee DIVINA, ostendam in *Historia*, quam de rebus a Majoribus nostris gestis adornare constitui ; hic solummodo moneo, Clarissimum Virum Patrem Le-Quien in *Oriente suo Christiano* miraturum haud fuisse, quod plurimum Episcoporum Daciae Nomina, et varias subscriptiones Latinas offenderit, si notum ei fuisset, hos origine aequae, ac Lingua Romanos fuisse.

^a Indepărtarea latinei din cancelaria oficială și din alte forme de scrieri numai pentru a evita influența catolicismului este exagărată — dovadă, școlile latine de pe teritoriul Moldovei și Munteniei. Introducerea limbii slavone ca limbă oficială avea drept cauză nu numai religia, ci și un fapt istoric important : situarea noastră geografică în mijlocul popoarelor slave.

^b Datarea introducerii limbii slave în biserică pe timpul lui Alexandru cel Bun nu corespunde, desigur, realității, ea era un fapt real la constituirea primelor state românești. Nu există nici o indicație documentară care să arate precis data la care a fost folosit alfabetul cirilic pentru redactarea cărților de cult. În orice caz, introducerea limbii slavone în biserica românească are loc cu mult înainte de domnia lui Alexandru cel Bun. Chiar și cancelariile domnești din Muntenia și Moldova foloseau limba slavonă, înainte de anul 1400. Primele documente cunoscute emise de cancelariile celor două Țări Românești sînt din 1387, iunie 27, pentru Țara Românească și din 1392, martie 30, pentru Moldova.

^c Dacă influența slavonă ar fi durat numai un secol, ea n-ar fi putut fi atît de puternică.

quidem alium in finem, nisi ut nostrum publicae utilitati prospiciendi studium, et amorem contestemur, atque obsecundemus votis Daco-Romanorum Alumnorum Collegii Graeci ad S. Barbaram, qui, ut sunt amantissimi eruditionis, non solum pridem a nobis postularunt, ut hoc opusculum luci edamus, sed etiam in multis nobis concurrerunt. Quibus eo libentius adsensum praebuimus nostrum, quod longe prius praeviderimus, multos / cujuscunque conditionis, statusve homines summum ex hoc nostro labore emolumentum relaturos.

Sive enim Commercium cum Daco-Romanis quispiam exercuerit, sive iter per Valachiam Transalpinam, Moldaviam, Transylvaniam, Marmatiam, Hungariam, Trans-Tybiscanam, Silvaniam, Banatum, Kuzo-Valachiam, Bessarabiam ipsam adeo Crimeam, fecerit, Daco Romana Lingua prae caeteris indigebit, quippe qua frequentiore in enumeratis provinciis audias nullam. Verum de his satis.^a

Illud mihi postremo a te, Lector, etiam atque etiam petendum est, ut memineris, hanc Grammaticam primam esse, quae in Daco Romana Lingua lucem aspexerit: ob eamque rem mirum tibi non sit, si aliqua aut ommissa, aut errata, aut non suo loco modoque in ea dicta repereris. Nostrum / erit deinceps navare operam, ut quae huic Editioni defuerint, addamus, errata emendemus, et hanc ipsam Grammaticam una cum Dictionario Daco-Romano, quod (dummodo otium nobis, et scribendi commodum non desit) componere fert animus, ad majorem perfectionem deducamus, publicoque usui utiliorem reddamus.

Tu interea, Candide Lector, hunc qualemcunque nostrum laborem, et fatigium aequi bonique consulito, et valeto. /

1

ELEMENTORUM LINGVAE DACO-ROMANAE

sive

VALACHICAE

Pars prima

DE ORTHOGRAPHIA

CAPUT I

DE LITTERIS DACO-ROMANIS, EARUMQUE PRONUNTIATIONE

§ 1

Veteres Daco-Romanorum Litterae eadem sunt, quae et Latinorum, seu antiquorum Romanorum, a quibus originem ducunt suam. Videlicet :

^a Pretenția de a ajuta pe străini să se înțeleagă cu românii prin această gramatică latinizantă este ciudată, dar ea vădește încrederea oarbă pe care o aveau savanții ardeleni în sistemul etimologic.

MAJUSCULAE

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. U. X.
Y. Z. J. V. /

2

MINUSCULAE

a. b. c. d. e. f. g. h. i. k. l. m. n. o. p. q. r. s. t. u. x. y. z. j. v.

§ 2

Harum Litterarum potestatem, seu potius Pronuntiationem, a moderna Latina pronuntiatione in quibusdam vocibus non nihil diversam, sequentes paginae, quoad fieri poterit absque viva Magistri voce, indicabunt. Itaque.

A.a. Accentu acuto ¹ notatum, aut duplicatum sonat, sicut in Lingua Latina. e.g. *Cáp*, caput. *Nás*, nasus. *Cápra*, capra. *Lege* Cap, Nas, Capra.

Absque ullo Accentu positum pronuntiatur sicut Littera Ruthenica *ѣ* a Daco-Romanis pronuntiari solet in ultima syllaba hujus vocis *лѣмунъ*, lumen.

Ab his regulis excipe A. ante MB, MP. & N. simplex positum, aut Accentu circumflexo notatum. In his enim circumstantiis A non pronuntiatur, neque ut Accentu acuto notatum, neque ut sine Accentu positum, sed mollius, ac quasi per nasum. e.g. *Trambitia*, tuba. *Camp*, Campus, *Pane*, panis. *Târg*, nundinae. De quarum vocum pronuntiatione, nec non de Littera *ѣ* in priori Regula citata praestabit consulere vivam Magistri vocem.

3 Hic tamen notes velim, priorem Exceptionem in vocibus peregrinis, praesertim Graecis propriis, atque in voce *Lánce*, lancea, / locum non habere. Namque pronuntiantur more Latinorum : Lance, Antonie, & c.

B.b. Ut apud Latinos

C. c. Pronuntiatur more Italicorum, id est ante E & I, sicut Cs apud Hungaros, aut sch apud Germanos in fine hujus vocis *Mensch*. v.g. *Cruce*, crux, *Cine*, quis. Ante reliquas autem sive Vocales, aut Diphthongos, sive Consonantes, aut in fine vocum positum, sicut K.e.g. *Cár*, currus, *Corn*, cornu, *Culme*, culmen. *Fác*, facio.

Excipe C ante H aut T positum. In priori enim casu pronuntiatur ut X Graecum, & in secundo ut P Latinum. e.g. *Christòs*, Christus. *Lege* *Χριστός*, *Lácte*, lac. *Lege* Lapte.

ç. caudatum, quod & Gallorum proprium est, pronuntiatur, ut simplex Z apud Italos, aut Tz apud Germanos, Hungarosve. e.g. *Fácie*, facies. *Glácie*, glacies.

D.d. sonat ut apud Latinos; verum tamen ante Vocale I pronuntiatur ut Z apud Graecos, atque Latinos. v.g. *Dieu dice*, Deus dicit. *Lege* Zieu zice.

E.e. sonat sicut apud Latinos.

Excipe si ante MB. MP. & N simplex ponatur. Quia in hōc casu pronuntiatur sicut A ante has easdem Consonantes. e.g. *Fen*, foenum. *Coperement*, cooperimentum. /

- 4 Ante N simplex positum tamen pronuntiatur ut I. si in sequenti syllaba sit aliud E aut I, v.g. *Cuvente*, verba, *Dente*, dens, *Denti*, dentes. *Lege* Cuvinte, Dinte, Dinți.

Quodsi vero construatur cum aliis Consonantibus praeter dictas superius, reperiaturque in sequenti syllaba aliud E aut A pronuntiatur ac si foret EA. v.g. *Lege*, lex. *Merge*, pergit. *Lege*, Mearge, Leage.

Denique positum ante N simplex, si superius notetur duobus punctis, aut sit syllaba nominis alicujus proprii, sonat ut e Latinum. e.g. *Vēnen*, venenum. *Aussentie*, Auxentius.

F.f. pronuntiatur sicut apud Latinos.

G.g. more Itolorum, ante E & I. v.g. *Fuge*, fugit. *Geme*, gemit. *Legi*, leges.

Ante alias autem litteras, aut in fine vocis, ut apud Germanos & Hungaros. v.g. *Fuga*, fuga. *Fág*, fagus.

Excipe G ante N. positum, quod non amplius G sed M pronuntiarī debet. e.g. *Pugn*, pugnus. *Gnell*, agnellus. *Lege* Pumn, Mnell.

H.b. in vocibus, quae a Latinis proveniunt, sonum penitus amittit : in peregrinis sonat ut apud Latinos : post C positum efficit, ut C pronuntietur veluti X Graecum, vel CH Germanicum. v.g. *Hom*, homo. *Hora*, hora. *Hoste*, hostis, vel exercitus. *Háina*, vestis. *Lege* Om, Ora, Oste, Hájna. /

- 5 *I.i.* pronuntiatur ut apud Latinos ; ast ante MB. MP. & N. ab initio vocis positum, sonat ut A. ante has easdem consonantes : in fine vero vocis situm, nisi notetur accentu gravi, pronuntiatur ut J apud Latinos. e.g. *Cine*, quis, *Imperát*, imperator. *Homeni*, homines. *A-Dormi*, dormire. *Lege* Homenj, A dormi.

L.l. De hac littera notari debent sequentia :

I. Initio vocis, vel ante, vel post consonantem positum, aut duplicatum pronuntiatur ut simplex L. Latinum. e.g. *Lárg*, largus, *Flore*, flos. *Selbátec*, Silvaticus. *Válle*, vallis. *Cauall*, Caballus.

II. In medio inter duas vocales, & in fine vocis cujuslibet, si sit simplex, pronuntiatur ut R Latinum. e.g. *Mol'a*, mola. *Angel*, Angelus. *Lege*, Mora. Anger.

Nota. Regulam hanc secundam dedimus, quò facilius voces a Latinis deducamus, & ut ostendamus, hanc esse generalem Litterae L. corruptionem : per hoc tamen licebit cuique loco L, quod semper debet notari spiritu aspro, etiam R scribere.

- Exceptio.* Voces, quae proveniunt a supinis verborum, nec non ipsamet supina, & Articulus definitus LE, vel 'L, vel' UL, item Delá pronuntiationem Latinam litterae L conservant, etiamsi haec inter duas vocales, / aut in fine vocis reperiatur. e.g. *Humilit*, humiliatus. *Táta'l*, hic pater. *Delá*, ab.

6 III. L postpositum Litteris C & G pronuntiatur, ac si esset HI, efficitque ut C pronuntietur ut K, & G ut apud Germanos. e.g. *Cláue*, clavis. *Gláçie*, glacies. *Lege* Chiaue, sive Kiaue, & Ghiaçie.

IV. Si post L immediate sequatur I, atque syllabam LI rursus immediate praecedat, aut sequatur Vocalis, aut Diphthongus, istud LI pronuntiatur ut J Latinum, aut Germanicum. v.g. *Muliere*, mulier. *Filiu*, filius. *Eli*, illi. *Lege* *Mujere*, Fiju, Ej.

M.m. & *N.n.* ut apud Latinos sonat.

O.o. pronuntiatur ut apud Latinos.

Sed ante MB, MP & N, ut U Latinum. v.g. *Bombác* Bombacum. *Compar*, comparo. *Monte*, mons. *Lege* *Bumbac* &c.

Excipe nomina propria, in quibus O positum ante dictas consonantes sonat ut apud Latinos. v.g. *Antonie*, Antonius &c.

Cum vero post syllabam, quae cum O scribitur, sequitur alia cum A vel E scripta, O positum in priori sonat, ac si foret OA. v.g. *Porta*, porta. *Sorte*, sors. *Lege* *Poarta*, Soarte.

Excipe Interjectiones, in quibus O pronuntiatur ut apud Latinos e.g. *Odáta*, macte.

P.p. sonat ut apud Latinos.

Q.q. habet sibi semper adjunctum v. quocum pronuntiatur ut K. v.g. *Qvand*, quando, *Qval'e*, quis, qualis. *Lege*, *Kand*, *Kal'e*.

R.r. apud Latinos. /

- 7 *S.s.* simplex ante I pronuntiatur crasse, ut *Sch* apud Germanos, et *Chi* apud Gallos, v.g. *Si*, et, *Resina*, resina, *Rusine*, rubor.

Duplex vero tenue, ut S. Latinum, aut Italicum, v.g. *Folossitore*, propugnatrix.

Sc. ante E. et I pronuntiatur sicut ST a Germanis initio vocum Germanicarum, aut ab Hungaris in vocibus hungaricis. v.g. *Crescere*, crescere. *Scientia*, scientia, *Lege* *Stientia*, *Crestere*.

De reliquo sonat ut apud Latinos.

T.t. ante I sonat sicut TZ apud Germanos, et Hungaros, vel Z apud Italos. v.g. *Tiene*, tene. *Tie*, tibi. *Toti*, omnes. *Lege* *Tziene*, *Tzie* etc.

Excipe nomina propria et syllabam *Sti*, in quibus T ante i pronuntiatur sicut apud Latinos. e.g. *Constántin*, Constantinus. *Esti*, es.

De reliquo T sonat ut apud Latinos.

U.u. pronuntiatur ut apud Latinos; sed post vocalem in fine vocis positum solummodo dimidium. v.g. *Ren*, malus, *Dieu*, Deus. /

- 8 Inter duas vocales positum plane negligitur e.g. *Oue*, ovis, *bovi*, boves. *Laudauam*, laudabam, *Cantáui*, cantavi. *Lege* *Óe*, Boi, *Laudaam*, *Cantai*.

Z.z. ut apud Latinos.

J.j. pronuntiatur sicut apud Gallos. v.g. *Judecáre*, judicare. *Jug*, jugum etc.

V.v. pariter sonat ut apud Latinos.

X. Y. et K. a Daco Romanis non adhibentur, nisi in vocis peregrinis et propriis, in quibus sonant ut apud Latinos.

§ 3. Litterae dividuntur in Vocales et Consonantes. Vocales sunt sex: A. E. I. O. U. et Y. Reliquae Litterae sunt Consonantes... / ...

VOCABULARIUM DACO-ROMANUM et LATINUM

I. DESPRE DIEU, SPIRITI (DUCHURI)
 SI CELLE, CE SE CUVIN LOR
 DE DEO, SPIRITIBUS, ET EIS, QUAE ILLIS
 CONVENIUNT

<p>Dieu, <i>Deus</i>.
 Táta'l, Filiu'l, Duchul sant, <i>Pater</i>,
 <i>Filius, Spiritus Sanctus</i>.
 Santaa Troitia, <i>Sancta Trinitas</i>.
 Facatòr, <i>Factor, Creator</i>.
 Factura, <i>factura, creatura</i>.
 Mantuitòr, <i>Salvator</i>.
 Mantuire, <i>salus</i>
 Rescomparatòr, <i>Redemptor</i>.
 Mangaitòr <i>consolator</i>. /
 77 Idollátra, <i>idololatra</i>.
 Hipocrita, <i>hypocrita</i>.
 Hierethic, <i>haereticus</i>.
 Blastamatòr, <i>blasphemator</i>.
 Façiarnic, <i>hypocrita</i>.
 Basel'eca, <i>Basilica, Ecclesia</i>.
 Templa, <i>templum</i>.
 Adunáre, <i>congregatio</i>.
 Sierbire de Dieu, <i>cultus divinus</i>.
 Cucernicie, <i>religio</i>.
 Evlávie, <i>devotia</i>.
 Concione, <i>concio</i>. / ...</p> | <p>Nascatoare de Dieu, <i>Deipara</i>.
 Sant, <i>Sanctus</i>.
 Viuátiaa ce vá se fie, <i>vita futura</i>.
 Rái, <i>paradisus</i>.
 Imperatiea, cel'iurilor, <i>regnum</i>
 <i>coelorum</i>.
 Deavoll, <i>diabolus</i>.
 Drác, <i>daemon, draco</i>.
 Nalluca, <i>spectrum</i>.
 Fardedieu, <i>atheus</i>.
 Idoll, <i>idolum</i>. /
 Rogacione, <i>rogatio, oratio</i>.
 Credentie, <i>fides</i>.
 Dogmaa credentíeei, <i>articulus fidei</i>.
 Pënitëntie, parere rea, <i>poenitentia</i>.
 Infrangere, <i>contritio</i>.
 Bottez, <i>baptismus</i>.
 Cumenecatura, <i>communio</i>.
 Icona, <i>icon</i>.
 Altár, <i>altare</i>.
 Inviuáre, <i>resurrectio</i>.</p> |
|---|---|

98 A CINCEA VORBIRE.

V. DIALOGUS.

Un nemernic întreaba
 delá un cetatián unde
 siede cutáre

Peregrinus sciscitatur
 a cive, ubi
 habitet N

- Scii Domniea taa Romanesce ?
 Sciu, quaci ? sáu dora ái ávere
 ceva deá mi poruncire ?
 99 Nu sent dedát á poruncire unui
 hom de homenie, quum esti Dom-
 niea taa, pentruácea nuti po-
 runcesc, ci te rog.
 Hom bon ! cu cuventele áceste
 me rusini ; plácati ámi porun-
 cire.

Callesne Dominatio Tua Daco-
 Romanice ?
 Scio, eccur ? aut fortasse haberes
 aliquid mihi mandandum ? /
 Non sum asuetus mandare homini
 honesto, uti es Dominatio tua,
 ideo non tibi mando, sed te
 rogo.

Început mai departe a întreba pre tatăl său : taică ! ce se chiamă clacă ? iară tatăl i-au spus lui : fiiul meu ! cînd noi, oare care zile, nu cutezăm lucra pentru casa noastră, atunce mergem de lucrăm altora, nu pre bani, ci numai pentru mîncare și băutură, și aceia să numește clacă. Pruncul au răspuns / spre aceasta : o, taică ! deaca dumneata, pentru casa noastră săracă, nu cutezi lucra, dar cum cutezi lucra altuia, om bogat, deaca seceri altuia, dar pentru ce nu ai cuteza și în holdele noastre aceiaș lucra ; mie mi să pare tot una a fi, sau de seceră cineva luiș, sau altuia ; săcerișul sau într-un loc sau într-alt, tot un lucru iaste ; și nu iaste destul să aibi dumneata singur a mînca și a bea, ci și pre noi, pre toți, ești datoriu să ne hrănești. Cînd au auzit tatăl că vorbește pruncul așa înțelept, atunce el, în loc de a merge la clacă, s-au dus să seceră holda sa. /...

DISSERTATIO / CANONICA / DE MATRIMONIO /
JUXTA DISCIPLINAM / GRAECAE ORIENTALIS EC-
CLESIAE / AB / SAMUELE KLEIN DE SZAD, / DIO-
ECESEOS FOGARASIENSIS IN TRAN/SYLVANIA
PRAESBYTERO, ET IN SEMINARIO / GENERALI
CAESARIO-REGIO GRAECO-CATHOLICORUM VIN-
DOBONENSI AD / S. BARBARAM STUDIORUM / PRA-
EFFECTO / CONSCRIPTA. / VINDOBONAE. / TYPIS
JOSEPHI NOB. DE KURZBECK, MDCCLXXXI *

Rem utilem existimavi me facturum hanc de Sacramento Matri-
monii canonicam dissertationem edendo, tum ut necessitati in nostris terris
occuram, ubi raros Ecclesiae Orientalis animarum pastores libros habent,
quibus in rebus disciplinae ecclesiasticae Graecae Orientalis Ecclesiae
tute fidere, ac se committere possint; nam si qui sunt, aut praegrandis
molis sunt, aut valde magno pretio comparabiles. Etenim cum in usu
Occidentalis Ecclesiae, apud quos typographiae florent, non sint,
nonnisi semel pro aliqua Graecorum quoque disciplinae notitia editi
sunt; aut sunt aliqui, qui potius ceremoniam quam disciplinam de-
scribunt. Tum ut publico notam reddam disciplinam Ecclesiae nostrae
Graeco-Orientalis, ex quo ad parent quam male quidam extranei de
sacra nostra disciplina scripserint, et loquantur, utique informati vel
ob defectum talium librorum, vel ob persuasionem, quam a parvis im-
biberunt, apud quos quidquid est Graecum, malum est, superstitiosum
audit, quasi haec essent convertibilia, mihi ipsi audire contigit anno
1767. dum praelectionem Historiae Ecclesiasticae in universitae Vien-
nensi audirem, in scholis Professor loquens de S. Basilio Magno
Oecumenico doctore aiebat: „*Sanctus Basilius*, Domini mei, magnus
Sanctus est, et dum ego ipsius scripta lego, acsi in Coelis versarer;
sed denique Graecus, et graeci omnes nequam sunt“.

Primum quidem in gratiam Nationis meae daco-romanae lingua
patria scripseram, modo vero ad publici utilitatem ex lingua Daco-ro-
mana in latinam verti, quantum vero fieri potuit canones et leges,
quas pro suis Graeco-Orientalis Ecclesia agnoscit, ac veneratur in
confirmationem adducere non intermisi. Doctissimorum quoque, ac ca-
nonum in Ecclesia Graeca peritissimorum Interpretum autoritatibus,
ac commentariis, nec non imperialibus legibus illustravi...

* In -8 mic de 154 pagini și 3 foi. Fragmentul citat este din prefață. Este
un model de bună limbă latină, savantă, vorbită de cei foarte instruiți, în epocă.

DISERTAȚIE / CANONICĂ / DESPRE / CĂSĂTORIE /
 DUPĂ ÎNVĂȚĂTURA BISERICII GRECO-ORIENTALE,
 ÎNTOCMITĂ DE SAMUIL CLAIN DE SAD, / PRESBI-
 TER ÎN DIECEZA FĂGĂRAȘULUI DIN TRANSILVA-
 NIA, ȘI PREFECT DE STUDII LA SEMINARUL CHE-
 SARO-CRĂIESC GRECO-CATOLIC. VIENEZ, SFÎNTA
 BARBARA. / LA VIENA. / ÎN TIPOGRAFIA LUI IOSIF,
 NOBIL DE CURȚBEC. / LA 1781

Am socotit că voi face o lucrare folositoare dînd la iveală această disertație canonică despre sfințenia căsătoriei, atît pentru ca să vin în întîmpinarea nevoii din țările noastre, unde păstorii sufletești ai Bisericii Răsăritene au arareori la îndemîină cărți pe care să se bizuie temeinic în problemele care privesc învățătura bisericească a Bisericii Greco-Răsăritene, (cărți) în care să poată să se încredințeze; căci, acelea care există sau sînt de proporții prea mari, sau se pot procura cu un preț prea mare. Și, într-adevăr, dat fiind că nu sînt în uz la Biserica Apuseană, unde înfloresc tiparnițele, sau se află editate în vederea informării asupra învățaturii grecilor (ortodocșilor); sau mai sînt altele care descriu mai de grabă ceremonialul decît dogma. Prin urmare, ca să fac cunoscută publicului învățătura Bisericii noastre, Greco-Răsăritene, din care să se vadă limpede cît de greșit au scris și vorbesc unii străini despre învățătura sfîntă a Noastră, ca niște oameni neinformați, fie din lipsa unor astfel de cărți, fie din convingerea pe care au supt-o din copilărie, că la cei la care se află ceva grecesc, este rău, sună a superstiție, ca și cînd aceste cuvinte s-ar putea substitui (*grec* cu *rău*, *supersticios*); mie însumi mi s-au întîmplat să aud, în anul 1767, pe cînd audiam o prelegere de Istorie Ecclesiastică, la universitatea din Viena, pe un profesor, vorbind despre Sfîntul Vasile cel Mare, Învățătorul Ecumenic, că zicea: „Sfîntul Vasile, domnii mei, este un Sfînt mare, și cînd îi citesc scrierile, mă simt ca și cum m-aș plimba prin ceruri, dar, în fine, este grec, și toți grecii nu sînt de nici o ispravă”.

Mai întîi scrisesem (această lucrare) în limba daco-romană, ca un dar pentru poporul meu, însă, după aceea am tradus-o în latină din limba daco-romană, în scopul folosului public, și n-am zăbovit să în-tăresc, în măsura în care s-a putut face, canoanele și legile pe care Biserica Greco-Răsăriteană le recunoaște drept ale sale și le păzește cu sfințenie. Și am luminat-o cu autoritatea celor mai învățați și celor mai pricepuți exegeți ai canoanelor Bisericii Grecești, cu comentariile acestora și cu legile împăratești...

ABC / SAU / BUCAVNA / SPRE FOLOSUL / SCOLE-
 LOR NIAMULUI ROMANESC / ABC / ODER / NA-
 MENBÜCHLEIN, / ZUM GEBRAUCHE / DER / NA-
 TIONAL-SCHULEN / IN DEM / GROSSFÜRSTENTHUM
 SIEBENBÜRGEN. / MIT IHRER RÖM. KAISL. KÖNIGL.
 APOST. MAJESTÄT / ALLERGNÄDIGSTER FREY-
 HEIT. / HERRMANNSTADT. / GEDRUCKT BEY MAR-
 TIN HOCHMEISTER KAISL. KÖNIGL. PRIV. / BUCH-
 DRUCKER UND BUCHHÄNDLER. 1783 / *

38

PAUL ȘI FRATIȚA

Pául erá sburát lá minte, si nebagatoriu de sáma; iára Fratila gândeá, si tóte le bagá în sáma. Odineóra Pául se duse din Cetáte a Cása, si nu dupa multa vrème veni Fratila tot pe ácea Cálle. Áci gasi Fratila un inel frumos. Pául zecea ínnáintea Sátului subt o árbure, si dormea, Fratila êl desteptá, si spuse lui norocul sau. Áci Pául êsi frecá ochii, cascá si zise: si io lás fi putut áflá, pentruche de buna sáma Domnul ácelá láu perduto, cu quáre mám íntâlnit io ínnaintea orásului. Dára pentruce nu lái áflát tu, respunse Fratila. O! zise Pául, cine pôte luá sáma lá tóte. Íntr'átátá Fratila facú de sthíre, che el áu gasit inelul, si áu dobândit de lá ácelá, á cui erá, dàr de zéce Florinti... / ...

39

PAUL UND FRANZ

Paul war leichtsinnig, und unachtsam; Franz aber dachte nach, und gab auf alles Acht. Einst ging Paul aus der Stadt nach Hause, und eine Weile darauf kam Franz denselben Weg. Da fand Franz einen schönen Ring. Vor dem Dorfe lag Paul, unter einem Baum, und schlief. Franz weckte ihn auf, und erzählte ihm sein Glück. Da rieb sich Paul die Augen, gähnte, und sprach: „Den hätte ich auch finden können, den gewiss hat ihn der Herr verloren, der mit vor der Stadt begegnete“. „Warum hast du ihn denn nicht gefunden?“ antwortete Franz. „O! sagte Paul wer kann auf alles Acht geben!“ Franz machte darauf bekannt, dass er den Ring gefunden habe, und erhielt von demjenigen, welchem er zugehörte, zehn Gulden zum Geschenke. ... /

38

PAUL ȘI FRĂȚIȚA*

Paul era sburá la minte și nebăgătoriu de samă; iară FrățiȚa gândeá și toate le băga în samă. Odineoară Paul se duse din cetate

* În -8 mic de 104 pagini. Textul românesc este tipărit cu litere latine.

a Intrucit Abecedarul a fost tipărit cu litere latine, dar cu ortografie latinizantă, reproducem textul și în ortografie interpretativă.

a casă, și nu după multă vreme veni Frățilă, tot pe acea cale. Aci găsi Frățilă un inel frumos. Paul zăcea înaintea satului sub o arbore, și dormea; Frățilă îl deșteptă și spuse lui norocul său. Aci Paul își frecă ochii, căscă și zise: „și io l-aș fi putut afla, pentru că, de bună samă, domnul acela l-au perdut, cu care m-am întâlnit io înaintea orașului. „Dară pentru ce nu l-ai aflat tu?“ răspunse Frățilă. „O! zise Paul, cine poate lua sama la toate?“ Într-atîta Frățilă făcu de știre că el au găsit inelul, și au dobîndit de la acela, a cui era, dar de zece florinți.

Luarea de samă pe mulți mîntuiește
De rău și la noroc bun povățuește.
Cel leneș visează petrecîndu-și somnul,
Pînă într-o clipeală-și perde tot norocul. / ...

Dumnezeu	Isten	Gott
Ânger	Angyal	Engel
Ceriu	Êg	Himmel
Stea	Tsillag	Stern
Sòre	Nap	Sonne
Luna	Hóld	Mond. / ...

CATEHISMUL / CEL MARE / CU ÎNTREBĂRI ȘI RES-
PUNSURI. / ALCĂTUIT ȘI ÎNTOCMIT PENTRU
FOLOSUL ȘI PROCO/PSALA TUTUROR ȘCOALELOR
NORMALEȘTI A NEAMULUI / ROMÂNESC / DE /
GHEORGHIIE GAVRIL ȘINCAI / DIRECTORUL ȘI
CATEHETUL ȘCOALEI CEI NORMALEȘTI DIN BLAJ
ȘI CELL. / ÎN BLAJ / CU TYPARIUL SEMINARIULUI
/ 1783. */

I

CUVINT INNAINTE

După ce s-au îndurat, în anii trecuți, prea înălțatul și de Dumnezeu încoronatul ÎMPĂRATUL nostru, domnul domnul IOSIV II, a porunci crăescului său guberniu, din Marele Prințipat al Ardealului, ca, precum la alte neamuri, așa și la români se se rădicesc școale, în care se se învațe toți pruncii în limba sa a cetii, a scrie, a numera sau aritmetica și învățătura creștinească, ca se poată fieștecarii dintră dînșii fi nu numai buni fii ai patriei sale, ci și adevărați creștini și s-ar fi și rădicat^a în anul mai de curînd trecut, 1782, școală normalească, în Blaj, a căria director fuiu însuș orînduit de la înălțatul crăescul guberniu, alta nu era înapoi, fără numai se mă apuc se fac și se typăresc cărțile cele poruncite pentru folosul și procopsala numitelor școale. Drept aceea, iată, m-am apucat și am și făcut *Catehismul* acesta, în care, cît mi-au fost cu putință, am cuprins, sau, se zic așa, am strîns și am grămădit, pe scurt, la oaltă toate dogmele și închieturile credinței cei adevărate, toate deregătoriile creștinești și toate obiceiurile Bisericei Resăritului, care mi s-au văzut a fi pruncilor (pentru carii s-au și făcut această carte) mai de lipsă a le învăța și a le ști; căci, toate a le îmbulzi nu le-am putut, mai vîrtos pentru aceaia, / ca nu cumva făcîndu-se cartea mai mare, prețul încă se i se sue și, dintraceaia, se se nască pricină, pentru carea cei scraci, de carii mai mulți se află în neamul nostru, de cît bogăți, se nu ș-o poată cumpăra. În carea muncă a mea, m-am sîrguit, cît am putut, ca dela cuvintele și vorbele cele tocma românești, nici cum se nu me abat și depărtez, ci se le aleg, după cum pre unele locuri mai bine vorbesc românește de cît pre altele, precum am și făcut, nu pentru altă ceva, fără numai ca prin normă, prin carea, după prea înaltă voe a chesaro-crăescului maiestat trăbue se se îndrepte toți oamenii, se se îndrepte și se se sporească și limba noastră, precum și a altor neamuri.

* În —8° mic, de 4 foi, 180 p. și 1 foaie pentru errata. Pe verso paginii de titlu se află o „Aprobatiie” de tipărire, din partea unei comisii eclesiastice de revizori.

^a După ce... și s-ar fi și rădicat... concordantă impr. prie sintaxei frazei românești, evident. Nu este vorba de o construcție românească perimată între timp, ci de un acord al modurilor, în latină, denumit *consecutio temporum*, prin care, după anumite conjuncții, se pretind anumite moduri, indiferent de felul acțiunii.

Dreptaceaia, tu, carele vei ceți cartea aceasta, nu me judeca pentru cuvintele și vorbele care doară ți s-or vedea noao sau streine, precum au făcut, fac și vor face unii carii, în viața lor, nici atîta n-au făcut pentru binele de obște, ci numai au zăcut și au cîrtit pre alții pizmuindu-le numele și lauda, care pe dreptate l-au căpătat prin lucrurile cele bune, cele făcute pentru obște, ci, o ia, o cetește și, dacă vei afla întrînsa vro sminteală carea se fie adevărată, o iartă, aducîndu-ți aminte că tu încă poți în multe sminti. Fii sînătos. /

INDREPTARE CĂTRĂ CATEHISM

I. Ce e catehismul ?

R. Catehismul e deprindere întru învățătura cea pravoslavnică ; așa se chiamă, de obște, cartea în carea se cuprinde această învățatură.

I. În cîte capete se dă înainte, în acest Catehism, învățătura cea pravoslavnică ?

R. Învățătura cea pravoslavnică se pune înainte, în acest Catehism, în cinci capete și într-o adaogere.

I. Care sînt acele cinci capete ?

R. Acele cinci capete sînt :

1. Credința. /

2. Nădejde.

3. Dragostea.

4. Sfintele taine.

5. Îndreptarea creștinească.

Adaogerea e despre cele patru lucruri mai de pre urmă.

CAP. 1

DESPRE CREDINȚA

Partea 1

Ce ar fi credința cea pravoslavnică.

I. Ce e credința a unui pravoslavnic ?

R. Credința a unui pravoslavnic e o lumină peste fire, un dar dumnezeesc, o vîrtute dela Dumnezeu vărsată în inima omului, prin care el, tare și fără îndoială, toate le ține adevărate, cîte au descoperit Dumnezeu, și beserica cea pravoslavnică pune / înainte a le crede, fie acelea scrise, fie nescrise.

I. Ce însemnează a crede săbornicește ?

R. A crede săbornicește însemnează a ținea cum că toate sînt adevărate, cîte au descoperit Dumnezeu și cîte ne dă înainte beserica a le crede, fie acelea scrise, fie nescrise.

I. Destul e spre mîntuire ca pravoslavnicul creștin numai cu inima se crează cîte au descoperit Dumnezeu ?

R. Nu e destul spre mîntuire ca pravoslavnicul creștin numai cu inima se creadă cîte au descoperit Dumnezeu, ci încă mai trebuie :

1. Se-și arete credința sa prin fapte ;

2. Cele ce le crede cu inima, cînd e de lipsă, cu gura, înaintea tuturor, să le mărturisească.

I. Pentru ce trebuie se se creadă care le-au descoperit Dumnezeu ?

R. Care le-au descoperit Dumnezeu trebuie să se creadă pentrucă Dumnezeu e adevărul cel din veci și înțelepciunea cea ne mărginită carea nici poate înșala, nici a se înșala.

I. De unde se știu care le-au descoperit Dumnezeu ?

R. Care le-au descoperit Dumnezeu se știu unele din acele scrise, altele din cele nescrise cuvinte ale lui Dumnezeu.

I. Ce se înțelege prin cuvîntul cel scris a lui Dumnezeu ?

4 R. Prin cuvîntul cel scris a lui Dumnezeu, care se / chiamă *Sfînta Scriptură* sau *Biblie*, se înțeleg toate cărțile cite din însuflarea Duhului celui dumnezeesc sînt scrise de oameni sfinți și de beserica cea pravoslavnică ca acelea cunoscute și vestite.

I. Ce se înțelege prin cuvîntul cel ne scris a lui Dumnezeu ?

R. Prin cuvîntul cel ne scris a lui Dumnezeu, carele se chiamă și tradiție, se înțelege aceeaia învățătură a credinței și a datorilor, carea apostolii sau tocma din rostul Domnului Hristos o au auzit sau din însuflarea Sfîntului Duh o au vestit, iară nu o au scris.

I. Unde se păzește tradiția ?

R. Tradiția pururea, cu credință și fără sminteală, numai în beserica cea pravoslavnică se păzește.

I. Pentru ce crede pravoslavnicul creștin besericei ? cînd îi dă ceva înainte să creadă ?

R. Pravoslavnicul creștin crede besericei, cînd îi dă înainte ceva să creadă, fie aceeaia scrisă, fie ne scrisă, pentru că Hristos au poruncit se se audă^a beserica carea e stîlpul și temelul adevărului.

I. De lipsă e credința fiește cărui om carele voiaște se se mîntue ?

R. Credința e de lipsă fiește cărui om carele voiaște se se mîntue, căci fără de credință nu e cu puțință a plăcea lui Dumnezeu.

5 I. Ce trăbue, mai de lipsă, să știe și să/creadă fiește care om, cînd vine la procopsala priceperei, ca se se mîntue ?

R. Fiește care om, cînd vine la procopsala priceperei, ca se se mîntue, trăbue mai de lipsă să știe și să creadă :

1. că iaste un Dumnezeu ;

2. că Dumnezeu e judecătoriu drept care binele-l răsplătește și răul îl pedepsește ;

3. că trei fețe dumnezeesti, Tatăl, Fiiul, Duhul Sfînt, sînt de-o ființă și de-o fire ;

4. că a doaoa față dumnezeiască s-au făcut om, ca se ne răscumpere prin moartea sa, cea de pe cruce, și pururea fericiți se ne facă.

^a În loc de : *asculte*, după latină.

1. Ce adevăruri mai trăbue încă să știe și să creadă fiește care pravoslavnic creștin, afară de cele mai în sus zise temelii ale credinței cei pravoslavnice ?

R. Fiește care pravoslavnic creștin mai trăbue încă, afară de cele mai sus zise temelii ale credinței cei pravoslavnice, să știe și să creadă : /

1. că sufletul omului e nemuritoriu ;

2. că darul lui Dumnezeu spre mîntuire e de lipsă, că omul fără de dar nu poate face nimic vrednic de viața vecinică.

1. Ce e darul, care e de lipsă spre mîntuire și fără care omul nu poate face nimic vrednic de viața vecinică ?

R. Darul care e de lipsă spre mîntuire și fără care omul nu poate face nimic vrednic de viața vecinică, e un dar din lăuntru, peste fire, carele-l dă Dumnezeu făpturei cei înțeleghătoare, fără vrednicia ei, pentru vrednicile lui Is. Hs.

1. Ce iaste poruncit fiește cărui binecredincios creștin a ști ?

R. Fiește cărui binecredincios creștin îi iaste poruncit a ști :

1. apostoliceasca mărturisire a credinței, adecă symvolul credinței ;

2. rugăciunea Domnului, adecă Tatăl nostru ;

3. cele zece porunci ale lui Dumnezeu, și cele cinci ale beseriei ; /

4. cele șapte sfinte taine sau mysterii ;

5. îndreptarea creștinească.

1. Unde sînt, mai ales, cuprinse acelea care trebuie să le creadă un pravoslavnic creștin ?

R. Care trăbue să le creadă un pravoslavnic sînt, mai ales, cuprinse în apostoliceasca mărturisire a credinței.

1. Cum sună apostoliceasca mărturisire a credinței ?

R. Apostoliceasca mărturisire a credinței sau symvolul credinței sună așa :

1. crez întru unul Dumnezeu, Tatăl a tot pîitoriul, făcătorul ceriului și al pămîntului, văzutele tuturor și ne văzutele ;

2. și întru unul Domnul Is. Hs., fiiul lui Dumnezeu, unul născut, carele din Tatăl s-au născut mai nainte de toți vecii. Lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, iară nu făcut, cel de o ființă cu Tatăl, prin carele / toate s-au făcut ;

3. carele pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire, s-au pogorît din ceriuri și s-au întrupat de la Duhul Sfînt și din Maria Fecioara și s-au făcut om ;

4. și s-au răstignit pentru noi, supt Pilat din Pont. Și au pătimit și s-au îngropat ;

5. și au înviat a treia zi, după *Scripturi* ;

6. și s-au suit la ceriuri și șede de-a dreapta Tatălui ;

7. și iarăși va să vie cu mîrire, să judece viii și morții, a căruia împărăție nu va fi sfîrșit ;

8. și întru Duhul Sfînt, Domnul de viață făcătoriu carele din Tatăl iase, cela ce împreună cu Tatăl și cu Fiiul, iaste închinat și mărit, carele au grăit prin proroci ;

9. într-o sfință săbarnicească / și apostolească biserica ;
 10. mărturisesc un botez într-o ertarea păcatelor ;
 11. aștept învierea morților
 12. și viața veacului ce va să fie. Amin.
- I. Câte părți sau închișturi are apostoliceasca mărturisire a cre-
 dinței ?
 R. Apostoliceasca mărturisire a credinței are douăsprezece părți
 sau închișturi. / ...

10

DESPRE DUMNEZEU

- I. Sînt mai mulți Dumnezeu de cît unul ?
 R. Numai un Dumnezeu e.
- I. Ce iaste Dumnezeu ?
 R. Dumnezeu iaste o ființă de săvîrșit dela sine însuș.
- I. Care săvîrșiri sau proprietăți dumnezeiești trăbue să le socotim
 mai înainte de celealalte ?
 R. Aceste săvîrșiri dumnezeiești trăbue să le socotim mai înainte de
 celealalte :
1. că Dumnezeu e vecinic, pentru că el tot de-a una au fost,
 iaste și pururea va fi ;
 2. că Dumnezeu e un duh limpede, o ființă carea are o nemăr-
 ginită înțelegere, și o prea bună voe, iară nici un trup ;
 3. că Dumnezeu e a tot știitoriu, căci știe toate cele trecute,
 cele de acum și cele viitoare ; știe cele mai ascunse ale gîndurilor noas-
 tre, și, drept aceeaia, nu se poate înșăla ;
 - 11 4. că Dumnezeu e prea înțelept, căci / toate le îndreaptă spre
 plinirea voei sale, și la aceeaia alege cele mai întocmite mijlociri ;
 5. că Dumnezeu e a tot puternic, pentru că au plămuit ceriul,
 și pămîntul și toate, cîte sînt ; lui nimica nu-i iaste cu ne puțință a
 face ;
 6. că Dumnezeu e fiește unde de față, căci e pretutindenea, în
 ceriu și pre pămînt ;
 7. că Dumnezeu e prea sfînt, căci vrea și iubește binele și ureș-
 te răul ;
 8. că Dumnezeu e cu totul adevărat și credincios pentru că nici
 poate minți, nici înșăla pe nime ;
 9. că Dumnezeu e neschimbat, căci din veac pînă în veac, e tot
 acelaș ;
 - 12 10. că Dumnezeu e prea bun, nu numai în sine și dela sine, ca
 o ființă de săvîrșit și de plin și prea bună, ci iaste prea bun și prea
 îndurat și spre făpturile sale, tot / binele avem de la el prin mijlociri
 sau fără mijlociri ;
 11. că Dumnezeu e îndurat pentru că ne iartă păcatele noastre ;
 12. că Dumnezeu e prea drept, căci răsplătește cele bune și
 izbîndește cele rele.
- I. Sînt mai multe fețe dumnezeiești ?
 R. Sînt trei fețe dumnezeiești.

I. De unde știm că sînt trei fețe dumnezești ?

R. Noi știm din Sfînta Scriptură că sînt trei fețe dumnezești, dintru care fiește căria i se dă :

1. fire și ființă dumnezeiască ;
2. săvîrșiri sau proprietăți dumnezești ;
3. nume dumnezeesc ;
4. dumnezești fapte, și
5. dumnezeiască cinste.

I. Cum se usibesc întră sine cele trei fețe dumnezești ? /

R. Întîia față dumnezeiască se numește Tatăl, a doaoa Fiul, a trea Sfîntul Duh.

I. Cum se usibesc întră sine cele trei fețe dumnezești ? /

13 R. Cele trei fețe dumnezești se usibesc întră sine, așa : Tatăl e dela sine însuș, din vecie ; Fiul s-au născut din Tatăl, din vecie, Sfîntul Duh iase din Tatăl și din Fiul, sau dela Tatăl prin Fiul, așijderea din vecie.

I. Care lucruri se dau de osebi fiește căria fețe dumnezești ?

R. Acestea lucruri se dau de osebi fiește căria fețe dumnezești : Tatălui, plăsmuirea sau zidirea, Fiului, răscumpărarea, Sfîntului Duh, sfîntirea.

I. Cum se chiamă cele trei fețe dumnezești la o laltă ?

R. Cele trei fețe dumnezești la o laltă se chiamă *Prea Sfînta Troiță*.

I. Prin ce mărturisește pravoslavnicul creștin pe Prea Sfînta Troiță ?

R. Pravoslavnicul creștin mărturisește pe Prea Sfînta Troiță prin semnul crucei, cînd făcîndu-și cruce, pe fieștecarea dintru aceste trei fețe dumnezești o numește.

I. Ce mai mărturisește încă pravoslavnicul creștin prin semnul sfintei cruci ?

14 R. Pravoslavnicul creștin mai mărturisește încă prin semnul sfintei Crucii, cum că Domnul Hs., cînd au murit pe cruce, ne-au / răscumpărat prin moartea sa.

I. Cum se face crucea ?

R. Crucea se face așa : împreunăm cele trei degete dinainte a mînei drepte, și, strîngînd cele mai de pre urmă doao degete cătră palmă, punem mîna întîiu în frunte, apoi în pept, a trea în umărul cel drept, a patra în cel stîng, zicînd : în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, amin.

DESPRE PLĂSMUIRE

I. Cine au făcut toate ?

R. Dumnezeu au făcut ceriul și pămîntul și toate cîte sînt.

I. Ce însemnează cuvîntul a plăsmui ?

R. Cuvîntul a plăsmui însemnează a face ceva din nimica.

I. Care făpturi ale lui Dumnezeu sînt mai vrednice de a le socoti ?

R. Mai vrednice de a le socoti ale lui Dumnezeu făpturi sînt îngerii și oamenii.

- I.* Ce sînt îngerii ?
R. Îngerii sînt duhuri curate, carii au înțelegere și voe, iară nici un trup. /
- 15 *I.* Pentru ce au făcut Dumnezeu pe îngeri ?
R. Dumnezeu au făcut pe îngeri ca se-l cîntească, se-l iubească și se-l roage, lui se-i slujească, și pre oameni se-i păzască.
I. Cum au plăsmuit Dumnezeu pre îngeri ?
R. Dumnezeu au plăsmuit pre îngeri în darul său, și cu multe să-vîrșiri.
I. Remas-au toți îngerii în darul sau grația lui Dumnezeu ?
R. Mulți îngeri au pierdut darul lui Dumnezeu prin păcatul mîndriei.
I. Cum au pedepsit Dumnezeu pre îngerii cei mîndri ?
R. Dumnezeu pre îngerii cei mîndri, carii se numesc dîiavoli, i-au lepădat pururea și i-au aruncat în iad.
I. Care făpturi ale lui Dumnezeu sînt mai vrednice de-a le socoti, după îngeri ?
R. Oamenii sînt mai vrednice făpturi ale lui Dumnezeu de-a le socoti, după îngeri.
I. Din ce sînt alcătuiți oamenii ?
R. Oamenii sînt alcătuiți din trup și din suflet nemuritoriu, care fu plăsmuit după asemănarea lui Dumnezeu.
I. Pentru ce au făcut Dumnezeu pre oameni ?
R. Dumnezeu au făcut pre oameni ca se-l cunoască, se-l cîntească, se-l iubească, se i se închine, se-l slujească, se-l asculte și se fie / fericiți.
- 16 *I.* Remas-au oamenii ascultători de Dumnezeu ?
R. Ba, ci încă cel din tîiu om, Adam, cu muiarea sa, Eva, fu neascultătoriu de Dumnezeu.
I. Cum s-au făcut omul din tîiu neascultătoriu ?
R. Omul din tîiu au mîncat în raiu, din poamele lemnului celui oprit dela Dumnezeu și, prin aceaia, au păcătuit.
I. Păcatul acesta numai omului din tîiu i-au stricat ?
R. Acest păcat nu numai omului din tîiu i-au stricat, ci și noao, celor ce ne tragem de la el, pentru că ne-au pricinuit moarte vremelnică și vecinică și multe alte rele trupești și sufletești.
I. Lepădatu-s-au dela Dumnezeu pururea oamenii, ca și îngerii cei mîndri ?
R. Oamenii nu s-au lepădat pururea de la Dumnezeu, ca și îngerii cei mîndri.
I. Ce făgăduise Dumnezeu spre slobozirea oamenilor celor lepădați pentru păcat ?
R. Dumnezeu făgăduise spre slobozirea oamenilor celor lepădați pentru păcat, că va trimite un răscumpărătoriu, carele și Mesia s-au chemat... /

§ 2. DESPRE A DOAOA ÎNCHIETURĂ A CREDINȚEI

I. Ce zice a doaoa închietură a credinței ? /

17 R. A doaoa închietură a credinței zice :
și întru unul Domnul Is. Hs., Fiul lui Dumnezeu, unul născut, carele din Tatăl s-au născut, mai nainte de toți vecii ; lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut iar nu făcut, cel de o ființă cu Tatăl, prin carele toate s-au făcut.

I. Cine iaste Is. Hristos ?

R. Is. Hristos iaste :

1. unul născut Fiiu a lui Dumnezeu Tatălui ;
2. Dumnezeu și om împreună ;
3. al nostru Domn, dătătoriu de lege și învățătoriu.

I. Ce însemnează Is. ?

R. Is., tâlcuindu-se pe rumânie, atîta însemnează, cît mîntuitoriu, pentru că prin trînsul ne-au venit iarăș, mîntuirea, cînd ne-au scos din osînda păcatului și din moartea vecinică. /

18 I. Cum se mai chiamă încă Is. ?

R. Is. se mai chiamă încă și Hs., adevă unș^a.

I. Pentru ce se chiamă Is. Hs., unul născut Fiiu al lui Dumnezeu ?

R. Is. Hs. se chiamă unul născut Fiiu a lui Dumnezeu pentru că el singur e, carele, din vecie, s-au născut dela Părintele său cel ceresc.

I. Cum e Is. Hs. Dumnezeu și om împreună ?

R. Is. Hs. e Dumnezeu și om împreună, pentrucă el e Dumnezeu, din vecie, și om s-au făcut, în vreme.

I. Iaste Is. Hs., întocma ca Părintele ceresc ?

R. Is. Hs., în cît e Dumnezeu, Părintelui său celui ceresc, în toate e asemenea, iară în cît e om, nu e asemenea lui, ci e mai mic.

I. Pentruce se chiamă Is. Hs., Domnul nostru ?

R. Is. Hs. se chiamă Domnul nostru pentrucă el e Dumnezeul și răscumpărătoriu nostru.

I. Pentru ce s-au făcut Fiiul lui Dumnezeu om ?

R. Fiiul lui Dumnezeu s-au făcut om ca să ne răscumpere prin moartea sa cea de pre cruce și se ne facă fericiți.

§ 3. DESPRE A TREIA ÎNCHINETURĂ A CREDINȚEI

I. Ce zice a treia închietură a credinței ?

19 R. A treia închietură a credinței zice :
carele pentru noi, oamenii, și pentru / a noastră mîntuire, s-au pogorît din ceriuri și s-au întrupat dela Duhul Sfînt și din Maria Fecioara, și s-au făcut om.

I. Are Is. tată ?

R. Is., în cît e Dumnezeu, are tată pe Părintele ceresc, iară în cît e om, nu are pe nime.

I. Iosîf, mirele Mariei, au nu era tată lui Is. Hs. ?

R. Iosîf era numai tată hrănitoriu lui Is. Hristos.

I. Avut-au Is. mamă ?

^a În limba elină.

R. Is., în cît e Dumnezeu, mamă n-au avut, iară în cît e om, au avut mamă pe prea Fericită Vergură Maria.

1. Pentru ce se chiamă Maria, mama lui Dumnezeu ?

R. Maria se chiamă mama lui Dumnezeu, pentru că au născut pre Hs., carele iaste Dumnezeu și om împreună.

1. Dela cine au zemislit Maria pe Isus ?

R. Maria au zemislit pe Isus dela Duhul Sfînt.

1. Unde au născut Maria pe Isus ?

R. Maria au născut pe Isus în Vithlefm, întru o peșteră^a.

1. Ce lucru vrednic de aducere aminte s-au întîmplat după nașterea Domnului Hs. ? /

20 R. Nașterea Domnului Hs. fu vestită.

1. Cum fu vestită nașterea Domnului Hs. ?

R. Nașterea Domnului Hs. fu vestită :

1. prin un înger, păstorilor ;

2. prin o stea măghilor, la răsărit ;

3. prin maghi, lui Irod și cărturarilor ;

4. prin Sîmeon și prin Ana, în beserică, norodului.

1. Ce s-au întîmplat după vestirea nașterii Domnului Hs. ?

R. După vestirea nașterii Domnului Hs. :

1. au venit păstorii să vadă întîmplarea cea de îngeri vestită lor.

2. Hs., a opta zi, după orînduiala legii, s-au tăiat împrejur și s-au numit Is.

3. Maghii dela răsărit i s-au închinat lui și i-au adus daruri.

21 4. De frica lui Irod, carele îl căuta se-l ucidă, au fugit în Egypt.

5. De-acólo, după moartea lui Irod, s-au / adus înapoi, în Nazaret, și întru acea cetate s-au și crescut.

1. Ce lucru mai vrednic de a-l însemna, știm noi, din pruncia lui Is. ?

R. Lucru mai vrednic de a-l însemna, din pruncia lui Is. e :

1. că Is., cînd era de doisprezece ani, au venit cu părinții săi în Ierusalim, la serbătoare.

2. Că au remas în Ierusalim, și, după trei zile, l-au aflat părinții în beserică șezînd întră învățătorii legii, pre cari asculta și-i întreba întru atîta, cît toți se minuna de înțelepciunea și răspunsurile lui.

3. Că iarăș s-au întors în Nazaret, și acolo au remas.

4. Că părinților săi au fost supus.

5. Că au crescut în înțelepciune și în dar sau grație înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor.

22 1. Ce lucruri mai vrednice de a le însemna, știm noi / despre Is., mai înainte de a începe el a învăța ?

R. Mai vrednice lucruri de a însemna despre Is., mai înainte de a începe el a învăța, știm acestea :

^a Deci nu în *ieslea boilor*, după tradiția vulgară. Poate că aci trebuie căutată dezlegarea versului din colinde : *fiu din piatră* (născut), despre pruncul Isus, nu trebuie alergat la mitraism.

1. Ioan mărturisi că Is. e mieluşelul lui Dumnezeu, carele şterge păcatele lumii.

2. Is. s-au botezat dela Ioan, în apa Iordanului.

3. Sfântul Duh se pogorî peste el, văzut în formă de porumb.

4. Se auzi versul lui Dumnezeu Tatălui : acesta iaste Fiiul meu cel iubit, întru carele bine vruiu.

5. Is. se purtă de Duhul la pustie şi, după ce au ajuns patru zeci de zile şi patru zeci de nopţi, fu ispitit de Diavolul, şi întru aceeaia îngerii îi slujia lui.

I. Când au început Is. dascălia sa ?

R. Is. au început dascălia sa, când era de trei zeci de ani.

I. Ce lucruri mai vrednice de a le însemna, ştim noi despre Is., după ce au început dascălia sa ?

23 R. Mai vrednice lucruri de a le însemna, despre Is., / după ce au început a învăţa ştim acestea :

1. Is. au îmblat patria sa, din loc în loc.

2. Luă şi gramatici şi, din dânşii, aleasă doi sprezece apostoli.

3. Propovedui şi vesti legea graţiei, descoperi adevărurile, care le credem, şi învaţă fapte bune, întru care trăbue să ne deprindem.

4. Certă necredinţa şi nedreptatea, îndreptă răcăcirile jidovilor, a cărturarilor şi a fariseilor.

5. Întări învăţăturile sale prin arătări din scriptură, prin minuni şi prin pildele sale.

6. Proroci lucruri viitoare.

7. Se arată pretutindenea făcătoriu de bine.

I. Crezură toţi în Is. ?

R. Mulţi crezură în Is., iară arhieriei, cărturarii şi fariseii îl urîră pentru învăţătura lui, şi-l căutară la moarte.

24

§ 4. DESPRE A PATRA ÎNCHETURĂ A CREDINŢEI /

I. Ce zice a patra închietură a credinţei ?

R. A patra închietură a credinţei zice :

şi s-au răstignit pentru noi, supt Pilat din Pont, şi au pătimit şi s-au îngropat.

I. Au putea Is. pătimi ?

R. Is. putea pătimi, în cât era om, iară nu în cât era Dumnezeu.

I. Au pătimit-au adevărat Is. ?

R. Is. adevărat au pătimit, şi cu sufletul şi cu trupul.

I. Ce au pătimit Is. cu sufletul ?

R. Is. au pătimit cu sufletul mare amărăciune şi întristare.

I. Ce au pătimit Is. cu trupul ?

R. Is. au pătimit cu trupul multe mişălătăţi şi scîrbe, multe loviri şi rane ; el au fost bătut, şi cu spini încununat.

I. Ce au mai pătimit încă Is. ?

R. Is. au mai pătimit încă multe urăciuni, bagiocuri, sudălmi, clevetiri, şi alte necuviinţe.

I. Supt cine au pătimit Is. ?

R. Is. au pățimit supt Pilat din Pont, deregătorul din Iudea al împăratului românesc, a lui Tiverie.

I. Cine au pîrît pe Is. la Pilat ?

R. Pe Is. l-au pîrît la Pilat arhierii, cărturarii, și bătrînii evreilor.

I. Pentru ce au fost pîrît Is. lui Pilat ? /

25 R. Is. au fost pîrît lui Pilat numai din ură și din pizmă, supt pretext că ar fi un înșălătoriu și un turburătoriu de norod.

I. Ce au urmat după pîra arhierelor, a cărturarilor, și a bătrînilor norodului ?

R. După pîra arhierelor, a cărturarilor și a bătrînilor norodului, au urmat răstignirea lui Is. Hs., carea evreii o au pohtit, și Pilat o au îngăduit.

I. Unde s-au răstignit Is. Hs., și unde au murit ?

R. Is. Hs. s-au răstignit în Muntele Căpăținelor, ce se chiamă Golgôtha, aproape de cetatea Ierusalimului, și au murit pe cruce.

I. Ce felu de pedeapsă era răstignirea ?

R. Răstignirea era cea mai de ocară pedeapsă de moarte.

I. Cine au îngropat trupul lui Is. Hs. ?

R. Trupul lui Is. Hs. l-au îngropat sau astrucat Iosif din Arimathéa și Nicodím.

I. Unde fu îngropat trupul lui Is. Hs. ?

R. Trupul lui Is. Hs. fu pus întru un mormînt nou, tăiat în peatră, în care încă niminea nu fusese pus.

I. Remas-au dumnezeirea, după moartea lui Is. Hs., unită cu trupul și cu sufletul lui ?

R. Dumnezeirea au remas unită și cu trupul și cu sufletul lui Is. Hs., măcarcă la moarte sufletul i s-au despărțit de trup.

§ 5. DESPRE A CINEA ÎNCHIETURĂ A CREDINȚEI /

26 I. Ce zice a cincea închietură a credinței ?

R. A cincea închietură a credinței zice : și au învîiat a treia zi, după scripturi.

I. Ce au făcut Is. Hs., după moarte ?

R. Is. Hs., după moarte, s-au pogorît la iad.

I. Cum s-au pogîrît Is. Hs. la iad ? Numai cu sufletul sau și cu trupul ?

R. Is. Hs. numai cu sufletul s-au pogorît la iad.

I. Ce se înțelege prin cuvîntul iad ?

R. Prin cuvîntul iad se înțelege fiește ce loc ascuns, în care se țin sufletele morților celor ce n-au dobîndit fericirea cea cerească.

I. Care locuri ascunse se chiamă iaduri ?

R. Beserica pe acestea locuri ascunse au obicinuit a le chiama iaduri:

1. și mai cu samă locul unde vor pătimi, în vecie, sufletele celor pururea osîndiți, carele almintrelea se numește Matca focului sau Ghe-enna.

2. Locul, unde sufletele suferă vremelnică pedeapsă, pentru păcatele sale, pentru care n-au făcut destul, în viață. Locul acesta se cheamă și loc de curățenie ^a. /

27 3. Pe urmă, locul, în care s-au ținut sufletele celor întru frica lui Dumnezeu răposați, unde ei întru fericită nădejde aștepta cu odihnă și fără durere răscumpărarea sa, pînă ce s-au pogorît la dînșii Domnul Hs., și locul acesta se numește și limb.

I. Pentru ce s-au pogorît Is. Hs. la limb ?

R. Is. Hs. s-au pogorît în limb, ca se scoață din trînsul sufletele părinților celor de demult.

I. Carii era părinții cei de demult ?

R. Părinții cei de demult era patriaricii, prorocii, și alți temători de Dumnezeu, carii murise mai înainte de-a se pogorî Is. Hs. în limb.

I. Cînd au înviiat iarăș din morți Is. Hs., după moartea sa ?

R. Is. Hs. au înviiat din morți, a treia zi după moartea sa, și au înviiat cu a sa însăș putere, nemuritoriu și plin de mărire, ca un învingătoriu a morței și al Diavolului.

I. Pentru ce s-au sculat din morți Is. Hs. ?

R. Is. Hs. s-au sculat din morți :

28 1. ca se plinească scriptura și prorociile sale, /

2. ca se dea lumii o nemișcată arătare despre adevărul învățăturii sale și despre dumnezeiasca sa trimitere,

3. ca se întărească nădejdea noastră, și se ne încredințează de scularea cea vinitoare.

§. 6. DESPRE A ȘESA ÎNCHIETURĂ A CREDINȚEI

I. Ce zice a șesa închietură a credinței ?

R. A șesa închietură a credinței zice : și s-au suit la ceriuri, și șede de-a dreapta Tatălui.

I. Cînd s-au suit Is. la ceriuri ?

R. Is. s-au suit la ceriuri cu patru zeci de zile după învierea sa.

I. Cum s-au suit Is., la ceriuri ?

R. Is. s-au suit la ceriuri cu a sa putere, înaintea apostolilor și a gramaticilor săi, de-asupra Muntelui Olivétului.

I. Unde șede Is., în ceriu ?

R. Is., în ceriu, șede de-a dreapta Tatălui, Atot puternicului Dumnezeu.

I. Ce însemnează : Is. șede de-a dreapta Tatălui, Atot puternicului Dumnezeu ?

29 R. Is. șede de-a dreapta Tatălui, Atot puternicului Dumnezeu, atîta însemnează, cît Is. stătornicește are cea mai mare putere și / domnie peste toate, în ceriu și pre pămînt.

^a Purgatoriu.

^a Muntele Măslinilor (lat. *Olivetum*).

§ 7. DESPRE A ȘEPTEA ÎNCHIETURĂ A CREDINȚEI

I. Ce zice a șeptea închietură a credinței ?

R. A șeptea închietură a credinței zice :

și iarăși va se vie cu mărire, se judece viii și morții, a căruia împărății nu va fi sfârșit.

I. Au veni-va iarăși Is. ?

R. Is. iarăși va veni din ceriu, în zioa cea mai de pe urmă.

I. Cum va veni Is. iarăși, în zioa cea mai de pe urmă ?

R. Is. va veni iarăși, în zioa cea mai de pe urmă, în norii ceriului văzut, cu mare putere și domnie.

I. Pentru ce va veni Is. iarăși, în zioa cea mai de pe urmă ?

R. Is. va veni iarăși în zioa cea mai de pe urmă, se judece pe toți oamenii cei vii, și cei morți.

I. Carii se înțeleg prin cei vii, și carii, prin cei morți ?

R. Prin cei vii se înțeleg dreptii, și prin cei morți, păcătoșii.

I. Cum va judeca Is., în zioa cea mai de pe urmă, pe oameni ?

30 *R.* Is. va judeca pe oameni, după cum au făcut bine sau reu, va răsplăti cele bune și / va izbîndi cele rele, dînd dreptilor, în ceriu, viață vecinică, și pedepsind pe păcătoși în Gheenna, cu nesfîrșite chinuri.

§ 8. DESPRE A OPTA ÎNCHIETURĂ A CREDINȚEI

I. Ce zice a opta închietură a credinței ?

R. A opta închietură a credinței zice :

și întru Duhul Sfînt, Domnul și de viață făcătoriu ; carele din Tatăl iase, cela ce împreună cu Tatăl și cu Fiiul, iaste închinat și mărit, carele au grăi prin proroci.

I. Carea față dumnezeiască e Duhul Sfînt ?

R. A treia față dumnezeiască e Duhul Sfînt, carele e Dumnezeu adevărat.

I. Dela cine purcede Duhul Sfînt ?

R. Duhul Sfînt purcede dela Tatăl și dela Fiiul, sau dela Tatăl prin Fiiul.

I. Unde ne sfințește pe noi Duhul Sfînt ?

R. Duhul Sfînt ne sfințește pe noi :

1. în sfîntul botez,

2. în taina pocăinței,

3. de cîte ori ne împărtășim, cu vrednicie, celoralalte sfinte taine.

I. Cum ne sfințește pe noi Duhul Sfînt ?

31 *R.* Duhul Sfînt ne sfințește pe noi, făcîndu-ne / fiii lui Dumnezeu, prin vîrsarea darului celui lucrătoriu de sfințenie în noi, sau înmulțind în noi darul cel lucrătoriu de sfințenie.

I. Ce mai lucrează încă Duhul Sfînt în noi, prin harul său ?

R. Duhul Sfînt, prin harul său, luminează mintea noastră, ne învață și ne îndeamnă pre noi a lucra după voia lui Dumnezeu, ne împarte noao darurile sale.

I. Care sînt darurile Duhului Sfînt ?

R. Darurile Duhului Sfînt sînt acestea :

1. înțelepciunea,
2. înțelegerea,
3. sfatul,
4. tăria,
5. știința,
6. evlavie,
7. frica lui Dumnezeu.

§ 9. DESPRE A NOAOA ÎNCHETURĂ A CREDINȚEI

I. Ce zice a noaoa închietură a credinței ?

R. A noaoa închietură a credinței zice :

și întru una sfîntă, sebornicească și apostolicească beserică...

CAP. 3

DESPRE DRAGOSTE

Partea 1

Ce ar fi dragostea [creștinească]

I. Ce iaste dragostea creștinească ?

R. Dragostea creștinească iaste o vîrtute peste fire și dela Dumnezeu vîrsată în inimile noastre, prin carea noi pre Domnul Dumnezeu, pentrucă iaste prea bun, pentru sine însuși îl iubim peste toate, iară pe de-aproapele, pentru Dumnezeu, îl iubim ca pre noi însuși.

I. Ce însemnează a iubi creștinește ?

R. A iubi creștinește atîta însemnează, cît a iubi pre Dumnezeu ca pre un prea bun, pentru sine însuși, iară pe de-aproapele, pentru Dumnezeu, și a face bucuroși pentru Dumnezeu, toate, cîte el ne-au poruncit.

55

I. Dători sîntem a iubi pre Dumnezeu și / pentru altă ceva, sau numai pentru sine însuși ?

R. Noi sîntem dători a iubi pre Dumnezeu, și pentru aceia, că el e prea bun spre noi.

I. Cum trăbue se iubim pre Dumnezeu ?

R. Noi trăbue se iubim pe Dumnezeu peste toate, din toată inima noastră, din tot sufletul nostru, din toată mintea noastră și din toată vîrtutea noastră.

I. Ce însemnează a iubi pre Dumnezeu, peste toate ?

R. A iubi pe Dumnezeu, peste toate, însemnează : a pune pe Dumnezeu înaintea tuturor fapturilor, și a-l cinsti pe el mai mult decît pe toate, cîte noao pot fi iubite și plăcute.

I. Ce însemnează a iubi pre Dumnezeu, din toată inima, din tot sufletul, din toată vîrteua și din toată mintea ?

R. A iubi pe Dumnezeu, din toată inima, din tot sufletul, din toată vîrteua și din toată mintea, însemnează : a îndrepta toate cugetele noastre, toate pohtele noastre, toate cuvintele și lucrurile noastre către Dumnezeu, fiind mai bucuroși a perde toate, încă și viața, și a suferi toate, decît a călca dumnezeieștile porunci.

I. Ce se înțelege prin cuvîntul, de-aproapele nostru ?

R. Prin cuvîntul, de-aproapele nostru, se înțelege fieștecare om pre-aten și nepreaten.

I. Ce însemnează a iubi pe de-aproapele ? /

56 *R.* A iubi pe de-aproapele însemnează : a voi bine de-aproapelui, a-i face toate cîte-i sînt plăcute și de folos, și a lăsa toate cîte-i sînt neplăcute și spre pagubă.

I. Ce însemnează a iubi pe de-aproapele, pentru Dumnezeu ?

R. A iubi pe de-aproapele, pentru Dumnezeu, însemnează : a iubi pe de-aproapele pentrucă el e asemănarea lui Dumnezeu, și pentrucă Dumnezeu au poruncit se iubim pe de-aproapele nostru.

I. Ce însemnează a iubi pe de-aproapele ca pre noi însuși ?

R. A iubi pre de-aproapele ca pre noi însuși, însemnează : a nu face de-aproapelui ce noao înțelepțește nu ne-ar plăcea, și a-i face lui ce noi însuși, cu dreptate, pohtim noao.

I. De lipsă iaste dragostea creștinească ?

R. Dragostea creștinească e atîta de lipsă, cît omul, care au agiuns la pricepere, fără de dragoste nu poate dobîndi viața vecinică.

I. Cum se arată dragostea către Dumnezeu și către de-aproapele ?

R. Dragostea către Dumnezeu și către de-aproapele se arată prin ținerea celor zece porunci. /

57

Partea 2

DESPRE ZECE^a PORUNCI ALE LUI DUMNEZEU, DE OBȘTE

I. Care sînt acele zece porunci ale lui Dumnezeu ?

R. Zece porunci ale lui Dumnezeu sînt, care urmează :

1. Eu sînt Domnul Dumnezeuul tău, se nu ai dumnezei străini înaintea mea. Typ cioplit se nu-ți faci, ca se te închini lui.

2. Nu lua numele lui Dumnezeu în deșert.

3. Adu-ți aminte se sfințești zioa sîmbetei.

4. Cinstește pre tatăl tău și pre muma ta, ca se trăești mult pre pămînt.

5. Se nu ucizi.

6. Se nu curvești.

7. Se nu furi. /

58

8. Se nu mărturisești strîmb împotiva de-aproapelui tău.

^a Latinism : cele zece.

9. Se nu rîvnești muicarea de-aproapelui tău.

10. Se nu rîvnești nici un lucru de-aproapelui tău.

I. Cui au dat Dumnezeu acele 10 porunci ?

R. Dumnezeu au dat acele zece porunci lui Móysii, în Muntele Sínaii, pentru izrailiteni, cînd era ei, după eșirea lor din Egypt, în pustîiu.

I. Cum au dat Dumnezeu acele zece porunci ?

R. Dumnezeu au dat acele zece porunci, scrise cu degetele sale pe doao lespezi, întră tunete și fulgere, pentruca :

1. se plece pe popor la plinirea acelorași,

2. se-l facă cu mai mare plecăciune cătră voia sa,

3. se bage în călcătorii acelorași frica puterei sale și a înfricoșătelor pedepse.

I. Sîntem noi dători a ținea acele zece porunci ale lui Dumnezeu ? /

59 R. Noi încă sîntem dători a ținea acele zece porunci ale lui Dumnezeu :

1. Pentrucă sînt tîlcuirea legii firești, carea iaste scrisă în inimile noastre.

2. Pentrucă Is. Hs., le-au întărit pe iale și ne-au poruncit a le ținea.

I. Potu-se ținea acele zece porunci ale lui Dumnezeu ?

R. Acele zece porunci ale lui Dumnezeu se pot ținea, pentrucă Dumnezeu fieștecărui om îi dă grație la aceaia.

I. Ce cuprind în sine acele zece porunci ale lui Dumnezeu ?

R. Cele dintîiu trei porunci cuprind în sine deregătoriile^a cătră Dumnezeu, celealalte șapte, deregătoriile cătră de-aproapele.

I. Unde se află, pe scurt, laolaltă cuprinderea acelor zece porunci ale lui Dumnezeu ?

R. Cuprinderea acelor zece porunci ale lui Dumnezeu, se găsește, pe scurt, laolaltă, în doao porunci ale dragostei.

I. Carea iaste întîia poruncă a dragostei ?

R. Întîia poruncă a dragostei iaste :

60 se iubești pe Domnul Dumnezeuul tău, din toată inima ta, din tot sufletul/tău, din tot cugetul tău, și din toată virtutea ta.

I. Care iaste a doaoa poruncă a dragostei ?

R. A doaoa poruncă a dragostei iaste :

se iubești pe de-aproapele tău, ca și pre tine însuși.

I. Cum au tîlcuit Domnul Hs. porunca dragostei de-aproapelui ?

R. Domnul Hs. au tîlcuit porunca dragostei de-aproapelui, cu cuvintele acestea : toate, dară, cîte ați vrea se facă voao oamenii, așa și voi faceți lor, că aceasta iaste ce învață legea și prorocii.

I. Ce iaste de a socoti despre fieștecarea dintre cele zece porunci ?

R. Aceasta iaste de a socoti despre fieștecarea poruncă din cele zece porunci, că în fieștecarea dintră dînsele, ceva se poruncește și ceva se oprește...

^a Datoriile, îndatoririle (lat. *officium*).

Partea 1

DESPRE SFINTELE TAINE, DE OSEBI

§ 1. Despre taina botezului

1. Ce e botezul ?

R. Botezul e cea mai dinnainte și mai de lipsă taină^a, în carea omul, prin apă și prin cuvîntul lui Dumnezeu, de păcatul strămoșesc și de toate păcatele alegerii, în care au căzut înaintea botezului, se curățește, și întru Hs., ca o plăsmuire noao, spre viața vecinică iară se naște și se sfințește.

1. Pentru ce se chiamă botezul mai întîia taină ?

R. Botezul se chiamă mai întîia taină, pentrucă mai nainte de a lua vro altă taină, trăbue se ne botezăm.

1. Pentru ce se chiamă botezul cea mai de lipsă taină ?

R. Botezul se chiamă cea mai de lipsă taină pentru că fără botez nime nu se poate mîntui, încă nici pruncii cei mici.

1. Ce lucrează botezul ?

R. Botezul lucrează :

98 1. Ertarea păcatului strămoșesc și a tuturor păcatelor alegerii / în care am căzut înainte de a ne boteza, și încă și a vecinicilor și vremelnichilor pedepse, de care eram vrednici, pentru numitele păcate.

2. Sufletului nostru i se dă întrînsul acelaș dar dumnezeesc, prin care ne îndreptăm și ne facem fiii lui Dumnezeu și vieței vecinice moșteni.

3. Cei ce se botează întră în beserica lui Hs. și se fac mădulă-rile ei.

4. În sufletul botezatului varse un semn neștergăcios, pentru care nici se mai poate boteza mai de multe ori decît odată, fără de păcat de moarte.

1. Cum se pot, așadară, mîntui cei mari, carii n-au prilej de a se boteza cu fapta ?

R. Cei mari, carii n-au prilej de a se boteza cu fapta, se pot mîntui :

1. prin botezul dorirei. /

99 2. Prin botezul singelui.

1. În ce stă botezul dorirei ?

R. Botezul dorirei stă întru o prea aprinsă dorire de a lua taina botezului, cînd ar fi cu puțință, dară, pe lîngă dorirea aceasta, mai trăbue încă se se aibă o dragoste deplină către Dumnezeu și o ade-vărată durere și înfrîngere pentru păcatele cele făcute sau ale alegerii.

1. În ce stă botezul singelui ?

^a Alături de căsătorie, este un rit spectaculos al inițierii creștine. Căsătoria religioasă se mai poate amîna, chiar pînă după nașterea copiilor, botezul însă nu, pen-tru că se ivea primejdia să moară pruncul nebotezat și păcatul cădea asupra părin-ților. În folclor se evocă adesea, în paralelă, raiul și iadul, unde se întîlnesc prunci fericiți și care își fericesc părinții că i-au botezat, și dimpotrivă, în iad, văitîndu-se pe ramuri uscate sau carbonizate, nu înflorite, ca în rai. Trebuie să fi fost printru primele mistere creștine adoptate, și se va fi suprapus peste un altul băstinaș, păgîn.

R. Botezul singelui stă întru aceeaia, ca nebotezatul, carele înse vrea se ia taina botezului, dar nu poate, singele său și viața se ș-o pună pentru Dumnezeu.

I. Cine poate boteza ?

R. În vreme de lipsă, tot omul poate boteza, iară afară de lipsă, numai episcopilor și parocilor li se cuvine a boteza, cu a cărora îngăduință pot boteza și alți preoți și diaconi.

I. Ce trăbue se facă acela, carele botează ?

R. Acela, carele botează, trăbue :

1. se aibă voire a boteza, după orînduiala Domnului Hs.

2. Se ude pe fața sau persona, carea se botează, cu apă fi-rească.

100 3. Cînd toarnă apa, deodată se / zică cuvintele acestea : botează-te robul lui Dumnezeu, în numele Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh.

I. Ce trăbue se facă persoanele, care se botează, cînd sînt de vrîstă ?

R. Personele, care se botează, cînd sînt de vrîstă, trăbue :

1. se știe închieturile credinței cele mai de lipsă și se le creadă.

2. Se vrea a fi mădulările besericei lui Is. Hs.

3. Se le pară reu pentru păcatele sale.

4. Se aibă cuget și chiar se făgăduiască cum pînă la sfîrșitul vie-ței lor, vor viețui creștinește.

I. Cine făgăduiește aceasta la pruncii, carii încă nu pot făgădui ?

R. Nănașii făgăduiesc, cu numele pruncilor, pe carii țin în botez, a plini toate, la cîte îndătorește botezul.

I. Sîntem dători a ținea făgăduințele nănașilor ? /

101 R. Noi sîntem dători a ținea făgăduințele nănașilor, și încă se și cuvine a înoi mai adese ori făgăduințele făcute în botez.

I. Cum se poate înoi făgăduința făcută în botez ?

R. Făgăduința făcută în botez se poate înoi în modrul următoriu :

102 Cred întru unul Dumnezeu Tatăl, Fiul, Duhul Sfînt. Cred în Dom-nul nostru, Is. Hs., fiul lui Dumnezeu, unul născut, carele e Dum-nezeu și om împreună, carele prin patima și moartea sa, au rescumpărat neamul omenesc. Cred toate, cîte Dumnezeu au descoperit, Hs. și sfinții lui apostoli au învățat, și sfînta pravoslavnică și apostoliceasca beserică, a căriia mădulare a fi și a muri doresc, îmi dă înainte a crede. Mă leapăd, din toată inima, de Sătana, de mîndria lui, și de toate lucrurile lui. Mă leapăd și de toate păcatele, de / toată pompa și de toți învățătorii cei înșalători a lumii aceștia. Sînt gata a viețui crești-nește. Dumnezeuule, întărește-mă în cugetul meu, prin grația ta cea atot puternică. Amin.

I. Cînd se cuvine a înoi făgăduința făcută în botez ?

R. Făgăduința făcută în botez, a o înoi se cuvine :

1. Cît venim la pricepere.

2. Înainte de a primi taina sfîntului myr, de cumva s-ar întîm-pla ca oarecare se se myruiască fiind de vrîstă.

3. În zioa nașterei.

4. Mai adese ori în viață și mai ales înaintea primirii sfintelor taine a mărturisirei și a evharistiei.

I. La ce se îndătoresc nănașii ?

103 *R.* Nănașii se îndătoresc a-i învăța credința cea adevărată pre aceia, pre carii i-au ținut la botez, de cumva le-ar muri părinții, sau ar / pregeta a-i învăța.

I. Dară finii cu ce sânt dători nănașilor săi celor din botez ?

R. Finii sânt dători nănașilor săi celor din botez, cu toată cinstea și ascultarea, ca unor părinți sufletești.

I. Ce obligație se naște întră finii și întră nănașii din botez ?

R. Întră finii și întră nănașii din botez, se naște o rudenie sufletească, pentru carea căsătoria întră dînșii și rudeniile lor cele de aproape, precum la pravilă mai chiar se arată, nu ține^a.

§ 4. DESPRE CELE OPT FERICIRI

I. Ce se mai ține încă și a doaoa, de îndreptarea creștinească ? /

170 *R.* De îndreptarea creștinească se mai țin încă și, a doaoa, cele opt virtuți însemnate, care le-au învățat Domnul Hs., în Munte^b, și pentru care au zis pe oameni fericiți ; acelea sânt care urmează :

1. Fericiți sânt cei seraci cu sufletul, că a celora iaste împărăția ceriurilor.

2. Fericiți sânt cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul.

3. Fericiți sânt cei ce plîng că aceia se vor mîngăia.

4. Fericiți sânt cei ce flămînzesc și însătoșează pentru dreptate, că aceia se vor satura.

5. Fericiți sânt cei milostivi, că aceia se vor milui.

6. Fericiți sânt cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu.

7. Fericiți sânt făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema.

171 8. Fericiți sânt cei ce se gonesc / pentru dreptate, că a celora iaste împărăția ceriurilor...

175 DESPRE JUDECATA

I. Ce iaste de a ști despre judecată ? /

176 *R.* Despre judecată iaste de a ști că Domnul Hs. va judeca sufletul fieștecărui om, de osebi, minteni după moarte, iară la sfîrșitul lumii va judeca pe toți oamenii, cu trupuri și cu suflete cu tot.

^a Folclorul irreverențios, „de mahala”, cum se zice și cum este, abundă în aluzii neîngăduite la relații nepermise între naș și fină, sau între fin și nașă. Balada noastră populară ne-a transmis figura imaculată a finului Vartici și, drept este, a licențioasei nașă-sa, dar, socotim, mai degrabă ca motiv literar derivat din motivul popular putifaric. Pravila, tradusă, e drept, dar adaptată, interzice „căsătoria” între membrii celor două familii ; dovedește că se mai întîmplau cazuri, dar erau înfierate nu numai în biserică, ci și de opinia publică (obștea țărănească).

^b Muntele măslinilor.

I. Cum va judeca Domnul Hs. ?

R. Domnul Hs., va judeca pe fieștecare om, după cugetele, vorbele și faptele lui, și cele bune le va răsplăti, iară cele rele le va pedepsi.

I. Ce va urma după judecată ?

R. După judecată va urma plinirea judecăței, în cît e despre suflet, îndată după judecata cea de osebi, iară în cît e despre trup, după judecata cea de osebi.

I. La ce se va judeca sufletul în judecata cea de osebi ?

R. Sufletul se va judeca, în judecata cea de osebi, sau la locul curățeniei, sau la iad, sau se va răpi la împărăția ceriurilor.

I. Ce e locul curățeniei ?

R. Locul curățeniei e un loc, în care sufletele, pentru păcatele, de care nu s-au curățit și spălat în viața de-acum, suferă pedepse trecătoare.

I. Care suflete se judecă la locul curățeniei ?

177 I. Acelea suflete se judecă la locul curățeniei care, măcară au murit în darul lui / Dumnezeu, tătuși n-au făcut destul dreptăței lui Dumnezeu, pentru păcatele făcute în viața lor.

I. Ce felu de pedepse suferă sufletele în locul curățeniei ?

R. Sufletele, în locul curățeniei, mai cu samă pățimesc foarte mult, căci încă nu li se împlie pohta cea prea aprinsă de a vedea și avea pururea pe Dumnezeu ; peste aceasta, mai suferă și alte pedepse care le-au rînduit lor dreptatea dumnezeiască.

I. Potu-se ajuta sufletele cele din locul curățitoriu ?

R. Sufletele cele din locul curățitoriu se pot ajuta :

1. prin sfînta lyturghie.
2. Prin rugăciuni.
3. Prin alte fapte bune.
4. Prin părtiniri. ^a

I. Dători sîntem a ajuta sufletele cele din locul curățeniei ?

R. Din dragoste sîntem dători a ajuta, de obște, toate sufletele cele din locul curățeniei, iară, în cît e despre părinții noștri și făcătorii de bine, din mulțemire încă sîntem dători a-i ajuta.

I. Cît rămîn sufletele morților în locul curățeniei ?

178 R. Cît rămîn sufletele morților în locul / curățeniei, nu se poate ști ; aceasta o putem zice, că remîn întrînsul mai mult sau mai puțin, precum pe Dumnezeu, mai mult sau mai puțin l-au mîniat, mai mult sau mai puțin s-au căit în viața de-acum și după cum credincioșii, mai mult sau mai puțin le ajută prin rugăciuni și prin alte fapte bune.

a „Părtinire“ înseamnă „scrisoare de indulgență“ emisă de papa, spre iertarea păcatelor cumpărătorului. Cred că nici un cititor nu-și va imagina că Șincai, pe motiv că a făcut studii superioare teologice, participa la ideologia catehismului pe care, ca director al școalelor neunite, era dator să-l pună la dispoziția școlarilor. În *Hronică* relatează asupra unei „părtiniri“, pe care și-a cumpărat-o tată-său, pe bani, cu care ar fi dorit să fie îngropat, ca să obțină „liberă intrare la rai“.

DESPRE IAD

I. Ce iaste iadul ?

R. Iadul e un loc, unde cei osîndiți pururea se pedepsesc.

I. Care merg în iad ?

R. Aceia merg în iad, carii mor în păcat de moarte.

I. Cum sînt pedepsele din iad ?

R. Pedepsele din iad sînt așa : cei osîndiți

1. se jefuiesc de vederea și moștenirea lui Dumnezeu ;

2. vor suferi un foc vecinic, o vecinică întunecare, urlete și crîjniri de dinți, cea de pururea roadere a cunoștinței, strimptoare și des-nădăjduire și toate cîte pot fi spre durerea trupului și a sufletului le vor
179 *suferi în vecie, / adecă le vor suferi toate acestea, fără sfîrșit și fără nădejde de a se mai ușura sau a se mîntui.*

I. Ce lucrează în noi luarea în samă a pedepselor celor din iad ?

*R. Luarea în samă a pedepselor celor din iad face ca se ne ferim de păcatele ne făcute și de cele făcute se ne căim și se facem destul pen-
tru dînsule. Mărimea pedepselor celor din iad și ținerea lor ne face
se cunoaștem cît e de înfricoșat lucru a cădea în mîna Dumnezeului
celui viu.*

DESPRE IMPARĂȚIA CERIURILOR

I. Ce iaste împărăția ceriului ?

*R. Împărăția ceriului e cel mai fericit lăcaș al sfinților, unde Dumne-
zeu față la față se arată pe sine șerbilor săi celor credincioși cărora le
iaste mare plată.*

I. Carii merg în împărăția ceriului ?

*R. Aceia merg în împărăția ceriului, carii au murit în darul lui
Dumnezeu și carii s-au curățit de păcatele de ei făcute sau în lumea
aceasta, sau în ceaialaltă.*

I. Au mari sînt desfătărilor cele cerești ?

R. Desfătărilor cele cerești sînt atîta de mari, cît nu se pot spune.

I. În ce stau desfătărilor cerești ? /

180 *R. Desfătărilor cerești stau întru aceeaia, că cei aleși :*

*1. vor vedea pururea pe Dumnezeu, față la față și, precum iaste
în sine, îl vor iubi și-l vor moșteni ;*

*2. vor avea tot binele, mai mult decît se poate gîndi, trupește și
sufletește ;*

3. se vor mîntui de toate reuțăile, încă și de cele mai mici.

I. Dau-se trepte în desfătărilor cerești ?

*R. În desfătărilor cerești se dau trepte, căci carele au făcut mai mult
bine pe lume, și plată va căpăta mai mare, în ceriu.*

I. Ce ne învață pre noi luarea în samă a desfătărilor cerești ?

*R. Luarea în samă a desfătărilor cerești ne învață ca toate greută-
țile și patimile lumii aceștia se le suferim cu răbdare, pentru că patimile
de-acum nu sînt nemica pe lîngă mărirea carea se va arăta întru noi, și
desmierdările timpurești nu se pot asemăna desfătărilor celor cerești.*

Sfîrșit și lui Dumnezeu laudă.

PROCANON, CE CUPRINDE ÎN SINE CELE CE SÎNT
DE LIPSĂ SPRE ÎNȚĂLESUL CEL DEPLIN ȘI DESA-
VÎRȘIT AL CANONILOR ȘI A TOATĂ TOCMEALA
BESERICEASCĂ, SPRE FOLOSUL MAI CU SAMĂ A
ROMÂNILOR, ALCĂTUIT ȘI ÎNTOCMIT DE PETRU
MAIOR. ANUL DE LA HRISTOS 1783 *

TITLU I

DESPRE ÎMPĂRĂȚIREA BESERICII

CAP. 1

De icoana sau cunoștința împărăției

Precum în toată societatea și obștea cea bine așazăată și întocmită, den fire cunoaștem a fi ceva putere de a porunci sau împărăție, așa și besericii creștinilor, a fi dată de Domnul Hs. carele iaste începătoriul aceștii ceată duhovnicească, împărăție și putere îndestulată spre povățuirea turmei lui cei cuvîntătoare, pravoslavnici creștini, și eu a adeveri voui merge. Însă, ca acest adevăr și mai deplin să-l înțălegem și mai cu mare energhie să-l putem arăta, să cuvine mai nainte peste toate să cercăm ce iaste împărățirea și cîte sînt de lipsă ca oarece putere, cu adevăr să se poată numi împărăție. În carea răschirare de tâlcuitorii legilor

* Manuscrisul menționat în CMR, No. 565, adică CATALOGUL MANUSCRIPTELOR ROMĂNEȘTI, tomul II, numerele 301—728. Întocmit de Ioan Bianu și R. Caracș. Edițiunea Academiei Române, București., 1913 : În — 4° — Pagini 172, cu numerotație veche, cirilică, Sec. XVIII (1783). Dăruit de D. A. Sturdza, la 3 Martie 1893. A fost mai înainte în posesiunea lui D. Constantinescu din Bondarici. Scris cu slove cirilice, de mîna lui Petru Maior. Legătură nouă, pe statele căreia e întipărit : „Petru Maior, manuscript. 1783. D. Constantinescu“.

A fost tipărit de C. Erbiceanu în *Biserica Ortodoxă Română*, anul 1894, tom. XVIII, extras și în volum cu titlul : *Procanonul lui Petru Maior*, București, 1894. Titlul complet este : PROCANONUL lui PETRU MAIOR. După manuscriptul autograf existent în Academia Română. Transcris și publicat de C. Erbiceanu, profesor, București. Tipografia „Cărților Bisericești“... 1894.

Reproducem după extrasul lui Erbiceanu, în volum. Textul este precedat de o „Introducere în Procanonul eruditului teolog și mare român Petru Maior, operă necunoscută pînă acum, și pe care o publicăm spre onoarea neamului și neuitarea numelui autorului“.

Teza susținută de editor, în rezumat, este că unirea românilor cu Roma a adus prejudicii comuniunii spirituale a poporului român și că pune piedici unificării politice, că această primejdie au simțit-o la timp reprezentanții de frunte ai Școlii Ardelene, S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior — nu include și pe Ion Budai-Deleanu — și că au atras atenția asupra consecințelor negative ale imixtiunii catolicismului în rînduilelile bisericii transilvănene. În afara tonului polemic și a unor virulențe de expresie, punctul de vedere al lui Erbiceanu este just și a fost confirmat istoric (unificarea politică și religioasă a românilor).

Introducerea se întinde pe pag. I—XXI și este urmată de un glosar succint, pe pagina XXII.

Manuscrisul nu este complet. După opinia editorului Erbiceanu, textul ar fi fost complet și ori s-a pierdut, ori a fost distrus intenționat. Lucrarea rămasă este împăr-

firii nu ne vom depărta. Învăța dară acestea că împărăția iaste o putere de a hotărî lucrurile supușilor, după volnicie, adecă de a face ca supușii unele lucrări să le pună, iar altele să le lase și de a-i îndrepta spre acelaș sfîrșit carele, de va fi vremelnic, împărăția încă iaste vremelnică sau mirenească, dar de va fi sfîrșitul acela duhovnicesc, împărăția încă duhovnicească sau besericească să va chieama. Dintru acestea culeg aceiași tălcuitori că cela ce are împărăție, are : a) putere de a pune legi ; b) are împreună și putere de a pedepsi pre călcătorii de lege ; și acestea doao a fi așa de lipite de împărăție, cît lipsind vreuna dintru dînsule, de tot va să piase și împărăția ; dar, fiind acestea laolaltă împreunate, întreagă și statătoare să înțelege împărăția. Dovedirea acestora, adecă cumcă acestea doao puteri din carele să naște împărăția sînt în beserica creștinească, în doao capete ce în șir urmează, o vom cuprinde...^a

CAP. 7

Să răsipesc cele ce împotriva aceștii învățături aruncă italianii

Italianii vrînd și prea cu asupra pohtind să înalte pre papa deasupra besericii și a soborului și să supue supt picioarele lui pre toți episcopii, mitropoliții și patriarcii într-atîta, cît fără de papa nemica să nu plătească nici arhieriei, nici soborul a toată lumea, ci, de și n-au ceva putere, toată de la papa să se înțeleagă împrumutată, căpătată și cersită, el să o lărgească acea putere cît va vrea, și să o strîmpteze cît i se va părea și să o rădice, sau despre o parte, sau de tot, cînd va socoti. El sîngur să fie în beserică adevărat stăpîn și poruncitoriu, precum preoților, așa și mirenilor, el sîngur, iar nu soborul, să se creadă a dogmelor nesmîntnic tălcuitoriu și hotărîtoriu, ba el nu numai în beserică, ci și în cetate monarh, ca și craii și împărății să-i fie lui supuși, el pe care va vrea să-l pue jos den thronul cel împărătesc, carea au și făcutu-o, și pe care va vrea să-l înalte la acelaș, precum au înălțat pe Pippin al frîncilor, și cui

șită pe *titluri*, care la rîndul lor sînt divizate în *capitole*. Datată 1783, se situează la un sfert de veac înaintea primelor lucrări editate ale lui Maior, perioadă în care au putut surveni schimbări în ortografia chirilică a autorului. Dat fiind că abaterile de la limba lucrărilor tipărite sînt relativ puțin importante, am evitat să corectăm erori de grafie, uneori evidente, pentru a nu risca să adăugăm și noi altele. Textul *Procanonului*, așa cum îl edităm noi, nu poate fi folosit de filologi, ci numai de istorici etc.

Importanța majoră a lucrării constă în faptul că Petru Maior a intuit încă din prima tinerețe modalitățile eficiente pentru autonomizarea vieții spiritual-politice a poporului român din Principatul transilvan, în cadrul unui imperiu multinațional, laicizat, care urma să fie condus de un „principe luminat”. Spre deosebire de alți reprezentanți contemporani români, Petru Maior a găsit cele mai propice mijloace de luptă pentru afirmarea existenței poporului român ca națiune, în cadrul instituțiilor legale. Tocmai din această pricină, fără să fi fost cel mai remarcabil român din Transilvania, de pe vremea sa, istoria noastră l-a reținut ca pe un corifeu al Școlii Ardelene.

^a În cap. 2—6 se tratează despre dreptul bisericii de a da pedepse, drept rezervat fețelor bisericești de rang episcopal, nu exclusiv papei. Petru Maior pledează pentru separarea puterii laice de cea bisericească și pentru subordonarea acesteia din urmă autorității împăratului. Acesta e punctul de vedere oficial în Imperiul Austriac și coincide cu dorința lui Maior de micșorare a puterii episcopului unit de la Blaj.

i se va părea țările să i le împartă. Acestea, ziseiu, vrînd italianii, că ceilalți latini, precum sînt mai ales frîncii și nemții, și acestea și celelalte înnoiri acum le defaimă și le lapadă, den toate laturile, unghiurile și crăpeturile pămîntului se nevoesc a cerca dovediri. Dar, cea mai mare proptea au aflat întru aceasta, că papa iaste următoriu scaonului Sfîntului Petru. De unde, duple firea urmării zic că orice putere au avut Sfîntul Petru, toată întregă trăbue să se dea papii și întru toate, precum au fost Sfîntul Petru, așa și papa de săvîrșit iaste. Drept aceea, fără măsură înalță pre Sfîntul Petru și prea cu asupra măresc puterea lui și osebirea de ceilalți apostoli, nu pentru ca să laude pe Sfîntul Petru, ci ca apoi să aibă de unde trage cu viclenie înalțarea, vilfa, tiful și monarhia papii cea de liniște și de dragoste stricătoare...^a

CAP. 12

Despre dovada ce trag italianii din mutarea numelui Sfîntului Petru, asupra noastră

Dacă lui Petru nu i-au dat Hristos mai mare putere decît celorlalți apostoli și nu l-au rînduit și preste apostoli stăpînitoriu și păstoriu, pentru ce (zic italianii) i-au mutat numele Hristos și l-au numit Chifă, adecă *piatră*: „Tu ești Simon, feciorul lui Ionă? Tu te vei numi Chifă, care se înțelege *Petru*“^b. *Ioann*, cap. 1, stih. 42.

^a În continuare discută interpretarea catolicilor italieni asupra numelui Petru (lat. *petra* = *piatră*), nume dat de Cristos apostolului Simon, fiul lui Ionă, cum că așa cum *piatra* stă la temelia casei, la fel biserica lui Cristos pe Petru se întemeiază. Petru Maior trece în revistă alte interpretări ale contextului respectiv, din care rezultă numai fidelitatea lui Petru față de credința creștină, nu și primatul lui între apostoli. În cap. 8 arată că dreptul de a lega și dezlega păcatele nu i-a fost acordat în exclusivitate lui Petru, ci egal tuturor apostolilor (vezi n.n. următoare). În cap. 9 Maior pomenește de studiile sale la Roma, unde a avut ocazia să audă cu propriile sale urechi că papa, urmașul Apostolului Petru, este capul bisericii și că toți îi sînt supuși lui, deopotrivă mireni sau eclesiastici. În următoarele două capitole aduce alte argumente care dovedesc o vastă cultură bisericească.

Să notăm că dacă intenția în esență este politică și actuală, pledoaria se înscrie pe linia proprie Școlii Ardelene de restituție a drepturilor de care a fost frustrat poporul român, sprijinindu-se pe *argumentul istoric* (ceea ce este actual s-a obținut prin abuz și samavolnicie. Adevărul și dreptatea se află totdeauna în formele originare la care trebuie să se revină. Aceasta este filozofia politică a Școlii Ardelene, care convenea de minune unui popor asuprit, adversar al oricărui *statu-quo*). Principiul adevărului situat întotdeauna în formele originare, deplasat de la cercetarea istorică cu substrat politic la cercetarea istorică obiectivă și la cercetarea limbii a devenit cu vremea eronat și a dus la extremismul Curentului Latinist.

^b Un alt teolog unit care a refuzat însă haina monahală, Ioan Budai-Deleanu, prietenul lui P. Maior, atacă și el nu mai puțin violent pe papa, în *Țiganiada*, B. v. 1795—1800: „Domnul Romii cu fulgeru-în brîncă, / Lega și deslega după voie; / Șezînd pe vîrtoasa Chiefii stîncă, / Să bucura-în sine că pe-al doie / Frate-a lui, muftea în Vizant alege / Și sultanul grecilor dă lege !...“

În nota la sextina citată, Budai-Deleanu explică: „...papa șezînd pe scaunul lui Petru (*Chiefă* ovreeste va să zică *piatră*, și de-acolea S. Petru care jidovește se cheama Chiefă, s-au numit lătimește *Petru*, de la *piatră*)...“.

De voi răspunde la aceasta a voastră întrebare, o italianilor ! : nu știu, că n-am fost sfetnicul lui Dumnezeu, nici Sfinția sa nu ne-au descoperit pentru ce lui Petru i-au mutat numele, ce-mi veți zice ? Îmi veți zice doară că nu sînt filosof ? Că nu sînt theolog ? Că sînt un neștiutoriu ? Dar dacă sînteți voi filosofi, sînteți theologii și mult știutori, spuneți-mi și voi, pentru ce Dumnezeu n-au zidit mai de mult lumea de cît au zidit-o ? Adevărat, de v-ași pune întrebarea aceasta, ași fi vrednic de rîs, căci cugetul lui Dumnezeu nu-l poate ști nime, de nu-l va descoperi însuși Sfinția Sa. Pentru că grăiaște Sfîntul Pavel, *Cătră Rîmleni*, cap. 11, stih. 3—4 : „Cine au cunoscut gîndul Domnului, sau cine sfetnic lui s-au făcut ?”. Sfîntul Ioann Gură de Aur, în *Omilia a treia*, despre mutarea numelor zice : „că punerea numelor iaste dovădirea stăpînirii”. De voești dară a gîci, zi că pentru aceia au mutat Hristos numele lui Simon în Petru, ca să se arete cumcă însuși iaste stăpîn a toată lumea și voiaște și areată că Petru, de aci înainte va să fie ucenic lui. Și aceasta o va întări și Sfîntul Chiril, patriarhul de la Alexandria, carele în tîlcul cuvintelor acelora : *tu te vei chiuma Chifa*, așa grăiaște : „Și nu-l lasă să se mai chiume Simon, încă atunci pre el șieși, după puterea sa, ca pre al său cuprinzîndu-l”. Dar ce vei să tragi de aci ? Că are putere osebită și mai mare decît ceialalți apostoli ? Vei trage, adevărat, dar cumcă bine ai tras și n-ai greșit împotriva dialecticii, niciodinioară nu ne vei face să credem. Apoi, de au mutat Hristos numele lui Simon și l-au numit Petru, au n-au mutat și a fiilor lui Zevedeu, al lui Iacov și a lui Ioann, și i-au numit fii tunetului ? Au nu și a lui Pavel nume prin Duhul Sfînt s-au mutat ? Căci fiind numele lui mai nainte Saul, s-au chiumat apoi Pavel. Despre carea a numelor mutare, cînd adecă s-au făcut și prin cine s-au făcut, vezi *Omiliile* Sfîntului Ioann Gură de Aur, cele despre mutarea numelor. Așadară, pentru mutarea numelui, nicum nu poți osebi pre Petru de la ceialalți apostli, și pre ceialalți apostoli să supui lui Petru, că unui păstoriu.

Iarăși, zic italianii că Chifa înseamnă *piatră*, și pentru aceasta i-au dat Hristos lui Petru acest nume, căci pre dînsul era să zidească biserica, ca pre o piatră, și pre dînsul era să-l facă temelia bisericii, precum i-au și zis, la *Matheiu*, cap. 16, stih. 18 : „Tu ești Petru și pre această piatră voi zidi biserica mea”. Și adevărat, și Sfîntul Chiril Alexandrianul acel înțeles dă numelui Chifa : „Dar cu cuvioasă asemănare pe Petru, de la piatră l-au numit, pentru că pre dînsul era să întemeieze biserica”, la tîlcul cuvintelor : „tu te vei chiuma Chifa”. Și Ioann Gură de Aur, în *Omilia...* despre mutarea numelui, zice : „Pre Petru, adevărat, de la faptă bună (vîrtute), așa l-au numit și pre numele lui, doveada și semnul întăririi și a credinței au așezat”. Alăturînd dară numele lui Petru cu a lui Pavel și cu a fiilor tunetului, zic aceiași că a lui Petru însemnează mai mult.

La acestea răspundem că nu tăgăduim cum că Chifa însemnează *piatră* și să i să fi dat acest nume cu privire la aceia : „tu ești Petru și pre această piatră”... Dar pentru aceia să aibă mai mare Petru putere decît ceialalți apostoli nicum nu lăsăm, fiindcă luminat am adevărit

că atunci cînd au zis Isus : „tu ești Petru și pe această piatră“ ș.c., cu nimic mai mare putere decît a celorlalți apostoli n-au dăruit lui Petru (vezi mai sus, cap. 7). Apoi, au mai mult e „piatră“ de cît „tunetul“ ? Că Petru să aibă mai mare putere decît fiul tunetului, Iacov și Ioann ? Au mai mult însemnează Petru de cît Pavel, de cît „vasul alegerii“ ?...^a

CAP. 15

Întîia ședere ce e în beserică, nu e rînduită spre aceasta,
ca să fie mijlocire de a ținea unirea întră credincioși

De ar fi întîia șederea rînduită spre aceia, ca să fie mijlocire de a ținea întră credincioși unirea, adevărat, cînd să scornea ceva price în beserică sau ceva eres, la acela, pe lîngă carele era întîia șederea și căpetenia, ar fi alergat credincioșii pentru hotărîrea picii, pentru desrădăcinarea eresului, cu un cuvînt, pentru chivernisirea păcii, liniștii și a unirii inimilor credincioșilor, că aceasta iaste a fi mijlocire de-a ținea unirea întră credincioși. Dar niciodinioară, în beserica lui Dumnezeu nu s-au întîmplat aceasta, nu s-au ținut, nu s-au crezut. Cearcă în toate sutele, începînd de la apostoli, că de tot altmintrelea vei afla. Știu că pre vremea apostolilor au fost foarte mare price pentru tăierea împrejur și pentru legea lui Moisi. Unii zicea că acelea nu sînt de lipsă spre spășanie, alții zicea că cine nu le va ținea acelea, nu se va mîntui. Crește sfada, să turbură inimile credincioșilor. Trebuie dară să caute mijlocire de a păzi unirea și de a o ocroti. La cine dară aleargă creștinii ? Au la Petru ? Ba, ci la sobor : „Rînduire să se sue Pavel și Barnabă și alții oarecarii dintru ei către apostoli și bătrîni la Ierusalim, pentru întrebarea aceasta“. *Faptele Apostolilor*, cap. 15. Și nu Petru, ci tot soborul au pus sfîrșit pricei, au făcut pace și au ținut unirea întră creștini. Soborul drept aceia este mijlocirea de a ținea unirea întră credincioși, iar nu altul. Aceiași vei afla în toată una vreme, și după sfinții apostoli. Cînd au fost gîlceavă pentru zioa Paștilor, cine au așezat-o ? S-au amestecat, adevărat, papa, pe lîngă carele era întîia șederea, dar știînd părinții că nu el iaste ținta și mijlocirea unirii, nici cum nu l-au ascultat, ci împărăchiarea au rămas pînă la soborul dela Nichea, carele hotărînd acea price au unit inimile credincioșilor. Așijderea, cînd au fost price pentru botezul criticilor, de trăbue să se primească sau ba, au ostoiatu-s-au Sfîntul Chyprian și Sfîntul Firmilian și toți africanii, după judecata și propoveduirea lui papa Stefan ? Ba. Ci, măcar că cu

^a În cap. 13 autorul atrage atenția că licența retorică nu este conținută în limitele adevărului și ca atare ceea ce se spune cu intenție encomiastică nu obligă și nu poate avea caracter dogmatic. Atragem atenția asupra sagacității lui Petru Maior (în cazul că nu i s-au predat elemente de retorică aristotelică) care a surprins principiul de bază al retoricii și l-a folosit în demonstrarea punctului său de vedere. Așa va proceda în toate lucrările sale cînd va manevra argumentul psihologic, care, fiind subordonat afectelor și nu rațiunii, implică eroare.

afurisania li s-au lăudat, nemica n-au băgat sama, crezînd tare că nici papa n-are putere de a le poronci, nici ei nu sînt datori a asculta de dînsul, că nime nu e episcop episcopilor, precum să vedea Stefan că face cu poronca : „Mai iaste încă, zice Sfîntul Chyprian în sobor, ca fiește-carele dintră noi să spună judecata sa despre această întrebare, ce pre nimenea să nu judece sau să scoată dela împărtașirea sa pre cel ce amin-trelea, nu ca noi, va ținea ; că nime dintră noi, după socoteala sa, să face pre sine episcop episcopilor și ca tiranii, cu frica să silească pre soții săi să asculte de el. Tot episcopul deplin are voe slobodă și putere întreagă și, precum nu se cuvine pre el să-l judece altul, așa și el pre altul nu poate ca să judece. Judecata Domnului nostru Isus Hristos toți să o așteptăm, cel ce singur are puterea a ne pune pre noi să ocîrmuim beserica sa și faptele noastre a le judeca“. Ba încă, Sfîntul Firmilian, în *Epistoliia cea către Cyprian*, îl chiamă pe papa Stefan shismatic, pen-tru ce nu să dă după învățatura celorlalți episcopi, necum să creadă că-i detoriu să asculte de dînsul și să se unească cu dînsul : „Cîte prici și împărachieri ai cîștigat pren besericile a toată lumea, iar cît de mare păcat ți-ai grămadit cînd de la atîtea turme te-ai tăiat, căci te-ai tăiat pre tine însuți, nu te înșală. Căci acela iaste adevărat shismatic, carele de împărtașirea unirii cei besericești s-au părăsit“. Această price întră papa Stefan și Chyprian, de voești a o ști desăvîrșit, o vei afla pe larg în istoria lui Fleury frîncul, carea acum pe romanie o-au întors întru tot învățatul Samoil Clain. Precum la acestea prici, așa și la celealalte, pururea soborul le-au făcut sfîrșit, nu papa, pururea soborul au împre-unat, au unit inimile credincioșilor, iar nu cel întîiu șezătoriu, nu papa. Ci, pe papa încă îl aducea la rînd soborul și cu ceialalți îl unea, pre-cum toate istoriile mărturisesc. Nici nu-mi zică unii dintră latini, că măcar nu are papa putere de a hotărî pricea desăvîrșit, dară încai, până ce se va hotărî prin sobor, trăbue să ascultăm de papa și, de va poronci tăcere, trăbue să tăcem ; nu zică, ziseiu, acestea, că nici asianii, cînd au fost pricea despre zioa Paștelor, nici Sfîntul Chyprian și Sfîntul Firmi-lian și celelalte beserici nu și-au pus tăcere gurii sale, după poronca papii. Și au socotești că n-ar fi plinit aceasta atîta sfinți părinți, atîta muce-nici și mărturisorii, cîți au fost mestecați întru pricile acelea, de ar fi crezut că papa are acea putere ?

CAP. 16

Să răspunde la cele ce latinii aruncă împotriva
acestii învățături

Latini carii zic că întîia ședere pentru aceaia e rînduită în beserică, ca printr-însa să se țină unirea întră credincioși, aduc înainte, spre dove-direa zisei sale, pe Sfîntul Ieronim și vro cîțiva africani, adecă pre Sfîn-tul Chyprian, pe Optat și pe Sfîntul Augustin. Dar acestea nemica nu ne turbură pre noi, nici din învățatura noastră nu ne scot afară. Că *întîiu*, de ar fi această dogmă adevărată și de Dumnezeu descoperită

învățătură, au socotești că numai în Africa o ar fi descoperit Dumnezeu? Atîția creștini, în ceaialaltă mare parte a apusului, să nu o fi știut-o? La atîța sfinți părinți, arhieriei, patriarci, dascăli dumnezeiești, în tot răsăritul, unde sînt besericele cele apostolicești în care trădania spre pază o au lăsat apostolii, unde au început credința, unde toți apostolii și însuși Hristos au propovedit, tocma acolo, tuturor să fie acea învățătură neștiută, neauzită din yeac, tănuită și ascunsă! *A doao.* Și părinții mai sus-numiți nu zic că întîia șederea iaste mijlocirea de a ținea unirea, ci numai zic că întîia șederea iaste semn, icoană și tip unirii sfintei beserici. Să auzim pe Sfîntul Chyprian, în cartea cea despre *Împreunarea sau Unirea besericii*. Acest sfînt această carte o au scris cu prilejul shismaticilor ce să numea novațiani. Multe dovediri aduce de toate părțile ca să arete că una iaste biserica, de la carea cine se dejghină nu să poate mîntui, precum oarecînd cei ce au rămas afară de corabia lui Noe. Întră celealalte aduce aceasta: „Măcar că tuturor apostolilor, după învierea sa, întocma putere le dă și zice: «Precum m-au trimis pre mine Tatăl și eu trimit pre voi, luați Duh Sfînt. Căruia veți erta păcatele, erta-se-vor lui, oricărui veți ținea, ținea-se-vor», totuși, ca să arete unirea, aceiași uniri început ce de la unul începe, cu avtentia sa l-au rînduit... Întîia ședere lui Petru să dă, ca una beserica lui Hristos și unul scaonul să se arete. Și păstori sînt toți, dar turma una să areată”. Iar că acest sfînt, întră această carte, mult pomenește de scaonul lui Petru, nu te mira, căci pre vremea lui s-au sculat Novațian la Roma și fiind acolo episcop în Roma papa Corneliu, s-au făcut și el papă și și-au rădicat scaon împotriva lui Corneliu ce era pre lege ales episcop. Drept aceea zice Chyprian cu privire cătră Novațian, că acela ce să lapadă de scaonul lui Petru nu iaste pravoslavnic. Căci, cum spuseiu, Novațian se lăpădasă de episcopul cel legiuit și scornisă schismă în beserică. Adevărat, și împotriva măcar căruia episcop de s-ar scula vreun poporan al lui sau vreo mănăstire din eparhia lui și nu s-ar uni cu dînsu, nefiind episcopul sobornicește vestit eritic și scăzut din darul arhieriei, nu s-ar număra întră pravoslavnici, ci întră shismatici. Și au pentru aceea vei zice că toată lumea trăbue să se unească cu acel episcop într-atîta, cît, oricarele în toată lumea cu dînsul nu s-ar uni, să fie eritic sau shismatic? Întru acest chip trăbue să se înțeleagă cuvintele sfîntului Chyprian, și adevărat, așa le vei și înțalege, de vei ceti cu bună luare aminte toată cartea lui despre unirea besericii și vei ști cu amăruntul istoria vremilor și a prilejului în care au scris Sfîntul Chyprian acea carte. Au socotești că, de-ar fi crezut Sfîntul Chyprian că, de nu-i fi unit, cum zic latinii, absolut cu papa, ești shismatic, cînd în pricea cea despre botezul eriticilor papa Stefan i s-au lăudat cu afurisania pentru ce nu ține una cu dînsul, nu s-ar fi rugat în genunchi să-l iarte și s-ar fi făgăduit că una va ținea cu dînsul? Dar nu s-au spăriat nici unul de afurisania papei, ba încă Firmilian pe Stefan îl chiamă shismatic. Vezi în cap. den sus. Și Chyprian îl înfruntă pre Stefan, pentru ce Stefan asămîndu-se cu tiranii, numai după socoteala sa și din capul său să arată ca cînd ar fi episcop episcopilor. Vezi în cap. den sus. Și neavînd ascultare de papa, și Chyprian și Firmilian și mulți alți mari episcopi s-au mutat den lumea

aceasta și totuși, și Biserica Răsăritului și a Apusului întră sfinții cei mai mari îi numără și sînt.

Precum Sfîntul Chyprian zice că întîia șederea lui Petru iaste arătarea unimei bisericii, așa și Sfîntul Augustin o zice că iaste tip, adică semn și chip unei biserici, iar nu mijlocire de a ținea unirea, ca toți, veri-neveri să se unească cu cea ce are întîia șederea. Dar să-l auzim cuvîntînd, în voroava 66 de la *Matheiu* : „Ne aduce aminte să înțelegem că veacul cel de acum e mare, iar Petru Apostolul a unei biserici tip, pentru că însuși Petru cel în rîndul apostolilor întîiu, în dragostea lui Hristos foarte gata, de multe ori unul răspunde pentru toți... Unul pentru mulți au dat răspuns, unuia mult... și aceasta întru acela chip, ca să însemneze biserica. Întru acela dară unul Apostol, adică în Petru, cel în rîndul apostolilor mai întîiu și mai înainte, întru carele să închi-puia biserica“. Pentru aceeaia adică unul vorbea, pentru aceeaia unul era mai întîiu, ca toți să înțeleagă una a fi biserica, ca toți să se învețe că trăbue să fie uniți nu cu Petru, ci toți laolaltă, întră cari iaste și Petru. Trăbue adică să mă unesc nu atîta cu cel întîiu șazătoriu, cît cu biserica, cu carea, de va fi unit cel întîiu șazătoriu, și cu dînsul sînt unit, nu pentru dînsul, ci pentru biserica. Întru acesta chip trăbue să se înțeleagă și cuvintele Sfîntului Ieronim, cînd în cartea 1 *Improtiva lui Iovian*, zice : „Pe Petru să întemeiază biserica, măcar că aceeași în alt loc pre toți apostolii să face, ca toți cheile împărăției ceriurilor să iae și întocmai pre dînsii tîria bisericii să întărește, totuși, pentru aceeaia întră doisprezece unul au ales, că rînduit fiind capul, prilejul împărăchierii să se rădăce“. Adică, pentru aceeaia au rînduit Dumnezeu pre Petru mai întîiu în ceata apostolilor, ca văzînd apostolii că prin aceasta să însămnează unimea bisericii, una toți să înțeleagă și să nu fie întră dînsii împărăchieri și dejghinări. Iar cuvintele Sfîntului Optat Mileviteanu, în cartea a doao, *Improtiva lui Parmenian*, care le aduc înainte latinii, sînt acestea : „Nu poți tăgădui că știi că în cetatea Roma, întîiu lui Petru a fi dat scaonul episcopesc, în carele au șezut capul tuturor apostolilor, Petru, de unde și Chifă s-au numit. În carele unul scaon unimea de la toți să se țină, ca nu ceialalți apostoli fieșcarele cele ale sale să le apere, cît acum shismatic și păcătos ar fi cea ce împotriva scaonului celui sînguratic, altul ar așeza. Așadar, în unul scaon, carea iaste dintră alsăuirile bisericii, au șezut întîiu Petru.“ Ca să înțelegi cuvintele acestea, nu trăbue numai sînguratece și deosăbi să le cetești, ci să cerci scopul cărții și chipul dovedirii și prilejul cu care s-au scris cartea. Părinții cei bătrîni, mai ales apusenii, cînd vrea să arete cine sînt adevărați creștini pravoslavnici și carea iaste învățătura cea adevărată, alerga la bisericile cele apostolicești, în care apostolii petrecură, căci lă-sînd apostolii întru acelea biserici, ca în niște jignite, învățătura ce o luară de la Hristos, afară de îndoială era că cele ce credea bisericile acelea sînt adevărate, și cea ce se unesc cu bisericile acelea, sînt pravoslavnici, iar cei ce de acelea sînt despărțiți, eritici și shmatici sînt. Apusenii de acel feliu de biserici apostolicești una avea, carea era în Roma, de la carele tot apusul împărtășesc învățătura Evangheliei și lor li era ca o maică și dascăliță. Fînd iar că bisericile cele apostolicești era toate,

precum trăbuie, unite laolaltă, cea ce să unea cu una era unit cu toate, iar cea ce se dejghina de una și rădica alt scaon, vrăjmaș să făcea tuturor besericilor și shismatic. Donatistele, dintră carii era Parmenian, asupra căruia au scris Sfîntul Optat, s-au tăeat de la Biserica Romei și și-au rădicat și ei episcop din dejghinarea lor în Roma, asupra episcopului celui pe lege. Așijderea s-au rădicat și în Africa. Tăindu-se dară donatistele de la Biserica Romei, vrăjmași s-au făcut la toată biserica lui Dumnezeu, cu carea prin învățătura apostolicească unită era cea de la Roma. Cu adevărat dară sînt donatistele shismatici și păcătoși. Acesta iaste rîndul înțelesului cuvintelor Sfîntului Optat. De vei umbla a cerca în cuvintele lui alte înțelesuri, după obiceiul celor ce în toată mișcarea și în toată slova află taină pentru înălțarea papei, vei să rădici pre sîntul asupra apostolilor, ca cînd ei nicicum n-ar fi avut scaon, iproci.

Mai pe urmă, bine să-ți însemnezi și aflînd în minte să-ți înrădăcinezi că, fiindcă același ce e înainte șezătoriu în biserică, iaste împreună și patriarh în tot apusu, părinții de la apus, în multe să supun celui înainte șezătoriu, nu ca la un înainte șezătoriu, ci ca la al său patriarh; însă nefiind pre vremile acelea nici o price despre începătoria papei, nu fac deschilinire întră cel înainte șezătoriu și întră patriarhul său și mestică drepturile înainte șezătorului cu ale patriarhului său. Iar părinții de la răsărit, nu așa, căci ei, măcar că înainte șederea o da episcopului de la Roma, totuși avea ai săi patriarci, cărora să supunea. Pentru aceeaia cînd vorbesc despre episcopul de la Roma, nicodîinioară nu vorbesc ca de al său patriarh, ci numai în cîtu-i înainte șezătoriu. Pentru aceeaia nici nu mestecă drepturile celui înainte șezătoriu cu cele ale patriarhului. Drept aceeaia, mi se pare, cu dreptate voi zice că în pricea despre începătoria papei, mai mare autentie au părinții cei de la răsărit decît cei de la apus și cu zisele lor mai tare să ne îndreptăm decît cu a celor de la apus. Acest canon, de-l vei păzi, mi se pare că multe încălcături a pricii aceștia pe ușor se vor descurca. Apoi, nu știu cum din fire oarecum să trag oamenii să păzească și să apere și să le mărească cele ce socotesc că sînt ale sale, adecă fieștecarele trage foc la oala sa. Cu acestea prejudecăți de multe ori se află înodați și sfinții părinți, căci și de mici învășindu-se de la unii carii sînt cuprinși cu acel feliu de patimă și de prejudecăți, cresc întru prejudecățile acelea carele întru fire oarecum se prefac și tare, pururea, le țin, precum ar fi sfinte. Deci, ajungînd la vîrstă, iarăși auzind de la toți cu carii petrec aceleși sentenții și păreri, nu li să dă prilej de îndoială și nu le cearcă, adevărate sînt, au ba. Și, de le și cearcă, împovărați fiind cu părerile și cu prejudecățile ce cu laptele maicii sale le-au supt, au nu vād adevărul, au doară, de-l și vād, pentru că să nu facă turburare și să smintească pacea, îl tăinuiesc, îl tac. Mărturie îmi sînt însuși latinii, în veacurile trecute, cînd învățătura cea blăstămată a lui Isidor Mercator tot apusul îl cuprinsese, pe papa monarh și în biserică și în cetate îl înălțase, pe toți creștinii din apus supt jugul cel de robie al papei îi băgasă, răsăritului prilej de despărțire de la Biserica Apusului dădu, carea împărăchiare și apusul și răsăritul cu amari lacrimi, până în zioa de astăzi, o plînge, în veacurile, ziseiu, trecute, unii bărbați pre carii toți latinii întră sfinți îi

număra, au nu și ei cu ceilalți credea că papa iaste nesmîntnic, iproci? Carea sentenție a nu fi adevărată acum toți, și latinii, afară de italianii, nu se îndoesc. Ba și acuma să află unii, și prin părțile noastre, carii învățînd la Roma theologia, socotesc că numai acelea sînt adevărate, care le-au auzit la Roma, și doar sîngele și l-ar vărsa pentru monarhia papei. O! de-ar fi apărat Dumnezeu neamul românesc de acest felu de oameni învățați și teologi! carii numai cu autentia, cu tiful și cu vîlfa ce au în haine, și în locul lăcașului său vreau să învingă pe toți, de spun ceva de la Roma, să taci, să înlemnești, să caști gura. De arăți din sfinții părinți, din soboare și din istoria cea veche a besericii, asupra poveștilor lor, îndată ești shismatic și mai rău decît eriticii. Trăbue înaintea acestora toți să plece capetele, să-i chiami rabi, domnule, măria ta, și alte titule ce se împrativesc cinului călugăresc. Și în acestea lucrînd li se pare că atunci țin mai tare canoanele besericești și aduc slujbă lui Dumnezeu. O, vremi! o, obiceiuri!

Dar Romei încă din vremile cele de demult începuse a-i răsări coarne, care după curgerea vremilor mai tare și mai tare au crescut, cît în suta a patra așa grăia Sfîntul Marele Vasile, dascalul a toată lumea, despre Roma: *scirbitu-m-am de mîndria besericii aceia*. Unii dară dintră părinți născîndu-se în apus, crescînd acolo și învățînd s-au pomenit cu prejudecățile Besericii de la Roma și credea că acelea sînt drepturi și vrednicii. Den mila lui Dumnezeu nemții acum s-au luminat și toate vicleniile Romei le descopere, cearcă învățăturile sfinților părinți și obiceiurile cele bătrîne ale besericii și în practică le pun, precum se vede din cele mai multe decreturi ce prea puternicul împărat Iosif al doilea le-au dat afară și a se vesti și a se ținea au poroncît. Carele, pentru știința tuturor românilor, vestitului oarecînd neamului nostru, la această carte, pe urmă, pe limba noastră întoarse, le voi adăoga.

CAP. 17

Arhieriei sînt următori scaonelor apostolilor

...Alta^a încă iaste de a lua aminte: fiindcă besericile toate trăbuia să țină unînța învățaturii și să aibă laolaltă împărtășire, iar aceasta se face știind ce cred și ce obicei au toate besericile, nici putîndu-se aceasta a se dobîndi mai lesne decît prin episcopul Romei vechi, căci fiind Roma capul a toată lumea și cetatea cea împărătească, de toate părțile acolo cura oamenii, drept aceia episcopul Romei prea lesne putea ști obiceiurile a toate besericile, așadară printr-însul fieștecarea beserică

^a În fragmentul omis se demonstrează egalitatea tuturor episcopilor. Superioritatea Romei a fost recunoscută numai pentru că acolo au propovăduit și și-au sfîrșit viața Petru și Pavel. De fapt ideea lui Maior, desființarea primatului papal, se înscrie pe linia revendicărilor naționale și democratice. Că viziunea lui a fost corectă o dovedește confirmarea ei istorică: autocefalia bisericii române și unirea uniților cu ortodocșii.

sînguratică putea şti sentinţa, judecata, înţelesul şi obiceiurile a toate besericile, şi întru acest înţeles se putea zice Roma ţinta unînţii. Fiind, ziseiu, acestea aşa, cine nu vede că episcopul Romei, fruntea, autentică, trebuia să ţie întră hotărîrea tuturor pricilor. Însă acestea ce se făcea atunci din lipsă şi pentru binele şi pacea şi liniştea besericilor, au început apoi a le întoarce unii, a le întoarce în drepturi, în mîndrie, cît, încă în suta a patra au fost Marele Vasilie a zice despre Biserica Romei : „scîrbitu-m-am de mîndria besericii aceia“, până mai pe urmă avînd romanii ideia împărăţiei, cumcă Roma oarecînd au fost monarha a toată lumea întru cele politiceşti, îl făcură pe papa monarh şi întru cele besericeşti şi întru cele politiceşti şi, de n-ar fi sculat Dumnezeu bărbaţi înţelepţi şi deprinşi întru învăţăturile sfinţilor părinţi şi cu frica lui Dumnezeu, precum pururea au fost galii şi acum sînt mai ales germanii, acum tocmai comedie ar fi din biserica lui Dumnezeu. Ce, bună nădejde ne dau germanii, că încet, încet, toate vicleniile se vor izgoni din biserica lui Dumnezeu şi vom mai ajunge odată la dragostea cea dintîiu şi se va ruşina vrăjmaşul neamului omenesc carele de multă vreme rîdea de noi şi-şi bătea joc. Numai, întru aceasta toţi cu un gînd şi cu un cuget trebuie să ne nevoim ca cele vechi ale besericii să ne învăţăm şi întru învăătura sfinţilor părinţi să ne deprindem, ca să cunoaştem ce e al nostru şi ce e a altuia şi, precum ce iaste a altuia nu trebuie să răpim sau să tăgăduim, aşa şi ce cunoaştem chiar a fi a nostru tare să păzim, să apărăm, să scutim, nici robi nimărui să nu ne facem, că spre slobozire ne-au chemat Dumnezeu şi fii şi moşteni sîntem...^a

CAP. 19

Din titlurile ce să dau papei nu urmează papa să aibă mai mare putere decît ceialalţi arhieri

Întră celelalte cu care se nevoesc italianii a arăta că papa are mai mare putere decît ceialalţi arhieri şi că-i monarh în biserică, aduc înainte şi aceasta, că papa pururea au fost împodobit cu mai mari nume şi titule decît ceialalţi arhieri. Dar, cu toate titulele acestea, nimica nu se pot ajuta italianii. Pentru că, *întîiu* : din titule numai nu urmează să aibă cela cui se dau titulele aceia ce însemnează titulele. Au nu se chiea şi Nestorie eresiarhul *Prea sînt arhiepiscop*, precum şi ceialalţi episcopi, şi buni şi răi. Şi cine va trage de aci că Nestorie au fost sfînt şi toţi cei ce se împodobesc cu această titulă, întră sfinţi trăbuesc să să numere ? Au pentru că un împărat să chieamă *Prea puternic*, nime nu-l va învinge ? *A doao* : titulele ce să da de demult episcopului Romei vechi se da şi altor episcopi. Cumu-i, să se chieame *papă*. Au nu Chyprian

^a În cap. 18 se continuă demonstrarea egalităţii tuturor episcopilor, urmaşii apostolilor, cu sublinierea că nimic nu împiedică pe un arhieru să predice credinţa în eparhia altuia sau altora, ba chiar să hirotonisească preoţi.

și Chyryl Alexandreanul și alți episcopi avea această titlă ? Aceasta numai acela o va tăgădui, care de tot e strein în istoria și în cele vechi ale bisericii. Și știm că aceasta numai Roma și episcopul ei, Grigorie, în suta a 11, în soborul cel de la Roma, au poroncit ca de aci înainte numai episcopul Romei vechi să se chame *papă*, iar la noi și acum, și preoții cei proști să chiamă *papă*, și preoții cei mari, *protopapi*, în carea ținem obiceiul cel de demult carele tuturor clericilor le da nume de *papă*. Dar îl chiamă pe papa și episcopii și arhiepiscopii și patriarii, *Prea cinstit părinte* ; așa dar papa iaste părinte și dascal și episcopilor. Așa îl chiamă Sfântul Vasilie cel Mare, în *Epistolia cea către Damaso*, unde îi zice : „*Prea cinstite părinte !*“ Dar, ia sama că episcopii și pe alți episcopi îi chiema *părinți*, nu numai pe papa, însă de obște și întră sine să chiema *frați*, și pe papă îl chiema *soț* și *frate*. Aceiași, Marele Vasilie și pe Sfântul Athanasie, în *Epistola* 82, îl chiamă *Părinte*, *Prea cucernice*, și în *Epistola cea către apuseni*, zice : *Prea cinstitul părintele nostru, Athanasie* ; iar în *Epistola* 108, lui Evsevie al Samosatelor îi zice : *Părinte lui Dumnezeu prea iubite. A treia* : Când scria arhieriei la Roma, unii îi da titule mari papei, au pentru că Roma acelea le pohtea și le aștepta și părinții nu se puneau împotrivă, ca să nu să împedice alte lucruri mai mari prin pricile pentru nume, au uneori îi da, că doară era om cu viață sfântă și vitejaște în ceva price asupra eriticilor, iproci. Însă, cine nu vede că dintru acestea nu se pot face drepturi. Nici nu se pot lua pentru toți papii. Sfântul Chyryl Alexandreanul scriind la Chelestin papa, îl numește *părinte*, dar de acelaș Chelestin vorbind în cărțile cele către alții date, cumu-i în cea către Iuvenal, episcopul Ierusalimului, și în cea către Nestorie, pururea îl numește *frate* și *împreună slujitoriu* ; altmintrelea îl numește în față, altmintrelea pe din dos, unde vorbește cu îndrăzneală. Drept aceeaia dară, rei să-mi ařeți drepturile papei cele de obște, pohtesc și cu glas încet strig de airea, nu din epistoliile cele către papa, nici din engomiuri ași aduce dovediri. Că multe titule au dat părinții papei, au pentru ca să nu facă gâlceavă pentru nemica, dară Roma le pohtea, au pentru că era în nevoi, în strânsori, sau ei sau credința, pentru aceeaia în tot chipul scria, ca să li se dea ajutor, au unuia papă numa da ceva titlă mare, pentru vreo faptă a lui vestită carea nu se poate trage la toți, au vrun părinte, dintru părerea și duhul său da, carea nu se poate zice înțălesul a toată biserica. *A patra* : Bine știi că papa pururea au fost patriarh în tot apusul, și de la Roma apusul au avut propoveduirea *Evangelii*, și pentru această pricină, în multe ale episcopilor să amesteca și multe titule de la aceia și avea. Acestora Roma era maică, dascăliță, doică, iproci. Au dară cu dreptul, acestea le va pohti Roma și de la noi și de la tot Răsăritul ? *A cincea*. Sînt unele titule a papei mai de curînd aflate. De cînd adecă s-au ivit monarhia. Dar acestea, precum sînt înoini, așa nu trăbue să le pomenim.

Despre titula aceeaia : Episcopul episcopilor
și părintele părinților

Nu puțină dovadă pentru înălțarea și monarhia papei să năzarește italianilor a fi titula aceeaia mai cu samă ; *episcopul episcopilor*, carele numai papei zic ei că s-au dat pururea, și celalalt, *părintele părinților*. De unde zic că, precum mirenii poporeni sînt supuși episcopilor săi, ca la niște stăpîni și părinți și întru toate cele duhovnicești de la ei atîrnă, așa și episcopii sînt supuși papei, ca la un stăpîn și părinte a lor, întru toate. Dar rău să înșală, au neînțelegînd puterea și firea titulelor, au scornind titule pentru papa, care niciodinioară nu i s-au dat, au trăgînd asupra tuturor episcopilor cele ce papa le-au avut cu privire la cei de la apus. Și cu ce dovadă m-ar face să cred că papa s-au chiebat pe zilele cele bătrîne, *episcopul episcopilor*. Din Tertulian, zic ei, și din Chyprian, om arăta. Că Tertulian, în cartea cea *Despre rușinare*, așa vorbește despre papa : „Auz că s-au vestit poroncă încă *peremptoria* (de săvîrșit). Prea marele arhieru, adică *episcopul episcopilor*, zice : Păcatele curviei și ale preacurviei le ert celor ce ș-au plinit pocăința sa“. Italianii cei pricepuți nu tăgăduesc cum că Tertulian în ciufșag dă acestea titule papei și-l batjocorește cînd îl chiamă *episcopul episcopilor*. Dar totuși, dintru acestea se vede, zic ei, că papa pe vremea lui Tertulian avea acea titlă și i-o da pravoslavnicii, că, de nu ar fi fost, n-ar fi pomenit de dînsa Tertulian. Ba și Chyprian, după Tertulian, pomenește de acea titlă în soborul care l-au adunat asupra lui papa Stefan : „Nimene dintru noi, zice, după socoteala sa, se face pre sine *episcop episcopilor* și ca tiranii, cu frica să silească pe soții săi să asculte de el“. Unde, chiar se vede că de papa Stefan vorbește. Eu așa zic, că, de vei lua cît de puțin aminte la cuvintele lui Tertulian, vei vedea că din cuvintele lui nu urmează pe acelea vremi să fi fost la pravoslavnici acea titlă a papei, ci Tertulian o-au aflat întîiu, ca să batjocorească pe papa. Zice Tertulian : „Prea marele arhieru, adică *episcopul episcopilor*“. Poate că atuncea se chieba papa *prea mare arhieru*, precum și alți episcopi, dar cînd da ceva poroncă, episcopii nu-și lua șie titule ; poate că papa aci doar și-au dat acea titlă, au cel ce i-au spus lui Tertulian de poronca aceeaia doar au numit pre papa *prea mare arhieru*. Deci el mîniindu-se că papa au dat poroncă ca aceeaia, cu numele său și cu autentie ca aceeaia, l-au luat în rîs și cu ironie zice : Ah, prea marele arhieru ! mare om ! Prea puternic, adică *episcopul episcopilor* ! pentru că dă poroncă și la alți episcopi ; gîndea Tertulian că papa numai cu puterea sa, fără de judecata altor episcopi, au dat acea poroncă cu carea să vedea a poronci și a să arăta mai mare decît ceialaltii, *episcop episcopilor*. Bine vezi, den pîrticeaoa, cum că ea numai den capul său au dat acea titlă *episcop episcopilor*, carea iaste oarecum tălcuirea titulei *prea mare arhieru*, de Tertulian spre batjocură aflată. Așijderea, prea lesne vezi că și sfîntul Chyprian nu aduce acea

titulă înainte ca cînd ar fi în practică și o-ar da creștinii papei, ce numai pentru lucrarea papei Stefan, că poroncea tuturor în Africa, și episcopilor, ca întru lucrul botezului eriticilor una cu dînsul să înțaleagă și să creadă. Care lucru nu l-au suferit Sfîntul Chyprian crezînd că episcopul nu are episcopi...^a

TITLUL II

DESPRE NESMÎNTNICA BESERICII

CAP. 4

Nălucită e nesmîntnicia Papei

La atîta întunerec, în sutele trecute, au fost venit la apus adevărul, cît partea cea mai mare a apusenilor învăța și socotea că papa încă iaste nesmîntnic întru învățătura dogmaticească, ba încă unii își nălucea că și nesmîntnicia besericii de la papa ar fi împrumutată, și biserica fără papa, învățînd ceva, ar putea greși. Eu, întru tîlcuirea capului acestuia, nu mă voiu lăși prea tare, că, mila lui Dumnezeu ! acum toți latinii s-au trezit și s-au luat sama despre greșala sa și să căesc, adevărînd că papa nicum nu e nesmîntnic, nici sentința aceasta despre nesmîntnicia papei nu are mai largi hotare decît cum sînt cele ale Italiei și mai ales a statului papal. Aceasta îmi aduc aminte, că, orice aduc italianii pentru nesmîntnicia papei, toate ca pleava le vîntură ceialalți latini și nici un crezămînt nu au toate muștrările lor ; nici nu pot arăta în vremile cele vechi să fi fost vreo pomenire despre nălucita papei nesmîntnicie în beserica lui Dumnezeu. Și această pricină, îndestulată ar fi ca să tăgăduim nesmîntnicia papei, că orice nu să arată îndestulat a fi de Dumnezeu descoperit, și totuși o vei crede, aceasta nu e credință, ci superstiție și cimilitură băbească. Dar, despre altă parte, avem tare temeiuri și fundament că papa nu e nesmîntnic. Afară de altele, cînd au fost price despre botezul eriticilor, întră papa Stefan și Sfîntul Chyprian, măcar au poroncit papa Stefan ca nime să nu îndrăsnească a boteza iară pe ceia ce s-au botezat la eritici, și s-au lăudat cu afurisanie asupra celor ce altmîntrelea ar lucra și ar crede, totuși nici Sfîntul Chyprian cu toți episcopii din Africa, nici Sfîntul Firmilian dela Chesaria cu ai săi n-au băgat samă, n-au ascultat, n-au crezut ce învăța papa, ce numai după hotărîrea soborului întîiu de la Nicheia s-au aflat că au greșit Sfîntul Chyprian. Acuma, de ar fi papa nesmîntnic întru învățătura

^a În continuare atacă titlul *episcopul episcopilor* dat papei, servindu-se de argumente preluate de la Sfinții Părinți ai bisericii și insistă asupra egalității tuturor episcopilor. Numai biserica este infailibilă, infailibilitatea aparține soborului (congresului) ierarhilor, nu unuia sau altuia luat individual.

dogmaticească, și aceasta ar fi trădania apostolicească carea nu putea să nu o știe atîta sfinți arhieriei, au ar fi cutezat aceștia a se pune împotriva lui papa Stefan ? Ba. Ce, precum de învățatura și hotărîrea soborului nu e slobod a priimi în inimă îndoială, așa și acești sfinți, îndată ar fi crezut cele ce învăța papa. Nice așezămînturile papei și decreturile n-au fost niciodinioară statornicite așa, cît el să nu fie slobod de isnov a le cerceta și a le cerca, și adevărat, le-au și cercat, precum *Epistolia* lui papa Leon, în soborul dela Halchidon, și, de le afla soborul că sînt adevărate, le lăuda, le întărea și a fi adevărate le vestea. Iar de ar fi papa nesmîntnic, nu le-ar fi cernut de isnov, precum așazămînturile soborului a toată lumea, dacă-i nesmîntnic, nu să pot de isnov a le lua la cercetare, și oricarele le-ar cerceta, eritic iaste. A papei, măcar că nu le-au priimit ei le-au lăpădat, tot unința credinții nu s-au înțeles ruptă : „Fost-au oarecînd despre botez îndoială ; carii osebit au judecat, întru unința au rămas. Îndoiala aceasta mînîndu-se vremea înainte, prin soborul cel deplin s-au rădicat. Pricea carea atunci *încă nu era hotărîtă*, pe Chyprian nu l-au spăimîntat să se dea îndărăpt, pre voi *hotărîtă fiind, vă chiamă să vă dați îndărăpt*“. Avgustin, cartea 1, *Despre Botez*, cap. 7. Iar în cartea 2, cap. 4 : „N-au vrut prea înțeleptul Chyprian dovedirile sale, măcar nu era adevărate (carea el nu știa), dar nici nălucite, să îngădue obiceiului carele adevărat era fără minciună, dar totuși *încă nu adevărat*“. Și în cartea a 4, cap. 6 : „Nice noi oarece așa n-am îndrăzni a grăi ca carea Stefan au poroncît, de n-am fi întăriți cu autentia bisericii catholicești cea tocma de un gînd, cării și însuși Chyprian, afară de îndoială, ar îngădui, dară acum, pe vremea noastră, adevărul limpezit prin soborul cel deplin s-au întemeiat“.

Voiu săvîrși acest titlu și acest cap cu cuvintele Preaosfințitului Nichita, arhiepiscopul nicomidenilor, carele în *Dialogul 3 a lui Anselm Abelberghensul*, cap. 8, așa grăiaște : „Ce dar ni bună știința scripturilor ? Singură autentia arhierelui Romei, carea, precum tu zici, deasupra tuturor iaste, toate acestea le deșartă ? Singur el să fie episcop, singur dascal, singur învățătoriu, singur de toate și singur încredințate, numai lui Dumnezeu singur bun păstoriu să răspundă. Iar care va vrea în via lui Dumnezeu să aibă împreună lucrători, el țiindu-și înțîia șederea sa, înălțat fiind să se laude întru smerenia sa și să nu urgisască frații săi, pre carii adevărul lui Hristos nu spre robie, ci spre slobozenie, în pîntecele maicei besericii l-au născut^a... Și așa, nici într-un simbol nu se află aceasta, să ni se poroncească deosebi a mărturisi Beserica Romei, ba una sfînta beserică catholicească și apostolicească peste tot locul ne învățăm a mărturisi. Acestea despre Beserica Romei, cu pacea ta, ziseiu, carea eu cu tine o cinstesc, dar nu cu tine întru

^a De remarcat că Petru Maior intuiește caracterul „democratic“ al primelor comunități creștine și că atacă ierarhia ecleziastică, în fapt feudalismul. Acest egalitarism al creștinismului incipient a fost folosit frecvent de către enciclopediști ca armă ideologică împotriva vîrfurilor clericale, în frunte cu papa.

toate o urmez, nice nu judec că întru toate, veri-neveri, trăbue să se urmeze; a căriia autentie așa mare tu ni-o ai pus înainte, ca lăpădînd obiceiul nostru, necercetînd mintea și autentia scripturilor să primim forma ei și urmarea întru taine, și, precum orbii, cu ochii închiși ducîndu-ne ca să urmăram măcar încăt o ia duhul său cel singuratec povățuită fiind, ar merge. Carea, cît ne-ar fi noao fără primejdie sau cu cinste, judece și latinii și grecii cei înțelepți". (Adevărat, de-ar fi papa nesmîntnic, la ce ne mai rumpem capetele cu atîtea învățături, la ce ne chieluim bogățiile pentru cumpărutul cărților și cu primejdia vieții a ne slobozi pe mare? Spre câștigarea științei, destul ar fi să scrii la Roma, ca de acolo, prin o epistolie, prin o bulă să-ți vie toată știința dogmaticască. Nice nu era de lipsă să trapede atîta sfinți părinți, atîta bătrîni și neputincioși, carii orbi, carii șchiopi, să se adune la soborul de la Nicheia și la celelalte și să-și părăsească besericile și oile sale, destul era să aducă graiul papei. Bag samă, dintru această socoteală, dascalii apusului, în vremile trecute, de tot au fost părtași, în cetania cărților sfinților părinți, și au fost în apus la nimica toată theologia.

TITLUL III

DESPRE HOTARELE PUTEREI BESERICEȘTI ȘI ÎMPĂRĂTEȘTI

CAP. 1

Cît e de lipsă cunoștința hotarelor puterii besericești
și împărătești

De cît toate mai ales trăbue să înțelegem și cu sîrguință să osebim hotarele puterii besericești de la hotarele puterii împărătești și mirenești, dintru a căror neînțelegere sau amestecare și împleticire așa de mare foc să poate ațîța, cît cu tot oceanul să nu-l poți stînge și potoli. Căci neînțelegînd episcopul sau patriarhul sau soborul până unde ajunge puterea lui, pre lezne se poate amesteca întru lucrurile cele împărătești care niciodinioară nu le-au supus Hristos besericii. Așijderea, împărăția cea mirenească să va amesteca întru cele duhovnicești, de care trăbue departe să fie fiecă mîna mirenească, și iacă, îndată nepretenirea, urgia, sfada, stricarea de obște a păcei și a liniștii.

De aci beserica să sloboade la anathema, de a să sprijini cu afurisania, iar împăratul neștiind alte mijlociri, scoate sabia, trimete în izgonire, scade pre episcopi din vrednicie, de unde burzuluindu-se cu toții urmează shisma, neunirea și uneori să săvîrșește întru eres și întru vai. Cîte blestămății de acestea s-au întîmplat, și la răsărit, și mai ales la apus, de cînd papa, preste firea duhovniciei și duhului evangheliei, s-au prea înălțat! De unele până astăzi plînge și biserica și cetatea...

CAP. 3

Beserica nicicum n-are putere spre cele vremelnice

Deschilinită dară și osebită iaste puterea besericii de puterea cea împărătească, nice are în vreun chip beserica putere și drept spre cele vremelnice, cumu-i : sau a bate pe cineva, sau a-i globi, sau a-i lipsi de viața aceasta vremelnică, sau a rădica pe cineva împărat și a-i da pământ și supuși, și pe altul din thronul cel domnesc a-l lăpăda și pe supușii lui din credință, cu carea sînt legați spre împăratul lor, a-i deslega ; ce, mai cu amăruntul această întrebare să cernem, pentru ca nu vreunul dintr-ai noștri cu italianii să rătăcească de la adevăr și să facă nedreptate împăraților și domnilor celor pămîntești carii mult priveghează pentru viața și pacea noastră cea vremelnică. A italianilor, ziseiu, iaste această rătăcire, că ei singuri și puțini alții pe carii ei i-au orbit și de la cercarea adevărului prin multe momene i-au împiedicat, învață și apără cumcă beserica are putere spre cele vremelnice, neîmprumutată de la împărații cei lumești, nu pentru ca să mărească vâlfa besericii, că aceasta o batjocoresc, supuindu-o toată supt picioarele papii, ci ca să înalță pe papa, lui să-i supue toată lumea, nu numai întru cele duhovnicești, ci și în cele vremelnice și pămîntești, care pururea Hristos, până au fost pe pământ, și de la sine și de la ucenicii săi le-au depărtat. Au nu Hristos, capul și dascalul besericii au grăit : „Împărăția mea nu iaste din lumea aceasta ; de ar fi din lumea aceasta împărăția mea, slugele mele s-ar trudi ca să nu mă dau jidovilor, dar acum împărăția mea nu iaste de aici“. *Ioann*, cap. 18, stih. 36. Împărăția lui Hristos nu e pămîntească, ci duhovnicească, și la aceasta în lume au venit, ca duhovnicește la viața de veci să ne înalță. Cum dar tu, talianule, zici că papa are putere și spre cele vremelnice ? De unde oare ? Că de la Hrisos nu o are, mărturisind chiar că împărăția lui nu e din lumea aceasta. Ba, necum să se fi făcut Hristos pre sine domn și stăpîn preste lucrurile lumii aceștia, ci nici cînd l-au rugat unul din mulțime ca să zică fratelui lui să împărtaşcă moștenirea cu dînsul, n-au vrut a se amesteca, dînd pildă ca preoții cu totul înstrăinați trebue să fie de la domnia cea pămîntească : „Iar el zice lui : «Omule, cine m-au pus pe mine judecătoriu sau împărțitoriu între voi?»“. *Luca*, cap. 12, stih. 14. Dar, ian să vedem, cînd au dat Hristos puterea și stăpînirea apostolilor, oare ce felu de putere le-au dat, duhovnicească numai, au doară și pămîntească ? Ascultă. Dînd Hristos puterea besericii, zice la *Ioann*, cap. 20, stih. 21 : „«Pace voao, cum au trimis pre mine, Părintele, și eu vă trimit pre voi». Și aceasta zicînd au suflat și zise lor : «Luați duh sfînt. Căroră veți lăsa păcatele, lăsa-se-vor lor, oricăroră le veți opri, oprite sînt». Și iarăși întru același înțeles : „«Adevăr grăesc voao : oricîte veți lega pre pământ, fi-vor legate și în ceriu, și oricîte veți deslega pre pământ, fi-vor deslegate în ceriu»“. Oare dă Domnul Hristos Besericii aici bastonul în mînă, sabia, să tae pe cineva sau să bată sau să ardă, precum au lucrat apusenii nu o dată ? Oare dă-i moșie pămîntească, împărăție mireneas-

că, vălfă și fum de putere de-a lua moșiile de la unii și a le împărți la alții, precum cu jalnică pomenire ne aducem aminte că ar fi lucrat papa, și astăzi ar lucra, de nu s-ar fi trezit împărații și nu s-ar apăra de tirănia lui. Apoi, cu puterea aceeaia au trimis Hristos pe apostoli, cu carea însuși au fost trimis de la Tatăl : „Cum au trimis pre mine Părintele, și eu trimit pre voi“. Acum Tatăl au trimis pre Fiul să vestească împărăția cerurilor și la aceeaia pre muritori să-i povățuiască, iar nu să împartă moșii, nici să aibă domnie și împărăție lumească, precum s-au văzut mai sus. Aceasta dară, nici besericei. a să da nu să cuvine, ci mai vîrtos întru acestea și preoții și arhieriei și patriarșii și tot soborul supuși sînt împăraților și domnilor și întru toate ascultători și îngăduitori trăbue să fie, precum iaste scris la *Epistola* 1 a lui Petru, cap. 2, stih. 18 : „Pre împăratul cinstiți, slugile ascultînd cu toată frica de stăpîn, nu numai de cei blînzi și buni, ci și de cei năsilnici“. Iar preoții de sufletele oamenilor să aibe grije, precum iaste scris în *Epistola către Evrei*, cap. 13, stih. 17 : „Plecați-vă povățuitorilor voștri și vă supuneți, pentru că ei priveghează pentru sufletele voastre, ca să dea samă, ca cu bucurie aceasta să o facă și nu suspinînd, pentru că fără de folos iaste voao aceasta“. Acestea numai iaste detoria preoților să le pască, să le povățuiască, să le chivernisască, nu cu chip domnesc și cu vălfă mirenească, ci părințește, dulce, blînd și cu smerenie, uitîndu-se nu să-și arete puterea, ci să dobîndească sufletele : „Pașteți cea dintru voi turmă a lui Dumnezeu, socotînd-o nu cu silă, ci cu bună voe, nici cu agonisită rea, ce cu osîrdie. Nici ca cum ați stăpîni sorții lor, ci pildă făcîndu-vă turmii“. 1 *Epistola*, Petru, cap. 5, stih. 2. Pe toți adevărat să-i trageți spre bine, să facă fapte bune din bună voe, iar nu din silă. Că sfîrșitul besericei, adică viața de veci, nu să poate dobîndi fără prin fapte bune și vrednice de împărăția cerurilor. Iar acestea, ca să fie așa, nu e destul numai să se lucreze, ci să se lucreze din buna voe și din dragostea, iar nu din silă, precum întru împărăția cea pămîntească unde, veri s-or păzi legile și poruncile împărătești din bună voe și din dragoste, veri de nevoe și de silă, tot să dobîndește fericirea cea vremelnică, pacea și liniștea carea iaste sfîrșitul împărăteștii puteri. Greu dară greșesc aceia carii pre eritici îi bagă prin temnițe, îi chinuesc, îi spînzură, îi ard de viu ; împotriva evanghelii iaste această socoteală și hulită de toți sfinții părinți. Au n-ai cetit în evanghelie, cînd într-un sat al samaritenilor nu primiră oamenii pre Hristos și ziseră ucenicii lui Hristos : „Doamne, vei să zicem să pogoară foc din ceriu și să-i mistuiască pre ei, cum făcu și Ilie ?“ Ce le-au răspuns Hristos ? Zisule-au : „ardeți-i, pentru că nu-mi cred mie, omorîți-i ?“ Ba ce, încă i-au înfruntat foarte tare și le-au dat a înțalege că acest gînd nu iaste bun, nici plăcut lui Dumnezeu : „Iar Hristos întorcîndu-se certă pre ei și zisă : «nu știți de ce feliu din duh sînteți voi, că Fiul omenesc n-au venit să piarză sufletele oamenilor, ci să le mîntuiască»“. *Luca*, cap. 9, stih. 55, 56. Și sfinții părinți necum să osîndească pre cineva spre moarte, pentru credință, ci încă, cînd vrea împăratul să lucreze

aceasta, toți într-un suflet alerga și se ruga să-l iarte și să nu-l piarză. Numai apusenilor, în vremile acestea mai de pre urmă, le-au venit acea rîvnă ca pentru măcar ce prepus de eres să bage pre oameni prin temnițe și să-i ardă de vii^a. Și încă, spre osîndirea acestora sînt orînduiți judecători călugării lor carii se chiamă predicatori, adică propoveduitori, carii ar trebui, după orînduiala cinului călugăresc, să șeadă ascunși în mănăstire, întru rugăciune și tăcere, nu să propoveduiască credința cu sabia și cu vărsarea sîngelui și cu nemilostenii, ca turcii. Ba încă aceștia, nici să-ți fie milă de patima acelora pe carii îi chinuesc nu îngăduesc, că, de-ți va fi milă numai, te vestesc îndată critic...

TITLUL IV

DESPRE SOBOARE

CAP. 2^b

Soborul nu-l aduna Papa

De multă vreme partea cea mai mare a latinilor își bate capu ca să arete și să ne facă a crede cumcă a papei iaste deregătoria și puterea de a porunci arhierilor peste toată lumea, să se adune la sobor, cînd să socotește a fi lipsă de adunarea soborului. Dar noi nîcicum nu putem crede aceasta. *Intîiu* : pentru că nici în Sfînta Scriptură, nici în învățatura părintească cea până la noi trimisă, această putere a fi dată de la Domnul Hristos papei nu aflăm. *A doao* : de vom lua sama de obiceiul cel bătrîn al besericii, toate altmîntrelea le găsim.

Întîiul sobor ce s-au făcut la Nicheia, în Vithinia, anul de la Hristos 325, nu papa, ce cel întocmai cu apostolii, împăratul Constantin l-au adunat, despre carea așa scrie Evsevie istoricul, în cartea 3, *Despre Constantin*, cap. 6 : „După aceia dară sobor a toată lumea, ca o tabără a lui Dumnezeu, gătind la un loc au adunat, și pre episcopi pretutindenea, prin epistolii cu cînte scrise, ca acolo să silească, i-au chîmnat, și nu numai poroncă spre acest lucru era dat^c...

^a Poate că cititorul nu știe că la 1783 inchiziția funcționa, că, desființată în Spania de Napoleon, a fost reintrodusă și a mai funcționat o vreme. Aici Petru Maior își dă mîna cu întreaga mișcare a enciclopediștilor. Contemporanul său, I. Budai-Deleanu scrie în *Țiganiada*, B, v. 7027—7029 : „Creștinul pe necredincioși încă / Ardea, cum incviziția sfîntă / Îi arde-acum...”

^b În Cap. 1 arată că soboarele sînt necesare și singure sînt învestite cu puterea de a lua hotărîri în probleme de dogmă religioasă.

^c În continuare arată că cele șapte soboare s-au strîns la convocarea împăraților, nu a papei.

Toată dovada latinilor cu carea să nevoesc a arăta că papei să cuvine adunarea soborului a toată lumea, iaste că, zic ei, că înțîia ședere pentru aceasta a rînduită în beserică, ca să fie mijlocire de a ținea și de a apăra unirea credinții și a dragostii. Deci stîrnindu-se ceva eres și neputîndu-se așeza fără prin sobor, papa trăbue să adune soborul, că a lui iaste grija să nu se strice unirea. Dar, fiindcă mai sus, titlu I, cap. 15, chiar s-au arătat a nu fi adevărată socoteala aceloră ce zic că înțîia ședere ce e beserica, e rînduită spre aceeaia, ca să fie mijlocire de a ținea unirea întră credincioși, și dovada aceasta a latinilor ce o trag din socoteala aceeaia nimica nu plătește.

Intrebare. Cine dară va aduna soborul? Răspundem: împăratul. Așadară, aceasta acuma nu poate fi, că nu e numai un împărat, ce mai mulți împărați și crai. Răspundem: cu un înțeles dară a tuturor crailor să va aduna.

Intrebare. Dară, de nu se vor putea înțălege laolaltă craii, precum acuma, fiind unii dintre dînșii eritici? Răspundem: atunci nu să va putea strînge sobor. Însă, cînd ar fi una ca aceasta, tot atîta îi isprăvi și de-i da papei puterea de-a aduna sobor, că, dacă nu să înțăleg craii laolaltă, nu ți-or lăsa pre arhieriei să vie la sobor, tocmai de ar porunci și papa. Atunce dară s-or aduna arhieriei, cîți or putea, și cernînd lucrul cu amăruntul, or face hotărîre carea or trimite-o pe la toate besericile, pentru înțălesul și hotărîrea de obște. Așa ar trebui să facă și cînd ar fi toți împărații și craii lumii eritici sau păgîni. Așa s-au afurisit toate eresurile de pe vremile apostolilor, pînă la coronarea Sfîntului Constantin împărat și după aceeaia încă de multe ori, cînd pentru cuvioase pricini nu s-au putut arhieriei din toată lumea aduna într-un loc.

CAP. 3

La sobor toți și sînguri arhieriei trăbue să se chame
și să aibă cuvînt hotărîtoriu

Toți arhieriei lumii și dînșii sînguri trăbue să se chame la sobor și să hotărască dogmele credinții, lăsînd pre toți ceialalți afară, veri clirici, veri mireni. Căci tuturor arhierelor și lor numai, prin apostoli li s-au poroncit să învețe toate neamurile și limbile. *Matheiu*, cap. 28, stih. 28. Pre arhieriei numai i-au rînduit Duhul Sfînt să pască beserica lui Dumnezeu, carea o au căștigat prin sîngele său. *Faptele Apostolilor*, cap. 20; vezi mai sus, titl. I, cap. 6. Aceasta s-au și ținut de demult în beserica lui Dumnezeu, precum se vede din faptele soboarelor celor a toată lumea. Numai apusenii carii pururea sînt nestătornici și nepăzitori lucrurilor celor bătrîne, dau în sobor cardinalilor lor, nefiind împodo-

biți cu darul arhieriei, cuvînt hotărîtoriu și-i fac asemenea cu arhieriei judecătore. Ba încă, înaintea episcopilor și a mitropoliților le pun scaune de șezut.

CAP. 4

Sederea pre scaonul cel mai întîiu în sobor nu iaste
dată Papei de la Hristos

Iară în sobor să șadă papa, au prin sine, au prin solii, sau în locul cel mai întîiu și mai de frunte, măcar că au îngăduit obiceiul cel de demult, toată această vrednicie și vâlfă a fi papei de Domnul Hristos dăruită, sau a fi lui lipită așa, cît altuia, afară de dînsul, să nu i se poată cuveni și altul să nu poată în sobor mai înainte de papa cuvînta și ce e de folos înainte a pune, nu cunoaștem. Căci știm că în soborul de la Nicheia, cel întîiu a toată lumea, mai înainte de toți au șezut Osie, arhierul de la Cordova ; el să află cel mai întîiu întru iscălituri ; iar a fi fost el cu adevărat sol papei, pînă acuma încă nici unul n-au adevărit. Așijderea, și în soborul al doilea a toată lumea, necum să fi fost cea dintîiu ședere a papei, ci nici n-au fost de față, nici el, nici solii lui. Iar în soborul al cincilea a toată lumea, măcar că papa Bitinie era de față, în Țarigrad, totuși, la toate judecățile soborului, fruntea locului a fost a lui Evthie, patriarhului Țarigradului, precum iaste a vedea în faptele și iscăliturile acelui sobor. Așadar, mi se pare că șederea întîiu și cuvîntarea întîiu în sobor trăbue să se numere între lucrurile cele adiafóre. Adică, fiindcă șederea întîiu iaste lucru den afară, carele la învățătura și avtentia soborului nici nu poate ceva adaoge, nici micșora, tot atîta plătește hotărîrea soborului și tot atîta sîntem datori a crede ce învață soborul, măcar va ședeă unul în locul cel mai întîiu, măcar altul, acar cum va fi, soborul nesmîntnic iaste și a cerca întîia ședere la masă, evangheliei lui Hristos să împrotivește.

CAP. 5

Ce drept are împăratul în sobor ?

Fiindcă împăratului e dată puterea de a lua aminte și de a căștiga fericirea și liniștea cea vremelnică și de-a depărta de la obște cele ce ar putea strica această fericire, iar la sobor, sau prin pricile arhierilor, sau prin neobraznicia eriticilor și a shismaticilor, prea lesne să poate sminti această liniște, precum de multe ori a să fi întîmplat am luat, iarăși s-ar putea întîmpla ca arhieriei să facă ceva canoane

și așazăminturi care s-ar împotrivi rînduialelor împărătești și fericirii
zei vremelnice, drept aceea împăratul are drept și putere, sau prin
boiarii săi să șează în sobor, nu ca să hotărească dogmele, ci ca să
iae aminte de cele mai sus scrise și ca fără știrea lui să nu se vestească
așazăminturile soborului, precum au făcut Sfîntul Constantin cel Mare,
Theodosie, Iustinian și alți împărași; ajută iarăși împăratul ca fără
frică și fără zăbavă să se poată vesti cele ce în sobor s-au așezat...^a

^a În ultimele două capitole ale acestui titlu, autorul tratează despre necesitatea
publicării peste tot a hotărîrilor luate în soboare și anume propune ca faptul să aibă
loc ierarhic: întîi mitropolii, apoi episcopii, preoții și în fine gloata enoriașilor.

Din titlul VI ni s-au păstrat șase capitole în care se tratează despre canoanele
(legile bisericești) stabilite începînd cu apostolii și sporite în diferite sinoade legale.
Menționează că în această problemă se poate consulta *Pravila*. Manuscrisul necomplet se
încheie cu cap. 6, cu cuvintele: „Sfîntul Ignatie iarăși s-au așezat”.

PROPOVEDANIE / SAU / ÎNVĂȚĂTURI / LA / ÎNGROPĂCIUNEA OAMENILOR / MORȚI. / ACUM,
DE PRÉOTUL SAMOIL CLAIN DE SAD / FĂCUTE. /
CU BUNĂ VOINȚA CELOR MAIMARI. / TYPĂRITU-
S-AU ÎN BLAJ. / CU TYPĂRIUL SEMINARIULUI /
1784. * /

CĂTRĂ CETITORIU

Fiind cercat și îndemnat de mulți iubitori de Dumnezeu creștini, ca să scriu ceva de învățătură la îngropăciunea oamenilor, n-am voit a mă arăta ne ascultătoriu la un lucru așa de mare, care hotărește toate lucrurile lumii aceștiia, că tot lucrul lumesc, cu moartea să hotărește; pentru aceeaia toată nevoița noastră ar trebui să fie ca să dobîndim sfîrșit creștinesc vieții noastre, în pace și întru pocăință, și așa să trăim, ca cum pururea, în toată cîrta de ceas, am avea să murim, și gîndul morții tot deauna să-l avem în minte și de vom petrece așa, atunci ne vom îndrepta bine obiceiurile noastre și vom viețui cum să cuvine, deaca, mai înainte, cînd vom să ne apucăm să facem ori ce lucru, vom cugeta că ne caută să murim odată și toate lucrurile și faptele noastre le va aduce Dumnezeu la judecată; acestea de le vom face, avem adevărată nădejde că bine vom muri. Iară, ia sama, că, de vei vrea să lauzi viața cea bună a vre unui mort și să-i numeri faptele cele bune, poți face puind aceasta la locul unde zic că „acest frate sau soră s-au nevoit în faptele cele bune și cell.“, precum vei vedea în partea a doa, că ale fiește căruia / fapte bune a le număra mie n-au fost cu puțință, de vreme ce unul cu unele, altul cu altele strălucește. Să știi că aceiași învățătură să poate spune și la bărbat și la muiare, și la ori ce stat, după cum înțelepțește vei socoti vredniciia^a și lipsa^b. Am adaos încă doao cuvinte foarte frumoase și de suflet folositoare ale celor întru sfinți părinților noștri, Vasilie cel Mare și Chiril al Alexándriei, din care mult te vei ajuta, cînd vei vrea să faci învățătură la morți. Mai pre urmă te rog să erți, de te va sminti cumva curgerea graiului, că fiind că acestea mai mulți proști decît învățați auzitori vor avea, nu să cădea să fie cu măiestrie ritoricească, nici cu graiu de vorbă înaltă și adîncă, ci mai de jos și mai prost, ca și cei proști să înțeleagă și să se folosească, că acesta e scopul și cugetul meu, carele sînt pentru tine și pentru cei morți, cătră Dumnezeu rugătoriu cu credință adevărată.

Samoil C'lain
dela Sad. /

* In -4° de 2 foi și 140 pagini.

^a Rangul social.

^b Necesitatea.

„Deșertăciunea deșertăciunilor, și toate sînt deșertăciune“.

(*Eclisiast.*, cap. 1, stih 2),

- Să scrie în cartea cea de Dumnezeu însoflată a *Facerii*, cum că Dumnezeu luînd lut au făcut pre om, căruia dîndu-i somn, din coastele lui una luînd, au făcut pre muiare, și la amîndoi au însoflat duh de viață și minte ca să cunoască și să poată alege binele și răul, și i-au pus în raiu, adică într-o grădină desfătăță și cu de toate rodurile înfrumșetată; nu avea patimi, nu avea boală, nu simțea nici
- 33 o durere, nici un necaz, era / întru tot binele, întru toată desfătarea; o poruncă numai le-au pus lor Dumnezeu, adică să nu mînce dintr-un pom, care să chieama al cunoștinței binelui și al răului, că ori în ce ceas vor mînce dintru acela, cu moarte vor muri; ci n-au ascultat, n-au ținut porunca, au mîncat din pom, și foarte mari daruri au pierdut: au căzut în nevoi, în boale, toate patimile lui s-au sculat asupra-i, fierile cele mai nainte supuse omului, s-au făcut vrăjmașe, cum și astăzi vedem; afară de acestea, s-au osîndit ca cu osteneală și cu sudoare să-și agonisească pînea, iară muiarea întru durori să nască, și mai pre urmă să moară, să se întoarcă în pămînt, și să se facă țărînă; acestea au pățit omul prin ne ascultarea de poruncă: s-au scos afară din raiu și s-au pus întru această lume deșertă, întru carea omul deșertăciunii s-au asemănat; zilele lui ca umbra trec; așa, cu adevărată judecata lui Dumnezeu, toți ne-am supus deșertăciunii, că toate trec, și noi trecem, toate odată să strică, și noi murim, toate sînt deșertăciune, cîte nu rămîn după moarte, cît foarte bine au zis înțeleptul Solomon: „deșertăciunea deșertăciunilor, și toate sînt deșertăciune, toate cele lumești, toate cele pămîntești“, carea va fi înțîia parte a cuvîntului meu de acum; în a doa parte voi spune ce făcînd vom scăpa de deșertăciune și vom dobîndi cele vecinice și ne deșarte. / Scrie Sfîntul Ioann Evanghelist, în cartea cea din tîiu a sa (cap. 2, stih. 16): „nu iubiți lumea, nici cele din lume, că tot ce e în lume, pofta trupului și pofta ochilor și trufia vieții iaste, și lumea trece, și pofta ei“. La aceste trei, adică la pofta trupului, la pofta ochilor și la trufia vieții să aduc toate cele din lume, că tot ce e în lume, una dintru acestea iaste, și lumea trece, și deaca trece lumea, trec și acestea, și deaca trec, sînt deșertăciune, așa cît putem să zicem că toate cele din lumea aceasta sînt deșertăciune și nu numai deșertăciune, ci deșertăciunea deșertăciunilor și necăjirea duhului. Că, de vom socoti mai pre amăruntul cuvintele Sfîntului Evanghelist, mai curat vom cunoaște că sînt toate deșertăciune; și mai înțîiu să luom aminte și să vedem pofta trupului, oare aceasta iaste deșertăciunea? La aceasta să aduc toate desfătările și dezmiardările trupesti și care vin din mîncări și din beuturi. Cine e carele în veci să se desfăteze trupest cu muiare, au nu dela o vreme scade puterea, vine boala, ajunge slăbiciunea, sosesc bătrînte, iată și moartea, așa să zicem și de mîncări și de beuturi: de te-i îmbuiba cît astăzi, de te-ai umplea cu toate,
- 34

mine cu mult mai flămînd și mai înșătat ești, și mai multe poștești,
35 încă și greață și scîrbă a orei aduc acestea, fac urăciune / omului,
atîta, cît fiește cine, din firea sa, le vede și bine le cunoaște că sînt
deșertăciune, și măcar de să și desfătează pînă la o vreme, însă apoi
încetează, să sfîrșesc, nu sînt statornice, nu cu adevărat, ci sînt de-
șertăciune. Aceasta iaste pofta trupului, carea trece ca și visul, și cu
omul împreună să strică, că aceasta iaste în om, și cu omul din preună
să face deșartă, că zice Scriptura : „omul, ca iarba zilele lui, ca floarea
cîmpului, așa va înflori și nu va fi, și nu-ș va mai cunoaște locul său”.

La pofta ochilor să aduc toate avuțiile și agonisele lumii aceștia,
ori aur, ori argint, ori moșii, locuri, țărini, cîmpuri, căsi, cetăți, și altele
ca acestea ; și ce sînt toate acestea ? deșertăciunea deșertăciunilor, și
toate sînt deșertăciune. Să ne punem înaintea ochilor minții pre îm-
păratul Solomôn, carele de sine așa grăiește (Eclesiast, 2) : „mărit-am
fapta mea, ziditu-mi-am case, răsăditu-mi-am mie vii, făcutu-mi-am
grădini și livezi, cîștigat-am slugi și slujnice, turme multe, mai multe
decît toți cei ce au fost înaintea mea în Ierusalim. Adunat-am mie ar-
gint și aur și averile împăraților și ale țărilor, făcutu-mi-am mie cîn-
tăreți și cîntărețe și desfătăciunile fiilor omului, mestecători de vinuri
și mestecătoare, și m-am mărit, și tot ce au poftit ochii miei, n-au
36 fost depărtat dela dînșii, n-am oprit / inima mea de cătră toată des-
fătarea. Și am căutat eu întru toate faptele mele, care le-au făcut
mîinile mele, și în truda, carea am ostenit a face, și iată, toate era
deșertăciune, și năcăjirea duhului, și nu iaste nimica statornic supt
soare. Și am urît viața, căci vicleană iaste asupra mea fapta cea
făcută supt soare, că toate sînt deșertăciune și necăjirea duhului, și am
urît eu toată lumea și truda mea, carea am trudit eu, supt soare, căci
o las pre ia omului, care s-au făcut după mine, și cine știe de va fi
înțelept, au fără de minte ? și de stăpînește întru toată osteneala mea,
carea am ostenit și am măestrit supt soare, și aceasta e deșertăciune.
Și am fericit pre toți cei ce au murit, pre cei ce au murit mai bine
decît pre cei vii, căci ei sînt vii pînă acum, și mai bun decît amîndoi
aceștea iaste, carele încă nu s-au născut, carele nu știe toată facerea
rea, carea iaste făcută supt soare ; și am văzut eu toată osteneala și
toată vitejiia, și aceasta iaste deșertăciunea”. Aceștea, iubiților creștini,
sînt cuvintele, nu a unui om prost, ci sînt ale prea înțeleptului Solomon
împărat, carele toate le-au cercat, cum însuși zice, și cu înțelepciunea
cea mare ce avea, toate le-au cunoscut, și ce au aflat întru toate
aceștea ? nimica altă, fără numai deșertăciunea deșertăciunilor, și cum
că toate sînt deșertăciune, și nimica supt soare, statornic nu iaste,
nici moșii, / nici bani, nici căsi, nici ori ce altă ; unde sînt acum ce-
tățile cele mari ale neamurilor celor vestite, unde împărățiile și pu-
terea lor cea mare ? toate au trecut, toate s-au petrecut ; încă unele
nici să știe fost-au au ba, altele numai în scrisori să află că au fost,
ale altora numai urmele și surpările să vadă, cît foarte bine de toate
poți zice : deșertăciunea deșertăciunilor, și toate sînt deșertăciune. De
cînd iaste lumea nu au fost mai mare împărăție, și mai tare și mai

bogată decît a romanilor, mai marilor noştri^a şi unde iaste acum ? au perit ; unde sînt împăraţii cei puternici şi viteji cei vestiţi a împărăţiei aceştia ? Toţi s-au stins, şi vîrtutea lor au trecut, nimica altă dintru ale lor n-au rămas, fără numai deşertăciune, fără numai ceva pomenire, carea doară şi aceasta va peri, precum a ne număraţi a altora pomenire au perit. Să scrie în *Istoriia besericească* de un boiaru mare, anume Evtropie ; acesta foarte multe avuţii strînsese, şi preste măsură să mărişă, deci, ca pre mai mulţi să poată jăfui, au dat sfat împăratului Arcădie, ca din beserecă să prinzi pre cei vinovaţi, carii scapă la sfînta beserecă ; au ascultat împăratul sfatul lui şi au dat poruncă ca şi dela oltariu să prinză pre cei vinovaţi, carii scapă acolo ; s-au întîmplat, după aceia, de tocma pre Evtropie acesta l-au pîrit la împăratul, ca cum el ar fi viclean asupra împăratului, şi necredincios,

38 că pre toţi, / carii îi jefuia el de avuţii, i-au pornit asupra sa. Împăratul crede pîra şi porunceşte să-l prinză şi să piară ; să sparie Evtropie şi degrabă alergă la beserică şi cade la sfîntul oltariu ; intraceaia vin şi trimişii împăratului, intra în beserică şi află pre Evtropie înfricat şi tremurînd, îl apucă, îl trag să-l ducă în temniţă ; atunci Sfîntul Ioann cu Rostul de Aur^b fiind el arhiepiscop, acolo la Tarigrád, văzînd acest lucru şi ştiînd puterea bogăţiilor lui Evtropie, şi cum că din sfatul lui au poruncit împăratul ca şi dela beserecă să prinză, au început aşa, către norod, a grăi, de au mai fost cîndva vreme a zice : „deşertăciunea deşertăciunilor, şi toate sînt deşertăciuni, acum cu adevărat să poate zice deşertăciunea deşertăciunilor, deşertăciune sînt bogăţiile, că nimica nu ajută, ci întro nevoe ca aceasta, nu numai lasă fără de ajutoriu pre cel ce le stăpîneşte, ci încă iale să fac pricina şi prilejiu de perirea domnului său, deşertăciune dară sînt averile, boeriile şi domniile, că pier, că trec, şi mai pre urmă ori moartea, ori altă nevoie venind, nu pot să ajute, deşertăciune dară sînt. La trufia vieţii să aduce viaţa cea lungă şi domnia, că ce viaţă iaste carea în lumea aceasta să nu încete, cine să naşte să nu moară cîndva, cine iaste viu şi să nu vază moartea ?“ zice Sfînta Scriptură ; şi iarăşi : „omul deşertăciunei s-au ascmănat, zilele lui ca umbra trec. Anii noştri ca un păianjin s-au socotit, / zilele anilor noştri întru dinşi şapte

39

^a Nu cunosc izvorul lui Clain. De remarcă fiorul istoricului la evocarea năruirii cetăţii eterne, leagăn al strămoşilor săi. Nu ştim dacă este o intervenţie personală, dar, de regulă, cînd se enumeră cetăţile mîndre şi trufaşe care au stăpînit lumea, se procedează în funcţie de scopul urmărit. În istoriografia antică, începînd cu Herodot, scopul este ştiinţific : totul trebuie menţionat de istoric, că nu se ştie soarta unei cetăţi sau a alteia, zice cu o undă de melancolie a ionianului Herodot, izgonit din patrie ; pentru profeţii evrei este un blestem al asupritorilor, puşi faţă în faţă cu iminenta dispariţiei ; pentru predicatorii creştini e tot un *memento mori*, dar adresat la orice credincios, o invitaţie insidioasă la demobilizare ; pentru sfîrşitul secolului al XVIII-lea occidental e o lărgire a ariei culturale, o vibraţie de preromantism, prin forma brută a exotismului geografic ; pentru noi, românii, a fost şi rămîne un îndemn la redobîndirea gloriei străbune.

^b Cum rost înseamnă gură, cu Rostul de Aur — (Ioan) Gură de Aur, calc după gr. *Hrysostomos*.

zeci de ani, iară de vor în puteri, opt zeci de ani, și ce e mai mult decât acestea, osteneală și durere. Cetim în cartea *Facerii*, cum că patriarșii cei de demult au trăit atîția ani și au murit. Însine vedem în toată zioa bătrîni și tineri murind ; ce ne trebuie atîtea dovediri ? unde sînt moșii și strămoșii noștri, unde sînt împărații și domnii cei puternici ? unde iaste vestitul acela împărat Alexandru Machedon ? toți au murit, toți s-au sfîrșit, toți au încetat, desertăciune dară iaste viața aceasta, carea puțin mărește și desfătează pre om, apoi îl smerește și-l necăjește ; lung și prea mult ar fi să povestesc aici de împărații cei mari și de alți boiari și viteji, carii la culmea fericirii lumești ajunseser, și mai pre urmă au căzut întru adîncul necazurilor. Mavrîchie împărat fiind prins de tyranul Foca, cu ochii săi au privit pînă la toți pruncii lui s-au tăiat capetele, mai pre urmă și lui. Constantin Basarab^a, vestitul acela domn al Țării Rumânești, prins fiind de turci, cu ochii săi i-au căutat să vază moartea fiilor săi, cum de tyrănește i-au tăiat tyranul otoman, și mai pre urmă și el au fost tăiat. Ca să nu lungesc cuvîntul, pre unul voiu pune înainte să-l socotiți, din carele de ajuns puteți cunoaște cum că și domniia și bogățiile, și toate sînt desertăciune. Fost-au la Țarigrad Andronic^b împărat, carele cu de toate desfătărilor / să dezmierda, cu toată mărimea și pompa petrecea ; pre acesta, întru al treilea an al împărăției sale, l-au biruit Isăchie Anghel, carele era unul dintre boiarii lui Andronic, l-au învins, l-au legat de grumazi cu doao lanțuri de fier, grele foarte, și cu picioarele în fiară, ocărî și batjocorit, așa au poruncit de l-au adus înaintea sa, iară Isachie certîndu-l, au dat tuturor slobozenie să-l batjocorească ; le plăcea vrăjmașilor a-ș izbîndi, i-au dat palme și pumni, l-au bătut preste spate urît, i-au smult barba, i-au tras părul, i-au scos dinții, apoi l-au scos afară, la uliță, să-l vază toți și tuturor să fie de rîs și de ocară, încă și muierile îl bătea și-i da pumni. După aceea i-au tăiat mîna cea dreaptă, și așa ciung, l-au aruncat în temnița furilor și a tălharilor, fără de mîncare, fără de beutură și fără de toată mila. Deci trecînd puține zile, îi scot un ochiu, și așa, în ticăloșie fiind, numai cu un ochiu și cu o mîna și cu o minteuță scurtă și toată ruptă, i-au ras și capul și l-au pus călare pre

^a Constantin Brîncoveanu. E și patriotism, și milă, și recunoștință, pentru că Brîncoveanu și, înaintea lui, unchiu-său, Șerban Cantacuzino, au fost protectori puternici ai ortodoxismului în Ardealul asuprit nu numai de autoritățile civile, politice, ci și de religiile recepte. Tragedia lui Brîncoveanu nu se mai întîlnește în folclorul ardelean, iar rapoartele celor care au asistat la execuție coincid, imagine de imagine cu cronica orală românească, trecută în folclor.

^b Andronic este fiul lui Isac, văr cu Manuel Comnenul. Foarte instruit, orator de talent, bun militar, curajos, dar imoral ; Manuel îl numește, în 1151, guvernator al Ciliciei, dar complotează împotriva împăratului, este prins și aruncat în închisoare (1154), de unde evadează (1164) și fuge la Iaroslav, principele Rusiei. Se împacă în cele din urmă cu Manuel, care îi dă iar ducatul Ciliciei, dar este destituit din pricina purtărilor sale. Fuge și timp de 13 ani rătăcește la curțile creștine sau turcești din Asia Mică. Se împacă iarăși cu Manuel (1180) și primește ca reședință orașul Sinope. La 1182 se ridică împotriva lui Alexis II, fiul lui Manuel, și reușește să fie numit împărat. Istoriografia greacă, relatînd faptele lui Andronic, ne oferă una dintre cele mai vechi mențiuni asupra românilor din nordul Dunării.

o cămilă rioasă, cu fața cătră coadă, și în cap i-au pus o cunună de aiu, pentru batjocură, și în mână, în loc de schiptru, i-au dat să țină coada cămilei, și așa încet, îl purta pre toate ulițele cetății, iară oame-nii foarte răi și scîrnavi au început a arunca și zvîrli în el, ne gîndind că acesta eri, alalta eri, era încoronat cu diademă împărătească, și toți

41 îl cîntea, / îl mărea și să închina lui și cum că și ei, cu jurămînt s-au legat că-i vor fi credincioși și bine voitori, de mînie toți au luat arme, unii îi bătea țapuși în cap, alții îi umplea nările de scîrnă și de balegă, alții îi storcea în față bureți plini de bale de om și de bou și de ud și de ulei, alții îi împungea spetele cu frigări, unii cu pietri, alții cu tînă-l improșca, unii striga : cîne turbat, alții : om de nimica, alții : nebun. Iară o muiare fără de rușine luînd de la foc o oală plină de apă fierbînd, s-au dus de o-au vărsat în capul acestui împărat, cînd trecea pre acolo. Nime nu era care să nu facă lui rău. Mai pe urmă, cu mare ocară l-au dus în teatru și l-au tras jos de pre cămilă, după aceeaia l-au spînzurat cu picioarele între doi stîlpi, cel

ce au fost pățit atîtea rele. Însă bărbătește și vitejește s-au purtat. Tocma ca un creștin, nu s-au auzit nici odată a să văeta, nici a-și blăstăma norocul, și în zadar ar fi făcut aceasta, ci el mai virtos au început cu Dumnezeu a-și lua sama și a-și cere ertare păcatelor sale și a să ruga, numai aceasta suspinînd : Doamnă, miluește-mă, Doamne miluește-mă ! Ticăloase Andronice, cel ce atîtea ai suferit, fericit ești că le rabzi cu îngăduință și cunoști că așa să curățesc păcatele. Ci nici spînzurat nu i-au dat pace mînioasa și turbata gloată, până au trăit, ci i-au

42 luat haina și-i zulia și-i bătea, și cu mîinile îi pișca / și-i rumpea partea bărbătească, iară unul groaznic i-au băgat sabiia în foale, pînă la mîte. Alți doi vrînd să-și cerce sabiile, a cui iaste mai ascuțită, amîndoi, cît au putut, ș-au împlîntat sabiile din napoia lui. Atunci prea ticălosul împărat anevoe și-au mișcat mîna cătră gură, și așa, cu ticăloșie, ș-au sfîrșit viața. După vro câteva zile, l-au tras jos din furci, și Isachie pre nimenea n-au lăsat să-l îngroape, ci să rămîe ca un dobitoc. Acest dar de răbdare i-au dobîndit Sfîntul Pavel Apostol, pre carele el foarte-l cînstia și să nevoia în cetirea cărților lui. Iată stăpînirea și domnia lumii, iată puterea și avuțiile, iată desfătarea lumii. Vedeți, iubiților ascultători, și bine socotiți, și frumusețea și desfătărilor trupești și viața și avuțiile și domnia, toate sînt deșertăciune și lumea iaste o amăgitoare și toate lucrurile ei, trecătoare, și nimica nu iaste întrînsa carea să rămîe pururea întru același stat, ci toate sînt deșertăciune și necăjirea duhului, întro cîrtă de vreme, de multe ori, să mută, că, de cît visurile și umbrele și vînturile care suflă aerul, sînt mai slabe, a căroră iaste mică și scurtă desfătarea, ba nu desfătarea, ci înșelăciunea și amăgirea a cumplitii lumii aceștiia, pre carea nici de cum a o iubi, ci a o urî și a o defăima am învățat, și cu adevărat de urîre și de urgisire iaste vrednică, că tot ce dăruiește priiatinilor săi, iarăși mînioasă le ia, și de

43 tot / binele jefuiți și îmbrăcați cu ocară și cu grele sarcini împovărați, îi trimite în nevoia cea vecinică, și pre carii îi înalță, curînd foarte îi smerește și îi necăjește, și vrăjmașilor lor îi face de rîs și de batjocură. Așa sînt facerile de bine ale ei, așa sînt darurile ei. Că priiatinilor săi

iaste vrăjmașă și tuturor celor ce ascultă de voia ei, le aleșuiaște și îi pîndește, adevă cu mare groază turburînd pre cei ce să razimă de ia și celor ce nădăjduiesc în ia, toată puterea li-o strică, cu cei nebuni leagă legătură și cu mincinoasă făgăduința să tocmește, numai cu acest gînd, ca pre ei să-i tragă la sine. Iară celor ce cu bună inimă să lipească de ia, să află rea și mincinoasă, nimica din cele ce s-au legat. Că astăzi îi desfătează cu bucate dulci, mîne pre aceia îi aruncă vrăjmașilor să-i mî-nînce. Astăzi, pre unul îl face împărat, și mîne pre acela duce în grea robie. Astăzi îl încarcă de multe bunătați, mîne cerșitoriu și robilor rob îl face. Astăzi frumoasă cunună pune pre capul lui, mîne fața lui o trîntește de pămînt. Astăzi grumazul lui cu frumoase și scumpe lanțuri de boierii și de cinsti îl împodobește, mîne, pre acela, legat cu lanțuri de fier îl lapadă jos, în scurtă vreme la toți îl face iubit și drag, iară după cîțva la toți-l face urît și hulit. Astăzi-l desfătează, mîne-l face să plîngă și să se tînguiască. Iară ce sfîrșit le pune lor, ascultă :

44 pre cei ce o-au / iubit pre ia, cu mare ticăloșie îi face lăcuiorii Gheenii. Aceasta totdeauna iaste mintea și gîndul ei, aceasta iaste rînduiala ei. Nici pre cei ce au trecut nu-i jelește, nici de cei ce sînt rămași nu i să face milă. Că pre cei ce au trecut, greu i-au păgubit, prinzindu-i cu cursăle sale și să silește ca și pre cei rămași să-i prinză, și nu voiaște să scape cineva de lanțurile ei. Drept aceia, pre cei ce slujesc unui stăpîn așa pierzătoriu și tyran, și carii prin mare nebulie să trag pre sine dela stăpînul cel bun și îndurat, și pier și de iubirea și de pofta lucrurilor celor de acum, și de cele viitoare nici de cum nu gîndesc, ci fără de încetare să aduc pre sine la desfătările trupești, iară sufletele sale le lasă să se topească de foame și cu ne numărare rele să se necăjească, asemenea-i socotesc omului ce fuge din naintea unicórnului mî-nios, carele ne putînd suferi strigarea și groaznicul lui mîgit, foarte tare fuge, ca să nu să facă lui pradă, iară cînd aleargă iute, cade într-o groapă mare și cîzînd își întinde mîinile și să apucă de un copaciu și foarte tare să ține de el, și puindu-și bine picioarele pre un ram, decii înainte toate bine și fără de primejdie le socotește, iară uitîndu-să în gios, vede doi șoareci, unul alb și altul negru, pururea rozînd rădăcina copaciului de care s-au apucat el, și acum mai de tot o rosesă. Deci, uitîndu-se în fundul groapei, vede un bălaur mare suflînd foc din gură

45 și urît uitîndu-să / la el și așteptînd foarte cumplit să-l mî-nînce. Și iarăși căutînd spre cloamba, pre carea-i sta picioarele, vede patru capete de aspîdă stînd afară din păretele, în care era. Însă rădicîndu-și ochii în sus, vede picînd pușintică mîiare din ramurile arborelui aceleuia ; pentru aceia încetînd de a mai gîndi de nevoile care-l încungiurasă și-l împresurasă, adevă cum că afară, unicórnul mînios îl așteaptă ca să-l mî-nînce, iară din jos, cumplitul bălaur, cum de tare să-l înghiță, și arbu-rele de carele să ținea, mai de tot era ros, picioarele lui luneca și era să cadă ; de atîtea primejdii uitîndu-și își trecea vremea cu gustarea aceii pușintici dulceți a mierii. Aceasta iaste icoana celor ce umblă după deșertăciunile vieții aceștia a căriia tîlcuire îndată ți-o voi spune. Unicórnul închipuiaște moartea carea pururea aleargă după oameni și să silește să-i apuce, iară groapa iaste lumea carea iaste plină de tot feliul

de rele și de lațuri pierzătoare. Copaciul de carele ne ținem cu mâinile, pre carele ne încetat îl rod doi șoareci, iaste viața omului carea prin ceasurile zilei și a nopții să roade și să sfîrșește și încet vine să cază. Iară patru aspidе însămnează patru elementuri sau stîhii ale trupului omenesc, care deaca nu să ocîrmuesc bine și să turbură, să dezleagă legătura trupului, iară bălaurul cel înfocat și cumplit închipuiaște pîn-tecele cel groaznic al iadului carele așteaptă să înghiță pre cei ce mai mult iubesc desfătările lumii / decît bunătățile cele viitoare. Iară picătura de mîiare carea pică, însemnează frumseata și dulceața lumii, prin carea ia amăgește pre priiatenii săi și-i face să nu poarte grije de mîntuirea sa^a. Acestea sînt cuvintele Sfîntului Ioan Damaschin, carea foarte frumos ne pun noao înainte cum că toate cele lumești sînt deșertăciunea deșertăciunilor; ce dară nu iaste deșertăciune, ca după aceasta să umblăm, aceasta să ne muncim a ne agonisi, ascultați :

PARTEA A DOA

Domnul nostru, Is. Hs. însuși, adevărul ne învață ce iaste, carea nu e deșertăciune, în *Evangelhiia* sa, unde zice că porunca Tatălui cerec iaste viața de veci. Și iarăși întralt loc zice că cel ce ține poruncile, în veci va fi viu, și iarăși, în *Evangelhiia dela Ioan*, zice : „adevăr, adevăr grăesc voao, cela ce ascultă cuvîntul meu și crede Celui ce m-au trimis pre mine, are viața vecilor și la judecată nu va merge, ci va trece din moarte în viață“. Drept aceeaia, iubiților ascultători, ținerea credinței ceii adevărate, că fără de adevărata credință nu iaste cu puțință a plăcea lui Dumnezeu, și facerea poruncilor lui Dumnezeu, adecă credința și faptele cele bune, acestea numai sîngure sînt ne deșerte, acestea ne agonisesc viața de veci, împărăția ceriurilor, sînt acum grele, ci ne vor aduce mîngăiere fără de sfîrșit, să fac cu osteneală, ci ne cîștigă / odihnă dumnezeiască. Scrie S. Vasilie^a cum că lui Iráclis, cînd era tînăr, s-au arătat doao mueri, una foarte frumoasă și cu haine foarte scumpe împodobită, alta sbîrcită, arsă de soare și cu haine proaste îmbrăcate. Cea din tîiu, adecă cea frumoasă, i-au zis : „vino după mine și te veselește cu mine. Și ori ce vei pofti, vei avea“. Iracelis o-au întreat : „dară cine ești și pînă cînd mă voiu desfăta cu tine și voiu avea cele ce-mi făgăduiești?“ Răspunde muiarea și zice : „eu sînt desfătările și veselile lumii aceștiia, și celor ce mă iubesc și mă ascultă și umblă după mine, le dau toate cîte poftesc ei, pînă cînd trăesc ei, în lumea aceasta, iară după aceeaia, mai mult nu“. Au întreat apoi și pre cea zbîrcită și proastă : „dară tu, cine ești și ce-m făgăduiești, de te voiu iubi și de te voiu asculta pre tine?“ Răspunde ia : „eu sînt fapta cea bună, și întru această viață îți făgăduesc osteneală și necazuri, iară la moarte

^a Nu numai sf. Vasile, și nu el primul, menționează legenda celor două cărări, la libera alegere a tînărului care urmează să opteze, în educația sa, pentru calea virtuții sau a viciului. E un loc comun în sistemul de educație la vechii greci.

voiu veni și împreună cu tine voiu călători și din toate nevoile și primejdiile te voiu scoate și luminat te voiu îmbrăca la veselie și la desfătare vecinică te voiu așeza, și Dumnezeu te voiu face". Iată, iubitorilor, dintru această pildă luminată să vede cum că fapta bună singură iaste carea rămîne după moarte, carea nu iaste deșertăciune

48 trecătoare, carea în moarte și după moarte pururea cu noi petrece și ne face moșteni vecinicilor bunătăți, ne face fii lui Dumnezeu, că zice S. Ioann Apostol, în cartea / sa : „știm că deacă să va arăta Mîntuitorul nostru, Is. Hs., vom fi și noi asemenea lui, ne muritori și cu tot binele de ajuns îndestulați, vom fi întru mărire cu Dumnezeu împreună văzînd fața lui, carea iaste cea mai mare fericire".

Drept aceia și acest frate (sau soră) răposat, bine cunoscînd cum că toate cele lumești sînt deșertăciune, toate umbră și trecătoare, numai fapta cea bună singură iaste statornică, aceasta singură după moarte rămîne și aici face bună nădejde, ne arvunează viața de veci, aceasta și acest răposat s-au nevoit pînă au trăit a-o cîștiga prin viața cea bună carea au petrecut, prin lucrurile cele bune care le-au făcut ; pentru aceia cu toți, bună nădejde avem că și plată și răsplătire pentru ostănele au dobîndit, cum că sufletul lui iaste în mîna lui Dumnezeu și nu să va atinge de dînsul muncă, credința au păzit, cursul au săvîrșit, ce mai iaste ? Iaste cununa care i-o va da dreptul Judecătoriu, în zioa aceia. Însă noi bine vom face de vom cere lui dela Dumnezeu odihnă, și de cele ce doară nu le-au plinit cum s-au căzut, ertare, că și noao ne trebue ajutoriu dela alții. Pentru aceia, fraților, știînd noi că cele de acum sînt trecătoare, sînt deșertăciune, și noi, în lumea aceasta, ca într-o casă de nemernici petrecem și știm că de aici trăbue să eșim, că nu avem aici cetate stătătoare, cum înșine bine vedem și credem

40 Sfîntului Duh carele ne spune / acestea, să purtăm dară grije de fapte bune, să ne scuturăm lenea și somnul veacului lumii aceștia de pre ochii noștri, să zărim adevărul, să gîndim cu S. Pavel, că cele ce să vād sînt vremelnice, iară cele ce nu să vād, sînt vecinice. Puțintică osteneală de acum, vecinică odihnă cîștigă, puțin necaz, desfătare ne sfîrșită ne agonisește^a. Să ne muncim dară a face fapte bune, că prin acelea ne vom face moșteni împărăției ceriurilor, carea tuturor o poftesc să ni-o dea Dumnezeu, amin. / ...

Cînd va să se ducă cineva în vreo călătorie lungă și de parte, de unde tîrziu socotește că să va întoarce, mai înainte de a porni, de cătră toate rudeniile, de cătră toți priiatenii și dela cunoscuți își ia zioa bună, își cere ertăciuni, își face sărutare și să comîndă, ca să nu fie uitat. Întru acest chip făcea și acest răpăosat frate al nostru cînd

^a Această captivă persuasiune a fost dusă la ultima limită de Jansenistul Pascal, în *Pensées*, sub forma matematizată a celebrului *Parîu al lui Pascal*.

să ducea undeva și să întâmpla lui a face mai îndelungată călătorie, precum aceasta voi înșivă bine o știți, că dela toți își cerea ertăciune, dela toți își lua zioa bună, încă și de pre cale trimitea închinăciuni de sănătate și cu rugare își cerea ertăciuni. Acum dară, fiind că de năpraznă i-au venit ceasul despărțirii și vremea eșirei din trup și timpul ducerii dintraceastă lume, și a face călătorie nu la oare care orașiu sau negușătorie, ci la vecie, și a merge pre calea cea
83 fără de întoarcere, poate / fi că doară nu i-au avut pre toți de față, pentru nescăi cuvioase pricini și întâmplări, au pentru neștirea ceasului acestuia și, drept aceeaia, nu dela toți priiatinii și-au luat zioa bună și ertăciuni; acum dară, bucuros însuși prin sine ar face aceasta, iară pentru legarea limbii nu poate; pentru aceeaia, prin mine vrea să plinească această datorie mai de pre urmă și așa mai întâiu să întoarce și grăiaște către iubitul său părinte, către carele cu lacrimi dintru adâncul sufletului suspinând zice :

CATRA TATA

Iubitul meu părinte și prea dulcele meu tată, bine știu și cunosc eu, câtă dragoste ai avut către mine, cum m-ai iubit și m-ai grijit, câte ostenele și cheltuiale pentru mine ai făcut, de toate acestea-mi aduc aminte, îmi aduc aminte că tu mai bucuros erai să pătimești și să rabzi ostenele, necazuri și trăpădături, numai mie să-mi fie bine, tu să te muncești și să te trudești, numai eu să mă odihnesc, tu să lucri, numai eu să nu fiu lipsit; zioa te osteneai, noaptea odihnă nu aveai, pururea petreceai gândind cele folositoare mie; cu adevărat bun și dulce părinte ai fost mie, bună griji purtând de mine, fiiul tău cel mult iubit de tine, sîngele și carnea ta, întru carele nădăjduiai să-ți fiu toiag bătrînețelor, razem slăbiciunilor, ajutoriu neputințelor, mîngăitoriu năcazurilor, lumină ochilor. Atunci,
84 cînd mai bună nădejde aveai de mine, / o, dulcele meu părinte, ce amar și ce jele mi s-au întâmplat, că de grabă au venit porunca Făcătorului meu, degrab au venit trimișii lui Dumnezeu, de-au cerut sufletul meu, ca să-l scoată din trupul acesta; nu să uitară la lacrimile mele cele fierbinți, nu pusără samă de supărarea ta, nu li să făcu milă de întristarea noastră, nu li să făcu milă de obidita noastră despărțire, o tată, nu-mi dădură răgaz să mai vorbesc cu tine, să-mi iau ertăciuni dela tine, pre carele foarte te iubea sufletul meu, pentru a cărui dor inima mi să rumpe și scade toată vîrteala, o părintele meu iubite, îmi opriră limba, îmi legară picioarele, îmi ținură minile, îmi împedecară vederea și mă făcură fără de auzire, mă lăsară mort fără de simțire, îmi scoasără sufletul din trup; pentru aceeaia, dragul meu părinte, să nu socotești că doară pentru uitare au pentru lene, au pentru ne băgarea de seamă, am lăsat a-mi cere ertăciuni și mai pre urmă a te săruta. Că, cum aș fi putut face aceasta, cum mi-aș fi putut uita eu de acela pre carele, după Dumnezeu, mai mult am iubit. Deci acum, o iubitul, o dulcele meu tată, mișcă-ți și tu inima cea părin-

tească, carea tot deauna o aveai spre mine și-ți ado aminte de dragostea mea și socotește că ori rău, ori bun, ori cum am fost, fiul tău am fost, sîngele și carnea ta ; drept aceeaia, acum, mai pre urmă, nu trece cu vederea această umilită cerere și rugăciune cucernică a mea,

85 ci o primește ; știu / bine, știu că de multe ori să poate fi întîmplat să nu te fiu cîstit, să nu te fiu ascultat cum s-ar fi căzut, ca pre un părinte, ba încă tocma împotivă Ț-am făcut, că eram și eu om pămîntesc și pătimășiu, însă, o prea dulcele meu părinte, nu cugeta că doară am făcut aceasta pentru că nu te-am iubit, nu, nu, adevărat, nu pentru urîtul tău acestea am făcut, ci pentru ne priceperea mea, de care-mi pare rău și mă căesc și, pre cum am zis, de toate acestea și de altele ca acestea, cu ce Ț-am greșit, mă rog, fă bine de mă iartă, ca și Dumnezeu să te iarte și să ne învrednicească ca la înviarea cea de apoi, cînd să vor scula morții la judecată, împreună amîndoi să stăm de-a dreapta și să intrăm în bucuria Dumnezeului nostru. / ...

87

CATRA MUIARE

Apoi să întoarce cătră iubitul său soț, cătră iubita sa muiare, /

88 cătră carea cu mare jele și plîngere zice : iubite și dulcele meu soț, ce voiu zice sau ce voiu grai și de unde voiu începe, stau și mă minunez și nu mă pricep, de vreme ce eu pre tine pururea dragă și iubită te-am avut, cît pentru dragostea ta, pre tatăl meu și pre mama-mea am lăsat și m-am lipit de tine. Bine-ți vei aduce aminte de petrecerea noastră cea din preună și de traiul nostru cel cu dragoste. Tu știi toate lucrurile mele, tu ai cunoscut cine sînt eu și ai văzut cît te-am iubit și te-am cîstit ca pre un soț bun al meu ; și adevărat cu bună dreptate să cădea mie a le face acestea, că multe sînt care eu dela tine le-am avut, că ori încătro mă duceam, ori unde eram, știindu-te pre tine acasă, îmi era inima odihnită, și cînd mă întorceam de tot trapădul și de toată osteneala îmi uitam, văzindu-te pre tine, ori ce necaz, ori ce supărare mi să întîmpla, vorba ta cea dulce și plină de dragoste o împrăștiia și-mi mîngăia inima mea. Tu, cu adevărat, erai cunună bărbatului. Acum, o prea dulcea mea soată, ne caută să ne despărțim unii de cătră alții ; pentru aceeaia dară, știu că să poate fi întîmplat să-ți fiu zis vre odată vre un cuvînt mai aspru, să nu-ți fiu făcut pre voie, să te fiu întristat, acum dară, mă rog, de toate ce Ț-am greșit mă rog să mă erți și să nu gîndești că doară nu te-aș fi iubit, pentru aceeaia am făcut aceasta, ci să știi și să crezi că

89 din ne precepere și din slăbiciunea firii am / făcut aceasta, sau pentru că te-am iubit și am vrut să te învăț binele care l-am socotit de folos ție ; că amîntrilea cum aș fi putut face eu ceva asupra ta, iubita mea soată, cu carea înaintea lui Dumnezeu m-am legat să trăesc în dragoste și în pace, pînă la moarte, în toate întîmplările, și la bine și la rău să fim unul altuia ajutoriu și sprijineală ; tu, cu adevărat, nădăduiai ca eu pre tine să te Țiu după cum să cuvine bărbatului, pruncii să-i hrănesc și să-i cresc, ci ce voiu face, o prea dulcea mea soată, deaca

90 Dumnezeu așa au voit, ca noi mai mult întrun loc să nu fim, mai mult împreună să nu petrecem, ci să ne despărțim despărțire mare foarte. O, prea dulcele meu soț și toți voi carii vedeți și auziți ce felu de jele și de supărare s-au întâmplat astăzi noao despărțindu-ne bărbat de muiare, soț de soț, carne de carne, suflet de trup, tată de fii. Deci, o iubită soață, desfă-ți inima ta cea plină de dragoste, umilește-ți sufletul tău și-l moae cu multele lacrimi care le varsăm noi și pruncii noștri întru despărțirea noastră și de toate și pentru toate cele ce Ț-am greșit, mă iartă, ca și pre tine Dumnezeu să te iarte. Și te rog iarăși, ca pruncii noștri carii sînt sîngele meu și sîngele tău, pentru carii mie acum mi s-a rumpe inima de jele și de durere văzîndu-i că rămîn săraci de tată, drept aceeaia, după puțină, ai-le grije și îi crește ca o maică dulce, nu-i lăsa fără de învățătură, nu-i lăsa să umble / după capul lor, dojenește-i și le ado aminte cele viitoare, adă-le aminte și de mine, tatăl lor, că să știi că acestea-ți vor fi ajutoriu și acoperitori în locul meu, acestea te vor mîngăia și cele ce eu pentru amar păharul morții nu le-am putut plini, ei le vor plini. Nu-ți uita de mine, ci-ți adă aminte că Ț-am fost bărbat, Ț-am fost soț, te-am iubit și m-ai iubit, adu-ți dară aminte de mine, în rugăciunile tale, și cînd vei face milostenie sau ori ce lucru bun, fă-mă și pre mine părtaş, zi : să fie și pentru sufletul răpăosatului meu bărbat, pre carele Dumnezeu să-l odihnească. Fii sănătoasă, dulce mea soață, slujește lui Dumnezeu întru adevăr, trăiaște cu dragoste cătră toți, nevoiaște-te să petreci în lucrurile cele bune, rămii sănătoasă, de acum înainte nu ne vom mai vedea, nici vom mai vorbi împreună, că eu mă duc pre calea, pre carea Dumnezeu mi-au rînduit, iară tu încă rămii în valurile și în necazurile lumii aceștia. Deci, să știi, iubita mea soață, că și eu, de mă va învrednici Dumnezeu să stau înaintea feții Lui, nu-mi voi uita de tine, nu voi înceta a face rugăciune pentru tine, ca Dumnezeu să te mîngăe și iară să ne împreune întru împărăția sa cea cerească. / ...

După aceeaia, de toți dulcii săi frați și dulcele sale sorori, ca cătră cei dintrun trup născuți, dela o mumă aplecați, dela un părinte crescuți, cu cucernicie și cu smerenie să roagă și cu plîns suspinînd grăiaște : iubiții miei frați, iubitele mele sorori, voi ați fost nădejdea mea, cununa mea, bucuria și desfătarea mea, cu voi mă laudam, cu voi mă mîngăiam, ca cu cei dela un tată și dela o mumă născuți, o frățiorii miei și sororile mele, sîngele meu cel dulce, ce voi zice, multe acum a grăi, durerea inimii nu mă lasă, una numai vă zic și mă rog să o pliniți, că iaste cerere cuvioasă : faceți bine, dragii miei frați, dragele mele sorori, faceți bine și de cele ce v-am greșit mă ertați, că bine știu că petrecînd împreună cu voi, multe din ne pricepere au din slăbiciune v-am greșit, că nime nu-i fără de greșală, dară vă sînt frate, vă sînt soră, un sînge, o sămîntă, drept aceeaia,

96 acum auzind cucernica mea rugăciune, lacrămile și plînsul și aducîndu-vă aminte de frățietatea noastră, de dragostea noastră, cu care unii pre alții frățește ne-am iubit, faceți bine, faceți, / și mă ertați, ca și Dumnezeu pre voi să vă iarte...

118

ACELUI DINTRU SFINȚI PARINTELUI NOSTRU CHYRIL,
ARHIEPISCOPUL ALEXANDRIEI

Cuvânt pentru eșirea sufletului

Temu-mă de moarte, că amară mie îmi iaste. Îngrozescu-mă de focul iadului, că fără de sfîrșit iaste. Spăimîntezu-mă de scîrșnirea dinților, căci nu iaste părtașă căldurii. Îngrozescu-mă de întunerec, că nu are parte cu lumina. Temu-mă de viiarmele cel veninat, că nu are sfîrșit. Temu-mă de îngeri la judet, că nemilostivi vor fi. Îngrozescu-mă aducîndu-mi aminte de acea zi groaznică a judecății cei ne îmblînzite, de scaunul cel groaznic a Judecatoriului, carele nu va lua mită. Mă cutremur de izvorul cel de foc, carele cu curgere să va trage înaintea județului aceluia, și cu mare groază va fiiarbe cu văpae, și de arma cea ascuțită. Îngrozescu-mă de locurile acelea ale muncii, din carele nimenea nu va scăpa. Temu-mă de munca, carea nu va avea sfîrșit. Îngrozescu-mă de negura cea fără de lumina. Spăimîntezu-mă de întunerecul cel adînc. Temu-mă de lanțurile, carele nu să vor putea dezlega, de scîrșnirea dinților, de plîngerea cea fără de mîngăiere, de certarea de
119 care nu voi putea fugi; că nici pîrîși nu / vor trebui judecatoriului aceluia, nici mărturii, nici văditori, ci tot ce am făcut și am grăit și am gîndit, va aduce în mijloc, înaintea ochilor celora ce au greșit. Atuncea nimenea din cei ce vor sta înainte, nu va putea scoate din muncă, nici tată, nici mumă, nici fiu, nici fată, și nici ori cine altul din rudenii, nici vecin, nici soție, nici ajutătoriu, nici darea de moșii, nici mulțimea bogăției, nici puterea ostașilor. Ci acelea toate, ca praful și ca cenușa să vor goni, și numai singur acela, carele va avea a să judeca, de lucrurile sale va lua răspuns: ori de izbăvire, ori de osîndă. Amar mie, amar mie, cunoștința de păcate singură face pîră asupra mea, și scrisoarea strigă și mă ceartă pre mine; o, suflete, carele ești întru necurățiri, și întru tine sînt judecăți urîte, o, cum am spurcat zidirea trupezască și am scîrbit duhul tău cel sfînt; o, Dumnezeule, drepte sînt isprăvile tale, și drept iaste județul, și drepte sînt căile tale, și ne cuprinse tocmele tale. Pentru dulceța păcatului cestui trecătoriu, în veci mă muncesc; pentru poftele trupești, focului mă dau. Dreaptă e judecata lui Dumnezeu: cînd mă striga, n-am auzit; certatu-m-au și n-am băgat în ureche, mărturii mi s-au adus mie, iară eu am rîs. Măcar că am cunoscut, dară n-am vrut să înțeleg și n-am crezut. Ce întru ne purtare de grijă și întru lene, și întru urăciune, și întru cîrtire /
120 și în strigări și întru dezmiardăciuni m-am răsfățat. Nebunii făcînd și iubind dezmiardăciunile, și ținîdu-mă întru veselii, mi-am pierdut anii miei și lunile și zilele întru cele trecătoare și stricăcioase și pămîntești. Oste-

nindu-mă și muncind și nevoindu-mă, nimica n-am cugetat, nici am gândit, ce frică și cutremur și spaimă și greutate va avea și va vedea sufletul, când îi va veni lui ceasul să se despartă de trup. Când vor veni asupra noastră oștile și puterile cerești, și taberile neprietenilor, maimarii întunecilor, domnii răzmîrîtelor, ispravnicii și căpeteniile vâmlor, luotorii de seamă și voivozii văzduhului, și împreună cu dînșii ucigătorii de oameni, diavolul cel prea puternic întru răutate, a căruia limbă iaste ca briciul ascuțită. (De care zice prorocul) : „săgețile celui puternic sînt ascuțite cu cărbuni din pustie, vîînd ca un leu în ograda sa : șarpele cel mare turburătoriu, iadul, carele își va desface gura sa, domnul stăpîniei întunecului, carele va avea puterea morții ; și celuia ce i să va da cu o închipuire oare care a face caznă sufletului, aducînd înaintea (oh, amar mie) și numărînd toate faptele, ori ce am făcut. Cu lucrul și cu cuvîntul, întru știință și întru ne știință, cu nedreptatea și cu călcările de lege dela tinerete până la zioa cea de apoi ; și acestea toate cu amar le vor iscodi. Vezi, suflete, ce frică și ce spaimă vei să

121 aibi în zioa aceea, / când vei căuta la dracii cei groaznici și sălbateci și cumpliti și nemilostivi și răi, carii vor sta împrejur, asemenea ca niște arapi negri, pentru că acea vedere singură, mai cumplită va fi de cît toată munca ; la carii căutînd sufletul să va turbura, valuri asupra lui vor veni, va suspina, să va nevoi întru sine, și să va grăbi alergînd la îngerii lui Dumnezeu eșind din trup. Că țin sufletul sfinții îngeri trecînd prin văzduh, și înălțîndu-se nemeresc la vâmile celor ce păzesc căile, și opresc și nu lasă sufletele să se sue. Că fiește care vamă îi aduce lui înaintea toate feliurile de păcate usebite.

Întîiu : grăirile de rău, ori ce au făcut cu gura și cu limba, minciunile și jurămintele cele strîmbe, și vorbele cele deșarte și grozave, și cuvintele cele urîte, și mîncările cele fără de măsură, și beuturile de vin cele necurate, și rîsurile cele multe și urîte și sărutările cele scîrnave și împușite, și cîntările cele necurate. Iară sfinții îngeri, carii duc sufletul, aduc și aceea, tot ce am vorbit cu gura și cu limba de lucruri bune, rugăciunile, mulțămitele, psalmii, cîntările, glasurile și cîntecele sufletești, cetirea scripturilor și tot ce am trimis înaintea la Dumnezeu mai bun, cu gura și cu limba.

A doa vamă, priveala cu ochii, și tot ce am făcut cu urîta priveală și cu uitarea cea deșartă și fără de opreală, și cu facerea cu ochiul, și

122 cu poftele cele / rele.

A treia vamă : auzul și tot ce primesc bucurîndu-se duhurile necurate dintru această simțire.

A patra vamă : mirosul, mirezmele, unsorile cele cu bună miroseală, mirosirea cea de pohtă, carele fac muerile cele jucătoare și curvele.

A cincea vamă : tot ce s-au făcut cu pipăiala mîinii, lucrurile cele viclene și rele.

Iară alte vâmi rele sînt pizmuirile și aprinderile de mînie și mîndriile și laudele deșarte, umflările, îngîmfările și mîniile, și încă otrăviturile cele cumplite și mozavirile, curviile, voia slobodă, desfătărilor, dezmiardăciunile, uciderile și fermecăturile, și alte lucruri necurate și

urîte lui Dumnezeu, carele întru acest ceas de acum nu iaste putință și vreme a le spune, ce vom lăsa pe altă dată. Și așa, drept zicînd fiește carea cunoștință sufletească de păcat, și fiește care păcat, osăbit vameș are, și întrebătoriu cu amaruntul. Iară sufletul căutînd la niște lucruri ca acelea și mai mari și prea mari, o, ce groază și cutremur și spaimă i să va da atuncea a avea, până ce răspunsul cel mai de pre urmă va veni, și până ce să va slobozi el. Acolo să va apropiia ceasul durerii și al necazului și al suspinului celui greu și nemîngăiat, până ce nu va vedea ce sfîrșit va fi. Că puterile lui Dumnezeu (adecă îngerii) gonesc chipurile duhurilor celor necurate, și aceia isprăvi bune aduc / lui (adecă sufletului) cuvîntătoare și deplin și înștiințate și cunoscatoare și înțeleghătoare. Iară sufletul, stînd în mijloc, în frică și întru cutremur, pentru toate lucrurile și faptele și cuvintele sale, sau osîndindu-să (adecă judecîndu-să spre pierzare) se leagă. Sau îndrep-tîndu-se să slobozește ; că cu lanțuri usebite ale păcatelor sale să leagă. Și, de iaste vrednic viețuind cu temere, și după plăcerea lui Dumnezeu, îl iau pre dînsul îngerii ; și așa, fără de grijă fiind, merge avînd pre sfinții îngeri împreună călători (precum iaste scris), că tuturor celor ce să veselesc, le iaste lăcașul la Tine. Întru acea vreme să plinește ce iaste scris : fugit-au durerea, grija și suspinarea. Atuncea scăpînd dela acele duhuri înșălătoare, împutite și groaznice, merge la acea bucurie ne grăită. Iară de să află întru neputtare de grijă, și lăcuind întru necurăție, aude acel glas groaznic : să se ia necuratul ca să nu vază laudele Domnului. Atuncea, întru acel ceas, îi sosesc lui zilele mîniei și ale scîrbei și ale greutății și ale suspinului, zilele negurii și ale întunerecului. Atuncea lăsîndu-l pre dînsul sfinții îngerii lui Dumnezeu, îl răpesc arapii aceia, adecă dracii, și bătîndu-l pre dînsul fără de milă, îl întorc la pămînt, și tăindu-l pre dînsul în doao, îl aruncă legat cu lanțuri, carele nu să pot dezlega, în pămînt întunecat și cu ceață, în laturi prea adînci, în prăpastii și în legături, / și în temnița iadului, unde sînt sufletele păcătoșilor legate, celora ce au murit din veac (precum zice Dreptul Iov) : „în pămînt cu ceață și întunecat, în pămîntul întunerecilor celor vecinice, unde nu iaste lumină, nici lăcuiesc oameni, ce durere vecinică și scîrbă carea nu va avea sfîrșit, și plîngere ne încetată, și cîrșnirea din-ților cu sunet mare, și suspinare ne adormită. Acolo amar, nevoe ne încetată, acolo, o amar mie ! o, amar mie ! acolo vor striga și nu va fi cine să ajute, țipa-vor și nu va fi nimenea carele să izbăvească. Nu iaste cu putință a spune greutatea aceia, nu poate limba grăi durerea acea de acolo a sufletelor ce vor zăcea închise. Slăbește toată gura omenească neputînd arăta frica și cutremurul acela. Nu iaste gură omenească, carea să poată spune învîrtirea și plîngerea lor ; suspina-vor ne încetat și fără de odihnă, dară nimenea nu va fi ca să se milostivească. Striga-vor tîndru adînc, dară nimenea nu-i va auzi. Văeta-se-vor, ce nime-nea nu-i va izbăvi. Țipa-vor și vor fi bătuți, ce nimenea milă nu le va arăta. Întru acel ceas, unde va fi lauda lumii aceștia ? Unde, mărirea deșartă ? Unde dezmierdăciunile ? Unde obicinuințele rele ? Unde ospe-tele cele îndestulate ? Unde nălucirile ? Unde odihnele ? Unde podoaabele ? Unde avuțiile ? Unde e neamul cel mare ? Unde sînt veselile ? Unde

e statul trupului ? Unde e podoaba muerească cea amăgitoare și netreb-
 125 nică ? Unde va fi atunci îndrăzneala / cea desfrînată și fără de rușine ?
 Unde va fi atunci podoaba hainelor ? Unde răsfațarea cea zburătoare
 necurată și urită ? Unde împutita sodomie ? și ceia ce le plac poftele
 înșălătoare ? Unde, cele ce să ung cu mirezme și cu unsori, și să suleme-
 nesc ? Unde ceia ce beau vinul cu tobe și cu cînpoi ? Unde va fi atun-
 cea zburdarea sau ne înfrînarea celor ce viețuiesc fără de nici o toc-
 meală ? Unde, iubirea de argint, și iubirea de averi, și nefacerea de milă
 dintru acelea ? Unde va fi atunci mîndria cea drăcească, carea de toți
 să scîrbește, iară pre sine să socotește a fi ceva ? Unde va fi deșartă-
 ciunea și lauda cea înzadarnică omenească ? Unde necurația cea ne în-
 frînată și ne sățioasă ? Unde puterea și tyrănia ? Unde va fi atunci
 împăratul, unde domnul, unde igumenul, unde boiarii, unde ceia ce să
 umflă pentru mulțimea avuțiilor, și pre cei săraci nu miluesc, și de
 Dumnezeu nu gîndesc ? Unde jocurile sau alergările, și ceia ce fac vîna-
 toare cu cîinii ? Unde vor fi întru acel ceas ceia ce să înalță și ceia ce
 spun glume, și ceia ce petrec fără de scîrbă ? Unde hainele cele de mult
 preț și așternuturile cele moi ? Unde casele cele înalte și polățile împără-
 tești, și lărgimea curților ? Unde ceia ce viețuiesc slobozi ? Întru aceeaia
 vreme ceia ce vor vedea să vor îngrozi și să vor spăimînta și să vor
 mira, striga-vor și turburîndu-se să vor cutremura ; frică îi va încun-
 126 giura pre dîșii și durere, ca pre ceaia ce naște ; / de vînt cu vîhor
 să vor struncina ceia ce să vor goni, unde va fi atunci înțeleptul filo-
 sof ? Unde ritorul, vorba cea bine împodobită și înțelepciunea lor cea
 înzadarnică ? Vai de ei, vai le ei, întrista-să-vor, șovăi-vor ca cei beți,
 și toată înțelepciunea lor să va înghiți. Unde înțeleptul ? Unde învăța-
 tul ? Unde cea ce iubește întrebările lumii aceștia ; o, fraților aduceți-vă
 aminte cum ni să cade noao a fi ceia ce vom vrea să dăm răspuns
 fiește carele pentru sine singur, pentru tot lucrul ce am făcut, ori mare,
 ori mic, și până la cuvîntul cel deșart, răspuns vom da județului celui
 drept. În ce chip ni să cade noao a fi în ceasul acela ? Și de vom afla
 milă înaintea lui Dumnezeu ca să ne aflăm veseli, cînd ne vor pune
 pre noi de-a dreapta împăratului, cum ni să cade noao a fi ; de vom
 ca să dobîndim acea bucurie ne grăită, cînd va zice împăratul împăra-
 ților celor de-a dreapta lui, cu blîndețe : veniți, blagosloviți Părintelui
 meu, moșteniți împărăția cea gătită voao dela începutul lumii.

Atunce vor moșteni acele bunătăți, carele nici ochiul nu le-au
 văzut, nici urechea nu le-au auzit, nici la inima omului n-au intrat ;
 carele au gătit celor ce-l iubesc pre dînsul ; atunce fărde scîrbă vom
 petrece, nici de o frică mai mult netemîndu-ne. Să ne aducem încă aminte
 de munca păcătoșilor cea fără de sfîrșit, cînd să vor aduce înaintea
 scaunului celui înfricoșat, ce rușine îi va afla pre dîșii înaintea drep-
 127 tului Judecătoriu, cînd / răspuns nu vor putea da. Ce ocară îi va
 întimpina pre dîșii, cînd îi va despărți pre dîșii de-a stînga împăra-
 tului. Ce întunec va cădea asupra lor, cînd va zice cătră dîșii întru
 mânia sa, și cu aprinderea sa de mînie îi va turbura pre dîșii, cînd
 va grai cătră ei : duceți-vă dela mine, blăstemaților, în focul de veci,
 carele e gătit diavolului și slugilor lui. Amar mie, amar mie, ce

scîrbă și durere și nevoe și frică și cutremur va cuprinde sufletele lor. Cînd vor striga toți îngerii cerești, zicînd : să se întoarcă păcătoșii în iad. Vai, vai. Cu ce plîngere vor striga răcnind și plîngînd și vătîndu-se ; și bătîndu-se să vor răpi ca să se muncească cu amar, în anii vecinici. Oh mie, oh mie. Ce loc, unde va fi țipăt și scărșnirea dinților, carele să chiiamă Tartar, de carele și singur diavolul să îngrozește. Amar, amar, în ce chip va fi Gheenna aceasta a iadului, foc carele nici odată nu să va stinge, și întunecat. Oh mie, oh mie. Cum va fi viiarmele acel ne adormit ^a și veninat. Vai, vai. Cum va fi întunerecul acel cumplit și nici odată sfîrșit. Oh mie, oh mie ! Cum vor fi slugile acelea, carii întru nevoi vor fi nemilostivi și ne îndurați ; căci vor bate joc și vor îngrozi ca niște sălbatece ; atunce ceia ce să vor munci, vor striga necurmat și izbăvitoriu nu va fi ; striga-vor la Dumnezeu și nu-i va auzi pre dînșii. Atunce vor cunoaște că deșartăciune au fost tot ce au fost în

128 viiața aceasta ; și tot ce / socotia că iaste bun aici și plin de mîngăiare, mai amar de cît fiara și de cît veninul cel otrăvit să va face. Amar păcătoșilor, cînd dreptii de-a dreapta vor sta, iară ei întru scîrbă ; cînd păcătoșii vor plînge, iar dreptii să vor mîngăia ; cînd dreptii vor avea odihnă, iară păcătoșii vor țipa ; cînd dreptii vor fi întru liniște, iară păcătoșii întru vifor și întru pierzare. Amar păcătoșilor : cînd dreptii să vor lăuda, iară ei să vor judeca la pierzare. Amar păcătoșilor : cînd dreptii vor avea tot binele, iară păcătoșii pătîmind vor suspina. Vai de păcătoși, cînd dreptii să vor ferici, iară ei să vor batjocori : dreptii întru lumină, iară păcătoșii în jăratec ; dreptii să vor lăuda, iară păcătoșii să vor îneca ; dreptii în lăcașurile sfinților, iară păcătoșii întru închisoare vecinică ; dreptii vor auzi : veniți, blagosloviți Părintelui meu, moșteniți împărăția cea gătita voao dela începutul lumii, iară păcătoșii vor auzi : duceți-vă dela mine, blestemăților, în focul de veci, carele iaste gătit diavolului și slugilor lui. Dreptii la raiu, iară păcătoșii la focul cel ne stins. Dreptii să vor veseli, iară păcătoșii să vor întrista. Dreptii vor cînta, iară păcătoșii să vor lega. Dreptii vor da glasuri de laudă, iară păcătoșii vor plînge. Dreptii vor slăvi Sfînta Troiță, iară păcătoșii în muncă întreită. Dreptii între cîntări, iară păcătoșii în prăpastie. Dreptii împreună cu Avraam, iară păcătoșii în fiiarbere

129 cu Veliar cel / rău. Dreptii la odihnă, iară păcătoșii la muncă. Dreptii să vor răcori, iară păcătoșii să vor smoli. Dreptii să vor mîngăia, iară păcătoșii să vor usca cu nevointă. Dreptii să vor slăvi, iară păcătoșii să vor topi. Dreptii să vor înălța, iară păcătoșii să vor pogori. Dreptii să vor încălzi, iară păcătoșii vor tremura. Dreptii de toate bunătățile să vor satura, iară păcătoșii să vor turbura. Pre drepti îi va veseli fața lui Dumnezeu, iară pre păcătoși îi va împresura fața focului. Dreptii, vase alese, iară păcătoșii, vasele iadului. Dreptii, aur curat și argint lămurit și pietri de mult preț, iară păcătoșii lemne, pae, fin, iască aprinsă cu foc. Dreptii, grîu curat împărătesc, iară păcătoșii pleve peritoare. Dreptii, sămînță curată, iară păcătoșii, neghina focului. Dreptii,

^a Nu știu dacă imprecăția populară : *mîncă-l-ar viermii cei neadormiți !* e de origine cultă.

temeri de Dumnezeu, iară păcătoșii împuțiciuni și miros rău. Dreptii, lăcaș Domnului ne spurcat, iară păcătoșii, case dracilor, spurcate. Dreptii, în polate, iară păcătoșii, întru adîncul cel vecinic. Dreptii întru cei ce luminat vor străluci, iară păcătoșii în negură cu vifor. Dreptii, cu îngerii, iară păcătoșii, cu dracii. Dreptii cu îngerii vor cînta, iară păcătoșii cu dracii să vor văeta. Dreptii în mijlocul luminii, iară păcătoșii în mijlocul întunerecului. Dreptii la mîngăitorul mîngăiare vor avea, iară păcătoșii cu dracii să vor munci. Dreptii vor sta înaintea scaunului Domnului, iară păcătoșii vor sta supt negura muncii. Dreptii ne încetat vor / căuta la fața lui Hs., iară păcătoșii tot deauna vor sta înaintea feții Diavolului. Dreptii să vor asemana îngerilor, iară păcătoșii vor fi asemenea Diivolului. Dreptii rugăciuni vor aduce, iară păcătoșii țipete ne încetat. Dreptii sus, iară păcătoșii jos. Dreptii în ceriu, iară păcătoșii în prăpastie. Dreptii în viața vecinică, iară păcătoșii în moarte vecinică. Dreptii în mîinile lui Dumnezeu, iară păcătoșii în mîinile diavolilor. Dreptii cu Dumnezeu, iară păcătoșii cu Diavolul. Vai de păcătoși, că să vor despărți de cei drepti. Vai de păcătoși, că întru necaz vor fi isprăvile lor, și întru strînsorile inimilor să vor topi. Vai de păcătoși, că pentru obicinuița gîndurilor să vor certa, și pentru sfatul cugetelor celor întoarte să vor îngreua, și gîndul lor îi va pîrî pre dînșii. Amar păcătoșilor, că-i vor urî sfinții îngeri și-i vor defăima sfinții mucenici. Amar păcătoșilor, că să vor goni din lăcașurile polatii. Vai, întru acel ceas singur, desnădăjduirea. Amar întru acel ceas, nevoia. Vai întru acel ceas, sila. Rău iaste a să depărta de sfinți, dară mai rău a să lepăda de Dumnezeu ; și rușine va fi a fi legat de mîini și de picioare, și aruncat în foc ; muncă va fi a să trimită întru întunerecul cel usebit, dară mai groaznic lucru va fi a scîrșni cu dînșii și a să cufunda. Greu lucru, ne încetat : a răbda munca ; și cumplit lucru a arde limba ; ne milostiv

131 lucru a pohti o picătură de apă și să nu să / dea. Amărăciune, a fi în foc și a striga, și ajutoriu să nu să dea. Că cu anevoie va fi a scăpa dintru acea vale, și prăpastia aceea va fi ne măsurată. Nimenea nu va putea fugi dintru acea legătură ; și cel oprit nu va putea ieși ; cu anevoie va fi a sări preste păretele acei temnițe, strejarii vor fi nemilostivi, temnița aceea va fi întunecată, ferecăturile nestricate, fiarăle ne dezlegate, cumpliti și ne îmblînziți vor fi ispravnicii văpăii aceia ; soții datătoare de necaz vor fi muncitorii aceia ; vîrtoase și ascuțite unghile, și cu anevoie a să frînge ; cumplete vor fi vinele cele de dobitoc ; și smoala foarte arzătoare ; împuțită va fi iarba pucioasă ; arzătoare paturile acelea ; ne stins va fi jăratecul, plin de spuză și de viermi împuțiti și urîți. Județul va fi nemilostiv : nu să va uita Judecătorul la față : Din divan cu anevoie va fi a ieși. Rușina-se-vor acolo fețele domnilor și voevozilor ; împărații acolo săraci vor fi ; înțelepții, ne învățați ; ritorii, nebuni și ne primiți. Bogații, fără de mîinte ; și ne primite vor fi ciocotnițiile logofeșilor celor înșălători ; vădi-se-vor răzvrătiturile celor plini de răutate ; arăta-se-vor îndărătniciturile cămătarilor ; împuțit va fi mirosul celor ce iubesc argintul ; vădi-să-va năravul curvarilor cel rău și nebunesc ; toate lucrurile să vor goli cu totul și să vor descoperi înaintea lor.

132 Amar păcătoșilor, că urîți și neprimiți și ne curați vor fi înaintea lui Dum-

nezeu : întinatu-s-au sufletele / lor, că li s-au împușit trupurile pentru lucruri desfrîdate și pentru curvii ne oprite, că li s-au îngrozăvit trupurile și sufletele pentru nepaza hainii sfîntului botez ; că slobozi și fără de rușine petrecînd, avînd putere înlăuntru a-ș ținea sașul întru opreală, nu ș-au oprit vistiariul pîntecelui celui împușit de ne înfrîmata mîncare și băutură. Ci averea sa pîntecelui o-au închinat, dezmiardași întru slobozenii, ca porcul în noroiu tăvălindu-să, zilele și anii săi ș-au pierdut. Înălțindu-să în gînduri urîte și în cugete rele și în vorbă deșartă și în cîntări curvești. Oh, cum ș-au schimbat inima întru orbiciune, ne luînd în minte împărțășirea lui Hs., și lepădarea de Diavolul. Oh, cum ș-au întors dela calea cea dreaptă, și întru întunerecul nebuliei aflîndu-se, și somnului lenii pre sine dîndu-se, în singur fundul Ghenii iadului s-au afundat. Oh, cum ș-au pierdut lumina bunătăților celor dumnezezești, lăcuind întru întunerecul păcatului, și umblînd pre cale largă și desfătăță, și pre cărarea răotății. Cum au uitat venirea Domnului și Dumnezeului nostru, și mari și nenumărate facerile lui de bine ; curați făcîndu-se din apa botezului lui Dumnezeu și al Duhului Sfînt, și frumoși, din mireazma veseliei, dară pentru puține dezmierdăciuni, urîți și scîrnavi s-au făcut, și streini de atîta cinste mare, și s-au dat duhului curviei și al rătăcirii.

- 133 Amar celor ce au părăsit unirea fiiască și s-au dat / după slobozeniiile lumii acestiia. Amar celor ce umblă după deșărtăciunile acestui veac. Amar celora ce iubesc întunerecul păcatului. Vai de ceia ce lasă lumina dreptății. Amar celora ce să află întru întunerecul păcatului ; vai de ceia ce pierd zioa de spre cunoștința lui Dumnezeu ; vai de cei adăpați în grumaz cu rele poște ; amar celora ce să nevoesc ca să vîneze sufletele spre spurcata împreunare și spre necurata ne înfrîmare a voii slobode ; adevărat lațul Diavolului iaste podoaba, carea înșală ; iară cei ce vor să se mîntuiască, o urăsc pre ea. Amar celor ce grăesc de rău pre altul ; vai de ceia ce înșală și fac turburări ; amar celora ce fac amestecări ; vai de ceia ce să jură pentru dezmierdăciuni ; amar celora ce să jură strîmb ; vai de cei lacomi, cărora le iaste pîntecele Dumnezeu ; vai de beții ; iară fericit iaste cela carele să smerește pre sine și iaste plecat pentru Dumnezeu și să defăimează pre sine și să judecă ; pre unul ca acela, Dumnezeu cel Înalt îl va înălța, și îngerii îl vor cinsti și la judecată nu va sta de-a stînga. Fericit iaste acela care stă la rugăciuni și rabdă în posturi și iubește priveghierile, și tare să luptă și îș leapadă dela sine somnul, și-ș pleacă genunchile la pămînt spre facerea de laudă lui Dumnezeu, bătîndu-și pieptul, bătîndu-și fața, înălțînd mîinile spre văzduh, rădicîndu-și ochii la ceriu, la Domnul, și aducîndu-și aminte de cela ce va ședea pre scaunul laudii și va lua seama inimilor, și
- 134 va / ispiti rărunchii. Unul ca acela va avea bunătăți vecinice, fiiu și frate și soție și moștean lui Dumnezeu să va face ; fața aceleuia va străluci ca soarele, în zioa județului, întru împărăția ceriului ; cine iubește dreptatea, soț lui Dumnezeu să va afla. Iară cine iubește a minți, soț dracilor va fi. Cine urește înșălăciunile, să slobozește de blăstēm ; și

cine rabdă năpăstile sau ispitirile, ca un mărturisitoriu să va încununa înaintea scaunului lui Dumnezeu ; și cine tânjaște și să mîhnește întru necazurile cele ce să întîmplează și întru scîrbele ce vin asupra, părăindu-i-să a fi grele și hulindu-le, acela au rătăcit și minte surdă are. Iară cel smerit și blînd și cu minte plecată, dela Dumnezeu să va înălța și-l vor cînsti îngerii și-l vor lăuda oamenii. Iară pre cel mîndru și otrăvit și mănios, îl va blăstema Dumnezeu : mîncarea aceluia va fi, în loc de struguri, amarăciunea drăcească, iară vinul și băutura, arderea smoalii și venin de șarpe fără de lege. ... / ...

CARTE / TREBUINCIOASĂ / PENTRU/ DASCALII /
 ȘCOALELOR DE JOS ROMÂNEȘTI NEUNITE. / ÎN
 CHIESARO-CRĂEȘTILE ȚĂRI DE MOȘTENIRE. /
 PARTEA ÎNTII. / CU VOIA CELOR MAI MARI. /
 ÎN VIENNA / LA IOSIF, NOBIL DE CURȚBEC, C.C. AL
 CURȚII TIPOGRAF / 1785 *. /

ÎNAINTE CUVÎNTARE

A cunoaște datoriile sale cu de amăruntul și a le plini cu toată putincioasa rîvnă, este o trebuință de obște care privește fiește care stare sau cin căruia cineva va să să dea.

Măcar care mic ram a îndeletnicirii omeneshi să voiască^a cineva a apuca, ispita va încredința cumcă este cu neputință a face vreun bun sporiu întru aceeaia, cînd cineva să nu-ș fi agonisit mainainte mijlocirile sau acele ce trebuie spre săvîrșirea apucării sale.

Nimic nu poate fi mai de stricăciune binelui de obște, de cît purtarea / diregătoriei carea cade în mîinile unui om neispitit și nedestoinic. Dar încă, cu atît mai puțin poate fi de folos statului și părinților cultura sau buna creștere a tinerilor, cînd să să încredințeze unui învățătoriu nedestoinic, fiind că chiemarea acestuia are de scôpos acea punere de temelie trebuitoare, pe care să țin folosurile vieții omeneshi și toate lucrările noastre.

Însă această chiemare, acest cin carele atît interesește pe stat și pe părinți, au fost păn acum de neamul românesc așa de puțin socotit, încît adese ori au putut cineva vedea acest cin și deregătorie, în mîini de oameni fără știință și ispitire, încă în multe locuri n-au fost de a găsi nice cea mai mică idee de chiemarea sau treaba învățătorilor de școale și de mărimea deregătorii lor. /

Deși unii și alții bine voitori patrioți au jelit întru tăcere soartea împreună cetățenilor și mulți, drept îmbunătățiți părinți, de mult cu rîvnă au dorit de a nu să afla mai mult la nevoie de a-ș da copii lor pradă unii rele creșteri, cu toate aceste, așa au fost rînduit și au

* 2 volume în -8° mic de 12 foi + 253 pagini și 319 pagini. Textul, ca și titlul, este în două limbi: românește în stînga și nemțește în dreapta. Intenția autorităților era să lărgească folosirea limbii germane în imperiul plurinațional austriac. Opoziția națională feudală se face prin sprijinirea limbii latine. Mica burghezie care constituie funcționărima de rînd este obligată să cunoască limba națiunii dominante, în speță germana, însă cultivă deopotrivă și limba națională. În această perioadă s-au publicat numeroase cărți bilingve, adică în germană și într-o a doua limbă.

^a Măcar ... să voiască ... a apuca. Construcție greșită, în română. Stil pompos, cu frază amplă, periodică, după latină, de unde se trage și eroarea, adaptare servilă a consecuției timpurilor, proprie latinii, nu românei. Nu provine din textul german paralel.

trebuit numai în punctul vremii de acum a vedea și pentru neamul românesc, în Chiesaro-Crăeștiile țări de moștenire, lucru școalei adus și pus la o rînduială mai bună și mai temeinică, spre dovadă că pre îndurătoarea purtare de grijă a *Prealuminatului Prințip*^a al nostru, învrednicește de aruncă pre milostiva sa vedere și cătră cele mai depărtate locuri a *staturilor sale*, și cu o potrivă dragoste priveghiază pentru binele supușilor lui, întru toate lucrurile care pot privi acest bine. /

Acestor de obște orîndueli de școale și poruncilor rînduitoare ce să dau adese pentru aceasta, este datoare și cărticica aceasta, cu ființa ei, și este vrednică cu atîta mai de multă luare aminte, cu cît însuș ia este una dintru cele mai de frunte temelii a așezămîntului de școală, fiind că ia cuprinde în sine îndreptariul învățătorilor întru a formarisi pre tinerii școlarii săi la trebuincioasele științi și învățături, și asemenea și la bună nărvită viață.

Cărticica aceasta este împărțită în doao părți și o adăosătură, și în cea de întei parte să va vorbi de dascali și proterîmata sau averi sufletești (marafeturi) a lor, în cea de al doilea să va arăta chipul dării de învățatură, în toate lucrurile ce sînt de învățat, și în adăosătură să vor orîndui chipurile spre ținerea în bună stare a / rînduelii de școală. Dreptaceasta, cu atîta mai mult trebuie să să răcomenduiască aceasta cărticică spre cea de obște sporire, și ostănititoare învățare, cu cît numai dintr-însa pot să să formărisească destoinici, de obște folositori și adevărat trebnici învățători de școale.

Dar și aceasta este de a să pomeni, că spre sporirea aceștii așa de mîntuitoare a școalelor treabă, s-au mai tipărit înăă trei cărți, adecă : *Catehismul* care s-au făcut în anul 1774, de neunitul episcopesc săbor ce s-au făcut în Carloviț, *Cartea de cetit* și *Arithmetica*, spre trebuința copiilor, la țară. Toate aceste cărți sînt acest feliu alcătuite, ca cînd învățătorii să să slujască, după cum să cade de dînseli și de chipurile de dare de învățatură ce s-au orînduit întrăceastă cărticică, în scurtă vreme să pot face creștini înțelepți și rîvnitori, buni cetățeni, căsași lucrători, însurați cinstiți, supuși plecați, sluji credincioase, cu un cuvînt, pe cît este cu puțință, oameni de săvîrșit. Domnul să întărească pre învățători întru apucările lor, să blagoslovească ostăneala lor și să-i învrednicească, cu darul său, ca să să poată îndulci odinioară cu roada îndeletnicirii lor. / ...

A doaoa avere ce să cere dela un dascal, este dragostea
cătră ucenicii săi

§ 1

18 Lîngă frica de Dumnezeu, a doaoa avere îmbunătățită ce să cere
dela un dascal bun este ca să / să poarte cătră copii, pe carii are

^a *Prealuminatul Prințip* este însuși împăratul Austriei care stăpînea și Ardealul, ridicat la titulatura de *Mare Principat*.

a-i învăța, foarte părintește, adică cu mult libov. Părinții drept îmbunătățiți iubesc pe copii lor fără fățarnicie, să intereseze din inimă la binele lor și o află a lor din lăuntru mulțămire, întru a fi așiderea iubiți de copii. Pentru acest sfârșit își dau tot felu de siliță, ca să-i facă a precepe cum toate acele ce ei cu dînșii fac, spre binele lor privește. Aceștii purtări a unui părinte trebuie să urmeze un dascal. Cu drag să aibă tovarășiia ucenicilor săi, cu drag să-i aibă cu sine, și împrejurul său, nici odată să nu se arete supărat cînd ei vin la școală, să-i facă a însemna că bucuros îi vede cînd ei vin la școală cu siliță și mulți, și într-acest chip să-i facă să simtă că el are dragoste către dînșii. Dar să nu cumva să măsoare bună voința sa după averile părinților copiilor, sau după plata și averea ce el cîndva au putut să aibă dela dînșii. Toată de osăbire ce el poate să arete iubind pre un copil mai mult de cît pre altul, trebuie să aibă de temei purtarea aceleia; către cei buni și silitori să să arete mai cu multă plecare de cît către cei răotățiți și leneși. Are să-i facă să înțeleagă că tot ceea ce ei învăță, spre binele lor vine. Nice odată să nu dea prilej și să îngăduiască ca copii să privească învățătura ca o povară, cu care cineva i-ar însărcina, ca să-i muncească, ci mai virtos, cu tot putinciosul chip să-i facă a avea plecare către învățatură. Toate lucrurile acele, în care îi / învăță, trebuie să le pue copiilor înainte, despre partea ce aduce plăcere, să le arete folosul fiește cărui lucru, și așa să caute să-i facă plecați spre a învăța. Nimica nu face mai mare întipărire la copii ca adese libovnice îndemnări și invitări. Un dascal cu libov, fără de a avea trebuință a zice desmirdături copiilor și a le face tot felu de dar, îl simt copiii cînd el îi are bine din inimă; la unul ca acesta merg ei bucuroși la școală, dragostea și cea bună gîndire face lucrare a supra sufletelor lor celor tinere și îi face de au plecare și iubesc învățătura lui.

§ 2

Cu toate aceste, dragostea unui dascal nu trebuie să fie copilăreasă, el nu trebuie doară să să gioace și să facă șegi cu dînșii, ci tot deuna iubindu-i și avînd toată plecarea, să rămîie și să fie deadins; însă fără a fi cîrtitoriu și supărat.

TAIAREA A V

A treia avere este isteța deșteptare

§ 1

Un dascal trebuie să aibă oareșcare deșteptare și să fie viu la duh, trebuie să-ș fie tot de una de față, să nu fie răspîdit și să facă dregătoria lui acest felu, ca copii să-l găsească de deștept și slobod de / alte gînduri și cu mare luare aminte la cele ce el să apucă.

Fiind că copii au a învăța lucruri străine și care mai nainte nu le-au știut, pentru aceasta să întâmplă adeseori că ei să deznădăjduiesc de a putea înțelege aceasta, ce ei mai nainte n-au știut; deznădăjduirea îi face leneși; înfricări și bătaii nu sînt chipuri de a veni la scopos. Cea ce poate să mijlocească învățaturii intrare și să o facă să fie copiilor de folos sînt aceste, adică necontentita deșteptată sîlînță a dascalului, a sale deadins și libovnice adese învitări și ziceri, a sale sîrguințe a face greul ușor de înțeles și plăcută ceaia ce nu să înțelege. Aceste toate nu pot să să facă fără ostăneală și întralt chip, fără numai cînd dascalul să să afle cu toate aceste îngreoiat, și el fără a avea o mare răbdare sau a-și o obicinui, va isprăvi puțin lucru. ... /

Greșalele înțelegerii, precum tîmpiia minții, slăbiciunea ținerii de minte, zăbăvnicia și neistețimea întru a înțelege un lucru și multe altele de acest felu, nu trebuie să să pedepsască, căci mai cu samă sînt greșeli firești care nu stau în voia copiilor, numai atunci, cînd dascalul să prepue cumcă, lîngă aceștea greșeli firești, este împreună și vre o răotăte sau întra dînsă lenevire, numai atunci poate el să cerce doară îi va putea să-i îndrepte, rușinînd pre unii ca aceștea din copii și aducîndu-le cu umilința lor, pildă pre alții și sporiu acelora. Dar să să păzască la asemenea țineri de rău, de muștrări cu atingere de numiri atingătoare de cinste, de groase și mojicești sau proaste cuvinte și mai virtos de blăstămuri și vorbe ocarnice. Nici o dată nu
134 trebuie dascalul să să slujască / cu acel felu de lucruri; aceste sînt necuvioase, pricinuesc tinerilor scandal, îi fac de pierd toată inima și amărăsc sufletul lor; batjocurile și tot felu de vorbe carele obicinuesc dascalii în mînie, dau și celorlalți școlari prilej de batjocuri care de multe ori, în toată viața rămîn.

Iară cînd nice sfătuirea, nice acele învățături de pază sau dojeniri, nice înfricările nu folosesc, și copii să arată groși la cerbice sau îndărămnici, atunci adevărat că nu este altă mijlocire spre îndreptarea lor, decît lucrătoare pedepse; cel ce nu va să asculte trebuie să simțască; cu toate aceste, este de trebuință a fi cu multă luare de samă la pedepse.

8. CUM ȘI PENTRU CE SFIRȘIT TREBUE A PEDEPSI

Toate pedepsele nu trebuie să să plinească din nerăbdare, mînie și răsplată, ci din dragoste, unicul scopos trebuie să fie îndreptarea celor vrednici de pedeapsă sau și acelora carii pot să fie ademeniți de reaoa pildă; numai pentru că mijlocire mai domoală n-au putut să ajute, numai pentru aceasta și atunci, trebuie dascalul să alerge la

chipuri mai aprige. Foarte bun și lăudat lucru este celui vrednic de pedeapsă, mai înainte de adevărata pedeapsă, să i se arete aceasta cu cuvinte care să umilească și să pătrundă inima. De cumva încă mai
136 are vreo sînțire de cinste și n-au lepădat toată aplecarea / spre bine, atunci, prin acest fel de arătări, mai curînd își va vini la sine și să va îndemna spre îndreptare de bine; fără a fi oțărît asupra celui ce pedepsește, el își va imputa lui însuș vina și să va socoti vrednic de răul sau usturimea care el pătimește...

152 5. DE ȘCOLARII RAI, ADECA PROȘTI LA MINTE, ȘI AȘA NUMITE
CAPETE TÎMPE

Cei mai răi ucenici dintre toți sînt aceia cărora le zic capete s'abă sau tîmpe, și a cărora și tîneria de minte, și judecare minții și isteția sînt de o potrivă proaste și rele și le lipsesc cu totul toate aceste talenturi sufletești. La ucenici ca aceștea, toată silința și ostăneala unui dascăl va isprăvi puțin sau chiar nimica, pentru că firea n-au vrut
154 să le dea aceia ce la învățătură trebuie să slujască / de temei; însă un dascăl să nu creadă nice de cum că mulți copii ar fi întradevăr așa; unii numai cît să vadă a fi așa, iar alții să fățarnicesc așa, din reotate, cînd ei au acea vrere să nu învețe nimică. Deci, el are să cerceteze în multe chipuri, și cu silință să ispitească pre școlari: pre aceia, pre carii el, după ce au făcut o cu de amăruntul și dindestulă cercare, îi află drept așa răi și proști la minte, nu trebuie pentru aceia să-i lipsască de tot de învățătura sa; numai ceaia el să să sîlească a-i învăța, ce este mai de trebuință, și să-i cruțe cu cele lalte. Și mai vîrtos din toate, să să sîrguiască a le băga în minte, precum și în tîneria de minte, adevărurile temeinice a credinții. Nimic să nu lase care să nu facă și să nu ispitească; de multe ori iau la precepere mai cu vreme, ceaia ce la început le era cu neputință a le precepe; el să-i îndemne în tot chipul, și mai vîrtos să-i facă să aibă toată luarea aminte cînd el celorlalți copii spune, învață și le arată lucrurile cele mai de trebuință, și fără preget. Vremea și nencetata iscusire au îndreptat de multe ori și cele mai tîmpe capete. Numai să nu să slujască cineva față de acest feliu de școlari nice de bătaie, nici de ocări și strigări. Aceste nu sînt chipuri de a alunga dobitocia firească, ci mai vîrtos elle strică toată voia de învățare și încă mai tare ovilesc și atîrnă la pămînt pre niște școlari neputincioși ca aceia. Iară, cînd făcîndu-se cercetare să să afle cumcă școlarii nu vor să învețe numai
156 din îndărătnicie, lene sau reotate și / cumcă ei numai cît să fac a fi așa, ca cum n-ar putea precepe și n-ar putea ține în minte nimică, atunci trebuie dichisirea și asprimea să plece mintea sau inima lor cea vîrtoasă, și la o acest feliu de întîmplare poate prebine sluij varga, întru a pedepsi lenea și reotatea lor. / ...

La peristásurile dinafară a școlarilor, adecă că unii sînt născuți
 168 de părinți bogați și de cinste, iar alții de săraci și mai de jos, / nu
 trebuie să caute dascalul, cît la învățătură. El trebuie cu toți ucenicii,
 ori de ce stare fie, și carii la dînsul, în școală, tot același lucru învață,
 să aibă tot aceeași credincioasă silință; încă nici în purtarea sa cu
 ei nu trebuie să facă și să arate vreo osăbire. Ar fi nedreptate, cu cei
 mai de mică stare să să poarte bărbătește și cu mai mare asprime.
 Toți trebuie el să-i povățuiască și să-i îndrepte cu libov și înfricări;
 și cînd fărde preget să fie nevoit a pedepsi, iarăș ar fi nedrept cînd
 el pre cei mai de mică stare să-i pedepsască mai cu mare strășnicie,
 Dascalii ar face împotriva datoriilor stării lor, cînd ei dintra lor in-
 teres sau dintrun hatîr vrednic de rușine pentru cei mai de frunte să
 lenească pre școlarii săi de un neam mai prost și mai de jos, și ar voi
 să-i lase în urmă sau înapoi la învățătură. Întru o școale de obște au
 toți școlarii asemenea dreptăți sau pretenție asupra unii asemenea bune
 învățături. El e datoriu a da copiilor celor de părinți săraci tot aceeași
 învățătură ce să dă copiilor de părinți de cinste și cu putere. / ...

Învățătură pentru dascalii

§ 1

Dascalii sînt datori a cunoaște cea pre îndurat rînduită comisie
 de școală ca pre o înaltă a lor instanție sau județ, și a împlini cu
 căzuta sfială și cu întreagă supunere toate poruncile care lor le vor
 veni nemijlocit drept dela pomenita comisie, sau prin directoriul de
 școale. Așijderea și așezatele porunci a orînduelilor de școală. / ...

Cît despre lucrurile ce sînt de învățat, trebuie dascalii să înceapă
 tot de una cu cele mai ușoare, și așa, încet încet, după cum mai sus
 s-au așezat, să treacă la cele mai grele, și materiile rînduite să le fir-
 238 șască pe fiește ce curs de școală, / și numai puțin cu firșitul unii
 jumetate de an să facă examen (cercetare) școlarilor asupra acelor
 materii învățate, adecă prin întrebări să cerceteze și să afle de știu
 cele ce au învățat. / ...

Toate pedepsele trupești trebuie, pe cît să poate, să nu fie îngăduite și să lipsască, iar bătăi la palme sau cu biciul trebuie cu totul să lipsască, și, în vreme de școală, nice o dată să nu se dea certare cu varga. Iar cînd un școlariu să nu voiască nice de sfătuiri, nice de
 242 înfricări să / asculte, și să voiască, din reotate, a urma reuțățile sale, atunci trebuie dascalul ori să scrie numele unui ucenic ca acesta, în tabla școalei, ori să-l facă să treacă în locul care este rînduit numai pentru copii neascultători, ca, după școală, să-i dea căzuta pedeapsă cu varga. / ...

Peste aceste, fiindcă copii trebuie să meargă la beserică și să se spoveduiască și să se cuminece, la vremile așezate, în pravilile școalei, dreptaceasta dascalul are să întovărășască copii la beserică, și, în vremea dumnezeieștii slujbe, să aibă grija lor; însă duminicile, sărbătorile și simbetele trebuie toți copii să se adune la / școală și așa,
 246 nu numai la dumnezeiasca slujbă să se afle în beserică, ci să stea să asculte și predica sau cuvînt, cînd să face. / ...

CAP. VIII

PENTRU ÎNVĂȚAREA DE ROST

Introducere

§ 1

Învățarea de rost are loc în puține locuri, pentru tinerii de țară. La învățatura în relighie, sînt apostoliceasca mărturisire a credinței, rugăciunea Domnului (Tatălui nostru), cele zece Porunci, și cuprinderea catihismului, cu rugăciunile obicinuite și oare cîteva puneri, care fiește căruia creștin a le ști sînt foarte de trebuință. Afară de aceste, să
 144 dea învățatură copiilor și la tabla, pentru cunoașterea slovelor, slovnire, cetire, numărate și ca de aceste. Ca să învețe ei de olaltă / lucrurile, care în cărțile de cetire, pe larg arătat le vor afla.

TAIAREA I
Pentru chipul învățării de rost

§ 1

Cînd va cineva să dea copiilor o punere ca să o învețe de rost, atunci să slujească cineva de o tablă mare. Învățătorul grăiaște cuvîntul într-o vreme, ce el îl scrie cu crida, el poftorește ceea ce au scris, și face să poftorească și școlarii de două sau trei ori, până ce ei, în cetire, s-au deprins bine, cu buna pronunțatie și cu paza semnelor de osăbitoare, ca cu atît mai ușor să poată lua punerea (tabla) la ținerea de minte.

§ 2

Dupaceasta face dascalul pre unul din cei mai buni ai săi școlari, să iasă înainte și să cetească punerea de oare cîteva ori, cu glas dezvolbit și rar; la pronunțierea fiește cărui cuvînt, arată învățătorul sau școlariul, cu degetul sau cu / un bețișor la cuvîntul cel scris, care școlariul trebuie să-l pronunțiază, la care însă cei alalți școlari trebuie să fie cu luare de samă la pronunțiația celui ce sîngur cetește, și în taină să cetească din preună acealeaș cuvinte.

§ 3

Însă, ca să aibă pe școlari cu luare a minte, trebuie învățătorul acum pe unul, acum pe altul să-l strige și să-i facă a începe cetirea de acolo, de unde au fîrșit celalalt, și așa să facă să poftorească cetitul, acum fiește carele de osăbit, acum toți dinpreună, până ce totul din destul de adeseori s-au petrecut. / ...

150

§ 10

Spre lesnirea învățatului de rost slujește de multeori și adeasa pof-torire în beserică a oare căror bucați. Pentru ca dascalul să-ș facă acest prilej spre folos, și să poată ajuta învățarea de rost a acestor felii de bucați, trebuie el acel felii de rugăciuni și puneri, care în beserică să cetesc, să facă pre un ucenic, dintre cei mai buni, ca tot de una să cetească, rar, cu glas, și dezvolt, cu păzirea semnelor de osăbire. Iar pre cei alalți școlarii, carii, fără de aceasta, în beserică trebuie să fie cu luare a minte la tot lucrul, trebuie a-i face ca să iae sama la fiește care cuvînt a cetitoriului, și la pronunțiația lui, și

152 să cetească în taină, împreună cu el ; numai o căutare a unui dascal / destoinic și deștept va putea deștepta și învia luarea aminte a școlarilor săi.

§ 11

Asemenea să poruncește copiilor, ca ei, cele scrise în școală, cînd să dă de obște învățătură, și cele cetite în beserică, să le cetească și acasă, din carte, cu luare de samă.

§ 12

Aceste sînt chipurile învățării de rost, cînd cineva va să învețe lucrurile din cuvînt în cuvînt. Însă la catehisis și la alte cărți de cetire, care mai mult privesc învățarea lucrurilor de cît a cuvintelor, cineva să slujească cu regulile ce s-au orînduit în capul al zecelea (X), asupra întrebărilor cercetătoare, pentru ca să poată îndrepta pe copii a spune cu înșuș a lor cuvinte, ce au învățat. / ...

234

CAP. A XIII

TAIAREA I

Pentru cîntare preste tot

§ 1

236

Cîntarea este schimbarea glasului după așezatele reguli ale tonului. Opt tonuri (glasuri) mai de frunte sînt obicinuie la cîntarea bisericească, și așa sînt împărțite, cît toată săptămîna are glasul său de osebi, și nu să poate începe un alt glas până sîmbătă seara, la începutul / obicinuitei vecernii ; aceste glasuri de frunte să chîmă ade-vărat de sine *glăsuitoare*, însă au a lor de osebite întorsături, care totuș pururea au cevaș din glasul cel de frunte, și aceste întorsături să chîmă potrivite glasuri ; aceste scîmbări să îmulțască și primesc încă și mai multe mutări, care la cîntarea acestui sau aceluia lucru să metahirisesc ; totuș, tot de una rămîn în legătură cu glasul cel de frunte.

§ 2

Adevăratul scopos a cîntării este pentru ca de aceiaș mai tare întru inimile noastre să slăvească Dumnezeu și înțălepciunea lui

cu mulțămită, și pentru ca să-i putem plînge cu durere nevoia noastră, și ruga dela dînsul daruri și ertarea păcatelor noastre, precum chiar zice Sfîntul Apostol Pavel, *Colos. 3, v. 16* : „Învățați-vă și vă dojeniți înșivă, în toată înțelepciunea, cu psalmi și cîntări de laudă, și în cîntări duhovnicești, și cîntați lui Dumnezeu cu mulțămită, întru inimile voastre“. Deci, voind a slăvi pe Dumnezeu în cîntare, și a-i da mulțămitele noastre, trebuie inima noastră să se potrivească cu cuvintele cîntării, precum să lovește viersul cu tonu. /

238

TAIAREA A II

Cum trebuie a să urma la cîntare

§ 1

Copii[i] carii învață a cînta, să împart în clasuri; dascalul îi învață răspunsurile cele obicinuite la ectenii, a stranelor (horului), î.p. : *Doamne miluiaște-ne, Dă-ne Doamne, Ție Doamne, ș.a.*

§ 2

Aici este de a lua sama că învățătorul trebuie a spune ucenicilor glasul, și mai nainte să întocmească viersul lor; dupaceasta adeseori să le zică și să-i învețe, ca ei la toată soroaca ecteniei să fie cu luare de samă pentru cine și ce să roagă întraceaia, ca să nu-ș deae răspunsurile fără de nice o înțelegere, afară de vreme, ci ca tot de una acele să le împreuneze cu rugăciunea și cu fiește care soroc.

§ 3

Acest scopos de folos să poate dobîndi de cătră dascalul, cînd el
240 soroacele ecteniilor din / cărțile besericești să le cetească mai nainte cu glas, pe înțales și rar. Însă, la cetirea feește căriia soroacă să talmăcească școlarilor cele nențalese și să facă dupaceasta ca școlarii să zică răspunsurile cele obicinuite.

§ 4

După ce dascalul au învățat pe copii în *Doamne miluește-ne, ș.a.*, atuncia trebuie ei să învețe cîntările cele obicinuite la liturghie, după rînduială, și să-i povețuiască spre învățare heruvîcului și a pri-ciastnei.

§ 5

Iară pe copii cei de vîrstă, carii întracesta chip, în cîntare, s-au învățat, trebuie să-i învețe dascalul cele opt glasuri cu ale lor podobii, unde mai are de a mai lua sama, ca el, întru întei, să cînte chiar firește, fără acele așa numite (manîre) stricări a glasului, adecă fără tremuri de glas, pentru ca să nu buimăcească pe copii printaceasta.

§ 6

242 Lucrul cel mai de frunte la cîntare este de a să însemna, ca învățătorul să păzască oxiiile, însă iarăș nu peste măsură, și să facă, în cîntare, / să să poată înțalege tot semnu de osăbire, ca, pentru ce va să să cînte, să să poată înțalege și de școlari și de însuș ascultătorii.

§ 7

Cîntarea trebuie să să înceapă cu un ton firesc, de mijloc, și întracelaș chip de o măsură să meargă și să să fîrșască ; trebuie să să ferească tot aceaia ce este sîlit și necăzut, adecă osebita ținere a gurii și a trupului.

TAIAREA A III

Pentru folosul cîntării

§ 1

Cînd cineva întracesta chip deprinde pe copii la cîntare, atunci îi face de aceaiaș mai cucernici și cu frica lui Dumnezeu, și vor avea gîndurile lor, la vremea slujbei dumnezeăști, la vorbele obicinuitelor cîntări besericești și la acele care ei au de a cînta.

§ 2

244 Cîntarea nu este de folos numai pruncilor celor tineri, până în cît sînt supt învățatură ; și folosul cîntării să întinde și asupra toatei vieții lor, cînd copii cei de vîrstă lasă școala, și, după chiamarea stării lor, întră în tovărășia / celoralaltî împreună cetățeni cu ei, atunci poate să le fie cîntarea de mare folos ; ei îș petrec vremea, în carea n-au alte să lucre, cîntînd cîntările creștinești pline de învățatură ; îș mîngăe viața lor cea slăbănoagă cu evlavioase cîntări, care sînt destoinice de a îndulci nevoile lor și a întări răbdarea lor ; ei

îndulcesc ceasurile cele de odihnă, la lucrul cîmpului, cu ziditoarele lucruri a cîntecelor besericești; prin aceasta să îndeamnă a merge la beserică, să întăresc întru frica lui Dumnezeu și să iscusesc în rugi, pentru că ei sînt în stare de a cînta aceaia, care trebuie spre facerea rugăciunei și spre îndemnarea și nașterea fricei Domnului întru inimile noastre. / ...

§ 1

Cumcă limba nemțască este de mult folos școlarilor, nu poate fi nice o îndoială, căci fiind în limba nemțască mai multe cărți și scrisori tipărite, care dau învățătură până și clasului celui mai din jos a norodului, în tot ramul de economie, în lucrarea cîmpului, în creșterea vitelor și întralte meșteșuguri și îndeletniciri agonisitoare, sau care
256 cu bogatele învățăturile cele pentru bunele năravuri desfătează / viața omenească, drept aceasta, acela care știe nemțăște să va face destoinic întru a-ș câștiga prin cetire de cărți nemțăști, științi folositoare...^a și trebile de casă a lui, și-ș va dobîndi lui și celor alalți ai săi folosuri, de care va trebui a fi lipsit cel carele nu știe limba nemțască.

§ 2

Cel mai puțin poate un om carele înțalege limba nemțască, acele ceasuri care îi rămîn de odihnă, după împlinirea trebilor casii sau dumnezeieștilor slujbe, și care un casnic leneș cu rele năravuri, le petrece întru nedeletnicire sau în joc de cărți și alte lui și familiei sale aducătoare de stricăciune, poate, zic, un om cu știință de limba nemțască, a petrece acele ceasuri cu haznă și cu folos în cetire de scrisori și cărți nemțăști. De osăbit fiindcă omul găsește plăcere și mulțămire mai vîrtos întru o necontenită schimbare și fiind că ceaia ce este de un felu, de grabă îl ostenește și-l satură.

§ 3

Pentru aceaia, carii vor să fie ostași sau carii vor să între ori la ce slujbă a statului, și treabă, pentru aceaia este limba nemțască de o trebuință ne apărată, fiind că în slujbele oștenești și în cele mai
258 multe a statului trebi / să obicinuiască limba nemțască; pentru aceasta, acela, căruia e streină limba nemțască, și neștiută, nu poate să tragă nedejde de a spori, mai vîrtos la deregătorii de ofițiriu. Cel mai puțin trebuie, la persoane cu asemenea vrednicie, tot de una acela, care știe nemțăște, să dobîndească protimisire.

^a Text ilizibil.

§ 4

Așijderea și în aliș veriș poate să fie limba nemțască de mare folos, fiind că prin aceasta correspondențiile să pot lăși, ușura, și, după urmare, pot să să îmulțască ramurile negoțătoriei.

§ 5

Mai pre urmă, trebuie unui credincios și ascultătoriu supus, care adevărat iubește și cinstește pe domnul țării al său, să-i fie de o lăuntru mîngîiarea și mulțămire a ști limba domnului său al țării, și mai vîrtos cînd o clipită priitoare oare cînd în viață i-ar căștiga acei noroc de a vedea pe domnul său al țării și de a vorbi cu dînsul, ca să poată atunci însuș cătră el a-ș spune și a-ș tălmăci pe înțăles cugetele sale. / ...

ECONOMIA / STUPILOR / ACUM / ÎNTII IZVODI-
 TĂ ȘI DATĂ / DE/IOAN MOLNAR / DOFTORUL
 DE OCHI, ÎN MARELE PRINȚIPAT / AL ARDEALU-
 LUI. / CŪ PRIVILEGIUMUL ÎMPĂRĂTEȘTI ȘI CRĂ-
 EȘTI MĂRIRI. / ÎN VIENNA. / LA IÓSIF, NOBIL DE
 CURȚBEC, ÎMPĂRĂ. ȘI CRĂ. / DE CURTE, A NEUNI-
 ȚILOR RUMĂNI ȘI A SÎR/BILOR TYPOGRAF ȘI VÂN-
 ZĂTOR DE CĂRȚI. / ÎN ANUL 1785. / *

3 / EXELENȚII SALE / PREA LUMINATULUI DOMN / SAMOIL
 LIBER BARÓN / DE / BRUCHENTAL AL / ÎMPĂRĂTEȘTI-CRĂEȘTI /

măririi, al statului din lăuntru sfetnic, a luminatului cin al Sfin-
 tului Stefan, craiul apostolicesc, comandator, prin Mare Prințipatul Ar-
 dealului și părților lui împreunate guvernator crăesc, și a înălțatului /
 4 crăesc gubernium, întâi exarh i proci, Domnului părintelui patriei,
 apărătorului binelui de obște, a științelor patronului, și al mieu făcă-
 toriului de bine. /

5 PREA ALESULE ȘI PREA LUMINATE DOAMNE !

Îngăduiaște, patronule preamilostive, să pui înaintea ta interesul
 ostenelelor mele, care l-am agonisit odinioară din prea nalta milă a
 6 mării împărătești, care s-au răvărsat spre mine prin iubirea de oa-
 meni a exelenții tale, că inima mea / îmi zice să nu uit smerenția
 exelenții tale, când ai statut a grăi cu mine despre sporiul învățătorei
 mele și cum m-ai învrednicit a dobîndi limanul mîlei împărătești, ca
 să mă poci mai de săvîrșit procopsi întru știința tămăduirii ochilor. /

7 Dară, lîngă această știință, prisosindu-mi încă ceasuri, le-am ținut
 mai scumpe de cît să nu le fiu petrecut spre folosul binelui de obște,
 și le socotesc și acum întru cele mai norocite ale vieții mele, pentru că
 le-am petrecut și spre învățătura economiei stupilor. /

8 Mulțămită și mărire să fie maicii noastre, împărătesii Mariei The-
 reziei, cei pururea pomenite, căriia uniia i-au descoperit duhul știință-
 lor, ca să chieame și această știință în cetatea scaunului împărăției[i] sale,
 9 ca să se răverse preste toate / părțile supuse schiptrului împărăției sale,
 de unde toți iubitorii de albine, care s-au desfătat cu dînosele, după temé-
 irile acestui method, cu adevărat au luat îndoită doîndă.

10 Deci socotind și eu, larga milostivire și osîrdia / cu care te-ai stră-
 duit exelenția ta, ca un părinte al patriei, aducînd multe feliuri de
 științe întrînsa, viu și eu, acum, întru simțirea datoriei[i] mele, cu aceste

* În -3 mic de 188 pagini și 10 foi la sfîrșit. Cităm în întregime dedicația și
 prefața.

- 11 foia ce cuprind în sine *Economia stupilor*, să le închin numelui tău, /
iară eu ca să-mi arăt datornica mulțamită, pentru facerile de bine ce
am priimit, mă voi nevoi spre mai multe folositoare patriei.

Întru atîta grației și patroîniei recomandîndu-mă Exelenții Tale
cel mai mic între slujitori,

Ioan Molnar. /

13

/ CĂTRĂ CETITORI

- 14 Iubite cetitoriule ! Ori cine ești, preot sau de altă vrednicie, casnic,
iubitori de albine, iată că văzind eu, și cunoscînd cum trec țiitorii de
stupi preste bunătatea acestii / economii cu ochi vicleni, și cum iau
ei albinele supt pază, numai până atunci, până cînd le umplu iale coș-
nițele de bunătați, iară mai pe urmă le pedepsesc cu moarte, am simțit
datorie ca să arăt, lîngă alte învățături ce să cuvin stuparilor a ști,
o mijlocire, din multe probe dovedite, cum să scoată albinele din coșnița,
care voiaște a lua fagurii toți, afară de a omorî albinele ? Ba doară s-ar
dezrădăcina și din părțile noastre acest obicei fără de milă.

- 15 Și ca să arăt cuprinsul acestii învățături mai dezvolt celor ce au
rîvnă cătră dînsa, am găsit cu / cale să îndreptez pre unul ca acela
la întrebările cele din jos, cu slove mici, că întrebîndu-să prin trînsele
cu socoteală, va lua raspuns de înțelegere dela fiește care stih din sus
ce e cu slove mari.

Deci, te rog, cetește fiește ce învățătură adese ori, ca să o pricepi,
și ca să poți deștepta și pre alții.

Cetește-o în ceasurile cele ce-ți prisosesc din slujbele tale, cu acea
osîrdie, cu care vei simți că m-am sîrguit și eu a o pune înaintea nea-
mului meu, cu rîvnă. /

- 16 Și iarăși zic ! cetește-o pentru datoriia ce ți să cuvine a avea cătră
cei neprocopsiți și a-i îndrepta, ca să se deprinză și alți, după teme-
irile ce le încuviințate ale acestii desfătătoare economie și folositoare
fiește căruia casnic.

Că ce iaste cetirea fără dulceața luării aminte ? și ce iaste alergarea
cu ochiul pre o carte fără de a lua folosire ? Cu adevărat nu iaste alt
ceva, fără numai un sunet ce au trecut repede preste puterile înțelegerii,
fără de a lăsa vreo lucrare de folos cugetului.

- 17 Toate aceste învățături, care le-am adunat avînd cîte odată / răgaz
de trebile slujbei mele, iubitoriul meu, primește-le și le cugetă cu dea-
dînsul, și unde s-ar întîmpla să nu înțelegi bine, întreabă-te cu alții, că,
precum nu e tot deauna cu puțință a călători pretutîndea fără de povă-
țuire, așa și învățătura aceasta, nu o-am putut scrie în limba noastră, cît
să o înțeleagă toți, în toate laturile.

Că pre unele locuri să usăbește vorba, pentru lipsa și scăderea
cuvintelor în limba rumânească ; și mi-au căutat să mă ajutoresc cu
cuvinte împrumutate din tra'te limbi. /

- 18 Iară de te vei folosi ceva cu această învățătură, aceasta va fi bucu-
riia mea. ... / ...

Partea 1

Învățătura 41

Despre învățătura practicească, și cum trăbuiască stupariului, după temerile theorii, a purta grijă de albine

- 100 Până aicea au fost cuvîntarea despre theoriia stupilor. Adeacă : / de cele ce cu mintea trebuiaște a ști despre stupi, iară ^a de aici înainte îndreptează partea aceasta practică pre stupariul, cum cele ce cu mintea le-au socotit, acum cu fapta să le plinească. Că pre aceste doao temeriuri razimă și economiia stupilor și norocirea lor.

Ocărmitoriul firei în patru vremi au împărțit cursul anului, dintru care una iaste primăvara, cînd toate erburile cele ce pentru frigul era veștejite, acum de căldura soarelui încep a învia și a înverzi. /

- 101 Așa ^b albinele care, pentru vremea ernii, era amorțite, încep a să deștepta ca dintrun somn, prin puterea căldurii soarelui, și doresc ca să se scoată în așazămintul cel de primăvara.

Învățătura 42

Despre așăzarea coșnițelor primăvara, cînd să scot

^b Scoaterea coșnițelor primăvara din lăcașul ernii, să fie cătră cincisprăzece zile ale lunii lui martie, întro zi frumoasă, dimineața. /

- 102 ^a Și pentru ca să nu să opăcească albinele a căra afară pre cele moarte, să le ștergi de pretutindenea dedesuptul coșnițelor, cu o aripă de gînsă, mai înainte de ce le așăzi.

Învățătura 43

Despre rățezarea fagurilor primăvara

^b După ce au eșit albinele din coșniță, ca să se deșarte de întinăciunea cea de preste iarnă, au luat obiceiul toți învățătorii de albine, la patru zile după așăzarea lor în stupină, ca să rățeze fagurii cei mucezi, și pre cei ce sînt în usnele coșnițelor cu miere. /

- 103 ^a Că prin rățezatul acesta, să deșteaptă de iztôv albinele a zidi alți faguri noi, în locul celor vechi, mucezi.

^b Și din miera fagurilor celor rățezați, să se hrănească albinele cele slabe, pentrucă

100 /a) Spre ce sfîrșit iaste învățătura de aicea înainte ?

101 /b) Ce fac albinele cînd simt căldura soarelui ?

102 /b) În care lună trebuiaște să scoți stupii ?

a) Pentru ce să mătură coșnițele ?

b) Ce să cuvine a face după ce s-au așăzat coșnițele în stupină ?

103 /a) Ce folos are rățezarea fagurilor ?

b) Dară cu fagurii cei cu miere, ce să faci ?

^g această hrană întărește clocitura și o crește, și face ca să roiască mai de multe ori roi buni și de vreme. Însă să cade a ști cumcă

104 ^d albinele chieftuesc mai multă miere primăvara decît iarna, până /
gătesc la o mulțime așa de mare, hrana clociturii ; că din florile cîmpu-
lui, la începutul primăverii, puținică hrană adună.

^a Și fiind că să rîdică la această vreme, de multe ori, vînturi răci,
să se acopere coșnițele cele mai slabe, și cu albine puține, cu haine sau
cu alte celea, ca să nu răcească clocitura.

Și ^b după ce s-au încredințat stupariul cum că au coșnițele matcă,
să le lipească pre de laturi, și urdinișurile încă să le lipească mai mici. /

105

Partea 2

Învățătura 44

Despre hrana stupilor celor slabi

^a Am arătat cum că lucrul cel dintii și de lipsă, după așăzarea și
delnicirea coșnițelor, iaste a hrăni pe albinele cele slabe.

^b Și tocma această folositoare mijlocire, în părțile acestea stă îm-
pedecată, și nu le hrănesc, pentru frica că urmă alte albine până înlă-
untru coșniței. /

106 ^a Alții cred că prin hrana albinelor nu să vor sili a aduna, și să
vor lenevi. Și iarăș alți să scumpesc ca să nu chieftuiască mierea.

Dară ^b acest vechiu și rău obicei, nu numai nu folosește, ci foarte
mult strică.

Că, de unde vor face albinele primăvara, pentru hrana clociturii,
cînd nice în coșniță nu au miere, nice de airea nu li să dă, cu ce dară
să vor hrăni și să vor împelița pui, de vreme ce afară cîmpul iaste
fără de miere. /

107 ^a Iară, ca să nu năvălească alte albine, cînd le hrănești, să le pui
seara mierea dedesupt.

Iară dimineața, mai înainte de răsăritul soarelui, să se ia rămășița
hranei afară, că așa nu vor urma altele ca să între.

Iară ^b hrana în doo chipuri poț să o dai : adecă,

1. În faguri de miere,
2. sau în mursă, de miere făcută. /

g) Ce folos aduce hrana clociturii ?

d) Cînd chieftuesc albinele miere mai multă ?

104 /a) Cum să grijească coșnițele primăvara, cînd să află vînturi ?

b) Ce să facă stupariul dacă s-au încredințat cum că au coșnițele matcă ?

105 /a) Care lucru iaste mai de folos și de lipsă după așăzarea coșnițelor ?

b) Pentru ce iaste această mijlocire împiedecată ?

106 /a) Ce cred unii de spre hrana albinelor ?

b) Ce socotești despre acest obicei ?

107 /a) Cînd să dai albinelor hrana ?

b) În cîte feluri poți da hrană albinelor ?

Despre mierea care să dă stupilor spre hrană

^a Mierea cu care hrănești albinele, să fie limpede, curată, nemucedă, și fără de nici un miros, miere care nu s-au strujit cu clocitură cu tot, nici s-au stors cu faguri putrazi; dintre acest feliu de miere împarti câte un dărăbel de faguri, pre carele îl înțepenești între doo nuițe, care-s țepenite întrun dărăb de scîndură.

Și ^b rîdicînd sau desfăcînd coșnița, de va fi de scînduri, să-l așazi supt dînsa. /

109 ^a Apoi astupi urdinișul coșniței, ca să nu poată intra alte albine întrînsa,

iară ^b dimineața scoți fagurul cel gol afară, și așa poți pre cele slabe a hrăni mai de multe ori,

^c cît de puțin, în toată săptămîna de doao ori, până cînd să vede cîmpul împodobit cu flori.

^d Mursa să o faci întru acest chip :

110 să iai apă curată un cop (oca) /
miere curată, fîrtariu unu, vin vechiu, fîrtariu jumătate, și să le mesteci deîmpreună; după aceeaia să le fierbi, și vei avea mursă cum să cade, care străcurîndu-o, să o dai albinelor pre un teler sau pre un fagur gol, care îl țepenești aproape, unde sînt iale adunate pentru frigul, că aorea nu să scoboară în jos să mănînce.

^a Această hrană slujaște spre întărirea celor slabe și lipsite de miere, dacă o vei da :

1. cînd vei găsi miere puțină în coșniță,
2. cînd vei vedea cărînd sfîrmituri de ceară sau de clocitură, afară din coșniță, /

111 3. sau cînd vei vedea marginile unor faguri ciuguliți.

^a Atuncea, fără de zăbavă să le hrănești, ca să nu înceapă albinele a suga mustul clociturii, de foame.

Care ^b să întîmplă de multe ori, în vremile cele moine friguroasă sau în vremea cea secetă, neroditoare, cînd nu-și pot agonisi de pre cîmp hrana lor.

112 ^c Prin apă li să stîmpără setea, și prin miere li să întărește vîrtea. Iară vinul, prin țărimea sa, veselește și deșteaptă pre matca / a așaza oao preste toată vara, și albinele încă a lucra.

108 /a) Cum să fie mierea cu care hrănești albinele ?

b) Cum să dai albinelor fagurul ?

109 /a) Pentru ce să astupi urdinișul coșniței ?

b) Cînd să scoți dărăbelul de scîndură, pre care ai așezat fagurul ?

g) Dară de multe ori să-i hrănești ?

110 d) În ce chip să face mursa, care o dai albinelor, cînd nu ai faguri cu miere ?

/a) A căroră albine slujaște acest feliu de hrană ?

111 /a) Pentru ce să le hrănești fără de zăbavă ?

b) Cînd să întîmplă de sug albinele clocitura lor ?

g) Ce energie sau folosință face apa, mierea și vinul ?

Partea 3

Învățătura 46

Despre albinele cele prădătoare

^a Mai virtos în coșnițele cele bătrîne, să află niște albine cam negre, flămînde, ceva cam golașă, că unele nu au în coșnițele lor miere; pentru aceea să împreună uneori cu alte albine tinere, mai virtos primăvara și toamna, învățîndu-să întîiu numai cîte puțințele până să invite mai multe a prăda. /

113 ^a Năzuesc mai cu seamă dimineata, la coșnițele cele slabe de le pradă de mierea cea puțintică, care au.

^b Aorea să mănîncă cu cele din coșniță, să bat una cu alta, și până nu biruiaște cea tare pre cea slabă, nu să descîlcesc.

Învățătura 47

Despre pricinile prin care să îndeamnă albinele a prăda

114 ^g Pricinile care dau prilej să jăfuiască, sînt acestea: /

1. de vor simți, în vreo coșniță, lipsirea matcei.
2. De nu ar păzi stupariul vremea cea rînduită cînd să le hrănească și să astupe cu ceva ordinișurile.
3. Sau, de vor fi primăvara urdinișurile la coșniță prea mari lăsate.
4. Sau, de nu vor fi lipite coșnițele împrejur, pre unde s-ar putea viri.

5. Sau, de nu va răteza stupariul afar din stupină, sau cînd rătează, de va pica miere pre dinaintea coșniței, de unde au ratezat, că atuncea umbliă și năzuesc până în coșniță, ca niște vrăjmaș. /

115

Învățătura 48

Despre mijlocirea prin care să pot împiedeca albinele cele prădătoare

^a De vei simți că întră în vre o coșniță albine streine, să le preseri cu făină sau cu cenușă, ca să afli din ce stupină sînt, și aflîndu-se să dojănești pre stupariul acela, ^A

^b ca să crunte fagurii din coșnița cea cu albine viclene, adecă: să străpunză foarte încet, cu un cuțit lung sau cu o frigare, fagurii cei cu miere.

112 /a) Cum sînt albinele cele prădătoare?

113 /a) Cînd năzuesc a prăda?

b) Ce fac aorea?

g) Care sînt pricinile care dau prilej de jăfuesc albinele?

115 /a) Cu ce să preseri albinele cele prădătoare?

b) Căria învățături să urmeze stupariu?

A Nici Dimitrie Cantemir nu se dovedește mai puțin vajnic apicultor decît emulul său, oculistul Ioan Molnar, cînd propune o stratagemă moldovenească, la fel de poliștă: „S-a băgat de seamă că roiurile de albine care se află prea aproape unele de altele, cînd se întîlnesc în văzduh, încep o bătălie aprigă, care nu încetează pînă cînd una sau alta din părți nu o ia la goană, înfrîntă (de unde materie epică

Despre mierea care să dă stupilor spre hrană

^a Mierea cu care hrănești albinele, să fie limpede, curată, nemucedă, și fără de nici un miros, miere care nu s-au strujit cu clocitură cu tot, nici s-au stors cu faguri putrazi; dintre acest feliu de miere împarti câte un dărăbel de faguri, pre carele îl înțepenești între doo nuiale, care-s țepenite întrun dărăb de scîndură.

Și ^b rîdicînd sau desfăcînd coșnița, de va fi de scînduri, să-l așazi supt dînsa. /

109 ^a Apoi astupi urdinișul coșniței, ca să nu poată intra alte albine întrînsa,

iară ^b dimineța scoți fagurul cel gol afară, și așa poți pre cele slabe a hrăni mai de multe ori,

^g cît de puțin, în toată săptămîna de doao ori, până cînd să vede cîmpul împodobit cu flori.

^d Mursa să o faci întru acest chip :

să iai apă curată un cop (oca) /

110 miere curată, fîrtariu unu, vin vechiu, fîrtariu jumătate, și să le mesteci deîmpreună; după aceeaia să le fierbi, și vei avea mursa cum să cade, care străcurîndu-o, să o dai albinelor pre un teler sau pre un fagur gol, care îl țepenești aproape, unde sînt iale adunate pentru frigul, că aorea nu să scoboară în jos să mănînce.

^a Această hrană slujaște spre întărirea celor slabe și lipsite de miere, dacă o vei da :

1. cînd vei găsi miere puțină în coșnița,

2. cînd vei vedea cărînd sfîrmituri de ceară sau de clocitură, afară din coșnița, /

111 3. sau cînd vei vedea marginile unor faguri ciuguliți.

^a Atuncea, fără de zăbavă să le hrănești, ca să nu înceapă albinele a suge mustul clociturii, de foame.

Care ^b să întîmplă de multe ori, în vremile cele moine friguroasă sau în vremea cea secetă, neroditoare, cînd nu-și pot agonisi de pre cîmp hrana lor.

112 ^g Prin apă li să stîmpără setea, și prin miere li să întărește vîrtea. Iară vinul, prin țărirea sa, veselește și deșteaptă pre matca / a așaza oao preste toată vara, și albinele încă a lucra.

108 /a) Cum să fie mierea cu care hrănești albinele ?

b) Cum să dai albinelor fagurul ?

109 /a) Pentru ce să astupi urdinișul coșniței ?

b) Cînd să scoți dărăbelul de scîndură, pre care ai așazat fagurul ?

g) Dară de multe ori să-i hrănești ?

d) În ce chip să face mursa, care o dai albinelor, cînd nu ai faguri cu miere ?

110 /a) A căroră albine slujaște acest feliu de hrană ?

111 /a) Pentru ce să le hrănești fără de zăbavă ?

b) Cînd să întîmplă de sug albinele clocitura lor ?

g) Ce energhie sau folosință face apa, mierea și vinul ?

Partea 3

Învățătura 46

Despre albinele cele prădătoare

^a Mai virtos în coșnițele cele bătrîne, să afli niște albine cam negre, flămînde, ceva cam golașă, că unele nu au în coșnițele lor miere; pentru aceeaia să împreună uneori cu alte albine tinere, mai virtos primăvara și toamna, învățîndu-să întîiu numai cîte puțințele până să invite mai multe a prăda. /

113 ^a Năzuesc mai cu seamă dimineața, la coșnițele cele slabe de le pradă de mierea cea puținică, care au.

^b Aorea să mănîncă cu cele din coșniță, să bat una cu alta, și până nu biruiaște cea tare pre cea slabă, nu să descîlcesc.

Învățătura 47

Despre pricinile prin care să îndeamnă albinele a prăda

114 ^g Pricinile care dau prilej să jăfuiască, sînt acestea: /

1. de vor simți, în vreo coșniță, lipsirea matcei.
2. De nu ar păzi stupariul vremea cea rînduită cînd să le hrănească și să astupe cu ceva ordinișurile.
3. Sau, de vor fi primăvara urdinișurile la coșniță prea mari lăsate.
4. Sau, de nu vor fi lipite coșnițele împrejur, pre unde s-ar putea viri.

5. Sau, de nu va răteza stupariul afar din stupină, sau cînd rătează, de va pica miere pre dinaintea coșniței, de unde au rătezat, că atunci umbli și năzuesc până în coșniță, ca niște vrăjmaș. /

115

Învățătura 48

Despre mijlocirea prin care să pot împiedeca albinele cele prădătoare

^a De vei simți că intră în vre o coșniță albine streine, să le preseri cu făină sau cu cenușă, ca să afli din ce stupină sînt, și aflîndu-se să dojănești pre stupariul acela, ^A

^b ca să crunte fagurii din coșnița cea cu albine viclene, adică: să străpunză foarte încet, cu un cuțit lung sau cu o frigare, fagurii cei cu miere.

112 /a) Cum sînt albinele cele prădătoare?

113 /a) Cînd năzuesc a prăda?

b) Ce fac aorea?

g) Care sînt pricinile care dau prilej de jăfuesc albinele?

115 /a) Cu ce să preseri albinele cele prădătoare?

b) Căria învățături să urmeze stupariu?

^A Nici Dimitrie Cantemir nu se dovedește mai puțin vajnic apicultor decît emulul său, oculistul Ioan Molnar, cînd propune o stratagemă moldovenească, la fel de poliștă: „S-a băgat de seamă că roiurile de albine care se află prea aproape unele de altele, cînd se întîlnesc în văzduh, încep o bătălie aprigă, care nu încetează pînă cînd una sau alta din părți nu o ia la goană, înfrîntă (de unde materie epică

116 Iară^g ne avînd acea coșniță miere, să-i dea cîte puțintel / fagur sau miere ca să se opăcească în coșnița lor mîncînd, că unele albine să învață numai pentru aceasta a pradă, pentru că nu au în coșnițele lor, nimica spre hrană.

^a Iară ne ascultînd stupariul, să iai coșnița pre care o pradă, și în locul ei, unde au stătut, să pui alta goală, cu o țeve înțepenită în urdinișul coșniței la un cap, pre unde untră, mai largă, și la celalalt cap, strimță, care o așazi în coșniță, cam ridicată spre fundul coșniței, ca să nu poată eși; și țevea să fie de trei degete de lungă. Sau să le
117 strimtoarești gaura ca să iasă / numai / cîte o albină prin trînsa, din coșnița aceia.

Iară de le-ai prinde în coșnița cea cu țevea, unde ai pus și puțintel fagur de miere, să le nădușăști cu fum, ca să nu mai vie.

^a Iară pre cele nestreine, să le depărtezi întralt loc, țiindu-le acolo doao zile, închisă hrînindu-le. Și de vor fi multe albine prădătoare dintro coșniță, să le iai matca din coșnița lor, și să le o iai în coșnița întru care sînt prinsă, că acestea vîzîndu-să în coșniță goală și depărtate de stupina lor, vor lucra întrînsa și să vor dumeri de a mai pradă. /
118 Și ^a coșnița lor să o iai din stupină ca să nu să mai întoarcă întrînsa, întru care s-au învățat albinele jăfuitoare.

Iară^b de vor fi puține, să le slobozi dupăce le-ai flămînzi doao zile, ca să se întoarcă iară în coșnița lor.

Însămnare

Acest feliu de albine ce pradă, nu zboară drept spre coșnița unde năzuesc a intra, ci merg întîi costiș, și să întorc iară îndărăpt în preajma coșniței, până rezbesc întrînsa...

Partea 7

Învățătura 60

Despre înmulțirea roilor

^a Înțelepciunea ne-au descoperit doao feliuri de meșteșuguri spre înmulțirea numărului roilor, adică :

pentru beizadeaua-poet, n.n.). Partea biruitoare nu mai adună de aci înainte miera florilor, ci se duce în fiecare zi la fagurii învinșilor și în miera adunată, pe care aceștia nu o pot apăra.

Cînd prisăcarii bagă de seamă că albinele lor lucrează fără spor, le stropesc pe toate cîte le găsesc în stupi cu var stîns în apă. A doua zi se duc la vecinul pe albinele căruia au prepus, îi arată petele albe și-l pun să le îplinească paguba căsunată." (D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Ed. Tinerețului, 1967, Buc., p. 105) (nota editorului).

g) Dară, de nu va fi avînd miere ?

116 /a) Dacă nu va asculta, ce să faci ?

117 /a) Ce să faci cu albinele cele jăfuitoare, care sînt din stupina ta ?

118 /a) Ce să faci cu coșnița din care s-au fost învățat albinele cele jăfuitoare ?

b) Ce să faci cu albinele, de vor fi puține ?

139 /a) Cîte meșteșuguri ne-au descoperit înțelepciunea, spre înmulțirea stupilor ?

1. prin roi cei firești,
2. prin roi cei făcuți cu meșteșugire.

^b Roi cei firești sînt aceia, care, după firea albinelor, și după voința matcei, într-o zi frumoasă, fiind numărul albinelor mare, roesc după voința lor. /

- 140 ^a Iară roi cei făcuți cu meșteșugire sînt aceia, cînd oarecine desparte o mulțime de albine a unui coșniță și să le strămute întraltă coșniță goală, și dîndu-le matcă, face dintr-o coșniță cu albine multe, doi stupi.

Învățătura 61

Despre roi cei firești

^b Cătră sfîrșitul primăverii, și la începutul verii, întru aceste luni: mai, iunie, iulie, roesc albinele mai de multe ori, precum să cunoaște după rînduiala firii lor mai pre larg, și după cumu-i vremea de călduroasă. /

- 141 ^a Iară de ar eși roiul cu o matcă nestatornică și vicleană, amegeste prin glasul său cel sălbatec albinele și le îndeamnă a să înălța împreună cu dînsa până ce să depărtează de coșniță de nu să mai vîd.

Că ^b roiul cu matcă credincioasă să așază pre un ramur al unui pom, care e mai aproape de stupină, sau pre pajiște sau pre o tufă, sau pre un ramur al unui copaci înalt, sau pre vre un gard. /

142

Învățătura 62

Despre mijlocirea punerii împotriva pribegirii roiului

^a De s-ar auzi pre vremea roiului, în vre o coșniță, dimineața sau seara, albinele cu mînie zumzuind și zburînd flusturat afară din coșniță, să se știe că vor să pribegască.

Și ^b numai pre matca așteaptă să iasă, pentru aceia

^c simțind unele semne ca acestea, în grabă să i să înguste urdinișul coșniței, /

- 140 b) Care sînt roi cei firești?
/ a) Care roi sînt făcuți cu meșteșugire?
- b) În ce luni s-au obicinuit albinele a roi?
- 141 / a) Ce face roiul care iase cu matcă nestatornică?
- b) Dacă roiul cu matcă credincioasă, unde să așază?
- 142 / a) Ce înșănăază pre vremea roiului, eșirea și întrarea cu zumzuire?
- b) Pre cine așteaptă atunci?
- g) Ce să facă stupariul atunci, văzînd aceste semne?

143 ^a ca să iasă numai una cîte una, că cele ce au eșit întîi, așteaptă aorea pre cele multe, și până es toate, cele dintîiu să ostenesc zburînd predeasupra stupinei, așteptînd pre celea lalte, și să așază mai pre urmă, undeva, mai aproape de stupină.

Iară ^b de ar zbura albinele spre înălțime, în grabă să le stropești cu o împrôscătoare mai pre sus de dîmsăle sau să arunci cu țărîna deasupra lor. Numai nu cu nășip cu pentriș ca să nu le omori, că atunci să vor așază cu adevărat, de cumva nu vor avea matcă nesta-
144 tornică / care le-ar înstreina ; deci așezindu-să, să le prinzi ca pre un roi.

Însămănare

'De vei prinde roiul, care au vrut a fugi, să iai coșnița cea bătrîna, de unde au eșit, și în locul ei să pui altă coșniță goală, că :

unii roi că aceștea să obicinuesc dintru coșnița, care au eșit a să întoarce iară îndărăpt, sau dacă-l vei prinde odată, să-i dai un făgurel cu miere, că nu va fugi, mai vîrtos dacă îl vei închide în doao zile.

Sau de să vor trage pre fața coșniței pre dinafară în sus, și eșind pre urdiniș îmbulzindu-să mai multe, să le stropești cu apă, păzindu-le în multe rînduri până să vor dumeri a nu mai fugi. /

153

Învățătura 67

Despre roiul cari ș-au pierdut matca. (*Învățătura 25*)

^a Roiul, căruia i s-au pierdut matca, să întoarce bucuros îndărăpt de unde au fost eșit.

154 Ci, ^b cînd să întîmplă aceasta, de vei vrea să iai din coșnița / de unde au fugit, întraltă goală, atîtea albine cîte vei socoti a fi de ajuns pentru un roi, ca să le dai matcă.

Iară ne avînd matcă, să lipești un dărăbel de fagur la o margine (învăț. 49) a coșniței, din care va fi avînd oaî sau clocitură, că clocindu-ș iale matcă, vor lucra cu îndoită bărbăție, și zidind faguri, îi vor umplea de miere.

^a Iară roiul cel tîrzîi să-l împarți altui stup bătrîn sau unui roi, care are albine puține.

155 Că ^b prin acestea nu numai să va întări cel slab, ci încă și / aceste albine lui date, întrun cuget cu celea lalte vor lucra.

143 / a) Pentru ce să strimtezi urdinișul ?

b) Dacă ar zbura albinele spre înălțime, ce să faci ?

145 / a) Dacă scornește căldura mai mulți roi de odată, ce să faci aorea ?

b) Ce iaste întîi a ști la roiul ce s-au amestecat ?

153 / a) Ce face roiul aorea căruia i s-au pierdut matca ?

b) Ce faci dacă s-ar întîmpla aceasta ?

154 / a) Dară roiului celui tîrzîu, ce să-i faci ?

b) Ce folos aduc acestea albine unui stup slab ?

Însămănare

Fiește care stupar să știe ca să ție tot deauna albinele o zi închisă, mai înainte de ce le împarte altei coșniță, că prin mijlocirea aceasta le aperi de primejdiia pribegirii și de vrăjbire. Că, flămînzindu-le întru închisoarea aceasta, iale să umilesc cătră celea ce sînt în coșniță, în care le bagi, și să unesc cu dînsăle.

Partea 8

Învățătura 68

Despre uneltele care sînt de lipsă stupariului a le avea la îndemînă

156 ^a Stupariul, carele în mai mulți ani s-au deprins cu prinsul roiilor / știe cîte unelte îi trebuiesc pînă vede roiul coșnița cea rînduită, însă pentru cei ce să deprind la această economie, înșămnez aicea, aceste unelte,

^a ca să nu alerge în vecinătate, în pripa aceeaia, cînd îi vremea să prinză roiul,

1. ci să aibă coșnița mai multe făcute, mici și mari.

2. Să aibă scară, pre care să se sue după roiul, de să va fi așăzat în vreun pom.

3. Funi să aibă, ca să lege coșnița, cînd o sloboade în jos.

4. Prăjini lungi și scurte, pre care legi coșnițale. /

157 5. Să aibă o împroscătoare mare, cu care stropești roiul, care s-au prea înălțat.

6. Putrîgaiu sau rîză.

Învățătura 69

Despre învățătura cum să prinzi roiul

^a Dacă s-au așăzat roiul, să-l lași puțintel pînă vei vedea că s-au adunat albinele toate, și de vor fi pre un crac, să așăzi scara aproape de dînsul, și foarte încet să te sui, ne mișcînd cracul pînă la roiul, unde stau albinele adunate.

158 ^b După aceasta iai coșnița, întră care voești să-l prinzi, și o ții / deasupra roiului cu o mînă, iară cu ceaia laltă ții fumul dedesuptul cracului.

^a Că prin fum să vor sui pre marginile coșniței întrînsa.

^b După aceasta, întorci coșnița cu fundul în jos, ca să nu cază albinele din trînsa, pînă te vei pogori din pom, acoperit fiind la gură.

156 / a) Pentru ce să aibă stupariul uneltele acestea la îndemînă ?

157 / a) Pînă cînd să aștepți dacă s-au așăzat roiul ?

b) Cum ții coșnița ?

158 / a) Ce fac albinele prin fum ?

b) Dacă au intrat roiul, cum întorci coșnița ?

Că^g pre roiul ce zboară în văzduh, deasupra stupinei, îl prinzi mai lesne cu coșnița ce e legată într-o prăjină, și așa ridicată fiind, intră roiul întrînsa. /

159

Învățătura 70

Despre grijirea matcelor celor care voești să le scoți din iarnă

^a Matcele, care voești să le ții pentru lipsa stupilor celor fără de matcă, primăvara, sînt acelea, care prinzi pre vremea roitului.

^b Și le grijești de ușăbi, în nește căsuță făcute de sîrmă sau din păru dela o sită rară țasută, făcută în patru părăți, cu fund, și închizi cu dînsa încă și vro 12 albine, puind mai înainte un fagurel de
160 miere, cît ar putea încăpea ca să rămîie loc / mai larg în căsuță, pentru matcă și pentru celealalte albine.

Și^a pentru ca să nu degere preste iarnă, le așazi întră stupii cei grijiți.

Că^b dintru acestea dai primăvara stupului ce nu are matcă, sau roilor ce sînt făcuți cu meșteșugire.

Partea 9

Învățătura 71

Despre folosul roilor celor făcuți cu meșteșugire

^g Folosul acestor roi razimă pre aceste temeiuiri : /
161 1. nu aștepți vremea roitului,

2. nici ai temere că vor fugi cînd roesc.

3. Acești roi încă să sîrguesc ca și cei firești, a lucra la faguri și a-i umplea cu miere, și a-ș înmulți albinele, de le vei hrăni.

Învățătura 72

Despre învățătura care arată cum și cînd să se facă roii cei meșteșugiți

^a Roiul cel făcut prin meșteșugire, iaste acela care îl faci primăvara, din trun stup bogat de albine. /

162 Și numai pre vremea cînd s-ar arăta primăvara bine roditoare, să-l faci întru acest chip, adecă :

- g) Cum prinzi roii mai lesne, cei ce să înalță ?
159 / a) De unde sînt matcele care voești să le ții pentru lipsă ?
b) Spre ce treabă, și unde să grijești matcele ?
160 / a) Dară pentru ce le grijești între stupii ceialalți ?
b) Spre ce treabă sînt aceste matce ?
g) Pre ce razimă folosul roilor celor meșteșugiți ?
161 / a) Ce înțălegi prin roiul cel făcut cu meșteșugire ?

^b să iai într-o dimineață sau seara, coșnița cea cu albinele multe, și o scoți din stupină, ca la 40 de pași de părtată. După aceea să iai într-o coșniță goală, din cea cu albine, câte ajung pentru un roi.

Dară ^g să rămie mai multe în coșnița din care iai, ca să poată acoperi clocitura, să nu răcească pre vremile ce să întâmplă friguroasă. /

163 Și ^a le ții doao zile flămînde, apoi,

^b iară le scoți întraltă coșnița curată, că în care au fost închisă, va fi întinată.

Și ^g dîndu-i matcă și fagur cu miere sau mursală, îl laș afară din stupină până a opta zi.

^d Apoi îl aduci în locul unde au stătut coșnița cea bătrînă, în stupină. /

164 Iară ^a pre cea bătrînă o așazi întralt loc depărtat de roiul cel făcut.

Însămnare

Alții stupari de părtează coșnița cea bătrînă afară din stupină. Și o încredințază altui stupariu, până cînd o aduce la 8 zile, iară în stupină, pentru ca să nu se întoarcă albinele îndărăpt. Și încă lipesc stuparii în coșnița, întru care sînt acești felii de roi, niște faguri frumoși, despre care voiu grăi înainte. /

162 / a) Pre ce vreme iaste slobod a face roi ca aceștia ?

b) Cum să fac acest felii de roi ?

g) Pentru ce să rămie mai multe albine în coșnița cea bătrînă ?

163 / a) Cîte zile să le ții flămînde ?

b) Dară apoi, ce faci ?

g) Ce să le dai, și până cînd să le ții afară de stupină ?

d) Dară apoi, unde îl aduci ?

164 / a) Unde așazi coșnița cea bătrînă ?

NOI AL DOILEA IOSIV AJUTAND MILA LUI DUMNEZEU ALES ÎMPĂRAT AL ROMANILOR, PURUREA PODOBNIC, CRAIUL ȚĂRII NEMȚĂȘTI, A HIEROZOLIMII, A ȚĂRII UNGUREȘTI, A BOHEMII, A DALMAȚII, CROAȚII, ȘCLAVONII, A GALIȚII, ȘI A LODOMERII. ARHIPOVĂȚUITORIUL AUSTRII. POVĂȚUITORIUL BURGUNDII, ȘI A LOTARINGHII, MARE POVĂȚUITORIUL HETRURII, MARELE PRINȚIP AL ARDEALULUI, POVĂȚUITORIUL MEDIOLANULUI, A MANTUI, PARMII, IPROCI. GROFUL HABȘBURGULUI, FLANDRII, TIROLULUI, ȘI A SĂCUIILOR, IPROCI, IPROCI, ÎNȘTIINȚARE FACEM PRIN ACEASTA CĂRORA SE CUVINE TUTURORA * :

Din începutul ocărmuirii noastre, întracolo am îndreptat cugetul și părințasca purtare de grije, ne ostenita grijire și toată silința întracolo am întorsu-o, ca fericirea supușilor împărăției noastre niamuri fără nice o deschilinire între stat, între niam și între legi, după puterea noastră să o ajutam și să o așezăm. Fiind dară că spre ajungerea sfârșitului acestuia am socotit că mult foarte ar aduce mai buna chivernisală agonisiturii cei din afară și îndemnul spre mai mare silință, iară acestea, nu almintrilea s-ar putea dobîndi, fără dacă slobozânia feții care din fire^a fiește căruia om i să cuvine și și după sfatul cel de obște trebuie a să îngădui, în cîtu-i peantru slujbași, peste tot să să hotărască, și averile sale, în cît, după lege, lor să cuvin, ne priciuite și statornice să să facă. Pentru aceia dară voim și poruncim ca celea ce mai în gîos să vor arăta, să fie cunoscute și pretutindinea spre a tuturora știință și îndreptare să să vestiască,

Întîi: Ioobăgiia^b, în cît era până acuma vecinică detorie și așa de pămînt legată, ca să nu să mai poată muta iobagiul întralt loc,

* Foaie volantă. Datată: Beciu, 22 aug. 1785. S-a tipărit la Sibiu. Un exemplar în BARSR, de unde am transcriș (Foi volante, nr. 687).

^a Împăratul Iosif al II-lea își împrumută motivația decretului de la filozofia politică a enciclopediștilor. Influențat de curentul umanitar contemporan, fiind și un cîrmuitor precăut, împăratul a dat decretul în favoarea ultimilor iobagi. Toți oamenii de bună-credință i-au rămas recunoscători, chiar dacă la sfîrșitul vieții, sub presiunea evenimentelor și a opoziției feudale, a revenit. Cred că „voinicul” din *Iganiada* B, vv. 6019—6066, este prințul imperial Iosif, care a vizitat Ardealul și a cunoscut la fața locului perseuțiile îndreptate împotriva românilor.

^b Fără să desființeze relațiile feudale, Iosif al II-lea, printr-o serie de legi, a încercat să reformeze raporturile dintre stăpînii feudali și iobagi. Printre aceste reforme se înscrie și abolirea iobăgiei în cadrul imperiului. Primul aliniat din decretul de față desființează legătura iobagului cu pămîntul. În procesul de agravare a stării iobagului față de stăpînul feudal, legarea de pămînt constituie ultimul și cel mai important act al aservirii țărănului iobag. Leopold al II-lea, urmașul lui Iosif al II-lea, fără să abroge decretul acesta privitor la desființarea iobăgiei, nu pretinde să fie aplicat, favorizînd astfel reacțiunea nobiliară. Revoluția franceză și mișcarea generală de eliberare a țărănimii din apusul și centrul Europei au dat pretext curții austriece, ca în alianță cu nobilimea, să renunțe la vastul program de reforme inițiat de Iosif al II-lea.

de aicia înainte, cu totul o stricăm și nici voim ca acest nume de iobagi mai mult întra ceastă înțelegere^a să să fie și așa dară, pe toți și pe fiește care slujbași, fie acar de ce niam sau de ce relighie, de aicia înainte, despre fețele lor, oameni cu mutare slobodă îi numim și ca pre unii ca aceia pretutindinea a-i avea și a-i socoti poruncim, aducînd aceasta cu sine și legea firii și însuș binele cel de obște; de unde urmiază că toate pîrile ce sint peantru dobîndirea slobozanii, cu aceasta trebuie să să continiască.

A doa: Voim ca fiește care slujbaş, volnic să fie a să însura și fără de slobozaniiia domnului său, a să deprinde la carte și la învățatură, a învăța meșteșuguri și cu acestea, pretutindinea, a să hăznui.

A triia: Nimenea dintră slujbași nice feciorul sau fata lui sau acar care dintră celezii aceluea, la slujba curții domnească să nu să poată sili, ci în voia lui va sta a primi acel felu de slujbă și cu domnu-său, precum va putea, a să tocmi.

A patra: Fiește care slujbaş poate, precum îi va fi voia, averile cele mișcătoare și chiașturile sale, adevă prețul care i să cuvine a pămînturilor, a rîturilor, a morilor sau a viilor, a-l vinde, a-l cinsti, a-l schimba, a-l zălogi, a-l lăsa cu diată pruncilor lui sau la altă frăție sau cui va vrea, cu un cuvânt, precum va voi despre acelea a face rînduială, rămîind în sus ne mișcat iușul uricaș domnilor pămîntului, însă așa aceasta aicia înțelegîndu-să, ca greutățile care razamă în vînzătorul sau în cela ce le liagă cuiva, în cîtu-i pentru fundușurile acestea, care cumva despre partea domniască nu s-ar răscumpăra, să atirne și să pogoare în cumpărătorul sau în cela la a căruia mîna vor veni.

A cincia: Pentru ca slujbașii abizuiți să fie despre locurile care le țin, milostivește rînduim: ca ei sau acar care a lor rămășiță, nice din ocina sa, nice din acar ce locuri care le țin, fără de cuvioasă și destulă oacă și fără de știrea și cunoștința varmeghii^b să nu să poată scoate, nice să să izgoniască, ci să să îngădue, cu pace și cu liniște acelea a le ținea, nice cu sila dintrun loc întraltul, sau dintro varmeghie întralta să nu să strămute.

A șasa: Despre cele laite lucruri care întraceste punctumuri nu s-au cuprins, slujbașii să urmează după rînduealele cele mai din nainte ținute, și până atunci, până cînd aducîndu-să mai pe rînd urbariumul în launtru, mai ales așezamînt să va face, și ori ce supărări li s-ar întîmpla, pentru acelea varmeghiia diatoare va fi, ajutoriu fișcușesc a le rîndui și pentru acelea supărări a le face îndestulare. Care, întra-

^a Decrete de eliminare a unor cuvinte s-au dat nenumărate, dar toate s-au perimat rapid, pierzîndu-li-se chiar și amintirea, dacă nu au fost urmate de eradicarea răului pe care voiau să-l extirpeze. În Imperiul austriac se decretase chiar și interdicția pronunțării numelui de țigan, guvernanții avînd de gînd să colonizeze acea gloată vagabondă. Încercare experimentală, sortită eșecului, cîtă vreme condiția lor economică rămînea mizeră.

^b Varmeghie este denumirea în maghiară a unei mari regiuni administrative din Principatul Transilvaniei. Este sinonim cu termenul mai general *comitat*. Ca întîndere, corespunde aproximativ unui județ. Era condusă de un comite, ale cărui atribuții au variat în timp.

cestași chip pentru slujbași hotărîndu-să și dîndu-să afară, milostivește nădăjduim că și ei vor răspunde părințascăli nostru cuget, și cu strădania sa și deprinderea cu tot adînsul agonisitura, peantru binele cel de obște și fericirea sa și a rămășițelor sale, dan toată puterea lor înainte a o urni să vor sili. S-au dat în cetatea noastră a Beciului, în 22 de zile a lunii lui avgust, anul Domnului 1785, de la împărăția noastră, 21. Iară dela stăpunirea moștenelor noastre țări, al cincilea.

IOSIV, M PR.
Grof Esterhazi Ferent.
Alexander Horvat, m pr.

ÎNDREPTARE / CĂTRĂ / ARITHMETICĂ / ÎNTIA
PARTE / ALCATUITĂ ȘI ÎNTOCMITĂ PENTRU /
FOLOSUL ȘI PROCOPSEALA TUTUROR / ȘCOALE-
LOR NORMĂLEȘTI A NEAMULUI / ROMÂNESC /
DE / GHEORGHE ȘINCAI DIN ȘINCA / DIRECTO-
RUL ȘI CATEHETUL NUMITELOR ȘCOALE, ETC. /
ÎN BLAJ. / CU TYPARIUL SEMINARIULUI. / 1785 * /

1 ÎNDREPTARE CĂTRĂ ARITHMETICA

§ 1

Tîlcuiri înainte mergătoare

1. Lucrurile care au un nume sau care se pot înțelege subț un nume de obște, sînt lucruri de un feliu. Pentru pildă : doi sau mai mulți cai sînt lucruri de un feliu, pentrucă fieștecare dintră dînșii se numește cu un nume, adevă cal. Subț acest nume de obște : bani, se înțeleg florinți, craițari și bănuți ; dreptaceaia socotindu-se florinții, craițarii, și bănuții ca bani sau monete, sînt lucruri de un feliu.

2. Lucrurile care pentru osebirea lor, au mai multe nume, sînt lu-
cruri de mai multe feliuri. / P. p., florinții, creițarii și bănuții, pentru osebit prețul lor, au osebite nume și se țin de osebite feliuri de bani. Tocma așa se țin măjile, funții și loții, de osebite feliuri de greuțăți.

3. Fiește care lucru care se socotește singur sau se ia subț un nume ca unul din feliul său, se chiamă unință sau unime. P.p., o casă, o cetate, un om, un regiment, sînt unimi, pentrucă fiește carea, după feliul său, se socotește numai ca o unime. Așijderea șezezeci de unimi de creițari, luate sau socotite subț nume de florini ca unul, fac numai o unime.

4. Doao sau mai multe unimi de lucruri de aceeași numire, luate împreună se chiamă numer ; pentru aceeaia zicem că numerul e o mul-
țime de unimi sau de lucruri de acelaș feliu.

5. Lucrurile care trăbue se se numere împreună și se facă un nu-
mer, trăbue să fie de aceeaș numire ; așa dară, un cal și o oac nu fac numer, pentrucă nu sînt împreunați nici doi cai, nici doao oi, ci socotindu-se ca niscai dobitoace, sînt doao lucruri de aceeaș numire, și, dreptaceaia, un numer. / ...

16

§ 2

15. Despre substrație sau scoaterea numerilor

17

a. A lua afară un numer mai mic din altul mai mare, însemnează a trage sau a scoate ; așa, pentru pildă, dacă se ia 4 florinți dela 6

* În -8° mic de 3 foi și 81 pagini, numerotate pînă la 77. N-are prefață. Lucrare importantă pentru terminologia tehnică neologistică folosită de autor.

florinți, se scot 4 din 6 și mai rămân încă 2. Și șpețieașul acesta se chiamă substrație sau scoatere. Numerul, din carele trăbue scos, precum cei 6 florinți mai dînsus, se chiamă minuënd sau numer demmicșurat, iară carele trăbue scos din minuënd, precum cei 4 florinți mai dinnainte, se numește subtraénd, adecă numer de scos sau înmicșurătoriu. Ce mai rămîne dupăce s-au scos subtraendul din minuend, precum mai însus, cei 2 florinți, se zice remășiță, reștanție sau osebite.

- b. E lucru știut că din 6 cai nu se pot scoate 4 oi, ca se mai rămână 2 cai, pentrucă caii și oile nu sînt lucruri de aceeași numire, dreptaceaia numerii minuëndului și a subtraendului sau trăbue se fie de acelaș feliu, sau trăbue se se aducă subt aceeași numire, precum ar fi, dacă s-ar scoate din 6 dăraabe de vite care sînt cai amestecați cu oi, 4 dăraabe, / că atunci ar rămînea reștanție 2 dăraabe. Tocma așa nu se poate scoate un creițariu dintr-o groșiță, ci se fac din groșiță creițari, și apoi scoțîndu-se 1 creițariu din 3 creițari, rămîn 2 creițari reștanție. / ...

21

§ III

16. Despre multiplicație sau înmulțirea numerilor

- a. A adăoga deatîtea ori un numer dintră doi numeri carii s-au dat, sau a-l lua deatîtea ori, cîte unimi cuprinde în sine celalalt, însemnează a înmulți. P.p., dacă ar fi numerii cei dați, 3 și 4, și numerul 3 s-ar adăoga deatîtea ori, cîte unimi cuprinde numerul 4, adecă de patru ori, sau dacă s-ar adăoga numerul 4 deatîtea ori, cîte unimi ține în sine numerul 3, adecă de trei ori, totdeauna ar eși doisprezece, sau / mai pe scurt: dacă s-ar lua numerul 3 de patru ori, sau numerul 4 de trei ori, deamîndoaș orile ar eși 12. Șpețieașul acesta se chiamă multiplicație sau înmulțire.

b. Numerii cei dați, precum 3 și 4, se chiamă factori sau făcători, iară numerul carele resare prin înmulțire, precum 12 se numește product sau făcut.

c. Fiindcă factorul 3, luat de patru ori dă productul 12, factorul 3, de patru ori se cuprinde în productul 12; sau, fiindcă factorul 4, luat de trei ori dă productul 12, factorul 4, de trei ori se cuprinde în productul 12; și pentru aceea se zice că fieștecare factor deatîtea ori se cuprinde în product, cîte unimi cuprinde în sine celalalt factor.

d. Dacă e mai mare un factor, decît cealalalt, cel mai mare deobște se numește multiplicând sau demulțit, iară cel mai mic multiplîcător sau înmulțitoriu.

- e. De vor fi amîndoi factorii numai de cîte o / țifră, productul lor se va putea afla în tabla ce se zice a Țivéti, carea se va pune la sfîrșitul cărții aceștia; pentru aceeaia aci, subt multiplicand totdeauna se înțelege un numer de mai multe țifre. / ...

17. Despre divizie sau împărțirea numerilor

a. A scoate un numer dat dintr-alt numer dat, deatîtea ori, pănăce nu mai remîne nemica, sau a cerca de cîte ori se cuprinde un numer dat într-alt numer dat, însemnează a împărți; p.p., dacă s-ar scoate numerul 3 din numerul 12 deatîtea ori, pănă ce n-ar mai remînea nemica din 12, s-ar cerca de cîte ori se cuprinde 3 în 12, adecă de patru ori; sau s-ar împărți numerul 12 prin numerul 3, în 4 părți asemenea. Șpețieașul acesta se chiamă divizie sau împărțire.

- 28 b. Numerul carele trăbue împărțit, se chiamă dividend sau dem-părțit; prin carele se / împărțește dividendul, se numește divizor sau împărțitoriu și arată în cîte părți asemenea trăbue împărțit dividendul; iară carele arată de cîte ori se cuprinde divizorul în dividend, se zice cvoțient sau cîtuitoriu; așa, în pilda mai sus adusa, numerul 12 e dividend, numerul 3, divizor, și numerul 4, cvoțient...

19. DESPRE NUMERII CEI CUNOSCUȚI ȘI NUMIȚI

§ I

Îndreptare cătră numerii cei cunoscuți și numiți

a. Fiește care numer, carele e de lucruri știute și numite, se chiamă numer cunoscut și numit, precum: 3 florinți, 4 loți.

b. Înse, aci, prin lucrurile cele știute și numite, altele nu se în-țeleg, fără numai care se pot aduce subt un nume mai mic, prin în-mulțire sau subt un nume mai mare prin împărțire, precum ar fi 3 florinți, dacă s-ar înmulți prin 60 și s-ar aduce subt un nume mai mic de creițari, sau o samă de creițari, dacă s-ar împărți prin 60 și s-ar aduce subt un nume mai mare de florinți.

- 43 c. Iară, ca se se aducă tot feliul de lucruri știute și numite subt un nume mai mic, sau mai mare, e de lipsă se se știe de cîte ori se cuprinde o unime a numirei cei mai mici, precum ar fi 1 creițariu, într-o unime a / numirei cei mai mari, 1 florint, adecă, cîți creițari sînt de lipsă ca se facă 1 florint, sau cîți loți trăbue la un funt etc.

Care, dreptaceaia, se pot vedea din catalogul celor mai obicinuite feliuri de lucruri, ca acestea, carele urmează: ... /

20. Despre rezoluție sau desfacerea numerilor

a. A aduce un numer de o numire mai mare subt altă numire mai mică, însemnează a desface. Așa, p.p., dacă se înmulțesc 3 florinți cu

60 de creițari, acei 3 florinți, dupe numărul 19, la b, se aduc subț o numire mai mică, sau se desfac în 180 de creițari.

b. Numarul, carele spune de cîte ori se cuprinde o unime de-a numirei cei mai mici, într-o unime de-a numirei cei mai mari, se chiamă desfăcătoriu. Așa spune, p.p., numărul 60, că 1 creițariu se cuprinde de 60 de ori într-un florint, apoi numărul 32 că 1 lot se afiă de 32 de ori într-un funt, și drept aceeaia numărul 60 e desfăcătoriu florinților în creițari, iară 32 al florinților în loți. /

RÎNDUIALĂ / JUDECĂTOREASCĂ / DE OBȘTE, /
 PENTRU / BOHEMIE, MORAVIE, SILEȘIE, AUSTRIE, /
 DE JOS DE ENȚ, ȘI DE SUS DE ENȚ, DIN / PREUNĂ
 CU HOTARĂLE EI ÎMPREUNATĂ ; / ȘI PENTRU STÎ-
 RIE, CARÎNTHIE, CAR/NIOLIE, GORIȚA, GRĂDISCA,
 TRI/EST ȘI TIROL. / ÎN VIENNA, / LA IOSÎF, NOBLU
 DE CURȚBEC ÎMPĂRĂ. ȘI CRĂ. DE / CURTE A NE
 UNIȚILOR RUMĂNI, ȘI A SÎRBILOR TIPOGRAF, / ȘI
 VINZATORIU DE CĂRȚ, ÎN ANUL 1787. / *

Noi, Iosif al doile, din mila lui Dumnezeu, ales împăratul romanilor
 pururea avgust, craiul Ghermaniei, Bohemiei, Dalmației, Croației, Slova-
 ției, Galliției și Lodomeriei, arhiduxul Austriei, duxul Burgundiei, Lotá-
 ringhiei, Stiriei, Carinției și Carnioliei, duxul Tuscanii, mare prinț
 Transilvaniei, mare graf Moraviei, duxul Brabantiei, Limburghiei, Lu-
 xemburghiei și Gheldriei, Virtemberghii, în Silesie de Sus și de Jos, la
 Mailand, Mantua, Parma, Placența, Cvastalla, Ausviț și Tátor la
 Calabrie, Bar, Monferát și în Tésen, prințul Svabiei, Carleviliei, grof cu
 rang de prinț Habsburghiei, Flandriei, Tiróliei, Heniegauviei, Chibur-
 ghiei, Goriției și Grádístiei, mare-grof a Sfintei Împărăției Rîmleneșt, la
 Burgau, în Lausniț de Sus și de Jos, la Pontamusón și Nomenie, grof
 de Namur, proviņț Vodemont, în Blannenbergh, Tîtfîn, Sarverden, Salm,
 și/de Falchenstain, domn al Vindesmari și la Mehe'n, ș.c.,ș.c.

Trimitem a noastră milă împărătească și facem de știre la toate
 a noastre scaune de judecătorie, carele să află acum, și de acii înainte,
 în Bohemie, Moravie, Silesie, Austrie de Sus și de Jos de Enț, din pre-
 ună cu hotarele ei împreunate, în Stirie, Carinție, Carniolie, Goriție,
 Triest și Tirol, pă lîngă aceste și ai noștri toț súdeț care sînt în vreo
 pricină de judecată amestecat, sau cu numele său, sau cu numele străin,
 așijdere advocaților și aghenților înștiințăm :

Socotind că facere dreptăți curate nu stă numai în bunătate pravili,
 și încă și din alegere înțeleaptă acelor drumuri, în care judecătoria,
 fără de ar greși în scopul său, trebue să dea mijlocire descoperirii ade-
 vărului pentru ca să vie la acesta scopus, și pentru ca în toate țerile
 noastre moștenitoare nemțești una și aceeaș răgulă să fie, am poruncit
 ca să să săvîrșască lucrul acela, carele mărire sa mult iubită doamna,
 maica noastră, împărăteasa și crăiasa, a cărie pomenire nici odineoară
 nu o vom uita, în ani cei mai de preurmă a împărăției sale au vrut să
 să înceapă, și fiind că l-am aflat de cuviință minții noastre,

voaa vă dăm de știre rînduiala această judecătorească, cu poruncă
 împărătească, ca începînd din tîe zi a lui ienuarie 1782, fiește care care,

* În -8 mic de 10 foi și 407 pagini.

în țările noastre mai sus arătate, are a cere dreptăți sau a judeca sau a purta vro sentințe la execuție, este datoriu să urmează întru aceasta rânduială judecătorească ; și judecătorul nu trebuie să dea loc prescripției, nici obiceiului, care este împotrivă, nici altei explicații, măcar de ce felu ar fi, ci în împlirile îndoite, trebuie să cerce a noastră hotărârea, fiind că arătăm ca ridicate toate pravilele cele mai de înainte, macar supt ce numire au fost date, în cât ating o pricină care să cuprindă întru aceasta rânduială judecătorească ce să dăm acum.

Numai pă aceasta vremea slobozim dela ținere, rîndueli judecătorești ce să dau acum, județurile muntenești sau băești (adecă județuri de ogne de metalumuri), carele încă sînt din preună cu judecătoriile neguțătorești și ostenești, pentru care, în vremea sa, vi să va da voaă de știre alta a noastră mai mare hotărîre.

Aceasta este voe și porunca noastră ce împărătească.

S-au dat întru al nostru și al scaunului nostru de frunte oraș Vienna, în tîe zi a lui maiu, în anul o mie șeptea sute opt zeci și unul, iară a părăției noastre rîmlenești, întru ale șeptesprăzecele an, și a împărăției noastre peste țările moștenitoare, întru al întîiule an.

Iosif, L.S. /

Scrisorilor publice de încredințare trebuie să să dea credință de plin asupra factumului, asupra căruia s-au făcut. /

Pă scrisorile publice de încredințare trebuie să să tîe 1mo : scrisorile acele, care să fac în trebile deregătorești de cătră deregători jurați a unei (Landtafel), adecă tabla țării a unii judecătorii și dela alții deregători sau împărătești sau de neamuri, care deregători anume sînt volniciți la facere scrisorilor acestora ; 2do : scrisorile, carele să fac, așijdere în trebile deregătorești, dela cei mai mari sau dela slujitorii lor care sînt jurați a face trebile judecătorești și anume volniciți pentru facere scrisorilor acestora ; 3tio : scrisorile acele, care s-au făcut în țările din afară, dela persoanele acele, care sînt anume volnicite a face scrisorile publice de deregătorie, dacă aceste scrisori sînt întărite cu legalizație, în fiește care țară obicinuită ; 4to : protestațiile de poliță, făcute dela notari primiți cum să cade ; 5to : cărțile senzalılor primiți cum să cade, dacă cărțile aceste s-au ținut precum este poruncit ; 6to : cărțile botezalılor, căsătoriılılor și a morțılılor care le au preoții. /

DESPRE SENTENȚII SAU HOTĂRIRI JUDECĂTOREȘTI

§ 247

Fiește care judecătoriu trebuie să grebească cu pricina de judecată, cît este cu puțința, și acee să-o hotărască prin sentenție.

§ 248

În fiește care sentenție sau hotărîrea judecătorească, toți părtașii așe, precum la proșes, în scris, în scrisorile de frunte iscălite sau în cărțile de plin vechil, carele au dat, sînt numiți, sau așe, precum în proșesu spus din gură, la zioa sorocită, au venit în persoană sau prin un vechil, așe trebuie să să numească și să să însemne anume, ca de cii înainte nici o îndoială să nu să poată scorni cine să cuprinde în ace, totuși în cît privește / tovaroșile neguțetorești luate la protocol, este destul cînd nume e acela să pune, carele îl poartă, și care este luat la protocol. După numire părților încă și pricina, asupra căruie s-au făcut judecata, trebuie să să însemne în sentenție de amărîntul și întru un chip hotărît, de înțeles; sentenție însuți, după cerere părților, trebuie să să facă de înțeles, iară întru aceasta nu trebuie să să pomenească temeiurile, care pă judecătoriu l-au îndemnat la facere acee. / ...

CAPUL AL DOAAZECILE ȘI CINCI

DESPRE APELAȚIE ȘI REVISIE ȘI JALOBA NULLITĂȚII, ADECA
CĂ JUDECĂTORUL N-AU URMAT LA JUDECATĂ DUPĂ PRAVILA
ȘI RINDUIALA

§ 252

Cine crede că să fie îngreoiat prin sentenție, acélue în voa ei stă, între patru sprezece zile din zioa, în care i s-au trimes sentenție, să facă apelație împotriva acee, afară de pricinile următoare: 1mo: împotriva unei sentenție de lature (adecă una ca acee, prin care punctumul cel mare a judecății nu să hotărește), prin care pricinii de frunte nu se naște paguba; 2do: împotriva unei sentenție, prin care s-au rădicat gîlceville de sudelmi, carele unul altue le-au făcut. /

§ 253

Milduire apelații și îngreuerile apelații trebuie de odată să să dea în lontru la acela judecătoriu, care au făcut sentenție, împotriva căruie

să face apelație ; îngreuerile apelații trebuie parte să le dea în lontru tot deauna deschisă. / ...

263

CAPUL AL DOAĂZECILE ȘI OPT

DESPRE AREST

§ 275

Mai înainte de ce s-au judecat și hotărât proșesul, drept că nici o execuție nu poate să să dea, totuș arest în chipul griji, prinde loc împotiva acelor, care pentru plata datornică să prepun că vor să fugă. / ...

277

CAPUL AL TREIZECILE

DESPRE SECVESTRĂȚII (ADECA DARE CEVA SUPT PAZA ȘI OCROTIRE ALTUE) ȘI ALTE ASEMENE RINDUELI JUDECĂTOREȘTI PĂ VREMEA ÎN CARE SA CAUTA JUDECATA

§ 292

Cînd este sfadă între jeluitoriul și jeluitul, cărua parte să cuvine stăpînire oare cărua lucru sau dreptei, și nici o parte dreptul său pentru stăpînire poate îndată să dovedească, atunci trebuie pă cerere unei sau alte parte să să învoiască secvestrație, sau, de este cu puțință, dare lucrului sfadnic, în mîinile judecătoria. / ...

339

CAPUL AL TREIZECILE ȘI TREI

DESPRE LASARE AVERII DATORNICILOR LA ÎNCREZETORI

§ 362

Cel ce prin ne norocire și fără de vina sa, cade în neputința plătirii, are volnicie a cere ca lăsînd toate averile sale încrezătorilor, 1mo : să fie el ertat dela execuție personească ; 2do : ca să i să lasă atîte haine, pat și alte'e, ce trebuie în casă, cîte ei sînt lui de lipsă, pentru sine, muere sa și pentru copii săi, care încă nimică nu-ș agonisesc : 3tio : mai pă urmă, ca să i să învoiască a ei lăsa traiul care îi este mai de lipsă, cîte pă o persoană, pă toată zioa, din doaă pînă în șase groșiță, așe pentru el, cit pentru muere sa și pentru copii, care încă nu-ș agonisesc.

§ 363

Datornicul este numai volnicit a cere traiul împotiva încrezătorilor acestor următori și încă pîrîndu-l, în care sînt puși aice : 1mo : împo-

tiva acelor, care fac pretensie numai din o faptă bine făcătoare (adecă acela, cui s-au făcut danie), 2do : împotiva frețiilor de sînge, în lineă sau spița suitoare și pogoritoare ; 3tio : împotiva unei mueri din cununie, cu care datornicul treește în cununie împăcată, sau de care este despertit prin vina ei ; / 4to : împotiva fraților și sororilor din una sau doaa cununii. / ...

DESPRE FEERILE, ADECĂ VREMILE, ÎN CARE NU SĂ FAC
JUDECAȚI

§ 376

În dumineci și serbători legate, din zioa Nașterii lui Hristos pînă în zioa Bobotezii ; dela Dumineca Florilor pînă în Lunea Paștilor ; în cele trei zile de rugăciuni, în Săptămîna Crucii, din zioa Sărbătorii trupului lui Hristos pînă în joe viitoare trebuie să să ție feeriile la judecăți.

§ 377

În feerii nu trebuie să să ție zilele sorocite, fără numai în întîmplerile acele, cînd judecătoria află că una sau altă parte, prin întîrziere ar pătimi pagubă sau pîrlețul pagubii. /

1 PRAVILĂ / DE OBȘTE / ASUPRA / FAPTELOR RELE
ȘI A PEDEPSI/RII LOR. / TIPĂRITĂ ÎN VIENNA, CU
TIPARIUL LUI IOSIF, / NOBLU DE CURȚBEC, ÎMPĂ-
RĂTESCUL ȘI / CRAËSCUL AL CURȚII TIPOGRAF.
/ 1788 / *

2 *Noi, Iosif al doilea, din mila lui Dumnezeu, ales împăratul Roma-
nilor, în toată vremea înmulțitoriu împărăției, craiu în Ghermania, Unga-
ria și Boemiia, arhidux în Austria, dux în Burgundia și Lotaringhia, ș.c.*

2v Pentru ca să să dee și dreptății pedepsitoare, prin pravila / de obște,
o hotărâtă regulă, ca să să ferească toată volnicia la cuvernirea ei, ca
întră faptele rele criminalești și politicești să să așeze un cuviincios hotar,
ca să să nimerească (chibzuiască) dreapta potrăvire (proporție) întră fap-
tele rele și între pedepse, și ca să să hotărască pedepsele alături potrivit
faptelor, mai pe urmă, ca întipărirea (lucrarea) lor să nu fie numai tre-
cătoare, pentru aceasta să publicește și să dă de știre tuturor, această *de*
3 *obște pravilă asupra faptelor rele și a pedepsirei lor, împreună / cu*
porunca ca din zioa publicației, să slujască de obștit îndreptariu tuturor
supușilor judecătorilor criminalești, și dregătoriilor politicești, care sînt
puse și hotărîtă pentru ținere disiplinei, rînduiei și siguranței. După
care această să va judeca fiește care făcătoriu de rău crimălesc, cară
să va prinde după publicația aceștii pravile criminelești, precum și acela,
care pentru fapta rea politicască, au căzut în brațul dregătoriei poli-
ticești. /

3v Deci, prin aceasta să strică și să lipsesc de putere toate pravilele cele
mai denainte și mai vechi, care au fost așezate, pentru hotărîrea fapte-
lor celor rele și a pedepselor; și aceste mai vechi pravile să vor lua la
socoteală numai la acele sentenții pedepsitoare, care vor fi de a să hotărî
la judecătoria crimălească, asupra acelora făcători de rău, care pe
vremea, în care s-au publicat pravi'a această noao, acum era în temniță. /

4 Iar de osăbi, cu aceste să înștiințază judecătorilor criminalești, ca de
acum înainte, să facă din dregătorie judecată numai asupra acelora,
carii să vor aduce înaintea județului criminal, pentru fapte rele crimi-
nalești ce s-au hotărît anume întru această pravilă.

* În -8 de 7 foi și 145 pagini. Cităm în întregime decretul imperial care precedă lucrarea.

4v Dat întru a noastră și a scaunului nostru de frunte cetate Vienna,
în zioa a treisprezece a lunii lui ianuaru, anul o mie șapte sute opt zăci
și șapte, a împărăției noastre, cei românești, al doazăci și / treilea, iară
peste țările moștenitoarești, întru a șeptelea an.

Iosif
L.S.
Carol Graf Palfi
Iosif de Naghi. /

1

CAP ÎNȚIU

PENTRU FAPTELE RELE CELE OSÎNDITOARE SPRE MOARTE SAU CRIMINALE

§ 1

Nu toată lucrarea cea împrotivitoare pravilii este faptă rea osînditoare spre moarte sau criminale, ci ca niște fapte rele criminălești trebuie să socotească și să judece numai acele lucrări care prin această pedeșitoare pravilă s-au așezat a fi de acel felu.

§ 2

2 O faptă rea *criminală* trebuie să aibă *cuget reu* și *voe slobodă*. Cugetul rău este atunci, cînd mai nainte de facerea sau lăsarea cea împrotivitoare pravilii, s-au socotit bine răul ce deacolea urmează, și s-au hotărît / cu gîndul, deci cînd lucrarea cea împrotiva pravilii s-au făcut însuș cu acel scopos, ca să urmeze răul.

§ 3

Cugetul rău să împruță și atunci omului, cînd răul urmat cu dreptul n-au fost însuș scoposul lucrării, dară totuș lucrarea s-au pus dintralt cuget, care o tot chipul era rău, și din care obicinuit urmează sau încăi lesne poate urma răul.

§ 4

Care neavînd cuget rău face vreo răotăte, macar de să va afla în el vreo vină, totuș nu este făcătoriu de rău *criminal* sau *vrednic* de osîndă. Încă și mai puțin să poate socoti o lucrare ca o *faptă* rea *criminală* atunci, cînd răul au urmat din singură întîmplare.

§ 5

Lipsirea voinții slobode mîntuiaște de împutarea unei fapte rele criminălești, la întîmplările ce urmează : /

- 3 a) Cînd făcătorul să fie nebun și cu totul lipsit de minte.
b) Cînd aceia nebuni, a căroră nebulie ține numai o vreme, și apoi iară să mută, să fie făcut răul pe vreme, întru care încă era ei strămutați la minte și în nebunia lor ;
c) Cînd fapta să să fie întîmplat în beție (însă cînd vinovatul să nu să fie îmsătat cu gînd ca să facă reotatea), sau cînd să să fie întîmplat întru o turburare de minte și de sîmțiri, întru carea făcătorul să nu fie știut de sine și de lucrarea sa.
d) În vîrsta pruncească, adică până într-al doisprezecelea an.
e) Cînd la facerea cea împrotivitoare pravilii să să fie întîmplat o silă și tărie nebiruită (căriia să putea sta împrotivă).
4 f) Cînd să fie fost învăluită împreună vreo greșală, la care greșitorului, pentru greșire nu să poate da nice o vină, și cînd el, de n-ar fi / fost aruncat întru acea greșală, atuncia ar fi făcut cu un chip legiuit.

§ 6

Fapta cea rea trebuie să să hotărăscă tot deauna din răutatea făcătorului, iară nu dintru alcătuirea și peristásurile aceluia, împrotiva cărui s-au făcut. Deci, fapte rele să pot face împrotiva făcătorilor de rău, împrotiva celor lipsiți de minte, pruncilor, adormiților și tocma și împrotiva aceloră ce ei însuș poftesc stricarea și perirea sa. ... / ...

24

CAP. A TREILEA

PENTRU FAPTELE RELE CRIMINALE CARE ATING NEMIȘLOCIT
PE DOMNUL ȚĂRII ȘI STATUL

§ 40

- Faptele rele cele criminălești care ating nemijlocit pe domnul țării sau statul, sînt : a) vătămarea mării (laesa majestas), b) vinderea țării sau *prodîșie* împrotiva statului, c) rebelie și răscoală, d) silă și tărie publică, e) facerea răului folos din dregătoria stăpînească, f) precupirea hîrțurilor / statului (bancotétel), g) facerea de bani mincinoși, h) dare de ajutoriu ca să scape vrun făcătoriu de rău, i) tănuirea și pitularea făcătorului de rău, k) dare de ajutoriu spre fugirea din slujba oștească.
- 25

§ 41

Vătămăteii mării vinovat să face acela care nesocotind înălțimea și vrednicia ce s-au dat unui domn al țării, pune nepraznică mină și silință pre el, și măcar în ce chip, să apucă de dînsul cu cuget rău, îndreptat spre persoana lui ; chiar cînd să nu urmeze deacolea nice o vătămare.

§ 42

Această faptă rea, trebuie să se pedepsească cu *confiscația* sau lipsirea de averi care atuncia cad în minile vistieriei, fără a privi de are făcătorii de rău copii sau ba ; și trebuie încă să se pedepsească, peste aceasta, cu cea mai grea îndelungată prinsoare, într-a doaoalea spiță. /

26

§ 43

Vătămăteii mării vinovat să face și acela care nebăgînd în samă datornica cucernicie și cinstitoarea supunere către domnul țării cutează a-l defăima în cuvinte și voroave publice, sau în scrisori.

§ 44

Pedeapsa faptei aceștii rele este prinsoare vremelnică mai ușoară, într-a doaoalea spiță.

§ 45

27 Ori cine nemulțămitoriu făcîndu-să patriei sau statului, a cărui cetățean este, sau supt a cărui aripi și adăpostire i să îngăduiaște lăcuință și apărare, cearcă și oarde ceva cu gînd nepretenesc bun, care veri mijlocit veri nemijlocit cade spre stricarea și paguba de obște, fie apoi aceasta lucrare i[n] [i]veală sau în taină, prin sfat sau prin însuș fapta cu apucarea sau fără apucarea armelor, singur sau cu mai mulți, prin jurare la olaltă, prin vînderea (sau *prodiția*) /, descoperirea tainelor statului, prin tocmeală și lăgătură cu nepriiatenii, prin darea de ajutoriu neprietenului, sau măcar din ce faptă de acest feliiu, prin toate aceste să face el vinovat vinderii de țară sau *prodiției* statului, fără de osăbire, de este făcătoriu de rău născut din țară sau străin.

§ 46

Acești făcători de rău, împreună cu părtașii lor, trebuie să se pedepsească după cum s-au hotărît la § 42.

§ 47

Însă la această (în cât privește urmările) așa primejdioasă faptă rea trebuie să se socotească ca niște pătași și însuș aceia, carii de sfatul *prodiției* țării au șteut ceva și n-au înștiințat îndată pe cei mai mari (pe stăpânie).

§ 48

- 28 Ca un vânzătoriu și proditoriu a patriei să socotește și acel dregătoriu, / fie născut în țară sau afară de țară, care dă afară și vedește tainele statului cele încredințate și cunoscute dregătoriei sale ; deci, și acela care merge în vreo țară de ale statului, sau pe vreme de războaie intră în oaste sau în părțile armadiei, sau macar a cărui feliu de poclu oștenesc, ca să iscodească ceva și să spue staturilor streine, sau pe vreme de războiu, nepretenului. Fie iscodirea apoi de mică sau de mare socoteală, fie de urmări păgubitoare sau ba.

§ 49

- 29 Pedepsa iscoadelor (șpionilor) este hotărâtă în pravilile oștenești. Asupra cărora iarăș numai județul oștenesc trebuie să judece. Iară un *proditoriu* al patriei trebuie să se pedepsească cu prinsoare, a căriia lungire și greutate trebuie să se măsoare după cum va fi mai mare sau mai mic lucrul (ojeptul) *prodiției* sau a vinderii de țară și de stat ; adevă să se măsoare : / după alcătuirea înșelăciunii întrebnicite, după potrivirea pagubii, care dintru aceasta au că s-au întâmplat statului, sau că s-ar fi putut întâmpla ; iară atunci cu mai mare strînsoare trebuie să se pedepsască, cînd făcătorul de rău împreună fiind ca un dregătoriu în slujba domnului țării, au călcat datoria cea de ființă a dregătoriei sale, care el au știut, și pentru paza a căriia el s-au legat domnului țării cu jurămînt.

§ 50

- 30 Răscoala și învrăjbirea este fiește care înglotire (adunare) a mai multor oameni, carii s-au strîns de capul lor, și volnicește, ca să se împrotivească stăpîniei cu puterea ; fie apoi scopusul unui împrotiviri ca aceasta, ca să scoată ceva, în silă, dela stăpînie, sau ca să nu facă vreo datorie ce li s-au poruncit, sau ca să strice vreo gătire sau orînduială făcută ; așijderea, ca o răzvrătire trebuie să se / socotească și facerea de sîtă, ori fie dreaptă asupra persoanei stăpînitore, sau numai asupra unui dregătoriu și unui slujitoriu mai de jos care s-au rînduit de cătră stăpînie, pentru isprăvirea poruncilor. Aceștii fapte rele vinovați

să fac și supușii aceia carii să adună la olaltă asupra stăpîniei locului, satului, ținutului sau asupra stăpîniei judecătorești au asupra dregătorilor acestora ; precum și în obștile care să scoală împotriva mai marilor săi.

§ 51

Împreună vinovați și părtași la această faptă rea sînt toți aceia carii au pătimit adunări de oameni în casele lor ; întru adunări s-au făcut sfaturi despre împoterire sau răzvrătire ; aceia carii au învitat și au ațîțat obștile spre răzvrătire, sau le-au dat spre aceia sfaturi ; și aceia încă carii numai cît au știut de acest feliu de sfaturi și au părăsit de a înștiința pe stăpînie. /

31

§ 52

Ca părtași la această faptă rea să aibă și aceia, carii să lasă pe sine a să trage într-o pîtere, a cărie scopos de protivnicie, ei mai înainte l-au știut, și totuș au rămas întrînsa. Chiar cînd să nu să poată dovedi asupra lor cumcă ei cu cuget rău au intrat la acea pîtere sau cumcă întradevăr au făcut o faptă rea.

§ 53

Fiește care ce să lasă a să trage pe sine la vreo răscoală sau vrajbă, același pune viața sa în primejdie, cînd adecă răscoala la atîta ajunge, cît cei îngloțiți trebuie să să resipească cu puterea publică. La această faptă rea are loc *judecata statnică* (*Standrecht*), și pot să aibă loc (după osăbite privințe spre faptă și făcătoriu) tot felii de pedepse. Despre partea faptei rele este a socoti : cît de departe au privit scoposul faptei acestii ; cîte primejdii au născut / sau putea să nască dintru această pornire și ce mijlociri au fost întrebnicite spre săvîrșirea faptei rele. Iară despre partea făcătorului trebuie să să caute : spița părtașirii și a arătatei lucrătorii, adecă pe cît au fost pîrtatei lucrătorii ; adecă pe cît au fost părtașit făcătoriu de rău la această, și pe cît au lucrat împreună. Iară cînd răutatea unor ca aceștea învrăjbitori să fie fost în spița cea mai mare, și să fie pricinuit foarte mare pagubă de o(b)ște, atuncia trebuie căpeteniile pîterii și a răscoalei, pe lîngă lipsirea și confiscăția de averi (care la această întîmplare cad cu totu la fîscus), fără de căutare la pruncii lor, care doară să află în viață, să vor osîndi și să vor judeca spre moarte.

32

§ 54

Carii însoțind și luînd pe lîngă sine mai mulți oameni, năvălește cu
33 tărie și cu sîlă hataro, casa, / sau lăcașul altuia, și acolo face sîlă per-

soanei și bunului lui, acela să face vinovat *puterii publice*. Chiar când fapta să să fie împlătit singur cu acel scopus, ca să-și întoarcă drepte pretențiile sale. ... /

58

§ 112

O femeae, care știe cumcă este năvârnică sau îngreacă, și face cu știrea sa măcar ce felu de lucru, care pricinuiască *izgonirea* și stărpirea *rodului* trupesc al său, sau aduce nașterea cu un chip cât pruncul să nască mort, aceia să face vinovată faptei rele osînditoare, măcar ce temeiu îndemnătoriu să fie prilejuit aceasta.

§ 113

Pedeapsa *lepădării* de prunc este prinsoare vremelnică, în spița dîntîiu, dară tare și cu lucru public. Această pedeapsă trebuie a să preiuți la femeile măritate tot de una.

§ 114

Împreună vinovați la această faptă rea sînt carii au sfătuit mijlo-
cirile spre izgonirea zămislirii, și aceste cu acest scopos le-au agonisit,
sau macar în ce chip au dat ajutoriu cu știrea sa. Ori să să fie făcut /
111 această împreună vinovație la cererea femeii vinovate, sau fără cere-
rea ei.

§ 115

Pedeapsa celor împreună vinovați la această faptă rea, este *prin-
soare vremelnică*, mai ușoare în spița dentia și lucru public. Această
trebuie să să iuțască atunci, cînd s-ar dovedi cumcă împreună vinovatul
a stricării de zămislire, au fost tatul...

§ 14

Care, macar și fără nice un cuget rău, păgubește pre de-aproapele
său, prin vinderea unii marfe de otravă sau de farmece, sau numai un
112 depărtat / prilej de spre păgubirea altora, acela este vinovat unii faptă
rea politicească.

§ 20

Așijderea să face vinovat unii rea faptă politicăscă *apotecáriul* sau *spețiáriul*, care, sau că vinde doftorii și leacuri oprite, sau gătește și face mincinoase.

§ 21

Cînd făcătoriul de rău au făcut nemijlocită stricare și pagubă, atunci pedeapsa este prinsoare țietoare mai strînse, sau lucru public. Cînd lucrarea făcătoriului au fost numai un depărtat prilej spre *vătă-marea* și *stricarea*, atunci pedeapsa va fi prinsoare vreme.nică mai strînsă.

SVPPLX LIBELLVS* / VALACHORVM^a / TRANSSIL-
 VANIAE / IVRA TRIBVS RECEPTIS NATIONIBUS
 COMMVNIA / POSTLIMINIO SIBI ADSERI / POSTU-
 LANTIVM / CVM NOTIS HISTORICO-CRITICIS /
 I.C.E. / CIVIS TRANSSILVANI. / CLAVDIOPOLI. /
 SUMPTIBUS ET TYPIS MARTINI HOCHMEISTER,
 CAES. REG. DICAST. TYPOGRAPHI ET PR. / BIBLIO-
 POLAE. / MDCCXCI /

Non potest videri desiisse habere,
 qui nunquam habuit. *Reg. Iur.* 208. in *Digest.*

IMPRIMATVR. C. ESZTERHÁZI, M.P.
 CLAUDIOPOLI, DIE 10 AUGUST, 1791 / ...

* Intitulată pe scurt *Petiția românilor din Transilvania*, cu note istorico-critice de Eder. În -4° de 59 pagini. Editorul I. C. Eder precedă textul de o prefață, tot în latinește, în care încercînd să se prezinte pe sine drept un istoric obiectiv, își demască de fapt părtinirea și servilismul față de guvernul transilvan. Textul *Apelului*, cum l-am denumit noi, este însoțit de Eder de note specioase, false și de-clarat dușmănoase, totul însă acoperit sub masca probității științifice. Notele depășesc de cîteva ori volumul *Apelului*. Mai jos reproducem cîteva fragmente din textul propriu-zis.

Menționăm că în afara acestei ediții a mai apărut o alta, editată de români însă, „în martie 1791, la Iași“ dar locul apariției este neîndoios fals, cartea fiind tipărită probabil la Buda. Poartă titlul *REPRAESENTATIO/ET/HUMILLIMAE PRECES/UNIVERSAE IN TRANSYLVANIA/VALACHICAE NATIONIS* /... unde este de reținut că *Apelul* este adresat în numele *întregii națiuni românești din Transilvania*, nu numai de nobili, cler și orașeni, cum încearcă să subtilizeze cîteva cercetători. Termenul românesc folosit de românii contemporani asupra acestui memoriu este *Cerere*, *Instanție* care bine traduce lat. *Repraesentatio*, nu *Supplex Libellus*, cum intitulează Eder documentul.

^a *Supplex Libellus Valachorum* este un memoriu politic, pe care românii din Transilvania îl înaintează Curții Austriece în anul 1791. Prin conținutul său este cel mai important document politic al românilor transilvăneni din secolul al XVIII-lea. Operă colectivă, întocmită de mai mulți intelectuali cu foarte înaltă pregătire, în *Supplex* se face o pledoarie asupra drepturilor politice ale românilor din Transilvania. Se demonstrează cu argumente istorice că poporul român este cel mai vechi dintre națiunile care locuiesc în Transilvania și că este cu mult mai numeros decît toate celelalte națiuni luate la un loc. De unde urmează că sarcinile și obligațiile față de stat întemeiază cererea justă a românilor de a li se acorda și lor drepturi politice egale și corespunzătoare.

În afara faptului că în *Supplex* se susține originea romană a românilor, se demonstrează egalitatea în drepturi care a existat cîndva între ei și celelalte popoare care au venit și s-au așezat succesiv în mijlocul lor: unguri, germani, secui și alții. Legile prin care li s-au retras drepturile politice și egalitatea de tratament socială, se spune în *Supplex*, sînt tîrzii (secolul al XVII-lea) și sînt ilegale. De aceea prin *Supplex* românii apelează direct la împărat care nu face discriminare de naționalitate, în imperiul său multinațional: „să se bucure cu desăvîrșire de aceleași drepturi și beneficii înto mai ca și celelalte neamuri din acest Principat (Transilvania), și de aceea, fiind că ei poartă sarcini egale, să dobîndească și drepturi și beneficii egale“.

PRAEFATIO EDITORIS

Duplex est hominum genus, quos vel primo obtutu hic commentarius offendat: alterum eorum, qui cum ipsi alienigenae sint, itaque prope ut Valachi in hac provincia agant¹, communem hanc causam rati, rerumque novarum cupidi, limis nimirum oculis, quidquid ad confirmanda vetera Civium Transsilvanorum jura pertinet, intuentur. Sed his quidem fucis Patriae, si haec nostra non placeant, quid responderi, quid consilii dari possit, ut ab hac se molestia liberent, cuique promptum est. Sentiant ipsi, ut lubet, eorum morari judicia nihil attinet, neque iis haec, cuicumodi sunt, Scripta sunt.

At vero sunt alii cum exteri, tum fortasse etiam Cives hujus provinciae, quorum nimirum habenda nobis ratio. Hi quum viri boni sint atque humani, naturae suae temperamento eorum se nimirum partibus adjungunt, quos esse miseros putant, facileque sibi persvadent, eosdem, qui miseri sint, etiam injuria adfectos esse. Quod quidem iudicium, quatenus ad Valachos nostros attinet, isto, de quo agimus, Supplici libello vehementer confirmari oportuit; quum verisimile non sit, istam nationem, nisi evidenti causae aequitate niteretur, preces suas ad regium adeo solum fuisse dellaturam. Hac itaque veritatis specie diluenda, atque Principibus Ordinibusque Patriae meae, qui palam adeo illatae Valachis injuriae postulantur, ab hac suspicione liberandis operae nimirum pretium facturus videbar.

Res, de qua agitur, in summa haec est. Articulo sexto comitiorum anni 1744. decretum est: „Valachos nobilitari praerogativa gaudentes ei nationi e tribus receptis, Systema hujus Principatus“ constituentibus, ubi per adoptionem bonorum Sedem fixerint, absque quartae nationalitatis erectione, annumerari: at vero, ne Systema hujus Principatus evertatur, jura trium illarum nationum ad plebeos Valachos extendi, aut hos itemque alios advenas numerum inter nationes facere non posse. Atque hunc articulum Princeps aequissimus, legumque Patriae retinentissimus Leopoldus II. Rescripto ad Ordines Provinciae Florentia 18. Maji anni hujus, quem agimus, / exarato pro *Basi* eorum, quae in favorem Valachorum statuenda sint, haberi imperat. Contra Valachi eundem articulum sibi injurium esse queruntur, quod olim, atque adeo ad Seculum XVII. ampliora eorum, eademque, quae Hungarorum jura fuerint. Id ergo efficiendum, ut doceatur, Valachorum *Nationem* inde ab Hungarorum in has ditiones ingressu neutiquam eo, quo nunc tres, systema hujus Principatus constituentes, quas *receptas* vocamus, nationes jure Civitatis Transilvaniae fuisse fruitam, atque idcirco articulum illum memoratum anni 1744 justum esse, citraque omnem afferendae Valachis injuriae suspensionem pro *Basi* legum de Valachis rogandarum, ut Princeps imperat, haberi posse.

¹ Sok helyeken majd nyilván való erőszakkal élődnek a' több Nemzeteken és azoknak határin. *Approbat. Const.*, P. 3, tit. 5. (Apoi ei folosesc forța pe față în mai multe locuri, împotriva multor nații, și la granițele acestora). *Constituțiile Aprobate*, Partea 3, titlul 5).

Istuc num commentariolo isto meo praestitum sit, sensatus lector viderit. Ego quidem effecisse mihi ita cumulate videor, ut dubio locus non sit. Atque adeo redundare etiam aliqua videri possint, eritque fortasse, qui mihi inclamet : *Sed nunc non erat his locus*. Atqui certe, dum expendas : si perstes tamen, non jurgabor, sed orabo : aequus ut accipias, quae una obtuli parerga etiam ad Patriam pertinentia neque facile obvia.

- Ceterum quum quid ante factum sit, veterum monimentorum fide disputo, quid deinceps fieri Valachorum gratia Patriae intersit, non / attingo, neque id seu possum, seu volo. Et vero Proceres Patriae meae dare adeo jam operam video, ut, quatenus ex provinciae institutis fieri possit, horum hominum commoda augeant. Quod si fiat, secundis, gratulantibusue Civibus Transilvanis universis factum iri, de me praestare, de ceteris, ut est humanitas nostrorum temporum, tuto judicare possum.
- 7 Scribebam Cibinii 3 Aug. 1791. /

DIVE CAESAR AUGUSTE !

- Quum Majestatis vestrae summus in regendo hocce Imperio finis, et justissima Intentio ea sit, ut Iura universim tum hominis, tum ipsius
- 8 Societatis Civilis ad omnia membra, quae eandem sua unione / efficiunt, atque onera ejusdem servandae, ea vita et rebus sustinent, ap-prime extendantur, neque pars civium divellatur, ut alteram suis juribus violenter privet, opprimatque, idcirco Natio Valachica in M. Transilvaniae Principatu degens, publice medio hujus libelli supplicis se ad Solium Majestatis prosternit ac omnibus precibus obtestatur, ut sibi reddantur pristina jura, quae omnibus Civibus essentialiter adhaerent, quibusque Seculo superiore nulla auctoritate, sed iniqua duntaxat tem-porum illorum sorte, ut mox exponetur, exspoliata fuit.

- Est Natio Valachica omnium in Transsilvania Nationum antiqvissima, longe hujus aetatis, cum a Romanis ipsam Coloniae, / per Imperatorem Trajanum Seculo 2, inchoante in Daciam frequenter copiosissimo veteranorum militum numero ad tutandam Provinciam deductis propa-ginem suam habere fide historica, traditione nunquam interrupta idiomatis et morum consvetudinumque similitudine sit certum proba-tumque.
- 9

- Successores Trajani Augusti possederunt Daciam aliquot Seculis, qvorum praemanente Imperio fides etiam christiana in hac Provincia juxta Ecclesiae orientalis ritum opera Episcoporum Prothogenis, Gau-dentii, Nicaetae, et Theotimi Seculo praeprimis IV. propagata fuit, prout
- 10 id ipsum historia ecclesiastica universa docet. /

Interim jam Seculo III coeperunt barbarae Gentes in opima hac Romani Imperii Provincia fortunam periclitari, successitque ipsis in nonnullis ejus Partibus, firmas per aliquod tempus figere Sedes, nunquam tamen eo rem deducere potuerunt, ut Romanorum ibi Nomen, et Im-perium penitus extinguerent, certum enim est, ipso etiam Seculo IV, plures ibidem Romanis Imperatoribus in oriente ad ripas praesertim

Danubii paruisse arces, interiores vero Provinciae partes tanto Romanorum Incolarum Numero abundabant, ut jam circa Seculum VII. excusso advenarum jugo propriam erigerent Rempublicam.

- 11 Obtigit haec fortuna illi praecipue Daciae Parti, quae hodie Transilvaniae nomen obtinet, atque Romani ejusdem Incolae, suppresso aliarum gentium Dominio propriis e sua Natione electis Principibus, usque ad Hungarorum adventum paruerunt./

- 12 Remansit deinceps Dominii quod inter reliquos sibi in eo succedentes alienos populos, Schlavicae quoque gentes quaedam super Romanos Daciae Incolas exercuere, vestigium illud hodieum perdurans, quod Nomenclatura *Vlachi* seu *Valachi*, quae / Schlavicis populis testante Lucio Dalmata, et Cromero Polono quemvis *Romanum Italum* aut *Latinum* denotabat, ipsis duntaxat Daciam incolentibus Romanis posterioribus temporibus adhaeserit. Dum Hungari ad finem Seculi IX sub duce *Tuhutum* Transilvanicas partes invaserant, Romani earundem Incolae mutato nomine *Vlachi* appellabantur. Testante antiquissimo Hungariae Scriptore Anonymo Belae Regis Notario, / proprius tunc temporis 13 ipsis praeerat dux *Gelou* suprema cum potestate; in pugna tamen, quam pro tutanda patria cum Hungaris inivit infelix, nam in illa Dominatum et Vitam amisit./

- 14 Post triste hoc Principis fatum non ultra Hungaris restiterunt habitatores Provinciae Romani *Vlachorum* nomine venientes, sed cum mortem sui Domini viderent (quemadmodum Anonymus Belae Regis Notarius in historia ducum Hungariae cap. 27 narrat) propria voluntate dexteram dantes dominum sibi elegerunt Tuhutum Hungarorum Ducem, ac fidem jure jurando firmaverunt. Gyula Senior ducis Tuhutum nepos aequè dux Transilvaniae suscepto Constantinopolim itinere fidem christianam ibidem Seculo X, juxta Ecclesiae orientalis ritum amplexus est, assumptoque secum in Transilvaniam Monacho Hyerotheo, postea ad Episcopi munus evecto plures e popularibus quoque suis eidem Ecclesiae asseruit, docente id ipsum Samuele Timon in Imagine antiquae Hungariae, libro III. Capitulo primo./

15 Saeculo XI postquam St. Rex Stephanus Transilvaniam devicto Duce Gyula juniore regno Hungariae addixisset, reliqui etiam in Transilvania Hungari ad Sacra transiverunt Christiana, opera tamen Sacerdotum Ecclesiae occidentali addictorum, qui in eorum conversione laborabant. Ecclesiae occidentali asserti fuerunt, et cum reliqui etiam Hungari adhuc sub Duce Gyla Seniore ad Christum conversi successive ad Ecclesiam occidentalem transivissent, soli fere Vlachi Provinciae habitatores in Ecclesia orientali perstiterunt.

- 16 Hac quoad ritus Ecclesiasticos diversitate nequidquam obstante jura civitatis utrique genti hungaricae videlicet, et valachicae a tempore, quo sub duce *Tuhutum* in unam Societatem coaluere, communia erant, sufficiat brevitas causa in argu/mentum hujus veritatis adferre literas authenticas conventus Beatae Mariae Virginis de Colos Monostra Anno 1437. exaratas, quas Clar. Pray in historico critica dissertatione septima, sectione octava, sequenti tenore in lucem edidit: *Paulus Magnus de*

17 *Vayda Haza vexilifer universitatis Regnicolarum Hungarorum et Valachorum in partibus Transilvanicis et ce. /*

Advertit eodem loco celeberrimus Auctor in literis suis conventualibus universitatem regnicolarum Hungarorum, et Valachorum provocare se ad quoddam Instrumentum Sti. Stephani Regis, in quo de eorum
18 immunitatibus ageretur : quod ipsum/denuo argumento est, utramque nationem easdem immunitates habuisse, iisdemque regnicolaribus juribus
19 gavisam fuisse./

Natio hungarica eodem adhuc Saeculo, et anno, quo literae hae conventuales expeditae erant, tam cum Siculis suis popularibus, qui eodem
20 tempore separatam nationem efficere/coeperant, quam etiam cum Saxonibus Seculo XII. in provinciam deductis inivit quidem particularem
21 quandam unionem/de mutuo sibi invicem ferendo auxilio, quae unio anno proxime subsecuto 1438 renovata fuit, docentibus id ipsum testimoniiis/Vice Vajvodae ejusdem temporis *Lorandi-Lepes* desuper/ex-
22 peditis.

Nec quidquam tamen obfuit illa juribus Nationis valachicae regnicolaribus, imo sors hujus illo recte Seculo, quo unio memorata condita fuit, quam maxime florebat, etenim ex hujus Nations sinu *Ioannes*
24 *Corvinus Hunyades*, ad summos in Transilvania/honores primum promotus, deinde ad supremi in Hungaria belli Ducis, ac Gubernatoris munus evectus ; ejus vero immortalis filius *Mathias* ad ipsum regni solium exaltatus fuit, atque ut alios Transilvaniae Vajvodas hujus Nationis populares silentio praeterire liceat, *Ioannes Getzi*, ex cujus familia adhucdum nonnulli nobiles Valachi in Comitatu Dobocensi superesse dicuntur, sublimis Gubernatoris in Transilvania, *Stephanus* vero *Iosika* (testante ipso *Wolffgango Bethlen Historico*) origine, ac natione valachus eminens Cancellarii Munus, sub Principe Sigismundo Bathori,
25 circa finem Seculi XVI. magna cum/laude obiverunt. Circa medium vero ejusdem Seculi *Nicolaus Olahus* parentibus aequae valachis natus Cibinii, Archiepiscopi in Hungaria Strigoniensis, et Regni Cancellarii dignitate eminebat, ejus vero frater *Mathaeus* haereditario Iudicis Regii Sedis in Transilvania Szászváros officio fungebatur. Nec occultabant summi hi in Republica tam hungarica, quam Transsilvanica viri suam de gente valachorum originem ; imo *Corvinus* uterque testibus *Bonfinio* et *Lucio Dalmata* se cum sua Natione a Romanorum coloniis ortum ducere gloriabatur. Insuper testatur *Ferdinandus I.* Imperator, tam *Corvinorum*, quam supradicti *Archi-Praesulis Strigoniensis*, et sui *Cancellarii* de gente valacha Romanorum Sobole ortum, dum in *Diplomate* familiae memorati *Archi-Episcopi* 23. novembris 1548. collato his semet exprimit verbis : *Hae vero sunt omnes Propemodum laudatissimarum gentium origines, inter quas Valachi gentiles Tui, minime postremas*
26 *habent, utpote quos ab ipsa rerum Domina Urbe Romana oriundos constat ; unde nunc quoque sua lingua Romani vocantur ; tua ista gens fortitudine praepollens fuit ; multorum praestantissimorum Ducum Genitrix, inter quos et Ioannes Hunyades inclyti Mathiae Regis Pater,*
42 *et illius aetati proximi majores Tui potissimum enituisse feruntur./...*

Omnis igitur moderna tristis Valachorum in Transilvania sors non Legibus, sed injuriae temporum debetur; nunquam certe probari poterit, legislativam in Transsilvania Potestatem id Injustitiae commisisse, ut Nationem in provincia antiquissimam Iuribus civilibus per Pacta conventa, prout superius ostensum fuit, roboratis privaret & exueret: imo etiamsi iniquissima sors eo rem deduxerit, ut Clerus hujus Nationis a Iuribus, quibus aliarum Nationum Clerus gaudet, & Nobilitas ab officiis & Dignitatibus praesertim eminentioribus successive excluderetur: a publico tamen liberrimo suae Religionis Exercitio, ab Immunitatibus item ac Privilegiis Nobilitatis nunquam Natio haec exclusa fuit, quin potius illi nobiles Valachi, qui, vel quorum Majores mutata Religione Graeca R. Catholicam vel Reformatam amplexi sunt, ad eminentiores quoque dignitates sine difficultate eluctari & potuerunt & actu possunt, liceat

43 in exemplum adducere / illustres familias Comitum *Kendefi*, Baronum item *Iosika*, *Huszár*, *Nalátzi* & magnam partem familiarum Nobilium in Comitatu Hunyad & Districtu Fogaras originariarum antiquis, vel recentioribus annis Religionem R. Catholicam vel Reformatam amplexarum. Gesserunt hae familiae & actu nonnulla ex iis Individua gerunt eminentiores etiam in Principatu dignitates, quamvis illas ut & nonnullas alias etiam e primariis familias, a Romanorum reliquiis hodierna scilicet Valachorum Gente originem ducere plerisque Patriae civibus apprime constet, & literalia ipsorum documenta praesertim antiquiora si criticis oculis pervestigentur, manifestum reddant, & cum sub ipsis etiam principibus, qui post compilationem Approb. Const. quibus praeattacta additamenta opinioni, quod Valachorum Natio sit tantum tolerata, ansam praebentia inserta fuerunt, Principatum rexerunt, multi de gente Valachorum in Coetum verorum nobilium ob merita praesertim armis comparata sint evecti, multi etiam juribus possessionariis donati fruantur, & hi & illi in hodiernum usque diem omnibus Iuribus statui Nobilitari & donatario connexis, eodem plane modo ac Nobiles, & Donatarii aliarum in Provincia Nationum, prono hinc etiam proflui alveo, Nationem Valachicam nunquam a legislativa Potestate Iuribus

44 Regnicolaribus fuisse exutam, & pro tolerata declaratam, secus Nobiles ex ejus gremio creati... /

Caeterum statutum tale, quo Natio omnibus reliquis & antiquior, & copiosior juribus Civitatis privaretur, Confirmationem Principis pluribus ex respectibus obtinere nunquam potuisset, quodsi vero absque ejus assensu conditum fuisset, non Legis, vim obtinuisset, sed potius societatem civilem, in quam Hungari, & Valachi circa finem Saeculi IX. sub Duce Tuhutum data dextera coaluerunt, annihilasset, & utramque Nationem ad statum, in quo ante factam per Valachos propria sponte Hungarorum Ducis Tuhutum in suum etiam Dominum electionem fuerat, ad statum scilicet Belli, reposuisset; pugnandum ergo fuisset denuo tamdiu, donec vel Natio una aliam subjugasset, vel in nova pacta invicem coaluissent; cum autem unum vel aliud factum esse probari nequeat, manserunt utique priora pacta conventa in suo vigore.

His ita constitutis, cum Natio Valachorum & Religio non publica Lege sed temporum duntaxat iniquitate in aliqua Iurium civilium parte jacturam passa dignoscatur, Opinio vero quod Natio ista una cum Religione, quam proficitur, tolerata tantum sit in Transilvania, praeadductis additamentis Collectioni Legum / Approbatalium insertis omni plane fundamento carentibus innitatur, ab Iustitia solum & Clementia Principis pendet, Nationem hanc ab iniquissima sorte vindicare, & ad omnia, quibus antea gavisa fuit, jura reponere.

45 Agnovit hoc Augustissimus quondam Princeps & Imperator Leopoldus 1^{mus} & non tantum clerum hujus Nationis circa finem superioris Saeculi Unionem cum R. Catholica Ecclesia amplexum ad omnia Iura, Privilegia, & Beneficia, quibus aliarum Religionum Clerus gaudet, admittendum ordinavit, sed vi Diplomatis 19. Martii 1701 editi decrevit, ut quicumque etiam Saeculares et plebejæ conditionis Valachi sese Romanae Ecclesiae univerint, immediate Statui Catholico adnumerentur, sicque inter Status computentur, capacesque Legum patriarum ad instar reliquorum Patriae Filiorum reddantur. Agnovit id ipsum Augustissima etiam felicis recordationis Princeps & Imperatrix Maria Theresia, dum occasione auspicati Regiminis Unitorum Provinciae Incolarum / jura, & signanter Privilegia etiam & Diplomata ab Augustissimo suo Avo Valachis impetrata confirmavit.

46 Agnovit denique id divus ille Caesar sempiternae memoriae justissimus Princeps noster Maximus Iosephus II. qui equidem pura & simplicia tum hominis, tum Civis Iura intellexit, qui cognovit injustitiam & oppressionem, qui oculis suis vidit, & perspexit Nationem Valachicam & multum super caeteras Provincias numerosam, & domi, & Belli summopere utilem esse, propterea justissimi Principis muneri satisfactorius ad jura Civibus reddenda, ad omne dissidium ac scissionem inter Nationes antevertendam posthabitis quibuscunque in contrarium renitentium praejudiciis saepius clementissime ordinavit, ut in posterum omni injuste inaequalitatis discremine penitus sublato Valachi etiam nullo habito respectu ad Nationem, ac Religionem iisdem juribus, & Beneficiis aequae, ac aliae in hoc Principatu Gentes perfecte fruantur, atque adeo cum onera aequalia in proportionem sustineant, jura quoque, & Beneficia aequalia consequantur. Sed exiguum haec Augustissimorum Principum Diplomata, Decreta, & Ordinationes habuerunt hactenus effectum; nunc Clerus R. Catholicae Ecclesiae unitus admittitur quidem ad aliquas Immunitates, non tamen ad jura, & Beneficia, quibus aliarum Nationum Clerus gaudet, Ecclesiastici vero Graeci ritus non uniti quamvis ipsis eadem, ac aliarum Religionum incumbant obligationes, ne quidem a Contributione (si Taxa Capitis excipiantur) eximuntur. Nobiles Valachi hodie dum etiam praesertim in Comitatibus, nonnisi cum summa difficultate ad aliqua duntaxat aequae minora admittuntur officia. Quod eos attinet, qui civicae vel plebejæ sunt Conditionis, illis vel accessus ad artes & officia addiscenda difficultatur. Praeterea in ipsis Comitibus Anno 1744. celebratis per Status, & ordines reliquarum Nationum Art. 6to declaratum fuit, citata superius indulta divi Caesaris Leopoldi I. Valachis etiam Saecularibus & Plebejæ sortis concessa, & a diva Impe-

47 ratrice / Maria Theresia confirmata solum ad Ecclesiasticos & Nobilitari Praerogativa gaudentes, quorum Conditio eadem, quae reliquorum Patriae Civium, & qui eidem Nationi e tribus receptis systema Principatus constituentibus, ubi per adoptionem Bonorum sibi sedem fixerunt, hoc ipso absque quartae Nationalitatis erectione, ac Constitutione adnumerati essent, referri, non vero ad Plebejos etiam extendi posse, ac debere, ne Systema Principatus evertatur, neve Plebs Valachorum aliorumque advenarum numerum inter Nationes faciat, ac vel ulli trium Nationum, earumque juribus, Privilegiis Immunitatibus & Praerogativis praejudicio sit.

Agnoscit quidem Natio supplicans, quod Valachorum Nobilium Conditio, quantum ad usum Privilegiorum Nobilitarium eadem sit, quae reliquorum Patriae Civium; cum dolore tamen fateri simul debet, quod ad eminentiores dignitates servato ritu Religioneque Graeca nullus, ad minora vero pauci, & hi summa cum difficultate admittantur. Fateri porro debet, ignotam sibi esse Legem illam, vi cujus Nobiles Va'achi eidem e tribus Nationibus receptis, ubi per adoptionem Bonorum sedem fixerint, adnumerati fuissent; notum vero est omnibus in Historia patriae versatis, Valachos aliquot Saeculis ante tres receptas Nationes 48 in Transsilvania sedem domiciliumque fixisse, & circa finem Saeculi / IX. Hungarorum tunc in hanc Provinciam ingressorum Ducem Tuhutum sua propria Voluntate data dextra in suum etiam Dominum elegerisse, atque ab eo tempore Universitatem Regnicolarum in Transsilvania ex Hungaris, & Valachis constituisse, non autem hos illis aut aliis Nationibus adnumeratos esse. Ignotam porro esse Nationi supplicanti Legem, vi cujus haec, vel illa Natio in Transsilvania pro recepta esset declarata; notum vero esse, terminum *recepta* primum Saeculo XVI. de novis Religionibus per Reformationem enatis usuari cepisse, & in sensu conditarum tunc temporis Legum, *receptam Religionem* non aliud significare, quam Religionem adliberum Exercitium admissam, de hac autem, aut illa Natione terminum hunc in Legibus declarationem Statuum Anno 1744 factam antecedentibus nusquam usurpari, sed Nationes legali existentia gaudentes, Regnicolares appellari, & ad harum Numerum etiam Valachicam pertinere, in superioribus, probatum est evidenter; dari tamen in Transsilvania Nationes unitas, & tres esse Nationes systema hujus Unionis constituentes, Valachicam vero ad earum Numerum non perti- 49 nere aequae certum est. /

Interim cum Unio haec eo modo, ut juribus Regnicolaribus Nationis Valachicae alioquin in Transsilvania omnium antiquissimae deroget, atque illa evertat, erigi nunquam potuerit: hinc acerbum, & gravissimum accidit Nationi huic, quod ipsam praetacta Statuum declaratio de Anno 1774 ad eandem cum advenis classem collocet. Non advena¹ sed antiqua et omnibus aliis longe antiquior est Natio Valachorum in Transsilvania; nunquam quaesivit illa, nec quaerit eversionem Principatus, sed potius redintegrationem, dum se ad usum jurium Civilium, & Regnicolarium, quem ipsi non Lex ulla, sed iniquitas temporum ademit, reponi

¹ Vezi traducerea. Conștiința de stăpîn al țării precedă cu secole, unitatea politică!

quaerit ; nunquam per hanc Repositionem praejudicium fiet aliis tribus Nationibus aut earum juribus, Privilegiis Immunitatibus & Praerogativis, cum per illam nihil aliud obtinebit Natio, quam quod prius habuit, & injuria temporum amisit, nec opus unquam erit propter supplican-tem Nationem quartam erigere Nationalitatem, cum illa jam a pluribus Saeculis alteram immediatae ab Hungaris constituerit Nationem Regnicola-rem.

Quod vero in praeattacto articulo de Anno 1744 solum Nobilibus Valachis eadem cum reliquis Patriae Civibus admittatur Conditio ; plebejae vero sortis Valachi ab ea excludantur ; id equidem supplicanti Nationi acerbissimum accidit, experiturque in sui, & Provinciae desolationem funestas hujus Declarationis sequelas ; etenim, ut alia silentio praeterean- tur, binis ab inde vicibus exturbatio miserae hujus Plebis in nonnullis Fundi Regii circulis tentata fuit, quamvis praeter superius adducta, ipsum etiam fundamentale de Regio fundo sonans Privilegium Saxonicae Nationi collatum, evidenter probet, Valachos itidem eisdem cum Natione hac frui debere juribus, & Libertatibus.

- 50 Non est quidem intentio Nationis supplicantis, ut pro sua Plebe plus quidpiam obtineat, quam eidem jure competit ; cum tamen de Praemis-
51 lissis luculenter prodeat, id ipsum illi competere, quod aliarum in Prin-
cipatu degentium Nationum Plebi competit ; haec autem e Numero Pa-
triae civium haud excludatur : id praepremis in votis habet Natio suppli-
cans, ut sua etiam Plebs eodem/modo ac aliarum Nationum plebei homi-
nes tractetur, atque adeo cum eadem cum his onera civilia sustineat,
iisdem quoque Beneficiis perfruatur exigentibus id variis alioquin Altissi-
mis ordinationibus.

Quoniam vero Ordinationes hae, et praeattacta Augustissimorum
Majestatis Vestrae Sacratissimae Praedecessorum Diplomata in Gentis
Valachicae favorem levamenque, emanata, hactenus aut exiguum aut
brevis tempore, semper vero incertum effectum habuerint ; proinde nec
Natio supplicans ad communem Usus jurium societatis civilis quibus
ipsam noverca sors exiit, reposita sit sed in hodiernum usque onera
duntaxat bajulare, Beneficiis vero Regnicolaribus carere cogatur ; id vero
non tantum Regulis justitiae et aequitatis adversetur, sed Statui quoque
Publico summum adferat detrimentum, quando nulla Nationis hujus
quamdiu Clerus et Nobilitas in abjecto Statu conservabitur, sperari possit
Cultura, proinde nec industriae ulla accessio sed potius ignorantiam, desi-
diam et ignaviam cum omnibus, quae abinde generari solent, vitiis,
majora adhuc apud ipsam in desolationem Provinciae Incrementa habi-
tutam, mutuam praeterea Nationis hujus erga alias et erga ipsam aliarum
diffidentiam, enataque exinde interna odia, infaustosque animorum mo-
tus, et exacerbationes ampliore cum Publicae, Privatorumque Securi-
tatis, et tranquillitatis periculo, accessionem sumpturas fore praemetuere
52 liceat (ad quae omnia prae vertenda Complures Patriae Cives aequita-
tem justitiamque, prae oculis/habentes Nationis supplicantis Repositio-
nem ad usum omnium jurium Regnicolarium jam pridem desidera-
runt) hinc.

Natio Valachica supplex humilisque ad Thronum Majestatis vestrae accedit, ac sequentia qua decet Veneratione, ac subjectione petit rogatque.

53 1. Ut odiosae et Ignominia plenae Nomenclationes : *tolerati, admissi inter Status, non recepti*, aliaeque hujusmodi quae tanquam externae maculae sine jure et Auctoritate Nationi Valachicae affixae fuerunt, nunc prorsus demantur, atque veluti indignae, et injuriae Publicae revocentur, ac deleantur ; sicque per Clementiam Majestatis Vestrae sacratissimae rediviva Natio Valachica ad usum omnium jurium Civilium, et Regnicolarium reponatur, proinde.

2. Nationi supplicanti inter Regnicolares Nationes idem locus, quem ipsa juxta adductum in praemissis Testimonium Conventus B. Mariae Virginis de Kolosmonostra Anno 1437 tenuit, restituatur. /

3. Clerus hujus Nationis Orientali Ecclesiae addictus absque discrimine, an cum Ecclesia Occidentali in omnibus idem sentiat vel minus, Nobilitas item, ac Plebs tam civica quam ruralis eodem plane modo ac Clerus, Nobilitas et Plebs Nationum Systema Unionis constituentium consideretur, ac tractetur, eorundemque Beneficiorum particeps reddatur.

4. In Comitatibus, Sedibus, Districtibus, aliisque Communitatibus, occasione electionis Officialium, et ad Comititia Deputatorum, apud aulica item et Provincialia Dicasteria occurrentibus Officiorum Restaurationibus, ac Promotionibus applicandorum ex hac Natione proportionato Numero Individuorum justa Reflexio habeatur.

54 5. Comitatus illi, Sedes, Districtus, et Communitates Civicae, in quibus Valachi reliquas Nationes Numero superant, nomenclationem etiam a Valachis ; in quibus autem aliae Nationes Numero praecellunt, ab his illam habeant, aut vero mixtum Nomen Hungarico-Valachicum, Saxonico-Valachicum gerant, vel denique sublata penitus Nomenclatione ab hac vel illa Natione desumpta, Nomen duntaxat illud tam Comitatus quam Sedes, et Districtus retineant, quod a fluviis, aut arcibus hactenus gesserant, et universi Principatus Incolae absque ullo Nationis vel Religionis discrimine iisdem pro ratione Status, et Conditionis Libertatibus et Beneficiis frui, ac gaudere eademque pro mensura Virium Onera supportare debere declarentur. /

Aequitati naturali, Principisque, Societatis Civilis, Pactisque conventis inniti petita haec e supra dictis abunde patet. Et cum Natio supplicans jam Anno 1761 juxta Conscriptionem tunc in omnibus Circulis et Locis (Districtu Coronensi excepto) peractam ultra 547 000 Individua numeraverit, et si Valachi hujus Districtus pro illo tempore tantum in 13 000 Individuis computentur, Natio haec tunc ex 560 000. Individuis numeraverit, et si Valachi hujus Districtus pro illo tempore tantum in 13 000 Individuis computentur, Natio haec tunc ex 560 000. Individuis constiterint, omnes autem reliquae Nationes simul sumptae computatis eo etiam Valachis, qui derelicta propria Religione ad alias transiverunt juxta Conscriptionem Anno 1766 peractam nonnisi 392 000 et aliquot centum Individua numeraverint exindeque concludere sit ; Populationis modernae Transsilvaniae ex uno millione et fere septingentis millibus hominum juxta

conscriptionem Anno 1787 consistentis praecipuam partem, et fors integrum Milionem ex hominibus Nationis supplicantis constitui, cum praeterea duo integra Regimina limitanea in Principatu, et fere duae tertiae trium ibidem Regiminum campestrium, et plusquam una tertia Regiminis siculici equestris ordinis ex Individuis supplicantis Nationis consistent, et in genere publica provinciae onera Natio supplicans a proportionem majoris, numeri in majori etiam quantitate, quam omnes aliae Nationes simul sumptae sustineat; consedit ipsa in Paterno Majestatis vestrae affectu, ex his etiam considerationibus justissima sua petita optatum sortitura eventum, praesertim cum a suprema duntaxat Majestatis vestrae auctoritate ejus repositio ad usum jurium Regnicolarium, e quo non Lege sed iniquo duntaxat fato detrusa fuit, pendeat.

55 Quodsi tamen Majestatis Vestrae Sacratissimae Intentio ea esset, ut hae Gentis erga Augustissimam Domum semper fidelissimae Preces Statibus et Ordinibus in Comitibus nunc in Provinciis congregatis, per Regium ad illa Commissarium Plenipotentiarium / praevie communicentur, cum in hoc casu facile accidere possit, ut non obstante petitorum justitia in praemissis satis comprobata, et magnae partis Regnicolarum in Comitibus congregatorum dulcis duntaxat Patriae Felicitatem, et publici Boni promotionem prae oculis habentium desiderio, ad deferendum Nationis supplicantis precibus directo; aliqui nihilominus e Patriae Civibus in modernis Comitibus praesentibus sive usum precibus Nationis Contrarium, praescriptione quasi roboratum (quamvis praescriptio contra jura societatis civilis locum non habeat) allegantes, seu adaequatam jurium societatis civilis notitiam haud habentes, seu denique Historiam Patriae patriarumque Legum sensum minus examinantes proinde nec Iustitiam petitorum Nationis infrascriptae satis perspicientes, et fors etiam in parte occulto quodam Nationis, et Religionis odio inducti felicem hujus rei Exitum quoquomodo impedire, et sufflammare conarentur: supplicat Natio infrascripta in omni humilitate, dignetur Majestas Vestra Sacratissima pro hoc casu clementer admittere, ut in confluxu quodam Nationali, cujus celebrandi modalitatem, et Locum duo Nationis in Provincia Episcopi, adscitis in consilium quibusdam de clero, Nobilitate Statuque militari individuis, quantocyus Majestati Vestrae Sacratissimae proponendum haberent, aliquot Deputati Causam Nationis ubicunque necessum erit, acturi, et defensuri, ac si huic non obstante ejus justitia, obstacula ponerentur, omnia afflictae/Nationis gravamina in ordinem redacturi, et vestrae Majestati pro clementissima medela proposituri eligantur, 56 necessariae hunc in finem Instructione muniantur.

Dignata est Majestas Vestra Sacratissima, similem Gratiam, et consolationem non tantum illi Nationis supplicantis parti, quae Banatum, Comitatusque Hungariae, Banatui et Transsilvaniae vicinos incolit, totique Illyricae Nationi, sed et omnibus Amplissimae Monarchiae Gentibus clementissime impertiri. Exposuerunt illae omnes e publicis Confluxibus

sua Gravamina et postulata Majestati Vestrae Sacratissimae, nec ulla ab Augusto Clementiae Throno inconsolata recessit; sperat ideo Natio quoque supplicans integrum fere Millionem hominum constituens in ultimis quidem Monarchiae finibus constituta, Augustissimae tamen Majestatis Vestrae Domui corde animoque semper fidelissima Consolationem, pro qua supplicat, ab Justitiae, et clementiae fonte semet aequè consecuturam.

Majestatis Vestrae Sacratissimae

humillimi perpetuoque fideles subditi Clerus, Nobilitaris Civicusque Status universae Nationis in Transsilvania Valachicae. /^a

^a Începînd cu pagina următoare, se dă traducerea, în versiunea editorului.

1 APELUL ROMÂNILOR TRANSILVĂNENI CARE CER SĂ FIE REPUȘI ÎN DREPTURILE COMUNE CELOR TREI NAȚIUNI RECUNOSCUTE, CU ÎNSEMNĂRI ISTORICO-CRITICE DE I.C.E., UN CETĂȚEAN DIN TRANSILVANIA. LA CLUJ. CU CHELTUIALA ȘI CU TIPARUL LUI MARTIN HOCHMEISTER, TIPOGRAF AL TRIBUNALULUI CEZARO-CRĂIESC ȘI LIBRAR AUTORIZAT. 1791.

1v Nu poate să pară că a încetat de a mai avea (ceva), cine nu a avut niciodată (nimic)...

Imprimatur, C(onte) Eszterházi, cu propria mînă.
Cluj, în ziua de 10 august, 1791.

PREFAȚA EDITORULUI

Felul oamenilor pe care, de la prima privire, ar putea să-i offenseze acest comentariu, este dublu: unii dintre ei care, deși ei înșiși sînt de alt neam, își duc viața în această țară (lat. *provincia*, nn.), aproape ca și românii, socotind această cauză (a românilor) comună (cu a lor, proprie) și dornici de răsturnări în stat, privesc prea pieziș la tot ceea ce se referă la întărirea vechilor legi ale Cetățenilor Transilvăneni (lat. *cives Transilvani*, adică: unguri, sași și secui, nn.). Însă, acestor trîntori ai Patriei^a, dacă nu le plac aceste (răspunsuri) ale noastre, oricui îi este la îndemînă ce să li se răspundă, ce sfat să li se poată da, ca să se elibereze de o asemenea neplăcere. Să gîndească singuri cum le place,

^a În continuare adnotăm *prefața* și extrasele prezentate, cu notele critice de răspuns ale lui I. Budai-Deleanu, cel mai autorizat învățat român, prin vasta sa cultură și geniul înnăscut și prin atașamentul față de cauzele legitime, adversar al regimurilor despotice. Și Clain, și Șincai au răspuns, dar *Antibrisis* a lui Șincai nu s-a putut tipări (vezi *Cronica*, vol. I, p. 440), iar Deleanu nu putea risca să ceară tipărirea. I. Budai-Deleanu a lăsat, așadar, în manuscris: *Widerlegung der zu Klausenburg 1791 über die Vorstellung der Walachischen Nation herausgekommen Noten*, adică *Combaterea Notelor publicate la Cluj, în 1791, cu privire la Petiția națiunii române* (Ion Budai-Deleanu, *Scrieri inedite...*, de Iosif Pervain, Editura Dacia, Cluj, 1970, pp. 37—114):

Așadar: *trîntorii patriei*: „*Fucis patriae*. Ce neobrazare nechibzuită! Autorul numește trîntori ai patriei pe oamenii care fac parte din aceeași categorie cu românii; prin urmare, după părerea sa, nici românii nu sînt altceva decît tot niște trîntori. Dacă, însă, oameni care cultivă pămîntul, se ocupă de creșterea vitelor, oameni din care este alcătuită cea mai mare parte a oastei și a păturii producătoare transilvănene, care întrețin pe soldat, pe judecător, și pe însuși autorul notelor, dacă aceștia sînt trîntorii Transilvaniei, atunci aș vrea să știu, cine sînt oare albinele acestor țări? Desigur că nu aceia care trăiesc din hărnicia trîntorilor, etc.

Disprețul cu care autorul notelor vorbește despre „străini” dovedește netăgăduitul său zel de renegat, el însuși fiind un străin. Nu ar fi fost oare mai echitabil ca el să recunoască faptul că Transilvania datorează gradul de cultură la care a ajuns „străinilor” stabiliți din timp în timp aici? (*op. cit.*, p. 79).

nu mă interesează să zăbovesc asupra părerilor lor, iar cele scrise așa cum sînt scrise, nu sînt pentru ei.

Însă, mai sînt și ceilalți (de-al doilea fel), nu numai străini, ba chiar și cetățeni (lat. *cives*, adică : unguri, sași, secui, nn.) ai acestei țări, de care, de bună seamă, trebuie ținută socoteală. Aceștia, fiind că sînt ei oameni buni la suflet și miloși (lat. *humani*, nn.), datorită moderației firii lor (lat. *temperamentum naturae suae*, n.n.), fără îndoială se alipesc partidei acelora (a românilor, nn.), pe care îi socotesc că sînt nefericiți, și se conving ușor pe sine înșiși, că acei care sînt nefericiți, au ajuns așa, datorită nedreptăților. Această opinie a lor, în măsura în care se referă la românii noștri, a ajuns să fie strașnic confirmată de această libelă umilă (*Supplex Libellus*), de care vorbim, ca și cum n-ar fi verosimil ca această națiune (lat. *natio*, adică, aci : *neam*) să-și fi adresat rugămintele sale la tronul regal, dacă nu s-ar bizui pe o evidentă îndreptățire a cauzei. Mi s-a părut că merită, fără îndoială, străduința să împrăștii această aparență de adevăr (întemeierea cauzei românilor, nn.) și, mai mult, să dezvinovătesc de această suspiciune pe conducătorii și ordinele (stările, lat. *status*, adică nobilimea și clerul națiunilor recepte, nn.) patriei (țara stăpînită de nobilimea și clerul celor trei „națiuni“, des menționate : unguri, sași, secui, nn.) mele, care sînt vizați în mod limpede, pentru nedreptate făcută românilor. Problema despre care este vorba, este, pe scurt aceasta ^a : În articolul al șaselea al comițiilor (adunărilor)

^a Pe scurt este aceasta : „*In summa haec est*“. „Cu greu putem rezista bănuiei că autorul notelor a intenționat să-i convingă pe compatrioții săi că însăși Curtea ar fi împotriva revendicărilor românilor, și prin aceasta să lipsească pe monarh de dragostea națiunii române, care îi aparține într-o măsură atît de mare și pe drept, întru cît pînă în prezent el a fost întotdeauna singurul sprijin al acestei națiuni. Căci altminteri, de ce ar vrea autorul notelor să dea cititorilor săi impresia că împăratul Leopold II refuză să recunoască națiunii române alte favoruri decît cele acordate prin articolul 6 de lege, din anul 1744 ? În rescriptul prin care s-a comunicat stărilor petiția națiunii române, Leopold II spune : „*Ut nobis quanto ocyus opportuna media proponatis, qualiter ex consideratione Boni publici memoratis Provinciae Incolis, aequa, et systemati Magni Principatus Transylvaniae conformi ratione consuli, illisque usus, Beneficiorum Concivilitatis una cum libero Religionis exercitio sine discrimine Ritus pro futuris temporibus Lege publica sancire, simulque intertentioni etiam. Cleri utriusque Ritus convenienter prospici, ac una rudioris Plebis Valachicae cultura promoveri, et --propagari possit*“. Să se compare acest pasaj cu articolul din 1744 și apoi să se tragă concluzii“. Pînă aci I. Budai-Deleanu. Traducerea rescriptului imperial citat deasupra în latinește de Deleanu : „Ca să ne prezentați cît mai de grabă, în ce chip, luînd în considerare Binele public, se poate hotări, după dreptate, în privința mai sus-pomeniților locuitori ai provinciei (Ardealul, nn.), și, după o socoteală care să fie conformă cu sistemul (constituția, nn.) Marelui Principat al Ardealului ; și, pe viitor, să li se consfințească lor (românilor, nn.), prin legea publică, folosința Binefacerilor care decurg din concetățenie (decî, după împăratul Leopold, românii trebuiau să fie prin legea publică integrați în sistemul principatului, drept „*concives*“, *concetățeni*, iar dreptul lor „*concivilitas*“, *concetățenie*, la rînd cu ceilalți „*cives*“, *cetățeni*, adică : unguri, sași, secui, nn.), împreună cu liberul exercițiu al credinței religioase, fără discriminare de rit (adică românii ortodoși să fie tratați la fel cu românii greco-catolici, iar aceștia din urmă se prevăzuse deja să fie tratați pe picior de egalitate cu religiile recepte în principat : catolicii propriu-ziși, calvinii, luteranii, sociniani, nn.), și tot odată să se prevadă măsurile cuvenite pentru întreținerea (?) (eroare de lectură în ms., nn.) clerului de ambe riturile (greco-catolic și ortodox, nn.), și în același timp cultura (civilizarea prin instrucție, nn.) plebei (poporului de rînd, nn.) valahice, nișel cam neșlefuită, să fie promovată și să poată fi difuzată.“

din anul 1774, s-a decretat : „Românii, care se bucură de prerogativa nobilitară, să fie socotiți că fac parte dintr-acea națiune din cele trei recepte, care constituie sistemul acestui principat, unde își vor fi fixat domiciliul prin cumpărare de bunuri (moșii), fără, însă, înălțarea unei a patra națiuni (cea românească, alături de cele trei recepte, nn.), ba, mai mult, să nu se răstoarne sistemul (constituția) acestui principat, și să nu se extindă drepturile acelor trei națiuni (unguri, sași, secuî, nn.) la plebeii români, sau ca aceștia, și la fel alți venetici (lat. *advenae*), să nu poată face număr (să nu fie socotiți) între națiuni. Și acest articol, pread dreptul principe (al Ardealului, rege al Ungariei, împărat al Austriei, nn.), foarte păstrător al legilor patriei, Leopold al II-lea, prin rescriptul către ordinele (staturile, nn.) provinciei (Ardealului, nn.), din Florența, 18 mai ale acestui an, de care vorbim, scris, poruncește să fie ținute ca fundament al hotărârilor ce ar urma să fie statuate în favoarea românilor. Românii se plâng împotriva, că același articol este nedrept cu ei, fiindcă odinioară, ba mai mult, în secolul al XVII-lea, au existat drepturi mai mari ale lor, și aceleași cu ale ungarilor. Așadar, acest lucru (lămurirea de către notele autorului, nn.), trebuie făcut ca să se învețe (cei neștiutori, nn.), că neamul românilor, începînd de la intrarea ungarilor în aceste părți, nicidecum nu s-a bucurat de acel drept de cetățenie transilvană (lat. *civitas transilvana*, nn.), de care se bucură acum cele trei națiuni care constituie sistemul acestui principat, națiuni care se denumesc primite (lat. *receptae*, nn.), și tocmai de aceea am menționat articol din anul 1774 este drept și că poate să fie ținut, în afară de orice bănuială de nedreptate adusă românilor, drept fundament (lat. *basis*) al legilor referitoare la români.

Dacă acest lucru se va fi dovedit prin acest mic comentariu al meu, cititorul înțelept va vedea. Mie însă îmi pare că atît de mult am săvîrșit tema propusă, încît nu mai rămîne loc la îndoială. Ba, mai mult, că s-ar putea ca vreo demonstrație să pară că este atît de redundantă, încît mi s-ar putea striga : *Dar nu era locul acum pentru această* (do-vadă). De bună seamă, cititorule, cu condiția să cîntărești (judeci), dacă tu vei continua să te menții la părerea ta, n-am să pledez împotriva, ci am să te rog să primești, cu bunăvoință, aceste accesorii (lat. *parerga*), care se referă la patrie și care nu sînt cu ușurință, la îndemîna oricui.

Într-altele, dacă înțeleg să analizez ce s-a făcut mai înainte, bazat pe mărturia vechilor documente, nu mă ating, nici nu pot și nici nu vreau, de ceea ce este în interesul patriei să se facă în favoarea românilor. Și într-adevăr văd că conducătorii patriei mele își dau acum străduința ca, pe cît se poate să se facă, conform cu obiceiurile țării (Ardealul), să sporească avantajele acestor oameni. Care dacă se va face, se va face fiindu-le favorabili românilor și feliicitîndu-i cetățenii transilvăneni în comun (lat. *cives Transilvani universi*, nn., adică aceiași : *unguri, sași, secuî*), din partea mea răspund (de bunele mele sentimente față de ei), despre alții, pot cu siguranță să judec asupra bune'or lor

sentimente, pe măsura umanității vremurilor noastre. ^a Scriam la Sibiu, 3 august 1791. /

7

DIVINE CEZAR AUGUST,

8 Dat fiind că scopul suprem al majestății tale în conducerea acestui imperiu, și foarte dreapta intenție aceea este, ca legile, atât cele asupra persoanei, cât și cele politice, să se extindă asupra tuturor membrilor statului care îl formează prin unirea lor / și care susțin cu prețul vieții și cu munca lor sarcinile prin care se păstrează statul, și ca o parte din cetățeni să nu fie separată, încît să priveze samavolnic de drepturi pe cealaltă parte și să o asuprească, din această cauză națiunea română care-și petrece viața în Marele Principat al Transilvaniei, prin acest Apel se pleacă în fața Tronului Majestății și se roagă cu toată insistența să-i fie redată vechile drepturi care prin natură sînt atribuite tuturor cetățenilor și de care a fost spoliată, așa cum se va arăta mai jos, în secolul trecut, fără nici o întemeiere, și numai datorită soartei nefericite de pe acele vremuri.

9 Națiunea română ^b este mai veche decît toate națiunile, cu mult mai înainte de aceste vremuri, din moment ce este sigur și dovedit prin documente istorice, prin tradiția neîntreruptă, prin asemănările de limbă și de obiceiuri, ca ea își trage originea de la coloniile / romane duse de împăratul Traian, la începutul secolului al II-lea, ca să apere provincia Dacia cu un număr foarte mare de veterani.

Urmașii lui Traian au stăpînit Dacia cîteva secole ; în vremea stăpînirii lor, a fost îmbrățișată, în această provincie, și religia creștină de ritul Bisericii Răsăritene (ortodoxă), prin străduința episcopilor Protogen, Gaudentius, Nicetas și Theotim, în special în secolul al IV-lea, așa cum întreaga istorie a bisericii ne învață. /

10 Între timp, în secolul al III-lea, au început neamuri barbare să-și încerce norocul războiului, în această roditoare provincie a imperiului, și au reușit în diferite regiuni ale ei să-și stabilească, pentru o vreme, așezări puternice ; însă niciodată nu au putut să aducă pînă acolo lucrurile, încît să facă să dispară, desăvîrșit, din Dacia, numele de *roman* și stăpînirea (romană) ; căci este lucru sigur că chiar în secolul al IV-lea

^a Dacă cititorii ar mai ști astăzi latinește, ar putea aprecia singuri, cît de bine este formulat dictonul lui Buffon : *Stilul e omul*. Josephus Carolus Eder cînd scrie latinește este greoi, nesărat, formular, pedant, dar mai este și : fariseu, insinuant, servil, arogant, intelectualul tipic lacheu al regimului politic, supralicîtîndu-și devotamentul pe care nu i-l pretinde și nu i-l prețuiește nimeni. Prefața și notele lui la textul *Supplex*-ului sînt o oglindă a speciei de ciocoi-lacheu produs în principatul plurinațional ardelen. Ciocoiul grec (sau român chiar, sau de alt neam) din celelalte două țări românești, în epocă, avea de partea sa „scuza” inculturii, a lipsei de educație sau hămeseala, ceea ce nu s-ar putea spune de Eder. Nu știm ce recompensă anume a primit, dar și-a dezonorat tagma de om de cultură, dator să spună numai adevărul.

^b După istoriografia Școlii Ardelene, poporul român = poporul roman din Dacia. Elementele alogene nu schimbă calitatea de roman a românilor.

mai multe cetăți din acele părți, mai ales dinspre răsărit, pe malurile Dunării, dădeau ascultare împăraților romani, însă părțile mai dinăuntru ale Provinciei erau atît de populate de locuitori romani, că deja, în secolul al VII, scuturînd jugul străinilor, își ridicau un stat al lor.

De această soartă s-a bucurat în special acea parte a Daciei, care astăzi se numește Transilvania, și locuitorii ei romani făcînd să înceteze stăpînirea altor neamuri, au dat ascultare, pînă la sosirea ungarilor, unor șefi aleși din neamul lor. /

- 11 Apoi, din stăpînirea pe care, între celelalte popoare ce s-au perindat aci, au avut-o asupra romanilor din Dacia, anumite popoare slave, a rămas acea urmă, care se mai păstrează încă pînă astăzi, că numirea
- 12 de *vlahi* sau *valahi*, / care, la popoarele slave, după mărturia lui Lucius dalmatul și a lui Cromer polonezul, denumea pe oricine e *roman*, *italian* sau *latin*, s-a atribuit, mai tîrziu, romanilor care locuiau în Dacia. Pe vremea cînd ungarii, la finele secolului al IX-lea, sub conducătorul Tuhutum, năvăliseră în părțile transilvane, locuitorii romani erau numiți *vlahi*, cu nume deja schimbat. După mărturia celui mai vechi istoric
- 13 maghiar, Notarul Anonim al regelui Bela, / în acel moment aveau un conducător de-al lor, Gelu, care deținea puterea supremă; și totuși, în bătălia pe care a dat-o cu ungarii, pentru apărarea patriei, a fost lipsit de noroc, fiindcă în acea bătălie și-a pierdut domnia și viața. /

- 14 După această tristă soartă a conducătorului lor, locuitorii Provinciei romani, sub nume de *vlahi*, nu s-au mai împotrivit ungarilor, ci, după ce au văzut moartea domnului lor (așa cum Anonimul, Notarul regelui Bela, povestește în *Istoria șefilor maghiari*, capitolul 27), de bună voia lor, dînd mîna (dreaptă) și-au ales lor domn pe Tuhutum, conducătorul ungarilor, și au întărit bunacredința prin jurămint. Gyla cel Bătrîn, nepotul conducătorului Tuhutum și totodată conducător în Transilvania, plecînd în călătorie, la Constantinopol, a îmbrățișat acolo, în secolul al X-lea, credința creștină, după ritul Bisericii Răsăritene (ortodoxe), și luînd cu sine în Transilvania pe călugărul Hyerotheus, iar după aceea ridicîndu-l la treapta de episcop, a convertit la aceeași Biserică (ortodoxă) pe mai mulți, chiar din neamul său (unguri) așa cum ne arată acest lucru Samuel Timon, în *Imaginea vechii Ungarii*, cartea III-a, capitolul întîi. /

- 15 În secolul al IX-lea, cînd regele Ștefan cel Sfînt, după înfrîngerea conducătorului Gyla cel Tînar, a împreunat Transilvania cu regatul Ungariei, și ceilalți unguri din Transilvania au trecut la religia creștină (totuși, prin străduința propovăduitorilor din partea Bisericii Occidentale (catolice), și care se munceau să-i convertească, au fost împreunați cu Biserica Occidentală), și după ce chiar și restul ungarilor convertiți la Cristos, încă de pe vremea conducătorului Gyla cel Bătrîn, au trecut rînd pe rînd la Biserica Occidentală, singurii locuitori ai provinciei care au continuat să rămînă în Biserica Orientală au fost vlahii.

Că, în afară de această deosebire privitoare la riturile bisericesti, opoziție fără vreun efect, drepturile cetățenești de pe vremea conducătorului *Tuhutum*, cînd au format o uniune, erau comune pentru

16 ambele neamuri, unguresc adică și românesc, ar fi de ajuns, în vederea scurtării demonstrației, să aducem ca argument pentru adevărul afirmației, / scrisorile autentice ale Minăstirei Preafericitei Fecioare Maria de la Cluj-Minăstur scrise în anul 1437, pe care scrisori preavestitul Pray, în *Dizertația istorico-critică* a șaptea, secțiunea opt, le-a editat, cu următoarele cuvinte: *Paul cel Mare de Vaida Haza, stegarul universității (congresului) locuitorilor din regatul ungarilor și al românilor din părțile transilvane etc.* /

17 Remarcă, în același loc, celebrul autor, în scrisorile sale conventuale, că *universitatea locuitorilor din regatul ungarilor și al românilor* îl face să-și amintească de un oarecare document al Sfântului Ștefan, /
18 în care e vorba de imunitățile acestora (ale nobililor, maghiari sau români); care și el este o dovadă că ambele națiuni au avut aceleași imunități (scutiri) și s-au bucurat de aceleași legi de cetățenie în regat. /

19 Națiunea^a maghiară, în același secol și în același an, în care fuseseră trimise aceste scrisori conventuale, împreună cu secuii, conaționalii
20 lor, care pe aceeași vreme începuseră să-și facă o națiune aparte, / cât și cu sașii, aduși în secolul al XII-lea, în acea provincie (Transilvania),
21 a făcut un fel de alianță de ajutor reciproc, / care unire (alianță), în anul
22 imediat următor 1438 a fost reînnoită, după cum dovedesc / mărturiile
23 vice-voievodului din acel timp Lorand-Lepeș, / pomenite mai sus.

Totuși, acea unire nu a împiedicat cu nimic drepturile cetățenești ale națiunii române, ba mai mult, situația acestei națiuni era în cea mai mare înflorire, chiar în acel secol, în care s-a înfăptuit menționata unire; ba chiar în sinul acestei națiuni (române), *Ioan Corvin Huniade*, promovat mai întâi la cele mai înalte funcții, în Transilvania, / a fost ridicat după aceea la rangul de comandant suprem în Ungaria și chiar de guvernator; iar nemuritorul fiu al lui, *Matei*, a fost înălțat la însuși tronul regal, și, ca să trecem sub tăcere pe ceilalți voievozi ai Transilvaniei, din această națiune (română), *Ioan Gheți*, din a cărui familie se spune că se află încă până astăzi unii români nobili, în comitatul Dăbica, și Ștefan Ioșica (chiar după mărturia lui Wolfgang Bethlen istoricul), de origine și din înalta nobilime românească, au purtat cu laudă, primul, înalta funcție de guvernator al Transilvaniei, al doilea, pe vremea principelui Sigismund Bathori, către sfârșitul secolului / al XVI-lea, dragătoria de cancelar. Iar către mijlocul aceluiași secol, *Nicolae Olahul*, născut de asemenea din părinți români, la Sibiu, s-a distins prin funcțiile onorifice de arhiepiscop al Strigonului în Ungaria, și de cancelar al regatului, iar fratele acestuia *Matei*, îndeplinea funcția părintească de judecător regal, în scaunul Orăștiei, în Transilvania. Și acești bărbați de cel mai înalt rang în statul deopotrivă unguresc și românesc nu-și ascundeau originea lor românească; ba mai mult, cei doi Corvini, după mărturia lui Bonfinius și a lui Lucius dalmatul se făleau că ei, împreună cu națiunea lor, își trag vița de la coloniile romanilor. Pe lângă acestea, depune mărturie împăratul Ferdinand I asupra originii din neamul valah

^a *Nobilimea*, nu sensul curent azi.

al romanilor, atît a Corvineştilor, cît şi asupra sus-numitului arhiepiscop de Strigon şi cancelar al său, cînd în *Diploma* dată familiei menţionatului arhiepiscop, se exprimă el însuşi, prin aceste cuvinte : „*Acesta este începutul aproape al tuturor neamurilor celor prea laudate, între care valabii,*
 26 *conaţionalii tăi, deşin nu cel mai de pe urmă loc, / ca unii care este ştiut că se trag de la cetatea Roma, stăpîna lumii, din care cauză încă şi astăzi pe limba lor se numesc români ; acest neam al tău s-a remarcat prin vitejie ; a dat naştere la mulţi, foarte renumiţi generali, între care se cuprind şi Ioan Huniade, tatăl slăvitului rege Matei, şi înaintaşii tăi de pe acea vreme.*“ / ...

42 Aşadar, toată actuala soartă tristă a românilor din Transilvania se datorează nu legilor, ci nedreptăţii vremurilor : căci niciodată nu s-ar putea dovedi că vreo putere legislativă din Transilvania ar fi comis o atît de mare nedreptate, ca naţiunea cea mai veche din provincie (Ardeal) să fie privată şi despuiată de drepturile cetăţeneşti, prin pacte încheiate, aşa cum s-a arătat mai sus ; şi, chiar dacă soarta cea foarte nedreaptă a împins lucrurile pînă acolo, încît clerul acestei naţiuni a fost exclus treptat de la drepturile de care se bucură clerul celorlalte naţiuni, şi nobilimea (românească) de la slujbele şi funcţiile, mai ales, cele mai înalte, totuşi, niciodată această naţiune nu a fost exclusă de la cel mai liber exerciţiu al religiei sale, şi de asemenea, de la privilegiile stării de nobil, ba mai mult, acei nobili români care, sau ai căror strămoşi mutîndu-şi religia grecească (credinţa ortodoxă), au îmbrăţişat religia catolică sau reformată, au putut şi în fapt pot să se ridice fără dificultate, chiar
 43 şi la funcţii mai înalte ; să ni se îngăduie să aducem ca exemplu / ilustratele familii ale grofilor Kendefi şi de asemenea ale baronilor Iosika, Huszár, Nalátsi şi mare parte din familiile de nobili din comitatul Hunyad (de Hinedoara) şi origine din districtul Făgăraş, care au îmbrăţişat religia catolică sau reformată de demult sau mai de curînd. Aceste familii au purtat, şi în fapt unii membri din aceste familii poartă funcţii foarte înalte chiar şi în principat, cu toate că celor mai mulţi cetăţeni ai patriei le este foarte limpede că acele familii şi altele, chiar dintre cele mai de frunte, îşi trag originea din resturile romanilor (romanii rămaşi pe loc, cu ocazia „retragerii“ lui Aurelian, peste Dunăre, nn.), adică din actualul neam al românilor, şi cum arată evident documentele literare (scrise) ale lor (familiilor nobile româneşti maghiarizate, nn.), mai ales cele mai vechi, dacă se cercetează cu privire critică (corect) şi care au condus principatul chiar sub principii, care după compilaţia constituţiilor aprobate — constituţii care au oferit prilej să se ivească opinia că naţiunea românească ar fi numai tolerată — au stăpînit în principat ; mulţi din neamul românesc s-au înălţat în ceata adevăraţilor nobili, mai ales pentru meritele dovedite cu armele, ba chiar mulţi dăruţi (cu moşii, n.n.) se bucură de drepturi posesionare, şi unii, şi alţii, pînă în ziua de azi, strîiniţi pe toate drepturile stării de nobil şi pe documentele de donaţie, la fel cu nobilii şi cei dăruţi din alte naţiuni din provincie (Ardea!), fapt care decurge ca dintr-o albie înclinată demonstrînd că naţiunea românească niciodată nu a fost despuiată de către puterea legislativă, de drepturile cetăţeneşti

ale regatului, și nici nu a fost declarată drept tolerată, ba dimpotrivă, s-au creat nobili din sânul ei. .../

- 44 Dealtfel, un astfel de decret (statut), prin care o națiune, și mai veche și mai numeroasă decât toate celelalte, să fie privată de drepturi cetățenești, niciodată nu ar fi putut, din mai multe considerente, să obțină confirmarea principelui, iar dacă ar fi fost luată decizia fără asentimentul lui (principelui), nu ar fi obținut putere de lege, ci mai de grabă ar fi anihilat asociația cetățenească (lat. ; *societas civilis*) prin care s-au unit ungurii și românii, pe la sfârșitul secolului al IX-lea, sub ducele (conducătorul) Tuhutum, dându-și dreapta, și ar fi repus ambele națiuni în starea în care fuseseră, adică în stare de război (în care se găseau) mai înainte de alegerea ducelui Tuhutum al ungurilor, drept domn al lor, alegere făcută de bunăvoia românilor ; așa că ar fi trebuit să se lupte din nou, pînă cînd o națiune ar fi subjugat-o pe cealaltă, sau s-ar fi unit, pe baza unor noi convenții ; dat fiind însă că nici una din două nu se poate dovedi că a avut loc, au rămas convențiile de mai înainte, în țaria lor.

- Odată stabilite acestea, dat fiind că se recunoaște că națiunea românilor și religia, nu în urma vreunei legi publice, ci numai datorită nedreptății vremurilor a suferit pagubă, în vreo parte a legilor civile (lat. : *iura civilia*), opinia că această națiune, împreună cu religia sa, pe care o mărturisește, ar fi numai tolerată în Transilvania, se sprijină
- 45 pe adausuri înserate *Colecției legilor / Aprobate*, lipsite cu totul de fundament, depinde numai de dreptatea și de clemența principelui (Ardealului, adică împăratul Austriei, nn.), să scape această națiune de soarta foarte nedreaptă și să o reazeze în toate drepturile de care s-a bucurat mai înainte.

- Acest fapt l-a recunoscut odinioară preaugustul principe și împărat Leopold I și a dispus ca nu numai clerul acestei națiuni, care a îmbrățișat unirea cu biserica Romano-Catolică, pe la sfârșitul secolului trecut, să fie admis la toate drepturile, privilegiile și beneficiile de care se bucură clerul celorlalte religii, ci, prin puterea Diplomei din 19 martie 1701, a hotărît ca toți, chiar murenii și cei din rîndul plebeilor români, care se vor fi unit cu Biserica Romană, să fie imediat socotiți în starea (lat. *status*) catolică, și astfel să fie numărați între
- 46 stări și să fie făcuți apți (lat. *reddere capaces*) să se bucure de legile patriilor, la fel cu fiii ceilalți ai patriei. Acest lucru l-a mai recunoscut chiar și augusta și de fericită pomenire principesa și împărăteasa Maria Theresia, cînd cu ocazia preluării conducerii a întărit legile locuitorilor uniți (greco-catolici) ai provinciei și în mod deosebit privilegiile și diplomele acordate românilor de către bunicul său preaugust. A recunoscut, în fine, aceasta, acel cezar de veșnică memorie, preadreptul nostru principe, Cel foarte mare Iosif al II-lea, care a înțeles drepturile curate și simple, atît ale omului, cît și ale cetățeanului, care și-a dat seama de nedreptate și de opresiune, care a văzut cu ochii săi și a luat seama că națiunea este cu mult mai numeroasă decât celelalte (națiuni) din provincie (principat) și că este foarte folositoare și în vreme de pace și în vreme de război, de aceea împlinindu-și sarcina de principe

foarte drept, a rînduit adesea, din prea marea sa îndurare, să se redea cetățenilor (românilor) drepturile, să se prevină orice neînțelegere și sciziune între națiunile principatului, lăsînd pe planul al doilea prejudecățile (lat. *praejudicia*, nn.) celor care se opuneau (a mai hotărît) ca pe viitor ștergîndu-se cu totul orice discriminare nedreaptă, de inegalitate (între cetățeni) români, fără nici o luare în seamă a neamului (lat. *natio*) sau a religiei, să se folosească deplin de aceleași legi, și de o potrivă de aceleași binefaceri ca și celelalte neamuri (lat. *gens*) din acest principat, și astfel, dat fiind că (românii) susțin poveri egale proporțional cu numărul, să dobîndească și drepturi și beneficii egale. Însă, aceste diplome, ale preaauguștilor principii, decretele și rînduiele date de ei, au avut pînă acum un efect foarte limitat; acum clerul unit cu Biserica Romano-Catolică este admis (primit), e drept, la oarecare imunități, nu însă la drepturile și beneficiile de care se bucură clerul celorlalte națiuni, iar fețele bisericești de rit grecesc-neunit, deși le incumbă și lor aceleași obligații ca preoților celorlalte religii, nu sînt scutiți nici chiar de contribuție (lat. *contributio*), dacă se exceptează taxa capitală. Nobilii români pînă astăzi, mai ales în comitate, nu fără cele mai mari obstrucții sînt primiți la cîteva slujbe foarte mărunte. Cît privește pe cei care sînt din rîndul cetățenilor sau plebeilor (*civica vel plebeja conditio*, nn.), acelora li se îngreuiază chiar și accesul la meserii și la manufacturi. Pe lîngă acestea, chiar și în comițiile (adunările) din anul 1744, ținute de stările și ordinele (lat. *status et ordines*) celorlalte națiuni, s-a declarat prin articolul al șaselea că concesiile divinului cezar Leopold I, citate mai sus, se referă chiar și la românii mireni, și la cei de condiție plebee (nenobili, dar nu iobagi, nn.), și aceste concesiuni confirmate de divina împărăteasă, / Maria Theresa, privesc numai pe preoți și pe cei care se bucură de prerogativa nobilitară, a căror condiție este aceeași cu a celorlalți cetățeni ai patriei, și care trebuiesc socotiți la rînd cu acea națiune, dintre cele trei rețete care constituie sistemul (constituția politică, nn.) principatului, unde și s-au fixat așezarea (domiciliul) prin procurare de bunuri (moșii), și fără ridicarea (la categoria de cetățeni, nn.) și constituirea unei a patra națiuni, nu poate și nu trebuie să se extindă și asupra plebeilor (români fără rang nobiliar), ca să nu se răstoarne principatul, și ca plebea românilor și a celorlalți venetici, să nu fie socotită drept națiune, să se prejudicieze vreuna din cele trei națiuni, și drepturile lor (ale celor trei națiuni) privilegiile și prerogativele lor.

Intr-adevăr, națiunea petiționară (lat. *natio supplicans*) recunoaște că condiția nobililor, cît privește folosirea privilegiilor nobilitare, este aceeași cu a celorlalți cetățeni ai patriei, însă trebuie totodată să declarăm cu durere că la funcțiile mai înalte, în cazul că-și păstrează ritul și religia greacă (ortodoxia), niciunul nu este admis, iar la funcții mai mărunte sînt primiți puțini, dar și aceștia, cu cele mai mari dificultăți. Dar trebuie să declarăm că (nouă, românilor) ne este necunoscută acea lege, în virtutea căreia nobilii români au fost socotiți că fac parte din acea națiune dintre cele trei, în care și-au fixat locuința, prin procurarea de bunuri, însă este îndeobște cunoscut celor versați

48 în istoria patriei, că românii își fixaseră locuința și domiciliul în Transilvania, cu cîteva secole (*aliquot saecula*) înainte de cele trei națiuni recepte, și că, pe la finele secolului al IX-lea, / din propria lor voință, dînd mîna (încheind un pact, nn.), și-au ales drept domnitor al lor pe Tuhutum, conducătorul ungurilor care pătrunseseră atunci în această țară, și că de pe acea vreme s-a constituit comunitatea locuitorilor (lat. *universitas regnicolarum*, nn.) Transilvaniei, din unguri și din români, și că aceștia (românii) nu sînt numărați (lat. *adnumerati*) ca făcînd parte dintre aceia (unguri, nn.) sau dintre alții. Națiunii suplicante, prin urmare, îi este necunoscută legea, pe baza căreia o națiune sau alta a fost declarată, în Transilvania, drept receptă, însă îi este cunoscut că termenul *receptă* (lat. *recepta*) a început să fie în uz mai întîi în secolul al XVI-lea, referindu-se la noile religii născute din Reformă, și în înțelesul legilor care se dădeau pe acea vreme, *religie receptă* nu însemna altceva decît religie primită să se practice liber, însă despre vreo națiune sau alta, în legile care preced declarația stărilor (lat. *status*, nn.) din anul 1744, nu se folosește nicăieri, ci națiunile care se bucurau de existență legală se denumeau regnicolare (lat. *regnicolaris*); și că în numărul acestora intră și națiunea românească, s-a dovedit în mod evident mai sus. Dar, tot așa este cert că în Transilvania sînt națiuni unite, și că trei sînt națiunile care constituie sistemul acestei uniuni, iar românii nu fac parte din numărul lor./

49 Într-altele, deși această uniune (*Unio trium nationum*, nn.) nu a reușit niciodată să abroge drepturile regnicolare ale națiunii române, de altminteri cea mai veche în Transilvania, de aci (*din uniune*) a rezultat ceva acerb și foarte grav pentru această națiune, că menționata mai sus declarație a stărilor, din anul 1744, o (națiunea română) așează în aceeași categorie cu veneticii (lat. *advena*, nn.), nu venetică, ci antică, și cu mult mai veche decît toate celelalte națiuni, este națiunea românilor din Transilvania: ea nu a căutat niciodată și nici nu caută răsturnarea principatului, ci mai de grabă reintegrarea, fiindcă caută să fie repusă în folosința legilor civile și regnicolare, care folosință ei (națiunii române), nu vreo lege, ci nedreptatea vremurilor i-o scoate; niciodată, prin această repunere (în drepturi) nu se va face vreun prejudiciu celorlalte trei națiuni sau legilor lor, privilegiilor, imunităților și prerogativelor, dat fiind că prin această repunere națiunea nu va cîștiga nimic altceva, decît ceea ce a avut mai înainte și a pierdut datorită nedreptății vremurilor, și nu va fi niciodată nevoie să se ridice o a patra naționalitate (lat. *nationalitas*) pentru națiunea petiționară, dat fiind că ea (națiunea română), de mai multe secole a constituit o națiune regnicolară, cealaltă, nedeosebită de unguri./

50 Că însă, în pomenitul articol din anul 1744 numai nobililor români li se îngăduie aceeași condiție cu ceilalți cetățeni ai patriei, și că românii din categoria plebeilor sînt excluși de la ele (drepturi egale cu ale celor trei națiuni, nn.), acest lucru se pare foarte acerb națiunii suplicante, și se verifică urmările funeste ale acestei declarații, în mizeria sa (a românilor fără rang social, iobag, nn.) și în pustiirea provinciei (țării, Ardealului); și într-adevăr, dacă trecem sub tăcere cele-

lalte, în două rînduri s-a încercat turburare (răskoală) a acestei plebe mizere, în unele districte ale fundus-ului regal, deși, pe lîngă cele aduse mai sus, însuși privilegiul fundamental (de întemeiere) al fundus-ului regal dat națiunii saxone (sașilor) probează cu evidență că românii trebuie să se bucure la fel cu această națiune, de drepturi și libertăți.

51 De bună seamă, nu este intenția națiunii care prezintă această cerere, să obțină pentru plebea sa, ¹ ceva în p'us, față de ceea ce i se atribuie conform legii; dat fiind însă că din cele expuse mai sus rezultă din plin că ei i se cuvine (același tratament) care se aplică plebei celorlalte națiuni care trăiesc în principat, (cerem) ca aceasta să nu fie exclusă din numărul cetățenilor patriei; în primul rînd aceasta dorește națiunea suplicantă, ca și plebea sa să fie tratată ca / oamenii de rînd (plebeii) celorlalte națiuni, și așa cum susține aceleași sarcini de stat împreună cu aceia (oamenii de rînd din celelalte națiuni), să se bucure și de aceleași beneficii, dealtfel lucru pretins de diferite prea-înalte dispoziții.

52 Dat fiind însă că aceste dispoziții și menționatele diplome ale auguștilor predecesori ai preasfintei voastre majestați, date în avantajul și spre ușurarea neamului românesc, pînă acum au avut un efect sau prea slab, sau pentru puțină vreme, mereu însă nehotărît efect, prin urmare (cerem ca) națiunea suplicantă să nu fie exclusă de la folosirea în comun a drepturilor politice, de care soarta vitregă a dispuiat-o, și să fie constrînsă să ducă în spate sarcini (de stat), iar de avantajele drepturilor de cetățean să fie lipsită; căci acest (sistem) nu numai că s-ar împotrivi regulelor de justiție și de echitate, ci ar aduce stării publice o foarte mare daună, din moment ce nu s-ar mai putea spera nici o luminare a acestui neam, cît timp clerul și nobilimea va fi ținută într-o condiție disprețuită, de unde nici o cărare la sîrguință, ci mai degrabă, fie-ne îngăduit să ne temem mai dinainte că ignoranța, lenea, nepăsarea cu toate viciile care se nasc din aceste cauze, vor lua o dezvoltare și mai mare decît pînă acum spre ruina provinciei, apoi neîncredere reciprocă a acestei națiuni față de celelalte și a celorlalte față de ea și ura internă născută de aci, și funestele porniri ale minții și aștirea vor găsi o cale mai largă spre primejdia siguranței și liniștei statului și a particularilor (pentru evitarea mai dinainte a tuturor acestora, mai mulți cetățeni ai patriei avînd în fața ochilor / echitatea și dreptatea, de mai multă vreme regretă excluderea națiunii suplicante de la folosirea tuturor legilor locuitorilor statului); așadar

Națiunea română suplicantă și plecată apelează la tronul majestații voastre și cere și se roagă cu cuvenita venerație și supunere :

1. Ca odioasele și plinele de insultă denumiri : *tolerați*, *admiși între stări*, *neprimiți* și celelalte de același fel, care, ca niște ofense, i'egal și neautorizat, au fost aplicate națiunii române, acum să se scoată cu totul și să fie revocate și să se șteargă, ca unele care sînt dezonorante și injurii publice ; și astfel, prin clemența majestații voastre preasfinte,

¹ *Nenobili*, poporul de rînd românesc.

națiunea română reînviată să fie repusă în folosirea tuturor drepturilor civile și de locuitori ai statului ; de unde

2. Națiunii petiționare să i se restituie, între națiunile conlocuitoare, același loc, pe care aceeași națiune l-a deținut, conform cu mărturia, adusă mai sus, a Mînăstirii Fecioara Maria din Cluj-Mînaștur, la anul 1437. /

53 3. Clerul acestei națiuni dedicat Bisericii Răsăritene, fără deosebire dacă e de acord întru toate sau în mai puține privințe cu Biserica Occidentală, și la fel nobilimea și plebea, atît cea de la orașe cît și cea de la sate, să fie considerată absolut la fel cu clerul, nobilimea și plebea națiunilor care constituie sistemul Unirii^a.

4. În comitate, scaune, districte, și în celelalte comunități, cu ocazia alegerii oficialităților și la adunările deputaților, și la fel, la tribunalele de curte și provinciale să se țină o dreaptă socoteală, proporționată cu numărul indivizilor din această națiune (română), cînd se ivesc reînnoiri de cadre și se fac promovări.

5. În acele comitate, scaune, districte și comunități orășenești, în care românii întrec în număr pe celelalte națiuni, chiar și denumirea să fie românească ; în care însă, celelalte națiuni depășesc (pe români), să aibă denumirea de la aceste națiuni, sau să poarte un nume amestecat ungaro-român, saso-român, sau în sfîrșit, îndepărtîndu-se cu totul denumirea luată de la o națiune sau de la alta, numai acel nume să-l păstreze, atît comitatele cît și scaunele și districtele, pe care nume l-au purtat pînă acum de la fluvii sau de la cetăți ; și toți locuitorii principatului fără nici o discriminare de neam sau de religie, să se folosească și să se bucure de aceleași libertăți și beneficii, în raport cu starea și cu condiția și să se declare că trebuie să suporte sarcinile în raport cu numărul. /

54 Din cele spuse mai sus e foarte limpede că aceste cereri se sprijină pe egalitatea naturală și pe principiile societății și pe pactele stabilite.

Și dacă națiunea petiționară, deja în anul 1761, pe baza recensămîntului efectuat atunci în toate districtele și locurile (cu excepția districtului Coroanei), a numărat 547.000 de persoane, iar dacă românii din acest district s-ar socoti, la acea dată, numai de 13.000 de persoane, această națiune atunci consta din 560.000 de persoane, pe cînd toate celelalte națiuni luate la un loc, socotind împreună cu ei și pe românii care părăsindu-și propria religie (ortodoxă), trecuseră la celelalte rituri, pe baza recensămîntului efectuat în anul 1766, nu au numărat decît 392.000 și cîteva sute de persoane, de aci se poate trage concluzia : că partea principală și poate un întreg milion din populația Transilvaniei actuale, care constă din un milion și aproape șaptesute de mii de oameni, după conscripția din anul 1766, este constituită din persoane care aparțin națiunii petiționare, pe lîngă faptul că două regimente întregi grănicerești în principat și aproape două treimi,

^a Adică *Unio trium nationum*.

în același loc, din trei regimente de infanterie și mai mult decît o treime din regimentul de cavalerie secuiesc constau din indivizi din neamul națiunii petiționare, și în general națiunea petiționară susține sarcinile de stat ale provinciei, proporțional cu numărul ei mai mare, într-o mai mare cantitate decît toate celelalte națiuni luate împreună ; se bizuie pe dragostea părintească a majestății voastre, că, în urma și a acestor considerații, cererile sale foarte îndreptățite, vor obține rezolvarea dorită, mai ales că de suprema autoritate a majestății voastre depinde repunerea ei în folosirea legilor țării, de la care a fost respinsă ilegal și numai datorită soartei nedrepte.

55 Și dacă intenția majestății voastre prea sfinte ar fi aceea ca aceste rugăminți ale unui neam totdeauna foarte credincios față de PreaAugusta Casă (de Austria) să fie comunicate printr-un comisar regal plenipotențiar, / stărilor și rîndurilor adunate în prezent în dietă, dat fiind că în această situație s-ar putea ușor întîmpla ca, în ciuda îndreptățirii cererilor, suficient de dovedită în cele de mai sus, și a dorinții deschise a majorității locuitorilor strînși în dietă și care au în fața ochilor fericirea dulcii patrii și promovarea binelui public, de a acorda satisfacție rugăminților națiunii suplicante, unii totuși, dintre cetățenii patriei prezenți la dieta actuală, pretextînd fie uzul contrar rugăminților națiunii române, ca și cum ar fi întărit de excepție (deși excepția n-ar putea să-și aibă efect împotriva legilor civile), fie neavînd cunoștința adecvată asupra legilor civile, fie, în sfîrșit, examinînd superficial istoria patriei și înțelesul legilor strămoșești, și prin urmare neînțelegînd suficient dreptatea cererilor națiunii semnate mai jos, s-ar putea chiar ca în parte împinși de vreo ură împotriva națiunii (române) sau a credinței (ortodoxe), să încerce prin orice mijloace să împiedice și să instige împotriva rezolvării fericite a acestei probleme, națiunea mai jos semnată solicită cu toată supunerea ca Majestatea voastră cea preasfîntă să binevoiască, în acest caz, să îngăduie ca într-o adunare națională, a cărei modalitate de desfășurare și loc, cei doi episcopi ai națiunii, însoțindu-și la sfat cîteva persoane din cler, nobilime și dintre militari, să vă facă cît mai urgent propuneri majestății voastre prea sfinte ; cîtiva deputați va fi necesar să se aleagă, ca să prezinte și să apere peste tot cauza națiunii și care, dacă în ciuda îndreptățirii acestei cereri, i se vor pune piedici, să pună în ordine toate cererile națiunii 56 disperate / și să le propună majestății voastre spre cea mai clementă remediere, și să fie întăriți în acest scop cu dispozițiile necesare.

A binevoit majestatea voastră preasfîntă să acorde cu blîndețe o grație asemănătoare și ușurare nu numai acelei părți a națiunii suplicante, care locuiesc în Banat și în comitatele din Ungaria vecine cu Banatul și cu Transilvania, și întregii națiuni sîrbești, ci tuturor neamurilor din foarte cuprinzătoarea monarhie. Toate acelea au expus ma-

jestății voastre preasfinte greutățile și cererile sale, și nici una nu s-a retras nemîngîiată de lîngă augustul tron al blîndeții; de aceea speră și națiunea petiționară care constituie aproape un întreg milion de oameni, și este așezată la hotarele cele mai îndepărtate ale monarhiei și totuși este foarte credincioasă, din tot sufletul, Casei preaauguste voastre majestați, că și ea va dobîndi mîngîierea, pentru care petiționează, de la izvorul justiției și clemenței.

Ai majestații voastre prea sfinte

prea plecați și veșnic credincioși supuși, clerul, nobilimea și cetățenii întregii națiuni din Transilvania românească.

SCURT IZVOD / PENTRU / LUCRURI DE OBȘTE ȘI
DE CHILIN ÎN SCRI / SORI DE MULTE CHIPURI. /
DE PRE LIMBA SLOVENEASCĂ PRE LIMBA RU/MĂ-
NEASCĂ SCOS ȘI ÎNTOCMIT, SPRE FOLOSUL PRUN-
CILOR NEUNIȚI, / PRIN / DIMITRIE EVSTATHIE-
VICI, / DIRECTORUL ȘCOALELOR NEUNITE NA/
ȚIONALICEȘTI ÎN M. P. ARDEALULUI. / SĂ VINDE
FĂRĂ LEGĂTURĂ CU 9 CREÎTARI. / SIBII, ÎN CHE-
SARO-CRĂIASCA RUMĂNEASCĂ PRI/VILEGHIATA A
RĂSĂRITULUI TYPOGRAFIE A LUI / PETRU BART,
1792* /

1 *DESPARȚIREA CEA DIN TĂI PENTRU INCHEERI DE CHILIN*

I

CONTRACT

Astăzi, la pusa zi, jos, între de bun neam născutul domnul N., ca
între cumpărătoriu, despre o parte, și între jupînul N., despre altă parte,
ca între vînzătoriu, acest următoriu contract s-au hotărît :

Intîiu : vinde jupînul N., de bun neam născutului domnului N., casa
sa, care să afî în ulița —, la numărul —, în 5000 R fl., împreună
priimind arună de 20 de galbeni ;

2 *A doao* : făgăduiaște domnul cumpărătoriu 2000 R fl. numai de cît
să pue, și datorii 500 de zloți, care stă pă casă, o ia asupra sa ; după
aceaia rămășița, 2500 R fl., după curgerea unuia an, împreună cu/do-
bînda, adecă cu interesul care să cade, dela zioa datei case să plătească ;

A treia : s-au așezat ca casa jupînului N., vînzătoriu, pînă la
punerea de ispravă a tot prețului și a dobînzii, adecă a interesului, numai
ca un zalog să fie zălojită ;

A patra : întîmplîndu-să cuivă, ca o parte sau alta să voiască a se
lepăda de contractul acesta, așa partea aceaia să fie legată a plăti pentru
stricarea contractului, 300 R fl. ; pentru mai bună întărirea acestuia s-au
făcut doao contracturi asemenea, și amîndurora cu iscălitura cumpără-
toriu și a vînzătoriu și a D. mărturiilor s-au dat cîte un contract.

In Sibii, 1 septembrie 1787.

Gheorghe N.
ca cumpărătoriu.

Vasilie N.
mărturie.

Filip N.
mărturie. /

* În -8 de o foaie și 124 pagini.

CONTRACT DE NAEM

Astăzi, între jupînul N. și jupînul N., acest următoriu contract de năem s-au făcut :

Intîiu : jupînul N. s-au legat ca casa sa, care să află în ulița ——— și să cuprindă în 5 case, o cuhnie, un pod, o cămară de lemne, o pimniță, un grajd de patru cai, un șop și un pod sau șop de fîn, dela Sfîntul Gheorghe, în năem, adecă în chirie să o dea. Lîngă aceasta făgăduiaște :

A doao : Jupînul N. pă tot anul doao sute de florinți nemțești și mainainte la tot jumătate de an ce să cade a plăti ;

A treia : amîndoa părțile s-au învoit ca, de cumvă, după trecerea acestor trei ani, cu șase luni mainainte de eșire, n-ar da veste, atunce acest contract încă pă alți trei ani să se îndelungeze.

6 Spre acest sfîrșit, doao asemenea contracturi / s-au făcut și, precum de amîndoa tocmitoarele părți, așa și de mărturiile cele chiemate, aicea s-au iscălit.

In Belgrad, 3 septemvrie 1787.

Ioann
stăpînul casii.

Dimitrie,
mărturie.

Gherásim,
mărturie. / ..

8

12

CONTRACT DE CĂSĂTORIE

În numele Prea sfintei Troițe, al Tatălui și al Fiiului și al Sfîntului Duh, astăzi, în zioa cea pusă mai jos, între jupînul NN., ca mirele, și între cinstita fecioara NN., ca mireasa, în față, prin rugăciunea chiematelor cinstite lor mărturii, acest următoriu contract de căsătorie s-au hotărît :

Intîiu : amîndoa părțile mainainte de blăgoslovenia preoțească, cu mijlocirea schimbării inelelor s-au logodit ;

A doao : să leagă fecioara mireasa, jupînului mirelui 2000 Rfl., numai de cît, după nuntă, a-i da, cu care sumă el, după voia sa a face neguțetorie, să aibă dreptate ;

A treia : dară averea aceia care amîndoa părțile, în petrecerea vieții lor cei căsătoricești, vor moșteni sau vor dobîndi, să fie acel bun de obște al lor, și altele ; /

13 *A patra* : întîmpîndu-să ca o parte sau alta ar vrea să se lapede de acest contract, acea parte 200 de galbeni, ștrof a plăti să fie datoare.

Spre acest sfârșit s-au făcut doao asemenea contracturi de căsătorie, și de amîndoao părțile, așa și de mărturiile cele prin rugăciune chismate, s-au iscălit.

În Orăștie, 1 noemvrie 1787.

Ștefan N.,

mirele.

Sofronie N.,

nașul.

Anna N.,

mireasa.

Mihail N.,

mărturie. / ...

21

19

SCRISOARE DE SLOBOZIRE

Arătătorul aceștiia, NN., dela Deva, din vestita varmeghiia Hini-dorii, din Mare Prințipatul Ardealului, născut de 26 de ani, holtei (necă-sătorit), la mine, cel mai jos numit, trei ani ca o slugă au slujit și în tot deauna cu credință, cu isteție și cu cinste s-au purtat.

În Cluj, septemvrie 15, 1788.

NN.

20

Arătătoarea aceștiia, NN., la mine, cel mai jos iscălit, trei ani și patru luni ca o slujnică cu credință și cu cinste au slujit, dar acum poștește ia, norocul său mai departe a-l căuta, și, pentru aceasta, după dreapta plătire ei, s-au slobozit.

În Cesnădie, 16 octomvrie 1788.

NN. / ...

47

3

RUGĂCIUNE A UNUIA UCENIC (STUDENT) LA UN BARON PENTRU AJUTORINȚĂ DE CHIVERNISALĂ

Înalt, de bun neam născut doamne baron, Milostiv făcătoriu de bine !

48 Eu n-am nici un feliu de avere, pre nici un cunoscut, asemenea nici /
un feliu de priiateni vestiți, eu sînt sărac și strein, starea mea cea tre-
buitoare de ajutoriu, dă mie nădejde ca apărării voastre cu plecaciune să
mă recomandulesc.

170

Eu, nici un feliu de dreptate căpătată prin vrednicie către ajutoriul chiverniselii nu am, dară poftesc aceasta a căpăta cît de curînd bine voind înalt de bun neam născută domniia ta a da mie prilej către aceasta. Aceasta iaste de care cu prea plecăciune mă rog și cu tot vrednicul respect rămîi,

Ai voastre înaltă de bun neam născutii domnii,

În Sibii, 1 august 1785.

A tot prea plecată slugă,

N N. / ...

63

15

GRATULAȚIE LA ANUL NOU
PREA DRAGULE PRIIATINE !

64 Adevărata dreptate, cu care eu dumitale tot deauna sînt supus, îmi aduce aminte ca la întrarea anului nou, norocoasa mea poftire să vestesc, vecinica pronia lui Dumnezeu / să ție pre dumneata, împreună cu ai casii dumitale, în neschimbată sănătate și să te învrednicească mulți ani noi, cu norocire a prăznui. În loc de dar, aduc pre mine singur cu rugăciune ca cu anul nou, bună voirea cea veche a dumitale către mine, să o înoști, întru această încredințare, sînt eu și rămîiu în anul cel nou, precum și în cel vechi,

Al dumitale.

În Suceava, 20 decembrie 1784.

Prea de aproape priiaten,

NN.

16

RASPUNS

65 Dumneata pre mine, de această dată, cu gratulația dumitale m-ai întrecut. În această singură vreme, cînd eram în gătire a întocmi gratulația mea, am dobîndit prea draga scrisoarea dumitale, eu foarte mulțămesc pentru gîndul dumitale de bine voitoriu, dumitale, / așijderea, îndoite cele mie pomenite poftesc : jupîneasa maica mea și celelalte rudeni întru un gînd și întru o poftă cu mine sînt și să roagă de prietenia dumitale ; și de aci înainte rămîi

Al dumitale

În Brașov, 10 ianuarie 1785.

Mulțemit priiaten,

NN. /

Viena, 29 februarie 1788.

Înalt cinstite jupîne !

102 Eu văz foarte bine, din iubita scrisoarea dumitale, dela 10 a lunii aceștiia, precum dumneata, suma / a socotelii cei trimise, bine ai scris-o ; acelea patru vase cu cafea dela vremea aceeaia a fi aduse la dumneata gândesc cum voi priimi acei 12 saci de bumbac ai dumitale, dela cărașul NN., aceia îi voi trimite la Praga, și pre dumneata de aceeaia te voi înștiința ; în neguțetorie nici o schimbare vrednică de luare de seamă nu s-au întâmplat, din adăogata aicea însemnarea mărfii vei vedea ce felu de preți la marfă iaste acum ; bani cei trimiși drept i-am priimit ; de acum înainte poftesc să mă învrednicesc și de alte porunci următoare ale dumitale, neostenita silința mea întru împlinirea trebilor dumitale tot deauna mai vrednic de preteșugul dumitale mă va face rămîind,

Al dumitale / ...

La a sa împărătească mărire

A tot prea strălucitoriului, a tot prea puternicului și prea nebiruitului prințipului și domnului Franțiscus al doilea, alesului împăratului rîmlenesc, tot deauna adăogătoriului împărății, craiului apostolicesc al Ghermanii, Ierusalimului, Hungarii, Bohemii, Dalmații, Cróații, Slavonii, Gálii și Lodomerii, arhiduxului Austrii, Carinhii și Carniolii, marelui prințip al Toșcani și al Ardealului, hertogului Mailandului, Barului, împriințipitului grof al Hábșpurgului , Flandrii și Tirolui și altele și altele.

115 A tot prea milostivului meu împărat și domn / *Titulușul cel mic împărătesc.*

A tot prea strălucitului, mare puternicului și nebiruitului prințipului și domnului domnului Franțiscus al doilea, alesului împăratului rîmlenesc, în toate vremile adăogătoriului împărății, craiului apostolicesc al Ghermanii, al Ierusalimului, al Hungarii, al Bohemii, al Dalmații, al Croații, al Slavonii, al Gálii și al Lodomerii, arhiduxului Austrii, hertogului Burgundii, Lotaringhii, și prea marelui hertog al Toșcani și marelui prințipatului al Ardealului și altele / ...

DUCEREA DE MÎNĂ CĂTRĂ CINSTA ȘI DIREPTATEA / ADECĂ / LA COPII RUMĂNEȘTII NEUNITII CEI CE ÎN ȘCOALELE / CELE MICI SĂ ÎNVĂȚĂ SPRE CETANIE / RÂNDUITĂ / CARTEA. / CU DOVOIREA STĂPÎNITORILOR. / ÎN VIENNA, / LA STEFAN DE NOVACOVICI / ÎN SLAVENO SERBEASCA RUMĂNEASCA ȘI A LIMBILOR / RESĂRITULUI PRIVILEGHIATA TYPOGRAFIE. / 1793. / *

Întăia partea

PENTRU CELE CE SINT DATORI UCENICI SĂ ÎNVEȚE
ÎN ȘCOALA, ȘI CUM SĂ ȚINĂ EI CU OMENIE,
FORMOS, ÎN ȘCOALA

INTRAREA ÎN ȘCOALA

Școala iaste locul acel, undea copii învață cele ce fac pre dînși cu noroc, lucrurile acele, care pre noi nu numai în viața aceasta ne fac cu noroc, ce și în viața vecinica prin dînselea vom fi fericiți.

CAP. ÎNTĂIU

PENTRU NOROCOASA FERICIREA

a) Tot omul poștește sie norocoasă fericire și, aceia nu-i destul, că alți gîndesc de noi că sintem fericiți, nici cacum! Fiește care om vre adevărat să fie fericit, care fericire poștește nu pă scurtă vreme, ce de pururea și în veci.

b) În fiește care stare poate omul să fie cu noroc; oameni gîndesc adeasă ori că numai crai, prinți și de cinste persone norocoasă viață
14 au, / aceea iaste cu nedreptu, domnezeiasca bunetatea nici pre un om de aceasta bunetatea n-au lipsit, oreșeni, maistori, săteni, precum și slujile neimitori pot fi oameni cu noroc;

v) Așijderea poate omul și în toată stare fi fără noroc. Să nu gîndească cineva că cei mici și săraci, fără de noroc sînt; de multe ori cei mari și bogați cu mai mult fără de noroc sînt decît cei proști și neavuții.

¹ În —8° de 259 pagini. În română și germană.

g) Adevărat iaste că în fiește care stare să află ceva drag, ce n-au celea lalte stări, dară împotivă acestora, fiește care stare și greutețile sale de chin are ; a lumi fire de aceste cu sine poartă, și Dumnezeu singur toate așa le-au rînduit.

1) Deci, cela ce stare altă alege sau pre cine Dumnezeu într-alta stare pune, același greutețile starei aceuia trebuie să ia spre sine, și cu răbdare să le poarte.

2) Nici odată nu trebuie noă să poftim ce statului nostru nu să cuvine, căci nu vom pute căpăta ; poftele în zădări ar numai chinui inema noastră, și noi putem după modul nostru fi cu noroc de ne și lipsește noao, ce alți, în stare mai înaltă, au.

d) Oameni nu s-ar chinui cu atetea pofte deșarte, de reau știi ei că norocul nu iaste cuprins întru cele ce sînt afară dein noi ; norocul nu e cuprins întru bogație, adevă că nu în pămînturi, haine formoasă și căși împodobite, sau întru cele lalte, care noi vedem, și împrejurul nostru sînt. / Aceste pot lezne căștiga cei bogații și încă ei nu-s pren ele fericiț. 16 Aceia arată precum norocul cel nu e cuprins întru agonisitele aceste.

e) Adevărat buna norocire iaste întru noi, de iaste inema noastră buna și slobodă de poftele dezrînduite, atunce omul iaste cu noroc. Dacă, oameni cu stare lor îndestulați, aice pre pămînt foarte fericiț sînt.

Îndestulare aceasta dobîndește omul, de iaste cugetul lui împăcat, însă bun, și de să poartă el, în toate faptele sale, cu înțelepciunea. Fărde îndestulare, pace cugetului, cucernicie și înțelepciune, poate cel mai bogat și cel mai mare tocma așa de puțin fi adevărat norocos ca și cel mai mic de toți.

j) Om bun și preceput lîngă cugetul său cel bun, și îndestulare inemi, încă cinste, sînatate și cele trebuincioase pentru hrană lui avînd, drept mai cu noroc iaste decît de n-ar fi cinstit, sînatos sau sărac.

dz) Dară poate omul să fie lipsit de cinste sau înaltă cinstire, de sînatate sau de avere, și iareș pentru aceia să nu fie cu tot fără de noroc, numai întemplantu-să aceste ar fi el mai puțenel fericit.

z) Cel fără de Dumnezeu nărod și ne îndestulat, cel chinuit de poftele cele puternice inimi lui, vai, acela iaste fără de noroc și de nici o trabă. Rușine, batjocora și năcazul aștiaptă pre el. / ...

38 A) *Bunnărav* iaste cuprins întrun fel de gînduri și purtarea omului, cu care poate el să fie om de cinste, adevă plăcut la oameni cu faptele bune.

Bunnărav iaste porniria, încă de multe ori și roadă învățături de nărav, căci aceasta îndireptiază cătră aceia. Cela ce avînd pravile bune de temeu, și le urmiază, acela iaste cu bunnărav.

B) Creșterea copiilor, adevă îndireptare, învățăturile bune și pildele, lucriază întru tine de multe ori cele ce fac oameni cu bună pravile de temeu. Oameni tineri multe fac ascultînd den obiceiul.

V) Toate aceste mijlociri cu care să fac oameni de bunnărav, sînt de prețul lor, încă și mijlocirile de mai mic prețul sînt scumpe ; cela ce face bune, dară nu după pravile, încă purure vrednic iaste de cinste,

39 de va și fi el cu bunnărav / numai den obîceiul, poftind să urmeaze sau den alte mai puținel săvîrșite pricini.

G) În cartea aceeaia despre relighie și despre credința, să află precum pravile de temeiu, așa și prescrișă rîndueli pentru faptele noastre. Creștini sînt datori după dînsale să urmeaze și să să îndirepte. Dară înșă oare ceva alta iaste, ce e drept să să ceară dela oameni, cu bunnărav, după înțelepciunea, după obîceiul vremilor noastre și a țărilor.../...

56

G) PENTRU NE FAȚARNICIE

Nefațarnicie să chiamă plecăciunea inemi, nevoindu-se a spune la alții, fără tegăduială, ce sînt de folos la ei, și sfătuiindu-i de cele ce sînt spre pagubă.

58 Cea ce nu umblă cu dedînsul, avînd lucrul cu oameni, pe acela în scurtă vreme l-or uri. Oameni nu pot ghici gîndurile aproapelui său ; ei nu pot și să știe toate ; așa dară, ei trebuie, de multe ori, să creadă ce zic alții. De nu ne spun aceeaia adevărul, noi trebuie să facem multe lucruri, care nezmintit ne fac pagubă. Pentru aceeaia oameni den începutul ia minciunăși așa vrejmași au fost. Dară celui credincios, de care să știe că iubește adevărul și ureștea minciună, așa omului nu iaste de trebuința ca să înteriască cu jurămîntul vorbele sale, făgăduințele, lăgăturile și povestele sale, căci la el să chiamă după cuvîntul cel de obște : *o vorba, un barbat*. Fiește care, la cine el făgăduiește ceva, să lasă după cuvîntul lui așa bizuit, că de ar fi primit dela altul scrisoare și pece-
tea. Toți / oameni credincioși, cu aceasta greșală sînt (de să poate anumi greșeale), că ei socotesc că toți oameni sînt ca și ei, așteptînd de la fiește care nefațarnicia aceeaia, care de osebi a lor iaste. Dară fiind ei de multe ori la nevoie, ca să aibă cu acest sau cu acela om lucru, să întîmplă cînd și cînd și acești cumpătînd spre rău nefațarnicie lor, îi înșală așa. Deci, lîngă aceștea foarte tare să ne păzim, pentru ca dentro partea să nu zică de noi că sîntem fără de măsura îndoitori, iară de-o altă partea să ne ferim ca să nu ne înșale. Pre omul cunoscut de cînte noi vom vătămă cu fapta de îndoială ; drept aceeaia ar fi o nebunie a să încredința la altul, nepăzindu-ne de el și neștiind credința lui / ...

64

V) PENTRU ÎNDESTULARE

Îndestulare este plecăciune inemi nevoindu-se a fi îndestulat cu avere sa, cu direptate căpătată.

Omu sărac, îndestulîndu-se cu cele ce are, cu mai mult fericit iaste decît omu bogat, care tot deună mai mult poștește, și nici odinioară are destul. S-au văzut multe pildea în lume aceasta, precum oarecare oameni atunce mai mare grija au avut, cînd avere lor s-au îmulțit.

Ce ți-au dat Dumnezeu, cu acea treește ;
 De cele ce nu ai, cu bună voe lipsește.
 Fiește care stare odihna sa are.
 Fiește care stare sarcina sa are,
 Cum vei îndreznă să gîndești
 Că de mila lui Dumnezeu uitat ești.
 Dînd el noaă mai mult decît ce sîntem vrednici,
 Și nici odată nu vom fi lipsiții îndeletnici ;

Omu îndeștulat nu-ș poștește pre mult, și pentru că el puțin îș poștește, capătă lesnea mai mult decît nădejduiaște, și așa are adesaori prilej la bucurii cari nu le-au nedejduit. / ...

68

DE CE SĂ SA PAZASCĂ OMU DE CINSTE

Intru gînduri trebue să să păzască omu de cinste :

1) *De iubire sa fără de măsură.*

Aceasta grijește numai pentru odihna și folosul său, de vor fi și alții prin acea vătămă. Cel ce gîndește așa, acela cu adevărat puțin prietini va avea. Dară noi nici decum nu sîntem vrednici a castiga însuș la noi de pînă traiul bun, pentru că noi sîntem rânduîț prin lăgăturile cele de dragoste cu alți oameni a fi fericiți. Pentru aceeaia datori sîntem pre tot cu întîmpinare să povețuim, care dela ei așteptăm. Oameni iubesc însuș pre sine, pentru aceeaia și pre noi ne-au iubit deloc, cînd vor sîmți că folosul lor procopsind, cautem și cercăm cele ce doresc ei. /

69

Von dem, was ein Rechtschaffener meiden muss.

In Gesinnungen muss der Rechtschaffene meiden :

1) *Uibertriebene Selbstliebe*

Diese ist nur auf eine Bequemlichkeit, und auf eigene Vortheile bedacht, venn gleich andere dadurch beleidiget werden. Wer so denkt, der wird gewiss wenig Freunde haben. Nun aber sind wir schlechterdings unfähig, uns selbst ein volles Wohlergehen zu verschaffen, weil wir bestimmt sind, nur durch freundschaftliche Verbindung mit andern Menschen glücklich zu werden. Daher müssen wir einem jedem mit der Begegnung zuvor kommen, die wir von ihm erwarten. Die Menschen lieben sich selbst, und darum werden sie auch uns lieben, sobald sie merken, / dass wir ihren Nutzen zu befördern, und ihrem Wünschen zuvorr zu kommen suchen. .../

71

B) PENTRU STARE

Trebue să ne învețem a sta drept nerezămăndu-se spre nimine, și slobod, genunchiile țapîn și încheiate ; picioarele nici preaaproape îm-

preunate, nici preadeparte unul dela altul ; numai la desprea afară să le punem ; capul să redichem spre umerile, și cu cinste să ne uitem la cei ce vorbim cu dinși. De ne întrabă de ceva, trebuie să răspundem cu cinste, spre înțeles și scurt, dară niciodată nu să cadea mai virtos la domni cei mari, să începem vorbe de nimica.

V) PENTRU ȘEZUT

Trebue cu liniștea să ședem, să nu lagănem cu piciorul, și să le încoviem, să nu punem genunchile a unui picior deasupra altui. Șezind lângă masa, să nu ne rezimem cu trupul spre masa sau spre aproapele nostru, dară încă mai puținel capul pre mâinile și cotu pe masa să nu-l punem. Putem pune mâinile pre masa, dară nu brațele, afară cînd scriem, și să ne învețem a ținea drept spatele și capul. / ...

94

A) PENTRU ȚINEREA FORMOASĂ ÎNTRU PURTARE CU TRUPUL

Obrazul iaste temeiul de bunăcuviință. Precum bună așa și inema rea iaste însemnată spre chipul obrazului. Deci, mijlocire maibune a direge obrazul său, iaste diresul inemi, măcar că să vede precum oameni nu sînt în zădar făcuț cu obrazuri chiline ; și că obrazul despre o parte poate sluji de oglinda inemi ; dară încă nu ne putem de tot lăsa spre acest ; căci de multe ori ei chipul vesel, hiclean, și supt stătornică inema preacredincioasă, ascunsă zace. / ...

96

Întru purtarea cu trupul trebue să ne păzim de toată necuviința ; de acest fel de necuviințe sînt : cund chimnește cineva, adevă genea acum deschidem și iară minten închidem, spre toate privim nebagînd în sama și cu drag le cerchem, limba scotem den gura afară și degetile punem în gură, rostul și ochi urit le deschidem, far de măsură tușim sau căscăm gura neîind mîna denainte rostului. Cînd ne purtem cu trupul ca înderednici și graluici sau vicleni. Cînd șapem nasul, necinstitor, măreț sau munios obrazul arătem, și, cum să zice, cu ochi strepungem. ...!

156

3) Datorie de obștea a tot dajnicului iaste să fie ascultător, să să poarte după legile așezate și să le cinstească pre iale. Lîngă ațeste încă fiește care dator iaste, vătemat fiind dela altul, sau sfătuindu-să cu altul, să nu fie singur luiș izbînditoriu, nici să facă după cum îns voiaște ; numai el poate, de va fi fărde izbînda, ajutor, / la diregător cauta plinsorele sale și așa, precum rînduiala așezată arată, a le da înaintea și el să aștepte judecata diregătorului, dară pînă atunci să fie în pace și să să ție de graiul judecătorului.

58

B) Precum fețe osebite și lăcuitori a unuia țări pot să cadă întru gâlcevi, așa și neamurile întregi sau biruitoriu lor poate chedia în gâlceave cu ceia laltii. Gâlceviile de acest fel nu să pot conteni dela judecători cei rînduiți, căci judecători nu sînt ca să judece mai multe noroadale. La întemplantare de acest fel să face războiu, noroadale cele ce căzură în

războiu să fac vrejmași unii la alții, unule spre altua împărăție cad, cetețiile încunjure și le iau, locurile ard sau pun prețul răscumperi de arsură, iau cu sila uneltele, duc în robie pre oameni și pre dobitoace, fac bătași, și cît numai pot ateta paguba fac unii la alții.

1) Reutatea aceasta, care să poate întempla la toți lăcuitori oarecheruia țări, au trebuit ca să să ostenească toți, după vârtute lor, a să înponceșa a apara țara, dînd ajutoriu cu buna voe la toate cele ce gâtește împăratul. .../

162 7) Pentru aceaia trebuie, precum domn și boeri, așa și gazdele lăcuitori pămîntului să rebdea cînd domnul pămîntului, una sau alta fața a lor va lua spre slujba oștirii, și cei ce întracesc chip s-au luat, trebuie să să dea după stare aceasta cî nooa, cu credința și cu dreptate slujind întrînsa, și cu paguba vieții lor. Ei trebuie să să socotiască ca împreună lăcuitori țări, la dajnici ai pămîntului primejdie și paguba, fărde pricină, să nu facă, și în vreme de războiu să nu gîndească că toate /

164 li-s ertate asupra vrăjmași pămîntului, la fețe osăbite, care și așa pren războiu destul fărde noroc sînt; să nu le facă lor nici uneltelor lor mai mult decît ce li s-au poruncit lor dela voivoz ceva rău. Să nu le povețuiască pre ei la dezmardeciumea, izbînda sau lăcomie; numai să fie îndestulaț cu simbrie lor. Cei ce fac amintrelea păcătuiesc înaintea lui Dumnezeu și a aproapelui, fiindcă nici starea lor, nici rău lor nu dă lor dreptatea ca să facă lucrurile hearelor sălbateci și alte strîmbăteți, den capul lor.

V) Grija împăratului să întinde ca să apere pre dajnici ai săi nu numai de vrejmași cei streini, ce și de vătămăriile celor lalt împreună lăcuitori, să le păzască întru dreptățiile lor, și cu pace toate uneltele lor; el are încă și în multe chipuri să grijască pentru binele lor.

1) Ce nu pot face dajnici unii, poate împăratul cumpătînd puteriile, țări, și mijlocirile cele folositoare, și prin fețe vrednice împlîni, la rivurile celea mari țermurile înterite a pune împotrivă, și cu aceste feli de vârsare apelor cāsile bine a le tocni, adăpostirile pentru folosul neguțătorii / pe mare le zidi. Comoare de greu pentru întemplantare de foamete a le împlea. Lucrurile scumpe a le porni, ca să caștije prețul la rodurile pămîntului, și să fie de cînte nevointă dajnicilor. Învățăturile, meștesugurile și lucrurile cu mână a le înflori, și cele lalte multe lucrurile spre folosul țări a le săvîrși, numai împărați pot, și biruitori cei buni tot deună avea grija ca să săvîrșască aceste.

166

2) Dar la aceste trebuie multă călțuială, și multă împreune lucrare despre partea dajnicilor. Deci, drept iaste ca să plătiască ei călțuială ș.c. Încă dela ei să va cere lucrul sau slujba cu bună voe să facă, pentru că ei au folosul de acolo; deci, ei trebuie cele măsurate birurile și alte dăjdiile, macar cum să vor chiama, cu bună voe să le plătească.

3) Dăjdiile aceste să chiamă birul, ca să să biruiască toate aceste cu el. Birul acest tot deună să scrie și să împarte, după trebuințele țări și după putere avuții sau după cumu e călțuială dajnicilor. Dăjdiile au numele chiline de cum sînt avuție și lucrurile dajnicilor, pe care să pune dajde. / ..

1. Săteni mai mari lipse au de cunoștințele cele trebuincioasă, și aceste sînt izvorul de nenorocie lor adevărată.

2) Fiind puținei învățat să gîndească și să socotească, așa și puținei sînt aceia, a căroră cu puțință iaste să facă însemnerile cele folositoare de asupra cele ce să întimplă întru fire sau întru chivernisa'a și dă asupra celor ce sînt ale năravului.

Săteni puținei cunosc pravile de temeiu cele mari, după care trebuie să îndrepteze ei lucrurile și lucrurile sale.

3. Cei mai mult fac toate numai pentru aceia, căci ei așa sînt învățat, și pentru că bătrîn lor amintrelea n-au făcut, rar grijesc ei, oare iaste aicea bine sau rău, drept sau strămb, oare iaste ceva cu puțință a direge cu folos au nu.

Puținei pentru dinși sînt acum cu plecăciunile cătră rînduială, ei au cunoștința întunecată, neputincioasă și strămbă de binele adevărat.

4. Ei sînt lipsiți, precum de gîndul drept și de cinste, așa și de plecăciunea a lucra după gîndul drept și de cinste.

5) Încă și adevărata credință, care iaste cuprinsă întru cunoștința lui Dumnezeu, și voe lui, întru sfîntenie și dreptate faptelor noastre, și întru / cumpătarea bună mijlocirilor celor rînduite cătră mîntuire noastră, cele ce ajută mult spre bunanorocire vecinică și vremelnică, cei mai mult nu o cunosc și nu o împlinesc destul. Mulții săteni pângăresc legia lor adevărată cu credere lor deșartă și mincinoasă, și frica lor de Dumnezeu iaste mai mult ca o frica robilor, adevă numai frica de pedeapsa, dară nu cum ar trebui să fie, ca o frica copilărească mestecată cu dragoste. / ...

La săteni să pare, precum că ei nu pot purta sarcinile și greutețile cinului sătenilor; încă să vedea că nu e drept, la cei ce nu știu cum au venit săteni în slujbele și dajdiile aceste. /

248 Ce sînt ale domnului de pămînt, acea s-au zis, că toți mădulariuri țări, așa și săteni datorii sînt să ajute întru trebuințele țări sau cu bani sau cu slujbele. Și că soție oreșenilor fărde ajutoriul acest n-ar pute rămîne.

Deci, de trebuință numai iaste să aretem de-unde dajdiile boerilor, slujbele curți și alte greutețile izvoru lor avură, de supt carele toți săteni suspinînd, bucuroș ar vrea să să lapede de dinsele la stăpînitori, cei ce tîrsiră pădure, riturile și imalele uscară, pustietetețile lucrură și satele făcură, era de trebuință oameni ca să lucre pămîntul, la aceste aflară ei pre cei ce n-avusă ceva a lor de osăb, nici alte lucrurile. Așa cum și în zi de astezi ne ostenim ca să aflăm coloniști.

Domnii aceștii au dat la săteni, după voe lor, mai mare sau mai mîce dăraburile de pămînt fiind înderept pentru sîne dreptetețile de multe

feliuri, precum ca să le păzască oile, să umble după vînat și să prindă peștiile în părău.

Pentru acei ce venise de iznov, au făcut domnii casele sau le-au pus în casele de mult sidite.

250 Dară pentru aceste au făgăduit ei, că vor rămîne purure spre pămîntul domnului de pămînt, / și că fără slobozenie stăpînii nu sã vor duce nicăir.

Lăcuitori cei noi au trebuit să făgăduiască că ei, de cîte ori a trebui, sau și numai în vremiile știute, în curțile boerilor vor face slujbele, cu mîna sau cu carele, încă și ceva den grîul cel ce vor capăta spre holdele lor, sau și camata banilor în tot anul vor da.

1 CĂRINDARIU / RUMĂNESC PE ANUL / DELA HS. / 1794, / CARE SĂ CUPRINDE DIN 365 DE ZILE. / PE ARDEAL ȘI PE ALTE ÎNVE / CINATE LOCURI ÎNTOC- MIT. / *

ARĂTARE DE CELE CE SĂ AFLĂ ÎN CĂRINDA- RIU: / CELE 12 LUNI. / SĂPTĂMINILE. / DUMINE- CILE. / SĂRBĂTORILE. / FÎRTAELE LUNII CU / SCHIMBAREA VREMII. / RĂSĂRIREA ȘI / APUNEREA SOARELUI. / EVANGHELIILE DUMI/NECILOR CU GLASUL / ȘI CU VOSCREAZNA. / TÎRGURILE PESTE AN. / ÎNVĂȚĂTURI ȘI / POVESTIRI PENTRU TRE- CERA / DIN VRE/ME FOARTE FOLOSITOARE / ȘI CIUDA/TE. / SIBIIU. LA PETRU BART, TYP. NE- UNIT. /

15r ADĂOGIRE LA CĂRINDARIU / PE ANUL ACESTA, 1794, / CARE CUPRINDE ÎN SINE / 365 DE ZILE. /

DESPRE ANUL ACESTA PRESTE TOT

În anul acesta stăpînește planeta aducătoare de pace, Mercurius, carea planetă iaste cam călduroasă și săcetoasă ; pentru aceia anul acesta mai mult secetos și călduros, de cît jilāv sã scrie, și va sã fie roditoriu la toate, iară mai ales poame și vin foarte bun făgăduiaște.

PENTRU PRIMĂVARA

15v Acest fãrtaliu de an vesel și frumos, care toată firea o noiaște și o împröspetează, sã începe la 20 martie, înainte de amiază, la 10 ceasuri, 11 minute, cînd întră soarele în zodia Berbecelui, și zioa cu noaptea din tîiaș dată iaste întocma ; va fi vreme domoală, la început cam jilāvă, în aprilie schimbătoare, iară la maiu, frumoasă și uscată, / însă sfir- șitul poate va fi cam frig și cu negură mestecată.

PENTRU VARĂ

Vara sã începe la 12 iunie, dimineața, la 8 ceasuri, 11 minute, cînd întră soarele în treapta cea din tîiu a zodii Racului, și ne aduce zilele cele mai lungi și nopțile cele mai scurte ; această vară poate ne va întîmpina cu vînturi, cu ploi, cu piatră și cu vremi tari, iară mai pre urmă tot sã făgăduiaște cu vremi limpezi, dară și cu jilăveală mestecate.

* În -8 de 24 foi. Fotocopie la BARSR.

PENTRU TOAMNA

Acest dărab de vreme al anului, care tuturor muncitoriilor, fieşte căruia după sîrguinţa, sudoarea şi osteneala sa, cu darul de sus răsplăteşte, să începe la 22 septembrie, la 9 ceasuri, 53 minute, seara, cînd intră soarele în treapta cea din tîiu a Cumpenii, şi noaptea cu zioa, iară iaste întocma ; are vremi vesele, iară să sfîrşaste cu frig jilav.

DESPRE IARNA

16 Iarna lungă îş ia începutul său, la dechemvrie, în 12, după amiazi, la 2 ceasuri, / 28 de minute, cînd intră soarele în zodiia Căpriorului ; să arată la început mîhnită, cu vreme urîtă, după aceia să schimbă cu vreme mai veselă, şi să sfîrşaste cu frig de rînd, tîind pînă la luna lui martie.

PENTRU ECLIPSIS, ADECA ÎNTUNECAREA SOARELUI ŞI A LUNII

Întru acest an să vor întîmpla şase întunecări, adecă patru în soare şi doao în lună, din care numai doao să vor vedea, adecă una în soare şi alta în lună.

Întunecarea soarelui din tîiu va fi la 31 a lui ianuarie, şi începutul să va ivi în amiazi, la 43 de minute, mijlocul va fi la 1 ceas, 12 minute şi 12 secunde, şi sfîrşitul la 1 ceas, 42 de minute şi 38 secunde ; partea cea mai mare a întunecării va fi în amiazi, la 59 de minute, în marginea soarelui, de cătră miază noapte, şi aceasta în Evropa să va vedea.

A doao întunecare a soarelui să va întâmpla la. ... / ...

19r

ÎNVĂȚĂTURI POLITICEȘTI

De înțelepciune în petreceri

De petrecem cu alții, aceia cu carii împreună trăim și petrecem, sau ne sînt prieteni, sau vrăjmași, sau nici prieteni nici vrăjmași ; pentru aceea, pre scurt voiui da îndreptările, care judec că să cade să le tinem în toată petrecerea cu alții.

Mai larg să întinde între oameni soțietatea celor ce nici prieteni, nici vrăjmași nu sînt, iară mai strînsă iaste a celor ce sînt prieteni.

Pre cei cu carii trebuie împreună să trăești, de vrei înțelepțește să lucrezi, să-i socotești că sînt oameni cari pot să-ți strice.

De aici iaste aceea : pre fiește cine-l judecă cum că iaste rău, însă bine trebuie să iai aminte, că aceasta numai atunci are loc, cînd judeci cum că trebuie să-ți iai aminte ; iară pre fiește cine judecă-l că iaste bun, cînd judeci despre iubire. Adecă, ca să-ți iai aminte și să ai grije de tine. Judecă ca cum fiește cine ar fi rău și ar vrea să-ți strice, și atunci vei

19v avea mai mare grije de tine, / și mai bine îți vei lua-o aminte întru toate ; și iară judecă cum că pre toți cei buni trebuie să-i iubești și, de vei judeca pe fiește carele bun, atunci pre fieștecarele vei iubi...

Celor ce sînt în dregătorie sau în vrednicie mai mare de cît tine, ori în ce chip vei putea, dă-le cinste, ci așa, să nu te slobozi și să te smerești ca o slugă, mai mult și mai jos de cît iaste statul tău și dregătoriia ta, ca să nu te judece că te lingusești. /

20r Drept aceea, ferește-te ca nimica să nu faci ce să împotrivese cînstei, carea să cade să-o dai celor mai mari.

Cătră cei asemenea, așa te poartă, cît nici să-ți pară că te prea smerești, nici că te ții mai mare de cît ei.

Cătră cei ce sînt mai de jos de cît tine, fii vesel și blînd, ci te ferește să nu fi prea familiar, adevă, prea priiaten și prea mult cu ei să petreci și să vorbești ca cum ați fi prunci dintr-o casă.

De cei ce nu sînt de față, cu cinste și cu luare aminte judecă și grăiaște, sau, de nu poți face aceasta pentru ceva pricină care să pot întîmpla, încăi rău nu vorbi.

De aur iaste îndreptarea aceasta, carea celui ce o păzește bine, mult îi folosește, iară celor ce nu-o țin, mult le strică ; despre care lucru bine scrie Oratie, cartea 1, zaceal. 6, viers 18 : „Cel ce roade pre priiatenul, carele nu iaste de față, cel ce nu-l apără, cîndu-l vinovățește altul, acesta iaste negru“.

Fugi de toate care te pot face să fi ne băgat în seamă.

20v Nimărui ori cine, și de unde fie, nu-i face necaz, și ia aminte ca nici / în cuvintele, nici în faptele sau în mișcările și în porturile tale să fie ceva, pentru carea să se poată altul supăra și minia.

Cît suferă legile omenesti și ale cuviinții, slujaște altora, că slujba naște priiateni.

A te mira de toate, care vezi, iaste semnul prostiei și al neștiinței, de a cării și de umbră cel înțelept se ferește.

În cinstirea și în iubirea priiatinilor fi curat și drept, statornic și mai gata a le sluji, de cît a pofti să-ți slujască ei, ca să nu să pară că prietenia o ții pentru câștig.

Rușinarea și sfiiala ca-o foarte mare frumsețe a prieteniei, nu trebuie a-o lăpăda din prietenie... /

22r

DE ÎNTELEPCIUNEA ÎN VORBA

Cînd sîntem la însoțire și la petrecere cu alții, să cade să avem înțelepciune, și înțelepțește întocmindu-ne vremii și locului și fețelor, să vorbim.

Aceaia ai grije, ca să te vezi că pre toți aceia, cu care vorbești, îi cînstești și-i iubești.

Drept aceeaia rușinea cea proastă și prea marea frică din vorbă trebuie scoasă, iară ne rușinarea și vorba cea multă și fără de socoteală, nimenea nu le adeverează. Ci le defaimă, iară cuviința toți o laudă.

De lucrurile din care poate răsări ceva primejdie, cu sfiială vorbește, sau așa, cît întramîndoa pârțile să se poată înțelege și judeca cuvîntul tău.

De tine însuți nu vorbi, fără numai de te va sili vro nevoie mare, așijderea nici de lucrurile care acela, cu carele vorbești, nu le înțelege, nu face vorbă.

Ia aminte să nu fii prea vorbitoriu, cît alții să nu poată de tine vorbi, că în vorbă, pre rînd, unul cîte unul trebuie a vorbi.

22v Pre alții, cu care vorbești, cînd vorbesc ei, / să nu-i smintești, ci, precum vrei tu să te asculte altul, așa și tu, cu răbdare ascultă pre altul până ce-ș va sfîrși vorba.

De cuvintele cele cu ponosluire și cu blestemuri fugi, că ponosluirile, cum zice Livie, nici atunci nu sînt plăcute, cînd sînt de lipsă.

Cînd vorbești, adevărul spune, ci înțelepțește, așa cît adevărul de cumva vreo dată, fără de vreme și fără de loc să zice, nimica să nu strice.

Adevărul aorea au a să tăcea, au a să ascunde trebuie, adecă de cîte ori mai mult strică decît direge.

Ci, pentru aceeaia nu trebuie a minți, că minciuna pururea iaste și rămîne urîță și oprită.

La adunări și la petreceri, cînd vorbești cu alții, să nu te aprinzi, nici să te mîinii, sau să te vezi că nu vrei a vorbi, și altele asemenea să nu să pară.

Cel ce va să trăiască cu alții înțelepțește, așa ca celor mai înțelepți să placă, nu să blastămă și nu să joară, cum fac cei proști.

Cînd vorbești nu să cade să vorbești cu vorbe înalte și trufașe, că aceasta iaste înprotiva înțelepciunei. /

23r

DE CUVIINȚA CARE SĂ CADE A-O ȚINEA CÎND EȘTI CU ALȚII

Cuviința o ținem cînd faptele și lucrurile noastre, portul, umblarea, mișcarea, hainele și celelalte așa le întocmim, după cum fac oamenii cei de omenie și învățați, cît și altor oameni de omenie să plăcem.

Precum de frumseța lucrurilor alte și alte osibite judecăți fac oamenii, cît ce iaste la neamul acesta, frumos și de cinste, la alt neam iaste urît și ne cuvios, așa și cuviința să mută.

Mai fără de sfîrșit sînt îndreptările cuviinței, care fiind că din speriuță și din lucrurile care vedem întru alții a să lăuda, mai bine să învață de cît din multe îndreptări, pentru aceeaia numai puțințele, care ni să par mai de folos pentru cei tineri, vom pune aici.

Cînd stai, cînd umbli, cînd șezi, cînd zaci, cînd miști mînele, cînd te uiți, nimica să nu faci, carea pre alții au să-i facă să rîză, sau să le fie urît și să se scîrbească sau să se mînie. Nici decum să nu te vezi că ești moale ca și o muiare sau prost și aspru.

23v Iară cînd umbli, ia aminte ca umblarea ta să nu să pară ca cum întradins / ai umbla așa ca să fie trufașe, că toată trufia iaste urîță.

Bine zice Ciceron, cartea I, *De deregătorii*, cap. 36 : „trebuie a lua sama ca cînd umblăm, să nu pășim tîrziu și moale, cît să ne vedem asemenea bucatelor celor de pompă, nici iarăși să te prea grebești, pentru că atunci suflarea să mișcă, fața să mută, gura să schimosește, din care semne foarte să arată că unul ca acesta nu iaste statornic”.

La îmbrăcăminte nu trebuie a pune podoabe, care nu să cuvin bărbatului, nici a cerca prea mare și afară de samă curăție ; destul iaste că nu iaste sălbatecă și proastă, și atîta cît nu te arată că ești leneșiu.

Afară de aceasta, în haine foarte bine iaste a ținea ce iaste de mijloc, că cel înțelept formele hainelor celor de curînd gîndite nu el întîiu și le face, nici iaste așa de tîrziu cît forma hainelor, carea toți au cei mai de frunte, au cei mai mult o poartă, el să o lapede și să nu o poarte.

24r Fața așa să-ți fie, cum să cade omului de cînste și de omenie : să nu fie tristă, ca cum ai tot plînge, nici iar să fie / ca cum ai tot rîde, ci, în cele grele să fie grea, și în cele glumețe să fie veselă.

Ferește-te de mișcările care fac rîs și de porturile cele fără de cuviință ale mînilor și de răzămările pe masă, că acestea fac greață și scîrbă.

De am vrea să grăim de mai multe îndreptări ale cuviinței, ar trebui să numărăm toate feliurile de lucrări omenești și toate feliurile de mișcări, carea ar fi prea lung. Iară acum, de această dată, ajungă aceste îndreptări ale înțelepciunii și ale cuviinței, din care mult pot învăța cei tineri.

ARĂTĂRI DE VREO CITEVA MEȘTEȘUGURI

Cum să faci ulei de rîme sau cum să zice viermi de ploae^a, și de ce folos iaste acesta ulei. Acest ulei iaste bun pentru durerea închieturilor și pentru ametală. Culege rîme într-o oală și le bate într-un aloat de pîine, bagă acea pîine în cuptoriu să se coacă bine ca și altă pîine, apoi le bagă într-o sticlă, glaje sau uiăgă, sau, cum să zice, întrun gāvānós, și le pune la soare. / ...

24v Pentru ametală capului primejdioasă, ia hirean, curăță coaja hireanului, bagă-l în oală cu oțat bun peste dînsul, astupă oala bine să nu iasă aburul, fiiarbe-l bine și lasă să stea 24 de ceasuri ; apoi mănîncă-l, și unde te doare, te unge cu ulei de rîmă.

Cine nu aude bine sau aude cam rău : rade rîdiche, pune sare peste dînsa, lasă-o să stea 24 de ceasuri, apoi stoarce-i zama din trînsa și bagă în ureche cu bumbac.

Cine piarde rostul de nu poate vorbi, sau îi cade împărătușul. Să se ungă cu unsoare de cocostirc pe vîrful capului, și va dobîndi rostul său iară.

25r Cine are mătrice sau altă roșătură în pîntece, să stoarcă numai trei picături din balebă de cal proaspătă, și să / le bea în vinars, și să se ție cald, să nu răcească.

^a Calc după germ. *Regenwurm* („vierme de ploaic” = rîmă). Rețeta este nemțească.

Pentru tusă, ia ceapă și o coace în foc, și îți unge tălpile picioarelor cu dînsa. ...

Pentru vaci să nu piarză laptele. Ia camfor, oao și chim negru, dă la vacă să mănînce, și nu va pierde laptele.

De zloboade vaca sînge din țîță, în loc de lapte, mulge sîngele și îl dă la vacă să-l bea, că-i va trece...

Pentru șoareci, de vei avea mulți în șură, uscă un rac împutit, zdrobește-l mărunț ca pravul, și afumă șura cu dînsul, că toți vor fugi.

De va mănînce calul vro piiană, și tușaste, ia bătúca dela o găină și o dă calului să-o mănînce, că-i trece. /

ISTORIIA / A ALEXANDRULUI / CELUI MARE DIN
MACHEDONIIA, / ȘI A LUI DARIE DIN PER/SIDA
IMPĂRAȚILOR. / CU ÎNVOIREA CELOR MAI MARI. /
S-AU TYPĂRIT ÎN TYPOGRAFIIA LUI PETRU/BART
DIN SIBII, LA ANUL DOMNULUI / 1794. * /

*Exelenția Ta, Grof Esterhazy, ai Crăeștii Gubernii Sfetnicule și
Povățuitoriule ai Comisii cercetătoarei de cărți, mie milostiv D. și voitoriu
de bine !*

Din milostivă porunca Exelenții Tale cercetînd și procetînd cu des-
toinică luare de samă, această mititică și spre folosul neamului rumânesc
făcută istorie, îndrăznesc a te încredința că în trînsa nimic alta nu e
cuprins, fără numai singură *Istoriia lui Alexandru Mare și Darie împă-
raților* ; și cum că de alte lucruri bisericești, dogmaticești sau a legilor,
nici o pomenire nu se face. Am, dar, nădejde că neîndoindu-te Exelenția
Ta de încredințarea mea, te vei milostivi a-o lăsa ca să se dea și în
typariu afară.

Al Exelenții Tale cu totul supus, Dimitrie Iercovici, a Preaînălțatei
Gubernii din Prințipatul Ardealului Translator /

Fiind încredințarea numitului translator înaintea mea prîimită, de
care nici o îndoială nu am, să se typărească am învoit.

Grof Ioann Nepomuțen Esterhazy
de Galanta. /

CATRA CETITORIUL

Din gurile tuturor celor cărora iaste cunoscută vrednicia, la toată
lumea, auzînd eu că cel ce pofteste a ști întîmplările cele nenumărate ale
lumii aceștia și ale neamurilor celor multe care să află în vremea de
acum, supt chiline stăpîniri ale împăraților Evropii, trebuie, după ce avem
bună cunoștință de scripturi, să cetească cărțile cele istoricești în care,
cu bună seamă, nu va afla luiș numai o trecere de vreme, ci și alte lucruri
de folos care omului de mai multe ori așa sînt de trebuință, ca și însuș

* În -8° de 9 foi ; 227 pagini și iar 4 foi. Prefața, din care am extras cea mai
mare parte, dată fiind importanța ei deosebită, este semnată de „Dimitrie Iercovici,
al crăeștii din mare prințipat al Ardealului Gubernii translator”.

legea cea bună care avînd și fapte bune în sine, chiar așa iaste înaintea lui Dumnezeu priimită, ca și un om bun, vrednic și învățat, înaintea lumii...

Învățătura istorii iaste un lucru foarte scump și la lumea aceasta de mare cinste și de folos, pentru că aceasta încredințînd pre/omul despre toate întîmplările veacurilor celor trecute, ne povățuiește și ne îndreptează a cunoaște cum s-au făcut unele neamuri, sau prin ne supunerea sa sau prin mîndria cea rea, uitate și nebăgate în samă, și de tot pierdute cu numele său din preună, în lumea aceasta ; ne învață, de al doilea, cum s-ar putea neamurile cele uitate și scăzute, prin modrul blîndețelor, prin ascultarea cea voioasă și prin uitarea lucrurilor celor prin care au fost căzut, de al doilea a să înoi, și numele cel pierdut a-l dovedi și cu podoaba cea pierdută iarăș a să înoi și a să lumina ; însă toate acestea fără învățătura legii cei creștinești, numai cu singură învățătura istorii, nici decum nu să pot săfirși, că aceasta, așa iaste legată cu învățătura istorii, ca și trupul omului cu sufletul și cu simțirile sale.

Istorici cei iscusiți, pe lîngă toată învățătura cea istoricească, au păzit și poruncile legii sale, mărturisînd : *că cel ce nu caută / prin învățătura istorii, și darul legii sale, care cu bună seamă îl poate afla în istoria cea bisericească, rătăcit va rămînea.* Pentru că învățăturile istorii cei politicești, unele sînt făcute în vremile cele turburate, altele sînt făcute și scrise în vremile cele mestecate, și altele iareș în vremile cele răzvrătitoare de legi, apoi altele sînt scrise în vremile acelea, cînd s-au început legea cea pravoslavnică în toată lumea a să lăți ; socotesc dară, că mai de folos va fi tuturor a ceti istoriile cele ce s-au făcut în veacurile cele creștinești, că știind omul creștin acestea, nu să va înșala cu dezmîntările cele după starea vremii făcute, și va vedea în istoriile cele creștinești mai multe lucruri de folos, decît în cele lalte, că întru această istorie va învăța tot creștinul modrul cel bun, cum să se poată apăra de toată ispita cea rea ; întru acestea va vedea cum s-au pedepsit acesta sau acela neam, căci nu s-au supus poruncilor lui Dumnezeu / și a besericilor, și căci nu s-au supus poruncilor împăratului său, și nici n-au ascultat învățătura celor ce sînt dela împărați orînduiți spre îndreptarea și fericirea noastră, că aceștea toți, după cuvîntul S. Scripturi, dela însuși Dumnezeu, prin stăpînitori împărați sînt aleși, noao spre povățuire și fericirea cea plină de dar.

Cu mare dreptate poate zice neștine că neamul rumânesc prin învățătura istorii nu să poate îndrepta și nu să poate rîdica din prostia sa, pentru că istoriile de acest feliu nu să află în limba rumânească scrise și typărite, însă o apărare, una ca aceasta, așa mi să pare că nu va putea avea îndestulat temei : că eu, aicea nu grăesc de cei ce-și chivernisesc viața sa cu sudorile cîmpului și alte lucruri mehanicești, ci de cei ce sînt din nașterea sa, slobozi și scutiți de greutățile locului celui în care lăcuesc ; omului celui plugari destul iaste, deacă va putea învăța din gura preotului său istoria cea mică a bisericii sale și poruncile legii, întru care să cuprînde / toată ascultarea și supunerea către Dumnezeu și către cei mai mari stăpînitori. Fără care învățatură nici un preot nu poate, după cuvîntul lui Dumnezeu celui mare, turma sa bine a o păstori.

Eu grăesc cu dinadins de învățătura cea mică a bisericii și de niște porunci ale lui Dumnezeu și de supunere către stăpînitori, la care chiar preoții, după cuvîntul Evangheliei, sînt datori a povățui și a îndrepta pre oamenii săi, iară nu mă uit mai jos, că neamul rumânesc mai tot nu știe să facă o cruce în fruntea sa și de rugăciunea Tatălui nostru nici aminte nu-și aduce; oare cu a cui greșală, vină și lenevie? Crez că vei pricepe, cetitoriule, măcar nu-ți voi spune. Au doară nu știi, cînd să stingă candila în biserică, cine e de vină? ^a Sau doară pre mine mă vino-vezi că copii de șase și șapte ani, în numele Domnului botezați, mai bine știu tîlmăci sudălmile și înjurăturile împotriva lui Dumnezeu de cît zece porunci ale lui Dumnezeu? Au doară căci nu să duc copii la învățătura școalei / și în beserică, birău satului iaste de vină? Doară gîndești că eu nu pociu suferi pre dasca'ii cei rumânești în sat și în strana bise-ricii să cînte? Dară cînd să adună bătrînii satului, ca să tocmească un dascăl, cine scornește împărăcheri la tocmeala lor, au nu știi? Socotind tu, cetitoriule bun, toate acestea, oare gîndești că vor înflori vreodată și școalele cele rumânești? Eu crez, crez și nu prea, că surdului în zadar spui de trăznît, că el nu aude și cînd vede fulgerul, gîndește că nu tună în ceriu; și orbului n-ai la ce-i arăta fîntîna, că el nu vede și numai cînd s-au potîgnit și s-au lovit de ceva, atuncea simte și pricepe că au greșit și au pierdut calea cea bună.

Această mititică istorie, numai de o cercare s-au tipărit, ca să vedem cu ce fierbîntală s-ar cuprinde de cărturarii cei rumânești, iară nu pentru vre un câștig osebit, care, de va avea cîntea și va fi priimită îna-ntea cărturarilor celor rumânești, cu bună seamă, în scurtă vreme, și alta mai frumoasă și mai iscusită a țării muscăcești, ungurești și a altora țarilor istorie, în scurt, cu înșămnaarea anilor de întîmplarea lucrurilor celor vrednice de știut, să va tipări de acest typograf. Nu mă pocirăbda, cetitoriule, ca să nu-ți spui că, măcar că, pentru tot feliul de slă-biciune și îndreptarea a plugarilor, prea luminatul și prea înălțatul împă-rat și craiul Iosif al doilea, fiiul cel iubit al prea luminatei împărătese Mariei Therézii, maicii noastre, din destul s-au nevoit poruncind ca să se afle vreun modru pentru învățătura neamului rumânesc, tot, în zadar i-au fost osteneala lui; adevărat iaste că și Exelenția Sa Grof Gheor-ghe Banfi, Gubernatoriul al Țării Ardealului și Sfetnicul cel mare împă-rătesc, cu împrumutată sfățuire și aflare a prea înălțatei guberniei așa de bine au fost întocmit voia prealuminatului împărat, cît acum destule școale rumânești s-ar afla în Prințipatul Ardealului, însă fără folos și fără toată înflorirea, măcar că ne încetat și cu mare poftă dorește / acest mare vechil împărătesc dinpreună cu prea înălțată gubernie, de îndreptarea și ascultarea neamului rumânesc, și a școalelor, această prea înalță rînduială și calea de fericire. Și preaosfințitul domnul Gherasim Adamovici, episcopul pravoslavnic al Ardealului (care doară mai mult decît toți alți episcopi pravoslavnici din Ardeal, pentru îndreptarea nea-mului rumânesc zioa și noaptea ne încetat, cu învățătura sa, să nevo-iaște în tot feliul), o grăbește și să ostenește a-o întemeia strigînd în glas

^a Preotul satului.

mare cătră toți : „Ascultați cei ce aveți urechi, că fericirea voastră, a mea iaste și a mea, iaste a voastră, și pentru cei streini de cătră cuvîntul meu, nu va cere seama Cel de Sus din mîinile mele, că zic, porniți și plecați odată, fiind încă mititei la vîrstă, a învăța și / a vă supune porunci'or Domnului Dumnezeuului nostru și slujitorilor lui, că întru acestea veți afla deșteptarea cea vremelnică și cea vecinică“. Destul și peste fire să ostenește și Domnul Dimitrie Estatovici și d. Șincăi, ca niște orînduiți preste aceste șicoale directóri, și să nevoiesc despre deșteptarea și buna creșterea copiiilor celor rumânești ; însă, măcar că, pre cum zisei, acești de laudă vrednici domni, multe cărți rumânești, cu vătămarea sănătății și scurtarea vieții sale, pentru treaba copiiilor celor rumânești au făcut și în tipariu lumii le-au dat, până acum foarte puținică mărturie au dat neamului rumânesc de învățătura sa, la prea înălțată gubernie ; știu că vei zice, cetitoriule, că sînt cuprinși copii rumânilor cu alte nevoi și nu pot învăța carte ; însă eu la acestea așa am a-ți răspunde, că dezvinovarea unuia ca acesta, numai din prepusul omului cel leneș pornește. / Fiind că învățătura școalelor chiar atuncea să dea înainte, cînd nici copii, nici părinții lor au mult lucru și la cîmp mai nimic de a lucra ; așa dară, cine nu va zice că părinții copiiilor numai cu lenéviia și cu ne băgarea în seamă umblă a mulțami pentru osteneala acestor buni bărbați. D. Molnár doftóru, preste toată osteneala profórii sale, încă au făcut o *Gramatică rumânească* foarte frumoasă, precum și alte cărți de *Iconomiia stupilor*, însă copii neamului rumânesc nici după aceasta nu să prea bat, măcar că multe cuvinte frumoase ar putea afla întrînsa, ci au lăsat-o la alte neamuri care preste puțină vreme cu mai bun temei și cu mai alese cuvinte vor putea grăi decît rumânii rumânește.

Rogu-mă ție, cetitoriule cel bun și înțelept, socotește și judecă acum, ce vor zice neamurile cele lalte care-ș proslăvesc în veacurile de acum, prin învățătura și prin ne încetată cetirea cărților celor de folos, nu numai legea sa, ci și toate lucrurile sale cele lalte, / de neamul nostru, știind cum de tare dorește prea înălțată gubernie și preaosfințitul D. Episcop de fericirea și de îndreptarea neamului rumânesc ; mă tem că, cu bună seamă, așa vor zice : „rumânii, măcară că sînt vrednici de ascultare și măcar că au cap bun de a învăța, dară tot să vede că sînt supuși leneviei și ne ascultării ; deci ; mai în scurt, vor zice încă că acestea toate nici o mai mică mulțemită nu vor afla la neamul rumânesc, că ei, și dintrun tîiu, au fost așa ne ascultătoriu și ne supuși. O jale ! și multă părere de rău, cînd va trebui să auză neamul rumânesc acestea din gurile altor neamuri adăogînd și aceasta : încă, neamului rumânesc stau acum toate învățăturile slobóde, adecă școală latinească, ungurească, nemțească, și alte meșteșuguri stau deschise înaintea ochilor neamului rumânesc, și tot să sfiiăște a să adăpa cu învățătura lor, ci zace în leneviia sa, ca viiarmele în putrigaiul său“.

Spune-m mie, cetitoriule, mai pre urmă, ce folos și ce feliu de bucurie, laudă și îndestulare / va avea ceata cea preacuvioasă a Blajului și pentru iscusirea sa, în tot Ardealul, mult laudată, pentru cărțile cele multe, de mîna sa, prin multă osteneală și răbdare, spre folosul

de obște făcute, văzînd că lucrul mîinilor sale stă și zace ne întrebuințat și pus în rătăcire ?

Ceata cea preacuvioasă și cu învățături multe împodobită, nimic alta nu va zice, ci supărîndu-să de ne ascultarea noastră, va striga în glas mare : „Doamne, la zidirea mîinilor tale au eșit după porunca ta, vestirea noastră și n-au auzit glasul cuvîntului nostru, fie lui după cum voești”. Socotește, cetitoriule, ale cui sînt aceste cuvinte, și te păzește de osînda lor, că e grea.

Aș avea și eu niște scripturi moralicești sau învățătura despre năravurile cele bune, însă văzînd că nici acestea, care sînt prin mai mare și mai iscusite fețe întru învățatură, de cît mine, făcute și tipărite cărți, n-au folos / nici cînte înaintea neamului nostru, nu mă îndrăznesc a le da în tipăriu.

Acestea sînt acelea, iubite cetitoriule, care eu de demult am fost hotărît în mine să ți le dau înainte ; văzîndu-le dară acum, nevoiaște-te și sfătuiaste, ca un bun priiaten al neamului rumânesc, pre toți frații noștrii (că toți am eșit numai de la o păreche de oameni, fără nici o deschilnire), ca să nu pue la uitare silința, nevoința, sîrguința și osteneala acestor aicea însemnați domni, că ei, cu bună seamă, n-au încetat a să nevoi spre îndreptarea și iscusirea neamului rumânesc, și nici nu vor înceta, numai să aibă îndemnare și sîrguință dela acest neam.

Eu iarăș, ca cel ce sîmte și mai multe și a le spune toate, cu această mititică cuprindere nu poate, avînd nădejde de mai bună îndemnare neamului nostru, mă făgăduesc că în grabă despre dragostea mării sale D. Gherasim Adamovici, episcop pravoslavnic din Ardeal, care au arătat-o chiar cu a sa cheltuială, și călătorie, cătră osfințitul clerul său și neamul rumânesc, / o cărtică mititică îți voi trimite din care vei vedea ce iaste legea firii, și ce trebuie făcut și ce trebuie lăsat și cum poate face omul cele priimate înaintea lui Dumnezeu și cum se poate feri de lucrurile cele rele, și cum că omul lăpădîndu-să de faptele cele bune, iaste mai urît și mai slab de cît un dobitoc, și cînd au putut să se cunoască că e om, n-au vrut, iară cînd au vrut, n-au putut ; în urmă, la greșalele mele, de ești înțelept, știu că nu te vei uita cu ochiul îngrozirii, nici cu gura clevetirii nu mă vei călca, ci vei zice : de n-ar fi om, n-ar putea greși, și gîndul bun acopere tot deauna greșalele slovelor și cuvintelor.

De bine voitoriu, Dimitrie Iercovici,
al Crăeștii din Mare Prințipat al Ardealului
Gubernii translator. /

1 *Istoriia despre Marele Alexandru Împărat, intra ceaia vreme cînd era cursul lumii cinci mii doao sute și cincizeci de ani*

Împărțiia la Răsărit, în Indiia, marele Por împărat ; și spre amiază zi împărătiia marele Darie împărat, iar Rîmul împărătiia Merlichie împărat, și tot Apusul cu toți craii. Și la Machedoniia era Filip craiu,

- și preste Eghypet împărăția Nethináv împărat care era filosof mare
- 2 și fermecătoriu și vrăjitoriu și cetitoriu de stele, și era atîta de măestru, cît lua bunătățile și dulceața dela patru țări, adecă grîul, vinul și untul, și era țara lui toată sănătoasă și plină de toată dulceața lumii. Iar în țările altora era foamete și boale grele, și cine mergea asupra Nethinavului, nu-l putea bate. Făcea farmece și bătea oștile și fugiia și să rîsipiia și nu știia ce să facă, și pre el nimenea nu-l putea bate.
- 3 Atunci să adunară acei patru crai, la craiul avirilor, la un scaun, și să / sfătuiră zicînd : cum vom face de Nethinav împărat dela Eghypet, că iată cum ne sărăcește țările noastre, și noi nu putem să ne batem cu el, de farmecile lui. Și așa, scriseră ei carte la Darie împărat dela Persida, întru acest chip : „Scriem noi, patru crai, craiul avirilor și craiul harapilor, și împăratul cazîlbașilor și craiul ethiopilor la marele împărat Darie dela Persida, ca la un Dumnezeu al Dumnezeilor și împăratul împăraților ; aceasta îți dăm în știre împărăției tale, că iaste un împărat la Eghypét, anume Nethinav, carele atîta-i de fermecătoriu,
- 4 cît ne-au luat toate / bunătățile noastre, și el la oaste nu mai merge, ci-și mîină numai oștile sale, și bat oștile lui pre toate oștile noastre ; te rugăm, cu capetele plecate pînă la pămînt, să ne dai oastea ta întru ajutoriu și sila ta dela împărăția ta, întru putere să-l scoatem din țara Eghypetului, și să pui împărăția ta, împărat dela tine, că el iaste sterp, și fecior nu are, și noi, ai tăi să fim“. Darie împărat cetînd cartea să miră de Nethinav, și milostivindu-să la cererea împăraților, strînsă oaste mare și să sculă însuși Darie împărat cu sila lui, și porni asupra lui / Nethinav, la Eghypét, trimițînd solul său la cei patru crai, ca să le spuе că au plecat asupra lui Nethinav, carii văzînd pre solul s-au închinat la mila lui Darie împărat ; și mearseră asupra lui Nethinav cu toții și să apropiiară de țara Eghypetului, și văzură boiarii lui Nethinav, și alergă un boiariu, anume Verveliș, la Nethinav și zise : „O, Nethinave împărate, să știi că astăzi dai zile multe pentru puține, că astăzi iată, marele împărat Darie și cu toată sila lui au venit la hotarul țării noastre.“ Nethinav zisă : „O, dragul meu Verveliș, nu bat oameni
- 6 mulți războaiele, / ci vitejii cei buni, că sînt viteji preste viteji și cai preste cai. Iar tu te-ai spăriiat, ci nu te teme nimic, ci mergi la margine și ține straja acolo, și la mine trimite glas, că eu voi trimite cărți pre la boiari, să se gătească de oaste, și să se strîngă la Eghypét“ ; și după acestea să duse Verveliș înapoi cu straja, iară Nethinav făcu niște vrăjitorii, topi ceară și o vârsă într-o tîpsie de aur, făcu oști de ceară și văzu Nethinav oastea lui spartă, și văzu pre dumnezeul persilor la Eghypet îndărăpt, și zisă Nethinav : „O, vai de tine, Eghypete, în mulți
- 7 ani / te veselîș și bine petrecuș cu împăratul Nethinav, și de astăzi fi-veți robi turcilor^a lui Darie“ ; și plînse Nethinav împărat și scrisă carte : „Scriii voao, egyptenilor, nu putui răbda să văz răul vostru, ci mă dusei dela voi bătrîn și voi veni tînăr de treizeci de ani, și

^a Între Darius-ul Alexandriei și turci în Egipt sînt cca. două mii de ani, cum bine știe cititorul singur. Confuzia este însă semnificativă : pe vremea traducerii cărții în slavonă, Egiptul era efectiv stăpînit de turci.

scoate-vă-voiu din mîna lui Darie împărat“. Și zisă : „Vai de cea ce nădăjduiaște spre vrăjitorii, ca și cea ce să razimă de umbră, și cînd gîndește să se odihnească, el cade jos“ ; și pusă stema în pat, și cartea pe masă, și chiemă pre bărbiiariul lui, și-i rasă barba, mustatele și capul, /
8 și să îmbracă în haine proaste, și eși noaptea din Eghypet și să dusă la Filipus cetate^a, la Machedoniia, și să făcu vrăjitoriu doftor, și sădea întrun loc, în cetate./...

Iară în urma lui mearsără eghyptenii la curțile lui, și nu-l găsiră, ci găsiră stema în pat și cartea lui pe masă și mult plînsără pe Nethinav. Și zidiră stîlp și-l vărsară în chipul lui Nethinav, și-i puseră stema în cap și cartea în mîna, iară Darie împărat luo Eghypetul și să întoarsă la Persida. Iară Filíp craiu dela Machedoniia, încă purceasă la oaste și-și
9 chiemă pre / Olimpiiada împărăteasa, și-i zisă : „Eu mă duc la oaste, și tu feciori nu faci, iară acuma, de nu vei face fecior pînă voi veni dela oaste, tu nu vei mai fi cu mine“ ; și o sărută dulce și să dusă. Iară Olimpiiada era frumoasă fără seamăn, și era stearpă, feciori nu făcea. Iară ia să întrista de acel cuvînt și era scîrbită. Iară o roabă a împărătesii știa pre Nethinav vraciul, adecă doftorul, și grăi : „Doamnă Olimpiado, iaste aicea, în cetatea noastră, un vraci foarte mare, să-l întrebăm doară are erbi de feciori“ ; iară împărăteasa mîna roaba de grab la vraciul,
10 la Nethinav, / și-i zise : „Vraciule, mînatu-m-au doamna mea, împărăteasa, doară ai erbi de feciori“. Vraciul zisă : „Am erbi de feciori“. Roaba mearsă la împărăteasa și spusă că are erbi de feciori ; împărăteasa chiemă pe Nethinav și el mearsă și o văzu foarte frumoasă, fără seamă, și grăi împărăteasa : „Omule ! putea-vei mie să faci să nasc feciori, și ție bună plată îți voi da ?“. Iară el fu săgetat la inimă de frumsețele ei și zisă : „Văz că va să fie cu tine Amon dumnezeu și vei face coconi“. Iară ia zisă : „Cum știi, așa să faci“. El zisă : „Veni-va Amón dumnezeu, iară tu să fii / singură într-o casă și să-mi arăți ușa, și ce vei vedea
11 să nu te sparii“. Și arată ușa lui Nethinav, și mearsă sara Nethinav la Olimpiiada, și să culcă cu ea și să făcu cu capul de leu și cu picioarele de vultur, și cu coada de aspidă, și cu doao arîpi, una era neagră, altă era de aur, și așa intra la Olimpiiada în casă și stînsă luminarea și să culcă cu ia ; iară dimineța fu om ca și alții ; și-i zisă : „De astăzi înainte să nu beai vin, nici mied, nici nimica spurcat să nu mănînci, că-ai început
12 a face coconi, și va fi împărat a toată lumea, preste toți împărați /, și să-m faci chilie aproape de tine, și să mă chiemi cînd va veni vremea să naști coconul“ ; și-i făcu chilie aproape de ea, și-l hrăni și-l ținea foarte bine și să bucura Olimpiiada. / ...

146 ...Și mai mearsă înainte pînă ce eșiră la o țară, și le eși înainte niște mueri sălbatece și deteră prin oaste tare cu lemne și cu pietri, și le bātu
147 Alexandru, / și periră de acelea doaozeci de mii, și era flocoasă ca porcii, și ochii ca stelele. De acolo mearsă Alexandru cincizeci de zile, și ajunsă la o țară cu năsip ; acolo lăcuia furnicile în pămînt, iar preste noapte eșia din gaurile lor și lua pre om și-l băga în gaurile lor de-l

^a Calc după calcul slavon, cu -grad (cetate), din gr. *Filippopolis* — „cetatea lui Filip“.

- mîncă ; și spuseră lui Alexandru. El zisă să secere pae și să le aprinză la gurile gaurilor, și așa făcură, și periră multe ; și trecură țara lor, în zece zile. De acolo mai mearșă Alexandru înainte, pînă ajunsă la țara piticilor. Aceia era cît cotul de mari, și eșiră mulți la Alexandru / și-i aduseră poclon frumos, finiche și miare multă, și ziseră : „Împărate, noi sîntem niște oameni neputincioși și ticăloși, cum ne vezi, împărăția ta, ci te milostivește spre noi“. Iar Alexandru zise să nu-i bîntuiască niminea ; ei iară să plînseră și ziseră : „Împărate, avem nevoie de cocori, că vin la noi și ne mîncă poamele, hrana noastră și ne și batem cu ei, și uneori ne bat ei, alteori îi batem noi“. Iară Alexandru pusă tabăra acolo, și le făcură cetate tare, și le pusă și împărat dintre ei, și-l învață a-i judeca și ... / ...
- 161 De acolo mai mearșă înainte șapte zile, și ajunse la un munte mare și înalt, și văzu un om mare, legat de munte cu veriși de fier, și era lung de o mie de coți, și gros de cinci sute de coți și unde plîngea, glasul lui să auziia de trei zile, și nu să apropiia de el nimenea... / ...
- 169 Ivantie zise : „Iaste ocolit raiul cu apă, și zidit cu aramă, și acoperit cu foc, și pre poartă stau hăruvimii și serafimii de foc și străjuesc zioa și noaptea necontenit“. Alexandru zise : „Dară putea-voi vedea raiul ?“. Ivantie zise : „Nu poate vedea trupul, ci numai sufletul, ci vei merge aproape de raiu și-ți vor eși îngeri înainte și-ți vor spune și toate“. Alexandru zise : „De nu mi-ar fi de machedoneni, eu aş rămînea aicea cu voi și ași vietui viața voastră cea îngerească“. Ivantie zise : „Pasă
- 170 la lume, Alexandre, că te așteaptă împărăția / lui Por împărat, și tot pămîntul îl vei lua, și în pămînt intra-vei“ ; și plînsă Alexandru și să sărută cu Ivantie împărat și-l sărutară toți negomîndrii pînă eșiră din ostrôv, și-l sărutară și să ertară cu el, și mearșă Alexandru la tabără și spuse tot ce văzu și ce auzi. Alexandru purceasă cu oștile la ostrôvul muerilor, și trecu pre lîngă cetate, și întrînsa nu căută, că Dumnezeu poate căuta multe acolo, și de acolo mearșă zece zile și ajunsă la un
- 171 cîmp frumos, tot cu flori frumoasă și mirosiia ca tămîia și ca zmirna / și ca lyvanul, și era unele albe, altele negre, altele roșii, altele verzi și vinete și mohorîte și galbene ca aurul ; și căută Alexandru spre răsărit și văzu porțile raiului, și pre porți vâpae de foc, și sta raiul sus, ca un munte, și vedea pomii raiului înalți fără seamă, și mergea Alexandru și căuta spre cîmpii raiului, de cincisprăzece mile, și eșiră înaintea lui Alexandru doi îngeri și ziseră : „Alexandre, stai pre loc, să nu mai mergi înainte, că iaste loc sfînt, și te vor arde heruvimii și serafimii din raiu, ci te întoarce la lume...“ / ...
- 206 Și trimisă lui Alexandru poclon o sută de mii de fete frumoase, tot cu haine roșii cu cununi de aur în cap, și tot pre cai albi, și mearseră
- 207 cu solul la Alexandru, și să închinară așa, cît să mirară / toți de fete frumoase, și sta înaintea lui Alexandru ; iar Potolomeiu era glumeț, și grăi lui Alexandru : „Împărate, dacă nu-mi dai altă împărăție, dă-mi aceste fete, să le fiiu căpitan, să-mi petrec vremea cu iale“. Alexandru risă și zise : „O, dragul meu Potolomeiu, nu te voiu pune căpitan preste iale, iară de-ți trebuie una din iale, ia-ți, că-ți va ajunge și-ți va și rămînea, măcar că ești tu voevod“. Și rîseră toți. Iară Potolomeiu grăi :

„Împărate, mă tem că-ț iaste mai frică ție decît mie, și mă tem că iar le vei trimite întregi înapoi“. Alexandru zise : „Nu-mi iaste frică de iale, / iară așa mi voia, să le trimiț îndărăpt, că noao nu ne trebuiesc fetele, că noi multe mueri văduvitu-le-am, și cui va trebui, afla-ș-va jupîneasă și doamnă“ ; și de aceasta rîseră mult craii și boiarii ; și trimisă fetele îndărăpt, și dete steag să-l ducă la Thalistráda, și să trimiță haraciu și oaste pre an, cîte zece mii de mueri călărașe... / ...

219 Și zise Alexandru : „Să știi, frate, că voiu să întru în peșteră să văz“. Candusal zise : „Nu intra, frate, că nu știi cum ți să va întîmpla, 220 că au intrat oare cînd oameni, ci unii au eșit, alții n-au mai eșit, / și care au eșit încă au eșit nebuni ; nu intra, frate, rogu-te, că de ți să va întîmpla moarte acolo, dar eu, unde voiu scăpa de Alexandru, că va zice că te-am ucis eu“. Alexandru zise : „Nu griji tu de aceea“. Și intră în peșteră și mearsă și dete de lumină frumoasă, și-l întîmpinară doi draci ducînd un strugur pre o prăjină, și ziseră : „Vezi ce să află pre la noi ?“. Și mai mearsă înainte și văzu 2 draci ducînd o găoace de nucă într-o prăjină ; și mai mearsă și mai nainte, și-i eșiră înainte doo gădini 221 cu obrazele de leu, și să spăimîntă Alexandru, și să / rugă lui Savaóth Dumnezeu, și fu fără frică ; și mearsă mai nainte și văzu pre dumnezeii elinești muncindu-i doi draci, pre Apólon și Amón, și văzu oameni mulți legați, și văzu niște șărpi, și supt șerpi gîlceavă multă, și urlete mari, și mearsă mai nainte, și văzu pre Sahnos împărat legat, și zise : „Nu știu unde te-am văzut“. El zise : „Eu sînt Sahnos împărat, ce eram împărat a toată lumea, și vrusei ca să merg pînă la raiu, și mă ucisără oamenii sălbateci, și vei fi văzut obrazul meu întrun stîlp de piatră“. 222 Alexandru zise : „Spune-m : / acei oameni legați ce oameni sînt ?“. El zise : „Fost-au toți oameni ca și tine, și pentru trufie și mărirea lor, ei să muncesc aici, pînă la al șaptelea veac, apoi vor merge la tartár, în veci ne trecuți“. Iară Alexandru zisă : „Dar acele gădini cu obrazele de leu, ce sînt acelea ?“. El zise : „Aceia au fost domni și boiarii nemilostivi, pentru aceea i-au făcut Dumnezeu cu obrazele de leu ; și să vor munci în veci“. Și iară întrebă Alexandru : „Dară acolo, unde era șărpi mulți, ce iaste acolo ?“ Sahnos zise : „Acolo sînt sufletele păcătoșilor, de să 223 muncesc, / ci, mergi, Alexandre, înainte, că vei vedea și pre socru-tău, Darie, legat, și pre Por împărat“. Și mearsă Alexandru înainte și văzu pre Darie legat, și deacă-l văzu Darie, el plînsă și zise : „A, Alexandre, au și tu ai venit aicea ?“. El zise : „N-am venit să lăcuiesc cu voi aicea, ci să văz, și iar mă voi duce dela voi“. Și zise Darie : „O, prea înțelepte Alexandre, cum îți dete Dumnezeu să vezi toate văzutele și ne văzutele, și spune-m, fătul-mieu, cum lăcuiești cu fata mea, Ruxanda, și cum petreci cu persidenii, și cum cinstești pre soacră-ta ?“. 224 Alexandru zisă : „Nu / te griji cu vii, ci te grijaște cu morții, iară fata ta iaste împărăteasă a toată lumea, și soacră-mea îm iaste mumă, iar Persida petrece cu mine ca și cu tine“... /

227 Iară lui Selévchie, Rîmul îi dete ; lui Leomedús îi dete Inglitera, și Venéția și Țara Leșască ; lui Finéc dete Țara Nemțească și Țara Frîncească dela Apus, și acolo, toate țările pre rînd, și șazu acolo un an cu

- Ruxanda împărăteasa, și să veseliră mult ; și de acolo să sculă Alexandru cu toate oștile și mearcă la marele Vavilon și șazu în scaun, și într-o noapte văzu în vis unde veni Ieremiia prorocul la el și-i zise : „Fătul meu , Alexandre, iată că să umplură patruzeci de ani împărăției tale
- 238 și să apropiară patru stihii / ale trupului tău, hraconit, fiare verde, tusa albă, sînge roșu, junghiiul să apropie și spre moarte te va trage. Și să știi, fătul meu, Alexandre, că trupul tău din pămînt iaste și iară în pămînt va merge, și rîsipi-să-va, și să știi că toată lumea încungiu-rat-ai, și moartea ta iaste din mîna celuiia ce îți slujăște, dela dînsul din vasul cel amar vei bea, ci îți împărțește împărățiile și-ți întocmește oștile, că trupul tău mort va rămînea, iară sufletul tău viu va merge
- 239 înaintea lui Dumnezeu, și-l va trimite unde-i va fi voia ; și să știi că trupul / tău rîsipi-să-va și la o doaoa venire a lui Dumnezeu să va îm-preuna sufletul cu trupul, și vor învia toți morții și cunoscuții, și să mă crezi, Alexandre, că va să între sufletul în trup, la înfricoșata jude-cată, unde să vor pune scaunele, și va șede în jeți de aur, și vor sta heruvimii și serafimii împrejurul Judecătoriaului, și vor lua dreptii viața de veci, iară păcătoșii vor intra în munca de veci, în care muncă nu are sfîrșit nici odată. Iară dreptii fiind supt mila lui Dumnezeu să vor veseli ; acolo nu va fi nici înșurare, nici măritare, ci / vor fi toți într-o
- 240 potrivă, adecă ca de treizeci de ani ; și atuncia să vor cunoaște toți priiatenii, și să știi că mă vei vedea și mă vei cunoaște acolo înviiat, ca și aicea“ ; și nu să știi ce să făcu Ieremia prorocul / ...
- 267 Alexandru clăti cu capul și zise : „O, mincinoasă și deșartă lume, și mărire putredă, cum te arăți frumoasă în puțină vreme și curînd îi pierzi pre toți, cum se zice, nu iaste bucurie pre lume și pre pămînt, care să nu să schimbe cu jale, și nu iaste pre pămînt mărire ca să nu să spargă și să nu cază“ și iar zise : „O, lume și soare și toate făpturile pămîntului, să plîngeți astăzi pre Alexandru, că în puțină vreme fusei pre pămînt“. Zise iară : „O, maica noastră, pămîntule, cît crești oamenii de frumoși / în lume, și apoi curînd îi tragi supt tine și-i înghiți pre
- 268 toți“ și iară zise : „O, dragii miei viteji hrăboli machedoneni, dară puteți să mă scoateți din moarte ca să mai fiu cu voi ?“. Aceasta auziră machedonenii și plînsară toți cu amar mare și ziseră : „O, mare împarate Alexandre, de-am putea noi toți, am da zilele noastre pentru tine, ci nu putem, iară împărăția ta bine ai petrecut pre această lume, cu cinste și mai cu mare cinste te vom petrece, ci pasă, Alexandre, la locul tău,
- 269 unde-i gătit ție dela Dumnezeu, aicea bine ai petrecut, și acolo / mai bine vei petrece, și pasă cu Dumnezeu, Alexandre ; iară Filip vraciul spintecă un mușcoiu, adecă un cal, băgă pre Alexandru gol în mușcoiu și zise Filip : „Tocmește-ți împărățiile, Alexandre, și-ț împarte lumea și împărățiile și domniile“. .../...
- 271 Și să ertă cu toți împărății, cu toți craii și cu toți domnii. Zisă : „O, dragii miei machedoneni, să știți că altul ca Alexandru împărat nu veți mai avea“. Și zise : „Aduceți-m pre dragul meu Ducipal“ ; și-l scoaseră din grajd, și-l aduseră la Alexandru, și văzu Ducipal pre Ale-xandru murind, și necheză / tare fără seamă, și bătu cu picioarele în pămînt, și să apropie de Alexandru și-ș plecă capul la domnul său, și-i
- 272

- mergea lacrimile din ochii lui izvor, și-l luo Alexandru de coamă, și-l sărută pe obraz și zise : „O, dragul meu Ducipal, altul ca Alexandru nu te va mai încăleca“^a. Iar Ducipal își ridică capul și caută preste domn și văzu pre Levcăduș, cela ce otrăvise pre Alexandru, și să răpezi la el, și-l lovi cu cornul la inimă, și-l puse sub picioarele lui, și-l călcă pînă-l omorî, și Ducipal nu să știu ce să făcu. Iar Alexandru zise : „Bea, și tu, frate, / din păharul carele ai dat mie“.../...
- 274 Iară mumă-sa Olimpiada și împărăteasa Rucsanda îl plîngea cu multă jale și cu lacrimi ; Rucsanda plîngea și zicea ; „O, vai de mine, 275 Alexandre, amărită de mine, dragul / meu, Alexandre, împăratul meu și domnul meu, dară eu ce-ț fusei vinovată de mă scoșes în țeri streine, și acum mă laș jalnică și amărită ? Pentru aceasta, plîngeți astăzi toți împărații și craii și domnii, tineri și bătrîni, munții și codrii, și toate rîurile și izvoarele întristați-vă“. Și iară zise : „O, dragul meu Alexan- dre, astăzi apuse soarele meu și al machedonenilor, o, amar mie, Ale- xandre, astăzi întuneacă lumea toată ; să plîngă soarele și luna, și stelele, cîmpii și codrii ; de veninul meu, o, dragul meu Alexandre, dulce împă- 276 rate / preste toți împărații, lumea și soarele meu, sufletul meu, inima mea și dragostea mea, Alexandre, de astăzi înainte, altul nu va încăleca șoa ta, nici de tine nu mă voi despărți“ ; și-l sărută dulce de trei ori, și luo hangeriul lui Alexandru și să junghie acolo, și muri în brațele lui și să făcu ce nu s-au făcut de nici o muiare în lume, nicăerea^b ; și-i băgară pre amîndoi într-un sicriu de aur, și-i duseră la Alexandria cetate, și făcură în mijlocul cetății un turn înalt și-i suiră sus, și-i puseră 277 și-i zidiră acolo sus, și stau pînă astăzi ; / și să săvîrși marele împărat Alexandru la Alexandria cetate, și pusă împărat pre Potolómei... /

ARĂTARI DE VREO CITEVA DOFTORII ȘI MEȘTEȘUGURI CINE NU AUDE BINE SAU AUDE CAM RĂU

Rade rîdiche, pune sare peste dînsa, lasă-o să stea doazeci și patru de ceasuri, apoi stoarce-i zama din trînsa, și bagă în ureche cu bum- bac. / ...

^a Atașamentul calului față de stăpîn este, cum se știe, un loc comun în literatură, ca și al oii, care nu începe cu *Miorița*, în cultura europeană, ci cu berbecul Ciclopului orbit de Ulise, în *Odiseea*, alintat de stăpîn prin *Krie pepon* „dragă Krios“, iar calul începe cu *Bălanul* „Balios“ al lui Ahile, iar la noi, la români, care după părerea turcilor, cum ne asigură Cantemir, creșteam cei mai buni cai de luptă, calul este nelipsit din baladă, unde merge pînă la a-și îngropa stăpînul.

^b Răuvoitorul care a adăugat textului : „să făcu ce nu s-au făcut de nici o muiare în lume, nicăerea“ bîrfește femeile, în neunoștință de cauză, pentru că în India, pînă mai ieri, departe de a fi o nenorocire pentru femeie să se ucidă la moartea soțului, era o obligație conjugală elementară. În Europa menționăm numai pe Alcesta, soția lui Admet, care nu numai că se sacrifică, dar se sacrifică în locul soțului, căruia i se pare că i se cuvine asemenea jertfă. La strămoșii noștri daci nu prea știm cum stăteau lucrurile cu devotamentul soției, dar rudimentele de sacrificiu voluntar din folclorul nostru ne îndeamnă în aceeași direcție. Să nu mai vorbim de alte popoare creștinate, care ofereau încă spectacolul prin secolul al IX-lea al primului mileniu al erei noastre. Împreună cu mai multe popoare dispunem de o relicvă : *mortii cu morții și viii cu viii*, prin care se ia poziție împotriva acestui obicei adus din patriarhat. Dealtfel socotes : că chiar în gura defăimătorului femeilor, exclamația este numai o figură de stil.

PENTRU VACI, SĂ NU PIIARZA LAPTELE

Ia camfor, oao și chim negru, dă la vacă să mănânce, și nu va pierde laptele.

CIND VA MUȘCA UN CIINE TURBAT

Să pisează raci vii, apoi să-i arză și să bea scrumul cu vin, că-i va trece. Sau să pui un rac viu pe rană, la mușcătură.

PENTRU NEGREALA DINȚILOR LA OM

Să iai corn de cerb, să-l arz bine, pînă să face alb, apoi să-l pisezi bine ; și cu cenușa aceaia să freci dinții.

CIND DOR MASELELE

Să iai simburi de masline uscate și să-i pisești mărunț și să pui într-o lulea noao, adecă într-o pipă cu ciubuc nou și să tragi fumul în gură, că-ți va trece. / ...

CERNEALA FRUMOASA VINATA SA FACI

Ia boambe negre, care să fac în florile socului, cît îți iaste voia, stoarce miezul afară, pune pîiatră acră pisată, și a patra parte oțet, și pușintel ud și vei avea cerneală vînată frumoasă.

[INȘTIINȚAREA SOCIETĂȚII FILOSOFEȘTI DIN ARDEAL]

INȘTIINȚARE *

După cum cetim că vestesc istoriile cele vechi, mai vîrtos toate neamurile au avut sirguință ca să-și împodobească stilul limbii sale cu usebită și întocmită cuvîntare, cît putem zice că prin poliirea stilului și deprinderea în învățături, s-au înălțat firea a multor neamuri, pînă la cea înaltă stare a nemuririi.

Acest instinct s-au pogorît dela acele neamuri vestite, pînă în epoca vremii cei de acum, cînd ne deșteaptă înțeleptul Apollo și pre noi să ne îndeletnicim a sprijini, din sinul științelor, darurile vistierilor sale; că numai / prin deprinderea acestor învățături, să ascute puterea minții, ca să putem cugeta în adevăr luminat despre cele cerești văzute și nevăzute alcătuiți și iscusindu-le cunoaștem prin acestea, puterea cea mare a Ocărmuitorului carele le-au scos cu stihile lor din haos, adecă din ce n-au fost, întru ce le vedem că sînt.

Dumneavoastră dară, tuturor de înaltă și cinstită vrednicie înțelepțiți prin darul Părintelui luminilor, și voao, turmă aleasă și sfîntă a lui Dumnezeu, carii doriți a vă deprinde în sporiul acestor următoare științe, iată că, din rîvna unor patrioți ai neamului rumânesc, crescuți în deprinderea theorii fizicești și filosofești ce cuprinde în sine cursul ceriului, gheografia, care arată părțile lumii și cuvîntează despre vestitele ceteci și orașe, rîsipite pre rotogolul pămîntului, și alte științe spre folosul economii, cum sînt și manufacturile neguțătorești, ne-am deșteptat spre acest vrednic scópos, să culegem rodurile acestor desfătătoare științe și adunîndu-le ca întru o legătură de finice, / în limba preavestitului neam rumânesc, să le închinăm inimilor celor iubitoare de muze filosofești, supt acest titlu: *Vestiri filosofești și moralicești*. Care în toată săptămîna, doao coale negreșit vor eși, miercurea și sîmbăta, în care zile și posta, în părțile Țării Rumânești pornește.

Dară, fiind că aceste sus pomenite științe, prin mare stredanie și chieftuală a typariului și a trimîterii pre postă, celor ce vor dori să se plioforisească din rodurile dînselor, căruia fiește ce știință de usebi, supt adresul numelui său și al locului unde viețuiaște, i să vor trimite,

* Intitulată în mod obișnuit *Inștiințarea Societății filosofești din Ardeal* (Sibiu, 1795). În -8° mic de 5 foi nenumerotate (B.R.V. 589).

În București, am socotit cu dreptul a fi ca să facem începerea aceasta a typeririi prin calea numărării înainte cu cincisprăzece florinți nemțești preste tot anul, care sumă pînă către sfîrșitul lunii lui maiu al anului curgătoriu, 1795, va avea a primi dumneaă lui *de Renner*, credincios împărătești crăeștii aghenții, sau alți oameni rînduiți spre strîngerea acei sume, cărora să vor încredința răvașe anume, spre treaba aceasta / type-rite, ca să le dea de la mîna lor, atunci cînd vor priimi banii, fiește cărui cinstit numărătoriu înainte, cum că acele arătate vestiri și științe filosofești, negreșit i să vor trimite, că apoi, după trecerea acestor patru luni, măcar de ar și voi cîneva să le cumpere, nu să vor priimi acei cincisprezece florinți nemțești.

Că, prin această numărare înainte vom ști cîte să typărim la număr, ca nu oare cumva typărind mai puține exemplare, să nu ajungă la toți, sau typărind mai multe, apoi să ramîe de prisosință, spre paguba noastră.

Și aceasta e pricina de alergăm înainte la limanul ajutoriului dumneavoastră, adecă către *dum. preacinstiți și de înalt neam arhondes!* și către voi, arhipăstorii bisericii lui Dumnezeu, prin care ajutorință a tuturor ne veți îndatori ca să dăm la lumină învățătura *Theolôghii moralecești* a Răsăritului - - - oglinda călugărilor și a cinului preoțesc, în care uitîndu-să cei cuprinș / de ispitele vremelniceilor valuri, în cuget simțitoriu vor privi treapta răsplătirilor împărăției cerești, pre care să odihnesc preocupioșii stătători înainte ai bisericii.

Dară lîngă toate acestea însuflețite ramuri ale științelor, nice nu vom uita întîmplările politicești, adecă ale epócăi aceștia, cu cît mai vîrtos întîmplările cele de acum în theatrumul războiului, cu osebită luare de grijă le vom face cunoscute, pre lîngă cele de noi făgăduite științe.

Că văzînd noi, în ce chip au pătruns alți hirografi (fără de a face ei vreo pomenire despre mai sus pomenitele științe folositoare care le vom da noi la lumină prin typariu) în toate părțile unșilor lui Dumnezeu împărași și crai, au ajuns vestirea lor, încă și în Tărigrad, în prea înalt scaunul preastrălucitei Porți Otomanicești, ca niște soli, aleargă neîncetat întîmplările vremilor prin gazeturi, în limba grecească, pînă înșeș și în părțile Ugrovlâhii și ale Moîdovii, pretutîndinea le cetesc. /

Unde află mulți evropeni adepostire și simt necurmat razele dreptății preste dînșii răvărsîndu-să din scaunul oblăduirii al celor înalți la înțelepciune *voevozi*. Că, de acum înainte nu va înceta muza limbii rumânești, ci întru semnele răsplătirii, iată au cugetat să înalță larga milostivire acestor apărători binelui de obște *prințipi* cu frumuseța cuvîntării cei nemuritoare, supt a cărora ocărmuire vor eși și aceste științe, ca niște raze ale zóorilor, spre luminarea neamului rumânesc.

Că acum să îndeletnicește muza aceștii limbi să împodobească troféul minunatului *Chesarie* cu flori din firile cele frumoase, carele ca un organ al bisericii, pînă la cornurile oltarelor răsună duhul cuvintelor lui, laudă și mărire întru cei de sus, lui Dumnezeu, întru preznuirea sfinților. /

Iară numele tău, IA. V.^a, să sapă în epigrama veacurilor, ca al lui Anacreon *, pentru că te-ai făcut chip cuvântării ritoricești și original prosodii poeticești, - - - din duhul înțelepciunii tale așteptăm și de aici înainte mai multe folositoare... /

ACI ARĂTĂM SCĂRA, DUPĂ CUM VOR URMA ÎNVĂȚĂTURILE
FILOSOFEȘTI ȘI MORALICEȘTI, PRE RIND TYPĂRITE

Întîiu, urmează *Theologhiia Bisericii Răsăritului*; și lăsînd aceasta typariul, vom trimite și alte *Istorii Bisericești*, care pînă acum, în limba rumânească, n-au eșit în typariu.

A *doaoa*, *Gheografiia*, ce cuprinde în sine împărțirea pămîntului și cei ce lăcuiesc pre dînsul, cu obiceiurile lor, dinpreună numele cetăților și orașelor, de hronografii cei vechi și cei noi însemnate, vor eși typărite. /

A *treia*, *Fisica*, *Matimatica*, și cuprinsul învățaturii filosofești, spre luminarea celor ce voesc a ști întemăierea ceriului cu toate plănetele lui, vom învăța.

A *patra*, să ya ivi *Biografii* prințipilor *Ugrovlahii* și ai *Moldovii*, dela începutul ocărmuirii lor.

A *cincea*, iasă *Istoriia rumînilor*, pre larg culeasă din cele vechi adevărate *Istorii* și alte deprinderi ale lumii, vrednice de a le ști.

Iară cu alt prilej, avem în gînd să vă descoperim niște *Regule dieteticești*, adecă învățatură de ce să se ferească mai vîrtos fieștecine ca să-ș păzească omul viața întru mulți ani, cu sănătate; lînga care vom adăoga niște *Dóhtorii*, care știindu-le, va putea bolnăvul aștepta folos, în boalele cele mai ușoare, mai vîrtos la țară fiind, unde, în pripă lipsește dohtóru, cît și pruncii cei mici trăind cu dînsule, vor simți alinare în boala cu care au fost cuprinși.

Toate acestea mijlociri le vom da, la vremea sa, în typariu, usebite de celea lalte sus însemnate științe.

Că științele vor fi, cu rînduială, typărite, ca să se poată lega fiește ce știință în usebit tom, adecă: părțile filosofești usebite de *Theologhiia moralicească*, și așa, cu aceste folositoare părți de învățaturi, fiește care îș va îmbogați bibliotheca sa ca o vistierie cu odoară alese și neprețuite; din care nu numai numărătorii înainte, ci și fii fiilor lor și ai bisericii clironómi să vor adăpa cu dulceața darurilor acestor frumoase științe.

Mai pre urmă, facem înștiințare, precum că cu sfîrșitul lunii lui maiu al anului curgătoriu, 1795, coalele cele din tîiu vor fi typărite și așa negreșit, atunce să vor trimite în București, în toată saptămîna, după cum ne-am făgăduit.

Iară de nu ar veni la săvîrșire această de noi făgăduită vestire, dumnealui de Renner sau cei rînduiți spre stringerea acei sume mai sus

a Iancu Văcărescu.

* Anacreon au fost autorul viersurilor liricești, spre lauda filosofilor întocmită.

oameni, vor avea a întoarce acei cincisprezece florinți nemțești înainte priumiți, iarăș îndărăpt.

Încă să se știe cum că în soțietatea aceasta să află preoți învățați, toți supuși Bisericii Răsăritului, dohtóri, filosofi, istorici și alți mai mulți învățați la număr, cât, de ar și lipsi unul, tot sînt alții procopșiți în loc, carii această grea și cu mare chieltuială începută sistemă, vor ajuta ca să-o ducem la săvîrșit, cu laudă.

Soțietatea filosofoască a neamului rumânesc
în Mare Prințipatul Ardealului. /

1

VIIAȚA / ȘI PILDELE PEA ÎNȚELEPTULUI / ESOP,
/ ACUM ÎNȚIIȘI DATĂ TYPĂRITE, / ÎN ZILELE
PEA LUMINATULUI ȘI / PEAÎNĂLȚATULUI ÎM-
PĂRAT / FRANTISCUS AL DOILEA ; / ȘI CU SLOBO-
ZENIIA ÎNĂLȚATULUI CRĂESCUULUI GUBERNII A
TOT ARDEALULUI. / ÎN SIBII, LA PETRU BART,
1795 * /

ESOPIIA,

adecă,

*Viița preaînțeleptului și minunatului Esop carele au fost de nea-
mul lui frînc^a, din Țara Frîncească. Iar viița și petrecerea lui, de
folos iaste ca să-o arătăm și pre limba noastră cea de mōșie, rumânească,
ca să poată înțelege toți, pre rînd, de amăruntul, precum au fost și cîte*

2

ispite și nevoi mari au petrecut și ce feliuri de lucruri minunate au făcut. /

Firea și feliul tuturor lucrurilor care sînt întru oameni cercetate
și aflate de oamenii cei vechi și înțelepți, așijderea și pentru înțeleptul
Esop, deprinzînd dascalii cei buni și unii dela alții învățînd învățătura
lui, apucîndu-o ca pre un odor scump și țindu-o, iată că s-au mînat
vremea de să istorisește și pînă astăzi pe la toți, unde să află typogrfii
așezate de dascalii cei aleși, la greci, la latini, la sîrbi și la nemți ; să
află și istoriia a lui Esop, scrisă sau typărită, cu viița și cu pildele lui.
Că cu adevărat sînt învățăturile lui de mare folos celor ce iubesc învă-
țătura și să nevoesc a fi înțelepți / și pricepuți. Că măcar că era el păgîn
și închinători de idōli, că încă nu strălucise darul lui Dumnezeu pre
lume, fiind cu mulți ani mainainte de venirea lui Is. Hs., în trup, căci
pre acele vremi era toată lumea împiedecată de înșălăciunea diiavolului,
și să închina idōlilor, și măcar pre multe locuri pomeneste istoriia de
dumnezeii elînești, de Apolón, de Diia^b, de Zevs, de Ermis, de Aris,
de Cron, și de alții mulți, cum să fie fost grăind și răspunzînd, dară
aceaia o putem crede cum că s-au fost săleșluind diiavolul întracii idoli,
și au fost răspunzînd, și au fost făcînd îndemnături de s-au fost înșălînd
ticăloșii oameni și au fost zicînd că sînt dumnezei și s-au fost
închinînd lor.

3

Însă pentru înțeleptul Esop trebuiaște să povestim că învățătura
lui și înțelepciunea lui n-au fost dela niscări dascalii învățată, ci nu-
mai din darul lui Dumnezeu, și atîta ajunsese, de au întrecut pre toți

* În -80 de 7 1/2 coale.

^a Traducătorul confundă „frig” din original cu „frînc” și „Țara frigească” (Frigia) cu „Țara Frîncească”.

^b Este limpede că traducătorul sau originalul său nu este la curent nu numai cu geografia și biografiile oamenilor celebri, ca Esop, ci nici cu mitologia elemen-tară elină, dacă nu știe că Diia era tot unul cu Zeus.

dascalii ce era pre vremile acelea, și pre toți filosofii cu înțelepciunea lui. Că cuvintele lui ce grăia, nu era din niscari scripturi vechi mai de demult luate, ci cu mintea lui și cu basnele lui toată firea omului o socotia, și la sine o trăgea, și nici un dascal de pre acele vremi nu putea să stea împotriva lui cu cuvîntul, căci cuvintele lui era tot cu pilde, spre paseri, spre dobitoacele cîmpului și spre alte povești, pre cum arată pre înțeles, mainainte, la pildele lui, carele pre mulți întorcea spre folos, și cine îl asculta, scăpa de mari nevoi și din cumpene de moarte. Pentru că nu numai cu cuvîntul tocmea viața oamenilor, ci mai vîrtos cu lucrul și cu îndreptarea.

SFIRȘITUL PREDOSLOVIEI / ARĂTAREA CHIPULUI LUI

3

Că fiind el din Țara Frîncească, iar norocul lui cel prost și în-
tîmplarea cea rea atîta îl pogorîse de jos, cît căzu la robie, de fu
vîndut și cumpărat, deci fiind el rob, precum iaste rîndul robilor, iar
firea lui cea ascuțită era slobodă, întru nimic nu era învăluită sau
smintită de robie, ci era ca un izvor curgătoriu, dintru a căruia învăța-
tură mulți să adapă, carele pre mulți întristați și scîrbiți îi mîngia.

Însă la trupul lui era grozav, mai grozav decît toți grozavii, și
de cît toți oamenii mai poznit. Întîiu era grebănos și malecos, gru-
mazii îi era strîmbi, și nasul îi era cîrn bătîrn, negru la obraz, și
buzat, și umflat la pîntece, și, după cuvîntul dascalului Omîr^a, mai
grozav de cît toată grozăvia; glasul îi era amortit, și pelîv la limbă,
și gîngăv, iar de slujbă era foarte destoinic și harnic de lucru, ori la
ce să vrea apuca, lucra cu toată osîrdia inimii, era o minune mare
să vază cîneva un trup becisnic și de nimica, precum era acesta poznit
și pedepsit, și să facă niște lucruri mari ca acelea, și prea minunate.
Iar precît era de gros la trup și gras, pre atîta era de iscusit la minte
și mare înțelept, gata spre tot răspunsul.

Întro zi îl trimisă domnul său în țarină, să lucreze cu alți robi
pentru că de alt lucru al casii nu era; drept aceeaia deacă mearcă la
țarină, începu a lucra cu toată osîrdia. Iară întru aceeaia vreme, era
un gredinari la domnul său, carele adusă niște smochine (tufaidă),
adeacă pîrgă noao iar domnul său, deacă le văzu, îi păru foarte bine,
și zise unui rob ce slujia la masă, pre carele îl cheama pre nume /
4 Agathopodi, să strîngă acele smochine, să le pue undeva, să stea bine
pîna cînd va veni dela bae să le mînce. Deci, luă acel rob smochi-
nele și le pusă în cămară. Atuncea veni și Esop dela lucru, din țarină,
iar ceia laltă robi, deacă-l văzură, le părea foarte bine și se sfătuiră
să mînce smochinele; și, deacă le va cere domnul lor, să năpăstu-
iască pre Esop, să zică că le-au mîncat el; și mîncară smochinele și
rîdea de Esop zicînd: „Oh, vai de tine, Esope, ce vei să pați, deacă
va veni domnul nostru acasă“. Apoi veni și domnul lor acasă dela bae,

^a Urîtenia lui Esop îl vizează pe Thersit, celebrul agitator din *Iliada*.

și șezînd, la vremea de prînz, ceru smochinele îndată, iar robii toți odată răspunseră că le-au mîncat Esop. Acestea auzînd domnul lor să mînie foarte rău pe Esop și porunci să-l dezbrace pînă la piiala goală și să-l bată, și-i zisă : „Spurcat ce ești tu, dar cum ai cutezat de ai intrat în cămara mea și ai mîncat smochinele ?”. Acestea auzînd Esop să mira și îndatăș cunoscă vicleșugul celorla lalți robi și nu putu a zice sau a vorbi nimic înaintea domnului său temîndu-să de moarte ; apoi văzu că-l dezbracă și vor să-l bată ; deci căzu la picioarele domnului său și se ruga zicînd : „O, doamne preamiloșive, îngăduiaște-mă puțințel”, și îndată apucă încrôp, adică apă caldă, și beu înainte lui, și-și băga degetele în gură și vărsă numai apă, că nu mîncasă alt nimic, apoi zisă : „Doamne, poruncește să bea și tovaroșii miei și să facă, precum am făcut și eu, ca să să arate cine au mîncat smochinele”. Iară domnul său, deacă văzu înțelepciunea lui Esop, să mira foarte ; și îndată porunci să facă și cea lalți așa, iar ei să apucară de beură încropul și nu vrea să-și bage degetul în gură ; iar domnul lor îi pripi, și încă nu apucară să-și bage degetele în gură, și îndată începură a vărsa încropul împreună cu smochinele. Atuncea căzu Esop la picioarele

4 domnului său și să / ruga să răsplătească clevetitorilor lui, și îndată porunci domnul său de-i dezbrăcări cu pieile goale și-i bătură foarte rău (și să plini atuncea cuvîntul scripturii, unde zice : „că cela ce sapă groapă altuia, cade el întrînsa”).^a / ...

5 Iară cînd fu a doao zi, vru domnul să meargă la primblare și zise lui Esop să meargă la vie să sape cu alți lucrători : și mergînd Esop la vie, întîmpină pre niște popi ai Arthemídei, trecînd pre acoloa, pentru că rătăcisea drumul ; iar deacă văzură pre Esop, să abătură din cale de-l întrebă să le arate drumul, carele merge la sat. Iară Esop văzîndu-i așa osteniți și supărați, îi dusă supt umbra unui copaci, și le așternu masă și-i ospătă foarte bine și le arată și drumul, carele merge la orașe. Iară popii deacă văzură prieteșugul lui Esop, și ospețul carele făcuse, rîdicară toți mîinile spre ceriu și să rugară lui Dumnezeu, să-i facă plată dreaptă, pentru prieteșugul ce le-au făcut ; și-și luară mulțămita și zioa bună dela Esop ; și porceasără la drum. Iară Esop mearsă în vie și începu a lucra cu toată inima, și să osteni pentru zăduhul soarelui ; de-acia mearsă supt umbra unui pom, și să lăsă să se odihnească puțințel ; și adormi și văzu în somn pre norocul său, adică : cum veni oare cine și-i dăruî dezlegare limbii și înțelepciunea tîlcuilor și priceperea tuturor blaznelor, și înțelegerea tuturor pildelor, și dezlegarea tuturor vorbelor celor încurcate, și deșteptîndu-să din somn, să văzu limpede la graiu, și grăi dezlegat, căci mai nainte vreme, cînd grăia, numai de-abia i să înțelegea glasul sau graiul, că grăia foarte rău, și începu a zice celorla lalți tovarăși : „Oh, voi măgari și dobitoace, pre Dumnezeuul meu, să mă credeți că foarte bine am cunoscut de unde mi-au venit mie această dezlegare limbii și priceperea, cu adevărat să știi că din ospețul popilor ; / căci i-am ospătat și le-am

^a Proverbul nu este numai în *Biblie*, de unde îl cunoaște autorul, ci, ca majoritatea proverbelor, este general. Il aveau și strămoșii noștri.

arătat și drumul (pentru aceia, cînd va face cineva cuiva vreun bine, cît de puțin, acela să aibă bună credință și nădejde, că va lua plata dela Dumnezeu)". Aceste zisă și iară începu a lucra vîrtos. Atuncea veni și ispravnicul lucrătorilor, ce-l chiema Zinás, ca să vază cum sapă lucrătorii viia, și văzu pre unul lucrînd mai prost de cît ceia laltî și începu a-l bate cu un toiag foarte tare. Aceasta văzînd Esop, i se făcu milă de dînsul, și zisă către ispravnicul viei : „Omule, pentru ce bat pre acest biet de om, așa rău, că nimic nu-ți strică, să știi că de aceasta voi spune stăpînului meu". Aceasta auzînd Zinas, se miră foarte de Esop, cum grăiaște așa limpede și frumos ; și gîndi întru sine zicînd : „Acesta Esop de astăzi înainte nici un bine nu va grăi de mine, nici un bine nu-m va face și mergînd la domnul să mă pîrască, poate că mă va și certa, și mă va scoate din isprăvnicie, numai decît va merge el înainte să mă pîrască ; mai bine să merg eu să-l grăesc de rău, cît voi putea, și-l voi face urît înaintea domnului meu". Și îndată purceasă cu minie mare, și deacă sosi, întră în casă la stăpînul său și-i zise : „Bine te găsii, domnul meu, sănătos ; să trăești mulți ani cu pace" ; iar stăpînul său îi zisă : „bine ai venit, Zinas !". Și stînd Zinas înaintea domnului său, să făcu mîhnit la față foarte ; și-l întrebă stăpînul său și-i zisă : „Zinas, pentru ce ești așa mîhnit și-ți inima și voia rea ?" ; iar Zinas zisă : „Pentru aceasta, domnul meu, că s-au făcut o minune astăzi la vie". Iar domnul său zisă : „Ce feliu de minune ? au doară au făcut vreun pom nîscari poame fără de vremea lui, sau vreun dobitoac au făcut vreun pripas, pă dinafara firei lui ?". Răspunsă Zinas și zisă : „Ba, domnul meu, nu aceasta, ci alta iaste". Și începu a grăi de rău de bietul Esop, zicînd că au înjurat / Esop pre dumnezei și pre tine și pre mine. Acestea auzînd stăpînul său, s-au mîniat foarte rău pe Esop, și zisă către Zinas : „De acum înainte ți-l dau pe mîna, deci, vei face cu dînsul ce-ț va fi voia". Atuncea veni și Esop acasă, și deacă înțeasă povestea, zisă către Zinas : „Acum, jupîne, de astăzi înainte vei face cu mine ce-ț va fi voia, că mă văz că ți-s dat pre seamă, și-ți fu pe voia ta" ; după aceea, cînd fu într-o zi, veni un neguțătoriu, de întreba să cumpere dobitoace, și trecînd pre acolo, întreba pre Zinas doară ar avea dobitoace să-i vînză. Răspunse Zinas și zise : „Dobitoc nu am, dar am un rob, să ți-l vînz". Neguțătoriu zisă : „Arată-mi-l, să-l văz". Și deacă adusă pre Esop înainte, unde-l văzu neguțătoriu așa poznit și grozav, zise : „Dar acesta omu-i, lemnu-i olariu, (?) au ce-i ? Eu aș zice că-i un burduf". Apoi zisă către Zinas : „Omule, mă mir de tine, pentru ce mă zăbovești, de n-am mers să-m păzesc drumul, ci mă zăbovești pentru această scîrnă ; au doară mă ocărăști ?" Și îndată purceasă mînios. Iar Esop alergă după dînsul și-i zise : „Stăi, nu fugi". Iar neguțătoriu să întoarse și zise lui Esop : „Fugi dinaintea mea, nu te atinge de mine, să nu mă spurci". Iar Esop răspunsă și zise : „Spune-mi drept, pentru ce ai venit aicea ?" Neguțătoriu zise : „Am venit să cumpăr vreun lucru de treabă, iar nu o mascara ca tine". Esop zise : „Cumpără-mă pre mine, neguțătoriu". Neguțătoriu zise : „Dar de ce treabă ești tu a lucra, un urît ca tine ?". Esop zise : „De vei avea coconi plîngători, pune-mă pe mine să ți-i

mîngii". Acestea auzind neguțatoriul rîsă mult. Apoi zisă cătră Zinas : „Întreba-te-voi : în cît preți mie îi vei da ?". Zinas zise : „În cît îmi va fi voia ; în trei mîngăr". Și dete neguțatoriul trei mîngăr și luă pe Esop, și zisă : „Nimic am dat, și nimic am luat" ; și purceasără de acolo. Iar deacă veniră acasă, avea neguțatoriul doi copii mici / plîngători, și cum văzură pre Esop să spăriară și zbiera tare ; și să ascundea prin unghiuri și tăcea ; atuncea zisă Esop : „Jupîne, dar nu-ți aduci aminte, cînd m-ai cumpărat, cum Ț-am zis că-ți voi mîngia coconii să nu plîngă ?". Iar stăpînul său rîdea și-i zise : „Vino încoace, la tovaroșii tăi" ; și-l băgară în casă, iară cealalți robi, dacă-l văzură, zisără unul cătră altul : „Oare ce iaste becisnicia stăpînului nostru ? poate că au fost orb de au cumpărat această pozna, să spae coconii". Și-l lua în rîs cu toții. Apoi preste doao trei zile, porunci stăpînul său robilor să-i gătească cele de cale, că mîine zicea cum mai curînd să purcează spre răsărit, pentru negoț. Decii gătiră robii povara : lega și gătiia care ce va lua să ducă în spinare ; atuncea Esop să ruga celora lalți robi să-i dea ceva ușor să ducă, căci încă nu era deprins cu greu, iară ei ziseră : „Măcar de nu ai duce nimic și de ai și lipsi, un grozav ce ești, nici o pagubă nu va fi de tine". Iară el încă să mai ruga lor. Ei ziseră : „Ia-ți ce ți voia". Esop mulțami lor și zise : „Fraților, eu încă sînt rob, nu trebuiaște să merg slobod" ; și văzu Esop o coșniță mare plină de pîine, gătită drumului mărînde, carea abia o vrea rîdica un om. El zise să i-o rîdice în spinare, iară ceialalți robi rîdea de dînsul zicînd : „Nu va putea fi în lume om mai nebun de cît acesta, căci că pînă acum să ruga să-i dăm ce va fi mai ușor să ducă, iar acum el s-a apucat să ducă ce-i mai greu. Nu avem ce-i face, ci să-l lăsăm în voia lui". Și-i rîdicară coșul cu pîine, în spate. Iar stăpînul său îl văzu pe bietul Esop mergînd cu atîta povară, și atîta îi tremura vinele și mergea pe cale tot șoveînd de greutate ; iar stăpînu-său văzîndu-l să mira zicînd : „Săracul Esop, să vede că-i iaste drag a sluji, că iată, el numai acuma încă ș-au plătit prețul, că duce sarcina cît un măgari" / ; și deacă poposiră la vremea de prînz, sezură de mîncară pîine și să deșartă coșnița, de rămasă pe jumătate. Deci, deacă purceasără de acolo, iar Esop mergea ducînd coșnița mai ușor cu povara, și deacă poposiră și de amiazăzi, mîncară pîinea mai toată, și purceasără. Iar Esop mergea ducînd coșnița deșartă, și să ducea înaintea tuturor ; atuncea ceialalți robi văzînd aceasta, ziseră : „Vedeți, fraților, că noi am ținut pe Esop nebun, iar el este mai cu minte de cît noi toți. Că el au luat coșul cu pîinea, carea merge tot împuținîndu-să și scăzînd, și deacă sfîrșim pîinea, el acum merge slobod. Iar noi am rîdicat unul așternutul, altul hainele și vasele, carele nu mai scad". Și deacă am sosit la Asia, unde năzuiam noi, stăpînul nostru, ca un neguțatoriu iscusit ce era, vîndu robii toți, și făcu dobîndă multă, numai ce-i rămase un gramatic și un psaltichii și bietul Esop. Iar un neguțatoriu fiind cunoscut stăpînului nostru, zise cătră dînsul, să ducă acei trei robi la orașul Șalmului, adecă tîrgul lui Simeón, că acolo îi va vinde cu preț și va face dobîndă. Deci neguțatoriul făcu așa, că mearsă la tîrgul lui Simeon ; și au îmbrăcat pre gramatic și pe

psáltis foarte frumos și i-au scos în târg; iar pe bietul Esop l-au îmbrăcat într-un haráriu, adecă sac, ca pre un becistnic, și l-au pus între ceia lálți. Deci, cine trecea pe aciia, toți să mira și zicea: „De unde s-au luat această grozăvie; și încă l-au pus între cei voinici frumoși, de-i grozăvește și pre dînșii“. Iar Esop văzînd că toți rîd de dînsul, sta și el și să mira și căuta tuturor și întra acei privitori era și Xanthos filosoful; privighiia și el și să mira. Și văzînd pre acei doi, cu atîta iscusire, și în mijlocul lor acea grozăvie, să mira de

7 mintea filosofului neguțatoriului, cum de pusă la mijloc / acea grozăvie, de strică și prețul celora lálți; și veni mai aproape de întrebă pre gramatic și zise: „De unde ești, breă“. El zise: „De la Cappadóchiia“. Xanthos zise: „Ce feliu de meșteșug știi?“. Gramaticul răspunse că știe toate meșteșugurile. Aceasta auzînd Esop rîsă. Iară ucenicii lui Xanthos, carii mergea după dînsul, ei văzură că rîdea Esop, și văzură la dînsul niște dinți negri și scîrnávi, și li să părea cum că văzuseră o minune, și zise unul către altul: „Acesta iaste un foale cu dinți“; iară cela lalt zise că n-au rîs, ci au rîgăit, că l-au apucat durere la inimă; apoi vrînd să știe de ce au rîs, să apropie unul de-l întrebă pentru ce au rîs. Răspunse Esop și-i zise: „Fugi din naintea mea, oaie de mare“, iar el să dusă rușinat. Xanthos mearsă la neguțatoriu și întrebă cît cere pe gramatic; neguțatoriul zise: „Doao mii de aspri“; și întrebă Xanthos și pre psaltis, de unde iaste? El zisă: „Eu sînt dela Lida“. Și-l întrebă ce meșteșug știe. Iar el răspunse că știe toate. Această bîrfeală auzînd-o Esop iar rîsă. Iar unul din ucenicii lui Xanthos, iar îl întrebă pentru ce au rîs. El zisă, adecă Esop răspunse: „Să nu cumva auzi tu, țap de mare“. Iar el tot îl întreba să știe de ce au rîs. Deci Xanthos întrebă pe neguțatoriul cît cere pe cîntereți; așijderea ceru doao mii de aspri; apoi Xanthos întrebă și pentru Esop, cît cere pe dînsul. Răspunse neguțatoriul și-i zise: „Trei mii de aspri“. Deci Xanthos, deacă auzi aceasta, să mîniă și să întoarse ca să se ducă de acoloa întraltă parte. Iară ucenicii lui îl întrebă, au doară nu-i plăcură acei robi, de să întoarsă dela dînșii? El zisă lor: „Nu-m plăcură, pentru că sînt prea scumpi“. Iar ucenicii lui zisă: „Obiceiul neguțătorilor așa iaste, să ceae cît de mult; iar dumitale nu ți să cade să te mîni și să te întorci dela neguțatoriu, că

8 poate și acel grozav va fi lucrînd ca și / cei frumoși“. Xanthos zise: „Așa e, bine ziceți voi, numai, de voi cumpăra eu pre acel poznit, de ce treabă îmi va fi? Pentru că iaste o batjocură și o mascara, și neguțătoriia mea va fi ocărîtă; altă iarăș, și fomeia mea știți cum iaste de gingașă, să nu cumva să cîrtească cîtu-i de grozav“. Ucenicii lui zisă: „Cu adevărat, dascale, bun iaste acesta de treaba fâmeilor în casă, că nu te vei teme cum că va rîvni vreuna la dînsul“. Xanthos zisă: „Să-l întrebăm cu de-a dînsul, ce meșteșug știe“. Și să apropie de Esop și-l întrebă de sănătate, zicînd: „Bucură-te Esope“; răspunse Esop și-i zisă: De ce să mă bucur, căci eu nu sînt scîrbit, nici mîhnit“. Xanthos zisă: „Închinu-mă dumitale“; „Și eu dumitale“; iar ceia lálți filozofi numai ci sta și să mira de Esop, cum iaste gata la răspuns și grăiaște cu îndrăzneală cuvîntul. Și iară întrebă Xanthos pe

Esop și-i zisă : „Ce feliu de om ești ?“ ; Esop zisă : „Negru, precum mă vezi“ ; Xanthos zisă : „Nu te întreb eu de negru sau de alb, că te văz eu cum ești, ci te întreb de unde ai născut“ ; Esop zisă : „Din maica mea, fiind grea“ ; Xanthos zisă : „Nu te întreb nice de aceasta, ci te întreb de loc, unde ai născut“ ; Esop zisă : „Nu mi-au spus maica mea, unde m-au născut“. Xanthos zise : „Nu te întreb eu nici de aceasta, ci te întreb de loc, unde ai născut ?“ ; Esop zisă : „Nu mi-au spus maica mea unde m-au născut, maica mea au răposat de multă vreme, și eu am fost rămas prunc mic și n-au apucat să-m spue unde m-au născut : în casă au în tindă“. Xanthos zisă : „Dar ce meșteșug știi ?“ ; răspunsă Esop și-i zisă : „Nici un meșteșug“ ; Xanthos zisă : „Dară pentru ce nu ai învățat ?“ ; Esop zisă : „De vreme ce zisără tovaroșii că știu toate meșteșugurile, iată dar că mie nu mi-au rămas nici un meșteșug să-l învăț“. Acestea auzînd ucenicii lui Xanthos, îș adusără
 8 aminte de ce au rîs Esop și să mira foarte mult de mintea lui și / mintea cea proastă, adevă de minciuna tovaroșilor lui. Că nu iaste în lume om ca acela, carele să știe toate meșteșugurile. ... / ...

Vulturul și cu vulpea îș făcuse prieteșug între ei, și pentru întărirea prieteșugului îș făcură cuiburile într-un loc, adevă vulturul îș făcu cuibul într-un copaci înalt, iară vulpea îș făcu viezuina la rădăcina copaciului, jos, și să îndemna unul cu altul, adevă cînd nu avea vulturul hrană, îi da vulpea, iară cînd nu să întîmpla la vulpe, îi da vulturul ; deci, vulturul scosese puii în vîrful copaciului, iară vulpea își scoasă puii la rădăcina copaciului ; iară cînd fu întro zi, să dusă vulpea să-ș vîneze ; iară vulturul veni dela vînat și era foarte flămînd și el și puii lui, căci nu putusă căpăta nimic de vînat ; iară puii vulpii eșisă afară din viezuină și să juca. Deci, vulturul văzînd puii vulpii jucîndu-să, și el fiind flămînd să slobozi și-i apucă și-i sui în cuib de-i mîncă cu puii săi ; apoi veni și vulpea și văzînd ce au făcut vulturul, să umplu de jale și nu-i era atîta jale de pui, cît îi
 30 era jale de prieteșugul lor, și schincia și ohta întru sine / și să mira cum ar putea face să-ș izbîndească cu vulturul, și nu avea nici o putere, că fiind vulpea dobitoc cu patru picioare, iară vulturul pasăre zburătoare, nici întrun chip nu avea putere să-ș răsplătească ; deci, făcu așa cum fac cei mici și mișei cînd îi năpăstuesc cei mari și-i necăjesc de le iau cu sila cîte ceva ce au : începu a suspina și a blestema

pe vultur ; și preste puțină vreme ajunsă osînda pre vultur, că era pe acele locuri niște păstori cu o turmă de oi, și pusese pe foc o bucată de carne să se frigă, iară vulturul văzu și să slobozi de-o luo și ca-o gadină lacomă ce era, nu socoti că s-au lipit de la cărbuni aprinși, și cum sosi la cuib, și bătea vîntul, să aprinseră cărbunii cu foc, și arsă cuibul, și fiind puii mici n-au putut zbura, ci căzură din cuib jos ; iară vulpea sări de-i apucă, și din naintea ochilor vîlturului îi mîncă, și vulturul sta și privia ne avînd nici o putere.

32

TĂLCUL

Întra cetaș chip să aseamănă oamenii, carii strică prieteșugul pentru lăcomia, și asupresc pre cei ne putincioși ; iară măcar de ar și scăpa de dînșii, fiind ne putincioși să-și izbîndească, iară de dreptatea lui Dumnezeu cea puternică și de certarea lui, nici de cum nu vor putea scăpa. /

32

CAP. 7, STIH 1

O vulpe vru să sae preste un gard, și nu putea, ci tot cădea jos ; apoi să apucă de un rug e era crescut prin gard, și fiind rugul înghimpos îș spărsese palmele și talpele, de-i curgea sîngele, și de multă usturime zise cătră rug : „Oh, rugule, eu mă apucau de tine ca să mă ajutoresc, iară tu mai mult rău mi-ai făcut“ ; iară rugul răspunsă zicînd : „Dară că tu bine știi firea mea, că eu sînt învățat să mă apuc de alții, iară nu alții de mine“.

TĂLCUL

Așa sînt oamenii cei răi, carii sînt învățați tot deauna să facă rău și să ia dela alții, iară nici/odată nu gîndesc să facă bine sau să ajutoreze pre alții, pînă ce sînt vii pre lume.

CAP. 8, STIH 1

Vulpea și corcodelul să priciia care e mai de fire ; deci corcodelul spunea niște lucruri mari și minunate de părinții lui, iară vulpea zisă cătră el : „Taci, tu nu te mai lauda, că de nu te-ai și spune cine ești, te cunoști pe peliță și pe față, că de cînd ești tot rău ai pățit, și ești un nevoiaș și un becistnic“.

TĂLCUL

Așa sînt oamenii carii să laudă în deșărt și spun minciuni multe și să tot laudă că au fost așa și așa, și să măresc singuri, apoi deaca

să cunosc pre lucrurile lor că sînt niște oameni de nimica, ei numai ce rușesc la obraz de rușinea minciunilor ce au grăit și a bîrfit.

CAP. 9, STIH 1

O vulpe intră într-o prăvălie, unde făcea un meșter niște chipuri de om, și văzu un chip foarte frumos zugrăvit, și zise : „Frumos chip iaste acesta, păcat iaste că nu are minte“.

TĂLCUL

Așa sînt cei frumoși la chip și la fire, iară minte n-au, ci sînt ca niște lemne ne simțitoare, sau ca niște vite fără de minte. /

33

CAP. 10, STIH 1

Un om avea un cocoș și o turturea, și să hrăniia împreună cu cocoșul ; deci cocoșul tot bătea pre turturea și o goniia, iară turtureaoa săraca tînjiia foarte și să obida întru sine și zicea : „De vreme ce sînt eu streină și nu semăn lor, pentru aceaia mă gonesc și mă mănîncă“ ; apoi preste puțină vreme văzu pre doi cocoși mîncîndu-să ei de ei ; iară biata turturea deaca văzu așa, zise : „De acum înainte să fiu veselă și să nu mă mai amărăsc, nici să mă tînguesc, că n-am de ce mă tîngui, de vreme ce nu numai cu streinii să sfădesc, ci și de sineș, ei de ei, să sfădesc și să bat ; pe semne așa le iaste firea“.

TĂLCUL

Așa sînt oamenii cei înțelepți, cari rabdă toate scîrbele și nevoile pre lesne, cînd îi supără cei streini, văzînd că să sfădesc și frații și cei dintro casă, ei de ei. /

34

CAP. 17, STIH 1

Doi brostáci să păștea într-o baltă, și cînd fu vara, fiind secetă secă baltă și să dusără broaștele de acolo, cercîndu-ș loc, și găsiră un puț adînc, și zisă unul cătră altul : „să șădem aicea, într-acest puț adînc“, iară celalalt zise : „Dar, de să va prileji să sece apa din fîntînă, oare cum vom putea eși din trînsa ?“.

TĂLCUL

Așa trebuie să socotească omul, fiește ce lucru cum va cădea mai pre urmă, și așa să-l înceapă a-l face sau a-l grăi.

CAP. 18, STIH 1

35 Un moșneag bătrîn să suise într-un vîrf de munte, de tăia lemne și le încărcă în spinare de le ducea către casă-ș, și să întîmplă de fu cale departe pînă la casa lui / și osteni săracul moșneag, de nu le putea duce, ci le trînti jos, și ohtînd tare zise : „Oh, moarte, unde ești, de nu vii să mă iai“ ; iară moartea îndată i să arată și zise : „Iată-mă, ce mă strigi ? ; moșneagul zise : „Eu te-am chemat să-m rîdici aceste lemne în spate, căci singur nu le poci ridica“. ^a

TĂLCUL

Așa, tot omul iaste bucurios a păți măcar ce feliu de nevoie, decît să moară, căci amară iaste moartea și groaznică e munca.

CAP. 19, STIH 1

O babă să jălui unui dohtor, că o dor ochii, și să tocmi cu el să-i dea cîtva bani și să-o tămăduiască ; iară, de nu o va tămădui, ia să nu-i dea nimic ; și începu a-o lecui, și în toate zilele, de cîte ori venîia, tot o ungea la ochi cu unsori iuți, ca să nu poată vedea, și tot lua cîte ceva din casă, ce găsiia îndemîină ; iară baba văzînd că tot scade una și alta din casă, socoti că pînă o va tămădui nu-i va rămînea nimica în casă ; apoi, după aceeaia începu dohtóru a-ș cere plata, după cum s-au tocmît, zicînd că o-au tămăduit și vede bine ; iară baba zise : „Cu adevărat că acum nu văz nimic, că pînă mă dureau ochii, vedeam multe lucruri prin casă, iară tu, acum îmi zici că văz, iară eu nu văz nimic din cîte vedeam mai nainte în casă“./

TĂLCUL

Așa sînt și oamenii cei răi, gîndesc pentru lucrurile lor cele viclene, nici știe nimenea cînd le fac, iar apoi să vădesc singuri pre sine, de-i știe lumea toată și nu să pot ascunde.

^a Anecdotală larg răspîndită în popor, ceea ce nu însemnează că își trage neapărat originea din faptele lui Esop, ci este de origine antropologică.

Pre un om l-au mușcat un câine, și chiemă pre un fălceriu adecă vindecătoriu de rane, să-l tămăduască; iar oare cine să apropie de dînsul de-i spusă leacul și-i zise: „Ia o bucată de pîine, de-ț iaste voia să te tămăduiești, și-ți șterge rana de sînge, și o dă cîinelui ce te-au mușcat, să-o mănînce, și te vei vindeca“. Iară omul acela rîse și zise că: „De voi face eu așa, și vor prinde cîinii satului de veste, toți vor veni de mă vor mușca, ca să le dau pîine“.

TÂLCUL

Pre omul cel rău, tu îl sfătuești pentru binele lui, iară el gîndește că îl înveți spre răutate, și din priiaten îl faci vrăjmași.

CAP. 23, STIH 1

37 Doi copii slujia la un socăci, adecă bucătariu; deci, grijind ei trebile lui, iară un copil luo o bucată de carne și o băgă în sînul celuialalt, iară bucătariul cercînd după carne, nu-o află și-i întrebă cu strînsoare; iară ei, unul să jura că nu are la dînsul nimic, celalalt să jura că nu știe / nimic; iar bucătariul cunoscînd vicleșugul lor zise: „Măcar că pre mine mă veți amăgi spuind minciuni, iar pre Dumnezeu nici de cum nu-l veți putea amăgi, căci ați jurat pre strîmbul, ne spunînd adevărul“.

TÂLCUL

Că, de și amăgim pre oameni și facem vicleșuguri și răutăți, apoi jurăm strîmb ca să scăpăm de rușine și de pedepse, iar pre Dumnezeu nici de cum nu-l vom putea amăgi, ci, dela dînsul vom lua plată dreaptă, precum vom lucra. / ...

Leul și măgariul sălbatic și vulpea să însoțisă cîte trei și umbla a vîna; deci, prinsă rău vînat mult, și zise leul măgariului să împartă vînatul; iară măgariul stătu de împărți tooma trei părți, și zise leului

să-și ia care parte îi va plăcea, iară leul văzînd aceasta, să mînie pre măgariu și-l lovi cu brîncă și-l omorî și zisă vulpi cu mî'nîe : „Pasă de împărți tu“ ! ; iară vulpea să apucă și făcu tot o parte, numai ce îș lăsă ei o parte foarte mică ; atuncea zise leul ; „Oh, jupîneasă vulpe, cine te-au învățat de ai împărțit așa drept ?“ ; iară vulpea zise : „Eu văzui ce pați bietul măgariu, și patima lui m-au învățat a împărți întracestaș chip“.

TÂLCUL

Cum că oamenii să înțeleptesc cînd văd pre soțiile lor pățind munci și pedepse și alte nevoi. / ...

41

CAP. 34, STIH 1

Un vrăjitoriu de stele, ba, să zicem așa, un vrăjitoriu, șădea de vrăjia într-un tîrg, unde vindea cai și boi, și căuta de pagubele altora ; iară oare cine veni și-i zise : „ușile și ferestrele casii tale stau deschise, și din casă-ți Ț-au furat toate cîte ai avut ; iară vrăjitoriul îndată sări de acoloa, ohtîndu-se ; și aîergînd el așa tare, îl văzu oare cine și să aprópie de dînsul și-i zisă : „Oh, sărace omule, dar cum căutai tu de pagubele altora, iară de a ta pagubă n-ai știut nimic“.

TÂLCUL

Așa sînt oamenii carii nu-și văd lucrurile sale cele rele și viața lor cea becistnică, și învață și dăscălesc pre alții să fie buni, iară ei să înșală cu mintea lor. / ...

CAP. 37, STIH 1

Un grădinari avea un măgariu, și lucra cu el ce-i era voia și la ce-i trebuia ; și-l osteniia mult, iară de mîncat îi da prea puțin ; deci, măgariul tot să ruga lui Dumnezeu să-l scoată dela grădinariu, ca să-l schimbe la alt stăpîn mai bun ; într-aceaia fu ascultat, că-l vîndu stăpînul său unui olariu ; deci, olariul în toate zilele îl încărca cu lut și cu oale și cu cărămidă de le ducea unde-i era treaba lui a lucra ; măgariul iară să ruga lui Dumnezeu să-l schimbe și de la acel stăpîn ; și-l vîndu și acela la un pielariu, adecă argăsitoriu de piei, iară să-
42 racul măgar văzînd că din rău merge / tot la mai mare rău și la mai mare pedepse, zise lăcrămînd : „Oh, vai de mine, becisnicul, mai bine aș fi șazut eu la stăpînul meu cel din tîiu, că pre acesta, precum îl văz, tot argăsînd la piei, fără zăbavă că va argăsi și piiala mea“.

TALCUL

Aşa păţimesc şi țăranii şi oamenii cei proşti cu stăpînii lor, că le pare bine cînd să schimbe domnii^a şi dregătorii lor, iar deaca dau preste alţii mai răi, ei atuncea doresc pre cei din tîiu.

CAP. 38, STIH 1

O muiare avea nişte slujnice, şi în toate nopţile le scula de torcea, dela cîntatul cocoşului, iară slujnicele să sfătuiră să ucigă pre cocoşi, pentru ce deşteaptă pre stăpîna lor prea de noapte şi le pune la lucru; şi deaca omorîra cocoşul, mai rău pătiră, că stăpîna lor ştiia a le scula la lucru mai denainte de cîntatul cocoşului, puind pricină că vor fi cîntat cocoşii; şi de multe ori le scula de cu seară sau dela miezul nopţii

TALCU

Că toate lucrurile cele ce să fac cu vicleşug şi împotriva dreptăţii, acelea sînt pricină răutăţilor, adevă cine va gîndi rău altuia, nu-i puţinţă ca să nu-i vie şi lui osîndă şi pedepse dela Dumnezeu. /

CAP. 39, STIH 1

O muiare vrăjîia şi zicea că ia poate potoli toate vrăjbele şi gîlcevile şi mîniile tuturor; şi cu acele minciuni să hrăniia, iară oare cine o pîri la un judecătoriu, cum că nu e creştină adevărată şi umblă cu lucruri drăceşti şi cu farmece, şi-i aflară din *Pravilă*, să-o arză în foc, şi o luară trăgîndu-o şi împingîndu-o ca să-o omoare, şi văzînd-o oareş care îi zisă: „Oare nu eşti tu aceia carea ziceai că poţi potoli toate vrăjbele şi mîniile tuturor, şi norocul cel rău şi ceasul rău să-l întorci spre bine? Acuma, cum nu poţi potoli mînia judecătorului, ca să nu te piarză aşa de năpraznă?”

TALCUL

Că mulţi oameni sînt, de să laudă că vor face mari lucruri, iară mai pre urmă nici unele de acelea nu le folosesc nimic, ci rămîn ca nişte mincinoşi... /

^a Proverbul românesc, foarte răspîndit, de altfel, sună: *schimbarea domnilor, bucuria nebulilor*.

O mîță întrasă într-o șatră țigăneasă, și găsi o pilă, și începu s-o linge, și lingînd-o i să pili limba și-i curgea sîngele; iară mîții tot îi părea că e carne, și tot siliia de-o lîngea; apoi, cînd fu mai pre urmă, pricepu că nu e carne, iar limba i se rosesese mai de tot.

TÂLCUL

Așa sînt și oamenii cei ce să sfădesc și să pricească cu toții, și grăesc tot împotriva tuturor, gîndind că-și folosesc ceva, și nu cunosc că mai multă nevoie și răutate își agonisesc eiși asupra lor.

Doi oameni mergea pe un drum, iar unul găsi o săcure și zise: „Eu găsiu o săcure”; iară celalalt zise: „Frate, nu zice dumneata că ai găsit o săcure, ci zi: «iată, noi aflarăm o săcure», adecă amîndoi”; și mai mergînd puțintel, cela pierdu săcurea și zisă: „Noi pierdurăm săcurea”; celalalt zise: „Rogu-te și pentru Dumnezeu, frate, nu zice că o / pierdurăm, ci zi că o-ai pierdut; de vreme ce zisăși întîiu că o-ai găsit, zi și acum că o-ai pierdut”.

TÂLCUL

Așa sînt mulți oameni, cînd le iaste bine și au cîte ceva dobîndă: nu priimesc să aibă soție, iară la nenorocire, la greutate și nevoie, atuncea ei ar vrea și pohtesc să aibă soție și tovărășie. / ...

Racul eșisă din apă și să păștea pre uscat, iară o vulpe umblînd să se hrănească găsi pre rac și-l apucă, iară el văzîndu-ș perirea, zisă: „Pre dreptate e să pătinesc eu aceasta, și toți cîți vor face ca mine, că fiind eu stihie^a de mare, vrui să mă pasc pre uscat, ca dobitoacele”

TÂLCUL

Așa sînt și oamenii cei ce-și schimbă feliul și chipul, cad la mai mari nevoi și pedepse și să primejduesc adese ori. /

^a Cuvînt de origine grecească, primit de noi prin intermediar slavon. De regulă se traduce prin *element*, aci însă înseamnă *specie*.

O cioară intrase într-un pîlc de porumbi, și văzu porumbii cum să hrănesc de bine ; deci abătu și ia de să înălbi, și umbla hrănindu-se împreună cu porumbii ; iară porumbii nu-i zicea nimic gîndind că e porumb ; iară ia să greși odată de cloncăni ca cioarale, iar porumbii auzindu-o, așa o bătură și o îngroziră dintre ei.

TALCUL

Așa și unii oameni să întîmplă, din prostie ajunge la boerie, apoi ne fiind neam bun, ei prind a lăcomi și a să înălța cu firea, de-acia, preste puține zile pierd cinstea și mărirea cea deșartă și vin iară la starea lor cea din tîiu. /

BIBLIIA / ADECĂ / DUMNEZEIASCA SCRIPTURĂ / A
 LEGII VECHI ȘI A CEII NOAO / TOATE / CARE S-AU
 TALMĂCIT DE PRE LIMBA ELINEASCĂ PRE ÎNȚĂLE-
 SUL LIMBII ROMĂNEȘTI. / ACUMA ÎNTIIU S-AU TY-
 PĂRIT ROMĂNEȘTE SUPT STĂPINIREA PRE ÎNĂLȚA /
 TULUI ÎMPĂRAT A ROMANILOR / FRANȚISC AL
 DOILEA / CRAIULUI APOSTOLICESC MARE PRÎNȚIP
 AL ARDEALULUI ȘI CELEA LALTE ; / CU BLAGOS-
 LOVENIA MĂRIII SALE PREA LUMINATULUI ȘI PREA
 SFÎNȚITULUI / DOMNULUI DOMN / IOANN BOBB /
 VLĂDICUL FĂGĂRAȘULUI / ÎN BLAJ LA MITROPO-
 LIE / ANUL DELA NAȘTEREA LUI HS. /1795/ *.

CATRA CETITORIU

Scriptura sfântă, carea cu cuvînt latinesc și *Bibliia* să zice, de pre limba elinească, din izvodul celor șapte zeci de dascali, românește talmăciță, la anul 1688, în București s-au fost typărit, dar în foarte întunecată și încurcată așezare a graiului românesc^a, și mult osibit de vorba cea de acum obicinuită și mai ales de graiul și de stilul cel din cărțile besericești, care în toate besericile românești să cetesc, și pentru aceeaia pretutindenea tuturor și de toți iaste cunoscut și înțales, cît acea talmăcire aceii *Bibliei* mai pre multe locuri ne plăcută urechilor auzitorilor iaste, și foarte cu anevoie de înțeles, ba pre altele locuri tocma fără de înțeles iaste, care lucru cu mare pagubă sufletească era neamului și Besericii românilor. Afară de aciasta, acele vechi *Bibliei* atîta s-au împușinat, cît foarte rar, să nu zic bun credincios creștin, ci preot iaste, la carele să află și nici cu foarte mare preț, făr de mare trapăd și osteneală nu să află, ca să-și poată neștine cumpăra. Aciastă pricină au fost îndemnat și pre prea luminatul și prea sfînșitul Domn Petru Pavel Aaron, Arhiereul Făgărașului și Vlădica a tot Ardealul, și a părților țării ungurești, cît toată S. Scriptură pre limba românească însuși o au talmăcit, ci încă mai lipsindu-i mîna și îndreptarea cea mai de pre urmă, Tatăl ceresc bine au voit a-l chieama la vecinica odihnă ; și așa, acea talmăcire numai pre niște hîrtii scrisă, nesăvîrșită și ne dată la lumină au rămas. Dintre care hîrtii după aceeaia, pentru multele mutări din loc în loc, unele s-au pierdut. Deci, ca stilul și așezarea graiului întru aceeaiași *Biblie* să nu fie osebit, puindu-se unele dintru acea talmăcire, altele dintru a altuia, s-au socotit ca toată *Bibliia*, de unul, cu asemenea stil și așezare a graiului să se talmăcească. Deci, avînd eu îndeletnicire, m-am îndemnat să mă apuc de atîta

* In folio de 10 foi și 894+246 pagini.

^a Semnată de S. Clain, această *Cătră cetitoriu*, prin care se recomandă noua ediție, este nițel penibilă pentru personalitatea autorului. Traducerea lui Clain este slabă, dacă nu chiar de mintuială ; aprecierea *Bibliei* lui Șerban (1688) este nu numai severă, ci inexactă. Astăzi nimeni nu mai citește traducerea lui Clain, pe cînd a lui „Șerban” este socotită încă un monument literar.

lucru și să îndreptez graiul bibliei ceii mai dinainte românește typărită ; iară mai virtos, intru adevăr pociu să zic, că mai ales Testamentul cel vechiu mai mult de nou de pre cel elinesc a celor șapte-zeci de Dascali l-am tălmăcit ; care lucru al meu Măriia sa, prea luminatul și prea sfințitul domn Ioann Bob, vlădica a toată țara Ardealului și al părților țării ungurești, și al Făgărașului episcop, iară al meu prea bun părinte, nu numai l-au ajutat și l-au ocrotit, ci bine au voit și la Sine a-l lua și ca un bun păstoriu, pururea priveghitoriu împregiurul turmei, și cu de-adin-sul străduitoriu, și grijitoriu de mîntuirea sufletelor celor de la marele și întîiul arhieru Hs. Dumnezeu lui încredințate ; bine știind, că cea mai mare și mai întîia datorie a păstoriului sufletesc iaste propoveduirea cuvîntului lui Dumnezeu. Pentru aceea și Măriia sa prea sfințitul arhieru, ca celui ce nimică mai iubit și mai dorit nu iaste, decît înmulțirea cunoștințai dumnezeiești, și mîntuirea sufletelor și binele cel de obște al besea-ricii, și folosul neamului, și al patriei, a căruia temeiul și creăsterea iaste adevărata cunoștință alui Dumneaeu, carea în sfînta scriptură să cuprînde, și de acolo să învață. Deci vrînd, ca mai fierbinte și mai desăvîrșit să-și plinească și această mare detorie a chiemării sale, bine au voit ca să dea la lumină această sfîntă scriptură, ca așea la toți și pretutindenea să se vestească și să se propoveduiască cuvîntul și cunoștința lui Dumnezeu. Însă mai înainte, cu multă a sa luare de samă și osteneală și singur bine socotindu-o, și și cu bărbați învățați cu amăruntul, și, cum să zice, din fir în păr cercîndu-o și cernîndu-o și cu cea elinească a celor șapte zeci de dascali și cu cea vechie românească alăturîndu-o, unde au trebuit, o au îndreptat, ca intru toate să fie asemenea și întocma izvodului elinesc a celor șapte zeci de dascali. Încă, pentru mai bun înțeles o au luminat pre unele locuri, și cu note și însemnări de desupt puse și pre de laturi cu paralele sau însemnarea locurilor, unde în S. Scriptură despre acel lucru să mai află scris ; pre cum și la începutul fiește cărui cap, cu tîlc, care pre scurt spune ce să cuprînde intru același cap, și la fiește ce carte cu cuvînt înainte care arată pre scriitoriu și vremea și scoposul și pricina cărții și cele împotrivă le împrăstie, afară de acestea, și la începutul *Bibliei*, mai înainte cu frumoase prolegomena o au înzăstrat și o au înbo-gătit, care toate mare lumină și învățătură dau cetitorului. Intru acest chip isprăvită, în typografia Seminariului diețezan al Episcopiei sale, pentru folosul Besea-ricii a tot neamul românesc a să tipări au poruncit.

Iară, o iubite cucernice cetitoriu, am voit a-ți aduce aminte că doară și acum intru unele locuri ți să va părea întunecat graiul, ci, pentru aceea să nu te smintești nici să te priești a vinovați și a defăima lucrul, că întunecarea aciasta și dintru aciasta vine că noi nici pentru mai lu-minat înțeles nu am vrut de la noi nici măcar un cuvînt cît de mic să băgăm în S. Scriptură, ci ne-au fost voia ca intru toate să rămîie intru curățeniia sa și intru tot adevărul său, după cum iaste în cea elinească. Aciasta iaste pricina întunecării intru unele locuri, că foarte anevoe iaste, luminat și cu chiiar înțeles de pre o limbă a tălmăci pre altă limbă, nici un cuvînt adăugînd, și țiind idiotismii limbii cei din tîiu, că fiește carea limbă are osibiți ai săi idiotismi. Ci, tu, cucernice cetitoriu, toate le ia în parte bună și te folosește cu aciastă a noastră osteneală spre mai

mare laudă a lui Dumnezeu și a sfintei Biserici creștere, și a sufletului tău mîntuire, că acesta iaste scopul osteneții mele, carele sînt al tău cătră Dumnezeu rugătoriu, smeritul întru ieromonași / Samuil Clain, / din Mănăstirea sfintei Troiță de la Blaj.

Cătră cetitoriu ^a

...să nu te grăbești a osîndi sau a judeca că pentru lenevirea sau pentru ne băgarea în seamă s-au întîmplat aceste greșele, ci îți ado aminte de alunecarea ochilor, socotind și aiciasta, că de pre izvod limpede typărit, a typări fără nici o greșeală o carte ca aiciasta, batăr și prin îndreptarea a mai multor ochi e lucru vrednic de mare laudă ; dar aiciasta s-au typărit de pre izvod scris cu mîna care, măcar că bine s-au plătit izvoditorului, ca limpede scris să se deae, de atîtea îndreptări și ștersături era plin, cît pre multe locuri abia cu mare luare aminte să putea ceti...

CARTEA FACERII

CAP. 1

Despre zidirea lumii, osibirea și podoaba făpturilor, și despre zidirea omului, căruia i-au supus Dumnezeu toate, care zilesc

1. Întru început (1) au făcut Dumnezeu ceriul, și pămîntul. 2. Și pămîntul era nevăzut și netocmit, și întunearec era de-asupra adîncului, și duhul lui Dumnezeu se purta pe de-asupra apei. 3. Și au zis Dumnezeu să se facă lumină și s-au făcut lumină. 4. Și au văzut Dumnezeu lumina că iaste bună, și au despărțit Dumnezeu între lumină și între întunearec (2). 5. Și au numit Dumnezeu lumina zio, și întunearecul l-au numit noapte, și s-au făcut seara, și s-au făcut dimineața, zi una (3). 6. Și au zis Dumnezeu să se facă tărie între apă, carea era supt tărie, și între apa carea era de-asupra tăriei. 8. Și au numit Dumnezeu tăria (4) ceriu,

^a Este un fragment din înștiințarea tipografului, cu scuze către cititori pentru greșelile strecurate. Tipograful mai are dreptate să se plîngă, și în sensul că S. Clain nu scria citeț, iar pe de altă parte este clar, pentru noi, că a colaționat versiunea sa cu altele și că a îmbicsit pagina. Nu s-a ținut nici de înțelegere, să transcrie pe curat. În fine, lucrarea s-a publicat nu în condiții de colaborare cu episcopul Bobb. Traducerea lui nu este realizată, ca limbă literară, situîndu-se mult sub nivelul Dosoftei și Șerban. Criticile lui la traducerea *Bibliei* lui Șerban nu sînt întemeiate, iar scuza traducerii scolastice nu se acceptă.

(1) Întru început, adecă, mai înainte de a face alte lucruri care să vād, sau la începutul vremii, sau cu cuvîntul, adecă prin fiul, carele iaste cuvîntul lui Dumnezeu.

(2) Întră lumină și întră întunearec, adecă lumina de întunearec, așa și în stih. 6.

(3) În limba jidovească nu să zice întîiul, întîie ci în loc de a zice întîiul să zice unul, și în loc de întîie să zice una, precum și aici ar trebui să zicem : zioa întîie.

(4) Tărie să zice aerul, văzduhul care iaste de la pămînt în sus cătră ceriu pînă la apa cea de-asupra ; că Dumnezeu de-asupra tăriei aceștia au pus apă, ca să stîmperă căldura cea nesuferită a soarelui, și aceasta iaste apa cea mai presus de ceriuri, de care să zice în psalm.

și au văzut Dumnezeu că iaste bine, și s-au făcut seară, și s-au făcut dimineață, zioa a doao. 9. Și au zis Dumnezeu să se adune apa cea de supt ceriu, într-o adunare, și să se arate uscatul. Și s-au făcut așa, și s-au adunat apa cea de supt ceriu într-o adunare, și s-au arătat uscatul. 10. Și au numit Dumnezeu uscatul pământ; și adunările apelor le-au numit mări (5), și au văzut Dumnezeu că iaste bine. 11. Și au zis Dumnezeu, să răsară pământul iarbă vearde, carea să samene sămînță după fealiu, și după asemănare, și lemn roditoriu, care să facă rod, căruia să fie sămînța lui într-însul după fealiu (6) pre pământ, și s-au făcut așa. 12. Și au scos pământul iarbă vearde carea samînă sămînță după fealiu, și după asemănare și lemn roditoriu, care face rod, a căruia sămînța lui (7) într-însul după fealiu pre pământ, și au văzut Dumnezeu că iaste bine. 13. Și s-au făcut seară, și s-au făcut dimineață: zioa a treia.

IOV

CAP. 38

1. Și după ce au încetat Eliu a vorbi, zis-au Domnul lui Iov prin vifor și prin nor. 2. Cine iaste cel ce ascunde de mine sfatul și ține cuvintele mele în inimă, și socotește să le ascunză de Mine? 3. Încinge ca un bărbat mijlocul tău, și te voi întreba, iară tu să-mi răspunzi! 4. Unde ai fost cînd am întemeiat pământul? Spune-mi, de ai cunoștință? 5. Cine au pus măsurile lui, de știi? sau cine e cel ce au întins fune peste dînsul? 6. Pre ce s-au întărit stîlpii lui, și cine e cel ce au pus preste dînsul pîiatra cea din marginea unghiului? 7. Cînd s-au făcut stelele, lăudatu-m-au cu glas mare toți îngerii miei! 8. Și au ocolit marea cu porți cînd să vîrsa afară, și eșea din pîntecele maicii sale. 9. Și am pus îmbrăcămîntea ei nor, și o am îmbrăcat pre ia cu negură. 10. Și i-am pus ei hotar, încungîrîndu-o cu încuitori și cu porți. 11. Și i-am zis ei, pînă aici să vii, și să nu treci, ci într-o tine să se sfarme valurile tale. 12. Au doară în zilele tale am tocmit lumina cea de dimineață, și luceafărul și-au văzut rîndul său? 13. Apucatu-te-ai de aripile pământului, ca să scuturi pre cei necredincioși de pre dînsul? 14. Au tu ai luat pământ lut, și ai făcut viețuitori, și pusu-l-ai pre el, ca să poată cuvînta, pre pământ? 15. Au tu ai luat dela cei necredincioși lumina, și brațul mîndrilor l-ai sfărmat. 16. Au venit-ai la izvoarele mării, și urmele adîncului umblatu-le-ai? 17. Și deschisu-ți-s-au ție porțile morții, și portarii iadului văzîndu-te pre tine spăimîntatu-s-au? 18. Au aflat-ai lățimea cea de supt ceriu, spune-mi dară cum e și cîta iaste? 19. Și în ce pământ lăcuiaște lumina, și întunearecul ce loc are? 20. De mă vei duce la hotarale lor? și de știi cărările lor? 21. Știi că atunci le-ai născut și că numărul anilor tăi e

(5) Tot lacul și toată adunarea apelor să numesc mări. S. Ieronim.

(6) *Bibliia* grecească cea de la Alixandria are: după fealiu și după asemănare.

(7) Iaste.

mult. 22. Au doară ai venit la visteriile zăpăzii și visteriile grindinei văzutu-le-ai ? 23. Au doară tu porți grijă de ceasul vrăjmașilor ? sau de zioa războiului și a bătaii ? 24. De unde iasă bruma au să răsipește austrul supt ceriu ? 25. Și cine au gătit ploii iuți curgere și calea curgerii. 26. Ca să ploae pre pământ unde nu e bărbat și în pustie unde nu iaste om ? 27. Ca să sature pământul cel necălcăt, și nelăcuit, și să facă, să răsară iarbă de pășune. 28. Cine iaste tatăl ploii ? Și cine iaste cel ce au născut bulgări de roao ? 29. Și dintr-a cui pîntece iasă ghiața și bruma în ceriu cine o au născut ? 30. Au pogoară-să ca o apă curînd ? Fața adîncului cine o au rînduit ? 31. Și cunoscut-ai legătura Găinușii ? Și îngrădirea Orionului deschis-ai ? 32. Au deschide-vei zodiile în vremea sa, și lucea-fărul de seara de pâr aduce-l-vei ? ^a

Apocalipsul s. Ioann. Cap. XXII

10. Și mi-au zis : să nu pecetluiești cuvintele prorociei cărții acestia, că vremea aproape iaste. 11. Cel ce face strîmbătate mai facă strîmbătate, și cel ce spurcă mai spurce și cel drept mai facă dreptate, și cel sfînt să să sfînșcă. 12. Iată viu curînd, și plata mea cu mine, ca să dau fiește căruia după cum va fi fapta lui. 13. Eu sînt Alfa și Omega, începutul și sfîrșitul, cel din tîiu și cel de pre urmă. 14. Fericiți ciei ce fac poruncile lui, ca să fie puterea lor în lemnul vieții, și pre porți să între în cetate. 15. Iară afară cînii și fermecătorii, și curvarii, și ucigașii, și închinătorii idolilor, și tot cel ce iubește și face minciună. 16. Eu, Is. am trimis spre îngerul meu, ca să mărturisască voao acestea, în besearici. Eu sînt rădăcina și sămînța lui David, steaoa cea strălucitoare de dimineată. 17. Și duhul, și mireasa zică : vino, și cel ce aude să zică : vino, și cel însătoșat vie, și cel ce vrea, iae apa vieții în dar. 18. Că mă mărturisesc la tot cel ce aude cuvintele prorociei cărții acestia : de va adauge neștine la acestea, va pune Dumnezeu preste el toate bătăile cele scrisă în cartea aceasta. 19. Și de va scoate neștine din cuvintele prorociei cărții acestia, va scoate Dumnezeu partea lui din cartea vieții, și, din cetatea cea sfîntă, și din cele scrisă în cartea aceasta. 20. Zice cel ce mărturisește acestea, așa viu curînd. Amin. Așa, vino, Doamne Isuse. 21. Darul Domnului nostru Is. Hs. cu voi cu toți. Amin.

^a În *Crestomatie Română*, vol. II, p. 159, M. Gaster, editînd acest fragment, trimite la *Parimile...* lui Dosothiei (aflăte în vol. I, p. 267, al creștomatiei sale). Compararea celor două versiuni este de departe în favoarea mitropolitului poet. Ieromonahul Clain îl urmează, îl modernizează, aplatizează fervoarea emoției. Clain nu reușește să fie un scriitor artist decît atunci cînd este însuflețit în scrisul său de sentimentul patriotic.

SAMUIL CLAIN

SCURTĂ CUNOȘTINȚĂ A ISTORII ROMANILOR *

/CATRA RUMANI ^a

14 Socotind cu mintea mea zisa aceeaia a filosofului acelaia carele au zis că urît lucru iaste elinului să nu știe elinește, adevărat și românului să poate zice că urît lucru iaste românului să nu știe istoria neamului său, că vedem cum toate neamurile au scris lucrurile mai marilor săi, și să cuvine acestea omului carele are minte, că istoria iaste dascălul tuturor lucrurilor, și bisericești și politicești, că ia nu numai cu cuvinte, ci și cu pilde adeverează cele ce învață. Acest lucru cugetîndu-l eu, am socotit ca acum întîiu, încăi pre scurt, să dau oarece cunoștință a neamului meu cel rumânesc carele până acum nici atîta cunoștință de neamul său nu are. Poate că să voar afla unii cu simțire tocma dobitocească, de voar defăima această osteneală a mea, zicînd : ce folosește omului să știe cele ce au fost ; unii ca aceștea sînt tocma dobitoace, că numai dobitoacele nu știu lucrurile mai marilor săi. Ci să las acum/ pre niște neînțelegători ca aceștea calii nu vād că însuș Dumnezeu au poruncit lui Moisy și la alți bărbați sfinți să scrie istoria neamului lor celui jidovesc.

Deci tu, o, cuvîntătorule rumîne, priimește această puțintică, dar cu multă osteneală și privighere adunată, istorie a neamului tău ^b și, au tu

* Am reprodus manuscrisul original 163 b (*Biblioteca Academiei R.S.R.*, filiala Cluj, fond Oradea).

Pentru fragmentele din primele 32 p., care lipsesc în manuscrisul original, am apelat la copia manuscrisă aflată la aceeași *Biblioteca*, fond Blaj 71, păstrînd particularitățile grafice ale copistului Ioan Popovici dascălul. Menționăm că edițiile existente cuprind oarecare erori de lectură a textului românesc, latinesc, precum și omisiuni nesemnificate, în contexte de importanță deosebită. De ex., Partea a III-a, § 21 : *In ce pămînturi lăcuiesc românii*.

^a De remarcat alternanța între formele vechi, moștenite, *rumân*, *rumânesc*, și *român*, mai nou, adaptat după lat. *romanus* (vezi titlul). *Rumân* înseamnă deopotrivă „român” și „roman” (vezi mai jos) și e întrebuințat uneori alături de *roman* sau *ruman*. Adjectivul *românesc* se folosește deopotrivă pentru *român* ca și pentru *roman*.

^b De aci, în *Calendarul, pe anul de la Hristos, 1806... în Buda*, continuă pe ton pasionat și mîndru de descendența imperială a poporului român : „care cuprinde începutul și statul romanilor celor din tîiu, apoi descălecarea lor în Dachia și întîmplările și starea lor pînă în vremile noastre. Și, de poți, au tu te nevoiaște, au, de nu poți, încăi îndeamnă și ajută pe alții carii pot, ca mai pre lung și mai pre larg lucrurile și întîmplările neamului românesc : să le scrie și la tot neamul cunoscute să le facă, ca cei buni să se laude și să le urmeze, iară cei răi și nevrednici să se rușineze și să înceapă

te nevoiește, au, de nu poți tu, îndeamnă și ajută pre alții carii pot ca mai pre lung și mai pre larg, lucrurile rumânești să le scrie și la tot neamul cunoscute să le facă, ca cei buni să se laude întru neamurile neamurilor, iară cei răi și cei nevrednici să se rușineze și să înceapă a lepăda simțirea cea dobitocească și a fi oameni rumâni, adecă de săvârșit, că mult iaste a fi născut rumân, cum învățăm de la însuși Pavel apostolul carele, măcar era din sămînță jidov, tot să lăuda și cinstea și ținea că încai cu numirea iaste născut ruman.

Samuil Clain /

a lepăda simțirea cea dobitocească, și a fi oameni și romani, adecă de plin și întregi, și să nu să tăvălească tot jos, ci să se ridice și să privească «micșorarea și călcarea neamului nostru cel românesc, carele odată și el să număra întră puternicile neamuri, și întră înțelepți și învățați; iar acum, atita de supus și de ocărit iaste, și cu atita prostie încărcat, cît nici învățătură, nici știință, nici arma, nici legi, nici orînduială bună întru tot neamul, care să zice astăzi rumân, nu iaste, ci ca nește nemernici și orbi într-un labirint, învîrtindu-se și înfășurîndu-se, dela streini și dela varvari, doar, și dela vrăjmașii neamului nostru cer și să împrumutează și de carte, și de limbă, și de învățătură. O, grea și duraoasă întimplare!». Sînt acestea cuvintele Mitropolitului Țirgoviștei, Theodosie, în Cuvîntul către Șerban Vodă, la anul 1680, tipărit în București.

Acestea fiește cine privindu-le, i să va face jele de micșorarea cea de acum, și căutînd la bun neamul și mărirea părintească cea de demult, să va nevoi prin învățătură și meșteșuguri și prin alte mărițe și de laudă fapte, cu care părinții aceia ai noștri au strălucit, a dobîndi dintru aceiași, ca dintru o moșie părintească, cituși de cît, că mult iaste a fi născut roman! Cum învățăm dela însuși Pavel Apostol, carele, măcarcă era născut din sămînță jidov, tot să lăuda și cinste își ținea, că cu numirea iaste născut roman (*Fapt. Apost.*, Cap. 22).

Că cu adevărat a să naște din sînge roman mult iaste!

Atque equidem Romano nasci sanguine multum est.

Inquit Alexander Cortesius, de laudibus Matthiae Corvini“, „zice Alexander Cortesius în *Despre laudele lui Matei Corvin*“.

Titlul lucrării lui Clain, anexată *Calendarului* de la Buda, pe anul 1806, este: *ISTORIA / LUCRURILE, și INTIMPLARILE / ROMÂNILOR / Pre scurt / Așezată, și din mulți vechi și noi scriitori culeasă și scrisă / de / Părintele SAMUIL CLAIN, de SAD, / Ieromonahul / Din Mînăstirea Sfintei Troiță / Dela Blaj. / Iară acum / în Buda la Crăiasca tipografie a Universității din Peșta, Țenzor și Revizor / Cărilor Românești. / * LA BUDA, / În crăiasca Typografie a Universității din Peștiu, / 1806.*

Această lucrare este tipărită ca adaus la calendarele de la Buda, pe 1806 și 1807 „în -8 de 3 foi și 72 pagini. Primele trei foi și 34 pagini se află în *Calendarul* pe 1806, iar pag. 35—72, în cel pe 1807.

Pe verso titlului se află ca motto versurile următoare:

„Gradivusque Parens, atque Urbis Romulus Author
Cernent adhuc superesse mea de gente Nepotem
-----Romani Nominis haeres

Fortia magnanimos praebentes colla Valachos
Qui referunt prisca Romanam ab origine Gentem
Alexander Cortesius de laudibus Matthiae Corvini“.

Traducerea versurilor: „Și Marte tatăl, și Romulus, Strămoșul Cetății (Roma), vor zări că încă mai există un vlăstar din neamul meu -----moștean al numelui de roman /, românii cei viteji, cu cerbice tare (mindri), care își trag obirșia romană de la izvorul cel vechi. Alexander Cortesius, *Despre laudele lui Matei Corvin*“.

SCURTA CUNOȘTINȚA A ISTORII RUMANILOR

Partea I

DE UNDE ȘI CUM S-AU INCEPUT ȘI S-AU ÎNALȚAT NEAMUL RUMANILOR

§ 1

Stricarea Troei

În anul de la zidirea lumii 4314, adică înainte de venirea Domnului nostru, Is. Hs., cu 1194 de ani, grecii din Evropa cu arme sculându-se asupra troianilor carii de la greci răpise pre Elena, muerea cea vestită de frumoasă, și, ori cu puterea armelor, ori cu vicleșugul, grecii au prins cetatea Troia și întrînd întrînsa, pre toți lăcuiitorii ei i-au tăiat, numai pre Enea și pre Antenor cu ai lor i-au lăsat vii, dîndu-le volnicie să meargă oriunde voar voi, pentru că acești doi de la începutul băta[i] pururea au îndemnat pre troiani să dea îndărăpt pre Elena și să nu sa bată.^a /...

§ 8

Începutul Romei

Remús și Romulús, după ce au luat împărăția de la Amilie, ca să placă păstorilor între carii era crescuți, adunînd mulțime de oameni, au făcut senat, adecă sfat, dintru o sută de oameni bătrîni carii, pentru vîrsta lor, să zicea părinți, și mergînd la locul în care lupoaia i-au hrănit, au ursit cetate. Ci, făcîndu-să sfadă între frați despre stăpînire și despre cetate, Romulus au omorît pre Remus. Unii zic că Romulus făcea șanț împrejurul cetății, dar Remus l-au și oprit să nu facă și l-au rîs căci face și mai pre urmă au și sărit preste șanț, arătînd cu aceasta cum că lesne să poate birui; pentru aceaia, ori Romulus, ori altul lovin-du-l, Remus au murit de 18 ani bătrîn.

§ 9

Zidirea Romei

Zidirea cetății așa au fost, că prinzînd un taur și o vacă la un plug, au făcut brazdă afundă împrejur, cît au socotit să fie ceta[tea] de mare,

^a Nu se poate vorbi cu exactitate despre anul în care a căzut Troia și nici despre troienii care ar fi scăpat după cucerirea cetății. Samuil Micu reproduce aci informații fanteziste obținute pe baza unor genealogii și cronologii, necritice, întocmite încă din antichitate, dar privite cu toată seriozitatea pînă spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

și unde era să fie porți, scotea plugul din pământ, și lângă brazdă, pă dinlăuntrul cetății, au înălțat zid din glee de pământ. Întru această cetate au zidit o biserică mare întru cinstea lui Iupiter, carea o au chemat *Capitolium*, ca cum ai zice *Căpătîiu*. Cetatea aceasta, apoi Romulus, după numele său, Roma o au chemat și au fost scaunul împărăției, și de la Roma norodul s-au chemat romani... / ...

§ 17

Dachii vin la cunoștința romanilor

Pre vremea consulilor, la anul înainte de venirea lui Hs. 132, cînd era consul Fulvie Flac, au venit dachii la cunoștința romanilor, și făcînd romanii războiu asupra lor, i-au biruit consulul Flac, carele au pus Dunărea hotar țării lor. Stăpînirea Romii prin consuli, prin pretori, prin tribuni și prin dictatori, 464 de ani s-au ocîrmuit, pînă la Pompeiu cel Mare și pînă la Iulie Chiesariu.

Partea a II-a

DESCALICAREA ROMANILOR ÎN DACHIA

§ 2

Bătăile împăratului Traian cu Dachii

13 Împăratul Traian vrînd să șteargă rușinea romanilor cea de pre vremea împăratului Dometian, după ce s-au făcut împărat, el însuși au dus oaste împotriva dachilor, și bătaia cea mai dintîiu^a au avut în cîmpul lui Traian¹. Întru această bătaie foarte mulți dintru amîndouă părțile au perit, iar dintre romani atîtea au fost răniți, cît în toată oastea românească nu s-au aflat cîrpe de ajuns să lege ranele. Pentru aceia însuși / împăratul Traian s-au dat cămașa sa să facă cîrpe, ca să lege pre cei răniți. După bătaia aceasta, dachii s-au tras la munți, dară Lusie, unul din cei mai mari preste oștile romanilor, lovindu-i, i-au întors în fugă. Mulți din dachi au căzut, dar mai mulți au fost prinși... / ...

§ 3

Dachii fac pace cu romanii

Decheval^b, craiul dachilor, înfricoșîndu-să, îndată au trimis la împărat oameni de cinste, cerînd pace, cum va voi împăratul. Împăratul au

^a Este vorba de luptele dintre daci și romani care au avut loc la Tappae, în primul război dintre Traian și Decebal, din anul 101.

¹ Dion Casie în *Traian*.

^b Formă hibridă (cu *b* pronunțat *v* ca în grecește), necorespunzînd realității, căci în documentele antice numele apare întotdeauna *Decebalus*.

poftit să dea dachii armele și uneltele cele de război și pre meșteri și pre toți cei ce de la romani au fugit la dachi, ori romani ori soții de-ale romanilor fie, și cetățile să le strice și oaste într-însele să nu ție și din tot pământul romanilor să iasă și pre prietenii romanilor prieteni și pre vrăjmașii romanilor vrăjmași să-i ție, și așa va fi pace.

Decheval, craiul dachilor, măcar fără de voia sa, tot au priimit acestea și venind înaintea împăratului Traian, au căzut la pământ și s-au închinat lui ¹. Apoi Traian s-au întors la Roma. / ...

13v

§ 4

Dachii nu țin pacea

Decheval, după ce s-au dus împăratul Traian la Roma, n-au vrut să ție pacea aceasta ; pentru aceeaia a doao oară au purces Traian asupra lui. Ci Decheval văzînd că n-are puterea să stea împotriva romanilor, la viclesuguri s-au întors, și puțin au fost că nu au omorît pe Traian prin doi oameni carii să făcea ca cum ar fi fugit de la dachi și ar avea să spue împăratului lucruri de folos la războiu ; iară ei voia ca întrînd la împăratul, să-l omoare ; ci fiind prepus despre ei și pre unul la chinuri trăgîndu-l, au mărturisit adevărul. Decheval văzînd că cu acestea nimic n-au putut face, au cerut de la împăratul să-i trimită pre Longhin, povătuitorul oștilor, să vorbească cu el de pace, că va face orice va porunci împăratul. Au dobîndit acestea de la împăratul și, cît au sosit Longhin la dachi, au poruncit Decheval de l-au prins și i-au poruncit să spue sfaturile lui Traian, de nu, îl va omorî, și împăratului i-au scris că, de nu va erta pre dachi și nu va face cu ei pace, va omorî pre Longhin ². Împăratul au răspuns cum că lui nu-i iaste atîta de viața lui / Longhin, cît întrînsa să pue și pacea și războiul. Decheval foarte s-au mîniat, ci nu îndată au omorît pe Longhin carele mai înainte apucînd, au băut venin și au murit. / ...

§ 5

Bătaia cea de pe urmă cu dachii

Intraceaia Traian minunat pod de pîiatră au făcut preste Dunăre ca mai lesne să poată trece cu oștile în Dachii, care pod după aceeaia împăratul Adrian l-au stricat. În anul de la Hs. 105, trecînd împăratul Traian cu oștile în Dachii, au dat războiu asupra dachilor, împreună și el cu ostașii bătîndu-să, au lăsat pildă la toată lumea cît pot romanii numai să vrea, și așa dimicîndu-se au ajuns la Sarmizaghetuza ³, cetatea

¹ Dion Casie în *Traian*.

² Dion Casie, Xifilin, în *Viața lui Traian*.

³ Numele capitalei regatului lui Decebal apare în documentele antice în formele *Sarmizegetusa*, *Sarmazege*, *Sarmategte*, *Sarmizeget(h)usa*, *Zermizeget(h)usa*, niciodată însă în forma din acest text.

14v în carea era scaonul crăesc. Această cetate era unde iaste acum Hini-
doara ^a, în Ardeal ^b. Apoi tot ținutul supuinu-l și romanii, au intrat în
cetate, vîrtos stîndu-le dachii împrativă, atîta cît și muierile lor pre ro-
manii cei mai dinainte prinși dezbrăcîndu-i, de vii îi ardea cu lumini
aprinse. Altele au băgat otravă în beutură și, au de venea romanii la
iale, ori de chiema / ele pre romani, ca să-și arate bună inimă spre ei, le
da băutură otrăvită; iară bărbații romani fiind osteniți și setoși, bea
ca să-și stîmpere căldura setii. Ci toți, oricîți au beut, preste puțin au
și murit. Mai pre urmă, dachii de tot dejnădăjduindu-se, în mai multe
locuri au pus foc cetății. Foarte mare vaet și plîns era acolo, unii de
otravă, alții de foc, alții de sabie pierrea. Groaznică priveală au privit
atunci soarele, că mai voia dachii în război să moară, decît să fie supt
stăpînirea romanilor.

Deci, după ce multe mii de dachi au perit, și din romani încă nu
puțini au căzut, tot ținutul dachilor l-au coprins romanii, Decheval
puțin de nu au fost prins de romani, ci tot au scăpat, însă temîndu-să
ca nu cumva după aceasta să-l prinză și viu să-l ducă la Roma, însuși
el pre sine s-au omorît. Capul lui după aceia au fost dus la Roma,
unde împăratul Traian au rădicat stîlp de piatră, pre care cu chipuri
șăpate în piatră au scris bătaia carea au avut cu dachii ^c ... / ...

§ 9

Moartea lui Traian

37 Împăratul Traian întorcîndu-să de la Persida la Valenția, în Isa-
vriia, de urdinarea pîntecelui, în anul de naștere lui Hs. 117, au murit,
bătrîn de 62 de ani, după ce 20 de ani au împărățit. Acesta, odată în-
trebat de priiatini, pentru ce cu toții iaste foarte vesel și bun, au răspuns
cum că așa vrea să fie el împărat cu fieștecine, cum ar vrea, cînd nu
ar fi el împărat, să fie împăratul cu el. Acesta / au fost săditoriul și
părintele românilor celor ce și astăzi sînt în Dachia. O, că de ar căuta
mai cu de-adinsul români la mai-marii săi și ar lăpăda nebuniia și pros-
tiia, ca, cum cu numele, așa și cu vîrtutea, să fie adevărați romani, că
cu adevărat din sînge românesc a să naște, mult iaste .../...

^a Hunedoara. Localizare greșită, vechea Sarmizegetusa găsiindu-se de fapt la Gră-
diștea Muncelului.

^b Pe baza ultimelor cercetări arheologice s-a ajuns la concluzia că Sarmizegetusa,
capitala dacilor, era situată în munții Orăștiei, unde s-a descoperit unul dintre cele mai
perfecționate sisteme de fortificații din cîte a cunoscut antichitatea. Cealaltă Sarmizege-
tusă, la care se referă Samuil Micu, numită și Ulpia Traiana, se afla lângă Hațeg și
a fost capitala Daciei, după transformarea acesteia în provincie romană.

^c Este vorba de Columna lui Traian.

Avrelian împărat

- 41 După moartea lui Chintilie, împărat s-au făcut Avrelian carele de loc au fost din Dachia. Acesta, cum scrie Vopisc și Evtropie, mari istorici ai romanilor, au ridicat pre romani din Dachia / și i-au trecut Dunărea în Misiia care acum iaste Bulgariia, și apoi țara aceasta o au numit Dachia Noao. Aceasta au făcut Avrilian pentru că el să gătea să meargă cu războiu asupra perșilor și să temea ca nu cumva, până va fi el cu oastea în răsărit asupra perșilor, să năvălească varvarii de către miază-noapte în Dacia și să robească și prade pre romanii cei de-acolo.

- Însă, măcar că împăratul Avrilian, pentru pricina zisă, mare parte din romanii cei din Dachia lui Traian, carea după aceasta s-au zis Dachia Veche, i-au trecut Dunărea, tot colonii, plugarii și alții, carii începută iconomiia și lucrul cel de casă și a fi gazde, acolo au rămas. Așea romanii apoi, și dincolo și dincoace de Dunăre au lăcuit. Țara cea dincoace de Dunăre se chema Dachia Veche și Dachia lui Traian, iară cea dincolo de Dunăre s-au zis Dachia Noao și Dachia lui Avrilian. Să zice că de la mutarea aceasta a romanilor, carea o au făcut împăratul
- 42 Avrelian, au început românii a face cîntece și a-l pomeni pre el, / și de atunci au rămas la români, în colinde, *Alerom*, *Ailerom doamne*, ca cum ar zice : *Avreliane doamne*^a. Din vremea aceasta s-au zis românii cei din Dachia și misii, pentru că lăcuia în Misiia.

Împăratul Avrelian, în anul de la nașterea lui Hs. 275, după ce patru ani și patru luni au împărășit în Thrachia, întră Vizantia și întră Irachia, au fost omorît. / ...

§ 5

Craii Țerii Ungurești

- 69 Supt craiul acesta, pre la anul 1520, / au început a intra în Ardeal eresul luterănesc, ci nu s-au putut înrădăcina, de vreme ce Ludovic nu-l suferea. După Ludovic au urmat Ferdinand, arhiduca Austriei și Ioan Zapolia, voivodul Ardealului, unul împotriva altuia. Supt Ioan Zapolia, în 1529, sasii din Sibiu, și în anul 1530, sasii din Brașov, și 1542, sasii din Bistrițe, lăpădînd credința catolică a Besericii Romei, carea până aci o ținuse, au primit dogmele lui Martin Luter și s-au făcut luterani, lăpădîndu-și preoții cei catolicești și supt piarderea capului poruncindu-le să iase din cetățile lor. Așea, preste tot locul, sasii din Ardeal s-au făcut luterani.

^a Apropierea lui *ler*, *lerui*, *hai lerui* (*lerom*) de numele lui Aurelian este greșită. Gheorghe Șincai, care a dispus de manuscrisele lui Samuil Clain, la Buda, trece și el în *Hronica* sa, această eroare. S-a presupus că ar fi vorba de o formă moștenită din lat. (*h)alleluia*, cuvînt împrumutat ulterior prin slavă (și greacă), sub forma *aleluia* și rotacizat.

- În anul 1550 au intrat în Ardeal eresul unitarilor, pre carii și tăgădăi și ariiani îi chiamăm. / La anul 1552 au intrat în Ardeal eresul lui Ioan Calvin. Povățuitoriul și propoveduitoriul eresului acestuia în Ardeal, au fost un Petru Melit, mai înainte bărat, apoi părăsind dogmele catholicești au cuprins învățătura calvinească și s-au făcut *superintendens* (așea chiamă calvinii pre episcopul lor) la Debrețin, de-unde ven[în]d în Ardeal, în scurtă vreme, cea mai mare parte din unguri și din săcui o au făcut calvină. Ci întră acestea, osibite păreri era, din care turburări să naștea, pentru aceia în anul 1564 s-au făcut săbor la Aiud pentru așezarea osibirilor acestora, la care săbor Ioan Zapolia, craiul, în locul său au trimis pre Gheorghe Blandrat, doctorul său, cel ce mai mult au stricat credinții catholicești.
- 71 Însă nici luteranii nu voesc a să / zice luterani, nici calvinii a se zice calvini, ci luteranii să numesc evanghelici, ca cum ai zice următorii evangheliei, carii țin și cred evangheliia. Calvinii să zic reformati și reformati, adecă iarăși înnoiți și prefăcuți, căci ei zic că s-au înnoit și s-au prefăcut în credința cea apostolicească carea ei o au înnoit. / ...
- 78 În anul 1687 împăratul Leopold cu totul gonind pre turci din Țara Ungurească și din Ardeal, au urmat el în domnia Ardealului. Bun și milostiv domn au fost ; supt el au început și românii și împreună și catholicii în Ardeal a învia. În anul 1705 au murit și după el au urmat împăratul Iosif, feciorul lui ; pre vremea acestuia în Ardeal au fost curuțime, adecă răscoală, unii din unguri să sculasă asupra nemților ; aceia să zicea curuți, pre nemți îi chema lobonți, ci mai pre urmă au biruit împăratul Iosif, carele în anul 1711 au murit și în locul lui au urmat împăratul Carol, fratele lui. Acesta, în Ardeal au zidit cetatea Belgradului și au făcut mînăstirea Blajului și o au înzestrat și episcopiei românești au dat domnia Blajului. După moartea lui, în anul 1740, au urmat / Mariia Theresia, fata lui ; foarte bună doamnă au fost aceasta, și la români mult bine au făcut, că ia, la Oradia Mare au întemeiat episcopie și *ca[pi]tulum* românesc și tot clerul l-au înzestrat și din mila ei mulți români în academiile cele din țările din afară au învățat și pre-alocurea la români școale au făcut. În anu 1781 au murit, și în locul ei au rămas craiu împăratu Iosif al doilea, feciorul ei, carele foarte bun și drept împărat au fost, însuși mai de multe ori prin țeri umblînd și văzînd nevoile supușilor. Acesta, în Ardeal au stricat iobăgia, carea era un felu de robie și pre sămînță mergea ; foarte bun au fost cu neamul românesc, cît alte neamuri îl zicea *dumnezeul românilor*. În anul 1790 au murit împăratul Iosif și în locul lui au urmat Leopold al doilea, fratele lui, de carele nu
- 80 am avut noroc să stăpî/nească mult, că în anul 1792 au murit, ci ce am perdut în părinte, de prisosit am aflat în fiu, că în locul lui au urmat Francisc, feciorul lui, pre carele Dumnezeu să-l ție întru mulți ani fericit și să supue supt picioarele lui pre tot vrăjmașul și pismașul.

Statul românilor din Ardeal

După ce cea mai mare parte a ungarilor din Ardeal au căzut în eresul calvinesc și prinții s-au făcut calvini, precum catholicii cei de legea latinească mult goane au pățit, așa și românii, că să nevoia domnii Ardealului ca de tot să stingă credința catholicească¹ și să aducă și pre români la eresul calvinesc, cât pre unii din români carii lucra ca să se plinească acest sfat, i-au și nemeșit pentru această strădanie a lor². Dar românii au rămas neclătiți în credință³, mai voind orice rău să pătască, decît să se lapede de credința cea veche părintească. Episcopii lor tare s-au luptat asupra eresurilor, pentru aceia împreună cu tot neamul au
81 că/zut în ura lor, și fiindcă mulțime multă era de români și cu totul a-i scoate din țară nu era cu putință, au început a-i zice străini numai și suferiți în țară, și pentru că nu primea eresul și pentru că românii mai voia să fie supt craii ungurești, precum odinioară era, ba încă unindu-să cu cei din Țara Românească, carii și ei cu însoțirea să țin de craii ungurești și cinstea Corona Țării Ungurești, și cu arme s-au nevoit să aducă pre ungurii din Ardeal la credința și la ascultarea crailor Țerii Ungurești⁴. Așa s-au unit cu Mihai și cu Radu, domnii Țerii Românești, și au supus Ardealul iarăși supt ascultarea craiului unguresc⁴. Pentru aceste pricini,

¹ Quod constat ex comitiis Transylvaniae de anno 1566, in quibus statutum est : „Ecclesiasticae personae doctrinae pontificiae adhaerentes, nisi convertantur, undique editione eliminantur“. Anno 1588, X-bris 8, statutum est : „Ecclesiastici ordinesque religiosi pontificiae sectae adhaerentes, bonis omnibus confiscatis, deinceps bona donationis titulo adipisci nequeant“.^a

² Hujus rei testes sunt literae donationales et nobilitares nobilium familiae de Alamor, et Kordos.^b

³ De hac re Georgius Haner, saxo Cibiniensis, hic scribit : „Soli valachi nihil de hoc lumine (heresi nempe Luteri et Calvinii) participabant... novos ritus et dogmata respiciebant, suaque, quae hactenus crediderant, constanti animo retinebant et ad huc retinent“.^c
83

^a Ceea ce rezultă din comițiile (adunările) transilvănene din anul 1566, în care s-a statuat : „Persoanele eclesiastice aderente la învățătura pontificală (credința catolică), dacă nu se convertesc, să fie izgonite de peste tot din țară“.

În anul 1588, la 8 decembrie s-a hotărît : „fețele bisericești și ordinele religioase aderente la secta pontificală (credința catolică), confiscîndu-li-se toate bunurile, după aceea să nu mai poată dobîndi bunuri (moșii), sub titlu de donație.

^b Mărturiile ale acestui fapt sînt zapisele de danie (*literae donationales*) și de înobilare ale familiei de Alamor și Kordos.

^c Despre acest lucru scrie aci Georgius Haner, sas din Sibiu : „Numai valahii nu participau deloc la această lumină (adică la erezia lui Luter) ...priveau piezis la noile rituri și dogme și își păzeau cu tărie de suflet pe ale sale (învățătura religioasă) și le păstrează pînă în ziua de astăzi.

^d Sensul practic al acestei teze a lui Samuil Micu este de a atrage atenția asupra opoziției guvernului transilvan față de curtea austriacă și de a sublinia (la fel cu *Supplex Libellus* și cu opiniile altor istoriografi ai epocii) aportul important al românilor la sprijinirea politicii imperiale austriace îndreptată împotriva aristocraților din acest mare imperiu multinațional.

^e Istvanfius în sua historia, ubi de imperatore Rudolfo agit. Item Petrus de Reva, *De Monarchia et Sacra Corona regni Hungariae*.^e

^e Istvanfius, în istoria sa, unde tratează despre împăratul Rudolf. De asemenea, și Petru de Reva, în *Despre moharbia și Sfinta Coroană a regatului Ungariei*.

ungurii, săcuii și sasii din Ardeal, supt prinți sau stăpînitorii săi cei osibiți de cătră Țara Ungurească, s-au unit întră sine și pre românii carii nu au cuprins eresul lor i-au ținut / numai suferiți și străini în țară, iar românii carii au cuprins eresul, întru toate legile, scutintele și bunătățile au fost primiți și fără de osibire părtași ¹, măcar că mai înainte și românii ^a erau primiți și întocma fiii țării ca și ungurii și era parte a statului și boierii deregătorii purta. / ...

§ 20

Pricina căderii neamului românesc

Dintru aceste puține până acum zise, destul să vede cum au crescut împărăția romanilor cu înțelegerea cea dinpreună și cu vitegiia ^c vîrteții și cu știința și învățătura, și apoi cu neînțelegerea și cu lenea și cu pisma ce avea unul asupra altuia, cum s-au prăpădit și s-au făcut nimic, și neamul românesc carele mai iaste, / petrece supus și îngiugat de alte neamuri; cei ce stăpînea tot pămîntul, acum preste tot pămîntul pămînt nu au, cei ce era domni neamurilor, acum la toate neamurile slugesc, și, ce e mai mare ticăloșie, lor le iaste rușine a să numi români și unii să rușinează și a vorbi românește și întră sine unii cu alții mai voesc a grai grecește sau ungurește sau altă limbă decît a sa, și să lenevesc a-și lucra și a-și iscusi limba sa și întru aceaia a scrie și învăța; care rău lucru al românilor au adus pre neamul românesc la cea mai mare prostie și ticăloșie ^d. Acestea demult văzîndu-le, foarte cu adunc ^e sus-

¹ Hac in re hodie est videre et id innuit etiam statutum dietale de anno 1577, aprilis 21, ubi habetur: „Valachi a graeca professione recedentes et in sua lingua protestantium sectam audientes superintendentem libere sibi eligere valeant“.^b

^a La fel ca Șincai, Samuil Micu aduce ca argumente, pentru a demonstra egalitatea politică dintre români și celelalte neamuri din Transilvania, vechi documente, cum este documentul privitor la Ugrinus, din anul 1291, prin care Andrei al III-lea, regele Ungariei, pune pe nobilii români alături de nobilii unguri, deci neținînd seamă de criteriul originii etnice: români, unguri, secui.

^b În această problemă se poate vedea și astăzi, și acest fapt îl dă de înțeles statutul (hotărîrea) dietal din anul 1577, aprilie 21, unde se cuprinde: „Valahii care se retrag de la mărturisirea credinței grecești (ortodoxe) și care vor da ascultare, în limba protestanților, să aibă libertatea să-și aleagă sieși superintendent (episcop), după placul lor“.

^c Fonetism regional pentru *vitejia*.

^d Concepția iluministă a lui Samuil Micu rezultă și din felul în care judecă el de căderea politică a poporului român. Acordă o deosebită importanță instruirii, luminării poporului, neglijînd factorii de politică internă și externă — diferențierile sociale și asuprirea de clasă, căderea Țărilor Române sub jugul otoman etc. — care au dus în mod efectiv la decăderea nu numai politică și militară, ci generală a poporului român (ca și a altor popoare aflate în aceeași situație sau în situații analoage).

Activitatea politică practică a autorului, faptul că a fost suspectat, urmărit și denunțat ca periculos, reprezintă un indiciu că programul expus aci de Samuil Micu este numai un program minimal, soluție temporară, singura posibilă în condițiile concrete date. Menționăm aci că un program de luptă politică de eliberare națională și socială, pe calea armată și revoluționară, în cadrul reprezentanților Școlii Ardelene, vom întîlni de-abia după începutul secolului al XIX-lea expus de Ioan Budai-Deleanu în opera sa istorică și literară.

^e Grafie arhaică (poate etimologizantă) pentru *adînc*.

- pin le plîngea marele și bine precepătoriul păstoriu, înțeleptul mitropolit al Țării Românești, Theodosie, în epistola dedicatoria către Șerban B. voivod, la *Lyturghiia* cea tipărită în București, în anul 1680, în care așa scrie : „și mai vîrtos aceasta și din neînvățătură și din neînțelegerea limbii pogoară, care noao jealnic și plînsuros lucru iaste, întratîta micșorare și calcare a neamului nostru cestui românesc carele odată și el să număra între neamurile cele puternice și între oamenii cei tari, iar acum atîta de supus și de ocărit iaste, cît nici învățătură, nici știință, nici armă, nici legi și nici un obicei întru tot neamul care să pomenește astăzi român nu iaste, ci ca nește nemernici și orbi întrun obor învîrtindu-să și înfașurîndu-să, de la străini și de la varari, doară și de la vrăjmașii neamului nostru cer și să împrumutează și de carte și de limbă și de învățătură ; o, grea și durasă întîmplare”. O, că de le-ar socoti bine acestea arhieriei și arhimandriții românilor
- 136 carii numai lîna și laptele turmei caută și cum / să-și îmbogățască pre ai săi^a cu veniturile cele de obște. Așijderea și domnii și boiarii, ca nește părinți a patriei și a norodului, să ia aminte la cele ce sînt spre zidirea neamului și spre fericirea cea de obște și să caute la neamurile cele mari și învățate, pre acelea să le urmeze și științele și învățăturile în limba sa să le învețe și așa și ei, și fericire și mărire mai mare vor avea.

§ 21

În ce pămînturi lăcesc românii

- În Dachiiă cea Veche, în carea împăratul Traian au așezat pre romani, carea să cuprinde cu Tisa, cu Prutul, cu Nistrul și cu Dunărea, mai mulți lăcuiitori sînt români, decît toate alte neamuri, că în Țara Ardealului și în Țara Ungurească până la Tisa, românii cu mulțimea întrec pre toate alte neamuri care sînt întru aceste pămînturi. /
- 137 Iară în Țara Românească și în Moldova, mai cu samă singuri românii sînt lăcuiitorii. Afară de pămînturile acestea lăcesc încă români în Besarabiia, în Bugeac și în Crîm, care Țeri acum să zic Țara Tătarască cea Mică. Încă și supt stăpînirea împărăției muscăcești, în țara carea să zice Nova Serbiia, adică Țara Sirbească cea Noao, mulți români lăcesc. Precum și preste Dunăre, în Bulgariia. Afară de locurile acestea, mai sînt români carii lăcesc în Machedoniia și să chiiamă vlahi și, pentru că Hrisa, domnul lor, au fost om scurt la stat, unii greci i-au zis condovlahi, adică români scurți. Alții îi zic cuțovlahi, români șchiopi, pentru că, cînd s-au așezat acolo, în bătaia carea avu-

^a Poate aluzia vizează în special pe vlădicul Ioann Bobb care s-a arătat foarte plecat spre ajutarea rudelor sale, dar nu numai pe el. Și P. Maior ține contabilitatea veniturilor episcopului și pretinde ca acestea să fi folosite pentru cler și ridicarea culturală a românilor. Dealtfel și alți episcopi au fost atacați și pîrîți la autorități pentru acest motiv. Și I. Budai-Deleanu pretinde în prefața la *Lexicon*, ca veniturile arhieriei să fie folosite în scopuri culturale (vezi vol. II, p. 369).

să cu grecii, mulți au fost șchiopi. Că pre la anul 1121, o parte din români carii era mai spre Marea Neagră, trecînd Dunărea, au făcut
 138 bătae asupra grecilor și i-au biruit, apoi acolo / sate și lăcașe în Mesia cea de supt împărăția Țarigradului au făcut, cătră muntele Emului, ci după aceeaia împăratul Alexei Comnen i-au biruit și rîdicîndu-i de-acolo cu mueri și cu prunci i-au dus în ținutul Mogleniei, unde frumoasă leghioană au făcut din ei, carii, prin urmare, și astăzi lăcu-esc acolo ^a. Ținutul acesta, Moglena, după ce s-au așezat românii acolo, s-au zis și Vlahiia Mare, adecă Țara Românească cea Mare. Acestea nici cu limba, nici cu neamul, nici cu obiceiurile nu să osibesc de români cei din Dachia. Noi, românii cei din Dachia, pre acestea îi chiemăm țințari, pentru că ei în loc de ci, zic ț, așea, în loc de cincisprăzece, ei zic țințisprăzețe. Însă acum cîtva să osibesc cu limba de noi, că noi am băgat cuvinte slovenești multe, ei au băgat grecești, și dintru aceasta și oarece osibire vine în limbă ^b / ...

139

§ 22

Scriitorii cei din români

Cu puține voiu aduce și voiu pomeni și pre scriitorii cei din neamul românesc, carii după sine au lăsat și lasă vreo scrisoare de învățătură pentru neamul său și pentru folosul de obște, că învățatura și știința osibeste pre om de dobitoace și-l face cinstit, că adevărat iaste
 140 ce zice S. Scriptură, că cel neînvățat slugește celui învățat, care lucru foarte bine să adeverează / în neamul românesc cel ce din mai mare parte a sa iaste neînvățat și tuturor neamurilor mai pre urmă și slugă, și tot nu va să simtă, și, ca și viiarmele, în hirean caută dulceață, așea și românii în supunere și în robie caută fericire, o, lucru de plîns !

Scriitori în neamul românesc mulți nu sînt, că nici au putut sta de scrisoare și de învățătură mai adîncă, pentru răscoalele și turburările războaelor, care mai tot întruna s-au făcut în Dachia de gothi, de ghepidzi, de huni, de paținațite, de avari, de bulgari, de slavi, de sarmate, de unguri, de tătari și de turci, care neamuri toate cu năvălirile sale mult val și mult necaz au făcut românilor celor din Dachia, până ce i-au adus la acest ticălos stat, în care acum gem și suspină. / ...

^a Explicație fantezistă, care însă în epocă a produs indignarea nu numai lui Gheorghe Șincai, ci și lui Petru Maior și altora.

^b Deosebirile dintre daco-români și idiomurile sud-dunărene nu provin numai din diferența surselor de împrumut (dealtfel cuvinte slave există și în sud, așa cum cuvinte grecești au intrat și în daco-română), ci și din cauza evoluției independente timp de atîtea sute de ani.

După ce Dachiia în multe părți s-au împărțit și la mai mulți stăpînitori au venit, românii tare au slăbit întru toate, că cei din Țara Ungurească nici școale în care să învețe nu au avut, nici maimari din neamul lor, încă nici episcopi, până la vremea Mariei Theresii, cătră anul 1778; atunci cei uniți din ținutul Orăziei-Mari au dobîndit episcop și *capitulum* de neamul său și dominiumul Beiușului, unde și întru învățatură și întru altele cresc și să fericesc. Cei neuniți să ocîrmuesc de episcopi sîrbești carii sînt pre alocurea. Românii cei din Ardeal, după ce s-au despărțit Ardealul de Țara Ungurească, pînă la vremile lui Leopold împărat alta nu știia, fără numai să slujească la domni, asupriți și făr de învățatură și străini socotiți în Ardeal, ci acum au școale și alte bunătăți din darul împăraților austricești, și cei uniți au la Blajiu episcopie cu dominum / și mînăstire vestită, de Carol împărat întemeiată, unde vestite școale și latinești și românești au fost, și cele latinești și acum mai sînt; adevărat mînăstirea aceasta să poate cu bun adevăr zice temeiul cunoștinței românilor din toată lumea, că învățați oameni au avut și foarte buni părinți carii au învățat pre români legea lui Dumnezeu și știință. Iaste la Blajiu și seminarium în care 40 de clirici să țin de învăță theologiia, să poată apoi fi preoți; încă și la Viena și la Pojon au clirici carii învață, iar aceasta rău fac că cei mai mulți români carii învață, nu numai de lege, ci și de neamul său să lapădă și să tăgăduesc și să zic unguri, însă aceasta fac pentru ca să încapă la deregătorii, la care până să zic români, foarte anevoe și la mici încap. De cei neuniți iaste mai rău, că pre episcop norodul îl ține, venit și moșie, nici casă de șezut nu are episcopul lor, școale altele nu au, fără numai să învețe a ceti, și să numără întră străini, nu întră cei de țară, și la deregătorii de obște ale țării nu să primesc.

¹ Quod Valachi fuerint tanquam socii Hungaris patet ex iis quae scribit /
 160 Ludovicus Tuberon, libro VI, § II, ubi ait: „Porro Valachia, cujus pars ad ortum solis aestivum Moldavia dicitur, antiquis Dacia appellatur, a Transistriana Hungaria montibus tantum ac silvis sejuncta est... Hujus incolae regionis in parte magis, quam sub imperio Hungarorum degunt, ab Hungaris lingua, et institutis differunt, Romana enim lingua licet non incorrupte utuntur. Cum turcis a quibus Istro flumine dividuntur, multis annis varia fortuna bellum gessere. Tandem magis populationibus, quam proeliis fessi tributis pensione finem incursionibus imposuere“.

Et alibi ait: „Nolebant autem Hungari hanc regionem, utpote ab antiquis
 161 regibus in societatem adsumptam, a Polonis occupari“. / Et libro VI, § X, ait: „Cui autem dubium est, Albertum, in Getas, id est Valachos, temere motum esse? quippe quibus tantum libertatis studium inest, ut neque finitimis Turcis, quorum armis tot christianorum regum imperia deleta sunt neque Hungaris, quibuscum vetus societas, ut ante dictum est, illis intercedit, servire unquam animum induxerint; cum utraque gens eos bello saepius tentasset; tales ergo non vi cogendi erant, verum beneficiis conciliandi, atque mercede potius in partem, quam in deditionem trahendi b. /

- 155 / În Țara Românească și în Țara Moldovenească au fost domni de român până la o vreme uniți cu craii ungurești ca nește soți^a ungurilor¹. După aceea s-au supus turcilor, cărora mai mult nu le putea sta împotriva. Mai bine ar fi fost să nu să fie despărțiți ei în doao domnii, ci și Țara Rumânească și Moldova supt un stăpînitoriu să fie fost, că așa puterea le-ar fi fost mai tare și nici turcii, nici alte neamuri nu i-ar fi biruit, dar despărțiți să strica unii pre alții, muntenii să scula asupra moldovenilor, moldovenii asupra muntenilor, încă
- 156 și pre turci chema unii asupra altora, până ce s-au pus cu totul supt jugul turcilor, ci și supt turci nu au cunoscut binele cel de obște pentru iubirea stăpînirii, ci unii pre alții să pîra și lucra ca să se scoață / din domnie unul pre altul, fiește carele mai mult bir și daruri făgăduind turcilor, iar cum să rîdice cele căzute și să întemeiază țara și să ferească norodul nu purta grije, ci cum să-l dezbrace și să-l prade să nevoia, nu ca cum pămînti i-ar fi pus Dumnezeu și pázitori norodului său, ci ca cum biciu și bătae i-ar fi slobozit asupra țării, până ce mai pre urmă turcii au dat țara la greci în arîndă pe doi sau pre trei ani. Grecul carele o lua în arîndă și să zicea domn, el
- 157 nu de binele țării, cît de aceasta grijea, cum să plătească și turcilor și să se îmbogățască și pre sine, știind că după doi sau trei ani trebuie să iasă din țară. Unii domni grecești au făcut cîte ceva rînduială și pentru învățatură, ci pentru / grecească, pe sama grecilor și spre stricarea românilor, cît la atîta au fost venit românii, de le era rușine

^a Samuil Micu socotește relațiile dintre Țările Române și Ungaria, în timpul Evului Mediu, ca relații de alianță, combătînd în felul acesta afirmațiile istoricilor unguri și sași, că Moldova și Țara Românească au fost supuse Coroanei Maghiare. Exceptînd rare momente, cînd unii domni munteni sau moldoveni, din considerente conjuncturale, au jurat credință și au depus omagiul personal în fața conducătorilor Regatului Maghiar (pentru a obține ajutoare ca să cucerească sau redobîndească scaunul domnesc), relațiile dintre Țările Române și Regatul Maghiar au fost relații de alianță, care se conformau unei anumite ierarhii și unor formule specifice lumii feudale (fără să angajeze nici cum subordonarea politică, militară sau economică a Țărilor Române).

^b Că românii au fost ca niște asociați ai ungurilor, se arată limpede din cele ce scrie Ludovicus Tuberon, în cartea VI, Paragraful II, unde spune: „Mai departe, Valahia, a cărei parte situată spre răsăritul soarelui de vară se numește Moldavia, se numea de către cei vechi Dacia; este separată de Ungaria Transdunăreană numai de către munți și păduri... Locuitorii acestei regiuni, în partea, mai de grabă decît sub, stăpînirea ungurilor își duc viața; se deosebesc de unguri prin limbă și mod de viață, se folosesc de limba romană (lat. *romana*, nu *latina*, deci de o limbă de origine romană, nn.), drept este că nu necoruptă. Au purtat război cu turcii, de care sint separați prin fluviul Dunărea, au purtat mulți ani război cu noroc schimbător. În fine, oboșiți mai de grabă de jefuirea țării de îit de bătălii, au pus capăt expedițiilor de jaf, prin plata unui tribut“.

Și, într-alt loc zice: „Însă nu voiau ungurii ca această regiune să fie ocupată de către polonezi, ca una care fusese primită în întovărășire (lat. *societas*, nn.) de către regii lor de demult. Și, în cartea VI, paragraful X, zice: „Cui însă îi este îndoielnic că Albert, în chip temerar și-a mișcat oastea împotriva, adică a valahilor? Împotriva unor oameni care au o atît de mare ardoare de libertate, încît nici turcilor vecini, ale căror armate au distrus atîtea stăpîniri ale unor regi creștini, nici ungurilor cu care aveau o veche întovărășire (alianță militară), așa cum s-a spus mai înainte, nu s-au decis să li se supună; și, deși ambele popoare (turcii

a să numi români carele era boiari, ci români^a numai pre cei proști cheamă.

Statul besericesc încă s-au dat după cel mirenesc, și mai mare grije au avut ca pungi de bani să agonisască, și să tunză și să mulgă oile, iar nu să le pască. Veniturile mînăstirilor le mîncă arhimandriții carii nici învățătură, nici rîvnă nu au. Mai bine ar fi din veniturile arhimandricești, dintru unele încai, a face școale, în care și științele filosoficești și theologhicești să se învețe, cărți în limba românească să se facă, și cei ce s-ar osteni întru acestea să aibă leafa sa, și după ce mult întru binele de obște s-au nevoit, apoi să se dăruiască /
158 cu arhimandrie, cu episcopie și cu mitropolie unii ca aceștea carii și apoi din veniturile sale multe bune ar face pentru binele de obște. Iar acum aceste venituri, cu care fericirea țerii și a norodului s-ar putea agonisi, le mîncă nește mojiți și nește proști carii nici cunosc, nici pot, doar nici nu vreau să lucre ceva pentru fericirea neamului, ba încă de aud pre cineva că iaste putincios și învățat a face cele ce sînt pentru binele de obște, îi pismuesc și umblă să-l strice, temîndu-să ca să nu deschiză ochii norodului și să scoată pre trîntori din coșnițe. Afară de această răutate, domnii pun la mînăstiri arhimandriți din Țara Grecească, carii numai aceasta să muncesc cum ar pu[tea] orbi pre
159 români, să nu-i vază pre / ei cum duc din Țara Românească banii în Țara Turcească.

Așea ticălos iaste statul românilor și în Țara Românească, și nici boiarii, nici alții nu vor să simță și să îndrepteze spre mai bine lucrurile, ci tot spre mai rău sporesc, până ce cu totul vor peri. O, că de s-ar milostivi Dumnezeu să le lumineze înțelesul, și decît binele cel deosebi să caute cel de obște, din care curge binele cel deosebi al unuia fiește-căruia, că binele cel deosebi, de nu iaste întemeiat preste binele cel

și ungurii, nn.) i-au ispitit adesea cu război, astfel de oameni (românii nn.) nu puteau fi siliți prin forță, ci trebuie să le cîștigi bunele sentimente prin binefaceri și să-i atragi cu plată de partea ta, mai de grabă decît să-i supui.

^a Este adevărat că cei „proști”, adică „fără rang social”, care nu fac parte dintre oamenii liberi, ci sînt dependenți de o moșie a unui boier, printre alte denumiri, după loc și timp, au purtat și pe aceea de *rumâni*, dar aceasta nu datorită unei intenții jignitoare din partea clasei stăpînitore, autohtonă sau străină, ci datorită unei evoluții firești a cuvîntului, în situația dată. Am mai menționat că sensurile cuvîntelor nu se pot fixa prin decret. Nu este mai puțin adevărat însă, că această schimbare de sens, de la lat. *romanus* > rom. *rumân* (=român), decăzu în condiția de *șerb* < lat. *servus* „sclav”, a furnizat retoricei patriotice și patriotarde un topos (loc comun) vulgar și ușor maniabil. De fapt, în secolul al XVIII-lea se credea, pe urma gramaticilor și dicționarelor normative ale academiilor, că se poate obține „de sus”, prin consensul savanților, purificarea limbii și chiar restaurarea ei (un Șincai, și alții, mai pricepuți ca el). Insuși I. Budai-Deleanu se lasă purtat de val, într-o diatribă, împotriva protipendadei cosmopolite, în *Trei Viteji*, III, 1453—1464: „Dar mai vîrtos în București și în Iaș / În Moldova și în Țara Românească / Adeacă. — Inșă eu doară spune-ț-aș / Și mai multe, de ar fi să mă cetească / Cineva, dar știu cumcă românește, / Acolo nime bucuros cetește. / Mai bine

de obște, iaste ca și turnul cel fără de temelie și ca și frunza pre apă și pravul care-l poartă și-l spulberă vîntul, curînd cade și pîiare. / ...

SA ARATĂ CUM CĂ ROMÂNII DIN DACHIIA DE NEAM
SÎNT DE LA ROMA

§ 1

Românii cei ce astăzi sînt în Dachiia sînt din romanii cei vechi

Până acum am grăit despre așezarea și starea românilor din Dachiia, ci ca nu cumva cineva să aibă îndoială, oare cei ce astăzi lăcuiesc în Dachiia și să zic pre sine români, adevărat sînt români din romanii cei de demult, pre carii Traian împăratul i-au adus de la Roma și i-au așezat în Dachiia, cum că românii cei ce astăzi sînt în Dachiia, pre carii alte neamuri îi cheamă vlahi și valahi, iar ei pre sine să numesc romani, sînt din romanii cei vechi de Traian împărat aduși și așezați în Dachiia, să dovedește și să adeverează întîiu, din scriitori, a doaoa, din obiceiuri, a treia, din limbă, a patra din nume.

163

Scriitorii cei învățați și înțelepți / toți cu o gură și cu un cuget scriu și strigă cum că românii cei din Dachiia, pre carii alte neamuri îi zic vlahi, sînt din romanii cei vechi pre carii i-au așezat în Dachiia împăratul Traian.¹ Nici să poate zice că acești scriitori au părtinit și

vor ei pe limba grecească / sau pe-elinică, care n-o înțeleg, / Cu zilele-întregi să să-aglindisască, / Decît a grăi românește-întreg. / Ba l-e rușine-a să zice români / Și în patria sa ei să fac streini”.

¹ Scriptores, qui tradunt Valachos esse ex Romanis, inter alios sunt: Tuberon, *De temporibus suis*, libro I, § II, VI; Lazijs, *Reipublicae Rom.*, libro XII, sectione II, cap. I; Deseritius, *De Initiiis ac majoribus Hungarorum*, libro I, cap. III; Anton, Maria del Chiaro in libro intitulo; *Rivolutioni dela Valachia*; Munsterus, *Geograph.* libro IV, cap. XXXII; Helvetius in *Pomponii Mellae* libr. II; Aeneas Sylvius, postea Pius II, Pontifex Romanus, cap. II; Georgius a Reychersdorff / in *Chronographia Moldaviae*; Georgius Vernherus, *De administrandis Hungariae aquis*; Felix Petavinus, *De itineribus adgrediendi Turcam*, ad Vladislaum Hungariae et Bohemiae regem; Martin Sz. Ivanyi in suis *Miscellaneis*, decade II, parte I, dissertatione IV, § XVII; Georg. Pray, *Dissertat. Histor. Critic.*, in *Annal. veter. Hunor. et Avarum*, VII, § III; Ioannes Szegedi in *Vitis et decretis regum Hungariae*, qui Transylvaniam possiderunt; Stephanus Kaprinai, part. I *Hungariae diplomaticae*, temporibus Matthiae, § III; Nicolaus de Rosenberg in *Explanacione compendiosa de situ, moribus, et diversitate Scythicarum gentium*; Istvanfius, libro XX; Stephanus Salagius, *De Statu Ecclesiae Panonicae*, libr. I, cap. I, § XX plurimique alii, quorum testimonia adduxi in opere a me scripto, cui titulus: *Brevis notitia nationis Daco-Romanae*, parte I, cap. XV; / Item plura videri possunt in praeclaro ms opere Domini de Sinkay, per Transylvaniam Directoris Scholarum nationalium Valachicarum, fuse tractante hanc rem. Duo solum adducam testimonia fide digna. Primum est Ferdinandi I, Imperatoris Romanorum ac Hungariae Bohemiaeque Regis, qui in confirmatione collat, nobilitat. Nicolai Olahi, Archieppis et Primatis Hungariae, sic habet: „Asperimum ferarum, sed etiam generosissimum esse ajunt monocerotem, sic vero sunt omnes prope modum laudatissimarum gentium origines, inter quas Valachi

au vrut să placă românilor, de vreme ce nici de un neam nu au fost cu românii, nici au nădăjduit ceva de la ei... / ...

§ 2

Aceia să adeverează din obiceiuri

167 A doa să adeverează din obiceiuri, cum că românii sînt rămășițele / romanilor celor vechi de Traian în Dacia așezați, cum învățați oamenii au luat sama că cele mai multe obiceiuri ale românilor din Dacia sînt tocma acelea care le-au avut romanii cei vechi din Italia. Pentru mai mare încredințare, puținele însemnăm aici : era la romanii cei vechi de la Roma, în ziua cea dintîiu a lui ianuarie, sărbătoarea Iunonii, dumnezeoia nuntelor ; întru această zi, la Sîn-Văsiu, românele noastre fiind părintescul obicei multă vrăji fac, ca să știe carea fată să va mărita și carele fecior să va însura întru acel an și cine cu cine să va căsători. Adecă în sărbătoarea nuntelor, de nunte cearcă.

gentiles tui minime postremos habent, ut quos ab ipse rerum Domino urbe Roma oriundos, et in una illius Daciae opulentissima parte, cui nunc nomen est Transalpinæ ad arcendos finitimorum hostium in Provincias Romanas incursiones collocatos esse constat, unde nunc quoque sua lingua Romani vocantur. Generis itaque tui nobilitatem refert monoceros, simul et ingenium : / nam quæ in fera asperitas est, ea in homine fortitudo vocatur, quæ tua gens præpotens fuit, multorum præstantissimorum ducum genitrix, inter quos et Ioannes Hunyades incliti Regis Matthiæ pater“.

Alterum est Bonfinii, Rerum Hungaricarum scriptoris, qui Decade II, libro VII, hæc habet : „Valachi enim e Romanis oriundi, quod eorum lingua adhuc fatetur, quæ inter tam varias Barbarorum gentes sita, adhuc extirpari non potuerit. Ulteriorem Istri plagam, quam Daci, et Gethæ quondam incolere, habitant, nam citeriorem Bulgari, qui e Sarmatia prodire, deinde occuparunt. E legionibus enim, et coloniis a Traiano et caeteris Romanorum Imperatoribus in Daciam deductis, Valachi promanarunt. a

a După citarea bibliografiei, în care se afirmă că românii se trag din romani, după : *De Statu Ecclesiæ Panonicæ*, libr. I, cap. I, XX, urmează o prețioasă informație : „și foarte mulți alții, a căror mărturie am adus-o în lucrare scrisă de mine, care are titlul : *Brevis notitia nationis Daco-Romanæ* (*Scurtă cunoștință a națiunii daco-romane*, nn.), în partea I, cap. XV ; și iarăși, mai multe pot fi văzute în preavestita operă manuscrisă a Domnului de Sîncal, Directorul școalelor naționale românești din Transilvania, care tratează pe larg această problemă. Voi aduce, însă, numai două mărturii demne de credință. Prima este a lui Ferdinand I, împăratul românilor și regele Ungariei și al Boemiei, care așa este, în confirmarea înobilării lui Nicolae Olahul, arhiepiscopul și primatul Ungariei : „cea mai dură fiară, dar și cea mai nobilă, se zice că este unicornul, căci așa sînt aproape toate originile neamurilor cele mai slăvite, între care români, neamurile tale, sînt cel mai puțin cei din urmă (sînt cei dintîi, nn.), ca unii care se trag de la cetatea Roma (lat. *Urbs Roma*) însăși stăpîna lumii, și care au fost așezați în cea mai bogată parte a acelei Dacii, care acum se numește Transalpină, ca să respingă incursiunile dușmanilor vecini, în provinciile romane, de unde și acum pe limba sa se numesc români (lat. *romani*, nn.). Așadar, unicornul desemnează noblețea neamului tău, odată cu mintea : căci ceea ce reprezintă duritate (lat. *asperitas*, nn.) la fiară, aceea la om semnifică tărie (lat. *fortitudo* nn.), în care neamul tău a fost preatare (*præpotens*, nn.), a dat naștere la mulți conducători foarte de seamă, printre care s-a aflat și Ioan Huniade, tatăl slăvitului rege Matei“.

A doua mărturie o aduce Bonfinius, istoricul lucrurilor ungurești, care, în decada II, cartea VII, cuprinde acestea : „Căci românii trebuie să socotim că se trag

Romanii cei vechi de la Roma, săptămîna cea mare de pre urmă a Bahiferiilor, adecă cum zicem noi a Cîșlegilor sau a Dulcelui Crăciunului, o chiema zilele nebunilor. Românii astăzi încă săptămîna cea mai de pre urmă a Dulcelui Crăciunului o chiamă săptămîna nebunilor.

168 / În luna lui februarie prăznuia romanii luarea lui Romulus întră dumnăzei și trimetea unii la alții daruri. Tocma pre acea vreme rumânii, la Sîntoader, țin sărbătoare și trimit unii la alții colaci și brăduleți, și unii să prind frați.

Zioa cea dintîiu a lui martie romanii o chiema zioa matronelor, întru pomenirea cînd muerile au făcut de s-au făcut pace întră romani și întră sabini. Tocma această zi românii o chiamă zioa babelor.

În luna lui februarie, în 28 de zile, avea romanii sărbătoarea dumnezăiții Fornicaliia, carea și *Fornax* sau cuptoriu s-au zis, pentru că întră alte jertve ce făcea întru această zi, aprindea grîu cu paele, neîmblătit și jertvea. Pre această vreme la lăsaturile postului de paști, românii fac hodaiții cu pae și le aprind, cu care urmează și închipuesc paele cele cu grîul aprinse ale romanilor./

169 Romanii în 28 a lui aprilie ținea Sărbătoarea florilor; cam pre acea vreme rumânii, Dumineca stîlpărilor, norodul o cheamă Dumineca Floriilor.

În zioa cea dintîiu a lui maiu romanii ținea *Festum umbraculorum*, adecă sărbătoarea umbrelor, făcîndu-și din frunzari umbrare înaintea căsilor. Așea fac astăzi românii, aduc armindeni, frunzari verzi, și pun înaintea căsilor și țin sărbătoare, măcar că din rînduiala beseri-cească nu iaste sărbătoare.

Ținea romanii *Sementinas Ferias*, ca pîiatra să nu le bată holdele; pentru aceiași pricină țin și românii joile din Paști până cînd vād clae de grîu pe cîmp, care iaste semn că acum pîiatra nu va strica grîul.

170 În 24 de zile a lui iunie la romani era sărbătoarea norocului, *Fortis Fortune*, și a doa zi a corăbiilor încununate. Întrăceiași zi românii fac cununi din flori de sîntjuane^a pentru sărbătoarea sfîntului Ioan, așea che/mînd acele flori, ca cum ai zice ale sfîntului Ioan, fac cununi și le aruncă pe case și de acolo vreau să știe norocul, adecă, de nu cade cununa jos, acela cui au fost numită cununa, bun noroc va avea, că nu va muri întru acel an.

Ținea romanii sărbătorile care le chiema *Lupercalia*, ca să nu le mînce lupii oile. Țin și românii, la lăsatul postului Crăciunului, o săptămîna de nu tae cu foarfecile^b, ca să nu le mînce lupii oile, aceste zile,

din romani, ceea ce se dovedește pînă astăzi prin limba lor, limbă care, deși se află așezată între atît de diferite neamuri ale barbarilor, încă pînă acum nu a putut să fie extirpată. Locuiesc regiunea de dincolo de Dunăre, pe care au locuit-o cîndva dacii și geții, căci bulgarii care se trag din sarmați, au ocupat regiunea de dincoace. Românii s-au tras din legiunile și coloniile duse de Traian și de ceilalți împărați în Dacia.*

^a Formă dialectală corespunzînd literarului *sînzienne*. Etimologia este corectă.

^b Chiar dacă majoritatea identificărilor sărbătorilor și datinilor românilor cu cele romane, la o cercetare riguroasă, s-ar dovedi eronată, a face arheologie folclorică,

fiindcă la mijlocul lor iaste sărbătoarea sfîntului Filip ; acum creștinii le cheiamă Filipi.

În 24 și în 25 a lui dechemvrie făcea romanii jocul tinerilor, *Ludos Iuvenales* ; așa fac feciorii și fetele românilor noștri în 25 de zile a lui dechemvrie, în sărbătorile Crăciunului, își cumpără vin și bucate, își adună și fac jocuri.

De la Calendele romanilor să trag colindele românilor. ^a

171 Romanii/ cînd juca, striga în joc și cînta carmine sau verșuri ; așa fac și românii cînd joacă.

Era la romani joc, care-l făcea în luna lui maiu, cînd întru cinstea lui Romulus ținea *Parentalia*, sărbătoarea jucătorilor. Acești jucători, pentru că în dealul Cvirinal avea sacrariumul său, adecă beserica sa, latinește să zicea *Colisalii*, ca cum ai zice jucătorii dealului. Avea acestea mai mare judecătoriu, după carele în joc toți să întocmea și-l urma, pre carele-l chema *vates*. Juca îmbrăcați cu haină pestriță roșie, încinși cu brîne de ținte și în mini ținînd *hasta* sau sulita și în cap avînd galer, cucimă, și cînd juca cînta carmine, adecă striga verșuri, strigături. Acestea astăzi la românii noștri sînt călușerii carii pre acea vreme a anului, în sărbătorile Rusalilor, de vreme ce creștinii[i] nu pot să ție sărbătoarea lui 172 Romulus, umblă prin sate jucînd. Să zic călușieri, ca cum / ai zice *Colisalii*, pentru că românii, unde iaste în limba latinească *l* singur, întră doao glasnice, îl mută în *r*, așa zic : scara, soare, în loc de *scala*, *sole* ; așa și aici, *collisalii* zic colîșierii și călușerii ^b. Cel ce era la romani *vates*, la românii noștri iaste vătav ^c ; și aceștea să încing cu brîne de ținte și cu năfrâmi să împodobesc, ca să asemenea hainele cele pestrițe ale romanilor. În loc de *hasta* țin în mîni bîte.

Feciorii romanilor, de la anul 17 în sus, purta chimeșe care avea sinul chindisit cu roșu și la grumazi baeri cu ciucuri ^d ; așa poartă și feciorii cei juni ai românilor.

Opinci cu curele la picioare legate purta romanii ; cei ce era în deregătorie puneau tureac din sus de opincă, împregiurul piciorului, preste care înfășura curelele ; așa fac și românii noștri.

în lipsă quasi-totală de documente, este meritoriu. Nici S. Clain, nici istoriografia contemporană nu au meritul de-a fi deschis cărarea, ci metoda a fost născocită de istoricii elini, Herodot și Thucidide. Ce este cu *foarfecel*e și cu *lupii*, știu bine azi folcloriștii. Se spune, cu precădere : „a forfecă” pentru „a sfîșia”. Deschiderea foarfecelor declanșază deschiderea fălcilor gadinilor.

Menționăm aici, că peste 36 ani, în 1832, Damaschin Bojîncă scrie *Anticile Romanilor*, în care se ocupă pe larg de apropieri și identități dintre folclor, obiceiuri, costum etc., românesc și latinesc (Vezi vol. II, p. 733—741).

^a Cuvîntul *colindă* presupune însă o transmitere indirectă (slavă, se crede), căci *-l-* nu a devenit *-r-*, iar evoluția *a > o* nu este românească.

^b Forma *colîșieri* nu există, iar *călușeri* nu poate proveni din lat. *collisalii*, ci e un derivat de la *căluș*.

^c Etimologic *vătav* (de origine incertă) nu are nimic comun cu lat. *vates* „profet, poet”.

^d Cusăturile cu roșu și baiurul cu ciucuri se purtau de romani pentru evitarea deochiului. La fel și de români și numeroase alte popoare.

173 Obiceiul era la romani de lua sim/bur de măr întră vîrurile a doao degete și strîngînd simburile cu vîrurile degetelor, pușca cătră fundul paharului și dintru aceasta prorocea de dragostele sale ; asemenea fac și românii până astăzi, pușcă, cum am zis, cu simbure de măr, și în-crăto sare simburele zic ca dintracoloși va lua muiare.

Ci și întră țeremoniile nuntelor romanilor celor vechi de la Roma și întră celor de acum din Dachia, mare unire iaste : fratele de mire și de mireasă, ce iaste altă, fără numai feciorii carii la romani să zicea *patrinii* sau *matrinii* mirelui ? Cu steaguri ducea romanii pre mireasă la casa mirelui, cum și acum fac românii noștri. Romanii nevestii cei noao da cheile, prin care lucru însemna cum că să încumete și să încrede grija și paza căsii ; așa și la românii noștri, nevestii să dă pungă și cheile care apoi de brîu le poartă, cum fieștecine poate vedea. /

174 Romanii puna la mort un ban ca să poată plăti cînd va trece la Cîmpurile ellisiacești^a, după cum bășnuia poeticii lor ; așa pun și românii noștri încă și acum, în multe locuri, un ban în mîna mortului. Patru oameni ducea pre mort la groapă și era tomnite mueri care să plîngă pre mort ; rudeniile și slujile^b cele de casă petreceau pre mort cu capul gol ; după ce-l băga în groapă, rudele și prietenii arunca țărîna preste mort, după îngropăciune se puna ospăț care se zicea a morților. Pre mort, cît murea, îl spăla cu apă caldă ; toema acestea fac și românii noștri cei din Dachia.

Zilele, cum le numea romanii cei vechi, așa le numesc și astăzi românii cei din Dachia. Și obiceiul că muerile românilor vinerea nu torc și nu coasă, au nu vine de la cinstea carea muerile romanilor o făcea Vinerii^c dumnezeoaei ?/

175 Acestea sînt puține obiceiuri care le-am spus numai pentru arătarea cum că românii cei ce sînt astăzi în Dachia, sînt din romanii cei vechi de la Roma, pre carii Traian împărat în Dachia i-au așezat, a căroro obiceiuri, ca o moșie părintească, împreună cu legea creștinească le țin românii cei proști în Dachia, că cei ce să țin mai scuturați și de asupra prostiei, mult s-au dat după obiceiurile neamurilor care stăpînesc acum Dachia./

176

§ 3

Tot aceia se adeverează din limbă

Să adeverează, a treia, din limbă, cum că românii cei ce astăzi sînt în Dachia, sînt din romanii cei vechi, că tot cel ce știe limba cea

^a *Cîmpiile elizee*, un fel de rai în mitologia antică. Forma cu -ll- nu este justificată etimologic.

^b Pronunție regională, ardelenescă pentru *slugile*, așa cum mai sus (pag. 165, § 22) apare o formă hipercorectă (sau poate analogică cu *slugă*) a *slugi*.

^c *Zeia Venus, Veneris*.

latinescă și cea românească, bine cunoaște cum că limba cea românească iaste alcătuită din cea latinească care întru atâtea neamuri varvare, măcar rău stricată, tot o au ținut românii în Dachiia ; care lucru cu totul de crezut face cum că ei sînt adevărați fii și nepoți ai romanilor celor vechi carii preste toată lumea împărătea.

177 Nici iaste minune că ște-au stricat așa tare românii limba, și multe cuvinte de la neamurile varvare, supt a căroră stăpînire venisă, au luat, de vreme ce aceasta s-au întîmplat și cu romanii cei din Roma și cu grecii carii, după ce varvarii i-au supus, așa și-au/ stricat și ște-au amestecat limba, cît a treia au făcut, și romanii cei din Italiia nu înțeleg limba latinească, grecii nu înțeleg limba elinească care cei de demult o grăia ^a.

Nici să poată zice că românii s-au împrumutat din limba latinească pentru împărțășirea ce avea cu romanii. Că românii cei ce acum sînt în Dachiia, de multe sute de ani nici o amestecare și nici o împărțășire nu au cu romanii cei din Italiia, de vreme ce sînt departe unii de alții, și în mijlocul lor multe osibite neamuri lăcuesc, care osibită limbă au. Iar bine să poate zice cum că românii au luat unele cuvinte de la bulgari și de la sloveni și de la unguri, pentru că aceste neamuri, și stăpîne și vecine era și împreună mestecate cu românii lăcuia și să trebuia 178 unii cu alții, care lucru/ bărbații cei învățați, bine l-au cunoscut și unii l-au și însemnat...

§ 4

Tot aceia să arată din nume

179 Și din numele cu care ori românii să numesc pre sine, ori alte neamuri îi chiiamă, românii pre sine să numesc români, care cuvînt însemnează *roman*, că s-au obicnuit românii de demult ca *a*, înainte de *n*, să-l mute în *î*, în cuvintele/cele din latinie ca : *lana*, *lîna*, *campo*, *cîmp*, și altele ^b.

Am zis mai sus că bulgarii supuind șie Dachiia cea Noao, pre romani au început a-i chieama în limba lor vlahi, că la neamurile slovenești vlah însemnează *roman*, și pre tot omul roman și ital ei îl chiiamă vlah. De la aceste neamuri apoi au luat și grecii a-i numi vlahi, că numele roman, grecii numai șie îl ținea, nici la cei din Italiia și de la Roma nu-l da. Pre greci apoi i-au urmat scriitorii latinești și le-au zis și ei vlahi, și după aceia ungurii, neobicinuiți fiind ei, la începutul cuvîntului, a pune doao neglasnice, cum alte cuvinte din limbă

^a Observație deosebit de interesantă, contraargument puternic la cei care negau originea latină a limbii române, din cauza multor elemente străine. Schimbarea limbilor nu se datorește însă numai influențelor străine.

^b Lege fonetică corectă, stabilită de S. Micu încă în *Elementa*.

- 180 străină care la început au doao neglasnice, le prefac/cu o glasnică carea adaogă, așa cum și cu numele vlah au făcut ; ungurii, în loc de prost, zic *porost*, în loc de slugă, *solga*, în loc de Stefan, *Istfan*, în loc de stog, *astog* ; așa, în loc de vlah au zis *valah*, sau au mutat *v* în *o* și le-au zis *olah*, numai să nu fie la început doao neglasnice^a. De la bulgari și de la sloveni să zic românii vlahi, nu de la povățuitoriul Fulvie Flac carele au fost consul cu 132 de ani înaintea venirii domnului Hs., pre ce vreme au venit dachii la cunoștința romanilor^b .../ ...

§ 5

Începutul neamului românesc

- 182 Acestea sînt care foarte pre scurt am socotit a le aduce pentru ceva cunoștință a neamului românesc, cu care cîtuși de cît să pociu băga neamului românesc la inimă ca să gîndească de sine și să caute din ce părinți și din ce oameni iaste și cît de puternic și de cinstit odinioară au fost și tuturor limbilor groaznic și stăpîn ; iar acum să socotească la cîta ticăloșie au venit și cît iaste el cel mai de gios neam, o, durere^c, slugă și rob, prost și neînvățat, sărac și lipsit. Și dintru această socoteală să-și deschiză ochii minții și măcar puținel, ca printru-o crepătură,
- 183 să zărească statul/său și privind la cei de demult ai neamului său părinți, să nu facă de ocară mărirea acelora carii era oameni învățați, oameni războinici, oameni viteji, oameni carii sus căuta, nu să lăsa proști, robi. Acestea ca într-o oglindă privindu-le, să înceapă a gîndi și de mijlociri cum să se poată face iarăși cinstit, iarăși mărit, să se apuce de învățatură, că prin învățatură să cîștige înțelepciune și prin înțelepciune să dobîndește fericirea. Să gîndească ca mai întîiu să se dobîndească binele și fericirea cea de obște a neamului, nu fieștecine să umble după cum patima și pofta sa îl poartă. Pre cei mai învățați să-i cîntească și de cei înțelepți să asculte, la boerii, la deregătorii, la episcopii și la
- 184 arhimandriții/să pue oameni înțelepți, oameni învățați și iubitori de binele de obște, iubitori de învățatură, pre carii să-i doară de necazurile și de nevoile altora și, cît pot, ori întru ce pot, să ajute pre de-aproapele și să nu fie de-acea carii numai pentru aceaia să pun la deregătorie ca să trăiască mai bine, ca să se umple de bani. Boarii să aibă grige ca pruncii lor să aibă înțeleaptă și creștină învățatură, nu numai să știe frîncește și alte limbi, prin a cărora știință, doară mai tare nebunesc și să depărtează de la viața cea creștinească, ci mai înainte de toate să se muncească ca toate învățăturile și științele în limba sa să le aibă, că atunci și mai lezne și mai mulți vor putea învăța ; ci, pentru aceasta cei

^a Observația făcută asupra fenomenului fonetic maghiar este corectă, dar sigur maghiară este numai forma *olah*, căci *valah* poate fi dialectal slav.

^b S. Micu corectează just afirmația greșită a cronicarilor, pornită de la Ovidius.

^c O, *durere* nu este o exclamație obișnuită la români, ci este un latinism : *proh, dolor!*

185 ce pot și au modru, bine iaste să învețe și grecește și latinește și alte limbi. Cît/de vestiți și de măriți sînt nemții, italii, frîncii, anglîi și alte neamuri care toate învățăturile le au în limba sa, cărora nu le iaste rușine de limba sa. Clirosul să se deprinză întru filosofie și întru theologie, întîiu în limba sa și să nu pună toată știința numai în cîntări și în tipic, adevă să nu socotească că deacă știe cînta și a pune slujba besericii, destul știe. La mînăstiri să se facă bune rînduiale și școale și îndreptări bune după canoanele sfintei beserici și după învățăturile sfinților părinți. De cetaniia sfinților părinți cu nevointă să grigească și istoriile, și cele besericești și cele politicești și alte cărți de înțelepciune să le cetească cu de-adinsul, că întru acelea și mijlociri spre fericire/vor afla și vor vedea cum alte neamuri din robie s-au scos și s-au fericit și au crescut, și pre acestea să le urmeze, iar de cele ce au făcut neamurile care din fericire au venit la ticăloșie, să se ferească. Cel ce au vrut să dobîndească domnie sau boerie, și nu el, ci altul au dobîndit aceaia, aceluia carele au dobîndit acea boerie să nu-i pismuiască, să nu umble să-l strice, ci în cele ce sînt spre fericirea cea de obște să-l ajute și cuvioasa cînte și detornica ascultare să-i dea, că așea ne vom ferici cu toți. Acestea, dragii mei români, primiți-le de la mine ca de la un părinte și frate și fiu al vostru, că Dumnezeu vede cît vă iubesc și vă poftesc fericirea și zioa și noaptea cu stricarea sănătății mele lucrez și mă silesc ca să împărtesc cu voi talantul învățăturii carea mi-o au dat mie Dumnezeu./...

206 După aceaia au urmat Ilie Iorest carele din pismă au din adevăr, Dumnezeu știe, au fost pîrît ca cum ar fi om cu viață necuvioasă și scandalos, pentru care lucru, din porunca lui Racotî, domnul Ardealului, la Belgrad, în consistorium, au fost judecat și lăpădat din episcopie și dat în mîni mirenești să se pedepsească.

207

§ 11

Țirca ne episcopul

Pre vremea vlădicului acestuia, cătră sfîrșitul vieții lui, în ce vreme s-au făcut curuțime sau răscoală în Ardeal, au fost un om, anume Mihail Țirca, carele s-au zis pre sine episcop și doară nu era, că pre carii acela i-au preoțit, vlădicul Athanasie și Ioan Poatachi cel ce au fost, după Athanasie, episcop la români în Ardeal, a doa oară i-au preoțit.

229 Me-au spus părintele Gherontie bătrînul că fiind el la Sîmbăta-/Mare, în Țara Ungurească, au auzit pre un patăr iezuit bătrîn povestindu-i cum, după ce s-au unit vlădica Athanasie, au făcut iesuiții (la carii întru acele vremi era școale latinești) sfat, oare primi-vor pe români la școale latinești? și mulți zicea să nu să primească românii la școale latinești, că de vor învăța latinește și să vor desuni cîndva, mai mult nu se vor putea aduce la unire. Ci, acest sfat a lor, ca un sfat rău și făr de iubire omenească, s-au lăpădat și românii s-au primit la școale latinești.

Pre vremea vlădicului acestuia la românii, în mînăstirea Niculii, lîngă Gherla, au plîns icoana Născătoare de Dumnezeu, carea din porunca împărătească au fost dusă la Viena și, după cuvioasă cercare, s-au aflat, minunată și împăratul apoi o au dat iesuiților de la Cluj, într-a căroră beserica și astăzi stă și de toți catholicii să cinstește.../...

Episcopul Inochentie Clain

În anul 1729, în episcopia Făgărașului, s-au numit episcop Ioan Inochentie Clain de la Sad carele cînd s-au numit episcop era la Sîmbăta Mare, în Țara Ungurească, cleric de învăța theologiia. După aceeaia făcîndu-să baron și consiliariu crăesc, au venit la Ardeal, unde mult norod aducînd la ascultarea sa cea păstornicească, au gîndit cum mai tare să întemeiază beserica și lucrurile ei să le întărească; și aceasta socotind au aflat că mai înainte de toate iaste lipsă de școale și de învățatură, că bine vedea bunul părinte, că până ce vor fi românii fără de învățatură, nu să vor ferici; pentru aceeaia mergînd la împăratul Carol, mult au lucrat și s-au rugat ca în locul Sîmbetei-de-Gios și a Beșimbacului și a Gherlii să-i dea dominiumul Blajului, a căruia venit cu jumătate întrecea pre venitul episcopesc de la Făgărașiu, carea întrecere vlădicul Clain s-au rugat de împăratul s-o lasă pentru mînăstire și pentru seminarium.

Deci, în anul 1738, împăratul Carol au întemeiat mînăstirea de la Blajiu, în carea să se ție unsprezece călugări carii pre lîngă vlădic, în locul canonicilor, să fie consiliari episcopesci, să poarte grijea seminarului, în care 20 de tineri să se ție și să învețe gramatica latinește, consistoriumul episcopesc la ei să fie. Iar ca întru acea mînăstire să fie tot oameni învățați, au întemeiat ca trei călugări să învețe la Roma, filosofia și theologiia, în vestitul patrierșesc coleghium a lui Urban, *De propaganda fide*. Aceasta așa făcîndu-să, curtea episcopască din Făgărașiu / s-au mutat în Blajiu.

Acest episcop, de s-au mai ostenit cineva cîndva pentru neamul său, el foarte s-au ostenit, că foarte mare dragoste și rîvnă avea, cît mai pre-urmă și episcopia și țara și moșia, pentru binele neamului românesc le-au pierdut, cît niciodată, după cuviință, neamul românesc din Ardeal mulțemire nu poate să-i dea; că au lucrat ca nemeșii și alți oameni vrednici din români să se primească la deregătoriile cele de obște ale țerii și tot neamul românesc să fie primit întră moșteni și întră fiii țerii, preoții să aibă eclezii, moșii besericești, fețele besericești să fie scutite ca și fețele besericești celor de alte legi în țară primite, dijele, zeciuialele, care românii le dau la popii altor legi, să le dea la preoții săi, și alte mai multe lucruri bune pentru neamul său au făcut. Pre theologul cel latinesc / carele era lîngă vlădici și vlădicii trebuia să-l ție și să-i dea masă și hrană de cai și de slugi, și pre an

cîte trei sute de lei, mult s-au nevoit să-l scoată de la episcopie, pentru care lucruri și patărul theologul și cei de alte neamuri domni și baroni, ridicînd pismă și ură asupra vlădicului, împreună l-au pîrît la împărăție cu pîri mincinoase și viclene, ca cum ar fi zis că împărăția numai cu cuvinte frumoase îmbucură pre români, și cum că ar fi zis că deacă latinii nu plinesc ce au făgăduit românilor cînd s-au unit, nici românii nu sînt datori să le ție credința ; cum că în săbor au zis : au legea vă veți muta, au de-altă mijlocire veți gîndi ; cum că lasă să se cetească în beserici cărți la neuniți tipărite, cum că primește popi hirotoniți de la neuniți și pre cei din țara aceasta îi lasă mai înapoi, cum că nu s-au pus împotriva unui pustnic / care din Bănat, pre la anul 1743, au 236 intrat și multe asupra unirei și asupra uniților au grăit, dezmințînd norodul și abătîndu-l de la unirea cu beserica Romei. Acestui pustnic, zicea pismașii, că nu s-au pus destul împotivă și să-l fie oprit. Zicea încă cum că norodul românesc ar fi îndestulat cu lăcuința sa în Ardeal, dar vlădicul întărită pre norod, ba fără de știrea neamului cere de la împărăție lucruri și privileghiumuri și scutițe de care neamul românesc nici aminte nu-și aduce, și cu de acestea face turburare în țară ; cum că în săbor au zis că au pre theolog în cortel nu-l va ținea, au vlădică nu va fi.

Acestea sînt cu care pismașii binelui neamului românesc au pîrît pre vlădicul, bunul și iubitul păstoriu și părinte al neamului românesc. 237 Împărăteasa / Maria Theresia lăsînd lucrul vlădicului Canțelăriei Ardealului, carea era la un gînd cu împotivnicii vlădicului, ca cei de un neam și carii voia să aibă pre români supuși șie ca pre nește robi și să se slujească cu ei ca cu nește dobitoace, deci Canțelăria tare apăsa pre vlădică înaintea bunei împărăteasă carea lezne credea, că zicea cum că nu pot aceia să mință, de vreme ce sînt jurați că vor face dreptate.

§ 3

Vlădicul Clain iasă din Ardeal

Vlădicul Clain la anul 1744, în 23 a lui iulie, din poruncă împărătească au mers la Viena ; acolo fiind întrebat și ispitit de Canțelarie, au vrut să grăiască cu gura către împărăteasa carea au poruncit să-i răspundă cum că nu-l va primi la sine până ce nu să va sfîrși pîra. Pismașii vlădicului, iesuiții mai cu samă, carii vedea că cu pîra cea / 238 vicleană nu vor putea coborî pre vlădicul, au învățat pre un popă să meargă mai adeseori la vlădicul și cu chip de prietenie să-l sparie cum că rău îi umblă lucrul și mai bine ar face de s-ar duce la Roma și așea să scape din mîinile pismașilor, ca să nu să întîmple ceva mai rău. Vlădicul, suflet bun și curat, au crezut și, întracelași an 1744, dechemvrie, în 6 zile, au purces să meargă la Mariiațel, în Stiria, unde

iaste o icoană minunată a Născătoarei de Dumnezeu, carea cale până aci cu slobozeniia împărăției au făcut. De acolo vlădicul Clain nu s-au mai întors cătră Viena, ci s-au dus în Țara Tălienească, la Roma, ca odinioară S. Athanasie cel Mare cînd fugea de gonitorii săi.

239 Pismașii vlădicului înțelegînd acest lucru, foarte s-au bucurat că acum au biruit și cu multe / grăia cătră împărăteasa zicînd: „De nu s-ar fi știut vlădicul pre sine vinovat, nu s-ar fi dus la Roma“. Așea, împărăteasa au poruncit ca toate ale vlădicului Clain să le pecetluiască și nimene lui, din Ardeal, carte să nu-i scrie. Vlădicul din Roma au trimis afurisanie lui Iosif Balog, patărului carele era la Blaju și era cel mai mare pismașiu și năpăstuioriu al vlădicului.

Întraceaia, vlădicul s-au rugat de papa Venedict al 14 să-l ajute în ce iaste cu dreptul. Papa i-au răspuns că el nu să poate prinde în contră cu împărăția, dar va face ca, de să va lăsa de episcopie, să aibă leafă pre an până va trăi. Vlădicul carele acum de necăiri nimic ajutoriu nu avea și la atîta lipsă venisă, de și crucea de la piept o au fost zălogit, văzîndu-și și lipsa sa și beserica românilor din Ardeal / 240 fără de păstoriu, în anul 1751, martie 7 zile, s-au lăsat de episcopie, care lucru auzindu-l românii din Ardeal mult s-au supărat. După aceeaia, până la sfîrșitul vieții sale, au rămas la Roma numai cu un nepot de frate al lui, Ioan Clain carele, după moartea vlădicului, venind în Ardeal, au fost protopop în Țara Oltului, la Veneția de Jos.

Murit-au vlădicul Ioan Inochentic Clain, liber baro de Sad, la Roma, în anul 1768, septemvrie, în 22 de zile, bătrîn de 76 de ani, după ce mai 18 ani au ocîrmuit beserica românilor din Ardeal. Acesta au cumpărat o grădină în Maerii Sibiului, carea și astăzi o ține beserica românească de-acolo. Făcut-au și hainele cele frumoase, episcopești, albe, cu flori de aur. Au făcut boltă și tîmplă la beserica din curtea episcopească. Cășile episcopești le-au înويت și alte multe au făcut și cărți multe au rămas de el, latinești și românești, o bibliotecă. / ...

Supt episcopiia acestuia, pre la anul 1759, s-au sculat un călugăr, Sofronie, de la mînăstirea Cioară din varmeghiia Belgradului, carele supt chip de propovăduirea adevăratei credință carea el nu o știia, că era om prost, neînvățat și sălbatec, mare turburare au făcut și la mulți oameni de omenie nevoi și grele goane asupra românilor celor uniți carii să ținea de episcopiia Făgărașului. Au întăritat pre nord să lapede unirea, pre preoții cei uniți să-i scoată din căși, să-i lapede la hotar, ba încă cu atîta pismă l-au înferbîntat, cît nici marha celor uniți să nu o lasă să pască întrun loc cu a lor; pre mulți i-au bătut,

i-au jefuit și cu multe rele i-au batjocorit. Ci lui Sofronie nu atîta era de credință, cît să adune bani. Mai pre urmă, din poruncă împă-rătească, au fost scos din Ardeal / și au trecut în Țara Românească unde, cum să auzea, cu silnică, nu cu firească moarte au murit.

De atunci românii din Ardeal în doao credințe împărțiți au rămas și până astăzi sînt așa împărecheați, o parte să zice unită, altă parte neunită. Cei uniți sînt supt episcopul Făgărașului, cei neuniți deosebi au episcop al său neunit, carele cel dintîiu au fost Dionisie Novacovici, episcopul de la Buda, din Țara Ungurească ; acesta, în anul 1761, din orînduială împăratească, au venit la Ardeal și mai cu samă tot la Rășinariu au șezut, lîngă Sibiu. Fost-au acesta de neam sîrb, dar om învățat și bine au ocîrmuit pre ai săi și la liniște i-au adus... / ...

Episcopul Ioan Bob

După ce s-au lăsat Grigore Maior de vîlădicie, întracelași an 1782, au urmat Ioan Bob, protopopul de la Murășiu Vașarhăi ; acesta au fost cel dintîiu episcop din preoții cei de mir. Supt acesta moșiia mînăstirei Sfîntei Troiță de la Blajiu și a seminariumului s-au luat și s-au dat lui în arîndă. Pricina lucrului acestuia o voi spune cînd mai pre larg voi scrie istoria episcopiei Făgărașului și a mînăstirei Blajului, unde mai bine vom privi faptele fieștecăruia, și cînd s-au ținut sau nu s-au ținut sau cum s-au ținut rînduialele și canoanele besericești, și cum și cînd au început a să părăsi acelea.

THEOLOGHIIA MORALICEASCĂ / SAU / BOGOSLOVİIA,
 CAREA CUPRINDE ÎNVĂȚĂTURA NĂRAVURILOR /
 CELOR BUNE ȘI A VIEȚII CREȘTINEȘTI, DIN S.
 SCRIPTURĂ, / ȘI DIN SFINȚII PĂRINȚI CULEASĂ,
 ȘI ÎNTRACEȘT CHIP / AȘEZATĂ, DUPĂ RÎNDUIALA
 S. BESERICII RĂSĂRITULUI, / SUPT STĂPÎNIREA
 PREA ÎNĂLȚATULUI ÎMPĂRAT AL / ROMANILOR
 FRANȚISC AL DOILEA / CU / BLAGOSLOVENIIA
 MĂRIII SALE, PREA LUMINATULUI ȘI / PREA SFIN-
 ȚITULUI DOMNULUI DOMN. / IOANN BOBB / VLĂ-
 DICUL FĂGĂRAȘULUI / ACUMA ÎNȚIU TYPĂRITĂ
 ÎN BLAJ / ANII DELA HS. 1796. / *

CUVÂNT ÎNAINTE

Mîntuitoriul nostru Is. Hs., cum cetim în *S. Evanghelie* la Matheiu, cap. 12, stih. 45, asămăna împărăția ceriurilor negoțitoriului celui ce caută mărgăritariu bun, oarele aflînd un mărgăritariu de mult preț, mergînd au vîndut toate cîte au avut, și l-au cumpărat. Negoțitoriul acesta iaste firește carele om în lumea aceasta, ca prin credință ade-vărată, și viață cu fapte bune, să agonisească mărgăritariul cel scump, carea iaste împărăția ceriurilor. Iară viața cea cu fapte bune, prin carea să agonisește împărăția ceriurilor fără de știința legii și a porun-cilor lui Dumnezeu, nu să poate petrece, pentru aceia legea și porun-cile lui Dumnezeu, încă să numesc mai bune decît aurul și argintul și decît pîiatra scumpă, după cum arată psalmistul, unde zice : „bună e mie legea gurii tale decît mi-i de aur și de argint, pentru aceasta am iubit poruncile tale și mai mult decît aurul și topazii”, *Psalm*, 118.

Această carte, carea să zice *Theologhiia* vieții creștinești și iaste alcătuită după SS. scripturi, și canoanele sfintelor săboară și învăța-tura sfinților părinți, chiiar și luminat tilcuiaste și pune înainte legea și poruncile lui Dumnezeu, și arată ce fiește cine iaste detoriu să facă, și de ce trebue să se ferească, și învață toată mijlocirea prin carea să cumpără mărgăritariul cel scump, și-l povățuiaste pre calea legii, pre carea umblînd și în lumea aceasta să dobîndească liniște cunoștinței sufletului, carea iaste o fericire cu totul mare, iar în ceaia laltă lume să moștenească împărăția ceriurilor, carea iaste sfîrșitul fiește cărui om.

Drept aceia tuturor și fiește cărui creștin iaste foarte de lipsă, iară mai vîrtos preoților și păstorilor sufletești, ca cîlora ce s-au încredințat (cum zice Marele Vasilie, în *Cuvîntul înainte* la *Hotărî-rile cele scurte*) slujba cuvîntului, și sînt detori, în toată vremea să fie gata și grabnici a învăța și a îndrepta sufletele ; și și de obște înainte a toată beserica, și și de osebi a mărturisi și a răspunde tuturor la toate cele ce sînt spre întregimea credinței și spre îndrep-tarea vieții ceii după *Evangheliia* Domnului nostru Is. Hs., că pre

* În -4 de 2 foi și 303 p. și 1 foaie și 370 p. Vol. II are titlul următor : *Carte a doua* (BVR 600).

preoți i-au pus Dumnezeu străjeri împregiurul turmei sale, cum zice Duhul S. la *Ezechiel*, cap. 33, 7 „și tu, Fiul omului, străjeriu te-am pus pre tine casii lui Israil, și vei auzi din gura mea cuvînt, și vei vesti lor dela mine. Deaca, cînd / voiu zice eu celui păcătos cu moarte vei muri și nu vei grăi, ca să se păzească cel ne credincios dela calea lui, și cel fărăde lege întru fărăde legea sa va muri, sîngele (adecă sufletul) lui, din mîna ta îl voiu cere“. Fiind dară că așa iaste lucrul preoților, foarte de lipsă era o carte ca aceasta, din care preoții să poată învăța deregătoriile și detoriile creștinești, ca apoi acelea să învețe pre toți aceia, a căroră grije și răspuns asupra sa au luat, așa cît, de va peri sufletul vre unuia dintru acela din ne propoveduirea și din ne știința lui, carea au venit dintru aceasta, că nu s-au nevoit destul, ci s-au lenevit a învăța și a ști toată legea lui Dumnezeu, preotul înseși să-și piarză sufletul său, care lucru cugetîndu-l S. Ioan Hrizostóm nu s-au îndoit a zice : „Nu socotesc cum că mulți preoți să mîntuesc, ci cum că cu mult mai mulți pier“, *Cuvînt* 3, în *Tîlcul Fapt. Apostolilor*.

Deci și Măriia sa, Prea luminatul și Prea sfințitul nostru Arhi-păstoriu, Ioann Bobb, vlădica Făgărașului, și a toată Țara Ardealului, căruia Părintele luminilor de sus i-au încredințat cuvîntătoarea sa turmă, dela începutul păstoriei sale ceii arhieresti, ne încetat, zioa și noaptea cugeta cum să poată mai bine face, ca toți, și fiește carele să poată cunoaște legea lui Dumnezeu, și să-și știe creștineasca detorie, de care la judecata cea mai depre urmă să va întreba, și acest păstoresc cuget al Mării sale m-au îndemnat și pre mine, de, pentru mai mare mărirea lui Dumnezeu și folosul sufletesc, m-am apucat și am alcătuit această carte, ca fiește cine mai lezne să poată cunoaște poruncile legii lui Dumnezeu și detoriia cea creștinească, și să știe umbla pre calea, carea duce la viața cea de veci. Această carte Măriia sa mai sus numit, Arhieraul și stăpînul nostru, mai întîi văzîndu-o și ispitîndu-o, o-au adevărit și au poruncit ca întru acest chip, cum aici să va pune, să se dea în tipariu. Deci, iubiților, priimiți-o cu bucurie și cu deadînsul o cetiți, și toată viața, și faptele voastre după legea lui Dumnezeu, carea această carte vi-o pune înaintea, le întocmiți, ca să puteți agonisi mîntuirea sufletelor voastre, carea și ea, dintru adîncul inimii, vi-o poftesc, și sînt cătră Dumnezeu pentru voi rugătoriu. Smeritul întră ieromonași

Samuil Clain, din Mănăstirea
S. Troițe din Blaj. /

THEOLOGHIIA MORALICEASCĂ SAU CEA ÎNDREPTĂTOARE
DE VIAȚĂ ȘI DE NĂRAVURI

§ I

Intrebare. Ce iaste theologiia năravurilor ?

Răspuns. Învățătura, carea grecii o chiiamă *Ithica*, latinii o numesc *morális*. Noi o putem zice *învățătură*, carea îndreptează năravurile oamenilor, că aceasta însemnează și cuvîntul grecesc și cel latinesc. Această învățătură preste tot socotindu-o, iaste știință, carea învață pre oameni cum să-și întocmească viața și năravurile, și obiceiurile sale după legi, și să le îndrepteze cătră sfîrșitul, la care sînt detori a-și îndrepta lucrările și faptele sale cele omenești. Drept aceeaia fiind că această învățătură iaste știință despre lucrările omenești, cel ce vrea să învețe aceasta, să cade ca mai întîiu să se nevoiască să știe ce iaste firea și ce iaste statul cel omenesc al omului, care lucru nu numai ithica cea creștinească, ci și filosofia cea păgîneasă de demult au cunoscut, despre carea mai pre larg să grăiască în filosofia cea pentru îndreptarea năravurilor, carea și dreptul sau legea firei să chiiamă. Pentru aceeaia și aici vom începe dela cunoștința sa, cu carea omul
2 să învață a cunoaște pre sine și firea, începutul, sfîrșitul, / fericirea, puterile sale, cuviințele sale, scăderile și nevoile sale, și statul său, adevă să știe ce iaste firea omenească, ce iaste începutul și temeiul omenesc, și sfîrșitul sau pricina pentru carea s-au zidit omul, ce iaste fericirea cea adevărată, ce poate omul, și ce iaste lui cu cuviință, ce nu iaste lui cu puțință, și ce-i lipsește și cum iaste.

§ II

I. 1. Ce iaste omul ?

R. Omul iaste viețuitoriu sau vită cuvîntătoare, adevă care are minte, și poate osibi binele de rău. Din doao părți să alcătuiască omul, din viețuire, că simte și are viață, și din cuvîntare, că are minte și cunoaște ce iaste bine și ce iaste rău. Cele ce purced din viețuire să zic părțile cele de jos, iară cele ce vin din cuvînt sau din minte să numesc părțile cele de sus.

I. 2. Cîte părți cuprinde viețuirea ?

R. Viețuirea doao părți cuprinde. O parte iaste trupul, care-l cearcă și-l tâlcuiesc fîsicii. A doao parte iaste sufletul, carele preste tot să zice că iaste fire, carea pre sine și lucrurile cele ce sînt afară de sine, le cunoaște.

§ III

1. 1. Cîte feliuri de puteri are sufletul ?

R. Sufletul are doao feliuri de puteri, unele care să zic puterile cele de jos, altele puterile cele de sus.

1. 2. Care sînt puterile cele de jos ale sufletului ?

3 R. Puterile cele de jos ale sufletului sînt că sufletul, precum înşine cunoaştem : 1 simte cînd lucrurile cele ce sînt afară de sine, care să prind cu simţurile şi le pune înainte şi le socoteşte, şi le gîndeşte, carea să zice/idea, prin carea şi lucrurile cele ce nu sînt de faţă, ci oare cîndva mai înainte le-au fost prins cu simţurile, şi le închipuiaşte ca cum de faţă le-ar privi, 2 că făţărneşte, cînd au îşi închipuiaşte lucruri, care nu sînt, au nu precum au prins lucrul cu simţirea, ci întralt chip şi-l închipuiaşte, ca cum i-ar da altă faţă.

§ IV

1. 1. Ce trebuie a lua aminte despre puterile acestea ?

R. Despre cele ce simţim, acestea trebuie a lua aminte : 1) deaca lucrurile cele dinafară nu lucră în simţiri, simţire nu să face, pentru că numai cînd lucrează pricina, urmează fapta, 2) ori de cîte ori lucrurile cele din afară lucrează în simţirile cele sănătoasă, trebuie să fie simţire, pentru că cînd lucrează pricina, trebuie să urmeze şi fapta. Pentru aceia cînd lucrurile cele dinafară lucrează în simţirile noastre cele întregi şi sănătoase, nu iaste în puterea noastră să simţim sau să nu simţim, ci numai aceasta putem face, să împiedecăm ca lucrurile cele din afară să nu lucreze în simţirile noastre.

§ V

1. 1. Închipuirea carea să face cu mintea, ce rînd are ?

4 R. Închipuirea carea să face cu mintea, mai cu samă acest rînd are : 1) ca cîndu-i vine înainte vrun lucru, care are asemănare cu alt lucru, care mai înainte l-au prins cu vreo simţire, atunci lucrul cel mai înainte prins cu simţirea, i să pune înainte, 2) cînd vine înaintea minţii vreun lucru din lucrurile cele mai multe, care împreună şi de odată le-au prins cu simţirea, atunci şi cele lalte lucruri de odată şi împreună prinsă cu simţirea să pun înaintea minţii, ca cum ar fi de faţă ; însă nu tot deauna întregi, ci aorea numai cîte vreo parte. / Şi nu iaste în puterea noastră ca cînd ne vine în minte vreun lucru din cele ce le-am prins cu simţirea sau sînt asemenea aceloră, de tot să împiedecăm să nu urmeze închipuirea, ci numai atîta putem face, ca această închipuire mai tare sau mai slabă să o facem.

§ VI

1. 1. *Cînd facem să fie mai tare închipuirea ?*

R. Închipuirea atunci o facem mai tare, cînd facem să o avem mai chîiară și mai vie și mai adese ori prindem cu simțirea lucrul, care ni-l închipuim, și mai de multe ori gîndim la el, și cînd ne silim ca să ne ferim de cele ce pot cumva să abată mintea întraltă parte, la alt lucru, și așa să împiiadece sau să turbure închipuirea. Precum am zis că acestea fac mai tare închipuirea, așa cele ce sînt împotriva acestora fac să fie mai slabă închipuirea.

§ VII

1. 1. *Ce iaste poftirea și ce iaste scîrbirea ?*

R. Sufletul să nevoiaște unele închipuiri a le poftori ; iară altele a le goni. Cele ce să nevoiaște a le poftori, să zic plăcute. Celealalte, care le gonește, să zic neplăcute. Nevoînța, cu carea să nevoiaște a poftori cele plăcute, să zice putere simțitoare a pofti. Iară cea cu carea gonește cele neplăcute să zice putere simțitoare a să scîrbi. Dintru aceasta chîiar să vede cum că sufletul are întru sine putere simțitoare și a pofti și a să scîrbi.

§ VIII

1. 1. *Ce voiaste pofta și ce voiaste scîrba ?*

R. Pofta cearcă să prinză binele, care va să fie, iară scîrba să nevoiaște să se ferească de răul care va să fie. /

5 1. 2. *Dar tot deauna poștește omul ce e bun, și să scîrbește de ce e rău ?*

R. Nu putem să zicem cumcă sufletul tot deauna poștește tot ce iaste bun, sau cum că tot deauna să scîrbește de tot ce iaste rău, pentru că poate fi ca să nu osibească ce iaste bun și ce iaste rău, și așa nici să poștească nici să se scîrbească.

1. 3. *Pentru ce omul aorea nici poștește, nici să scîrbește de ceva ?*

R. Omul aorea nici poștește, nici să scîrbește de ceva, pentru că nu are mai multe îndemnuri ca să poștească sau să se scîrbească, ci cîte îndemnuri are ca să poștească, atîtea are și ca să se scîrbească, și pentru aceeaia stă ca și întru o cumpană, în carea atîta greutate iaste de o parte, cît iaste și de ceiaia laltă.

§ IX

1. 1. *Dară numai închipuirea lucrurilor celor dinafară sau și oare ce bold firesc din lăuntru iaste în om, care face să poftim sau să ne scîrbim ?*

R. Nu numai închipuirea lucrurilor celor din afară, ci și oare ce putere din lăuntru, carea iaste în suflet și să zice bold firesc, face să poftim sau să ne scîrbim.

I. 2. *Dară boldurile cele firești bune sînt ?*

R. Aceste bolduri firești sînt bune, să unesc cu însa firea, însă nu trebuie să se amestece cu folosul cel rău al boldurilor acestora, care folos rău să naște din plecările cele rele, și din lucrurile cele din afară, și pentru aceea aorea poftim ceva, sau ne scîrbim de ceva, nu pentrucă firea ne îndeamnă sau ne trage, ci pentru că sîntem plecați spre acel lucru, care-l poftim sau văzînd lucrul dinafară ne place, sau nu ne place, și așa sau îl poftim sau ne scîrbim de el. /

6

I. 1. *Dară pofta și scîrba poate să fie mai mare și mai mică ?*

R. Poftirea și scîrbirea are trepte, și poate să fie și mai mare, și mai mică, adecă cu cît mai mari sau mai mici îndemnuri are ; iară cînd ori poftirea, ori scîrbirea atîta să îmulțește, cît biruiaște pre îndemnurile părții ceii protivnice, adecă poftirea atîta să îmulțește, cît biruiaște pre îndemnurile scîrbirei, care face pre om să se scîrbească, măcar cît de tari sînt, și nu le bagă în samă, ca cum nu ar fi.

I. 2. *Ce iaste patima ?*

R. Cînd atîta crește și să îmulțește ori pofta, ori scîrba cît biruiaște una pre alta, să zice patimă sau turburare.

I. 3. *De cîte feliuri iaste patima ?*

R. Patima iaste de doao feliuri : de iaste poftitoare să numește patimă plăcută, de bucurie sau de iubire ; iară de iaste scîrbitoare să chiiamă patimă neplăcută, de întristare sau de temere... /

ȚIGANIADA / SAU / TABĂRA ȚIGANILOR / POE-
MATION IROI-COMICO-SATIRIC, / ALCĂTUIT ÎN
DOAOSPREZECE CÎNTECE, / DE MĂESTRUL CÎNTĂ-
REȚ, / LEONACHI DIANEU, / ÎMBOGĂȚIT CU MUL-
TE ÎNSĂMNĂRI ȘI BĂGĂRI DE SAMĂ CRITICE, /
FILOSOFICE, ISTORICE, FILOLOGHICE ȘI THEOLO-
GHICE, / DE CĂTRĂ / MITRU PEREA, / ȘI S-AU
DAT AFARĂ / LA PIRAMIDA *

* Manuscrisul se păstrează acum la BARS, sub nr. 2.634. S-a publicat pentru prima oară de către Teodor Codrescu în revista *Buciumul român* de la Iași. În anul 1875 (anul I) a apărut *Prologul* și *Epistolie închinătoare*, iar restul, text și note, în 1877 (anul al II-lea). Publicarea operei nu a stîrnit nici un interes, în presă și în cercetare, ceea ce este de mirare, pentru că nu s-ar spune că lipseau oameni cu pregătire superioară care să-și poată da seamă de valoarea excepțională a lucrării. Poate au contribuit și dificultățile limbii, aci subliniat regională, aci savantă, rod al unei elaborări personale. Pentru că *Țiganiada* a suferit soarta tuturor capodoperelor culte apărute înainte de formarea limbilor literare. Și așa va rămîne, deoarece media omului de cultură format de epoca noastră se află foarte departe de cultura enciclopedistului. „Toată lumea” laudă cartea și o ocolește, pentru dificultățile insurmontabile, la viteza lecturii. Or *Țiganiada* nu se citește, ci se studiază, ca Dante, de exemplu. Și apoi, cartea este o alegorie, iar cifrul este greu de minuit. Scrisă într-o limbă de circulație, *Țiganiada* ar fi intrat de mult în tezaurul cultural al omenirii.

Opera a fost publicată în mai multe rînduri, dar fără să-și sporească prestigiul. În învățămîntul superior și în manuale a pătruns nu datorită recunoașterii valorii, ci prin autoritatea unor universitari, ca Bogdan-Duică și M. Dragomirescu, nesuficient înarmați să-l poată pricepe.

După ce Gh. Cardaș a publicat în 1925 varianta „definitivă”, denumită azi curent varianta B, nu s-a mai republicat pînă în 1975, cînd a apărut: *I. Budai-Deleanu, OPERE, 2, ȚIGANIADA (A) / TREI VITEJI* ... Ed. Minerva, Buc., 1975.

În ciuda intercalării episoadelor Beșcherec Istoc în acțiune, ceea ce dă un farmec ariostesc, lucrarea este mai artistică decît varianta „definitivă”, îngreuiată de dezbaterile asupra formelor de guvernămînt, din ultimele cînturi.

Datare. Dacă au trecut 12 ani de cînd s-a exilat, cum ne spune în *Epistolie închinătoare*, și dacă socotim de pe la sfîrșitul lui 1783 sau mai de grabă începutul lui 1784, cînd trebuie să fi părăsit Blajul pentru Viena, deci să se înstrăineze, înseamnă că *Epistolia* este din 1795 sau 1796, deci lucrarea era încheiată. Cine vrea însă să socotească din 1788, cînd a părăsit Viena pentru Lvov, și să obțină data 1800 rotund, să ia seama că poetul spune, în *Epistolie*, „de cînd eu fui silit a mă înstrăina din țara mea”, deci e vorba de Ardeal. Mie îmi face impresia, după strălucire și jovialul nonșalant, după vervă și anumite scene fără perdea, că poema începută nu știu cînd, este terminată înainte de izbucnirea revoluției franceze care a grăbit maturizarea lui politică. Deci: cel mai tîrziu 1796, ultime intervenții fiind în note, *Epistolie închinătoare, Prolog*.

În extrasele prezentate din această primă variantă, omitem *Prolog* și *Epistolie închinătoare*, și urmăm în exclusivitate isprăvile lui Beșcherec Istoc. La lectură invit să se continue cu extrasele din *Trei Viteji* (vol. II, pp. 282—311), pentru că fac suită. Dat fiind că vom adnota pe larg extrasele din varianta B, nu punem aici o notă de editor.

Argumentu

541

Un viteaz cu mintea fluturată,
 Pornește și el în pribegie,
 Iar țigănimă noastră înarmată
 Trimite la Vlad Vodă solie,
 Să ceară vreo cale mai scurtată
 Și tot cite trei hodini odată.

1

547

Bine-au zis odată nu știu cine :
 Deacă nu e minte, nici cap să fie,
 Căci din mintea slabă pe cap vine
 Tot răul. Fericit care știe
 A-ș' procopsi mintea-în cele bune
 Și-a nu-o-învăța la gânduri nebune.

2

553

Mintea e ca ceara molișoară,
 Ce formă-îi apeși, acea rămîne,
 Și iarăș' e ca și-o peană-ușoară,
 Care-anevoie într-un loc se ține :
 Măcar ce vîntucel o răpește
 Și-apoi cine știe-unde să trezește.

3

559

De pildă-întru-aceasta să vă fie
 Un viteaz cu mintea schimosită,
 A cărui minunată-istorie,
 Aici vroiu să fie povestită,
 Căci (măcar, cévaș' cam pe departe)
 Are la țigării noastrei parte ¹. /

¹ Precum văd, autorul împletind această de osăbită istorie la istoria cea de frunte a țiganilor, au vrut să facă asemenea altor poetici, care la poveștile sale mestecă unele ce nu sînt de firul istoriei ceii de frunte. Acest feliu de istorii vîrrite să numesc episoade. Cu toate aceste, minunată / aflu eu nebunia lui Becicherec, carea să vede a fi scrisă numai pentru ardeleni.

565

Tocma pe-aceiaș' vreme și viteaza
 Cade pomenirea celui mare
 Becicherec Iștoc din Uramhaza
 Ce, din rîvnă far asemănare
 De-a face-un lucru de vitejie,
 Acuma pornisă-în pribegie.

5

571

În Ardeal, pe Murăș, el de-acasă
 Era, precum ne mărturisește
 O hîrtoagă vechie, de moli roasă,
 Ce Sofrònie-au scris-o românește,¹
 Cînd era la Cioara-în mănăstire,
 Propovăduind sfînta neunire.

6

577

Golea căpitan apoi (pe care
 Streamța căpitanul încă-l chiamă)²
 Cetind amărunt acea scrisoare,
 Află că Becicherec, de pe mamă,
 I-ar fi strămoș ; și-aceasta e pricina
 Că și el puse pe-unire mîna.

7

583

Becicherec să trăgia dintru-o viță
 (Despre strămoșii lui) țigănească,
 Dar moșu-său ajunsese-în spiță
 De nemeș, prin o carte domnească,
 Căci mulți ani cu lăuta și tîndale
 Desfăta curtea mării[i] sale. /

27

8

589

După-acea dobîndind el moșie,
 Să ținea român (căci ungurește

¹ *Sofrònie* este un călugăr cunoscut foarte de nume, în Ardeal, și călugărit la mănăstirea *Cioarei* ; și au sculat mare vrajbă asupra uniților.

² Mai tot pe aceiaș' vreme se-au sculat și altul asupra uniților, care de obște să numea Golea căpitan. /

Nu știe), măcară pe-ungurie
 Îi mai plăcea decît românește,
Cum și-astezi nemeșii, mai cu samă,
Tot pe-ungurie trag și să chiamă.¹

9

595 Pentru-aceasta și-un unguresc nume
 Fiului său Mișca el pusese ;
Acest Mișca apoi eșind în lume,
 Nu știu-în ce chip aminte-ș' aduse
Că-ar fi țigan, de unde se zice
Că-au intrat cu tată-său în price,

10

601 Grăindu-i : „Tată ! mie-mi pare
 Că nu m-ai născut tu, dar un craiu
Sau, de bună samă, un domn mare,
 Căci nu simț în mine spre mălaiu
Sau mămăligă nice-o plăcere,
Și gura mea tot plăcintă cere.

11

607 „Hâcimore !... (bătrînul de-alta parte
 Zicea :) bine că lumea nu știe
Că-au fost cîrpitoriu de ciure sparte
 Moșu-tău !... acum de nemeșie
Te ține, și taci, *áz erdegâta !*
Nu mai întreba cine Ț-e tata !...

12

613 Că ți-oi lăsa cu limbă de moarte,
 Să nu pomenești a noastră viță
28 La copii și nepoții departe, /
 Ci mai vîrtos că dintru-o domniță
Și de la Negru Vodă purcede
Neamul nostru să zici, și ți-or crede.

¹ Nu sã poate [ști?] de familia acestui Becicherec astezi în Ardeal. Poate cã se-au fi firșit, însă aștia sã culege, cã au fost din comitatul Hinedorii, unde și acum sînt mai toți nemeșii de român sau trãgîndu-sã din români ; nu știu ungurește, dar vor sã fie unguri. /

619

Cunoști tu, fătu-mieu pe Vintilă ? ¹
 Care-acum așa se ține mare ?
 Moșu-seu, cerșea pe-uliță milă,
 Apoi încăpînd prin o tîmplare,
 La slujbă-în domneasca pitărie,
 În urmă-au căpătat nemeșie. ²

625

Și-acum nepoții lui cu mărime
 Fălescuse că neam le purcede
 De la Balambir cel din vechime,
 Craiul unnilor !!! de-aci se vede
 Că tot nemeșul vra să rudească
 Din oareșcare viță domnească.

631

Pentru ce și noi nalta prăsire
 A noastră să nu-o luăm de parte ?
 Ca toți viitorii să se mire
 (Mai vîrtos cei ce nu știu carte)
 Iar copii noștri însuș' or crede
 Că Negru Vodă-început le dede.

637

Cînd eram în Țara Muntenească
 Și-încă prunc, am auzit odată
 De-un Negru Vodă ce din crăiască
 Viță ar fi fost născut, luminată,
 Și-ar fi fost un viteaz foarte mare
 Ce-au domnit din munți până la mare. /

¹ Un nume a oareșcărui nemeș de pe acea vreme.

² Întîi am socotit că autorul numai au vrut, aici, să satirisască, însă cetînd multe în istorii vechi, de pre vremea principilor din Ardeal, am aflat că împărțea foarte lesne nemeșiile, și mulți slugi a lor cele mai de gios, în urmă dobîndea această vrednicie. /

643

Socotind eu de-unde mai cu cale
 Ar putea și purcederea noastră
 Să fie,-aflai (măcarcă la școale
 N-am umblat), cu mintea mea cea proastă,
 Ca de la Negru Vodă să fie
 Toată neagra noastră seminție,¹

649

Căci, așa, va crede fieșcare
 Văzindu-ne neagra familie,
 Cumcă dînsa-începutul său are
 De la Negru Vodă ;-asta-ți spun ție
 Ca să ști tu și să spuni la toți
 Copii de copii și de strănepoți.

655

Aceste ziciea moșul celuia,
 De care vom să cîntăm aice,
 Și să chiuma Becicherecu Gruia,
 Iar fiul său, Mișca, tot ce zice
 Bătrînu, bine-și astupă-în minte
 Ca să facă așa, de-acu nainte.

661

Îndată cît îi născu cocoana
 Un cocon frumos, numele-i puse
 Îstoc, și-l dede-apoi la Tismeana²
 (După ce mai mărișor crescuse),
 La mănăstire, se-învețe carte
 Și să mai vadă și țări de parte.

667

Întro iarnă ș-întro jumătate,
 Pruncul pîn la psăltire-ajunsese

¹ Negru Vodă să zice de obște cel întîi princip a Țării Munteneste, Radu-Vodă cel cu porecla Negru, care este întemeitoriu stăpînirii munteneste.

² Tismeana se chiamă o mănăstire pe Jiū... doară cale de trei zile din Ardeal. /

Știea de rost ceasurile toate
 Și cînta până la glas a șese ;
Patima lui din toate mai mare
Spre povești era și spre cîntare. /

30

21

673

Destul că-nvățasă ca trei alții,
 Și-acum cetisă și-*Alexandria* ; ¹
Mult să mira el de toți înnații
 Voinici, dar mai vîrtos vitejia
Lui Alexandru-în cap îi întrasă
Și nu vra nice de cum să iasă.

22

679

Lîngă-acele,-apoi să mestecară
 Ș-alte povești care el auzise
Pe-orbeți cîntînd la tîrguri de țară
 (Că toate le-avea la sine scrise),
Cum sînt : *Mirza*, *Iovan* și *Ioviță* ²
Cu-Anița, draga lui crîcimăriță,

23

685

Apoi, *Novác*, bătrînul cel tare,
 Și *Román* cu *Góia* nerănitul
Și mai mulți voinici viteji, de care
 Îi cîntasă lui Danciu vestitul.
Toți acești jurase-arme să poarte
Asupra turcilor până la moarte.

24

691

Dar îi plăcea lui și cele lalte
 Istorii, pe lîngă-*Alexandrie*,

¹ *Alexandria*, cartea prin care s-au tîlmăcit românește faptele lui Alexandru împărat ; însă este mestecată cu multe basne. Poate că pe acele vremi era singură care se avea pe limba românească, precum nici astăzi să afle premultă cărți învățate, în această limbă.

² *Iovan*, *Mirza*, *Novác*, *Ioviță* și ca de acești, sînt oareșcare viteji / pe care îi pomenesc și acum, în părțile acele, oamenii în cîntece ; mai vîrtos orbii cînd cîntă prin tîrguri și cer milă, mai vîrtos cîntă istoriile acestor oameni viteji ce să bătea cu turcii și cu tătarii.

De mari viteji sau de fapte nalte :
Voinici năzdrăvani în pribegie
Umblînd și bătîndu-se cu zmeii,
Ucigînd bălaurii și lei, /

31

25

697

Sau fii de-împărat cercînd frumoase
Fete-împărătești, de zmei răpite,
Zine-ajutătoare și miloase.
Una din cele-a lui mai iubite
Era-*Illeană Cosinteană* care
Îi cășuna multă suspinare,

26

703

Căci avuse și el, în junie,
O ibovnică,-anume-Anghelină,
Care de-un lobonț, în curuție,¹
Fu răpită fără de-a ei vină,
Nici se-auzise de atunci încoace,
Unde-e ? de trăiește și ce face.

27

709

Iar el săracu-atîta durere
Prinsă-în inima lui cea rănită,
Cît, de multe-ori îi vinea a mere
În lume, căutînd fata dorită ;
Iar cîte-odată de dor și greață
Să cumpenea să-și curme viață.

28

715

De-aci-încolò rău cuget îș puse,
Ca să nu se-însoare, nice-odată,
Și-așa el tristă viață duse
Pân' la vîrsta de-acum adîncată
Care, precum la cronică scrie,
La cincizăci de-ani trebuia să fie. /

¹ *Lobonț* și *curuț*, cuvînte cunoscute în Ardeal. *Curuții* era împotriva împăratului / și *lobonții* pentru împărat ; *curuție* va să zică : vremea curuților. Acest cuvînt vine de la cruce, adecă de la cunoșcuții în istorie *cruciferi*, carii purta arme împotriva păgînilor, ca să iae dela dinșii Ierusalimul, adecă să oștea pentru credință, iar în Ardeal era acești curuț, care zicea să să bată cu nemții pentru ale sale privileghii, și pentru țară ; și să pot asemăna cu confederații (*confederati*) leșilor. /

721

Jele adîncă, lîngă singurată
 Și trîndava lui viețuire,
 Cu mintea de mulți ani ațîtată
 Prin povești, în urmă, schimosire
 La crieri i-au adus, dar, cum să știe,
 N-avea numa-un feliu de nebunie.

727

În toate-alte era el cu minte,
 Numa una i să năzărisă,
 De care nu putea să-l desmînte
 Nime,-adecă,-pe-Anghelina-îchisă
 Că-ar ținea un zmeu întro cetate,
 Și numai el ar putea-o scoate.

733

Sîlindu-și el toata sa gîndire
 Află că numa prin vitejie
 Să poate-îvinge-a zmeilor fire,
 Că știea și din *Alexandrie*,
 Că-Alexandru să bătea cu racii
 Ce era mai răi de cît dracii.

739

Apoi cu furnice și-alte bale ;
 Și pe toate el, sau cu putere
 Sau cu sfatul bun, urni din cale.
 Aceste-învîrtea el cu plăcere
 Prin mintea fără ahea prigorită,
 Hotărîndu-și să facă ispită. /

745

Zioa, noaptea gîndea cum ar face
 Se-ajungă și el odinioară

Coiful, zoáo și scutul să-înbrace ; ¹
Ca mergînd și el din țară-în țară,
Bătălii să facă cu furnice,
Pe crai streini din tron să rădice.

34

751

Iată-acum prîlejul i să-îmbie,
După cugetu lui, tocma bine :
Cît aude că pe-a lui țigănie,
Turcul cu mare putere vine
(Fiindu-i mintea de mult aprinsă),
Îndată și el armele prinsă.

35

757

Cu cămeșe de zale să-înbracă,
Care-încă tată-său cumpăraseră,
De la-un bățacuiu din *Petrilăca* ; ²
În loc de coif, chivără mișoasă,
Naltă, îș' pune-în cap, ce să zice
Că-ar fi fost pe multe frunți voinice.

36

763

Înteii o purtase, cum îmi pare,
Craiul Cordocúba,-apoi viteazul ³
Novác și-Iorgovan cel Mare,
Mai pe urmă-ajunseseră la cneazul
Gugulénilor, care pe-un vițal ⁴
O scîmbă cu-n olătăș din Săcel. ⁵ /

¹ *Scut* este cuvînt curat românesc, ce să află și în cărțile de demult, și însemnează arma apărătoare a celor vechi ostaș', ce acum de cătră unii să zice platoșă sau și paveză...

² *Petrilaca*, sat în Ardeal ; iar bățacuiu însemnează nemeși mai de rînd, precum la Moldova răzeșii.

³ *Cordocúba*. Așa s-au chemat / un craiu a bulgărilor și a românilor, care din păcurariu au ajuns la domnie și au s os pe tătari din Bulgaria.

⁴ Guguleni să chiamă în Bănat românii cei pădurenii despre munți, mai vîrtos carii sînt pe apa Timișului.

⁵ Olătăș să chiamă nemeșu cu olaturi adecă cu pămînturi și moșii. /

Destul ! că mergînd ia mai de parte,
De la Măndra până la Năndra,-ajunse
În urmă (măcar, cu nește boarte)
Și la Becicherec ; care-o ascunse
În ladă, grijind-o foarte bine,
Ca să nu mai cadă-în mîni străine.

De-a stînga-încinsă-o sabie lungă,
Care-în pod, sub streșină,-aruncată
De mult acum, zăcuse pe-o dungă ;
De rugină era cam stricată,
Totuș, cum să-arăta la făptură,
Era din pre bună armătură,

Dar păcat ! că greu să putea scoate
Din teacă,-așa-o prinsese rugina,
Un om slab de-abea o purta-în spate,
Și-această greutate e pricina
Din care sîntem siliți a crede
Că de la hantătăr ia purcede.

Căci hanul zătignit la strîmtoarea
Jîbetului de-oștile-ardelene,¹
Și pierzind acolo toată floarea
Gloatelor sale, el ca prin pene
Scăpă, lăsînd sabia de jăc
Unui nemeș din Văidei sărac, /

Dela care tată-său, pe-o pipă
De spumă, prin schimb, o căpătasă,

¹ Strîmtoarea Jîbetului să zice și astezi în Ardeal, și este un / cîmp larg, unde au bătut Cheneji Pavel și cu Batórea pe turci și pe tătari, strîmtorindu-i spre Murăș. Jîbetul este un sat aproa[pe] de-acel cîmp, precum și satul Văidei nu este departe de-acolo, în sus cătră munte.

Iar sosind acasă, în pripă,
Supt streșină, în pod, o aruncasă ;
Unde zăcea de mulți ani încoace,
Vîrîtă-între nește poloboace.

42

799

Acuma era Becicherec bine
Înrarmat și destul de odată,
Dar încă nu precum să cuvine
Și precum cetisă el, odată,
Că de trebuință încă este
Un scut și suliță, lîngă-aceste.

43

805

De suliță nu iera sminteală
Că măcar ce țigan o știea face,
Iar a scutului bună tocmeală
Îl mîncă pe dîns, aceasta-i zace
Acum adînc în minte, și-i pare
Că fără scut nu e nici un viteaz mare.

44

811

Spre norocul său vede-o tipsie
Mare, de-aramă, și-îndată, iacă,
În scut o preface, cum el știe,
Apoi pe mîna stîngă o-îmbracă ;
Acum era și sulița gata,
Și iacă-ți voinicul, *azebăta*.¹ /

36

45

817

O slugă-avea foarte credincioasă,
Bucur frățuț să chieamă, pe care²
În slujbă de copil mic luasă,
Om scunducel de stat, însă tare
Și foarte deșențat la cuvinte,
Avea-(în cît, de sama lui) și minte.

¹ *Azebăta*, cuvînt unguresc de sudalmă, dar să obicinuieste adese și în șagă, precum românescu, *f. tu-i măsă!* /

² Frățuți să chieamă de cătră ardeleni, bănățenii de pe margine, însă mie-m pare că-s tot una cu gugulenii.

823

Acestui strigă Becicherec îndată :
 „Bucure, pe Ducipal adu-încoace,¹
 Apoi tu, pe loc, de drum te gată“,
 Bucur căută la dînsul și tace,
 Văzîndu-l așa de minunat
 Din cap până-în picioare-întrarmat.

829

În urmă zîmbind zise : stăpîne
 (De nu mă-înșel), noi, ca din poveste,
 Vom să trăpădam la țări străine,
 De balăuri mîntuind neveste,
 Căci cu ceste-arme-așa-înfricoșate
 Măcar cu ce zmeu te poți tu bate.

835

Becicherec acum a plin de sine,
 Ce zice Haicu nu bagă-în samă,
 Ci să căută cum i stă de bine,
 Însă mai vîrtos scutul de-aramă
 Dintru toate-i place ; Haicul, cruce
 Făcîndu-ș', de-aci măhnit se duce : /

37

841

„De bună samă ! (grăind cu sine)
 Iară-împresoară cele vîntoase²
 Pe stăpînul ! zieu, nu-mi pare bine !
 De cîndu-l știu, așa spulbăroasă
 Cugete eu n-oblicii la dîns !
 De bună samă, iară l-au prins.

¹ Ducipal chiamă în Ardeal, pe calul lui Alexandru, care ar trebui să zică Buchefăl sau Bucefal, de pe grecie sau letenie. /

² *Cele vîntoase*, tot aceiaș' se vede a însemna ca *cele frumoase*. Norodul crede, în Ardeal (doară și pe alte locuri !), cumcă sînt niște zine care să țin în văzduh și zboară mai vîrtos noapte ; și aceste ar avea putere a strămuta mintea la oameni și a-i căzni în multe chipuri.

847

Cine știe, doar și-au pus în minte
 Să-și caute pe-Anghelina furată,
 De carea el cu multe cuvinte
 Toată zioa-mi spune câte-odată !...
 Îmi zice să fiu gata de cale...
 Húm ! húm ! (cum văd) estea nu-s tîndale !

853

Așa dar îmi caută de la tine
 Să mă duc, dulcea mea Sîmziană ¹ ... !
 Și să te părăsesc ! ba mai bine
 Piară cea pribeagă-a lui flioncană, ²
 De cît să las eu pe-a mea drăguță,
 Pe tine,-ah ! Sîmziană dulcuță."

859

Socotind frățuțu-în sine aceste,
 Iar să-întoarse cu inima frîntă
 La stăpînu-său spuind cum este
 Treaba și jurîndu-să pe Sfîntă
 Vinerea, pe care el păzește,
 Cumcă pe Sîmziana iubește,/

38

865

Și cumcă, de-l va duce cu sine,
 De-acasă,-ajungînd la cea dintie
 Apă, prăpaște, și-orce topilă,
 Va sări de viu în ia ; să știe
 Stăpînu-său chiar curat această !
 Pentru ce l-aduce la năpastă.

871

În urmă zisă : „— Încăi, o drag stăpîne !
 Deacă-au ajuns lucru pînă întratîta,

¹ Sîmziană, este nume femeiesc, obicinuit în Ardeal.

² Flioncănă. Acest cuvînt foarte giosit, să poate erta în gura frățuțului. /

Fă ca nunta să ne fie mîne,
Apoi, cînd îi vrea, în toată clipita,
Mă duc macar prin ce țări străine,
Pîn la marginea lumii cu tine."

54

877

Nemeșul în gînduri fluturate
Cufundat fiind, abea l-înțaleasă,
Lîngă-acea să trudea cum ar scoate
Din teacă, sabia ruginoasă ;
Deci mînios și cu nerăbdare
Sudui toți morții cui o are.¹

55

883

Iar, după ce-o scoasă-apreg să scoală
Pe frățuț, ca cînd ar vra să-i zboare
Capul, învîrtind sabia goală ;
Sluga spăimîntat îndată sare
Și luînd ușa cît e de largă,
Foarte spăimîntat la grajd aleargă.

56

889

„Așteaptă, tîlhariule de munte
(Răgni după dîns), ți-oi da eu ție,
Nevastă, Sîmziană și nuntă !"
Nici Haicu la suduit să-îmbie,
Ci morții și cu rugile toate
Suduind, iș' pune gluga-în spate. /

39

57

895

Era-în grajd un armăsar bătrîn,
Șoreciu, cui și coama-i picasă,
Și-a nevoie putea roade fîn,
Ducipal de mult acù-l chiemasă,
Căci, precum istoria lui spuse,
Și-Alexandru-un Ducipal avuse.

¹ Foarte obicinuită sudalmă în Ardeal: *f...-ți morți cui te are!* Însă aici, ne luînd sama Becicherec se suduia pe sine, căci a lui era sabia. Însă cu toate aceste, de-aici să vede cît de acurat sau cu de-amăruntul au silit autorii nostri a scrie această istorie, căci nici sudălmile nu le-au lăsat afară, ci le-au pus, măcar nu cu acéleș' cu-vinte, dar totuș', poate înjălege măcar cine, cum au suduit. /

- 901 Pe-acest Haicul înșelat aduse,
Iar domnu-sau nezichind nimică,
Lucrurile toate la rînd puse,
Și-îmbrăcînd apoi arma voinică,
Să-aruncă lui Ducipál în dos,
Care gemînd plecă capu-în gios.¹

- 907 Iar Haicului dede-o iapă sură,
Pe care el însuși călărisă,
Cînd înlibovit far de măsură,
Pe-Anghelina frumoasă pețisă ;
Abea să clătea de vitioană,
Și de pre păr să chieama Surană.

- 913 Ca și vitejii cei din vechie,
Florii scutul și sulița dede,
Și-i porunci ca el să le ție,
De-aici făcîndu-și cruce purcede ;
Bietul Floarea după dînsul merge
Și de lacrimi ochișori își șterge. /

- 919 Ah ! (oftînd și zicînd în sine),
Rămîni, Sîmziană, sănătoasă,
Deacă nu fusei harnic de tine !
Florea tău de-a pururea te lasă
Și doar nu te-a vedea nice-odată,
Sau încai fată nemăritată.

¹ Ca să arete autoriul cît au fost Ducipál de bătrîn, au pus cumcă suindu-se pe dînsu Becicherec, el au gemut și au plecat capul în gios. [În orighinal mai sînt oarecîte vierșuri, prin care autoriul a arătat cumcă acest Ducipal, mai o jumătate de mil tot întins au pîrțait, însă pentru necuviința s-au lăsat afară.] a /

a Am transcris între croșete textul original tăiat de autor.

925

Aşa merge Becicherec nainte,
 Florea după dînsu cu-înrîstare ;
 Amîndoi multe-învîrtind în minte,
 Trecură prin Hăţeg tot călare,¹
 Neabătînd nicăiri pîn la munte,
 Unde-în doao drum li să răspînte.

931

Lăsamu-l să meargă-încătrò ştie,
 Că i-om da noi acuş, în cărare,
 Cînd o vrea să facă voinicie ;
 Deci, tu musă, pleacă-a ta cîntare
 Spre ȕigănia noastră-îarmată,
 Care pe drum era-împrăştiată.

937

Grija ȕiganilor cea mai mare
 Acum răzămă toată-în bucate,
 A rămînea-îndărăt fieşcare
 Să silea, lîngă cele-încărcate
 Carră cu mîncări, iar la-împărţală
 Era multă sfadă şi cîrteală.² / ...

1999

Iar Vlad Vodă-în bună rînduială
 Să sfătuia şezind la divan,
 Cu boierii săi, cînd la iveală
 Eşi strălucind patrónul muntean,
 Sfîntul Spiridon, fără veste,³
 În scurte vorbe grăind aceste :

¹ Hăţeg, oraşel în Ardeal, dela care să numeşte un ȕinut întreg, tocma la marginea munţilor Ţării Munteneşti.

² Fieşcare poate să-şi închipuiască ce strigare au trebuit să fie la împărţala bucatelor ! şi cîta pază vor fi căutat cetele ca să nu se depărteze de bucate ! /

³ Adecă Sfîntul Spiridon deodată au eşit la iveală şi au grăit acele cuvinte. Poate că şi prin asta vra poetul să zică cumcă Vlad-Vodă sfătuindu-să cu ai săi, cum / să cade, ş-au pus nedejdea în Dumnezeu şi întru rugăciunile sfinţilor, pre care îndeosăbit cinstea muntenii. În cît este, pentru cocoane, ce se adaugă aici, trebuie (precum socotesc eu) că cocoanele munteneşti, pe acea vreme, avea de osebită cinste cătră Sfîntul Spiridon, căci să zicea cumcă el ajută / celor sterpe... pentru care lucru şi acum în Ţara Muntenească, multe să povestesc.

2005

„Pace voao și la toată țara !
 Nu vă témeți, iată veți învinge
 Gonind pe turcul păgîn afară,
 Iar tu, Vlade, scoală și te-încinge.
 Sîngiorgiu cu Sînmedru lîngă tine
 Vor fi, numa tu te poartă bine ! /

87

74

2011

Eu, Sînspiridon, rămîn acasă,
 Până ce voi pe vrăjmași veți bate,
 Mîngăind cocoanele frumoase
 Și fecioarele voastre curate“.
 Grăind sfîntu aceste cuvînte,
 Asina cu iel zbură-înainte.

75

2017

Toți cu evlavie cucerită
 Văzind această minune mare,
 Să-îchinară și cruce-întreită
 Făcînd, de mătânii s-apucară.
 Însă destul !... rîndul nostru cere
 Să spunem pe-unde Becicherec mere.

76

2023

Becicherec (cum s-au zis) n-abătusă
 Nicăiri, nici cuvînt din gură
 Pe tot drumul încă nu deduse,
 Până ce-ajunsă supt o măgúrá,
 Unde era calea răspîndită,
 Stînd acolo cu mintea-îndoită.

77

2029

Și-întorcîndu-să la Haicul care
 Durmita cu capul într-o parte,
 Pe Surana : „Haice ! cumu-ți pare
 (Grăi), noi trebue-acum departe
 Să fim de la draga noastră țară,
 În oareșcare țară frumoasă !“ /

2035

„De bună samă ! (ștergându-și gene
 Haicu răspunsă) că nu vad altă
 Aice, fără pietri și lemne,
 Una prăvălită peste-alaltă !
 Cine știe ce jivini aice
 Lăcuiesc și doar să nu ne strice !“

2041

„Asta mă gândesc și eu acumă,
 Haice, dar de pe semne s-arată
 Că-în țara zinelor sîntem, numa
 Mă mir că nu să-ivește vreo fată
 De-acele, ca să ne spuie,-oare-unde
 Pe-Anghelina mea zmeul ascunde“. ¹

2047

„Vai de mine ! ce grăești, stăpîne ?
 (Răspunsă Haicu spăimîntat foarte)
 Nu ști tu că măestrele zine
 În voinici frumoși până la moarte
 Să-îndrăgesc, apoi mintea le strică
 Sau trupu le face de nimică ?

2053

Ori că fură-a ochilor lumină,
 Ori că luîndu-le-adevărată
 Inima lor, alta iele-anină
 De putrigaiu, sau cu strămutată
 Minte-i lasă, ca să nu să poată
 Mai mult însura cu nice-o fată. ² /

¹ Multor va părea ciudată voroava lui Becicherec, dar care îș va aduce aminte cumcă tocma aceasta era nebunia lui și nu avea altă în cap, fără numai zîne și zmei !...

² Este o de obște deșartă credință, și mai virtos pe / acele locuri, de unde era Haicul, adevă că zînele să îndrăgesc în oameni, iar mai virtos în feciori tineri, și ca să îi aibă pentru sine numai, îi strică, ba cîteodată le iau și inima și le pun alta de putrigaiu. Deci pentru aceasta s-au spăriat Haicul așa tare.

Să fugim, dar, stăpîne, de-aice
 Ca să nu ne-îndrăjască v'o zîină,
 Că dracu nu doarme (cum să zice),
 Și cine-apoi ne va fi de vină,
 De să-ar tîmpla să-întoarcem acasă
 Avînd inimă putrigăioasă !"

„Dar ce-mi înșiri tu, Haice, de-acele
 (Zice voinicul din Uramházá) ?
 Să ști, vai de capu tău, mișele !
 Că de-aice să-începe-a mea rază
 Care strălucindu-mi ca lumină
 Mă va duce până la-Anghelină.

Zinele știu toate și-îmi vor spune,
 De bună samă,-unde năcăjește
 Puiul meu !... și, de nu-or vrea cu bune
 Chipuri, în silă și puterește
 Vor trebui să mărturisască ;
 Așa Dumnezeu să mă trăiască !"

Aceasta zicînd ochi își învoalse
 Cătră ceriu și lungile mustețe
 Pregiur degite-înfășurînd adăuse :
 „Însă mie nici frunte-își încrețe¹
 Zînele, deacă l-e lumea dragă,
 Căci arma mea nu precepe șagă !/

Cel viteaz de nime nu se teme,
 Cu tot ce-îi stă-împotrivă să bate

¹ Nici frunte își încrețe (încrețască), va să zică : să nu cuteze nice a căuta la mine cu față posomorită. Trebuie a ști că / Becicherec să ținea foarte viteaz și, pre.um auzise din povești, că vitezii silea și pre zîne ; deci și el aici să laudă !

(Că-almintre nu-ar putea să să chie
Viteaz) ; deci, cui a mânca bucate
E drag și nu-are minte ponivă
Acel nu mi să puie-împotivă.

87

2089

Una este ce mintea îndoită
Îmi ține !... că doao mi se-arată
Cărări de nainte, de mă-învită :
Una să vede largă și-îmblată,
Iar alta strîmtă și colțuroasă,
Și nu știu care-e mai norocoasă !¹

88

2095

Sau pe care mergînd mai în grabă
Se-ajung lăcașul mîndrelor fete
Ce știu bine-unde rămîne roabă
Comoara mea, și pot să-mi arete.
Cum socoți și tu, Haice ? ian spune,
Poate că-ai nește cugete bune."

89

2101

Iară frățuțul oftînd cu gele
Grăi : „Mi să vede, drag stăpîne,
Că, de Ț-e voia să mergi la cele
Frumoase, mai drept și mai bine
Nu vei nimeri, ca pe bătută
Cale mergînd, și una pe-o sută /

91

90

2107

Pun eu, că calea cea desfătată
Ce (pe cum văd) pintre munți apucă,

¹ Aici iaraș' în-pare că acele doao cărări trebuie să să înțeleagă alegoricește :
adecă o cărare strîmtă și colțuroasă va se însemneze cele nălțate fapte a adevăraților
iroi / carii mergînd pe calea sînceloasă a vîrtușii, au ajuns la slavă ; iară calea ce
largă va să zică cea de obște viețuire în lume, prin care nime nu se deosăbește de
cătră cea alaltă gloară.

A zînelor este-adevărată !...
Iar ceiea ! (de nu mi să nălucă !)
Este-a strîgelor, pe care doară
Merg ieie cînd la Rătezat zboară¹.

91

2113

Iştóc cercetînd cum să cuvine
Locul şi-a frătuşului său zisă,
Să-încredîntă cumcă-au grăit bine
Haicul (care-aceasta sfătuisă
Numa să tragă din munţi afară
Pe stăpînu-său, la drum de ţară).

92

2119

Pinteni dede calului îndată
Spre drumul ales, nici mai grăeşte
Ceva, dară cu fruntea-nălţată
Şi cu-o mîină pe şold, voiniceşte,
Merge, luînd sama-în toată parte
De nu e cèva care să l-întarte.

93

2125

Ce s-au tîmplat mai încolo iară
Cu dînsul, şi de-află el vreo zîină,
Vom cînta, dragilor, de-altă oară
Că e măsura cîntecului plină ;
Şi-aici vra musa să poposască
Puţinel şi pegazul să'ş pască.

Fîrşit. cînt. a IV /

¹ Rătezatul, este un munte între Ţara Muntenească şi între Ardeal, foarte nalt şi cunoscut, căci este rătund şi nu are vîrvul ascuţit, ci ca cînd ar fi rătezat ; să zice că în vîrvul lui să fie un lac şi loc foarte neted, de unde să crede în norod că strîgile zboară noaptea la Rătezat şi acolo joacă etc.

Fîrşit. cînt. a IV /

Argumintu

2131

Nemeșul pe un bălaur alungă
 Și dela-o zână-ajutoriu îș' cere,
 Apoi cu sluga sa ceartă lungă
 Incepe, iar Parpangel putere
 Voinicească și armătura-apucă
 Fiind în codrul cel cu nălucă.

1

2137

De nu-ar fi pene, nu-ar fi condeie,
 Fără condeiu nice-ar fi scrisoare,
 Nici ar avea cei înțelepți chieie
 Să deschidă lumii viitoare
 Arhivele vremilor trecute,
 Prin înșirarea slovelor mute.

2

2143

Deci, tuturor care poartă pene
 De condeiu, trebuie să să-închine
 Oamenii cei mari ; gîștelor sătene¹
 Mai virtos cîntea li se cuvine
 Dintru toate, căci fără de-aceste,
 Unde-ar fi-a lui Becicherec poveste ?

3

2149

Dară și-a lui Sofronie-ostăneală
 Laudă-are-întru-aceasta nu puțină,
 Că-au știut pune la rînduială
 Și-a scoate din noapte la lumină
 Istoria cestui viteaz mare
 Ce fu-în toate făr' asămănare.

4

2155

Auzirăt voi cum el să duse,
 După bunul sfat a slugii sale,

¹ Sătene să zice, căci gîștele să cresc mai cu samă la sate. /

Pe drum larg, cu fală nespusă,
Așteptînd să-îi iasă ceva-în cale...
Acum dară-ascultați, că voi spune
O tîmplare tocma de minune. /

93

5

2161

După ce-între munți și văi adînce,
El oarăcite zile purceasă,
Stete-întrun loc și privind la stînce,
Agrămădite și colțuroase,
Strigă către Haicu-său de-odată,
Ce-i urma cu fața lăcrămată :

6

2167

„Adu sulita și scutu-înce !
Iar tu fi gata, de arme te-apucă,
Nu vezi tu, colo, pîntre copace,
Cum, a soare, pîntece-și usucă
Bălăurul !...” Făcînd după poruncă
Haicul către bală-ochi-și aruncă.

7

2173

Era de-aci nu de parte-o stîină,
De unde-o d'albă păcurărită,
Se pogorîsă-în drum, la fîntînă
Lîmpede, după-apă, iar o mîță
Pestricată, mare, ce cu dînsă
Venisă, zăcea pre-un carpen întinsă.

8

2179

Și fiind lemnul, prin o tîmplare,
Prăvălit cît e lung pre o stîncă,
Albastru, rătund și către soare
Zăcînd, să nălucea tocma cumcă
Ar fi bălaur și vie jivină,
Iar mîța durmea pe rădăcină. ¹

¹ Precum se vede, această întîmplare au trebuit să fie dimineață, pentru că soarele slobozînd razele lăturiș, arată lucrurile mai mari de cum sînt, mai virtos cînd caută cineva la dînsa asupra soarelui privind ; o vrăbie să vede așa de mare ca și un porumb. Poate să facă cineva cercetare. Deci, deacă vom socoti că un carpen uscat

2185

Dar lui Becicherec să nălucește
 Mai lesne decît altor, căci plină
 Mintea de povești nu-i buiguiește
 Făr cîte un viteaz și o zină,
 Sau și bălauri, zmei, cu răpite
 Domnițe,-în palaturi măestrite.

10

2191

Fiind capul pisicii spre soare,
 Să părea de doao ori atîta
 Și cumcă pară din ochi îi sare ;
 Deci Haicul aruncînd clipita
 Și fiind încredințat, nainte
 De-a vedea, crezu cu bună minte.

11

2197

Și zise : „Drag stăpînu-mieu, lasă
 La pustia cea vrăjmașe bală,¹
 Mai bine să-întoarcem noi acasă,
 Că-acela ne-îmbucă-întro clipeală,
 Cu cai și-arme cu tot, pe amîndoi,
 Și pagubă-ar fi de voinici ca noi.“

12

2203

„Halgăș (strigă Becicherec), mișele !²
 Și să nu mai cîrcăești nimică.
 Ține pe Ducipal de zăbele !
 Și rămîni aici, inimă-înfriată !“.
 Asta zicînd, de pe cal pogoară,
 Pedestru mergînd pe zmeu s-omoară. /

zăcea prăvălit pe stîncă, iar mița tocma la rădăcina lui zăcea întinsă asoare, lesne să putea năzări lui Becicherec că vede un bălaur, cu atîta mai virtos / căci el să credea acum în țara zinelor și însuș căuta să se întîmpine cu bălauri și cu zmei.

¹ Bală să zice foarte bine românește, și vine dela lătenescu *bellua* ; însemnează o jivină groaznică și necurată.

² Cuvînt unguresc care însemnează *taci*, căci nemeșii de pe acele locuri, măcarcă nu știu ungurește, totuș' învață / cîte un cuvînt și apoi îl obicinuiască la vorbele lor, ca prin aceasta să se usebească de norodul prost !

2209

Intrarmat voinicul, fără a face
 Vrun sunet, încetunel pășește,
 Îndreptîndu-și sulița pungace
 Și țiind-o gata, voinicește.
 Iar Haicu-întracea, de mare frică,
 Nu mai știea de sine nimică.

14

2215

Între cai săracul să vîrește
 Și-așteaptă firșitul cu-îndoială,
 Cînd și cînd scoînd capu clipește
 Și-întrată vederea-l înșeală,
 Cît, de bună samă, în sine crede
 Că nu altă, ci bălaur el vede.

15

2221

Becicherec acum s-alăturasă
 După-un copaci trupinos, aproape,
 Unde zăcea pe stîncă vîrtoasă
 Bălaurul și temînd să nu-i scape
 De sulița lui, socotea-în minte,
 Ca tocma supt gușe să i-o-împlînte.

16

2 227

Chibzuindu-l cum să cade, iute
 Să slobozi spre dînsul și lungă
 Sulița sa cu-atîta vîrtute
 Aieptă, cît putea să-l străpungă¹
 Păn la mață și doar să străbată
 Pănă la coada lui cîrlibată, /

¹ *Aieptare* este cuvînt curat românesc; chibzuire cu zvîrlirea sau aruncarea, a îndrepta aruncatul; răspunde la noimă lătenescului *jacio*, *impello*, iar însuși vorba *aipt* s-au ales din lătenescul *jacto*, *-as*, *-are*, și cu prepoziție: *adi*, *adjecto*, dar fiind că românii lasă pe *d* afară (precum în toate asemenea cuvinte, /adeacă dela *adsono*, *assun*, dela *adstupo*, *astup*, dela *adprendo*, *apriind* etc.) și apoi, în loc de *et* lătenesc, românii au pus pretutindene *pt* sau *nm*, deci, în loc de *adjectare* (adiectare), au rămas aieptare (ajeptare), precum în loc de *nocte*, românii zic *noapte* (*nópte*), în loc de *lacte* (*lakme*), românii zic *lapte* (*lapte*) și ca de aceste mai multe.

2233

Dar, spre-a lui mare foarte mîhnire,
 Tocma cînd dete, păşind orbeşte
 Şi răpit fiind de-oarba pornire,
 Căzu cît e de lung peste neşte
 Lemne putrede ce-î sta-înnainte.
 Ce nu face rîvna pre fierbinte !

2239

Groaznic foarte strigă el atunce,
 Iar mîţa sărind înspăimîntată,
 Cu mare ţipet mearsă-între stînce,
 Greu răsună valea-împregiur toată !...
 De-abea Becicherec apoi să scoală
 Mirîndu-se-unde scăpă cea bală.

2245

Vrînd apoi să dea slugii de ştire,
 Ca nu cîmva pe iel să lovească
 Bălauru fără veste, în fire
 Îi vini, tare să chiuiască ;
 Şi zberă cît putu : „Țin-te bine !¹
 Haicule, că drept la tine vine“.

2251

Iar cesta nimica nu răspunde,
 Ci la coada cailor să trage,
 În pripă neavînd aiérite-unde,
 Denaintea balei să să bage,
 Şi gîndind că la perirea-întie
 Mai bine a fi caii să rămîe./

2257

Întracea biata păcurăriţa
 Care tocma să privea-în fîntînă,
 Auzind groaznic ţipetul de mîţă,
 Toată trecsări şi-urcior din mînă
 Scăpă de spaimă, stînd o bucată
 De vreme ca cînd ar fi-împlîntată ;

¹ Țin-te bine va să zică ține-te bine, căci cînd strigă cineva, mai vîrtos să mîncă cuvîntul și să scurtează./

2263

Iar, deacă zări chivăra mare
 A lui Iștoc și sulița lungă,
 Ca și-o căprioară-în laturi sare,
 Sîlind cît mai de grabă s-ajungă
 La o mare peștere de-aproape,
 Unde s-afla mai multe vîrtoape,¹

2269

Dintru carile prin cea mai mică
 Putea cîneva lesne să iasă
 Dîndu-și ostăneală puțintică,
 De-asupra, pe stîncă sînceloasă²
 Păcurărița știind această,
 Acolo scăpă de la năpastă.

2275

Stînd în vîrvu stîncii mîngăioasă
 Sigură la Becicherec privește,
 Iar cesta văzînd fata frumoasă,
 Că nu e zîină nici să-îndoiește,
 Știind că pe stînce-așa de nalte
 Nu lăcuiesc fetele cele-alte./

98

2281

Deci, apropiindu-se mai bine
 Cît putea vorba să să-întăleagă,
 Aruncă sulița de la sine
 Și-îngenunchiend zise : — „O, zîină dragă !³
 Ce ești astór locuri păzitoare,
 Ascultă-m cêrere și plînsoare :

¹ *Vîrtoapă* este dela vîrăsc sau de la învîrtesc ; iară mai cu samă însemnează crăpături de stînce și boarte, care merg învîrtindu-se încoace și încolea. Va să zică aice că păcurărița au scăpat la o peșteră cunoscută ce nu era de parte și avea multe boarte lăturișe și crepături, pentru pitulare.

² Adeacă pe boarta cea mică a peșterii aceștii, putea cîneva să iasă afară din peșteră, deasupra pe stîncă, și ajungînd acolo, apoi nu să temea și era sigur.

³ Eu nu pociu îmbina la o laltă această faptă a lui Becicherec cu vorbele lui cele mai denainte, unde zicea că zinele nice fruntea să-ș încrețască înaintea lui ; iacătă-l acum că aruncă sulița și îngenunchie înaintea zîinii. Deci, ori că Becicherec văzînd așa sus pe stîncă s-au preceput că cu sila nu ar putea face nimica și de-acea să apucă de rugăminte, ori că socotea ca întei să o roage și, deacă nu

2287

Eu-s Becicherec din Uram háză,
 Olătaș în Turdăș, iară vița ¹
 Mea de nemeș naltă și vitează,
 Purcede tocma dintru domnița
 Negrului Vodă cea mai frumoasă,
 Cum spun cărțile noastre de-acasă ;

2293

Dar ce folos de această slavă,
 Deacă nu-i viață fericită,
 Deacă-în loc de mursă numa-otravă
 Pismoasa mi-au hotărît ursită,
 Sîlindu-mă-a pribegi de-acasă,
 Pentru doi ochi ș-o față frumoasă.

2299

Cînd eram în vîrstă junișană,
 Aveam și eu, ca lumea, drăguță,
 Pe-o copilă tinăra săteană ;
 În fața ei rumenă ș-albuță,
 Mestecat era trandafir cu crin,
 Iar ochii rîdea ca ceriu sărin. /

99

2305

Buzele roși părea de corele,
 Dinți albastri de mărgăritare,
 Ca neaua de munți mîni rătunzele,
 Ghizdăvă și năltuță la stare ;
 Țițisoarele-în sin durducuțe,
 Virtoșele ca și gutiuțe.

ar putea cu buna, apoi să înceapă cu rău, sau doară că viteazul nostru din Uram-haza fiind acum holteiu/ bătrîn, au socotit că mai bine e a să luare pe lîngă ne-veste cu măguliri și vorbe bune, decît cu surepie, cum fac tinerii ; și doar din is-pitire au cunoscut că întracest chip mai mult să câștigă.

¹ Turdăș este un sat pe Murăș, nu departe de Deva.

- 2311 N-au zorile-aşa lină privire,
 Nici soarele-aşa frumos răsare,
 Cumu-i a mîndrii mele zîmbire,
 Cumu-i a mîndrii mele căutare ;
 Iar, de vrei să şti toate mai bine,
 Era de mîndră,-o zîină, ca tine ! ¹

- 2317 Pe-această dar o răpi ş-o duse
 Un zmeu pizmaş cine ştie unde !
 Iar eu suferind gele nespuse,
 Umblu cercînd ca doar voi pătrunde
 Unde s-află iubita copilă
 Şi cer de la tine,-o dragă, milă.

- 2323 Ah ! fi bună, spune şi-mi arată
 (De eşti priitoare, cum frumoasă !
 Şi deacă-ai iubit şi tu vrodată)
 Unde e-acea fericită casă
 În care-Anghelina lăcuieşte,
 De custă ? şi ce zmeu o păzeşte. /

- 2329 Întracea Haicu neauzind nimică
 Mai mult şi toate-în giur liniştite
 Văzind (măcar, cevaş' cam cu frică),
 Se sculă şi-în toate părţi, clipite
 Aruncînd, pe-urma domnu-său mearsă,
 Cruce făcîndu-şi multă şi deasă.

¹ Să nu se minuneze cineva de vorba lui Becicherec, socotind că Anghelina lui acum, cît de puţin, au trebuit să fie peste patru zeci de ani, şi el tot aşa o scrie şi o zugrăveşte, ca cînd ar fi o fată de 15 ani, căci avem şi la Omir aceasta, / unde Odisef (Ulis) mergînd la Troada, şi-au lăsat femeia tinăra acasă, şi întorcîndu-să, după doaozeci de ani, acasă, în gîndul lui era *Penelope* încă tot aşa tinăra cum o lăsase, pentrucă oprindu-l cele mai tinere şi mai frumoase zine pe drum, el nu vru să rămie, ci să grăbea la *Penelopea* sa, acasă, ce, de bună şamă, atunci era babă bătrînă ! /

2335

Dară ce bucurie-l cuprinsă
 Când văzu că stăpînul trăește
 Și-îngenunchiind cu voroavă-adinsă,
 Cătră mîndra zînă să gelește.
 Stete pușinel ca să-întăleagă
 Cererea lui Becicherec întreagă.

2341

Fata de pe stîncă gurguiată,
 Lui încă-i părea că este-o zînă,
 Deci și el pogorîndu-se-îndată,
 De pe iapă, celia să-îchînă
 Și lîngă domnu-său, după spate,
 Îngenunchiind pe piept să bate.

2347

Iar după ce Becicherec cuvîntul
 Săvîrși, el încă-începu și zisă :
 „Doamnă zînă, căria pămîntul
 Cesta să-îchînă ! pare-mi-să
 Că (de n-ai inimă împietrită)
 Ne vei ajuta și nesilită ! /

101

2353

Că stăpînu-mieu nu știe șagă
 Și de nice-o zînă nu să teme,
 Păn' îi rămîne sulița-întreagă ;
 Deci mai bine l-ajută din vreme,
 N-aștepta doară să te silească,
 Că mă tem apoi să nu-ți tihnească !“

2359

„Taci, boule (strigă cu mînie
 Nemeșul !) nu te mesteca-în treabă !
 Unde-ai învățat cea măgărie,
 Să vorbești cînd nîme nu te-întreabă ?“
 Atunci Haicu-în laturi să ferește
 Și stăpînului încet șoptește :

2365

„Lasă-mă, știu eu ce fac stăpîne !
 Să preceapă ia că n-avem teamă
 De nice-un feliu de fete și zine
 Și cumcă sînge-în trup, dar nu zamă
 De prune,-avem ; deci, încăi din gură
 Să fie-a noastră de cătră pădură“.

2371

Pănă cești între sine să ceartă
 Copila nu știea ce să facă
 Era-îngrijată pentru cea boartă,
 Ca prin dînsa cîmva să nu treacă,
 Mai vîrtos cel cu sulița lungă
 Strîmtorindu-o ca și la strungă. ¹ /

102

2377

Însă fiind vicleană și-isteată
 Precepu-în ce le stă nebunia
 (Chiemînd'o ei : *doamnă zîină*,-în față) ;
 Toată treaba și călătoria
 Le-întăleasă, deci tocma zînește ²
 Răspunzînd, acest chip le grăește :

2383

„Grea gele porți, dragu meu jupîne,
 Și Dumnezeu aici te trimisă,
 Că eu, pe rînd, toate ți le-oi spune,
 Că știu toate ca cînd ar fi scrisă ;
 Să ști dar că-Anghelina frumoasă
 Încă trăește și-i sanătoasă.

¹ Aici mi s-a pare că poietul au vrut să suguiască puținel, puind nește cuvinte ce s-a pot înțelega în doao chipuri (echivóce), căci, măcarcă noima cea întie și adevărată este aceasta : cumcă pănă s-a certa cea între sine, păcurărița era îngrijată ca s-a nu meargă cumva Becicherec în peștere și s-a să dovedească de boarta cea care ducea deasupra pe stîncă, însă, cu toate aceste, cuvintele acele s-a pot / întoarce și spre altă noimă, și pare că autoriul anume au vrut ca s-a aibe doao înțălesuri, căci amintrele nu ar fi de rîs.

² *Zînește*, adecă ca cînd ar fi zîină, căci, precum s-a vedea, fata isteată au preceput că ei socotesc cumcă ia este o zîină ; și ca s-a scape de dînșii, ia încă au scornit așa.

2389

Nici un zmeu pe dînsa nu păzește,
 Ci să-afllă-întro sfîntă mănăstire,
 Acolo după tine gelește
 Ne-avînd de viața ta vreo știre ;
 Iar tu mergi bărbătește-înainte,
 Nimic din drum să te desmînte,

2395

Până ce-i da de cea mănăstire
 Care de-aici nu-i așa departe ;
 Însă, pentru-a mea bună voire,
 Tu de-argatul tău făcîndu-mi parte, ¹
 Să mi-l aduci iar aici la mine
 Deacă ți-e voia să-ți meargă bine". /

103

2401

Asta zicînd fata, pînă viteazul
 Becicherec la Haicu caută, iară
 Haicu la dînsu, mare necazul
 Arătîndu-și care-îi împresoară,
 Le peri din ochi întro clipită,
 Șezînd supt o tufșoară pitită. ²

2407

Iar Haicu după ce înțaleasă
 Că zîna-l cere, de spaimă mare,
 Tot încremeni și piica deasă
 I să-înțapoșă, ca și-o spinare
 De gligan, apoi venindu-i fire
 Pe-încet, strigă cu multă suspire :

¹ De-aci să vede cumcă fata vicleană au vrut să-ș' izbîndească asupra / Haicului, care se lăudase (precum să vede mai sus) și vrea se o sparie cu vitejia stăpînu-său ! Însă poate că au și plăcut pe Haicul, căci era fecior tînăr și nu urîcios.

² Vrînd fata să facă comedia întreagă, chibzuit vremea până ce ei să sfădea între sine și nu căuta la dînsa și s-au pitit supt o tufșoară ; de bună samă ca să gîndească dînșii că au perit denaintea lor. Și, precum socotesc eu, ia a fi căutat, de după tufă și nevăzută, la dînșii și va fi ris !... /

2413

„Vai, măicuța mea, la ce pe lume
 Mă născuși ! au ! săracu-mi de mine !
 Mai nainte de ce mi-ai pus nume
 Cu mult era, măicuță, mai bine
 În scalda dentei să mă fii-înecat
 Sau cu fașa-în leagăn sugrumat !“

2419

De-aci cu ciudă și măhniciune
 Cătră stăpînu-său așa zice :
 „Nu ți-am spus de-atîte ori, stăpîne,
 Că zînele numa ca să strice
 Oamenilor caută ? acum vez, dară,
 La ce m-ai adus din a mea țară ! /

104

2425

Ca să-mi răpui capu fără milă ?
 Și pentru-asta ți-am slujit eu, ție,
 Să mă dai zînelor, ca pe-o schilă ? ¹
 Eu să rabd pentru-a ta nebunie.
 Asta ți-e mulțămîta, jupîne ?
 Dar să ști că eu încă nu-s cîne !“

2431

Încă-ar fi zis Haicu și mai multe,
 Că-acum rînza toată-i să vărsasă,
 Dar Becicherec nevrînd să-l asculte,
 Aspru strigă : „Măi ! limbă-ți apasă !
 Și căută cine ești și cu cine
 Grăești tu, mojicule de române ! ²

¹ *Schilă* să zice mai virtos de cățai ; de-acolea să zice schilălăesc, adică scîncesc ca și cățălu ; să zice apoi, în noimă figurată sau strămutată, orce jivină ne-trebnică, urită și defăimată.

² În Ardeal, și mai virtos în părțile de unde e Becicherec, nemeșii (măcară sînt români) nu să zic români, și cuvînt acesta / îl au necinstit ; pentru aceasta zice Becicherec : *mojicule de român*, căci la dinșii nemeșia mută neamul, precum și legea. Spre pildă : deacă s-au făcut un român nemeș (boieriu sau mazil), atunce să zice ungur ; așijdere, cînd să face careva păpistaș sau calvin, nu să zice mai mult român, ci ungur ; și întracest chip s-au făcut în Ardeal mii de unguri din români !... /

2437

Nu știi tu că eu-s nemeș, iară
 Tu român ploat și-iobagiu meu ?
 Domnu pe iobagiu poate să-omoară,
 Să-l vîndă, și, după cugetul său,
 Cu dînsul să facă ce voiește.
 Așa prăvila noastră grăește."

2443

Haicul pe care-acum învinsese
 Mânia și capu-întro urechie
 Asupra stăpînu-său pusesese,
 Sărea-încoace-încoleă, ca ș-o strechie,
 Și-a grăi de grabă neputînd,
 Își trînti căciula de pămînt : /

105

2449

„Na ! zicînd, deacă-i până-întratîta !
 Caută-ți nebun ca să te slujască !
 Din ce oară-așa m-e hotărîta,
 După pravila ta nemeșască...
 Că eu nu-s Ducipal, nici Surană,
 Ci-s om, măcar nu port dulmană.

2455

Mai bine mă duc de voie bună,
 Acu-îndată la cea zînișoară,
 De-oi ști că tocma pe jar mă pune,
 De cît să trapad din țară în țară
 Cu tine, ce-în loc de mulțămîtă,
 În urmă m-ai vinde ca pre-o vită."

2461

Becicherec precepu că frățuțul
 Ce zice-întradins va și să facă
 Și că prin silă pe iobăgiușul
 Cu greu îl va putea băga-n teacă ;
 Socoti să-și mute-acuma struna
 Și să-l iea pe de parte, cu buna ;

- 2467 Deci, cătră dîns (ce-întorcîndu-ş spate,
 O luasă-în tufă, pe picioare) :
 „Aşteaptă puţin (zise), frate !
 Şi-încăi, deacă-inima nu te doare
 A mă părăsi-în ţară streină,
 Ai milă de mama-ta, Tindină ¹ /

- 2473 Şi n-o părăsi la bătrîneţe,
 Că-ar muri de gele, ticăloasa,
 Şi te-ar blăstăma, că-în pădureţe
 Zîne-îndrăgindu-te lăsaşi casa
 Şi ţara. Sîmziana-încă-ar plînge
 Până doar în lacreme s-ar stînge“.

- 2479 Haicul pe care-întia porneală
 De mănîe,-înracel ceas lăasă
 Şi cu sine a face socoteală
 Începusă-în inima geloasă,
 Oare bine sau rău el lucrează
 Dîndu-să supt a zîinii pază,

- 2485 Cît auzi de draga Sîmziană
 Şi de mamă-sa, locului stete
 Necăutînd la-îndemnarea vicleană
 Din care Becicherec sfatu-i dete
 (Căci prin asta căuta să-l înşale),
 Ca ceara-inima-i să făcu moale,

- 2491 Şi-începu ca ş-un copil a plînge
 Cu-ochii plini de lacrimi, între dese
 Suspînuri grăind, gîndeai că rînge ²
 (Plînsoarea graiul îi închisese).

¹ Tindină, nume femeiesc. /

² Rînge, adică rîngeşte. S-au pus mai scurt, pentru asămănarea stihului. /

Deci țiindu-și încă fața-ascunsă,
Stăpînului său așa răspunsă : /

107

61

2497

„Dar spune-m ce ți-am făcut, stăpîne,
De m-ai adus aice de-acasă,
Ca să mă previnzi mîndrelor zîne,
Ca și pre-o custură ruginoasă,
Căci eu încă-am suflet și viață
Ca macar ce nemeșască fața ?“

62

2503

„No ! no ! (Becicherec de ceia parte,
Zisă) nu fi tu copil ! ci vină
Să ne-împacăm ! și eu ți-oi da carte ¹
De slobozie, cît pe-Anghelină
Vom afla ; și-atuncea jumătate
De nemeș vei fi și tu, fătate !“.

63

2509

Frățuțul prin vorbe moi și blînde
Să plecă și la slujba sa-întoarșă.
Iar Becicherec că nu-l va vinde
Făgăduindu-i, de-acolea mearsă
Înainte, tot prin codruri dese,
Precum zîna măiastră-i spusese.

64

2515

Dragi ascultători, știu că mulți doară
Așteaptă cu gurile căscate
Să le spun cele ce să tîmplară
Cu Parpangel, cînd căzu pe spate,
Din polata cea măiastră, naltă,
Și să trezi-în puturoasă baltă. /

¹ Carte de slobozie este obicinuită în Ardeal, adică scrisoare prin care un nemeș sloboade pe un iobagiu ca să nu fie ținut mai mult a slugi și îl face om slobod. Să zice amintrele *manumissie*. Acei manumiși apoi să socotesc ca jumătate de nemeși. /

2521

După ce toate ce să tîmplasă,
 El cu de-amăruntul ispitește,
 Știind că supt palten să culcasă,
 Și-acum în băltoacă să trezește,
 Aceasta nu putea să preceapă,
 Cum s-au tăvălit el pîn în apă,¹

66

2527

Fiind că desmirdarea și toate
 Care să tîmplasă cu Romica,
 El gîndea că-au fost lucruri visate !
 Însă, cît îi fu de mare frica
 Cînd, fără de veste, cătră sine
 Văzu că-un voinic de grabă vine.

67

2533

Armat era bine și călare
 Pe un cal porumb, ca șoimul iute,
 Alerga voinicul pe cărare,
 Ca și-un viteaz de mare vîrtute,
 Cu sabia-în dreapta vitejește,
 Părea că după-orcine gonește.

68

2539

Țiganul văzind sabia goală
 Înghieță, și graiu-în gură-i stete,
 Părul îmburzit i să răscoală,
 Și-ar fugi, dar nu să încumete,
 Căci, ostașu-îl vede și din vreme
 Strigă : — „Orcine ești, stăi, nu te teme ! /

¹ Din cele întru nainte spuse, să știe că Parpangel adormisă ; și dormind el, Diavolul îl duse în cel pălați, unde era Romica, de-unde căzuse în băltoacă ; de aceasta, el nu să putea desmeteci, mai vîrtos că socotind acum asupra celor trecute, nu putea crede amintrelea, fără cum că ar fi visat ; numai de-aceasta să mira, cum au căzut el în apă. /

2545

Asupră nearmați și de-a ta samă
 Argineanul sabia nu scoasă,¹
 Iar tu-mi spune, n-ai băgat de samă
 De nu mearsă-o cocoană frumoasă,
 Pe-aice fugînd, iar după dînsă,
 Doi turci gonind cu sabia strînsă ?“

2551

Bietul țigan minte hemeită
 De cele-avînd ce i să tîmplasă :
 „Drag (zise) coconaș, o clipită
 Numa, eu văzuiu pă ha frumoasă,
 Dară (ca să nu-ți vorovesc pleve),
 Insumi nu știu, în vis sau aieve !“

2557

Voinicul cunoscu din cuvinte
 Că bietul țigan ș-acu visază ;
 Stete puțin cu-îndoită minte,
 Dar porumbu-ți sare și rîntează,
 Flutură cu capul, înpumate
 Zăbele roade, pămîntu bate.

2563

Acest era viteazul de care
 Oastea turcească tremura toată,
 Doară cel mai harnic și mai tare
 Din toți ce-au purtat lance și spată ;²
 Mult îmblasă pribegind în lume,
 Vrajmaș neîmblînzit turcului nume. /

110

2569

Înțelegînd el acum că vine
 Mahomet cu toată-a sa putere,

¹ Vrednic cuvînt de un adevărat ierou și viteaz. O, de ar ținea aceasta în
 inima lor toți ostașii și cei înarmați !...

² *Spată* va să zică un felu de sabie dreapte, care sînt mai vîrtos pentru
 împuns de cît pentru tăiat. Italienește, *spada*. /

Să jefuiască țările creștine,
Părăsindu-și tinera muiere
(Fără-a zice ceva către dînsă),
Arme-asupra păgînilor prinsă.

74

2575 Sîngur de sine, făr de soție,
Hotărî pe turci să năvălească,
Fie dînși măcar cîți vor să fie !...
Acum de trei ori pe-oastea turcească
El singur față-fățîș lovisă,
Făcîndu-și prin ia cale deschisă. / ...

71

3103 De-aceste lui în cap îi puiază
Nebunia, dar în urmă-i pare
Că vede pe Romica cu groaza
De dînsul fugînd, el pe cărare
Îi merge și purure-o-întețește,
Însă ia tot fuge bărbătește.¹ /

133

72

3109 Așa făcînd până cînd înnoaptă,
Adeseori strigă : „Dulcea mea zînă.
Nu mă fugi, deh ! Romică,-așteaptă,
Eu-s Parpangelu tău, deci, vină
Să mergem la țigănia-acasă,
Vină, dragă Romică, frumoasă !“.

73

3115 Rău-m pare, drăguț Parpangele,
Că-aûte pătimești pentru-o fată,
Că nu-s vrednice de nice-o jele
Fetele, nu plînși eu nice-odată
Pentru vreuna, nice n-oi plînge,
Ci pîn oi putea-în brațe le-oi strînge.

¹ Bine au zugrăvit aici poetul nebunia lui Parpangel, însă de vom căuta bine, această nu au fost o simplă singură nebunie, ci mestecată cu turbare și, precum latinii zic, *furor*, adică / *furoare*. Iarăș' au imitat aici poetul nostru pre Ariosto, poet italianesc, care au scris istoria numită *Orlando furioso*, adică *Orlandul turbat* sau ce și-au eșit din minte. /

3175

„Eech !“ răgni Haicu strîmbîndu-și fața ¹
 Și-ochii lăcrămîndu-i de puterea
 Rachiei,-apoi ștergîndu-și mustața,
 Toată i să dusă voia cea rea,
 Și, măcar des îmbuca pogace,
 Totuș gura vorbeață nu-i tace : /

136

84

3181

„Ba că, stăpîne, să duce rugă ²
 De vitejia noastră (el zisă) !
 Cine-ar fi socotit ca să fugă
 Bălauru de noi cu gura-închisă ?
 Eu mă temeam că va să ne-îmbuce,
 Dar el peri ca dracu de cruce.

85

3187

Ei !... pagubă că mort nu rămasă,
 Că l-ași fi belit, cum să cuvîne,
 Scoțîndu-i apoi untura grasă,
 Ași fi luat-o toată cu mine ;
 Să zice că-ungîndu-ți cu ia picioare,
 Ca de iepure să fac ușoare.

86

3193

Cumcă sînt șolomonariu mi-ar zice ³
 Oamenii, avînd teamă de mine,
 Și m-ar cînsti ca să nu strice
 Grindina hotarăle cu pîne.“
 Până el blătără late, rătunde,
 Nemeșul era-în gînduri afunde,

¹ *Eech!* însemnează glasul și shima ce face unul / ce bea vreo băutură tare, pre cum rachia. Autoriul nostru au vrut să arete aici, și în ce chip și-au strîmbat Haicu gura. Cu adevărat, pre de-amăruntă zugrăvire !

² *Ba că să duce rugă!* Aceasta trebuie să tălmăcesc, fiindcă / mulți doară nu vor înțelege. *Ba că* aici să pune după obiceiul norodului de-a vorbi, căci ei acest cuvînt fără de nice o trebuință, de multe ori îl pun unde nu i-ar fi locul. *Ba că oi vedea eu, ba că să ști, ba că așa iar nu vreau eu /* și ca de aceste ; iar cuvintele *să duce rugă*, în cît știu eu, este un idiotism numai ardelenesc și numai la țărani obișnuit ! și va să zică atîta : *să duce minune!* sau, mai bine : *aceasta e minune!* Țăranii, în Ardeal, zic : *să duce rugă* ce au făcut cela și cela, *să duce rugă* de ceia și ceasta etc.

³ *Șolomonariu* sau *solomonariu*, iarăș' un cuvînt cu care să chiamă în Ardeal, ceia care călărește pe bălauri și poartă grindina (basne țărănești), și învățătura lor o zic solomonie.

3199 Căci până cu zîna să-întăleasă,
 Apoi cu Haicul în vorbe-îș dede,
 De bălaur el tocma își uitasă
 Ş-acum aceasta-în inimă-i şede,
 Drept ce nu l-au gonit mai departe,
 Să-i aducă de săvîrşit moarte. /

137

88

3205 Deci, cătră frătuşul cu mîhnire
 Întorcîndu-să grăi : „Vez dară,
 Ce făcuşi cu-a ta-îndărătnicire !
 Căci eu la bălaur întorceam iară,
 De nu mă sminteai cu-a ta jevreală,
 Prin care eu mi-am uitat de bală.“

89

3211 Aici iară-o ceartă să-începusă
 Între-amîndoi, cu mare gîlceavă,
 Că frătuşul aminte-ş aduse
 De zîna şi cum fără de-ispravă
 I-au zis stăpînul că-l poate vinde,
 Şi-aceasta el nu putea cuprinde !

90

3217 Iară,-în ce le stete desputarea
 Acum de-a vă cînta eu n-am vreme,
 Că-aici (fie zisa cu iertare)
 Mi să frînsără şi cătăreme¹
 De strigătul mult şi cîntătură,
 Şi mă tem să nu capăt ruptură.

Fîrşit. cînt. a VI /

¹ Este o zisă, iar ţărănească. Cînd cineva nu poate ţinea vîntul din lăuntru şi îl sloboade, zic ei : *i să frînsere cătăremele !*

Fîrşit. cînt. a VI /

CINTECUL A VII

138

Argumentu

3223

Frătușul cu Becicherec despată ¹
 Intradins, apoi, de jumătate
 Nemeș e făcut, într-o minută,
 Și pre stăpîn din strîmtoare scoate;
 Iar țigani uitîndu-și de frică,
 Pre munteni sfaturi și-arme rădică.

1

3229

O, tu noblătate adevărată,
 Pe care dintru domnie scoasă
 Preputința cea privilegîată !
 Cînd va sosi zioa luminoasă
 Ce defăimînd trîfașa minciună,
 Celor vrednici să-împartă cunună ?

2

3235

Acum tu șezi numa prin bordeie,
 La neamuri de noi *varvări* chiemate,
 A căror merituri nu să-înceie
 În hîrtii cu slove-înaurite,
 Carii nu să laudă-în pargamine,
 Nici să vîntă-în vrednicii străine.

3

3241

La noi noblu e fiește care,
 Să-aibă cît inima ticăloasă,
 Deacă vreo hîrțoagă domnească-are.
 O, lume-întoarsă ! -o, vreme jeloasă !
 Așa fu și Becicherec odată,
 Precum istoria lui ne-arată. /

¹ [...Beci]cherec să ne arete un feliu de *Donchișot* ardelenesc. Fiește care om cevaș procopsit au trebuit să auză de istoria minunată, istoria lui *Donquihot dela Mancha*, ce se-au izvodit întii pe spaniolie, iar acum să află tălmăcită și în-tralte limbi.

3247

Știți (îmi pare !) cum treaba-încîlcită
 Între stăpîn și slugă rămasă :
 Cîla zicea că iobagiu e vită
 Cîsta-încă nu voiea să să lasă
 Mai rău și zise celuia-în barbă
 Că nice iobagii nu pasc iarba.

5

3253

Deci, după multă vorbă năspriță
 (Că lui Becicherec iar îi sărisă ¹
 nemeșu-în cap), Haicu să-întărîta
 Și el și cu nerăbdare zisă :
 „Fie toate, macar cum să fie,
 Eu știu că-s om asemenea ție.

6

3259

Spune-mi cu ce feliu de dreptate
 (Deacă-au venit până întrată !...)
 Sîd nemeșii la iobagiu-în spate
 Și-i socotesc mai rău de cît vită ?
 Au nu-s iobagii oameni ca voi,
 Ci doară dobitoace și boi ?“

7

3265

„Tu vorbești acu tocma boiește,
 Haicule, nu ști tu că strămoșii
 Noștri (nemeșul zîbind grăește)
 Au supus pe-a voștri în Cîmpii Roșii ? ²
 Și de-atunci a voastră sămînție
 Au căzut supt a noastră robie“. /

¹ Iară îi sărisă nemeșul în cap, va să zică iar își adusese aminte că este nemeș și să însumeșă.

² Unde să fie Cîmpii acei Roșii și ce feliu de bătaie au fost acolo, / eu destul mi-am bătut capu și am cetit hronica, dar nu am putut să cetesc. De unde socotesc că Becicherec numai au bîrfit ca să astupe gura frățușului care îl luasă de scurt, și nemeșul nu avea ce zice improprie...

3271

„Ei !... bine, spune-mi dar ! (că-a fi-în carte
 Și-aceaia), cine-înteii fu de vină
 (Zisă Haicu) pentru-atîta moarte ?“
 Iar Becicherec (socotind puțină
 Vreme) : „Strămoșii voștri (răspunsă)
 Cu mintea lor slabă și neajunsă.

3277

Căci trăpădînd cu sabia-în mîină
 Moșii noștri și cu traista-în spate,
 Cerca lăcaș sau loc de hodînă,
 Năvălind pe neamurile toate,
 Până ce-au ajuns în astă țară,
 Pe care-îndată-o și-îndrăgoșară.

3283

Iar strămoșii voștri cu nebună
 Minte, lor împrōtīvă stătură,
 Nici voioși au vrut să să supună ;
 Pentru-aceasta, deacă bātuți fură,
 Pe toți care-încă vii rămăsese
 Căuta iobăgia să-i apese.“

3289

„Bine pe-acea... ! (Haicu răspunsă)
 Dar, ce-au fost copii[i] lor de vină,
 De și la dînșii pedeapsa-ajunsă ?
 Eu nu văd acoloa v'o pricină,
 Că cine văzu și-auzi vro dată
 Să spînzure pre fiu pentru tată !¹ /

141

3295

Rogu-mă, ian spune-mi, stăpîne !
 Cum ți-ar fi la inimă să-ți zică
 Cineva : Dar și tu, măi jupîne,
 Că strămoșu-tău luă de plică
 Pe-al meu și-l' bātu ? pentru-acea iacă,
 Boata mea pe tine-acum te freacă.

¹ Cît e de prost Haicu, dar totuș, aici merge cu vorba tot în fir. /

3301

Și-aceasta zicînd ei să te bată
 Binișor. Oare fi ar cu cale ?^a.
 Istoc nu putu răspunde-îndată,
 Dar gîndindu-se : „Tot de-ale tale,
 Haice (grăi-în urmă), fără minte,
 Proaste, nepreceptute cuvinte.

3307

Alta care spui tu, și-alta este
 Iobăgia ce pe prunci rămîne ¹
 De la părinți ! Însă tu de-aceste
 Nu-înțalegi, de-aș vorbi până mîne ;
 Iar, de-ai ști tu carte sau scrisoare,
 Ai căuta la dînsa ca la soare.“

3313

Cu toate-aceste nu-îi intra-în minte
 Frățuțului, cum poate să fie
 Ca iobăgia de pre-un părinte
 Să cadă pe toata sămînția.
 Deci mîhnit : „Dracu vă știe (zise)
 Ce mai stă la cartea voastră scrisă. ² /

142

3319

Însă, de-aș fi scris-o ieu, știu bine
 Că-întralt feliu era !^a Cînd ei de-acele
 Sfătuiea, un glas în urechi le vine,
 Din vecine tufe și nuiete ;
 De-abea nemeșul ochi își întoarsă
 Și-îndată puse mîna pe cioarsă, ³

¹ *Iobăgia*, să zice numa în Ardeal și în părțile ungurește ; și este un feliu de robie. La Moldova zic podân, podănie.

² Cu adevărat ! este greu a înțalege în ce chip să să pedepsască copii pentru părinți, dar totuș' lesne poate cineva să-ș închipuiască iobăgia, asemănîndu-o păcatului strămoșesc ! /

³ *Cioarsă* este cuvînt prefăcut dela *ciorsăiesc*, iar acest cuvînt însemnează a tăiaie cu vreo unialtă tăcioasă, însă tîmpită ; și să vede a fi luată din sunetul ce face o unialtă tăcioasă rea, adică *ciors*, *ciors*. De-acolea s-au zis *ciorsăiesc*. Însă aici *cioarsă* însemnează o sabie rea și ruginită, pe cum, de obște, să chieamă în Ardeal. /

3325

Căci văzu pre-un călăreț de-aproape
 Năvălind asupra-i cu năprasnă ;
 Și nice mai mult putea să scape
 De moarte sau doară de vreo caznă,
 Fiindu-i vrăjmașul după spate,
 Strigînd cu ceste vorbe-înfocate :

3331

„Aha, tîlharilor fără de lege !
 Dede-mi-vă Dumnezeu în mînă !
 Pe Romica-mi dați... ori nu s-alege
 De voi nice prav, nice țărîna.“
 Iar Istoc din teaca ruginită
 Nu-și putea smulge spata vestită.

3337

Deci, nainte de-a să pune-în pază
 Protivnicul sabia nălțasă
 Și dete-o lovitură vitează
 Tocma peste chivăra lînoasă,
 Pe care crepă-în doao-douță,
 Pîn la moalea capului pielcuță. /

143

3343

Becicherec ce sulița pusese
 Pe-oblînc, întracolo iute-aleargă,
 Dar Haicu mai curund ajunsese
 Și-acum chibzuia tocmai să spargă
 Capul vrăjmașului, ca ș-o nucă,
 Așa de mare corage-îl apucă.¹

3349

Însă, spre nenoroc, lovitura
 Toată căzu pe-a calului șele,

¹ *Corage*. Măcarcă acest cuvînt nu este românesc, totuș' în Ardeal să obi-
 cinuește. Însemnează *inimă* și *îndrăzneală* !...

Care spărios smucind în gura
Tare friul și mușcînd zăbele,
Duse pe călăraș fără voie
Și prin aceasta-l scăpă de nevoie.

22

3355 Nemeșul caută lung și să miră
De inima Haicului și fuga
Celui călăreț groaznic și-o țira
Mai răsufală, dar Haicul ruga,
Morții și lumina, frățuște
De-a sudui nu să mai oprește,

23

3361 Până cînd stăpînu la dîns vine
Și bătîndu-l cu mîna pe spate :
„Asta-mi place (zise) foarte bine !
Haicule, zieu ! n-aș da pentru-o cetate
Văzînd că am o slugă vitează,
Care-a oști și cu zmei cutează“.¹ /

144

24

3367 Însă cesta-întorcîndu-să vede
Chivăra stăpînu-său crepată
În doaoa ! și cum ciudat îi șede !
Deci rîzînd, cu degetul arată :
„Dar ție, stăpîne, cine-ți fece
Dintro chivăra doao turece ?“².

25

3373 Ha ! ha ! ha ! de te-ai vedea-în oglindă,
Rîdînd-ai tu doar însuș' de tine.
Zieu ! cel tîlhariu ți-aduse osîndă
Ca-această ! „Nemeșul gîndea-în sine
Cumcă Haicu joc de dînsu-și bate
Și-acum avea strunele-încordate,“³

¹ De-aici să vede că Becicherec, măcarcă avea întrunele mîntea fluturată, totuș' era om voinic și harnic și iubea vitejia. /

² Turcac înșămnează acca parte a ciobotelor sau cismelor, care vine împrejur de fluierul piciorului. Turci de fierr se zicea mai de mult, armătura picioarelor care era îmbrăcate cu fierr.

³ Strunele încordate, adică, acum începuse a să mânia.

3379

Dară chivăra luînd amînă,
 Văzu că nu-în zădar sluga rîde,
 Și-un *teremtete* după-altul mînă,¹
 De mînie mai că s-ar ucide,
 De nu i-ar fi de-Anghelină milă,
 Pe care-o cunoștea de copilă.

3385

Gîndul acesta-în urmă l-adusă
 Să trăiască și sparta să-ș dreagă
 Chivără ; și, deacă iar o pusă
 La rînd, așa ca cînd ar fi-întreagă,
 Suspînînd și cu față duioasă
 Grăi cătră sluga credincioasă : /

145

3391

„Hei !... foarte mă tem eu să nu fie
 Acesta zmeul cel care ține
 Pe dragă-Anghelina mea-în robie,
 Și de-acea fu mînios pe mine
 Și vru doară să-mi stîngă viață,
 De nu-l oprea mîna ta-îndrăzneată.

3397

Drept astă, Haice ! de-acu nainte
 Nu ești iobagiu, ci fecior de curte,²
 Și fiind că te purtași cu minte,
 Vei purta mintea și haine scurte ;³
 Te voi chîema pururea : fîrtate,
 Fiînd tu nemeș de jumătate“.

¹ *Teremtete* ! Este sudalmă ungurească. /

² *Fecioriu de curte*, adică curtean, căci curtenii, pe acea vreme, era socotiți cu cevaș' mai de cît iobagii, măcarcă din iobagi era făcuți.

³ *Minteă* sau, precum unii zic, mintie. Este haina cea deasupra, adică hlămidă ; curtenii toți poartă mintie scurtă ! *Fîrtate*, va să zică soțul sau frate. /

3403

Sluga mulțami, cum să cuvine,
 Și mai bînd încă-odată rachie,
 Amîndoi înșelînd caii bine,
 Iar să puseră-în călătorie,
 Cu gîndul după zmeu să gonească
 Ori unde vor putea să-l găsească.

3409

Haicu voios vorbea tot întrună,
 Cîte știea și-i rășărea-în minte,
 Iștoc încă-era cu voie bună
 Și-acum nu să mai certa-în cuvinte,
 Ci mergea-încătro-îi ducea cărarea.
 Cîndu-și pedestri, cîndu-ș' călare. /

146

3415

Tocma prin o tîmplare venisă
 În prejma celui loc, unde
 Tabăra țigănească sosisă,
 Cînd văzură-între tufe rătunde
 Hărțuind pe cel călăreț care
 Tăiasă-în-doao chivăra mare.

3421

Nemeșul oblicînd stringe-îndată
 Pe Ducipal în pinteni și-aleargă
 Spre dîns cu suliță rădicată,
 Haicul încă silește să meargă.
 Dară Surana fiind spetită,
 Abea să mișcă cîte-o pășită.

3427

Acel călăreț, precum să știe,
 Parpangel era făcînd cu cele

Tufe, după-obiceaiu, bătalie ;
Care zburînd oar cîte smicele
Cu sabia, de-aci mearșă iară,
Așa iute, cît gîndeai că zboară.¹

35

3433 Becicherec tot de dînsul să ține
Până cînd cu vederea-l' ajunge.
Dar fiind că-în părțile vecine
A sale țigani sfaturi-lunge
Ținea, ian să vedem ce lucrează
Și de-au pus doar vro faptă vitează ? /

147

36

3439 Vlad Vodă cu ceata strămutată,
Acum pe murgii țigani lăsașă,
Totuș', de tîmplarea neașteptată,
Toată gura ca mută rămasă,
Și, măcar avea multe să zică,
Dar toate le uitașă de frică.²

37

3445 Ci peste puțin întoarsă iară
Bărbăția lor cea de după-ușă.
Cît călăreții să depărtară
Cei muntenești, ca și din culcușe
Iepurii scorniți, așa eșiră
Uitîndu-și de frica ce pățiră.

38

3451 Până ce Muțul rupsă tăcerea :
„Dar ian întoarceți acuma-încoace,

¹ Aici să vede că Parpangel săracu, încă tot era întru a sa nebunie și îmbla alergînd încoace și încoalea, unde îl ducea oarba tîmplare. Iar Becicherec care nu știea de aceasta, socotea, de bună samă, cumcă este zmeu, fiind că (precum din povești) el încă credea că zmeii să pot preface pre sine în voinici ! /

² Autoriul iar începe firul povestirii pentru întîmplările din tabăra țigănească ! și fiind că îi lăsașă, cînd Vlad Vodă dela dînșii se dusesse, acum iară de acolo începe.

Vitejilor (din toată puterea
Strigînd) ! voi, care numa vă place
Furiș' a veni cu-înșălăciuni
Și-a spăria pruncii din tăciuni"...¹

51

3529

În urmă și cel din Uramhasa
Trapădînd cu Ducipal sosește,
Și, măcarcă-are el toată paza
Cătră zmeul pe care-întețește,
Totuș' vrăjmașu-îi peri deodată
Denainte și-în zădar îl cată.²

52

3535

Plin de zmeu, el încă n-oblicisă
Cum l-au încunjiurat murga laie
Și că pe Haicu și zătignisă
Lăudîndu-să că vor să-l taie,
Deacă pe loc nu le va răspunde
Ce feliu de om ar fi el și de-unde.

53

3541

Bietul frățuț n-avu ce să facă,
Stătu, dar cu minte-îngăimăcită ;
Și-acum le băgasă toate-în teacă,
De nu-i vinea, tocma-în cea clipită,
O gîndire-iscusită și bună
Care-almintre să chiamă minciună : /

152

54

3547

„Eu-s (grăi) sluga celui mare
Viteaz ce vedeți colo, nainte,
Acela-așa e de cumplit și tare,

¹ Precum să vede, Muțu striga aceasta cătră munteni care acum / era de parte și nu auzea nimic de laudele aceste.

² Becicherec gonea după Parpangel, gîndind că este zmeu, iară căzînd Parpangel în groapă, Becicherec au socotit că i-au perit de înaintă. Și nu luasă sama că țigarii îl năpădea de toate părțile. /

Cît, întru mânia sa fierbinte,
Taie oști întregi ne numărate,
Ba și cu bălauri să bate.

55

3553

De poftiți dar încă să să ție
De grumazi a voastre căpăține,
Tot însu luîndu-și pălărie
Lui cu plecăciune să să-îchine,
Până ce mânia nu-l apucă,
Că, de nu, vă sfarmă ca pe-o nucă !"

56

3559

Până Haicul de-aceste birfește,
Stăpînul spre-ajutoriu încă vine,
Sulița dreptîndu-și voinicește
Și de parte strigă : „Dară cine
A să scula pe mine cutează ?
Eu-s Becicherec din Uramhază !"

57

3565

Lîngă ciudatele-îmbrăcăminte
Și minunata lui armătură,
Groaznic sunară-aceste cuvinte,¹
Iar țigani toate le crezură,
Cîte Haicu viclean le-înșirasă,
Și fieșcare-înapoi să-îndeasă. /

153

58

3571

Toți plecîndu-și capu-îngenunchiară
Rugîndu-să pentru iertăciune.
„Ertată vă fie de-astă dată
Pentru buna voastră plecăciune“,
Zisă viteazul ; „Mergeți în pace,
Iar tu, pasă după mine, Haice !“.

¹ Țigani lesne crezînd vorbelor Haicului, văzînd apoi minunată figura lui Becicherec, nice să îndoiră ca să nu fie așa toate, cum au zis Haicu. /

3577

Țigani-abea răsuflînd să miră
 De-această făptură minunată ;
 Întracea și ceilalți sosiră
 Care-înfugasă-a lui Omar ceată,
 Iar ei socotea cu mintea proastă
 Cumcă-au alungat pe-a lui Vlad oaste.¹

3583

Toți privea la nemeș cum să duce,
 Și-unul altuia șoptea-în urechie :
 Cum tîpsia de-aramă-i străluce !...
 Cît e de lungă chivăra vechie !
 Și cît e de cumplit la mînie,
 Că nu să teme nice de-o mie !

3589

Așa ei cu ochii-l petrecură
 Pînă să pierdu-în tufe vecine,
 Apoi cu multă chiuitură
 Pentru vinsele² cete române
 Mearsără până la țigănie
 Povestindu-și a sa vitejie. /

154

3595

Bine să zice : cui vra norocul,
 Și dormind îi cade piara-în gură !
 A norocului fu ș-aici jocul,
 Însă țigani nu precepură !...
 Căci, tocma cînd Omar cu toată-ordia
 Era să-împresoare țigănia... / ...

242

5677

Mergi sănătos, inimă vitează^a,
 Că oameni și ceriu îți fu-împrotivă ;

¹ Să vede că țigani au trebuit, cît de cît, să gonească după turcii carii întorsese dosul, și cumcă ei, de bună samă, so otea că au înfugat pe munteni ce era îmbrăcați turcește !

² Vinsele, va să zică biruitele. /

^a Se referă la Vlad Țepeș, plecat în exil.

Poate că-ți va mai luci vreo rază
Cîndva. Iar noi celui cu ponivă
Minte, Becicherec, eșind în cale
Vom cînta puțin și-a lui tîndale.

64

5583

După ce nemeșul din strîmtoare,
Prin sfatul Haicului său scăpasă,
Fiind amîndoi plini de sudoare
Și sosind la cea pădure deasă,
Unde-atîte năluci să văzuse,
Supt un fag a d'umbră ei șezuse.

65

5689

Haicul, după firea sa vorbeață,
Iară-începe-a-înșira de-ale sale :
„Văzuși, stăpîne, ce minte-isteată
Arătai, cînd îmi eșiră-în cale,
Țigani !... de nu-îi amegeam, doară
Să cerca ei tocma să ne-omoară !

66

5695

Dar să ști cum i-am luat de minte,
Însuș tu te-ai mira și-ai precepe
Că nu-în zădar Vinerile Sfinte
Țin eu, postind cu mălaiu și cepe.
Zieu ! că numa dînsa-îmi dede gură
Și ne scoasă dela cea strînsură, /

243

67

5701

Căci acum le gătasăm toate,
Văzînd împregiur atîta laie,
Măcar știeam că-s de jumătate
Nemeș, totuș mă-aflasă nescaie
Fiori, nu puteam grăi nimică
Și sudori mă pornisă de frică.

5707

Iar după ce-îm puseră-întrebare,
 Cine-s eu, deodată să deschisă
 Mintea mea, și căutînd la cea mare
 Chivără ce porți, păru că mi să
 Desleagă limba, și cu-îndrăzneală
 Începui a zice spre-a ta fală :

5713

«Eu-s (strigaiu) sluga celui mare
 Becicherec Istoc din Uram hază,
 Care-așa e de voinic și tare,
 Cît nici zmei a-l mînia nu cutează,
 Iar oameni să fie-o oaste-întreagă,
 Aceasta la dîns e numa-o șagă.»

5719

Așa o călii ! și-aceasta ne scoase !
 Că-amintrile ne dubea spinare
 Blăstămații, ba doară nici oase
 Întregi ne rămînea ! Cum îți pare,
 Stăpîne, nu mă purtai eu bine ?
 Nemeșul zisă : „Cum să cuvine ! /

244

5725

Însă tu te-înșeli de gîndești doară
 Că-aceia-s țigani, eu îți voi spune
 Ce felii de-oameni sînt ei și ce țară
 Este-asta, și-ți va părea minune !
 Noi sîntem în India (pe semne),
 Unde cură tămîe din lemne.

5731

Póriu împărat aici stăpînește,
 Care-au înțales, de bună samă,
 De noi, cum ne purtăm vitejește
 Și-a fi spus la toți ca să să teamă
 De mine și să nu mă-întărîte
 De vrâu să nu iae peste plite“.

5737

Până ei cuvintează-împreună
 Tot ce mintea clătită le coace,
 Glas de om din fag așa răsună :
 „În zădar te bați, draguț Iștoace,
 Că-Anghelina ta mai mult nu vie,
 Ci s-află-întru-a morții-împărăție.

5743

Iar tu, mergi acasă, fă pomeană
 Și dă să cetească sărindare,
 La mănăstirea de la Tismeană,
 Ca sufletul ei să-aibă ertare“.
 Aici glasul încetă jelos
 Și-îndată peri fagul umbros. /

GRAMMATICĂ / ROMÂNEASCĂ / ALCATUITĂ / DE
/ RADU TEMPEA / DIRECTORUL ȘCOALELOR NE-
UNITE / NAȚIONALICEȘTI PRIN MARE/LE PRIN-
ȚIPAT AL AR/DEALULUI. CU SLOBOZENIIA CELOR
MAI MARI. / SIBII / ÎN TYPOGRAFIA LUI PETRU
BART. / 1797 * /

CUVINTARE INAINTE

Vrînd cineva o măiestrie a învăța, are mai întîiu trebuință a să chivernisi de unelele acelea prin care să poată aduce lucrul său la buna săvîrșire. Toate științele așa sînt unele cu altele legate, cît una fără de alta, buna și temeinicioasa săvîrșire nici întrun chip nu poate da^a. Știința astronomică fără de cea mathematică, nici întrun chip nu să poate învăța cu adevăr întemeiat; atît și cea mathematică fără de cea aritmetică. Știința doftorii fără de fysică, și fysica fără de învățatură firească, iarăș nu poate lua dreapta ei săvîrșire. Învățătura filosoficească fără de retorică/și retorică fără de măiestria grammaticească a să învăța nu să poate. De unde vez, iubite cetitoriule! precum măiestria grammaticească este începerea și povețuirea spre toate cele lalte măestrii și științe înalte. Aceasta, drept aceea, este cheea care dintru întunerecul necunoștinții ne deschide ușa prin carea venim la lumina înțelepciunii, spre care de mult am fi avut trebuință de a veni. Însă, măhnire, întru adevăr! căci lipsindu-ne această mai întîiu trebuințioasă măiestrie, ce au putut alta a naște, fără decît dezrădăcinarea mai întîiu a limbii noastre românești (care au fost cea veche rîmlenească), după aceea lipsa cărților de măestriile și științele cele înalte, apoi îmbeznirea minții, înecarea de tot în prostie și neștiință; și iată acum sîntem ce ne vedem cu ochii și ne simțim pre noi înșine!

Pricina însă a scăderii noastre au fost și nestatornicia stăpînirii. Până cînd au stat Dachia (cu leghioanele rîmlenești care împărătóru Troian le-au adus în Dachia) supt sceptrul împărății rîmlenești, românii romaneste sau rîmlenește au vorbit. Iară îndată ce împăratul Constantin Pogonat, pre la anul de la Hs. 669, au supus țara stăpînirii lui, am început a ne nevoi a ști limba/bulgărească (că una ce era mai de trebuință pre vremea aceia), și așa limba noastră s-au amestecat cu a bulgarilor.^b

* În -8° mic de 8 foi, 218 pagini.

^a Concepție dialectică înaintată pentru această epocă.

^b Constantin al IV-lea Pogonat (668—687) urmează la tron tatălui său Constant. În timpul domniei sale, Imperiul Bizantin a avut de făcut față ofensivei arabe. Arabii atacă în mai multe rînduri Constantinopolul, dar în cele din urmă sînt în-

Adevărul pricinii acestuia, prin noi înșine românii carii ne aflăm acum prin Ardeal, Banat și Ungroflahia, adică Țara Românească și și prin alte țări, lămurit să descopere. În Ardeal fiind românii amestecați cu ungurii și nemții, cei de prin varmégheii au amestecat limba lor mai mult cu cea ungurească, zicînd *tistás*, în loc de *curat*, *chédveš*, în loc de *voios*, *dubán*, în loc de *tabac*, și iară, unde sînt amestecați cu nemții, în scaunele săsești, au amestecat limba cu cea nemțească zicînd; *slof-miță*, în loc de *căciulă de noapte* (Sch'afmütze), *haltebündel*, în loc de *măframă de grumaz* (Halsband), și altele. În Țara Românească, unde sînt amestecați cu grecii și învecinați cu turcii, amestecă limba românească cu grecească zicînd: nu mă *piraxi*, în loc de nu mă *năcăji* sau *supără*; *să mă plioforisești*, în loc de *să mă faci cunoscut sau luminat*, s-au luat *ipolipsis*, în loc de s-au luat la *mare cinste* sau *tare înainte*./ În Țara Bănățului fiind amestecați cu sîrbii, au amestecat cu sîrbească zicînd *istina*, în loc de *adevărat*, *bogda proste*, în loc de *Dumnezeu să-ți priimească* (*Bogdati prósti*), *pobválă*, în loc de *pompă*, și altele.

După pomenitul Constandin Copronim, la 800 de ani, creștinîndu-se la Țarigrád împăratóru lui Mihail fiul împăratóru lui Theofil, s-au talmăcit și cărțile bisericești despre limba grecească în slovenească; și avînd noi, în limba noastră, lipsa de cărți bisericești, am căutat a primi cele slovenești, de unde lămurit se vede că din pricina aceasta ne-au căutat a primi și slovele slovenești.^a Și așa, limba noastră stricîndu-să, ba mai de tot înțelenindu-să au pierdut și măestria grăirii care, ne avînd părinții noștri grijă de a o iscusi, toată neștiința și varvaria au cuprins pre neamul și au căzut în mare prostie.

Tîrziu după aceea, am avut norocire de unii înțelepți oameni, spre fericirea noastră ravnitoriu care au început a deștepta limba românească, măcarcă de nu cu măestria gramaticii, încă tot cu întoarcerea oareș cărora cărți bisericești, în limba noastră./După cum am putut afla până acum, cel mai vechi^b au fost Ghenadie, metropolitul românesc al Principatului Ardealului, care la anul 1580 au tipărit, în limba românească, întîiu, în Brașov, *cázanii*. După aceea, mai găsim cărțile lui Moysii Pro-rocul, *Facerea*, *Apoc.*, și alt., la anul 1583, în Orăștie. La anul 1675

frînți (677). Tot în timpul domniei lui, bulgarii, împinși de cazari, trec Dunărea sub conducerea lui Asparuh. O expediție organizată și condusă de Împăratul Constantin se încheie cu înfrîngerea bizantinilor (679). Bulgarii se instalează între Dunăre și Balcani, unde au fost, în cele din urmă, asimilați de slavi. Cît despre limba slavă, aceasta devine limbă de cult, înlocuind limba greacă, de-abia după două secole, după creștinarea bulgarilor.

^a Cărțile de cult au fost traduse din limba greacă în limba slavă, nu în acest moment, ci după anul 862, cînd Metodiu și Ciril au creat alfabetul cirilic și au tradus în slavă texte bisericești.

Explicație mai apropiată de adevăr decît cea care consideră că românii au păstrat scrierea latină pînă la Conciliul de la Florența din 1439.

^b Menționăm că Radu Tempea ne prezintă o listă sumară, care cuprinde foarte puține titluri și atragem atenția că nu este suficient informat asupra celor mai vechi tipărituri în limba română. Este semnificativ pentru slaba circulație a cărții românești vechi, tipărite sau manuscrise, faptul acesta, că un om instruit, autor de gramatică și director al școalelor ortodoxe din Principatul Transilvaniei, nu poate prezenta decît o listă foarte săracă de opere cunoscute lui.

prin săborniceasca poruncă a Savvei, metropolitului românesc al Pr. Ard., s-au poruncit preoților a înceta de a mai sluji sfintele taine în limba străină, slovenească, ci în limba părintească, românească. Îndată după aceea, *Molitvénicul* și *Ceaslovul* s-au tipărit românește. Iară la anul 1651, în zilele lui Symeón Stefan, metropolitului românesc al Pr. Ard., s-au tipărit *Psaltirea*, despre jidovie pre românie, în Bălgrad. La anul 1642 s-au tipărit cazanii, la Govora. La anul 1652, *Pravila*, în Tîrgoviște. La anul 1668, în Tîrgoviște, *Biblia* românească. Iară cea mai mare parte a cărților bisericești, s-au tălmăcit de Damaschin, episcopul Rîmnicului, la 1730, cu stil și graiu foarte luminat, dar amestecate cu multe cuvinte slovenești, /puind *vreme*, în loc de *timp*, *slugă*, în loc de *șerb*, *pricină*, în loc de *cauză*, și altele.

Urmînd dară după stilul acesta, și vestitul Chesárie, episcopul Rîmnicului, și următorii lui, Filarét, în întoarcerea celor duosprezece *Minée* s-au obicinuit, până în zioa de astăz, atît în toate cărțile bisericești, cît și în vorba noastră de obște, a să întrebuița.

Cu greu este și va fi, drept aceea, a aduce limba aceasta, în curetenia și originalul, ei, adică: în limba veche romanească sau rîmlenească, căci, de ar aduce-o cineva în curățenie, ar fi tocma latinească și italienească; și cel ce ar învăța românește, așa limpede, care nu este român, cărțile bisericești nu le-ar putea înțelege, nici vorba obștească de acum obicinuită; românul ne învățat încă socotesc că ar zice că-i schimosești limba părintească^a. Măcar că *Parimierul*, românește tipărit, în Moldova, la anul dela zidirea lumii, 7191, și *Viața Sfinților Apostoli*, iar în Moldova, la anul dela Hs. 1682, de Dosothei, metropolitul Moldovii, mai mult sînt întocmite întru asemănarea originalului limbii noastre de cît cele lalte cărți bisericești, cum au / urmat și dumnealui Ienacă Văcărescul, aceia, cu *Observațiile grammaticești*.

Domnul Ioan Mólnar, doftor și profésor de tămăduirea luminii ochilor, în cartea sa de *Economia stupilor* și în *Grammatica nemțască românească*, iară mai vîrtos dintru a sa *Retorică*, ce cît de curînd va eși din typari, și C. Păr. Samuil Clain de la Sad cu dezslușirea *Bibliei* românești, cu *Theologhia moralicească*, cu *Ius Nature* (*Direptatea firii*), cu *Grammatica Daco Romană*, în Vienna, sînt aceia carii au dus și aduc acuma roade și mlădițe limbii românești, curățind, prin multele cărți care le-au dat și le dau la lumină, toată neghina ce cuprinsese limba noastră, silindu-să și de acum înainte, din cît va fi puțința, a o apropia de originalul ei. Însă, așa ca și cărțile bisericești bine să le înțelegem. Dumnezeu, după dreptatea sa, să-i întărească! spre a putea aduce și *Lexiconul românesc* care l-au început (cu multă strădanie), la de plina săvîrșire, din ale cărora izvoară, mult m-am adăpat și eu întru alcătuirea măestriei grăirii românești.

Vede-a-vei, iubite cetitoriule, chipul împărțirii aceștii grammatice. Am întocmit-o după *systema/normalicească*, din care pre lesne, toată

^a Recunoaștere sinceră a dificultăților reformării artificiale a limbii, care vădește poziția obiectiv-științifică a autorului, în ciuda dorinței sale de a o apropia de originalul latin.

cuprinderea ei, în tabellă, pre o față, în scurt, să poată arăta ucenicilor, din care mai multă deslușire și înlesnire la alte învățături, le va veni. Așijderea, după chipul întocmirii aceștia, după ce ucenicii, în scurtă vreme, vor dobîndi temeinica măiestrie, ori grammatica latinească, ori ghermanicească (nemțască), cu aleasă deșteptare vor putea a o pricepe și folosința, spre care sfîrșit o învață, a o dobîndi, fiind că la fiește care parte și cap al aceștii grammatice, am adăogat și termînurile latinești, ca cînd ar începe ori ce român a învăța limba latinească, mai bine și mai cu lesnire să poată pricepe și învăța ^a.

Nici să te miri, iubite cetitoriule, căci am schimbat sau scurtat unile cuvinte care până acum întralt chip s-au răspuns, căci în originalul limbii noastre, mai întii așa s-au răspuns, trăgîndu-să de la latini; în l.d. pild. *sore* (latin. *sol*), în loc de *soare*, *omeni* (lat. *homines*), nu *oameni*, *duo* (lat. *duo*), nu *doao*, și alt. ^b

Nu pot zice tocma precum această alcătuire ar avea de plina ei săvîrșire, ci aflîndu-se vre un ravnitoriu de binele neamului său, a adăoga / cele ce încă ar lipsi, sau ce va fi greșit cu sănătoasă luare aminte a îndirepta, să va odihni sufletul al meu!

După ce dară veți învăța fundamentum cetirii din bucoavnă, prii-miți această osteneală a mea și vă folosiți, spre mai mari învățături gătindu-vă.

Și așa, după ce veți eși de la întunec la lumină, veți vedea și raiul. Sibii, în 4 zile a lui dechemvrie, 1797.

Radu Tempe./

Ce să înțelege prin măiestria grăirii românești sau gramatică?

Măiestria a pricepe limba românească, a scrie și a grăi bine, să numește gramatică sau învățătura grăirii.

Insemnare. Grammatică sau Γραμματική, este nume grecesc care să trage de la Γράμμα, ce să zice slovă, iară τέχνη, măiestrie; așa dară atît, cît măiestria grăirii sau a vorbirii./...

^a Necesitatea cunoașterii gramaticale a limbii materne înainte de a studia o limbă străină (prin confruntarea celor două structuri) este un lucru confirmat de cercetările moderne.

^b Autorul introduce, cum se vede, principiul etimologic în ortografie, într-o formă moderată totuși.

§ 8

Articulul este cuvînt care în limba românească însemnează încheetură, pentru că să închee cu numele și arată în ce cădere este numele, căci în limba românească, precum și în cea talienească și în cea frîncească, numai articolul arată căderea ^a./...

§ 18

Împărțirea numelor

Numele este cuvîntul care însemnează o *persoană* sau un *lucru*, sau *feliul unui lucru*, și primește la sine articol, adecă : *om, tată, mină, cal, bun*, și priimind la sine articol să face : *omu-l, tată-l, mînă-a, calu-l, bunu-l*.

Numele sînt de duo feluri, adecă : *stărnice (substantîva)* sau *mutărnice (adiectivă)* ^b./...

§ 37

Verbul, ce este.

Verbul este cuvînt care însemnează vorbă sau graiu și să apleacă la fețe și la vremi ; de acest feliu sînt *patru* :

1. Verbul lucrătoriu (*verbum activum* sau *transitivum*) care arată fapta a unii persoane însuș, adecă ; *învăț, iubesc*.

2. Verbul pătimitoriu (*verbum passivum*) care arată patima unii fețe sau lucru, adecă : *eu mă iubesc, eu mă gonesc* ^d.

3. Verbul neutru (*verbum neutrum*), adecă nici lucrătoriu, nici pătimitoriu ^e pentru că nu arată un lucru care să mi să poată mie face de altul, adecă *șez, stau, fug*./

^a Textul gramaticii, destinat unui public mai larg, vădește un stil mai simplu, didactic, cu cuvinte obișnuite, față de introducere, scrisă în primul rînd ca justificare pentru „specialiști”. Astfel în prefață spune *ghermanicesc, italienesc, în gramatică frîncesc, talienesc*.

^b Termeni nepotriviti, bazați pe faptul că substantivul nu-și schimbă „starea” după gen, ca adjectivul.

^c Redarea prin rom. *grai* al lat. *verbum* are în vedere și termenul grecesc *rhema* ; vezi slav. *glagol*, cit și apropierea (prin etimologie populară) cu *vorbire* (vezi definiția).

^d Exemple greșite de pasiv, în realitate verbe tranzitive, al căror subiect este și obiectul acțiunii.

^e Verbe intransitive.

- 103 4. *Verbul deponént (verbum deponens)*, care în limba latinească sînt pătimitoare, iară în cea românească, ca cele lucrătoare, adică : *urmez*, latinește *sevor*, și altele. ^a / ...

§ 47

1. Tilcuirea prepozițiilor

- 161 Prepozițiile să zic puneri înainte, pentru că să pun înaintea numelui cu care să unesc și nu să apleacă unindu-să cu numele, cum este : *întru* început era cuvîntul *la* Dumnezeu. Aicea este prepoziția *întru*, și s-au pus înainte de *început*, altă prepoziție *la*, și s-au pus înainte de *Dumnezeu*, cu care nume să unește. / ...

§ 48

Ce sînt adverbiile ?

- 163/ Adverbiile [sînt] niște cuvinte care însemnează chipul unuia lucru sau altei careva pricini cu care este încheiată, și mai cu seamă să pun la graiuri și la nume mutarnice, iară la starnice foarte rar. *Eri am fost bolnav, am foarte învățat.* / ...

§ 49

Ce este coniuicția ?

- 169 Coniuicțiile (sau graiurile legătoare) sînt graiuri ^b ne schimbătoare care leagă la olaltă sau împreună graiuri singure, încheeturi ^c sau peri-oduri întregi.

Însemnare. Coniuicțiile nu sînt alta fără adverbii ; însă pricina căci poartă nume osebit, este numai pentru aceia căci să întrebuițează la legăturile și la olaltă împreunările graiurilor și a încheeturilor.../...

1. Ce este interiecția ?

- 171 Interiecția (sau graiul simțitoriu) este o parte a vorbirii care nu să apleacă, și arată pofta, mahnirea, bucuria și dorul din lăuntrul inimii. .../...

^a Exemplu de aplicare mecanică a categoriilor limbii latine la limbile moderne, specifică timpului, dar existentă de fapt în toată istoria lingvisticii pînă la introducerea metodelor descriptiv-structurale. În românește nu există deponente, iar *urmez* este activ, avînd comun cu lat. *sequor* numai sensul.

^b Termenul *grai* rezervat mai sus pentru verb este folosit impropriu aici pentru „cuvînt” (ca lat. *verbum*).

^c Încheetură, folosit mai sus pentru *articol*, înseamnă aici „sintagmă” sau parte de propoziție.

De sintaxis

- 172 *Sintaxis* este cuvînt grecesc care însemnează alcătuirea cuvintelor osebite la olaltă, cu buna întocmire, vezi § 6, list., 5, la partea întâiu. .../...

194

De orthografie sau dreapta scrisoare

Orthografia (care vine dela cuvîntul grecesc ὀρθός, drept și γραφή, scrisoare) este o învățătură a scrie cuvintele drept, și cele scrise, bine a le răspunde, a le despărți și prin cuvincioasele semne a le osebi. .../ ...

202

IMPĂRȚIREA A PATRA

De slovele cele trebuincioase și prisositoare

La acestea să se ia în seamă cele următoare :

1. *s*, în scrisoare, la cetanie, nicăiera nu să pune, ci slujește numai în loc de numărul *șase*, și la *pashalie* să întrebuințeze.

2. *u*, n-ar fi de lipsă în scrisoare, putînd, în locul ei, a scrie cu *ur*, însă pentru că slujește la *pashalie*, s-au luat înainte, iar în număr nu slujește.

3. *u*, la scrisoarea românească, nicăieri nu vine înainte, nici la număr, fără decît numai la *pashalie*.

4. *u*, la scrisoare este prisositoare, dar la număr nu vine înainte, fără numai la *pashalie*.

Insemnare. La cărțile vechi românești, slova *u*, la sfîrșitul cuvîntului, tot deauna s-au pus după o slovă neglasnică, însă ne avînd pricină cuvioasă, s-au lăsat. /

203

IMPĂRȚIREA A CINCEA

De rîndul slovelor

A. Regule de obște.

1. Slovele care să aseamănă în răspundere una cu alta, să nu să schimbe, adică : *u* să aseamănă cu *s* ; să nu scriem *făcătorul*, ci *făcătoriul* ; *a*, cu *c*, și *τ*, cu *θ*, să aseamănă în răspundere ; să nu scriem *AT. Atanasie*, ci *Ath. Athanasie* ; nici *-es*, *luces*, ci *-ez*, *lucrez*.

Insemnare. *Rîu*, cu *κ* însemnează rîu de apă, iară *rău*, cu *κ* însemnează un lucru rău.

2. Slovele îndoite, de un feliu, dela cuvintele nealcătuite, în scrisoare să nu să despărță una dela alta, însă auzit și de plin trebuie să să răspunză, adică : *Aaron*, *Sarra*, *annul*.

3. Duo glasnice, în răspundere, într-o una să varsă, însă de plin și
204 auzit / să să răspundă, adică : *iau, eu, au*, și altele.

Insemnare. La români s-au obicinuit a învăța pruncii răspunderea slovelor, adică : *Az, buche, vide, glagól*, și cele lalte, însă cînd să obicinuiască a le răspunde ca rîmlenii, mai bine și mai cu lesnire ar putea veni la slovenire ; în loc de pildă :

az, să să răspundă, ca și la vechii noștrii rîmleni, numai ca aa ;

buche, ca be ; vede, ca ve ; glagol, ca ghe ; dobro, ca de ; est ca ee ; juvéte, ca je ; zemlea, ca ze ; ije, ca i ; caco, ca ca ; pocói, ca pe ; rîfe, ca er ; slóvo, ca es ; tverdo, ca te ; uc, ca u ; fită, ca ef ; her, ca he ; cerfo, ca ce ; ier, adică a, ca e gros ; lude, ca el ; mislète, ca em ; naș, ca en ;
205 *on, ca o ; iet, ca ie ; iia, ca ae gros ; iaco, ca ia ; i, u, o, t, in, ia, să răspund ca și la rîmleni.*

Cu acest chip mai lesnit al răspunderii, s-au pus o pildă cum s-ar putea sloveni, adică... /

ÎMPĂRȚIREA A ȘAPTEA

De dreapta împărțire a cuvintelor în syllabe (sloguri)

Aicea vine înainte :

A. *Ce este syllaba ?*

Slova singură glasnică, împreunată cu una sau mai multe neglasnice, /
206 răspunzîndu-se de odată, face o syllabă sau slog, adică : *cresc, șterg, ac.*

B. *Ce este cuvîntul ?*

Cuvîntul este arătarea gîndului cu gura ; acesta să cuprindă dintr-o una sau mai multe syllabe, adică : *om, neam, dez-ră-dă-ci-nat.*

a. *Regule de cuvintele proaste.*

1. Toate slovele neglasnice alcătuite, care stau între duo glasnice, cu care poate să înceapă vre un cuvînt românesc, să cuvin amînduo slovei cei următoare singure glasnice, și să numesc slove neglasnice, din cele ce nu să despart, adică : *lu-crul, a-stăz, su-flet*, și altele. Căci următoarele cuvinte să încep cu neglasnice, adică : *creștere, stăpîn, fluer*, și altele.

2. Stînd duo neglasnice din cele ce să despart, între duo glasnice,
207 slova / atuncea neglasnică cea din tîiu, să ia cătră syllaba cea din înainte, iară cea de a duoa, cătră cea următoare, adică : *ar-cul, cur-te, ar-de.*

3. Slova neglasnică ce să află între duo glasnice, să ia tot deauna cătră syllaba cea următoare, adică : *bu-nă, pa-ce, da-vom.*

4. Duo slove glasnice, una după alta, în cuvinte streine, să despart, adică : *Si-ôn, Irodi-ôn, Robo-am.*

5. Duo sau trei glasnice, una după alta, în cuvinte românești, tot deauna să despart, adică : *pre-ót, le-úl, vi-ața.*

Iară glasnica nealcătuită cu nici o neglasnică, de sine face syllabă, adică : *a-ur, a-er, a-úd.*

6. Duo glasnice, care să varsă una întralta, nici odată nu să despart, așijderea și diftónghii, adică : *pui, ou, iau.* /

7. Slova *нѣишию*, la sfârșitul cuvîntului nu face syllabă, ci să împreună cu slogul din nainte, fiind scurtă, adică : *da-tóriu, cup-tóriu, nici, toți*.

8. Trei glasnice să despart în duo syllabe stînd la sfârșitul cuvîntului, adică : *patri-ei, famili-ei, domni-ei*.

9. La toate cuvintele care să scriu cu *titla*, slova cea din tîiu glasnică să lasă, puindu-să *titla* în loc, adică : *dñnul, sfntul, prroc*.

Insemnare. Numai *Hs.* și *Is.* să scrie așa.

10. Slova glasnică dela începutul cuvîntului, înaintea duor neglasnice, din cele ce nu să despart, face dela sine syllabă, și neglasnicile duo să iau cătră următoarea syllabă, adică : *a-cru, a-prînz, a-scult.* / ...

IMPĂRȚIREA A ȘASEA

De semnele care vin înainte la cetire

A. *La cuvinte.*

a. (~) Aceasta să numește *titla* (sau țircumflex), și să pune în locul slovei glasnice, care pentru scrisoare, de grab să lasă, adică : *dñnul, prroc, evñghelie.* /

210 b. (^) *Loviri* (*acētus*) sînt de duo feliuri :

1 (^) *Lovire supțire* (*acētus acutus*) să pune unde să cade a lovi cu glasul, adică : *lumina, întunérecul, învățătură.*

2 (^) *Lovire groasă* (*acētus gravis*) prelungește slova unde să pune, adică : *umblă, călcă, mergé.*

g. (v) *Scurtătoare* (abreviatură) să pune asupra glasnicii care arată a fi scurtă, adică : *noi, boi, dau.*

d. (— = sau „) *împreunătoare* (*signum diacrizéos*) slujaște la împreunarea syllabelor, celor despărțite în duo rînduri, adică : *bi-serica.* / ...

212 Ce este încheetura ?

Încheetura este vorbă care are înțelegerea ei de plin. Însă mai multe încheeturi, pentru înțelegerea de săvîrșit la o laltă adunate, să numește *periođ.*

La despărțirea încheeturilor vin înainte :

213 1. (,) *Opritoare* (*comma*). Aceasta desparte cuvintele care unile cătră altele nemijlocit nu să cuvin, / și încheeturile cele mici care sînt părțile cei întregi, adică : *Democrit, cetățean cinstit la Athina, de marea lui bogăție, de duhul cel mare și multele științe, au fost bucuria săracilor, pilda bogăților, și podoaba patriei sale. Creșterea bună, învățătura, și înțelepciunea, aduce pre om la adevărata norocire și fericire.*

2. (;) *Punctul cu opritoare* (*semicólon*) :

a. stă înaintea încheeturi care tîlcuește pre cea din tîiu ; adică : *bogăția, și cinstea face pre om văzut ; dar care face pre om norocit ?*

214 b. Cînd să desface periodul în mai multe încheeturi adică : / *măcar că fapta bună este una singură podoabă a inimii omenești ; tot cei mai*

mulți nu sînt de folosurile ei bine încredințați, spre a se feri de prihanele lor.

3. (:) *Duo puncturi* (colón) să pune :

a. întră încheetura cea dinainte și cea următoare a periodului, adică : de nu te însuflețează spre împlinirea datoriilor tale, dragostea către Dumnezeu : nu te lauda de faptă bună ; și să știi că-ți lipsesc toate.

215 b. înaintea aducerii vorbei streine, adică : *Is. au fost ispitit de fari-sei : da-vom da-je împăratului ?* Însă lor li s-au răspuns : / dați ce este al împăratului, împăratului, și ce este a lui Dumnezeu, lui Dumnezeu.

4. (.) *punctul*, să pune :

a. după sfîrșitul încheetării sau al periodului, adică : *dreptii vor străluci ca soarele. Cea ce să rușinează a face rugăciune, să rușinează a fi a lui Dumnezeu prieten.*

b. la cuvinte scurtate, adică : *Dom. Bud. făm. poșt. poșterită.*

216 5. ([] () sau / : : /) *Cuprinzătoare* (parenthesis), cuprinde oareș ce vorbă, care spre înțelegerea vorbii să cuvine, dar asta în rînd cu cele lalte, nu tocma ar fi de lipsă, adică : *încă nu știi măestră, / Servie* (zice *Țîțero* către acest retor mare), a dobîndi konzulatu.

6. (§) *Despărțitoare* (paragraf) desparte o vorbă în mai multe încheeturi sau despărțiri.

7. *Întrebătoare* (signum interrogationis) să pune îndată după săvîrșirea întrebării, adică : *Adame, unde ești ?*

La greci s-au obicinuit a să pune în locul întrebării punctum cu opritoare (·).

8. (!) *Chemătoare sau minunătoare* (signum exclamationis) să pune după fiește care puternică întoarcere a vorbii, sau după o închipuire a ori ce feliu de patimi, adică : *o, eu nefericitul ! ce am pierdut, de mi-am pierdut nevinovăția.*

217 9. („) *Aducătoare* să pune la începerea și la sfîrșitul vorbii, / a încheetării sau a periodului care să aduce din gura altuia, adică : *de cîte ori vorbește omul ca vulpile, cînd nu poate dobîndi ce cere : „strugurii sînt acrii, nu-m trebuesc”.*

10. (*) *Arătătoare*, să pune la tîlcuirea unui lucru trebuincios ; de multe ori, în locul ei, să pun slove sau țifre.

11. (—) *Aceasta*, afară de împreunătoare, să numește și *pauză*, și să pune :

a. cînd tae de tot vorba ce să începe, adică : *spre această amăgire, care au adus preste noi osîndă, cînd în raiu — dar eu, ticălosul ! îndată vom auzi muștrare.*

218 b. cînd stă cu vorba întru o clipită, ca să poată domoli afféctul cel puternic, adică : */ dară înțelepciunea ta au pricinuit ca să moară el — ah, stăi lui întru ajutoriu la ceasul cel înfricoșat.*

g. sau cînd pune pre cetitorii sau ascultătorii de a gîndi ceva mai-nainte, adică : *viață au moarte — raiul au iadul. /*

- 1 RETORICĂ / ADECA / ÎNVĂȚĂTURA / ȘI / ÎNTOCMIREA FRUMOASEI CUVÎNTĂRI. / ACUM ÎNTĂIU IZVODITĂ PE LIMBA ROMÂNEASCĂ. / ÎMPODOBITĂ ȘI ÎNTEMEIATĂ CU PILDELE VECHILOR / FILOSOFI ȘI DASCALI BISERICEȘTI. / ÎN BUDA. / S-AU TIPĂRIT ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE ORIENTALICEASCĂ, / A UNIVERSITATEI PEȘTII. / 1798

- 3 TUTUROR DE ALEASĂ VREDNICIE IUBITORI DE ȘTIINȚA DELA DUMNEZEU TOATE DARURILE ÎNDURĂRILOR

Iată, iubitorilor, că pun înaintea voastră învățătura graiului frumos și a vorbei împodobite ce să ivește acum înțuia dată, în limba românească, ca un odor purtătoriu de folos părții politicești și propoveduito-rilor cuvîntului lui Dumnezeu, ca să fie puternici în cuvîntare.

- 4 În cît și scolasticilor învățători le iaste de lipsă ; că prin canoanele ei, trag inimile tinerilor spre / îndreptare, măcar de ar fi și tari la inimă, o moae și cu osărdie o dumereste să-ș plângă faptele greșalelor sale cele ne încuviințate, și-l deșteaptă să să prefacă întrun om nou și bine plăcut lui Dumnezeu. Că, ce poate să fie mai de folos de cît aceasta ?

Deci, iubitorilor, deprîndeți-vă întru învățăturile ei și sporii în mergerea înainte, spre lauda Părintelui în ceriuri și a creșterii binelui de obște.

Al tuturor de bine voitoriu

Scriș în Cetatea Sibiiului,

în 13 zile iulie 1797.

Autorul^a

CUVÎNT ÎNAINTE

În cît și meșteșugurile au făcut de multe ori minuni în lume și au săvîrșit lucruri de care, zic că, nu numai omul s-au spăimîntat, ci și

^a Ioan Molnar s-a apucat de multe și nu le-a făcut pe toate cum trebuie : în primul rînd traduceri care îi răpeau timpul lui prețios de medic (oculist), apoi politică patriotică, prudentă, dar mai degrabă confuză, pentru noi, astăzi. S-a scaldat și el în ape oficiale și a obținut onoruri, meritate poate, dar el le-a obținut, alții nu. Făcea parte dintr-o familie înnobilită prin persecuțiile suferite de celebrul popă Tunsu.

Faptul că această lucrare este o traducere nu-l absolvă de numeroase erori, preț al grabei cu care traducea (poate și în vederea cîștigului ! el, care avea din ce trăi, nu ca un Șincăi, flămînd și dezbrăcat, silit să-și vindă munca, pentru ca să-și poată termina unica sa operă, etc., etc.). Spunem aceste cuvinte despre el, și pentru că nu merită să-i trecem cu vederea, ca unuia care a trăit și studiat în cetatea Vienei, centru cultural de seamă. El nu avea voie să se ocupe de activitatea culturală de mîna a doua, și să o facă și anost. Nu putem ocupa spațiul cu semnalarea erorilor de aici și din alte lucrări ale lui din care vom cita. Reproducem extrase mai ample pentru că este prima retorică, în perioada de care ne ocupăm, și importantă pentru terminologia folosită.

toată firea. Arhimed matematicul acolo, la Siracusa, fără foc au ars corăbiile vrăjmașilor și cu puținele cristaluri înfierbîntate de razele soarelui, le-au oprit ochii atîta, cît nu i-au mai deschis ca să vadă lumina vieții.

Meșteșugul înotării cu lemn adîncat au umblat și umblă fără frică pre de-a supra mării până în zioa de astăzi, și de salbatega aceea hiară¹, pre carea înfricoșatul Xerxes, cu toate lanțurile lui n-au putut nice odată să o supue, meșteșugul își bate joc și cu lopată vîrtoasă o plesnește uneori și ca o domesnică nu să manie.

Schîthes nu știu cum au întriripat fierul și de atuncea, măcar că, după fire, iaste prea greu, însă îl vedem la săgeți că zboară.

6 Și celălalt cu uneltele de acioae, cele războinice care au meșteșugit, aci prin fumuri / plesmuiaște norii în văzduh, și aci cu trăsnierea și lucirea tună și fulgeră, și toate acestea cînd iaste ceriul fără nori și prealuminat de soare. Ci, să să dea în laturi ori ce alt meșteșug, pentru că ritorica, ca o împărăteasă, au arătat totdeauna mai multă putere în toată zidirea și au făcut în fiește care vreme atîtea preluminate lucruri, în cît nu poate limba de om să le povestească fără altă mai mare mirare.

Vorbește înțeleptul Néstor^a ca să împăciuiască pre Agamemnon și pre Ahîles, pre acei bărbați turburați, și îndată le pune în buze tot fagurul și îi face, nu zic să-i pice, ci să-i curgă din limbă miare, după cum zice poetîcul : „deschide rostul Iráclis Gallicos și cu puterea ei cea făcătoare de minuni, îi schimbă glasurile în lanțuri, cît fiește ce cuvînt al lui lega inimile a multora“.

Cine, fără băsnuitoriul acela toiag al Țirîi au prefăcut pre Isocrat întru o sirină, pe Xenofont întru o albină^b, de unde unul cu cîntarea cea întocmită fermeca sufletele, și celălalt au alcătuit cărți, pre care de le vei suga, simți dulceața și nectariu de la Athîna ? /

7 Nu alt fără numai însăș ritorica. Cine alt au așezat pre Demóstenes însuș stăpîn și monárh preste voința omenească atîta, cît ocărnuia limba și, ca un tiran dulce, o îndemna cu cuvîntul la orice vrea ?

Nu alt fără numai însăș ritorica care împreună cu bogățiile bunei vorbiri îi dăruisă schiptrul.

Aceasta au făcut și pre Orighén tare ca diamantul, măcar că era mai nainte plesmuit cu trup. Aceasta au arătat pre Ioan Gură de Aur, măcar că pentru răbdarea sa să arătasă tot deauna făcut de fier.

¹ Prin *hiară* să înțelegi, aici, *marea*.

^a Cel mai în vîrstă (de unde și *înțelept*) basileu, stăpînitor peste Pylos, care a însoțit pre Atrizi în expediția de la Troia. Făcea parte din consiliul lui Agamemnon și era bun orator, cum zice Homer : „îi curgea graiul din gură, mai dulce decît mierea“.

^b *Toiagul băsnuitoriului al Țirîi* este *varga de vrăjitoare, nuiaua fabuloasă*, cu care opera metamorfozele ; Isocrate, departe de a fi o sirenă, adoarme la lectură, e monoton și anost, dar, oricum, a contribuit la formarea prozei eline ; Xenofon, „albina atică“ este pedestru (în idei, e drept), dar uneori reușește să dea senzația de viu, în narațiuni și evocări. Nu este însă un mare creator. Aprecierile sînt pentru școlari greci, de pe vremea umilinței ocupării Greciei de către macedoneni și romani, deci patriotice în intenție, arborînd superioritatea culturală a învingătorilor asupra cuceritorilor.

Cu aceasta întrarmându-să cel mai mare preste ostași iaste mai groaznic și mai păgubitoriu vrăjmașilor, de cît cînd ar fi fost întrarmat cu toate armele uriașilor celor luptători de ceriu, fiind că cu lucrarea bunei vorbiri și cu tunetul glasului îndemnează pre fieștecare la luptă, deștiaptă pre ori ce leneș la războiu și, de ar fi fost și neputincios și nevrednic ca Thérst, îl preface în viteaz Ahilevs.

8 Cu aceasta advocătorul la divanuri, la amvoane propoveduitorii evangheliei și, o Dumnezeule ! cîte și care minuni nu lucrează : să aprinde / de iuțime înaintea judecătorilor, ferbe celalalt înaintea norodului arzîndu-să de rîvnă dumnezeiască și îndată turbară pre cîți îl aud, încît aprinzîndu-se și aceștea cu aceleaș văpăi, slobód scînteii din ochi și între norii obrazului strălucesc și fulgerile mîniei. Iarăș lasă iuțimea și să roagă și iacătă, îndată și s-au stins patima, și să îmblînzește fața și iarăș odată îi rîde în obraz liniștea.

De vor lăcrima, și să fac ochii doao izvoară, și, de ai fost și pîiatră, scoți lacrimi. De te vor îngrozi, prea ticălos ai pierdut îndată fierbințala vieții și ai amorțit de frică și iarăș, de te vor mîngăia, rîzi și între suspinuri, te bucuri și între lacrimi, dojănesc și săgetează cu limba și fără săgeată te tresnesc întradînc, laudă și numai cu cuvintele ca cu nește flori îi împletesc cununi.

Și mai minunat decît Dédal, fără aripi fac a-ți zbura slava și numele pretutindinea. Deci, pentru acest meșteșug vom vorbi în toată cartea aceasta și vom arăta mijlocul cu care poate fiește care să facă de tot puternic și minunat la toată lumea. /

Știu că au fost părerea celor vechi elini, cum că ritorica ar fi dăruirea dumnezeilor și aflare și meșteșug nu omenesc, ci ceresc, de unde și Ōmir între ceialalți au scris : „...și dumnezeii șezînd lîngă Diia să sfātuia“.

10 Pentru ca să arate orbul poetic cum că în ceriu, iar nu pre pămînt, au luat ritorica nașterea sa și cum că până a nu să auzi în divanuri și în priveliștile oamenilor, vorbisă mainainte la ariopagul marelui Dia. Însă noi lăsînd basnele poeticilor, împărțim ritorica, împreună cu dascali acestui meșteșug, în doao părți, adecă în firească și meșteșugită : firească zicem puterea aceaia pre carea, la începutul vieții, o-au picat firea la toți camenii de obște, / prin mijlocirea căriia fiește ce om, măcar și ne învățat și de tot prost, știe și a lauda pre priiaten și a defăima pre vrăjmaș și a sfātuia la cele de folos și a să împărțini pre sineș, după trebuință, și aceștea, unii mai mult, alții mai puțin, pre cum însuși firea le-au fost dătătoare de daruri și pre cît le-au îmbogățit buzele cu hărăzirile sale.

- Meșteșugită iarăș să zice aceeaia care s-au găsit de bărbați înțelepți și învățați. Fiind că luînd ei aminte la ce și de ce are lipsă firea, ne-au scris orînduială și îndreptări ca să nu greșim nice odată în laude, în sfătuiți, în răspunsuri, în povățuiri, nici mai mult, nici mai puțin de cît să cuvine a cuvînta, ci să păzim întru toate potrivirea. Au aflat încă închipuiri ritoricești, ca să iasă graiul din gură cu toate frumusețile bunei voroviri. Asemenea au găsit pre cele ce să numesc dicola, tricola, isocola și toată curgerea vorbei, pentru ca să fie omul dulce la graiu și bine întocmit la urechile celor ce aud, și după acestea au aflat toate lucrurile adaugirilor ca să nu pătimească limba nici odată lipsuri, ci să aibă omul totdeauna în buze pre Nilul cel curgătoriu de aur, dintr-ale / cărui repejuni de aur, au numit și pre acest meșteșug ritorică, adecă cum zic romanii elocvenția carea noi putem să o zicem bine întocmită, dulce și formos curgătoare cuvîntare.

CAP. 2

CE IASTE RINDUIREA FIINȚEI RITORICEȘTI ?

- Orînduirea ființei ritoricești iaste un cuvînt pre scurt și tîlcuiaste și arată firea lucrului celui ce iaste de a să tîlcui, și să alcătuiaste din neam și din osebite, ca din nește înființate și așezătoare părți. Neam, după cum zice Staghiritul Aristotel, să zice tot, ori ce să întinde la mai multe lucruri și în sinul lui cel desfătat cuprinde ființe de multe feliuri și osebite, după feliuri, adecă : viețuitoriu iaste neam sau feliu care cuprinde și lei și cai și boi și oameni și furnici, și să întinde la toate, fără osebite, ori la cele cuvîntătoare, ori la cele necuvîntătoare.
- Osebite să numește acea parte înființată, prin carea să osebește și să desparte un lucru de altul, adecă cuvîntarea carea fiind osebitea / omului, îl deosebește de celelalte dobitoace și ori dece alt lucru ce nu iaste cu suflet cuvîntătoriu. Orînduirea ființei ritoricești iaste de multe feliuri, pentru că în multe chipuri s-au dat de filosofii și ritorii cei vechi, însă cea mai obicinuită de cei din vremea de acum iaste aceasta.
- Ritorica iaste meșteșug al bunei cuvîntări, în care numire a ființei ritoricești, meșteșug iaste neamul, căci să întinde și cuprinde doftoria, zografia, lemnăria și, în scurt, fiește ce meșteșug cinstit sau prost.
- A bunei cuvîntări iaste osebitea, prin carea să desparte și să osebește de meșteșugurile ce am zis, fiind obicinuită înființată a ritoricii, numai ca să arate mijlocul cu care ritorul poate a vorbi frumos și potrivit ca să înduplece și să tragă pre ascultătoriu la ori ce voiaște, la războiu sau la pace, la mînie sau la milă, spre îndrăzneală sau spre frică, spre bucurie sau spre întristare, adormind patimile cu dulceața bunei cuvîntări, deșteptînd cu iuțimea cuvîntului duhurile, îngrozind inimile cu glas tunătoriu, potolind sufletele cele mînioase cu frumusețele limbii / și fără războinicești unelte, fără strălucitoare same biruind patima și plecarea cea necuvioasă a omului și pre însa stăpînirea volniciei sale.

Și pentru aceeaia să zice meșteșug și măiestrie, pentru că dă acest feliu de povățuiri care ori cine le păzește, îi iaste cu neputință a greși întru cuvîntare iscusită ca să înduplece pre ascultătoriu, și pentru că învață, cu așezămînturile ce orînduiește, cum poate limba ca să verse din rost cuvinte, nu cuvinte, ci mărgăritari, nu glasuri, ci trandafiri, și cu tiranie prea dulce să învingă și să pătrunză suflete și inimi ome-nești. / ...

CITE ȘI CARE SINT PĂRȚILE RITORICII ?

Părțile care, ca nește stihii, alcătuiesc trupul cel frumos al rito-ricității cuvîntării sînt cinci, adică : *aflarea, întocmirea, tîlcuirea, ținerea aminte și grăirea sau povestirea*^a.

Aflarea găsește pricinile, dovedirile, adevăririle și ori ce iaste tre-buincios a îndupleca pre auzitoriu spre ascultare și a întemeia cuvîntul.

Această parte între celelalte iaste cea mai cu anevoie, pentru aceasta și aflătorii și izvoditorii lucrurilor și meșteșugurilor au fost lăudați și minunați totdeauna de lume, pentru istețimea și agerimea minții lor.

Întocmirea pune la rînd și așază cite s-au aflat și fiește care lucru din cele aflate, la locul său. La această întocmire să arată iscusința rito-rului, precum și agerimea minții să vede la aflare, fiind că fără această întocmire, încurcînd lucrurile și puind unele întîi și altele pre urmă și amestecînd începutul / cuvîntului cu povestirea, și povestirea cu adevăririle, și adevăririle cu dovedirile, și dovedirile cu pricinile, nu poate a face cuvînt ritoricesc fără numai vorbă fără de bună înțe-22 legere și întunecoasă.

Tîlcuirea voiaște să aibă vorbă frumoasă împodobită, înfrumusețată cu învățătură și cu măiestrie ; aceasta dă vîrtute cuvîntului, ca să curgă cu priință și prin auzire, cu mai multă lesnire să să pogoare în sufletul ascultătorului, și ca să fie cumpătat și cu dulce glas și să veselească urechile și cu desfătare auzitoriul să asculte și cu mai multă poftă să ia aminte la cele ce să zic.

Aceasta cu multe feliuri de frumusețe, cu multe desfătate figuri sau chipuri ritoricești și cu ori ce altă podoabă împodobește cuvintele culegînd toate florile din grădinile muselor și toate frumusețile grăirii.

Ținerea aminte sau memoria ține și păzește în minte cite au aflat ritorul, și datorii ei iaste ca să aducă aminte și ritorului să nu să abată și să să depărteze de lucrul carele au hotărît a-l zice. /

Această parte, cum și grăirea, iaste dar mai mult al firei decît 23 al meșteșugului și al măestrii, însă poate cineva să-l dobîndească și cu meșteșugul împărțind cuvîntul, și cu mintea părțile pre rînd cugetîndu-le, și deprinzînd și mai adese ori cetînd ale sale sau ale altora scrisori.

^a Autorul reproduce aici corespondenții termenilor retoricei latine : *inventio, constitutio, expositio, commemoratio, narratio*.

Grăirea, care iaste partea și treaba ritorului cea depre urmă, are datorie a spune și a povesti dezvolt și cu bun înțeles cuvintele și, cât poate, frumos să vorbească, nici să cînte ca să aducă somn, iară nu ascultare, și să îndrepteze glasul ca să fugă de urîciune, să nu știe tot un glas, ci să-l schimbe după cum poftesc lucrurile care le povestește. Să cade ca după cuvinte să închipuiască ritorul și mișcările mîinilor, ochilor, și obrazul și, în scurt, tot trupul. Să nu strige fără de cale, să nu-ș arunce mîinile într-o parte și întralta fără orînduială, și la ori ce lucru să păzească măsura; precum mintea cu cugetul, așa și glasul cu cuvîntul, și mișcarea mîinilor și a tot trupul să-ș întocmească. /...

PENTRU ETYMOLOGHIA

Etymologhia caută ce însemnează numele, și, după însemnare, pune adevărea și adaogerea ritoricească, adică de ar vrea ritorul să dovedească cum că idolii, cărora să închina păgînii, nu era dumnezei, ci numai petrii și marmuri, să vază ce însemnează și de unde să ia numele acesta dumnezeu, care adevărat nu să trage, la limba elinească, din alt cuvînt, fără numai dintru acela, care însemnează a vedea și a / străbate, și atunci să facă adevăreare ritoricească întru acest feliu. Acela iaste dumnezeu, carele cu ochiu mai străbătătoriu decît al lui Lygcheu vede toate, în fiește ce vreme și în fiește ce loc. Acela, care purtîndu-să preste aripile vînturilor încungiură marginile lumii, aflîndu-să de față la fie ori ce lucru, și la ori ce trebuință a firii; idolii au ochi totdeauna orbi, nu văd nimic, au picioare, dar totdeauna sînt nemișcate și nu umblă, deci nu sînt dumnezei, ci numai marmuri și chipuri cioplite. Din etymologhie ar putea lăuda cineva pre întîiul mucenic Ștefan, care nume însemnează *încununat*, arătînd că au statut cunună ori împăratului și Mintuitoriului Hs., ori celora lăți mucenici strălucită cu atîtea mărgăritare, cu cîte pietrii s-au și lovit din cumplirea jîlovilor. Și pre Vasilie (care însemnează *împărătesc* și *temeiu*)^a cel Mare, zicînd că au fost temeiu și stîlp neclătit al besericii sau împărat patimilor sale; și pre bogoslóvul Grigorie (care nume însemnează *priveghitoriu*), zicînd cum că ca un leu au avut totdeauna ochii deschiși și ne adormit priveghia pentru ajutorul și apărarea credinței cei adevărate. /

37 Și pre purtătoriu de biruință Gheorghie (ce însemnează *lucrătoriu de pămînt*), cum că ca un plugariu prea înțelept au sămănat aici pre pămînt, chinuri și patimi, pentru ca să secere în ceriu roduri. Iată izvodul la Athanasie cel Mare, care nume însemnează *nemurire* și i l-au dat (socotesc) ceriul, i l-au hărăzit pronia cea dumnezeiască, pentru că era să să arate în lume nu om muritoriu, ci și la viață și la fapte nemuritoriu iróas.

^a În fapt nu contează că asociațiile etimologice ale retorului predicator sînt corecte sau false (de exemplu: *împărătesc* și *temeiu* nu au de a face), ci efectul.

O, cât să potrivească numele, încă și faptele lui Athanasie, care sufliă atîta bunătate, atîta bărbăție, cât ajunge să-l arate la fața atot pămîntul nemuritoriu. El, ca un Atlas al credinței, între goanele tiranilor, între pîrile vrăjmașilor, între groazele morții ține pre umere, cu mărime de suflet, nici odată nici de osteneală, nici de primejdie sfiindu-să, preste tot pămîntul, ca un alt Iráclis, nu cu toiag, ci cu limba și cu condeiul zdrobește capul vrăjmașilor eresuri și omoară pre Idra, carea ca să otrăvească credința, adusesse eresurile din întunec deasupra pămîntului, la lumina zilei. Ca un Argos cu mulți ochi priveghiază / totdeauna pentru paza turmei cei creștinești.

Ca un Briarios cu o sută de mîini să bate într-o sută de locuri, și cu o sută de vrăjmași, și seceră totdeauna atîtea dăfne, numără atîtea laude, înalță atîtea semne de biruință, cîte i-au statut și luptele.

Ca un tráznet aleargă în rîvnă pentru credință, de la răsărit până la apus, și pentru ca să nu să primejduiască nici beserica întru osteneala sa, îl întîmpină pre pămînt și pre mare mii de primejdii. Ca un vultur nu are ochii săi întorși întraltă parte, fără numai la soarele cel tănuț și nevăzut, și pentru să nu-i fure lumina mării ceii de o ființă, neclătit între valurile mării, ca un scopélos, nu bagă în seamă nici de năpăstui cu pîri ne drepte asupra lui aduse la sobor de o spurcată muiare, nici de turbarea vrăjmașilor, carii îl năpăstui ca au fost ucigătoriu și fermecătoriu. Dară iată, lîngă toate acestea, încă îl gonesc cu iuți corábii turbările protivnicilor vrăjmași ai credinței pre mare, și pentru ca mai lezne să-l ajungă, sar și cu armele, îl ajung cu mîini aprinse, îl izgonesc, îl muncesc, / și ca o batjocură a ticăloșii îl aruncă de la un loc la altul. Ci, după cum ocheianul primește toate gîrlele fără turburarea valurilor sale, așa și fericitul înghite atîtea ticăloșii, atîtea patimi, fără de a-ș schimba vreodată fața și fără de a-ș pîiardea cîndva liniștea firească a obrazului. Atîtea fapte minunate, atîtea bărbății eroicești, au nu fac pre Athanasie, nemuritoriu pre pămînt, după cum l-au făcut și în ceriu? adevărat nemuritoare îť iaste pomenirea, nemuritoare îť iaste slava, Athanasie, carea cu atîtea limbi te numește

cu însuș numele tău, Athásion.^a ...

CAP. 13

PENTRU ASEMENEA

Facem asemănare cînd asemănăm un lucru cu altul, și aceasta facem pentru ca să arătăm cu lucru mai cunoscut bunătatea ori răutatea ori firea lucrului, care nu iaste bine înțeles și cunoscut. Cu asemănarea mierii așa ai putea să tîlcuești dulceața lacrărilor, pre care lumea le numește amara, fiind că le varsă pentru moartea părinților, ori priiate-nilor sau pentru altă vremelnică nenorocire, pentru păcatele sale, care sînt atîtea nenorociri oamenilor, că, pre cum nu e cu puțință ca să

^a Eroare de tipar, în loc de *Athanasie*.

53 cunoască dulceața ce are miiarea, cel ce n-au gustat acest nectar al pământului, așa și cel ce n-au plîns nice odată greșalele ce au făcut, nu poate a pricepe dulceața ce au dat Dumnezeu lacrimilor, pentru ca să să îndulcească gîtlejul păcatului, care iaste amarît prin păcat. Să știi încă că / nu e trebuință ca rîtorul totdeauna să înceapă de la asemănări, ci și de la alte chipuri, după cum îi place, adică :

TÎNĂRUL IASTE CA CEARA

Ceară iaste tînarul ; cine nu știe că ceara cînd iaste moale să închipuiască și să tipărește în feliu de feliu, aci rătundă să arată ca glómbul, aci lungă, aseminea ca piramída, aci cu mathimáticul Evcláidis, o preface la trighinón și la tirogón și la ori ce îi place. Așa iaste și tînarul : până cînd să află în moale și fragedă vîrstă, iaste cu leznire a-i tipări ori ce chip al bunătății, ori al răutății.

54 Păcatul la suflet iaste după cum și la trup boală. Ați văzut cîndva un om, pre carele de multă vreme să-l fie trînit o rea și cumplită boală, cum zace în așternut ca o piatră fără simțire, cum nu are sînge în obraz, cum nu are putere în mădulare, fără răsufare și fără duh, cu ochii adîncăți, ca în doao gropi ofiliți, cu buzele veștejite, atît de slab, cît mai i să vad oasele, și ai putea zice că i să cade mai mult groapa decît așternutul / sau că s-au suit din iad moartea, așa să știi că aseminea iaste și sufletul acela, carele zace în păcat, n-are frumsețe, pentru că i-au fugit podoaba darului celui dumnezeesc, n-are chip, fiind că i-au căzut din obraz icoana omenirii cea dumnezeiască, n-are putere, pentru că i s-au stins fierbințeala iubirii, slava la ori ce faptă, și în scurt, de tot mort, nici alt ceva îi lipsește, de nu-l va învia Dumnezeu cu preaputernicia sa, fără numai groapa cea vecinică, pentru că l-au cuprins durerile morții.

55 De multe ori rîtorul nu stă la asemănare, ci pentru ca să arate ceaia ce poștește, pune multe împreună : așa au făcut înțelepciunea lui Dumnezeu cea ne mărginită, pentru ca să tîlcuiască sfințenia Fecioarei Mariei, fiind că ne ajungînd una la atîta mulțime de dar, nu împes-trită asemănare au însemnat. Iaste Fecioara, zice scriptura, ca soarele, pentru că fiind încununată cu toate razele darului lui Dumnezeu, strălucește mai mult între toate luminile ceriului. Iaste frumoasă ca luna, fiind că cu lumina sfințeniei stinge pre toate celelalte stele, și pentru cea mare și minunată lumină iaste închinată ca o împărăteasă de toată mulțimea stelelor. Iaste / începutul zilei, fiind că au gonit pre noapte, aducînd în nume pre ziua cea purtătoare de viață. Izvorul, care cu repejuni de daruri cerești adapă beserica, chiparísul, carele cu înălțimea sa covîrșăste ceriul, și pentru mirósul cel înființat s-au arătat totdeauna de parte de toată stricăciunea. Crini, care, măcar că au odrăslit între mărăcinii, ticăloșii cei de obște, însă nici odată n-au pierdut frumsețea albiciunii. Nor ușor, care n-au cercat nice o greutate de păcat, și altele. / ...

PENTRU BUNA ORÎNDUIALA

Frumos lucru iaste orînduiala și buna așezare a lucrurilor, după cum neorînduiala și amestecarea iaste lucru prea urît, în ce chip zice și cuvîntătorul de Dumnezeu Grigorie, cînd stăpînește orînduiala, toate sînt împodobite și frumsețea le iaste ne mișcată, și adevărat, uită-te
 109 la un om, care să aibă orînduirea / și întocmirea cea potrivită a mădulărilor, te întreb, oare are toată firea lucru mai frumos? oare zidit-au Dumnezeu cu ne mărginita sa înțelepciune vreo zidire mai cu multe haruri închipuită la forma cea de dinafară?

Dar amestecă-i mădulărele, pune pre acesta om cu susul în jos, fă ca să rădice picioarele spre ceriu și să întoarcă capul spre pămînt, să aibă ochii acolo, unde vedem că înrușesc umerii obrazului, urechile acolo, unde era mai nainte sădiți ochii, și, în scurtă vorbă, mută toate părțile trupului, mîinile, pîntecele, pieptul, și atunci vei vedea că nici Africa au născut, nici Lÿvia^a au hrănit hîiară mai urîtă și mai groaznică. Aceastaș să întîmplă și la cuvînt, cînd ritorul nu păzește orînduiala, fie noimele înalte, de multe feliuri pildele celor vechi, frumoasele istorii, socotințele ne clătite și tari ca diamantul, fie metaforele la fiește ce cuvînt, aligorii la fiește care perîod, și stropit cu toate florile bunei vorbiri. Sufle pre toată Araviia, după cum zice parimia, însă cuvîntul acela așa împodobit, pentru că îi lipsește orînduiala, nu are
 110 nici început, nici / sfîrșit și nu iaste cuvînt, ci întunecată și nepotrivită prăpastie. Deci, iaste trebuincioasă la cuvînt buna orînduială, nu numai pentru ca să-i dea har și frumsețe, ci și putere, ca să biruiască pre protivnicul și să îndemneze pre cei ce aud, la ori ce va vrea. De vreme ce vedem că o tabără, ce iaste rîsipită întro parte și întralta, sau amestecată fără rînduială, lesne să biruiască, dară una ce iaste cu bun așezămînt și împărțită bine, rămîne totdeauna biruitoare, pentru aceasta și de dascalii meșteșugului între cele cinci părți ale ritoricii să numără a doaoa, pre cum am zis la al cincilea cap al părții cei din tîi, și are datorie să osebească părțile cuvîntului, puînd fiește carea la locul său.

CAP. I

CITE ȘI CARE SÎNT PĂRȚILE CUVÎNTULUI??

Cuvîntul are patru părți, proimion adecă începutul, povestirea, adevărarea, și epilogos. Proimion să face în felu de felu de mijloc,
 111 după trebuința ce va fi, pre cum vom vedea / mai în jos. Povestirea

^a Lÿvia, în loc de Libya (Libia), cu grafie și accentuare eronată, după modelele sau din neștiință. Africa și Libia erau proverbiale în antichitate, pentru multimea monștrilor pe care îi produceau. Plinius, în *Istoria Naturală*, 8, 16, 42: „De aceea acolo au loc multiforme nașteri de animale... de unde este chiar și un proverb popular în Grecia, că Africa dă la iveală mereu cite ceva nemaivăzut (monstruos)”. Iar în paremiologul Zenobios, 2, 51: „Mereu Libya produce vreun rău nemaivăzut: (se spune) despre oamenii răufăcători și care mereu nascocesc un rău nemaivădit”.

^b Este vorba de părțile discursului, care, conform retoricii latine sînt: *exordium*, *narratio*, *confirmatio*; formele *epilogos* și *proimion* trimit la modele grecești.

povestește pre pricina lucrului. Adevărarea o adevărează cu socotință și să silește, cu toată puterea meșteșugului ritoricesc, ca să arate și să dovedească ceaia ce voiaște. ...

Iară epilogos, cu frumoasă întoarcere a cuvîntului, spune vorbă scurtă ce au zis în tot cuvîntul, pentru ca să le tipărească mai adînc în mintea ascultătorilor și pentru ca să le deștepte ținerea de minte a nu uita cele ce s-au zis. Știu că unii amestecă dezlegarea drept partea a cincea, cu care dezleagă ritorul mai vîrtos la cuvintele cele dicachicēsti apucăturile protivnicilor, ci aceasta nu iaste partea cuvîntului, ci a adevărării, drept ceaia să și dă la adevărire. / ...

PENTRU POVESTIRE

Povestirea iaste o tîlcuire a lucrului, și să zice băsnuitoare cînd povestește vreun basn. Istoricească, cînd, lucru adevărat și care să fie făcut. Și iarăș ritoricească, cînd nu numai îl povestește, ci îl și adaogă cu meșteșug ritoricesc și îl împodobește cu feliuri de shime. Cea methologhicească ar fi deaca ai povesti vitejiile lui Iraclis, ori cînd prunc mic și cu mîini, care îi pica lapte, au sugrumat șerpi otrăvitori, sau cînd, fiind în vîrstă desăvîrșit, au biruit pre Idra cea cu șapte capete și din întunericile iadului au adus la lumină legat pre Cherbérul cel cu trei capete, și altele asemenea, cîte au aflat poeticii carii nu știu să vorbească fără numai cu cuvinte mincinoase și cu basne.

131 Istoricească iarăș, de ai zice : Léon, Luptătoriu de Icoane, cu mincinoasă scrisoare au pîrît, ca pre un vînzătoriu, pre Ioan Damaschin, la împăratul sarachinilor ; deci mîiniindu-să acesta, i-au săcerat dreapta cea fără vină. Și pre urmă, ritoricească, deaca însăș pre această / povestire ai împodobi-o cu frumsețele bunei vorbiri, și cu mai multe cuvinte așa ai îmbogăți-o : turbat era Leon împărat împotriva ceriului și a sfinților, și cu picior ne îndumnezeit călcînd icoanele, nu vrea ca beserica cea creștinească să să închine lor cu cinstea și cuceriia cea încuviincioasă ; deci, și de mînie orbindu-să, înfricoșă cu bătai, cu temnițe, cu izgoniri, cu morți, pre acela, care ori mîndru nu ar asculta, ori îndrăzneț și obraznic nu ar băga în seamă împărăteasca poruncă. Au ajuns urletul cel hulitoriu al acestui necuvios Leon^a și la urechile lui Damaschin, și cunoscînd sfîntul rătăcirea și viclesugul vrăjmașului, au oftat, au plîns și cu lacrimi plămădite în inimă : „o, nenorocită, au zis, și de trei ori ticăloasă beserică ! și ce mînie ! ce turbare are împotriva ta iadul ? de vreme ce nu să bucură, fără numai să te vază odată spre pierzare cu totul ! Au vărsat, în vremile cele vechi, atîtea idre, și acum iarăș, ca să te rumpă cu eresurile, au născut pre un leu, luptătoriu de icoane,^a și mai groaznic decit Cherberul acela

^a Figură retorică rezultată din joc de cuvinte etimologic : *leon* înseamnă în greacă, fie *leu*, fie nume propriu, în speță se referă la împăratul Leon Iconomahul „luptătoriu de icoane“.

132 cu trei capete, pentru că poartă cunună. Mă întristez cu tine, în iaste milă de tine /, o, adunare numită cu numele lui Hs. ! ci despre ceia-laltă parte nu mă minunez, pentru că norodul acela al iadului fiind că iaste chimerius¹ și hrănită întru întunerece nu poate suferi atîta strălucire a ta, și acei negri cărbuni, zic duhurile cele purtătoare de întunerec, nu iaste cu puțință decît să-ț rănească pomenirea sfinților, pentru că strălucesc în ceriu, din care ei au căzut ca nește stele, și aceasta iaste pricina, carea pentru ca să nu să muncească mai mult, nu vor să vază nici măcar icoanele“.

133 Dar, cu toate acestea, ce au făcut ? ce au hotărît Ioan Damaschin ? oare s-au temut de chinurile cele muncitoare, care necredinciosul împărat vestiia înainte ? i-au răcit dragostea în focuri ? i-au fugit credința în izgonirile cu care îl îngrozia ? au socotit primejdia vieții ? au băgat în seamă temnițele, bătăile sau și morțile ? ba nice odată ! o, vitejie nepovestită ! o, mărime de suflet iroicească ! o, inimă fără temere și neclătită la atîtea prici și groaze ! / să pogoară odată la luptă, Ioan sare la războiu gol, și nu cu alte arme înarmat, decît cu acelea, care dau faptă bună și înțelepciune, prinde nu sabie, ci condei, și cu acesta scriind războiu împotriva eresului și asupra hîiarăi cei luptătoare de icoane și îmbărbătîndu-să aruncă atîtea glasuri, cîte săgeți, și cu cîte slove însemnează în cărți, cu atîtea rane o rănește. Deci, rănindu-să adînc de limba și înțelepciunea lui Damaschin, mugește Leon și să turbură de mănîe, turbează și spumează și ne putînd să-ș stingă mănîia cu alt mijloc, care au socotit vicleanul să facă cu viclesug și amăgire.

134 Deci, plăsmuiaște o scrisoare cu slova atîta de asemenea, cît nu o osebiia a lui Ioan, nici altul putea să priceapă viclesugul, fără numai cel ce cunoștea sfîntenia bărbatului și viața cea îmbunătățită. Să arăta într-însa că chema Damaschin pre avtocrătorul pentru ca să să bată cetatea, făgăduindu-i drept lucru nu numai ajutoriul său, ci în alergarea împreună a norodului și, în scurtă vorbă, cheile în mîini. De-aciia cu pecete de aur pecetluiuște scrisoarea, o trimite, ca un chip de dragoste, la împăratul / și-î vestește cum că Ioan, pre carele iubiia, era lui vrăjmaș viclean și vînzătoriu cetății. Ah, varvare avtocrator ! și unde îți iaste cunoștința ? socotești dar că nu va avea piept și limbă ca să să împrotivească cuvintelor tale celor mincinoase, acela care fără frică ți s-au împrotivit ! nădăjduiaște dară, să biruești cu vicle-nirile pre acela, pre carele n-ai biruit cu puterea ! greșești, pentru că adevărat acel groaznic lucru, moartea, îi va schimba, iară nice odată pre mintea cea limpede și tare în credință, și tu vei fi urăciunea ceriului și a pămîntului, fiind că turbezi nu numai împotriva icoanelor, ci și însăș spre chipurile cele din tîi ! dar ajungînd scrisoarea la mîinile

¹ *Chimerius*, un loc, în care iaste aerul foarte întunecos (nota lui Molnar).

împăratului, o-au deschis, o-au cetit, au cunoscut scrisul mîinii, s-au mirat, s-au uimit la acea îndrăzneală, și mii de nori acoperindu-i obrazul, așa mînios au fulgerat și au tunat : „și unde ai învățat, o Ioane ! meșteșugul acesta, ca să fii vrăjmaș și vînzătoriu împăratului tău ! ce te-au îndemnat, neomenitule, ca să-m viclenești viața și schiptrul ? te-am înălțat dar, la cinste cu dregătoria, care ai atîta de vestită
135 în / cetate, pentru ca să mă surpi din scaun ? ba niciodată ! și nu nădăjduiam să secer atîta nemulțămire acolô, unde am sămanat atîtea și atîtea faceri de bine.

Vezi, o, vînzătoriule ! scrisoarea, carea ai scris, și deaca nu vei ruși de rușine, vei ruși adevărat cu sîngele tău ! apropie-te, ceteste și te încredințează că vremea vieții tale va fi mai scurtă decît cuprinderea scrisorii tale aceștia ! fiește ce slovă, care să arată aici, cu tăcere grăitoare te mărturisește că ești vînzătoriu, și toate, cu un glas, te osîndesc la moarte, și de nu-ț va lepăda jos capul săcerat, această sabie a mea, să știi că alta nu iaste pricina, decît pentru ca să te muncească mai mult cu lungimea morții !” S-au turburat, s-au clătît la aceste glasuri Ioan, dar apoi pricepînd pricina, cunoscînd înșelăciunea, au răspuns cu limbă slobodă și ca un nevinovat ce era, au dezlegat lesne pîra, au arătat cum că era mincinoasă scrisoarea, au tăgăduit băsnuirile care le spunea, au osîndit pre vicleșugul lui Leon, au zis că fiind hulitoriu spre ceriu și spre sfinți, nu era minune deaca
136 pîra pre un om, mai vîrtos vrăjmaș, ci măcar / că tari răspunsuri, însă puțin au folosit pre Damaschin, pentru că varvarul împărat, orbit de mînie și de patimă, nici au vrut, dar nici că putea să le cerceteze. Deci, dă nelegiuitul cumplită hotărîre și poruncește să-i tae mîna dreaptă, ca pre ceaia ce o socotia că au statut urîtă unealtă vînzării. Minunează-se aici cine voiaște, ori de împietrirea inimii împăratului, ori de meșteșugul cel viclean al avtocratului, pentru că eu mă minunez numai de mărimea sufletului lui Ioan, carele căci pierdea mîna pentru blagocestia nu numai ne înorat la atîta ticăloșie, ci purtînd lin și vesel obrazul, ah ! au zis : „Léone, Luptătoriule de Icoane, și sălbatece, nu socoti că vei rămîne biruitoriu pentru aceasta, căci, adevă, rămîiu eu fără mîna dreaptă, că și cu o mîna mă voi împotivi ție, ticăloase, te voi turbura ! La un ostaș creștin inima iaste aceaia care numai plătește. Să știi că această rană va fi cununa cea însuflețită a biruinții mele, carea totdeauna va propovedui pre neputința ta cea mare, de vreme ce fiind tu avtocrator ai socotit să biruești numai cu înșălăciune ! ci mulțămesc, cază la pămînt o mîna, mădulariu vremelnice și sîricăcios, numai să să înalță iarăș mărirea sfinților, ori a icoanelor. Deci, tu slujitoriule fără temere, fă ceaia ce ți-au poruncit împăratul și pentru ca să nu te înfricoșezi, ia pildă de la înșăș inima mea, carea saltă cu totul de bucurie !” Așa au zis, și slujitoriul ridicînd ascuțita sabie, i-au săcerat dreapta. Sffîrșesc și eu aicea, pentru că această privire jalnică răpindu-mi glasul, mi-au tăiat și mie cuvîntul împreună și povestirea, și altele. / ...

Această adevărire să osebește de epagóghi pentru că la dovedirea și întărirea lucrului nu aduce ritorul multe pilde, după cum să vede la cea mai de sus, ci numai una, ca cum am zice : înțeleptul acela, tânărul Iosif, au fugit și așa au biruit pre muiarea carea îl chema spre / amăgire. Fugi, dară, și tu, și vei birui ori ce vicleșug asemenea ca acesta !

152 Accastă adevărire, după cum vezi, iaste alcătuită cu filosoficească scurtare de vorbă. Așa ai adaoge, ca un ritor : la războiul trupesc numai cu fuga biruiaste omul pre vrăjmaș, fiind că, de va sta la luptă, să biruiaste ; fugi, și vei avea biruința în mâini, luptă-te, și vei rămîne rob patimilor tale și batjocură poftei și iubirei ! O muiare slabă numai cu fulgerile ochilor te va răni. Vie aici martor al acestui felu de adevăr slăvitul acela și minunatul Iosif, și cu înțeleaptă fuga sa povățuiască pre toată lumea că, pentru ca să biruiască cineva aprinderea, zic, a muerii, alt mijloc nu iaste, numai să fugă de dînsa. Să odihniia în așternut miresmit cu flori cocoana aceea eghipteanca, și fiind rănită demult de frumsețila lui Iosif, nu ofta nerușinata alt, fără numai brațele tînarului, nici alte visuri vedea, fără numai pre idolul, pre care în toate zilele îl tîmîia cu suspinurile inimii ; era noapte și întuneric, vreme cu prilej de lucruri aprinzătoare trupesti, ca cele ce sînt nevrednice de lumină, / și îndemnată fiind de patimile iubirei, 153 chiiamă lîngă dînsa pre acel tînar frumos, să uită la el, și cu căutătura mai mult să arde și să aprinde, îi vorbește, și cu răspunsurile mai mult să rănește, îș întinde mîna ca să culeagă trandafirii care-i înfloria în față, ci iarăș o trage înapoi, pentru ca să nu auză, ca și altă dată, tunetele limbii lui cei mînioasă, suspină pentru ca să-i arate cu fumul acela văpaia care hrăniia în inimă, însă cunoștea că toate suspinurile ei era fără folos, pentru că nu simția și Iosif asemenea văpăile dragostei. O, vicleșug ! o, obrazniciia muerii ! hotăraște ca să-i descopere patima și să-i arate ranele sufletului ; deci, îi zise ca să-i potolească durerile, cu un rîs dulce, să-i ușureze văpaia, cu o căutătură veselă, și să nu fie atîta sălbatec și cumplit la inimă de dragoste și la chinurile sale el să salte, să să bucure. „Tu, Iosife, zicea muiarea, ești idolul acela, căruia eu, ticăloasa, mă închin în toate ceasurile ! Tu ești lumina, pre carea văz ! tu ești aerul, prin care răsuflu ! tu ești bucuriia carea 154 nădăjduesc întru această viață ! nici poftesc alt, fără numai ca să te văz odată / într-aceste brațe ale mele ; carea, de voi dobîndi, prea fericită mă pîu, și am în mîini bogăție”.

Așa au vorbit necurata aceea și de dragoste turbata sirenă, de-acia întinde dreapta, apucă de haină pre tînar, îl trage cu cîta putere avea, și cu limbă cu carea ar fi amăgit ori ce inimă, cu vorbe care pica miare cu otravă, și cu lin glas îi zice : „culcă-te cu mine” ; s-au spăimîntat, s-au turburat curatul Iosif de patimă trupestă, și de frică au simțit și răceala morții, deaca pofta fecioriei și văpaia dragostii dumnezeiești nu i-ar fi picat în inimă fierbințala vieții. Trage cu mare îndrăzneală înapoi haina, dar muiarea, carea avea la această urîtă faptă ajutoriu pre tot iadul, îl biruia la putere și la virtute. „Vai, și

unde mă aflu, zicea atunci în sineș tînărul, negreșit la cele de jos crepături ale adîncului, fiind că alt ceva nu văz împrejur, fără numai întunerece ! Alt ceva nu auz, fără numai glas de dezmierdări trupești !
 155 Nu, nu te apropiia, o Iosife ! pentru că acest șarpe, care șueră cu glas atîta de dulce, va ca să te otrăvească la suflet. Această sirenă / carea îi vorbește cu limbă cuvîntătoare, voiaște mai în scurt să-ți dea împreună cu fapta și păcatul ! aceasta iaste mreaia cea împletită, întru carea deaca să va încurca o dată inima, ți-ai pierdut îndată slobozenia și te-ai făcut rob patimilor tale celor urîte ! Fugi dar, și ca un cerb pune toată puterea ta la picior ! și cu adevărat ne băgînd în seamă amăgirile iubirei și vicleșugul Afroditei cei spurcate, au lăsat tînărul în mîna aceii mueri haina sa, au fugit degrab, și, cu fuga, purtătoriu de biruință s-au arătat, îndatăș încununat cu dafne și cu crini. Aici, acum, o tîneri ! aici, acum o iubitori de trup ! aici, o oameni ! voi, pre care-i rănește orice floare ce înflorește în față ! vă săgetează orice vorbă care lase din buze frumoase ! voi, ce vă pîiardeți îndată cum vedeți o frumsețe vremelnică ! iată, au găsit Iosif leacul pentru otrava dragostii, au găsit doftorie pentru ranele și săgețile cele otrăvite ale iubirei. Tămăduirea, leacul iaste fuga, fugiți și nu vă va ajunge nice odată amorul, măcar de va și sta înarmat cu aripi ! fugiți departe de
 156 mueri ! / și nu veți simți nici odată nici supărare, nici ghimpii cei firești ai trupului ! Fugiți, zic, și sufle cît va vrea iadul, pentru că văpaia iubirii nu vă va arde inima ! și deșerteze împotriva voastră toată tîlba sa, iubirea cea săgetătoare, pentru că departe va face a cădea săgețile, la mijlocul drumului, și nici odată, nici una nu va ajunge să vă ranească la suflet ! și altele. / ...

170

CAP. II

PENTRU METAFORA

Metafora mută cuvîntul din însemnarea sa la alta osebită, ca să însemneze alt lucru care are alt nume și numai pentru ceva asemănare, care iaste între amîndoao lucrurile acelea, să zice unul de altul, și aceasta o face nu de vreo trebuință, după cum făcea odinioară, ci pentru podoaba și răsfațarea cuvîntului și ca cum am zice : Ignatie cel purtătoriu de Dumnezeu, cum au intrat în priveliște, îndată au
 171 *înfrînat* numai cu sînta și sobornica vederea sa mânia și turbarea hiarălor celor preasălbatece și s-au arătat mai mult vrednic de mirare, decît Orfeu, fiindcă le-au îmblînzit / și fără alăută. Athanasie au *strălucit* în vremea cînd întuneca pre lume erésul împotriva besericii, și cu razele înțelepciunii au răsipit întunecările cele mai mari ale eresului, Ceriul *priveghiază* cînd doarme omul, pentru ca să-i păzească viața, și-ș spală totdeauna ochii cu lumina soarelui, pentru ca să nu *dormiteaze* nici odată. Aici metafora iaste aceasta, au *înfrînat*, pentru că fiind însușire a cailor, să mută la lei care sînt hiară neînfrîmate ; aceasta,

172 au *strălucit*, pentru că strălucirea și raza iaste însușire a soarelui, iară nu a faptei bune și a înțelepciunii, care și fără lumină luminează pre sufletul cel întunecat al omului, carele iaste lume mică. Asemenea metaforă iaste *privegherea* și *somnul* ceriului, fiind că sînt lucruri acelor însuflețiți, iară nu ca ale celor neînsuflețiți, și mai în scurt : zicerea aceia „ochii” iarăș iaste metaforă, fiind că însemnează pre sefșnicile ce au aprins firea în fața omului, dar ritorica cu puterea metaforicească, îi mută la ceriu, pentru ca să însemneze stelele care sînt între întunecările nopții, sefșnicile cele nestinse și neadormite ale aceștii lumi mari ; / ci, să vedem în cîte chipuri poate să se facă acest trópos și metaforă.

CAP. III

CITE SÎNT FELIURILE METAFORII ?

173 Patru găsesc că sînt feliurile metaforii, măcar că alți ritóri numără și mai multe. *Cel dintîi*, cînd numele care să zice de lucrul cel însuflețit, îl mutăm la lucru neînsuflețit și fără simțire, ca cum : focul, stihia cea cu față de aur totdeauna oftează și cu fum arată suspinurile inimii cei triste, pentru că vede cum că iaste izgonit aici, pre pămînt, de la patria sa și de la sferă. Marea, cînd ajunge la țarmuri, atunci să mînie și spumează, că fiind trufașă socotește cum că puțin năsip nu bagă în seamă toate valurile ei, măcar că sînt groaznice și urieșesti. Fulgerul nu iaste alt, fără numai un rîs al ceriului ce rîde și batjocorește pre ori ce păcătos, fiind că, ca un nepriceput, să cutremură de tunete, iar de iad și de tunetul cel de pre urmă ce va auzi de la Judecătóriu cel nemitárnic, nu are frică. La aceste pilde, / vezi că numele și cuvintele acestea : suspinarea, întristarea, mânia, rîsul, batjocura, sînt nume și cuvinte care să zic de cei însuflețiți, iară ritorul le mută la cele neînsuflețite. *Al doilea*, cînd cineva să slujaște cu lucruri neînsuflețite, ca cum : Vasilie, în ce chip s-au suit la ceriu, așa și jos, pre pămînt s-au arătat stîlp tare, pentru că, legată la dînsul, beserica nu s-au clătít nici odată din adevăr. *Zlataust*^a și la munții cei neumblați, unde au fost izgoniți, s-au arătat rîu curgătoriu de aur, fiind că cu apele cele de aur ale înțelepciunii au adăpat credința carea sădise mainainte și o-au făcut să odrăslească și în pădurile păgînatății. Aici, acest nume *stîlp* însemnează pre ierarhul Vasilie^b, stîlp neclătít în pravoslávie, și *rîu* pre Ioan cel cu gura de aur, cu adîncă bogăție la ori ce faptă bună și

^a „Zlataust”, calc slavon după grecescul *Hrysostomos* ; *rîu curgătoriu de aur*, provine din o veche eroare de etimologie, bazată pe apropierea fonetică aproximativă a două radicale diferite în elină : *a curge* și *a vorbi*. Această eroare a dat apă la moară *retorilor* și *retoricii*, cuvinte derivate și ele de la rădăcina *a vorbi* (gr. veche : *rhein*), să facă cele mai hazardate asociații metaforice sau de alt fel.

^b De asemenea, în elină, *stîlp* și *Vasilie* nu se bazează pe aceeași etimologie (elină : *basis* și *basileus*, cuvinte străine unul de altul, pentru noi acum, nu însă și pentru elinii care au întemeiat arta retorică).

înțelepciune. *Al treilea*, cînd să slujească cu cele însuflețite la altele așisderea însuflețite, ca cum : Iulian Paravatul^a au lovit cu piciorul pre mumă-sa ce l-au născut din sfîntul botez și lătrînd împotriva păzitorilor
 174 besericii din/oaie ce era, s-au schimbat și s-au arătat îndatăș lup și hiară sălbatecă. Zicerile acelea *dau cu piciorul, latru*, sînt cuvinte, după cum vezi, care să zică de jiganii însuflețite și să pun iarăș pentru altele însuflețite. *Al patrulea* și cel de pre urmă feliu al metaforii iaste cînd cu cele ne însuflețite tîlcuiește altele neînsuflețite, ca cum : la moartea soarelui, a căruie viață să stinge cu apusul, nu numai văzduhul cernindu-să să întristează, ci și ceriul aprinde toate făclile sale, pentru ca să-i cîntească îngroparea, cu atîtea lumini. La care pildă, cuvintele *moartea, să stinge, aprinde, făclii, mormînt* toate sînt lucruri ne însuflețite și să pun pentru tîlcuirea altora ne însuflețite.

Am zis la început, cum că alți ritorici vor că să face metafora și în mai multe chipuri, și nu numai în patru, cîte am numărat noi, adică cînd luăm neamul în locul feliului și feliul în locul neamului, care lucru iaste însușire a sinecdohiei, după cum să va arăta la capul cel mai de jos, și cînd încă vedem asemănarea ce au lucrurile întru sine și după
 175 potrivirea aceea închipuim metafora/ zicînd că *stelele* sînt flori ale ceriului și cum că florile sînt *stele* ale pămîntului, pre iarnă, că iaste *bătrînețele* anului și cum că bătrînețele sînt iarna vîrstei, fiind că atunci să imputinează fierbințala vieții, și să apropie răceala morții ; dar acestea și altele asemenea ni să pare că să cuprind în cele patru feliuri care noi am însemnat./...

PENTRU ALIGORIE

Aligoria iaste o vorbă cu totul metaforicească și carea are altă înțelegere osibită de însemnarea zicerilor. Aceasta iaste obicinuită de
 184 oamenii cei mai înțelepți carii să slujesc / cu dînsa, ori ca să nu întunece ochii celor mai proști cu strălucirea înțelepciunii lor, ori ca să urmeze însuși lui Dumnezeu, ale căruia vorbe sînt întunerec mare și adîncime multă, ori, mai scurt, pentru ca să ascunză avuțiile învățăturilor cu toate întunerecele aligoriei. Bogoslóvul Grigorie așa a ascuns slava părintelui său, cu aceste întunerece aligoricești, arătînd de odată și smereniia sa : „N-au fost oae, ci din oi cel mai ales, însă din oi s-au făcut păstorii și acum iaste părinte și păstorii păstórilor. N-au venit de dimineață la ariia cea mult roditoare, însă cu ostenelele au întrecut pre cei ce venisă mainainte.“

^a Considerațiile asupra lui Iulian Paravatul sînt la fel de greșite, și nu le imputăm predicatorilor care le-au făcut din zelul credinței pe care o apărau. Confuzia însă, între *dau cu piciorul* și *latru*, apropiate ca formă în greacă, este intențională, dar de efect la masele superstițioase, pentru care numele dat la naștere predeterminează firea celui cărui i se atribuie.

De ar vrea cineva ca prin aligorie să tâlcuiască darul care au luat Ioan Evanghelistul, ca să-ș odihnească capul pre sfântul piept al cuvîntului lui Dumnezeu, și omul sugînd din înșasă viața doftorii improtiva morții, de unde mai pre urmă adăpîndu-să cu otrăvi n-au înghițit moarte, ar zice așa : vulturul bogosloviiei cel zburătoriu la înălțime, carele ne băgînd în seamă lucrurile cele pămîntești, ș-au/întins aripile cîtră ceriu, nu numai au văzut și cu ne clipit ochiu au zărit pre soarele cel tînuit, ci zburînd și la mai mari înălțimi, s-au încuibat și într-acea lumină slobozitoare de raze și în însuși sînul soarelui.

La această aligorie să aduc și ieroglifica aceeaia, sau semnele ieroglificești ale Eghyptului celui vechiu și înțelept, care nu știa grăi într-alt chip, fără numai cu jiganii fără glas, care le zogrăvia, încît, pentru ca să înțeleagă cineva noimele sale cele înalte, era trebuință să învețe buchile hiarălor. Acestaș Eghipt, scump fiind la învățăturile lui și băsnutoriu a ne dobîndi alt cineva avuțiile înțelepciunii sale, în care să falia, ori le punea la unghiile ritorilor și a salbatecelor pasări, ca să le păzească cu armele lor cele firești și cu zburarea aripilor, ori între șerpi otrăvitori, carii mușcîndu-ș coadele, îț mușca de frică și inima sau, în scurt, tipăria mari și ne adormiți ochi care totdeauna priveghia spre pază. Aici încă se aduc și gîcitorile celor vechi, vorbă atîta întunecată, cît iaste cu neputință să înțeleagă cineva ce însemnează, de nu va avea ajutoriu ori pre un Ydép^a ori pre o sfință. Îț aduc pildă cîteva, ca să le cetești pentru poftă, și pentru ca să nu te pierzi într-însele ca într-un lavirînth, îț voi da apoi Dedal și Fisevs^a, și-ț voi arăta drumul, ca să slobozești mintea de cea mult împleticită nelesnire, ce îț împletesc acelea, tâlcuindu-ți cele ce însemnează : „Oala iaste pește, iară ce fiiarbe într-înșă, iaste carne însuflețită, cuvîntătoare și simțitoare“. Alta : „Iaste un dobitoc pedestru, înșă și de apă, iaste însuflețit și fără suflet, cu suflare și fără suflare. Tărăindu-să umblînd și slujindu-să cu aripi, ascultă și te miră și ghicește.“

Tîlcuirea lor iaste, aceii dintîi Ióna, carele era în pîntecele chitului, iară aceii de al doilea corabia./ ...

PENTRU ANTITHESIS, ADECA PUNERE DE DOAO LUCRURI IMPROTIVITOAARE

Numim antithesis acea shimă, cu carea împreună doao lucruri improtivitoare și facem acelea minuni, care și înșasă firea nici odată nu poate să facă. Deci, antithesis iaste cînd zicem : Dumnezeu cel nemuritoriu s-au făcut om muritoriu, slugă, cel ce iaste împărat, zidire, cel ce iaste ziditoriu, și asemenea. Pildă de antithesis va da Lucea-

^a Este Oedip ; Fisevs este Tezeu. Oare atîta mitologie știa Molnar ?

214 fărăl cel mîndru, adecă : Diiavolul, carele vrînd să strălucească ca soarele, au pierdut și lumina stelei, și, după cum cetim, poftind ca să-și înalțe scaunul preste ceriuri, au căzut în cele mai de jos ale prăpastiei. / Și unde nu va fi ceartă și războiu în vreme cînd și în ceriu să aude, acolo, unde e locul păcii ?

Din ce loc va lipsi turburarea și vrajba, cînd și în raiu nu lipsește, întru care au lăcuit totdeauna o liniște desăvîrșit ? unde nu vor fi fortuni, de vreme ce să află aceste și în însuși limanul fericirii cerești ? un luceafăr tîrbură pre acea neturburată cetate a ceriului, pentru că voiaște să-i apuce în mîini schiptrul și să stăpînească și pre însăși stăpînirea a toată zidirea, voiaște mîndrul acela, să strălucească nu ca o stea, carea strălucirea sa o împrumutează din lumina și din strălucirea soarelui, ci ca soarele, care are din firea sa, ca să fie chip a lui Dumnezeu, și voiaște a avea norii scaun. Dară greșești, o hainule ! de ești vîltur, trebue să șezi la picioarele lui Zevs, iar nu să-i covîrșești scaunul ! de strălucești ca un mărgăritariu, trebuie să-i împodobești împărăteasca coronă, iară nu să o viclenești ! de înflorești între florile cele cerești, ca un crin alb, să cade ca plecîndu-ți capul să te închini ; iară nu, înălțîndu-ți cerbicea, să nu bagi în seamă pre cel ce ți-au dat / 215 atîta frumsețe ! de ești între cetele îngerilor cel dintîi serafim, arză-te dragostea, iară nu pîsma ! Ia-ți aminte, pentru că mîndria ta te va arunca din lumină în întunec, din înălțime în adîncime, din ceriu la iad ! Și iată, privești de jale, să cufîndă Luceafărul în prăpastiile cele dedesubt și în zăpodiile cele întunecoase și îndată să face tată întunecului ; ceta ce vrea să arate izvorul luminii, s-au făcut cărbunele iadului, cel ce era stea a ceriului și începătoriul îngerilor s-au făcut începătoriu diavolilor, înoată în vîpăi cel ce să odihniia în limanul fericirii, bea venin și otravă, cel ce se desfăta cu ambrósii și cu nectăr, aude hule și blestămuri cel ce auziia numai cîntările duhurilor cerești, calcă pre jarul care nu să stinge în veci, cel ce cu picior mărît călca preste stele pururea strălucitoare, are lăcuiță întru adîncimea cea întunecoasă cel ce avea mainainte ceriul, și, în scurt, zace cufundat în mare și în împîclată prăpastie a întunecului, cel ce mai mult decît amiază zi lumina. / ...

222

CAP. XVI

PENTRU APOSTRÓFI, ADECĂ INTOARCERE

223 De multe ori ritorul, între povestirea sa, să întoarce cătră cîte o față și vorbește cu dînsa/ca cătră Dumnezeu, cătră Fecioara Maria, cătră înger, cătră sfinți, cătră oamenii cei ce sînt de față, cătră vîi^a și cătră morți sau cătră lucruri neviețuitoare și nesimțitoare. Ca cum : cătră soare, cătră stele, cătră fîntîna, cătră riuri și cătră munți, cătră flori, cătră copaci, cătră dumbrăvi și cătră altele asemenea, și atunci face shimă carea avînd după fapte și numele, să numește apostrofi. Să aducem pildă, la apostolul Vártholomeiu, pre carele viu l-au despoiat

^a Eroare, în loc de *vii*.

de piiale varvarul Astiag : cumplit la inimă mai mult decât alt cineva în lume s-au arătat varvărul Astiag, fiind că au dezbrăcat pre apostolul Vartholomeiu, nu zic numai de viață, ci și de însași piialea sa, despoind-i tot trupul. Oh, varvare ! oh, tirane ! și unde te-ai născut ? în munți ? cine ți-au dat țiță ? Leii ? lupii ? Cine te-au crescut ? Hiarăle ? Bălaurii ? ai inimă sau iaste de hiară, ai droburi sau sînt de marmure ; ești om sau urtoriu de oameni și fără omenie. Dar, inimă, Vartholomee ! inimă, această piiale a ta stropită cu însuș sîngele tău va fi porfiră besericii și să va arăta în lume mai prețuită decât piiala / cea de aur a Argomáthilor^a ; cu aceasta vei face o timpăna slăvită ca să cîmți biruințele și vitejiile ce ai făcut împotriva vrăjmașilor tăi celor văzuți și nevăzuți, și să va face un steag care va fi cel mai frumos la războiu și la luptă și care îți va propovedui vitejia cu cîte rumperi are ; acum, cu adevărat ești oae cerescului păstoriu, fiind de cumplirea varvaricească tuns atîta demult, încît te arăți tot o rană ; acum, cu adevărat te-ai dezbrăcat de omul cel vechiu, fiind că te văz gol și de însași piialea ta.

Știi bine, o apostole slăvite ! că ușa ceriului iaste strîmtă, deci, ca să treci cu mai multă leznire, te-ai dezbrăcat nu numai de haine, ci și de piialea trupului tău ; știi că mult chinuitul acela Iov s-au lăudat că s-au dus gol din lumea aceasta, deci tu, cum ai minunată mărime de suflet, ai vrut să mergi mai gol, și deaca Adam, cel întîi zidit, după ce s-au biruit de satanicescul șarpe, s-au acoperit cu piei de dobitoace, tu, după ce ai biruit pre tot iadul, te-ai dezbrăcat și de însași piialea ta. / ...

PENTRU IPERVÓLI, ADECA CÎND RITORUL FACE ÎNTREBARE
ȘI SINGUR RĂSPUNDE

Această shimă să zice și cu alt nume etiológia, apandísis, propaydósís și aftapocrysis, și să face cînd ritorul întreabă îndată și răspunde, dînd răspunsul degrab, nu așteptînd de la altul, cum e : ce te lauzi, omule, cu floarea tineretelor tale ? ci vremea o vestejește, ce te sumești cu stăpînirea și puterea ce ai ? ci iaste vremelnică și să țin toate de o norocire nestatornică, ce te ții mare pentru bogățiile tale cele mari și multe ? ci fug cînd socotești că le ții în mîini, ce te înalți pentru cînstile, ce îți dă lumea ? ci sînt fum, ce te bucuri pentru bunul noroc ? ci, ce bun noroc poate să aibă cel ce iaste izgonit de patria sa și rățăcește în pustietatea acestii vieți. Să dăm paradígmă de această shimă la / Fecioara cea prea curată Maria, nume atîta de dulce și vrednic de a-l încununa adese ori cu laude. Eu, cu adevărat, mă aflu la o mare nedumerire, o, Maică Fecioară ! De vreme ce nu știu cum

^a Argonauților. Îmi vine să cred că Molnar nu și-a supravegheat corecturile. Pentru Mineie însă va trimite om însărcinat special cu corectarea.

te-aş numi, ca să îtleuesc măririle tale cele mari; aş fi vrut să te numesc ceriu, întru care au strălucit soarele cel tănuit, dar tu fiind mai desfătăta şi decît ceriurile, ai încăput în pîntece pre cel ce nici ceriurile nu-l încape; aş fi vrut să te numesc raiu, întru care s-au desfătat Dumnezeirea, dar acólo s-au arătat şarpele satanicesc care cu otravă de moarte au omorît pre tot neamul omenesc, însă la tine n-au îndrăznit nici să să apropie; aş fi vrut să te mărturisesc noian de daruri dumnezeşti, ci căutînd iarăş asupra-ţi de toate părţile, nu găsesc margine; munte înalt de sfinţenie, ci ştiu că nu te-au acoperit potopul ticăloşiei ceii de obşte; te-aş zice aleasă ca soarele, frumoasă ca luna, dar iarăş socotesc că n-ai pierdut nice odată lumina, nici te-ai întunecat; voiu să te zic nor, dar acela nu ne dă, ci ne răpeşte soarele: trandafir, dar te văz mai curată decît zăpada şi mai albă decît crinurile; 234 crin, dar cine / nu ştie că tu te-ai născut împărăteasă îngerilor, împodobită cu porfiră dumnezeiască? şi altele. O, măriri, care amuţesc pre ori ce limbă! o, lavirinth, în care să piiarde ori ce minte! o...! şi altele./...

255

CAP. 26

PENTRU APOSIOPISIS, ADECA CURMARE DE CUVÎNT

Aposiopisis, carea şi curmare să zice, iaste cînd limba alergînd ca un rîu prea repede, la vorbă fără veste tace şi, în curgerea cuvîntului, tae glasul şi cuvîntul, aducînd îndată şi pricină cuvioasă după lucru, ca cum: o, varvaricească cumpîlire de inimă a tiranilor celor urîtori de Hs. ! cîte chinuri au găsit pentru ca să dezrădăcineze din 256 inima credincioşilor pre Hs. şi credinţa lui; au aflat roate / deasupra cărora înălţînd trupurile îndată le pogorîia şi în mormînt; tauri de aramă care făcea pre oamenii cei cuvîntători să mugească ca neşte dobitoace ne cuvîntătoare; văpăi care stîngea viaţa; unturi de lemn, plumburi care fierbînd aducea frigul morţii, unul să frigea pre grătare, altul să cufunda în smoale, acesta îngheţa în zăpadă, celălalt să ardea pre jăratec, vezi pre cîţi îneacă în mare, pre cîţi spînzură în văzduh, pre cîţi răneşte cu băţai, pre cîţi răneşte cu sabia, aci să leagă de coadele cailor, care alergînd îi rump prin mijlocul drumurilor, acolo, în saci cu şerpi, care cu otravă fac să simţă şi amărăciunea morţii. Într-altă parte îi despoae cu brice, le scot dinţii cu cleşte, îi acopere de vîi cu pietrii, îi arde cu făclii, îi aruncă din vîrfurile munţilor, îi ţintuesc la copaci, la priveslişti să fac mîncare leilor, la uliţi, baijocură copiilor, în temniţe... dară n-am atîtea cuvinte, ca să povestesc toate feliurile cu care Maxentie, Néron, Dioclitian şi alţi gonitori ai besericii şi slujitori diavolului au socotit să stîngă credinţa şi să izgonească din lume numele lui Hs. /...

PENTRU APÓRIA, ADECA UIMIRE

Să face shima aceasta a apóriei, cînd ritorul arată bănuiala minții și strîmtorîndu-să de mulțimea lucrurilor, ne știind ce să hotărască, strigă de multe ori, cu Omir :

„Ce întii, ce apoi, ce mai pre urmă
voi povesti cu amăruntul“

268 Cu shima aceasta ai lăudat pre toată ceata apóstolilor : și cum
să vă numesc, o, iroi ai besericii ! o, apostoli preaslăviți ! ca să tîlcuesc
darul ce ați priimit din ceriu sau bunătățile care ați arătat în lume,
sau isprăvile / iroicești și faptele cele prealuminate care ați făcut
269 pentru folosul neamului omenesc ; numi-vă-voi albini, fiind că din
floarea dumnezeirii, carea iaste dumnezeu cuvîntul, ați supt nectarul
dumnezeescului dar, sau munți înalți, la care mainainte decît la ori
ce loc au luminat lumina dumnezeescului dar și raza cea făcătoare de
viață a soarelui celui tănuit ; zice-vă-voi sare, fiind că ați păzit pre
toată lumea de stricăciunea cea putrezită de păcate, sau vulturi zbu-
rători la înălțime, carii încunjurînd tot pămîntul ați propoveduit la
toate neamurile pre Hs. și credința ; să vă zic trîmbețe care ați che-
mat neamul omenesc la pocăință sau plugari carii cu plugul crucii și
cu sudoarea feții ați arat inimile și sămînînd sămînța cea evangheli-
cească, ați săcerat sufletele întru jîtnițele cerești ; să vă numesc trăsnete,
că ați ars idoli și ați stins rătăcirea ; temelii preste care întemeiată
fiind beserica nu să teme nici de cumplitele vînturi, nici de cutremu-
rele erésurilor ; lei, carii cu învățătură, cu glas tare ați gonit păgîna-
tatea și ați spăimîntat pre tot iadul ; luminători, carii cu vîrsări de
269 faceri de bine / ați îmbogățit pre toată zidirea ; pescari, carii întin-
zînd mreșile în marea lumii, ați vînat pre toate neamurile, ce era
mainainte încurcate în lanțurile pescariului celui satanicesc ; atlândi,
pre ai cărora umeri stă nemișcată și neclătita, fără frică adunarea cea
numită cu numele lui Hs. Dară să piiarde mintea întru atîtea slave, și
întroatita mulțime să turbură cu totul ; deci nu știu, și altele./...

PENTRU PROSOPOPEIE, ADECA INFĂȚIȘAREA UNUI PLĂSMUIT OBRAZ

278 Prosopopeia nu iaste alt, fără numai o facere și plăsmuire a
unui obraz, și această shimă să face cînd ritorul aduce la mijloc pre
cei ce sînt de față, or pre cei depărtați de oameni, pre cei vii sau pre
cei morți, ca să vorbească / și de multe ori dăruind încă și la cele
neglăsuitoare și necuvîntătoare, glas și cuvînt, aduce și dobitoace și
pietii și cetăți și împărății și gîrle și munți și copaci și fîntîni și pre
soare și pre stele și ori ce alt. Deaca ritorul, cu prea puternicia pro-

- sopeiei vrea să aducă din prăpastia iadului un suflet din cele ce să muncesc, așa ar vorbi mai mult cu oftări decât cu glasuri către ori ce om păcătos; o, ticălosule și decât însuș dobitoacele cele necuvântătoare mai necuvântătoriu! măcar că ești cu suflet cuvântătoriu, așa dară nu caști, fără numai la cele de acum, nu alergi, fără numai la cele vremelnice, altă desfătare nu bagi de samă, fără numai acelea ce-ț făgăduiaște mintea trupească, de ești ca un Arg^a la cele pămîntești și ca un orb la cele cerești, și pentru ce toate zilele și lunile și anii și toată viața ta o treci ne înălțînd nici odată ochii tăi către ceriu care iaste patria ta cea de sus? Așa și eu socotiam ca să găsesc odihnă în bucuriile și dezmiardările lumii; deci, nu mă îndeletniciam la alt, fără numai să-m satur pofta mea cea nesățioasă/ și pătimitoare.
- 279 Vedeam orice stea, măcar că pentru mine era un sãlbatec comit, că nu-m ploao fără numai o vãrsare stricãtoare de suflet. Dormiam supt umbra unui copaci, măcar că umbra aceeaia nu-m pricinuia, fãrã numai moarte adevãratã. Mã închinam la ori ce idol, măcar că nu cunoșteam din mincinoasa și nãlucita aceeaia dumnezeire, fãrã numai pagubã trupească și sufltească și, în scurt, am sãrit în grãdinile iubirii, am cules acolo toate florile și mi-am încununat creștetul cu toți trandafirii Afroditei. Alergam de-acia, fãrã înfrînare, unde mã împingea patima și pofta. Deci, iubitoriu de avuții stringeam avuții, și pentru ca să le adun, o, cîte nedreptãți, cîte ucideri am îndrãznit a face! uneori iubitoriu de slavã poftiam cinste, și pentru ca să dobîndesc acel fum deșert, cîte sudori n-am vãrsat din obraz! o, cîte nopți am petrecut fãrã somn pentru gînduri și pentru grija! și iarăș, uneori mi sã pãrea frumos lucru lenevirea și odihna, și iatã-mã odatã întins zãceam întru lenevire toatã zioa, pre așternut stropit cu mirodii. Junãm cu Dionis,
- 280 sãgetam cu obșteã, încît, de ai fi fost ucenic/ lui Pithãgor ori de cre-deai mutare de suflet^b cu însuș acest filosof, m-ai fi numit alt Sardana-pãl. Darã în cea de pre urmã ce folos am avut? ce cãștig? care iaste rodul ce am cules din atîtea desfãtãri și odihne? vai! rîsurile mi s-au schimbat în plînsuri, bucuriile în întristãri, theãtrumurile și jocurile în adevãrate traghédii. Trãesc, darã poftesc totdeauna moarte, pentru cã, măcar iaste amarã, darã mi s-ar pãrea mai dulce decât aceastã viațã, și iarăș, moriu de dureri în tot ceasul, darã nemuritoriu nu vãz nici odatã sfîrșitul cel prea dorit al vieții mele ceii ticãloasã, ci numai fierb ticãlosul, în smoala întunerecului, mã arz tot în vãpãi, deciã hranã viermilor și deciã batjocurã necontenitã hiãrãlor satanicești. Învațã-te acum, tu, din ticãloșiile altora, ca sã-ți îndreptezi greșalele. Înțelege odatã cum cã iaste muncã și iad și cum cã diezmiardãrile lumestii nu pricinuesc alt, fãr numai munci vecinice sufletului. De ai minte, spalã cu lacrãmi pãcatele tale, pentru cã în urmã nu va fi destul ca sã te lãmureascã nici tot cuptoriul iadului, pãnã nu cazi la un
- 281 mormînt, stinge-le cu ploaia ochilor, iar alt feliu cu greutatea/ cea nemãsuratã ce au, te vor cufunda împreunã cu mine jos, în fundul iadului.

^a Argus.

^b Metempsihozã.

Deschide-ți ochii acum, cînd ai vreme, și, de ești tîner, să știi că moar-
 tea săceră nu numai rodurile, ci de multe ori și florile și, de te-au
 orbit cu totul dragostea acestor lucruri vremelnice, să-ți lumineze mintea
 aceste văpăi și patimi ale mele. Ah ! și de aș fi avut eu vremea carea
 tu o cheltuești, ca să cumperi cu fapte nelegiuite, munca vecinică. Ah !
 și de aș fi avut eu puține zile dintraceste multe, în care tu te veselești
 și cu care, în tot ceasul, câștigi întunecările cele vecinice, o, cît de lezne
 aș fi câștigat eu vecii cei fericiți, alta, cu adevărat alta, și cu mult
 mai osebită mi-ar fi viața, decît aceea ce am trăit mainainte.
 Lacrămile mi-ar fi curs totdeauna din ochi, până ce aș fi stîns
 cu iale acest foc nestîns, în care mă muncesc și mi l-au aprins pă-
 catele. Suspinerile mi-or fi eșit din adîncul inimii, cît să îndemne cu
 iale ceriul spre milosérdie și stelele spre milă. Aș fi vrut să nu-m fie
 altceva hrana, fără numai împreună cu Dávid pîinea durerii, nici aș
 282 fi avut trebuința de beutură, pentru că lacrimile mele/ mi-ar fi stîns
 setea, somnul nu aș fi vrut să mi să apropie vreodată la gene, fără
 numai cu primejdie să să înece în valurile lacrărilor, și deaca obosit
 aș fi căzut în așternut n-aș fi poftit să fie aceasta, fără numai o pîiatră
 aspră carea să-mi chinuiască, iară nu să-mi odihnească trupul, și lîngă
 aceasta să fiu ținut în dreapta pre Hs. răstignit, și în stînga o căpă-
 tîină cu sîngele Stăpînului meu celui răstignit, să fiu spălat în tot
 ceasul nelegiuirile mele și iarăș, dintr-acea căpătîină fără par, fără sim-
 țire și fără minte, aș fi luat eu minte și înțelepciune și cu pomenirea
 cea de-a pururea a morții cei vremelnice să fiu dobîndit viața vecinică.
 Așa vream face^a eu, așa trebuie să faci și tu, pentru ca să nu oftezi
 vremea care și eu acum o plîng, și pentru ca să nu poștești, fără nici
 un folos, numai un ceas, după cum și eu, în zioa de astăzi, îl doresc și
 nu îl am ; ț-aș fi zis și mai multe, dar, deaca această ticăloasă a mea
 vedere, aceste văpăi ale mele, această putoare, acești viermi nu te
 îndemnează a schimba viața și a părăsi păcatul, nu te va îndemna nici
 283 limba, măcar că, ca o aprinsă ce iaste, îți vorbește cu cîntare/fierbinte.
 Cu acest mijlóc putem să facem a vorbi și lucrurile cele neînsuflețite,
 fiind că meșteșugul ritoricesc dăruiește glas și la lucrurile cele fără
 glas./

^a Formă veche de condițional trecut = aș fi făcut, menționată în gramaticile
 din epocă.

VIAȚA / LUI / BERTOLDO, / ȘI A LUI / BERTOLDINO / FECIORUL LUI; / DINPREUNĂ ȘI A LUI / CACASINO / NEPOTULUI LUI. / ACUM ÎNȚIU CULEASĂ DIN CĂRȚI ISTO/RICEȘTI FOARTE DESFĂ/TĂTOARE. / SIBII, ÎN TYPOGRAFIA LUI PETRU BART. / 1799 * /

ISTORIA ACESTUI ROMANT

Mai mult decît doao sute de ani sînt, de cînd neamul italianesc se desfătează cu dulceața cetirii acestui romant mic comicesc; toți, care știu ceti, cu deadinsul cetesc viața acestui Bertoldo; pruncii îl știu mai de rost, doicile și femeile cele de casă povestesc celor ce nu pot ceti, și cei ce nu l-au cetit, din auzul altora învață / multe pilde și învățături ale acestui om minunat, și le țin minte, și ce să zic multe? Fără po-ciu zice că Bertoldo, în Italia, este mai vestit și vrednic de cinste decît Blobart în Țara Frîncească, de vreme ce viața, cuvintele și pildele lui se asemănă învățaturii și *Istoriei esopicești* sau să poate asemăna cu povestirile scrise în *Sanhopánca*.

Viața lui Bertoldo s-au ivit cătră sfîrșitul al șaisprăzecelea sută de an, într-o cărtică foarte rău typărită, în care să află multe lucruri, care lui Bertoldo nice aminte nu i-au venit să le grăiască. Însă origihinalul din care s-au cules aceste foi, până astăzi are trecere; / în cetăți, în orașe și prin țară să vinde. /

Scriitorul acestii mici istorii este Iulius Chesar Croce, care dela *lira*, romînește numindu-să *cobză*, au luat polecra sa, pentru că el așa i-au pus numele ticăloasei cobză, care o bătea pre ulițele cetetii Bonóniei, asămănîndu-să cu cîntăreții Podului celui Nou din Paris. Să zice că acesta întîi ar fi cîntat viața lui Bertoldo, în stihuri, după aceia scriîndu-să mai pre larg, au avut trecere.

În anii cei mai pre urmă a vieții sale au adăogat Croce la *Viața lui Bertoldo* și a doao parte care cuprinde *Viața lui Bertoldin*, / feciorului lui, dară aceasta nu-i așa desfătătoare ca cea din tîiu. După moartea lui Croce, Camil Scăligher dela Frátta, au scris și a treia parte, ce cuprinde *Istoria lui Cacasino*, feciorul lui Bertoldin. Această a treia parte este lipită de a doa parte, și s-au vîndut una cu alta, iar partea care cuprinde viața lui Bertoldo, veste mare au avut tot deauna în Italia, încă și întralte țări s-au vîndut cu mare folos. /

* În -80 mic de 3 foi și 44 pagini.

În suta a șasa de ani stăpînea în Longobârda, craiul Alboin, carele avea rezidența sa, în cetatea Verona; acest domn era bun, blînd și drept, și toată Italia au fost stăpînirii sale supusă. Pre aceea vreme, în ținutul Veroniei, într-un sat, Bretagnana, era un țaran, anume Bertoldo, născut cu o statură a trupului foarte urîță, că era cu capul mare, lungăreț ca un ou, cu părul roșu și rătunzat, urduros la ochi, și genele, pre margini, roșii. Nas avea mare, roșatec ca sfecla, /

2 nările largi, gura să vedea largă, mai până la urechi; în fălci, din nainte i să vedea doi dinți, strîmbi pe din afară ca niște colți, barba era deasă și lungă în cotor. Asemenea schimosite și urîte era și cele lalte părți ale trupului lui, că picioarele era cam strîmbe, și mîinile scurte și cam flocoase.

Așa era statura și chipul lui Bertoldo, din afară urît și grozav la vedere, iar firea cu atît i să arăta a fi împodobită cu darul înțelepciunii; el era omul cel mai pornit spre veselie, în satul Bretagnana, în care lăcuia; vecinii mai cu deadinsul asculta pildele lui cele de învățătură moralești, decît ale altor dascali, și cînd să întîmpla, între vecini prici sau judecăți, el mai drept hotăra decît mai marii acelu loc. /

3 Întro zi i-au venit lui Bertoldo aminte să meargă să vază și el cetatea și curtea crăiască. La aceasta numai curiozitatea l-au îndemnat. Deci, mergînd în Veróna și ajungînd în tîrgul cel mare, au început a să mira la casa crăiască, socotind a fi o biserică mare; acolo, aproape, să sfădea doao mueri, aprinse de mînie una asupra altuia. Cearta lor era pentru o oglindă, că una să prepunea că o ar fi luat bărbatul ca să o dea ceialalte. De aici fiește cine poate socoti până unde au ajuns mînia acestor doao femei, cîte măscări, cîte bateri de joc au scornit în potriua alteia, înferbîntate de focul mîniei. Tocma atunci, cînd să certa iale, trecu un slujitoriu al curții crăești, pre acolo; au zis cătră iale să nu să certe în tîrg, ci să meargă în curte, la craiul, că el le va porunci să li se facă judecată direaptă; și numai decît s-au potolit toată gîlceava cea dintră iale. Iară acelea mergînd să-și schimbe hainele și să-și tocmească vîliturile capului, au venit la curte grijite.

Bertoldo, carele înțelesese cuvintele slujitorului, cum că craiul este domn bun, milostiv și ascultă plînsorile tuturor și să sîrguiască să îndrepteze pricinile fiește cărui supus al lui, și vîzînd cum stau porțile polății crăești fiește pentru cine deschise, și cum nu oprește strața pre nime, au mers și el înlăuntrul căsii divanului, unde ședea craiul în tron; mai era și alte scaune în rînd așezate, pre care să șază boiarii și sfetnicii, că, până întra cea vreme, ei sta toți în picioare; iară Bertoldo nimic sfiîndu-se de craiul, nici de cei ce sta împrejur,

4 cînd toți sta cu smerenie ascultînd, el au șezut / pre scaunul cel mai aproape. Unul din ei nesuferind această îndrăznire fără omenie, și mai mult mirîndu-să de chipul lui, înfruntîndu-l i-au zis: „Pentru ce ești așa de obraznic și șezi înaintea craiului, fiind boerimea de față?”

Bertoldo răspunse : „Pentru ce să nu șez ? Dacă în biserică, unde este marele Dumnezeu, putem șede la o laltă ?”

Craiul auzind aceste cuvinte ce răspunsese Bertoldo, au poruncit să vie înaintea craiului mai aproape și l-au întrebat craiul : „Cine ești ?”. Bertoldo au zis : „Eu sînt un om”. Craiul l-au întrebat iară : „Dară cînd ai venit în lume ?”. Bertoldo răspunsă : „Cînd bine au voit Dumnezeu să mă așeze întrînsa și să mă nasc din părinți, că eu de acestea nu am avut grije”. Craiul l-au întrebat : „Care este patria ta ?”. Bertoldo au zis : „Lumea, că ce-m / pasă mie, ori cine fie domn preste ia, numai eu să am voe să mă hrănesc din roada pămîntului, stăpînească-o ori cine va vrea, eu nici voesc să-l știu cum îl cheamă. Acum șez întrun sat, nu departe de-ici, ce să cheamă Bretagnăna, și am auzit că și părinții miei au lăcuit acoloa”. Craiul au întrebat : „Dară ai muiare și prunci, sau doară și frați ?”. Răspunde Bertoldo : „Adevărat că am avut astăzi, cînd am purces de acasă, și de sînt ei în starea, în carea i-am lăsat, trebuie să fie toți morți”.

— Și pentru ce ?

— Pentru că mergînd eu dela dînșii, ei era în pat și dormea. Aceste răspunsuri făcuse pe craiul tot mai curios, și întreba iarăși :

— Ce este mai iute de cît umbletul cel repede ?

— Gîndurile.

— Spune-mi, zice craiul, care este vinul cel mai bun ?

Bertoldo îi spune :

— Care să bea la mesele cele înalte domnești și care nu-l cumperi cu bani.

— Cine face măgulire mai multă ?

— Acela care vrea să înșale sau ne-au înșelat sau umblă să ne amăgească.

Mai pre urmă începu Bertoldo cu satiră împotriva ocărmuirii și a curtenilor. Pentru această îndrăznire să supără craiul și au poruncit să-l depărteze din curte.

— În zadar, prea înalte craiule, adăogasă Bertoldo, eu sînt ca muștile, care cu cît le gonește cineva, cu atît mai mult să întorc iară îndărăpt.

— Bine, așa dară, cu moarte te vei pedepsi, de vei îndrăzni a intra întralt chip, în curțile mele, fără numai cu o gloată de muște.

— Așa va fi, prea înălțate craiule ; și purcesese din curte să meargă la satul lui, unde au și ajuns cătră sară. /

8 A doao zi s-au întors iară la Verona, pre un măgariu, foarte slab, belit la spinare, și descălecînd au mers la craiu și zise :

— Domnule ! eu am venit în căraușia cu care vin muștele, și stă dedesuptul porții împărăției tale.

Că măgariul să stricasă mai rău, și cu atîta îl acoperisă muștele nespuse de multe. Așa să împlinisă ce s-au zis de Bertoldo, cît nici craiul nu-i putea să-i stea împotriva, ci primindu-l să rămîie iară în curte, poruncisă să-i dea să mănînce, însă Bertoldo îi era mai mult să auză hotărîrea judecății despre oglindă, de cît de mîncare. Că în sara

trecută amîndoa părășele adusese un număr mare de femei mărturie, și ascultîndu-le craiul au hotărît să se strice oglinda în doao, preste mijloc, și să o împartă fiește cărîi, cîte o parte. Una striga împotriva /
9 acei hotărîri, ceaia laltă să arăta mulțămîta; pentru aceeaia au poruncit craiul să se dea oglinda întreagă cei ce strigasă să o nu o strice. Toată curtea se minuna de un Solomón ca acesta¹, însă lui Bertoldo această hotărîre nu-i plăcea, ci au zis craiului: „Domnule, fii milostiv și mă
10 ascultă, că judecata care ai hotărît, mi să pare a nu fi destul cernută înaintea de / hotărîre. Au nu știi cîte vicleșuguri stăpînesc multe femei, măcar că preotul nostru ne-au povestit despre zisele lui Solomon, dar aici nu încape lauda lor, ci să ivește lucrul almintrelea.

Acestea ascultînd craiul, ca la un romant, care este scris foarte bine și închee aceste cuvinte în sine, adecă: „Mîne, vei mărturisi împărăția ta însuș, despre nestatornicia și mînia cea prea cu asupră a lor,“; și răspunsă craiul: „Nu te pricepi, iar de vei dovedi cele ce-mi spui, să aștepți mila mea; ci dară, pasă întîiu ca să cîni“; „În grabă mă duc“, zisă Bertoldo. Și mîncînd cu rînduiala cumpătului, care era învățat să trăiască, după cum să și obicinuisă, să doarmă pre o legătură de pae mai cu odihnă, de cît alții pre pilôte. Și sculîndu-să
11 de dimineată, ca să plinească cele ce grăisă cătră craiul, / au mers să afle sălașul acei femei, care pierdusă judecata oglinzii, și aflînd-o, ia l-au cunoscut, că Bertoldo era de față, cînd să hotărîsă judecata despre oglindă. „Foarte bine“ începu el a zice: „de ar fi avut craiul sfatul meu înaintea lui, tu nu ai fi pierdut judecata, ci eu am venit să-m arăt părerea de rău pentru tine, că noi, carîi judecăm și despre alte lucruri... însă eu nu-ți pociu descoperi taina, până cînd nu să va face preste toată cunoscut, fiind că mi frică să nu iasă cuvîntul“.

Iară femeia începu: „...Crede, iubite Bertoldo, și să mă cunoști ca pre o persoană dintre femeile cele mai tăcute și tainuitoare, spune-m, rogu-te, ce voește craiul?“. Bertoldo răspunsă: „Să știi că văzînd
12 craiul cum s-au rărit bărbații în războaiele și bătăile țării, / și fiind acum mai multe femei decît bărbați și voinici, împărăția sa vroeste să dea poruncă ca să poată lua un bărbat șapte mueri...“ „Oh, ceriule! Oh! cum poate să fie aceasta?“ oftă femeia. „Așa este“ zisă Bertoldo, „și tocma mîne să va vesti această poruncă, dară să nu spui nimănui“. Iară ia, eșind el din casă, să grăbea să meargă la o vecină să-i spue vestea ce auzisă dela Bertoldo; și spuind, aceasta au mers de au spus la a treia vecină. Atunci adunîndu-să multe femei la olaltă, s-au sfătuit să meargă toate la craiul, să se pue împotriva acei porunci, ca să nu să vestească; și mergînd la craiul, s-au suit în palat, și acolo începură toate o gilceavă și zgomot, care nu să mai auzisă în curtea crăească, că striga împotriva craiului imputându-i. Bertoldo nimerisă mai înainte de iale în palat / și să făcea și el, dinpreună cu ceialalți, carîi era acolo,

¹ Pilda aceasta este despre Solomon însemnată, că voind să hotărească o judecată a duor femei, al cui este pruncul, au poruncit să-l împartă în doao laturi și să dea fiește cărîi o parte, fiind că amîndoa zicea că-i pruncul ei, și așa au cunoscut Solomon pre maica pruncului. Însă cea adevărată au plîns și s-au rugat să nu tae pruncul în doao părți.

a să mira că venisă să vază o mulțime de femei mânioase, care striga din palat neînțelegându-le nime, nici putea ști ce voesc iale. Iară craiul auzind atîta mare gîlceavă, s-au pogorît, să știe de ce să ceartă, și ce voesc aceste femei bune. Dară muerile tot nu înceta, nici că-l lăsa să grăească, ci mai tare striga, cît nimenea, nici craiul nu să putea dezvalbe din cuvintele lor ; ...mai pre urmă, începu o femeie bătrînă a striga : „Ce ? o poruncă neauzită în părțile acestea... să avem noi șapte mueri un bărbat ? Noi șapte, numai un bărbat ? Ce socotești, craiule ! ba dacă-ți trebuie ție un ort de femei, ia-le, ține-le, ce ne pasă noao, că noao, unul nu ni prea mult“. Celelalte striga : „Ade-

14 vărat, oricine din bărbați, / carele îndrăznește a-și lua luiși încă o muiare lîngă care are, de acela, să mă crezi, jupîneasă vecină, să va da veste, ba încă și mai rău va umbla cel ce va face vorbă să-și ia pre a treia, ci să știi că nici unul nu va ajunge să ție șapte mueri“. Și începu iară bătrîna : „Ce ? să am eu numai a șaptea parte din bărbatul meu ? Ba mai bine l-aș omorî cu mîinile mele, cît sînt de bătrînă“.

Din aceste cuvinte s-au desvolt craiul, pentru ce să pricesc iale ; mai pre urmă vîzînd comendășul cetății că nu să mai odihnesc, au rînduit străji carii au domolit ceata, iară muerile înfricoșîndu-se, să ruga în genunchi ca să le iarte, și craiul înfruntîndu-le, cunoscînd a lor slăbiciune și mînie grabnică lezne crezătoare fiind, le-au trimis dela el, iară pre Bertoldo l-au dăruit craiul întrebîndu-l : „Oare n-au 15 fost / el ursitorul acei gîlcevi ?“. Bertoldo carele cunoscusă inima craiului, i-au răspuns : „Domnule ! eu cunosc eugetul tău cel născut spre iubire de adevăr, și eu încă nu ascunz, ci-ți spui că eu sînt pricina gîlcevii aceia, ca să grăești atît rău asupra muerilor, cît bine ai fost cuvîntat de iale în sara ce au trecut“.

Iară doamna lui Alboin s-au aprins de mînie, dacă au auzit pentru 16 întîmplarea ce stîrnisă Bertoldo, să-și bată el joc de partea femeiască într-un chip ca acesta ; au scris la craiul, tocma într-o vreme, cînd era să afle Bertoldo milă și har dela craiul. Monărul cetește scrisoarea crăiasii, vede ce cere crăiasa, și aceasta îl pune la gînduri. Bertoldo cam vedea ce gîndește craiul, și au zis : „Măcar cum, domnule, lasă-mă să merg, lasă-mă / înaintea doamnei împărăției tale, că mi să pare a avea ia chef să mă bată, însă eu am bună nădejde că voi scapa și din lațul aceștii ispite a ei tocma așa, în ce chip m-am mîntuit dela alte nevoi“. Și-i zisă craiul : „Eu atîta știu, că crăiasa voește numai să grăiască cu tine“. Deci mergînd Bertoldo înaintea crăiasii, s-au arătat cu acea drăznire, cu care era el deprins să grăiască cu craiul ; iară crăiasa carea socotisă mai înainte cum să-și izbîndească, l-au primit cu bună voire, întrebîndu-l : „Tu ești Bertoldo ? Eu te cunosc de pre fața obrazului tău, care ai osăbită de alții“. „Adevărat, așa este, împărăția ta, și eu însumi știu că nici fața, nici forma trupului meu nu va plăcea nimărui, și nici împărăția ta nu o vei afla mai frumoasă ; destul că organele trupului meu, după cum le-au croit firea, sînt încredințate numai mie singur, că mie nu-m trebuie masă sau casă împodobită, nici că am lipsă de vășminte scumpe, eu nu port nici roșu, nici alb, ca alte

persoane, care să pleacă și să măresc împărăției tale“. „Ha!“ zice crăiasa, „acum văz că mai mult s-au luminat priceperea ta“. Bertoldo răspunsă: „Precum văz și eu, mai că așa este, că deatunci încoace mi-au dat multe de cap“. Atunci zisă crăiasa: „Pentru aceeaia te dăruiesc și eu, cu cinstea carea ai simțit dela craiul; vino dară de șezi“, arătându-i o laviță ce era acoperită cu un covor de mătăasă, care era într-un unghiu al căsii, așezată deasupra unei fîntîni ascunsă.

18 Bertoldo începu a povesti că știe vrăji și vede lucruri care era să se întîmple omului. „Eu văz, / zisăse, că supt lavița cea acoperită, de desuptul ei, nu-i lucru curat, pentru aceeaia mă rog să mă erți că nu-s ostenit să șez pre un covor așa frumos de mătăasă“. „Pre legea mea“ să miră crăeasa; și zice: „Bertoldo, tu știi solomonîia“. „Eu știu încă și mai mult“, răspunsă el, „că văz cum țin toate doamnele cîte o nuiă în mîna, și acele nuiale nu le țin iale spre vreo podoaabă, ci ca să-mi bată spinarea; și eu știu și cine-mi va da varga cea din tîi: una din cele măritate, care mai puțin cinstește pre bărbatul ei, iară din cele nemăritate sau văduve, va da aceeaia în mînc, carea s-au lenevit astăzi mai mult decît toate altele, în trebile lor“. Acum mai încremenisă toate și să uitau una la alta, unele se înroșisă, altele zîmbea a rîde, și nici una nu era, care să dea întîiu; însuși cele mai

19 de / frunte s-au tras îndărăpt, pentru că nu vrea să se învinovătească în cele zisă mai sus, ci l-au dat pre mîinile unei străgi să-l păzească, apoi să-l scoată din cetate bătîndu-l, și poruncind să nu-l cruță.

„Eu văz bine“ zice Bertoldo către crăiasa, „că împărăția ta mi-ai hotărît o pedeapsă strașnică, ci eu numai de un lucru mă rog, ca să nu dea în cap“; iar crăiasa ascultîndu-l au poruncit să dea știre strejarilor, că crăiasa nu vroește să-l bată pe cap; el încă grăia către ei: „Iată, că ați auzit să nu bateți pre căpetenia¹, iară tinerii cu

20 slujitorii, cînd l-au scos / urma mergînd din dreptul lui Bertoldo, carele mergea înainte, și cei carii au adus porunca dela crăiasa, dinpreună cu straia și cu soldații, încă așa au înțeles, să nu dea în cap, adevă în cel ce mergea ca o căpetenie înainte, iar pre cei ce vin după el, să nu-i cruță, ci să-i bată; și începînd străjile a da în cei ce mergea să yază sfîrșitul, s-au întors unii bătui, iară Bertoldo au scăpat nebatut. Craiul Alboin auzisă de această marghioală priveliste și să pornisă a rîde, pentru neînțelegerea ce s-au întîmplat; chemîndu-l să vie la curte, unde să mai sprijînea și alt om, cu care-și petrecea craiul, și-l chema Fagotti; cu acest om avea Bertoldo foarte val mult, că-l luasă în curte să veselească pre craiul și pre crăiasa, după cum să știe

21 că pre vremea aceeaia era modă să ție / toți domnii măscărîci. Fagotti în măscări întrecea pre Bertoldo, și socotea, prin fața lui cea mult aplecată spre rîs, că-l va întrece prin întrebări, ca cu fisognomia, că Fagotti era cu mult mai frumos decît Bertoldo.

Scriitorii au semnat numai unele întrebări de Fagotti pusă să le răspundă Bertoldo, că celelalte le-au aflat mai toate prostătece și ne-

¹ Aici să vede o asemănare la cuvîntul acesta, *cap*, și să zice și *căpetenie*, adevă un om, carele merge înainte unui număr mai mare de oameni.

vrednice de typariu. Destul că Fagotti întreabă : „Cum ai face să aduci apă într-o sită ?” Bertoldo răspunde : „Eu aş aştepta până ar îngheţa”. Bravo, striga carii auzisă. „Cum ai socoti nealergînd să prinzi un iepure ?”. „Eu aş aştepta până ar fi în frigare”. Bravissimo !. „Dară cum te-ai îmbrăca să nu fii nici îmbrăcat, nici desbrăcat ?”. „Eu m-aş vâlui într-o mrege care prinde peşti”. Şi iară întreabă Fagotti : „Ce /
22 buruiană este, care o cunosc şi orbii ?” Bertoldo răspunde : „Urzicile, că urzicîndu-să orbul, or la mîni, sau la picioare, el simte asupra că-i de urzică”. Prescurt, nici o întrebare n-au rămas nerăspunsă. Mai pre urmă nu ştiia acesta ce să mai întrebe pre Bertoldo, ci începu a-l batjocori, că-i sînt nădragii şi călămintea rupte. Bertoldo începu a zice cătră Fagotti : „Dară tu rîz de hainele mele, căce le vezi rupte, acum să luăm aminte la obrazul feţii tale cîtu-i de zgăriat, şi oare nu vom vedea pete mai multe pre el de cît cîrpituri pre nădragii miei” : şi înfierbîntat fiind venisă lui Bertoldo să scuipe ; deci, luînd slobozire dela craiul să scuipe în palat, unde ar fi cu cuviinţă, într-un loc mai urît, el scuipă în obrazul lui Fagotti, şi înfruntîndu-l pentru fapta
23 aceasta, au zis / că el loc mai feştelit şi urît, în palat, n-au văzut, ca să scuipe airea. Şi aşa mîniîndu-să Fagotti, s-au dus din curte, nice s-au ivit mai mult în curtea crăiască... / ...

34 Acum să domolisă crăiasa socotind că perisă Bertoldo, însă n-au trecut multă vreme la mijloc, ci i-au început a-i părea rău de Bertoldo şi au plîns îndelung după el, iară craiul văzîndu-o de supărare şi de întristare cuprinsă, i-au spus că Bertoldo trăiaşte, şi povestindu-i ei
35 craiul cele ce au auzit / dela străjari, cu ce învăţăături minunate ş-au petrecut ei prin dumberavă, şi cum i-au învăţat faptele blîndeţelor, prin pilde, pentru care li s-au făcut milă de dînsul şi l-au slobozit. Şi aşa l-au pofit crăiasa să se arate iară la curte, şi trimetînd craiul după el, obidat de atîtea întimplări, au zis trimisului : „zamá încăl-zită şi preteşug încălzit, nu fac haz ca din tîiu. Doi loţi de elefterie fac mai mult ca o mază de aur, că dacă-l turtesc în fabrice, fac din trînsul lanţuri care leagă pre mulţi”.

Însă aducîndu-şi aminte de blîndeţele şi iubirea de oameni a craiului, au făgăduit că va merge, supt aceste tocmele : *întăi*, să rămie muiarea lui şi feciorul stăpîni acelor moşii ce stăpîneşte el acum, în
36 Bretagnana, carele moştenisă / el dela strămoşul lui, că Bertoleno le iăsasă lui Bertolto, dela Bertolto le căpătaseră Bertoldo, şi dela Bertoldo venisă în mîna lui Bertoldino, feciorului lui. *Al doilea*, el voeşte să rămie în hainele ţărăneşti, numai să fie ceva mai grijite, şi să-i dea casă curată, fără podoabe, şi să nu-l silească cu bucate carii nu-i vor plăcea lui să guste din trînsele. Cu aceste tocmele aducîndu-l la curtea crăiască, i-au dăruit boeriia unui sfetnic crăesc în Longobardia, şi aşa scriu despre acesta, că n-au ştiut altul să judece mai drept decît el, încă şi judecăţile cele încurcate şi grele, craiul lui le încredin-tasă să le descurce. Nici au putut alt ministru a da sfat mai bun şi drept prinţipului său de cît Bertoldo. /

37 Dară Bertoldo, lîngă toate bunătăţile care ş-au agonisit dela craiul, a-au avut noroc să le petreacă îndelung, că-l rînduia să împace feţele

carii sta în judecată, și să le facă îndeostulare direaptă. Și iară, în loc să mai guste și el ca toți ceia lalți sfetnici, aura cea desfătătoare a cîmpului, maica cea dulce a sănătății, el să îndăletnicea cu lucruri trebnice ale curții. Aorea trebuia să grăiască mai până răgușea, că a scrie nu știa. Mai pre urmă bolnăvindu-să, i-au început a-i slăbi puterile din zi în zi tot mai rău, lîngă toată strădania doftorilor. Și așa au murit, că cu doftorii în viața lui nu era învățat. Și aflăm că mainainte de ce ș-au dat sufletul, să fie făcut aceste învățături către craiul : să cumpănească toate în cumpăna dreptății, cum pentru bogat

38 așa și pentru sărac ; / să nu pedepsească pre nimenea până nu-l va judeca ; să nu scurte viața nimărui fiind mînios ; să iubească pre toți cu față direaptă ; să cinstească pre buni și pre înțelepți ; să lipsească pre cei neînvățați și pre pîriși ; să caute dreptatea văduvelor și a săracilor... /

39 Și murind Bertoldo au poruncit craiul să-l îngroape, în cheltuiala crăiască, și să-i ridice un stîlp, întru pomenirea lui. Această epigramă carea să află scrisă pre stîlp, încununează faptele și mărirea înțelepciunii acestui țaran, și îi împodobește viața și după moarte :/

40 Un om urît la față fi aici îngropat,
Însă cu mari daruri de fire coronat ;
Că au fost înțelept de sfetnici omenit,
Numele îi Bertoldo, și craiul l-au iubit,
Chemîndu-l la curte să-i fie proptitoriu,
În sfaturi, în taine un mijloc de ajutoriu,
Și, de ar fi lăcomit, aduna mii și mii,
Dar au murit mulțămît și fără bogății.

*

Voi, carii cetiți pre stîlpul acesta ce-i scris,
Nu-l judecați după față, ci după pilde ce-au zis ;
Nici să uitați, ci țineți pre Bertoldo aminte,
Și cele ce zice faceți cu simțire fierbinte. / ...

EVANGELIILE / LA TÓATE / DUMINECSELE / SI /
SZERBETORILE / PRESZTE TÓT ANUL, / KARELE /
KU / ÉNDEMNAŘEA PRĚA CSINSZTITEJ SI SLEVI-
TEJ / DOAMNEJ KONSILIARISICZEJ / MARGARITEJ
TOMEJAN / PRE LIMBA RAEMLENĚASZKĚ AU TEL-
MÉCSIT ŠI / DREPT VESZELIA JEJ CSĚA SZUFFLE-
TĚASZKE / KU ORTOGRAFIE UNGURĚASZKĚ LA /
TIPARJU AU DAT / PĚRINTELE DAVID BIRO SZFA-
ENTUL PETRU [DEN RAENDUL PIARISZ]TILOR /
LA [BUD]A / AL DOILEA PREA KITIT [PRIVIL]EZAT
TIPARIU. / TIPĚRIT EN TIPOGRAFIA UNIVĚRSZI-
TATEJ KRĚJESTY / 1799 *

Praefatiuncula ad Lectionem Evangelii

En dragostea cșea entru Hrisztosz adunaczi si ku szaengsele csel prĚa szkump rĚszkumpĚraczi Krestini Evangelia cșea pre astĚzi raenduitĚ szkriszu-au Szfaentul Evangelisztul Luka la doaozecsi si unu de kapete, la doaozecsi si csincsi de sztihuri, kare pre Limba RumaenĚaszke asa szau tĚlmecsit, aszcultaczi ku frikĚ DumnezejaskĚ

În transcriere :

EVANGHELIILE / la toate / DUMINECILE / și SĂRBĂTORILE
preste tot anul, / carele / cu / îndemnarea prea cinstitei și slăvitei /
doamnei consiliariței / MARGARETEI TOMEJAN / pre limba rîmle-
nească au tîlmăcit, și / drept veselie ei cea suflătească / cu / ortografie
ungurească la / tipariu au dat / Părintele David Biro Sfîntul Petru, din
rîndul piarișilor / La Buda / Al doilea prea chitit privilegiat Tipariu. /
Tipărit / în Tipografia Universității Craiești / 1799.

Mică prefață la lectura Evanghelii

În dragostea cea întru Hristos adunați și cu sîngele cel pre scump
răscumpărați creștini, evanghelia cea pre astăzi rînduită, scrisu-au
Sfîntul Evanghelistul Luca la doaozeci și unu de capete, la doaozeci
și cinci de stihuri, care pre limba rumânească așa s-au tîlmăcit, ascultați
cu frică Dumnezeiască.

* În -8 de 127 pagini. Tipărit cu litere latine, cu ortografie ungurească (după BVR).

I OBSERVAȚII / DE / LIMBA RUMĂNEASCĂ / PRIN /
PAUL IORGOVICI / FECUTE. / ÎN BUDA / S-AU
TYPĂRIT LA CRAIASCA UNIVERSITAȚII TYPOGRA-
FIE. / 1799* //

II *Tu, in agendo bonos, in loquendo sequere
peritos / Horatius /^a*

III ILLUSTRISSMULUI / ȘI ÎNALT PREAOSFINȚITULUI / DOMNULUI
DOMN / IOSIF IOANNOVICI / DE / ȘACABENT / PRAVOSLAV-
NICULUI EPISCOP / AL / VERȘETULUI, CARANSEBEȘULUI, /
LOGOJULUI, ORȘAVO-MEHADIEI, ș.a. //
PREAMILOSTIVULUI / ARHI-EREU ȘI PATRON / A SEU / DE-
DICĂ CARTEA ACEASTA / ÎN CEA MAI ADINCA UMILINȚE /
AUCTORU.

V *Preamilostive domnule !*

Pentru a putea după cuviințe numera virtutele cele ceresci, cu care
tu, illustrissime, strelucești ici, jos, în negura pământului, unde tu dintr-o
aplecăciune a inimii cei mari ție înnașcută, pre tot omu fer uitarea la
nație sau la relighie, care numai trebuie ajutoriu tău, acoperi, rogaciunile
VI celor mișei ascuți și ne ostenit umbli / ca pre aceia din mișeliia lor să-i
redici, de care eu însumi doi anni și jumătate bucuroase marturie am fost,
pentru a putea descriia așa precum eu în mine sămt, priveghierea ta la
buna stare acelora ce ție sunt încredințați, portarea de grije, ne prupta
osteneală și nenumeratele supăreri, care tu din nespusa iubire de om
VII ai suferat, / pentru a așeza în eparhia ta scaun sciințelor spre luminarea
minții a tinerilor ca cândva cetățeniilor folositori a patrii : pentru a face
cunoscută atâtea și așa virtute ; aș trebui cuvântarea celor mai elocvenți :
căci puterea me e mică și opul (cartea) acesta, care eu din fiasca dra-
VIII goste în semnul mulțemirii pentru facerile / tale de bine, de care și pre
mine, prin cei a mei partaș ai fecut, numelui teu am dedicat, e mai
imperfect, de cât ce ar putea respunde splendorei marelui numelui teu
acestuia.

IX Îns spre detoriile neclitite ce eu am atins în carticica aceasta, stă
giura ta, care me obligă a conoșce pre tine ca pre / cel ce grijesce de
fericirea nații și a școalelor, cătră care și eu am cutezat a areta arderea
me. Deci primesce carticica aceasta ca fructuri cei mai din tău a înve-
țeturilor mele sub acoperemântul teu cel dulce, cu care tu pre toți, cei
ce se sergusc în sciințe, acoperi : ca să fie mie mila ta spre aintatea și

* În -8 de XVI+93 pagini. Împărțită în trei „secții” : *Observații de Limba Ru-
mânească, Exemplurile și Reflecții de spre starea romanilor.*

A fost reeditată : Paul Iorgovici, *Observații de Limba Rumânească*, Prefață de Stefan
Munteanu, Ediție critică, studiu introductiv, tabel cronologic, note, bibliografie de Doina
Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, Editura Facla, Timișoara, 1979. Se editează origi-
nalul, în stînga, și în dreapta transcrierea cu litere latine, interpretativă. În fragmen-
tele produse de noi, am transliterat.

^a „Tu în acțiuni urmează pe cei buni, în vorbire pe cei pricepuți.” (lat.).

- X îndemnarea cătră / cele ce sunt spre folosul patriei și a nației. Că tu esci ecsemplaru toleranției și a iubirii de om, acoperitoriul celor mișei și sprijinitoriul celor asupriți. O fire-ai tu spre buna stare a nații, mai bătrân între toți arhi-erei !

Al înalt preaosfinții vostre
Cel mai mic
auctoru

XI

LA CETITORIU

În carticica aceasta^a, cetitoriule binevoitor ! vei vedea cuvintele limbii noastre romanesci, ca nește remeșite a limbii unei nații care au numerat cândva mulți puternici împerații : dintre care pre *Iuliu* Chesariu și *August* împeratu, și acuma prin lunele, de pre nomele lor așa numite *iulie*, *avgust*, în tote calendarele romanesci, precum și în mineiu romanesc de tote lunele, adeche mineiu de obște, spre vecinica laude pomenim. /

- XII Precum cuvintele care vorbim și nomele care portem, ne merturiscesc pre noi a fi urmetorii nații romanesci, așa și starea noastre a rumănilor de acuma ne arate chiar că așa de parte am cazut din floarea sciințelor și limbii, căt acuma cuvintele de sciințe, care s-au întrebuintat în redecina limbii care noi o vorbim, se par noo, în starea aceasta, a fi streine.

Iar tu, cititoriule binevoitor, dache vei deschide ochii minți tale, și vei strebate la redecina cuvintelor a limbii nostre, adeche, de vei judeca de limba nostre nu dope parere, ci dope ființa limbii, te vei încredința că cuviintele cele de lipse în limba nostre pentru sciințe, se cuprind înveluite în redecina cuvintelor a limbii nostre, și pentru

- XII accia s-au zeuitat din limba nostre, / pentru că sciințele, ca pricina a cuvintelor aceloră, s-au vescezit în limba nostre una cu starea nații.

Deci, dache te atinge cătva lauda numelui romanesc, stă cu dedinsul de cultura limbii romanesci, scuture a tot cuvântului redecina, și de acolo trage atâtea cuvinte, pre căt se pote întinge poterea vorbei de redecină. Spre așa sversit dacă va putea ție sluji ecsemplurile de mine, în cartea aceasta, alcătuite, me voi socoti omul cel mai fericit în lumea aceasta.

Calea cătră lucru, la care eu te îndemn, e ne umblată și e pline de spini și de rugi împlicați ; îns ia duce la o câmpie lată, înfrumșetată

^a Lucrarea lui P. Iorgovici era caracterizată elogios de către N. Iorga : „Scrise *Observațiile de limba românească*... și prin ele ridică furtuna asupra capului său. Unguri îl muștrară pentru că credea în originea romană a poporului său, iar sîrbii pentru că li disprețuia buchile și predica scrierea cu litere romane. I se făcu un proces, fu aruncat în temniță, i se cercetară hîrțile, care fură arse, afară de dicționarul la care lucra. Cînd, după cîteva săptămîni, se dădu drumul acestui «agitator valach» pe terenul filologiei, el își cîștigă, de acum înainte pînea ca fiscal sau comptabil privat și ca educator al copiilor unui span : iarăși ca Șincai. ...muria la Verșet, în Mart 1808, la 21 ale lunii, nu fără bănuieli de otrăvă” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 294—295).

XIV cu multe feliuri de flori, din care albinele serguitoare sug sucu și fac din trānsu așa gătiture care trece preste poteriile / minții omenesci. Acestora serguințe și tu urmeaze, și din cuvintele limbii romanesci ceii de redečină, suges cu acu minții tale, ca albina din flori, cuvinte spre înfrumșetarea limbii nostre.

La aceasta eu, ca un fiu a nații, pre toții iubitori de nație învit, și comunicând cu toți cugetele mele de spre înfrumșetarea limbii, rog pre toți ca, ce nu s-au potut doplini^a din neagiungerea minții mele spre capetarea pornirii, să facă bine a adaoge din ceia lor, și lipsele ce le vor descoperi în opul (cartea) meu, să nu le respandeașche spre împedecarea folosului nației, care este pornirea me, ci să mi le comunice cu mine : eu nu numai me voi sergui a le îndrepta așa lipse, dache le voi cunosce adeverate, ci încă voi multemi acelaia care m-au îndreptat. /

XV Tot însul să aduche cât poate, la folosu commune : îns, pentru a agiunge la așa svârșit, se cuvine a lesa la o parte toate împedecările : căci sunt unii omeni care fiind învețați a scriia, a vorbi întrun feliu, nu vreu să creade că întraceiaș limbe și altmintrelea să poate scriia și vorbi bine : sunt unii și de acela neam, care toată sciința sa o înteresc cu auctoritatea altuia de la care ei au învețat : și nu vreu să creade că altu întralt mod aceiaș învețând, și acelaș pote înveța ceva adeverat, ci, mai neclețiți întracela cuget fer temei stau, că, ce altu adeverat sau bine reu spune, aceia cu de dinsel reu trebui să purceade din gura sau scriptura învețetoriului lor. La acestia cred a fi destul a spune din regula

XVI aceia filosofiei : în judecarea ori de fie ce adevăr, / a nu se uita numai la caracteru acelui ce scrie adevărul acela, ci la pricinele care scrietoriu urmeaze în descoperirea acelui adevăr, iar mai vārtos în materia aceasta, la care eu învit, să se pune înaintea ochilor pornirea care eu am, adevche folosul tuturor, de la care să nu cumva abată pre cineva vro deșerteciune sau vro invidie.

Secția I

OBSERVAȚII DE LIMBA RUMANEASCĂ

Domnezeu, părintele a toate fepturilor, prin nimica alta n-au mai ales pre om de cătră cele lalte dobitoace, mai vārtos de cătră prin minte și potința de a cuvānta. Căci vedem precum cele mute sânt și mai tare la trup, mai multe rabdă și mai tare fug. Apoi, nici n-au atāta lipse de ajutoriu cel din afară. Ele mai curend încep a umbla, a pasce, a înnota preste ape, fără nici un învețetoriu, însa natura le învețe. Mai toate de cătră frig sunt îmbricate cu vesminte din singur trupul lor și au nește / arme loruș înnescute ; dar hrana capet mai fie deunde, pentru care toate omului multe grije este. Așa dar, noo ne-au dat rație, adevche minte precepătoare, prin care au vrut se fim pertași celor ceresci. Ci, mai însa rație nici nu ne reau ajuta atāta, nici nu se reau putea așa areta în

^a *Doplini*, în loc de *deplini*.

noi, de ce percepem cu mintea, nu ream putea descoperi prin cuvinte. *Quintilianus*.

Măcar că prin peccatul stremoșesc, firea omenească s-au schimbat, pentru că de toate dulcele răului ne-am departat, dar tot au mai ramas ceva semințe în firea noastră cea mutată din firea cea din tăiu : între care dorul cel ce cu nici un fel de bunetate a lumii acestia se poate stempera și tendenția (tinderea) către starea bucuriei cei de pururea și către rândul, prin simțirea cea din leuntru conosem.

- 3 Că, de vom intra cu mintea la cele ce se fac întru noi, vom percepe că ne / îndemnem cu o putere ne oprită a face o re de ce nu scim pricina ; faptele acelea, la care ne duc îndemnerile ne percepute, sau *instincturii naturalii*, le conosem prin simțiri, achede prin experienție, au că sunt noo bune, au ba. Dar fiece bine capetem, cu care se poate îndulci trupu, dar tot sufletul care prin binele trupesc în atăta se îndesuleaze, în cât puterile lui închise în trup pot lucra fer mare împedecare în organele trupului sănătos, în cele laite, dorul la un bine mai mare, ca la izvoru domnezeesc, de unde s-au și însuflat în trup, nu poate stinge. Deunde se nasc întru noi multe feliuri de lipse, la care fie cine om, dopă rânduiala lui Domnezeu, are trebuințe de ajutoriu altor. Dar pentru a face conosciute la alții așa trebuințe, este dată la fie ce om putința de a cuvânta. Cu care și cei muți se nasc, ci întrinșii
- 4 e numai împedecată prin organele cele imperfecte (nesăvîrșite) / a trupului. Precum vedem în copii sugători care ne având încă organele trupului cuprinzătoare de cuvinte, putința de areta lipsa sa, o face conosciută prin alte semne, și auzind dese ori aceleaș cuvinte, le începe a spune de jumetate.

- Fîind că natura omului se cuprinde în suflet și în trup, iar lipsele aceste zise, așijderea de acolo purced, și pentru aceia trebuințele naturale se chiama, pentru că d'n natura unuia fiește căruia om nascut se trag, așa dar la tot omul, fer discriminare, care e prin însa nascere suppus la lipsele aceste, este dată și putința de a le descoperi prin cuvinte ; îns cuvintele și modu de a descoperi perceptul minții prin cuvinte, nu sunt la toate națiile într o forma. Nici într aceiaș nație nu vorbesc toți cu acelaș mod. Căci, încă de la început, au fost unii omeni mai aleș la minte, deci întrinșii și cuvintele ca semnele a perceptului minții, au
- 5 fost mai alese. Deunde / s-au aflat alții care au semnat modu de cuvântare a omenilor a celor aleș ; mai alții din modu acel semnat, au fecut regulele, dopă care cuvintele a limbii aceia se așaze întru înțelegerea lor, se alchetuesc și se greesc. Regulele acestea, mai întâiu au fost numai resfirate prin cuvinte, până când cineva din nație au dat sie osteneală de aduce regulele acelea într-o sistemă, achede, precum ele, din natura lor, una dopă alta urmeaze. De aici s-au nescut la toată nația, modu ales de a cuvânta între omenii cei învețați.

Pentru aceasta, tinerii a națiilor celor culte (alese), per lângă altere sciințe, învațe în școlele cele bine rânduite, grammatika limbii materne sau cartea care învațe regulele de a scriia, a pronunția, a liga mai multe cuvinte sau a face *construcciuni*, dopă proprietatea și osebirea limbii, așa ca tot ce cuprind cu mintea, să poate descoperi prin cuvinte cuvîn-

- 6 cioase ; la aceasta se cere o mulțime / a cuvintelor, care tinerii o agonisesc din cărțile omenilor celor învețați într așa mod : adevche, profesorii și învețetorii așa feliu de cărți cetind pruncilor în școlă, înțelegerea unuia fiește căriia vorbe, cu care auctoru au ligat cugetul seu, o ecplică dopă toată cuprinderea ei, care vorbe tinerii, din rânduiala profesorului, le întrebuințaze în ocupațiile care sânt îndeletniciile scrise a cas, când e recreație. Din așa rânduiala a școalelor, tinerii nu numai se folosesc cu agonisirea vorbelor de multe feliuri, ci încă prin regulile limbii ce o scie din sugere, se desvelue întrînșii puțința de a grei și se întinde la agiungerea înțelegerii a omenilor celor aleș la minte, prin care și mintea lor se frumșetaze.

- Dache atting tinerii la anii cei de percepere adânce, ei între atunci în școlele cele mai în alte, unde învațe detoriile cătră Dumnezeu, sine și apripele, într așa mod, ca ei însuși, cu mintea lor, / să perceapă adevurul detoriilor acestora. Spre aceasta se trad tinerilor învețeturi înainte găitoare, precum e loghica sau modu de agiunge prin cugetare la aceia lumină a minții, cu care să putem conosce ce e adevărat a judeca și a încheia de toate cele ce cad sub simțirile nostre, care operație (lucrare) a minții o aretem prin cuvinte ; deunde a loghichei este a înveța în ce se cuprinde virtutea cuvintelor care spre acela svârșit se întrebuințaze ca nește semne a perceptului minții, ca tot însu' auzind cuvântul să înțeleagă și perceptul minții ce e ligat cu cuvântul acela.
- 7

- Din loghica pășesc la fizica sau la aceea parte a filosofiei în care învațe a conosce puterile, proprietățile (osebirile) unuia fiește căruia trup ce cade sub simțirele nostre. Prin acestea conoscem ce se face în lume și conosciința aceasta fie care om o poate ave ; îns, pricina de ce o faptă se întâmplă așa / și nu amintrelea, aceasta e fundată în puterile unuia fiește căruia trup dela Dumnezeu însemenate. La aceasta conosciințe se cere dela om osteneala și creștere omenească ca să o poată agonisi prin învețetura fizichei. Spre ecemplu : tot omu conosce când ploie, fu'gură ș.a. Îns pricina aceea nu scie tot omul. Așijderea și rândul cel de mirare și necletit în curgerea stelelor, distanția lor una de cătră alta, precum și cursu lunii în ocolu pământului. Schimbarea aerului prima vara, vara, tomna și iarna, care ne schimbă întracelaș vreme se face una spre ajutoriu altia ; aceste toate, la toți sânt conoscute. Numai filosofii, din conosciința fepturilor acestora, pășesc la conosciința puterilor cele ce sunt înnascute întracastea, care toate, dopo îndreptarea puterilor acestora se fac. Și așa, din puterile cele înnascute în om, dopă care el lucră și întru care natura lui se cuprinde, trag și detoriile lui, / spre acela principiiu așezate ; precum toate fepturile prin puterile lor înnescute la acelaș svârșit, spre binele tuturor, aleargă, așa și omu, feptura înțelegătoare, e detori fapte sale, dopă voia lui Dumnezeu, la binele tuturor a îndrepta. Deunde urmeaze detoria cătră Dumnezeu, cătră sine și apripele. Care detorii din însele fepturi, prin care Dumnezeu voia sa o arata, și prin însa minte omenească conoscute, se chame detoriile naturale, pentru că omului sunt înnascute, de la care nici o întâmplare poate pre om desliga.
- 8
- 9

La fiește care din științele aceste se cer cuvinte alese care altminterlea nu se întrebuințaze în cuvintele cele de toate zilele; pentru a nu le zeuita, omenii cei aleși le au așezat în cărți typerite, cu adevărata a lor înțelegere, puse între vorbele cele proste, după rândul literelor prin care încep. Cărțile de așa feliu se numesc dicționare, iar cartea ce cuprinde în

10 sine regulele învețetore / cum trebuie să se întrebuințeze așa cuvinte, după proprietatea limbii, se numesc grammatica. Dache într o nație se află mai mulți omeni învețați, cuvintele acele învețate mai dese ori se aud, pân din zi în zi le încep a vorbi mai toți, și cei prosti, și așa ese limba înmulțită cu multe feliuri de vorbe. Spre ecsemplu : cei ce cetesc acumă novellele sau novinele, câte cuvinte noi dintrânsele întrebuințaze în cuvântarea cu aceia la care spune ceva nou.

Aceasta dache vom appлека la starea nații nostre, unde nici științele nu floresc, prin care limba și nația împreune se înfromsetaze, nici dicționare, nici grammatica pân de curând n-au fost, vom percepe lesni pricina pentru ce din limba noastră atâtea cuvinte s-au zeuitat ; și acesta e punctul spre care eu întind observațiile mele. Și fiindcă starea limbii

11 și a nații întracelaș paș umblu, deci spre mai mare înțelegere aceloră / ce se ating de limba, se cere o scurtă conosciință de istoria romanilor sau românilor. Deunde se trage nomele acesta români ? Unde au fost capetenia împereții rumâniilor ? Sub care împerat romanesc s-au așezat români în Dachia ? Deunde se trag rumâni cei de acumă ?

Românii, precum este cunoscut din toate istoriele, se nomesc așa de la cetatea care o au redicat-o *Romulus*, și după nomele seu au numit-o *Roma*. / ...

39

A

Ainte, de la *ante*, *Vor*, *ante*, deunde zicem în-*ainte* ; de aici vine : *aintăre*, *proficere*, *vorrückten*, ce zicem *avanțirui*, de la franțuzi *avancer*, *avanțer*, de la *avant*, *avant*, ce vine de la *ante*, *ainte* ; face paș înainte.

Aintate, *profectus*, *Fortgang*, *Vorthail*, *mergere* înaintea.

Aințementul, *promotio*, *Beförderung*, ce zicem *avanțemânt*, paș la stare mai mare.

Annu, de la *annus*, *das Jahr*, deci *annali*, *annales*, *Jahrbücher*, cărți în care se scriu faptele ce se întâmplă întrun *ann*.

Perenne, *perenne*, *immerwährend*, de *pururea*.

Perennale, *perennale*, iar aceia : *perennalitate*, *perennalitas*, *Dauerhaftigkeit*, *traiu* în *pururea*.^a / ...

75

În limba romanească, vor zice alții, se pot scria cherți de tot feliul : așa dar nu e de lipse a adaoge, în limba noastră, cuvinte noi ; au dache e de lipse, acelea cuvinte să le închipuim din închipuirea cugetului nostru, au să le luom de la o nație vie, cu care treim, mai bine decât din

^a De remarcat caracterul cu totul artificial al vocabularului românesc notat de autor.

76 redecina limbii noastre, fiind ea aceea e mortă^a. La aceasta se cuvine a sci că în toată nația se cunoscă deschilinare între omenii cei prosti și între cei învețați prin științele cele înalte; altmintrelea vorbesc și gândesc cei prosti, altmintrelea cei învețați. Deci, cel ce trebuie să scrie ceva, trebuie să / aleagă așa cuvinte care sunt spre înțelegerea materiei ce scrie. Dache materia aceea e spre învețetura omenilor celor prosti, atunci scriitoriu trebuie să întrebuițeze așa cuvinte, cu care vorbind să-l înțeleagă aceea pentru care scrie. Cei ce au scris până acumă în limba noastră, întrăceia au pus osteneala lor, pentru a comunica cugetele sale cu omenii cei ce trebuiesc învețetură, n-au căutat cu ce feliu de vorbe vor areta cugetele sale, și pentru aceea osteneala lor au respuns pornirii. A me pornire este a aduce limba noastră la aceea stare a cuvintelor, în care să se înceapă o dată a scriia pentru omenii cei învețați, ca prin tranșii să se nasche dorul științelor celor înalte. La aceasta se cer cuvinte învețate care acumă în limba noastră, în care nici o învețetură nu floresce, nu se cuprind și, după județul meu, mai bine este a împromuta așa cuvinte
77 din limba noastră cea de redecină decât deaiurea^b. Dache / odată se vor introduce în limba noastră, între cei învețați, cuvinte învețate, de la acestia vor lua și cei prosti, și așa se chitesce fie care limbă, ca cei prosti de la cei învețați, iar nu acestia de la cei prosti să ia învețetură. Apoi și cărțile spre învețetura celor prosti, în limba noastră scrise, sunt pline, au de cuvinte străine, au de așa feliu de cuvinte, care prin apropierea ce o are un cuvânt din gradu cel mai de pre urmă, cu altu din gradu cel mai de pre sus, unul în locul altuia se întrebuițaze, precum am aretat mai sus.

Să nu gândească cineva, că eu umblu să laped din limba noastră cuvintele cele streine; căci mie bine este cunoscut că nici o limbă nu e, să nu fie mestecată cu cuvinte streine. Eu am perceput, precum la toți este cunoscut, că limba noastră este forte scurtă de cuvinte; deci, eu doresc a înmulți limba noastră cu cuvinte luate din vorbele de redecine
78 a / limbei nostre și așezate, după regulele și proprietățile din însa limba noastră trase. Apoi, dache se poate într așa mod trage așa cuvinte, în locul a căroră noi întrebuițem cuvinte streine, eu judec a fi mai bine de a întrebuița de ici în colo, cele a nostre, precum eu le socot, după redecina lor; fiind că cele streine nici o redecine n-au în limba noastră, pentru aceea nu se pot întrebuița nici în dicționar, scris după redecina cuvintelor nostre, nici întralte științe, la care se cer cuvinte învețate; căci cele a noastre curr una din alta, precum curre

^a Teoria face excepție în sinul Școlii Ardelene unde sursa de preferință este întotdeauna latina. Ea nu pare însă să fie teoria autorului (vezi mai jos) și nu este confirmată de practica din dicționar.

^b Autorul preferă, deci, ca sursă de împrumut latina, ca toți scriitorii transilvăneni ai timpului. Din cele expuse se vede că el nu consideră îmbogățirea limbii ca o urmare firească a dezvoltării culturii, ci dimpotrivă, că trebuie întâi împrumutate cuvintele și apoi întemeiată cultura națională.

apa limpede din izvorul seu cel neturbat ; iar la cele streine ne vedem siluiți^a.

Mai preurme, slobod este la fie care a vorbi cum lui plăcea, mie m-au mai plăcut cuvintele romanesce, care se trag iar din cuvinte romanesce, decât cele streine, și me voiu ținea de aceste a noastre, în toate scrisorile mele. Dache nu vor plăcea / romanilor de acum, am nadejde că se vor afla între urmetorii noștri, la care vor plăcea ce e a nații noastre și se vor sergui a mai adaoage la folosul nații.

Cuvintele cele cu literele schimbate, nu se pot socoti ca stricate, vor mai zice alții, fiind că ce e corupciune pentru limba latinească, aceia pote fi perfecciune pentru limba romanească ; spre adevierirea cuvănterii lor pot aduce, în ecsemplu, pre anglezii, care dintru o limbă mestecată au înfrumșetăt așa limba lor^b. R[ăspund] : nu e așa. Dela anglezii nu se poate lua paritate la nația noastră. Căci anglezii, macar mestecați cu alte nații, au în limba lor vorbe depertate de la redecina lor. Dar ei tot sunt nație nesupuse la alta. E de sine stepănitore. La ei înfloresc științele, cu acestea floresce și limba. La ei sunt omeni învețați în științele cele mai înalte, prin științele acestora s-au mai îm MUL-
80 țit limba, din redecina ei. Toate / acestea sunt contrarii la romanii. Care, după starea nații, au schimbat și limba în mai rău. De ream fi fost noi până acuma tot în starea aceia, în care am perdut florea, și noi ream fi schimbat limba noastră, ci în mai bine, nu în mai rău^c. Că multe domnii, multe meșteșuguri s-au descoperit de atuncia în coci, la care și alte cuvinte multe se cer. Îns noi ne-am schimosit, apoi și limba s-au stricat, așa căt limba aceasta nici când nu se poate aduce la aceia deunde au cazut, ci numai limba cea veche poate sluji spre îndreptarea acestiia. /

81

Secția III

REFLECȚII DE SPRE STAREA ROMANIILOR

Din cele până ici zise pentru limba romanească, se pot multe înțelege și din cele ce sunt de ale stării a nației romanesce, fiind că limba și nația cu acelaș paș pășesc. Dar și mai multe reau fi a zice, când reau sta cineva a scria toate cele ce sunt de a nații, a cărora locu nu este aici. În carticica această scurtă am ales numai doo puncturi ce se atting de nația romanească : adeche starea creșterii pruncilor și starea relighiei : cum țin rumăanii legea sau în ce cred mai toți că se cuprinde legea.

^a Justificarea teoretică a preferării „limbii de rădăcină” prefigurează teoriile școlii lui Aron Pannu.

^b Autorul se vălește iarăși adversar al bunului-simț, al stării naturale a limbii.

^c Teoria decăderii limbii o dată cu decăderea culturii și a civilizației este justă și interesantă în epocă, deoarece concepția generală era că evoluția limbilor în epoca istorică este un continuu proces de descompunere a stării de maximă înflorire la care ajunsese în epoca veche, asemenea organismelor, care după ce ating maximum de înflorire, se descompun. Ea nu justifică însă întoarcerea limbii la faza ei veche spre a o ridica la forma cerută de înalta cultură, deoarece cultura modernă este net diferită de cea din epoca romană.

- Mainainte de a începe de crescerea pruncilor, voi zice câteva de
- 82 starea omului ce o capetă prin nascere. Omul / purcede din manele naturii imperfect (ne sevarșit), ci cu o applecăciune numai lui înnescută cătră perfecciune (coversire). Aceasta perfecciune au lesat-o natura în circumstanțiile în care omul se pune în lume. Dache pruncul va cresce la mână bună și îndreptătoare, va fi bun, applecăciunea lui înnescută cătră perfecciune se va desvelui și pruncul se va face asemenea aceloră între care au crescut. Ce limba aude pruncul de mic, aceia o vorbește când e mare. Deunde putem percepe că natura vre să împartă grija pruncilor cu părinții, care sunt instrumentul (săru) naserii lor. A naturii este a cresce pruncul, a-l face din mic mare, a-i da toate mijlocirile, prin care să-ș poată agonisi cele de trebuința cătră viațe. Acestea natura le face cu pruncul tocma așa, ca și cu macar care semințe aruncată în pământ. Aceasta dopă natura sa cuprinde în sine altă semințe, pre alt ann, tocma
- 83 de acelaș / fel. Pre care natura o cresce, o împinge din pământ în sus. Dache se vor întâmpla, pre lânghe semința aceia, alte erburî, și pre acestea nu le va rumpe mână de om, erburile aceste vor cresce mai tare, și vor acoperi semința, care fer de roo, și fer de caldura sorului se va vescezi și întrânsa se va usca și semința a rodului pre alt ann. Ca și lemnul pus în pemânt : natura îl face a cresce, iar de-l vor înstrâmba alte lemne și nu-l va îndrepta mână de om, el va cresce și va fi strâmb^a. Dar de-l va îndrepta omul, atunce grija omului împreună cu a naturii, fac lemnul drept. Dece au rânduit natura așa, noi nu scim ; dar de vremea că vedem cum au rânduit, așa dar trebuie să gândim că Domnezeu, prin puterile naturii, așa vre, și voia lui este pentru noi lege svântă. Deci, părinții sunt detori a cresce pre fii sei. Despre crescerea aceasta am a
- 84 vorbi puținel, adeche : că în ce cred mai toți din / părinții noștrii că se cuprinde crescerea pruncilor, nu e așa. Ca un iubitoriu a nații voi descoperi detoriile cătră crescerea cea bună a pruncilor. Căci viața e darul lui Domnezeu, acela singur îl împarte cui vre. Deci, voi părinților, să nu ve înceluiți cu gândul că minunea aceia de la voi se face. Ci, să știți unde începeți a ve chiama părinți. Când se primește din mânele naturii cel nou nescut din sângele vostru, și se pune în brațele aceia, care trebuie se-i de lapte ; iar voi priveghiați la zilele vieții, precum a pruncului, așa și a maicii, și ve grijați de odihna și de lipsele lor. Drept pân acolo voi nu faceți pentru copii voștrii, nici ce fac pentru puii lor vulturii, belatorii, leii, urșii și cele mai feroce fiare. Ce deschilînează și svînțesce în om nomele părinților, este nu numai crescerea pruncilor, în mănecare, beutură, hrană, ș.a. Ci în așa crescere (educație), adeche în /
- 85 grija de a face a cresce și a se desvelui întrânsii talenturile, care ei de la Domnezeu, prin natura, au capetat cu nascerea împreune. Ca acelea să nu se sufulge^b prin pasione, precum se usche semința aruncată în pământ și de erburile cele ce cresc de sine înse se înneache. Căci și semința cresce din pământ, dopă natura ei, și pruncu așa cresce din natura. Dar, precum

a Parafrază cu caracter moralizator a unui proverb (*Lemnul crescut strîmb nu se mai îndreaptă*) existent și în română și în limbile clasice.

b Neologism, din latină : *subfulgeo* — adumbri, păli.

semința păresită, așa nici pruncul fer învețetura luată de la om nu aduce rodul seu. Așa dar părinții sunt detori a face în prunci înche din annii cei tineri, prin învețeturile și pildele lor : o inimă simțitoare de toate cele ce sunt ale omeniei, a împreune pătimirii cu tot ce în lumea aceasta pățimesc. Un dajnic suppus legilor pământului în care el treesce și așa să fie imperatului și împereții spre folos : a căruia buna stare se cuprinde în
86 nevetemarea legilor ceteșenesci, spre folosul a toatei soției / ceteșenesci fecute. Să fache din trăsul un barbat, femei, un prietin, un vecin credincios, un parinte, pre care așijderea fii lui să-l cinstească ; mai preurme să-l fache om după cum cere natura și soția omenească. Aceasta e crescerea care se cere de la părinți către fii sei. Din perversa crescere a mai multora pruncilor a nații nostre, urmează și starea mai a toatei nații perverse sau învertită.

De vom socoti pre cei mai mulți din romanii noștri de către partea aceia, în ce cred ei că se cuprinde legea, relighia, vom vedea că cei mai mulți n-au dreapta conștiință a legii. Mai toți (de Banat vorbesc) cred a împlini legea, când se numesc creștini, primesc svintele taini de Hristos mântuitoriul nostru și începutoriul legii creștinesci, așezate, și prin apostoli până la noi tradute (predade) când își fac cruce după modu a bisericii
87 Reseritului, și când / numai de un felu de mâncare se satura bine, și e sănatos, de care mâncare altu se reau bolnevi. Aceasta eu vorbesc pentru că știu prin ecșperienție, și nu dor că vreu să ocheresc sau să înveț pre omenii mai bătrâni de cât mine, ci din ardoreă către omenie, iar mai vartos către cei nepricepuți din nația me, din învețeturile care eu am supt în școlele de la omenii cei învețați, am tras aceste poziții sau așezeri de spre faptele omului, din care se arate unde se cuprinde legea ; adeche : faptele omului cele ce purced din sloboda voe a lui au urmelele sale, care le percepem prin ecșperienție sau simțire, au că sunt bune, au că sînt rele. Urmelele faptelor celor bune, ne duc pre noi la stare mai bună ; urmelele faptelor rele ne duc pre noi la stare mai ră. Natura au însemnat în tot ce e bun o învitare ce trage pe om întracolo ; iar în ce e rău este o urăciune în noi nescută de a fugi de către acolo. Pentru
88 aceia / binele este în noi pornirea de a-l face, rău este spăimentarea de a-l lesa. Încheutorarea pornirii cu faptele nostre, face obligația și de ici spre obligația cea naturale, fiind că natura din toate faptele bune au așezat să urmeze bine, și din toate faptele răle nu poate urma alta fer numai rău. / ...

- 1 LOGHICA / ADECĂ / PARTEA CE CUVÎNTĂTOARE /
A / FILOSOFIEI. / ÎN BUDA. / S-AU TIPĂRIT ÎN CRĂ-
IASCA TYPOGRAFIE / ORIENTALICEASCĂ A UNI-
VERSITATEI PEȘTII. / 1799 * /

3

CAP. I

DE FILOSOFIE ȘI DE PARȚILE EI

1. Fiind că toată nevoința noastră întru aceeaia va fi ca toate părțile filosofiei bine și cum să cade să le tâlcuim, și să dăm învățături cum și alții să le poată învăța, trebuie dar ca mai înainte de ce ne vom apuca de tâlcuirea învățăturii aceștiia, pre scurt să spunem ce vom să înțelegem prin *filosofie*, a căriia de vrei să aibi în mintea ta idee osibită și aleasă și cunoștință, trebuie să iai aminte la cele ce speriința și adevărata cuvîntare de multe feliuri de cunoștință ne învăța. /
- 4 2. Cunoștința omenească iaste de trei feliuri, că cunoaștem ceva sau că au fost sau că iaste, și cauzele sau pricinile lucrurilor, care sînt sau să fac, le cunoaștem sau cît iaste fiește ce lucru pricepem și știm măsura, puterea și mărimea lui.
3. Cînd cunoaștem cele ce sînt sau cele ce să fac, atunci să zice că avem *cunoștință istoricească*, că știința istoricească iaste cunoștința lucrurilor celor ce sînt sau să fac.
- Adecă cunoști că magnetul trage la sine fierul. Cunoști că aorea să face vreme rea cu tunete și fulgeri mari. Cunoști, din scrisorile lui Lîvie, cum împărăția romanilor din mică, foarte mare au crescut, apoi încet încet au scăzut, până s-au stricat toată. Acestea toate istoricește le știi și le cunoști.
4. Iară cînd cunoști pricinile lucrurilor, atunci mai sus să rădică
- 5 cunoștința ta și să zice *cunoștință filosoficească*, / carea iaste cunoștința pricinilor.
- Adecă, deaca știi că împărăția romanilor, pentru aceeaia au căzut, că bogățiile au adus lăcomie și s-au dat pre sine *romanii* desfătărilor și patimilor și lenii și așa s-au pierdut împărăția. Cunoștința aceștii pierderi a împărăției romanilor iaste filosoficească, pentru că pricinile pentru ce au căzut împărăția, le cunoști.
5. Cei ce, afară de pricinile lucrurilor, știu măsura și puterea pricinilor, și o cunosc, aceștea să zic că au *cunoștință matematicească*, că

* În -8º, de 205 pagini. Reprezintă o traducere de S. Clain după Baumeister.

cunoștința cea matematică iaste a cunoaște cîtătimea^a sau măsura lucrului, adecă cît de mare e lucrul.

Adecă, a matematicilor este a cunoaște cît de mare este fiește ce lucru și a măsura și a cumpeni trupurile. Aceasta, ca mai bine să poți înțelege, acestea ți le înșamnă : /

- 6 Aude omul prost că tunul cu mare sunet să sloboade. Aude, dar pentru ce, deaca să aprinde pravul de pușcă, așa mare sunet să face, nu știe. Iată dară, aceasta iaste cunoștința istoricească, carea și prostul și filosoful amîndoi împreună o au, adecă au auzit sunetul acela. Ci filosoful și pricina bine știe, pentru ce fiește care grăunțe de prav îndată ia foc. Și iarăș pentru ce, deaca să aprinde pravul, cu atîta putere pușcă și trăznește tunul, și pentru ce, cînd pușcă el, tremură zidurile și pămîntul. Iată, aceasta iaste cunoștința filosoficească.

Mathemáticul știe cît de mult prav trebuie să fie, ca să arunce ghiemul de fier la o mie sau la mai mulți pași, și hotărăște locul până unde-l va arunca tunul. Aceasta iaste cunoștința matematică.

6. Acestea așa fiind, lezne acum vei înțelege cele ce aici urmează : /

- 7 1. Fiind că cunoștința cea istoricească iaste cunoștința celor ce sînt sau să fac (3) chear iaste cum că cunoștința cea istoricească, prin simțiri să câștigă, pentru că cele ce sînt sau să fac, cu vederea au cu auzirea le cunoaștem.

2. Cunoștința cea istoricească iaste temeiul cunoștinții cei filosoficești, că, cum vei putea cunoaște pricinile lucrurilor, de nu vei cunoaște mai întîiu lucrurile ?

3. Cunoștința cea istoricească iaste treapta cea mai de jos a cunoștinței omenești, că altă treaptă mai de jos a cunoaște nu să poate gîndi.

4. Cel ce are cunoștința filosoficească, adevărul și îmbinarea, legătura sau unirea și încheierea lucrurilor să cade să o cunoască, că, cel ce pricepe pricinile lucrurilor, acela cunoaște răducerile întră pricini și întră fapte, adecă întră cele ce fac și întră cele ce să fac, și așa și îmbinarea, legătura și / unirea întră iale o vede, că legătura și îmbinarea lucrurilor iaste răducerea, carea iaste întră pricini și întră fapte, cum e întră tată și întră fiu, întră Dumnezeu și întră lume.

- 8 5. A câștiga cunoștința cea filosoficească, nu sînt de ajuns numai singure simțirile, ci mai ales e de lipsă cuvîntarea minții, că aceasta iaste putere, prin carea îmbinarea și unirea și adevărul lucrurilor chear și ales să cunoaște.

7. Dintru acestea a iavea iaste ce iaste a filosofi. A filosofi iaste a cunoaște pricinile lucrurilor sau de acel lucru a filosofi, a cărui lucru ai cunoștință filosoficească (4).

^a Înșamnă *cantitatea*. Cum lucrarea este o traducere din germană, iar Clain cunoștea perfect latina (*qualitas* — calitate) și bine elina, după care a fost calchiat cuvîntul latinesc, este dificil să se decidă ce cuvînt avea în vedere Clain cînd s-a decis la formarea acestui cuvînt necesar în vocabularul filozofic. Dacă-l vom mai întîlni la contemporani sau la înaintași (un Cantemir), încă nu este un indiciu de consens, ci, de regulă, o creație independentă, cîtă vreme nu avem certitudinea circulației textului tipărit sau manuscrisului. De aceea vom consemna în *Glosar*, fără a mai face obișnuitele observații asupra primelor mențiuni.

8. *Dintru carea acestea curg :*

1. De lucrul, a căruia pricini știm, de acela putem filosofi.
2. Cel ce filosofește nu trebuie să stea numai în simțiri, ci mai întâiu trebuie să ajute cu cuvîntarea cea adevărată a minții. /
- 9 3. Cel ce filosofește, trebuie să cunoască îmbinarea, unirea și legătura lucrurilor (6.d.).
4. Cel ce are avut ^a, adică obicinuire destul a cerca pricinile lucrurilor și a le vedea, acela să zice *filosóf*. Frumos despre acest lucru scrie *Țiterón de Deregătorii*, ^b cartea 1, c.5, precum fiește cine mai mult pricepe, ce în fiește ce lucru e prea adevărat, și cel ce foarte ascuțit și curînd poate și a vedea și a tîlcui pricina, acela foarte înțelept și înțelegătoriu bine să țină.
9. Cît *filosofia* nu iaste altă, fără numai avut sau obicinuire a cerca și a cunoaște destule pricini ale lucrurilor.
- Filosofia iaste cuvînt grecesc, și înșămnează *îubire de înțelepciune*.
- 10 10. Fiindcă filosofia iaste avut sau obicinuire (9), luminat iaste că nu îndată să poate cineva chema filosof, carele cunoaște pricinile unor lucruri, ci / trebuie să aibă și oare ce statornică obicinuire și leznire, carea cu învățatura și cu strădania o au căștigat, și cu obiceiul și cu multul folos o au întărit, adică așa să fie învățat, cît lezne să poată și a cunoaște și a spune pricinile.

Că, precum acela nu e vrednic să se cheame dascal a limbii frîncești, carele numai unele cuvinte știe din limba frîncească, ci acela iaste vrednic de acest nume, carele cu învățatura și cu multă strădanie au învățat de știe bne vorbi și scrie frîncește, și lezne și bine, cu cuvinte frîncești îi spune gîndurile minții sale.

- Așa, nu e vrednic a să numi filosof, carele a unor lucruri, care cu simțirile le prinde, și în toate zilele îi sînt înainte, cunoaște pricinile, ci cel ce are oare ce leznire, mai ales a lucrurilor, care numai cu cugetarea minții să cunosc, a cerca pricinile cele drepte / și cuvioase, carele ce iaste foarte adevărat ori în ce lucru, foarte bine vede, și carele foarte ager și curînd poate vedea și tîlcui pricina, pentru ce e așa.
- 11 Pentru aceea nu bine ai zice că cizmașii și croitorii și alți meșteri ca aceștea sînt filosofi, pentru că cunosc pricinile lucrurilor, care în toate zilele le au în mîna și le lucră. Au zice-vei că cișmașul și prostul iaste theológ, pentru că știe capetele cele mai mari și mai din tîiu ale credinței dumnezeesti ?

11. *Să culege dintru acestea :*

1. Cum că nimeni nu să poate numi filosof, de nu va avea avut și leznire a arăta și a tîlcui lucrurile și pricinile lor (8. d.), că a arăta nu iaste altă fără numai a arăta cum curg faptele din pricini.
2. Știința nu trebuie să fie despărțită dela filosof, că știința iaste avut cu care poate arăta cele ce zice. /
- 12 3. Filosoful cel adevărat toate cele ce le zice sau le tăgăduiește pre temeuri adevărate și fără de îndoială, și cu bune și adevărate proptele

^a Calc, după lat. *habitus* „habitudine, obicinuință“.

^b *De officiis* (lat.).

le propoziție. Că aceasta poartă firea arătării și a tâlcuirii, că nu poate să fie adevărată arătare și tâlcuire, de nu să vor tocmi și uni și încheia unele cu altele, toate cele ce zice și le arată ca avînd temeiuri tari și tari să aibă foarte multă, și nici de cum să nu să poată desface.

12. Din cele ce până acum le-am spus, chear mai luminat iaste în ce chip să cade să să folosească filosoful, și ce cale să ție, cînd învață pre alții. Îndreptările, după care trebuie să lucre filosoful, ca să aibă cale bună și scurtă, cînd gîndește de lucruri, acestea sînt :

1. Fiind că a filosofului datorie iaste ca cele ce zice, preste temeiuri adevărate și ne clătite să le zidească, urmează dară că filosoful
13 ori cînd / gîndește singur, ori cînd pre altul învață și-i spune, acela rînd să ție, în care să aibă adevărate temeiuri, și cu unire și încheiere bună să arate un lucru din traltul.

De începuturile și temeiurile cele adevărate să țin : 1. Hotărîrile ; 2. axiomele, adică de care nici o îndoială nu iaste ; 3. cele ce prin simțiri adevărate și fără de îndoială le cunoaște.

1. Începuturi sau temeiuri de arătare, preste care filosoful își zidește vorbele sale, să zic acel felu de spuni, din care alte adevăruri să întăresc, și care pentru aceia mai întîiu să aduc, ca dintru iale să să înțeleagă cele ce după aceia să vor zice.

Drept aceia filosoful, cînd arată sau spune altuia adevărul, acelea să cade să le spue mai înainte, prin care apoi să să înțeleagă cele ce după aceia urmează.

2. Mai pre urmă, rîndul, care să cade să-l ție filosoful, cînd cugetă, sau / cînd va să spue altuia gîndurile sale, poartă ca nici un
14 cuvînt să nu fie, care mai înainte nu s-au hotărît și nu s-au tâlcuit ce să înțelege prin el.

13. Cel ce-și întocmește gîndurile și învățăturile sale după acestea îndreptări, și face toate, precum poruncesc iale, acesta să folosește și să slujește cu *cale scurtă* sau cum zic filosofii cu *methód mathematicesc*, care nu iaste altă fără numai rîndul cel bun cînd înveți sau spui adevărul.

De te împedecă cuvîntul *method mathematicesc*, zi *method firesc* sau *sistematicesc* sau *filosoficesc*.

14. Acestea ajungă de methodul sau calea, carea să cade să o ție filosoful la învățătură.

Acum la stilul filosoficesc să venim ; acesta iaste cum să cade filosofului / a grăi și a vorbi și a scrie, cînd grăește și arată adevărurile.

15. Îndreptările stilului filosoficesc acestea sînt :

1. Nimica să nu zică cu cuvinte întunecate, ci mai înainte de toate filosoful să aibă grije, ca, cît poate, mai luminat și mai chear așa să vorbească și să scrie, că nu să cade ca filosoful să zică vreun cuvînt, de nu-l va tâlcui și hotărî mai înainte, cumsăcade (20, 3), și va lumina cele ce zice.

2. Ori cărui cuvînt și graiu înțelegere statornică trebuie a-i da, adică : carea tot deauna să rămîie și să să înțeleagă prin cuvîntul acela, nu acum un lucru, apoi alt lucru, prin acelaș cuvînt a înșămna.

3. Toată podoaba, carea cu sila oare cum iaste băgată în vorbă, nu firește, după cum e firea vorbei, și carea întunecă vorba, din vorba filosoficească trebuie a o scoate. /

16

CAP. II

DE PARȚILE ȘI DE LARGIMEA FILOSOFIEI

16. Fiind că în filosofie, de o vei socoti sistematiceste, adevă după rîndul și statul său, acelea să învață, care trebuie omul să le știe sau să le facă, ca să-și întărească sau să-și adaogă fericirea sa (1), să înțelege cum că în filosofie sînt unele adevăruri, care, cînd vom fi fericiți, numai atunci trebuie să le știm, iară unele sînt, care îndreptează și direg faptele noastre, ca să putem dobîndi fericirea.

17. Partea aceia a filosofiei, carea cuprinde adevărurile cele de lipsă la fericire, și mai ales înțelegerea, de cît faptele le îndreptează, cu cuvînt grecesc *theoretică* să zice, adevă privitoare cu mintea, gînditoare, carea numai cu cugetul să pricepe. Iară învățăturile, care dau porunci cum să-și îndrepteze / omul faptele, obiceiurile și năravurile sale, cu cuvînt grecesc să zice *practică filosofie*, adevă *lucrătoare*, pentru că arată ce trebuie să lucrăm.

LA FILOSOFIA CEA THEORETICĂ ADUCEM :

1. *Filosofia cea firească*, adevă *fisica*, carea tîlcuiște puterea și vîrtutea trupurilor celor firești.

2. *Metafisica*, carea ideile și celea ce cu mintea să socotesc, și adevărurile cele mai preste tot le tîlcuiște ; iară metafisica aceasta patru părți are : 1. *ontológia*. 2. *cosmológia*. 3. *psihológia*. 4. *theológia* firească.

DE FILOSOFIA CEA PRACTICĂ SĂ ȚINE :

1. *Filosofia practică cea preste tot sau de obște*, carea dă idei mai preste tot și mai de obște, și îndreptări cum să cade a vieții.

18 2. *Dreptul firei*, în care să dau legi cum trebuie să ne îndreptăm faptele și lucrurile noastre, și să poruncește / ce trebuie să facem și să oprește ce nu trebuie să facem, care cuvîntarea cea dreaptă a minții vrea să nu să facă.

3. *Ethica*, în carea să arată calea cum putem să ascultăm de cele ce să poruncesc în legi.

4. *Politica*, în carea să dau porunci, cu care oamenii viețuind întru însoțire, să știe ce să cade să facă, ca să-și îndrepteze viața, spre fericirea cea adevărată.

Osebirea acestor părți, aceasta iaste : dreptul firei învață legile *dreptății*, etica, legile *cuvîntii*, iară *politica*, legile *omeniei*^a, despre care mai jos, la locurile sale, mai multe vom zice.

18. În învățătura acestora acest rînd trebuie a ținea :

1. Loghica mai înainte de cele lalte învățături trebuie a să învața, că aceasta ascute oare cum puterea înțelegerii și o gătește ca mintea
19 ori în învățătura cea despre duhuri, ori în fizică, / ori în etică adevărurile mai deschilinit să le vază și să le cunoască.

2. Metafisica, carea să zice filosofia cea dintîiu trebuie a să învața înainte de etică.

3. Metafisica trebuie a să învața înainte de fizică.

4. Iară părțile metafisicii așa se cade a le pune, ca în locul cel dintîiu să fie ontologhiia, în al doilea cosmologhiia, în al treilea psihologhiia, iară în al patrulea theologhiia cea firească.

CAP. III

A LOGHICII SAU A FILOSOFIEI CEI CUVÎNTĂTOARE. PROLEGOMENA SAU CUVÎNT ÎNAINTE

19. Ca mai bine să să poată înțelege ce iaste loghica, trebuie mai întîiu să spunem nește lucruri, care vor fi de ajutoriu a înțelege cele ce apoi mai pe larg să vor zice. /

20 20. Toți oamenii firește au acest dar, ca, sau să cunoască adevărul, sau cel cunoscut să-l cerce și să-l ispitească, sau cu mintea să cugete și să cuvinteze.

21. Acest dar de la fire dat, cu care judecăm și cuvîntăm, cu învățătura și cu strădania cea adeasă, așa să face și să săvîrșește, cît nu numai ce în fiește ce lucru iaste adevărat putem vedea, ce încă și ce feliu iaste, putem judeca.

22. Cei ce cu multa nevointă această putere carea am zis, a cuvîntării și a judecării așa o au săvîrșit, ca și adevărul să-l poată cunoaște și să-l osibească și alege, atunci zicem că aceștea știu *loghica cea firească*, a judeca și a cuvînta, carea cu nevointă și cu deasa strădanie să cioplește.

21 23. Această loghică firească cu oare ce legi trebuie să să îndrepteze, că mintea omului în cercarea și cunoașterea adevărului de multe ori rătăcește, iară cînd / sînt legi și îndreptări, nu poate să greșească, fără numai de să va abate de la legi și nu va face după cum poruncesc iale.

24. Aceste legi, după care să cade a judeca și a cuvînta, cei ce numai cu loghica cea firească să îndreptează, nu le cunosc dezvolt și chear.

Adecă tocma așa să întîmplă cu ei, ca și cu cei ce numai din vorbă au învățat vreo limbă ; aceștia vorbesc după legile gramaticii, iară legile ei tocma nu le știu, ci precum cei ce numai din vorbă au în-

^a Aici cu sensul de : viața oamenilor în societate.

vătat vreo limbă mai curînd și mai lezne pot să greșască de cît cei ce din gramatică, după legile ei au învățat și cunosc toată rînduiala vorbii limbii aceia, așa nu e minune de cei ce numai din obicinuire și din strădania sa cea de osebi au învățat a judeca, de de multe ori smintesc și rătăcesc de la legile cuvîntării cei adevărați./

- 22 25. Învățătura aceia care dă legi cu care mintea omenească să îndreptează, cînd judecă și alege adevărul, să zice *loghica cea cu meșteșug*, carea bine să zice și să poate numi *meșteșug a gîndi și a cugeta*.

Această prea frumoasă învățatură să cheamă și *filosofia cea cu vîntătoare*, pentru că mai cu seamă întru aceia să cuprindă, ca să dea legi, cum să cadă a cuvînta.

26. Dintru aceste până acum zise urmează :

1. Loghica cea cu meșteșug de cea firească nu să osibește *ființește*, cum vorbesc filosofi, ci loghica cea cu meșteșug e tîlcuire cheară și luminată a loghicii cei firești. 2. Loghica cea cu meșteșug atîta întrece pe loghica cea firească, cît întrece cunoștința cea luminată pre cea amestecată și întunecată. 3. În loghica cea cu meșteșug legile să/iau din firea minții omenești, pentru că loghica cea cu meșteșug tîlcuieste legile, cu care puterea cea firească a judeca să îndreptează. 4. Dintru acestea pricepi pentru ce cel ce numai cu loghica firească să îndestulează, nu să poate zice învățat.

27. Fiind dară că loghica cea cu meșteșug dă legi, cu care puterea minții omenești și lucrările înțelegerii trebuie să să îndrepteze în cunoașterea și cercarea adevărului, luminat iaste cum că loghica cea cu meșteșug așa trebuie să se rînduiască, cît în partea cea din tîiu să se tîlcuiască lucrările minții și firea lor, adăogînd legi mai de obște, cum să cadă a judeca și a cuvînta, în a doao parte să arate calea, pre carea trebuie să umble mintea, ca adevărul sau să-l afle, sau cel aflat să-l poată cunoaște și alege. Partea cea din tîiu să cheamă *theoretică*. A doao *practică* să numește./

- 24 28. Drept aceia, în partea cea theoretică să vor tîlcui cele trei părți mai alese ale minții și ale înțelegerii ;

1. Închipuirea sau ideea. 2. Judecata sau legătura și împreunarea ideilor și despărțirea lor. 3. Cuvîntarea sau silogismul.

Acest rînd al loghicii foarte bun îl socotesc a fi pentru că cu mintea mai întîiu gîndim, apoi judecăm, după aceia cuvîntăm.../.

- 25 29. Cea din tîiu lucrare a minții noastre iaste închipuirea cea proastă, adică fără de luare bine aminte ; aceasta, cu cuvînt grecesc, o numim *idea*, carea iaste închipuirea în minte a vreunui lucru, de care atunci mai mult nu cercăm, așa au nu așa iaste.../...

- 59 66. Cuvîntul *hotărîre* aorea atîta face ca cum ai zice așezare, rînduială, iară aorea măsură până unde să întinde și să sfîrșește ceva, și să cuprindă. Filosofi aici, prin *hotărîre* înțeleg a spune cu cuvinte, ce iaste fiește ce lucru, ca cum cu nește hotară l-ai mîrgini și l-ai scrie împregiur. Hotărîrea dară, de carea noi aici grăim, iaste idee aleasă și plină, spusă cu cuvinte ; iară lucrul care să hotărește, să zice hotărîtul.../...

87 90. *Postulât*, latinește, românește *poștit*, să zice spunerea cea practică, carea să poate arăta numai dintru o hotărîre.

Adecă cel ce vrea să fie orător bun, trebuie să lucre și să învețe a vorbi formos. Din hotărîrea oratorului urmează aceste spuneri. Și iarăși : cine vrea a arăta altuia calea la filosofie, trebuie să-l învețe cum să cade a înțalege și despre lucruri a judeca.

91. *Theorema* iaste spunere theoretică, carea să poate arăta, adecă : Dumnezeu nu poate să nu știe ce minte are fieștecine.

92. *Probléma* să zice spunerea cea practică carea să poate arăta, adecă : de ai cerca meșteșugurile au economia dela cîmp aduce mai mult folos. Acest feliu de spuneri să zic *probleme*./

92 104. La a treia lucrare a minții am ajuns, carea iaste *cuvîntarea* ; aceasta atunci să face, cînd mintea din doao spuneri scoate a treia, iară *cuvîntarea* cu cuvînte spusă să zice *silloghism*.

105. Adecă : tot cel ce slujește patimilor, nu iaste slobod, dar lacomul slujește patimilor. Dintracestea doao spuneri alăturate și socotite una cu alta, scoți aceasta a treia ; așa dară lacomul nu e slobod./...

123 142. A loghicii datorie iaste a arăta calea, cu carea adevărul să se poată și a să afla și bine a să cerca și ca omul cu cele trei lucruri ale minții, care până acum le-am spus și întru cercarea și întru afla-

124 rea și întru alegerea/adevărului, bine și cum să cade să se folosească. Drept aceia să cade mai înainte să spunem ce iaste adevărul.

143. Adevărul altul iaste, care să zice *metafizicesc*, altul, care să zice *ethicesc* sau *moralicesc*. Adecă : deaca aurul toate acelea are, care sînt de lipsă ca să-l facă să fie aur, atunci aurul iaste adevărat aur, ci *metafizicește*.

Iară deaca vorbești, precum socotești, și vorba nu să desunește de la minte, să zice că trăești adevărat. Acest adevăr este *ethicesc*. Iară deaca numai cu mintea noastră ne închipuim așa, cum iaste în sine lucrul, să zice că iaste adevăr *loghicesc*.

144. Drept aceia adevărul cel *loghicesc* iaste cuviința și întocmirea gîndurilor noastre cu lucrul însuși.

125 Adecă : deaca nădejdea așa ți-o închipuiești în minte, cât să gîndești cum/că nădejdea iaste bucurie pentru binele ce va să fie, să zice că ai adevăr loghicesc, pentru că idea, ce ți-o faci de nădejde, iaste asemenea și întocma lucrului ce ți-l închipuiești, adecă a nădejzii./...

TIGANIADA/SAU/TABĂRA-ȚIGANILOR / POEMATION
EROI-CÓMICO-SATIRIC / ALCĂTUIT ÎN DOAOSPRĂ-
ZECE CÎNTECE/DE/ LEONACHI DIANEU/ ÎMBOGĂ-
ȚIT CU MULTE ÎNSEMNĂRI ȘI LUĂRI AMINTE
CRITECE, / FILOSOFICE, ISTORICE, FILOLOGHICE ÎN
GRAMATECE, / DE CĂTRĂ / MITRU PEREA Ș-ALȚII
MAI MULȚI, ÎN ANUL 1800 *.

PROLOG

Să fie preceput ș-alte neamuri a Europei prețul voroavei și dulceața graiurilor bine rînduită, adecă ritdrica și poesia, cum au înțalesu-o elinii și romanii, o! cîți eroi slăviți să ar ivi dintre vărvari, sau doară din cei ce să numea sălbateci, pe carii oameni luminați, lipsind, întru neamul lor și pe vremile cînd au trăit, un Omër ș-un Virghil, vecinică i-au acoperit nepomenire. Ș'unde era Ector, cel a Troii naltă sprijană, și Ahil, tăria și zidul grecilor, de nu să ar fi născut cîntărețul Omër ?

Deci nu pentru că numa Ellada și Roma au putut naște oameni înalți și viteji luminați, ne mirăm cetind viețile slăviților eroi elinești și romani, ci mai vîrtos pentru că Ellada și Roma au crescut oameni întru podoaba și măestria voroavei deplin săvîrșiți, carii cu suptîrimea și gingășia condeiului său au știut într-atîta frumsăța pe eroii săi, cît noi astezi, necunoscînd pe alții asemenea, ne uimim de mare-sufleția, naltă-cugetarea, bărbăția ș-alte vîrtuți a lor, și doară nu luăm sama că mai mare partea întru aceasta este a scriptoriului.

Luînd firul istorii neamului nostru românesc, de cînd să au așezat în Dacia, cîți și mai cîți bărbați, cu tot feliul de vîrtuți strălucitori, am cunoaște doară acum, deacă să ar fi aflat între români, din vreme în vreme, bărbați care să fie scris viața lor și cu măestru condeiu împodobindu-le fapte și înălțîndu-i după vrednicie, să îi fie trimis strănepoților viitori. La lipsa unor ca acești autori, acum pre toate acele persoane luminate din căruntele veacuri^a, ceața uităciunii i-au aco-

* Manuscris de 505 p., în 4, de 22,7/17,5. Se păstrează la B.A.R.S.R., sub nr. 2429. Prin publicarea primei variante de către T. Codrescu, a fost scos din circulație, deși a rămas în atenția cercetătorilor. Publicat pentru prima dată de către Gh. Cardaș: *Ioan Budai-Deleanu, Țiganiada*, poemă eroi-comică în 12 cînturi. Publicată în forma definitivă din 1800—1812, cu Introducere, Indice de nume și Glosar de Gheorghe Cardaș, București, Editura Casa Școalelor, 1925. Retipărită de Cardaș în 1928. A mai fost editată de J. Byck, în „Clasicii români“, și de Fl. Fugariu în: I. Budai-Deleanu, OPERE, I, *Țiganiada* (B), Minerva, București, 1974, cu retipăriri în colecții de popularizare.

^a În prologul primei versiuni a *Țiganiadei*, în acest context, în loc de *căruntel* *veacuri*, se întâlnește *cărunta vechime*, mai apropiat de lat. *cana vetustas*. Poetul înlocuiește un cuvînt de origine latină (*vechime*) cu unul slavon (*veacuri*), dar tot

perit. Puține raze a mărimii loc, cu care viețuind strălucea, au putut străbate la noi.

Și unde aflăm la istorie un erde asemenea lui Stefan, principul Moldaviei, sau unui Mihaiu, domnului Ugrovlăhiei, cărora nu lipsea numai un Omer, ca să fie înălțați preste toți eroii.

Revărsându-să într-o mine nește scînteii din focul ceresc a muselor, bucuros aș fi cîntat doară pre vreun eroe dintru cei mai sus numiți; însă băgînd de samă că un feliu de poezie de-aceste, ce să chiamo epicească, poștește un poet deplin și o limbă bine lucrată, nesocotîntă dar ar fi să cînt fapte eroicești, mai vîrtos cînd nice eu mă încredințaz în putere, iar neajungerea limbii cu totul mă desmîntă...

Cu toate aceste, răpit fiind cu nespuse poftă de a cînta ceva, am izvodit această poeticească alcătuire, sau mai bine zicînd *jucăreană*, vrînd a forma ș-a introduce un gust nou de poezie românească, apoi și ca prin acest feliu mai ușoare înainte deprinderi să se învețe tinerii cei de limbă iubitori a cerca și cele mai rădicate și mai ascunse desisuri a Parnasului, unde lăcuiesc musele lui Omer și a lui Virghil!...

Eu (spuind adevărul!) vruî să mă răpez într-o zburată, tocma la vîrvul muntelui acestui, unde e sfîntariul^a muselor, ca să mă deprînd într-o armônia vîersului ceresc a lor; dar ce folos! Căzui și eu cu mulți alții depreună, și căzui tocma într-o baltă, unde n-auzii numa broaște cîntînd!...

Pentru aceasta, până la un alt prilej, cînd mi să va lovi să beu din fîntîna curatelor surori, primește, iubite cetitoriu, cu bună voință această izvoditură!... și socotește cu priință, aducîndu-ți purure aminte că apa de baltă nice odinioară nu este limpede ca de fîntîna.

Leonachi Dianeu

EPISTOLIE INCHINĂTOARE

CĂTRĂ MITRU PEREA, VESTIT CÎNTĂREȚ!

Treizăci de ani au trecut, draguț Pereo! de cînd eu fui sîlit a mă înstrăina din țara mea. De-atunci încoace, usăbite țări am trăpădat; dar, ca să-ți arăt în scurt toate pătirile mele, ascultă și judecă.

Întîi, învîtîndu-mă zburătăția^b minții mele încă necoapte, cînd să începu războiul cel de pe urmă a nemților cu turcii, mă făcui volentîriu. Păciuinu-să apoi lucrurile, precum ști, fiind că promisăm sluj-

în aceeași frază schimbă *nepomemirii* (de origine slavonă) cu *uităciunii* (de origine latină, dar îi cunoștea originea?). Nu putem vorbi, așadar, de evitarea sistematică a cuvîntelor „nelatine”.

^a *Sfîntariul* — sanctuarul. Cuvîntul nu este un calc al poetului, deoarece în *Lexicon* (pe care îl vom nota în continuare, în comentariu, cu L), la articolul *sîntariu* trimite la Dosoftei.

^b *Zburătăția*. Absent din alte izvoare lexicale, cuvîntul figurează în L (*zburătăție*), cu trimitere la *sburație*, explicat prin *ușurință a minții, nechibzuială*.

bă la austrieni, fui trimis asupra franțozilor și supt Mantua căzui rob. De-acolo trimis fiind la Găllia, întru prinsoarea delungată, dobîndii prilej a învăța carte și mai multe limbi, procopsindu-mă mai vîrtos la învățatura oștenească. În urmă primii slujbă la franțози și purtîndu-mă bine, în scurtă vreme ajunsăi căpitan. În urmă, cu oaste care fu trimisă la Eghipet, m-aflai și eu. O, cu cîtă bucurie făceam eu acea călătorie, socotind că acolo voi s'aflu doară cuibul strămoșilor noștri și neamul nostru adevărat!... Căci auzisăm tot de una, și deobște să zice cumcă soiul nostru țigănesc să trage de la Eghipet și purcede din faraonii cei slăviți.

Însă, iubite Pereo / în zădar fu toată cercarea mea, că nu aflai nice o urmă de adevărați strămoșii noștri, și mă încredințai, spre mîhnirea mea, cumcă țiganii noștri și la Eghipet tot aceiaș sînt ca și pe la noi, adecă defăimați și de toți urgisiți, ce nu vor să păzască nici o rînduială sau să se îmbunătățeze cu năravuri mai polite^a sau să-și lumineze mintea cu învățături alese.

Fiind eu în Eghipet mai la toate bătăliile de față, s-au întîmplat pe mine o nenorocire, că trecînd un glonț de tun aproape, mi-au usucat un picior^b și am rămas *invalid*. Deci am luat slobozie de la slujba oștenească. De-atuncia tot aici sînt, la Eghipet. Dar, crezi-mă sau ba? cu toate aceste nu-mi pociu scoate din inimă dorul țării în care m-am născut, și măcar trăesc aici în prisos de toate, totuș, spre fericirea deplin patria-mi lipsește.

Avînd aici vreme de ajuns, mă îndeletnicesc mai mult cu cetera și cu cîntări. Am dat în cunoștință cu mulți de ai noștri, iar mai vîrtos cu Mîrza. O, să-l cunoști ce ales om e acela, și doar unul dintru toți, care are iubire de neam și rîvnă călduroasă de-a aduce pe soiul nostru la oarecare rînduială. Acesta mi-au deschis ochii întru multe, iar mai vîrtos pentru purcederea noastră, căci au fost născut și crescut acolo, de-unde ne-am desghinat noi, nefericiții. După cum spune el, noi sîntem din India, și limba noastră să graiește acolo până în zioa de astezi; însă pentru aceasta ți-oi scrie de altă dată.

Întru altele, și această istorie care ți-o trimit (pe care am tituluiri-o *Țiganiada*), mai mare parte este alcătuită din spusele lui; căci un strămoș a lui au fost, pe vremea lui Vlad Vodă, cu turcii în Țara Munte-nească. Din gura celui au luat moșu-său, apoi tată-său, de la care au auzit spuiînd dînsul.

^a Un verb a *îmbunătăța* nu se află în L. La articolul *bunătate* din L, poetul adnotează că pl. *bunătăți* înseamnă *virtute*. În contextul nostru înseamnă: *să devină mai buni (virtuoși)*. Ideea posibilității obținerii fericirii pornind de la reforma morală (nu de la cea politică), aparține tuturor reprezentanților *Școlii ardelenе*, comună tuturor enciclopediștilor; pentru noi românii, era însă numai o formă de luptă deghizată (în condițiile concrete de atunci, cînd lupta politică nu se putea solda cu o victorie). *Năravuri mai polite*: obiceiuri, moravuri civilizate, urbane.

^b Această informație biografică reală sau imaginară a dat de furcă cercetătorilor care au fost tentați să-i dea crezare și au pus-o în legătură cu războiul purtat împotriva turcilor, la care ar fi participat și poetul nostru. Dar enciclopedist belicos e pasăre rară. Opinez că e parodie la biografia lui Cervantes care și-a pierdut brațul stîng, la bătălia de la Lepante și a căzut prizonier.

Drept aceasta, aducându-mi aminte de țara în care m-am născut (macărcă noao ne este mășteră), multe cîntam eu delle noastre, amegînd vremea în ceasurile mele mîhnicioase. Aceasta fu pricina și aceștii izvodiri poeticești, care în ce dată o pusăi la cévaș rînduială, gîndii la tine, draguț Pereo ! și hotărîi ca, de s-ar tîmpla acest făt întii născut al mieu să iasă cîndva la lumină, ție să ți-l închin, pe care am cunoscut măestru cîntăreț și viersuitoriu, mai ales al vremilor noastre !...

Priimește dară, în semnul vechii pretenii, ca un dar, pîrga ostănelii mele și-ți adă aminte, în zilele tale fericite, de prietenul tău Dianeu !... Adevărat că de pe acest nume nu mă vei cunoaște, căci pribegînd eu din țară, l-am schimbat, dar ție-ți voi da chieia, ca să poți intra la taină. Eu mă chiem acum Leon Dianeu, sau Leonăchi Dianeu (precum ști tu bine, că la noi în Țara Muntenească, ba și la Moldova, toți ș-adaugă numele cu *achi* sau *cachi*, după grece, fiind că sună mai cilibiu ; adecă, în loc de Leonaș sau Leonuț, ei zic Leonachi ș.c.). Dar' să știi că acest nume, Leon Dianeu, cuprinde în sine întreg numele mieu, prin strămütarea slovelor sau *anagramă*^a.

Deacă-ți vei aduce aminte de toți cunoșcuții și de unul care, odată trecînd prin Săsrêghen^b, unde erai atunci, te-au căutat și au împrumutat o cronică scrisă cu mîna de la tine, îndată vei ști cine sînt. Pentru aceasta și numele tău este strămütat, prin anagramă, căci am avut multe pricini la aceasta, ca să nu știe toți cine este izvoditoriul aceștii poesii și cărui s-au închinat. Am înțales eu aici, că și tu ai scris ceva foarte bun pentru țigani și scriînd adevărul, ai atins pe voivodul cum să cade ; care de cîndu-i, n-au suferit neamul său și n-au făcut nice un bine, ci numai au strîns părăle ca să îmbuibeze pre boieri. Doamne, cînd va fi să mai ajungă alt vovod, care iubește pe ai săi ? Eu socoteam că voi auzi cît de curund că pe tine au rădicat ceata vovod, dar bag de samă, nătărăul^c acela tot trăiește și împute lumea !...

Scrie-m, rogu-te, cum vă aflați, că eu încă mă țin de ceata voastră și nu mă am lăpadat până acum ; ba zioa și noaptea pentru dînsa lucru ș-ostănesc.

^a Anagrama este aproape regulă în genul eroi-comic, de exemplu Tassoni, care semnează *La Secchia Rapita*, cu numele Androvinci Melisone, iar prefața o semnează cu alt nume : Aless. Balbiani. Cînd își va semna opera cu numele său, va continua să semneze prefața cu numele : „Il Bisquadro, accademico umorista di Roma, Paolino Castelvechio, iar notele lui însuși la operă, sînt semnate cu numele prietenului său, Gaspare Salviani“, așa cum și poetul nostru va împrumuta numele prietenului său Petru Maier (Maior), anagramat în Mitru Perea. Reamintim și de Voltaire (anagramă a lui Arouet).

^b Deocamdată nu se poate fixa data trecerii lui Deleanu prin Reghinul săsesc : ori cu ocazia deplasării de la Viena la Lvov, în 1788, ori cu ocazia concediului luat pentru șase săptămîni și prelungit cu certificat medical încă cinci luni (în perioada redactării *Supplex Libellus*-ului).

^c Nătărăul este episcopul Ioan Bobb, căruia arhidiaconul Petru Maier (și alții) era obligat, pe vremea protopopiatului său la Gurghiu, să i se adreseze, în corespondența oficială și particulară, cu titlaturi ca, de exemplu : *Illustrissime, ac Reverendissime Domine Praesul ! Domine, Patrone mihi Gratosissime !* etc.

În cât e pentru firea aceştii alcătuiți a mele, adică a *Țiganiadei*, am să-ți aduc aminte cumcă eu învățînd lătimește, italienește și franțozește, întru care limbi să află poesii frumoase, m-am îndemnat a face o cercare: de s-ar putea face și în limba noastră, adică cea românească (căci a noastră, cea țigănească, nu să poate scrie și puțini o înțeleg) cevaș asemenea; și-am izvodit această poveste, pe care, după limba învățată, am numit *poemation* (adică mică alcătuire poeticească), întru care am mestecat întru adins lucruri de șagă, ca mai lesne să să înțeleagă și să placă. S-află întrînsa și critică, pentru a cărei dreaptă înțelegere te poftesc s-adaugi oarecare luări aminte, căci știu bine că vei înțelege ce-am vrut eu să zic la multe locuri.

Iară cât privește faptul istoricesc, pentru Vlad Vodă, că au fost așa precum l-am scris eu, dovedesc cu scriptorii de la Vizant, precum vei ști tu bine; iar de țigani, că Vlad Vodă i-au armat oarecînd împotriva turcilor, scriu și unele cronice scrise cu mîna muntenestii; însă istoria alcătuită întrăcest chip este ostăneala mea, ce am pus-o în stihuri, după izvodul ce am aflat la mănăstirea Cioarei^a, în Ardeal, care întru toate să lovește cu pergamena ce s'au aflat, nu demult, în mănăstirea Zănoaghei^a.

Eu socotesc că țiganii noștri sînt foarte bine zugrăviți în povestea aceasta care să zice că ar fi fost scrisă mai întîi de Mitrofân ce au fost de față la toate și care la nunta lui Parpangel au iscodit un epitalamion sau cîntare de nuntă; de unde țiganii lesne vor cunoaște pe strămoșii săi. Însă tu bagă samă bine, căci toată povestea mi să pare că-i numa o alegorie în multe locuri, unde prin țigani să înțeleg și alții carii tocma așa au făcut și fac, ca și țiganii oarecînd. Cel înțelept va înțelege!...

În urmă trebuie să ști, bade Pereo! cumcă această operă (lucrare) nu este furată, nici împrumutată de la vreo altă limbă, ci chiar izvoditură noao și orighinală românească. Deci, bună sau rea cum este, aduce în limba aceasta un product nou. Soiul acestor felii de alcătuiți să chiamă comicesc, adică de rîs, și de-acest feliu să află și într-alte limbi. Însuș Omer cel vestit, moșul tuturor poezilor (cîntăreților în stihuri), au alcătuit *Bătălia șoarecelor cu broaștele*. Deci Omer este, de bună samă, începătoriul, precum acei înaltei neasămănite poesii ce s-află în *Illiada* și *Odisea*, așa și aceștii mai gioase, suguitoare, a noastre. După dînsul, (în cât știu), au scris Tassoni italienește, un poemă *La sèchia rapita*, adică *Vadra răpită* și, precum înțalesăi, în aceste zile, un abate Căști, acum pe vremile noastre, încă au alcătuit o asemenea istorie, ce au numit-o *Li animali parlanti*, adică *Ivivile vorbitoare*. Numai cât povestea lui nu atîrnă pe temeiul istoricesc ca a noastră. Iară, să fie alcătuit cineva ceva despre țigani, n-am cetit nice într-o limbă. Doară pentru că la alte neamuri europesți puțin sînt cunoscuți țiganii, și pentr'aceasta o alcătuire ca aceasta la dînsii n-ar avea haz.

^a Cioara este o mănăstire situată în vecinătatea Cigmăului, satul natal al poetului. Nu cunoaștem o mănăstire a Zănoaghei, de unde să fi provenit manuscrisul la care se referă aci poetul. Toponimicul Zănoaga se înfîlnește în Țara Hațegului.

Dară la oamenii din țara noastră, care treesc cu țiganii și le cunosc firea, nu poate să nu fie primită o izvoditură ca aceasta, cu atîta mai virtos, cu cît eu m-am silit, în cît era cu puțință, a metahirisii multe cuvinte și voroave după gustul țigănesc, mai virtos unde vorbesc țiganii între sîne.

Cu toate aceste, dragul meu Pereo! multe am scris acolo ce poate că la mulți nu le va plăcea, însă toate adevărate. Greu era a videni cronica și a scrie într-alt chip, căci din fir în păr așa găsii scris la cele doao mai sus numite cronice, iar cele alalte am luat din gura Mîrzii.

Cea mai de pe urmă, să știi că fiind eu țigan ca și tine, am socotit cuvios lucru de a scrie pentru țiganii noștri, ca să să preceapă ce felii de strămoși au avut și să să învețe a nu face și ei doară nebunii asemenea, cînd s-ar tîmpla să vie cîndva la o tîmplare ca aceasta. Adevărat că aș fi putut să bag multe minciuni laudînd pe țigani și scornind fapte care ei n-au făcut, cum fac astezi istoricii unor neamuri, care scriind de începutul norodului său, să sue până la Dumnezeu și tot lucruri minunate bîrfăsc. Dar eu iubesc adevărul.

De-oi vedea că află priință această ostăneală a mea, vei dobîndi și alte alcătuiuri, însă nu de șagă, ci serioase și adevărat eroice. Fi să-nătos. Dat. 18 mart, 1812.^a *La piramidă*. În Eghipt. /

a Dacă luăm de bună socoteala anilor trecuți, de cînd poetul a fost silit să se expatrieze, adică, dacă scădem 30 de ani din 18 martie 1812, rezultă că poetul ar fi plecat de la Blaj la Viena înainte de 18 martie 1882, ceea ce este inexact, deoarece poetul era încă student, în penultimul an de studii, ca unul care va primi atestatul în 3 iulie 1783, dată după care a putut să se reîntoarcă în țară, la Blaj, unde a zăbovit o vreme nedeterminată pentru noi, oricum însă pînă către sfîrșitul lui 1783 sau începutul lui 1784. Să socotim, așadar, „Treizeci de ani au trecut, dragule, Pereo! de cînd eu fui silit a mă înstrăina din țara mea”, de la începutul *Epistolei închinătoare*, drept o cifră rotundă, la începutul unei *Lettre dédicatoire*, în loc de 29, sau chiar 28, în cazul că a părăsit Blajul în 1784. Cum *Epistolia închinătoare* la prima variantă vorbește de 12 ani, cifră nerotunjită, opinez să o luăm de bună pe aceasta din urmă și să datăm prima variantă în 1795 sau 1796, iar a doua variantă datată de poet „în anul 1800”, să acceptăm că a fost efectiv terminată, la data specificată de poet, cu aceeași remarcă a rotunjirii, de data aceasta fiind vorba nu de zeci, ci de sute, care se rotunjesc cu mai multă îndrăzneală decît zecile. Ceea ce rămîne neîndoios este faptul că poetul a notat cu „Dat. 13 mart, 1812”, data la care a terminat transcrierea pe curat a întregului manuscris al *Țiganiadei* B. Într-altele nu sîntem ținuți să dăm crezare strict cifrelor, pentru că chiar această a doua variantă datată de poet „1800”, cuprinde versuri, care se datează singure, ca următoarele: „În puține zile toate fură / După-această poruncă făcute; / Tot oameni cu mare-învățătură / Și cunoscuți de bună vîrtute, / Din drept sfatul a tuturor / S-au trimis la deobștele sobor. / Acolo să văzură-adunate mințile cele-întîi și de frunte / Alcătuiind o noao cetate / Ca ș-acum în Paris cei din munte. / De socoteli nalte ș-nvățate / Să minunară neamurile toate”. Aceste versuri sînt adnotate de însuși poetul, sub numele anagramat al lui Petru Maior (*Mitru Perea*) și sub un altul fictiv *Criticos*: „Acolo, zice poetul că s-au întîmplat de au fost aleși oamenii cei mai înțelepți și cu minte, ca și pe vremea răvoluții franțoești, în Paris. *M. P.*” și: „Dintr-acest loc să știe că autorii cărții au scris pe acea vreme. *Criticos.*” (*Țiganiada* B, vv. 6 259—6 270). Rezultă din acest context, din „pe vremea”, că notele au fost aplicate mai tîrziu, că revoluția franceză se încheiasă de mult, cînd s-a adnotat locul, dar că versurile sînt contemporane cu revoluția franceză, fapt care situează elaborarea dezbaterilor țiganilor în „deobștele sobor” („*Assem-*

TIGANIADA ¹ / sau TABĂRA-ȚIGANILOR

CINTECU I

ARGUMENTUL

1

Păn' Vlad Vodă pe țigani armează,
Asupra lor Urgia-întărită
Pe Sătana, ce rău le urează,
Întracea, luîndu-ș' de drum pită,
De la Flămînda a pleacă voioasă
Țigănimă drept cătră-Inimoasă.^a

7

1

Musă ce lui Omîr odinioară
Cîntași *Vatrahomimahia*,^{2b}

blée Nationale“ des tziganes, gitanes, roms, etc.), din cîntecele al X-lea și al XI-lea, pe vremea guvernării montagnarzilor (*les montagnards*), deci înainte de 27—28 iulie cînd acest regim al *terorii publice*, nu al *salvării publice*, cum se autointitulau ei, a fost răsturnat de la putere. Prin „izvoarele *Țiganiadei*“ să înțelegem: „panorama europeană pe o lungă perioadă, inclusiv Napoleon“, pentru că într-un timp relativ scurt, între Burboni și Napoleon, experiența politică franceză a confirmat tezele clasice asupra perindării necesare a formelor de guvernămînt, așa cum o înțelegeau enciclopediștii, pe urmele lui Aristotel.

¹ *Țiganiada*, adică lucru sau povestea Țiganilor. Omer încă de la Illion, tăria Troadei, au numit cîntecul său *Illiada*. Virghil, de la Enēa, eroele pe care au cîntat, au chemat cîntarea sa *Enēada* etc. Și autoriul ceastă istorie a Țiganilor numește *Țiganiada*. Mitru Perea.

^a Aceste două localități, precum și altele, ca *Alba*, *Spăteni*, *Bărbătești*, *Corbi*, au fost puse de comentatorii ageamii fictivi ai *Țiganiadei*, precum și de consensul comentatorilor contemporani, într-un fel sau altul, în legătură cu Țiganii. Într-un articol publicat în *Gazeta literară*, 1963, nr. 38, p. 7, am arătat că toate aceste toponimice există încă și astăzi sau au dispărut între timp (de exemplu satul *Spăteni*). Articolul a fost inserat în „biblioteca critică“ *Ion Budai-Deleanu...* Editura Eminescu, 1980, București. Că poetul poseda o hartă a Moldovei și a Valahiei știm din scrisoarea lui Asachi către Ministerul Cultelor, cu ocazia cumpărării manuscriselor poetului de la moștenitori. Problema identificării hărții este importantă pentru datarea *Țiganiadei*, pentru că poetul nu cunoștea Țara Românească și nu putea decît să apeleze la hărți, din fericire, cum se zice, datate, una din 1788, alta din 1785, și încă una din 1789. Vezi articolul menționat. Opinez că poetul poseda harta: „...verfasst von Herrn I. F. Schmid neu herausgegeben von Herrn F. A. Schraembl, MDCCCLXXXVIII, zu finden in eigenen Verlage in Wien“ (BARSR, Col. Dimăncescu, fila 153) pe care și-a putut-o procura din birourile Cămarilor de război, la Viena, unde lucra ca copist plătit cu ziua. Deci lectura acestei hărți a putut declanșa alegerea numelor localităților. Mai menționăm că este tradiție în genul literar respectiv folosirea hărților ca material auxiliar. De exemplu, Tassoni însuși și-a compus *La Secchia Rapita* cu ajutorul hărților. În fine, să menționăm că *Inimoasa* corespunde pe hartă lui *Aninoasa*, notat *Aninôsa*, poetul neavînd să înlocuiască decît o literă ca să obțină lat. *animosa* „vitează“. *Țiganiada* trebuie citită la literă.

^{2b} *Musă*. Acest cuvînt este elinesc, obicinuit acum mai la toate limbile, mai

Cîntă și mie, fii bunișoară,
Toate cîte făcu țigania,
Cînd Vlad Vodă-ii dede slobozie,
Arme ș'olaturi de moșie,

2

13 Cum țigani vrură să-și aleagă,
Un vodă-în țară ș-o stăpînie,
Cum, uitîndu-și de viața dragă,
Arme prinsă ră cu vitejie,
Ba-în urmă-îndrăzniră ș-a să bate
Cu murgeștile păgîne gloate,

3

19 Cum apoi, prin o gîlceavă-amară
(Căci nu să nărăvea depreună),
Toți cari-încătră fuga luară
Lăsîndu-și țară, vodă și corună.
Însă toate-aceste să făcură
Prin dimoneasca amegitură,

4

25 Că, măcar cel fără-asămănare
Mai rău duh dintru toate, Sătana,
Purure-în iad lăcașul său are,
Focului nestîns fiind el hrana,
Dar' totuș', pe furiș', cîte-odată,
Răzvrătînd lumea, el să desfată.

vîrtos la poezie sau cînd scriu cu stihuri. Precum s'arată la mitologia elinilor, *musă* va să zică știință, sau mai vîrtos zîna aflătoare de știință. Elinii cîntea noao muse, precum: *Clio*, *Euterpe*, *Thalia*, *Melpomene*, *Terpsihore*, *Erato*, *Polimnia*, *Urania* și *Calliope*, care toate s'au zis ziele sau zîne, născute de Joie (sau Zeus) și fecioare viergure, de mîsică și poetică aflătoare. Pentru aceasta poeziei elinești și lătimești, vrînd să înceapă vreun cîntec, le chema întru ajutoriu. Iar' poezicul nostru aici chiamă îndeosăbit pre acea musă, care oarecînd au cîntat lui Omer *Vatrahomiomahia*, adecă *Bătaia șoarecelor cu broaștele*. Mitru Perea. *Țiganiada* fiind un poem eroi-comic, poetul citează pe Homer, autor al *Batrahomiomahiei*. Înaintea lui, Tassoni, în *La Secchia Rapita* (*Vadra răpită*), se adresează la fel muzei, menționînd *Batrahomiomahia*.

31

Iar' de-astă dată-l întăritase
 Urgia (precum spun) blăstămată^a
 Ce văzînd cu săcuri și baroase
 Pe țigănimăa noastră-înarmată,
 În tot chipul hotărî s-o strice,
 Vrajbă-întru dînsa-aducînd și price.

37

O ! tu, hîrtie mult răbdătoare¹
 Care pe spate-ți, cu voie bună,
 Toată-înțelepția de supt soare
 Și nebunia porți împreună,
 Poartă ș-aceste stihuri a mele,
 Cum ți le dau, și bune și rele.

43

Apoi zică cine cîte știe,
 Eu cu mîndru Solomôn oi zice :
 Toate-s deșerte și nebunie !...
 Căci numa de-acel este ferice
 Care pe sine-a cunoaște-începe
 Și firea lucrurilor precepe.

49

Dela miază noapte mai departe,
 Sus, în văzduhul întunecos.
 Este-un loc (precum scrie la carte)
 Cărui zic filosofi haos,²
 Unde neîncetată bătalie
 Face-asupra stihii stihie !...

^a Urgia lui Deleanu imită pe *Allecto*, una dintre cele trei Furii, fiice ale Noptii și Aheronului, care, în *Enaida*, îndeamnă la război. Se obișnuiește, în genul epic, ca o divinitate malefică, personificare a unei abstracțiuni, de obicei *discordia*, să fie trimisă să aștze la luptă. Poetul împrumută majoritatea artificierilor genului.

¹ Hîrtia e răbdătoare, căci pe dînsa poți scrie ce vrei, bun și rău. Pentru aceasta poeticul nostru lipsă avînd doară de patrôni și meșenăți, închină ostăneala sa hîrtii !...

² *Haos* va să zică, după noima elinilor, întunerec fără margini, unde toate sînt mestecate stihurile dempreună.

O zîă reă țara stăpînește,¹
 Careă nu suferă nice-un bine,
 Ci toate strică și desumește,
 Toate sfarmă, spulbără ce-i vine
 Înainte, ș-Urgie^a să chîmă,
 Reă prăsilă de tată și mamă.

a) Adecă ca și țărani noștri la povești, cînd spun de ciună, de mama-pădurii și a vînturilor ș.c.d. Chir Simplițian.

b) Adecă teacă-fleacă, vorbe goale, pagubă de hîrtie. Mai bine era să cînte ca țiganii noștri, și cu verșuri cum sînt obicnuite. Eu toate cîte s-au zis până aice, în scurt le-aș fi cîntat :

*Frunză verde de săcară,
 Iacă țiganii s-arma
 Ca să ș pue-un vodă-în țară,
 Asemene lor, pe-o cioară ;
 Dar sfădîndu-să-între sine
 Lăsară-ș vodă ș-ocine
 Și mearseră-în țări străine,
 Precum le-ă parut mai bine.*

Iată toate, în scurt, fără a se lăși pe la haos și urgii sau nu știu ce țări pustii ! Cocon Idiotiseanul^b [v. p. următoare].

c) Dar lasă, frate, nu critisi cele ce nu înțelegi, ca să nu te faci de rîs, că așa judecînd ca tine, trebie să defăimăm toți poeticii și să cîntăm pîrure *frunză verde*. Cocon Simplițian.

¹ Zîă. Cuvîntul acesta va să zică zîă sau ca cum ai zice dumnezeioaică ; însă, spre înțălesul tuturor am socotit să aduc aminte cetitorilor că vrînd poeticul a da un gust nou poesii noastre alăturînd-o poesii altor neamuri, au metahirisit (trebuîntat) obiceiul elinilor ș-a latinilor, care personisesc patimile și vîrtușile (îmbunătățirile), căci prin aceasta singur să osăbește poeticul (cîntărețul) de orător (urătoriu). M. Perea.

a Într-un manuscris (BARSR, ms. 115) asupra originii popoarelor din Transilvania, capitolul inițial, intitulat *De exordio mundi*, adică *Despre nașterea universului*, poetul prezintă opiniile mai multor întemeietori de religii, filozofi și poeți din antichitate, asupra nașterii lumii, care dovedesc cultura vastă, nelimitată la antichitatea greco-latină, a autorului *Țiganiadei*. Acolo poetul face încercarea de a pune, pe urmele altor exegeți, un semn de egalitate între Moise, Hesiod, Aristofan, Ovidius, Berosos, Sanhoniati, Orfeu, Hermes, amestecînd oameni și zei și mitul cu istoria. Moise este citat cu cartea *Genezei*, Hesiod cu *Theogonia*, Aristofan, cu *Păsările*, Ovidius, cu *Metamorfoze*, cartea I. Sextina nu ține însă, în mod special de nici unul din acești autori. Din Hesiod poetul citează *Theogonia*, v. 116—117 : „așa că, înainte de orice a existat Haosul, după aceea Pămîntul cu sinul bogat, sălaş veșnic pentru toți muritorii, și Dragostea, cel mai frumos dintre zeii nemuritori, Dragostea care obosește trupul, și care în pieptul oricărui zeu, ca și în al oricărui muritor, îmblînzește inima și înfrînge sfatul cuminte. Din Haos s-a născut Erebul și Noaptea cea neagră. Și din Noapte, la rîndul său, a ieșit Eterul și Lumina zilei. Pămîntul a născut mai întîi o ființă la fel cu el însuși, în stare să-l acopere în întregime : Cerul înstelat, care avea să ofere zeilor preafiericiți un sălaş veșnic.“ Din Aristofan, *Păsările*, citează : „La început era Haosul și Noaptea și Erebul cel negru și Tartarul cel întîns.“ Din Ovidius, *Metamorfoze*, I, citează v. 5—7 : „Ante mare et terras et quod tegit omnia coelum, / Unus erat toto naturae vultus in orbe, / Quem dixere chaos, rudis indigestaque moles“ adică „Înainte de mare și de uscaturi și de cer care le acoperă pe toate, una singură era înfățișarea universului, pe care l-au denumit haos : îngrămădeală greoaie și fără rînduială“. În continuare poetul citează și vv. 32—34 și 67—71 din cartea I a *Metamorfozelor*. Geografia poetului, în acest context, este de inspirație antică, pentru păstrarea culorii locale a izvoarelor. Vezi Herodot, *Istorie*, IV, 17, care spune că începînd cu borystheniții spre nord se află : callipizii, alazonii, sciții plugari, neurii „iar țînutul care se întinde spre

De-acolò privind corbiș, la toate,
 Urgia^a văzu pe ticăloase
 Gloatele țigănești înarmate
 Cu săcuri, ciocane și baroase ;
 Precepînd apoi ce va să fie,
 Mai că nu leșină de mînie !...

borta vîntului de miazănoapte, după cîte știu eu, este nelocuit de oameni." Dealtfel, întregul vers 49 este o traducere a cuvîntului grecesc *hyperboreoi* (lat. *yperboreoi* sau *iperborei*). Asupra v. 52 menționez că în prima versiune a *Țiganiadei*, în locul acestui vers se află: *căntînd cătcăunilor în dos*, de-a dreptul traducerea unui fragment din Herodot, *Istorie*, IV, 18: „Dincolo de ei (sciții agricultori), pînă hăt departe, se întinde un deșert, iar dincolo de pustietate locuiesc androfagii (*cătcăunii* lui Deleanu), un neam de oameni cu totul aparte și deosebiți de sciți. Ținutul de mai sus de ei este cu desăvîrșire pustiu și, după cîte știu, nelocuit de nici o semînție omenească." Versurile 53—54 parafrazează pe Ovidius, *Metamorfoze*, I, 18—20: „Frigida pugnabant calidis, umentia siccis, / Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus", adică „Cele reci se luptau cu cele calde, cele umede cu cele uscate, cele moi cu cele tari, imponderabilele cu ponderabilele". Este vorba de versificarea de către Ovidius, pe urmele filozofiei ioniene, a elementelor constitutive ale universului (grecește: *stoiheia*, rom. *stihii*), înainte de separarea lor și transformarea haosului în *cosmos*, adică *univers ordonat*.

^b Sensul acestui nume de comentator fictiv nu este cel obținut dacă se pornește de la adj. *idiot*, cu înțelesul curent astăzi, ci trebuie pornit de la articolul *idiot* din L, explicat prin *om nepriceput, neinstruit*. Coconul trimite la originea boierească a personajului, o săgeată la tineretul aristocrat indoct. În continuarea acestui vers, în prima variantă a *Țiganiadei*, III, 6—7, se descrie haosul, la un nivel neegalat în poezia noastră: „Vînturi pe lîngă dînsa turbate / vicolind în volbure se-întoarnă, / bălauri și alte înveninate / bale guieră; noapte și iarnă / este-acolo, iar zi-însărinată / nu se-au pomenit nice odată. / Pămîntu-împregiur e făr de roade, / aduce numa brumă și ghiață, / fieri sălbatece-una pe-alta sfarmă și desmață, / căci nepofîind una-altie bine, / vecinică luptă fac între sine". Cele două sextine citate deasupra, arată că în versiunea A, poetul era mai aproape de modele. Vezi *Gerusalem Liberata*, IX, 1: „Ma il gran monstro infernal che vede queti / Que' gia torbidi cori e l'ire spente, / E cozzar contra'l patto, e i gran decreti / Svolger non puo dell'immutabil Mente, / Si parte; e dove passa, i campi lieti / Secca, e pallido il sol si fa repente; / E d'altre furie ancora e d'altri mali / Ministro, a nova impresa afretta l'ali" (Dar monstrul infernal, de rele buget, / Văzînd că lincezesc minii și ură, / Că nu poate nfrunta Supremul Cuget / Și legile-i, și-a sorților măsură, / Hălădui prin lume cu precuget / Făcînd din cîmp și crîng și văi arsură. / Și soarele păli și plăgi cu mia / Și molimi răspîndi și sărăcia). *Notă*. Toate traduceri în versuri din *Țiganiada* aparțin poetului Aurel Covaci.

Modelul comun ambilor poeți este Ovidius, *Metamorfoze*, II, vv. 790—801: „...adopertaque nubibus atris / Exurit herbas, et summa cacumina carpit, / ...Iussa facit, pectusque manu ferrugine tincta, / Tangit et hamatis praecordia sentibus implet, / Inspiratque nocens virus, piceumque per ossa / Dissipat et medio spargit pulmone venenum" („negri nori acoperînd-o, / Duce-o spre piept, inima astfel umplînd-o de groază. / Otrăvitoare, venin varsă și-mprăstie-n oase / Fiertul catran și-n plămin, pînă-n adîncuri otrava). Pentru similitudini urmărește în continuare întîlnirea dintre Urgie și tată-său, Sătană.

În *Metamorfoze* monstrul este Invidia, pe care zeița Minerva o stîrnește împotriva unei femei, Aglauros. Ultimele două versuri latinești citate, de comparat cu vv. 115—120.

^a Menționăm aci că *Ura* (*Urgia*) și *Dragostea* (*Priînta*) sînt principiile fundamentale ale eticii politice a lui Budai-Deleanu. Evident că poetul se sprijină pe izvoare

67

Căci nu rabdă năslnica zînă
 Ca rînd bun oamenii să păzască,
 Și temîndu-să ca să nu vină
 La cevaș' rînd gloata țigănească,
 Gîndi cum sfaturi să le strămută ;
 Și-îndată, iacă, să scoală iute ;

73

Pe arepi de volburi cu fortună
 Încălecînd, la iad să pogoară.
 Pe-unde mérgere, fúlgeră, túnă,
 Toate spulbără, frînge ș'oboară.
 Însuș' pe diavoli prinsă mirare
 De năpraznă-așa iute și mare.

79

Iar' deacă stete fără sfia'ă
 Naintea négrii mării-sale
 Sătanei ce cu multă pofală
 Stăpînește-a tartarului vale,
 Rădicînd ia sprinceana sumeață,^a
 Zisă-amenîțînd celui în față :

antice, grecești în primul rînd, de exemplu pe teoria cosmogonică a filozofului Empedocles, în care întîlnim *Filia*, *Filotes*, adică *Dragostea* și reciproc *Eris* (*Zizania*, *Vrajba*), nu însă fără a pleda pentru instinctul propriu ființei umane spre ordine și calm. Într-aceasta poetul se întîlnește cu etica politică populară, deci și românească de a curma răul prin rău, zelul rămînînd consensul social, nu scindarea în tabere care se urăsc. Să remarcăm că poetul ridică concepte sociale, umane, la nivelul unor relații care funcționează în întreaga natură (univers). Din lupta între principiile contrare (*elementele*, constituente ale primelor teorii cosmogonice) s-a ales cosmosul (lumea), stăpînit de „priință și armonie”. Vezi vv. 1345—1417. Asupra termenului *zînă*, menționăm că și în nota poetului *zînă* înseamnă *zeiță*. În L poetul distinge un sens *zeiță*, dînd trimitere la Dosoftei, și un altul, cel curent, adnotat ca *popular ardelenesc*: *ființă supranaturală întîlnită în povești, basme*.

a Imaginea i-a fost sugerată probabil de modelele italiene (*orgoglioso il ciglio*: *Orlando Furioso*, V, 81; *alzando il ciglio*: *La Secchia Rapita*, II, 48, 1), franțuzești (au fier sourcil: *La Pucelle d'Orléans*), de sensul lui lat. *supercilium* (*mîndrie, trufie*) și de *sprinceană înaltă*, întîlnit în bibliografia L și tradus de poet prin *semeție*.

„Sătano, de nu mi-ai fi părinte
 Și de n'aș fi-întii născută ție
 (Cînd căzuși din ceriu, dacă ții minte.
 Mă-avu cu tine-oarba Zavistie !)¹,
 Necăuțînd că-aceasta-i a ta țară,
 Aș grăi cu tine-almintre doară

¹ Urgia zice că Sătana i-au fost tată și Zavistia mamă. Trebuie a ști că poetul vrînd să obrazuiască mai chiar și poeticeste lucrul, prin Sătana înțalege pre cel mai întii duh necurat care mai nainte de osîndire fusese arhanghel și, precum să zice la cărțile besericești, să numea Luceăfer, adică purtătoriu de lumină, iară Sătana să zice și la *Biblia* același duh necurat. Spun cei învățați întru dogmele creștinești că același, mai nainte de cădere au fost cel mai întii arhanghel ; și apucîndu-l zavistia au gîndit să-ș pue tronul său asemenea cu Dumnezeu ; pentru aceasta fu surpat cu toți care au fost într'un gînd cu el. Drept aceasta poetul zice că s-au împreunat cu Zavistia și au născut pe Urgie. Întrăcest chip trebuie să înțaleagă și cuvintele Urgii, unde zice că Sătana odinioară nu s'au îndoit și au cutezat a să scula pe Dumnezeu. M. Perea.

a) Bine ar fi doară de alte, însă nu să cade să să pomenească diavolul între creștini, și este împotriva credinții noastre ca lucruri de-aceste să nu scrie la eărți de aceste, și mai vîrtos la povestea țiganilor. Părintele Disidemonescul.^a

b) Așa judecă odată un feliu de dobitoc, de mîrgăritariu socotind că-i ceva de mîncat. Bunul părintele de bună samă n'au cetit *Biblia* și istoria lui Iov !... cu mult mai puțin facerea vestitului inglez Milton care au alcătuit un poemă supt titlul *Raiul pierdut*. Coconul Musofilos.

a) *Disidemonescul* : *Superstițiosul*. Ca enciclopedist Deleanu ia poziție împotriva superstițiilor. Într-un consiliu al cabinetului lui Sătana, ministrul Velfegor (Belfegor), își laudă funcția în felul următor : „În urmă Velfegor vorba-apucă, / Stăpînul credințelor deșerte, / Zicînd : Nu-l opresc eu să să ducă / Cărui i voia să să mai certe / O dată, dar mie la-împărțire / A fi cu dînsul nu-mi vine-în fire. / Eu mă sîrguiesc cu tot adînsul / Ca cea mai mică rază de lumină / Care-în om fu născută cu dînsul, / Să-o întunec, să nu fie sărină ; / Ș-am făcut acu multe ispite / Cu tot feliul de-arătări măestrite. / Fieșcare crede în vreo lege / Care-o socotește preste toate, / Și tot însul prin mine s'amege / Sau lăturiș' din cale s'abate. / Așa-l întunec ! de nice simte / Că-are vreo precepere sau minte. / Fanatismul și Suprăstăciunea, / Ceste-a mele doao slujitoare, / Toată-adevărată-îchinăciunea / Dumnezeirii ceii făptoare / În *shime-o* prefac necuvioase, / Nevrednice, ba și rușinoase.” / Iată și nota poetului la acest context (v. 3756 etc.) : „Pentru înțălesul tuturor ce zice Velfegor aici, trebu a să tălmăci întii, că el să zice a fi diavolul credințelor deșerte ; deci, zice el, eu mă sîrguiesc tot de una ca să întunec raza minții și a preceperii adevărate care Dumnezeu dade omului cînd îl zidi. Eu ducînd pe om de la legea adevărată, care mintea curată a lui poate să o cunoască, îl abat de la cale întunecîndu-l cu năluciri. Și spre aceasta am doao slujitoare, adică *fanatismul*, ce va să zică rîvna neadevăratei credinți, și *suprăstăciunea*, ce va să zică crezătorie deșartă ; alții zic, de pe grece, *disidemonie*. Aceste doao, adauge el, strămută toată adevărata îchinăciune a unui adevărate dumnezeiri, în *shime* necuvioase și de ris !...” Să mai reținem că dumnezeul lui Budai-Deleanu este cel care a implantat în om *raza minții, mintea curată*. Enciclopediștii nu profesează ateismul, ci variante care fac din Dumnezeu proiecție a rațiunii umane : nu-l contestă, îl despoaie de attributele sale. Comentatorul *Disidemonescul* este de rit ortodox, altfel s-ar fi numit *Suprăstăciosul*.

91

Unde-i duhul ș'inima nefrîntă
 Acelui mîndru Luceafăr care
 Nu să-îndoi și pre cea mai sfîntă
 Lumină-în ceriu viețuitoare
 A să scula cu războiu, odată !
 Ce negrijă-acum te ține,-o tată ?^a

97

Tu șezi aici, fără nice-o teamă,
 Adevărat ! Dar sus ce să face,
 Pe lume, nu știi sau nu bagi samă.
 Nu vezi ce năpraznă vine-încoace
 Pe iadul tău ? Eși numai, afară,
 Ș-însuș' a ta vedea-vei ocară !..

103

Încă și țigani mișei caută
 Ca să să pue la rînduială,
 Părăsîndu-și ciocane și laută
 Și-întrarmați pe Mahomèt să scoală.
 Îi văzui sfătuind cum să-ajute
 Lui Vlad, în toate chipuri plăcute.

109

Sîngur acel Vlad, de-l lași în pace,
 Gata-i a prăpădi păgîniimea...
 S'atuncia iadul tău ce [va] face ?
 Unde-ți va fi slava și mărimea
 Că-ai scornit legea mahometană ?
 Înțalesu-m'ai acum, Sătană !..

^a Versul se aseamănă cu *Eneida*, I, 237 : „...Quae te, genitor, sententia vertit ?”. („...cine-acum tată, gîndul ți-l schimbă ?”). În ambele contexte, o fiică, zeiță, vine să ceară sprijin de la tatăl său. Menționăm că nu este vorba de imitație, în accepția peiorativă pe care o dăm noi, modernii, acestui cuvînt, ci gloria poetului epic constă în a egala și depăși modelele ilustre. Vezi și *La Secchia Rapita*, III, 24, 7—8 : „E tu dormi in mezzo'l mar nascoso ? / Destati, e prendi l'armi, uom neghittoso”. (Pe mări ascunse vitejia-ți doarme ? / Trezește-te, trîndav ce ești ! La arme !).

115

Aceste zicînd, ca și curcanul
 Întăritat să gînfă și iată !
 Toată fierea și turbat catranul
 În tată-său vîrșă sluta fată ;
 Iar' el, mai nu plesni de mînie
 Ș'abea cît putu zice : „O, mie !...”^a

121

Și mai răsufliînd : „Fiică iubită !
 Pe-aceasta te cunosc adevărată
 Prăsila mea : dar' fii odihnită^b.
 Acuș vei vedea că al tău tată
 Tot acel e, care-odinioară
 Vru pe Cel înalt din ceriu s'oboară !...”

127

Urgia de-aci să-întoarsă-îndată.
 Iară Sătana, iute ca vîntul
 Sau din arc slobozita săgeată,
 Pătrunzînd în curmeziș pămîntul
 Eși la lumea de sus, afară,
 În chip de fum cu vinătă pară.

133

Iar' după ce pămîntească boare
 Răsufliă pușinel întru sine
 Și cevaș' i să făcu răcoare,

^a Modelele acestui fragment de episod încep cu Furia Alecto din *Encida* lui Vergilius, care inspiră dorința de luptă și răzbunare lui Turnus. În *Gerusalemme Liberata*, VIII, 62, 2—6, aceeași divinitate răutăcioasă, Alecto, pentru a aduce dezordine în tabăra creștină, apare în somn unui luptător, Argillan, și-l îndeamnă să răzcoale tabăra împotriva comandantului suprem al cruciaților, Goffredo, pe motiv că ar fi omorît pe Rinaldo, un erou de frunte dispărut din tabără : „Così gli parla e nel parlar gli spira / Spirito novo di furor ripieno. / Si rompe il sonno e sbigottito ei gira / Gli occhi gonfi di rabbia e di veneno” (Astfel simți el pe Alecto cum / I-aruncă gîndu-în ghearele turbării. Trezit, buimac din fire scos acum, / Veninul poartă-n ochi al turburării).

^b În *Encida*, I, 257—258 : „Parce metu, Cytherea, manent immota tuorum / Fata tibi...” (Soarta norodului tău, nu te-nspăima, Cytherea, / nestrămutată rămîne...). Așa va îmbărbăta Jupiter pe Venus, fiică-sa, venită să i se plîngă că i se persecută fiul (Eneas) și troienii răpăcitori pe mări, în căutarea unei noi patrii.

Socoti cum ar face mai bine
Ca nevăzut el toate să vază
Pe unde-ajunge-a soarelui rază. /...

65

391

O, musă ! rogu-te de-astă dată
Să-mi dai viers cu vrednice cuvinte,
Ca să pociu cînta cum înarmată
Țigănimă purceasă nainte
Cătră-înimoasa cu vitejie,
Vrednic lucru ca lumea să-l știe. ¹

66

397

Întii, dară, dintru toți purceasă
Ceata lui Goleman vestită ;
Toți ciurari și feciori de acasă,
Vai de-acela care-i întărită !...
Trei sute era ei pe-îndelete,
Afară de prunci, muieri și fete.

67

403

Armele lor cele mai cumplite
Era furce și rude de șatră,
La vîrv cu fier ager pînuite ;
Cu cestea-îndată trîntea de vatră
Pe vrăjmaș de-aproape și de parte.
Acolò să vezi capete sparte ! ²

68

409

Steagul ! de mînză codalbă-o piele ³
Le era, de-un pârîng animată,

¹ Vlad Vodă, precum să vede, au vrut să facă, precum să zice, *răvine*, adică cercetare de oștile țigănești. M.P.

² În stihul acesta poeticu vorbește ca cînd ar fi de față cînd să bat ciurari ; dar este un chip de vorbire istoricească și poeticească. M.P.

³ *Codalbă* este adiectivă, ca cum s-ar zice : *cu coadă albă*, și va să zică că pielea de o mînză cu coada albă. M. P.

Pe care sta, cu roșii petele,
O veșcă de ciur sus îndreptată.
Cînta de marș în cîmpoi foite,¹
Bătînd în ciure negăurite.

69

415 Ce să mai zic de-a lor voivod mare ?
Goleman voinicul ! Oh, acela,
De nu-l va prăpădi v'o tîmplare,
Nu ya bate el în zădar lela,²
Nice va zăcea prăvălit pã spate
Cînd i s'or firși-în traistă bucate.

70

421 După-aceste veniră nainte
Armați ș' în rînduri tocmite bine,
Argintarii, de-inele și ținte
Făcători, doao sute. Dar' cine
Îi duce și le este povață ?^a
Tînăr Parpangel și mîndru-în față.

71

427 Acesta purcedea-în dreaptă spiță
Din craiu Jundadel a cărui mare
Și preste toți înălțată viță
Tocma de-unde soarele răsare,
Cu soarele-împreună răsărisă,
Precum cronica ciorască scrisă.

¹ *Cîmpoi foite*, adică cîmpoi cu foale de capră, cum s'au obicinuit. M. P.

² Precum să vede, poeticul au vrut să puie în obiceiul sau doară să pomenească numai nește cuvinte obicinuite în multe părți, pe-unde s'află românii, mai vîrtos în Ardeal, doară ca să le scape de perire, căci acum puțin foarte și numai între țărani le vorbesc. Precum este și acest cuvînt *lela*, care trebuie bine a să osăbi de cătră alt asemenea cuvînt *léle*. În Ardeal, spre părțile Țării Hațegului, au copii[i] țăranilor, mai vîrtos cei care păstoresc vitele, un feliu de cîntec ce-i zic *lela*. Îș strîng grumazii și să scutură din tot trupul, ș-așa cîntă izbucnind cuvinte trecsărite și făcînd shime urîte, rușinoase și din gură cîntînd lucruri de rușine și adevărat satiricești. De-aco[lo] să zice de obște de oarecare ce nu lucrează nimic, că *bate lela*. M. P.

^a Asupra mișcării versului, compară *La Secchia Rapita*, 65, 1 : „Ma chi fu il duce de l'alpina schiera ?“ (Dar cine-i cap al oastei de pe munte ?).

433

Tot dintr-aceaiaș viță nălțată,
 (Pân' au stat întreaga-împărăția
 Țiganilor) pogoria din tată
 Pe fii, schiptru și nalta domnie
 Pân' la craiu Jundadel pe care
 Lipsi de tron Cinghișhan cel mare.¹

73

439

Fost-au de cînd lumea stă-în picioare
 Multe neamuri slăvite-odinioară,
 Viteze ș'altor poruncitoare,
 A cărîr nepoți acum de-ocară
 Sînt la noi ; și noi Palții-om fi doară,
 De nu vom băga samă de țară.

74

445

Ian' căutați la țigănescul soi
 Cumu-i astăzi de-ovilit, cum el
 De cătră toți să-împinge-în gunoiu ;
 Dară cînd trăia craiu Jundadel
 Și stăpînea-în India bogată,
 Vița lor era mult luminată.

75

451

A lor preste toți nalt împărat
 Să numea-în ferman a lunii frate
 Și-a soarelui fîiu pre luminat ;²
 Iar' lui să-închina nenumărate
 Noroade, țări, crai și mari ostroave.
 Aceste nu-s deșerte voroave !

¹ *Cinghișhan* este numele unui mare han a mongolilor, pe care alții numesc Ghenghișcan, și care au pustiit toată Asia și au prădat toate țările începînd de la marginile Hîiui până la India. Adevărat că el prădînd au intrat în India, dar', de au domnit atunci în India Jundadel, cum zice poetului, și de au purces Parpangel din vița aceluiaș Jundadel, aceasta n-am cetit nicăiri, afară de cronica mănăstirii de la Cioara, care să vede a fi foarte părtășitoare țiganilor. Însă aceia-i dovedit lucru, că țiganii nu-s egipteni, cum s'au ținut până acum, dar adevărați indieni, ce s-au dovedit prin englezi, ce neguțătoresc în părțile acele și au aflat că limba țigănească să vorbește până acum în Siam și în Malabar.

² Pentru titula crailor Indii, că să numesc fii soarelui și frații lunii, nu-i de a să mira, căci așa să chiuma și să chiumă și aștezi împăratul Mogolul și a perșilor.

457

Parpangël de pe moș să născusă
 Din cea mai frumoasă țiitoare
 A lui Jundadel ; așa să dusă
 Apoi strălucind raza de soare
 Păn' la dînsu ; și care nu crede,
 Caută la el, că-în față i-o vede. ¹

77

463

Era nalt și ghizdav la făptură,
 Bun lăutariu, pre bun cîntăreț ;
 La toate faptele cu măsură,
 Iară de-inele meșter ales.
 Acest chip era vovodul mare
 A zlătarilor mergînd călare.

78

469

Iară după dînsul, tot alese
 Șireaguri din sîngura lui ceată
 Să ducea,-înt-un rînd tot cîte șese,
 Căror urma ceaialaltă gloată
 În pie'cuța goală-golișoară
 Și scripind de neagră ca ș'o cioară.

79

475

Cei [înt]armați avea buzdugane
 De-aramă și nește lungi cuțite,
 Toți oameni nalți și groș' în ciolane,
 Cu păr îmburzit, barbe sperlitate ;
 Haine-avea lungi, scurte și-învîrstate,
 Unii fără mîneci, alții rupte-în spate.

¹ Lucru minunat zice poetul : care nu crede, să-i caute în față. Dar' cum va căuta în față la unul care nu-i mai mult pe fața pămîntului și au murit de oarecîte sute de ani înainte ! Onocheș.

a) De bună samă așa au aflat scris, iar acea scrisoare au fost făcută trăind încă Parpangel. Musofilos.

481

În loc de steag purta ei o cioară
 De-argint, cu penele rășchierate
 Întracel chip, cît gîndeaî că zboară
 Plesnind în arepi cu-aur suflate.
 Músică făcea cu drîmboaie,
 Zdrîncănind clopoței de cioaie.

487

A treia, cu pasuri măsurate,
 Căldărarii mari de stat să-iviră ;
 Toți căciulați, cu barbe-afumate.
 De tăria lor lumea să miră,
 Taie-în arămuri ca și-în șindile
 Și rabdă foame cîte trii zile.

493

Armătura lor era ciocane
 Ferecate ; toți era călare.
 Dar unde mă tragi, [o,] Bălăbane,
 Ducătoriul acestor, pre tare ?
 De-asculta țigănia de tine.
 Era de dînsa cu mult mai bine !...

499

Ei încă după-al său steag urmează,
 Ce era de-aramă-o tipsioară
 Strălucind în toate părți cu raze,
 Ca și soarele de primăvară.
 Marș sufla-în trîmbiță răgitoare
 Și în loc de dobă, bătea-în căldare.

505

A patra venind să văzură
 Fierrarii cu-ale sale baroase,
 Arzători[i] de cărbuni și zgură.
 Înarmați era ei [și] cu coase
 Pe nește druguri lungi îndreptate
 Și-în chipul lăncilor ferecate.

511

Ducul lor era Drăghici cu minte ¹
 Carele multe veacuri văzuse
 Și totuș' din gură nici un dinte
 Încă până-atuncea nu-i căzuse ;
 Acum ținea el a șeptea muiere
 Și totuș' să simțea la putere. ^a

517

Trei sute de-armați număra ceata,
 Pedestrime-aleasă ! Fieșcare
 Mergea voios și de războiu gata.
 Purta cu sine și de vânzare
 Seceri, cuțite, foarfece, zale
 Și nu le lipsea numa parale.

523

Cinghia lor mergea înaintea, ²
 Ce era de clopote și chimvale.
 Steag era tigaie de plăcinte
 Împodobită-împrejur cu zale
 Mărunte, de-oțal și scripitoare,
 Aninată pe-o lungă frigare.

529

Sosiră-apoi în șireaguri groase
 Lingurarii cu săcuri pe spate,
 Toți bine-îmbrăcați, cu barbe rase,
 De-a briuri purtînd nește bărzi late
 Ce toate soiuri de lemn taie,
 Arme pre bune și de bătaie.

¹ *Ducul*, adică ducătoriu sau povață. Aici să vede poeticu a imita pre Omer cînd scrie de bătrînul Nistor.

^a Poetul, deși trimite numai la Homer, are în vedere și pe alți poeți epici care l-au imitat pe Homer. Astfel Vergilius, *Eneida*, VI, 304, vorbind despre luntrașul Charon : „Iam senior, sed cruda deo viridisque senectus” ; Ariosto, *Orlando Furioso*, XL, 51 : „D'una vecchiezza valida e robusta” ; Tasso, *Gerusalemme Liberata*, III, 35 : „Il forte Ardelio, uom d'età già matura / Ma di vecchiezza indomita...”. Lista poezilor epici care au imitat pe Homer și s-au imitat între ei s-ar putea prelungi (avem în vedere poeți pe care Budai-Deleanu i-a cunoscut, și i-a cunoscut în original), fără concluzii diferite decît că imitația denotă emulație sau pietate pentru înaintașii de breaslă poetică.

² Adică *mîsica*.

535

Povața lor și vrednicul jude
 Era iubitoriul de dreptate
 Neagul ce numai de-o parte-aude.^{1a}
 Și-i cel mai bun meșter de covate,
 De scafe, cauce, linguri, tăiere,
 Hîmbare, răvare și cuire.

90

541

Horiul lor în fluiere și triste²
 Cînta, lîn tocînind pe-o covată,
 Cît putea simțirile să miște
 Fieșcui. Iară de steag, o lopată
 Prelungă-avea și cu dăscălie
 Făcută de maistor Pintilie.

91

547

Dar' cine-m va spune cum să cade
 Ceata slăvită care-acum vine !
 Musă ș'Apolloane, drăguț bade,³
 Șoptește-mi vorbe și graiuri line,
 Că fără de-a ta dulce-însuflare
 Poetul haz și priință n'are.

¹ Oarecum nu să lovește !... Zice că Neagul au fost iubitoriul de dreptate și apoi zice că n'auzia numai de-o parte. Deacă asculta el numa pe o parte, vai de judecata lui ! Mîndrilă.

a) Ei ! Deacă nu auzia de o parte, atuncea dar trebuia să-i vorbească de cea parte de care auzia... Onochefalos.

^a În contextul din *La Scabbia Rapita*, I, 17, 8, urmat îndeaproape de poetul român, este vorba de o luptătoare : „Scrive ch'ella era sorda da una orecchia” (Stă scris că era surdă de-o ureche). În *Orlando Furioso*, XVIII, 2, 1—4 : „Spesso in difesa del biasmato absente / Indur vi sento una ed altra scusa, / o riserbargli almen, finche presente / Sua causa dica, l'altra orecchia chiusa” (Cînd nu-i de față cel ce poartă vina, / Ades îl dezvinovățești și-l lauzi ; / Cît el nu-și poate apăra pricina, / la pîri urechea-nchisă și-i să n-auzi). În fine, Alexandru Macedon își acoperea o ureche, cînd i se pîra cineva absent : Plutarh, *Viața lui Alexandru*, 42. Nota lui Onochefalos, care în greacă înseamnă „cap de măgar” denotă că el nu cunoștea accepția dictonului latinesc : *audiat et altera pars*, adică „Să fie audiat și celălalt împrișinat” pentru a se da sentința dreaptă.

² Trebuie a lua sama că cuvîntul acesta, *horiu*, aici se pune în aceeași noimă, în care la latini să zice *horus*, adică ceata cîntăreților. M. P.

³ *Apolloane*. Poeticul chiamă pe Apollon întru ajutoriu, care era zeul muzicii la elini și învățătoriul muselor... făcînd după obiceiul poezilor lătinești. P.

553

Acești[a] era (pre limba curată ^a
 Grăind) aurari, cea mai aleasă ¹,
 Ordie din țigănia toată.
 Acestor' nici de vodă le pasă,
 Când ploao la munți și pot să spele
 Aurul din apă, prin vâlcele.

559

Avea la dreapta sulii lunge
 Și nește sabii de-a stînga scurte.
 Care știa cum sulița-împunge,
 Cum de sabie trupul amurte,
 Acela trebuia să-aibă frică
 Și groază de-astă ceată voinică.

565

Steagul o suliță era, toată
 De-aur, cu codoriște văpsită
 Și cu fluturi de-argint învrîstată.
 Iar' orhestra, bine rînduită, ²
 Cînta marș în dip'e ș-alăute
 Bătînd în dobe-anume făcute.

571

Iară pe dinșii cu fală duce
 Tandaler inimosul, de care
 Nu cuteza nime să să-apuce,
 Așa era de harnic și tare.

¹ *Aurarii*. Cuvînt adevărat românesc; adecă să numesc așa cei care spală aurul. Pe unele locuri să zic *băiași*, de la *baie*, adecă aurărie, unde să sapă din pămînt aurul. M. P.

^a În acest context, în prima variantă a operei figurează: *limba-învățată*. În ambele se referă la limba literară, îngrijită (în concepția autorului: lipsită, pe cît posibil, de lexic „străin”, nelatinesc, și cu o gramatică ordonată, normată odată pentru totdeauna, și numai așa cum o concepea el însuși, nu oricine. Budai-Deleanu crede că numai cu sistemul ortografic propus de el, cu gramatica lui și cu dicționarul lui, se poate pași pe drumul cultivării limbii, formării unei limbi literare românești. Iată contextul din prima versiune: „Acești era (pre limba-învățată / Grăind) aurari, pre limba gîoasă / Însă, băiași le-au zis proasta gîoată”. *Proasta gîoată* nu este semnul disprețului pentru popor, ci înseamnă *poporul simplu, neinstruit* (lat. *vulgus indoctum*).

² *Orchestra* va să zică horiul de musicări cu tot felul de musică.

Spun că nu cunoștea nice-o spaimă,
Că-ar fi fost cu dracu l'unii-l defaimă.¹

96

577

Pe-urmă-în rînduri groase, neînchinate
Mergea lăieții, goleții droaie,²
Mîncători zădarnici de bucate,
Înarmați cu măciuci și cu maie;
Muierile cu prunci mici în spate,
De tot goale sau de jumătate.

97

583

Corcodel^a pe dînși avea poruncă
Să povățuiască-în rînduială,
Corcodel care cu bobi aruncă
Și cu vrăjituri oameni înșală.
Ori cine ce va fura el știe,
Spuindu-i dracu din răs_pîntie.

98

589

Iară steagul era, după care
Să ducea gloata de mortăciune

¹ Este o vechie întru norod crede deșartă cumcă unii oameni au legătură cu dracu, pe care îl poartă cu sine, și acela le dă putere ș.c.d. Într-această noimă trebuie să se înțeleagă și ce zice aici autorul pentru Tandaler; însă adaugă și el cumcă numa unii așa-l defaimă, adecă pismașii. În urmă trebuie a lua sama că cuvîntul *defaimă* să înțelege ca și *clevețește*, iar' nu întraltă noimă. M. P.

² *Lăeți* să zic de la *laie*, adecă cea mai de pe urmă adunătură a norodului. Țiganii lăeți pe une locuri astăzi să zic cei care n'au loc stătătoriu, ci îmblă pribegind dintr-o țară întraltă. Așijdere și goleții să zic de la *golătate*, fiind ei mai de tot goli, mai virtos copii și copilele lor. Aceste și acum sînt cei mai urgisiți dintru toți, căci nu au nice un mesteșug, ci trăesc cu cerșitul și furatul. *Droaie* încă este un cuvînt doară la mulți necunoscut, care însemnează o grămadă nerînduită, adecă cînd să zice în vorba de obște *mergea cu droaia*, să înțelege în grămăzi. M. P.

^a Numele țiganilor în *Țiganiada* au fost alese cu grijă, în spiritul genului comic. *Corcodel* poate fi pus în legătură cu *corcodel* „crocodil” (dată fiind originea „egipteană” a țiganilor, teorie falsă, care încă se bucură de credit în masele inculte și în anecdotică populară. Este ipoteza cea mai puțin plauzibilă asupra numelui lui Corcodel); cu sensul de *om rău*, sens specificat în L, la articolul *corcodel*; cu pomul *curcudel* (lat. *prunus cerasifera*); cu *corcodan*, care înseamnă *curcan*, germ. *cocoș indian* (*Indische Hahn*) ca trimitere la originea indiană a țiganilor, teorie corectă, care se vehicula în epocă printr-oamenii de cultură; cu *corcodel* care denumește o *pasăre de baltă*. Opinez pentru una din ultimele două. Terminația *-(d)el* frecventă în onomastica țigănească (Aordel, Avel, Cucavel, Jundadel, Parnavel, Parpangel, Șundadel), cu rezonanță țigănească va fi contribuit la alegerea acestui nume.

Și de toate stîrvuri mîncătoare,
O tearfă-aninată pe-o prăjină.
Marșul suna-în cornuri mugatoare,
Toți lolăindu-să-în gura mare. / ...

CINTECUL A III

6

1345 „Iubiți, o suflete muritoare,^a
Că libovul este legea-întie
A toatei ființe de supt soare !
Tot care nu sîmte libovie,
Mult defăimează legea firească
Și nu e vrednic să mai trăiască.

7

1351 Tot ce sîmte, să mișcă, viază,
Tot ce-înverde, ce-înfloare și crește,
Cu poftă lină să-îmbrătoșază,
Cu dulce dor să leagă, să mește,¹
O ! Amor ! ție toată să-închină,
Toată ție jertvește jivină !

8

1357 Însuș pe-astă lume trecătoare,
Din haos un sînt libov o scoasă,
Și dragoste, cu-întia lucoare,^{b 2}

¹ Să mește, adică să mestecă, măcar că este cuvînt vechiu, totuș la poezie să poate trăbuința. M. P.

² Lucoare va să zică lumină. Poeticul va să zică că pe această lume un sfînt libov o scoasă dintru nimica și legea ei cea întie este armônia. M. P.

^a Acest înn către Amor, fiul Vinerii (lat. *Venus*) este, mai de aproape sau mai de departe, inspirat din Lucretius, *De rerum natura*, I, 1—43 ; vezi și *La pucelle d'Orléans*, XV, începutul, care trădează și el inspirație directă din Lucretius.

^b În L poetul adnotează cuvîntul *lucoare* ca ieșit din uz.

Îi suflă-în mădulările ghietoase,^a
 Așezînd ca legea ei întie
 Priința ș'armônia să fie !...

9

1363

După-această lege nemutată,
 Făptura toată merge, să ține ;
 În toate libov^b și dor s'arată.
 Iubescu-să stelele-între sine,
 Iubește-să ceriul cu pămîntul,
 Iubescu-să mările cu vîntul.

10

1369

Sus în văzduh toate zburătoare,
 Gios pre pămînt toate dobitoace,
 Păn' și răcile jigăni de mare
 Prin cea patimă lină, șegace,
 Cu strinse lațuri să-împreunează,
 Cu dulce libov să-înroorează !...^c

^a *Mădulările ghietoase* înseamnă lat. *membra frigida* (*membrele reci*), pentru că numai dragostea insuflă căldură, deci viață lumii (universului). Nu știu cît de bine cunoștea Deleanu greaca veche, dar de citit citea curent documente istorice. Edițiile de care s-a servit, după moda savantă, îmi par a fi fost bilingve (greco-latine). În ms. menționat supra, nr. 115, de la BARSR, în capitolul inițial intitulat *De exordio mundi* „Despre nașterea universului”, poetul remarcă : „Cine nu vede că aici, prin *spiritul lui Dumnezeu* al lui Moisi și prin *dragostea* poezilor se dă de înțeles unul și același lucru: concordia elementelor și armonia.”

^b Poetul care cunoștea bine poloneza și slava bisericească, cunoștea originea slăvonă a familiei de cuvinte *a iubi*, deci și a lui *libov*, *libovie*. Și totuși, împreună cu alți contemporani (P. Maior), propune ca etimon posibil și lat. *lubet*, *lubesco*, pentru *iubesc*, ceea ce este eronat, dar explicabil, înainte de descoperirea legilor foneticii limbilor indo-europene.

^c Această sextină pornește de la Vergilius, *Georgica*, III, 243—245 : „Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque / Et genus aequoreum, pecudes pictaeque volucres, / In furias ignemque ruunt : Amor omnibus idem” (Tot ce e viu pe pămînt, oameni sau fiare sau turme, / Înotătoarele, cum și-mpeștrîțatele păsări, / Duse-s de furii și foc : toate la fel știu iubirea). Modelul comun ambilor poeți este Lucretius, *De rerum natura*, I, 10—20 : „Nam simul ac species patefactast verna diei, / Et reserata viget genitabilis aura favoni, / Aeriae primum volucres te, diva, tuumque / Significant initum percussae corda tua vi. / Inde ferae pecudes persultant pabula laeta / Et rapidos tranant amnis ; ita capta lepore / Persequitur cupide quo quamque inducere pergis. / Denique per maria ac montis fluviosque rapacis / Frondiferasque domos avium camposque virentis / Omnibus incutiens blandum per pectora amorem, / Efficit ut cupide generatim saecula propagent”. (Primăvăratecii zori cînd se revarsă și slobod / Bate zefirul vioi, cete de ciripitoare / Pasul divin ți-l vestesc, zee, cu inimi pătrunse / De arzătorul tău foc, vitele zburdă pe pajiști / Bere, și apele iuți sar să le treacă de-a notul. / Toate, de farmecul tău prinse, doar ție-ți urmează. / Verși seva dragostei dulci în sumedenii de piepturi. / Și, pe ogoarele verzi, sus pe munți sau în cuiburi, / Pe furtunoasele mări sau pe riuri în clocot, / Viețuitoarele mii le încingi iar de dorul / De-a-și nemuri pe pămînt, toate, pe rînd, semînția).

1375

Numa voi, suflete muritoare,
 Defăimați astă patimă blîndă,
 De dînsa ferindu-vă-inimioare
 Ca cînd ar fi libovul osîndă.
 Ah ! ne-ajunsă-omenire deșartă,
 Încă firea te rabdă, te iartă !¹

1381

Voi dar, care-aveți inimă bună
 Și lămurită minte cerească,
 O, iubiți ! Iubiți-vă împreună
 În această viață trupească,
 Până sînteți în vîrstă și stare,
 Că vremea-i rapede trecătoare...

1387

Vezi cele paseri pre rămurele
 Ce jucîndu-să vesele cîntă ;
 Ard cu flacără de-amor și ele
 Mărind a naturii lege sîntă.
 Caută cum din creangă-în creangă zboară
 Tot soțul cu cîte-o soțioară.

1393

Să iubim dar și noi până-în față
 Rumeioară sîngele ne joacă,
 Până-avem o logodnică soată,
 Pân' încă n'ajungem la soroacă,
 Că vîrsta scapătă, vremea sboară,
 Nice mai întoarce-a doao oară.^{a 2}

¹ Dar ști ce, vere Idiotisene, ori cum îți pare, dară mie-m începe a plăcea poeti-
 cul, și mai virtos ce zice aici ! Onoch.

a) Gîndurile și mie-m plac, vere, dar stihurile cele lungi și împletecite, acele
 nu-mi plac ; dar, de oi avea vreme, tot aceastaș cîntare voi să fac cu vierșuri de a
 noastră, ca să ne o cînte apoi țiganul nostru ; atunci îi vedea că altmîntrele sună.
 Idiotiseanu.

² De au cîntat așa Parpangel, atunci bine zice poeticul că au fost iscusit cîntăreț,
 ba încă și poet. Simpl.

a) Curios lucru ! Cum să nu fie cîntat, cînd se află scris așa ! Onoch.

a Vezi Vergilius, *Georgica*, III, 284 : „Sed fugit interea, fugit irreparabile tem-
 pus (Fuge, tot fugi mereu, fără întoarcere timpul). Versul lui Vergilius se află într-un

1399

Să iubim ! că timpul acuș' trece,
 Iar zilele noastre s-împutină ;
 Mai bine-i în amor a le petrece,
 Să nu ne-apuce vîrsta bătrînă
 Cu tusa și cu durere de-oase ^a
 Sau cu mădulări neputincioase !

1405

Să iubim ! pînă-în tinere vine
 Sîngele saltă și să răvarsă ;
 Să iubim pîn' a iubi ne vine,
 Răcorind inima de dor arsă,
 Ca nu cumva-apoi, odinioară,
 Cumcă n-am iubit rău să ne pară.

1411

Să iubim pîn-Amor ne priește,
 Păn' Vinerea ne poartă pe brață, ¹
 Păn' încă cu libov ne zîmbește
 Vr'o tineră copilă iubeață,
 Pănă dragostele ne desfată,
 Ca să nu ne bănuim odată.

1417

La cîntări de ceteră ș' în horă ²
 Să jucăm în giur, mîină de mîină,
 Tot frățiorul țiind o soră
 Spre care sîmte dragoste lină,

context care a servit și el, împreună cu alte locuri asemănătoare din același poet și din alții, drept model poemului despre dragoste al lui Deleanu. Fiind vorba despre dragoste, sentiment general uman, argumentul lunecării rapide a timpului, ca îndemn la neocolirea dragostei este un topos retoric universal și popular.

^a Este *guta* sau *podagra*, boală a bătrîneții, pe care poeții din antichitate și Renașterea, pînă în secolul al XVIII-lea clasicizant, o iau ca exemplu viu, convingător, cînd invită la dragoste. Mai tîrziu poezia cultă l-a abandonat, ca vulgar, dar se menține la nivelul retoricii psihologiei populare.

¹ *Vinerea*. Poeticul încă ia cuvîntul acesta în noima poeticilor lătinești, adică cum am zis mai su[s], mama Libovului.

² Adeacă, cum să joacă în horă. M. P.

Și să strigăm toți cu bucurie :
Viie zieu-Amor ! Amor să viie !¹

19

1423 „Bravo ! bravo !“ oaspeții strigară,
Plesnind în palme juni și fecioare ;
Și zicea să le-o mai cînte iară,
Poftorindu-și dintr'acea cîntare
Stihul de pe-urma, cu veselie :
Viie zieu-Amor ! Amor să viie !

20

1429 Închinîndu-și cu pline păhară
Toți-și dădusă la veselie,
Până Parpangel începu iară
Din facerea lui Pintilie²
O cîntare bine-alcătuită
Și pe-acele vremi deobște iubită :

21

1435 „Vinule dulciu, tu roadă de raiu^a
De la Dumnezieu dată pe pămînt,
A toate roduri de pe lume craiu !...
Laude ți-oi cînta, cum purure cînt,
Numa de beut cîndu-mi vine dor,
Tu să mi te-îmbii cu plinul urcior.

¹ *Viie*. Trebuie a ști că este verbul *viu* sau *viez* ; deci *să viie* va să zică *să viază*, să trăiască ! Această vorbă este și la *Biblie*, unde să zice : *vie Dumnezieu !* adică *viază Dumnezieu !* trăiește Dumnezieu ! M. P.

² *Facerea*, adică *alcătuirea*, *scornirea*. M. P.

^a Izvorul indiscutabil al acestui imn bahic se află în Athenaios, *Deipnosophistae* (*Banchetul înțelepților*), cu numeroase variații pe temă, agreată din totdeauna în societățile cheflilor. Numărul de cupe variază. În Athenaios : „O, tu, cel mai drag tuturor oamenilor cu duh, și cel mai înțelept, ce zeu fermecător ești tu, Dionysos ! Numai tu poți să faci ca sărmanul să cugete la mai mult ; tu faci să rîdă pe cel încrunțat, faci cutezător pe cel slab, și îndrăzneț pe cel laș.“ Într-un alt loc : „Mnesitheos a spus că zeii au descoperit oamenilor vinul, pentru ca să fie cel mai mare bine, dacă se folosesc de el cu măsură, și, dimpotrivă, dacă abuzează de el. Într-adevăr, dă celor care știu să se folosească de el cu măsură, hrană și putere pentru suflete ca și pentru trupuri. În medicină utilitatea lui este cea mai mare, căci se amestecă cu doctoriile care se beau... În întîlnirile de fiecare zi dă bună dispoziție celor care îl beau cu măsură și diluat cu apă ; ție, dacă întinzi coarda, îți dă nerușinare și dacă începi să divaghezi, este efectul lui. Băut curat, netăiat, dă paralizie corpului. Iată de ce peste tot i se dă lui Dionysos numele de *Doctorul*. Pythia a spus nu știu căror consultanți să denumească pe Dionysos „Vindecătorul“.

1441

Tu ești mirul sînt, dintru toate-ales,
 Ce viață dai, mîngăind pre toți ;
 Fie fericit care te-au cules !...
 A lui Dionis veniți, o preoți, ¹
 Să-nchinăm, să bem cu păharul plin,
 Să trăiască toți cei care beau vin !

1447

La toate nevoi tu ne-ajuti și dai
 Putere la slabi, bôlnavilor leac. ^a
 Hrană la bătrîni, iar cînd în cap sai, ²
 Voie bună faci și celui sîrac,
 Alb, roșu ș-or' cum de-ai fi tu-în obraz,
 La toți ce te beau, purure faci haz.

1453

Care te-au beut, de-ar fi cît de trist,
 Prinde-îndată chief ș'uită de necaz.
 Fiece năuc pare-un trismeghist, ^b
 Fiece mișel să ține-un viteaz...
 Să bem, să-închinăm cu păharul plin,
 Să trăiască toți cei care beau vin.

459

Veniți, fraților, la cerescul must
 Să ne bucurăm bindu-l și-închinînd :
 De sete-un păhar, altul pentru gust, ^c

¹ *Dionis* este la poezii elinești un zieu ce au aflat viața vinului, pe care latinii au chemat *Babus*. Poeticul chiamă pe preoții lui Dionis, adică pre cei ce-l cinsteau ca să vie să bea vinul. Însă aici, prin metaforă s-au luat cuvîntul *Dionis* și însemnează vinul.

² *Sai*, dacă sari, va să zică : cînd te bagi în capul omului de-l încălzești !
^a În *Athenaios* : „beția este liberatoarea de suferință“.

^b Este cuvînt grecesc, epitet al zeului *Hermes*, patronul elocinții.

^c Asupra numărului de cupe îngăduite de diferiți autori să fie „închinare“ și asupra semnificației fiecăreia dintre ele, cum remarcam de-asupra, se poate întocmi listă lungă. Cităm din același *Athenaios*, izvor cert : „Eubul astfel face pe *Dionysos* să grăiască : eu nu dreg decît trei cratere pentru oamenii cu scaun la cap : unul pentru sănătate, cel băut primul, al doilea pentru dragoste și pentru plăcere, al treilea pentru somn ; după ce s-a băut acesta, cei înțelepți se întorc acasă. Al patrulea nu mai este al nostru, aparține neobrăzării, al cincelea strigătelor, al șaselea insultelor, al șaptelea ochilor umflați de vinătăi, al optulea portarului care te îmbrîncește

A tria de chief, a patra cîntînd,
A cincea de saț, că-a șasa-i prisos,
De-a șapte-încolò n'aduce folos.“¹

26

1465

Fîrșind cîntărețul toți beură
Cu păharul plin și de-a-împrumut.
Închinîndu-și ei cînta din gură
Și poftorea stihul cel plăcut :
„Să-închinăm, să bem, cu păharul plin,
Să trăiască toți cei care beu vin !“

27

1471

Iar' o copilă din adunare,
Ce nu demult acoloa sosisă
Și părea că nici un chief are,
Cu față-învălită fiind zisă :
„Dar' ian' cîntă-ne vruna de jele,
Carea Ț'e mai dragă, Parpangele !“

28

1477

Și zicînd să-întoarsă-într-altă parte,
Cît țiganul nu putu s'o vază
Iar' el a sa pomenindu-ș' soarte,
Strunele întocmește ș'oftează,
Și păn-alți zic cele și ceste,
Așa-începu jelnica poveste :

afară, al noulea furiei, al zecelea nebuniei; acesta din urmă te face să te clatini. Căci turnat netăiat într-un vas mic, dă cu ușurință cu piciorul în spate cui îl bea“. Printre lecturile clasice ale sale, poetul va fi întîlnit neîndoios și pe Apuleius, autor cunoscut lui Deleanu: „Spaientis viri super mensam celebre dictum est: prima, inquit, creterra ad sitim pertinet, secunda ad hilaritatem, tertia ad voluptatem, quarta ad insaniam...“ *Florida*, II, 2, 20. Și unul mai apropiat de vremea sa, care tocmai murea cînd Deleanu nu începuse încă să se gîndească la *Țiganiada*, Voltaire, în *La pucelle d'Orléans*. II: „Et bois six coups avec monsieur Denis“ Atragem atenția că fr. *Dénis* provine din gr. Dionysos, unul din multele denumiri ale zeului vinului.

¹ Aici să vede că și poetul nostru au fost iubitoriu de vin, căci sloboade a bea șapte păhară; dar' aceasta nu poate să facă numai un beutoriu, fiind că șapte fac mai mult de o ocă. Onoch.

a) Cine știe ce păhară au înțales poetul, și doară unele mai mici. Mîndr.

b) Am aflat însămnat pe original, la margine, precum se vede acelaș preîn-vățat mai sus numit, Tălălău, cumcă, după dreapta măsură care o înțales-o poetul, ar fi, după măsura noastră de astăzi, o ocă și jumătate; însă adaugă că, după vremile acele, nu era mult, fiind că oamenii [era] cu mult mai tari decît acum. Erudițian.

1483

„Voi suflete simțite și bune,
 Voi care-aveți inimă duioasă,
 O ! cine cum să cuvine va spune
 Patima voastră, o, părechie aleasă !...
 Libovul Illeenii cătră tine
 Și dorul tău cătră dînsa,-Arghine !

30

1489

O ! tu musă, care cîteodată
 Ad'umbră șezînd în haină-albastră
 Colò, supt măgura gemănată,^a
 Lui Amor în ceteră măiastră
 Cîntî a duor inime libovite
 Dulcile ne cazuri suferite,

31

1495

Lasă puținel desîșuri umbroase,
 Pogoară încoace-aducînd aminte
 A Illeenii domniții frumoase
 Ș'a lui Arghin dragoste fierbinte,
 Că-amîndoi mult dor și amar pătîră
 Până ce tîrziu iară să tîlniră !

32

1501

Tinărul Arghin după ce străină
 Multă țară-îmblă, multe-orașe, sate,
 În urmă văzînd că-în zădar suspina
 Ș-întreabă-în zădar de Neagra Cetate,
 Că nime știea, cu mic și cu mare,
 Să-i spue sau să-l ducă la cărare,¹

^a Despre Parnas ca „măgură gemănată” vorbește și Voltaire, în des-menționata *Fecioară din Orléans*, II: „Ainsi Pegaze, au haut des deux collines, / Portait jadis neuf pucelles divines”.

¹ Aici făcătorul acestui cîntec încă chiamă întrajutoriu pe musa cea care cîntă lui Amor patimile dragostii ! Inșă prin *Măgura Gemănată* să înțalege muntele Parnasului; întru [care] să zicea că lăcuesc musele. *Gemănată*, adecă îndoită sau despicată, căci așa să zice a fire Parnasul. Iar' cit e pentru povestea lui Arghin și a Illeenii, trebuie să bagi de samă, cetitoriule, că această poveste este la românii cei de Ardeal foarte vechie; numai cit aflu osăbire în numele lui *Arghin*, care la povestea norodului de Ardeal se zice *Arghir* și nu să poate știre cum ar trebui să fie; *Arghin* sau *Arghir* ?

Inșă eu socotesc mai bine a fi cum au pus poeticul aici, fiind că el așa au aflat la scrisorile vechi, iar' norodul au putut cu vreme să schimosască cuvîntul, fiind că

1507

Obosit într-o vale-adîncă-ajunsă,
De-amor, de necaz, mintea turburată,
De jele, de dor, inima pătrunsă,
De pe murg ușor să pogoară-îndată ;
Smulgîndu-ș apoi săbioara luce
Mănunchiu la pămînt, vîrv la piept aduce.

1315

Și-ochii lăcrămoși rădicînd la stele,
Cu suspin adînc așa graiu deschisă :
«Tu, țintă-a toate dorințelor mele,
Ileană iubită ! ah ! să știi tu (zisă)
Că-Arghinul tău e la pragul de moarte,
Cum te-ar întrista jelnica lui soarte !...

1519

Dar poate că tu nice-odinioară
De-a mele tîmplări triste și cumplite
Nu vei auzi, nice vei ști doară ;
Încăi stîncele voiu, neînsuflețite,
Jele să-mi asculte, marture să-mi fie
Că fui credincios pîn' la moarte ție.

1525

Multe țări îmblai, dragă, pentru tine !
Dar' acuma-mi vād cărarea curmată ;
La locuri sosînd puste și străine,
Nedejde-mi peri de-a te-afla vr'odată,
Dar' nice a-întoarce fără tine-acasă,
Libovul nestîns ș-inima mă lasă !...

1531

Deci rămîni în veci, dragă, sănătoasă !
Și deacă vei ști cumva-odinioară

în adevărata istorie Ileana să zice cu cosiță de aur, apoi norodul îi zice *Ileană Cosinteană*. Deci să vede că în gura norodului s-au strămutat cuvîntul. Pentru această Ileană au povăstit, și un dascăl din Avrig, în Ardeal, dar' întraît chip începe, nu precum spune aici, și cu vierșuri de obște, nu cu tot bine legat. Erudițian.

a) Ba mă rog de ertare, că vierșurile sînt frumoase și pe înțălesul fiește cui, adecă vierșuri de ale noastre, Idiotis.

De firșitul meu, de moartea jeloasă,
O fierbinte-încăi varsă-mi lacrimioară
Și zi : «Lin oase-ți păuseze,-Arghine,¹
Ce cu tot te-ai jertvit pentru mine !».

38

1537 Asta zicînd, era să-ș' afunde
 În piept gingaș sabiă-agerită,
Cînd glas cunoscut urechia-i pătrunde :
 «Arghine, ce faci !» ș'într'acea clipită,
Iacă fierrul crud îi căzu din mîină,
Iar' el să trezi-în brațul tău, Ermină.

39

1543 Ermina, cea lui de mic priitoare
 Și din toate mai înțeleaptă zîină,
Ce pe el crescă și-i fu-învățătoare
 Cum să să deprinză-în toată faptă bună,
Grija lui ș'acum poartă nevăzută,
În ceasul cumplit sare și-i ajută.

40

1549 Cît glasul sună, voinic ochi întoarsă,
 Lumine-i fiind mai întunecate,
Slobozind abea din buzele d-arsă
 Un dulce suspin, vorbe-înjumătate,
«Ah ! ce văd, tu-mi ești, o Ermină bună !»
«Eu, Arghine, eu ! (zisă ea-împreună).

41

1555 Venii să te-abat de la prag de moarte.
 Ah ! cine ți-au dat gînduri așa slute ?
Ce grea te-apăsă și vărvară soarte ?
 Cum de ți-ai uitat de nalta vîrtute
Spre care de mic eu-ți fui povață...
Și vruș' a-ți curma dorita viață ?²

¹ Păuseze, adică îți odihnească.

² Nu să știe din ce pricină autorul sau izvoditoriul *Tiganiadei* au băgat aici

1561

Nu știi tu că nu-i vrednic de dulceață
 Care-amar n-au tras ? După zi nuorată,
 După vînt cu ploi, negură și ceață
 Soare mai frumos strălucind s-arată !
 Lucru-i ticălos d-inime giosite,
 Gînduri a purta deznădăjduite.

1567

Deci sus, Arghine, căci încă te-așteaptă
 Multe supărări și multă-ostăneală,
 Dar' cu vîrtutea și mintea-înțeleaptă
 Toate-i birui. Ai numa-îndrăzneală !
 Că norocul bun nu-i în pat cu pene,
 Nice să-însoțește cu trîndava lene.

1573

Iar cînd Ț-ar fi greu doar la vr'o tîmplare,
 Adu-ți aminte de mine ș-a mele
 Bune-învățăture, fii cu cutezare,
 Nici locul să dai la gînduri mișele ;
 Și fi-încredințat că-i scăpa de toate
 În urmă-ajungînd la Neagra Cetate !»^a

cîntarea aceasta, care îi alcătuită întralt feliu de stihuri, care es afară din măsura celor aliați, fiind cu un picior sau metru mai lungi. Cu adevărat altă pricină nu vede a fire, afară de că așa au aflat-o în originalul vechiu și n'au vrut să o prefacă, după celeala[1]te vierșuri, mai virtos socotind ș-aceasta, că nu este firșită, ci numai începutul, precum să va vedea din cele ce urmează. M. P.

a) Am cercetat în tot feliu să pociu afla și ceaialaltă parte a poveștii aceștii de obște iubite, dar nu am putut-o afla. De atîte ori pomenitul preînvățat Talalău a lăsat o înșămnaire la original, că ceaialaltă parte cu totul s-au pierdut. Adauge ș-aceia, cum că întiul izvoditoriu au fost din cetatea *Ceugmei*, care acum demult s-au năroit și să află năruitura ei și astezi lîngă ȧrmurile Murășului în Ardeal, unde aproape este un sat ce să chiamă Cigmău, de bună samă nume prefăcut din cetatea *Ceugma*. Cine știe ! doară săpînd la năruiturile accii cetăți s'ar afla manuscrîtul. P. Filologos.

a *Neagra Cetate* nu are dece să fie localizată pe hărți, deoarece reprezintă traducerea cuvîntului maghiar *Fekete varos*, din versiunea maghiară a lui *Arghir și Elena*. Cum însă poetul își alege toponimicele din vecinătatea capitalei de pe vremea lui Vlad ȧpeș, ȧrgoviște, va fi găsit cu ușurință pe hartă *Cetatea lui Negru Vodă*, de pe rîul Dîmbovița.

1579

Ermina de-acî mearsă nevăzută
 Lăsînd pe voinic în uimire-adîncă,
 Cu ochii-în pămînt și cu gura mută,
 Și doară mai mult ar fi statut încă,
 De nu vrea zări stîndu-i înainte
 Pre bunul verin lăcrămînd fierbinte.

1585

Atunci tînărul ca din somn adînc
 Să trezi și făr-a zice-un cuvînt
 Sabia-întecă și sări-în oblînc ;
 Iar' murgul ușor îl duce ca vînt,
 Îl duce de nou, pe dealuri, pe văi,
 Pe locuri pustii făr' sate și căi,

1591

Pe nește cîmpii sterpe, săcetoase,
 Pin plăiuri, pe munți, pin pietrii și stînce
 Pintre codri deși, pin păduri umbroase,
 Nici acum avea să bee, să mînce,
 Cînd iacă dedu supt poale de munte,
 De-un groaznic omoiu c-un ochiu în frunte,

1597

Care lui strigă fiind de departe :
 «Stăi, voinic străin, nu pași nainte,
 Nici un pas mai mult, că te bagi la moarte !...»
 Stete-Arghin cevaș' cu-îndoită minte,
 Nu că s-au temut doară de năpastă,
 Ci că n-au văzut namilă ca ceastă.

1603

Cu-îndrăzneală-apoi : «Dar cine cutează
 (Răspunsă)-a ținea drumul lui Arghin... ?
 Care de nime, nici teamă, nici groază
 Până-acum avu ?» Ș-aceasta zîcîn'
 Smulge sabia, calu-și întetește,
 Namila-urîta nice să ferește.

1609

Fulgerul așa iute nu detună
 Din nădri încărcați, cum june viteaz
 Lovi pe neom, dorind să-l răpună.
 Nu-i dete nice-o clipită răgaz,
 Fierrul învîrtînd de-ună ș'altă parte,
 Ca doară-i va da vreo rană de moarte.¹ / ...

CINTECUL A V

69

3169

Intracea-a lui biet Parpangel mamă,
 Fiind afundată-în gele mare
 Ș-așteptînd cu luare de samă,
 Minunat acest lucru-i pare
 Că pre fiu-și cu a sa mireasă
 Încă nu vede sosînd acasă.

70

3175

Deci Brîndușa (căci așa pe nume
 Să chiema) fiind fermecătoare^a,
 Doară-atunci cea mai vestită-în lume,
 Ce sîtirea dracii din vîltoare,
 Ba cu fermecături neauzite
 Oamenii strămuta-în fieri și vite,

¹ Acest feliu de oameni cu un ochiu în frunte era urieși, și poieșii cei de mult le zic *ciclop*i sau, de pe grece, *chiclop*i. Trebuie a ști că povestea aceasta este făcută pe acele vremi cînd românii încă era păgîni și să închina la idoli; pentru aceasta vorbește de zîna Ermină, care au crescut pe Arghin. M. P.

^a Este tot una cu *vrăjitoare*, dar poetul dă preferință termenului de origine grecească pentru că are aci sensul de *vrăjitoare care obține metamorfoza și alte operații miraculoase cu ajutorul drogurilor*, ca și Circe, modelul homeric, citat dealtfel, de către poet.

3181

Tot feliu-încîntă^a ia de jivină
 Și cumu-i vine-în minte-o preface,
 Apoi descîntă cît bați în mîna
 Strămutatele jivini sărace,
 Și nu este-un feliu de măestrie
 La care-învățată să nu fie,¹

3187

Fiind amărîtă și vrînd să știe^b
 Unde fiul ei atîta rămîne
 Și doar' de este Romica vie,
 Luă doao fermecate frîne

^a Transcriem o parte din nota poetului la acest cuvînt, în prima versiune a *Țiganiadei*, IV, 25, 1: „*A încînta* va să zică *a vrăji sau fermeca ceva prin cîntare sau spunerea nescai vierșuri de taină*, de unde *a deslega de pe cineva fermecătura* să zice *a descînta*...” Asupra definiției vb. *a încînta*, să remarcăm că Deleanu restituie, prin analogie cu latina și celelalte limbi romanice, un sens dispărut de fapt din română, de-abia păstrat în situații restrînse ca: *a încînta o fată* „a-i lua mințile, a o ademeni, amăgi”. Astfel de restituite se întîlnesc la mai multe articole din *Lexiconul* său, și în *Prefața*, în românește, poetul atrage atenția că a procedat astfel la restaurări de sensuri. În continuarea notei din varianta A, dă o interpretare alegorică metamorfozei: „Iară cum că Brîndușa prin încîntături putea să mute oamenii în vite și jivine, creadă cine va vrea, eu nu cred. Cu adevărat că Omir zice despre Circe (Chirche) că au făcut acest feliu cu soții lui Ulis (Odisef), însă tot deuna cred că Omir au vrut, prin aceasta, altceva să zică, adică prin Chirche au însemnat patima omului cea rea, și precum patimile alăturază pre om dobitocului; iar Ulis, care au fost înțelept și și-au înfrînat patima, nu au putut să să strămute în dobitoac”.

¹ Aici poetul lasă pe Țigani iară și începe de Parpangel și ne spune că mama lui au fost o vrăjitoare foarte minunată... M. P.

^a *Brîndușa*, precum o scrie poetul, e un fel de Circe (*Chirchi*), precum să află la *Odissea* lui Omer, care pe soții lui Ulis prefăcuse în porci și alte vite. Erudițian.

^b În *Orlando Furioso*, XLVI, 20 și urm., Melissa „la saggia incantatrice” vrea să ajute pe Bradamante să se întîlnească cu iubitul ei, Ruggier, și să se căsătorească. Cităm sextina 22: „La saggia incantatrice, la qual messo / Freno e sella a un spirto avea quel giorno, / E l'avea sotto in forma di ronzino, / Trovò questo figliol di Costantino” (Mintoasa vrăjitoare ce pusese / și frîu și sa, în acea zi, pe-un duh, / În chip de gloabă, doar peste puțin / Dădu de fiul al lui Constantin).

Poetul nostru amplifică scena: Brîndușa înhamă două bale (balauri), dar nu face nici o ispravă, apoi invocă (sitirește) duhurile necurate, care îl găsesc pe Parpangel și o informează. În prima variantă a *Țiganiadei*, Brîndușa se metamorfozează ca însăși în *lupă* (lupoaică), poetul zice *pricolici*. Neîndoios că poetul compunînd această scenă avea prezent în minte atît pe Herodot care spune despre sciți că ei cred că se schimbă în lupi, ca și *Satiriconul* lui Petronius (pe care îl citează, în nota la prima variantă). Oricum, acest episod este elaborat din elemente disparate din mitologia antică greco-latină, din lecturi clasice și moderne, și din folclor românesc, care trebuie determinat mai cu sîrguință decît s-a făcut pînă acum. Mai menționăm că poetul cunoștea, cel puțin prin definiții de dicționar, nițel folclor franțuzesc, pentru că în prima versiune explică *pricolici* prin fr. *loup-garou*, cuvînt care înseamnă *lup-om* și *vrăjitor transformat în lup*. Cît despre firele de lînă roșie în magie, și la noi, în vrăji, se știe că li se atribuie o virtute deosebită.

Din rósii făcute strămătură ¹,
Șoptind cu sine ceva din gură.

73

3193

Cum firși neînțălese cuvinte,
Iacă doao pregroaznice bale ^a
Fără veste-i steteră-înainte ;
Guși avea pestricate și foale,
Însă cu-arepi și solzuri pe spate
Și nește coade lungi, cîrlibate.

74

3199

Puindu-le-apoi frîne de lînă
Obrăzui-în pulbere-o căruță
Cu toiagu-învrîstat ce-avea-în mînă,
Pe care sezînd bale sumuță
Și iacă-în cotigă făr' de roate
Vrăjitoarea văzduhul străbate. ²

75

3205

Bălăurii-înghămați zboară ca vîntul
Precum striga-i mînă și-i duce.
Întru [un] ceas congiură pămîntul
Muntenesc, dar' nice-o rază-i luce
De-a-și găsi fiiul dorit. În urmă
Foarte-amarîtă cursul sau curmă.

¹ Vrăjitoarele noastre de astezi încă pun multă putere în firele de strămătură roșii. M.P.

^a Transcriem nota poetului, la prima versiune a *Țiganiadei*, V, 11, 2: „Bală să zice foarte bine românește, și vine de la lătenescu *bellua*. Insemnează o *jivină groaznică și necurată*“ În L. poetul repetă că derivă de la lat. *bellua*, și adnotează cuvîntul ca *ardelenesc*. Pentru poet este sinonim cu *balaur* și *zmeu*. Vezi v. 3205 și *Trei Viteji*, III, 52: *bală de zmeu*. Etimologia dată de poet este eronată, dar este semnificativă pentru știința etimologiei contemporane, cînd era suficientă oarecare similitudine de sens și de sunete, pentru ca cuvîntul să fie socotit corupt din cutare cuvînt, de preferință de origine latină. Budai-Deleanu este printre primii români care încearcă să respecte legile transformărilor fonetice, pe cînd un Petru Maior nu are practic nici o limită, în înverșunarea de a trage de la latină cît mai multe cuvinte românești.

² Acest feliu de vrăjitori și cu acest feliu de țerămonii să află la mulți poeți vechi, însă acum nu s-aude nimic de unele ca aceste. Erudițian.

^a) Poetul nostru toate le-au împrumutat de la alții, ca să-ș' facă mai plăcută izvoditura. Musofilos.

3211

Supt o rîpă-adîncă să pogoară
 Și luînd de pe bălauri căpestre,
 Le face semn ca din ochi să piară ;
 Ducîndu-să-apoi fierile măiestre,
 Scoasă-o vrăjită din sîn piscoaie
 Și cît poate, de trei ori țipoaie.

3217

Mai degrabă decît o clipită,
 Multîme de duhuri necurate
 Din toate laturi vinea pornită,
 Iar' ia-începe a-i sitiri să caute ¹
 Sau să spuie-unde fiiu rămîne
 Și pentruce-acasă nu mai vine !

3223

Ei răspund : „Fiiul tău s-află-în viață,
 Dar' numa cît sufletul nu-i iasă ;
 Noi ț-om fi pîn' la dînsul povață !“
 Deacă-aceasta Brîndușa-înțaleasă,
 Îndată-alergă cu osîrdie
 Ducîndu-o cel din răspintie.

3229

Acolo sosind maica duioasă
 Ș-află fiiul mai fără viață.
 Trupu-i rădică și frînteale-oase,
 Luîndu-l pe bieteale brață,
 Îl pusă-în căruța cea vrăjită
 Și zbură cu el într-o clipită. ²

¹ Cuvîntul *sitiresc* este vulgar și obicinuit pe multe locuri, însă numa în noima aceasta, adecă sîlese cu meștersug sau vrăjituri ; și fiind că norodul crede că prin ripe, viltori și răspintii lăcuiesc duhuri necurate, drept aceasta zic și despre vrăjitori că sitiresc (adecă chiamă cu sîla) dracii de pe acele locuri. M. P.

Cum putu ia să-ș' ducă pe fiiul său în căruța vrăjită, cînd zisă mai sus poetul că au desjugat bălaurii și le-au poruncit să meargă în treabă-ș' ! Idiot.

^{a)} Poetul au spus odată cum ia i-au chiebat și i-au înhămat ; aici să înțalege de sine că aflîndu-ș' fiiul, iarăș' i-au chiebat, însă poetul nu spune știind că fiește care va înțalege că, cum au mers de acasă cu vrăjituri, așa putea să meargă și de-aci. Musofilos.

3235

Dusă-l între nește munți de-aproape,
 Sus pe-o stîncă naltă și rătundă
 Unde-l scaldă-în noao feliuri de-ape
 Ce să-afle-într-o peșteră afundă,
 Apoi cu ierburi cunoscute
 În tot chipul cercă să-i ajute.

3241

Unele fierbe ia-într-o căldare,
 Din altele stoarce mustăreață,
 Iar' din alte-i face scaldătoare :
 Iarba vîntului și iarbă creață,
 Iarbă mare, spînz, limbă-vecină,
 Rómoniță, nalbă, mătăcină,

3247

Plătăgină, sovîrv cu cicoare,
 Troscotel, podbeál și mărăgună
 Și de-alte mai multe erburi care
 Stoarse, mestecate depreună
 Ș-în mai multe chipuri prefăcute,
 Trebuie bolnavului s-ajute.

3253

Iar' după ce cu ceste toate
 Îl scaldă, l'învăluși și l-unsă,
 Inima-i începu iar-a bate,
 Singe-în moarte mădulări pătrunsă
 Ș'a treia zi cătră dimineată
 Semne-aiavea dete de viață.

3259

A răsufla-începe cîte-o dată
 Și-a mișca mîinile și picioare ;
 Ca și din somn apoi să deșteaptă
 Și, căutînd la toate împrejur, pare
 Că caută la maică-sa cu-obidă
 Și ochii iară va să-ș închidă.

3265

Iar Brîndușa strîngîndu-l de mînă
 Amar să cînta : „Dăh, Parpangele !
 Dăh ! mai clipește cu ha lumină
 A ochilor tăi plină de jele !...
 Și caută la mamă-ta săracă,
 N'o lăsa-în amar să să petreacă !...“

3271

Atîta fură de putincioase
 Vaetele de maica-obidată,
 Cît de la pragul morții să-întoarse
 Sufletul lui Parpangel îndată
 Și, deschizînd ochii-adoooară,
 Așa cuvîntă cu jele-amară :

3277

„O mamă ! zieu, păcat neiertat
 Fi-ț-va, că mă treziși la viață.
 O clipită de m-ai hi lăsat,
 Eu vedeam față dă față
 Teate hele ce vor hi să hie
 De-acum nainte până-în vecie !...“.

3283

Dar' mamă-sa-l mîngăie și-l sărută :
 Spuindu-i toate ce să tîmplasă,
 Și-întracea cu leacuri îi ajută.
 Iar' dacă de Romica frumoasă
 Îș' adusă-aminte,-atunci de toate
 Ș-uită de mai nainte visate.

3289

Căci Brîndușa l-încredință tare
 Și vîrtos că Romica trăește
 Și-încă este-întreagă fată mare,
 Nici pe altul cineva iubește.
 Cu d-este și leacuri de folos
 Curund îl făcu ia sănătos.

3295

Iar' după ce-întreg ca și nainte
 Tinărul țigan acuma stete,
 Mamă-sa-i dete-în calde plăcinte
 Farmece, care-avea, pe-îndelete,
 Farmeee de somn aducătoare.
 Însă trupului nestricătoare.

3301

Parpangel căzu ca mort îndată,
 Iar' însa culcîndu-l lîngă sîne,
 În cotîga sa cea fermecată,
 Zbură din locurile străine
 Drept acasă-în d'alba țigănie,
 Unde pe toți află-în bucurie.

3307

Căci și Romica tocma sosisă
 Și spusese toată-a sa tîmplare :
 Cum ia la cea curte nimerisă,
 Cum apoi curtea-într-o baltă mare
 S'au prefăcut, de-unde pe ia scoasă
 În urmă-o măgăriță-aripoasă.

3313

Brîndușa, de nimene văzută,
 Sosi tocma după cina mare
 Și iarăș', prin farmecă știută,
 Trezindu-și fiiul din somnul tare,
 Trimisă după mîndra Romică
 Ca să ș'o facă nuoră și fiică...

CÎNTECUL A VII

ARGUMENTUL

3901

Vlad pe-ascuns tabăra cercetează
 Turceas.ă. -Arginean la minte-ș' vine,

Apoi scapă cu mîna vitează
 Din mijlocul oștilor păgîne ;
 Vlad noaptea pe turci face năvală,
 Sîn Mihai frînge-a Sătanei fală.

1

3907

Unde sînt vitejii cei din zile ^a,
 Eroii cei cu vîrtute rară,
 Carii-înlibovindu-să-în copile
 Călătoria-întins din țară-în țară
 Luptîndu-să cu lei și gligani,
 Curățind pămîntul de tirani,

2

3913

Ce nu răbda ca-asuprit să fie
 Cel mai slab de cătră cel mai tare,
 Neamuri întregi scotea din robie,
 La nevinovați apărătoare
 Mîna dînd, nice lua vreodată,
 Nice poftea pentr' ajutoriu plată !¹

^a Vezi *Orlando Furioso*, I, 22: „Oh, gran bontà de' cavalieri antiqui ! / Eran rivali, eran di fe diversi, / E si sentian degli aspri colpi iniqui / Per tutta la persona ancor dolersi ; / Eppur per selve oscure e calli obliqui / Insieme van senza sospetto aversi“. (Cavalerescă, veche cinste mare ! / Rivali, deosebiți prin crezul lor, / Simțînd cum încă trupul tot îi doare, / Căci se loviseră îngrozitor, — / Pe căi, prin codri deși, șerpuitoare, / Pășeau alătura, netemători !). Să remarcăm faptul că poetul nu regretă, ca Ariosto, vremurile lui Orlando, ci eroii din antichitate, un Heracle, un Perseu. Asupra acestei sextine, vezi Voltaire, *La pucelle d'Orléans*, XIV ; „Tel fut Alice et le divin Bacchus, / L'heureux Persée et le grand Romulus, / Qui des brigands ont délivré la terre. C'est en leur nom que j'en veux faire autant“. (Alcid, divinul Băhă și Perseu, / Preafericitul Romul cel slăvit, / Pămîntul de tilhari l-au izbăvit. / Ca ei mă vreau, în al lor nume, eu !). Remarcă faptul că poetul înlocuiește tradiționalii *tilhari* (cum apare și în poemul lui Voltaire) cu *tirani*. Vezi și nota poetului, unde dintre isprăvile lui Hercule și Perseu, menționează numai pedepsirea tiranilor și a oricăror asupritori de oameni. Sfirșitul notei este un apel la „oameni“ să se ridice împotriva tiraniei. Să nu ne înșele forma : Deleanu instigă la răscoală antifeudală. Pe nobili îi disprețuiește pentru caracterul parazitărilor al acestei clase. În prima variantă, în contexte nereluate în ms. B, atacul împotriva boierilor este și mai virulent.

¹ Pe poetul nostru încă l-au apucat nește dorințe deșerte poeticești care nu pot să fie astăzi ; căci ce-ar face astăzi cel mai viteaz voinic, de care pomeneste el, cînd un copil l-ar putea oboeri cu o pușcătură ! Voinicii de care pomeneste poetul sînt cei de care ne povestesc istoriile vechi, precum au fost Ercul (Iraclic) și Persău, care pribegind căuta unde sînt tiranii ș'orice asupritoria de oameni, și biruindu-i le da căzuta pedeapsă. S'au pomenit de-acest feliu de viteji și la poveștile de obște. În vremile după ce vîrvarii miezii-noptii au cuprins împărăția romanilor, iar au început acest feliu de povești a fi primite la norod, și au început acel feliu de cîntări a înțeleptici nu numai pe oamenii de obște, ci și pre cei aleși din norod. De-acî au avut început poveștile lui Ariosto, în stihuri, la italieni, ș'altora ; și de

3919

Ah ! cărunță vechie cinstită ! ^a
 Unde-s a tale sînte tocmele ?...
 Ce urgie-acum lumea-întărită
 Ş-o-îneacă-întu cel noian de rele ?
 Perit-au credința cea bătrînă !
 Ah ! lume-întoartă ! ^b vreme păgînă !

3925

Dar ce vinuiesc eu vremea ? care
 Nu lucrează, fără numa pate !...
 Martoră fiind şi muştrătoare
 Faptelor noastre pre ruşinate !
 Acestor, oame,-însuţi eşti de vină,
 Ce-îchizi ochii şi fugi de lumină. ^c

3931

Ceriu-ţi dede minte şi vîrtute.
 Ceaia-întu-întunerec să-ţi lumine,
 Ceasta la nevoie să-ţi ajute,

atunci, mai vîrtos la italieni şi la ispani (spanioli), au început a fi plăcute povestile despre *cavalieri erranti*, adică voinici pîrîbegi. Poetul va să zică : pagubă că nu sînt acum de acei viteji ca să mîntuiască multe neamuri din robie. Apoi ca cînd s-ar îndrepta, zice : însă acestor rele de astîzi, nu sînt vremile de vină, ci tu însuşi, omule ; căci, de n'ai vrea tu, nime nu te-ar asupri, fiind că ai minte şi putere. Dar ce folos, cînd tu acea minte întrebuiţezi asupra-ţi şi puterea-ţi împrumuţi celorla ce vor să te supue ! Erudiţi.

^a *Vechie* înseamnă *antichitate*, adică *vechime*, cum dealtfel figurează în prima versiune a *Țiganiadei*, IX, 3. *Cărunță vechie* este calc după lat. *cana vetustas*. Poetul pune în antiteză *antichitatea cinstită* (adică în care se respecta *cinstea* (lat. *honor* — onoarea), sinceră, leală, cu prezentul corupt, infectat de *urgie*, adică de *ură*. Antiteza trecutului idealizat, ireproşabil, cu prezentul decăzut, este o temă prezentă în poezia latină, începînd cu Vergilius, care cîntă divinitatea *Fides cana*, adică *Buna-Credință* de altă dată (*Eneida*, I, 292), Horatius, *albo Fides velata panno* (*Ode*, I, 35), iar scriitorii de mai tîrziu, care fac opoziție regimului imperial, elogiază o instituție, un obicei, adăugînd ostentativ epitetul de *vechi*, de altă dată (lat. *vetus*, *antiquus*), procedeu practicat de toate opozițiile ideologice de peste tot şi din tordeauna. Vezi în poezia românească ulterioară antiteza romantismului militant politic şi patriotic, şi în special *Scrisoarea III-a* a lui Eminescu.

^b Dacă *credința cea bătrînă* înseamnă lat. *fides antiqua* (şi *cana* „albă“, pentru că este *nepîrîhănită*), *întoartă*, variantă la *întoarsă*, cum se întîlneşte în *Țiganiada* A, VII, 3, 4 şi în *Trei Viteji*, II, 4, 4, înseamnă *perversă*, *vicleană*, sens cunoscut poetului atît din bibliografia L (*Biblia* lui Şerban : *neam întort*), cit şi din lat. *intortus*, it. *intorto*.

^c Cuvînt fundamental în vocabularul filozofic şi politic al enciclopediştilor (secolul luminilor, (*iluminism*)) ; vezi v. 3740, unde *lumină* este opus *fanatismului* şi *superstiției*.

Ceaiă să-ți arete rău și bine
Și cărarea cătră fericie,
Ceasta să-ți frîngă lanț de robie !...

6

3937 Iar' tu cu ceste daruri alese
Covîrșești înșuși a ta [stricare] ;
Mintea ta lațuri neîncetat țese
Ca să te-încurce fără scapare,
Vărtutea-ți dai la tirani în mină,
Ca mai lesne-apoi să te supună.

7

3943 Iar' aceștea te-apasă-în țărînă,
Nici mai mult te lasă-în slobozie ;
Cu rîs amar vaietu-ți îngînă
Și lanțuri a săruta te-îmbie
Ah ! și cine-apoi din asta poate,
Oame ticăloase, ^a-a te mai scoate !...

8

3949 Au doar moleăța de-acum junie,
Ce n'au învățat alta nimică
Făr' a vîna după libovie,
A căuta la sabie cu frică,
Pe divan a trîndăvi cu lene
Ș-a căsca gurile prin dughiene !...

9

3955 A să-împodobi cu gingășie
Mai a'easă decît o femeie,

^a Apostrofa la adresa speciei umane „ticăloase”, adică *incapabile și lașe*, pentru că nu uzează de minte și virtute „tărie fizică” cu care a dotat-o „ceriul”, este în nota filozofiei morale, începînd, la romani, cu Lucretius. Reamintim însă că Lucretius, ca epicureu, profesa abținerea de la activitatea politică, pe cînd poetul nostru dimpotrivă. Mai menționăm că, spre deosebire de alți reprezentanți ai Școlii *Ardelene*, poetul părăsește calea reformelor cerșite „de sus” și îndeamnă deschis la revoltă (armată) împotriva tiraniei, propunînd mai răspicat, în *Țiganiada* A, IX, 11, într-o sextină pe care o omitem aici, constituirea unei armate naționale. După model polonez ?! Este cel mai avansat program politic, prefigurat de răscoala țărănească din 1784 și realizat, în parte, de Revoluția din 1848.

Apostrofa *oame ticăloase!* redă lat. *miseri mortales*, care revine în Lucretius, poet imitat în *Țiganiada*.

A-ș' răpune-în cărți toată-avuție ;
 Într-aceasta faptele să-închieie
 A coconașilor cilibii,
 A patrii noastre de-acum fii !

10

3961

Acești numa știu între cocoane
 Și din gură-a-ș lăuda hărnicia,
 Iar' la fruntea v'unui lighioane,
 Unde-împroască gloanțele cu mia,
 Vaile, săracii ! cum le-ar fi greață,
 Cum le-ar fugi sîngele din față !

11

3967

Un coif în cap, o sabie-în dreaptă,
 Inimă-în piept și scutul în stîngă,
 Cu vîrtute și minte deșteaptă,
 Aceste sînt care pot să frîngă
 Lanțul robii tale cumplite,
 O, neamul meu ! de tot ovilite !... ¹

12

3973

Alta era junia română ²
 Pe vremea lui Vlad-Vodă, ce frînsă
 Tabăra lui Mahomet păgînă
 Cu vîrtute și-în bataie-adinsă,
 Dar' au perit acea voinicie,
 Și tu gemi supusă, Muntenie !... ^a

¹ Gîndul poetului tot, aici nu este altul fără acesta, că pe un neam căzut nu poate să-l rădăcească altă la vrednicie, fără vîrtutea oștenească !... Și adevărat : pînă cînd trăiește aceasta în norod, nu poate să fie norodul supus altor neamuri ; iar scăzînd această vîrtute, scade și toată slava și mai că poți zice ființa norodului. Erudițișan.

² Aceasta încă am vrut demult să aduc aminte cetitorului, că poetul au luat cuvintele aceste : *june, junic*, precum să cuvine, în noima lor cea adevărată și stră-moșască ce vine de la lătenie : *invenis*, itălienește *giòvane*, frânțozăște *jeun*, adică fecior tînăr și, precum zic pe unele locuri, *bolteiu*. *Junia română* deci, va să zică tinerimea românească. Filologos.

^a În continuarea acestor două ultime versuri, în *Țiganiada* A, IX, 14—19, poetul atacă regimul fanariot cu o virulență polemică neegalată de nici o scriere din întreaga noastră literatură, pe cît știu : „Iar de-a tei dregători ce voi zice ?... / Dobîndași urîți din Țarigrad !... / Prin mită acești vor să să rădăce / La scaun domnesc și-în urmă cad / Rumpîndu-și grumazii mișelește, / Întrată trufia-îi or-bește ! / Hei, ticăloasă Țară Munteană, / Unde-ți e vitejia mărită, / A sloboziei

3979

Streinii viniturile-ți pradă,
 Vîndu-te ca marfa prin dughiene !...
 Ci, hoha ! Să lăsăm această sfadă !...
 Văd pe mulți că rădică sprincene
 Și mă tem ca necăutînd la rangă
 Să nu-mi pue musa supt falangă.

3985

De care Dumnezeu să ferească !...
 Însă, doar' vor avea ei minte
 Ș'or precepe-o glumă țigănească !...
 Cu toate-aceste musa nu minte,
 Ci numa cît are-o gură mare
 Și cîteodată-i pre cîrtitoare, ¹

3991

Cum sînt femeile totdeauna,
 Cînd știu ceva despre oarecine,
 Ar crepa pe loc să nu spună
 Încal la pretenele vecine,
 Așa-i musa mea ! de minte-ușoară,
 Iar' de gură tocma ca ș-o moară. / ...

tale sprijană ? / Cum ai rămas așa de ovilită ? / Cînd te vei rădica din țărîină ? / Cine-ți va da scuțitoare mîină ? / Până cînd vînzătorii de-ostrițe / și mitarnicii, pentru dobîndă, / Nevrednice rane ți-or înfige ? / Până cînd te-or pune supt arîndă / Agarenii ? Și-atîta nedreaptă / Năcăjire, -încă nu te deșteaptă ? / Venetici flămînzi de prin ostroave, / Greculeți din Anadol, din Pera, / Ți-au răpit venituri cu hrisoave, / Tu le zici arhonda, calismera ! / Și te-îchîini cu multă plecăciune, / Crezîndu-le toate ce vor spune. / Ei ți-or zice că în dreaptă spiță / Să trage de la Ahilevs cei mare / Sau din Paleologi a lor viță / Sau doar dintru o vară primare / A lui Odisef celui măestru / Care punea tuturor căpăstru. / Dar tu (de ai minte) nu le crede, / Căci basne-aceste sînt ostrovne / / Ci, hoha !... să lăsăm aceste sfede !... / Văd, pe mulți că rădică sprincene / Și mă tem ca necăutînd la rangă, / Să nu-mi pue musa supt falangă" / În continuare, identic cu ms. B. Mai menționăm. că în *Scurte observații asupra Bucovinei*, poetul atacă, cu aceeași îndreptățită violență, jaful străinilor practicat în Țările românești, pe vremea sa.

¹ Poetul înfierbîntîndu-să începuse a zice unele care pe vremile aceste ar putea doară să vateme pre oarearii ; pentru aceasta trezindu-să să oprește și pune vina pe musă, ca cînd ia ar fi pre vorbitoare, cum sînt de obște muierile, care cîteodată mai bucuros ar crepa, decît să nu spue cele ce știu despre alții. M. P.

4285

Nici unul dintre gonaci putură
 Să-l ajungă, -aşa rapede-l poartă ^a
 Calu-uşor, iar el strigă-îi înjură,
 Să taie din coartă-în coartă,
 Care pe dînsul stau să să scoale
 Sau nu-i feresc îndată din cale.

4291

Păn' în urmă din tabără scapă,
 Nici mai vede gonind după sine.
 Deci s'opreşte din fuga sureapă
 Cu hainele de sudori pline,
 De pulbere şi sînge-împroşcat,
 Cu trupul întreg, nevătămat.

4297

Iară Vlad după ce meară
 Din tabăra păgîină turcească,
 Toate oştile la un loc trasă
 Dînd porunci cum au să să păzască
 La deobşte năvală neaşteptată,
 Cum şi dîncătro războiu să bată.

4303

Iar' cînd fu cătră-apusul de soare,
 Cînd copacii umbre lungi aruncă
 Pregătind murgitului răcoare,
 Atunci oastea cu data poruncă,
 Eşind de prin locurile strîmte,
 În trei coloane meară nainte. ¹

4309

De trei părţi avea să năpădească,
 Apoi iar la un loc să să-adune,

^a E vorba de viteazul Argineanul.

¹ Cumcă Vlad Vodă în vreme de noapte au făcut năvală pe tabăra turcească, însă cumcă în trii coloane au purces de acestea n'am cetit. Erudiţian.

Hotărît în tabăra turcească
Ne'ăsînd turcii să să-împreune.
Merg oștile cu pasuri tăcute,
Fără-a fi de păgîni precepute.^a

67

4315

Iar' cînd fură de șanțuri aproape,
Fără-a face gomot sau strigare,
Curînd petrecură cele groape
Și ne-aflînd vreo strage privitoare
Întră cu năvală-acoperită
În tabăra păgîna-adormită.

68

4321

Coloane de-aci-în părți să răvarsă,
Și fiecare pe unde trece
Păraie de sînge turcesc varsă,
Somn dulce mutînd în moarte rece !
Nici altă s'auziea-în șetre vecine,
Făr' gemetul morții și suspine.¹

69

4327

Căci muntenii prin corturi, pre-afară,
Ce tîmpina, prăvălea-în țarină,
Taia, junghia cu moarte preamară
Pre-adormiți cu deștepți împreună,
Pășind cu șireaguri închieiate,
Cu vatră-asemene făcea toate.

70

4333

Ca droaia de lupi cînd apucă
La mandra cu slabe păcurele,

^a Aceste ultime două versuri trimit în special la Vergilius, *Eneida*, II, 254—255 : „Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat / A Tenedo, tacitae per amica silentia lunae” (Luna tăcută avînd prietenă, de la Tenedos, / Nave grecești au pornit iute, în șir de bătaie). În prima variantă a *Țiganiadei*, IX, 25, 1—2, poetul se situează mai aproape de modele : „Merg ascunse, cu pasuri tăcute, / Supt a nopții dîndu-se povată, / cete viteze”.

¹ Această năvală este asemenea ce au făcut Ulis cu Diomêd în tabăra trașienilor la Troada. De n'aș fi cetit însuș' adevărate cronice, unde scriu de această năvală, aș gîndi că poetul au împrumutatu-o. Erudiți.

Și păstorii nu știu să le-aducă
 Vreun ajutoriu, larg între ele
 Face perire, ucide, strică ș-apasă,
 Nici pe una neîncolțată lasă,

71

4339

Așa muntenii-în oastea turcească
 Purcegînd din șatră în șatră,
 Bieților nice să să trezască
 Vreme lăsînd, îi figea spre vatră,
 De multă moarte cap le-amețisă
 Și mîni viteze le drevenisă.¹

72

4345

Iară deacă-în urmă să făcu știre
 Că vrăjmașul tabăra-împresoară
 Ș'a să face de turci înglotire
 Începu, deodată răsunară
 Din dosul tabării turcești mare
 Búbine și dobe cu strigare.

73

4351

Pentruță din dos Vlad supusese
 Oarecîteva-sute-înarmate,
 Cu bucini, și dobe-în tufe dese,
 Cu poruncă, cînd va-începe-a bate
 Războiu, și ei să strije, să cînte,
 Pe turci de doao părți să spăimînte.

74

4357

Atuncea, (spun că) și-în văzduh să văzură
 Cereștii călărași în veștmînte
 Albe, în stră ucită-armătura,
 Mergînd muntenilor înainte

¹ Cu anevoie este a crede ca să fie muntenii intrat așa nesîmțiți, fiind că la ta-beri să pun străji din afară și din lăuntru, cari la o întîmplare ca aceasta dau semne știute de alarmă, de departe. Căp.

^{a)} Turcii atunci n-avea teamă de munteni, văzînd că ei s-ascund și nu es la războiu. Mîndrilă.

Și hărțuind cu săbii de pară
Pintre păgâneștileciopoară.¹

75

4363

Turcii văzînd ici vrăjmașu-în față,
Ș'auzînd că-altul din dos năvale,
Cu droaia, far' de rînd și povață,
Să puna muntenilor în cale
Și să găta de bătaie-adînsă,
Dar apoi inima li să frînsă.

76

4369

Căci românii, dacă precepură
Că să face-în tabără mișcare
Cu musică și chiuitură
De războiu și de-oști ațițătoare,
Descoperînd lămpadele-aprinse
Înnaintăra-în șireaguri strînse.

77

4375

Ca pîrjolul ce-întii prin frunzare
Merge nădușit pe zios, cu mică
Flacăară, iar după ce din rare
Tufe răzbi-în brădet, să rădică
Bobotînd în văpaie, apoi prinde
Vînt și-în urmă tot codrul încinde,^b

¹ Cereștii călăreți. Aceștea era Sîn Giorgiu cu Sîn Medru. M. P.

a) Ce basnă! Și pentruce? dacă fără această ajutorință Vlad Vodă putea să biruiască. Apoi Dumnezeu putea să ajute într-alt chip. *A tria*: nicăiri nu [să] află scris de aceasta. Apistos.

b) *Intii*: *Scriptura* învață și *Viețile Sfinților* arată că arătări de acest feliu a sfinților au fost nu o dată. *A doao*: s-află și la cronică Moldovii^a de aceste; *ș-a tria*: cel ce nu crede aceste, nici altele va crede. P. Evlaviosu.

a *Cronica Moldovii*. „Zic unii să să fie arătat lui Ștefan Vodă la acest războiu sfîntul mucenicu Dimitrie, călare și într-armatu ca un viteazu, fiindu-i întru ajutoriu și dînd vilhvă oștii lui, ci ieste de a și crederea, de vreme ce au zidit biserică”. (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, Ed. II-a, Buc., 1958, p. 115).

b) Această sextină nu poate fi îndeajuns de prețuită fără cunoașterea modelului care ne dă măsura talentului excepțional al poetului: „Nam saepe incautis pastoribus incidit ignis, / Qui, furtim, pingui primum sub cortice tectus, / Robora comprehendit, frondesque elapsus in altas, / Ingentem caelo sonitum dedit; inde secutus / Per ramos victor perque alta cacumina regnat, / Et totum involvit flammis nemus, et ruit atram / Ad caelum picea crassus caligine nubem, / Preasertim

4381

Aşa muntenească-oaste-îndrăznită,
 Ce pân acum furiş pătrunsese,
 Deacă să vede descoperită
 Făr' veste din întunerec ese
 Şi despre-osăbite părţi s'arată,
 Ca şi cînd ar fi nenumărată,

4387

Cu strigări adînci triumfătoare
 Făcînd asemenea cu pămîntul
 Toate. Iară turcii de groază mare,
 Uitîndu-şi credinţa şi cuvîntul
 Care sultanului său dedusă,
 Răsipiţi fugea-în grabă nespusă.

4393

Atunci o coloană ce-avea să-abată
 La corturile Porţii pre nalte,
 S'urmeze după porunca dată,
 Rătăcindu-să nimeri pe-alte
 A paşilor, unde tăbărisă
 Oştile din Asia trimisă^a

4399

Care-a sprijinire nu putură
 Năvala muntenilor iuţită,
 Frînte cu cea dintii lovitură ;

si tempestas a vertice silvis / Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus" (Neveghetorii păstori, focul ades cînd îl scapă, / Arde mocnit şi ascuns pe sub clejoasele scoarţe, / Trunchiul întii cuprinzînd, iama dă iute-n coroană / Şi-arde năvalnic apoi, sună de vaier văzduhul; / Totul învinge în drum: crengi şi semeţele vîr-furi: / Via e toată-n văpăi, fum ca de smoală se-nalţă; / Ochii prin fum nu străvăd; negre şi groase vîrtejuri / Zvîrle spre cer mai ales cînd slobozit din văzduhuri... / Traducerea versurilor latineşti este niţel deficitară.

^a „Cînd însă Vlad a dat foarte repede năvală în tabără, l-a întîmpinat mai întii armata asiatică şi s-au luptat puţin timp cu el; apoi însă puşi pe fugă, încep a se retrage pe rînd, căutînd să scape ei cu viaţă. El însă avînd făclii şi torţe aprinse şi înaintînd cu armata în ordine desăvîrşită şi bine închegată, s-au pornit mai întii asupra porţii împăratului. Şi dînd greş, nu nimeresc curtea împăratului, ci au căzut în corturile vizirului Machmut şi Isaac; şi la acestea s-a dat luptă mare şi au ucis cămilele şi catîri şi animale de povară...” (L. Chalcocondil, *op. cit.*, p. 288).

În zădar pașii strigă, le-învită,
Căci cu grămada pornite-în fugă,
Nici poruncă-ascultă, nice rugă.

82

4405

Ba trag și pe cele-alte cu sine,
În răsipă, să calcă, să strică
Oaste cu oaste și-ordii păgîne
Fug însuși de-ai săi de mare frică !
În zădar și sultanul de față
Îndeamnă, muștră,-arată ș'învață,

83

4411

Cum în zădar și trimișii strigă
În toate părți că nu-i de-a să teme,
Că-i numa viclenie și-întrigă
Despre munteni, ce în scurtă vreme
Va ținea, numai ca fieșcare
Să stee, s-arete cutezare,^a

84

4417

Că gloata-înfricoșată nu știe
De rămas, ci năbușește-afară
Din tabără, cu nerînd și-în tărie,
Ca și cînd din munți unda pogoară,
Rumpe iazul, răstoarnă poprele,
Prevărsînd lunca de bălțele.^b

^a „Și crainici de-ai împăratului, de îndată ce Vlad a năvălit, umblau prin tabără și vesteau ca nimeni să nu se urnească din loc (Laonic Chalcocondilas, *op. cit.*, p. 288).

^b Punctul de plecare se află în *Iliada*; VI, 87—92. În *Eneida*, II, 496—499: „Non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis / Exiit oppositas evicit gurgite moles, / Fertur în arva furens cumulo, camposque per omnes / Cum stabulis armenta trahit“. (Nici viitorul puhoi, matcă surpînd și zăgazuri, / Totul în val înecînd, crunt potopit peste lanuri, / Peste întins de cîmpii nu se revărsă mai crîncen, / Stîne și turme tîrînd..). Păcat că poetul nu a apelat la balada noastră vitejească, în care întîlnim imagini desăvîrșite asupra împrăstierii oastei dușm: ne înfrînte, că pe vremea lui nu dispăruse balada vitejească din Ardeal, și o cunoștea, mai ales *ciclu Novăceștilor* din Banatul vecin Hunedoarei, cu Gruia, tată-său Novac, Iovan (Iorgovan), Ioviță, cu crișmărița Ana, pe care-i menționează în notele sale.

4423

Mahomet văzînd aceste toate,
 Izbînda-și uită, jelea-l cuprinsă,
 Mai virtos că-auziera după spate
 Ca cînd oști ar fi mai multe-ascunse,
 S'acum nu caută numa^a să scape
 Pe unde-i mai scurt, mai aproape.

4429

În mijlocul unii groase cete
 Cearcă a străbate-întracea parte,
 Pe-unde să vedea mai cu-îndelete
 Și pe-unde era mai rară moarte ;
 Așa scapă de-oștile române
 Mahomet acoperit cu rușine.

4435

Toată tabăra mearsă-în răsipă !
 Cei scăpați fug fără contenire,
 Morții zac, răniții gem și tipă
 Iar' biruitorii cu-îndrăznire
 Strigă, să-îndeamnă și să-întărîta
 Și nu dau răgaz nici o clipită.

4441

Întracea Sătana cu-îndrăzneală
 Leghioana sa iacă sosește
 Și pe turci fugari în groasă ceață

^a Poetul alege varianta care-i convine : „iar tiranul (Mahomet) sculîndu-se plin de rușine, a trecut Dunărea și a ajuns la Constantinopol” (Ducas, *op. cit.*, p. 432). La sextina respectivă, din prima versiune a *Țiganiadei*, IX, 30, adnotează : „Unii istorici pun aici cumcă Mahomet nu ar fi fost biruit, și făcîndu-se zioo, ar fi bătut pe munteni. Însă, neîgăduit lucru este că într-acea noapte Vlad Vodă au prins toată tabăra turcească, și de aci înainte nu au mai cutezat să rămîie Mahomet în Țara Muntenească”. Printre „unii istorici” poetul vizează, în primul rînd, pe Chalcocondil, care spune că dimineața turcii i-au urmărit pe munteni și că au prins o mie, pe care sultanul a poruncit să-i ucidă. Mai pe scurt decît Chalcocondil, Ducas, *op. cit.*, p. 432 : „Românul însă, sculîndu-se dis-de-dimineață și rînduindu-și bine oamenii de sub ei, a năvălit cînd era încă întuneric, și pînă în ziuă a tăiat turci fără de număr ; și pînă ce s-a luminat de ziuă mulți turci s-au tăiat între ei. Cînd însă s-a făcut dimineață, românii au intrat în țarcurile lor și s-au culcat ; iar tiranul sculîndu-se plin de rușine, a trecut Dunărea și a ajuns la Adrianopol”.

Învolgînd de moarte-i ocrotește ;
Spúmegă de ciudă și mînie
Pentru venirea sa cea tîrzie.

89

4447

Iar' Mihail Arhânghel, întia
Cereștilor oștitori povață,
Zărind de parte cum vine-ordia
Dracilor învoaltă-în neagră ceață,
Tot cugetul Sătanei-înțaleasă
Și hotărî nainte să-i iasă.¹

90

4453

Deci strigă-îndată : „la arme-afară !“
Și luîndu-și o ceată cu sine
Îngerească, cu săbii de pară,
Cîteva tunuri cu fulgeri pline,
Tot feliu de-artelerie cerească
Ca pre vrăjmașul să biruiască.

91

4459

Era de viață dătătoare
Cruci acolò și-evanghelii sfinte ;
Moaște, metanii cu sărindare,
Posturi cu rugăciune fierbinte ;
Miruri, paraclise, liturghii,
Canoane, aghiazme și tămîi.

92

4465

Cu cesteia purceasă făr[ă] zăbavă
Oastea-îngerească la bătaie,
Cîntînd Troiții pre nalte slavă,
Și stînd în față negrii ordie,
Armele nebiruite prinsă
Și de-îmbe părți războiul s'aprinse.²

¹ Toate cărțile bisericești întru aceasta să împreună, că S. Mihail Arganghelul este povățuitoriu oștilor cerești.

² Fiind că oamenii lucrurile duhovnicești nu-și pot închipui numai trupește, iar' lucrurile nevăzute, omenește și cu oarecare închipuire vederată, pentru aceasta și poetul vrînd să scrie bătaia îngerilor cu duhurile necurate, face asemănare după oștile omenești ; și precum au oamenii tunuri și artelerie, așa pune și la îngeri, precum au făcut și alții. Musofilos.

4471

Sabii de pară nemuritoare
 Lucind aducea nevindecate
 Rane dimoneștilor ciopoare ;
 Cu fulgeru ceresc încărcate
 Tunuri vocnea nestînsă văpaie
 Ș'acu fierbea groaznică bătaie.

4477

Neputînd cumplita lovitură
 Sprijini cetele-întunecoase,
 Năpoi a să-îndupleca-începură,
 Cînd Sătana ietăganu-ș' scoase
 Și scîrșnind așa răcni de tare
 Cît păru că pămîntul trăsare.

4483

Năvălînd apoi cu sîlnicie
 Asupra șireagurilor sfinte,
 Vru pre ai săi din fugă să ție,
 Dar' nu mult putu răzbi-înnainte,
 Căci îngerii, lui să-aruncă-în cale
 Oprindu-l cu scuturile sale.¹

4489

Iar' Arhanghelul deacă vede
 Nebuna Sătanei cutezare,
 Iute ca fulgerul să răpede
 Și-atîta-i șterge-o palmă de tare,
 Cît Sătana-i cade denainte
 Ca fără suflet și fără minte.

¹ Aici va să obrăzuască poetul bătaia duhurilor curate și a celor necurate și zice că îngerii cu săbii de pară bătea pe draci, iar tunurile vărsa foc nestîns pre dînșii. În urmă nu putură diavolii ținea războiul și începură a să îndupleca ; atunci Sătana scoțînd ieteganul, să răpezi între îngeri răcnind, iar îngerii îi întînsără scuturile și-l opriră. Aceste toate le-au spus poetul, după preceperea noastră, și trebie a să înțelege alegoricește, adecă că Sătana au vrut să pătrunză și să biruiască cetele îngerești, dar n-au putut. Musofilos.

4495

„Nu-i vrednic un tâlhăroi ca tine
 Să-mi spurc armele nemuritoare !
 Palma-i pentru proaste, de rușine
 Suflete !” (zise) și supt picioare
 Îl călcă. Ș’apoi cine știe-unde
 Îl zvîrli,-în nește peșteri afunde.

4501

Atuncia și din artelerie
 Începură-a-împroșca sărindare,
 Sfeștaniei, paraclise, tămie,
 Moaște sfinte ș-altele de care
 Fug diavoli ; iar apa sfințită
 Ca povoiu mergea pe dîșii stropită.¹

4507

Și iacă-oastea neagră-întro clipită
 Cu vaet și multă zberătură
 De tot în răsipă fu pornită ;
 Dracii care-încătro străbătură ;
 Undeva cercînd cum să să-ascundă
 Cu vreo mijlocire mai curundă.

4513

Unii-întrară-în pămînt, alții-în stînce,
 Mulți în bălți încă să pitulară,
 Prin rîpe, lacuri, peșteri adînce ;
 Iar’ o zătignită cetioară
 Vrînd a scăpa de-atîte nevoi
 Să băgă-într-o cireadă de boi.²

4519

Mamona văzînd aspra pâlmită
 Care Sîn-Mihai Sătanei ștearsă,

¹ Poetul prin aceasta va să arete preputernicia lui Mihail Arhanghel asupra Sătanei, care are șie dată dela Atot puternicul, căci cu o palmă îi frînsă nebuna trufie. Părintele Orthodoxos.

² Un asemenea lucru sau tîmplare să cetește la *Evangelhie*, cînd duhurile necurate să băgară într-o turmă de porci. P. Orthodoxos.

Nu stete mai mult, ci-într-o clipită
Peri din şireag şi iute mearcă
La oastea lui Vlad luînd pe sine
Chipul unei cătane bătrîne.¹

102

4525 Pintre şireagurile gonace
 Mestecîndu-să, strigă deodată :
„Fraţilor ! ascultaţi, de vă place,
 Ce socotesc eu ! Iacă-împrăştiară
Fuge turcimea şi-în răpezită
Fugă-anevoie va fi poprită.

103

4531 Deci în zădar gonim după dînsă !
 Ajungă dar că-a noastră vîrtute
Puterea lui Mahomet înfrînsă ;
 Nu e de-a-l conteni-în fuga iute,
Că-oastei vrăjmaşe-în fugă pornite
Trebue-a zidi poduri aurite.

104

4537 Până ce noi fără de răsuf'are
 Gonim pe fugari, alţii bogată
Tabăra vor pradă şi doar' care
 N'au asudat în astă cruntată
Bătaie răpi-vor acei toate !
Noi om rămînea cu buze-înflate.“

105

4543 Aici tace ostaşul ş-arată
 Mulţime de bani cu lucruri scumpe,
Oastea la pradă-acum învitată
 Să desface, rîndurile rumpe ;
Fieşcare merge-apoi de sine
Lăsînd scăpare-oştilor păgîne.

¹ Cătană să zice pe unele locuri oştean ; unii zic cătună. Filologos.

4549

Deci la cei alaltî porunci trimite,
 În urma fugarilor să meargă
 Neîncetat, cu pasuri întetite,
 Iară el în partea sa-încă-aleargă
 Pe care-ajunge taie şi bate
 Şi bieţilor purure stă-în spate.^a

4555

Cum riul de munte primăvara,
 Când în pripă neaua să topeşte,
 Dintru nălţime urnind povara
 Apelor, să varsă şi bujdeşte,
 Toate-îneacă, surpă şi prăvale
 Şi nu-i ce să-l oprească din cale^b,

4561

Aşa Vlad neînvinsul să răpede
 Şi cu şireaguri nespăimîntate
 Frînge, taie ce nainte vede,
 Surpă, răstoarnă, calcă, străbate,
 Şi nu-i vîrtute, nice tărie
 Să-l contenească sau drum să-i ție.

4567

Dar ce folos de atîtă vitejie,
 Când scăpare avu mai marea parte
 Prin a diavolilor măestrie !
 Totuş' a turcilor fu rea soarte,
 Căci din tabăra nenumărată,
 Abia scăpă jumătate de g'oaţă.

^a Pentru aceste ultime două versuri, vezi *Orlando Furioso*, XII, 84, 3—4 : „Che gli altri taglia, tronca, fende, ammazza : / A tutti pare in su le spalle averlo” (Trunchiază, taie, sfîşie, ucide, Şi parcă toţi şi-l simt deodată-spate).

^b Pentru această sextină trimit cititorul la Vergilius, *Georgica*, I, 322—327 ; *Iliada*, XVI, 384—392 ; Lucretius, *De rerum natura*, VI, 253—294.

CINTECUL A IX

29

5455

Mitrofan, poetul cel de frunte
 Și vestit de pe vremile-acele,
 Care la cununii și la nunte
 Făcea stihuri și bune și rele,
 Scornisă, pe gustul lui Nasón,
 Mirelui un epithalamion,

30

5461

Cărui dascal Chiriligordón
 Au scos un viers lin din psaltichie
 Alcătuindu-l după canon,
 Iară Neanes pe podobie
 Îl cînta nuntașilor voioși
 De vin, și sătui de cîrtaboși.

31

5467

Hîrtoaga Zănoaghei chiar ne spune
 Din fir în păr, cîte-au fost cîntate.
 Scrie că Neanes avea strune
 De mătășă pe ceteră-încordate
 Și cumcă șezînd pe-o nocovală,
 În acest chip el cînta cu fală :¹

32

5473

„Tinăr vînătoriu, demult fără sporiu,
 După-un drăgălaș vîna sobolaș.^a

¹ De acest poet slăvit Mitrofan, n'am cetit nicăiri. Simplițian.

a) *Epithalamion* va să zică cîntare de nuntă, iar *Nasón* este Ovid, poetul romanilor, care au scris de dragoste. Și pentru aceasta fu izgonit de Augúst Chesáriu, la Tomos, pe malul Mării Negre. Filologos.

b) Adeică Mitrofán au izvodit o cîntare de nuntă, pe gustul lui Ovid ! Acum înțăleg !... Onoch.

v) Dascal Liripipion au scornit glasul la cîntarea lui Mitrofan, și cîntărețul Neanês cînta acel glas, pe podobie. Simplițian.

a „Cuvîntul *sobol* apare totuși în unele orații de peșit (în loc de obișnuitul *căprioară*), însă cu semnificație proprie — nu alegorică — ... se poate ca poetul să fi cunoscut o variantă populară, în care vînatul urmărit să fi fost un sobol, nu o

De-ar fi să și moriu ! (zisă vînătoriu)
 Drăguț sobolaș, ți-oi da de lăcaș.
 Haida hăi, căpăi, hai la la, hăi hăi !
 Prin desiș pe căi, hăi la la, căpăi !

33

5479

Așa din ziori cu multe sudori
 Tinărul gonea, cu o săgețea
 Pin[tl]-un făgețel, sobol mititel,
 Ce-încoace-încoalea fugea, să-învîrtea.
 Păn' la un țipiș, unde lăturiș
 Sărind pe furiș, să băgă-în desiș.

34

5485

Atunci iar' și iar' el strigă-în zădar
 Cătră soții săi și cătră căpăi,
 Că ei merg și sar tot peste hotar.
 Haida hăi, căpăi ! hai la la, hăi hăi !
 Cînd fu spre sară, eșind o fecioară
 Din codru afară, cu frumsața rară¹

35

5491

Ca ș-amóru! blînd îi grăi zîmbind :
 „Tinăr vînătoriu, vînezi fără sporiu,
 Lasă, lasă-ți gînd de-a prinde-oarecînd
 Sobol fugătoriu, fără de-ajutoriu.
 Sobolii, să știi, s-află-în vezunii
 Și trebuie-întii ca să-i prinzi de vii.

căprioară. Acțiunea are alt deznodămînt prin apariția fecioarei frumoase, care își oferă dragostea în schimbul jurămîntului de credință — prin vorbe grase, întîlnite deseori în folclor, chiar recent în creațiile hunedorene, pe care nu le putem cita“ (Ov. Birlea, *Folclorul în Țiganiada lui I. Budai-Deleanu*, în *Studii de folclor și literatură*, E.P.L., Buc., 1967, p. 549).

¹ Acest feliu de cîntări de nuntă, și la neamurile politice, precum la greci și la romani, au fost obicinuite cu multă slobozie, ba și țărani noștri astăzi au ale sale cîntări de nuntă din bătrîni. Și toate asemenea cîntări, cîte am cetit, toate le am aflat unsuroase, adică cu multă slobozie, cu mult mai tare decît aceste țigănești, de care avem să mulțămim învățatului Talalău, care întregindu-le, le-au însemnat la marginile izvodului, căci multe locuri care s-au părut unor evlavnici călugări de la Cioară, cu prepus, au fost cu totul șterse și au trebuit să se împrumute din izvodul Zănoaghei, Erudițian.

a) Aceste încăi se pot zice vierșuri ca și cumu-s a noastre. Mai bine făcea poetecul acesta să fie scris tot cu de aceste. Idiotiseanu.

b) Aceste-mi îmi plac și mie, vere ! Onocheș.

5497

Jură-te mie, făr' viclenie,
 Tare și vîrtos, să-mi fii credincios ;
 Su vezunie voiu arăta ție
 Ș-un sobol frumos, colea mai din gios !^a
 Tinărul uimit de bunul tîlnit,
 Ș'uită de gonit, stă nehotărît.

5503

Apoi cu milă zisă : «O, copilă !
 Ah, sorioară, dragă fecioară !
 De-ai fi miloasă, cum ești frumoasă,^a
 Lege n-ai pune, îndată mi-ai spune ;
 Iar' eu jurămînt ți-oi jura presfînt
 C-oi ținea cuvînt pînă la mormînt.»

5509

Prunca iubeață atunci roși-în față
 Ca vara bujor, apoi linișor,
 Cu mîină isteată, arată ș' învață
 Zicînd : «Frățior, fie-ț după dor,
 Ice, su poale^b de munte-în vale,
 Mergi tot pogoriș, pîn' dai de țipiș ;

5515

De-acolea mai zios, supt un gruiu tufos,
 Mergi pe părăuț pînă-i da de-un puț,
 Acolo vîrtos stai și nu da dos,
 Că-acolo-i drăguț ție sobolul,
 Acolo gata fi cu săgeata
 Și cumu-i data, să-i dai zăgneata.»

^a Vezi *Orlando Furioso*, IV, 33, 1 : „Deh, se non hai del viso il cor men bello“ („De nu ai suflet mai puțin frumos, de cum ți-e chipul...“).

^b Renunțăm și noi să comentăm astfel de versuri foarte deochiate. Dar cititorul pudibund este bine să ia notă că astfel de descrieri ale anatomiei și fiziologiei fac parte din alfabetul necesar instruirii tinerilor virgini (mire și mireasă) în trecerea la viața conjugală, chestiune deloc neglijabilă în sistemele de instrucție sexuală, populare, românești sau de peste tot. Cum vedem, și poporul dispunea de un „manual practic“ de educație sexuală. Într-altele, motivul celor trei fete plecate în pădure după mure, și mariajul uneia dintre ele face parte din tezaurul folcloric românesc și merită atenție specială, pentru că este vorba de primele mențiuni în folclorul nostru. Deleanu este o adevărată mină pentru folcloriști ! În locul tinărului, în balada noastră „actuală“ se întâlnește cucul, de obicei, care se însoară cu fata rătăcită în pădure.

5521

Voinicul marghiol tot mearsă domol
 Păn' dede în vale de salbă moale,
 Păn' dede de go!, unde-era sobol.
 Trebile sale păzind cu cale,
 Fără de hăisaș, fără căpăuaș,
 Prinsă-un sobolaș, blînd și dragălaș.

5527

Atunci copilă zisă-i cu milă
 Suspinînd mereu : «Ah, sobolul meu !
 Ah, fie-ți milă, nu-i face silă,
 Să nu-i cază rău, că-i cu tot al tău.
 Dintr-astă oară, din astă sară,
 A ta-s fecioară și sorioară !»

5533

Tinărul fecior grăi plin de dor :
 «Dragă fecioară ! fi-m lelișoară,
 Iară eu, mă jor, ți-oi fi bădișor !»
 Să îmbrătoșară atunci și strigară :
 «Dulce clipită, zi fericită,
 Fire-ai lungită, trei ori atîta !...»

5539

Mireasa ce ședea lîngă masă
 Cu fetele, nănașă și fină,
 Era din toate mai rușinoasă
 Ca una din cele fără vină,
 Totuș' spun că bine-au înțales
 Cele ce cîntasă Neanés.

5545

Iară cimpoiieriul Viorel
 Au cîntat miresii pe cimpoi
 O cîntare scornită de el
 Cînd fusese-încă la Dorohoi.
 Fetele se făcea rușinoase,
 Ș'afară-acum să gata să iasă.

5551

„Eram tinăra și încă fragedă,
 Mi-era lumea și zilele dragi.
 Într-o zi fără nor și lăcedă,
 Tocma pe vremea cînd să coc fragi,
 Toate mearsă prunce tinere
 La fragi, vesele, cu-a lor pinere.

5557

Și eu duc-mă cu-a mea pinăra
 Eu încă în codru la fragi roșii,
 Dar' ah ! iacă-mă în urmă singură,
 De-a mele soațe eu rătăcii.
 Eu strig, chiemu-le, dar' zădarnice
 Sînt chiemările mele-amarnice.¹

5563

Eu vârs lacreme, stau în cumpănă
 Și mai că-mi vine de-urît să moriu,
 Iacă un tinăr cînd mă tîmpină,
 Cu chip și haină de vinătoriu
 Care zise-mi : «Pruncă tinăra,
 Ce verși lacreme, ce te supăra ?»

5569

«Oh, mă supăra (ziși) că iacăta,²
 De-a mele soațe eu rătăcii !
 Acuș' soarele mîndru scapăta
 Și încă eu drumul nu nimerii !
 La drum scoate-mă, de-oi fi trainică,
 O ! bun tinere, ți-oi fi harnică.»

5575

Zîmbi tinăru ca și zorile
 Și îi roși fața ca și rubin ;

¹ Trebuie a lua sama că aceste două cîntări sînt făcute tot pe aceeași măsură ca stihurile cele alalte, însă cu ritmă îndoită, adică asemenea cîntărilor de obște. Musofilos.

² Ziși, adică zisăi ; la poezie poate să se trebuințască acest cuvînt învechit. M.P.

Cu dîns rîsără d'albe florile,
Soarele rîsă pe ceriu sârin.
El s'apròpie și mă-împresură,
Biata d'inimă mie-mi tremură.

50

5581

Iar' în pinăra mea cu fragile,¹
El pusă-o mură lin linișor,
Nu de cele ce culeg dragile
Fete prin codru cel verdișor,
Dar, cu murele foarte seamănă,
Poți-i zice tu mură geamănă.

51

5587

Nu e fagure, mursă proaspătă
Așa de dulce, nice zăhar.
Zieii poate că numa s-oaspătă
În ceriu ș-îchină cu cel păhar.
Nu-s a luncilor toate murele
Așa bune și mai mult vesele !

52

5593

Strigai : «Tinere, drăguț pretene,
Spune-ți numele, dulce pruncșor !»
Iar' el : «Verzile ceste cetine
Mă cunosc numa ca vînătoriu,
Maica este-mi dulcea Vinere,
Vînez inime b'înde, tinere !...»

53

5599

Iar' tu jură-te, pruncă tinăără,
Că-mi vei fi bună, eu-s Amór !...»
Zisăi : «Juru-mă pe-astă pinăără,

¹ *Pinăără*. Mult mi-am bătut capu ce va să zică acest cuvînt : am căutat anume și eu la original și am aflat tot așa. Însă preînvățatul Talalău însemnează că ar trebui să zică *pâniră*, fiind că este de la *panis*, și va să zică corfă sau corfiță ; am aflat și la unele manuscripturi scris tot acelaș cuvînt, dar' almintrele, adică, *pinăr*, de unde s'arată că cuvîntu acesta s-au scris în multe feliuri. Însă eu socotesc că după firea limbii românești ar trebui să zică *pinăără*. C. Filologos.

Că pentru tine eu viiu și moriu !...»
De-atunci pare că nu-s dulci fragile
Cum-u-s murele de-amor, dragile !...“

54

5605

Cîntînd Viorel, fetele toate
De rușine fața-ș ascunsese
Celor alte femei după spate,
Dar' urechile nu-și închisese
Și rîdea pe-ascuns de cele mure
A lui Viorel, mari, de pădure. ¹ / ...

63

5659

Dă unde vedeți că calul bun ^a
Face și el viteji cîte-o dată.
Dar' mai multe ce să vă mai spun ?
Văzui fugind oastea spăimîntată
Dă-un singur voinic dă cal răpit,
Lucru doar' încă nepomenit,

64

5665

Toate-aheste era minunate,
Dă nu da beleaua peste mine.
Văzînd eu că turci-ș' întorc spate
Ca cînd mă-ar hi-învitat oarecine
«După mine, copii, sus o dată !...»
Strigai cu sabia rădicată.

65

5671

Ș' întezii calul așa de tare,
Cît gîndii că-în nuori va să salte,
Dar', oh, nenărocoasă tîmplare !
Mă zvîrli-în mijlocul unii balte.

¹ Eu nu știu drept ce să fie rușinat fetele, căci nu văd nimic de rușine Onochef.

^a Parpanghel povestește călătoria sa la iad și la rai.

Nici apoi știu ce s'au mai tâmplat,
Că eu-îndată-am și leșinat !...

66

5677

Însă cîte văzui minunate ^a
Și pă-unde mearsă sufletul meu,
Nu vi le-aș putea eu spune toate ^b
De va-aș grăi trei zile mereu,
Totuș' dintr-ahăle-o părtișoară
V-oi spune-acum, alte, dă-altă oară.

67

5683

Și să păru ca cînd oarecine,
Nu știu alb, negru sau pestricat,
Apropiindu-să cătră mine,
Unde eu căzusem leșinat,
Mă dusă cu sine tot zburînd,
Pă cum acuș' voi spune pă rînd.

68

5689

Dusă-mă pîntră peșteri afunde,
Prin groape, vîrtoape-întunecoase,
Ah ! și cine mai știe pă unde,
Păstă nește lacuri puturoase,
Până cînd ieșirăm dîn strîmtoare,
Unde ni să-arătă cevaș' zare.

¹ Parpangel să vede că au fost om de cinste și iubitoriu de adevăr, că, deaci ar fi fost altul, la o tâmplare ca aceasta, cum ne-ar putea minți de frumos ! Ar spune vitejii neauzite ce au făcut, știind că nu era nime de fați ca să-l facă de minciună ; însă el spune toate, și împotriva sa. C. Criticos.

^a Neîndoios că ideea excursului lui Parpangel este de inspirație pitagoreică, dar și folclorul nostru, provenit prin apocrife, i-a putut sugera ideea excursului lui Parpangel, catabaza, în iad, precum și ascensiunea la rai. Oricum, dispunem de numeroase variante ale unei anecdote despre țigani, în care *dada* (*tata*, pe țigănește) țiganilor suie la rai : „Iar bierul *dada* / smulgîndu-și barba, / Făcu o scară de ceară / Să se suie la Cristos. / Dup-un troc de lapte gros, / S-aducă mîncări mai dulci / Care-s bune pentru prunci“ (Ov. Birlea, *op. cit.*, p. 526.).

^b Vezi *Orlando Furioso*, XXIX, 50, 1—5 : „Pazzia sarrà se le pazzie d'Orlando / Prometto raccontarvi ad una ad una ; / Che tante e tante fur, ch'io non so quando / Finir ; ma v'e n'andro scegliendo alcuna / Solenne ed atta da narrar cantando“ (Aș fi nebun, atîtea nebunii / Cîte Orlando săvîrși, să cînt / / sînt multe, de nîcîcînd nu le-aș sfîrși, / Dar voi alege una ce, oricînd, / E vrednică de stihurile-mi vîi“).

5795

Atunci purtătorul mie zise :
 «Aicia să-începe haia lume,
 De care premulți întral[t] chip visă ;
 Drept aceasta eu te-am adus anume
 Ca să vezi tu cu ochii tăi toate
 Și să spui la țigane'e gloate.»

5701

Apoi îmi arată de departe
 O vâloaie foarte mare, mare,
 Tot grăind : «Asta-i care la carte
 Să zice Gheena și dă care
 Mulți în multe chipuri socotesc,
 Însă,-întradăvăr, mai toți bîrfesc.¹

5707

Caută ! Dă-aici fără stricăciune
 Tu vei oblici tot ce să face
 Și-întorcînd la viață vei spune
 La fiește care cumu-ți place».
 Așa zisă ducătorul meu,
 Iar' eu priveam la toate mereu.

5713

Dar' o ! cum voi spune toate-ahele
 Ce văzui și-auzii față de față !
 Că singur pomenindu-mi dă ele^a
 M-apucă nește fiori și greață,
 Dă groază tot păru mi să-înspică,
 Iar' inima-mi tremură dă frică.

5719

Nice-un soare acolo luminează,
 Nici pă ceriu sîrin lună cu stele,

¹ Parpangel, precum s-arată, au avut mai multă cunoștință decît un om de obște, cînd știe el și de Gheena. C. Criticos.

^a Vezi Vergilius, *Eneida*, II, 12 : Quaquam animus meminisse horret luctuque refugit" („Chiar de mi-i groază și fug de amintirea de jale").

Ci numa văpăile fac rază,
 Însă ce mai văpăi sînt ahele ?
 Dintr-însă nori dă fum să ridică
 Și ploaie dă scînteii arzînd pică.¹

74

5725

Rîuri dă foc încolo ș-încoace
 Merg bobotînd ca nește pîrjoale,
 Focul nestîns toate-arde și coace,
 Iar' pe zios, în loc de iarbă moale,
 Jar și spuză fierbinte răsare,
 Nespusă din sine dînd putoare.

75

5731

Văzui pe toți dracii-în pielea goală,
 Cu coarne-în frunte, cu nas dă cîne,
 Păstă tot mîngiți cu neagră smoală,
 Brînci dă urs avînd și coade spîne,
 Ochi de buhă, dă capră picioare
 Ș'arepi dă liliac în spinare.^a

76

5737

Văzui muncile iadului toate.
 Cum fii Sătanii-ș' fac izbîndă
 Asupra celor morți în păcate,
 Sau și care au căzut supt osîndă.
 O, groaznică ș'amară vedere !
 Vrînd a spune, graiu-în gură-mi pier.²

¹ Ce spune aici sînt adevărate, căci așa scriu și cărțile, că cel mai groaznic este în iad. Idiotis.

^{a)} Deacă au fost el în iad, anevoie să poate crede că au eșit de acolo și au spus țiganilor ! căci scris este că din iad nu este mîntuire. P. Evlaviosu.

^{b)} Dar că nu-i așa, pîrinte ! căci el au fost, pecum se vede, numai ca oaspe acolo ! Muștrul ot Puntureni.

² Tocma așa-s zugrăviți dracii și pă păreții bisericii noastre ! Onoch.

^{a)} Ar fi trebuit să adauge : cu coade de bălaur, că așa sînt. P. Desidem.

^{b)} Așa va să zică și el cînd zice : *cu coade spîne*, care va să zică coade fără păr. Mîndr.

^a Descrierea dracilor este, așa cum notează Onochefalos, scoasă de pe pereții bisericilor ortodoxe, dar ideea monstrului fabulos, în „bibliografia“ folosită, o va fi preluat din Ariosto, *Orlando Furioso*, XXVI, 31, unde se descrie un animal fantastic, simbol al lăcomiei și avarității : „Quivi una bestia uscîr de la foresta / Parea, di crudel vista, odiosa e brutta, / Ch'avea l'orecchie d'asino, e la testa / Di lupo e i denti, e per gran fame asciutta ; / Branche avea di leon ; l'altro che resta, / Tutto era volpe ; e pareu...” / („O fiară crudă, înfricoșătoare, / Hidoasă, din pădure își arată / Colți, cap de lup, de leu prelunge gheare / Și de măgar urechi... E vulpe toată / La trup — uscată de înfometare, / Încît părea...”).

5743

Toate păcatele mari dă moarte
 Au și pedepse după măsură,
 Căci prin aha și dă-ahaia parte
 Îș' ia fieșcare certătură,
 Prin care-au greșit și dă pre care
 Tras fiind s-abātu dîn cărare.¹

5749

Vînzarii și hainii ce vînd
 Sînge nevinovat pentru bani,
 Stau dă coaste spînzurați pã rînd,
 Ca și-în măcelării hăi cîrlani.
 Iar' dracii călăi în gură d-arsă
 Aur ș-argint firbinte le varsă.

5755

Tiranii crunți și făr' de-omenire
 Șed legați pe tronuri înfocate,
 Bînd sînge fierbinte dîn potire,
 Iar' din mațele lor spintecate
 Fac dracii cîrnați și sîngereți
 Ș'alte mîncări pentru drăculeți.²

¹ Adecă va să zică că fiește care îș' ia pedeapsa cu totul măsurată după greșala ce au făcut. C. Criticos.

^{a)} Ba nu așa, ci precum zice *Scriptura*: nas pentru nas, urechie pentru urechie! Adecă cu ce mădulariu au păcătuit, prin acelaș' să pedepsește. P. Desidem.

² Aici să mă ierte Parpangel! O face prea groasă! Că cine au auzit ca dracii s-aibă copii. Simplițian.

^{a)} Și pentru ce nu? Eu am cetit la *Scriptură*, că în zilele de demult, fii lui Dumnezeu s-au îndrăjit cu fetele oamenilor și au făcut copii, și din copii aceia apoi s-au făcut urieși. Pentru ce dară să nu poată face draci cu strigoile copii! Popa Ciuhurezu din Broșteni^a.

^{b)} Popa Ciuhurezu să vede a avea dreptate, căci să cetește la un istoric foarte vechiu, anume Iordán^b (sau, cum zic alții, Iornánd), care zice că un craiu a gotilor au izgonit din tabără un feliu de vrăjitori și strige, care apoi dînd în pustierate de draci au făcut copii, și dintr-acei copii s-au născut hunii. Erudițian.

^a Prin alegerea numelui *Ciuhurezu* poetul vrea să ne sugereze lipsa de instrucție, sălbăticia și neglijența vestimentară a unui popă superstițios de țară. În L cu-vîntul *ciuhurez* este tradus prin *cocoș sălbatic*. Probabil poetul va fi avut în vedere *ciuhă* „sprietoare de păsări” și adj. *ciuhos* „cu părul în dezordine”. *Broșteni* este localitate în regiunea Hunedoara.

^b În *Introducere istoricească* la *Lexicon*, răspunzînd unor învățați străini care emiteau teorii absurde asupra originii poporului nostru și continuității lui la nord de Dunăre, poetul exclamă: „Doamne sfinte! Ce mestecături sînt aceste. Cetînd cineva unele ca aceste, trebuie să-și vină în minte, și fără voie, povestea lui Iordan, de nașterea hunilor din draci și strige” (*Lexicon Românesc-Nemțesc*, ...Tom I, p. 110). Menționăm aici că Iornánd sau Iordan este got de origine, a trăit în secolul al VI-lea și a scris *Despre originea și acțiunile gotilor*.

5761

Aşijdere pă domni şi boieri
 Care jupesc pă bietul ţăran
 Iau la sine dracii măceieri
 Făr' a da pentru dînşi vr'un ban,
 Hrănindu-i cu catran şi, în loc de-apă,
 Cu fiere mult amară-îi adapă.

5767

Păntu tîlhari ş-ucigaşi ce-oi zice ?
 Aceste pă cîmpuri traşi în ţapă
 Rămîn vii şi nu mor ca ş-aice ;
 Corbii şi cioarele crierii le sapă
 Şi scocioresc de sus, iar' hierile
 De zios le scobesc măruntaile.

5773

Muierea care pă-al său bărbat
 Pentru iboynicul doară iubit,
 Ce venin ş-otravă-au fermecat
 Sau macar cum ia l-au omorît,
 Pă-ahaia dracii suind călare
 O duc unde-i văpaia mai mare

5779

Străpungîndu-o prin gemănare.
 Cu tăciuni aprinşi sau înfocate
 Frigări, ş-în asemenea stare
 Aflîndu-să pûrure va pate !...
 O ! voi muieri pre slabe dă minte,
 Luaţi sama la heste cuvinte ! ¹...

5785

Iar' hălôr care pă-alţii dăfaimă
 Şi prin clevetiri numele strică,

¹ Tocmai așa s-află zugrăvit şi în beserica noastră ! Onochef.

a) Parpangel aici bate şaua să să preceapă iapa, adecă să auză Romica. Mus-
 tru ot Punt.

Diavoi cu cîrlje dă-aramă
Limba vinovată le dăspică
Purtîndu-i ca pe nește urși pînă la țară,
Făcîndu-i să joace dă măscară.

85

5791

Judecătoria ce luă mită
Pentru că să facă strîmbătate,
Acolo slujește pîntru pîta
Și numa sîngur pîntru bucate,
Dar' a sa cuviincioasă plată
Nu o dobîndește nice-odată,

86

5897

Că toți i-o tăgăduiesc în față
Și cu mărturi îl fac dă minciună,
Toți judecătorii i să-încreeță,
Nice-l lasă jăloba să-ș' spună,
Ci, cînd a jeluire să-apucă,
Ușile-i arată să să ducă.

87

5803

Nemilostivii cătră săraci,
Care-a face milă nu să-îndură,
Îmblă cerșind în iad pe la draci,
Însă pretutindene-îi înjură
Și, fără-a le da cevaș' în pungă
Sau în traistă, cu cîinii alunga.¹

88

5809

Lacomul ce pentru bogătate
Strînsă bani cu chipuri neînvoite
Îmblă acolo tot cu traista-în spate
Întinzînd mîinile ticăite
După milă, ci fără de folos,
Căci acolo toate-i merg pe dos.

¹ Asta-mi place! Această-i pedeapsa lor cea mai cuviincioasă, căci precum au făcut ei, așa li să facă și lor. Simplișian.

5815

Și, măcar împlînd din ușă-în ușă
 El îș' împle straista dă bucate,
 Totuș' purure foamea-l sugușă
 Și nimic a lua-în gură poate,
 Că-orice gustă din haia ce-i place,
 Tot în aur ș'argint să prefăce.¹

5821

Ce să vă mai zic dă helelalte
 Pedepse-a iadului ce văzui !
 Icia, supt nește șetri nalte.
 Stau cîrcimele rînd și fieșcui
 Dau dă mîncat și dă beut în dar,
 Iar' dracii-îș' închină cu păhar.

5827

Păcură, smoală, rășină-aprinsă
 Și cu topită piatră pucioasă
 Este beutura lor întinsă,
 Iar dă mîncat jar cu spuză deasă.

5833

Iar' dă crîcimărițe și crîcimari
 Pe-aceia pun ș-acolo să fie,
 Care din drepte măsuri și mari
 Au făcut mai mici prin viclenie
 Ș-au băgat vrăjituri ș-'apă-în vin
 Sau măsura n'au făcut dăplin.

5839

Dincolea vezi bolte și dughiene
 Tot cu marfă pentr-oamenii răi :

¹ Asta-i că și cum spune la mithologie, că Midas, un craiu lacom, au cerut de la ziei ca să-i dea acel dar, ori ce va lua în mîna să să facă aur. Și ziei l-au ascultat; iar el cu mare bucurie văzînd că ori de ce să atînge să prefăce în aur, cînd fu vreme de masă, șezu să mînnîce și, cît să atînsă de pine, să făcu aur, păharul cu vin așijdere. În urmă tînguindu-să de nebunia sa, muti de foame. Eru-dișian.

Cesta vinde-obrăzare viclene
 Pentru fățarnici și farisăi,^a
 Ceta sîliman și rumenele
 Ș-alte-ape stricătoare dă piele.

94

5845

Altul strigă : «Brea ! veniți încoace
 La vrăjituri evtene ș-otrave,
 La fapturi mestecate-în pogace,
 În turte ș'în plăcinte jilave,
 Farmece dă tot feliu și vrăji
 Cu-învățatura cum să le dregi.»¹

95

5851

De-acolo dracii neguțători
 Iau marfă évtenă, pă credit,
 Ș-oamenilor dă rău făcători
 Pre scump o vînd, căci prețul tocmit
 Păntu hăst feliu dă marfe dășarte
 Este sufletul lor după moarte.

96

5857

După ce toate-aceste cu groază
 Văzui fiind eu mîhnit în mine,
 În toate laturi priveam cu pază
 Și dă frică plin : oare nu vine
 Vreun drac și la mine să mă iaie,
 Să-ș facă doară vr'o bobătaie ?

^a Cum *obrăzare* din versul de deasupra înseamnă *măști*, sînt necesare *fățarnicilor* care au nevoie de astfel de articole (gr. *prosopon*, lat. *persona*), ei înșiși fiind (*fariseii*) o grupare politico-religioasă, la vechii evrei, caracterizată prin fanatism ipocrit și formalism exagerat în efectuarea ritualului religios. Cuvintele *fățarnic* și *fariseu* devin sinonime.

¹ Cu toate aceste este de a întreba, oare adevărate-s aceste ce ne înșiră aici Parpangel ? Căci multe spune el, care nu să improtivesc credinții noastre, dar și multe alte care nu pot să fie crezute nice ca cum ; spre pildă : că în iad fac cîrnați și sînt dughiene cu marfă și ca de aceste. Deci eu socotesc că țiganul auzind multe despre muncile iadului și văzînd și pe la une beserici zugrăvit iadul, după ce-au leșinat, întru fierbințala singelui, mintea lui i-au buiguit aceste care el le ținea minte, și în urmă însuș credea că au văzut acele. C. Criticos.

a) Poate fi și aceasta, că el buiguind de acest feliu de lucruri, în urmă ș-au făcut o sistimă (așezămînt), ca să-ș facă nume la țiganii săi și să să facă dătătoriu de lege, precum bine au băgat de samă mai sus numitul Talalău care zice că Parpangel mai tirziu la nice un sfat nu s-au mestecat cu țiganii și nici au vorbit la adunările lor, ci au tăcut numa și au ascultat, ca să să vază mai înțelept. Erudițian.

5863

Dar' povața mea nu știu dă unde,
Iarăș' stete-înainte-mi deodată;
Făr' a mă-întreba, făr-a-i răspunde,
Mă luă dă guler și dă-o spată
Și zbură-în sus cu mine ca vîntul,
Crepîndu-să-înaintea lui pămîntul.

5869

Așa trecurăm prin pămînt ș-ape
Păn' ajunsăm la văzduhul rar,
Ne-înălțurăm apoi păn' aproape
Colo, de-unde zodiile răsar,
Trecînd pîntre nește locur[i] puste,
Noao vămî și noao punți înguste.¹

5875

De-abea în urmă, cu multă trudă,
Ajunsăm la poarta ha dă raiu,
Iar Sîn Pietru căutînd pă o hudă,
Așa zisă cu sîntul său graiu:
«Dar tu, măi țigane, ce cauți aici
În cămeșă cusută cu-arniciu?

5881

Nu știi tu că-în trupul păcătos
Nu este slobod a-întra nimărui
Aici în raiul nostru frumos?...»
Eu îngenunchind mă-nchinai lui
Zi zisăi: «Să mă ierți, sînția-ta,
Eu n-am venit aici dă voia mea...²

¹ Între norod și acum este crezătoria că mergînd la raiu, trebuie să treacă sufletul prin noao vămî, și fiind că pe astă lume vămîle tot de ună s-află pe lingă poduri, deci și noao poduri caută să fie. M. P.

a) Acum înțeleg pentru ce orbeții noștri pe la tîrguri zic: „Să-i fie evan-ghelele cetite și vămîle plătite!” Onoch.

b) Ba și banul care să pune pe piept mortului pentru aceasta să dă ca să-ș' plătească vămîle! Popa Nătărău din Tîndarînda.

² Dintr'aceste doao strofe să cunoaște fără îndoială că țiganul bîrfește, căci socotește că raiul e îngărădit, ca și casa țărănilor. C. Criticos.

a) Acea n-ar fi nemic, căci prin *hudă* va să zică *ferestă*, dar de cuvintele

5887

Ci, iacă ! tot ahăsta mă dusă
 Pă unde eu n-am fost nice-o dată !»
 Eu zîcînd aheste-mi făceam cruce,
 Dar' povața mea scoate ș-arată
 Nește scrisori și dreptăți care-avea
 Dă la Sîn Mihai, precum el zicea.^a

5893

Cum Sîn Pietru le zări dă parte,
 Nu mai grăi nimica, ci-îndată
 Deschise luminoasele poarte
 Și iacă grădina desfătată
 A raiului toată eu văzui,
 Dă care voi acuș' să vă spui.

5999

În raiu nimene nu să sloboade
 Dacă nu e ca lamura curat,
 Dacă, pă care din lăuntru roade
 Dă-ar hi cît dă mic ghimp sau păcat,
 Întii trăbue pîn iad să treacă
 Și lungă pocăință să facă.¹

5905

De-acolo venindu-i zioa scrisă
 Scapă și trecînd din vamă-în vamă
 Sosește până la poarta-îchisă

lui Sîn Pietru este întrebare, că adiafor este ori în ce hai merge cineva la rai ! Simplițian.

^a Savuroasă parodie la Vergilius, *Encida*, VI, 388—390 : „Quisquis es armatus qui nostra ad flumina tendis, / Fare age quid agis, jam istiac et comprime gressum” (Oricine-ai fi, de-narmat vii către apele noastre, / Pașii oprește-ți pe loc ; spune ce cauți pe-aice).

¹ Iată, precum am zis eu, să arată ș-aici, că țiganul au auzit povestind de aceste pe țărani și în buiguială fiind apoi mintea tot cu acestea i să îndeletnice ; iar el însănătoșindu-să credea toate adevărate, ca cînd s'ar fi întîmplat. Criticos.

a) Poate că el n-au fost în raiul nostru a creștinilor, ci în raiul țiganilor. Onochef.

b) Bine zice chiar Onochefalos, căci de raiul nostru almintre vorbesc s.s. părinți. Popa Nătăroi.

A raiului, dar' nime nu-l chiamă
Și nu poate să bage-în raiu
Fără carte de la Sîn Mihaiu.

105

5911

O ! dă iadul urît tot să fugi !
În raiul frumos tot să rămîi,
Tocma dă te-ar alunga cu drugii !
Ce desfătări și ce veselii
Sînt acolò, nu să poate spune,
Sufletul uimit dă minune !

106

5917

Raiul e grădina desfătăță,
Întră ceriu și-între pămînt sădită,
Dă trup pămîntesc neapropiată,
Dă minte-omenească negîcită,
Care, după vrednicii, să-împarte
Sufletelor drepte după moarte.¹

107

5923

Măcar de-aș avea eu limbi o mie^a
Și-atîte guri bine grăitoare,
Nu va-aș putea spune, nice scrie,
Lăcașurile desmierdătoare
Și frumsețele raiului toate,
Care pentru cei buni sînt gătate.

^a Vezi Homer, *Iliada*, II, 489—490, ca izvor comun întregii serii de poeți epici. Vezi, în special, Vergilius, *Eneida*, VI, 625—627 ; „Non, mihi si linguae centum sint oraque centum, / Ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas / ...possim...”. (Nici limbi o sută să am, guri de asemeni o sută, / Și glas de fier, n-aș putea să zugrăvesc toate aste / Nelegiuiri...). De reținut că în *Eneida*, locul citat face parte dintr-un context în care se vorbește despre coborîrea eroului principal (Eneas) în infern. Vezi *Georgica*, II 42—44 ; *Gerusalem Liberata*, IX, 92 ; *La pucelle d'Orléans*, XV : „Oh, quand j'aurais une langue de fer, / Toujours parlant, je ne pourrais suffire, / Mon cher lecteur, à te nommer et dire / Combien de saints on rencontre en enfer.” („O, limba mea dacă-ar vorbi etern / Și-ar fi de fier, iubite cititor, / Tot n-aș putea să fiu socotitor / Al sfinților cei mulți de prin infern“!).

¹ La multe neamuri este raiul^b zugrăvit, însă în multe chipuri ; spre pildă raiul turcilor.

^b „Călătoria lui Parpangel la rai și la iad e descrisă sub înfrîurirea evidentă a legendelor apocrifice din unele cărți ce au circulat mult (*Apocalipsul Sf. Sava*, *Călătoria Maicii Domnului la iad*), după cum au stabilit unii cercetători, fără a se putea răgădai și reminiscențele din lecturile clasice. Poetul tratează însă cu multă libertate peisajul paradisiac, căruia îi dă o consistență culinară înrudită cu cea

5929

Acolo vezi tot zile sărine
 Și ceriu limpede, fără nuori,
 Vîntucele drăgălașe, line
 Dulce suflînd prin frunze și f'ori,
 Tot felii dă păsărele ciudate
 Cu viersuri cîntînd pre minunate.

109

5935

Acolo Dumnezeu așa fece,
 Să nu fie vară zădufoasă,

citată din snoavele populare" (Ov. Birlea, *op. cit.*, p. 554). Trebuie să specificăm aici că legende apocrife și, din păcate, folclorul național contribuie cu mult mai puțin la zugrăvirea raiului și iadului decît își închipuie parte din cercetătorii „izvoarelor“ *Țiganiadei*. În ms. cîrnă al poetului asupra istoriei popoarelor din Transilvania, citat deasupra, în partea de început, capitolul al III-lea, denumit *Despre primele vîrste ale omenirii*, „istoricul“ Deleanu produce un număr impresionant de opere și autori: Moise, cărțile lui Zoroastru, comentatori moderni ai textelor antice ale diferitelor popoare. Menționăm aici citatele principale date de poet: „Haud procul inde Araxes etiam influit, asper se ex Armenia promens. Quod limi ille protrudit, alveum faciens pervium, id Cyrus aggerit. Fortasse tamen tali hominum generi nihil opus est mari, quum ne terra quidem, ut par est, utantur, quae quidem omnis generis fructum, etiam mitissimum profert, nullamque non plantam adeoque semper quoque virentes, quum tamen ne exiguus quidem cultus adhibeatur, sed sine semente, sine vomeris usu omnia proveniunt, sicut dicunt qui ibi militarunt, Cyclopicas enarrantes vivendi rationem; nam multis ibi locis semel consitum agrum bis proferre, aut etiam ter frugem, et primam vel quinquagenam, nec illum renovari, nec ferro, sed ligneo aratro proscindi. Rigatur tota planities fluminibus aliisque aquis magis etiam quam Babylonia aut Aegyptia; itaque herbosam semper speciem praebet, et pascuis est admodum apta; aeris quoque est melior quam istic temperies" (Strabo, *Geographica*, XI, IV, 2—3). Asupra acestui extras din Strabo, poetul comentează: „Așadar, cită vreme Adam sau omul era în această regiune, se afla în paradis, într-o grădină sau într-un parc, sădit de Dumnezeu, după Moise" (Vezi vv. 5 917—5 918, care sînt o parafrază a acestui comentariu al poetului). În continuare poetul identifică raiul (edenul) lui Moise cu vîrsta de aur cîntată de Hesiod, și citează: „...se înveseleau în ospete, departe de toate nenorocirile. Cînd mureau păreau că trec în somn. Aveau parte de toate bunurile: solul fecund producea de la sine o holdă bogată și darnică, iar ei, în bucurie și în liniște..." (Hesiod, *Lucrări și Zile*, vv.115—118) și *Metamorfozele* lui Ovidius, cartea I, v. 100—108: „mollia securae peragebant otia gentes. / ipsa quoque immunis rastroque intacta nec ullis / saucia vomeribus par se dabat omnia tellus, / contentique cibus nullo cogente creatis / arbuteos fetus montanaque fraga legebant / cornaque et in duris haerentia mora rubetis / et quae deciderant patula Iovis arbore glandes. / Ver erat aeternum placidique tepentibus auris / mulcebant zephyri natas sine semine flores" („Neamuri trăiau liniștit într-o plăcută odihnă; / Nescormonit nici de plug, cum nici de greblă, pămîntul / totul rodea nesilit, cu de la sine putere. / Omul era mulțumit, hrană avînd fără trudă; / Fracte de arbuzier, fragi de pe munte și coarne, / Mure ce se cățarau pe mărăcini de tufișuri, / Sta culegînd precum și ghinda rotatului arbor / Ce-l îndrăgea Jupiter. Veșnic era primăvară; / Molcomi zefiri mîngiau, cu desfătare-adiere, / Pururi născute flori, fără sămînță, din glie..."). Să remarcăm că dintre izvoarele citate, poetul se apropie cel mai mult de descrierea „raiului" făcută de Ovidius.

Nici iarnă cu ger, nici toamnă rece,
Ci tot primăvară mîngăioasă ;
Soarele-încălzește și desfată,
Iară nu pripește niciodată.

110

5941

Cîmpurile cu flori osăbite
Ș'aici la noi încă nevăzute,
Sînt pre desfătat acoperite
Cu tot feliul de roduri crescute,
Iar' pă zios în loc dă pietricele
Zac tot pietri scumpe și mărgele.

111

5947

În locul de arbori și copace
Cresc rodii, năraciuri ș'alămii
Și tot feliu dă pom ce la gust place,
Cum și rodite cu struguri vii,
Iar' în loc dă năsip și țărîna.
Tot grăunță dă-aur iai în mîna.

112

5953

Rîuri dă lapte dulce pă vale
Curg acolo și dă unt păraie,
Țărmuri-s dă mămăligă moale,
Dă pogăci, dă pite și mălaie !...
O, ce sîntă și bună tocmeală !
Mînci cît vrei și bei făr' ostăneală. ¹

113

5959

Colea vezi un șipot dă rachie,
Ici dă proaspătă mursală-un izvor,
Dincoale balta dă vin te-îmbie,
Iară căuș, păhar sau urcior
Zăcînd afli-îndată 'îngă tine,
Oricînd chieful dă băut îți vine.

¹ Vezi dară că-i așa cum am zis eu, că țiganul, ca să să facă un dătătoriu de lege la țigani, și doară să facă o relighie noao, au adaus aceste din capul său, știind că țiganilor a lucra nu le place, ci a șede a mîncă ; și fiind că țiganii era iubitori de acest feliu de mîncări, și Parpangel le povestește, după gustul lor, ca să aibă mai multă poftă. Erudițian.

5965

Dealurile și coastele toate
 Sînt dă caș, dă brînza, dă slănină,
 Iar' munții și stînce gurguiate,
 Tot dă zăhar, stafide, smochine !...
 De pe ramurile dă copaci,
 Spînzură covrigi, turte, colaci.

5971

Gardurile-acolo-s împletite
 Tot cu fripti cîrnăciori lungi, aioși,
 Cu plăcinte calde streșinite,
 Iar' în loc dă pari tot cîrtaboși ;
 Dară spetele, dragile mele,
 Sînt la garduri în loc dă proptele.¹

5977

Eu eram uimit întru mirare
 Dă toate-aheste lucruri dă frunte,
 Cînd oblicii venind pă cărare
 Doi moșnegi cu barbele cărunte,
 Din carii-unul zîmbind cătră mine
 Zisă : — «O ! fiiule, eu vin la tine !..

5983

Căci pă haia lume ți-am fost tată,
 Iară-ahăsta e strămoșul tău !
 Dacă-ți aduci aminte (ian caută
 Dă e-așa păcûm îți spuneam eu,
 Cînd mă-întrebai tu dă Zundadel !),
 Ahăsta pă care vezi, este el !»

5989

O, Doamne ! cum îmi fu dă ciudat
 Pă lîngă-inimă,^a vîzînd aheste !...

¹ Acesta-i adevărat raiul țiganilor. C. Criticos.

^a Pe lîngă inimă este un calc după lat. *praecordia*, care la rîndul său este un altul după epicul și homericul *peri kerî* „în jurul inimii”. Pentru înțelegerea acestui loc este nevoie să se știe cum își reprezentau grecii, în antichitate, și

Graiu-mi stete-în grumazi înneecat
 Dă bucuria fără dă veste ;
 Căzui la pământ să mă închin
 Și vărsai lacreme cu suspin.¹

119

5995

«O, tată, te mai văd o dată !
 O, dă cîte ori te-am plîns acasă !»
 (Strigai). El cu fața-însărinată
 Răspunsă : «Lasă, fătumie, lasă
 Suspinul și toată voia rea,
 Că-aici nu-i loc de-a să supăra !

120

6001

Puține-aici încă tu minute
 Ai să zăbovești și multe foarte
 Am să-ți spui ție necunoscute,
 Ce să vor tîmpla după-a ta moarte,
 Și toate cîte-are să petreacă
 A voastră țigănie săracă !...»

121

6007

Heste zicînd mă luă dă mîna
 Și dăpreună cu Șundadel

după ei romanii, prin imitație, procesele fiziologice care însoțesc declanșarea anumitor sentimente și localizarea procesului respectiv. În speșă, de uimire amestecată cu bucurie intensă, la vederea tatălui său, însoțit de bunicu-său, singele se strînge „pe lîngă inimă” și-i produce o încingere plăcută, „ciudată”, se oprește așadar în pericard, nu mai circulă prin venele pulsatile. Vezi *Eneida*, III, 29—30 : „...mihi frigidus horror / Membra quatit, / gelidusque coit formidine sanguis” (...dîrdîind tot de spaimă, / Singele-n inimă, vai, eu mi-l simții cum îngheață). Vezi și *Eneida*, X, 452 : „Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis” (Arcadienii simțeau singele-n inimi de gheață). Vezi și Dante, *Infernul*, X, 19—21 : „Allor fu la paura un poco queta / Che nel lago del cor m'era durata / La notte, ch'ï passai con tanta pietà” (Și inima-mi se liniști puțin / De spaima ce-năuntru-i o strînsese / O noapte ce-o trecui cu-atita chin). În acest „lago del cor”, pericard, se află sediul spiritelor vitale, unde sînt localizate pasiunile. Această zonă pericardică este invadată de sînge și în cazul Parpangel, și de aici senzația de „ciudat pă lîngă inimă”. Vezi, în fine, și *Orlando Furioso*, XVIII, 151—154 : „Un timor freddo tutto'l sangue oppresse, / Che gli africani avean intorno al core, / Come vider Rinaldo che si messe / Con tanta rabbia incontra a quel signore” („Opri de gheață spaima -ntregul sînge / Din jurul inimilor tuturor, / Rinaldo cînd se repezi a-l frînge / Atita de turbat pe domnul lor”).

¹Acum văd și eu că au fost raiul țigănesc, căci și moșu lui Parpangel era acolo, și tată-său. Onochef

Mă dusără-aproape dă-o fîntînă
 Unde strămoșu-mi dede-un inel
 Și grăi : «Dragu meu nepoțele,
 Hăi, multe-așteaptă pă țigani rele !¹

122

6013 Dară sosi-va, măcar tîrzie,^a
 Zioa, lung după-a ta răposare,
 Zioa ha plină dă bucurie,
 În carea și lor va luci soare,
 Iar' până-atunci supt robie-amară
 Purure vor hi și supt ocară.

123

6019 Ian caută tu prin hăst inel,
 Aici în hastă fîntînă-afundă !...
 Toate chiar tu vei zări prin el
 Și prin cîrcura lui ha rătundă...^a
 Eu privii prin inelul ciudat
 Și iacă ce mi s-au arătat :

124

6025 Zării întiaș dată rîii fete
 Dă-împărat^b ca cînd ar hi robite,
 Amar plîngînd, nici voind să-încete ;
 Pre tîlhari, cu lacrimi umilite
 Să sîlea să plece spre-omenire,
 Iar' ei n-arăta nici o sîmțire

¹ Poetul nostru, de bună samă, au vrut să imiteze pe Virghil, cînd scrie că Eneia a mers la Cîmpii Elisiei^b.

^a Vezi *Eneida*, I, 283 : „...veniet lustris labentibus aetas“.

^b Cele trei fete de împărat sînt cele trei țări românești de pe vremea sa, adică Țara Românească și Moldova, pe de o parte, și Transilvania pe de alta. Originea lor imperială se trage și din basm, dar este și o aluzie la descendența noastră din romani, stăpînitorii lumii cîndva. Să mai remarcăm că cei care le țin în robie sînt socotiți de poet „tîlhari“, evident în spiritul poemului cavaleresc, în care prințesa răpită de tîlhari este eliberată de un viteaz, dar și în noua interpretare a dreptului celui mai tare, ca perimat și omologat cu brigandajul.

6031

Doao dîntr-înse era-îmbrăcate
 Ca nește doamne stăpînitore,^a
 Dar' totuș făcea slujbă de-argate,
 Iar' una,-în văstmînte-ovilitoare
 Dă roabă, era silită-a face
 Orice răpitorilor săi place.

126

6037

După-aceasta văzui dă dăparte^b
 O grămadă dă oameni vrăjbiți
 Aducînd unul altuie moarte;
 Gîndeai că-s dă turbare porniți,

^a Cele două „doamne stăpînitore“ sînt evidente Țara Românească și Moldova care, pe vremea poetului, se mai bucurau de aparența autonomiei; ele nu sînt de-a dreptul roabe la turci, ci „fac slujbă de-argate“. A treia este Transilvania al cărei grad de aservire este *robă*. Să reținem dar că, după poet, exploatarea maghiarilor și a austrieilor era mai cruntă decît cea turcească (de tip feudal, întîrziat).

^b Versurile 6037—6066 cuprind un episod nelipsit în poemul eroic: trecerea în revistă a viitorului glorios al descendenților eroului și al poporului său. Faptul are loc în Cîmpurile Elizee în antichitate și în rai, în poemul creștin. De obicei poezii fiind „de curte“ era un loc obligat, ca poetul să facă elogiul mai discret sau mai slugarnic patronului său. Așa a procedat însuși Vergilius cu familia imperială a lui Augustus, care se trăgea mitic din Anchise, tatăl lui Aeneas, și zeita Venus (Afrodita). Pe Budai-Deleanu nu-l silea nimeni la acest elogi, dar totuși îl face, nu prea știm însă cui. Să nu-i pretindem, în spirit contemporan nouă, să-și fi ales pe un Horia; să nu luăm în seamă nici faptul că a păstrat pînă la moarte, în casa sa, o statueta a lui Napoleon, care se încorona împărat la 1800, cînd termina poetul *Țiganiada*, ci să acceptăm că eroul său eliberator este împăratul Iosif al II-lea, decedat în 1795, și apoteozat cu recunoștință de poetul nostru, pentru că a dat „robilor slobozie“, ceea ce a și făcut împăratul prin decretul de abolire a iobăgiei (Vezi p. 122—124). Să mai luăm seama că poetul a făcut acest elogi eroului său, fără să aștepte nici o recompensă, după ce acesta decedase, și într-o perioadă de revenire brutală asupra reformelor împăratului. Problema identificării acestui erou eliberator va da încă de furcă cercetătorilor. Dacă se acceptă provizoriu opinia mea (și a altora), atunci în această sextină se descrie starea de anarhie pe care a găsit-o împăratul la urcarea pe tron. Prin anarhie înțelegea samavolnicia nobilimii (maghiare) nesupuse (autorității centrale imperiale) care înțelegea să jefuiască în exclusivitate Transilvania. Deci, oricine ar fi eroul lui Deleanu, este o figură istorică sau o proiecție teoretică a principelui luminat, figură descrisă retrospectiv și în persoana lui Vlad Țepeș, interpretînd în spirit iluminist cronicile grecești. În sextinele următoare, *anarhia* va fi personificată prin niște balauri care trăiesc în mare, probabil *hidre*, care se retrag în fața voinicului „armat cu un steag și haine nerii“. Nu știu dacă *nerii* „albăstrii“ este uniforma imperială austriacă sau culoarea este rezervată în general pentru nobili, caz în care ne-am putea gîndi și la o personalitate politică, român. Dar cine?! Că *hidra* este luată drept *anarhie*, o dovedește definiția din L a articolului *hidră*: *formă de guvernămînt unde nu este nici o căpetenie* (conducător legal) *propriu-zisă*. Iată versurile definitorii: „Pentru că dreptul celui mai tare / Începu cu dirza volnicie / A face-un feliu de donnie care / să chiamă-anarhia, pe grece; / O idră cu capete mai multe / Ce nici unul de-altul vrea s'asculte.“ Anarhia a fost personificată prin *hidră* încă de teoria politică grecească și figura a fost vehiculată de enciclopediști, de pamfletari și de caricaturiști.

Aşa era dă sălbătecoşi,
Toţi avînd pă cap căiţe roşi. ^a

127

6043

La ceastă vrajbă din fundul mării
Iacă-un voinic ese fără veste,
Armat cu un steag şi haine nerii,
Iar pe steag să cetea scrise-aceste :
«A treia oară vin să vă-împac !»
Toţi învrăjbiţii caută şi tac. ¹

128

6049

Cu şuier groaznic fieştecare
Cască făcile să-l îmbuce,
Iară el scoasă-o căciulă mare
Făcînd cu dînsă-asupra-le cruce ;
Şi iacă bălaurii supt undă
Cumplit răgnînd iară să cufundă.

129

6055

De-aci purceasă-încolea şi-încoace
Gonînd după vrajba nealinată
Şi făcînd pretutindene pace,
Iar' prin o tîmplare minunată
Ajunsă într'o noapte spre ziori
Şi la heste trei roabe surori. ²

Alegoria poetului, care mai are pînă să fie descifrată clar, este mai aproape de *Orlando Furioso*, XXVI, 31 şi continuarea, unde este vorba de un basorelief în marmoră, reprezentînd o fiară fantastică, simbol al lăcomiei şi avariţiei, monstru care după ce a străbătut şi infectat lumea, este urmărit şi rănit de patru viteji (regi, împăraţi şi un papă). Simbolul *vrajbei* lui Deleanu este, pînă la altă demonstraţie mai temeinică, anarhia practică de nobilimea reacţionară din imperiu, şi în special din Transilvania, unde se puneau cele mai mari piedici reformelor.

^a *Căiţele roşi*, dacă reprezintă boneta frigiană a revoluţionarilor francezi, atunci se schimbă complet interpretarea : întreaga scenă se referă la revoluţia franceză de-generată în regim terorist ; însă este posibil să se refere la scufilele purtate de cler.

¹ Aceste sînt neşte lucruri care eu nu le înţăleg. Idiot.

a) Nici eu, vere ! Onoch.

² Cum poate să fie a easta, că Parpangel caută numa oare cîteva minute prin inel şi văzu atîte ! Însă toate ca toate, iar' cum putu el vedea că într-o noapte, spre zori de zioo, acel voinic sosi la cele trei fete de împărat ? Criticos.

a) Dacă aşa i s-au arătat ! Onoch.

6061

Atunci eu nu mă putui răbdare
 Să nu-întreb pă strămoșul bătrîn
 Carele-mi zisă : — «Ahăsta[-i] cel care
 Obiciaiul va strica păgîn
 Și va da robilor slobozie
 În vremea cînd s-a tîmpla să vie.^a

131

6067

Dar, dacă vrei să știi pentru heste
 Trei fete (pă cum vezi) dă-împărat...^b
 Ahasta grăind, fără dă veste
 Cuvîntul îi rămasă curmat,
 Căci îndată venind nu știu cine
 Mă luă și mă dusă cu sine ;

^a Versurile 6 063—6 065 sînt o corectură a poetului, în manuscris, peste : „Carele-mi zisă : Ahăsta va dare / Fîrșit obiciaiului păgîn / Și sămînții tale slobozie“, dar cu acestea nu se avansează în chestiunea identificării eroului. Oricum reprezintă crezul politic al poetului : eliberarea poporului din șerbie (de către un conducător de stat luminat, ceea ce nu pretinde automat preferința poetului pentru monarhie, ci pentru un guvernîmînt legal, contractual, în care să se respecte legea, „legea să ne domnească“ clamează Deleanu în van, pentru epoca sa și pentru viitorime !)

Punctul de plecare al acestei „viziuni“ asupra soartei poporului român îl constituie *Eneida*, VI, 851—853 : „Tu regere imperio populos, Romane, memento / (hae tibi erunt artes) pacisque imponere morem / parcere subjectis et debellare superbos“ (Să fii puternic și drept cîrmuitor de noroade ; / Pacea ducînd peste tot, tot cruță-i pe cei ce se pleacă, / Iară pe trufași să-i zdrobești ! Asta îți este menirea“).

Nu este cazul aici să intrăm în polemică facilă cu sloganele „imperialiste“ vehiculate, în spiritul propagandei oficiale, de Vergilius, port-voce salarizată a regimului imperial. Cum arăta „pax romana“, *pacea romană* a grăit mut, la vremea sa, *populatio* „pustiirea“ Galiei, a Germaniei, a Britaniei, precedate de raderea Carthaginei de pe hartă, de jefuirea peninsulei Balcanice, a Africii și a Orientului (în accepția antică), și a Daciei, care a fost o *Dacia felix* pentru ei, romanii.

^b Mă simt deopotrivă dator să-i atrag atenția aceleiași cititor, că romanii aduceau cu ei un nivel tehnic și cultural net superior tuturor celor întîlnite la popoarele subjugate, că, după distrugerea opoziției „naționale“, romanii treceau laborios la organizarea „provinciei“, că purtau cu ei elementele, prînnuirii lumii barbare, că ei nu deznaționalizau, nu ucideau cu sadism, că omul se bucura de prețuire, nu ca în statele asiatic etc., etc. „Argumentul“ descendenții slăvite, romane, de altfel nu l-am inventat noi, românii, ad-hoc, ci ni l-au furnizat popoare descendente din „barbari“ care au păstrat peste milenii amintirea strălucirii romane și care suspinau după o astfel de descendență pe care dacă n-o puteau demonstra altfel, o subtilizau barem în nume și titulaturi : grecii se numeau *romaioi*, conducătorii slavilor sau ai germanilor, se autoîntitulau *țari* sau *Kaiser* (<lat. *Caesar*) sau „împărat al Romanilor“ din titulatura împăraților austrieci.

Toată tevatura de aproape două sute de ani la care am fost siliți să tot revenim noi, românii, rămînerea noastră în Dacia după retragerea lui Aurelian, pornește de la două principii de circulație legală, în feudalism : dreptul celui mai tare,

6073

Și nice știu pă unde mă dusă,
 Destul că eu mă trezii în pat,
 Însă, ce pagubă că nu-mi spusă
 Zundadel mai chiar și mai curat
 Pentru hăl voinic pre minunat
 Cu hele trii fete dă-împărat !"

6079

Aici Parpangel firși povestea,
 Toți ascultătorii să mirară,
 Dar' cei tineri cu cele neveste
 Tot își dănțuia pă lună-afară.
 Într-acest chip au fost prăznuită
 Nunta lui Parpangel cea vestită.

în primul rînd, și dreptul primului ocupant. Or, conspirația istoricilor și a lingviștilor străini salariați ai Guvernului Ardelean trebuia să dovedească: Că am sosit în Transilvania *după* unguri, ceea ce nu mai necesita demonstrarea argumentului forței. Istoricilor și lingviștilor români le revenea sarcina să demonstreze că: I Ne-au găsit aici, dar și că: II S-au așezat în Transilvania pe baza unei convenții (contract de alianță liber acceptat de părți).

Cum de la *Anonimul lui Bela al IV-lea* pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea legitimitatea stăpînirii unei țări s-a schimbat, ungurii și mercenarii lor nu aveau decît să-și nege istoriograful, ceea ce au și făcut, în disperare de cauză, pentru că Gelu, Glad, Menumorut sînt personaje istorice, iar spionul lui Tuhutum, Opaforcoș, de asemenea. Și cam asta este tot. S-a cheltuit energie, s-au stîrnit pasiuni în încercarea oarbă de a se opune mersului implacabil al istoriei. Am fost printre puținele popoare silită să demonstreze evidența, împotriva principiului juridic care obligă adversarul la așa ceva.

Să-i trecem cu vederea, așadar, lui Deleanu această slăbiciune de scurtă durată, și să ne reamintim ce spune peste cca. 20 ani, că trebuie să fie indiferent omului din cine se trage un popor. În *Gerusalem Liberata* mesajul lui Vergilius se îmblînzește: „Premier gli alteri e sollevar gli imbelli, / Difender gli innocenti e punir gli empi, / Fian Parti lor“. („Strivind trufii, nălțînd din glod iloții, / Lovind în ticăloși și apărîndu-i / Pe cei nevinovați“). Ce crede Deleanu despre Roma ne spune programatic în: „Un tinăr machidonean să scoală / și junghie-o jumătate de lume. / Pentru ce? Pentru deșartă fală / Vrînd a dobîndi slavă și nume! Pentru triumf a Romii cetate / Junghie ceaialaltă jumătate“, versuri pe care le adnotează: „....Iată (zice el) Alexandru împărat cu oastea sa junghie o jumătate de lume, și pentru adecă ca să-și facă nume de eroe; romanii junghiară ceaialaltă jumătate pentru slava deșartă a triumfului! M.P. (adică Mitru Perea, anagrama lui Petru Maior).“ Și în continuare, alt comentator fictiv: „a) Știut lucru este că nu fiește care gheeneral roman după izbînda asupra nepreten putem să facă triumf: multe mii trebuia mai întii să pue supt sabie pînă i să da slobozie a întra în Roma cu triumf. Erudițian.“ Mai clar nici că se poate, dar mai putem menționa și alți reprezentanți ai Școlii ardelenice care să ia poziție atît de răsădit împotriva cetății imperiale, Roma, spaima popoarelor mici și asuprite? Cît de departe (în urmă) se situează un Șincai care la anul 476 al *Cronicii* sale se vaită: „Acesta e anul cel de jele, în care Roma, biruitoarea neamurilor și stăpîna lumii, căria asemenea n-a fost, nu este, nice va fi, așa au căzut, cît nu s-au mai sculat, nice se va scula mai mult...“. Iată de ce i se cuvine lui Deleanu un loc de excepție printre învățătorii poporului nostru.

7747

Atunci Tandaler ce la domnie
De mult căsca și de jumătate
O și-îmbucasă, strigă cu mânie :
„Soiu dă cine ! Laie blăstămată !
Pînă cînd tu tot dă capu tău
Vei îmbla, și fără dumnezeiu ?

7753

Iacă, vă zic ha mai dă pă urmă :
Așa să tăceți ca peștii-în apă !
Că, dacă-oi simți că mă mai curmă
Cineva-în vorbă ș-un cuvînt scapă
Din gura lui ha nerușinată,
Îmbe i-oi zdrobi fălcile-îndată.

7759

Nește mișei făcători dă ciure,
Lăeți și mîncători de mortăciune,
Încă și pă hăi cinstiți să-înjure ?...
Așteptați numa, că-acuș v-oi pune
Căpăstru-în cap și zăbele-în gură,
Și veți juca pe-altă zicătură“.¹

7765

„Hăi, măi ! Cine-ți dede-aha putere
(Sfîrcul strigă de după spate)
Să ne bajocorești, Tandalere !...
Așa prost și fără dă dreptate ?
Că n-au sosit încă-aha clipită
Ca să cerem de la tine pită.

¹ Iacă că acum era toți înfocați și să turburasă țiganii ; să vede că mai
vîrtos gloata cea mai de pe urmă, adecă goleții și lăeții, să învrăjbisă, și cu dînșii
să împreunăș și ciurarii. Criticos

7771

Ne rugăm foarte mării[i]-tale
 Să-ți mai cruți ha trufă timpurie
 Ș-apregimea ha fără de cale,
 Că-încă nu ești domn în țigănie !
 Și nice vei hi, te poți încrede ;
 În zădar pofta ți să răpede !"

7777

Auzind această defăimare,
 Lui Tandaler scapă suferința ;
 Denaintea toatei adunare
 Să-întoarsă și din toată sîlința,
 O palmă-așa-i repezi de-amară,
 Cît să-învîrți ș-ochii scînteiară.¹

7783

„Na ! Sfîrcule (zisă),-ahasta-ți hie
 Până una-altă dă-învățatură ;
 Iar' cînd oi ajunge la domnie,
 Nu-ți va rămînea nici un dinte-în gură !...“
 Nu-și firși Tandaler vorba bine,
 Cînd și lui o palmă iacă-i vine

7789

De la Cîrlig^a (nepotu de frate
 A lui Drăghici). Tandaler s-întoarsă

¹ Adecă Sfîrcul să învîrți. M.P.

^a Nu știu dacă reprezenta o realitate, pe vremea poetului, sau poetul a vrut numai să se amuze acordînd multor personaje țigani nume de plante, în primul rînd Brîndușei, mama lui Parpangel care dispune, ca vrăjitoare, de fapt practicînd medicină populară, pe urmele mamei din balada *Voinicul (soldatul) rănit*, de o ade-vărată trusă cu leacuri extrase din plante. *Cîrlig* nume existent în onomastica noastră, este selectat cu trimitere la planta *cîrlig* care de obicei apare diminutivat : *cîrligei* (pătași), *cîrligioară*, *cîrligior*, *cîrligat*, *cîrligatică*. Vezi, în v. 4688, numele de țigan *Păpuc*, de la numele plantei *papuc*, care se întîlnește deopotrivă diminutivat, la plural, *păpucei* (la fel cu țiganul *Vioarel*, de la *vioară*, cu diminutivul *viorea*, pl. *viorele*, de unde *Viorica* etc. Mă refer numai la preferința dată de poet numelor de plante, nu că ar fi fost vreodată rezervate țiganilor, pentru că nimic nu este mai labil ca onomastica. Dar *Cîrlig* a fost ales pentru părul creș al țiganului, dacă nu cumva ne iluzionăm cu totul și numele trimite la altceva, de exemplu la un individ înalt, cocîrjat, fără măruntaie, leșinat de foame.

Să vadă cine cutează-a-l bate,
Cînd unul din gloată așa-l ștearsă
Cu un fuștiu pe ceafă de tare,
Cît îl porni sîngele pe nare.

26

7795

Aurariul amețit nu mai caută
Cine l-au lovit, ci dă pe-întreg
Și-împinge mulțimea-întăritată.
Sîlind să iasă-afară din zbeg
Care-împrejurul lui s-adună
Și să scape sănătos acasă.¹

27

7801

Musă, care-ai fost la bătaie^a
Și știi toate decît toți mai bine,
Spune faptele de vitejie,
Care s-au tîmpinat și cu cine ?
Care pe care tăind ucisă
Și la țara morților trimisă ?

28

7807

Tandaler oblicind că nu-i șagă
Și ciurarii vor să-l împresoare,
Pusă mîna pe cioarsă să-o tragă,
Dar' tocma cînd era la strîmtoare,
Cărăbuș zlătariul i-o furasă,
Și viteazul spăimîntat rămasă.

29

7813

Spre norocul său un cio'an vede
Zăcînd pe pămînt, de moartă vită.

¹ Ei ! bine zisă blăstămata Urgie ! Că iacă bătaia gata. Simpl.

^a Vezi Vergilius, *Encida*, IV, 524—529 : „Vos, o Calliope, precor aspirate canenti / Quas ibi tum ferro strages, quae funera Turnus / Ediderit, Quem quisque virum demiserit Orco, / Et mecum ingentes oras evolvite belli ; / Et meministis enim, divae, et memorare potestis” („Dă-mi, Calliope-ajutor, muze, fiți glasului sprijin / Să pot cînta ce prăpăd sabia fu, a lui Turnus / Și a voinicilor tari, cei îndrumați către Orcus, / Să zugrăvim lupta lor, numai mărețe privești ! / Voi le puteți povesti, căci vă aduceți aminte, / Dive, de toate, doar voi”).

Lute-l rădică și să răpede
Între ciurăriimea grămădită
Și pe unde merge cutrupește,
Ucide, prăvale și rânește.¹

30

7891

Cum oarecînd Jidovul preatare^a
Cu măsaua de-asin, filisteana
Oaste-împrăștiē, morții amare
Dînd multe mii, așa-întru țigana
Gloată, mănios Tandaler face,
Dînd, hărțuind încoalea și-încoale.

¹ Tandaler văzînd că nu-i șagă, căci, precum să vede, era în mijlocul ciurărilor, vru să-ș scoață sabia, însă fiind el la strîmtoare, Cărăbuș i-o furasă; deci căutînd încoale și încoale, vîzu un ciolan de cal și luînd acela în mînă, începu a da în toate părțile în gloată. M. P.

^a) Învățătul Talalău spune la însemnările sale că osul^b acela de dobitoc până în vremile lui să afla la mănăstirea de la Cioara; și de pe copită să cunoștea că au fost un picior de cal. Erudițian.

^a Jidovul preatare este personaj celebru, în antichitatea eroică a poporului evreiesc. Poetii epici creștini saturați de mitologie greco-latină și-au lărgit treptat aria inspirației apelînd, mai ales în poeme epice cruciadești, a dăror acțiune se purta pentru eliberarea sfîntului mormînt, și la mitologia altor popoare, ca cel evreu, ca cel arab, la fondul de legende celtice etc. Iată, în *Orlando Furioso*, XIV, 45, 5—8: „Come tra Filistei l'Ebreo Sansone / Con la mascella che levò di terra / Scudi spezza, elmi schiaccia; e un colpo spesso / Spenge i cavalli ai cavalieri appresso” („Cum printre filistenii Samson evreul / Cu falca de măgar pe jos găsită, / Strivește scuturi, taie coif de fier / Și surpă cal cu tot cu cavaler”). Sugestia însă i-a venit lui Ariosto, tot prin Homer, în care eroul ridică cite un bolovan uriaș de pe cîmpul de luptă și-l aruncă în rîndurile dușmane. Voltaire, după Ariosto, nu însă la valoarea lui Ariosto, în *Fecioara din Orleans*, II: „Cette mâchoire avec quoi combattit / Le fier Samson, qui ses cordes rompit / Lorsqu' il se vit vendu par sa donseller” („Și falca lui Samson cel mîndru tare, / Ce, a ibovniciei văzînd trădare, / Își rupse-ndată funiile groase”).

^b Nota poetului reia nota lui Voltaire, la locul respectiv: „...on conserve ce clou dans plusieurs couvents grecs et latins (remarcă ironia lui Voltaire, la care se pricepea ca nimeni altul, că același cui este păstrat simultan în mai multe biserici ortodoxe și catolice, adevărat adynaton!), avec le machoir dont se servit Samson, la fronde de David et le couperet avec lequel la celebre Judith...” („...acest cui se păstrează în mai multe mănăstiri grecești și latinești, împreună cu falca de care s-a slujit Samson, cu praștia lui David și cu satîrul cu care celebra Judith...”).

Nota lui Voltaire atacă cultul relicvelor religioase mai cu seamă, ajunse obiect de trafic, pe mîna clerului de orice rit: icoane „sfinte”, lemn „sfînt” din crucea lui Cristos, tot felul de moaște care se cumpărau adesea cu preț foarte sîrat, ceva cam ca casele memoriale de astăzi „cu intrare”, plus o tentă groasă de superstiție și impostură; nota lui Deleanu persiflează și paleontologia în germene, cu observațiile ei asupra fosilelor.

7825

Întii lui Lăpăduș^a capul sparsă,
 Apoi lui Șugurêl^b falca dreaptă
 O făcu strîmbă, de-acolea ștearsă
 Nasu lui Șoșoi,^c și iar' aiaptă^d
 Ciolanul cumplit tocma-în urechie
 Lui Aordel cel de viță vechie.

7831

Dar' cu toate aceste nu poate
 Printre mulțime prejur bulzită,
 Încai la cetașii săi străbate,
 Iar' gloata din ce din ce să-înviță :
 Unii bat, alții stau, iar alții scapă,
 Ceia vor la bătaie să-încapă.¹

7837

Întracea iacă, repezit vine
 Muțu-într-ajutoriu cu doisprăzece,
 Cei mai voinici, că-i spusese-or cine
 Cumcă face pe Tandaler tot flece.
 Aceștea sosind rupsără-a bate
 Pân' făcură voivodului spate.

^a *Lăpăduș* și *Lăpădușa* erau pe vremea lingvistului Ovid Densusianu care a scris o monografie asupra Țării Hațegului, nume (prenume) obișnuite la țăranii din regiunea natală a poetului.

^b Credem că trebuie pus în legătură cu planta *șugărel* (lat. *teucrium montanum*). Este un diminutiv de la *șugar* — zveit.

^c *Șoșoi* este de-a dreptul țigănesc. Înceamnă *iepure*, nume-poreclă atribuit țiganilor, pe motiv că ar fi fricoși. La trecerea unui țigan cu traistă la sold, băieții și țăranii tineri strigau după el : *șoșoi în traistă* sau chiar *iepurele în traistă*, fără, de altminteri, să se mai știe că *șoșoi* este tot una cu *iepure*. Anecdotele populare care se bazează pe echivocul *țigan/iepure* sînt numeroase și s-au bucurat în trecut de largă audiență.

^d În prima versiune a *Țiganiadei* poetul comentează cuvîntul *aiapta* : „*Aieptare* este cuvînt curat românesc. Răspunde la noimă lătenescului *jacio*, *impello*, iar însuș vorba *aiapt* s-au ales din lătenescul *jacto*, *-as*, *-are* și cu prepoziția *ad-*, *adjecto*. Dar, fiind că românii lasă pe *d* afară (precum în toate asemenea cuvinte, adevă de la *adsono*, *assum*, de la *adstupo*, *astup*, de la *adprendo*, *aprint*, etc.) și apoi, în loc de *ct* lătenesc, românii au pus pretutindene *pt*, deci, în loc de *adjectare* a: rămas *aiaptare*, precum în loc de *nocte*, românii zic *noapte*, în loc de *lacte*, românii zic *lapte* și ca de aceste mai multe”. Etimologia este corectă, paternitatea ei trebuie să fie mai veche, pentru că cuvîntul este folosit în epocă, cu ostentație, pentru originea clară latinească.

¹ Adevă va să zică, ca și oarecînd Samsón cu măsaua de măgariu ucisă trii mii de filistenii, așa Tandaler cu piciorul cel de cal, pe mulți foarte omorî; apoi numără pe ciți a ucis. M. P.

7843

Însă și Goleman pe cărare
 Le-aleargă, întrarmat ca la bătaie,
 Purtînd o furcă de șatră mare,
 Și după dînsul proaspătă laie,
 Ce sosînd mult nu socotește,
 Ci dă pe-întreg, cum i să lovește,

7849

Lui Ganafir pe creștet prăjina
 Căzînd îi face tot capul fleacă,
 Rumpe lui Băluț din umeri mîna,
 Iar Muțului frînge cioarsa-în teacă,
 Lui Colbeiu zdrobește dinții-în gură.
 Cîte poate face-o lovitură !... ¹

7855

De-aci rădicînd furca cumplită
 Vede pe Bratul voinic că vine
 Cu ceata lui Tandaler [vestită].
 Acestui acum el drumul ține
 Și-l nimerește tocma la tîmplă,
 Unde grabnică moarte să tîmplă.

7861

Tandaler văzînd trista cădere
 A Bratului, întracolo pleacă,
 Căci inima lui izbîndă cere,
 Și-învîrtînd ciolanul cel de vacă,
 L-aruncă și pe vrăjmaș lovește,
 Pe unde neagra mustață-i crește,

7867

Cade ciurariul ca mort pe spate
 Și căzînd furca din mîină-i pică ;

¹ Muțul fiind de ceata lui Tandaler și văzînd că voivodul este la strîmtoare, alergă cu doisprezece de ai săi întrajutoriu ; însă Goleman văzîndu-i le merge pe urmă cu alții de ai săi, înarmat cu o furcă de șatră, și sosînd nu caută mult, ci dă unde nimerește ; și numără poetul pe toți vătămații. M. P.

Pămîntul cu picioarele bate.
Pe toți atunci cuprinsă frică
Și-îndărăpt să dede fieșcare
Făcînd aurariului cărare.¹

39

7873

Cela zăcînd amețit de minte,
Cesta sare și furca-i apucă
Și răpit de patîma fierbinte
Era cap să-i crepe ca ș-o nucă,
De nu l-ar fi năvălit îndată
Ceata ciurarilor bărbătată

40

7879

Aceștea cu rude-împoncișate
Pre viteazul aurariu săriră.
Aici să vezi capete crepate !
Amîndoa-acum să-înoțărîră
Părțile, și acum depreună
Toată tabăra-în arme s-adună.

41

7885

Muierile fără-învălitoare
Aleargă, copilele fricoase
Trămurînd din cap până-în picioare,
Îmblă ca ș-oile spărioase,
Rătăcindu-să-încolea și-încoace
Și nu știu de spaimă ce vor face.

42

7891

Bărbații sosind nu căuta-în cine
Să dee, ci da de toată parte,

¹ Intracea vede Goleman pe Bratu aurariu venind cu ceata lui Tandaler; acestui viind Goleman aproape, îl lovește tocma în tîmplă și Bratul căzu mort; care văzînd Tandaler, zvirli cu picioru de cal și nimeri pe Goleman din gios de nas, care îndată căzu amețit și furca-i pică din mîină și toți să spăriară. M. P.

Nota. Până Goleman zace amețit și cetașii spăriați feriră, Tandaler să repezi și apucă furca de șatră; și vru cu aceia să lovească încă o dată pe Goleman care zăcea; dar îmbărbătîndu-să cetașii lui îl ocrotiră. De-aci apoi se înfierbîntă de îmbe părțile bătaia, căci mai toată tabăra în arme alerga, cu muieri și copile împreună. M. P.

În toți cei de cetele străine.
Așa dete Vîrlan negrii moarte
Pe Neagu lingurariu, așa Gogul
Pe Burda și Pleșca^a șontorogul.

43

7897

Toți acu de arme s-apucasă,
Numa Parpangel de lina pace
Iubitoriu, ce nu să mestecasă
La nici un sfat, privește și tace
Socotind cu cetașii să iasă
Din ciorobor și să meargă-acasă.

44

7903

Face semn cătră-ai săi să purceagă
După dînsul și pleacă-înainte,
Vrînd să meargă la Romica dragă,
Dar' în cărare-i stau răgămint
De lăeți și goleți întrarmate
Socotindu-să pe cine-ar bate.¹

45

7909

Corcodel voivod era la frunte
Vrînd a sa noduroasă măciucă
De corn cu sînge și el s-o crunte.
De tinărul Parpangel s-apucă;
Înflă să dee, dar' cestui nu-i pasă,
Căci cu mult mai nainte să-înfiasă

^a Dacă rămînem tot în domeniul botanicii, pentru numele proprii alese de poet eroilor săi țigani, atunci întîlnim *plească* (lat. *alchemilla vulgaris*). Sub numele de *pleșcăiță* se întîlnesc în Bucovina mai multe soiuri de plante. Cuvîntul *Pleșca* putea proveni, pentru poet, și de la *plească* „pradă”. Vezi astăzi chiar: *plească* „chilipir”, *pleșcar*. Într-altele, *Pleșca* este o poreclă: „Chelul”. Cf. *Pleşu*, *Pleşoiu*.

¹ Toți (zice poetul) acum era amestecați în bătaie, numa Parpangel cu ai săi fiind de o parte, nu să mesteca, precum și la nice un sfat a lor să mestecasă. Deci văzînd acea turburare făcu semn cătră ai săi să meargă de-aci. M. P.

a) Minunat mi s-au părut că Parpangel, după ce să sfădisă cu Tandaler, la nice un sfat a țiganilor n'au grăit nimic; deci am căutat anume înșămnrările lu Talalău și am aflat pricina: zice adecă acel preînvățat că el numa pe ascuns cu cei mai bătrîni sfātuiea și cumcă să știe, de bună samă, că din statul lui au fost și soborul învățaților orînduit, care să sfātuiască ca să nu facă țigani stăpînie mōnarhică, temîndu-să ca să nu ajungă Tandaler la domnie. Erudițian.

7915

Și zvîrli buzduganul de-aramă
 Așa cu napraznă, tocma-în frunte,
 Cît îi făcu crierii-în cap tot zămă.
 Iar' Corcodel căzînd ca ș-un munte
 Sună, cînd năroit să prăvale
 Și de-aproapea cutremură vale.

7921

Zlătariu mîndru de ceastă-izbîndă,
 Căutînd la mort grăi : „Corcodele,
 Aceasta-i pă tine-o dreaptă-osîndă !
 Pentr-atîte nedreptăți și rele !
 Rău ți-ai aruncat cu bobii foarte,
 Cînd însuși nu știuși de-a ta soarte !“

7927

Dup-aceasta el pornește iară
 Cu cetașii săi prin gloate
 De lăieți și goleți tăindu-să-afară,
 Dar' nu-i cu puțință a străbate,
 Că de toată partea cu năvală
 Golățimea pe dînsul să scoa'ă.

7933

Și, măcarcă nu vra să-aibă parte
 La războiu, pentru că rău îi pare
 Și necuvios a face moarte
 În soiul său și-atîta stricare,
 Ci,-în zădar, că-întăritata laie
 Nu caută, ci-urnește, dă și taie !...¹

¹ Deci (spune mai încolo poetul), că tocma cînd era să meargă Parpangel cu ai săi, sosind Corcodel cu răgămintele de goleți, îi ținu drumul și cu măciucă ce-avea, să găta să-i dea în cap, dar' Parpangel oblicind mai nainte ce va să facă Corcodel, zvîrli cu buzduganul și-l nimeri tocma în frunte și-i frînsă capul. Și iară începu a merge cu ai săi, dar' în zădar, căci laia toată năvălește pe dînsul și pe ceata lui, și acum foarte pe mulți ucisese; deci, măcarcă Parpangel să scîrbea a face moarte în soiul său, tot, în urmă, fu silit a să apara.

7939

Pietrile vin pe dînsul ca ploaie,
 Mulți voinici a lui căzuse
 De-a goleților măciuci și maie,
 Cînd voinicul aminte-și adusă
 De-armătura sa și vitejie
 Ce făcuse-în turci pe cea cîmpie.

7945

Deci lucindu-și sabia din teacă,
 Strigă cătră-ai săi cu bizuință :
 „După mine, copii ! Ori cum să placă
 Lui Dumnezeu pentru biruință !...
 Încăi s'arătăm cestor călici
 Că nu sîntem pui dă potîrnici !...”

7951

Asta zicînd, sară cu iuțime
 Și-întorcînd sabia vitejește
 Unde-i cea mai deasă golățime
 Acolo dă, taie și lovește,
 Nasuri, mîni, urechi, capete-o sută
 Picară zburate-într'o minută.

7957

Cetașii lui îmbărbătați încă
 Fac minuni de vitejie-în gloata
 Protivnică ; gemere adîncă
 Și vaiet s'aude, pe-unde ceata
 Voinică merge tăind în goleți
 Ca și-în cucute sau ciuciuleți ¹

7963

Muierile cu copii-în spate
 Văzîndu-să de bărbați rămase

¹ Și aducîndu-ș aminte de armele sale (de la Argineanu), scoasă sabia și strigă cătră ai săi să meargă după dînsul, și foarte mulți dintru goleți taie ; iară ceata lui, prin aceasta îmbărbătată, face minuni de vitejie. M. P.

^a Cinciuleți este un felu de bureți ce cresc pe lemne. Fil.

Aleargă și iele ca turbate ;
 Și ca nește Furii nemiloase,
Luîndu-și copii de picioare
Dau cu dinșii-în sabii și topoare.

55

7969

Dar-a lui Corcodel, cea mai crudă
 Dintru toate maicele, muiere
Groaznică, pildă lăsa de ciudă
 Și de femeiască neputere,
Svîrlindu-și pruncu' său mititel
Drept în obraz lui Parpangel

56

7975

Și zîcînd : „Na, mîncă-ți-l, o, cîne !
 Dacă-i mîncăși pă dragul tătucă !...“
Bunul voivod ș-uitasă de sine
 Și-i părea că vede o nălucă,
Răsturnat de-alungul pe pămînt
Trezîndu-să și cu nasu frînt.¹

57

7981

Această tîmplare neașteptată
 Iară desarmă toată mînie ;
Și fiind ordia-împrăștiată
 De lăeți și goleți pe cîmpie,
Să trasă cu-ai săi din toiu afară,
La corturi, scîrbit de-atîta-ocară.

58

7987

Intracea Găvan^a pe Ghițul omoară,
 Cocoloș^b pe Titirez dăcúlă,

¹ Iar' muierile goleților, a cărora bărbați căzură în bătaie, alergînd svîrlea cu copii mi-i în cetașii lui Parpangel ; a lui Corcodel muiere, cea mai cumplită de toate, zvîrli al său copil tocma în obrazul lui Parpangel ; Parpangel să răsturnă și-i părea o nălucă văzîndu-să zăcînd și cu nasu frînt. M. P.

^a În L, la articolul *găvan*, poetul menționează *găvanul lingurii* și alt sens : *strachină*. În graiul natal al poetului, găvan „lingură mare“, sens nementionat în L.

^b Ca poreclă este destul de des purtat de către țărani, chiar și din alte regiuni decît cea natală a poetului. A ceptia care contează nu este cea stabilită prin

Coastea lui Zăgan capul zboară ;
 Iar' Peperig ^a a Dodii ^b căciulă
 Tăe-în doao și capu-i despică
 Din creștet până-în tufoasa piică.

59

7993

Parnavél cu suliță-ascuțită
 Străpunsă pe Corbea-în gemănare, ^c
 Și, de nu era punga-încrețită,
 Pătrundea-i fierrul până-în spinare,
 Dar' totuș răsturnându-i pe-o dungă
 Îi zdrobi toată cremenea-în punga. ¹

60

7999

Mîndrea ^d pe Ciuntul de barbă trage,
 Năsturel ^e pe Dondu ^f flocăiește,

etimologia corectă, originară, ci prin cea populară, de pe vremea poetului, pe care nu o știm. Ca nume de țigan se întâlnește și forma *Cocoloi*; *Zăgan* înseamnă „Vulturul”, nume de zburătoare, atribuit cu maliție comică țăganilor porecliți „cioară”, tot zburătoare, dar desconsiderată.

^a *Peperig* este nume purtat de diferite specii de plante, dar și de baltă, din care se făceau probabil ceva împletituri (de către țigani).

^b *Doda* este din regiunea natală a poetului; astăzi, la Vaidei, comună vecină cu Cigmăul poetului, a trecut la declinarea masculină: *Dodu* (1).

^c Acest nume se dă de către țigani copiilor mici. Remarcă terminația *-vel*, cu coloratură „țigănească”; *Corbea* grăiește de la sine, că este aluzie la tenul brunet, dar, cum se știe, nu este rezervat țăganilor, ci nume vechi românesc. Astăzi se atribuie cîinilor negri, de un negru intens.

¹ Aceasta tîmplare desmănie pe Parpangel și fiind că acum laia să împraș-tiasă, eși cu ai săi din cîmpul de bătaie și mearșă a asă. De-aci spune poetul care pe care au mai tăiat; în urmă zice că Parnavel cu [suliță] străpunsă pe Corbea tocma între picioare și, de n'ar fi dat sulița de punga, în care era nește cremene, i-ar fi străpuns sulița până în spinare, dar așa numai cît i-au zdrobit cremenea. M. P.

^d Sub forma *Mindruț*, diminutivizat, se întâlnește și acum în regiunea natală a poetului. Poetul îi cunoaște semnificația de origine „înțeleptul”. Numele, în regiunile în care se practica intens creșterea vitelor era purtat de vaci și de oi; *Ciuntul*, în L, la articolul *ciunt* se dă trimitere la *ciung*, explicat prin *schilod*, *olog*, și nu este lipsit de grație comică dacă realizăm scena: cineva cu brațele sau picioarele amputate, tirat de barbă în toiul bătăliei, în neputință de a se apăra.

^e *Năsturel* este clar de la planta *nasture*, *bumb* (și *Bumbul* se întâlnește în v. 8 105) (lat. *nasturtium officinale*).

^f *Dondu* se numește așa pentru că tras de păr emite sunete nazale grave. În-ciudad că nu va fi înțeles cumva, poetul reia mai clar imaginea auditivă în versul imediat următor. Invenția verbală a lui I. Budai-Deleanu este inepuizabilă. Este un „magician” al cuvîntului, arta sa este globală, include întregul univers de imagini simultan: vizuale, auditive, cinetice. Recreează realul ca primitivii care nu distin-geau între real și produs al spiritului uman: totul era deopotrivă real. Cel puțin sub acest aspect nu-i găsesc egal în epica cunoscută mie în original, inclusiv în Homer ale cărui lungi șiruri de eroi nu ne mai spun azi, din păcate, nimic altceva.

473

Iar' ca ş-un juncan Dragosin ^a rage
 Şi cu dinţii beliţi clenţaneşte,
 Căci Spërlea ^b îi sburasă nasu-în doao
 Şi musteţe cu buzele-amîndao.

61

8005

Ghiolban ^c încă dede să dee
 În Căcicia ^d cu o bardă lată,
 Iar' ceta aruncînd o bebee,
 Îl tocă tocma-în gura căscată.
 Ş-aşa-i fu de crudă lovitură,
 Cît îi zdrobi toţi dinţi din gură.

62

8011

Intracea Tandaler de-a'tă parte
 Hărţuind cu ceata sa voinică,
 Făcea-întru căldărari mare moarte,
 De mîna lui mulţi tari voinici pică,
 Căci văzîndu-să fără scăpare
 Ca turbat aşa răgni de tare. ¹

63

8017

Ş-aşa lovi-împrejur cu pîrlita
 Furcă de cort peste ţigănime,
 Cît şapte căzură-într-o clipită

Pentru că Homer nu-şi alegea numele eroilor participanţi la bătălie, în vederea efectului artistic, ci pentru glorificarea unor personaje care au purtat efectiv acel nume, personaje „istorice”, la vremea lor, pe cînd Deleanu inventează tot, aşa cum vrea el.

^a *Dragosin*, nume compus „fiul lui Dragul” are patină epică arhaizantă pentru noi astăzi, nu însă şi pentru contemporanii poetului. Pentru răgetele lui Dragosin, vezi *Iliada*, XVI, 487—491 şi XVIII, 579—581. Acest context reprezintă o comparaţie homerică prescurtată, banală în epopee: luptătorul grav rănit care tipă ca taurul în gura leului.

^b *Spërlea*. În L, la articolul *Sperli*, *Spërlea* se explică prin „cineva cu părul în dezordine, nepieptănat”.

^c *Ghiolban*. Astăzi *ghiolbană* este nume dat unei femei frumoase, căreia îi place să cocheteze. Discuţia însă a ceea ce crede poetul despre cuvînt este deschisă. Poate trebuie pornit de la articolul din L: înghiolpez „a înghiţi bucăţi pe nemestecate, ca un lup”.

^d *Căcicia*. În L articolul *căcicia*, este adnotat ca masculin, popular şi explicat prin *mucos*. Cum se vede nu menţionează sensul următor „laş”, pentru *căcăcios*.

¹ Poetul pe rînd povesteşte minunata bătaie şi tăeturile ciudate. Intracea, până alţii întralte părţi să bătea, Tandaler cu ceata sa să bătea pe moarte nevăzînd nice o scăpare dintru îmbulzală, căci mai toată ţigănimea pre dînsul năvălîsă. M. P.

Prăvăliți. Și nu cuteză nime
Mai mult să-i stee nainte, iară
El unde dă, prăvale ș-omoară.

64

8023

De furca lui năpraznică cade
Țîntea, făcătoriu ales de-inele,
Și Chifor, ce știea bine rade,
Cum și tu, tinere Vioarele,^a
Ce dulce cîntai cu viers măiestru ;
Cad apoi și Gîrdea, Mircea, Sestru,

65

8029

Șoldea,^b Iencuț, Barbu și cu Nuțul,
Covrig, Mozòc,^c Bambu și Ciurilă,^d
Cornèiu, Cîrlig, Sperlea ș'apoi Huțul.
Toți aceștea, loviți fără milă,
Să firșiră cu moarte păgînă
De-a lui Tandaler groaznică mîină.¹

^a *Vioarel* ar urma să aibă ochii albaștri. Cum am atras atenția e în legătură cu floarea *vioară*, *viorea* „albăstreă”. Apostrofa personajului în momentul suprem este de tradiție homerică (Vezi *Iliada*, XVI, 584, 843, etc. de ex.) preluat de poezii epice latini și moderni. Cît despre vocea lui Vioarel, vezi *Orlando Furioso*, XVI, 72, 1—2: „Un giovinetto che col dolce canto, / Concorde al suon de la cornuta cetra” („Un tinerel care, cu dulce cînt, / Ison ținîndu-i lira încornată”) Aglomerarea de nume care urmează este de asemenea procedeu homeric practicat pe întrecute de toți poezii epici, latini și moderni. În prima variantă a *Țiganiadei* lista de nume este alta, dar nu „făcea” de demnitatea profesională a lui Deleanu să nu o modifice, resursele lui fiind inepuizabile: „Șoldea, Corbul, Vîsa și cu Nuțul, / Covrig, Boboc, Mîndrea și Ciurilă, / Ghițu, Doda, Sperlea și-apoi Struțul”.

^b *Șoldea*. În L, de la *șoldan* se trimite la *șoldeu* și se explică prin *iepure tînăr*. Am întîlnit mai sus, un alt nume de țigan *Șoșoi*, care înseamnă tot *iepure*, pe țigănește (v. 7 827).

^c *Mozoc*. Pe la începutul secolului al XX-lea, în Hașeg, numele se dădea cîinilor, ultimă etapă a prenumelor căzute în desuetudine.

^d *Ciurilă*. Trimite evident la *ciur* (o laie de țigani condusă de Drăghici, chiar se denumește *ceata ciurarilor*).

¹ Tandaler cu furca de cort ce o apucasă de la Goleman, prăpădi foarte mulți, pe carii de nume îi spune poietul. M. P.

^a Dar, de unde știe el numele tuturor, fiind că poetul n-au fost de față la bătaie! Idiotis.

^b) Așa au aflat scris la izvod. Onoch.

^v) Poetul au știut de-acolo, de unde au știut și Omer care încă n'au fost de față la bătaia de la Troada. P. Muștrul ot Pun.

8035

Însă de-altă lature s'aude
 Mare vaiet, zarvă și strigare ;
 Aurarii-acolo era-în trude,
 Căci acum și cetele căldărare
 Ajungînd cu goleții de toată
 Partea-i împresurasă roată.

8041

Cercea, voinicu-aurariu, aice
 Hărțuiește cu multă vîrtute,
 Dar o mulțime-i să pune-în price
 Dintru lăeți de mai multe sute,
 Păn' ce să trezește mai pe urmă
 Închis giur împregiur cu-a sa [turnăă].

8047

Atunci cătră cetașii săi strigă :
 „Ochii închiși, măi ! Și dați pe moarte
 Cruciș, în curmăziș' și cărigă !“^a
 Iar' cetașii-începură-a da foarte,
 Cu ochii închiși mergînd nainte,
 Tăind în lăeți ca și-în plăcinte.¹

8053

Tandaler precepu văzînd aceasta,
 Că ceata lui s'află la strîmtoare
 Și-aruncînd acum arma sa proastă
 Apucă nește-arme mai ușoare
 Care Stanciul din cort îi adusă
 Și cu ele spre-ajutoriu să dusă.

^a În cărigă înseamnă *circular*. Se află în L. Astăzi, Hațeg, înseamnă *rotiță*.

¹ Păn Tandaler cu parte de cetașii săi să bătea de-o lature, de-altă lature goleții închisese pe Cercea aurariul care văzîndu-să la primejdie strigă cătră ai săi să dea pe moarte !... Iară cetașii închizînd ochii tăia în goleți, ca și cum ar tăia cineva în plăcinte. M. P.

8059

Încă nu mersese jumătate
De cărare, cînd Bălăban ^a iacă,
Acuma-i sosisă după spate
Și vra să-l tundă-în ceafa săracă
Cu un greu baros ce pe-astă vreme
Trei rădicîndu-l încă s'ar screme.

8065

Tandaler oblicînd scutu-întinse
Și sprijini groaznică lovită,
Dar' în bucați scutul i să frînsă;
Dar' nu rămasă 'lucru-într-atîță,
Ci și chivăra lui voinicească
Pe frunte-i să pluști ca ș-o broască. ¹

8071

Nasu-îi fumă și-ochii scînteiară,
Ș'apucîndu-l de cap ametală
Căzu pe-un picior, dar' venind iară
La sineș', de zios [iute] să scoală
Și lucind agera săbioară,
Lui Bălăban urechiușa-i zboară.

8077

Apoi lăturiș' trăgînd lovita
Îl nimeri tocma-între fâlci, unde
Măcinează măselele pita;
Până la os fierrul crud pătrunde,
Iară lui Bălăban tăietura
Până la urechi îi lărgi gura.

^a Bălăban (care înseamnă *vulturul*) cu barosul lui trimite la *Iliada*, XII, 447 și V, 302—304; „Iar Tidid a luat în mînă un bolovan, ceva grozav, piatră pe care n-ar putea-o duce doi bărbați, așa cum sînt astăzi oamenii; iar el o mînuia ușor singur“.

¹ Atunci Tandaler precepu că ceata lui este la strîmtoare și plecă întracolo spre ajutoriu, dar nu mersese jumătate de cale, cînd Bălăban îi sosește după spate cu un baros ce era așa de mare și greu pe care pe vremile aceste nici trei nu l-ar fi putut rădica. Dar Tandaler oblicîndu-l să sprijini cu scutul (paveza), dar' așa fu lovită de groaznică, cît scutul îi frînsă și-i pluști chivăra naltă pe frunte M. P.

8083

Vra bietul atunci ceva să zică,
 Dar' numa lălotă neînțeleasă
 S'aude, căci limba nu-i răspică
 Nici un cuvînt cu vreo noimă-aleasă,
 Fiindu-i toată falca deschisă !
 Atunci Tandaler cu fală-i zisă : ¹

8089

„Mergi, Bălăbane,-acum ș'îți ajungă ^a
 Lauda că lui Tandaler în față
 Cutezași a sta !“ ...De-aci s-alungă
 Și lui Petcu ^b cel cu barba creață,
 Ce-asupra lui vine cu năpraznă,
 Nasul tăindu-i îl face de caznă.

8095

Lui Bûrla-apoi, care cu măciucă
 Ferecată la dînsul străbate,
 Într'o lovită,-o mină ș'o bucă
 Taie, și nici caută nici s'abate,
 Căci vede pe Cucavel de-o parte
 Făcînd între aurari mare moarte.

¹ Măcarcă lovitura fu oprită în scut și în chivără, tot, așa fu de cumplită, cît îl ameți pe Tandaler și căzu pe un picior ; iar curînd trezindu-să, lucind sabia lui Bălăban urechia-i taie, și rădicînd sabia lăturiș tăind, nimeri pe Bălăban între fălci și-i spintecă falca de la urechie până în gură. Bălăban săracul era să strîje, dar nu putea să grăiască. M. P.

^a) După ce Tandaler așa căzni pe Bălăban, încă-l înjură și-l bajocorește zicînd : „mergi acum, Bălăbane, că destulă laudă vei avea cu aceasta, că ai cutezat a sta la războiu cu mine !...“ De-acia merge mai încolo, și mai taie oarecîva ; apoi văzînd pe Cucavel că face vitejie între aurari, pleacă intracolo ; iară Purdea văzu bine încînto vra să meargă Tandaler și cu totul tremură de frică și grăi către Bumbul. M.P.

^a Trebuie să se ia cunoștință de Vergilius, *Eneida*, X, 829—830 : „Hoc tamen infelix miseram solabere mortem / Aeneae magni dextra cadis...“ („Ai mîngăiere atît : că te răpuse doar dreapta / Marelui om zis Enea...“). Vezi însă, că nu strică să afli mai multe : Ovidius : *Metamorfoze*, XII, 80—81 : „Quisquis es, o juvenis, solamen habeto / Mortis, ab Aemenio quod sis jugulatus Achille“ („Ținere, oricine-ai fi, gîndul să-ți dea mîngăiere / Că prin jungher te-a răpus hemonianul Ahile“). Însă izvorul propriu-zis este : „Renditi vinto e per tua gloria basti / Che dir potrai che contra me pugnasti“ („Învins te strigă ! Fală-i pentru tine / Să poți să spui că te-ai bătut cu mine“).

^b Ca nume de femeie, *Petca*, este frecvent astăzi, în Hațeg (*astăzi*, adică pe la începutul secolului cînd s-au publicat izvoarele de pe care iau informațiile. Onomastica s-a schimbat vertiginos, în zilele noastre).

8101

Deci într'acolo rapede-aleargă,
 Iar' Purdea^a din ochi și de pe față
 Sămuind, trâmură ca ș-o vargă
 Pentru-a lui bun Cucavel viață,
 Și Bumbului ce era cu dîns,
 Așa zisă cu lacrimi și plîns :

8107

„Vezi, Bumbule, Tandaler unde
 Năzuiește, ș-unde-izbînda-l trage ?
 Dar, dă cumva el va pătrunde,
 Zieu ! că va curma zilele drage
 Lui Cucavel, cum și-altora fece,
 Și moartea cumplită nu-l va trece !...

8113

Dar' ian iscusește ceva-în tine,
 Să-împedecăm ahistă tîmplare,
 Căci almintere nu rămîne
 Niciunul întreg dă vătămare
 Și, pîn' stă Tandaler pă picioare,
 Noi nu vom scăpa de la strîmtoare.

8119

Mi-aduc aminte, Bumbule, că-odată^b
 Răsturnași pă unul și mai tare
 Dăcît Tandaler, iar' astă dată
 Tu [nu] numa că-ți vei face-un mare

^a *Purdel* înseamnă *copil de țigan, puradel*, ceea ce știe tot românul.

^b Acest episod de respirație pentru muză care a răgușit cîntînd și pentru cititor, trimite la *Iliada*, IV, 93—99, unde zeița Atena îndeamnă pe arcașul Pandaros să săgeteze pe Menelau, chiar în timp ce duela cu Paris, fapt deloc cavaleresc din partea neprihănitei domnișoare, fiică a lui Zeus. Vezi, *Ibid.*, 465—471. Mai vezi și *Gerusalemme Liberata*, VII, 97, 1—4 : „Qui fa prova de l'arte e le sacre / Tîngi nel sangue del ladron francese / Ch'oltra il perpetuo onor, vuo' che n'aspette / Premio al gran fatto equal dal re cortese“ („Arată-te dibaci, muind săgeata / În sîngele tîlharului franțuz ! Te-așteaptă gloria, dar și răsplata / Sultanului, precum ți-i dat s-auzi“).

Nume, dar țișania toată
Mulțămită-ți va da și plată^a 1

80

8125

Bumbul suspind : „O ! Purde iubite !
(Grăi) dă aș hi ș'acum în vîrsta
Ahaia, cînd pă Zăgan ce-întriite
Puteri avea, luptai și pă Cîrsta
Trîntii, dă hainele îi crepară,
N'aș suferi eu ahastă-ocară !...

81

8131

Dară s-au firșit zilele-ahele !
Și cu dînse vîrtutea sîracă,
Lăsîndu-mi s'ăbăciune și jele.
Una ș'alta-a bătrînii-ortacă !
Însă-ori ce-a fi, face-voi cercare,
Facă-apoi norocul cum îi pare !"

82

8137

Aceste zicînd, trupu-ș-îndreaptă,
Să scutură și tinzîndu-și brață

a Modelul lui Deleanu și al tuturor poeziilor epice este eternul Homer : *Iliada*, VII, 132 ; XI, 669 ; XXIII, 629. În *Iliada*, Hector provoacă la duel pe oricare viteaz din tabăra ahee, și cum „sfidarea” este primită cu adîncă tăcere, spre rușinea întregii tabere, bătrînul Nestor ține un foarte lung discurs de îmbărbătare, în care evocă propria sa viteză de altă dată și isprăvile din tinerețe, ceea ce are darul să decidă vitejii de frunte să accepte provocarea lui Hector. Vezi și imitația lui Vergilius, *Enaida*, VIII, 560—568 : „O mihi praeteritos referat si Jupiter annos / Qualis eram cum primum aciem Praeneste sub ipsa / Stravi, scutorumque incendi victor acervos, Et regem hac Erulum dextra sub tartara misi, / Nascenti cui tres animas Feronia mater / (Horrendum dictu !) dederat, terna arma movenda ; / Ter Leto sternendus erat ; cui tunc tamen omnes / Abstulit haec animas dextra, et totidem exiit armis” („De mi-ar reda Jupiter anii cei duși, cînd, sub ziduri, / Oastea vrăjmașă dîntii o nimicii la Preneste, / După izbîndă arzînd multe mor-mane de scuturi ! / Eu l-am trimis în Tartar, cu aste mîini, pe Erulul. / Căru Feronia-n dar suflete trei îi dăduse / (Ce grozăvie !) și trei rînduri de arme vîr-toase ; / O, de trei ori să-l ucizi îți trebuia — și-l ucisei ! / Sufflete trei i-am răpit, cum și trei rînduri de arme”). Aceași scenă figurează și în *Gerusalem Liberata*, VII, 63—65. Epizodul românesc este mai apropiat de Vergilius.

¹ „Ian' caută, Bumbule, că Tandaler va să străbată la Cucavel și, de va ajunge acolo, zieu că-l ucide ! Dar ian isusește ceva, să împedecăm astă timplare, că al-mintre nu rămîne nici unul întreg de Tandaler. Îmi aduc aminte, Bumbule, că odî-nioară răsturnaș' pe unul ce era mai tare decît Tandaler. De vei face aceașta dară, să știi că [nu] numa că-ți vei face un nume mare, dar' vei avea și mulțămită de la țișanie”. M.P

Cearcă-ș, mai cu stînga, mai cu dreapta,
Putere, și pare că să-învață,
Apoi ca cînd cevaș' s-ar încrede,
Hotărît spre Tandaler purcede.¹

83

8140

Ca lupoaia bătrînă vicleană^a
Cînd vede un taur fără pază,
Mugînd, buiecînd într-o poiană,
A-l năvăli făiș' nu cutează,
Ci pe-ascuns, prin tufe-urmîndu-i caută
Cum să dea pe dînsul neașteptată,

84

8149

Cela coarne f'uturînd aleargă,
La tot mușunoiul să-întărită
Și vra din rădăcină să-l spargă,
Împraste țărîna cu copită
Și coarne,-uitîndu-și cu tot de sine,
Păn' lupoaia dindărăpt îl ține,

85

8155

Așa Bumbul pe departe-urmează
Vrăjmașului, clipită dorită
Așteptînd ca zapăcit să-l vază,
Să-i dea rasp'ată cuvinită,

¹ Bumbul răspunde suspinînd: „să fiu în vîrsta aceea, cum eram cînd luptai pe Zăgan care avea o putere ca trei oameni împreună, și trîntii pe Cîrsta așa tare, cît și hainele pe dînsul crepară, n-aș suferi să facă Tandaler de aceste; dar' acumă sînt bătrîn și slab. Însă, ori cum a fi, oi cerca“. Și zicînd să scutură și-ș întinde mînule cercîndu-ș puterea; apoi pîrîndu-i că încă are ceva nedejde, merge asupra lui Tandaler. M. P.

^a Vezi Vergilius, *Georgica*, III, 232—234: „Et tentat sese, atque irasci in cornua discit / Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit / Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena“ („Se opîntește în trunchi, cornu-i minia s-o învețe; / Cu-mpuns-turi fără rost aeru-l sfichiue-ntr-una / Și, ca în luptă, el și vîntură-n lături nisipul“). Vezi și *Gerusalem Liberata*, VII, 51:

„Non altramente il tauro, ove l'irriti / Geloso amor co' stimoli pungenti, / Orribilmente mugge, e co' mugiti / Gli spirti in se risveglia e l'ire ardenti; E'l corno aguzza a i tronchi, e par ch'inviti / Con vani colpi a la battaglia i venti; / Sparge col pie l'arena, e'l suo rivale / Da lunge sfida a guerra aspra e mortale“ („Cum taurul, de gelozie buget, / Stîrnit cumplit de al mîniei bold, / Iscînd spăimîntător și groaznic muget, / Curajului îi dă sporit imbold, / Și-ascute cornul pomilor în sold, / Și, boncînînd și răscolînd nisipul, / Dușmanul și-l ațîță în tot chipul“).

Făcîndu-l tuturîr de măscară,
Pentru-atîte morţi ş'atîta-ocară.¹

86

- 8161 Tandaler pe mulţi morţii dedusă,
Nice-i mai sta cineva-împrotivă.
Nenorocul în cale-i adusă
Pe Buta cel cu minte ponivă,
Cărui aurariul mîndru strigă :
„Feri ! dă ții să mai mînci mămăligă !...”

87

- 8167 Atunci Bumbul de napoi sosește
Și chibzuindu-și treaba sa bine,
Din toată sila să răpezește
Pitindu-să cu capul, și vine
Lui Tandaler tocma-între picioare,
Dîndu-i o cumplită berbecare.

88

- 8173 Viteazul să răsturnă pe spate,
Iară Purdea strigă-în gura mare :
„Dați acum, fraților, pe-apucate,
Că, iacă, zace Tandaler cel tare !”
Și-așa-l tocă cu ciocanu-în frunte,
Cît îl porniră lacreme crunte.²

89

- 8179 Viteazul cea mai de pe-urmă putere
Culegînd în sine, să rădică,

¹ Aici poetul asămănă pe Bumbul cu o lupoaie bătrînă, iar pe Tandaler cu un taur care întro poiană fiind aleargă mugînd și la tot mușunoiu s-abată și îl sparge cu coarne și cu picioare ; iar' Bumbu merge pe ascuns în urma lui ca și lupoaie, așteptînd prilejul, și cînd nice nu gîndește, atuncia-l apucă. M. P.

² Întracea Tandaler pe mulți acum morții dedusă, cînd iacă, mergînd spre Cuca-vel, Buta, un ȝigan nebunatic, îi stă înainte, cătră care el strigă să se dee în lături, căci nu voia cu dînsul s'aibă treabă. Tocma atunci cînd Tandaler stătu și grăiea cătră Buta, Bumbul de departe să repezi, pitindu-ș capul și buclni dîndărept așa de tare pe Tandaler, cît îl răsturnă. Purdea ce era gata la aceasta, îl lovi cu ciocanul în frunte, iar pe Tandaler îl porniră lacreme crunte, adegă îi eși sînge în ochi și strigă la cei alalți să dee.

Dară vîrtutea din trup îi piere
 Și iar' îndărăpt la pămînt pică ;
 Atunci lovituri ne numărate
 Vin pe el de prăjini ferecate.

90

8185

Capul lui mai mult nu să cunoaște
 Și totuș' mânia neînsătătă
 Nu să poate-îndeajuns a să paște,^a
 Pînă sosește-a lui voinică ceată ;
 Atunci trupul tot zdrobit ei lasă,
 Voioși de-astă biruință-aleasă.

91

8191

Doară-aci s-ațița și mai mare
 Vrajbă, de nu-i despărțea fără veste
 O minunată foarte tîmplare
 (Așa-în cronică-aflai ș' așa este) :
 Adecă-o-înviforată fortună^b
 De cele ce fulgeră și tună.¹

92

8197

Spun că multe fulgere loviră
 Între țiganii-învrăbiți ! Dar' fie
 Măcar cum ! destul că mulți periră
 Întracea zi din oastea murgie.
 Și toți țiganii de-aci prin țară
 Pribeșind, iară să-împrăștiară.

^a *A se paște* „a se sătura“ (lat. *pascere*), Vezi *Gerusalemă Liberată*, VII, 4, 1—2 : „Cibo non prende già ; che de'suoi mali / Solo si pasce, e sol di pianto ha sete“ („Și se hrăni doar cu nespusa-i jale / Și numai plînsul îi ținu de sete“). La articolul *pasc* din L, nu se menționează acest sens.

^b Bătăia țiganilor cu ochii închiși, cu rezerva unui model nedepistat, putem să o socotim ca imaginată de poet, după anecdotele populare cu țiganul căruia, în fugă, i-a picat traistă sau căldarea în cap, sau s-a speriat de o furtună cu fulgere și și-a băgat capul într-o plastă de fîn (vezi Ov. Bîrlea, *op. cit.*, p. 541). Dealtfel, încheierea unei bătălii din pricina furtunii este un procedeu comod, un *deus ex machina*, de care s-a abuzat în istoria retorică greacă și latină, de unde a trecut în epica modernă. Menționăm aici că epopeile se încheie, de regulă, prin moartea unuia dintre eroii favoriți. (Patrocle, Turnus, Tandaler).

¹ Tandaler silindu-ș' cea mai de pe urmă putere, dede să să rădice, dar toată puterea acum îi să firșisă și iarăș' căzu ; atunci toți începură a da întrînsul cu tot felu de arme, pîn' îi făcură capul tot bucățele ; și ar fi mai dat încă, de nu sosea ceata lui. Poate că atunci să ațița între țigani încă și mai mare bătaie, de n'ar fi început o ploaie cu tunete și fulgere, care i-au împrăștiat și dintru aceeaș sară cari încătă mearsără prin țări. M. P.

8203

Aşa trebile sta,-în iastă gioasă^a
 Lume-a noastră pe pămînt, cînd iacă,
 Din nălţimea cea mai luminoasă
 Ce raze nemuritoare-o-îmbracă,
 Din tronul său mai sus de stele,
 Vecinicul împărat privi la ele !...

8209

Văzu toate ; şi-a[le] sale judeţe^b
 Vecinice rămîn păzite bine !...
 Văzu cetele iadului îndrăzneţe
 Amegind sufletele creştine ;
 Văzu păgînele turceşti gloate
 Fugind din ţară şi-împrăştiate.¹

8215

Iar' după vecinica hotărîre
 Încă turcilor nu le sosisă
 Ceasul şi vremea cea de perire,
 Care le este din vecie scrisă,
 Deci lui Gavriil, din sfîntul coriu,
 Care-i cel mai întîi solitoriu,

^a Episodul care urmează este imitat îndeaproape după *Gerusalemme Liberata*, I, 7—17. Pentru această sextină, vezi I, 7, 3—8: „Quando da l'alto soglio il Padre eterno / Ch' e ne la parte piu del ciel sincera, / E quanto e dalle stelle al basso inferno, / Tanto e piu in su de la stellata spera, / Gli occhi in giù volse, e in un sol punto e in una / Vista mirò cio ch'in se il mondo aduna” („Cînd, de pe tron, pîrintele etern, / Care-şi vădeşte marea lui putere / De mai de sus decît e din infern / La înstelatele din slavă sfere, — / Întoarse ochii-n jos, dintr-o privire / Văzînd ce strînge-n ea întreaga fire”).

^b *Judeţe* „decizii, hotărîri”. În prefaţa *Lexiconului*, Deleanu pretinde că în limba literară să se distingă între *judeţ* şi *judecată*: „...*judecata* este hotărîrea *judeţului* (tribunalului, n.n.), sau *hotărîta* şi *sentinţa*”. În v. 8209 poetul încalcă el însuşi regula stabilită de el pentru limba literară, folosind *judeţe* (care în limba sa literară înseamnă *tribunale*) cu sensul de *hotărîri, decizii, sentinţe*.

¹ Acum încheie poetul cîntecul şi zice: aşa era lucrurile pe pămînt, cînd Dumnezeu căută la toate ce să tîmplă pe pămînt, şi judăcăţiile lui vecinice sînt pururea bine păzite. Vede cum turcii fug împrăştiaţi; dar' încă, după vecinica lui hotărîre, încă nu le venisă ceasul; pentru aceasta, zisă lui Gavriil să meargă să spuie lui Vlad, că în zădar este toată silinţa lui! Îngerul luînd pe sine formă de un tînăr ce ese din pruncie, adevă de noao sau zece ani, meargă la Vlad şi-i spusă hotărîrea vecinicului Părinte; care înţelegîndu-o, să plecă cu totul. M. P.

8221

„Pasă ! (grăi) cu ceastă poruncă^a
 La Vlad Vodă ; -arată-i și-l învață
 Că-în zădar la perire s-aruncă,
 Căci hotărât este să mai pață
 Norodul lui încă vreme lungă
 Jugul turcesc ; ș-atîta-i ajungă.”

8227

Așa zisă vecinicul Părinte,
 Iar' Gavriil solitoriu îndată
 Mearsă ținînd poruncile-aminte ;
 Ș' învâscîndu-să^b în rază curată^c
 Luă fața-asemene celie
 Ce-are un tinăr ieșind din pruncie.

8233

Zburînd apoi în arepi ușoare
 Ceriu cel mai de-asupra străbate,
 Trece pe lîngă stele și soare
 Și nicăiri din drum el abate,
 Până cînd la Vlad Vodă sosește
 Și cereasca poruncă-i vestește.

8239

„Vlade ! (strigă cereasca solie)
 Așa zice Făptoriul a toate :

^a Aici poetul o face prea groasă ! Ia aproape tot din *Gerusalem Liberata* I, 11, 3—8 : „Chiama a se da gli angelici splendori / Gabriel che ne'primi era il secondo. / E tra Dio questi e l'anime migliori / Interprete fidel, nunzio giocondo : / Giti i decreti del Ciel porta, ed al Cielo / Riporta de' mortali i preghi e'l zelo” („Pe Gabriel îl și strigă pe nume, / Al doilea între cinuri mari, cerești, / Al ziditorului tîlmaci anume / Și nunțiu drept al celor pămîntești, / Ce despre oameni cerului dă veste / Și nouă despre ce în ceruri este”). Mesajul adus de arhanghelul Gavril lui Vlad-Țepeș vrea să arate că domnitorul și-a dat seama de inutilitatea sacrificiului său și al țării, norocul războiului fiind de partea necredincioșilor. De aceea alege exilul. „Atunci fratele său (Vlad-Țepeș), cînd dăcii au trecut de partea fratelui său (Radu cel Frumos) și cînd și-a dat seama că în zădar a făcut înainte atîta omor, a plecat la peoni (unguri)” (L. Chalc., *op. cit.*, p. 291).

^b *Învâscîndu-să* „îmbrăcîndu-se, înveșmîntîndu-se”. Folosirea acestui cuvînt va fi fost sugerată poetului, chiar de textul imitat, în care figurează : *ali bianchi vesti* (I, 14, 1). În L figurează *învesc*, *înveștere*, *se înveștere*, *învescut*.

^c *Rază curată*, pentru că raiul este situat în zona cea mai înaltă a cerului care, după mitologia și astronomia antică, este scăldată în eter (conceput ca un aer pur, limpede. Vezi nn. la v. 5390 : *ceriu limpede*).

«Zădarnică-i a ta măiestrie !...
Vecinice hotărâri nemutate
Vor poporul tău încă să fie
Lungă vreme-în păgînă robie !»^a

100

8245 Aceste zicînd îngerul purceasă
Ascunzîndu-să-în nuor suptire ^a ;
Principul înalt, deacă-întăleasă
Solia și sfînta hotărîre,
Căzînd pre față-îndată să-închină
Cu inima-înfrîntă și creștină. ^{1 b}

101

8251 Voios poruncii el să supune.
Pe cei mai încrezuți ai săi chiamă
Și cum să tîmplă pe rînd le spune,
Cu mîngăioase vorbe-i întramă ; ^c
Și defăimînd turceasca robie,
Mai bine-aleasă-a merge-în urgie.

102

8257 Mergi sănătos, inimă vitează,
Căci oameni și ceriu îți fu-împrotivă !
Poate că va mai luci v'o rază
Și țării tale,-însă deopotrivă
Cum au lucit supt tine, n-aștepte,
De nu vra din somn să să deștepte.

103

8263 Iar' Brîncovan, pe care pusese
Vlad povață muntenelor cete

^a Amintire de lectură din *Eneida*, IV, 278 : „Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram“ („Și din vedere pieri, sus, în văzduhuri strălimpezi“).

¹ Aceste toate iarăș trebuie să să întăleagă alegoricește, adecă că Dumnezeu au dat lui Vlad un gînd de folos, cumcă în zădar pierde oameni împotriva turcilor, cînd dintru împrotivirea țării și puțința turcului să poate vedea că Dumnezeu încă n'au hotărît să să scoată țara lui de supt robie. Musofilos.

^b Inima-înfrîntă : supusă, care se căiește pentru păcarul de orgoliu. „Inemă frîntă și plecată...“ se întîlnește deja în Coresi, *Psaltirea*, 136.

^c Vezi *Eneida*, I, 97 : „...et dictis maerentia pectora mulcet“. În *Eneida*, Eneas își consolează și îmbărbătează tovarășii, după modelul homeric (*Odissea*, XII, 208).

Ce era din toate mai alese,
 Să să-adune-atunci poruncă dete,
 Și cătră toți ce era mii zece,
 Întracest chip cuvîntare fece : ¹

104

8269

„O ! voinici aleși ! soți de-arme și frați,
 A patrii de pe-urmă sprijană,
 Numelui turcesc nepreteni jurați !
 Încă viiă gloata musulmană,
 Încă pradă dragă țara noastră,
 Cruzimea ei nimică nu pastră !

105

8275

Pe domnul viteaz ai săi vîndură.
 Care fu silit a merge-în streini ;
 Însă mie lăasă-învățătură
 Să nu vă supuiu turcilor păgîni.

106

8281

Pagubă-ar fi de-a voastră viață,
 Pagubă (zisă) și de vîrtute,
 Să răpuneți pentru-o șugubeață

¹ Vlad, precum să știe din istoria lui, au purces la Ardeal, unde apoi spun unii că Matieș, craiul unguresc, l-ar fi prins și l-ar fi băgat la închisoare în Bălgradul turcesc ^a, unde au murit ; alții povestesc că după opt ani iară au întors la domnie și acolo un armaș a lui mergînd cu dînsul la preimblare i-au tăiat capul. Erudițian.

^a „Se zicea că craiul (Matei Corvin, n.n.) merge în Valahia să scoată pre Dracula din minile turcilor, după carele măritase pre o frăție a sa. Intracolo mergînd, nu știu pentru ce pricină, nefiind aceasta cunoscută cuiva, pre Dracula l-au prins în Ardeal și, ducîndu-l rob în Buda, zece ani l-au ținut în temniță. Iară pre celalalt Dracula, pre carele îl pusese turcul în Valahia, l-au întărit și el, preste așteptarea tuturor” (Gh. Șincai, *Hronica Rom.*, II, p. 59). Este traducere din Bonfinius, *Decad.*, 3, lib. 10, circa finem). Vezi și : „Odată, craiul unguresc Matiaș, a pornit cu oaste împotriva lui și s-a întîlnit cu dînsul și s-au ciocnit amîndoi și au prins pe Dracula viu, predat de ai săi, după răscoală. Și a fost adus Dracula la crai și a poruncit să-l arunce în temniță. Și a stat la Vișegrad, pe Dunăre, la patru mile mai sus de Buda, 12 ani” (P. P. Panaitescu, *Cronicele Slavo-Române*,... p. 212). Vezi și : „Sfîrșitul lui a fost așa : Trăia în Țara Muntenească și au venit turcii asupra țării lui și au început să jăfuiască. El s-a ciocnit cu dînșii, și turcii au fugit. Oastea lui Dracula a început să-i taie fără milă și i-a gonit. Dracula, de bucurie, s-a urcat pe un deal să vadă cum taie pe turci și s-a depărtat de oaste. Apropiții lui luîndu-l drept turc, unul l-a lovit cu o sulită. El văzînd că este ucis de ai lui, îndată a ucis cu sabia lui pe cîni dintre ucigașii lui. Pe el l-au răpus cu multe sulite, și astfel a fost omorît” (*op. cit.*, p. 213).

Boierime, suflete vîndute ;
Ci să cruțați-nalta bărbăție
Spre mai bune vremi, de-or fi să fie !

107

8287 Vă mulțumesc dar eu, domnul, țara,
Pentru-a voastră vitează sîlință.
Mergeți, dragii miei ! Fugiți de-ocară
Ce-așteaptă pe cei fără credință,
Ce s'aruncară la turci în brață !
Lăsați, după vrednicii să pață.“

108

8293 Așa zîcînd cu lacrimi pe față,
Cuvînt îi închisă-amara jele,
Iar' în oastea vitează,-îndrăzneată,
Nu s'auziea făr' suspinuri grele.
Toți în adîncă era tăcere,
Nădușindu-și amara durere. ^a

109

8299 Cînd din sireaguri eși cu-îndrăzneală
Romîndor ^b înaintea și stete,
Împregiur cătînd fără sfială,
Și sîmn că va să grăiască de te,
Romîndor viteaz cu fire-isteată
Ca Mart la războiu, ca ș-Amor în față. ^c

110

8305 Însă atunci părea că-i scînteiază
Ochii grăind așa cătră cete ;
„Oastea lui Vlad, adevă vitează !

^a Vezi *Eneida*, I, 209 : „...premit altum corde dolorem“ („Apasă adîncă durere în inimă“).

^b Nume simbolic, compus de poet din *român* și *dor*, pe cît se pare.

^c Vezi la *Secchia Rapita*, I, 55, 7—8 : „Giovinetto, che Marte avea nel core / E ne la bocca e ne' begli occhi Amore“ („Purta-l în ochi pe Marte luptătorul / Pe buze și-n frumoșii ochi Amorul“). Urît este portretul fizic al lui Romîndor, și tare nepotrivit cu eroul eliberator de baladă românească.

Războiu a face-acum va să-încete ?
Iar' turcii vor merge cu pofală
Rîzîndu-și de-a noastră neîndrăzneală ?

111

8311 La-atîta-adecă țara ne-ajunsă
Să-ș' vază muieri, maice, copile
Roabe la turci, în saraiu ascunse ?
Iar' fii și părinții de zile
Făcuți musulmani sau puși la robie ?
Ah ! voinici ! aceasta să nu fie !

112

8317 Nu fie ! pîn' sîntem în viață !...
Să nu să zică vreo dinioară
Că trăind noi și-într-a noastră față
Vrăjmașul ne robi dulcea țară,
Că-oastea lui Vlad întreagă ș'armată,
Patria-și lăsa la turci argată !

113

8323 Ș'unde-ți merge răsipiți în lume
Făr' patrie, casă, fără hrană ?
Ah' cel mai amar ! ba și făr' nume
Purtînd cu voi vecinică prihană !...
Nu, dragi voinici ! Ori la slobozie,
Ori la moarte drumul să ne fie !...

114

8329 Și deacă-i hotărît din vecie,
Patria să cază fără vină,
Aceaiaș' soarte ș'a noastră fie :
Un mormînt ne-astupe ș-o țărină !
Vrăjmașului alta nu rămînă
Făr' pămîntul și slava română !"

8335

Romândor firșind, răpști mulțimea,
 Ș'un gomot din șireag în șireag ^a
 Mearsă crescînd, iară călărimea
 Desvoalsă-îndată-alb-verdele steag :
 „Du-ne (strîgînd), macar în ce parte,
 Ori la slobozie sau la moarte !“ ^b

^a Vezi *Eneida*, XII, 239 : „Jam magis, atque magis serpit per agmina murmur“ („Murmur atunci se iscă nepotolit, printre rînduri“). Vezi și *Orlando Furioso*, XXVII, 53, 5 : „Alto rumor che vien moltiplicando“ („O zarvă ce crește fără-ncetare“).

^b Să luăm aminte la dilema pe care ne-o propune Ioan Budai-Deleanu, în ultimul vers al poemului său, că salvare nu există decît în limitele libertății omului și a popoarelor.

1

LEGILE FIREI, / ITHICĂ ȘI POLITICĂ, / SAU /
FILOSOFIIA / CEA LUCRĂTOARE, / ÎN PATRU
PĂRȚI ÎMPĂRȚITĂ ȘI / ÎNTRU ACEST CHIP
AȘĂZATĂ PRE LIMBA / ROMÂNEASCĂ. / PAR-
TEA ÎNȚAIA / SIBII, / ÎN TYPOGRAFIIA LUI
PETRU BART. / 1800* /

3

CUVÎNT ÎNAINTE

§ 1

Fiind că acum întru aceasta ne vom cuprinde, ca cît putem chiar să spunem legile, după care trebuie oamenii să-și întocmească lucrările, faptele și obiceiurile sau năravurile sale, datoriia mea a fi am socotit ca mai întîiu cu deadinsul să cercăm și să cundaștem firea și fiește carea parte a filosofiei carea grecii o numesc practica, latinii morális, noi, în limba românească, o chiamăm lucrătoare, pentru că ne învață ce trebuie să lucrăm. /

4 Deci dară, ca mai bine să înțelegi ce este aceaia, din care să alcătuiască filosofia cea lucrătoare, la cele mai jos puse, bine ia aminte :

1. Ecsperenția și cunoștința pre fiește cine mai de prisosit îl învață cum că voia noastră numai aceaia poștește, carea ca un lucru bun ne închipuim și numai de aceaia să ferește, carea judecă că e rău.

2. Ci prin ecsperenția iarăș vedem că de multe ori greșim și aceaia judecăm că este lucru bun, care cu adevărat este lucru rău, și adese ori alegem lucru cel rău, ca cum ar fi bun.

3. Dintru carea să întîmplă de rătăcește voia dela calea cea dreaptă și poștește aceaia, carea cu adevărat este rău, și adese ori să ferește de aceaia, ce este bun și de folos.

Pentru aceaia nimănui nu trebuie să-i pară minune căci mulți oameni cad în nevoi și în părire și să lipsesc de fericirea cea adevărată și statornică. /

5 4. Drept aceaia, cît folosește ca oamenii cei născuți spre cuvîntă și spre fericire, să nu cază de la sfîrșitul său, atîtăși folosește să învețe calea și modul în ce chip să-și poată îndrepta voia și cum să o întocmească ca nimica altă să nu dorească, fără numai binele cel adevărat și de tot ce e rău și stricăcios să se ferească.

5. Aceasta este învățătura carea o pune înainte filosofia cea lucrătoare.

* În -8°, de 428 pagini. Traducere de Samuil Clain după Baumeister. De fapt constituie împreună cu următoarea (*Filosofia cea lucrătoare...*), o singură lucrare, întrucît este paginată și paragrafată în continuare, însă cu o a doua prefață (*Cuvînt înainte*) care deschide volumul al doilea : *Filosofia cea lucrătoare...*

6. Cît dintru aceasta să vede cum că filosofia cea lucrătoare este aceiaia parte a filosofiei, în carea să dau porunci cum să-și îndrepteze omul voia, ca să aleagă binele și să se ferească de rău.

§ 3

Dintru această hotărîre a filosofiei ceii lucrătoare, lezne poți înțelege toate zisele cele ce să cuprind în trînsa, care, cît este mie cu putință, foarte pre scurt și în rînd le voiu desface :

6 1. Fiind că filosofia cea lucrătoare dă porunci cum să-și îndrepteze omul voia, ca să aleagă binele și să se / ferească de rău (2, num. 6), trebuie dară ca ia să ne învețe mai înainte care sînt cele bune, care trebuie voia să le poștească, și care sînt relele acelea, de care trebuie voia să se ferească ;

2. Pentru aceiaia să cade ca în filosofia cea lucrătoare să dăm nește canoane sau îndreptăriuri și îndreptări, care să ne învețe ce este bun și ce este rău și să arate omului ce trebuie să aleagă și de ce trebuie să se ferească ;

3. Îndreptările, care arată omului ce trebuie să facă și de ce trebuie să se ferească, să cade să fie tocma cumpănite și măsurate cu putința omului, adică acele lucrări să le poruncească, care le poate omul face (puterea sufletului și a trupului omenesc alcătuieste firea omului).

Așa dară îndreptările sau legile, care le dă filosofia cea lucrătoare, să cade să fie luate din firea omului ;

7 4. Dintru care noao învățătură lucrătoare răsare, în care să spun legile cele firești, care îndatoresc pre om a / face bine și a să feri de rău, și această învățătură să zice dreptul firei sau cădînta firei, pentru că aceasta să cuvine și să cade firei. Învăătura aceasta a dreptului firesc sau, cum am mai zis, a cădîntii firești este știința legilor firești, care îndatoresc pre om ;

5. Însă la întemeierea fericirii omenești nu este destul numai a da și a pune omului legi după care să-și întocmească faptele sale sau, carea tot atîta face, a porunci numai ce să facă și a opri ce să nu facă. Ci trebuie a-i spune și a-l învăța cum să afle calea și modul cu care ascultînd de legea firii și făcînd poruncile ei, să-și poată întări și mări fericirea sa ;

8 6. Dintru acestea răsare altă învățătură osibită de cea mai sus zisă. Aceasta dă porunci cu care să arată calea și modul cum omul să-și întocmească și să-și asemene faptele sale după cele ce legile firei le poruncesc sau le opresc. Și această învățătură cu nume grecesc o numim ithica, adică a obiceiurilor, și este știința care arată cum să cade a face cele ce legile firei poruncesc să se facă, sau a nu face cele ce legile firei opresc să nu să facă ;

7. Omul să poate socoti sau în cît este numai om, sau în cît, în obște și în însoțire cetățască sau politicească, adică împreună cu alți oameni lăcuiaște și petrece. În cît este om, ce trebuie să facă sau să

nu facă, dreptul firei sau ithica învață că dreptul firei dă și pune legi care să cadă omului să le ție, iară ithica arată calea și modul cum să ascultăm de legile firei (num. 6), iară ce să cadă să facă sau să nu facă omul, în cît este cetățean, adică cu alți dinpreună petrecînd, învață politica ;

8. Dintru care chiar să cunoaște cum că politica este învățătura și știința carea dă porunci, după care omul, în cît este cetățean, adică cu alții împreună lăcuioriu, trebuie să-și îndrepteze și să-și întocmească faptele și lucrurile sale. /

9. Ca mai bine să putem pildui aceste părți ale filosofiei, să cadă ca mai întîiu nește învățături și temeuri să punem, din care apoi și cele ce în dreptul firei și în ithica și în politica vin, bine și cum să cuvine și cu bună și legiuită legătură și unire să le putem arăta ;

10. Drept aceeaia filosofii cea lucrătoare preste tot socotindu-o este știință în carea foarte preste tot și de obște temeuri și începuturi se dau, din care cu bună și legiuită legătură sau unire să pot arăta porunci despre obiceiuri și despre năravuri și adevăruri și despre cele ce trebuie a face sau a nu face.

§ 4

Acum dară înțelegi ce feluri de învățături cuprinde filosofia cea lucrătoare, vezi și ce rînd să cadă a ținea în tâlcuirea acestora.

1. Începuturile și temeurile cele mai preste tot sau mai de obște să cad mai întîi a le întări și ideile cele / mai preste tot a le descoperi și a le tâlcui, că fără de aceasta, adevărurile dreptului firesc, adică a legilor firești și a ithicii, nu să pot înțalege. Pentru aceeaia mai întîiu, vom tâlcui filosofia cea lucrătoare carea este preste tot, adică învățătura cea de obște, carea învață cum să cadă faptele și obiceiurile sale omul a le îndrepta.

2. După aceeaia, vom spune legile cu care fiește ce om, în cît să socotește om, să îndătorează a face bine și a se feri de rău, și învățătura aceasta se chiamă dreptul sau cădînta firei.

3. A treia, vom arăta calea și modul cum fiește cine lezne să poată viețui, după legile firei, și această învățătură se numește Ithica.

4. Mai pre urmă, vom învăța cele ce să cadă să le ție cel ce trăiaște între alții, în obște și în soțietate împreună cu alții, și aceasta se numește politica.

Despre toate dară, acestea, pre rînd, cum urmează mai jos, vom grai. / ...

63 *Oare pofta înmulțește sau împuținează voirea ?*

34. Pofta theolôghii adese ori o iau ca să însemneză cum că este iasca și hrana păcatului sau împrotivirea trupului asupra duhului, carea împrotivire o au agonisit păcatul strămoșesc, ci noi de aceasta nu vom grai, grăiască theolôghii, iară noi vom grai numai de aceeaia, carea pleacă plăcerea și voia cea simțitoare spre vreun bine, care cu

simțirile să poate prinde. Această poftă să împarte în doao părți : una să zice pofta cea *mai din năinte*, carea cu lucrul cel simțitoriu, ce-l are înaintea, mai înainte de ce voiaște să deșteaptă și să ațită, și așa apoi voia să pleacă să plinească ce poștește, adică : deacă neștine văzînd vreun lucru al altuia să nasc în el nește bolduri simțitoare, și acestea pleacă apoi voia ca să poștească acel lucru al altuia, și să-l fure. /

64 Alta să zice pofta cea *mai pre urmă* sau *următoare*, adică carea vine după ce se face lucrarea.

35. Adevărat este cum că prin pofta cea de pre urmă nici nu crește nici nu scade vrerea lucrării, fiind că aceasta vine după ce s-au făcut lucrarea, și nu este ia pricina lucrării ; iară de să va ase-măna și să va alătura cu acela lucru, spre care ațită pre voe, atunci socotind lucrul acela, această poftă este pofta cea mai dinainte. Între-bare acum este numai de pofta cea mai dinainte adică carea este mai în nainte decît voința sau plăcerea voei și carea pleacă pre voe, ca să voiască, și este pricina voiei. Aceasta o va hotărî această

PUNERE.

Pofta cea mai dinainte nu împuținează, ci adaogă voirea.

36. Adeverez. Voirea să adaogă din plăcerea voei, așa ca, cu cît
 65 este mai / mare plăcerea voei și cunoștința înțelesului mai vie, cu atîta și lucrarea este mai voită ; dar acestea amîndouă sînt cînd voia din poftă lucră. Căci, cînd crește pofta, și plăcerea voei crește ; pentru aceasta, după cum din experienția cea din lăuntru cunoaștem, cu cît din mai mare poftă lucră voia, cu atîta mai cu mare desfătare și bucurie să trage spre plăcerea cea simțitoare. Ci, și cunoștința înțelesului este mai vie ; că, precum pofta mai mare bold și lucrare face în organele simțirii ceii din lăuntru, așa și în minte mai vie cunoștința face. Așa dară, fără de îndoială este cum că prin pofta cea mai dinainte crește și să adaoge vrerea./...

Fiind că a-și asemăna și a-și întocmi viața sa după legea firei, întru aceasta stă, ca statul sufletului și al trupului mai desăvîrșit să-l facă (36,5), luminat este cum că nu poate fi ca sufletul aceluia carele ține legea cea firească, să nu simță și să nu să umplă de dulce și frumoasă desfătare, pentru că desfătarea nu să poate despărți de înmulțirea și de creșterea săvîrșirilor noastre, ci, cu cît mai mult crește săvîrșirea, cu atîta crește și desfătarea. Dintru această desfătare a sufletului, carea să naște din păzirea legii firești și să proptește pre temeiul virtuții, să naște ceaia ce o zicem fericire, că fericirea este *statornică bucurie*.

Am zis *statornică bucurie*, că bucuria care vine din beții și din curvii și din altele asemenea, curînd trece și necum să facă pre cineva

118 mai fericit, ci încărcat de nevoi și de amaruri după ce le face, / pentru că până la o vreme neștine are bucurie, apoi înceată bucuria ; cine pre unul ca acesta va zice fericit ?

Țițero filosoful zice că fericirea este întrun loc grămadirea bună-tăților, de unde toate relele sînt scoase. Alții zic că fericirea este cînd să desfătează neștine cu binele. Ci, aceștea toți cu osibite cuvinte nu zic altă, ci numai ce am zis noi.

§ 43

Nefericirea este necaz sau urîciune și scîrbă statornică. Necazul sau urîciunea carea curînd trece și nu este statornică, cum am zis și de fericire, nu să poate zice nefericire.

Prin urîciune aici nu înțelegem, cînd avem urîciune asupra altuia, ci cînd mie îmi este urît, cum e cînd neștine zice : mi-am urît zilele, viața.

§ 44

De fericire acestea-ți înșamnă :

119 1. Cel ce în toată zioa își face statul său mai desăvîrșit, nu poate să nu fie fericit. Că cel ce-și face statul / său mai desăvîrșit, nu poate să nu-și adaogă desfătare și bucuria minții, că desfătarea nu să poate despărți dela săvîrșiri, și desfătarea carea răsare din săvîrșirea sa, nu să poate muta și schimba întru necaz sau întru urîciune, că nu este pricină de necaz, cînd la săvîrșirea adaoge săvîrșiri. Ai avea dară este cum că cel ce în toată zioa face statul său mai desăvîrșit, nu poate să nu fie fericit.

2. Cel ce păzește legea firei, acela dobîndește fericire. Că fiind că cel ce păzește legea firei, face statul său mai desăvîrșit (36,5), urmează ca acela să dobîndească fericire.

3. Cel ce face vîrtute, faptă bună, acela caută să dobîndească fericire. Că, fiind că cel ce ține legea firească, dobîndește fericire (num. 2), iară a vîrtutei cea mai din tiu însușire este cum că cu vîrtutea, fapta cea bună să și dobîndește și să și ține fericirea./

120 4. Din cele zise să vede cum că tot păcatul este împedecarea fericirii și pricina năcazului și a nefericirii.

5. Cel ce trăiaște după cum să cuvine minții și voei lui Dumnezeu, acela să face părtași fericirii. Că cel ce ascultă de legea firei să face fericit (num. 2), iară legea firei este înșasi mintea și legea cea dumnezeiască (36,5) ; chear dară este cum că cel ce ascultă de minte și de voia lui Dumnezeu, nu poate să nu să facă fericit.

6. Binele cel prea mare și fericirea foarte strîns și tare sînt împreună legate. Și nu sã pot una de alta despãrți. Cel ce sã va nevoi ca din zi în zi mai desãvîrșit sã se facã pre sîne și cu sãvîrșirile mai mult și mai mult sã sporeascã și sã creascã, atunci zicem cum cã el decît binele acesta, nimica întru aceastã viațã, prin minte mai mare și mai înalt nu poate dobîndi, și așea de el zicem cã are binele cel prea mare. Deci, fiind cã statul acela, cu care neștine în toatã zioa
121 mai desãvîrșit / sã face, nu sã poate dezlipi de fericire (num. 1), chear este cã binele cel prea mare și fericirea foarte strîns sînt unite și legate una cu alta.

FILOSOFIA / CEA LUCRĂTOARE / A / RÂNDUIA-
LELOR DREPTULUI / FIREI. / PARTEA A DOOA. /
CU SLOBOZENIIA ÎNALȚATULUI CRĂESCU-
LUI GU-
BERNII. / SIBII, / ÎN TYPOGRAFIA LUI PETRU
BART. / 1800 * /

179

CUVINT ÎNAINTE

§ 61

Prin *dreptul firii* sau, cum voesc unii, prin *cădînța firii*, aceeaia învățătură să înțelege, prin carea legile cele firești sau cele ce ne arată mintea despre poftirea lucrurilor celor bune și despre fugirea de cele rele, să tîlcuesc și să pun înainte (3, 4).

Nu este pentru ce să lungim aici cuvintele, ca să rădicăm din mijloc^a toată îndoiala carea să pare a fi întru aceste cuvinte: *dreptul firei*. Sînt unii carii socotesc că dreptul firii tot una este. 180 Alții zic că dreptul firii este culegera sau adunarea întru / una sau într-un loc a legilor firești care legi însuși nemuritoriul Dumnezeu le-au vestit oamenilor prin mintea cea bună și dreaptă.

§ 62

Ca mai de plin să înțelegi ce este dreptul firei, acestea le ia aminte:

1. Fiind că dreptul firei este știința legilor firești (62), în dreptul firei să cade a arăta legile firești.

2. Fiind că arătarea mai ales poștește ca începuturile sau temeiurile mai întîiu să se pună și să se întărească, preste care apoi spunerile și graiurile cele de arătare să se poată zidi (vezi *Loghica*, 167), să înțelege cum că în dreptul firei mai înainte trebuie a pune începuturi și temeiuri din care apoi să se scoată și să se cunoască legile firești și cele ce ne zice și ne arată mintea despre lucrările care trebuie a le face sau a nu le face.

3. Drept aceeaia legea firei sau spunerea și zisa carea întîiu prin 181 minte să face noao cunoscută, este izvorul și / începutul sau temeiul din care cele a lalte să adevăresc și să întăresc.

4. Așa dară, începutul sau temeiul dreptului firesc este această spungere κατ'εοχην, o am zis că este legea firei: *fă cele ce pre tine și*

505

* Vezi nota de la p. 505.

^a Latinism: *tollere de medio* — a face să dispară.

statul tău fac mai desăvârșit ; lasă cele ce pre tine și statul tău fac mai de nesăvârșit, sau carea tot atîta face : fă cele ce pre tine te fac mai fericit ; fugi de cele ce pre tine te fac mai nefericit (36,6).

5. Această spunere răsare din însa firea omenească (34) ; pentru aceasta unii zic că însa firea omenească este începutul și temeiul firesc.

6. Deci, fiind că această spunere : *fă cele ce pre tine* ș.c., prin minte să face noao cunoscută (36,8), nu mă mir pentru ce unii din
182 învățați / au zis cum că mintea este începutul și temeiul dreptului firesc.

7. Fiind că mai sus am arătat cum că această spunere : *fă cele ce* ș.c., este lege dumnezeiască și foarte asemenea voci marelui Dumnezeu (36,16), vezi că nu almintrilea înțelegem de cum înțăleg cei ce zic cum că voia lui Dumnezeu este temeiul și începutul și izvorul legilor firești, și așa socotesc cum că voia lui Dumnezeu este începutul dreptului firesc.

8. Această spunere : *fă cele ce* ș.c., este începutul cel adevărat și de plin sau întocma al dreptului firesc. Că să propteste tocmai în firea omenească și nici o lege carea cu mintea să poate arăta, nu să afliă, să nu să cuprindă întru această spunere : *fă cele ce* ș.c., și nici o deregatorie și detorie, ori a oamenilor, în cît sînt oameni, ori a cetățenilor, adecă a oamenilor în cît în obște și împreună lăcuiesc în societate, /
183 / că aceasta înțelegem prin cetățean, nu să poate gîndi, carea nu curge dintraceastă primărie, adecă mai din tîiu lege.

9. Acest început este chear și luminat, că nu numai cei învățați, ci și fiește cine, carele are simțire, lezne pricepe ce însemnează această spunere : *fă cele ce pre tine te fac mai fericit*.

10. Dintru acestea să poate înțelege ce este aceia cu carea legea firii să osibește de legea politicească. Că legea firii este ce mintea cea dreaptă ne învață și ne arată (36,15) și îndetorează pre tot neamul omenesc (36,12), iară legea politicească sau a obștii și a însoțirii omenesti, din scrisori și din cărți o învățăm și o tîlcuim, și mai marii noștri, carii au făcut legile politicești, carea noi ne-am obicinuit a le zice și legile țării, nimica altă, prin acestea, nu au voit, fără numai
184 mîntuirea, liniștea și folosul și petrecerea cea cu pace și bună / a fieștecării țări, cetăți, orașiu și sat, adecă a toată soțietatea omenească.

11. Dreptul firii învață și tîlcuiște legile cele nemutate, adecă care nu să pot muta și sînt dumnezeesti (36,10) ; pentru aceia zic unii că știința legilor firești este știința legilor dumnezeesti.../...

Prea înțelept Făcătoriul neamului omenesc, precum bine au voit a face neamul omenesc, așa bine au voit ca neamul omenesc să se ție și să se îmulțască ; pentru aceia au pus în om firește plecare spre

aceasta, că fiește carele firește să trage spre acest lucru, că, precum scrie S. Vasilie, în cuvîntul înainte cătră cei ce împreună sau pustnicește vițuesc : *nici o poftă carea e pusă în firea trupului, nici odată nu să poate afla mai tare și mai năsilnică decît este aceaia, carea bărbații au cătră fămei și fămeile cătră bărbați, și aceasta nu / e minune, pentru că pofta aceasta firește unește pre ei spre prăsirea pruncilor.*

Pentru acest sfîrșit au rînduit căsătoria, prin carea să se ție și cu bună cuviință să se înmulțască neamul omenesc.

§ 125

Iară căsătoria este însoțire și împărtășire a bărbatului cu muiarea, care sînt fețe de acea treabă și pot să nască și să crească prunci.

Dintru aceasta să vede cum că cel mai întîiu sfîrșit al căsătoriei este prăsirea și creșterea pruncilor. Drept aceaia căsătoria este mijlocire trebuincioasă spre ținerea și bună creșterea și înmulțirea neamului omenesc.

§ 126

Iară ce ar folosi neamului omenesc a prăsi mulți prunci, deaca apoi aceștea rău s-ar crește și s-ar face răi și netrebnici, cît nu ar fi altă
335 fără numai / dăraburi de pămînt de nici o treabă și mădulări stricăcioase obștii omenesti.

Acest sfîrșit îl arată și iubirea cea mare carea din fire o au părinții cătră fii, cînd încă fiii, pentru slăbiciunea vîrstii, nu să pot pe sine chivernisi, ci le trebuie ajutoriul altora, cît de cu deadînsul părinții poartă grije de fii, cum să-i crească ; și aceasta fac pentru că însași firea îi trage la aceasta. Drept aceaia, nu numai prăsirea pruncilor, ci și bună creșterea pruncilor este un sfîrșit^a din cele mai din tîiu a căsătoriei. La cele de al doilea rînd sfîrșituri, să aduce ajutoriul care-l fac unii altora, adecă muiarea bărbatului, bărbatul muerii, părinții fiilor, fiii părinților, și mîngîierea și slujbele cele casnice.

§ 127

A să căsători neamului omenesc este detorie ; ci această detorie în doao chipuri să poate socoti, adecă au tot neamul omenesc preste tot, au pre unul fiește carele de osebi socotindu-l./

336 De vom socoti neamul omenesc preste tot, este detoriu neamul omenesc să se căsătorească, ca născîndu-se prunci să nu piară, ci să

^a Teoria aceasta asupra țelului căsătoriei a fost formulată expres de către filozoful Aristotel, în *Politica*. Termenul folosit este *tecnopoia* „facerea de copii”.

crească și să se înmulțască, că împreunarea cea afară de căsătorie cu fiește ce fămeae este împotriva legii firești, precum mai jos să va zice.

Iară ca să se căsătorească fiește cine și tot însul pre care firea l-au făcut bun și harnic a prăsi și a naște fii, dătorie nu este. Că, de ar fi detorie, aceasta din sfîrșitul căsătoriei s-ar dovedi, ci de acolo nu se poate, că sfîrșitul căsătoriei este nașterea și creșterea pruncilor, care sfîrșit se poate plini și fără de căsătorii unuia sau a altuia, a acestuia sau a celuiia.

Cei ce zic cum că fieștecine carele este putincios, este dătoriu să se însoare, doao cuvîntări aduc, cu care vreau să-și adevereze zisa sa : *întîiu*, cum că Dumnezeu tuturor au poruncit să se însoare, cu cuvintele acestea care să cetesc / în *Cartea Facerii* ; *creșteți și vă înmulțiți*. 337 Și cu ale Sfîntului Pavel, 1 Cor., 7 : *unul fiește carele să aibă muiarea sa și una fiește carea să aibă bărbatul său*.

A doao : nimene nu să poate trage pre sine de la greutatea cea de obște a neamului omenesc, adecă ca să înmulțască și să crească neamul omenesc. Ci amîndoao acestea cuvîntări nimica nu fac împotriva noastră, că cuvintele cele din *Cartea Facerii* nu sînt poruncă, ci bună cuvîntare și blagoslovenie, și măcar fie și poruncă, nu unuia fiește căruia să poruncește, ci de obște și preste tot, la tot neamul omenesc, carea atîta face, ca să fie unii dintre neamul omenesc, carii să nască și să crească prunci. S. Pavel zice că, de să simte cineva pre sine foarte plecat spre patima trupească, să nu să arunce în mai mare ispită și 338 primejdie, și decît să curvească, mai bine / unul fiește carele să aibă muiarea sa și una fiește carea să aibă bărbatul său, că mai bine este a să însura decît a arde, și aceasta să dovedește din cuvintele celuiiași S. Pavel carele întraceiași carte scrie că cel ce-și mărită fata, bine face, iară cel ce nu o mărită mai bine face ; De ar fi dară detorie, ca toți să se căsătorească, ar fi trebuit S. Pavel să zică că cel ce-și mărită fata bine face, iară cel ce nu o mărită, rău face, că face împotriva legii.

La a doaoa, zic că toți sînt detori a purta greutatea cea de obște, cînd, deaca nu ar purta aceasta fiește carele, s-ar întîmpla ceva pagubă sau ar fi frică cum că va peri neamul omenesc sau foarte s-ar împuțina, ci, măcar de mulți nu s-ar însura, tot nici o pagubă neamului omenesc nu este, nici este frică că va peri, de vreme ce cu mult mai mulți sînt carii să însoară.

§ 128

Din cele mai sus zise, să dovedește cum că toată împreunarea 339 carea este / afară de căsătorie a bărbatului cu muiare și a muerii cu bărbat, din legea firii este oprită, mai ales întîiu *mallabiia* carea faptă rea multe răutăți aduce, că strică și slăbește mintea și trupul, împedecă zămislirea pruncului și înmulțirea neamului omenesc și strică însoțirea, cît, pentrucă este la atîtea răutăți pricină, din legea firii trebuie a să

opri. Nici pentru însănătoșirea, nici pentru ținerea și mîntuirea vieții nu poate să fie slobodă.

2. *Preacurvia*, carea este cînd față legată cu căsătoria să împreună trupește cu alta, prin aceasta rănește dreptatea unei părți căsătorite, și să strică sfîrșitul căsătoriei, pentru că mai tot deauna nu să știe a cărui părinte este pruncul, și pentru aceeaia nici nu să știe creșterea, și arare ori este bună, nici poate să mîntuiască de păcat
340 voința ceialalte părți de căsătorie, pentru / că întru această întîmplare nu este slobodă, ci este oprită și de nimic.

3. *Curvia*, carea este cînd să împreună trupește bărbat carele nu are muiare, sau muiare carea nu are bărbat, cu vreo față carea cum că este împotriva legii, și dintru aceasta să vede, că este spre ocară pruncului ce să va naște, și precum tatăl este neștiut, așa mai totdeauna și creșterea este neștiută, și primejdioasă este și nașterea. Afară de acestea, o slobozenie ca aceasta, mare stricare ar aduce neamului omenesc, că, măcar numai cînd și cînd, arare ori să fie slobodă curvia, întru atîta plecare și stricare a firei, ar fi primejdie ca nu cumva mai toți să se ferească de greutățile căsătoriei, să nu să aibă bună grije de creșterea pruncilor, să se umple toate de cîrvie, și așa să se împedece nașterea și să piară soțietatea omenească. Drept aceeaia, măcar
341 de s-ar și întîmpla aorea că fețele, cele ce curvesc, vor avea grije de bună creșterea / pruncului, pentru aceeaia tot nu înceată curvia a fi păcat greu, că sfîrșitul, pentru care legea oprește curvia, este stricarea și necuviința carea de obște să socotește pre tot neamul omenesc, carea fiind că nici odată nu înceată, nici detoria cea firească carea oprește curvia nu înceată. De unde să vede că înșeală și să înșeală cei ce zic cum că din legea firii nu să poate arăta curvia a fi oprită.

§ 129

Fiind că căsătoria să face prin buna voință a fețelor care să căsătoresc, voința aceasta, precum și întralte tomnele și legături, trebuie să fie volnică, nu de silă, ci din buna voire a fețelor ce să căsătoresc. Dintru care să poate pricepe care căsătorii, din legea firii, nu sînt statornice, ce să desfac.

1. Nestatornică este căsătoria celor ce nu au minte, carii nu pricep ce să lucrează.

2. Căsătoria carea să face prin greșeală și prin sminteală sau
342 prin / înșelăciune, nu este statornică. Greșala și înșelăciunea, carea noi aici înțelegem, este întru acest chip, cînd neștine ar vrea să ia pre Rahila și altele; în locul Rahilei îi dă pre Liia; el gîndind că ia pre Rahila, ia pre Liia. Așa, el să înșeală, greșește și smintește, că, de ar ști că nu este Rahila, ci este Liia, nu ar voi a o lua.

De unde să vede că greșeala sau sminteala și înșelăciunea trebuie să fie despre fața carea va să o ia, iară nu despre avuții sau despre zestre.

crească și să se înmulțască, că împreunarea cea afară de căsătorie cu fiește ce fămeae este împotriva legii firești, precum mai jos să va zice.

Iară ca să se căsătorească fiește cine și tot însul pre care firea l-au făcut bun și harnic a prăsi și a naște fii, dătorie nu este. Că, de ar fi detorie, aceasta din sfârșitul căsătoriei s-ar dovedi, ci de acolo nu se poate, că sfârșitul căsătoriei este nașterea și creșterea pruncilor, care sfârșit se poate plini și fără de căsătoria unuia sau a altuia, a acestuia sau a aceluia.

Cei ce zic cum că fieștecine carele este putincios, este dătoriu să se însoare, doao cuvântări aduc, cu care vreau să-și adevereze zisa sa : *întîiu*, cum că Dumnezeu tuturor au poruncit să se însoare, cu cuvintele acestea care să cetesc / în *Cartea Facerii* ; *creșteți și vă înmulțiți*. 337 Și cu ale Sfîntului Pavel, 1 Cor., 7 : *unul fiește carele să aibă muiarea sa și una fiește carea să aibă bărbatul său*.

A doao : nimene nu să poate trage pre sine de la greutatea cea de obște a neamului omenesc, adevă că să înmulțască și să crească neamul omenesc. Ci amîndoao acestea cuvântări nimica nu fac împotriva noastră, că cuvintele cele din *Cartea Facerii* nu sînt poruncă, ci bună cuvîntare și blagoslovenie, și măcar fie și poruncă, nu unuia fiește căruia să poruncește, ci de obște și preste tot, la tot neamul omenesc, carea atîta face, ca să fie unii dintre neamul omenesc, carii să nască și să crească prunci. S. Pavel zice că, de să simte cineva pre sine foarte plecat spre patima trupească, să nu să arunce în mai mare ispită și 338 primejdie, și decît să curvească, mai bine / unul fiește carele să aibă muiarea sa și una fiește carea să aibă bărbatul său, că mai bine este a să însura decît a arde, și aceasta să dovedește din cuvintele aceluiași S. Pavel carele întraceaiași carte scrie că cel ce-și mărită fata, bine face, iară cel ce nu o mărită mai bine face ; De ar fi dară detorie, ca toți să se căsătorească, ar fi trebuit S. Pavel să zică că cel ce-și mărită fata bine face, iară cel ce nu o mărită, rău face, că face împotriva legii.

La a doaoa, zic că toți sînt detori a purta greutatea cea de obște, cînd, deaca nu ar purta aceasta fiește carele, s-ar întîmpla ceva pagubă sau ar fi frică cum că va peri neamul omenesc sau foarte s-ar împuțina, ci, măcar de mulți nu s-ar însura, tot nici o pagubă neamului omenesc nu este, nici este frică că va peri, de vreme ce cu mult mai mulți sînt carii să însoară.

§ 128

Din cele mai sus zise, să dovedește cum că toată împreunarea 339 carea este / afară de căsătorie a bărbatului cu muiare și a muerii cu bărbat, din legea firii este oprită, mai ales întîiu *mallabiia* carea faptă rea multe răutăți aduce, că strică și slăbește mintea și trupul, împedecă zămislirea pruncului și înmulțirea neamului omenesc și strică însoțirea, cît, pentrucă este la atîtea răutăți pricină, din legea firii trebuie a să

opri. Nici pentru însănătoșirea, nici pentru ținerea și mîntuirea vieții nu poate să fie slobodă.

2. *Preacurviia*, carea este cînd față legată cu căsătoria să împreună trupește cu alta, prin aceasta rănește dreptatea unei părți căsătorite, și să strică sfîrșitul căsătoriei, pentru că mai tot deauna nu să știe a cărui părinte este pruncul, și pentru aceeaia nici nu să știe creșterea, și arare ori este bună, nici poate să mîntuiască de păcat
340 voința ceialalte părți de căsătorie, pentru / că întru această întîmplare nu este slobodă, ci este oprită și de nimic.

3. *Curviia*, carea este cînd să împreună trupește bărbat carele nu are muiare, sau muiare carea nu are bărbat, cu vreo față carea cum că este împotriva legii, și dintru aceasta să vede, că este spre ocară pruncului ce să va naște, și precum tatăl este neștiut, așa mai totdeauna și creșterea este neștiută, și primejdioasă este și nașterea. Afară de acestea, o slobozenie ca aceasta, mare stricare ar aduce neamului omenesc, că, măcar numai cînd și cînd, arare ori să fie slobodă curviia, întru atîta plecare și stricare a firei, ar fi primejdie ca nu cumva mai toți să se ferească de greutățile căsătoriei, să nu să aibă bună grije de creșterea pruncilor, să se umple toate de cîrvie, și așa să se împedecce nașterea și să piară soțietatea omenească. Drept aceeaia, măcar
341 de s-ar și întîmpla aorea că fețele, cele ce curvesc, vor avea grije de bună creșterea / pruncului, pentru aceeaia tot nu înceată curviia a fi păcat greu, că sfîrșitul, pentru care legea oprește curviia, este stricarea și necuviința carea de obște să socotește pre tot neamul omenesc, carea fiind că nici odată nu înceată, nici detorria cea firească carea oprește curviia nu înceată. De unde să vede că înșeală și să înșeală cei ce zic cum că din legea firii nu să poate arăta curviia a fi oprită.

§ 129

Fiind că căsătoria să face prin buna voință a fețelor care să căsătoreasc, voința aceasta, precum și întralte tomnele și legături, trebuie să fie volnică, nu de silă, ci din buna voire a fețelor ce să căsătoreasc. Dintru care să poate pricepe care căsătorii, din legea firii, nu sînt statornice, ce să desfac.

1. Nestatornică este căsătoria celor ce nu au minte, carii nu pricep ce să lucrează.

2. Căsătoria carea să face prin greșeală și prin sminteală sau
342 prin / înșelăciune, nu este statornică. Greșala și înșelăciunea, carea noi aici înțelegem, este întru acest chip, cînd neștine ar vrea să ia pre Rahila și altele; în locul Rahilei îi dă pre Liia; el gîndind că ia pre Rahila, ia pre Liia. Așa, el să înșeală, greșește și smintește, că, de ar ști că nu este Rahila, ci este Liia, nu ar voi a o lua.

De unde să vede că greșeala sau sminteala și înșelăciunea trebuie să fie despre fața carea va să o ia, iară nu despre avuții sau despre zestre.

3. Căsătoria răpitoriului cu cea răpită este nestatornică, până când fața cea răpită nu să va întoarce, de unde s-au repit, adică în loc ca acela, unde ia să fie fără de frică, și atunci, de va vrea de bună voe să se căsătorească cu cel ce o au fost repit, bine, căsătoria este statornică, iară de va vrea, să desface.

343 Aceasta trebuie a înțelege, când răpitoriul cu sila răpește pre ceaialaltă față, și aceia nici decum nu vrea. Iară / de cumva nu fără de voia ei, ci cu voia ei o au răpit, și ia s-au făcut ca cum nu ar vrea, atunci căsătoria stă și nu să desface. Iar de cumva, după răpire singură și de bună voe voiaște partea cea răpită a rămînea în căsătorie, căsătoria să întărește și nu să desface. Că să poate întîmpla ca neștine, cu sila, să răpească vreo o fată, carea lăcuind cîtva cu răpitoriul, de bună voe apoi ia însași voiaște a rămînea întru cea căsătorie, și așa, prin lăcuirea în pace și prin acea voire să întărește căsătoria.^a

4. Nestatornică este căsătoria între fețele celea pururea neputincioase, cum sînt cei scopiți, jugăniți și carii să țin răci, fie apoi amîndoa părțile neputincioase, au numai una, căsătoria nu stă, numai neputința să fie deapănarea și mai dinainte de căsătorie, și așa, cît împreunarea trupească să nu poată avea, că la o întîmplare ca aceasta căsătoria nu poate avea sfîrșitul său, care este prăsierea pruncilor. Iară, de este vremelnică neputința, ori pentru vîrsta, / ori întralt chip, și, au cu vremea, au cu leacuri să poată vindeca, atunci căsătoria stă.

§ 130

Întrebare este, oare căsătoria între rudenii și între cei ce rudeni, până la a cîtea spițe este oprită din legea firii. Unii zic că între tată și între fiică, între mumă și între fecior, între frate și între soră, între vitreg și între fiastră, și între fiiastu și între mașteră, din legea firei este oprită căsătoria. Iară noao cu cea mai mare parte a învățătorilor ni să pare că numai între strămoșiu și între strănepoată, între moșiu și între nepoată, între tată și între fată, și între nepot și moașe, și între fecior și mumă nesfîrșit numărîndu-le așa fețele, cum zic, în liniia oablă, din legea firei căsătoria întraceste fețe este oprită și nestatornică, așa, cît să punem că ar trăi acum Adam, omul cel din tîiu, el nu ar putea pre nime să-și ia șie muiare, fiind că toate fămeile sînt
345 lui / nepoate din trînsul, pre liniia oablă pogorîndu-să.

Pricina pentru ce legea firei oprește acest feliu de căsătorie, este că s-ar amesteca și s-ar strica rîndul deregătoriilor care trebuie să le aibă fii cătră părinți, și cel ce este fiu sau fiică s-ar face asemenea cu

^a După cum se știe din numeroasele culegeri și studii de folclor asupra mariajului la români, raptul, și, în lipsă, măcar simulacrul de rapt, se pare că a fost cîndva regulă. Primele texte de lege care, pe lîngă dreptul canonic, neputincios în fața obiceiului, au interzis și pedepsit sever raptul, s-au publicat de Matei Basarab și Vasile Lupu. Aducerea unei mirese, fată de crai, de peste plai, arată mariaj exogamic, prin rapt.

tată-său și cu mumă-sa ; că căsătoria face ca fețele să fie asemenea una cu alta, și așa supunerea și cinstea și sfiiala, care trebuie să aibă fiu cătră părinți, s-ar amesteca și s-ar strica, că ar fi fiu și n-ar fi, ar fi fiu că l-au născut, n-ar fi, că este bărbat aceii ce l-au născut, și așa mare necuviință ar fi./...

CE DEREGATORII SÎNTEM DETORI SĂ FACEM CELOR CE ÎMPĂRĂTESC ȘI STĂPINESC, ADECA PARINȚILOR PATRIEI

§ 151

387 După ce am pus deregătoriile, care sînt detori fiii să le facă părinților, să cuvine acum să spunem și deregătoriile, care norodul cel supus este detoriu să le facă părinților patriei, adică împăraților (prin împărat aici, înțelegem pre tot cel ce stăpînește și domnește ca un cap al norodului, și nu este la altul supus, ci el singur stăpînește, numească-să apoi acela împărat, au craiu, au povățuitoriu, au prinț, au voevod, au stăpînitoriu, au oblăduitoriu, au domn, au ori cum). Ci, mai întîiu, pre scurt
387 să spunem ceva de puterea împărăției, cît, adică, este de lipsă, / ca să putem cunoaște deregătoriile supusului norod.

§ 152

388 Drept aceeaia îndată cît s-au dat puterea împărătească la unul, acela să socotește ca un părinte al aceloră, preste carii împărătește, iară norodul, cel de supt împărăția lui, să socotesca ca nește casnici ai lui. Că, precum casnicii sînt supuși stăpînului casii, așa și norodul este supus împăratului ; iară precum stăpînul casii la nime, la altul, în cele casnice, nu este supus, așa și împăratul, el nimărui nu este supus. Dintru care să cunoaște cum că puterea împărătească este foarte mare, adică atîta este, cît ori ce să va părea împăratului despre țară și despre norod, să poată rîndui, iară nimărui nu e detoriu să dea sama pentru ce face așa, și supt nici o lege, nici pedeapsă omenească, nu este supus. Și această foarte mare stăpînire să zice *împărăție*, / și *mărire*. Drept aceeaia cei ce împărătesc la nici o puterea omenească nu sînt supuși, ci numai lui Dumnezeu singur. Că, măcar de să vor asemenea împărății unul cu altul, nici unul nu este altuia supus ; iară de să vor asămăna cu norodul, împărății stăpînesc și sînt mai mari preste norod.

§ 153

Iară de vom cerca mai pre adînc începutul împărăției, vom afla cum că purcede dela Dumnezeu, prea înțeleptul ocîrmuitoriu al tuturor

însoțirilor, care lucru și din Sfânta Scriptură să adeverează, că zice, în *Pilde*, cap. 8 : „Prin mine împărații împărătesc, ci cei puternici scriu dreptate, prin mine domnii să măresc și stăpînii prin mine stăpînesc pămîntul.“ Și apostolul, *Cătră romani*, cap. 13, scrie : „Nu este putere
 389 fără / numai dela Dumnezeu“. Acestea arată și pilda lui Saul, și a lui David, pre carii Dumnezeu i-au pus, și altele. Și cu adevărat este de lipsă în soțietatea omenească, să fie o stăpînire mai mare, ca oamenii cu viață lină să trăiască, și bine și fericit ; așa dară trebuie a judeca cum că însuși Dumnezeu au rînduit acea prea mare stăpînire, că Dumnezeu vrea ca oamenii să trăiască în liniște, bine și fericit. Întrebare este între cei învățați, oare împărații, îndată, fără de nici o mijlocire, *ἀμεσως*, dela Dumnezeu, iau stăpînire, au dela norod, și zic cum că împărăția o iau de la Dumnezeu, iară fața, carea împărătește, pre aceaia o aleg oamenii. S. Ioan Gură de Aur despre aceasta așa scrie în cartea *Cătră Romani*, cuvînt 23 : „Nu este putere, fără numai dela Dumnezeu, ce zici ? Așa dară, tot cel ce împărătește, dela Dumnezeu este rînduit ? /
 390 Aceasta nu zic. Că nu de fiește care împărat grăesc eu acum, ci de lucru, adică : de putere, de stăpînire. Cum că sînt împărații și cum că nu fiește cum și fără de socoteală toate să poartă, zic că este făptura înțelepciunei dumnezeiești. Pentru aceaia nu zice că nu este împărat, fără numai dela Dumnezeu, ci de însuși lucru grăiaște, zicînd : „Nu este putere, fără numai de la Dumnezeu“.

§ 154

Iară drepturile sau cădînțele celor ce împărătesc, de doao feluri sînt, unele să chîmă *rămîitoare*, care să țin de statul și de pacea cea
 391 din lăuntru a cetății, altele să numesc *trecătoare*, / care să țin de apărarea cea din afară, adică : ca cetățenii să fie scutiți și apărați de răutățile celor dinafară. Că la fericirea cea de obște este de lipsă ca cetățenii nu numai între sine socotiți, ci și cu ori ce alt neam dinafară asemănați să petreacă viața fericită. Iară drepturile cele rămîitoare ale împărăției sînt : 1) Putere de a face legi, carea caută să urmeze din începutul și sfîrșitul împărăției politicești. Pentru aceaia *Țîteron*, în cartea 2, *De legi*, zice : „Știu, lucru cu adevărat este cum că spre mîntuire cetățenilor și spre nevătămarea cetăților, și spre a tuturor păciuită și fericită viața s-au făcut legile.“ Însă nu folosește să fie legi multe, care sfat este de obște al tuturor celor înțelepți. Așa, zice *Platon* : „Unde sînt preamulte
 392 legi, / acolo sînt și sfezi, și obiceiuri rele“.

2) Putere a judeca și a dărui, sau a pedepsi, după legi. Aceasta trebuie să fie aspră și nemiloasă, că nădejdea că nu să vor pedepsi, pre mulți face ca mai cu îndrăzneală se păcătuiască, însă așa de aspră și de nemiloasă să fie, cît să fie amestecată și stîmpărată cu blîndețe și cu milă. Că, de ar pedepsi Dumnezeu de atîtea ori de cîte ori păcătuesc oamenii, în scurtă vreme nici un om nu ar fi pre pămînt.

3) Putere a pune deregătorii mai de jos, iară la acelea deregătorii, să ia aminte împăratul să pue oameni harnici, credincioși, iubitori de

oameni, învățați, cuvioși, și cu obiceiuri bune, carii și ei sînt supuși legilor, care le pune împăratul. Că, de credem lui Platon, în cartea 5 zice : că e pierderea gata cetății aceia, întru carea nu legea este mai mare decît deregătorii, ci deregătorii sînt mai mari decît legea. /

393 4) Putere a pune dări și biruri și porții, pentru trebi și pricini deobște, și și pentru acela sfîrșit, ca împăratul, după cuviința sa, și pre sine și casa sa să poată ținea și hrăni.

5) Putere preste negoșitorii, adică : ce marfă să se aducă din țări străine, sau din patrie să se scoată la alte țări streine, cum să fie statornice legăturile, contracturile și tomnelele, prețurile lucrurilor, măsurile, punții, și altele ca acestea, preste toate acestea împăratul să aibă putere.

§ 155

Spre drepturile împăratului cele trecătoare sînt : 1) Puterea războiului și a păcii. 2) A trimite soli. 3) A face pace și legătură. Afară de acestea sînt și alte drepturi, care să zic putere împărătească, și acestea iarăși sînt de doao feliiuri, unele mai mari, altele mai mici. Cele mai mari sînt : care numai împăratului să cuvin și să zic însușite sau
394 de osebi ale lui ; / așea sînt puterea a da boerii, deregătorii, a face bani, a pune legi și a face războiu, și altele. Cele mai mici să cuvin împăratului, ci și altora să pot împărtași, așea sînt : putere a lua dare și bir și vamă, a vîna și a pescui, a face ocne de sare și băi de aur și de argint, și de fier și de aramă și altele. Ci, toate acestea a le țîlcui nu este atîta a noastră deregătorie, cîtă este acelor ce scriu legile împărătești. A noastră cea mai din tîiu deregătorie este să spunem deregătoriile norodului cătră împărat, întru care stă și cu care să ține bun statul, liniștea și mîntuirea cea de obște.

§ 156

Sîntem datori pre cei ce împărătesc, carii pre pămînt sînt în locul lui Dumnezeu și chivernisesc fericirea norodului, să-i cinstim și să ne temem de ei. Că toate neamurile tot deauna aceasta au făcut, și împărăților oare ce felii de închinare și de plecăciune mai ales și mai /
395 mare decît ori la ce boiari au dat. Că împăratul, cum zice Platon, în *Cele politicești*, este un Dumnezeu omenesc. Drept aceea, cea mai întîiu deregătorie este a norodului, ca pre împărați foarte să-i cinstească, ca pururea bine și cu cinste să grăiască de ei. Dintru care să vede cum că foarte greu păcătuiaște cel ce nu cinstește și nu ascultă de împărat, nici de deregătorii cei rînduiți de împăratul, nu bagă samă, pentru că făcînd aceasta nu bagă samă de Dumnezău, cel ce au rînduit împărăția.

A dooa deregătorie a omului de omenie,^a carele lăcuiaște între obștea omenească, este a iubi pre împărați, ca pre nește apărători și părinți ai patriei, și a le voi bine, și nu numai să le voiască binele și să-i iubească, ca pre alți oameni, asemenea șie cu firea, ci așa să-i iubească, cât cu dragoste să-i asculte și să le slujească, carea dragoste
 396 să fie împreună cu frica fiiască, pentru că împărații / sînt mai mari cu vrednicia și părinți a tuturor de obște. Drept aceea, cetățeanul cel bun, adecă omul cel ce lăcuiaște între oameni, foarte mare grije trebuie să aibă de mîntuirea și de binele împăratului, și nevoințele și cugetele sale spre aceasta să le întoarcă, și nimica să nu lasă să treacă din cele ce sînt spre pacea și sănătatea și fericirea împăratului, și spre cîntea și mărirea lui, și de să va întîmpla lipsă ca aceea, sau deregătorii și boeria, carea o are așa va pofti, noroc să-și fie, pentru împăratul a-și pîiarde averile, cîntea, pruncii, și să socotească cum că mai frumos și mai de cînte lucru este pentru mîntuirea și apărarea împăratului, cu dulceață a-și vărsa tot sîngele și a muri. Că, fiind că mîntuirea cea de obște a toată patriia stă în împăratul, cine are dragoste și-și iubește țara și neamul, cu tot deadinsul cele ce am zis, le va face, știind că ce face împăratului, face patriei și neamului său de
 397 obște, și tuturor, cu carii întru acea țară lăcuiaște. / Și fiește care om iubire și inimă ca aceasta avînd cătră împărat, să nevoiască ca și pre ceia lalți împreună lăcuiori să-i iubească și să le facă bine, și așa ajutîndu-să unii pre alții să trăiască cu pace și să fie fericiți.

A treia deregătorie a bunului cetățean este de poruncile și de legile împărătești cu sîrguință a asculta, carea chiar și S. Pavel învață în cartea *Cătră Romani*, cap 13, „Tot sufletul să se supue stăpîniilor celor mai înalte, că nu este stăpînie, fără numai dela Dumnezeu, și care stăpînii sînt, dela Dumnezeu sînt rînduite, pentru aceea cine
 398 să împrotivește stăpînirii, rînduialei lui Dumnezeu să împrotivește“. Numai împăratul să nu poruncească ceva ce este au împotiva legii firești, au împotiva legii lui Dumnezeu, că, de legea firei / și de porunca lui Dumnezeu, și cu pierderea vieții sîntem detori să ascultăm, pentru aceea, de ar porunci ceva de acestea împăratul, carea să fie împotiva legii firești sau împotiva legii lui Dumnezeu, întru acest lucru nici decum nu trebuie a asculta și a face porunca împăratului; iară înalte lucruri a asculta trebuie. Mai mare păcat să nu să pară

^a *Deregătorie a omului de omenie* nu poate fi corect înțeles decît de către cunoscătorii elinei și latinei, specie mai rară decît *rara avis* (phoenix), în viitorul apropiat, în toată lumea, deci și la noi; în elină: *To kathekon tou zoou politikou*, adică: îndatorire (lat. *officium*) a omului, drept animal cu instinct social (de a conviețui cu alți oameni).

omului de cît de ar fi hain, adecă viclean, făcînd rebelie și turburări asupra împăratului său sau a să lipi de cei ce fac acestea și a-i ajuta ori cu sfatul, ori cu averie, ori cu fapta, sau ori cum, că unul ca acesta să judecă a fi vrăjmași patriei, norodului și binelui de obște. Așijderea, fiește cine detoriu este a asculta de legile și de poruncile împăratului, nu numai pentru frica că să va pedepsi și să va certa, ci și pentru cunoștiința. Precum tot acolo învață acelaș Sfînt Pavel cu aceste cuvinte : „Pentru aceia trebuie să vă supuneți / nu numai pentru mînie, ci și pentru cunoștiința“. Foarte bună pildă ne-au lăsat creștinii cei de demult, cum să ascultăm de împărați și să ne supunem lor. Această laudă și scriitorii cei păgînești o dau lor, mărturisind cum că dintru toate noroadele cele supuse, creștinii au fost mai supuși și mai credincioși împăraților, cînd încă împărații era pîgîni, și să închina idolilor. Iară cînd au poruncit împărații ceva, ce era împotriva lui Dumnezeu, întru aceasta mai voit-au, după cum trebuia, a asculta de Dumnezeu, cel ce este împăratul împăraților, decît împotriva poruncii lui Dumnezeu a asculta de cea fără de lege a împăratului poruncă ; iară întru alte, întru toate, au fost supuși și au ascultat.

§ 159

Fiind că mîntuirea și binele cetății sau a obștii omenești și a patriei, adecă a țării, stă în împărați, urmează ca norodul, de voiaște să fie mîntuit, și / în pace, și fericit să trăiască, să se roage lui Dumnezeu pentru împărații săi, ca să le dăruiască Dumnezeu sănătate, noroc, fericire, și tot binele, și viață lungă, și cele ce fac sau vor face pentru binele de obște, să aibă sporiu, care lucru și apostolul doarește, în cartea 1, *Cătră Timotheiu*, cap. 2 : „Rogu-te, mai înainte de toate, să faciți rugăciuni pentru împăratul și pentru toți carii sînt întru deregătorii“. Așijderea, detoriia norodului este să se bucure de sănătatea și de fericirea împăratului său, și să mulțamească lui Dumnezeu, pentru că au întors dela capul lui răutățile și au dobîndit bine și fericire.

§ 160

Putere au împărații, ca să arunce preste norod să dea bir și porție și dare, și dintru acestea apoi, cînd este lipsă, pentru obște să se ajute. Pentru / aceia dară supușii sînt detori a plăti și a da acel bir și acea porție și dare, care poruncește împăratul, că acest lucru se vede a curge din firea împărăției și din legătura, carea să înțelege că face norodul cu împăratul. Aceasta poruncește și S. Pavel, în cartea *Cătră Romani*, cap. 13, unde așa scrie : „Dați dară tuturor, ce sînteți detori ; celui cu dajdea, dajde, celui cu vama, vamă“.

CAP. XIV

DE SOȚIETATEA STĂPÎNEASCA ȘI DE DEREGĂTORIILE STĂPÎNILOR ȘI ALE SLUJILOR

§ 161

402 Puterea stăpînească și slujba, nu din fire, cum socotesc unii, ci din pricini din afară au răsărit. Că, de vom / socoti firea omenească, toți oamenii dela un părinte să trag și toți asemenea sînt fii părintelui celui din tîiu, toți să nasc slobozi și asemenea ; drept aceeaia, din firea omului nu să poate hotărî pentru ce acesta să fie supus și acela să poruncească. Iară pricinile cele din afară, mai cu samă acestea sînt :

1. Pentru că oamenii, unii era mai bogați și în deregătorie mai mare, că, după ce au început a să îmulți oamenii și a nu avea mai mult toate de obște, ci fiește carele de osebi ale sale, cei mai isteți și mai bogați au chemat pre cei mai proști și mai săraci să le lucre lor, că cei mai bogați avea lipsă de lucrători ; de acolo s-au făcut cît cei mai săraci au început pe plată a lucra la cei mai bogați.

403 2. Din osibirea minților, că unii sînt isteți cu mintea și lezne cunosc și mai înainte văd cele ce le folosesc lor, iar alții sînt timpîți la minte și proști, cît fără de povețuirea / altora nu știu să-și aleagă ce le folosește și sînt mai întocmiți a sluji de cît a stăpîni, că la slujbă puterea trupului, iară la stăpînire agerimea minții sînt de lipsă.

3. Din pofta a strînge avuții, că aceasta au fost pricina războaelor, de unde s-au făcut că cei biruitori au supus și pre cei biruiți, și cei supuși mai vrut-au să slujască decît să-i omoară, și cei biruitori iarăși mai voit-au să-i ție și slugi și robi și să le aibă folosul, decît să-i omoară. Aceasta este începutul stăpînirii și a slujirei.

§ 162

404 Doao feliuri de sluji sînt, unii carii să tomnesc pre plată să slujască, și aceștea să zic *năemiți*. Alții sînt *robi*, carii nu pre plată, ci fără de voia lor sînt siliți, pe nimica să lucre stăpînului său. Cum că slujba carea să face pe plată, nu este împrotiva / legii firești, dintru aceasta chiar să vede, că amîndoa pârțile voesc și fac legătură. Iară slujba cea de a doao carea se chiamă robie, oare nu este împrotiva legii firești, întrebare este ? Cei ce zic că nu este împrotiva legilor firești, aduc spre întărirea cuvintelor sale, cum că cei supuși, mai bine decît să-i omoară cei ce i-au biruit, de voe bună să leagă că vor fi robi și vor sluji, și legătura carea să face de frică, precum airea am zis, face pre om detoriu să o ție. Apoi viața lor este în mîna biruitoriului și biruitoriul putere are, au să-i omoară, au să-i lasă să-i slujască, sau să-i sloboază. Ci, iarăși este întrebare, oare nu este împrotiva legii firești a omorî pe cel biruit care se supune pre sine.

Fiind că slugile cele năemite, numai din legătura care au făcut cu stăpînul, sînt detori, pentru aceaia și puterea carea are stăpînul
405 preste slugă, / din legătura cea făcută între ei trebuie a o socoti.

Pentru aceaia dară : 1. Poate stăpînul slugii ceii năemite atîta lucru să-i dea, cît s-au tocmît cu el, mai mult nu.

2. Poate să-i silească ca să slujască până la vremea carea s-au legat.

3. Poate toată dobînda din lucrul aceii sluji lua.

4. De nu va sta sluga pe legătură, sau de va face vreo pagubă, poate stăpînul, după măsura vinei lui, a-l pedepsi sau din simbrie a-și trage paguba făcută de slugă, sau, de să îndărătnicește și să face neascultătoriu, a-l lăpăda din casă poate. Iară să-l vînză la altul până va plini vremea, cu carea s-au legat, fără de voia lui, nu poate. Cu mult mai puțin nu poate să-l omoară, ci, de are ceva asupra lui, să-l caute la deregătorii cei rînduiți ai locului.

406 Puterea carea are stăpînul preste sluga cea roabă, fiind că acel feliu de slujbă nu din legea firii are temeiul / și rădăcina sa, ci din legile omenеști ale neamurilor, aici nu o punem, pentru că la un neam unele, la alt neam alte legi osibite sînt, ci, unde mai este de acest feliu de slujbă, acolo și legi despre aceasta vor fi ; cine vrea să le știe, să cetească legile aceii țări și acelu neam, la care este de acel feliu de slujbă.

Din puterea stăpînilor să cunosc și dătorii slugilor către stăpîni. Drept aceaia, ale slugilor celor năemite deregătorii sînt acestea :

1. *Iubirea și frica*, că stăpînii sînt lor ca în locul părinților, pentru că ei sînt detori să aibă grije de slugi.

2. *Ascultarea*, carea nu numai întru lucrurile care să țin de slujba lor, trebuie să o facă, ci și în cele ce să țin de rînduiala căsii, că la aceasta s-au legat, cînd au trecut între casnicii stăpînului. Iară, de
407 cumva, stăpînul ar porunci ceva carea ar fi împotriva / legii firești sau dumnezecești sau omenеști, atunci să știe sluga cum că de Dumnezeu și de stăpînirea cea de obște, adevă de împărăția mai mult decît de stăpînul său, trebuie să asculte.

3. *Nevoința*, adevă întru plinirea făgăduinții și a legăturii, ca cu toată sîrguința și nevoința să facă slujba și lucrul ce i să poruncește și roada carea vine din lucrul lui, să o dea stăpînului său, că amintirea stăpînului poate să-i tragă din simbrie, cîtă pagubă sluga, cu vina sa, au făcut, ori luînd și stricînd ceva de a stăpînului său, ori pentru că s-au lenevit și nu au făcut ce au trebuit și putea să facă. Despre care lucru teologii și legiutorii mai pre larg grăesc. Și eu în *Teologhiia morali-cească* mai mult am zis.

4. *Credința întreagă* și de plin a griji, a păzi și a apăra lucrurile și drepturile stăpînului său.

5. *Pacea și unirea*, care trebuie să aibă cu stăpînul său și cu ceilalți / casnici ; amintirea lucrurilor casei nici să pot ținea, nici adaoge, 408 nici casnicii pot să petreacă viața lină și păciuită.

§ 165

Iară deregătoriile stăpînilor către slugi, acestea sînt :

1. Deregătoria și temeiul stăpînului este, cum zice Xenofon, în cartea 3 *A celor de pomenit*, ca pre slugi să-i facă ascultători ; iară ascultători îi va face, de le va da hrană cîtă este de ajuns firei și după măsura ostenelei și a puterii.

2. Ca simbrie dreaptă, în vremile sale, cum să cuvine, drept să-i plătească. Mulți să înșeală, carii cu cît văd că sînt mai săraci cei ce vor să se bage slugi, cu atîta mai puțină simbrie să tomnesc să le dea, că așa sau îi silesc ca foarte lipsiți să fie, sau ca cum i-ar invita să fure. Iară, de cumva sluga, ori din nevoe, ori din ceva întîmplare nu 409 ar face slujba carea s-au tocmnit că o va face, atunci stăpînul nu / e detori să-i plătească ; Însă, iubire de oameni și milă este ca cînd este sluga bolnav, încăi de mîncare să-i dea stăpînul.

3. Ca pre slugi pururea să-i ție cuprîns cu lucru de cinste, ca nici să petreacă în lene, nici să cază în păcate, nici iarăși cu prea mult lucru să se îngreioaze.

4. Pre slugi arare ori să-i pedepsească, și nici odată fără de vină și fără de măsură.

5. Așa să se folosească și să se slujască stăpînul cu sluga, cît tot deauna să-și aducă aminte cum că și sluga este om întocma și asemenea lui, cu firea, și numai din întîmplarea norocului el este stăpîn și acela slugă. Frumos scrie Seneca, *epistola 47* : „Că ce ? Sluji sînt ? ba oameni ; sluji sînt ? ba soții ; sluji sînt ? ba prieteni smeriți. Ba împreună slujitori, deacă cunoști / cum că intramîndoi atîta și poate 410 norocul, cît tu poți să-i vezi pre ei stăpîni, și ei pre tine slugă. Nu știi în ce vîrstă au început Ecuba a sluji, în ce vîrstă Cris, în ce vîrstă muma lui Darie, în ce vîrstă Platon, în ce vîrstă Dioghen ?“ /...^a

^a Hecuba, soția lui Priam, a căzut sclavă lui Agamemnon, după cucerirea Troiei. Este personaj legendar. Următorii sînt personalități istorice : Cresus, regele Lidiei, a fost luat prizonier de Cyrus cel Bătrîn ; „muma lui Darie“ este mama lui Darius al III-lea Codomanul, învins de Alexandru Macedon ; Platon s-a născut în 427 î. n. ; Diogene Cinicul, din Sinope (413—323 î. n.). Și Seneca a fost slugă, în livrea de aur, a lui Nero.

- I ISTORIE / UNIVERSALĂ / ADECĂ / DE OBȘTE /
CARE / CUPRINDE ÎN SINE ÎNTÂMLĂRILE /
VEACURILOR VECHI ÎNTOCMITĂ / PRIN SIGNIOR
MILOT / COMMEMBRUM ACADEMII / FRÎNCEȘTI
DIN LION / IARĂ / ACUM ÎNȚIIA DATĂ TĂLMĂ-
CITĂ / ÎN LIMBA ROMÂNILOR. / TOMUL ÎNȚII /
ÎN BUDA / S-AU TIPĂRIT ÎN CRĂIASCA TIPOGRAFIE
ORIENTALICEASCĂ A UNIVERSITATEI PEȘTII /
1800 *

III

CUVINTARE INNAINTE

Toată starea omenească ajungînd la vîrstea priceperii, stăpînește un îndemn firesc a cerca înștiințare de lucruri care s-au întîmplat în veacurile trecute ale vremilor. Însaș administrația politică și a cli-rósului scot din izvorul istoriei cei adevărate slăvite rîndueli spre chi-vernizarea omenească.

- IV Ramurile neguțetoriei înfloresc prin mijlocirile ei ; prin îndemnul acestii științe călătoresc negoțitorii pre luciul mării și să întorc încărcati de vistieriile / bunătaților negoțitorești, ca albinele îngrecate de necta-rul florilor. Încă și darurile meșteșugurilor care aduc hrană vieții omenesti, ar fi în scutecele zătignirei apesind, dară deșteptîndu-le știința istorească, s-au poliit și să poliesc până în zioa de astăzi.

Toți cei ce aruncă ochii cu inimi simțitoare în istorii, văd între veacurile liniștei și ale păcii niște vremi împletite cu întîmplări triste, varvaricești, să spăimîntă de străjuicia mișelelor timpuri varvare : încă și părinții cu inimi înțelenite de îndărătnicii să închipuiesc în orașeni cuvioși.

Fii[i] urmează glasului ascultării, es pildă creștinătății și cresc în supunerea legii lui Dumnezeu și a stăpînirii. /

- V Cu un cuvînt, istoria descopere și învață, după mărturisirea lui Tîțeron, chipul a vieții drept și bine plăcut tuturor.

Spre acest sfîrșit au rădicat Infântul Don Ferdinánd, arhiducul, în Parma, scaonul învățăturii istoricești, școala adevărului, a simțirei și a înțelepciunii, după ce au văzut înălția sa istoria acestui hronográf Milot, eșită în tipariu ; toți cei ce o cetesc o așază pre culmea pome-nirei și a laudei.

- VI Această istorie să ivește acum și în limba românească, urmînd la tălmăcirea ei, din adins a-i da înțelesul cel încuviințat, cu care au în-suflețit și istoricul Milot orighinalul său ; la așezarea acestii istorii am împrumutat și cuvinte de la maica noastră, limba latinească /, că în unele părți și ținuturi sînt lăcuitorii deprinși cu ele, iară pe alte locuri nu sînt obicinuite ; pentru aceeaia le-am tîlcuit cu cuvinte de obște

* În -8° de XXXII+436+XXII pagini. Traducere de I. Molnar.

înțeleghătoare, ca să răspundă folosului și binelui preste-tot mai cu sporiu.

Scrisă în cetatea Sibiului, în iulie 1800.

IOANN MÓLNAR / DE MILLERSHAİM PROFESSOR PUBLIC,
ÎN ACADEMIA CLUJULUI ȘI DOCTOR DE OCHI ÎN MARELE
PRINȚIPAT AL ARDEALULUI.

1 IZVOARA ȘI MIJLOACE AJUTATOARE ALE ISTORIEI
EGHIPTENEȘTI

După cum cetim, să descopere că meșteșugul a scrie, au luat începutul său mult mai târziu decât să putem nădăjdui istorici, carii să fie scris de vremile cele prea vechi și de noroadale, cu care au viețuit ei. Numai dintrun națion, carele nu de tot au fost neprocopsit, s-au putut ridica oameni și au însemnat întâmplările verimilor și ale noroadelor, când povestea ei lucruri mai înainte întâmplare de veacul lor, ei trebuia să urmeze numai spunerilor, care sînt de multe ori supuse neadevărului. Cu toate acestea, avea ei petri, mormînturi cu semne de pomenire înaintea lor, care întărea cu adevăr cele ce spunea ei; încă și cîntecele noaroadelor celor dedemult vecinicesc numele a multor viteji, al dascalilor și al altor / făcători de bine, pomenindu-i ca pre niște oameni de mare vrednicie. Acele cîntări, care cuprindea și ideile neamurilor despre Dumnezeu, despre credință și despre năravurile și faptele cele bune, lor le-au fost spre deșteptare, iară noao să ivesc spre pildă. Din acestea s-au adăpat istoricii, dară nu din toate izvoarele au putut scoate adevărul, însă tot ne-au adus lucruri, care sînt vrednice de pomenire în toate veacurile. Nu suferă îndoială nici cărțile cele vechi ale lui Móisi, întru mărturiia aceasta. Iară numit istoric înainte de Moisi mai vechiu nu avem, carele să fie scris întâmplările lumii.

2 Acest povățuitoriu al norodului și așezătoriul legii jidovești, Moisi, pomenește despre aceste istorii hronologhicești, în *Cartea 4*, cap 21, stih 14. Din acele scrisori vechi nici una nu aflăm, care să fie ajuns până în zilele noastre, numai atîta știm, că din cărțile lui Moisi s-au descoperit întâmplările istoriei cei vechi a Eghiptului. Însă, de am fi văzut trebuință a aduce alte mărturii să adeverim că au fost aceste cărți, noi nu am fi / prejetat a propti adevărul acesta, și din cărți profane. Lîngă aceste cărți mosaicești, de care pomenescriitorii vremilor, mai ales pentru crezămîntul să pot număra și cărțile *Vechiului Testament*, dară acestea numai despre descoperirile unei părți a istoriei eghiptenești pomenescriitorii.

Între alți istorici, după Moisi, aduc veacurile laudă lui Irodót pentru vistierile istoriei, care le-au păstrat, scriindu-le cătră anul de la facerea lumii 5058, adecă înaintea nașterii lui Hs. cu 442. Acest hronograf s-au născut în Halicárnas, în Cária, care mai de mult era cetate vestită, numită acum de turci Bodru sau Bodróc, în ținutul Natólei. Acesta au adunat vistierile întâmplărilor, și măcar de s-au învinovățit că ar fi fost prea lezne crezătoriu, tot rămîne el istoric trebnic. mai ales acolo, unde grăește de întâmplările cele vechi ale anilor de pre vremea sa, scriind osibit războaiele persilor cu elenii, în noao cărți, în care nu au prejetat a adaoga și întâmplările altor noroade, aducînd despre o parte și istoria eghiptenească la iveală./...

4

LUARI AMINTE PRESTE-TOT DESPRE NOROADELE CELE VECHE

Partea cea mai mare a întâmplărilor celor vechi fac pomenire de vremea, în care viețuia oamenii risipiți prin păduri, impresurați cu primejdii și cu lipse și nu purta alte griji, fără numai cum să-și chivernisească hrana vieții, pogorîndu-se mai până la starea necuvîntătoarelor dobitoace, și urma firei fără canoane, fără legi, și fără a cunoaște

5 legătura soțietății / omenești, precum avem și acum în multe locuri de acest felu de oameni, întracest chip sălbătăciți.

Trăgînd firea omenească din sine spre soțietate, ia îndeamnă pe om să se împreune numai cu zidirile asemănării feliului său. Tragerea spre împreunarea căsătoriei și odrăzirea pruncilor îi gătesc lui datorii spre mai multe îngrijiri. Lipsele despre amîndoa pârțile de o potrivă și ale ajutoriului, fără care nu pot trăi unul fără altul, unesc aci și colo un număr de oameni sălbăticiți să să lupte asupra cruzimei sălbatecelor dobitoace, ca să-ș agonisească loruș cele trebuincioase spre hrană, și cu cît simt ei folosul acesta, cu atîta mai mult întăresc ei însoțirea aceasta spre împreunare; unele numai prin cuvîntare legate tocmeli le păzesc ei, ca niște legi și canoane politicești, dară toate acestea nu cuprind altceva fără numai planul, după care urmează sălbateca soțietate, care nu dumerește sălbăticia, nu învață deșteptul năravurilor frumoase, fără numai învită spre fiziceasca chivernisire,

6 adecă cum să-ș cerce / hrana vieții sale. Cînd îl silește pofta și foamea, el mîncă carne de om și, de află în acest brutal obicei stîmpărul foamei, nesocotind fapta aceasta vatăm cunoștinții, lezne să pot face mîncători de oameni. Însaș istoria pârților lumii ne arată pilda acestor urîte și groaznice fără de legi, care să împrotivesc firii și omenirii. Și la ce faptă rea și dezmiardată nu să va obicinui omul, povățuindu-să de starea împrejur și de prilejurile învățului spre sălbătăcie.

Ca să se strice sălbătăciia cea din tăi și să se poată preface noroadele cele în osibite ținuturi lăcuitoare, în națioane, și preste acestea

a rădica împărății, pre scurt oameni a procopsi în năravuri bune, au trebuit și au fost de lipsă izvodirea meșteșugurilor cea mai de multe feliuri cu lucrarea pământului, că aceasta iaste izvorul cel adevărat al legilor politicești. Trebuia însă să se pue hotar dezmiardărilor, poște streine, și în locul acestora să se intemeeze căsătoria, pre un temeiu stătătoriu. Era de lipsă a să îngriji de ocărmuire și a socoti în ce

7 chip să se păzască / forma ocărmuirii, și cum să se folosească prin trînsa; însă mai întâi trebuia să se înceapă limbile și să se aducă științele până la treapta cea trebuincioasă; mai pre urmă trebuia să se șteargă și sălbateca varvarie, supt care până acum mai toți americanii viețuesc. Și cîta mare de vreme nu rămîne la mijloc, de la această epocă până la aflarea meșteșugului a scrie și a meșteșugului a ținea aminte pomenirile întîmplărilor și însaș întocmire a gîndurilor, cum să povestească cele ce știia, sau cele auzite și scrise de alții.../...

- 54 Piramidele cele vestite, despre care cred unii hronografi că ar fi fost zidite încă înainte de potop, tot stau și acum ca un semn al acelor vremi ce au prăpădit atîtea împărății. Trei piramide sau stîlpi stau și acum, vreo cîteva miluri departe de Căiro, unde sta mai de mult Mémfis. Cea mai mare din aceste piramide iaste în patru cornuri sau unghiuri făcută, avînd 2 640 de urme înconjurul ei, fiește-ce dos sau lature are la básiș 660 de urme. Înălțimea ei din temeiu în sus, până unde se sfîrșește, numără 500 de urme. Un altân sau pridvor iaste ca la 16 urme, despre toate laturile împrejur, și îi face vîrf. Multe pietrii ale aceștii minunat de mare zidiri sînt de 30 de urme de lungi, preste 4 urme de înalte, și de trei urme de late. Să mărturisește că zidul în pămînt, ar fi mai adînc lucrat. 100 000 de lucrători lucra, după zisa lui Irodor, în 30 de ani ne încetat, până au gătit
- 55 materiile și până / au făcut zidirea; numai cheltuiala legumilor, care au hrănit lucrătorii, era pre o lespede sau tablă însemnată, că s-au suit la 1 600 de talanți, care fac la noi, după banii noștri, al doilea milion de taleri.

Plinie Naturalistul adecă ispititoriul firii și alții să împrativesc nebunei deșărtăciuni și asupra celor ce au dat sfat craiului să înceapă acea stricăcioasă luare-înainte. Unii scriitori de istorii puțin pricepători și cu sfat mai de jos ș-au fost închipuit că acele zidiri ar fi jîtnițele cele ce s-au fost zidit de Iósif, pentru grîul ce au fost adunat în cei șapte ani roditori. Aceasta cugetare iaste doară numai o părere a unor hronografi, ca să să osibească în cugete unul de altul. Piramidele era cu adevărat morminte de pomenire, de care așa să judecă, că crai amegiți de credința deșartă, au voit să-ș vecinicească viața lor, făcîndu-ș trupurilor lăcașuri, unde să nu poată merge nime la ele, care lăcașuri încă și vremilor să stea împrativă.

Însă, precum să arată, să pare că nu era credința deșartă singură pricină, de s-au zidit aceste piramide. Doară s-au zidit ca să poată avea unde scăpa și de unde să se poată apăra în vremi de

răscoală, sau doară au dat lucru la oameni și ca să ție norodul supt înfrânare, fiindcă îi încarcasă cu slujbele; sau doară și gustul eghiptenilor era ca să afle desfătare întru minunările veseliei; și ce trebuia mai mult decît o pildă ca să facă ei acest gust preste tot cunoscut? Însă, măcar cum să fie, tot este vrednic, cîtuș de cît, a să însemna că monarhii, carii căuta să-ș însemneze viața cu laude prin zidirea acestor piramide, prin încărcătura slujbelor, care aruncasă pre supușii lor, s-au făcut înaintea norodului urgisiți atît, cît mai pre urmă au căutat crai să-ș rădăce scôposul de tot. În zadar rânduise ei piramidele spre a lor îngropare: pomenirea vestei lor au eșit tot deșartă, cît nici numele lor nu să știu să să numească mai mult. Pentru aceeaia ar fi foarte greșeală, de am judeca planul ocărmuirii eghiptenilor prin vreo idee ce ne dau unii scriitori de unele legi bune, care puțin s-au păzit... / ...

67 ...Meșteșugul scrisorii, la începutul ei, nu era altceva fără numai o închipuire materialnică. Că întîi să însemna figura unui pom sau copaci, ca să-l închipuiască, că-i pom sau copaci, și multe feluri de figure, pentru ca să dezvoalbă lucrul cel complicat, adecă cel din mulți părți; acest method, care nu era de mare folos, au trebuit /

68 să să scurte, și să să facă mai simplu, au trebuit a afla semne care ar pronunția și ar tîlcui mișcările sufletului și lucrările minții și alte obiecturi. Pre scurt să zic, au trebuit să să afle niște symvôluri sau semne, care ar fi să să lovească cu mai multe stări-înainte. Și acestea au fost hiroglifele; cu acestea să slujea în locul scrisorii, că alt feliu de slove, multă vreme nu au conoscut. Preoții eghiptenești multă vreme s-au slujit cu acestea, încă și după aflarea slovelor, ca să poată mai bine ascunde științele din naintea norodului. /

69 Cu adevărat nimic nu este lucru mai simplu întru părere, nici cu mai mare istețime, decît aflarea slovelor. Un număr mic de semne, care fiește-ce glasnică și neglasnică o pune înaintea ochilor, descopere fără osteneală toate gîndurile și întrun loc mic cuprinde toate acelea și cu o înțelegere ca aceeaia, care almintrilea nu s-ar putea înțelege, fără numai prin o mulțime nenumărată de hiroglife, și aceasta încă cu multă

70 confuzie și întunecare a închipuirii minții. Vremea / cînd s-au aflat slovele, este așa veche, cît nu să poate ști să să hotărască; însă istoricii socotesc că caracterele alfaviticești iau începutul lor tot dintrun izvor, măcar că pre dinafară să văd a avea osibire. Slovele, cu care să slujesc acum în Țara Frîncească, vin de la cele mai vechi latinești, cele latinești de la cele grecești, cele grecești de la cele finicești și sînt asemenea celor samarinești. Toate limbile, preste tot socotite, un alfabet au, care, cum să pare, este tot acela, care mai nainte l-au avut eghiptenii.¹

¹ Voyez l'Origine des Lois, des Arts, et des Sciences, premier (sic) partie.

- Raporturile hinezilor cu ale eghiptenilor aduc înainte o materie minunată de luare aminte, care o însemnez aici, numai pre scurt. Vechimea carea să zice despre Hina și despre Egipt, să pierde în prăpastia povestirilor. Hinezii își închipuia lorăș atâtea rînduri de vremi și dinastii, care cuprind milioane de ani. Înainte de Fôhi, întemeietorul monarhiei a hinezilor / să fie trăit atunci oameni ca dobitoacele rătăcind prin păduri, a dormi numai, și a să satura, ei bea sîngele fierelor, care-l înghițea cu penele și perii, ei nu știa nimic de căsătorie, nimic de legi, încă nici de regulile bunei încuvințări. Cu toate acestea, tot să adaogă că meșteșugurile ar fi foarte vechi și așa de demult, încît să istorisește că ar fi luat începutul lor din vremile cele necunoscute¹.
- 81 Ca să nu trecem prilejul acesta, facem conoscut pre un om mare, carele îl cinstesc veacurile de 2000 de ani, în patria sa, și numai rămășița neamului său singură stăpînește moștenirea evghenisirii sau nobilitatea; voim să pomenim ceva, în scurte cuvinte, despre Confușius, filosoful cel mai ales dintre toți cîți au fost în lume, pentru că el au
- 82 făcut și au întemeiat binele cel mai mult. Acesta s-au născut / dintro familie luminată, cătră anul 550, înainte de Hs. Încă cînd era numai de cincisprăzece ani, au mai voit el a alege învățătura literaturii și a filosofiei, decît toate desfătările tineretelor, și hărnicile lui curând l-au înălțat la treapta cinstelor celor înalte. După ce s-au făcut mandarin și ministru de stat, au văzut el de aproape fără de legile dez-mierdatei curți și ne putînd el, cu bunele sale sfaturi, opri cursul acestor prihane, s-au depărtat de curtea împărătească ca să propoveduiască învățătura năravurilor bune oamenilor, căror era mai vrednici să-l asculte pre el. În scurtă vreme au avut, după cum să spune, mai mulți ca 3 000 de ucenici, dintre cari cei mai mulți s-au agonisit lor mare veste a înțelepciunii. Filosofia lui mai mult practică decît theoretică; și pentru aceia cei ce o cinstea, nu era grăitori de multe, ci bărbați așezați și înțelepți. Unele din temeiurile învățaturii lui, ne vor da o idee. Eu le-am scos din enciclopedie, supt acest articol, *Chinois*, însă fără de a sta bun pentru adevărul lor./

83 1. Acela iaste filosof, carele are despre lucruri și despre cărți adevărată conștiință, carele toate cumpănește cu mintea, carele să supune înțelepciunii și umblă pre calea dreptății și a adevărului cu pașuri secure.

2. Este o înțelepciune adevărată sau o dreptate cerească dată tuturor oamenilor, și să află un suplement, adică: o împlinire omenească a acestui dar, deaca l-au perdut omul. Cereasca înțelepciune este sfințire și împlinirea iaste fapta celui înțelept.

¹ Despre vechimea hinezilor și mai virtos despre cartea lor cea sfîntă *Șu K' ng*, vezi în istoria lui Signior Gâtter, în I parte, foaia 2.

3. Înțeleptul este ispititoriul cel mai strajnic al său, însuș măituria sa, însuș pîrîșul său și judecătoriul său.

4. Dragostea este o afecție sau poftă statornică și pricepătoare, care ne silește oare-cumva să ne jertvim neamului omenesc, și să luăm pîrtășire ca aceia, în norocire sau nenorocire, ca cînd am fi unul cu dînsul.

84 De ar fi fost hinezii conosciți grecilor, ar fi umplut un loc în istoria veche, unde acuma de-abea să află numele lor. Eu trimit pre sama istoriei cei noao, această / păstrată prescriere despre un norod așa vestit în zilele noastre.../

93 Ce ne-norocire este aceasta, cînd trag oamenii cu atîta îndemnare spre credința deșartă și o urmează, mai vîrtos atunci cînd încep ei a ispiți științele. Haldéi curînd au început a da cinste dumnezeiască stelelor. Norodul credea fără îndoială că stelele sînt dumnezei, iară oamenii cei învățați socotea că ei să ocărmuesc de niște dumnezei mai de jos. Pre soarele / îl numea Belus¹ și luna să chema Nebo; și acești doi era dumnezei lor cei mai aleși. Din această idololătrie au crescut gîndul acesta, că stelele au curgere trebuincioasă în întîmplări și în purtarea oamenilor.

Urmarea acestora era căutarea spre stele, o învățătură ne-cuviincioasă a preoților, — care căuta ei să o înalțe și să o încredințeze norodului, că prin trînsa îș întărisă ei stăpînirea preste mintea și preste priceperea norodului și întru acest chip prin astrologhiceștile luări-aminte căuta ei să-ș întemeeze cîntea de cătră norod. Cheplér mathemăticul zice de această astrologhie spuitoare de întîmplări și o închipuește asemănîndu-o, *că este ca o fiică fără de minte a unei maice înțelepte, care are lipsă, prin astronomie, să-ș procopsească cîntea.* O curiozitate primejdioasă, de un crezămînt tîmpav și stupîd, care ș-au făcut norocirea prin această știință vicleană. Pofta să știe lucrurile viitoare ce să / vor întîmpla; pofta să știe cum să ș ferească de amerințătoarele întîmplări rele; și pofta să știe cum să-ș căștige bunurile, după care să sîrguia. Pentru aceia alerga la preoți, din a cărora fapte maghicești și făgăduia multe minuni.

96 De ne vom sîrgui întru învățătura astronomiei numai pentru pricina care am zis, atunci puțin folos avem a aștepta de la dînsa. Haldei, după cum ne încredințază Diodór, nu au știut de întunecarea soarelui, să spue înainte cînd să va întîmpla, dară tot au avut atîta știință a lua aminte cursul planetelor despre apus cătră răsărit; știa să împartă fiește-ce semn zodiacesc în 3030 de graduri, fiește-ce grad în 30 de minute, a împărți anul în 365 de zile, cărora au mai adăogat încă cinci ceasuri și vro cîteva minute, și a să încredința că cometele sînt planete, care în rîndul pămîntului au putut a lua un umblet afară din țentrum. Ei încă socotesc, după cum să spune, că un om cu pas nte mergătoriu, de ar urma după cursul soarelui împrejurul pămîntului, ar putea / dinpreună cu soarele nimeri în ecvator.² Adevărat,

¹ Belus sau Baal să zice un domn.

² Ecvtóruł este cercul cel ce împarte cerul în doao asemenea părți.

de vom număra pre tot ceasul un mil, omul acesta, în 365 de zile, 8 760 de miluri ar putea merge, că pământul împrejur cuprinde ca la 9 000 de mîluri frîncești¹. Haldeilor (care avea un turn înalt, în mijlocul tîmplei sau căpiștei cei înalte, ce era lui Belus sau Bil închinat, din care căuta privind umbletul stelelor) să le dea cîntea, că ei ar fi aflat gnomónul sau arătătorul soarelui, care-l aflăm de pre vremile lui Ahas, 5 ani înainte de începutul veacului lui Nabohodonossór, ci de vreme ce să arată învățătura haldeilor foarte cu osibire una de alta, și de vreme ce aorea socotesc ei un lucru osibit în loc de temeiu al învățăturii preste tot, așadară nu avem să ne mirăm, de ni să pun înainte învățăturile lor, care le-au scos ei din cărțile altor scriitori, supt alt feliu de lumină osibită²... /

- 98 Haldeii sînt vrednici de defăim foarte mare, pentrucă cer o neîncuvîntată supunere dela ucenicii lor, îndatorindu-i să cugete și ei întocma ca dînșii. Diodor pentru aceaia îi cînteste mai pre sus decît pre grecii, carii era în sloboda cugetare nestatornici. Dară cum? Oare mai bine să fie a rămînea cineva în robia judecății deșarte, decît să să deprinză în priceperea minții și să-ș caute el adevărul, prin sine însuș, decît să să amegească ca dascali lor? Fără de o înțeleaptă îndrăznire ar fi înțelegerea omenească încă și acum o himeră și un joc al tuturor scornirilor celor vechi. *Ucenicul până învață, trebuie să crează*: acest temeiu încă și Bácon cañtelariul îl lasă a fi adevărat, însă cu această adaogere, ca, după ce s-au procopsit ucenicul întru învățături, apoi să-ș trebuiască înțelepciunea minții sale³ ... / ...

- 105 Istoria trimite o privire frumoasă celor ce dau mai mare întrecere paciniceilor meșteșuguri decît cruntelor războaie ale vitejilor, fiind că aceasta ne pune înainte un norod plin de strădanie, ca să învingă împedecările firii, prin vîrtute, și prin duhul agerimei să împlinească bunătățile, care lipsește pământului celui nemulțămitoriu; a învinge pre cea mai înfricoșeată dintre toate elementurile; a-ș face cale prin valurile și undele mării, și pre neamurile cele mai depărtate (nu numai / fără de silă, ci mai mult prin ducerile bogățiilor, care avea la ei, a le face loruș dajnice. Un norod ca acesta au fost fenițienii, carii să numesc cananîte, în scriptură, adecă neguțitori; un norod carele pentru vechimea lui, pentru negoțitoria și pentru îndrăznrile umblării sale pre mare, s-au făcut foarte vestit, și tot hronografii cei mai mulți abia fac pomenire de ei.

¹ Abilevs Tapius, care scrie acestea este prea tînăr de a să crede.

² *Veri l'Origine des lois*, pag. III.

³ *Oportet discentem credere, — Oportet iam edoctum iudicio suo uti, De augment. Scient. /*

Fără negoțitorie soțietatea omenească nu ar putea avea statornicie îndelungată. Prisosirea unuia trebuie să fie spre hrana altuia. Cu lucrurile acelea care ne prisosesc, cumpărăm lucrurile care ne sînt noao de lipsă ; sau, de nu avem nimic, vindem lucrurile care ne-am agonisit cu minile noastre și trăim cu agonisirea, care ne aduc ostenelele. În vremile cele dintii, cînd era poftele și lipsele noastre încă supt hotare strimte, sta toată negoțitoria numai în schimb. Păstoriul da o parte din turma lui plugariului, plugariul da ceva păstoriului din rodurile pămîntului, pentru cele ce primisă el, și așa mergea toate în rîndul lor preste tot. Iară sporind negoțitoria, să sluja cu niște lucruri care închipuia marfă, cuprîndea loc mai mic și făcea prețul negoțului sau al marfei. Pentru statornicia bunurilor și pentru că mai lesne să pot purta dintru un loc într-altul, era spre treaba aceasta metallurile mai cu cuviință. Acelea să făcură semnele marfei, prin care să închipuia toate adevăratele bunuri ce aducea pămîntul sau meșteșugirea minilor celor bărbațe. Încă pre vremea lui Avraam era acelea în întrebuintare, spre treaba aceia. Iară ca să să lătasă negoțitoria și să învieze, era de lipsă încă un meșteșug mai minunat, și acesta era umblarea cu corăbii.../...

110 Să știe cum au fost de scump prețuite stofele și floarea văpselilor fenițienești ; porfira lor era (ca să zicem așa) un dar al întîmplării. Un cîne flămînd păcurăresc au strivit o găoace de melci ; sîngele, care au curs din gură, i-au văpsit nasul și gura ; această văpsală au tras ochii multora spre mirare, și le-au venit în gînd să o întrebuinteze spre înfrumusețarea stofelor, și așa o-au însemnat, grijindu-o pre sama monarhilor. O mulțime de lucruri trebuincioase s-au descoperit într-un chip ca acesta, și putem crede, că luarea-aminte a firei /
111 ne va descoperi încă mai multe lucruri ca acestea, că firea nu are hotar...

115 Sanhoniátón din Berítus în Feniția, cel mai vechiu hronograf, după Moisi, din a căruia muncă ne-au mai rămas încă și noao ceva îndărăpt, după cum arată criticii, au scris pre vremea lui Iosue Navi, și istorisește întîmplările cele vechi ale patriei sale, mergînd îndărăpt până la zidirea lumii. În cosmogonia lui care este plină de vesti bîrfelnice, ca și toate acelea ce sînt numai povesti închipuite firii omenești, tot să află în ia niscari raze repezitoare de pricepere dezvoaltă ca niște mărturii. El lasă că iaste un háos întunecat, adică o amestecătură întunecoasă și un duh (pnévma) carele toate le rînduiește și le tocmește. Deci, cu toate acestea, ideile lui nu au nici o împărtașire cu *Biblia*, pentru că el, în scrisorile lui, nimic nu pomeneste de căderea omului, încă nici de potop sau de risipirea noroadelor. Pentru aceaia s-au prea grăbit a crede, după cum zic unii, că el ar fi conoscut
116 cărțile noastre cele sfinte. Însă / Evzébius, carele ne-au păstrat noao un fragment sau o parte prețuitoare din munca aceasta, tălmăcînd prin Fílon din Bíblos, îl vinovătește că ar fi urmat atheismului. O sută de istorici poftoresc aceasta și zic că ar fi fost sporind el să încredințeze idololatria și să-o statornicească. Amîndoao aceste invinovări să par a sta împrotivă unei altia, și mai vîrtos să pare a să crede că autorul

sau scriitoriul Sanhoniaton au voit să învețe numai opiniile sau cuge-
tările cele theologhicești ale patriei lui, și au gîndit așa să le pue
înainte, după cum el însuș luiș și le-au închipuit. El grăiaște de un
om dintîi și de o muere dintîi, care sînt foarte osibiți de Adam și de
Eva. El zice că aflarea meșteșugurilor au luat început de la successorii
acestor doi oameni, de care grăiaște el: zice că unul au aflat focul,
altul corăbiile păstorești și așa mai încolo, a vîna, a pescui, a face
unelte de fier și altele. El întemeiază istoria lui pre scrisorile lui Toót
sau Téut, pre care grecii îl numesc Ermi, latinii Mercurius. Lucrul lui
117 cel istoricesc, în zioa / de astăzi se vede autentic a fi, și supt atîtea
fabule și întunecoase allegorii, cu desfătare vedem a străluci pruncia
priceperii omenești ¹.

¹ Vezi *l'Origine des lois* etc., prem. Diss.

SAMUELIS KLEIN / DICTIONARIUM /
VALACHICO-LATINUM* /

DIPHTONGI SUNT.

Aa, Ea, Eo, Ia, Ie, Io, Iu, Oa, Pronuntiantur autem uno simplici tono, qvasi unica litera esset, vg. Araa, Muérea, Rea, Teói vedea Iar, Io, Iúte. iu in fine vocum prout aliae vocales nisi notentur acuto accentu vix subauditur, vg. Graiu, Umblaiu Oámeni buni etc.

Ea, Eo, Ia, Ie, Io, Iu, Oa, si aliqva vocalis notetur accentu tunc cessat esse diphtongus, et protrahitur, vg. Marturíe etc.

Ordo literarum in hoc Dictionario talis est
A,B,C,D,E,F,G,H,J,L,M,N,O,P,R,S,T,U,Z,J,V.

His praenotatis fit ^a

- ¹ A. Est prima litera. (Est auxiliare verborum futuri temporis tertiae personae singularis numeri, ut a face, faciet.) Praeponitur verbis *infini-* tivis, ut a umbla. Ambulare. Praeponitur numeris ordinariis, ut : A treilea, A patrúlea, Tertius, quartus. etc. Est nota Genitivi Casus, ut a oamenilor, Hominum. A Domnului, Domini, A Doamnei, Dominae. Item praepositur etiam verbis loco vá et denotat verbum esse in futuro, vg. a face vel loco vá face, Faciet. ... /
- ¹² Afúnd (Adverb) Profunde. + Melyen. Tief.
Afúnd, are, at. Mergo, Immergo. + El Meritem. Eintauchen, Versenken.
Afundáre, Mersio, Immersio + El merités. Eintauchung. Versenkung.
Afundát, a, Mersus, Immersus, a, um + El meritett. Versenkt.
Afundátóriu, e, Mersor, Immersor + El meritő. der etwas, oder einen versenket.
Afurissánie. Excommunicatio + A Hivek közűl ki tiltás. Kirchen Bann.
Afurisséc, ire, it, Excomunico + A Sz. Egyházból, Hípek közűl ki tudni. Einen aus der Kirche verbannen.
Afurissit, a, Excommunicatus, a, um + A Hivek közűl ki tudott. aus der Kirche verbannet, in Kirchenbann setzen. ... /

* Fragmentele reproduce de noi sînt preluate din ediția L. Gáldi, Budapesta, 1944.
^a Urmează semnătura autorului, cu parafă.

- 14 Ait, a, *Allio conditus*, a, um + *Alliatus*. Foghagymás. Daran Knoblauch ist.
 Aitura *Cibus allio confectus*. + Foghagymás étel. Eine mit Knoblauch bereitete Speise.
 Aituri.
 Aiu (Ustunóiu) *Allium* + Foghagyma. Knoblauch. / ...
- 31 Arie. *Area*. + Szérő. eine Tenne.
 Ariéte, (Berbece) *Aries*. + Vervex. Kós. Berbéts. ein Widder. Schafbock.
 Arín, *Alnus*, + Egerfa. Ellerbaum.
 Arína (Nassip, Pissop, + Tzaefa +) *Arena*. + Fővény. Homok.
 Porond. Sand. ...
 Armínden, *Arbor virens*, *quam Valachi die prima Mai ante domos solent infigere*.
 Armur (Coapsa) *Armus*. + Szügy, Váll. Schulter.
 Armurare, *Armus*, Item *Species morbi cornutorum pecorum in armo* + die Schulter am Vieh, der Schenkel. / ...
- 59 *Blaju, Balasfalva. Oppidum est in Transylvania, in quo est Residencia Fogarasiensis Episcopi Valachici, Seminarium Clericorum, et Scolae, Nobile item Monasterium, in quo et ego sum Hieromonachus Samuel Klein de Szád, qui hoc Dictionarium conscripsi. Ad hoc oppidum tanquam ad caput Bonorum pertinent vicini septem pagi integri in Comitatu Albensi existentes, et in comitatu Kukulo (!) vicinorum pagorum partes majores, quos Illustrissimus ac Reverendissimus Patruus, et Avunculus meus Ioannes Innocentius L. Baro De Szád S. C[aesare] ae-Regiae, et Apostolicae Majestatis Consiliarius, et per Transylvaniam partesque Eidem adnexas Graeci Ritus Valachorum Episcopus Fagarasiensis a Sua Majestate Caesareo Regia Carolo VI anno 1736 per modum perpetuae foundationis Donationaliter pro Episcopatu, Monasterio, et Seminario impetravit. / ...*
- 84 Calush (shchioapa).
 Calusherésc, a, *Pertinens ad saltum vocatum Valachice*, Calusheresc + *Saltus Colissariorum*. Kaluseréscz névezet Oláhok tántzához tartozó. zum Kaluschern Tantz gehörig.
 Calusheréshte, *Modo ut Collissalii solent*. + Kalusérek modjára; nach Kaluscheren Art.
 Calusháriu, *Collisalius, Saltator, quales apud Romanos erant Collissalii*. + (Ká). A testének ritka hordásatol hires Oláh tántzos. Kalusér nevezetű. eine berühmte Art valachischer Tántzer Kaluscheren genannt. / ...
- 126 Colínd, aré, at, *Cano Cantilenas in festo natalis Christi Domini a Valachis juvenibus domatim cantari solitas*.
 Colínda, *Sunt Cantilenae, quas Valachi in festo nativitatís Domini Nostri Iesu Christi per domos solent cantare*.
 Colindatóriu, *Qui canit cantiones in nativitate Domini cantari solitas*.
 Colíva, *Triticum coctum cum mele*. / ...

- 129 Copíl, a (Prunc) *Puer, Proles, Soboles*. Item : *Spurius, a, um* Gyer-
mek. Item Fattyú-gyermek.
 {Copila (Prunca) *Puella*. Item : *Spuria*}.
 Copilándru, *Qui jam excedit aetatem puerilem*.
 Copilarésc, me copilarésc, ire, it, *Puerasco, Pueriliter ago*. Gyermekek-
 lészek. Gyermekeskedek + sich kindisch stellen.
 Copilarésc, a, *Puerilis, e*. Gyermeki. kindisch.
 Copilaréshte, *Pueriliter* Gyermekül. Gyermeki-modra. + läpisch,
 kindisch, nach Kinder Weise.
 Copilarétz, a, *Puerilis, le* + gyermeki, gyermkes, kindisch.
 Copilarie, *Puerilitas*, Gyermekség. + die Kindheit.
 Copi'áshu, *Puellus*. Gyermeketske: + das Kindlein, das Knablein.
 Copilitza, *Pucílula, Leányka*. / ...
- 241 Ha. *Responsio rustica loco Ce, quid*.
 Hac, *Sarmenta Lignorum* + Abrauen, Reisholz.
 Háda, *Turba*.
 Hadaemp, (Scopit, juganit) *Eunuchus*.
 Hadarág, *Bacillus trituratorius* + der Dreschschlegel.
 Hambáriu. V. Coshu. Szúszék.
 Haed (Uraet, Grozav) (*Adverb*) *Turpiter, Deformiter*.
 Haed, a, (+ Scarnav, +Uraet, Grozav, a), *Turpis, Deformis, e*,
 Haesc, (Huluesc, Surp). *Diruo* + *demolior, biasco*.
 Haéit, a, *Dirutus, a, um*, Item *Herniacus*.
 Haelbaresc, 2. naschen, {Ko} 1 Kotyvásztani.
 Haelm, *Meta* + Grántz mahl. 2 *grumus*, Halm.
 Haelmuesc, ire, it, auftürmen.
 Haembáriu, V. Cosháriu.
 Haera, *Hecuba, Anus*.
 Haeraesc, ire, it, *Irrito proprie de canibus dicitur*, + *Hirio*. Mara-
 kodni, tzivakodni.
 Haerait, a, *Irritatus, a, um*.
 Haerau, {*Milvus*, + der Geyer, Kánya.} *falco palumbarius*. Héjja,
 der Habicht, Taubenfalke. /
- 242 Haerb, *Ostracium, Testa*, + tserép. 2 (Crátitz[!], lábos).
 Haerbáriu, *Parasitus*.
 Haerbaresc, ire, it. *Parasitor, ari, atus* + *ligurio*, naschen.
 Haerbaretz, *Catillo, onis, m.* + *liguritor*.
 Haerbáretz.
 Haerbeica, (Crátitza, Lábos), *Cacabus, Sartago tesacea*[!]
 Haerbuesc.
 Haerbuit.
 Haerca, *Hecuba*.
 Haercióg, {*Glis, ris, Melis, is, f.* + *Cricetus*. {Hör Hórtsök. der
 Hamster.
 Haergáiu, *Vinum*. / ...^a

^a De aci înainte, cu ortografia interpretativă.

- 393 *Pêște*, *Piscis* + 2 (țigănesc), *tzigany hal.* — *pêște alb.* *Cyprianus alburnis*, *fejer keszeg.* *der Akley, Akeley, Weissfisch.*
 Peștera, *Specus, Antrum.*
 Peste vel *Preste*, *Supra, Super*, + *über.* *peste acea, insuper, peste măsură, modnélkül.*
 Pestráv, *Trutta.*
 Pestriț, ă (*Bălțat*) *Varius, Variegatus, a, um* + *tarkabarka, kendermagos.*
 Petát, ă, *Maculatus.* V. *Pătát.*
 Peté. V. *Pántică.*
 Pétec, *fol.*
 Petecos, ă, *um* [!] + *foltos.*
 Petrîngel, *Petrosolynum, Apium.*
 Petráriu, *pipra rupicola*, *Kővi pipra...*
 Petrice.
 Petriș, *Glarea, Sabulum.*
 Petros.
 Petruță.
 Pețesc, ire, it, *Proco, as, are, Peto puellam uxorem*, + *freyen.*
 Petutindeneá, *mindütt.*
 Pețire, *Procatio, Petitio puellae in uxorem.*
 Pețit, ă, *Petita Puella in uxorem.*
 Pețiș (vide *Curmeziș*).
 Petitoriu, *Procus, Petitor faeminae in uxorem* + *der Werber.*
 Peún, *Pavo.*
 Peunde.
 Peuniță, *Páva.*
 Peurmă, *Ultimus, a, um. Ultimo, Ultimatum.* Item *Post, Vestigia sequendo.*
 Piără, *Pira.*
 Piatră, *lapis* + 2° *grando*, *Kő eső, jeg eső.* /
 394 *Piatră de In*, *Flaschstein.*
 Piatră de moară.
 Piatră-ăcră, *Allumen, Stypteria, ae, f.* + *boitor.*
 Piatră de vin, *borkő.*
 Piatra-șoarecelui, *Arsenicum.* + *egérkő.*
 [*Piatră*] *vinătă.*
 Piatră móri, *lapis molaris*, *malomkő*, *der Mühlstein* (ce din sus) *meta*, (ce din jos) *catillus.*
 Piaț, *Forum* + (pe cárton) *punctum, punctellum, punctulum.* *Güpfel.*
 Pic, *Modicum*, + *tkp. fikatz, bakma, parányi.*
 Pic, *are, at*, *Stillo, as, are*, + *Cado*, 3° *dipe picioare, le rogyani.*
 Pică, *üst*, *Schopf.*
 Picătoare, + *frixorium*, *Petfenye alávalo*, *die Bratpfann.*
 Picătura, *Guta, Stilla.*
 Picăturesc, *triefen.*
 Picioru, *pes, edis, petiolus*, *Láb*, *der Fuss.*
 Picioru patului, *Cinopodium.*

Picur, are, at, *Stillo, as, are*, sietern, tröfeln [!] triefeln.

Picut, *Modicissimum*.

Piedecă, *vide* Pedecă.

Piept, *Pectus, oris*, n.

Pieptariu, *Pectorale*.

Pieptos, ă, *vide* Peptos.

Pietri, *Petrae, Lapides*.

Pietriş, *Sabulum*.

Pigulesc, *libo*.

Piha, pihe, (floacele căre cresc întîiu pe bîrbă) Milchbart.

Pila, *Lima*.

Pileu (la typografie), *pilla typographica* Druckerballen.

Pilêsc, ire, it, *Limo, as, are*, (Metaphor) *Furor, aris, atus, Clepo + expilo.* /

395 Pilire, *Limatio*.

Pîlît, ă, *Limatus, a, um*.

Pilitură, *Limatura*.

Pilotă, ein Pfüh!, Küssen.

Pilug, *Pistillum*.

Pînciu (*Species Passeris est*) V. Cîntiţă.

Pinten, *Calcar*.

Pintenóg, ă, *Equus habens albas pedum extremitates*.

⟨Pint⟩ + Pintre.

Pinzarie, das Müntzhaus, pénzverőház.

Pîo, *Pila, ae*, f. Sagana, + die Walkmühle.

Pîpa, *Faica*. / ...

411 Potolesc, *extinguo, gliscere desino*, abglimmen.

Potóp, *Diluvium, Perditio*, + item (prăpăste), viz-Özön viz, die Sündfluth.

Potopesc, *Destruo, Perdo, Disperdo, Perire facio. Pessumdo*.

Potopîre, *vide* Potóp.

Potopit, ă, *Pessumdatius, Perditus, a, um*.

Potor, v. Potoră.

⟨Potoacă Centauria⟩.

Potricălă (i.e. la ciurări, curelări) lyukasztó.

Potrivă, *Proportio, Aequalitas, Item Contrarium*.

Potrivesc, *Proportionem, Aequalitatem facio. Item Sumptio, et ablutio calicis Eucharistici*.

Potrivîre, *vide* Potrivă.

Potrivît, ă, *Proportionatus, Aequatus, a, um*.

Potrivitóriu, e, *Proportionator, Aequator*.

Potros.

Potoacă. *Centauria*.

Pojináriu. V. Bosdonáriu.

Povără. *Onus*.

Povárnîc, ă, *onerosus, a, um*.

Povîrnesc, ire, it, + le tsuszni, lejtőt menni.

Povîrnire. /

- 412 Povîrnît, ă
 Povăță, *Deductio, Ducatus, us, m.*
 Povăţuesc, ire, it, *Duco, Deduco, Perduco.*
 Povăţuire, vide Povăță.
 Povăţuit, ă, *Ductus, Deductus, Perductus, a, um.*
 Povăţuitóriu, e. *Ductor, deductor.*
 Povéste, *Narratio, Item Fabula.*
 Povestesc, ire, it, *Narro, Confabulor + 2 beszelgetni.*
 Povestire, *Narratio, Confabulatio + 2 beszelgetes.*
 Povestitóriu, e, *Narrator, Confabulator.*
 Póvilă, vide Póhilă.
 Povoacă.
 Povoáe, *Imbres.*
 Povoii, *Imbris, Nimbus.*
 Povolnic, ă, / ...
 417 Preculiciu, *Vertumnus, Proteus.*
 Precum, *quemadmodum, prouti, a mint, nachdem, sowie.*
 Precupeţ, ă, *Avarus, a, um.*
 Predânie, *Traditio.*
 Prefác.
 Preling, szivárogni —
 Prem, prém, perém. V. Prim.
 Premînd (tămînd).
 Premîndă. *Deputatum, Prebenda.*
 Premînd, *Protraho, moras necto etc. himezni, hámozni.*
 Premîndeală, *praetextus.*
 Premenesc, *exhilaro, reficio.*
 Preobrejânia,
 Préot, *Sacerdos, Presbyter. ...*
 Prepelită, *Ortix, Coturnix, + die Wachtel.*
 Prepui, ere, prepus, *Suspicio, aris.*
 Prepunere, *Suspicio.*
 Prepus (vinav), *Suspicio, onis, f.*
 Prepus, ă, um [!] *Suspectus, a, um.*
 Pressár, are, at, *Spargo, Inspergo, Aspergo, hinteni, ki hinteni.*
 Pressárát, ă, *Inspersus, Aspersus. / ...*
 418 Pressena (Sigheálu) *Antilena, + Brustlimen [!].*
 Preste. V. Peste. *Super, Insuper.*
 Pretin, ă, *Amicus, a. / ...*
 420 Pricoliciu (preculiciu) *Vertumnus, Proteus.*
 Pridváriu } *Atrium, Vestibulum. + V.*
 Pridvor } *Cerdac.*
 Priér, *Mensis Aprilis.*
 Prietenéşte, *Amice, Amicabiliter.*
 Prietenesc, ă, *Amicabilis, Amicabile.*
 Prietenie, *Amicitia.*
 Priétin, ă, *Amicus, Amica.*
 Prigoánă, *Altercatio, Contentio + auch die Verschmähung*

Prigonésc, me prigonésc, ire, it, *Altercor, aris, atus, Contendo*

Prigoníre, *vide* Prigoană /

Prigonitoriu, e, *Altercator, Contentiosus, a, um.*

Prihână, *Macula.*

Priláz (Pîrláz).

Prilostésc, ire, it.

Prilostíre.

Prilostít, ă.

Prim, <Lacinia> + *Limbus*, prém, perém, Gebräm.

Prima. V. Pântlica.

Primáriu, e, *Primarius, a, um.* Cale *primare, Iter primarium post nuptias ad parentes uxoris. Ver vel V<i>er primariu. Vir primarius, seu Consobrinus.*

Primăváră, *Primover, Ver.*

Prímb, *vide* Prim.

Primblu, me primblu, *Deambulo, Perambulo.*

Primbláre, *Deambulatio, Perambulatio. / ...*

Pristăvit, ă, *Mortuus, a, um.*

Pristnel } *Pristillum, Spondilus,*
[Prist]jin } + *Verticillum, pereszlén.*

Pristin, -en }

Prístiț, ă, V. Pestriț.

Vrăjitură, *Magia, + Varáslás, die Zauberey.*

Vrăjmașu, e, *Hostis.*

Vrăjmașesc, ire, it *Inimicitias exerceo, Hostiliter ago.*

Vrav.

Vrăvuesc, ire, (împlu în vîrvu), tetézni, fel tetézni, aufhäufen.

Vreănă. V. Vrană.

Vrednic, ă, *Dignus, a, um.*

Vrednicie, *Dignitas, Meritum* + Vrednicia ta : tituluș : Erdemes Ur, werthefter Herr !

Vréme (Timp) *Tempus, oris, n.* -- + pînă lá o vréme ...2 greá, táre, égi haboru, -- de vréme, mature, jokor.

Vremélnic, ă, *Temporalis, e, Temporaneus, a, um.*

Vremuesc, ire, it.

Vremuéște, Pluit, ningit.

Vreo, *Aliqua.*

Vreodată, *vel semel, Aliquando.* + jemahls. -- catzva.

Vreodoao, doi.

Vrére, V. Voe.

Vreún, *Aliquis.*

Vro, *vide* vreo.

Vrodátă, *vide* Vreodátă.

Vruh. V. Gindác No 1.

Vrún, *vide* vreun.

Vúlpe, *Vulpis.*

Vu'toáre. V. Pioa.

Vúltur, V. *Vultur* + Keselyű, saskeselyű.

Vun. V. Vreun.

Vutza. propr. faem. V. Iova. ^a

Finis, et Deo Laus in aeternum. ^b

In Monasterio
SSS Trinitatis
1801. 10, Martii
Balasfalvae

^a Articolele prezentate indică suficient meritele, dar mai ales cusururile dicționarului: relativ redus, ca număr de cuvinte tratate, caracter subliniat regional, prea multe articole netratate într-una sau chiar în toate cele trei limbi: latină, maghiară, germană, și în special cuvintele dificile. În 1818, Ioan Budai-Deleanu avea să termine *Lexiconul său român-german*, rămas și astăzi în manuscris, iar în 1825 avea să apară, în fine, *Lexiconul de la Buda*, din care vom prezenta extrase mai largi.

^b Sfârșit și lui Dumnezeu laudă în veci. În mănăstirea Sfintei Troițe. 1801, 10 martie. La Blaj.

- I ACATHIST / SAU CARTE / CU MULTE RUGATSUNI /
 PENTRU EVLAVIEA / FIESTEQVARUI CRESTIN. /
 ACUM / INTR'ACEST CHIP ASHEZATA DELA PARIN-
 TELE / SAMUIL KLAIN DELA SZAD, / JEROMONACH
 DIN MONASTIREA SSS. TROITZE / DIN BLAJU. /
 SIBII, / CU TYPARIUL LUI MARTIN HOCHMEIS-
 TER, / TYPOGRAPHUL CHAES. CRAIESCO-DICAST.
 1801 * /

III

CATRA CETITORIU

- Ce Romanii chiáma litere, slovénii zic slove. Literele dára, sáu
 slovele, cu qvare delá o vréme incoace se slugesc Romanii cei din
 Dachia, sint slovenésti : Iár céle véchi parintésti litere ále Romanilor din
 Dáchia , precum ále Romanilor celor din Itáliea, sint cele latinești. Deci
 voínd a urmă máibine pre Parintzii, shi pre mái mării neámului nos-
 tru, de qvat pre cei străini, shi cu bun adevér cunoscend, qve máre
 shi intru invatzatura spóriu, shi intru polítie folós, shi intra alte nea-
 muri invatzáte láuda vom dobandi dintru áceasta, qve cáresh vom
 IV luaa literele noastre cele véchi, shi parin/testi, cu qvare toate nea-
 murile (macár straine de neámul Romanilor) celé iscussíte, shi invatzáte
 se folosesc, ám judecát, qva noi cei ce sintem Romani se púnem intra
 ceásta carticica literele noastre celé véchi, shi parintésti.. / ...^a

- I ACATHIST / sau carte / cu multe rugăciuni / pentru evlavie / fiește-
 cărui creștin. / Acum / într'acest chip așezată dela Părintele SAMUIL
 CLAIN dela Szad, / Ieromonah din Mănăstirea SSS. Troițe / din
 Blaj. / Sibii, / cu typariul lui Martin Hochmeister, / typograful Ches.
 Craiesco-Dicast. 1801. /

III

CATRA CETITORIU

Ce romanii chiamă litere, slovenii zic slove. Literele dară, sau
 slovele, cu care dela o vreme încoace se slugesc românii cei din Da-
 chia, sînt slovenești ; iară cele vechi, părintești litere ale românilor din
 Dachia, precum ale romanilor celor din Italia, sînt cele lătinești. Deci,

* In -12° de XVII pagini, 5 foi, 197 pagini și 1 foaie. Reproducem titlul și
 un fragment din introducere, în original, apoi transcriem interpretat și continuăm
 prefața. De remarcat că între *Carte de rugăciuni* 1789 și *Acathist* 1801, nu au sur-
 venit modificări în alfabetul cu litere latine al lui Clain.

^a Cu ortografia originală. *Chaes. Craiesco-Dicast*, întreg : *Chaesareo-Craiesco-
 Dicasteriului*, adică : *Tribunalului Cezaro-Craiesc (Imperialo-Regal). Dicasteriu* este cu-
 vînt grecesc și înseamnă *tribunal*.

voind a urma mai bine pre părinții și pre mai marii neamului nostru, de cît pre cei străini, și cu bun adevăr cunoscînd că mare, și întru învățatură sporiu, și întru politică folos, și întră alte neamuri învățate laudă vom dobîndi dintru aceasta, că iarăș vom lua literele noastre

IV cele vechi și părintești, / cu care toate neamurile (măcar străine de neamul românilor) cele iscusite și învățate se folosesc, am judecat că noi, cei ce sîntem romani, să punem întră ceastă cărtică literele noastre cele vechi și părintești. Și socotim că fieștecărui adevărat român înțelept și cu minte bună, mai plăcea-i-va cele părintești decît cele străine, care pre neamul nostru la mare barbarie l-au adus.

Poate că vor fi unii proști și carii mai voesc a se tăvăli în gunoiu, decît a se redica la frumoase și polite, carii vor zice că sau nici decum sau anevoe se poate cu slove lătinești exprimălui cuvintele românești, cum acum le pronunțeluum; ci unii ca aceștea se pună pre un om, cît de învățat, carele nu au învățat a ceti ungurește, și va vedea cum

V acela / va ceti carte ungurească, sau pre un ungur carele nu au învățat lătinește, să-l facă să cetească lătinește și să-l asculte. Ci va zice că ungurii, măcar de scriu cu slove lătinești, dar dau nește îndreptări și reguli cum fieștecarea literă se pronunție; așa zic și eu, pentru aceia și eu, aici, pui înaintea nește îndreptări și reguli, care arată puterea și pronunția fieștecării litere, care reguli, de le va lua bine aminte, fiește cine lesne și ușor va putea ceti. Dreptacea, aici, mai întîiu pui literele lătinești și supt ele cele slovenești care la cei mai mulți români de ai noștri sînt cunoscute. Așa fie :

VI A a; B b; C c; D d; E e; F f; G g; H h; I i; L l;
 A a; B b; K k; A a; E e; F f; G g; X x; I i; A a;
 M m; N n; / O o; P p; Q q; R r; S s; T t;
 M m; H h; O o; H h; K k; P p; C c; T t;
 U u; X x; Z z; J j; V v; Sh, sh; Sht, sht; Sc.
 O y s; Q q; Z z; K k; H h; H h; H h, h / ...

Crez într'unul Dumnezeu Tatăl atot țiitoriu, făcătoriu, ceriului și al pămîntului, vezutelor tuturor și ne vezutelor, și într'unul Domn, Isus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, unul născut, carele din Tatăl s-au născut mai înainte de toți vecii. Lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, cel de o ființă cu Tatăl, prin carele toate s-au făcut, carele pentru noi, oamenii, și pentru a noastră mîntuire s-au pogorit din ceriuri, s-au întrupat din Duh Sfînt și din Mariea Fecioară, și s-au făcut om și s-au resignit pentru noi, supt Pilat din Pont, și au pătinit și s-au îngropat, și au învieat a treia zi, după scripturi, și s-au suit la ceriuri, și șede de-a dreapta Tatălui, și iarăș va

10 se vie, cu mîrire, se judece / viii și morții, a cărui împărății nu va fi sfîrșit; și întru Duhul Sfînt, Domnul de vieață făcătoriu, carele din

Tatăl iase, cel ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit, carele au grăit prin proroci. Într'una sfântă săbornicească și apsolicească beserică. Mărturisesc un botez întru ertarea păcatelor. Aștept învierea morților și vieța veacului ce va se fie. Amin.

Doamne, miluește-ne, 40. / ...

Doamne, auzi rugăciunea mea și strigarea mea la Tine să vie, să nu întorci fața ta de la mine. 2. Ori în ce zi mă necăjesc, pleacă către mine urechea ta. 3. Ori în ce zi te voi chema, de grab mă auzi. 3. Că s-au stins ca fumul zilele mele, și oasele mele ca uscăciunea s-au uscat. 4. Rănit am fost cu iarbă și s-au uscat inima mea; că mi-am uitat a mânca pâinea mea. 5. De glasul suspinului meu, s-au lipit osul meu de carnea mea. 6. Asemenatu-m-am cu pelicanul de pustie, făcutu-m-am ca corbul de noapte, în loc nelăcuit. 7. Priveghiat-am și m-am făcut ca o pasere ce este osibită pre casă. Toată zioa m-au ocărit vrășmașii mei, și cei ce mă lauda, asupra mea se jura. 9. Că cenușă ca pâinea am mâncat, și beutura mea cu plîngere am amestecat. 10. De cătră fața iușimei tale și a miniei tale, că înălțîndu-mă m-am surpat. 11. Zilele mele ca umbra s-au plecat, și eu ca iarba m-am uscat. 12. Iar Tu, Doamne, în veac remîi, și pomenirea ta, în neam și în neam. 13. Tu sculîndu-te vei milui Sionul: că vremea e a te milostivi spre el, că au venit vremea. 14. Că bine au voit robii tăi pietrile lui, și de țărîna lui le va fi milă. 15. Și se vor teme neamurile de numele Domnului, și toți împărații pămîntului de mărirea ta. 16. Că va zidi Domnul Sionul, și se va arăta întru mărirea sa. 17. Căutat-au spre rugăciunea celor zmeriți, și n-au defăimat cererea lor. 18. Să se scrie aceasta întru alt neam, și norodul ce se zidește va lauda pre Domnul. 19. Că au privit dintru nălțimea cea sfîntă a lui, Domnul din ceriu spre pămînt s-au uitat. 20. Ca să auză suspinul celor ferecați, să deslege pre fiii celor omorîți. 21. Ca să vestească în Sion numele Domnului și lauda lui în Ierusalim. 22. Cînd se vor aduna noroadele dinpreună și împărații ca să slujască Domnului. 23. Răspuns-au lui, în calea țării lui; împușinarea zilelor mele spune-mi. 24. Nu mă duce pre mine întru jumătățarea zilelor mele, în neamul neamurilor anii tăi. 25. Întru început, Tu Doamne, pămîntul ai întemeiat, și lucrurile mînilor tale sînt ceriurile. 26. Acele vor peri, iar tu vei rămînea, și toți ca o haină se vor învechi, și ca un veștmînt vei înveli pre ei, și se vor schimba. 27. Iar Tu același ești, și anii tăi nu se vor împușina. 28. Fiii robilor tăi vor lăcui și sămînța lor în veac se va îndrepta. / ...

Bucură-te, împărăteasă, Maica milii, vieța cea dulce, și nădeșdea noastră. Bucură-te, cătră tine strigăm noi, fiii cei izgoniți ai Evei. Cătră tine căutăm suspinînd și plîngînd, întru această Vale a Plîngerii;

vino dar, mîngăitoarea noastră, și-ți întoarce milostivnicii tăi ochi spre noi, și pre Is., bine cuvîntatul rodul pîntecelui tău, după izgonirea aceasta, milostiv mi-l arată mie, o îndurată și milostivă. O, prea dulce Fecioară Marie, roagă-te pentru noi, preasfîntă de Dumnezeu Născătoare, ca să ne învrednicim făgăduințelor lui Hs. /

Sta Maica cu jele plîngînd,
Lîngă Cruce mult lăcrămînd,
Cînd Fiiul se restignea ;
Sufletul ei cel superat
Și cu durere întristat,
I l-au petruns sabia.
O, triste și necăjită,
Tu, acea blagoslovită,
Maica unuia născut !
Carea plîngea și mult jelea
Și tremura cînd ea vedea
Patima celui născut.
Ce om ar fi ne tînguind,
Pre Maica lui Isus vezind
Întra tîta chin fiind ?
Cine-ar putea fi nejelind,
Pre maica lui Hristos privind
Cu Fiiul său păthimind ^b ;
Pentru a omului pecat
Vezu-l pre El în chin băgat,
Trupul lui de chin stricat.
Pre al seu preadulce băeat,
Vezu-l murind ne mîngăeat,
Cînd El sufletul ș-au dat. /
Maică, izvor de iubire,
Fă-me se simț chinuire,
Se plîng și eu cu tine.
Fă se arze sufletul meu,
Iubind pre Hristos Dumnezeu,
Ca se-i placă întru mine.
Maică, te milostivește,
Rană lui Hristos sădește
Tare, în inima mea.
A Fiiului tău cel rănnit,

^a Este vorba de celebrul imn religios al lui Iacopone da Todi : „Stabat mater dolorosa / Juxta crucem lacrimosa / Dum pendebat filius...“.

^b *Păthimind*, cu *-th* — nu reprezintă o restituire a lui *th* din greacă, ci este influență a grafiei maghiare, întîlnită și la Șincai și la alți autori.

Cel pentru mine chinuit,
 Chinul lui fă-l partea mea.
 Fă-me cu tine a tîngui,
 De cel răstignit milă-a-m fi,
 Până ce voiu să traiesc,
 Lîngă Crucea lui a firea,
 Ție a me însoțirea
 În plîns, bucuros voesc.
 A fecioarelor Fecioară,
 Nu-mi fii tu mai mult amare,
 Ci fă se plîng cu tine,
 Se port a lui Hristos moarte
 Și a pathimii lui soarte,
 De ranne^a-i gîndind bine.
 Fă ca și eu se pătimesc,
 De Cruce se nu me lipsesc /
 Și de scump sîngele lui,
 Aprins, ferbinte și înfocat,
 Prin tine se fiu apărat,
 În zioa județului.
 Fă cu Crucea se mă păzesc,
 Cu moartea lui se mă întăresc,
 Și cu a lui dăruire,
 Cîndu-mi va muri trupul,
 Fă se-mi capete sufletul
 A raiului mărire. / ...

^a *Ranne*, cu *nn*, reprezintă o geminare nejustificată etimologic

THEOLOGHIE / DOGMATICĂ ȘI MORALICEASCĂ /
 DESPRE TAINA BOTEZULUI, DUPĂ ÎNVĂȚĂTURA
 BUNILOR / CREDINCIOȘI DASCALI ÎNTOCMITĂ, CU
 MĂRTURII DIN / SFINTA SCRIPTURĂ, SS. PĂRINȚI,
 ȘI DIN TRĂ/DANIA BISERICII ÎNTĂRITĂ, SPRE ÎN-
 VĂȚĂTURA / CLERULUI CELUI TINĂR RUMĂNESC^a
 / AȘEZATĂ ȘI TYPĂRITĂ. / SUPT STĂPÎNIREA PEA
 ÎNĂLȚATULUI ÎMPĂRAT AL ROMANILOR, / FRAN-
 TIȘC AL DOILEA, / CRAIUL APOSTOLICESC, MARE
 PRINȚIP AL / ARDEALULUI ȘI CELEA LALTE. / CU
 BLAGOSLOVENIA MĂRII SALE PEA LUMINATU/
 LUI ȘI PEA OSFINȚITULUI / DOMNULUI DOMN /
 IOANN BOBB / VLĂDICUL FAGĂRAȘULUI, / ÎN
 BLAJ, LA MITROPOLIE, ANUL 1801. / CU TYPARIUL
 SEMINARIULUI * /

I

CUVÂNT ÎNAINTE CĂTRĂ IUBITORII DE ÎNVĂȚĂTURA
 THEOLOGHICEASCĂ

Căutați, preaiubiților învățători ai theolôghiei, în scrisorile, care, despre taine preste tot socotite, le-am dat toate, ori cite să țin de începutul, de cauzele sau pricinile, de firea, de puterea și de lucrarea și de afecțiile și însușirile sau proprietășurile tuturor tainelor lui Hs. ; văzu-t-ați cât de cu darnică și îndurată mână prea bunul Dumnezeu foarte tămăduitoare leacuri și ajutătoare mijlociri de mîntuire ne-au dat, fiește căruia vîrstă întocmită și cuvioasă au rînduit : „că, fiind că toată vîrsta iaste supusă păcatului, zice S. Amvrosie, cartea 1, 2, de *Avraam*, cap. 11, numărul 81, pentru aceeaia toată vîrsta iaste tainei întocmită. A căruia lucru pricină S. Irineu, cartea 1, 2, cap 22, tocma dela însuși izvorul o aduce, / și o arată, unde zice : „Domnul au venit ca prin sine pre toți să-i mantuiască, pre toți, zic, carii prin El, a doao oară să înoesc întru Dumnezeu, pre cei sugători și pre prunci, pre tineri și pre bătrîni ; pentru aceeaia prin toată vîrsta au venit, și celor sugători sugătoriu s-au făcut, și pruncilor prunc, și celea lalte. /

Drept aceeaia osebite părți sau cursuri ale vieții omenești socotiți cu mintea, prea iubiților iubitori de învățatura theologhicească, că adevărat nice o parte a vieții omenești nu veți afla deșartă de ajutorințele cerești, nici una de pronia lui Dumnezeu și de duhovnicescul a tainelor ajutoriu, și sprijoneală lipsită, (că prin botez) zice marele patriarh Evghenie pre armeni învățînd ; „duhovnicește a doao oară ne naștem, prin miruire creștem în dar și ne întărim în credință ; iară după ce ne-am născut a doao oară, și ne-am întărit, ne hrănim cu dumnezeiasca hrană a evharistiei. Și, dacă prin păcat cădem învoiala sufletului, prin pocăință duhovnicește ne însînătoșem, duhovnicește împreună și trupește, după

* În -4° de 1 foie, 6 + 109 pagini. Tipărit pe două coloane.

^a *Rumân, rumănesc, rumânește* etc., sînt formele moștenite : formele cu -o- : sînt refăcute. În această lucrare am păstrat de fiecare dată ortografia originalului.

cum sufletului folosește prin maslu, iară prin preoție biserica să ocîr-muiască și să înmulțească duhovnicește, prin căsătorie trupește să înmulțească“.

Aceste șapte sînt orgănele și une'le prin care darul lui Dumnezeu se împărtășește noao, acestea și noi, cu ajutoriul lui Dumnezeu, de osebi, una cîte una, cugetăm voao a le spune și a le tîlci.

2 Călea cea din tîe la credința lui Hs. iaste botezul, și pentru aceeaia să numește ușa celora lalte taine ; prin botez luminați, credința lui Hs. primim, și de obște o mărturisim, prin botez spre viață noao iarăși ne naștem, fii lui Dumnezeu și moșteni lui Hs. ne facem, precum apostolul, *cătră Tyt*, cap 3, stih 5, zice : „ne-au mîntuit pre noi prin baia nașterii de a doao, și a înnoirii / Duhului Sfînt“ și, precum însuș Hs. zice : *Ioann*, 3, stih 5 : „de nu să va naște neștine a doao oară din apă și din duh sfînt, nu poate intra întru împărăția lui Dumnezeu ; ce s-au născut din trup, trup iaste, ce s-au născut din duh, duh iaste.“

Dintru această hotărîre, și din aceste a lui Hs. cuvinte, adecă : „de nu să va naște neștine a doao oară din apă, și din duh sfînt, nu poate intra întru împărăția lui Dumnezeu“, fără de îndoială înțelegeți, prea iubiților iubitori de învățătură, că atîta de lipsă iaste botezul, așa de strînsă și de obște tuturor pusă lege e a-l primi, cît, fără de el, sau măcar întru unele întîmplări, fără de pofta și dorul a-l primi, nimenea, nici odată, întru viața de veci și întru împărăția ceriurilor, nu poate să între.

Dară, cu cît mai mare și mai a iave iaste trebuința acestui de mîntuire leac, cu atîta mai mare au fost mînia și pornirea pizmașului mîntuirii omenești împotriva lipsei și trebuinței lui, rădicînd cu sumeție multe feliuri de învățături streine, precum în cursul acestui tractat să va vedea. /

3 Învățătura credinței catholicești despre vîrtutea, lucrarea și trebuința botezului, ca să se poată dobîndi mîntuirea, tot deauna și asemenea au fost ; „fericită iaste taina apei noastre (striga Tertulian, în cartea, *De botez*, cap 1) cu carea spălîndu-se de greșalele orbirii ceii de de mult, spre viața de veci ne slobozim... De Duhul Sfînt sfințită fiind firea apelor, și ia au început a sfinți, vine îndată duhul din ceriuri, și stă preste ape sfințindu-le din sine însuș și așa sfințite iau putere a sfinți.“

Bine și chiiar o răspică această trebuință a botezului S. Avgustin, în cartea a 3, *de începutul sufletului*, cap 9, zicînd : „nu crede, nu zice, nice învăța că pruncii, carii mai nainte de ce să botează, au murit, pot ajunge la ertarea păcatelor strămoșești, de vrei să fii catholic.“

Drept aceeaia iaste lege pusă și ne mutată, cuvintele lui Hs. : „de nu să va naște neștine a doao oară din apă, și din duh sfînt, nu poate intra întru / împărăția ceriurilor“ ; „pre nimenea nu scoate aici, zice S. Amvrosie, cartea a 2, *de Avram*, cap 11, numărul 84 : „nu pre prunc, nu pre cel ce pentru vreo nevoie n-au putut face aceasta.“

Știm și aceasta, cumcă înnoitorii noștri lucrurile cele prea mărite ale botezului au le mai strîng, au le mai lășăsc ; pentru aceeaia, zic ei, că botezul nu are putere a curăți de păcatu' strămoșesc și a vărsa în suflet dar simțitoriu ; apoi zic cum că pre om îl scutește și-l slobozește de toată slujba omenească și de toată ținerea făgăduințelor, afară de făgă-

duința, carea o face în botez, cum că va ținea legea lui Dumnezeu ; întru amîndoa aceste greșală iaste, adevărul pe calea cea de mijloc merge.

4 Botezul, și înlauntru de tot păcatul curăță, „spălați sînteți, sfințiți sînteți, îndreptați sînteți“, zice Pavel, 1, *Cătră Corintheni*, cap 2, stih 11, dar nu-i scutește de slujba omenească, că în cartea *Cătră romani*, cap 13, stih 10, așa zice : „tot sufletul stăpînirilor celor mai înainte să fie / supus, că nu iaste putere fără numai dela Dumnezeu“ ; și iarăși : *Cătră evreii*, cap 13, stih 17 : „Ascultați de mai marii voștri, și fiți supuși lor“.

N-am avea sfîrșit, o iubitorilor de învățătură, dacă ne-am apuca să vă numărăm toate darurile și lucrurile botezului, care SS. Părinți, cu multe cuvinte, le spun ; destul să fie unul, S. Ioann Gură de Aur, cel ce darurile acestea ale botezului, care cei botezați le dobîndesc, cu minunat și frumos graiu le spune în cuvîntul *Cătră Neofit*, unde așa zice : „Iată, cu frumseța slobozeniei să desfătează cei ce cu puțin mai înainte era ținuți robi și cetățeni ai bisericii sînt cei ce au fost în rătăcirea nemerniciei, și în soarta dreptății petrec cei ce au fost întru rușinarea păcatului, că nu numai sînt slobozi, ci și sfinți, nu numai sfinți, ci și drepti, și nu numai drepti, ci și fii, nu numai fii, ci și moșteni, nu numai moșteni, ci și frați a lui Hs., și nu numai frați a lui Hs., ci și împreună moșteni, nu numai / împreună moșteni, ci și mădulari, nu numai mădulări, ci și biserică, nu numai biserică, ci și organe a duhului. Vezi cîte sînt darurile botezului, dară la mulți să pare cum că darul ceresc stă numai întru ertarea păcatelor, iară noi zece cinsti am numărat. Și omiliția a 3 cătră cel ce să luminează, zice cum că botezul se numește baia nașterii de a doao, că nu numai ne iartă noao păcatele, și nu numai greșalele ni le curăță, ci așa ne face, ca cum de nou am fi născuți, ca niște prunci acum născuți“.

Ci, pentru ce întru acest cuvînt înainte, atîtea grăim despre botez și despre trebuința lui, adevă ca să înțelegeți, o prea iubiților iubitori de învățătură, cîtă nevoință și luare aminte poștește această parte a theologhiei noastre, mai vîrtos dela cei ce sînt rînduiți spre slujba bisericască, și sînt detori cu tot deadinsul să grijască de mîntuirea altora, carii nu fără de a sa sau a altora pagubă, pot, au să nu șue acestea, au cu lenevire să facă cele ce sînt de lipsă spre mîntuirea / sufletească.

5 Drept aceaia, cu cît iaste mai mare trebuința botezului spre mîntuire, cu atîta mai cu deadinsul sîntem datori toate cele ce să țin de el a le cunoaște și a le primi, carea iaste firea lui, carea materia cea adevărată și legiuită, carea e forma lui cea poruncită, cine e, ori în ce întîmplare, slujitoriul lui, cine e carele să-l poată primi, în ce chip și cum să dă, ce țeremonii, ce fôlos spre toate acestea, ce rînduiale ale arhierilor și a bisericii, aceste foarte cu deadinsul și de săvîrșit trebuie a le ști, ca să nu să păcătuiască ceva întru acestea, și nu numai voi trebuie să le știți acestea, ci și alții, pre carii voi trebuie să-i învățați ce să cade să facă ei, unde lucrul și vremea așa va aduce, pentru aceaia, încheae / catechismul dela Roma : „păstorii nici odată să nu socotească că destul de mult s-au nevoit întru învățătura aceștii taine.“

Aici facem sfârșit cuvîntului, o iubitorilor de învățătura teologhi-cească, una aceasta rugîndu-vă ca să vă aduceți aminte de cuvintele acestea ale apostolului, *Cătră romani*, cap 6, stih 3, și 4 : „ori cîți ne-am botezat, întru Is. Hs. întru moartea lui ne-am botezat, că ne-am îngro-pat împreună cu el spre moarte, ca precum Hs. s-au sculat din morți prin mărirea Tatălui, așa și noi, întru înnoirea vieții, să umblăm“. *Cătră Efeseni*, cap 4, stih 3 : „nevoiți-vă a ținea unirea duhului întru legătura păcii, un trup și un duh, precum sînteți chemați întru o nădejde a chemării voastre ; un domn, o credință, un botez, un Dumnezeu, și Tatăl tuturor.“ / ...

78 *I. [întrebare]* 1. Pruncii, în pîntecele mamei sale, potu-să boteza ?

R. [răspuns]. Pruncii, în pîntecele mamei sale au sînt învîluiți cu căsu-liile lor, așa cît nu poate străbate apa la ei, și atunci nu să pot boteza, au sînt așa închis în pîntece, cît prin țevie s-ar putea apa slobozi la ei. Întru carea întîmplare, mulți zic că s-ar putea boteza, dară așa, de va naște pruncul, de nou să se boteze, pentru că nu să știe despre botezul din tîi, bun au fost au ba. Iară alții zic că nu să pot unii prunci ca aceia, nice trebuie a-i boteza, că trebuie cineva să se nască întîiu și apoi să **se** boteze.

Dară alții zic așa : pruncul, în pîntecele mamei sale închis, iaste născut în Adam, că iaste păcătos, de ce dară să nu să poată curăți prin apă ?

79 *Înteresc zisa lor așa : pruncul să poate sfinți în pîntecele mamei sale, precum Ioann Botezătorul și Eremie ; de ce dară / să nu să poată sfinți prin botez ?*

Răspund alții și zic așa : pruncul, în pîntecele mamei sale, nu să poate zice a fi născut, că așa ar fi trei nașteri, una, în pîntece, alta, eșirea din pîntece, a treia, nașterea prin apă, și aceasta a treia, adevărat botezul, să zice a doua naștere. Părtaș iaste pruncul păcatului strămoșesc, dară darul nașterii de nou întru acela stat nu-l poate dobîndi, nice trebuie aduse înainte pildele lui Ioann Botezătorul și a lui Ieremie ; acestea sînt niște lucruri a lui Dumnezeu rari, mai vîrtos că avem în Sfînta Scriptură : „cine nu să va naște de nou din apă și din duh sînt, nu va putea intra întru împărăția lui Dumnezeu“.

I. a 2. Pruncii, carii numai cu vreo parte a trupului es afară, po-tu-să și trebuie a să boteza ?

80 *R. Trebuie să aștepte până va ești tot, de cumva nu iaste prilej de moarte, dară, de îi va eși întîiu capu, întru care sînt toate simțirile, în prilej de moarte trebuie botezat, și după ce va naște de tot, nu trebuie de nou botezat ; așijderea trebuie a face / cînd iasă altă parte, și iaste prilej de moarte. Dară, fiind că nice într-o parte a trupului nu iaste așa întregimea omului, ca în cap, așa zic unii, că pentru îndoială, măcar ce parte a trupului s-ar boteza, după ce va naște de tot, trebuie să se boteze cu această formă : *de nu ești botezat, te botez, sau să botează.**

I. a 3. Potu-să boteza mirăzaniile născute ?

R. Trebuie a lua sama, cînd să întîmplă nașteri de acestea, au fire omenească au ba, și aceasta să poate lua sama de pre cap, care iasie partea cea mai de frunte și locul minții^a de are formă și chip de om trebuie botezat, de n-ar și avea vrun mădulariu, au ar avea mai multe; iară de n-ar avea formă și chip de om, sau partea din sus s-ar asemăna cu dobîtoc, nu trebuie botezat. De sînt gemeni lipiți de olaltă, de osebi fieștecare trebuie botezați... /

^a Aci, subtila și inutila dispută teologică, spre satisfacția cititorului profan, se recunoaște perplexă, și recurge la vicleșugul alternativei. Cît despre cap „locul minții”, aceasta dovedește că exegetul care propune să se țină seama cu precădere de ap, este relativ tîrziu, pentru că în antichitate oamenii nu erau încă siguri că acesta ar fi sălașul minții, situînd-o, de preferință, în torace, deasupra diafragmei.

THEOLOGHIE / DOGMATICĂ ȘI MORALICEASCĂ /
 DESPRE TAINA CĂSĂTORIEI, DUPĂ ÎNVĂȚĂTURA
 BUNILOR / CREDINCIOȘI DASCALI ÎNTOCMITĂ, CU
 MĂRTURII DIN / SFÎNTA SCRIPTURĂ, SS. PĂRINȚI,
 ȘI DIN TRĂDANIA BISERICII ÎNTĂRITĂ, SPRE
 ÎNVĂȚĂTURA / CLERULUI CELUI TINĂR RUMĂ-
 NESC / AȘEZATĂ ȘI TYPĂRITĂ. / SUPT STĂPINIREA
 PREA ÎNĂLȚĂTULUI / ÎMPĂRAT AL ROMANILOR.
 FRANȚISC AL DOILEA, / CRAIUL APOSTOLICESC,
 MARE PRINȚIP AL / ARDEALULUI ȘI CELEA LAL-
 TE. / CU BLAGOSLOVENIIA MĂRII SALE PREA LU-
 MINATU/LUI ȘI PREA OSFINȚITULUI / DOMNU-
 LUI DOMN / IOANN BOBB / VLADICUL FĂGĂRA-
 ȘULUI, / ÎN BLAJ, LA MITROPOLIE, ANUL 1801. /
 CU TYPARIUL SEMINARIULUI. */

I

CUVÂNT ÎNAINTE CATRA IUBITORII DE ÎNVĂȚĂTURA
 THEOLOGHICEASCA

Precum a celora lalte taine știință cu temeiu trebuie să-și cîștige
 ceia ce năzuesc la treapta preoții[i], așa și a tainei căsătoriei, nu numai
 știința slujbei și pe deasupra cu puțină înțelegere catehetică să se ne-
 voiască a-o avea, ci știința și învățatură din SS. Scripturi, SS. Canoane
 și din bunii credincioși dascali și din SS. Părinți dovedită și întărită,
 că amintirile nice pre nóród a-l învăța cele de lipsă nu vor putea,
 pentru aceaia mai pe larg am voit și de taina căsătoriei a cuvînta și
 a arăta în ce stă ființa ei, cine o-au rînduit și cînd s-au rînduit, care
 iaste materiia, forma și slujitoriul ei; mai în cóló, să pun întrebări
 despre unimea, nedespărțimea, lipsa, rodurile ei și traiul cel legiuit,
 logodna, vestirile ei, despre împedecările cele opritoare și cele strică-
 toare de căsătorie; afară de acestea, pentru procopseala voastră am voit
 ca să știți / statul căsătoriilor din început până la vestirea legii mo-
 saicești, și de aciaa până la vestirea legii evánghelești.

Mai nainte de cununie, din vechiul obicei a bisericii, să face
 logodnă între fețele care vreau să se căsătorească, adecă tocmeală, cu
 carea bărbatul și fămeaia să făgăduesc că să vor căsători unul cu altul,
 la care bine va lua sama preotul, cum că această făgăduință trebuie să
 fie bine cunoscută și înțeleasă, cu semne din afară arătată, volnică și
 din bună voința fețelor ce vor să se căsătorească făcută; după aceasta
 urmează vestirile care trebuie să le facă în trei dumineci sau sărbători
 legale, în biserică, în auzul a tot nóródului, preótul mirelui și a mîresii,
 ca, de cumva ar fi ceva împedecare sau necuviință între fețe, mai
 nainte de cununie să se descopere, sau însuși fețele avînd vreme mai
 multă între lógodnă și cununie, să se poată sócoti și să nu bage vină
 că s-au înșelat.

* În -4º de 1 foaie și 14+266 pagini.

2 După aceasta pricepînd preotul și fiind de tot încredințat cum că între fețe nice o împedecare / nu iaste și lógodna din bună voința lor, fără nice o sîlnicie s-au făcut și viind la cununie au fețele voe adevărată din launtru, împrumutată, de față, prin cuvinte sau alte semne din afară arătată, cu pricepere în sine slóbodă și fără nice o frică sau sîlă ne dreaptă, după ce despre toate i-au întreat și fețele în naintea mărturiilor ș-au arătat acea voe, tîlcuindu-le ce iaste căsătoria, în cîtu-i contract, adecă :

Iaste o tocmeală legiuită, cu care bărbatul și muiarea, unul altuia dau și primesc stăpînirea trupurilor spre sfîrșitul prăsirii și să leagă ca unul pre altul să-l ajute și pururea împreună să lăcuiască.

Iară în cîtu-i legătura dintru acel contract, iaste a bărbatului și a muerii împreunare căsătorească și legiuită, nedespărțită a vieții împărțășire tîind. Iară în cîtu-i taină, iaste a bărbatului și a muerii împreunare căsătorească și legiuită, nedespărțită a vieții împărțășire avînd, prin care să însemnează și să dă darul. Îi poate cununa și blágoslovi, după cum iaste scris / în molitevnic.

Că fiind căsătoria cea bună, legătură până la moarte în bine și în rău, în fericire și ne fericire, în sănătate și în boală, precum Pavel Apostolul, 1, *Cătră Corinheni*, cap 7, stih 27, zice : „legatu-te-ai cu muiarea, nu căuta deslegare“, iară stih 10 : „celor căsătoriți poruncesc nu eu, ci Domnul : muiarea de bărbat să nu să despartă, iară, de să va și despărți, să nu să mărite, sau să se împace cu bărbatul său, și bărbatul pre muiare să nu o lasă“, stih 39 : „muiarea legată iaste legii, în cită vreme trăiaște bărbatul ei, iară dacă moare bărbatul ei, slóbodă iaste, după care va vrea să se mărite, numai în Domnul. *Cătră Romanii*, 7, stih 2 : „muiarea cu bărbat, legată iaste bărbatului pînă cînd trăiaște el, din lege, iară de i-au murit bărbatul ei, s-au dezlegat de legea bărbatului“, și Hs., la *Marco*, cap 10, stih 11 : „ori cine îș va lăsa muiarea și va lua alta, preacurvește cu ia, și muiarea, de-ș va lăsa bărbatul său și să va mărita după altul, preacurvește“. La *Luca*, 3, stih 18 : „Tot cela ce-și lasă muiarea sa, / și ia alta, preacurvește, și cel ce ia pre cea lăsată de bărbat preacurvește“. La *Matheiu*, cap 19, stih 3 : s-au apropiat cătră dînsul farisăii ispitind pre el, și zicînd : „slóbod iaste omului a lăsa muiarea sa pentru fiește ce prîcină“, iară el răspunzînd au zis lor : „au n-ați cetit că cel ce au făcut din început bărbat și muiare au făcut pre ei și au zis : „pentru aceasta va lăsa omul pre tată-său și pre mamă-sa și se va lipi de muiarea sa și vor fi amîndoi un trup, drept aceeaia mai mult nu vor fi doi, ci un trup. Deci, ce au împreunat Dumnezeu, omul să nu despartă“ ; zis-au lui : „pentru ce dară Moisi au poruncit a da carte de slobozenie și a o lăsa pre ia ?“ ; zis-au lor cum că „Moisi pentru învîrtoșarea inimii voastre au îngăduit voao să lăsați muerile, iară din început nu au fost așa, iară, zic voao, că ori cine va lăsa muiarea sa, fără numai pentru curvie, și va lua alta, preacurvește, și cel ce ia pre cea lăsată, preacurvește.“ Bine trebue să ia sama și preotul cuunătoriu, și părinții fețelor, și însuși fețele, / cîți să căsătorească, că primesc un stat al vieții, care, după voia lor, nu l pot muta.

Nice vei zice cumcă în pravilă să pun multe pricini, pentru care să despart căsătorii dela olaltă ; așa dară căsătoria nu-i legătură până la moarte, de vreme ce dintru acelea sînt unele pricini de să pot despărți de lăcaș și de masă, rămîind legătura căsătoriei, și nu pot trece la altă căsătorie, iară altele sînt de slobod la altă căsătorie, dară acea căsătorie au nu au fost pre lege făcută, au, de au fost pre lege făcută și să desleagă de legătura cea pînă la moarte, trebuie socotite ca niște legi politicești, ce le-au pus împărații vremilor aceloră, și unii dintre dascali urmînd poruncilor împărătești, au așezat unele împedecări stricătoare de căsătoria legiuită, care biserica nu le-au primit, nice poate judeca după iale, fiind împotriva scripturii și a canoanelor, precum să vede din săborul dela Trula, canon 84,89. S. Vasilie, la 48 și dintru alte locuri a canoanelor și a SS. Părinți,

5 însă dintre toate ale căsătoriei, precum mai în sus s-au zis, mai / pre larg veți vedea din următorul tractat... / ...

229 I. a 4. *Bună îi căsătoria între cei stărpi, carii nu fac prunci ?*

R. Ne puțința facerii de prunci nu strică căsătoria, că acei stărpi
230 pot avea împreunare trupească / adevărată, prin care bărbatul și muiarea să fac un trup, și slobod sămînță adevărată, măcar că pentru ceva zmințeală a firii trupului, iaste ne roditoare, de unde măcarcă din întîmplare nu au sfîrșitul cel din tîe a căsătorii și rodul împreunării, care iaste nașterea pruncilor, dară au sfîrșitul al doilea, care iaste leacul poștei și bucuria omenească, de unde numai neputința împreunării oprește căsătoria, și, de să face, o strică, nu numai după legea bisericească, ci și după legea firii, că măcar ființa căsătorii nu stă în împreunarea trupească, dară iaste din firea căsătorii, ca unul altuia să-și deae trupurile, care sînt spre această faptă putincioasă.

I. a 7. *Bună îi căsătoria cînd bărbatul ar fi scopit sau, cum să zice, jugănit ?*

R. Unii ca aceia de sînt curățiți de amîndoa părțile trupului, nu pot să se însoare, și, de să și însoară, nu-i bună căsătoria ; pricina iaste aceasta, că căsătoria, din firea sa, iaste contract, întru care persoanele legiuite, una în trupul altuia iș / dau putere spre traiul căsătoriei, și întîie iaste rînduită spre mulțirea neamului omenesc ; dară cei de tot jugăniți nu-și pot da trupurile sale spre naștere și spre traiul căsătoriei, că nu au sămînță adevărată, ci numai ca apa, neavînd nice o asemănare cu sămînța adevărată. Așa dară nu să pot căsători.

S-au zis despre ceia carii sînt de tot curățiți, că ceia a căroră numai o parte a trupului s-ar fi scoasă, așa zic vracii, că au sămînță adevărată ; așa dară și căsătoria le iaste bună, iară cei de totului curățiți, nice de cum, de unde învață unii că unii ca aceia, de să vor apropiia de fămeae, fac păcat împotriva firii.

DESPRE IMPEDECAREA CAREA SA ZICE RAPIRE

I. *Ce iaste răpirea ?*

R. Răpirea iaste ducerea fămeii, fetei sau văduvei, fără voia ei,

din casa părinților sau din casa aceloră, supt a căroră pază și scuteală iaste fămeaia, ca să se cunune cu ia sau să-ș plinească voia trupească.

231 1. a 2. *Ducerea fămeii cu sila iaste împedecare ștricătoare de / căsătorie?*

R. Din legea firii apucarea aceasta pînă împedecă voia slobodă, strică căsătoria.

În vremile mai de mult, după legile împărătești, nu putea răpitorii se ia pre cea răpită șieș muiare, ba nice alta nu era slobod să ia, precum la *Indreptarea legii*, cap. 259, zacialo 10: „Cela ce va apuca, ce să zice va răpi pre vreo muiare carea va fi făgăduită altui bărbat, acela nice cum nu să poate cu dînsa, iară încă nice cu alta, nice cu una, nu să poate să se mai cunune acel răpitoriu.“ Zacialo a 9: „nunta, după ce să face, după ce s-au răpit, aceaia nu e bună ci iaste un lucru așa ca cum n-ar fi fost, după cum dau învățătură pravilile împărătești“.

Iară acum, de o va da îndărăpt la părinți și va vrea femeaia să se cunune cu el, iaste bună căsătoria, precum la *Pravilă*, cap. 259, zacialo 11, să cetește: „cînd va răpi neștine vro fămeae, și iarăși o va lăsa de să va întoarce la părinți și în casă-și, și atunce, de să va 232 însura și să se cunune cu dînsa, acea nuntă / va fi bună și nu să va certa; iară, de o va răpi și să va fi și cununat, acea nuntă nu e bună de nimica“.

Zacialo 12: „certarea răpitorilor iaste nu numai spre cela ce răpește fată cocoană, și încă și pre cela ce răpește muiare cu bărbat sau desparțită de bărbat sau văduvă sau roabă sau fată de suflet, veri bogată, veri săracă, veri cinstită, veri fără cinste, tot întrun chip și cu o certare să vor certa“.

Canon 22: S. Vasilie zice: „cine va răpi fata logodită, acela să-o deae logoditului ei, iară de va fi ne logodită, să-o deae oamenilor ei, și lucrul de știre lor să rămîna, de vor vrea să facă nuntă, iară acela să fie supt canonul curviei“.

Săborul dela Calchedon,^a canon 27, așa grăiaște: „care cleric va răpi pre vro muiare, acela să se scoată dela biserică, iară de va fi mirean, să fie afurisit, așijderea și ceaia ce vor fi îndemnat și vor fi ajutat“.

^a Conciliul de la Calcedon — cel de al IV-lea Conciliu ecumenic — s-a ținut în luna octombrie 451. La acest sobor a fost condamnată doctrina lui Eutichie și a fost definită credința catolică asupra celor două naturi ale lui Hristos (umană și divină) și de asemenea s-au stabilit canoanele disciplinare pentru cler.

ISTORIA / SYNDIPII / FILOSOFULUI / CARE MAI
ÎNTÎI S-AU ÎNTORS DIN / LIMBA PERSASCĂ, ÎN ELI-
NEASCĂ. / IARĂ ACUMA, / DIN LIMBA ELINEASCĂ
PREFĂ/CUTĂ ÎN ROMÂNEASCĂ, / DATĂ ÎN TY-
PARIU CU CHELTUIALA LUI SYMEON PANTEA /
DIN SATUL SÂLCIOA DEPE ARIĂȘI. / SIBII, / ÎN TY-
POGRAFIA LUI IOANN BART. / 1802 * /

CUVINT ÎNAINTE

Istorie plină de înțelepciune și minunată puiu înaintea ta, iubite cetitoriule, de a căria cetanie foarte te vei îndulci, adevă înțelepciunea cea minunată a filosofului Syndipa, tălmăcită pe limba românească, pentru învățatură și folosul omenesc, din carea învățăm ca nici un lucru orbește să nu credem, ci mai înainte bine să-l cercăm, de voim înțelepțește să lucrăm, nici să ne ținem așa de învățați și de înțelepți, cât să nu ne putem înșela. Drept aceea, cetește-o și te folosește dintru ia, învățându-te ca nimica fărde mai înainte cercare și făr de sfatul celor înțelepți, să nu faci, nici să te socotești pre tine mai înțelept decît alții. Afară de folosul mai sus zis, și desfătare și plăcere mare vei avea cetindu-o, că este plină de dulceață desfătătoare. /

1

CARTEA FILOSOFULUI

Fost-au un împărat la Persia, nomele lui Chira^a, care avea șapte mueri, dară copii n-au avut, și au rugat pre Dumnezeu ca să-i dea copii, iar după multă rogăciunea împăratului, l-au ascultat Dumnezeu, și au născut un fecior, pre care îl creștea împărătește și-l învăța; și avînd poftă împăratu ca să-l învețe pre fiiul său cu tot felu de învățatură și filosofie, i-au găsit lui dascal prea înțelept, ca să-l facă întru învățatura înțelepciunii vrednic, și nevoindu-să trei ani la învățatură, 2
nimic nu s-au folosit. Așa văzînd împăratu pre / fiiul său, că nimic nu învăța, au zis: „Fiiul meu, în trei ani nimic nu învăța, însă îl voi da pre el Syndipei filosofului, că am auzit dela mulți că este vrednic de filosofie; și zicînd acestea, îndată au chemat pe Syndipa și i-au zis lui: „Voiu să-ți dau pre fiiul meu, să-l înveți filosofia“; iară Syndipa au zis: „Gata sînt, împărate, în șase luni să-l învăț pre dînsul și să-l umplu de toată înțelepciunea, cât să nu să afle altu decît coconu îm-

* În -8° de 2 foi și 140 pagini. Menționăm aci că traducerea urmează îndeaproape textul grecesc, de unde rezultă turnuri dificile, mai puțin proprii limbii noastre. N-am semnalat de fiecare dată, ci cuprindem sensurile forțate în *Glosar*.

^a Probabil Cyrus.

- părății tale mai filosof. Iară, de nu voiu da pre fiiul tău întrată vreme filosof ales la împărăția ta, despărțită să fie viața mea și toată avuția mea să fie a împărăției tale. Deci, de vreme ce (o, împărate), precum eu mă făgăduesc să fac pre fiiul tău filosof de săvârșit, așa și împărăției tale să cade, la trebuință, să te milostivești pre mine cu iubire de cinste, împăratește. Iară / împăratul au zis către el : „De-mi va fi prin puțință, dați-voiu pre lezne ție acestea. Iară, de nu va fi prin puțință, nu voiu avea să-ți dau“. Iară Syndipă auzind aceasta, au răspuns împăratului ca întrădins zicînd : „Precum împărăția-ta dela cinevași nu-ți este a lua, nice altuea iarăși nu-ți este a da“. Atuncea împăratul acestuea cuvînt plecîndu-să, cu mari nădejdi și bunătăți au adevărit pre filosof zicînd cum că : „Ce vei cere dela mine, ți se va da“. Și pentru acestea, sfat făcînd amînduoi pentru întărirea filosofului, cu scrisoare au făgăduit împăratului cumcă după șasă luni, de săvârșit învățat și filosof de dînsul, pre cocon să-l dea împăratului, iară mai mult de cît vremea cea hotărîită, de nu va da filosoful pre fiiul împăratului, la muncă de cap să fie Syndipa. Spre aceste cuvinte
- 3 și tocmele încredințîndu-să împăratul, / au dat pre fiiul său Syndipei filosofului, iară filosoful luînd pe fiiul împăratului, l-au dus la casa lui. Deci, i-au făcut casă mare și largă și cele din lăuntru casii le-au luminat și le-au albit, și au scris și au zugrăvit pre păriți, cîte învățături vrea să-i arate, și au pus pre cocon înlăuntru, în casa aceeaia. Atuncea dară filosoful au șezut împreună cu fiiul împăratului și pururea cu dînsul petrecea și-l învăța pe el cele zugrăvite, și avea toată trebuința și purtarea de grije dela împăratul. Deci au stătut cu dea-
- 4 dînsul filosoful de cocon, și cu mare sirguire, cît întracea vreme rînduită, au săvârșit toate învățăturile dascăliei; și atîta au învățat coconul învățăturile, cît nimîni altul n-au putut să învețe; deci, mai nainte de cele rînduite, cum zice, au mers filosoful la împăratul și i-au zis : „Preaputernice / împărate! Lucru ce Ț-au fost, cu poftă și cu dragoste ți s-au făcut, că dimineată, la al treilea ceas din zi, va veni fiiul tău și-l vei vedea și te vei bucura foarte de dînsul. Deci, a doua zi au trimis filosoful pre cocon la tatăl său, și văzîndu-l pre dînsul tatăl său i-au zis : „Învățat-ai, fiiul meu, precum au zis dascălul tău?“ „Împreună cu dascălul meu voiu veni, stăpîne“, așa au răspuns coconul, și închinîndu-să tătîne-său au eșit și au mers la dascălul său. Atuncea filosoful au zis coconului : „Mi s-au arătat întraceastă
- 5 noapte, să fac cercare norocului tău ce-ți este înainte cu nașterea ta, și pentru aceasta cu deadinsu să iau sama stelelor și, precum voiu vedea folosul tău, așa te voiu trimite la tatăl tău“; și făcînd filosoful închipuirea nașterii coconului au aflat că nu este de folos și nu este bine / să meargă la împăratul până nu vor trece trei zile, afară din vremea cea făgăduită și rînduită care au făcut cu împăratul. Pentru, de nu va face așa, viața coconului va fi în primejdie mare. Și filosoful cunoscînd aceste lucruri pre amăruntul, din meșteșugul astronomiei s-au turburat și s-au temut foarte, și văzîndu-l pre el fiiul împăratului l-au întrebat zicînd : „Dascăle, pentru ce ești măhnit și trist?“ Și filosoful i-au arătat pricina, iară tinărul au zis către dînsul : „Oare de-ți va fi pre plăcere, nice
- 6

- o lună, nici decum să nu vorbesc cu tatăl meu, împăratul, ci, în câtă vreme eu să tac?”. Și filosoful au răspuns: „Eu m-am făgăduit tătine-tău să te arăt înaintea lui, în ceasul al treilea din zi; pentru aceasta, tu, mine, te du la împăratul și să stai înaintea lui, în ceasul al treilea
- 7 din zi, și nici / decum să nu vorbești, până ce vor trece șapte zile”.
- Deci, au mers fiul împăratului dimineța și, după obicei, s-au închinat fiul împăratului. Iară împăratul chemându-l să vie mai aproape, cu bucurie l-au îmbrățișat și l-au sărutat pre dînsul și cu mare bucurie au început a grai; iară fiul nici de cum nimic nu răspundea împăratului, ci sta tăcînd și căutînd în fața tătine-său; și cît tată-său întreba pre fiul său, atîta sta coconul fără glas. Atuncea împăratul au statut la divan și au chemat pre toți boerii lui spre auzirea și învățatura coconului, și să mira toți și să ciudea de negrăirea coconului. Atuncea au zis împăratu: „Boerilor, grați voi cu fiul meu, pentru că doară să teme și pentru aceasta nu grăește cu mine”. Și
- 8 boerii au grai cu coconul, cu cuvinte dulci, și / să nevoia ca să-l facă să grăiască, iară el, ca și mai înainte, tăcea; iar împăratul întristîndu-să au poruncit ostașilor să meargă spre căutarea dascălului, și ostașii cu deadinsul l-au căutat pre el, dară nu l-au putut afla. Deci au zis împăratul: „Boerilor, oare ce vi să pare de pricina tăcerii coconului”? Iară unu' din trîșii au zis: „Pare-mi-să, o împărate! că dascălul au dat fiului tău niscăi iarbă, ca prin iarba aceea să se nevoiască și să înțeleagă dascăliia lui mai tare, și să socotim că din iarba aceea i s-au legat limba lui, sau pentru multa și prea grea pedepsirea^a lui, carea i-au dat dascălul, s-au făcut acest lucru”. Spre aceste lucruri mîniindu-să împăratu și întristîndu-să, au venit o muiare a împăratului
- 9 carea avea, din cele șapte, și văzînd pe împăratul trist, au zis cătră dînsul: „Poruncește, o împărate! / și-m dă pre fiul tău să-l întreb eu singură, deosebi, și mie îmi va spune pricina tăcerii, pentru ce nu vorbește, de vreme ce și mainainte de această pricină, avea obicei să-mi spue toate tainele lui cele ascunse care nice muma-sa nu le spunea, însă și maica coconului, mult să năcăjea și să amărea”. Deci, au zis împăratul cătră vicleana, muma lui cea vitregă: „Ia tu pre fiul meu și, cît poți, cu momele vorbește lui, ca să-l faci să vorbească, și așa vei cunoaște tăcerea lui”. Iară muma-sa cea vitregă luînd pe cocon, l-au dus la casa ei și au început cu cuvinte dulci și blînde; iară tînrul, cum și mainainte, tăcea și nu vorbea nice cum; iară ia au zis cătră dînsul: „O! tînrule, iubitul meu, acum adevărat am cunoscut că ești
- 10 supt oare care pricină, dară pentru care lucru întrațita vreme taci și nu-mi spui pricina tăcerii? / Însă, de și ai vreo frică de tatăl tău, ca să nu-ți facă vreun rău, te sfătuiesc oarecare lucru bun și de folos. Și mainainte nu să va lua dela tine, până nu vei face lucru care-ți voi zice eu, spre folosul tău. Să știi bine că tatăl tău acum este bătrîn și neputernic. Și, de ți să va părea că este bine, eu voi cugeta oarecare meșteșug asupra tătine-tău, adecă îi voi da moarte, iară tu luînd împărăția, mă vei lua pre mine muere.” Aceste cuvinte auzînd fiul

^a Pedepsire, în limba veche înseamnă instrucție școlară.

- împăratului s-au mâniat și s-au turburat foarte, cât și acea poruncă a dascălului său au uitat și, mai înainte până a trece acele șapte zile, au grăit și au zis către dînsa : „Să știi, o muiare, că aceasta care ai zis acum, nu va avea nici un răspuns până nu vor trece cele șapte zile“. Iară muiarea s-au înfricoșat auzind aceste cuvinte și foarte cutremurîndu-să / s-au nevoit să facă rău vicleșug asupra coconului, și pierzare, și aci, îndată, ș-au rupt hainele ei și ș-au bătut fața ei, și tare au strigat. Iară împăratul auzind glasurile muerii, tare s-au spăimîntat și chemîndu-o pre dînsa au întreat-o să afle pricina ce este, iară ea au zis : „Eu, împărate, cu multă osteneală mă strădueam și cu dragoste vorbeam cu fiul tău și îndemnam pre el ca să grăiască, iară de napraznă au căzut preste mine și să nevoia să mă rușineze întrată, cât cu multa lui silință mi-au rupt haina și podoabele mele, precum vezi, și obrazul meu cu unghiile l-au sgăriat, și eu socoteam pre fiul tău că să va ținea întralte greșale ale tineretelor, iară atîta de mare și urîta rușinare n-am nădăduit să aibă“. Iară împăratu auzind aceste
- 11
- 12
- cuvinte, fără de nădejde s-au cutremurat și s-au spăimîntat de / prea luminat lucru a spunerii și au cugetat răutății asupra fiului său. Deci, de săvîrșit l-au înstreinat pre el de dragostea fiului său, de atîta l-au urgisit, cât spre mult ceas au stăut cu inimă rea și socotea cu ce moarte să-l omoară pre el. Deci au poruncit moarte asupra fiului.

PORUNCA ÎMPĂRATULUI SPRE OMORIREA FIULUI SAU

- Împăratul avea șapte filosofi, după obicei, pre care îi ținea împăratul, spre cîte lucruri vrea să facă. Deci, acești șapte filosofi și sfetnici auzind de răspunsul care au eșit dela împăratul asupra fiului său, fără sfătuirea lor, au socotit în mintea lor, și au cunoscut cum că din înalta minie și covîrșitoarea turburare s-au turburat împăratul, și
- 13
- s-au biruit, și pentru / că au crezut pîra muerii cumcă este adevărată, au poruncit să omoară pre fiul său, fără nice o întrebăciune. „Pentru aceasta nu să cade să tăcem noi la un lucru ca acesta, nici să lăsăm pre împăratul să strice pre fiul său, fără nice o întrebăciune, pentru că, de nu ne vom nevoi noi să-l împiedecăm pre el, mai pre urmă să va căi, și pre noi ne va face fără de cinste, pentru căci nu l-am zătignit pre el, la o lucrare ca aceasta, fără de cale, și ca pre niște vrăjmași ne va urgisi pre noi, căci l-am lăsat de au omorît pre fiul său. Deci, veniți ca să facem vre un lucru cuviincios la împăratul, și să slobozim pre fiul său de la o osîndire ca aceasta“. Așa s-au sfătuit fiește care dintre dînșii, să meargă la împăratul, cîte unul întro zi, să vorbească cu dînsul ca să nu omoară pre fiul său, până vor trece cîte șapte filosofi./

14

INTIUL FILOSOF VINE LA ÎMPĂRATUL

Atuncea dară, venind un filosof din cei șapte, care era cel din tîiu, au zis : „Eu, astăz, voi să stau înaintea împăratului și voi să slobo-

zesc pre fiul său dela moarte“ ; și îndată mergînd la împăratul, au făcut închinăciune până la pămînt, zicînd : „O, împărate ! nu este cu dreptate și cu cuviință să se facă vreun lucru mai înainte până ce să va cerca să se afle adevărul“.

1 PILDĂ A ACESTUI FILOSOF

- Fost-au oarecare împărat, care iubiia foarte pre mueri, pentru că era îndrăgit spre dînsule, și întruna de zile s-au întîmplat de s-au uitat și au văzut pre o muere foarte frumoasă, și ghizdăvă, și îndată s-au /
- 15 cuprins de frumsețea ei ; pentru aceeaia și pofta lui vrea să o împlinească ; și așa, chemînd pre bărbatul ei, l-au trimis la oarăși care slujbă împărătească, iară împăratul însuși, mergînd la muerea aceeaia, o au silit spre împreunare, însă muerea, fiind foarte înțeleaptă și precepută, au zis cătră împăratul, grăind așa : „O, împărate ! roabă sînt putărnicii[i] tale, și spre porunca ta, gata sînt să plinesc pofta ta, ci întîiu te rog ca să să facă de la împărăția ta aceasta cerere a mea“ ; și zicînd aceasta, i-au dat o carte în care scrie pentru curățenia trupului, și cum să cade fiește căruia să fugă de uritele și dobitoceștile poște, apoi i-au zis : „Cetește, rogu-mă, o împărate ! și dintraceasta carte vei cunoaște cum să cade împăraților să știe, și să să chivernisască și să să
- 16 păzască de curvie și de prea curvie, și de fiește ce răutate, / și să fie curați și drepti, depărtîndu-să dela tot lucru rău“. Iară vicleanul împărat lăsînd cartea, au început a să juca, și apuca pre muere fără rușine, și nice cum nimic n-au folosit dintro nerușinare ca aceasta, ci numai ostenindu-să mult, și trudindu-să în deșert, s-au dus ; și s-au întors de acolo și n-au putut face nice un lucru necuvios cu muerea. Iară inelul cel împărătesc ce-l purta împăratul, au ieșit din dăgetul lui, cînd cu poftă să juca cu muerea, și muerea încă n-au înțeles de aceasta nimica, c-au căzut inelul împăratului, în pat, nice împăratul n-au văzut că au căzut din dăgetul lui ; și dacă au venit bărbatul ei, au șezut pre pat, după obiceiul bărbaților, și acolea văzînd inelul, au cunoscut că este al împăratului, și atunci multe gînduri turburînd pre om, l-au
- 17 făcut să zică că împăratul au / dormit cu muerea lui ; și de atunci frica împăratului atîta au intrat într-însul, cît nice cum nu mergea să doarmă cu muerea lui, și nice un cuvînt nu i-au zis, numai ce au rămas lucru cu tăcere ; iară muerea venind cătră tatăl său, și cătră frații ei, le-au spus de-a mărunțul cele ce s-au întîmplat, și spuînd și osăbirea bărbatului de cătră dînsa, și lucru cum au petrecut, au cunoscut tatăl său și frații ei care era despărțirea, și îndată alergînd la împăratul, au pîrît pre ginere său zicînd așa : „O, împărate ! o țarină înțelenită o am dat acestui bărbat, și o au lucrat multă vreme, acum părăsîndu-o de lene a-o mai lucra, s-au înțelenit ca și mai înainte, ci mă rog cu genunchi plecate împărății tale, au să lucreze țarina ca și mai
- 18 înainte, au să ne-o întoarcă înapoi.“ Iară împăratul auzînd / această pîră, au zis cătră bărbatul muerii : „Adevărul greesc acești oameni“ ; iară el au zis : „Voiu spune împărăției tale adevărul : Țarina carea mi-au

dat o lucrăm, și o grijăm, pe cât și era puterea, ci într-o una de zile s-au întâmplat de am văzut urmele leului, care văzându-le nici de cum n-am cutezat dintru acel ceas să mă mai apropiu de acea țarină.“ Iară împăratul auzind aceste cuvinte, au zis bărbatului : „Oame ! zici adevărat că leul au intrat în țarină, dară nici decum nimic n-au stricat, ci țineti țarina carea ți s-au dat, precum și mai nainte, și o lucrează fără de nici o frică.“ Aceasta povestire filosoful cel din tîiu au adus aminte împăratului, zicînd : O, împărate, nu să cade neștine să crează toate pîrile, și să zicem cătră vreun om că sînt adevărate, de vreme ce pîrele nu să cade / neștine lezne să le asculte, nici să se judece, și să dea răspuns fără izvodire.

A DUOA PILDĂ

Și altă pildă mai ascultă, o împărate ! Un om mare, carele avea o pasere ce graia cu grai omenesc, carele să chiamă elinește hipacón',^a iară italienește papagal, țindu-o în căsuță, o învăța să-i păzească muerile casii lui ; deci, o au învățat a grăi cu grai omenesc, și au poruncit ei cu socoteală să vadă, și cînd să va duce el departe de acasă, ori ce va face muiarea lui, să-i spue. Așa poruncind papagalului, s-au dus într-o cale, și întrînd oare carele om, pre ascuns, făcea preacurvie cu muiarea lui, care lucru îi știia și slujnica ei. Iară, după ce s-au întors bărbatul
20 ei din cale, și întrebînd pre papagal / ce au văzut, spre muiarea lui făcînd ? îndată au strigat și au spus toate cîte au făcut muiarea lui cu nestîmpărare, cum că toată noaptea au preacurvit cu oareș carele preacurvari. Iară bărbatul auzind acestea să junghia la inimă, și mîniindu-să pre muiarea sa, nu vrea să se împreune, iară muiarea își bănuia pre slujnică, cum că ia au spus bărbatului ei de toate, și chemîndu-o pre dînsa, cu mînie și amar i-au zis : „Cu adevărat tu ai spus bărbatului meu, toate cîte am făcut cu preacurvariul“ ; iară slujnica să jura că nici cum nîmăruia nimic nu au spus, „nici stăpînului meu, ci să știi că papagalul i-au spus“, și i-au arătat tot lucrul. Iară muiarea auzind aceasta au meșteșugit cum va arăta și ia pre papagal mincinos, și luînd ia în ceaia noapte pre papagal, unde curvia ș-au petrecut întra
21 cea noapte, / cu acel curvari ; iară muiarea acólo, aproape, unde curvia, au pus o pîiatră de rășniță, carea o învățu, dela care să auzea sunetul ca de tunet, și înaintea papagalului puind o oglindă, lovea în ochii paserii, cît îi să părea că fulgerul strălucea ; așijderea și un burete udat, carele spînsurindu-l de-a supra paserii, stropia apa pre papagal ; și acestea făcîndu-să, îi părea papagalului că ploao în toată noaptea aceaia, și de multe fulgere și tunete s-au ascuns papagalul într-un unghiu al colivii, și venind dimineța bărbatul, au mers la papagal și l-au întreat ce au văzut întra ceastă noapte ? Și papagalul au zis : „ploile aceștii nopți și fulgerile și tunetele nu m-au lăsat să văz întra această noapte, cele ce s-au întâmplat“ ; iară bărbatul auzind acestea cuvinte

^a Probabil *hippalectryon* — pasăre fantastică, cal-cocoș (în elină).

- 22 ale papagalului, zicea în cugetul său, / că după adevăr nice un lucru nu este adevărat, din câte au zis pasărea, ci toate să afle mincinoase, de vreme ce întradeasă noapte nice una nu s-au întâmplat de cele ce au zis, că nice tunet, nice fulgere, nice ploi n-au fost. „Deci, câte au zis pentru muiarea mea, minciuni sînt“. Acestea toate le-au făcut muiarea cu meșteșugurile și vicleniile ei.

CUGETUL ACESTUI FILOSOF

- Însă, o împărate ! auziș în ce chip au amegit muiarea pre bărbatul ei, și l-au înșălat, și înțelepciunea și mintea acelui bărbat o-au biruit de săvîrșit, și pre pasărea cea dreaptă, mincinoasă o au arătat ; și așa bărbatul au făcut dragoste cu dînsa, și o iubea ca și mai nainte. Să știi dară, o împărate ! că nice un om nu poate să cunoască pre muerile
23 cele viclene, / și să le biruiască pre ele. Iară împăratul auzind acestea dela filosof, îndată ș-au oprit mîniia, și așa au poruncit să nu strice pre fiiul său.

Iară vicleana, posădnica muiare, venind a duo oară la împăratul, au stătut înaintea lui, cu lacrimi plîngînd și zicînd : „O împărate ! nu este așa cu dreptate și cu cuviință ; acela, carele odată s-au osindit și s-au făcut vinovat morții, ca să nu să omoară, ci îndată să poruncești ca să-l omoare, că, de nu vei porunci, niménea nu va îndrăzni să nădăjduiască pre împărăția ta a o lua în stăpînire, fără de cît acesta.“

PILDA MUERII

- Ascultă, o împărate ! și dela mine o istorie. Era un om care spăla
24 piei la un rîu, și avea împreună / și pre fiiul lui, carele să juca și să scălda în apa rîului, iară curînd rîul cu repejune tare, l-au afundat și l-au înecat. Deci, tatăl său intrînd în apă, și nevoindu-să ca să-l scoată din primejdie, l-au tras și pre dînsul repejunea rîului, și pre amîndoi i-au înecat apa. Așa și tu, o împărate ! însuț te vei perde și te vei strica, de nu vei strica pre fiiul tău cu moarte ; iară, de-ț va fi milă de fiiul tău, să știi că în scurtă vreme să va scula și te va omorî, și-ți va lua și împărăția ta. Acestea auzind împăratul și umplîndu-să de minie, au poruncit iarăș ca să omoară pre fiiul său./...

PILDA FIILUI ÎMPARATULUI

Au fost trei neguțatori, care au avut însoțire unul cu altul, și s-au dus întro țară pentru neguțatorie, și au inserat pre cale, acolo, la un sat, și au găzduit la o bătrînă, și a duo zi, au pofit să meargă la bae, să să scalde ; deci mergînd ș-au pus galbenii fiește care în pungă, și pecetluindu-i i-au dat la mătușă, cu poruncă să păzească bine căte

treile pungi, „ca nu c mva vre una dintră aceste să dai la vre unul din noi, p n  nu vom fi to i împreună.” Deci, duc ndu-să la bae, pre
105 cale s-au adus aminte de peptene, / că nu l-au luat,  i au trimis pre unul din tr n ii la m tu e să-l ia, iară negu t toriu l  ntorc ndu-să n-au cerut peptenele, ci au zis cătră m tu e : „So iile mele m-au trimis să-mi dai pungile cu galbenii, să le duc, pre cum sînt”. Iară ia au zis : „Nu  i le voi  da, p n  nu ve i veni to i trei împreună”. Negu t toriu l au zis : „Iată, so iile mele m-a teapt ,  i zic să-mi dai aurul”. Deci, după ce au grăit aceste m tu ei, s-au întors cătră so iile sale  i au zis : „Nu va s -mi dea m tu a” ; iară lor le părea că peptenele au cerut,  i nu îl dă,  i au zis amînduoi negu t torii m tu ii, făcîndu-i s mn cu m inile : O, muiare ! dă-l pre el”.  i v z nd m tu a făcîndu-i semn amînduoi negu t torii,  i socotind că pentru galbeni zice, au scos aurul  i l-au dat pre el. Deci negu t torul luînd aurul s-au dus, iară so iile lui /
106  l a tepta,  i  ntorc ndu-să au zis m tu ii : „Unde este soția noastră, care l-am trimis la tine,  i nu să mai vede?”. M tu a au răspuns : „Dacă au luat aurul dela mine, după cuv ntul vostru, au eșit din casă  i nu l-am mai văzut”. So iile au răspuns : „Noi l-am trimis pre el să ia peptenul, iară nu aurul”. M tu ea au zis : „El n-au cerut peptenele, ci aurul cu pungile, a a, precum au fost, ci pentru că eu nu-l credeam, ci voi mi-a i făcut semn cu mâna ca să-l dau,  i a a i l-am dat”. Deci negu t torii auzind aceste cuvinte, s-au amărit  i îngrijat foarte,  i îndată au luat pre m tu a, de o au dus la boeriul cet  ii,  i i-au spus tot lucrul cu mult năcaz. Iară judec toriu l au zis m tu ii : „Să dai, b tr no, galbenii care  -au dat”. M tu a au răspuns : „Domnule ! eu le-am dat aurul”. Iară negu t torii zicea : „Ba nimic / nu ne-au
107 dat”.  i a a au spus negu t torii judec toriu lui pricina pre amăruntul,  i judec toriu l au zis : „Să dai aurul oamenilor, o, m tu e !”. Atuncea s-au dus m tu a plîngînd,  i negu t torii zicea muerii : „Dă-ne aurul !”. Iară ia plîngînd gr ea : „O, vai mie, ticăloasei ! unde voi  să merg, p t ma a ?”. Deci, mergînd ia, o au  nt lnit un copil de cinci ani, carele v z ndu-o că foarte plînge cu amar, i s-au făcut milă de ia,  i au zis : „O, muiare ! pentru ce pl ngi a a cu amar ?” Ia au răspuns : „Lasă-mă pre mine, ticăloasa ! să-m pl ng primejdia mea !” Iară copilul mai mult o au rogat să-i spue ca să  tie pricina năcazului ei.  i a a m tu a i-au spus. Deci copilul, dacă au auzit acestea, au învățat pre m tu e  i au zis : „Eu voi  să te izbăvesc de această primejdie, numai să-m dai un
108 ban, să-m cumpăr nuci”. Iară / ia au zis : „De mă vei izbăvi tu de această primejdie, eu să-  dau banul”. Atuncea i-au zis copilul : „ ntoarce-te înapoi,  i zi judecătorului : „Ascultă, domnul meu ! când mi-au dat aurul a e ea, au fost trei so ii,  i mi-au poruncit să nu dau nice unuea aurul, p n  nu vor veni c te trei împreună ; iară acum au venit de mi-l cer numai acești duoi ; ci, mă rog domnii tale ! să le porunce ti să vie c te trei, să le dau aurul care mi l-au lăsat la mine”. Atuncea, dacă au auzit m tu a aceste cuvinte, dela copil numai de cinci ani, s-au bucurat foarte,  i îndată s-au întors la judec toriu l, grăind a a cum au învățat copilul. Deci, judec toriu l v z nd pre m tu e, că, după dreptate, adevărul gr e te, s-au m niat  i au zis negu t torilor : „Eu am

109 cunoscut dreptatea, pentru ce nu vă dă bătrîna / aurul. Veniți cîte trei, precum am zis mai nainte, și așa veți lua aurul". Și făcîndu-să judecăta dreaptă... ca aceasta, au scăpat mătușa de acei duoî neguțatori, și nu i-au mai cerut nimic. Atuncea au cunoscut judecătoria că dela vre un om înțelept au auzit ia cuvintele acelea, și o au întreat-o zicînd : „O, muiare ! cine te-a învățat și Ț-au zis aceste cuvinte, și minunate ?". Ia au răspuns : „O, domnul meu ! un copil de cinci ani m-au văzut plîngînd și m-au învățat". Iară judecătoria s-au mirat atît de cunoștința copilului, cît și de istețimea minții lui. /

110

A DUO PILDĂ A FIULUI IMPARATULUI

Ascultă, o împărate ! și această spunere :

Era un neguțatoriu carele avea obiceiul să neguțătorească cu lemne mirositoare. Acesta au auzit dela nește oameni, cum că în cutare cetate să vînd scumpe lemnele cele mirositoare ; și îndată luînd lemnele cele ce avea, s-au dus la cetatea aceea și s-au descărcat negoțul lui acolo, până ce va afla prețul neguțătorii sale. Deci, după întîmplare, au trecut o copilă a unui boeriu și l-au întreat ce om este ? și ce e povara lui ? Iară el au răspuns : „Om neguțatoriu sînt, și povara mea este lemne mirositoare care le-am adus ca să le vînz". Iară copila auzind acestea, au mers de au spus toate stăpînului său ; și acela era om ce știia multe ; și

111 îndată au strîns / cîte lemne avea mirositoare de le-au băgat în foc. Așa făcîndu-se multă văpae de foc, îndată au eșit mirosul de acolo și s-au simțit preste mult loc. Acolo, aproape, era și neguțătoria cel străin carele umplîndu-să de miroseniia aceea, au zis oamenilor ce sta pre acolo : „M-am umplut de mult miros de lemne mirositoare, și vedeți ca nu cumva să fie aprins vre un om rău, foc în povara mea, să arză acuma". Iară ei, după ce au văzut, au zis că n-au aprins acolea, nimenea ceva. Deci, neguțătoria a duo zi au mers în cetate și acolo l-au întîmpinat stăpînul slujnicii aceia și l-au întreat ce este neguțătoria lui ? El au răspuns : „Lemne mirositoare". Cesta lalt au zis : „O, omule ! cine te-au îndemnat să aduci aici lemne mirositoare ? și ai lăsat alte feluri dela care ai fi avut dobîndă mai bună, pentru că /

112 noi, aceste lemne mirositoare le avem de foc și le ardem la vatră și la cuptoriu". Iară neguțătoria au zis : „Cum să fie aceasta ? că eu am auzit că aceste lemne sînt mai scumpe aicea, decît la alte cetăți". Cetățeanul au zis : „Aceia care Ț-au spus acestea, foarte te-au înșelat". Deci, neguțătoria s-au întristat foarte, iară cestalt au zis : „Prietene ! te văz că foarte te-ai întristat și foarte-mi este milă de întristarea ta ; deci, de-Ț este voea, vino după mine, de-mi vinde mie toată neguțătoria ta, și orice vei cere să-Ț dau, până la o ferdelă plină". Iară neguțătoria s-au socotit în cugetul său și au zis : „Că mai bine este să iau o ferdelă plină, ori de ce voiui cere, de cît să-m rămîie ne vîndută negustoria". Așa sfătuiindu-să acesta în mintea lui, au vîndut toată negustoria

113 aceluea om și s-au tocmit ca din ori ce va / cere, să-i dea lui o ferdelă plină, și cel de loc au luat toată povara străinului și au dus-o la casa

lui, neștiind alt om nimic pentru aceasta. După aceeaia au intrat în-lăuntru, în cetate, și au mers și au găzduit la casa unei văduve bătrîne, iară neguțătorul au întrebat pre bătrînă, cum să vînd lemnele cele mirositoare? Mătușa i-au răspuns că să vînd tocma ca aurul. „Însă îți spui și aceasta, păzește-te de oamenii cetății aceștia, că toți sînt vicleni și înșelători și nu este cu puțină, din cîți vin aicea străini, să nu fie înșelați și în primejdie de moarte“. Deci, au eșit neguțătorul din casă și au mers la tîrg, să vază lucrurile cetății; și mergînd au văzut trei bărbați șezînd împreună la lucru, și sta și să uita des, însă aceia pre acesta iară l-au văzut. Iară unul din dîșii au zis: „O, omule! 114 vino / tu și eu, să ne luăm în vorbă, și care va birui dintră noi amîndoi, să poruncească celui biruit să facă ce va vrea cu dînsul“. Iară neguțătorul ne avînd vicleșug au zis cătră dînsul: „Adevărat, primesc și eu, și să fie cu socoteală ceaia ce ai zis“. Deci, au șezut amîndoi și s-au luat în vorbă unul cu altul, și acel viclean au biruit pre neguțătorul și au zis cătră dînsul: „Iată, te-am biruit cu cuvintele mele și, după tocmeala ce ai făcut, prouneșcu-ț să bei toată apa mării“. Întru aceasta negustoriul au rămas în grije, pentru că nu mai putea să stea cu cuvintele înaintea celui om rău, și era neguțătorul la ochii lui zbărghiu, chior sau strîmb,^a și s-au întîmplat de au fost și un măscăriciu dintra cei 115 trei orbi de un ochi, carele s-au sculat și el și au apucat pre negustoriul de îl ținea tare și zicea: „ / Tu ai furat un ochiu al meu; pentru aceeaia să mergem la judecătoria locului, și ce va porunci acela, aceeaia vom face, pentru că mi-ai furat ochiul meu“. Și au zis mătușa aceeaia ce promisă pre negustoriul acela, la casa ei, cum că-l trage măscăriciul la judecătoria, și au eșit de l-au întîmpinat zicînd cătră măscăriciu: „Rogu-te! lasă-l astăzi, și mîne ți-l voi da iară“. Măscăriciul au făcut după voea mătușii și au lăsat pre negustoriul; mătușa au zis: „Dară nu ți-am zis eu mai nainte, să te păzești de oamenii cetății aceștii; pentru că sînt vicleni și răi și să arată cătră oameni străini făcători de rău, ci, mă ascultă acum, precum te voi învîta pentru că mai nainte ai greșit. Să știi aceasta: precum acești măscărici au pre unul 116 din trîșii, ca pre un mai mare și dascăl; în fiește care sară toți măscăricii / și înceluitorii au mers la el și-i spun lui toate cîte au văzut ei întra cea zi. Deci, lasă acum toate, ori cîte vei avea, și ascultă această sfătuire a mea, spre folosul tău: schimbă-ți chipul și hainele tale în portul măscăricilor, și te fă că și tu ești unul dintre dîșii; după aceeaia te du pre ascuns și spune că dascălul lor ca să te primească și pre tine întră măscărici; însă te păzește să nu te cunoască, și să stai și tu aproape, acolo, ca un om din cetatea aceasta, și ascultă bine cîte vor zice viclenii aceia măscărici și ia sama cîte le va răspunde lor dascălul, și le însemnează în mintea ta bine, pentru ca să poți sta împotriva vrăjmașului care te luptă^b și cu multă putere vei birui vicleșugul lor și mare câștig va fi ție dela o ispravă ca aceasta“. Iară

^a Din grecește: *strabos* — care privește cruciș, lat. *luscus*, fr. *louche* etc.

^b După greacă, în care același cuvînt înseamnă și *a lupta* și *a susține orice fel de concurs*, deci și un proces (în justiție).

- 117 neguțatoriul au făcut / cîte l-au învățat mătușa, și ș-au schimbat chipul lui și portul, și au mers, și stînd aproape de dascalul au văzut că au venit acela care cumpărasă lemnele cele mirositoare, și au spus toate dascalului zicînd : „Eu am întîlnit astăz pre oarecare negustoriu ce vindea lemne mirositoare, și am făcut tocmeală pre toată povara lui, până la o ferdelă plină, ori ce va cere din cîte să află aicea, la noi“ ; iară dascalul l-au întreat : „Dară ce lucru este acela ce te-ai tocmnit cu dînsul să-i dai ? aur au argint sau mărgăritariu“ ? Măscăriciul au zis : „Ba, domnul meu, ci lucru fără nome, care ori de ce va cere, să-i dau numai decît o ferdelă plină“. Iară dascalul au zis : „Foarte te-ai greșit asupra ta ! pentru că, de va vrea negustoriul acela să ceae de la tine pureci, cîți vor încăpea în ferdelă, apoi jumătate
- 118 din mulțimea purecilor să / fie parte bărbătească, jumătatea muerească, și să nu fie pureci numai negri, ci și plaviți și pistriți, oare putea-vei să-i dai, dacă ar cere una ca aceasta ? și cum vei să te izbăvești de gîlceava omului aceluia“ ? Deci, măscăriciul au zis : „O, domnul meu ! nu este așa de înțelept negustoriul acela, ci cum socotesc eu, bani sau galbeni sau mărgăritariu va cere dela mine, iară nu alt ceva“. Deci, au venit și măscăriciul cel ce au biruit pre negustori cu vorba, și au spus și el dascalului precum că au biruit cu legătură, în vorbă, pre un neguțoriu, rămășindu-se amînduoi că ori cine va birui din ei, să facă cel biruit toate cîte îi va porunci cel ce au biruit ; și precum acumă biruindu-l pre celalalt în toată voroava, i-au poruncit să bea toată apa
- 119 mării. Atunci dascalul au zis : „Nice tu nu ai isprăvit nimic. / Dar, de să va întîmpla acela să zică cătră tine „Du-te tu de oprește întîiu toate rîurile și izvoarele, cîte curg în mare, decia eu voi bea apa mării, pentru că eu m-am făgăduit să beau numai apa mării, iară nu și izvoarele și rîurile“, și, de-ț va răspunde neguțatoriul așa, avea-vei putere să oprești apele toate cîte curg în mare“ ? Iară măscăriciul au zis : „Domnul meu ! să știi că nu este atîta de pricepută mîntea lui și nu va putea da răspuns ca acesta“. Deci au venit și măscăriciul cel orb de un ochiu și au zis și el cătră dascalul : „Astăz, domnul meu ! am văzut pre un neguțoriu străin la tîrg, care era la ochi strîmb, și l-am apucat foarte și i-am zis : „tu mi-ai furat ochiul meu, deci nice decum nu te voi lăsa până nu-ț voi scoate un ochiu al tău, și, de
- 120 vei cheltui toată averea, nu vei scăpa“. Atuncea / au zis dascalul și aceluia : „Nice tu n-ai isprevit nimica. Pentru că de va zice neguțatoriul acela : „Acesta este semnul^a pricinii noastre, ca să-ți scoți tu ochiul care ai, și eu un ochiu al meu, să-i punem în cumpănă, să-i cumpănim, și-ț vor fi amînduoi de o potrivă, atuncea să va afla adevărul“ și, de să va afla ochiul tău ca al lui, bine va fi, iară de nu, ce vei să pați tu care ai grăit minciuni ? și i-ai scos ochiul lui, și va să te traga la judecată și la pedeapsă ? atuncea, ce vei să faci, dacă va răspunde așa ? Și aceasta iarăș este mai mare, că vei să rămii orb de tot, iară neguțatoriului îi va rămînea un ochiu și va vedea. Deci, măscăriciul cel orb au răspuns : „Domnul meu ! neguțatoriul acela n-are atîta

^a Semnul, după greacă, înseamnă mărturie în justiție.

121 vicleșug și minte să răspundă întracesta chip". Deci, auzind neguțăto-
 riul aceste cuvinte dela / acei vicleni măscărici, le păziia pre ele în inima
 lui, însă făcîndu-să zioă, acela neguțătoriu au mers la omu ce i-au
 vîndut lemnele cele mirositoare și i-au zis : „O, prieatene ! dă-mi
 acuma ce ne-am tocmit pre negoțul ce Ț-am vîndut". Iară măscăriciul
 au zis : „Cere ce vei cere, și ori ce vei vrea, că eu sînt gata să-ți dau".
 Neguțătoriu au zis : „Să-mi dai într-această ferdelă, pureci, cîți vor
 încapea, și să fie plăviți și pistriți, și jumătate să fie parte bărbă-
 tească, jumătate parte femească ; și-l siliia foarte. Deci, măscăriciul
 neputînd scăpa, i-au dat lui îndoit și întrăit de cît plătea lemnele cele
 mirositoare ; atuncea au mers de au aflat și pre ceilalți duoi, pre unul,
 cel ce-i cerea ochiul, pre altul, care i-au poruncit să bea apa mării.
 122 Deci, i-au apucat pre amînduoi și-i grăbea și-i siliia să le facă cîte au
 auzit / dela dascălul lor ; și atîta i-au tras cu silă și cu răutate, până
 ce au luat neguțătoriu dela măscărici cîte au vrut. După aceea i-au lăsat
 și s-au întors cu mult câștig la casa lui. Acuma, o stăpîne împărate !
 să știi că cîte Ț-am povestit, precum socotesc, mi să pare că și pre
 mine întracesta chip m-au făcut dascălul meu".

Iară împăratul au zis cătră însul : „Să știi dară, o fiiul meu,
 acest lucru, cum în trecuții ani cei trei, ce ai făcut la dascal și la învă-
 țatură, și acum, în 6 luni ai covîrșit atîta învățatură și ai venit la atîta
 înțelepciune". Iară tînărul au răspuns : „O, împărate ! să știi că eu
 atuncea am fost prunc, și simțirile sufletului și ale trupului meu nu
 mai ajuta, nice ochii, nice mintea, nice limba nu putea să-mi
 123 ajute cătră nevoița învățăturilor. / Nice este cu puțință copilul
 mic să învețe cunoștința lesne, pentru că tot copilul are mintea
 lui la jocuri și la veselii copilărești, iară nu la învățatură. Iară eu, o
 împărate ! întracestaș chip am fost la minte și n-am putut întracei
 trei ani să mă folosesc la învățatură. Și acum dascălul meu Syndipa,
 vîrsta tineretelor mele nu ș-au început-o din tîiu cu grele învățaturi,
 ca să mi se supere și ca să mi să urască, și să las învățatura ; pentru
 că știea dascălul meu că de m-ar fi pus de la început la învățaturi
 mari, m-așiu fi trufit^a și așiu fi fugit dela dînsul, mai vîrtos fiind eu
 ficior de împărat, ci m-au apucat dela învățăturile cele mici, și mește-
 șugul de săvîrșit m-au învățat. Și eu, fiind de săvîrșit, păziiam toate
 cîte m-am învățat ; și mintea mea mi-am strîns-o, ca ceea ce era ri-
 124 sipită, și / spre ascultare am deșchis-o pre ia și mi-am făcut limba mea
 lesne învîrtitoare spre împletitura învățăturilor și cuvintelor ; așa am în-
 vățat și, mîinile mele să lucreze le-am încordat. Așa, prea luminate taică !
 în șase luni am învățat și am cunoscut cu adevărat toate învățăturile
 cele date mie cu ajutoriu lui Dumnezeu". Deci, auzind împăratul aceste
 cuvinte mîngăioase ale coconului, au intrat la inima lui mulțemire și
 laude trimitea lui Dumnezeu, și cunoștința și învățatura fiului său
 foarte o lăuda și cu mari daruri au mulțămît filosofului Syndipei,
 dascălului fiiului său. /

^a Nu are sensul cunoscut azi, ci cel originar (grecesc) : a face pe delicatul.

După acestea au poruncit împăratul să aducă pre acea muiare, și aducându-o au zis către dînsa : „O, muiare ! pentru care pricină te sîrgueai să se omoare fiul meu“ ? Iară ia au răspuns : „Să știi, o împărate ! precum fiește care om, de ar fi făcut și o sută de răutăți, dară însă să grijește de viața sa ; deci, și eu, pentru aceasta am luat pre fiul tău de osebi, pentru ca să pociu cunoaște pentru care pricină nu grăește. Însă eu pre el îl momiam cu cuvinte dulci și cu blîndețe i-am vorbit, până ce i-am muiat tăcerea lui, și l-am făcut de au vorbit, și au zis : „O, muiare ! acum nu-ț voi răspunde, până nu vor trece șapte zile, apoi îț voi răspunde precum să cade“. Deci, eu m-am turburat foarte și m-am înfricoșat cum că, cînd va vorbi fiul tău, va spune împărății tale ; și greșala mea o știu, și vina mea o mărturisesc ! Deci, spre aceasta, o, puternice împărate ! precum să va părea și va porunci milostiva, de Dumnezeu trimisa stăpînirea ta, fă cu mine“ !

Spre aceste cuvinte s-au uitat împăratul către ghenerălii și căpitaniî săi, și le-au zis lor : „ce sfat îmi daț voi mie, pentru această muiare, spre lucrul cel viclean ce au făcut“ ? Iară unul din ghenerali au zis : „Pre dreptate este să pață ca să o spintece de vie și să-i tae limba ei“. Iară muiarea auzind aceste cuvinte și răspunsuri au spus această pildă către dînșii : /

„O, împărate ! mi să pare că să asămănă aceste cuvinte ale boerilor, care le zic asupra mea, spre pilda unei vulpi care în fiește ce noapte întra într-o cetate, pre o fereastră a unui tabăc, și de cîte ori întra în casa aceea, îi mîncă peile ; deci, tabaciul au luat sama și aflînd că dela vulpe pate acestea, îndată au întins o cursă și o au prins. Iară vulpea fiind vicleană și măeastră, au făcut oare care vicleșug și au scăpat de au fugit, și umbla împrejurul cetății, doară ar afla o poartă să poată fugi din cetate, și încungiurînd toată cetatea n-au găsit nice un loc deschis, ca să poată scăpa să fugă. Iară, dacă au început a să face zio, zicea în mintea ei : „Adevărat, mă vor prinde cîinii“ ; și așa
128 s-au dus la poartă, unde s-au făcut / cum că este moartă. Iară, dacă s-au făcut zio, au deschis porțile cetății, și un om văzîndu-o zăcînd au zis portarului : „Cu adevărat coada vulpii foarte este bună ca să șteargă neștine moara“ ; și vulpea au răbdat bărbătește tăcerea coadei. Decia au văzut-o și altul pre ia și au zis : „De va avea cineva copil mic, și va plînge mult, altă nu este mai bun decît urechile vulpii, să le pue tot deauna deasupra copilului“ ; și îndată i-au tăiat și acela urechile, iară vulpea și această durere au răbdat. Alt om iară au zis că ori pre care îl vor dura dinții și va pune deasupra dinți de vulpe, îndată se izbăvește de durere ; și îndată au luat o peatră și stricîndu-i și dinții, i-au scos. Deci vulpea au răbdat bărbătește și aceasta. Altul

au zis că toată durerea ce va avea omul, inima de vulpe folosește
129 foarte bine, / și la toată boala este de tămăduire. Deci, luînd cuțitul
să o spintece, să-i scoată inima, vulpea îndată s-au sculat și au fugit
pre poarta aceea și s-au izbăvit de frică. Acuma și eu, ticăloasa, o îm-
părate ! acestea cîte sfătuiesc boerii tăi, gata sînt să le rabd, iară să-mi
scoată inima cu sila, nu pociu să rabd“.

După aceea, răspunzînd fiul împăratului au zis tătîne-său și
boerilor întru pricina care sta împrejur : „Adevărul zice muiarea ! pen-
tru că nu să cade oamenilor celor înțelepți să aibă greșalele muerilor
întru pricină. Ci numai aceasta este să i să facă ei, ca să-i rază
capul și să-i mînjească obrazul și puindu-o pre un măgariu, să încungiere
cu dînsa toată cetatea, ca să o rușinează, și duoi trîmbițași să meargă
130 cu dînsa, unul din nainte, altu din napoi, și să zică cît / să auză toți
ce rău au făcut aceasta și ce răutate vrea să gătească mie“. Iară îm-
păratul auzînd aceasta dela fiiul său au zis : „O, fiiul meu ! bine
ai grăit ! și înțelepțește ai judecat ! deci, au poruncit împăratul să i să
facă precum au judecat fiiul lui. Și îndată s-au făcut toate acelea cîte
au poruncit fiiul împăratului ; și au rușinat prea acea rea și vicleană
muiare, și cu spin bătînd-o au o gonit din cetate.

După aceea au zis împăratul către filosoful Syndipa : „O, filo-
soafe, cu adevărat, spune-mi de unde au luat fiiul meu atîta înțelepciune
și filosofie ? au din singură nașterea lui au luat firește învățătura ? au
mai vîrtos pentru a ta nevointă s-au înțelepțit ?“ Răspuns-au și au
zis : „Înțelepciunea fiului tău, stăpîne, și cunoștința, dela Dumnezeu
131 le are, iară norocul nașterii lui i-au ajutat mult, / și, de vreme ce și a
mea nevointă s-au amestecat cu acelea duo, pentru aceea au luat fiiul
tău acestea, ca să întreacă pre tot omul la cunoștință, însă pentru acest
lucru ascultă și oare care spunere“.

PILDA FILOSOFULUI SYNDIPEI

Era un împărat care avea lîngă sine mulți filosofi, dintre care
unul era mai mare, și acela era și astrónom. Deci s-au născut un fiu
filosofului celui mai mare, și au spus oare cine împăratului că cutăruea
filosof i s-au născut astăz fiu. Iară împăratul au chemat pre astronom^a
și astronomul au zis : „Mai nainte de nașterea coconului am ispitit cu
stele norocul copilului, și am văzut, o împărate ! că are norocul oamenilor
132 răi și al tîlharilor carele mulți ani / va să trăiască, și la 13 ani ai vieții
sale va să facă mari răutăți“. Iară filosoful, tatăl copilului, au zis astro-
nomului : „Oare acestea toate după adevăr le-ai zis împăratului pentru
copilul ce mi s-au născut mie ?“. Astronomul au răspuns : „Adevărul
am zis, o, filosoafe ! că, cu deadinsul am cercat pentru norocul copilului,
și am aflat că va să fie hoț și vătav de hoț“. Iară filosoful au zis îm-

^a Ca în greacă — *astrolog*.

păratului : „Eu, dară, o, împărate ! pre copilul meu voiu să-l pedepsesc la rîndueală, ca nice odinioară să facă lucru ca acesta, ci mai vîrtos îl voi face pre el să fugă de nește lucruri ca acestea rele“. Iară cînd au fost copilul de 8 ani l-au înțarcat ca să nu mai sugă laptele mîni-sa ; apoi l-au încueat într-o casă, și acolo îl hrănea și-l învăța toată învățătura și înțelepciunea. Iară pedepsitul, tată-său n-au lăsat pre / nimenea să între la dînsul, nice pre el să iasă din casă vrodată. Carele așa crescîndu-l și învățîndu-l, s-au făcut de 15 ani ; ș-au zis tatăl copilului : „O, fiiule ! mîne voiu să merg la împăratul, ci să știi că voiu să te iau și pre tine, ci, după obicei, să te închini și să privești spre împăratul“. Deci, filosoful așa învățînd pre fiul său, iară tînarul, dacă au auzit că va să meargă la împăratul, să nevoea spre cuvîntul tătîne-său și zicea în mintea lui : „Eu nice odinioară n-am văzut pre împăratul, ci, de vreme ce zice tatăl meu că va să mă ducă la el să mă închin lui, trebueaste să duc și eu la împăratul nescăi lucruri mirositoare, ci eu mă rușinez a cere aceasta la tatăl meu, însă voiu face așa“. Atuncea, între cea noapte au eșit, pre ascuns de tatăl său, și au mers la casăle

134 împărătești, neștiind unde merge, și ale cui sînt / casele, și cu unealta care avea în mîni, au gaurit păretele și au intrat în lăuntru, nimerind tocma la patul împăratului ; iară împăratul deșteptîndu-să l-au văzut și s-au îngrozit temîndu-se, zicînd în mintea lui : „acest tîlhariu, de nu ar fi avut putere, n-ar fi cutezat să între la un ceas ca acesta, noaptea, în case împărătești. Și, de voiu sta împotrivă, mă va ucide“. Deci au tăcut împăratul și i-au dat îngăduială hoțului nezcîndu-i nimica ; atuncea tînarul s-au întins la hainele împăratului, și luîndu-i o haină scumpă, au ieșit afară din casă, și îndată au mers de au vîndut-o. După aceea au cumpărat lemne mirositoare, iară împăratul n-au cunoscut pre hoțul acela, cine este. Și a duo zi au luat filosoful pre fiul lui, și ducîndu-l la împăratul, i s-au închinat lui ! iară copilul îndată au dat împăratului /

135 acele lucruri mirositoare. Deci, au început filosoful a lăuda și a cinsti pre împăratul zicînd : „În veci să trăiești, împărate ! iată, am adus pre fiul meu la împărăția ta, pentru care au zis astronomul că la 13 ani va începe a să face hoț și tîlhariu ; iată acum, că este de 15 ani și nice un furțișag n-au făcut ; așa, astronomul este mincinos, și despre aceasta să cunoaște cum că cite mai nainte le-au zis, sînt toate bîrfele. Iară împăratul s-au mirat de aceste cuvinte, și după aceeaia socotind bine chipul și fața copilului, l-au cunoscut cumcă acela este cel ce i-au gaurit păretele, și i-au furat haina cea împărătească, și au răspuns filosofului : „Cu adevărat acesta este hoțul care au intrat în noaptea trecută, în casa mea, și au furat haina mea cea împărătească“ ; și din

136 lucru acesta s-au încredințat cunoștința cea / mai dinainte a astronomului, și, cite au zis și zice, sînt adevărate.

Dintraceasta pildă să știi, puternice împărate ! cum că la nașterea fiește căruia este oarecare săvîrșire osăbită dela Dumnezeu, precum au fost și la fiiul tău, că nu la începutul vîrstei, cînd era copil au învățat, ci după aceea, la vîrsta bărbătească. Deci, împreună cu dînsul au venit lucrurile cele lăudate și foarte pline de norocire, iară la nașterea copilului filosofului au venit nenorocirea, lucrurile cele rele și urîte. Aceste

cuvinte spuind Syndipa împăratului s-au dus foarte dăruit de împăratul, la casa lui.

După ducerea Syndipei au zis împăratul către fiul său : „Spune-mi, iubitul meu fiu ! în ce chip te-au învățat dascălul tău, Syndipa, atîta filosofie ?“ Iară coconul au răspuns : „Dacă m-au luat dascălul meu
137 dela / împărăția ta, m-au adus la casa lui, și îndată au mărit o casă și au spoit cu var. După aceea, cîte au avut să mă învețe, le-au zugrăvit pre pereți, și toată istoria au scris-o și au despărțit-o cu slove, și cu nevoință toate le-au orînduit, zugrăvind soarele, luna, și stelele. Încă au mai scris și capetele înțelepciunii, ale cunoștinții, și ale dascălii[i].

Capul cel din tîiu au scris : pentru omul cel nepedepsit și batjocoritoriu, că unul ca acesta, în mijlocul fraților și al prietenilor prigoane rădică.

A doilea. Pentru oare care filosof ce învață pre un om, fiind că
138 un om / ca acesta mare folos face prietenului său.

Al treilea. Pentru bărbatul cu minte înșelătoare și viclean, căci om ca acesta nice odată nu conținește gîndind meșteșuguri cu răutăți, osîndă asupra vecinului său a aduce.

Al patrulea. Pentru omul cel ce pedepsește fără cuviință pre alt om ; cum că au din boală, slăbiciune, au din vro întîmplare omenească, întral său trup au luat grozăvie.

Al cincelea. Pentru cel ce să face judecătoriu sau împărat, să nu
139 facă răspuns de / judecată, pentru fiește ce lucru, mai nainte pîne va auzi lucrul bine și-l va adevăra și lămuri.

Al șaselea. Pentru omul pizmătăreț și răvnitoriu altor oameni care petrec bine și cu norocire, sau căci au diregătorii laudate și, pentru aceasta, să îmbogățesc, sau pentru căci să nevoesc spre avere, sau dela părinți o au moștenitoare ; și acel om îi pizmuește pre dînșii și să întristează topindu-să atîta, cît nu-i poate sa-i vază pre dînșii.

Al șaptelea. Pentru că nu să cade neștine să nedăjduească spre om fără de minte și nebun. /

140 *Al optulea.* Pentru că cu dreptate și cu cuviință este a iubi pe toți oameni, și ca să nu facă rău și să răsplătească rău.

Al noolea. Cum că să cade fiește căruia om, precum iubește să facă lui oamenii, și el să facă așijderea lor. Iară mai pre urmă,

Al zecilea cap. Sfătuește precum cu oamenii cei ce lucrează lucruri păgînești și fapte rele și asupresc pre săraci, să nu facă preteșug cu dînșii. /

înse acelea numai pentru cărțile bisericești le mai putem încă, o vreme, întrebuința, în limba daco-romaniască.

Cu greu e formos și cu bună înțelegere a scria și a preface cărți. Numai aceia știu care au cercat, aceluia dară să și cuvine să prejudece
XVI cartea, dară nu fieștecăruia care poartă / pălărie și căciulă, căci zavistia nu știe cinsti cele de folos.

Priimește dară cărticica aceasta, iubite al meu cetitoriu! Și întru cetirea ei urmează albinii cei iubitoare de ostăneală, și atunci vei cunoaște că dulci sînt gîtlejului nostru rodirile pre însuș holdele noastre crescute! Culeje din trînsa trandafiri mirositori și în veac neputrăzitori și-ți împodobește cu dîșii inima, mintea și sufletul tău, și așa făcîndu-ți *starea* sau *statul* tău mai desăvîrșit, vei fi norocos și fericit... / ...

În Becicherecul cel Mic
în 2 iunie 1802

Al tău
De bine voitoriu,
Dimitrie Țichindeal,
Învățătoriu Naționalic / ...

- 25 Cărți! Fraților, cărți! Cărțile cele prea iubite și prea dragi și neprețuitul dar ceresc luminatei minți a le prea frumoaselor fice! Iale acuma pre pămînt și pre mare împărătesc. Și înțelepte leji dau. Iale bat războaie și biruesc! Iale slujba norodului celui bine norocos, tocmai pînă la stele o rădică și o înalță! Ci, spre aceasta poate cineva să-mi răspunze: că noi, românii, pînă acuma nu avem așa cărți care ar fi vrednice de a să typări, și nu iaste cine să le prefacă. Și banii a multor însoțiri de obște stau în zadar. Spre aceasta lesne s-ar putea face împărțire și arătare. Că se-ar afla destule fete care ar putea prea frumoase și alese cărți despre cele nemțești, latinești și muscalicești, încă și de pre italienești și franțoești, în limba noastră a preface, de și-ar vedea și ei vreun folos. Deci, lasă pînă acuma se fie tocmai așa, iară, are spre ce se chieftui banii cei de obște mai bine decît spre turnuri? Mai întîiu să se
26 aleagă din obște / oare cîți tineri cu bun nărav, plecați spre învățătură și ascuțiți la minte, doi sau trei sau și mai mulți, precît va fi și puterea obștii, și se se trimite cu chieftuialele obștii, ca se se învețe; care, cînd se vor învăța bine, vor fi în obște învățați învățători și dascăli de prunci și vor scoate și vor preface cărți, iară pînă se vor învăța ei acolo, noi vom zidi aici. Ce? Turnuri? Uh! Mă sugrumi de tot cu turnurile tale! Încă nu ie vremea de aceia, mainainte se zidim doao de comode și prea frumoase școli, una pentru feciori și alta pentru fete, ho! ho! pote că tu vrei și fetele se se învețe! Încă tare voiu, precum și feciorii; se nu se nădăjduiască nici odată un norod, pînă în veac, că va veni întru luminarea minții, întru carele rămîn muerile întru prostie și varvarie. Prea înțeleptul și îmbunătățitul Socrat s-au ținut laudat, ucenicilor lui prea înțeleapta Aspazie se se chiește; cea cu pomenirea fără de moarte crăiasa anglezilor, slăvita Elisaveat care patru zeci și cinci de ani cu prea înțeleaptă ocîrmuire a crăirii /

27 sale au arătat la toată lumea precum că și muerile cele crescute bine și luminate la duh, și la inimă, cu nimica nu să osebesc de bărbații cei viteji heroicești. Papa Sicsit^a cel știut al cincilea, nici cât nu s-au îndoit cu mintea ca pre ia se nu o asemenea lui Heneric celui Mare și tocmai luiși, numindu-o pre dînsa cea Mare la crieri; aceasta e oglindă de doao sute de ani, însă noi am văzut, în zilele noastre, nu de mult trecute, pre Ecaterina a doaoalea, care ei asemenea nu au fost, împărăteasa muscalilor, în toată lumea vestită fiind.

Deci, și aceste ale noastre fetișoare spre nimica alta nu sînt născute, ci ca cu vreme să fie și iale maice, care cînd vor fi luminate, ce nădejde va fi de luminarea cea de obște! Drept aceasta dela cinci ani a vîrstei pînă la doisprezece, în toate zilele, fără de duminica, doao ceasuri înainte de amiazezi și doao după amiazezi, în școală trebuie se petreacă, istoria, gheografia, loghica și învățetura filosofiei de nerav trebuie bine se învețe. Că istoria / le va învăța ce s-au întîmplat... / Oare mai rămîn bani? No, aduceți încoace, apoi nu aveți grije; acuma să mai zidim încă o bolnițe sau un ospital și lîngă dînsul o grădină mare, întru care vom sedi multe rînduri de plop, castani, duzi, stăjari și alți pomi, unde bolnavii noștri vara să vor preumbla și să vor răcori. Iată zidiri și chieltuiale prealăudate și cu totul dragostei cei evangheliicești și înțelejerii cei sănătoase asemenea și întocmai! Deci, acum, cîți bani vă întrec în cînte să vă fie, nu voiui mai mult / nici un greș; zidiți acuma turnuri și tot ce vi să pare spre înfrumusețarea bisericii, și a cetății. Cînd ne vom întîlni altădată, voiui spune că la școală trebuie o bibliotecă! Însă, de această dată va fi destul, căci cine cere de odată mult, să întoarce cu traista goală înapoi. .../...

34 Romanii țineau *Lupercalia* pentru ca se nu le mînce lupii oile. Aceasta
35 țin / romanii pînă în zioa de astăzi, noemvrie 12, 13, 14, 15, 16, 17, Serbătorile lupilor și nu îndreznesc a tăia nimica cu foarfecele, ca se nu mînce lupii oile. Tocmai dela romanii cei dedemult care, februarie, în 22, aveau serbătoarea dumnezeiții *Fornicalia* sau *Fornicas*, adecă Cuptoriul s-au zis, care în alte jertve aprindeau grîu cu pae ne îmblătite, în cîntea dumnezeiții, au luat și pînă în zioa de astăzi îl țin, că la Lăsatul de carne, adecă în zioa de zăpostire a Postului Paștilor, că eu țin minte că făceau feciorii foc seara și aprindeau hodalite făcute de pae, înse aceasta s-au oprit dela stepîniri pentru pricina focului. Iară în 1 maii țineau romanii serbătoarea *Umbracolarum*, adecă a umbrărilor, și atuncea cu ramuri verzi și făceau umbră înaintea căsilor și poneau frunzari, deci acest obicei se ține și acuma, că romanii în 1 maii pun armindenii înaintea căsilor. Romanii țineau serbătoare în cîntea lui Joi dumnezeu, *Sementinas Ferias*, adecă serbătorile holdelor, ca grindina se nu le strice /
36 holdele. Acest obicei tare îl țin romanii aceștea de acum, că joile din Paști pînă la Rosalii^b foarte le păzesc și întru aceste zile nimica nu lucră, ca se nu le bată piatra holdele. În 24 iunie romanii țineau ser-

^a Sicsit! adică al cincilea papă cu numele de *Sextus* (al șaselea).

^b Tichindeal cunoaște și transcrie din manuscris *Scurtă cunoștință a Istoriei românilor* de Clain.

- bătoarea *Fortunei*, adică a *norocului*. Acest obicei au țin românii până în ziua de astăzi, că în 24 iunie fac cununi de flori de sunzuiane și le aruncă pre case și zic că e norocos acela, a căruia cunună nu cade de pre case jos, și nenorocos socotesc pre acela, a căruia cunună cade de pre case jos. Românii strigau în joc și cântau în viersuri; așa fac și românii, că zic *iacă-tă-mă, sărută-mă, mîndro*, și altele. Românii duceau mireasa cu steag la casa mirelui; și aceasta și acuma fac și românii. Așijderea românii puneau în mînă la mort un ban, ca se poată plăti vama, cînd va trece la campurile eliseești, iară pre mortul îl petreceau rudele cu capul gol pînă la groapă și făcea ospățul morților; de atunci pînă acuma țin și românii obiceiul acesta. Macar de și sîntem noi strene-poții / romanilor, precum se poate vedea din obiceiurile aceste de acum, carele țin românii, tot nu ar trebui se le ținem noi, că moșii noștri multe rele, pentru faptele lor au răbdad, nu e drept și noi se petrecem întru lucrurile lor, că, de vom crede ca ei, vom fi idoli^a, iară nu creștini luminați. Și iară, din vremile cele dedemult s-au obicinuit românii cu descîntece și vrăji, și pînă în ziua de astăzi le țin (înse prostimea), așa cît, cînd se nasc, vrăjesc, cînd se botează, vrăjesc, cînd se însoară sau mărită, vrăjesc, cînd intră în beserică, cînd stă în beserică și cînd iese din beserică tot vrăjesc, la serbători mari vrăjesc, cînd se betelesc, cînd mor încă vrăjesc, și pentru ca să poată merje sufletul la Dumnezeu încă vrăjesc, cînd cumpără, cînd vinde, cînd merg se fure, cînd merg la judecată, vrăjesc, și toată întîmplarea și tot beteșugul au a lor osibite descîntece și farmece. Și pentru fiește care descîntec are vrăjitoarea osebit dar, cinste și plată. Cînd ar vrea omul se arate de osebi fieștecăre descîntătură, / care mai bine ar fi fost nici se nu se fie mai auzit de dînsele, ce fac vrăjitoarele, ce cuvinte idolești și turcești^b întrebuintează în vrăjile și minciunile lor, și cum oamenii cei proști le țin și le cred ca pre niște leji firești și dumnezești, i-ar trebui multă hîrtie și mult se vorbească. D. Ioann Petrovici, protopresvyterul Hasiașului, la anul 1794, fiind eu învățetoriu tinerimii în Belinți, îndată după ce au înțeles că au venit aci, în sat, vrăjitoarea de la Drăgoești, au poruncit de au prins-o și luînd dela dînsa făina, cucuruzul, lingurile, cocoșii, blidele, pînza și alte toate carele căpătase vrăjitoarea cu minciunile ei și împărțindu-le seracilor, iară pre dînsa cu rușine au scos-o afară din sat și cu paze trimeșind-o din sat în sat, pînă la Drăgoești, spunindu-i că supt mai grea pedeapsă va fi, de se va mai arăta. Dară ce ziceau oamenii? Strigau zicînd că protopopul nostru n-are leaje și e mai rău decît turcul, că nu lase vrăjitoarele în sat. Acest de laudă vrednic protopop, multă nevoie au răbdad / până au dezrădăcinat din protopopiatul seu, se nu să mai deae nafura cu vin, în ziua de Paști; multe nevoi și supărări dela oamenii cei proști capătă aceia care vreu să le strice serbătorile cele idolești și obiceiurile cele bătrîne, prin care cad ei în varvarie și tirănie. Înse, aceste oarecîteva obiceiauri s-au pus aicia numai ca

^a Nu idoli, ci idolatri.

^b Dacă Tichindeal ne-ar fi transmis aceste cuvinte „idolești și turcești” pe care avea posibilitatea să le culeagă, folcloristica de astăzi i-ar fi recunoscutoare.

se se vadă ce putere au obiceiurile cele bătrâne și precum că de multe ori să află omul la mare nevoie împotriva lor vorbind. Pentru aceasta, după mai mare parte mi-au fost mie scrisoarea aceasta spre plăcere și bucuros răspund spre dînsa ca se nu las la nimenea nici cîtă îndoială că doară aş aduce eu ceva, cîtu-i mai puțin, împotriva credinții. Deci, lase se cetească fiește carele acest răspuns al meu, apoi va vedea și va cunoaște adevărul, de-i va plăcea adevărul./...

- 72 Mă întrebi ce m-am întrarmat asupra posturilor și asupra rugăciunilor celor lunji, și asupra serbătorilor celor multe, și ce sminteală îmi fac, de m-am rădicat cu așa armă asupra lor? Cetește în Sfînta *Evangelhie*, apoi vei vedea ce au smintit și pre Mîntuitoriul nostru tocmai acestea lucruri, de au strigat asupra lor, și pre farisei pentru aceaia îi ocărea grăind: „Vai voao, fariseilor și cărturarilor fățarnici! Care cu postul călfăziți fețele voastre, și vă rugați pre uliți și prin unghiuri, ca se vă vază oamenii”. Întrebuințările / cele rele, care în
- 73 vremile acelea se făcea cu aceste lucruri, se fac și astăzi, și ori care priimește învățetura lui Hs. și o conoaște și o iubește, și acela trebuie toate cîte a urît Hs., se urască, și spre ce au strigat Hs., să strije și se urască și el. Doao zeci și cinci de ani am petrecut eu cu osebite noroade de lejea noastră, în Țara Grecească, în Albania, în Bosnia, în Servia, în Țara Românească, în Moldavia, în Țara Ungurească, în Bănat, și ori unde place, puțin, de nu tot norodul de pre nimica de pre alta, nu se conoaște că e creștin de Biserica Răseritului, fără numai depre posturi și depre serbători. Dară cum postesc? Hei, fraților! Dumnezeu toate le vede și le aude! Ce e drept, trebuie să vorbim! Că nimenea altul nu postește fără numai oamenii cei desevisșit săraci, și ceia ce viețuiesc pre pămînturile cele neroditoare, și cîte vreo cîteva luni în an, de ar avea numai pîne și mălai, li s-ar părea că au prînzuri împărătești. Acești ticăloși, mai mare parte a vieții sale postesc, înse de cumplita nevoie, dar aceia /
- 74 carii au multe feliuri de mîncări, care le numim mîncări de post, zeitin, vin, nici odată în veac nu postesc (înse trebuie să știe că eu, acea nu țin post, cînd omul nu prînzește, ci numai cină, nici aceaia, cînd nu mănîncă carne, ci se umflă de păsulă și de curechiu pipărat de-i pocnește foalele și i să asudă fruntea). Însă, îmi vei zice, Serafime, dară ce sminteală iaste de aceaia? Obiceaiu e bătrîn, lase se se țină, să de nu face nici un bine, dară nici rău nu face. Ha, aicia te voiu! Că nu face nici un bine, aceaia de mult au cunoscut oamenii cei înțelepți, înse iată nevoie că face mult rău, știi tu bine că oamenii noștri omor pre om ca pre o capră selbatecă, apoi pentru aceaia postește, furțișagurile, minciunile, jefuirile, nedreptățile, și toate răutățile nădăjduesc că cu păsula cea pipărată le vor vîntura, și ca cu tresnetul le vor risipi și goni. Nu iaste împuțiciune și necurăție și spurcăciune, care se nu gîndească el că cu chiselița cu oțet, cu ceapă și cu usturoi nu s-ar spăla și sterje. Însă,
- 75 de s-ar posti, precum Sfîntul Apostolul / Pavel învață, numai pentru înfrînare, de a sa voe, iară nu de silă, cine ar fi atîta nebun să strije asupra postului? /....

STIHURI CĂTRĂ DUMNEALUI / HAGI CONSTANDIN
POPP / DESPRE / ACATHISTUL ȘI PARACLISUL /
SFINTEI CRUCI, / CARE DIN RÎVNA CEA CREȘTI-
NEASCĂ L-AU DAT / ÎN TYPARIU SPRE A SĂ ÎM-
PĂRȚI ÎN DAR / PRAVOSLAVNICILOR BISERICI /
NEUNITE. / ANNUL 1802, mai 21 * /

Constandin și cu Elena au aflat cinstita cruce,
Iar tu, creștinilor o împarți cu rîvnă dulce.
Adevărat că drept urmezi,
Crucea să întemeezi.
Constandin împărat tare,
Iar tu cu credință mare.
Creștinătatea 'nflorești
Și cu crucea-i întărești.
În dar o împarți la noi,
A fi încredincioși ca voi.

*

Ci Dumnezeu cel puternic,
Să te facă 'ntre noi harnic,
Ca în mulți ani să trăești,
Pre noi să ne ferești.
Cu credința ta cea tare,
Ce e lumii luminare.
Și neamul să-ț înflorească,
Pre oameni să folosească.
Întru cinstea părintească,
Cu laudă creștinească./

* În -4, 2 foi. BARSr (653 A)

IOSIF AL DOILEA CU MILA LUI DUMNEZEU ALES
AL ROMANILOR, ÎMPĂRAT / PURUREA AVGUST,
CRAIUL APOSTOLICESC / AL GHERMANII, UNGARII,
BOHEMII, DAL/MAȚII, CROAȚII, ȘI SLAVONII
ARHI/POVEȚUITORIUL AUSTRII ; IPROCI * /

Cinstiților și de bun neam, iproci ! De vreme ce binele supușilor noștrii celor credincioși pravoslavnici de Legea Grecească pofteste dela noi, ca în rîndul împuținării sărbătorilor, aceiaș împărătească și părintească purtare de grije să avem cătră dînșii, carea și cătră cei Ne-uniți o-am arătat, și voao, crăescului nostru Gubernium, prin preaînaltul în 7 zile avgust, anul 1786, supt numărul 8861 dat reșcriptum al nostru cunoscută a vi-o face ne-am milostivit, și pentru aceastaș pricină și pentru ca, în cît e cu putință, întru toată aceiaș rînduială să se ție între Uniți și între Ne-uniți, foarte de lipsă iaste ca sărbătorile care noi, pentru Biserica Ne-unită a Răsăritului le-am așezat, acelea și pravoslavnicii cei de legea grecească să le ție (afară de aceia ce pentru fiește care neam de osebi s-au fost dat, adecă a S. Sava Arhiepiscopul, a S. Sfințitul Constandin și Elena, și a S. Paraschevei). Drept aceia spre plinirea acestora, milostivește rînduim ca, de acum înainte, și numiții pravoslavnici de legea grecească numai acelea sărbători să le ție, care aici urmează, adecă : .../

Dintru care chiiar să înțelege cumcă toate sărbătorile care aici nu sînt însemnate, trebue să se socotească a fi dezlegate și scăzute.

Însă după rînduiala, carea prin înaltul răsript al nostru din 7 avgust o am arătat, și acum poruncim ca sărbătorile și cele legate și cele deslegate, tot deauna cu împărătescul nostru nume, preoții (în biserică) să le vestească norodului. Și această preaînaltă a noastră rînduială tuturor judecătorilor și deregătorilor locurilor să li să facă în știre, dînduli-să înainte cumcă bună grije să aibă, ca sărbătorile care pentru pravoslavnicii cei de legea Grecească le-am întărit și le-am așezat a să ținea, să se vestească a fi legate ; iară celelalte să se vestească deslegate întru acesta chip, cum întru cele deslegate fără de împedecare fiește carele să-ș poată lucra lucrurile sale. Iară de cumva, undeva, aceasta prea înaltă a noastră poruncă nu s-ar ținea, atuncea episcopilor locuri-

* 2 foi, 29 X 16,5 cm. Este republicarea înștiințării date la Viena, 1 ianuarie 1787 (BARSR, Foi volante, nr. 797).

lor, sau, de va fi lipsă, și deregătorilor celor mai mari să se facă înștiințare.

Așijderea și aceasta poruncim, ca preoții cei pravoslavnici de Legea Grecească să nu să îndestuleze numai cît cu gura au vestit norodului sărbătorile cele deslegate, ci și ei însuși întru acele zile lucrînd la cîmp și la alte trebi, să dea pildă bună; așijderea, mai marii locurilor prin semne din afară, precum sînt slobozirea tîrgurilor întru aceste zile, deschiderea boltelor și oprirea jocurilor (unde numai în sărbători să păziia acestea), să se sîrguiască deplin a arăta cumcă aceste sărbători sînt deslegate.

Așijderea vor putea și pravoslavnicii de legea grecească, de aci înainte, a ținea sărbătorile sfinților întru a căroră cinste ar fi vro biserică sfințită (adecă hramul). Iară nădăjduim cum de aici înainte și arhieriei cei pravoslavnici de Legea Grecească nu vor sfinți vreo biserică, nici vor alege hramul întru cinstea vreunui sfînt ca acela, a căruia sărbătoare au s-au deslegat, sau nici odată n-au fost legată. Drept aceeaia, pentru mai mare încredințare, și episcopii cei pravoslavnici de Legea Grecească datori vor fi, în sfîrșitul fieștecăruia an, a trimite voao catastihul bisericilor care preste an le-au sfințit. /

Această împărătească a noastră rînduială, voao, crăescului nostru Gubernium, cu o poruncă ca aceasta vi să face în știre, ca spre plinirea ei toate cele ce sînt de lipsă despre toate părțile să rînduiți, și așa să așazați lucrul, ca împuținarea sărbătorilor la Uniți și la Ne-uniți tot întru aceeaiaș vreme să se înceapă.

Dat în Vienna, 30 ianuarie 1787.

IOSIF, m.p.

Carol, grof Palfi, m.p.

Alexandru Pastori, m.p.

CUVÎNT PE SCURT DESPRE ULTUIREA VĂRSATU-
LUI DE VACĂ SPRE ÎNTĂRIREA INIMII PENTRU
TOTI PĂRINȚII DIN ARDEAL, AȘEZAT DE MIHAIL
NAIȘTETER PROTOMEDICUL ÎN MARELE PRINȚI-
PAT AL ARDEALULUI, LA IOANN BART, 1804 /

- 3 Cumcă fiește ce lucru nou, în cît să atinge de folosul lui, ori ce obiectum¹ ar fi, întie stîrnește o de obște luare amînte, și îndată după aceeaia o mulțime de următori, precum, despre altă parte, un număr nu de puțină socoteală de împotrivnici află. Este o experiențe², așa de demult, cît adevărul aceștia nice de o dovadă mai încolo n-are lipsă. /
- 4 Nice decum nu-i lucru vrednic de hulă, că înțelepciunea omenească cea sănătoasă nu crede îndată orbește, mai ales cu prilejul descoperirii a niscari adevăruri noao, în osebitele feluri a științei omenești, ci mai virtos lucrul întiiu curat îl ispitește, mai nainte de ce ș-ar spune ia judecata sa despre vreo părere noao. Întru aceeaia sint totuș o mulțime de aflări, a căroră folos au nefolos, măcar că spre tot neamul omenesc să întinde, de obște, dela fiește care om din însoțirea orășenească, după firea lucrului, nu să poată ispiti. Întru aceste întîmplări cum trebuie norodul să se poarte, dacă almintrilea vrea să aibă folôs din descoperirile sau aflările cele noao? Cu adevărat judecata sa, în lucrurile care sint
- 5 afară de puțința cunoștinții sale, / trebuie, despre o parte, să o supue judecății bărbaților celor ce înțeleg lucrurile, sau, după ce lucrul cel nou s-au făcut de obște cunoscut, din lucrările sau faptele lui, care să arată, trebuie să închiiac despre bunătatea sau răutatea lui, precum spre pildă conductorul³. Aflîndu-să pentru paza de pagubele vremii grele, și după aceeaia în țara nemțască și întralte țări întrebuintîndu-să, oamenii carii n-au avut nici o cunoștință despre materia electrică (și aceeaia era cea mai mare parte), nu numai n-au cuprins cum să fie cu
- 6 puțință o mijlocire de pază ca aceeaia, ci încă judeca că aceeaia ar fi / o împlintare îndrăzneată în lucrurile cele dumnezeiești, întru aceeaia fiind că judecata fizicilor⁴, celor ce cearcă și ispitesc lucrurile, au fost spre

* Titlu în BRV : M. Neustädter, *Ultuirea vărsatului*, Sibiu, 1804. Tradusă din nemțește ; trimisă ca foaie volantă de Guvernul Ardelean, s. nr. 6318/1804.

¹ Obiectum să zice ori ce lucru despre care să poate zice ceva.

² *Experiențe* îi cuvînt latinesc și să înțelege prin el cunoștința prin simțiri, adică : prin vedere, auzire, pipăire, și celea lalte dobîndite./

³ Conductorul este o unealtă de fier sau de aramă, rotundă ca un sul, care trage la sine materia electrică, din care-i fulgerul și tresnîtul./

⁴ *Fizicii* sint carii ispitesc firea lucrurilor./

părtinirea aflării aceștia. Stăpînirile cele înțelepte, în mai multe locuri, au făcut și au pus conductorii, lăsînd mai încolo, cu vreme, cea mai mare parte a norodului să se învețe mai bine.

- 7 Acum, laudă lui Dumnezeu, aceasta s-au făcut, și fiindcă nenumărate pilde folosul acestor mijlociri de pază l-au pus afară de toată îndoiala, în zilele noastre însuși omul cel prost care prin experiențe despre acestea s-au învățat, nu să îndoiască, nice nu să îngrijază cum ar fi, adevă, acelea cu puțință. Batăr / că dintre o mie, nice unul până în ceasul de acum, pricina și lucrarea aceștii folositoare aflări nu știe să o tilcuiască.

- 8 Am socotit a fi de lipsă să fac mai înainte această mică însemnare, ca să trec la un obiectum care, de puțin, așa la multe capete gînditoare le da de lucru. Și nesocotind ispitele sau probele care s-au făcut cu fôlos, totuș la o parte mare a publicumului¹ n-au aflat dorita intrare, care pentru mărimea lui, dela el să putea aștepta. Eu judec că cea mai mare, mai atîrnătoare descoperire sau aflare din veacul al optsprezecelea, care acum au trecut, în *ultuirea vărsatului de vacă, ca o / adevărată mijlocire de pază împotriva vărsatului firesc.*

De cînd această foarte folositoare aflare pentru tot neamul omenesc, prin vestitul anglicescul doftor Iener s-au vestit, în toate țările cele mai poleite ale Evropii, ba și în celealalte părți a lumii, de mai mulți ca de o mie de doftori, cu multe mii de persoane s-au făcut probă cu norocită urmare, cu adevărat în osăbite țări, spre pildă: în Anglia, în Franția, în Dania și mai încolo, spre ajutorința acestui sfîrșit înțelept, au făcut de obște rînduiale, înștitutumuri². /

- 9 Această aflare foarte de amăruntul s-au tras la ispită și până în zloa de astăzi, întru toate, numărul scrisorilor care trec peste mai multe sute, care acest obiectum ș-au ales spre sfîrșitul luării sale aminte, această, cu un cuvînt, asemenea închiire au făcut. Cumcă *ultuirea vărsatului de vacă, este o mijlocire de țară sîngură nestricăcioasă de a să putea întrebuișa în toate modrurile vieții împotriva groaznicei și mai relei de cît ciurma, turbatei răotăși a vărsatului firesc, și cumcă numai*
10 *prin această cale sîngură poate fi cu puțință ca neamul omenesc / de această înfricoșată boală, în carea, numai în Evropa, în tot anul, mai multe sute de mii mor, să să poată mîntui.*

- Cine nu va crede cumcă după această de obște înțelegere mai a tuturor doftorilor despre adevărul și bunătatea aceștii aflări, după aceste mai multe sute de mii de probe, și cu norocire săvîrșite, în mai multe sute de mii de persone, în mai multe părți a lumii, în osebite felii de viață, cine nu va crede cum că fiește care părinte, de dragoste îngrijat, fiește care maică de simțire va grăbi cum va putea mai curînd, cu această
11 norocită mijlocire a să sluji, și pentru ca să-ș răpească pruncii săi / din

¹ Publicum însemnează obște./

² Înștitutum să zice tocmeală, lege, obicei.

infricoșata perire a vărsatului; ei, fiind că după experienția a multe sute de ani, această boală este foarte omoritoare și pentru că această împungătoare de cunoștința sufletului aruncare (*tu ești omorătorul pruncului tău, că tu l-ai fi putut mîntui,*) dela sine să o poată depărta. Și totuș, îmbătrînitele preiudițumuri¹ și înrădăcinatele păreri, nenerădîntările în zisele înțelepților doftori și însuș neadevăratele și [sub] acoperemîntul relighii invălite, mincinoasăle închieri stau împotriva sporiului și lățirii unui lucru / foarte mare și pentru tot neamul omenesc foarte folositoriu.

În vremea de acum, multămită lui Dumnezeu, nu să află nice o țară, ba nice un oraș de ceva socoteală, în toată Evropa, în care modrul de a ultui vărsatul de vacă să nu fie aflat înțrare, dară cea mai mare parte a oamenilor, adecă norodul cel de rînd, încă stă împotriva primirei și aducerii la întrebuintare a aceștii mijlociri singure pârtoare împotriva groaznicilor pustiiri care să fac prin vărsatul cel firesc.

În Ardeal încă, batăr că urmările cele folositoare a ultuirii vărsatului de vacă, care prin doftorii cei înțelepți, în mai multe cetăți, orașe, / și sate s-au comendăluit prin mai multe mii de pilde, apriat sînt arătate, și batăr că prin întrebuintarea aceștiiia până acum, multe mii de prunci s-au scos dela moarte, ca și boala vărsatului care începuse a să lăți, în mai multe locuri ei s-au nădușit, totuș, înrădăcinatele preiudițumuri aceii mai mare părți a norodului stă împotriva aceștii folositoare aflări, și cu înălțitul meu praxiș², o durere ! adese ori o tristă experienție am făcut, că unii părinți nice decum nu vreau să lase în pruncii săi să vărsasce vărsatul cel de pază. Nu-i aci locul nice gîndul meu, ca să mă arăt a fi apărătoriu a modrului celui nou al ultuirii, lucrul cel bun să apară el pe sine, prin / norocitele sale urmări, nice nu-i sfîrșitul meu, ceva despre modrul și chipul cum trebue vărsatul cel de vacă a să ultui, nice mai multe să aduc înainte despre osăbirea cea ființască a cestui adevărat și a celui neadevărat vărsat de vacă care mai ales la începutul aflării aceștiiia, ne luîndu-să aminte cu grije au dat prileji acestui bun, nice ale mele luări aminte despre această materie nu le voi împărtăși aci, despre o parte fiind că acelea la mii de oameni s-au făcut cunos-cute, despre altă parte și pentru aceaia că aceste puținele folii nu pentru doftorii (carii pot afla izvoarăle de unde să-ș iae sfat), ci numai pentru orășeni, și pentru țăreni / sînt scrise, ca aceaia, prin punerea la olaltă a probelor celor multe, care în mai multe țări s-au făcut despre acest lucru, și prin scrisori, de obște s-au vestit, acest lucru mare cu străbateră la inimă să vi-l pui. Și aceasta, ca un lucru ce să atinge de cunoștința sufletului, din datorie și din dragostea omenească să vi-o comendăluiese, acum cînd semnele vărsatului cel firesc (să înțelege despre locurile acelea și despre oamenii aceia carii se socotind toate dojenele n-au băgat nice o samă de ultuirea vărsatului de vacă, și prin urmare voi arăta, pe seurt, ce s-au făcut până acum și în țara noastră, prin povățuirea doftorilor

¹ Preiudițum să zice judecata cea mai dinainte, dară să înțelege judecata și cea cu greșală. Pecum să zice : așa am apucat, așa voi ținea, batăr că doară lucrul acela poate fi cu greșală./

² Adecă : în deprinderea deregătorii mele.

- 16 și a hirurgilor¹, / celor înțelepți, spre lățirea acești aflări. Pildele ade-seori lucră mai mult, adecă mai tare inima o mișcă spre primirea a ceva lucru, de cît multe cuvinte ascuțite filosofești, teoretice; deci, pre această cale a pildelor pornesc și eu, ca prin această puținică scrisoare să pociu adaoge ceva spre binele celor din preună cu mine orășeni... / ...

Dela o mie de ani încoace, în partea noastră de lume este cunoscut vărsatul. Locul lui să vede a fi Africa cea caldă (dară de bună samă, cum au răsărit el acolo, nu știm), în Evropa au intrat cu prilejul oștilor celor crucite. /

- 17 Și neștiința cea fără de grijă a oamenilor o pricinuit de s-au făcut la noi de moșie boala aceasta, din vremea aceeaia încoace s-au arătat nu numai prin o groaznică pustiire, adecă omorîre, care nice la o vîrstă de oameni n-au pârtenici ei, cu atît s-au făcut mai înfricoșată, că după luarea aminte a tuturor doftorilor, mai fiește care om, care n-au murit în pruncenie, și luînd puține întîmplări afară, trăbue să o pătimească.

- După socoteala care mai în multe sute de ani s-au făcut, partea a doaozăcilea a neamului omenesc, își pîiarde frumsețea, partea a doaoză-cilea își pîiarde / sănătatea prin boala vărsatului, iară pe a doaoșprăze-
18 cea o povățuiaște la groapă: în Ghermania omoară întrun an vărsatul 70 000 de prunci, prin urmare întro sută de ani, 7 milioane !!! Aceasta s-au făcut cunoscută prin un doftor grijelnic de binele de obște, și după mărturisirea a mai multor scriitori nu-i lucru mărit, de a nu să crede. Fiind că această boală cuprinde pre cea mai mare parte de oameni, în vîrsta cea tinăără, pentru aceeaia să numește vărsatul pruncilor, și, macar că nesocotînd lățirea cea de pretutîndinea, acum nu lasă în loc părărea a unor mai de demult doftori, carii i-au zis că veninul vărsa-
19 tului este cu omul născut, totuș este lucru netăgăduit, cum că acea boală, pentru puterea ei cea prinzătoare, fiind că prin / aer să răsădește, mai toate mijlocirile cele împotriva ei ajutătoare le face nelucrătoare, cu adevărat adusa *Ladi Montague*, la începutul veacului trecut, din Țara Turcească ultuirea vărsatului celui firese, au micșorat răutatea aceștii omoritoare și pustiitoare boale, dară nice de departe nu o împede-
cat, precum pofta cei iubitori de oameni, în tot anul încă multe mii, prin această boală, de mici s-au făcut jaf al morții, mai multe mii de frum-
seța lor cea înfloritoare a feții s-au jăfuit, sau prin toată viața bôlnav
s au făcut. Pe sfîrșitul al optsprăzecilea acum de curînd trecutului veac,
au fost ținut ca neamul omenesc cu aflare folositoare a unei mijlociri
20 nenșălătoare de apărare împotriva boalei vărsatului firese să să / îmbo-
gățească, adecă prin aflarea vărsatului de vacă. Fiind această aflare pentru tot neamul omenesc de mare atîrnare, o istorie scurtă a aceștii,
precum dela mai mulți scriitori s-au însămant, bine întru acest loc să
va așeza. / ...

- 27 În Ghermania, orașele Viena și Hanóvera au avut norocire de întrinsele s-au adus mai întie ultuirea vărsatului de vacă. În Viena, la începutu anului 1799, doi doftori au ultuit însuș întru ai săi prunci vărsatul de vacă. Mai întru aceeaia vreme au intrat prea vrednicul doftor

¹ Hirurgii sînt vindecătorii de ranele trupului, doftorii vindecă boalele dinlăuntru.

- de Carro, care această ultuire cu o rivnă nencetată și iubitoare de oameni, precum în Viena, așa și în alte ținuturi, o lătit pretutindinea ; această /
- 28 mijlocire de pază au aflat intrare în Bohemia, în Moravia, în Ungaria, povestirea, în citu-i despre aducerea și întrebuințarea ultuirii vărsatului de vacă în țara noastră, urmează departe mai în jos. / ...
- 33 După această, aci adusă istoricească arătare despre lățirea vărsatului văcesc prin toată Evropa, probele care s-au făcut și în țara noastră despre acest lucru pot face hotărîre. Și în Țara Ardealului curînd s-au lătit vestea aceştii folositoare aflări anglicești, cătră sfîrșitul anului 1800, a dus Școt, hirurg anglicesc (acela care înainte de vro cîțva ani, pe lord Mărtnai în cală lui cea de solire cătră Hina l-au petrecut), cu
- 34 prilejul călătoriei / sale prin Ardeal cătră Constantinopol (Teligrád), vro cîteva ațe de ultuit, unse cu materie de vărsat de vacă, în Sibiiu, și un bărbat foarte vrednic de cinste învățat, a căruia nume aci pentru sfiala îl fac, au făcut proba cea din tîi cu acest modru nou în iubiții pruncii săi și, au poate că materia s-au fost pierdut puterea de lucrat, sau alte pricini mie necunoscute s-au adăogat, destul că proba cea din tîi n-au avut sfîrșit bun. Și să vedea a fi spre scăderea aceştii aflări noao, dară în scurtă vreme după aceeaia, au dobîndit mai mulți doftori, nu numai în Sibiiu, ci și în alte orașe, materia adevărată de vărsat de vacă și în
- 35 toate părțile ultuirile s-au făcut cu așa norocite urmări, cît până acum și în patria noastră, în / multe mii de prunci s-au ultuit, la carii boala așa de lesne s-au așezat, și tocma asemenea așa de lesne au trecut, precum în toate cele mai sus pomenite țări. În Cluj, dela al 8-lea a lui octomvrie 1801, până în ianuarie 1802, s-au făcut 361 de ulturi cu vărsat de vacă, și până în zica de astăzi, această norocită aflare cu o nencetată rivnă să mijeă înainte ; cu o asemenea lucrare să sîrguesc doftorii din Bráșov, acest folositoriu modru al ultuirii, în ținutul lor a-l lăți, și toate urmările asemenea întăresc folosul cel ființesc al ultuirii vărsatului de vacă ; în Sibii și în unele sate din prejurul Sibiiului, dela doftorii și de la hirurgii de aici, mai în mulți de 4 000 de prunci s-au ultuit, pre
- 36 cum și în strajăment, lingă Sibiiu, asemenea / în Orăștie, în Broș, în Ibașfálău și întralte locuri, orașe și sate, care toate, aci a le aduce înainte ar fi pre lung, în multe sute de prunci, și cu adevărat cu cea mai dorită urmare s-au ultuit. Nice unul dintru toți aceștia, în carii cu adevărată materie de vărsat de vacă, cu cuviincioasa grije și supt purtare de grije doftoricească, s-au ultuit vărsatul de vacă, a căroră număr lesne sue până la 20 000, n-au căpătat după aceeaia vărsatul cel firesc, nu toate persoanele au fost priimiteare de vărsatul cel de vacă, dar aceasta nu o zis nice un doftor înțelept. Mai încolo, am avut și eu în trecuta iarnă, prilej nu numai luare aminte a face, cum că ultuirea cea apărătoare carea,
- 37 almintrilca, întâmplările cele grele a frigurilor ce mor cu scărlat / le stîmpără, adecă le mulcomește, ci și am luat sama cum că pruncii carii mai nainte mai mult au fost lînzezi, betegoși, după ultuire s-au făcut cu mult mai sănătoși.

EPISTOLA / GEORGII SINKAI DE EADEM / AD /
SPECTABILEM, / ET / CLARISSIMUM VIRVUM /
IOANNEM / DE LIPSZKY, / CAPITANEVM CAESA-
REO-REGII REGIMINIS / EQVESTRIS HVNGARICI,
QVONDAM / VECSEYANI, NVNC HASO- / HOM-
BVRGENSIS, / MAPPAE GEOGRAPHICAE / PROVIN-
CIARUM AD. S. CORONAM REGNI HUNGARIAE /
PERTINENTIVM ELUCUBRATOREM. / BVDAE, / TY-
PIS REGIAE VNIVERSITATIS PESTANAE / 1804 */

Spectabilis et Clarissime vir,

Quod desudans In Opere, cuius merces erit gloria sempiterna, me TIBI vix de nomine antea notum accesseris, consuluerisque, qualiter Valahica Ciuitatem, Oppidorum, Pagorum, Praediorum, aliorumque locorum nomina, ad popularium meorum captum, litteris latinis exaranda putarem? pro eo ac debui, condescensionem TVAM maximi aestimaui, ceu qui in perficienda eadem natione Valachica a triginta, quos ab anno 1774, Romae, Viennae, in Transylvania, et hic Budae ac Pestini collocaui in eruderandis, colligendis, et concinendis Annalibus vniuersae Nationis Valachicae (quos intra biennium Orbi litterato spectandos daturum me, spero) non defui, media quaerere, quibus Morum, et Ingenii cultura inter Valachos tanto facilius prouehi queat.

Propterea anno 1780. quo Viennae morabar Iussu Altissimo, Grammaticam Daco-Romanam tunc primum inceptam a Cl. P. Samuele Klein de Szád, locupletavi, atque in ordinem reduxi, typisque edi curavi, dein Altissimo Iussu immortalis memoriae Augustissimi quondam Imperatoris Iosephi II. Libros pro Scholis Valachicis partim verti, partim proprio Marte composui.

In qua occupatiane non tam pruritu aliquo res novas introducendi, sum quippe antiquitatis obseruantissimus, quam necessitate adactus, quò Grammaticam Valachicam componere queam, sedulo inquisiui in corruptellam Linguae Valachicae a materna Latina, et sororia Italica, litterasque auitas, Latinas nempe, ad analogiam Inclytae Nationis Croaticae, aliarumque in vsum Ciuilem solum (nam in Ecclesiasticis retinendas esse Cyrillianas, quis non videt?) reducere studui eo fine, quò facilius Grammatica ad certas paucioresque regulas exigi possit, quod cum Cyrillianis characteribus obtineri nequaquam potest.

* În -80 mic de VI + 9 pagini și o tabelă de corespondențe între literele chirilice și cele latine. Am inclus scrisoarea dedicatorie, cu caracter de prefață: *Spectabilis, et Clarissime vir !...*, interesantă pentru datele biografice și autobiografice pe care le dă Sinkai, în stilul său zgometos, sincer și plin de sine.

Pro cuius asserti majori euidencia ad TVAM, SPECTABILIS,
ET CLARISSIME VIR ! postulatam sequentem adnecto Tabellam

1

Tabella

DOCENS MODUM SCRIBENDI
VALACHICE, LITTERIS TAM CYRILLIANIS,
QUAM LATINIS.

I. Linguam Valachicam (etsi non nihil cum veteribus Dacica, Gothica et Slauiica commixta sit) Origine Latinam esse, is solum in dubium vocabit, qui illius prorsus ignarus est. Et

II. Valachos suam a Colonia, quam Traianus Augustus in veteri Dacia collocavit, ducere Originem, pariter ille tantum inficias ibit, qui in Historia minus versatus est. /

2 III. Traiani Coloniam illiteratam fuisse, quemadmodum fuere forsitan plures Boreales Nationes, negant, quin imo contrarium probant

A. Inscriptiones, quas in veteri Dacia erexere

1. Praefecti,

2. Legiones in ea collocatae,

3. Privati quoque, quas apud plures Authores, imprimis autem in mea earundem collectione videre est.

B. Introductio Religionis Christianae, quae testibus Tertulliano, et Origene, Eusebio item, et Actis Martyrum apud Bollandum, eiusque continuatores, saeculo secundo Aerae Christianae iam viguit in Dacia.

IV. Sed quibus Characteribus vsa est eadem Traiani Colonia ? Pro dubio principio Latinis, iisdem quippe Lapides inscripti sunt : postmodum vero quid vetat credere, eam etiam Gothorum, a quibus oppressa fuerat, characteribus vsam esse ? quemadmodum Itali, atque alii vsi sunt. Certum vero est.

3 V. Propaginem Coloniae Traiani prioribus septem saeculis, et ultra, vti non / potuisse characteribus Slaucis, praesertim Cyrillianis, qui tardius inuenti sunt, et adhuc longe tardius a maioribus nostris in Sacris adoptati, quibus tamen solis

VI. Linguam Valachicam ad amussim exprimi non potuisse, probant duae adinventae litterae ж et ѱ. Quod non leue argumentum est, Valachos prius semper characteribus Latinis vsos fuisse, ceu quibus adinuentae hae duae litterae adaequate exprimi possunt, uti inferius edocebo, nunc

VII. De caractere Cyrilliano, prout eodem vtimur, cuius

A. Vocales, et Dyphongi sunt : а. б. в-г. д. е. ж. з. и. ѱ-о. ѱ-с. v. ѱ. ѱ. ѱ, quibus sic utimur :

1. в

a. Solitarium, dum Praepositionem in significat, pronunciat, ac si haberet и post se.

b. Initio cuiusvis vocis positum, quod necessario fieri debet, pariter pronunciat, vt solitarium ; verum /

Quid ergo de aliis, et praesertim de alienigenis, qui linguam nostram addiscere vellent, supponendum? si hi characteres diutius, et mordicus, retinendi sunt, quibus Me Hercle, si Appollo concurrat, Grammaticam Valachicam nemo sribet; deberet/quippe ferme tot regulas figere, quot voces reperiuntur. Quod, si Latinas reduxerimus litteras, quam facile euitatu est!

IX. Litterae igitur Latinae (donec alter aliquis alium modum, sed fundatum in ratione, et facilitate linguam liberius addiscendi, constituerit) meo quidem hac in re sat diu versati iudicio, ad scribendum Valachice sic reducendae sunt, vt

A. Loco vocalium: а.ѣ.ѧ. et ж.ѣ.ѧ.і et н.ѡ. et о.ѡ. et ѡ.ѡ. Ponantur: а.а.а-ѣ-ѣ.ѣ-ѣ.і. o. u. y.

B. Loco Dyphtongorum: ѡ et ѡ.ю.

Ponantur: іа. іу.

C. Loco Consonantium: в.ц.д.ѣ.х.л.м.н.п р.с.

Ponantur: b.ç.d.f.h.l.m.n.p.r.s.

ш.т.ѣ.з.ж.ѣ.

s.t.x.z.j.v.

D. Loco duplicium: Ѳ.Ѳ.ѧ.

Ponantur: ps.st.th.

8 E. ч et к potest exprimi more Italorum per solum c quod ante e et i, sonat vt: ч, ante a, o, u, vt: к.

F. Non absimiliter possunt exprimi г et y per solum g, quod ante e et i sonat vt: y, ante a, o, u, vt: г.

G. In casu, quo scribendum esset ке, кн, vel ге, ги, scribatur: che, chi, et ghe, ghi, more Italorum.

H. In Pronominibus, quae incipiunt a к, loco huius scribatur qu, vt: каре, quäre.

I. Syllaba ti in fine vocum, et ante Vocales legatur vt ц. Quod, si тн esset exprimendum, scribatur thi.

X. Litteris Latinis scribendo Valachice, Spiritibus nullis indigemus, sed ad prolongandas vltimas Syllabas, quae desinunt in vocales, adhibendus est accentus Grauis/. De simplice i autem, et iu in fine vocum positus sciendum, quod medium sonum amittant, nisi illis apponatur accentus Grauis.

9 XI. Quibus ita observatis, non tantum Grammatica Valachica emendari poterit, verum et callentes linguam Latinam, vel Italicam, praesertim vero vtriusque gnari,/longe facillime Valachicam addiscere poterunt.

Tabella hac, donec alter meliorem litteris Latinis Valachice scribendi methodum demonstrauerit, spectabilis, et clarissime vir l ad Tuum commodum vtere securissime in exarandis vocibus Valachicis caractere

Latino, Dabam Budae, die 20. Septembris 1804.

Tuus perpetuus cultor

Georgivs Sinkai de Eadem,

AA. LL. Philosophiae, et SS. Theologiae

Doctor, emeritus Scholar. Director, et actualis Corrector Typi Valachici penes R. Typographiam Vniuersitatis Pestanae./

I
EPISTOLA LUI GHEORGHE ȘINCAI DE ACEEAȘI,
CĂTRE RESPECTABILUL ȘI PREAVESTITUL BĂRBAT,
IOANNES DE LIPSZKY, CĂPITAN ÎN REGIMENTUL
CEZARO-CRĂESC UNGURESC, CÎNDVA DE LA
BECI, ACUM HASSO-HOMBURGHEZ, ÎNTOCMITO-
RUL HĂRȚII GEOGRAFICE A PROVINCIIILOR CARE
ȚIN DE SFÎNTA COROANĂ A REGATULUI UNGA-
RIEI. LA BUDA, ÎN TIPOGRAFIA UNIVERSITĂȚII
REGALE DIN PESTA. 1804^a

1

/TABELLĂ

CARE ÎNVAȚĂ MODUL DE A SCRIE ROMANEȘTE,
CU LITERE, ATÎT CIRILICE, CIT ȘI LATINEȘTI

I. Că limba română (deși nu întru nimic nu s-a amestecat cu vechile limbi: dacică, gotică, slavică), după origine este latină, numai acela se va îndoi, care este cu totul necunoscător al ei.

Și

II. Că românii își trag originea lor de la colonia pe care Traian Augustul a așezat-o în Dacia veche, deasemenea numai acela va contesta, care este mai puțin deprins cu istoria./

2

III. Că colonia lui Traian a fost lipsită de meșteșugul scrierii, așa cum au fost poate mai multe popoare din Nord, neagă, ba mai mult dovedesc contrariul:

A. Inscriptiile, pe care le-au ridicat în Dacia veche

1. Prefecții,

2. Legiunile așezate în ea,

3. Chiar și particularii, pe care (inscripții) poți să le vezi la mai mulți autori, dar în primul rînd în *Culegerea mea*.

B. Introducerea religiei creștine, care după mărturia lui Tertullian și a lui Origenes, și la fel și a lui Eusebius, și *Faptele Martirilor*, la Bollandus și la continuatorii lui, în secolul al II-lea al erei creștine deja era puternică în Dacia.

IV. Însă de ce litere s-a servit aceeași colonie a lui Traian? De parte de (orice) îndoială, că la început, de litere latine, care se întîlnesc săpate pe pietre; după aceea însă ce ne împiedică să credem că aceea (colonia) s-a folosit de alfabetul goților, de către care fusese supusă? așa cum s-au folosit italienii și alții. Sigur însă este

^a În epistola pe care Șincai o publică drept răspuns la rugămintea pe care i-o făcuse căpitanul din armata austriacă Lipszky (care se ocupa cu întocmirea unei hărți a Transilvaniei și nu cunoștea limba română și nici alfabetul chirilic), Șincai reia foarte pe scurt ideile sale de bază asupra latinității limbii române, asupra purității ei, asupra introducerii creștinismului la români, mai înainte decît la popoarele migratoare etc. Ultima idee îi servește drept argument pentru respingerea alfabetului slavon. Menționăm că proiectul de transcriere a lui Șincai cu litere latine, în locul chirilicelor, va trece neschimbat și în gramatica sa, care va apărea în anul următor, 1805. Soluțiile propuse de Șincai (dacă s-ar fi acceptat criteriul etimologic) sînt relativ bine găsite.

3 V. Că descendenții coloniei lui Traian, în primele șapte secole, și după aceste secole, nu/au putut să se servească de litere slave, mai ales de cele ciriliane, care au fost descoperite mai târziu și cu mult mai târziu au fost adoptate de înaintașii noștri, la oficierea serviciului divin; de care litere singure

VI Limba românească nu a putut să se servească corect: o dovedesc două litere adăugate ж și ѱ. Ceea ce nu este o dovadă lipsită de greutate, că românii mai înainte se serviseră mereu de alfabetul latin, deasemenea prin ce litere aceste două litere născocite pot să fie redată adecvat, așa cum voi arăta mai jos, acum

VII Despre alfabetul chirilic, așa cum ne servim de acest alfabet ale cărui

A. Vocale și Diftongi sînt: а.ѡ.ѧ.Ѣ.Ѥ.Ѧ.Ѩ.Ѡ.ѡ.ѣ.ѥ.Ѧ.ѧ.Ѩ. de care ne servim astfel:

1. ѧ

a. Isolat, cînd înseamnă prepoziția în se pronunță ca și cînd ar avea ѡ după sine.

b. La începutul oricărui cuvînt, ceea ce trebuie să se facă cu necesitate, se pronunță de asemenea ca și cel izolat, însă/

4 c. Pus înainte și compus cu vreun alt pronume pierde sunetul literei ѧ, ca în: ѧа, ѧѡѧ, ѧѡѧ.

d. La mijloc și la sfîrșitul cuvintelor se pune Ѣ.

2. ѡ se pune înainte de vocale și de diftongi; ѡ înainte de orice consoană și la sfîrșitul cuvintelor.

3. ѡ se pune

a. Izolat sau împreună cu anumite cuvinte, cînd însemnează singularul, la genul feminin.

b. La începutul cuvintelor.

c. În ultimele silabe ale genitivelor și dativelor plurale.

d. În cuvintele împrumutate de la greci, după spiritul limbii aceloră;

În alte situații se pune ѡ.

4. ѡѡ se pune la începutul cuvintelor; ѡ la mijloc și la sfîrșit.

5. ѡ se pune la începutul cuvintelor; ѡ la mijloc și la sfîrșit.

6. ѡ își are locul numai în cuvintele grecești.

B. Spirite sînt două:

1. Aspru Ѣ, care se aplică la orice vocală sau diftong cu care începe un cuvînt./

5 2. Lin Ѣ, care se aplică literelor ѡ și ѡ cînd acestea își pierd sunetul de mijloc.

C. Accente sînt trei: ascuțit ´, grav ` și circumflex ^, a căror folosire este: cel ascuțit și grav prelungesc silabele, cel grav însă se pune numai pe ultima silabă care se termină cu o vocală sau cu un diftong; cel ascuțit, pe toate celelalte silabe chiar și pe ultima, dacă se termină în consoană; pe cînd cel circumflex, aplicat unei consoanante marchează că înainte de acea consoană a fost îndepărtată vreo vocală.

D. Consonante sînt

1. Simple, ca : Б.У.Ч.К.Д.Ф.Г.Ц.Х.Л.М.Н.П.Р.С.Ш.Т.Ъ.З.Ж.К.

2. Duble, ca : Ψ.ϕ.ϑ. și numărul 5.

VIII Din multime, varietate, accente, spirite, duplicație și din inutila multiplicare a unor astfel de litere care au același ton, cine nu vede că se pun așa de mari piedici culturii, încît este nevoie, în această problemă, de băgarea de seamă a persoanelor de răspundere ? Căci este peste putință să ne folosim de acest alfabet așa cum ne folosim acum, ba chiar dacă ne vom folosi pe mai departe./

6 A. Niciodată nu vor putea fi formați buni și îndemnatîci cititori ; de unde rezultă că dintr-o sută de cititori foarte pricepuți, cu greu unul singur ajunge să citească bine și cu ușurință.

B. Însă dintre o mie de scriitori, de abia pot să numesc unul care să scrie corect, anume preavestitul părinte Samuil Micu, pe cît pot să-mi dau o părere, foarte bun cunoscător al limbii române, între cei care se află în viață ; mai este preareverendul episcop de Argeș, în Valahia Transalpină (pe aceștia doi, preavestitul domn Ioann Molnar de Müllersheim i-a ales, înaintea altora, corectori ai *Mineiului Mare*), neîndoios, bun cunoscător al limbii române, dar și acești amîndoi bărbați, foarte renumiți printre români (să-mi fie cu iertăciune !), în îndreptările lor, cîte greșeli de ortografie nu au comis ? nu din neștiință sau ignoranță, ci din pricina metodei foarte greoaie de a scrie cu litere cirilice. Și ce trebuie să ne mai închipuim de ceilalți, și mai ales de străinii care ar voi să învețe limba noastră ? Dacă acest alfabet are să fie păstrat mai multă vreme și cu încăpăținare, la care, pe Hercule, de își va da sprijinul Apollo, Gramatica Românească nimeni nu o va serie, căci ar trebui /

7 să fixeze tot atîtea reguli, cîte cuvinte se întîlesc. Ceea ce, dacă vom readuce literile latine, cît de ușor poate fi evitat !

IX. Așa că literile latine (pînă cînd vreun altul va fi stabilit vreun chip de a le învăța mai cu ușurință, însă chip întemeiat pe rațiune și pe comoditate), după judecata mea, care m-am ocupat destul de mult de această chestiune, astfel trebuie să fie introduse în scrierea limbei române, ca :

A. În locul vocalelor : а.ѡ.ѧ.ж.Ѣ.Ѧ.ѧ.ѡ.-о.у.г.ѵ. Să se pună : á.â. â.-ê-î.e. é-ea. i, o. u. y.

B. În locul diftongilor : ѧ și ѡ. ѡ. Să se pună : ia. iu.

C. În locul cons. б.ц.д.ѣ.х.л.м.н.п.р.с.ш.т.ѣ.з.ж.ѧ. Să se pună : b. ç. d. f. h. l. m. n. p. r. s. ș. t. x. z. j. v.

D. În locul literilor duble : Ψ. ϕ. Θ. Să se pună : ps. st. th.

8 E. ч și к poate să fie exprimat, după obiceiul italienilor, numai prin c, care înainte de e și i sună ca : ч, înainte de а, о, u, ca к.

F. Nu în chip diferit pot să fie exprimate г și ц, numai prin g, care înainte de e și i sună ca : ц, înainte de а, о, u, ca : г.

G. În cazul în care ar trebui scris кѣ, кѧ, sau гѣ, гѧ, să se scrie che, chi, și ghe, ghi, după obiceiul italienilor.

H. La pronumele care încep cu к, în locul acestuia să se serie qu, ca : кѡре, qudre.

I Silaba ти, la sfîrșitul cuvintelor și înainte de vocale, să se citească ca ц. Iar dacă тѧ ar trebui exprîmat, să se serie thi.

X. Nu avem nevoie de nici un fel de spirite, ca să scriem românește cu litere latine, ci pentru prelungirea ultimelor silabe care se termină în vocale, poate fi folosit accentul grav. Iar despre *i* simplu și *iu*, situați la sfârșitul cuvintelor, trebuie să se știe că pierd sunetul mijlociu, dacă nu li se aplică accentul grav.

9 XI. Așa că, dacă se vor respecta acestea, nu numai că se va putea corecta gramatica românească, ci vor putea să învețe românește, cu foarte mare ușurință, cei care / cunosc desăvârșit limba latină sau italiană, dar mai ales cei care le știu pe amândouă.

Această *tabelă*, pînă cînd vreun altul va fi arătat vreo metodă mai bună de a scrie românește cu litere latine, Respectate și Preastrălucite Domn, folosește-o, în interesul tău, cu toată încrederea, la redarea cuvintelor românești cu litere latine.

La Buda, 20 septembrie 1804.

Al tău prețuitor din totdeauna

Gheorghe Șincai de Aceeși

Doctor în arte liberale, în filozofie și în științe teologice, fost director al școalelor și în prezent corector al tipăriturilor românești, pe lângă Tipografia Regală a Universității din Pesta /

PATIMILE / ȘI / MOARTEA / A DOMNULUI ȘI MÎN-
TUITORIULUI NOSTRU IS. HS. / ÎN STIHURI AL-
CĂTUTE DE VASILIE / AARON, ADVOCAT JURAT
ÎN M. / PRINȚ. AL ARDEALULUI. / CU SLOBOZE-
NIIA CELOR MAI MARI. / TYPĂRITE CU TOATE
CHIELTUIALA D. CHYRIU / COSTANDIN BOGHICI./
BRAȘOV. / ÎN TYPOGR. LUI GHEORGHE DE ȘO-
BEL. / PRIN MIHAIL DYR. / 1805 / *

CĂTRĂ CETITORIU !

Căutați mai înainte împărăția lui Dumnezeu și cele lalte să vor
adăoga voao iproci, zice Sfinta Scriptură, Dulci sînt aceste cuvinte
ale Mîntuitoriului nostru, Is. Hs., și normă, după care fieștecare creștin
este datoriu a-și întocmi viața sa. Că, de vrea cineva bunețele și cură-
țeniia apei a-o cerca, mai de săvîrșit despre aceste să poate încredința ;
dacă aleargă tocma la izvorul curgătorului riu, cu atîta mai tare trebuie
creștinul să alerge la Făcătorul său, dela care și viața și hrana vieții,
și toate cîte le stăpînește, le are dăruite, și carele îl încredințează despre
aceaia, precum tot cela ce caută mai întîiu împărăția lui Dumnezeu,
cele / lalte i să adaogă lui. Aceasta socotindu-o eu, iubite cetitoriu, mă
apucaiu, cu ajutorul lui Dumnezeu, și alcătuiii această cărtică în
stihuri, despre patima Mîntuitoriului nostru Is. Hs., materia frumoasă,
spre înfrîngerea inimei și spre umilință, care povățuiesc la împărăția
ceriului, atîrnătoare ; însă, după stările împrejur a vremilor, nefiind
doară spre plăcerea ta, alcătuită, vei fi ertătoriu.

Sibii, 29 octomvrie 1804,

Vasile Aaron,
Procurător. /

1

CAP. I

ISUS SA SUE ÎN MUNTELE OLIVÉTULUI ;
INGERUL VESTEȘTE ÎN LIMBI VENIREA LUI ;
IS. DOARME ÎN VALE ; INGERUL ÎI UMBREAZA

Tu, cerescule Părinte !
Care toate iai aminte.
Cela ce cu sfînta mînă
M-ai făcut om din țărînă

* În -80 mic de 2 foi și 432 pagini.

Și mi-ai dat duh de viață,
 Dându-mă lumii în brață ;
 Mai apoi pentru că foarte
 Am fost greșit noi, de moarte,
 Ai dat pre Fiul tău morții,
 După rînduiala sorții /
 Care au dat loc răbdării,
 Pe crucea răscumpărării.
 Trimite-mi Sfîntul Duh mie,
 Să-m' reverse dar a scrie,
 A lui Hristos rară foarte,
 Patimă, cruce și moarte.
 Oh ! Maică ! Maică curată !
 De mult la ceriu înălțată.
 Carea l-ai purtat în brață
 Și ai fost la toate față,
 Cîte de Isus răbdate
 Și de tine lăcrămate.
 Oh, ceată ! ceată cerească !
 Obște sfîntă îngerească,
 Ajutați-mi de odată,
 Să cînt cîntare curată,
 Ca cîte sînt date mie,
 Desăvîrșit să poci scrie.
 Și așa făcîndu-mi cruce !
 Așa voi a-o aduce.

*

Ierusalim, minunată
 Cetate în lumea toată /
 Mult era împodobită,
 Cu multă lucruri vestită ;
 Iar o biserică mare
 Era-n trînsa, de cît care
 Nice nu s-au auzit,
 Nice nu s-au pomenit
 Să fie fost vreodată
 Mai mare, mai minunată.
 De cetate nu de parte,
 Era un dial înalt foarte,
 În care izbăvitoriul,
 A lumii Mîntuitoriul,
 Multă vreme petrecusă,
 De multe ori aci fusă ;
 Ba și singur să ducea
 Și nopți întregi petrecea,
 Făcînd multă rugăciune,
 Precum Scriptura ne spune.

Acum, cînd vremea sosi,
 Vremea de a pătimi,
 Ca lumea să izbăvească
 Din robia vrăjmăşască,
 Gîndind multe-ntr-al său gînd,
 Numai pre Ioan luînd, /
 Cătră seară s-au suit,
 În muntele pomenit,
 Ioan rămîne mai jos,
 Isus în vîrf nodoros,
 În vîrf nodoros de munte
 Să roagă cu lacrimi crunte.
 Lucru negrăit de limbă !
 Faţa în foc şi-o schimbă,
 Şi tot în foc să prefacă,
 Ioan din jos mai mort zace,
 Ceata heruvimicească,
 Ceata albă îngerească
 Să apropie şi-i cîntă
 Cîntare frumoasă sfîntă.
 Îi slugesc toţi cu tărie,
 Îi slugesc cu bucurie,
 Serafimii îl măresc,
 Arhanghelii îl slăvesc,
 Cad la pămînt, i să-nchină,
 Cu o glăsuire lină,
 De a cărora suptire
 Şi frumoasă glăsuire,
 Ioan cade la pămînt,
 Neputînd grăi cuvînt /
 Glasul serafimicesc,
 Glasul arhanghelicesc,
 Prin pămînt, în jos pătrunde.
 Păn' la limb, la locul unde
 Toţi direpţii din vecie
 Aştepta cu osîrdie
 Ca unii cu gînd duios
 În statul cel lăcrămos,
 Prin a lui Hs. venire
 A sa de-acolo eşire ;
 Simt cu multă desfătare
 A pămîntului mişcare ;
 Simt cu mare bucurie
 Izbăvirea ce-o să fie.
 Văd seamnele de mîntuire
 Din locul de osîndire.
 Preste vreme puţintică
 Is. mînile-ş ridică

Aşa se roagă fierbinte,
 La al său ceresc părinte :
 Părinte atot puternic !
 Rogu-mă ca un nemearnic
 Iată că vreamea soseşte,
 Pre mine mă proslăveşte,
 Vine zioa păciuită/
 De drepti de mult dorită.
 Făcuş din nimic pământul
 Toate numai cu cuvîntul :
 Soarele, înalta lună
 Şi cite sînt de-npreună,
 Făcutu-le-am amîndoi,
 Ci mai mari sînt înapoi.
 Adam cît păcătui
 Şi din Graţie eşi
 Şi din Raiu dîndu-l afară
 Ți-să făcu milă iară
 Şi-mi zisăşi : iubite fiu !
 Iată eu ce socotiiu !
 Adam, a noastră zidire,
 Veni la grea osîndire,
 Cu el dinpreună toţi
 Ai săi viitori nepoţi ;
 Căzură cădere^a grea.
 O neascultare rea !
 Milă-m de-a mea zidire !
 S-o las în veci la perire.
 Vin-o, fiiule iubite !
 Vin-o, fiiule dorite !
 Vino, s-o mîntuim iară
 S-o scoatem din munc-afară./
 La aceste dulci cuvinte
 Bucuros am fost, părinte !
 A lua chip omenesc,
 A lua trup pămîntesc,
 M-am legat a face toate,
 Ca din iad s-o putem scoate.
 M-am legat cum că şi moarte,
 Voiu suferi tristă foarte,
 Moarte tristă, de ocară,
 Ca s-o scoţ din chin afară.
 Iată, pusa vreame vine,
 Precum tu însuţi ştii bine.

^a Construirea unui verb cu un complement din aceeaşi rădăcină se practică îndeosebi în limba latină, şi se denumeşte *figură etimologică*. Este menţionată şi în gramaticile româneşti, dar, de regulă, este artificială şi calchiată după latină : *casum ceciderunt*.

Treizeci^a de ani au trecut
 De cînd sînt eu om născut.
 Umblat-am din sat în sat,
 Pre norod l-am învățat;
 Și din cetate-n cetate
 Învățînd proastele gloate,
 Calea cea spre pocăință
 Calea la buna credință.
 În biserică ș-afară
 Răbdat-am chin și ocară.
 Și în loc de mulțămire
 De multe ori izgonire
 Și blăstemuri am luat./
 De la neamul blăstemat.
 Răbda-voiu bucuros foarte
 Și trista pre cruce moarte.
 O, place-mi că m-am născut!
 Place-mi că om m-am făcut,
 Preste scurt vor eși toți
 Bunii lui Adam nepoți,
 Din întunearec afară,
 Și din para cea amară;
 Și din lanțuri izbăviți
 La-o l-altă însoțiți,
 Vor cînta ție mărire
 Și laudă preste fire.
 Iuda Îscarioteanul
 Vinzătorul și vicleanul,
 Acuma văz că să găță
 Să-și isprăvească odată
 Gîndul, ce de mult îl are
 Spre a mea în bani vînzare.
 Deci, tu, o dreapte părinte!
 Ia la al meu chin aminte!
 Fii aspru răspletitoriu!
 Fii drept judecătoriu!
 Fie-ți milă de noroade,
 Ce de mult răbdă dosade,
 Dă-le lor să se căiască
 Și leagea să o priimească.
 Și a mea tristă eșire^b
 Să aibă bună rodire.
 Acestea Hs. grăi
 În ceriu sunet să porni
 Sunet Serafimicesc

^a Se pare că treizeci *trei*.

^b *Eșire* este un calc semantic, după lat. *exitus* — moarte.

Cîntec Arhanghelicesc :
 Bucură-te și sălțează
 Sioane! că mare rază
 Preste tine strălucește,
 Un luceafăr să ivească
 Care va lumina toate
 Noroade, neamuri și gloate.../
 Ci să vedem cum au fost
 Nașterea acestui prost
 (Zice Lúțifer mähnit,
 Înfocat și cătrănit,
 Cătră ale sale gloate,
 Înainte-i adunate).
 Grăind ce-i adevărat,
 La naștere i-au cîntat
 Îngerii cu voe bună,
 Cu toți sfinții dinpreună, /
 Însă îngereasca ceată
 Să pogoară nu odată,
 Și la acest loc trist vine,
 Unde raiul cu mult bine,
 Dumnezeu l-au fost zidit,
 Lui Adam l-au dăruit.
 Iar, dacă aici sosește
 Și nimica nu găsește
 Fără numai trudă, chin,
 Plîns, amar, și greu suspin,
 Iarăși la ceriu să rădică,
 Făcînd frumoasă muzică,
 Și făcînd tristă cîntare,
 Pentru jalnica timp'are.
 Tocma așa s-au tîmplat
 De și atunci au cîntat
 Un cîntec foarte frumos,
 Cînd s-au fost născut Hristos !
 Îngerii l-au părăsit,
 El¹ în Eghipt au fugit,
 Poruncit-am lui Irod,
 Ce-i cap răului norod, /
 Să tae tineri cerbici
 A pruncilor celor mici.
 Din Vithfleemul cel mare,
 Fără nice o cruțare.
 Plînsul groaznic și suspinul
 Și lăcrămarea și chinul
 A maicelor năcăjite

¹ Math., 2, stih 20.

Și de ai săi fii lipsite,
 Cît de mare veselie,
 Cît de mare bucurie,
 Cît de mare voe bună
 Avurăm toți din preună,
 După ce Irod muri,
 Isus înapoi veni,
 De aci crescú în brață,
 Lîngă a maică-sa față.
 Nu l-au mai cunoscut nîme
 A fi vrednic de crăime,
 Șazu mai mult tot în casă,
 De cinste nu mult îi pasă
 Nu-i în el duh de oștire
 N-are spre bătae fire. / ...

117

CAP. IV

CINA CEA MAI DE PRE URMA

Soarele jos pogorisă
 Și cătră apus sosisă.
 Isus prin chédrii umbla,
 Carii frumos miros da,
 De Ierusalim departe,
 Să uită îndelung fcarte,
 La Ierusalim cetate
 Și la ce sint în ia toate,
 La biserica cea tare,
 Ce soață în lume n-are.
 La turnuri înalte, mari,
 La băști fără număr mari;
 După el mulțime multă,
 Învățătorii ascultă,
 Cătră carii cînd privește,
 Întracestași chip grăește: /
 „Vedeți zidurile mari !
 A cetății acei tari !
 Întraceste ziduri toți
 Prorocii, bunii nepoți
 Ai lui Avram au perit
 De neam îndărătnicit,
 Ci o vreme va veni,
 Cînd toate se vor plăti.
 Trebuie să plinesc eu
 Voia Părintelui meu.
 Du-te, Petre ! fiu iubit,

118

Cu Ioan al meu dorit,
 În Ierusalim cetate ;
 Când la poartă veți abate,
 Vă va eși înainte
 Un tinăr cu dulci cuvinte,
 Purtînd în vas, apă rece ;
 Acest tinăr cînd va trece
 Vreme multă, de-amîndoi
 Să va minuna de voi. ... / ...

264

CAP. VII

CEAIA LALTĂ INTIMPLARE A LUI HS., PÂNĂ LA RĂSTIGNIRE

De zio să lumina
 Și săborul încă sta.
 Deci, dacă l-au judecat
 A fi morții vinovat
 Și groaznicei răstignire,
 Socotesc să dea de știre
 Și romanului Pilat
 Ce era-n loc de-npărat.
 Gată cele ce lipsesc
 Celnia ce-l răstignesc ;
 Isus sta-n mijloc, legat,
 Cu ostași încungiurat
 Filò-naînte pornește,
 Isus după el pîșește /
 Îl arată la Pilat,
 Și-i spune a lui păcat,
 Și ce-au judecat, apoi
 Îl aduce înapoi :
 „Rogu-vă, ce așteptați ?
 Zice, iubiții miei frați /
 Dați-l odată spre chin,
 Că, iată, Paștile vin*,
 Și iarăși merg cu el toți
 Bătrîni, tineri și preoți,
 Îl petrec pîn la Pilat,
 Cu ostași încungiurat.
 Pilat încă să-ngrozește,
 Dacă la cete privește.
 Deci Pilat în scaun sede,
 De-unde preste toți vede,
 Moale, leneș și viclean,

265

Măcar să zicea roman ;^a
Și zice : „Ce vă grăbiți ?
La ce atîta veniți“ ? / ...

307

CAP. VIII

IS. SĂ RĂSTIGNEȘTE ÎN GOLGOTHA ; LINGA DINSUL DOI
TILHARI. TINGUIREA EVII. ORIÓN DUCE PRE IUDĂ ȘI-I
ARATĂ PRE HS. RĂSTIGNIT, ÎI ARATĂ RAIUL, UNDE ERA SĂ
MEARGA, MAI PRE URMĂ ÎI ARUNCĂ ÎN IAD

308

Eloà, inger cumplit,
Din scaunul aurit,
Prin nuori de foc cu pară,
Jos la pămînt să pogoară,
În mîna stingă țîind
Cunună toată sclipind,
În direapta bucium mare,
Cu care rusunînd tare,
Arhangheli și serafimi
Și cereștile mulțimi /
Să adună la un loc,
Cu pară cu mare foc.
„Sărbați ! acuma sărbați !
Oh, ceia ce pre nori stați !
Iată, simbăta^b sosi,
Ce în veci s-o pomeni !
Iată ceasul au venit,
Spre izbăvire gătit !
Spre moarte s-au judecat
Cel ce nu știi de păcat,
Cel făr de păcat să duce,
Să se înalță pre cruce.
Deci, voi stați și vă rugați,
Și în strune lăudați“.
Așa zicînd, iute zboară,
În Golgotha să pogoară
Mulțimea cerească chîiamă,
Îngeri mulți fără de samă,
Pre lingă el să adună,
Prin văzduh frumos răsună,
Atunci Eloa privind
Oștile cerești venind :
„Acum, zice, iubiți frați !

^a Pilat din Pont nu este un etnic roman, ci un renegat.

^b Sabatul.

Vremea-i să vă minunați, /
 Iată că ceasul sosește,
 Hristos spre moarte grăbește !
 Voi, dară, fără zăbavă,
 Zburăți la a voastră slavă,
 Temeliile mișcați !
 Pământul cutremurați !
 Sloboziți vânturi cumplite !
 Pân' acum nepomenite,
 telele jos oborâți !
 Toată firea schimosiți !
 Lipsiți soarele de rază,
 Luna tristă să se vază,
 Lumina să i să soarbă,
 Să se facă lumea oarbă.
 Iar o parte dintră voi,
 Meargă pre pământ apoi,
 Temeliile clătească,
 Pământul tot îngrozască,
 Pietrii, ape, și munți mari,
 Orașe și cetăți tari,
 Tot ce-i pre pământ clățiți,
 Întro clipeală zdrobiți !
 Iară tu, Gabriil ! iute,
 În cele mai de jos, du-te ! /
 Pre vechii părinți, pre gloate,
 Afară la lume scoate,
 Din Olivét să privească,
 Minunea dumnezească. / ...

TINGUIREA PREACURATEI FECIOAREI MARIEI VĂZÎND
 PRE HS. MORT LUAT DE PRE CRUCE JOS

Oh, mult dorit Fiiul meu !
 Vecinicule Dumnezeu !
 Cum muriși curînd așa,
 Unde lași pre maica ta ?
 Într-a cui casă mă lași,
 Dîndu-m năcazului pași ?
 Lăși-mă, acum, dorite !
 Lași-mă, oh, fiiu iubite !
 Astăzi mă despart de tine,
 Oh, amar ! oh, vai de mine !
 Cine mă va mîngăia,
 Și pre cine voiu avea /
 În necaz mîngăitoriu ?
 Întru lipsă ajutoriul

Că pre tine, fiul meu,
 Te-am avut și Dumnezeu
 Și nădejde și folos :
 În statul cel lăcrămos.
 Tu-mi erai mie, părinte,
 Dar de aici înainte,
 Cine-mi va fi-ntr-al tău loc ?
 Oh, amar ! oh, cumplit foc,
 Oh, singurata de mine !
 Lipsită de al meu bine !
 Când, fiul meu, te-am născut,
 Nice în gînd n-am avut
 De acestea să păzesc,
 Așa să mă tînguesc.
 Când fiul meu, te-am băiat !
 Nici un necaz n-am răbdat !
 Nice n-am simțit durere !
 Măcar firească muiare !
 Acum cu necaz cumplit,
 Inima mi s-au rănit,
 Că în loc de bucurie,
 Rabd dosadă cu tărie, /
 În loc de vro desfătare,
 Obidă și jale mare,
 În loc de vro mîngîiere,
 Ne încetată durere !
 Și cu cît m-am desfătat,
 Când fiul meu, te-am băiat,
 Pentru că te nasc pre tine,
 Cît așteptam mai mult bine,
 Cu atîta e mai greu
 Chinul și necazul meu.
 Oh ! unde Gavriil este ?
 Cela ce mi-au adus veste
 Că pre Dumnezeu voi naște,
 Care pre cei drepti va paște
 Zicînd să mă veselesc,
 Să salt și să dințuesc.
 Deci, să stea acum de față,
 Să privească a mea ceață,
 Să pociu eu grăi cu el,
 Măcar cît de puțin
 Că el au zis cum că eu,
 Să mă bucur, fiul meu !
 Iară eu mă dosădesc
 Și amar mă chinuesc. /
 Acela însuși mi-au spus
 Cum că el este de sus,

Și a ta împărăție
 Va rămânea în vecie ;
 Iară eu, fiul meu, toate
 Le văz într-alt chip mutate !
 Te văz mort și ocărit,
 De toată lumea urit,
 Nu ca pre un împărat,
 Ci ca pre un vinovat,
 Întră cei răi socotit,
 Cu piroane pironit,
 Rănit, pătruns, înțapat,
 Și de cunoscuți lăsat.
 Zis-au că-n veci vei trăi,
 În veci vei împărăți,
 Iar eu văz că ai murit
 Și zisa nu s-au plinit ;
 Oh ! oh ! fiule iubite !
 Oh, fiul meu mult dorite !
 Oh, dulce lumina mea,
 Cum lași mort a te vedea !
 Oh, nădejdea mea cea vie !
 Vecinica mea veselie ! /
 Deșchide-ți ochii odată,
 Și-ți vezi maica întristată,
 Cum plînge și cum suspină
 De trudă, de necaz plină !
 Deșchide-ți rostul cel sfînt
 Și cu dulcele cuvînt,
 Mîngăe pre maica ta
 Și scîrbită n-o lăsa.
 Ascultă, iubitul meu !
 Cumplitul suspin și greu,
 Crunte lacrămile mele,
 Chinurile cele grele.
 Singură-s numai aici !
 Unde-s ai tăi ucenici ?
 Unde sînt cei cunoscuți,
 Unde-s pretinii avuți ?
 Toți în toate părți fugiră,
 Toți acum te părăsiră.
 Unde-i Petru cel iubit
 Și cu sabie gătit,
 Cel ce zicea oarecînd,
 Arma în mînă țîind /
 Că¹ și capul, pentru tine,
 Gata-i a-și pune mai bine,

¹ *Matheiu*, cap 27, stih 35.

Moartea zicea, astăzi, mie
 Decît oarece rău ție.
 Nice el acum nu vine
 Să lăcrămeze cu mine !
 Toți s-au dus, toți m-au lăsat !
 Întru acest cu chin stat,
 Toți s-au dus, toți au fugit,
 Singură m-au părăsit,
 Numai tînărul Ioan
 Stă tare într-al său plan.
 Acela chiar te iubește
 Și pre drept ucenicește,
 Acela-ți e ucenic,
 Acela-i al tău voinic,
 Oh, trudă, oh, năcaz greu,
 Oh, iubite fiul meu !
 Sabia¹ cea ascuțită
 De² Simeon povestită /
 Astăzi prin mine trecură,
 Rană cumplită făcură,
 Astăzi inima-mi răniră,
 Chin greu îmi pricinuiră,
 Că te văz mort și uscat,
 Cel ce morții ai sculat.
 Mîinile cele curate,
 Care da tuturor toate,
 Bólnavii tămădui,
 Tûturor bine făcea,
 Le văz cu cue pătrunsă !
 Oh, lucruri mari și ascunsă !
 Rostul cel dumnezeesc,
 Ce vărsa glas îngeresc,
 Și dulce învățătură
 Fără de prejetătură,
 Acuma-l văz tăcut,
 Acum stă închis și mut,
 Chipul tău cel mîngăios,
 Vesel și desfătăcios,
 Acum îl văz schimosit,
 Zmolit, mutat, ponegrit,
 Sfintele tale picioare,
 Care au umblat pre mare /
 Pre apă, ca pre uscat,
 Și nici pic nu s-au udat,
 Le văz cu cue pătrunsă,

¹ Luca, cap 32, stih 25.

² De Simeon Stîlpticul.

Oh, lucruri mari și ascunsă,
 Oh ! ceriul ! oh, ceriul ! oh, păminte
 Plîngeți cu mine ferbinte !
 Pentru moartea dosădită
 Și de nimenea gîndită,
 A iubit fiiului meu
 Care muri ca un rău,
 Glăsuiți, oh maici, cu jale,
 Cu de crunte lacrimi vale,
 Că cel fără de păcat,
 Muri ca un vinovat,
 Plîngeți cu mine, fecioare !
 Că nădejdea voastră moare,
 Plîngeți voinici ! glăsuiți !
 Și cu amar tînguți !
 Că frumsețea voastră pieare !
 Oh ! vai, oh, vai ! și durere !
 Și voi, bătrîni obidați !
 Ne încetat lăcrămați,
 Că a voastră mîngîlare,
 Să schimosește și piare. /
 Oh, păminte roditoare !
 Și tu, înaltule soare !
 Cum să cade vă-ntristați,
 Și tare vă spăimîntați
 De minune minunată,
 Păn' acum nearătată !
 Iat-al vostru făcătoriu !
 Al vostr' pricinuitoriu
 Zace mort fără suflare
 Taină și minune mare ! ^a

^a Ce cuprinde în sine, de oarecare valoare, această lamentație a Maicei îndurerate; la moartea fiului, este recoltat din bocetul Roxanei la moartea lui Alexandru Macedon; în *Alexandria*, din bocetul popular românesc și din iertăciunile obișnuite, atît de înrădăcinate în practica înmormîntărilor, încît au fost înserate de Clain și Petru Maior, în colecțiile lor de predici la îngropăciune.

Romane !

Vediand quôť de chiár, înalt, si sulléget extralucesce acest Nome, dôpa ce l'am desbraccat d'in flôcce le lui Cyrilla, si l'am imbraccat in vestmente romanesce; îndégna te a pòrtà acest nome spre addeverată tà láuda: deprende te a òrmà pássi ei acellui popor, in quot te lássa a tá le împregiorstari, quáre pr'in facte le sa le neadjuns miráte, áu implut Lume a co acest in vécc nepresussit laudat Nome: deprende te ti a questigà no nomái scutu l Carne ei: ci si pre a anim'e'i pascere, de no mái in quálete nomái o particcella a viuaci'e'i intorce: d'in quáre ti uá adjuje, de no mái mult o ^oóra, quá se cetesci si Charticica acéstà: iar'no quà un judecatorio, ce mái vertuos qua un benevollitorio a Romanilor. Valetò: In Clus. Ann. 1805, di a 26. a lui Máio

În transcrierea interpretativă

Române,

Vázînd cît de clar, înalt și suleget strălucește acest nume, după ce l-am dezbrăcat din floacele lui Chiril și l-am îmbrăcat în veșminte românești, îndeamnă-te a purta acest nume spre adevărata ta laudă; deprinde-te a urma pașii aceluia popor, în cît te lasă a tale împregiurstări (*împrejurări, circumstanțe*, nn.), care prin faptele sale neajuns (ad) mirate, au implut Lumea (lat. *Orbis*, nn.) cu acest în veac nepresusit (*neîntrecut*, nn.) laudat Nume (*romanus*, deci *român*, nn.); deprinde-te ți-a ciștiga nu numai scutul cărnii: (*păstrarea trupului* ar vrea să spună, dar evită slavonismele, nn.) ci și pre a inimei păștere (*hrana duhului* ar vrea să spună, pentru că *spirit, spiritual*, nu-s încă general adoptate, iar *inimei* nu corespunde lui *anima* latinesc, ci lui *animus*, dar autorul recoltează din moșia lexicală străbună, nn.), de nu mai mult, în calete numai o pârțiceală a vieții întoarce; din care-ți va ajunge, de nu mai mult, o oară, ca să cetești și cărticica aceasta; iar, nu ca un judecătoriu, ce mai virtos ca un binevoitoriu a românilor. Să fii sinătos. În Cluj. La anul 1805, ziua 26 a lui mai.

*În -8 de 1 foale, pentru titlu, și 10 + 18 pagini. Lucrarea este „atribuită lui Samuil sau Stefan Kőrösi” (BVR, II, p. 463, nr. 684).

- 1 ELEMENTA / LINGVAE / DACO-ROMANAE / SIVE / VALACHICAE / EMENDATA, FACILITATA, ET IN MELIO / REM ORDINEM REDACTA / PER / GEORGIIUM SINKAY / DE EADEM, / AA. LL. PHILOSOPHIAE, ET SS. THEOLOGIAE DOCTOREM, / SCHOLARUM NATIONALIUM VALACHICARUM IN / MAGNO TRANSYLVANIAE PRINCIPATU PRIMUM, / ATQUE EMERITUM DIRECTOREM, NUNC PENES / REGIAM UNIVERSITATIS PESTANAE TYPO / GRAPHIAM TYPI, CORRECTOREM. / BUDAE / TYPIS REGIAE UNIVERSITATIS PESTANAE / 1805 * /

3 PRAEFATIO AD LECTOREM

Gentem, quae una eademque lingua, corrupta nempe Romana, sive Latina, diversa tamen ab Italica, Gallica, atque Ilispanica, proxime autem accedente ad Vallicam, ac Italicam, utitur, placuit non mihi soli, sed aliis etiam, communi nomine daco-romanam propterea appellare, quod eadem diversas Regiones, ac Provincias incolens, diversam quoque Nomenclaturam ab iis, aut earum partibus sortita sit.

- Ita illi, qui Valachiam Transalpinam incolunt, inter sese, et ab aliis quoque, *Munteni*, Montani audiunt; qui Moldaviam et Bucovinam, *Moldovéni*, Moldavi; qui Transylvaniam, communiter quidem, *Románi*, Romani, at specifice: Carpathi accolae, Marginéni; Marginales, montium vero Abrudbanyensium, Torotzkoiensium, / Bánfii-Hunyadiensium, ac interjacentium plagarum, *Mocáni*, Mokányones; qui Banatum Themesvariensem, *Frathiuti*, Fraterculi; qui demum respectu antiquae Daciae Trans-Istrianas inhabitant Provincias uno nomine, *Çintiári*, Graecis Κεζο, sive Κοτζο-βλάχοι, Claudii Valachi appellantur.

Qui omnes posterioribus temporibus (de prioribus quippe saeculis, quando iidem jam Pacinacae, jam Comani, jam aliis nominibus compellati fuere, disserui in Dialogo, et uberius disseram in Annalibus Daco-Romanis) Graecis βλάχοι, ab aliis Europaeis Vlachi, vel Valachi dicti sunt.

Daco-Romanae hujus Gentis (Gentem namque Transylvanis quibusdam, quam Nationem, Valachos Transylvaniam incolentes nominare praeplacet, crediderim propter nimiam eorum inibi multitudinem) extensionem opinione multorum ampliorem esse, isthinc patet, nimirum quod didita sit per totam veterem, sive Trajani Daciam, quam usque, dum Annales Daco-Romanos edidero, placet definire: Ponto, Euxino, sive *Mari nigro*. Flumine Tyra, nunc *Nistro*, monte Carpatho fluminibus Tybisco, ac Istro, sive Danubio. /

* În -80 de 110 pagini. Întruceit este o lucrare foarte importantă, cităm în întregime prefata, dăm extrase întinse din operă și traducem parțial. Lucrarea este în curs de apariție la Ed. „Minerva”, în Gh. Șincai, *Opere complete*.

5 Didita pariter sit per novam, sive Aureliani Daciam, quae partes : Moesiae inferioris, nunc *Bulgariae*, Moesiae superioris, nunc *Serviae*, et Dardaniae, nunc *Albaniae*, complectitur. Quid, quod post unitum cum *Bulgaris* *Blachorum* Imperium didita est per totam *Bulgariam*, montes *Haemum*, et *Pindum*, *Moglenam* *Thessaliae* provinciam, *Macedoniam*, *Thraciam*, *Crimeam*, *Podoliam*, *Pocutiam*, ut taceam *Pestinum*, *Agriam*, *Miskoltzinum*, aliaque *Hungariae* mihi *Budae* scribenti *Cis-Tybisca* *Emporia*, *Viennam* *Austriae*, *Venetias*, pluraque cum *Europae*, tum *Asiae* *Emporia*, in quibus *Daco-Romani* *Quaestores* adeo multiplicati sunt, ut *publicas*, easque *splendidissimas* erexerint *Ecclesias*.

E tanta *Daco-Romanae* *Gentis* *extensione* quis non videt, usum *Linguae* illius summe necessarium fore iis, quibus sive quaestum exercendi, sive munia aliqua capessendi, gerendique, sive solum peregrinandi, conversandive gratia ad *Daco-Romanos* olim accedendi, fuerit animus. Nae hoc omnes, qui vel levissime de merito hujus quaestionis cogitaverint, quam facillime perspicere poterunt. Qua propter tales
6 linguae etiam cognitionem / sibi familiarem reddere anhelent, oportet. Sed quibus mediis ?

Nos quidam *Daco-Romani*, qui linguam nostram addiscere cupientes voti sui compotes reddere nunquam non studuimus, studuimus etiam media quaerere, quibus tam proficius finis quo facilius obtineri possit.

Enimvero ego, et Reverendissimus D. Samuel Klein de Szád Consistorialis Episcopatus Fogarasiensis, et Revisor Librorum, cujus multifaria praeclara opera non pridem recensuit Clarissimus, et de literaria Republica quam qui optime meritus Vir D. Michael Tertina in lectu dignissima Orodiade Cl. Viri D. Ladislai Nagy de Peretsen, nos, inquam, anno 1780. primi edidimus *Grammaticam* *Daco-Romanam*, cujus exemplaria adeo sunt distracta, ut venalia amplius reperiantur nulla. Post octennium, anno videlicet 1788. Eandem nostram *Grammaticam* recensens, atque locupletans Cl. D. Joannes Molnár de Müllersheim linguis germanica, et valachica *Viennae* typis edi curavit. Magnificus, et Cl. D. Joannes Budai, alias Deleán Consiliarius Fori Nobilium de Regno *Galliciae* composuit *Dictionarium* *Valachicum*, / *Latinum* etc. sed ad quem perfectionis gradum deduxerit, necdum mihi constat. Alterum *Dictionarium* composuit praelaudatus Reverendissimus Klein quod in quatuor linguis, h.e. *Valachica*, *Latina*, *Germanica*, et *Hungarica* brevi lucem aspiciet.
7

In priori nostra *Daco-Romana* *Grammatica* conati sumus corruptionem *Linguae* *Daco-Romanae* ex *Latina* quoquo modo comprobare, simulque Eos, qui *Latinam* ex asse noverunt, *Valachicam* longe faciliori methodo, breviorique via edocere, cujus nostri conatus scopum utrum assecuti simus, judicent alii ; per *Regulas* quippe *latinis* literis scribendi *valachice*, quas in eadem *Grammatica* statueramus, parum abfuit, quin *Linguam* *Daco-Romanam*, quoad scribendum, et legendum similem *Gallicae* reddiderimus.

A compluribus igitur sollicitatus, ut eandem *Daco-Romanam* *Grammaticam* a me ipso emendatam, adque faciliorem scribendi, ac

8 legendi methodum redactam secundis typis edi curem, praemisi in Epistola, quam nuperrimè ad Spectabilem, et Cl. Virum, D. Equitum Magistrum Joannem de Lipszky dedi, typisque vulgavi *Tabellam* decentem modum scribendi / valachice litteris Cyrillianis, quam Latinis, quam Tabellam, quum venalis prostet, facillique, negotio, ac pretio comparari possit, isthic non repeto, verum in emendata hac Daco-Romana Grammatica, omissis penitus litteris Cyrillianis, iisque scribendi modo, vel potius rejectis ad Grammaticam Illyrico-Valachicam, quam etiam continuare intendo, si Cl. DD. Censores Illyrici suum mihi hac in re auxilium non denegaverint, omissis, inquam, Cyrillianis Litteris, de solis Latinis, qualiter nempe iis uti debeamus, tractabo, ita expositis omnibus regulis, quae perfectam quidem, succinctam tamen Grammaticam constituunt, atque docent, ut, qui Latinam, quemadmodum dixi, Linguam ex asse noverit, iis ad amussim, praesertim ubi de corrumpeendis latinis in valachicas voces tractavero, observatis, quam facillime intra brevissimum tempus Linguam Valachicam addiscere possit.

Tu benevole Lector! hunc meum laborem aequi bonique consulo, Grammaticam Daco-Romanam in sequentem redactam ordinem faventer amplectitor, et valeto. /

1 ELEMENTELE LIMBII DACO-ROMANE SAU VALAHICE, EMENDATE, UȘURATE ȘI AȘEZATE ÎNTR-O ORDINE MAI BUNĂ, DE CĂTRE GHEORGHE ȘINCAI DE ACEEAȘI, DOCTOR ÎN ARTELE LIBERALE, FILOZOFICE ȘI ȘTIINȚE TEOLOGICE, PRIMUL ȘI FOST DIRECTOR AL ȘCOALELOR NAȚIONALE ROMĂNEȘTI DIN MARELE PRINCIPAT AL TRANSILVÂNIEI, ACTUALMENTE CORECTOR PE LINGĂ TIPOGRAFIA REGALĂ A UNIVERSITĂȚII DIN PESTA. CU TIPARUL UNIVERSITĂȚII REGALE DIN PESTA. 1805./

3 PREFAȚA CĂTRE CETITOR

Neamul care se folosește de una și aceeași limbă, coruptă neîndoios dar romană sau latină, diferită totuși de italiană, franceză, spaniolă, însă apropiată cel mai mult de valică și de italiană, nu numai eu, ci și alții am crezut de cuviință să o numim cu numele general *daco-romană*, de aceea că vorbindu-se în diferite regiuni și provincii, a primit chiar și nume diferite de la acele regiuni sau de la părțile lor^a.

^a S-au încercat diverse forme pentru a numi pe români și limba lor în latinește; dar dintre ele singura general acceptată și astăzi este cea folosită de Șincai (dialectul *daco-român*).

Astfel, acei care locuiesc Valahia de dincolo de munți (Țara Românească), între ei și chiar de către alții sint denumiți munteni, *montani*; cei (care populează) Moldova și Bucovina, moldoveni, *moldavi*; ce (care populează) Transilvania, în general, într-adevăr, români, *romani*, însă pe părți: vecinii Carpatului, mărgineni, *marginales*, cei învecinați cu munții Abrudului, Trascăului / și Hinedoarei și cu regiunile cuprinse la mijloc, mocani, *mokányones*; cei (care locuiesc) Banatul timișorean, frătuți, *fraterculi*; în fine, cei care locuiesc provinciile situate dincolo de Dunăre (față de Dacia Veche) cu un singur cuvânt se numesc țințari, *Çintiári*, iar de greci *Κῠζο* sau *Κοτζο-Βλάχοι* vlahi șchiopi.

Aceștia toți, în vremurile de mai tirziu (căci de primele secole, când aceiași români au fost denumiți aci paținachi, aci comani, cînd cu alte denumiri, am disertat în *Dialog*, și voi discuta și mai pe larg în *Annalele Daco-Romane*)^a, au fost numiți de greci *Βλάχοι*, de ceilalți europeni *vlahi* sau *valahi*.

Că întinderea acestui neam daco-roman (căci cîtorva transilvăneni le place mai mult să numească pe românii care populează Transilvania, neam decît națiune) este mai cuprinzătoare decît (ar fi) după părerea unora, de aci rezultă clar, anume că, de bună seamă, este împrăștiată în întreaga Dacie Veche sau Dacia lui Traian, pe care, pînă cînd voi fi tipărit *Annalele Daco-Romane*, cred că o pot delimita prin: Pontul Euxin sau Marea Neagră, fluviul Tyras, acum *Nistru*, muntele Carpath, fluviile Tisa^b și Istrul sau Dunărea. /

- 5 Este împrăștiat (neamul românesc) la fel prin Noua Dacie sau Dacia lui Aurelian, care cuprinde părțile: Mesiei de Jos, ale *Bulgariei* de acum, Mesiei de Sus, ale *Serbiei*, și Dardaniei, ale *Albaniei*. Ce (să mai zic de faptul) că după unirea imperiului vlahilor cu bulgarii, s-a împrăștiat peste întreaga Bulgarie, munții Hem și Pind, peste Moglena, o provincie din Thessalia, Macedonia, Tracia, Crimea, Podolia, Pocuția, ca să tac despre Pesta, Agria, Mișcolț și celelalte tîrguri de dincoace de Tisa (*dincoace*, față de mine, care scriu la Buda), despre Viena din Austria, Venetia, și mai multe tîrguri nu numai din Europa, și chiar și din Asia, în care atît s-au înmulțit negustorii daco-români, că au ridicat biserici publice și foarte bogat împodobite.

Datorită acestei răspîndiri atît de mari a neamului daco-român, cine nu vede că folosirea limbii acestui neam va fi foarte de trebuință aceluia, care vor avea de gînd^c fie să se ocupe cu negoțul, fie să ocupe vreo funcție și s-o profeseze, fie numai de a călători sau de a conversa cînd vor ajunge vreodată la daco-români? Neîndoios, aceasta vor putea să vadă cu cea mai mare ușurință, toți cei care se vor fi gîndit, fie cît de pe de-asupra, la importanța acestei întrebări. De aceea e necesar să-și dea osteneală să-și însușească cunșterea / limbii noastre. Însă, prin ce mijloace?

^a Este vorba de *Hronica* lui însuși.

^b *Tibiscus* a fost întrebuițat în evul mediu (ca și aici) greșit pentru *Tisa*, deși la antici denumea *Timișul*.

^c Încrederea savanților ardeleni în necesitatea învățării limbii române de către popoarele vecine avea să fie confirmată prin fapte.

Noi, cîțiva daco-români care ne-am străduit mereu să dăm posibilitatea să-și împlinească dorința, celor care doresc să învețe limba noastră, ne-am străduit să căutăm și mijloacele prin care să se poată atinge cît mai cu ușurință, un scop așa de profitabil.

Și într-adevăr, eu și preareverendul domn Samuil Micu de Sad, membru în consistoriul episcopiei de Făgăraș și revizorul cărților, a cărui însemnată activitate multilaterală, nu de mult a trecut-o în revistă preavestitul și căruia i se cuvine cea mai înaltă prețuire din partea tuturor oamenilor de cultură, domnul Michael Tertina în *Orodiada*, operă ce merită în cel mai înalt grad să fie citită, și care aparține preavestitului domn Ladislaus Nagy de Peretsen, noi, zic, în anul 1780 am editat primii *Grammatica Daco-Română*, ale cărei exemplare sînt atît de împrăstiate, că nu se mai găsește nici unul de vînzare. După opt ani, adică în anul 1788, aceeași a noastră gramatică recenzînd-o și îmbogățind-o preavestitul domn Ioan Molnar de Müllersheim, s-a îngrijit să o dea la tipar^a, la Viena, în limbile germană și română.

- 7 Magnificul și preavestitul domn Ioan Budai, alias Delean, consilier la tribunalul nobililor din regatul Galiției, / a compus *Dicționarul Român-Latin* etc., însă pînă la ce treaptă de desăvîrșire l-a dus, încă nu-mi este știut. Un al doilea dicționar a compus maisusmenționatul preareverendul Micu, care în patru limbi, adică în română, latină, germană și maghiară va zări în curînd lumina.

În prima noastră *Grammatică Daco-Română* am încercat să vedim^b cu orice chip coruperea limbii daco-române din latină și totodată să-i învățăm limba română, pe cei care cunosc bine latina, după o metodă foarte lesnicioasă și pe o cale mai scurtă ; judece alții dacă am dobîndit scopul încercării noastre, însă prin regulile de-a scrie românește cu litere latine, reguli pe care le stabiliserăm, în aceeași *Grammatică*, puțin a lipsit de n-am făcut limba daco-română asemănătoare limbii franceze^b, în ceea ce privește scrierea și citirea.

- 8 Așa că, rugat insistent de mai mulți inși să mă îngrijesc să reeditez aceeași *Grammatică Daco-Română*, emendată de mine însumi și aranjată după o metodă de scris și de citit mai accesibilă, am întocmit mai întâi, în *Epistola* pe care de curînd i-am transmis-o respectabilului și preavestitului bărbat, domnul căpitan de cavalerie Ioannes Lipszky și am publicat-o, o *Tabellă* care învață modul de a scrie / românește cu litere, atît cirilice, cît și latine ; această *Tabellă*, dat fiind că se găsește de vînzare și poate fi procurată cu ușurință și eftin, n-o mai reiau,

^a De remarcat că Șincai consideră gramatica lui Molnar o simplă ediție în traducere germană și română a *Elementelor*. Și într-adevăr nu are vreun merit deosebit.

^b Concepția evoluției istorice a limbii ca o corupere a stării de perfecțiune originară este curentă în limbă și se integrează în ideea filozofică mai largă a antitezii dintre prezentul decăzut, degradat, corupt sub toate aspectele, și trecutul (antichitatea) care dispunea de toate formele de perfecțiune. La filozofii politici din secolul însă, lauda antichității este un atac deghizat al instituțiilor feudale contemporane. Pe de altă parte sărăcia lexicală, lipsa unei culturi de valoare în limba română comparată cu splendoarea culturii latine întemeia, în acel moment, observația teoreticienilor limbii române. Ceea ce le scăpa sistematic însă era procesul evoluției interne, încît ei se gîndeau mai degrabă la o restituție decît la o construcție nouă.

ci în această *Grammatică Daco-Română* emendată, omițind cu totul literile cirilice și modul de a scrie cu ele, sau mai bine zis rezervându-le pentru *Gramatica Sîrbo-Română*,^a pe care intenționez s-o continui, dacă preavestiții domni cenzori sîrbi^b, nu-mi vor refuza ajutorul lor, în această chestiune, omițind, zic, literele cirilice, mă voi ocupa numai de literile latine, în ce fel anume ar trebui să le folosim, expunînd de așa manieră toate regulile care constituie o gramatică într-adevăr completă, și totuși succintă, reguli care arată cum ar putea să învețe cit mai ușor, în cel mai scurt răstimp, limba română, acela care, așa cum am spus, cunoaște bine limba latină, dînd o deosebită atenție mai ales locurilor unde voi trata despre coruperea cuvintelor latinești în cele românești.

Tu, cititorule binevoitor ! primește cu dreptate și cu gânduri bune această lucrare a mea și îmbrățișează cu simpatie această *Grammatică Daco-română*, aranjată în chipul cum urmează, și fii sănătos./

9

ELEMENTORUM LINGVAE DACO-ROMANAE SIVE VALACHICAE PARS PRIMA

DE ORTHO-GRAPHIA, et -OËPIA

CAPUT I.

De Literis Daco-Romanis, earumque pronunciatione

§. 1.

Daco-Romani (uti praefatus sum) duplici utuntur Characteres, in Sacris nempe Cyrilliano, in Politicis, & Normativis (Scholas Normales intelligo, quas primus apud Daco-Romanos in Transylvania introduxi) Latino : de priori abunde satis egi in Tabella, cujus in Praefatione memini, hic de secundo tantum mihi agendum erit. — Itaque /

10

§. 2.

Litterae Latinae apud Daco-Romanos, quorum avitae, eadem sunt, additis nihilominus quibusdam accentibus propter faciliorem legendi modum, quae apud Latinos. Videlicet :

^a Șincai intenționa deci să redacteze și o gramatică românească cu litere chirilice. Problema alfabetului este pentru el atât de importantă, încît gramatică bazată pe scrierea slavonă este o altă gramatică, ca și cînd ar fi vorba de altă limbă. Atragem aci atenția că *Illyrico-Valachicam* nu trebuie înțeles *Bulgaro-* sau *Sirbo-Română*.

^b Ideea că simpla transcriere cu litere latine apropie esențial româna de latină și de limbile romanice este curentă printre savanții *Scolii Ardelene*, dar ei omit să spună că această apropiere se obține cu ajutorul ortografiei etimologice.

Budai-Deleanu care depășește în toate privințele pe contemporari, servindu-se și el de alfabet latin cu ortografie etimologică, nutrește aceeași iluzie însă, sprijinită pe ideea că această împreunare se obține prin *cultură*, ca o probă cu care se arată că limba noastră, prin cultură, se poate cu vreme alătura celei italienească.

Majusculae, sive capitales

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. U. X.
Y. Z. J. V.

Minusculae

a. b. c. d. e. f. g. h. i. k. l. m. n. o. p. q. r. s. S^a. t. u. x. y. z.
j. v.

§. 3.

Litterae hae more consveto dividuntur in Vocales, & Consonantes.
Vocales sunt sex : a. e. i. o. u. & y. Reliquae sunt Consonantes.

§. 4.

Vocales pronunciantur :

I. e. i. o. u. & y. ut in lingua latina.

II. á accentu acuto notatum pariter ut a latinum, vel á hungaricum ; ast absque ullo accentu positum ut x cyrillianum ; ж vero accentu circumflexo, item ê & î cum eodem accentu circumflexo ut ж valachicum, — valachicum dico, quia inter Cyrillianos Characteres in lingua slavica non habetur. Istarum duarum litterarum ж & ж pronunciationem disce e viva Magistri voce, quia earum sonus a modernis Europaeis
11 mirum in modum discordat.. /

Nota bene. Rdmus KLEIN, & Cl. MOLNÁR litteram x cupiunt exprimi per ā ē, num justum habeant, lector dijudicet; quia in omnibus vocibus, in quibus ā ē adhibitum volunt, recedunt a radice latina.

III. é cum accentu acuto, vel diphtongus ea ut e absque ullo accentu apud Hungaros, vel e in penultima Infinitivorum tertiae Conjugationis apud Latinos.

§. 5.

Consonantes pronunciantur :

I. b. d. f. h. k. l. m. n. p. r. x. z. v. ut in lingua latina.

II. c. & g. more Italogum, hoc est, ante e. é. ea. & i. ut cs ; g vero ut ds apud Hungaros ; ante alias, sive Vocales, sive Consonantes, sive in fine vocum, ut in lingua latina, id est, ut k.

III. Ć caudatum ut cz apud Hungaros, 3 apud Germanos, z simplex apud Italos.

^a Şincai propunea acest, semn pentru s.

IV. *qu* quod tantum in Pronominibus, & Adverbiis habet locum, ut *k*.

V. *S* ut in lingua Latina, sed *S* longum in medio, aut *Sh* initio, vel in fine, ut *sch* apud Germanos, vel *s* solitarium apud Hungaros.

VI. *t* ut in lingua latina, sed ante *i* (nisi praecedat illud *sh*, vel *S* longum) ut *tz* apud Hungaros, aut *z* apud Germanos. Quapropter scribere volens *ti* hungaricum, aut germanicum, scribe *thi*.

VII. *j* denique more Gallorum, ut *zs* apud Hungaros. /

12

CAPUT II

De Diphthongis, earumque pronuntiatione

§. 1.

Diphthongi in Lingua Daco-Romana sunt duplices :

I. Propriae, ut: *ái. ai. âi. áu. au. âu. ea ei. éi. eu. iu. oa. & ui.*

II. Impropriae, ut: *áá. áá. & ii.*

§. 2.

Diphthongi pronunciantur ita :

I. Propriae, quae terminantur *i* vel *u*, harum medium sonum amittunt, & priorem vocalem prolongant; de *ea* dictum est, ubi de vocali *é* egimus; *oa* pronunciat, ut *a* absque ullo accentu apud Hungaros.

II. Impropriae *áá* in Imperfectis Verborum ut *a* longum latinum; *áá* in fine Nominum ut *a* breve; *ii* pariter in fine Nominum ut *i* breve itidem latinum.

CAPUT III.

De Accentibus, et Apostrophe, sive Abbreviatione

§. 1.

Accentus, quibus utuntur Daco-Romani, sunt tres: *Acutus* [´] *Circumflexus* [˘], & *Gravis* [`]. Acuto utimur supra *á* & *é*, item *í*, quando hoc in penultima prolongari debet; Circumflexo supra *â*, *ê*, & *î*; Gravi supra *à*, *ì*, & *ù*, quando hae tres Vocales in fine Verborum prolongari debent; ut in *mâncâ*, manducavit, *âuzî*, audivit, *facû*, fecit. /

13

Ast de prosodia Daco-Romana separatim agam post Syntaxim.

§. 2.

Apostrophe in Lingua Daco-Romana dupliciter fit:

I. Cum Syllabicae *me, se, nu* subsequente alia voce a vocali *â* incipiente, vocales amittunt, & cum eadem voce coalescunt, v. g. *mám*

dus, loco *me am dus*, *me abduxi*; *sau mirat*, loco *se du mirat*, *se miratus est*; *nam avut*, loco *nu am avut*, *non habui*.

II. Cum post negativa *ne* subsequens, & ab *in* incipiens vox *i* amittit, & coalescit cum dicta negativa, v. g. *nencelat*, loco *ne incelat*, incessanter; *nenturnat*, loco *ne inturnat*, reversus.

Verum Apostrophe, demptis Syllabicis *me* & *se*, quae melius apostrophantur, tantum elegantiae ergo fit.

PARTEA INTIIA A ELEMENTELOR LIMBII DACO-ROMANE SAU VALAHICE

DESPRE ORTOGRAFIE ȘI ORTOEPIE.

CAPITOLUL I.

Despre literile daco-romane și pronunțarea lor

Paragraful 1

Daco-romanii (așa cum am spus în prefață) se servesc de un alfabet dublu, adică în cărțile bisericești, de cel chirilic, iar în cele politice și normative (vreau să zic, în școalele normale, pe care eu primul le-am introdus la daco-romani, în Transilvania), de cel latin; despre primul alfabet am tratat destul de pe larg în *Tabellă*, pe care am menționat-o în *Prefață*, aici am să mă ocup numai de al doilea (cel latin). Așadar:

Paragraful 2

Literele latinești, la daco-romani, ale căror strămoașe sînt aceleași, cu adăugarea unor accente, pentru un mai ușor mod de a citi, adică:

Majuscule sau capitale

A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. U. X.
Y. Z. J. V.

Minuscule

a. b. c. d. e. f. g. h. i. k. l. m. n. o. p. q. r. s. S. t. u. x. y. z. j. v.

Paragraful 3

Aceste litere, după obiceiul îndătinat, se împart în vocale și consonante. Vocalele sînt șase: a. e. i. o. u. și y. Celelalte sînt consonante.

Paragraful 4

Vocalele se pronunță :

I. e. i. o. u. și y, ca în limba latină.

II. *ă* notat cu accent ascuțit, la fel cu *a* latinesc, sau cu *á* unguresc ; iară fără nici un accent, ca *а* chirilic ; *â* însă, cu accent circumflex, și de asemenea *ê* și *î* cu același accent circumflex (se pronunță), ca *я* valahic, — zic valahic (romănesc) fiindcă nu este socotit printre literile cirilice din limba slavă. Pronunțarea, acestor două litere, *я* și *я*, învaț-o din graiul viu al profesorului, fiind că sunetul lor este de mirare cît este de discordant față de sunetele popoarelor actuale europene.

Nota bene. Prea reverendul Clain și preavestitul Molnár doresc ca litera *ă* să se exprime prin *āē* ; dacă au dreptate, să judece cititorul, fiind că în toate cuvintele, în care vor ei să se folosească, cuvintele se retrag de la rădăcina latinească (nu sînt de origine latină, nn.).

III. *é*, cu accent ascuțit, sau diftongul *ea*, ca *e* fără nici un accent al unguirilor, sau ca *e*, în penultima infinitivelor de a treia conjugare, la latini.

Paragraful 5

Consonantele se pronunță :

I. b. d. f. h. k. l. m. n. p. r. x. y. v. ca în limba latină.

II. *c* și *g*, după obiceiul italienilor, adică : înainte de *é. ea. și i.* ca *cs.* ; însă *g*, ca *ds*, la unguri ; înainte de celelalte, fie vocale, fie consonante, fie la sfîrșitul cuvintelor, ca în limba latină, adică ca *k*.

III. *ç* codat (cu sedilă), ca *cz* la unguri, *z* la germani, *z* simplu la italieni.

IV. *qu*, care își are loc numai la pronume și adverbe, ca *k*.

V. *s*, ca în limba latină, însă *s* lung la mijloc, sau *sh* la început, sau la sfîrșit, ca *sch* la germani, sau *s* singur la unguri.

VI. *t*, ca în limba latină, însă înainte de *i* (afară de cazul cînd este precedat de *sh*, sau *s* lung), ca *tz* la unguri, sau *z* la germani. De aceea, dacă vrei să scrii *ti* unguresc sau german, scrie *thi*.

VII. *j*, în fine, după obiceiul galilor (francezilor), ca *zs* la unguri.

CAPITOLUL II

Despre diftongi și pronunțarea lor.

Paragraful 1

Diftongii în limba daco-romană sînt dubli.

I. Proprii, ca : *ăi. âi. âu. au. âu. ea. ei. êi. eu. iu. oa. și ui.*

II. Impropii, ca : *ââ. ââ. îi.*

Paragraful 2

Diftongii, în limba română, se pronunță astfel :

I. Cei proprii, care se termină în *i* sau *u*, pierd sunetul median al acestora și prelungesc vocala de mai înainte ; despre *ea* s-a spus, unde am tratat despre vocala *é* ; *oa* se pronunță ca *a*, fără nici un accent la unguri.

II. Cei improprii, *áá*, la imperfectele verbelor, ca *a* lung latinesc ; *aa*, la sfârșitul numelor, ca *a* scurt ; *ii*, de asemenea, la sfârșitul numelor, ca *i* scurt, tot latinesc.

CAPITOLUL III

Despre accente și apostrof sau abreviațiune.

Paragraful 1

Accentele, de care se folosesc daco-romanii sînt trei : ascuțit ([˘]) circumflex (~), și grav ([˘]). De accent ascuțit ne servim de-asupra lui *á* și *é*, și la fel *î*, cînd acesta trebuie să fie prelungit, în penultima ; de circumflex, de-asupra lui *â* și *ê*, și *î* ; de cel grav, de-asupra lui *à*, *i*, și *û*, cînd aceste trei vocale trebuie să fie prelungite, la sfârșitul verbelor, ca, de exemplu : în *mîncă*, manducavit, *auzî*, audivit, *facû*, fecit.

Iar despre prosodia daco-romană am să tratez separat, după sintaxă.

Paragraful 2

Apostroful, în limba daco-romană, se face dublu :

I. Cînd după negativa (negația) *ne*, cuvîntul următor care începe cu *în*, pierde pe *î* și se împreună cu zisa negație, ca de exemplu : *nencetat*, în loc de *neîncetat*, incessanter ; *nenturnat*, în loc de *neînturnat*, reversus.

Însă apostroful, cu excepția lui *me* și *se* silabice, care se apostrofează mai bine, se aplică numai pentru eleganța (pronunției).

CAPUT XI.

De Verbis Auxiliariibus.

§. 1.

Verba Auxiliaria duo sunt in Lingua Daco-Romana ; *Sînt*, sum , & *Ám*, habeo. Primum conjugatur hoc modo^a :

^a Capitolul XI. Despre verbele auxiliare. §1. Verbele auxiliare sînt două în limba daco-romană : *sînt*, sum, și *ám*, habeo. Primul se conjugă astfel :

MODUS INDICATIVUS.

Tempus Praesens.

Singulariter

Io sînt, *Ego sum.*

Tu iesti, *tu es.*

Iel e, vel iéste, *ille est.*

Pluraliter.

Noi sîntem, *nos sumus*

Voi sinteți

Iei sînt.

Praeteritum Imperfectum.

Io erám, *ego eram.*

Tu erái.

Iel erá.

Noi erám, *nos eramus*

Voi eráti.

Iei erá.

Praeteritum Perfectum.

Io ám fost, *ego fui.*

Tu ái fost.

Iel áu fost.

Noi ám fost, *nos fuimus*

Voi áti fost

Iei áu fost./

50

Praeteritum Absolutum.

Io fui, *vel fusseiu, ego fui.*

Tu fusi, *vel fusesi.*

Iel fù, *vel fusse.*

Noi furam, *vel fussem,*

Voi furati, *vel fusseti.*

Iei fura, *vel fusse.*

Praeritum Plusquamperfectum.

Io fusséssem, *ego fueram.*

Tu fussesi.

Iel fussése.

Noi fusséssem, *nos fueramus.*

Voi fuséseti.

Iei fussése.

Futurum.

Io oi fi, *vel Io voi fè,*

ego ero.

Tu ei fi, *vel Tu vei fi.*

Iel á fi, *vel Iel vá fi.*

Noi om fi, *vel Noi vom fi.*

Voi eti fi, *vel Voi veti fi.*

Iei or fi, *vel Iei vor fi.*

MODUS IMPERATIVUS.

Tempus Praesens.

Fii tu, *sis tu.*
Fie iel, *sit ille.*

Fiti voi, *sitis vos.*
Fie iei, *sint illi.*

Futurum.

Se fiu io, *sim ego.*
Se fii tu.
Se fie iel.

Se fim noi, *simus nos.*
Se fiti voi.
Se fie iei.

MODUS CONJUNCTIVUS.

Tempus Praesens.

Se fiu io, *ut sim ego.*
Se fii tu.
Se fie iel.

Se fim noi, *ut simus nos.*
Se fiti voi.
Se fie iei.

Praeteritum Imperfectum.

Io ási fi, *ego essem.*
Tu ái fi.
Iel ár fi.

Noi ám fi, *nos essemus.*
Voi áti fi.
Iei ár fi.

51

Praeteritum Plusquamperfectum.

Io ási fi fost, *ego fuisset.*
Tu ái fi fost,
Iel ár fi fost.

Noi ám fi fost, *nos fuissetus.*
Voi áti fi fost.
Iei ár fi fost.

Praeteritum Perfectum

Se fi fost, *ut fuerim.*
Se fii fost.
Se fie fost.

Se fim fost, *ut fuerimus.*
Se fiti fost.
Se fie fost.

Futurum est simile Futuro Imperativi.

MODUS INFINITIVUS.

Tempus Praesens.

Á fi, *vel Á fire, esse.*

Praeteritum.

Á fi fost, *fuisse*.

GERUNDIUM in *dum* et in *di*

De á fire.

PARTICIPIUM PRAESENS, ET GERUNDIUM in *do*.

Fiind.

Futurum.

Fiitoriu, *futurus*.

Fiitoare, *futura*. /

52

§ 2.

Verbum *Ám*, habeo, Indicativi Praesens habet: *Io ám*, ego habeo. *Tu ái*, tu habes. *Iel áre*, ille habet. *Noi ávem*, nos habemus. *Voi áveti*, vos habetis. *Iei áu*, illi habent. Praeteritum absolutum: *Io ávui*, ego habui. *Tu ávusi*, tu habuisti. *Iel avù*, ille habuit. *Noi ávuram*, nos habuimus. *Voi ávurati*, vos habuistis, *Iei ávura*, illi habuerunt. Imperativi Praesens: *Áibi tu*, habe tu. *Áiba iel*, habeat ille. Infinitivi Praesens: *Á ávére*, habere. Supinum: *Ávut*, habitus. De caetero conjugatur sicut *Tác*, taceo, de quo agemus in secunda Conjugatione.

CAPUT XII.

De Conjugationibus Verborum Regularium.

§. 1.

Conjugationes Verborum Regularium in Lingua Daco-Romana sunt quatuor, sicut etiam in Latina.

§. 2.

Primae Conjugationis Infinitivus exit in *áre* longum; *Secundae* in *ére* longum; *Tertiae* in *ere* breve; *Quartae* in *ire* longum.

§. 3.

Sed hic sequentia quoad Conjugationes omni cum attentione observa :

I. Regulas corruptionis ex latina in valachicam Linguam adcurate observato.

53 II. Diphtongos pronuncia, ut dictum est *Parte I. Cap. II.*

III. Primam Personam Singularis Numeri forma a vocibus latinis juxta datas Corruptionis Regulas.

IV. Secundam, & tertiam Personam in utroque Numero, nec non primam Personam pluralem, forma a prima Persona singulari juxta appositum cujusvis Conjugationis Paradigma.

V. E Praeteritis Imperfectis *b* in omnibus quatuor Conjugationibus exmitte.

VI. E primae, & quartae Conjugationis Praeterito absoluto pariter exmitte penultimum *v*, in allis duabus reserva. & lege juxta Diphtongos^a.

Capitolul XII

DESPRE CONJUGĂRILE VERBELOR REGULATE

Paragraful 1

Conjugările verbelor regulate, în limba daco-romană, sînt patru, ca și în latină.

Paragraful 2

Infinitivul primei conjugări, se termină în *âre* lung : al conjugării a II-a, în *ére* lung ; al conjugării a III-a, în *ere* scurt : al conjugării a IV-a, în *ire* lung.

Paragraful 3

Însă, cele care urmează aici, referitoare la conjugări, respectă-le cu toată atenția :

I Regulile coruperii din limba latină și limba valahică, să la păstrezi cu toată grija.

II Pronunța diftongii, așa cum s-a spus în Partea I, Capitolul II.

III Formează prima persoană a numărului singular, de la cuvinte latinești, după regulile date asupra corupției.

^a Verbul *ám*, habeo, la indicativ prezent este : *io ám*, ego habeo. *Tu ái*, tu habes. *Iel áre*, ille habet. *Noi ávem*, nos habemus. *Voi áveți*, vos habetis. *Iei áu*, illi habent. Preteritul absolut : *Io ávui*, ego habui. *Tu ávuiși*, tu habuisti. *Iel avu*, ille habuit. *Noi avuram*, nos habuimus. *Voi avurăți*, vos habuistis. *Iei ávură*, ill habuerunt. La Imperativ prezent : *Aibi tu*, habe tu. *Aibă iel*, habeat ille. La infinitivul prezent : *á ávere*, habere. Supinul : *ávut*, habitus. În rest, se conjugă ca și *tac*, taceo, despre care ne vom ocupa, în conjugarea II-a.

IV Formează persoana doua și a treia a singularului, conform cu paradigma dată pentru fiecare conjugare.

V La preteritele imperfect, dă afară, în toate cele patru conjugări, pe *b*.

VI De la preteritul absolut al primei și celei de a patra conjugări, dă afară penultimul *v*, în alte cazuri păstrează-l și citește conform cu diftongii.

I. CONJUGATIO

MODUS INDICATIVUS.

Tempus Praesens.

Singulariter.

Io láud, *ego laudo.*

Tu láuz-i.

Iel láud-a.

Pluraliter.

Noi laud-am, *nos laudamus.*

Voi laud-áti.

Iei láud-a.

Praeteritum Imperfectum.

Io laud-áám, *ego laudabam.*

Tu laud-áái.

54 Iel laud-áá.

Noi laud-áám, *nos laudabamus.*

Voi laudááti.

Iei laud-áá. /

Praeteritum Perfectum.

Io ám láudát, *ego laudavi.*

Tu ái laudát

Iel áu laudát.

Noi ám laudát, *nos laudavimus.*

Voi áti laudát.

Iei áu laudát.

Praeteritum Absolutum.

Io laud-ái *ego laudavi.*

Tu laud-áási.

Iel laud-à.

Noi laud-áram, *nos laudavimus.*

Voi laud-áráti.

Iei laud-ára.

Prateritum Plusquamperfectum.

Io ám fost laudát, *ego laudaveram.*

Tu ái fost laudát.

Iel áu fost laudát.

Noi ám fost laudát, *nos laudaveramus.*

Voi áti fost laudát.

Iei áu fost laudát.

Plusquamperfectum Absolutum.

Io laud-ássem, *laudaveram.*

Tu laud-ásesi.

Iel laud-ásse.

Noi laud-ássem, *laudaveramus.*

Voi laud-ásseti.

Iei laud-ásse.

Futurum

Io oiu laudá, *ego laudabo.*
 Tu ei laudá.
 Iel á laudá.

Noi om laudá, *nos laudabimus.*
 Voi eti laudá.
 Iei or laudá.

Nota. Potest in quacunque Conjugatione ante Auxiliare Futuri poni v.e.g. loco oiu voiú; loco ei vei & c./

55

MODUS IMPERATIVUS.

Tempus Praesens

Láud-a tu, *lauda tu.*
 Laud-e iel, *laudet ille.*

Laud-áti voi, *laudate vos.*
 Laud-e iei, *laudent illi.*

Futurum

Se láud io, *laudam ego.*
 Se láuz-i tu.
 Se láud-e iei.

Se laud-am noi, *laudemus nos.*
 Se laud-áti voi.
 Se láud-e iei.

MODUS CONJUNCTIVUS

Tempus praesens est simile Futuro Imperativi

Io ási laudá, *laudarem.*
 Tu ái laudá.
 Iel ár laudá.

Noi ám laudá, *laudaremus.*
 Voi áti laudá.
 Iei ár laudá.

Praeteritum Perfectum

Se fiu laudát, *ut laudaverim.*
 Se fii laudát.
 Se fie laudát.

Se fim laudát, *ut laudaverimus.*
 Se fiti laudát.
 Se fie laudát.

Praeteritum Plusquamperfectum

Eu ási } *laudassem.*
 Tu ái } *fi laudát, vel fi*
 Iel ár } *fost laudát.*

Noi ám } *laudassemus*
 Voi áti } *fi laudát, v. fi*
 Iei ár } *fost laudát./*

Notă. În orice conjugare, înainte de viitorul auxiliar, se poate pune *v*, de exemplu, în loc de *oiu*, *voiú*, în loc de *ei*, *vei* etc.

MODUS INFINITIVUS.

Tempus Praesens

Á laudáre, *laudare*.

Nota^a. Vulgus in colloquiis solet omittere ultimam syllabam *re* Infinitivi Praesentis, atque loco: Á laudáre, á tacére dormire &c. Á laudá, á tacé, & c.

Praeteritum

Á fi laudát, *vel* Á fi fost laudát, *laudasse*.

Futurum

Á fi laudatoriu, *laudaturus*.

Supinum

Laudát, *laudatus*.

GERUNDIUM in di et dum

De laudáre. De laudát *ad laudandum, vel laudandi*.

GERUNDIUM in do.

Laud-ând, *laudando*.

PARTICIPII PRAESENS

Laud-ând, *vel* Laudatoriu, *laudans*.

Futurum

Á fi laudatoriu, *laudaturus*.

^a Poporul, în vorbire,^s obișnuiește să elimine ultima silabă *re* a infinitivului prezent, și zice, în loc de : á laudáre, á tacére, á dormire etc., á laudá, á tacé, etc.

Sic conjugantur *cânt*, canto; *mânc*, vel *mânânc* manduco; *âmb*
ambulo; *âllerg*, curro; *cugel*, cogito; *quâul*, quaero; *cero* quaero;
culc, collico, vel decumbo; *lunec*, lubrico; *âr*, aro; *iert*, parco; *sáp*,
fodio; *crep*, crepo; *câlc*, calco; *judec*, judico; *joc*, jocor, vel ludo, &c./

57

II. CONJUGATIO

MODUS INDICATIVUS.

Tempus Praesens.

Io tãc, *ego taceo*.
Tu tãc-i
Iel tãc-e.

Noi tãc-em, *tacemus*.
Voi tãc-eti.
Iei tãc.

Praeteritum Imperfectum

Io tãc-eãm, *tacebam*.
Tu tãc-eái.
Iel tãc-eá.

Noi tãc-eãm.
Voi tãc-eáti.
Ei tãc-eá.

Praeteritum Perfectum

Io ám tãc-ut, *tacui*.
Tu ái tãc-ut.
Iel áu tãc-ut.

Noi ám
Voi áti } tãc-ut.
Iei áu }

Praeteritum Absolutum

Io tãc-ui, *tacui*.
Tu tãc-usi.
Iel tãc-ù.

Noi tãc-um, *vel tacuram*.
Voi tãc-uti, *vel tacurati*.
Iei tãc-ura.

Praeteritum Plusquamperfectum

Io ám } *tacueram*.
Tu ái } *fost tacut*.
Iel áu }

Noi ám
Voi áti } *fost tacut*
Iei áu }

Plusquamperfectum Absolutum

Io tãcussem, *tacueram*.
Tu tãc-ussesí.
Iel tãc-usse.

Noi tãc-ussem.
Voi tãc-usseti.
Iei tãc-usse.

Io oi, *vel* voiu } *tacebo.*
 Tu ei, *vel* vei } *tac-é.*
 Iel á, *vel* vá }

Noi om, *vel* vom }
 Voi eti, *vel* veti } *tac, -é*
 Iei or, *vel* vor }

MODUS IMPERATIVUS

Tempus Praesens

Táci tu, *tace tu.*
 Tác-a iel, *taceat ille.*

Tac-eti voi, *tacete vos.*
 Tác-a iei, *taceant illi.*

Futurum

Se tác io, *taceam ego.*
 Se tác-i tu.
 Se tác-a iel.

Se tac-em noi.
 Se tac-eti voi.
 Se tác-a iei.

MODUS CONJUNCTIVUS

Tempus Praesens est simile Futuro Imperativi.

Praeteritum Imperfectum

Io ási } *tacerem.*
 Tu ái } *tacé.*
 Iel ár }

Noi ám }
 Voi áti } *tacé.*
 Iei ár }

Praeteritum Perfectum

Se fiu } *tacut, ut tacuerim.*
 Se fii } *tacut.*
 Se fie } *tacut.*

Să fim } *tacut, ut tacuerimus.*
 Se fiti } *tacut.*
 Se fie } *tacut.*

Plusquamperfectum

Io ási } *tacuissem.*
 Tu ái } *fi tacut, vel fi*
 Iel ár } *fost tacut.*

Noi ám }
 Voi áti } *fi tacut, vel fi*
 Iei ár } *fost tacut.*

Futuro conjunctivus caret

MODUS INFINITIVUS

59

Tempus Praesens

Ă tacére, *tacere*.

Praeteritum

Ă fi tacut, *vel* Ă fi fost tacut, *tocuisse*.

Futurum

Ă fi tacatoriu, *taciturus*.

Supinum

Tacut, *tacitus* (ut ita dicam.)

GERUNDIUM in di et dum

De tacére, *vel* de tacut, *tacendi*, *vel ad tacendum*.

GERUNDIUM in do

Tacênd, *vel* tacând, *tacendo*.

PARTICIPII PRAESENS

Tacênd, *vel* Tacând, *vel* Tacatoriu, *tacens*.

Futurum

Ă fi tacatoriu, *taciturus*.

Sic conjugantur: Ved, *video*. Shied, *sedeo*. Cád, *cado*. Rid, *rideo*, Mângaiu, *consolor*. Táiu, *scindo* & c.

Nota. Verba, quae desinunt in *iu* formant Imperativum assumendo *e* & Supinum assumendo *at*, v.g. Mângaié, *consolare*; mân-gaiát, *consolatum* & c.

Ast Remân, *vel* Remâiu, *remaneo*, Imperativum format Remâi tu; Supinum Remás.

III CONJUGATIO

MODUS INDICATIVUS

Tempus Praesens

Io bát, *ego tundo.*
 Tu Bát-i.
 Iel bát-e.

Noi bát-em.
 Voi bát-eti.
 Iei bát.

Imperfectum

Io bat-eám, *tundebam.*
 Tu bát-eái.
 Iel bát-eá.

Noi bat-eám.
 Voi bat-eáti.
 Iei bat-eá.

Praeteritum Perfectum

Io ám } *tutudi.*
 Tu ái } batut
 Iel áu }

Noi ám }
 Voi áti } batut
 Iei au }

Praet. Perf. Absolutum

Io bat-ui, *tutudi.*
 Tu bat-usi.
 Iel bat-ù.

Noi bat-um, *vel baturam.*
 Voi bat-uti, *vel baturati.*
 Iei bat-ura.

Plusquamperfectum

Io ám } *tutuderam.*
 Tu ái } fost batut.
 Iel áu }

Noi ám }
 Voi áti } fost batut
 Iei áu }

Plusquamperfectum Absolutum

Io bat-ussem, *tutuderam.*
 Tu bat-usses.
 Iel bat-usse.

Noi bat-ussem, *tutuderamus.*
 Voi bat-usseti.
 Iei bat-usse./

Io oi, *vel* voiu } *tundam*
 Tu ei, *vel* vei } *báte.*
 Iel á, *vel* vá }

Noi om, *vel* vom }
 Voi eti, *vel* veti } *báte.*
 Iei or, *vel* vor }

MODUS IMPERATIVUS

Tempus Praesens

Báte tu, tunde tu,
Báta iel, tundat ille.

Báteti voi, tundite vos
Báta iei, tundant illi.

Futurum

Se bát io, *tundam* ego
 Se bát-i tu.
 Se bát-a iel.

Se bát-em noi.
 Se bát-eti voi.
 Se bát-a iei.

MODUS CONJUNCTIVUS

Tempus praesens est simile Futuro Imperativi.

Imperfectum

Io ási } *tunderem.*
 Tu ái } *báte.*
 Iel ár }

Noi ám }
 Voi áti } *báte.*
 Iei ár }

PRAET. PERFECTUM

Se fiu } *ut tunderim.*
 Se fii } *batut.*
 Se fie }

Se fim }
 Se fiti } *batut.*
 Se fie }

Plusquamperfectum

Io ási } *tutudissem*
 Tu ái } *fi batut, vei fi*
 Iel ár } *fost batut.*

Noi ám }
 Voi áti } *fi batut, vel*
 Iei ár } *fi fost batut.*

Futuro conjunctivus caret /

MODUS INFINITIVUS

Tempus Praesens

Â bátere, *tundere*.

Praeteritum

Â fi batut, *vel* Â fi fost batut, *tuludisse*.

Futurum

Â fi batatoriu, *verberaturus*.

Supinum

Batut, *verberatus*.

Gerundium in di et dum

De bátere, *vel* De batut, *verberandi*, *vel ad verberandum*.

Gerundium in do

Batênd, *tundendo*.

PARTICIPII PRAESENS

Batênd, *vel* Batatoriu, *tundens*.

Futurum

Â fi batatoriu, *verberaturus*.

Sic conjugantur: Fác, *facio*, Pun, *pono*. Cred, *credo*. Cuprind, *comprehendo*. Zic, *dico*. Duc, *duco*. Âlleg, *eligo*. Merg, *pergo*. Trec, *transo*, & c.

Nota I. Duc, Fác, Zic, formant secundam Personam Praesentis Imperativi *Dù Fà, Zì.* Tertiam sicut *Băt.*

63 II. Trec, & Merg, formant: *Treci, transi, Mergi, perge.*

III. Desinentia in *un* formant Supinum mutando *un* in *us* v.g. Pun, *pono, Pus, positus.*

IV. Desinentia in *g* & *und*, item *Rád, rado, Zic, dico, Duc, duco,* formant Supinum mutando ultimam Consonantem in *s*, v.g. *Álleg, eligo; Álles, electus. Pung, pungo; Puns, punctus. Duc, dus. Zic, zis. Rád, rás. Tund, tondeo, tuns.*

V. Verba, quorum Supinum desinit in *s*, formant Praeteritum Perfectum Absolutum, addendo Supino *seiu*, v.g. Pun, pus, *puseiu.* Duc, dus, *duseiu, & c.^a*

IV. CONJUGATIO

MODUS INDICATIVUS

Tempus Praesens

Io dorm, *ego dormio.*

Tu dorm-i.

Iel doarm-e.

Noi dorm-im.

Voi dorm-iti.

Iei dorm.

Praeteritum Imperfectum

Io dorm-ieám, *dormiebam.*

Tu dorm-ieái.

Iel dorm-ieá.

Noi dorm-ieám, *dormiebamus.*

Voi dorm-ieáti.

Iei dorm-ieá.

Praeteritus Perfectum

Io ám } *dormivi.*

Tu ái } *dormit.*

Iel áu }

Noi ám }

Voi áti } *dormit./*

Iei áu }

^a I *Dúc, fác, zíc,* formează a doua persoană a prezentului imperativ: *dù, fã, zì.* A treia persoană ca *bat.*

II *Trec* și *merg* formează: *Treci, transi, Mergi, perge.*

III Cele care se termină în *un*, formează supinul mutând *un* în *us*, de exemplu: pun, *pono, pus, positus.*

IV Cele care se termină în *g* și *und*, la fel ca și *Rád, rado, Zic, dico, Duc, duco,* formează supinul schimbând ultima consoană în *s*, de exemplu: *Álleg, eligo, Álles, electus; pung, pungo; puns, punctus, Duc, dus, Zic, zis, Rád, rás, Tund, tondeo. tuns.*

Verbele, al căror supin se termină în *s*, formează preteritul perfect absolut adăugând supinului *seiu*, de exemplu: Pun, pus, *puseiu, Duc, dus, duseiu, etc.*

Præteritum Absolutum

Io dorm-iī, *dormivi*.
 Tu dorm-iīsi.
 Iel dorm-ī.

Noi dorm-iram.
 Voi dorm-irati.
 Iei dorm-ira.

Plusquamperfectum

Io ám } *dormiveram*.
 Tu ái } *fost dormit*.
 Iel áu. }

Noi ám }
 Voi áti } *fost dormit*.
 Iei áu }

Plusquamperfectum Absolutum

Io dorm-issem, *dormiveram*.
 Tu dorm-issesi.
 Iel dorm-isse.

Noi dorm-issem, *dormiveramus*.
 Voi dorm-isseti.
 Iei dorm-isse.

Futurum

Io oi, *vel* voi } *dormiam*
 Tu ei, *vel* vei } *dormi*
 Iel á, *vel* vá }

Noi om, *v. vom* |
 Voi eti, *v. veti* | *dormi*.
 Iei or, *vel vor* |

MODUS IMPERATIVUS

Tempus Praesens

Dormi tu, *dormi tu*.
 Doarma iel, *dormiat ille*.

Dormiti voi, *dormite vos*.
 Doarma iei, *dormiant illi*.

Futurum

Se dorm io, *dormiam ego*.
 Se dorm-i tu.
 Se doarm-a iel.

Se dorm-im noi, *dormiamus nos*.
 Se dorm-iti voi.
 Se doarm-a iei./

MODUS CONJUNCTIVUS

Tempus praesens est simile Futuro Imperativi.

IMPERFECTUM

Io ási	}	<i>dormirem.</i>	Noi ám	}	<i>dormi.</i>
Tu ái			Voi áti		
Iel ár			Iei ár		

PRAET. PERFECTUM

Se fiu	}	<i>ut dormiverim.</i>	Se fim	}	<i>dormit.</i>
Se fii			Se fiti		
Se fie			Se fie		

PLUSQUAMPERFECTUM

Io ási	}	<i>dormivissem.</i>	Noi ám	}	
Tu ái		<i>fi dormit, vel fi</i>	Voi áti		<i>fi dormit, vel</i>
Iel ár		<i>fost dormit.</i>	Iei ár		<i>fi fost dormit.</i>

Futuro Coniunctivus caret

MODUS INFINITIVUS

Tempus Praesens

Ā dormire, *dormire.*

Praeteritum

Ā fi, *vel* Ā fi fost dormit, *dormivisse.*

Futurum

Ā fi dormitoriu, *dormiturus.*

Gerundium in di et dum

De dormire, *vel* De dormit, *dormiendi, vel dormitendum.*

Gerundium in do

Dormind, *dormiendo.*

SUPINUM

Dormî, *dormitum*.

PARTICIPII PRAESENS

Dormind, vel Dormitoriu, *dormiens*.

FUTURUM

A fi dormitoriu, *dormiturus*.

Sic^a conjugantur: *Āud, audio, sēnti, sentio* (cui additur *i* post *t*, ut distinguatur a *Sēnt, sum*) *Mint, mentior*. *Moriu, morior, Fug, fugio*. *Vin, venio*, quod format Imperativum in *a*; v.g. *Vina tu, veni tu; vina iel, & c.*

Nota. Verba desinentia in *esc* pariter hoc modo conjugantur, tamen dum *primam, & secundam* personam Pluralis Numeri Praesentis Indicativi, nec non Supinum, & Infinitivi Praesens formant, ilud *esc* emittunt; e.g. *Maresc, magnifico*, Noi *Mar-im, nos magnificamus*, Voi *Mar-iti, vos magnificatis*, *Marit, magnificatus*. Haec eadem Verba Imperativi Praesentis secundam personam formant assumendo *e*; v.g. *Umillesc, humilio, umillēste tu, & c./...*

87

VOCABULARIU ROMĂNESCU ȘI LATINESC. VOCABULARIUM DACO-ROMANUM ET LATINUM../...

103

A TREIĂ VORBIRE

III. DIALOGUS

De mutărea tēmpului,
și de oarele zilelor.

De vicisitudine temporis,
& de horis dierum.

Ce tēmp este ?
E serin.
E reu tēmp.

Quale tempus est ?
Serenum est.
Malum tempus est.

^a Așa se conjugă: *Āud, audio, sânti, sentio* (cărui *a* se adaugă *i* după *t*, ca să se deosebească de *sēnt, sum*), *Mint, mentior, Moriu, morior, Fug, fugio, Vin, venio*, care formează imperativul în *a*, de exemplu: *Vină tu, veni tu; vină iel, etc.*

Nota. Verbele care se termină în *esc* se conjugă la fel, totuși, cînd formează *prima* și a doua persoană a prezentului indicativului, la numărul plural, și supinul și prezentul infinitivului, lasă deoparte acel *esc*, de exemplu: *Măresc, magnifico*, Noi *mă-rim, nos magnificamus*, Voi *mă-riți, vos magnificatis*, *Mărit, magnificatus*. Aceste verbe formează persoana doua a imperativului prezent luînd un *e*, de exemplu: *Umillesc, humilio, umilēste tu, etc.*

Incépe á suflá vântul.

Bátte vânt.

Ásta noapte áu cazut bruma,
niea, grândine.

Delá méza noapte tot ninge.

Om ávé ploae.

Ploao áfára ?

104 Nu numái ploao, cî ánche fulgera.

Nu e tîmp se jáci în pát; scoala
te, n'áuzi quum tuna, si
traznéste ?

Cáld e áfára ?

Bá, átátá de máre frig au fost
ásta demineatia, quât toate
ápele áu inghiaciát,

Nu e cu puthintia fiindqu'á
séra erá nor.

Quâte oare (ciásuri) sênt ?

Au battut, *vel* áu fost un spre
zéce,

Trei fertáie pre cinci.

Uitate lá oráriu (lá ciás).

Mérge pre noao.

Índáta or fi siése.

Quum tréce tîmpul !

Shi io ástept.

E ámeazi.

Incipit flare ventus.

Ventus flat.

*Hac nocte cecidit bruma, nix,
grando.*

A media nocte semper ningit.

Pluviam habebimus.

Pluitne foris ?

Nontantum pluit, sed etiam fulgurat.

*Non est tempus jacendi in lecto ;
eleva te, non audis quí tonat,
et fulminat ?*

Calidumne est foris ?

*Non, tam magnum frigus fuit hoc
mane, ut omnes aquae in
glaciem versae sint.*

*Non est possibile, quandoquidem
heri vesperi erat nubes.*

Quota est hora ?

Sonuit, vel fuit undecima.

Tres quadrantes ad quintam.

Aspicias horologium.

Fertur ad nonam.

Illico erit sexta.

Ut transit tempus !

Et ego moram traho.

Meridies est.

Intra callatori în cricima.

Quâte milluri sênt deaici pâna
în Bucuresti ?

Treizeci si siépte.

Am facut doazeci si cinci de
milluri; totusi ástazi n'om
puté sosi ácolo.

Buna e cálea ?

Nu prea.

Asiá dára ne á cautá, se ne ába-
tem în cricimaá cea mái
áproape, si se noptem în-
trinsaá.

Cricimáriule ! putemune ábate
áici ?

Inter itinerantes in diversorio.

*Quot miliaribus distat hinc Bucu-
restinum ?*

Triginta septem.

*Confecimus viginti quinque millia-
ria ; tamen hodie eo
pervenire non poterimus.*

Estne commoda via ?

Non adeo.

*Necesse est igitur, ut in primam
cauponam divertamus, et ibi-
dem pernoctemus.*

Caupo ! possumusne hic divertere ?

Vedeti bine Domnilor ; veti gasi
 aici frumoase casi, lepedeao
 curâte, çoluri noao, mânu-
 sterguri, perine, si toate,
 quâte sânt de lipsa.

Áráta ne dár o kilie, *vel* o casu-
 tia.

Índáta.

106 Ce voíti, se ve férbem pre cina ?

Fáçeti o tira de záma, ápoi coa-
 ceti puçintéle oao, si frigeti
 un pui de gaina, de rátia,
 de curca, de gânseca, & c.

Dár pre lînga friptura ce vréti,
 saláta, sáu spárga ?

Ne micá de ácéstea, ci ne áda
 puçintel curech.

Deaca n'ati bagát siofrán în zá-
 maá áceastaá âncái se o fíti
 facut cu petrinsei.

N'aveti vro radiche ?

Nu ; dár ávem unt proaspat,
 struguri, si prune, si pérseci.

Dár de beunt ce áveti ?

Ávem vin, beére, rosol, si vinárs.

Cu quât e masuraá de beére ?

Áceastaá se şti, qua e cu cinci
 creiçári.

107 Áuzi cricimáriule ! nu s'ár puté
 gasi un caraush se ne duca
 pâna la Árgish ?

Bá tocmá ácum áu fost unul
 aici : vréti se'l chiam înlaon-
 tru ?

Chiama'l.

Dea Dumne Zeu bine Domnilor !
 Bine ái venit om de omenie.

Ce mi porunciti ?

Quênd êi porni quâtra Árgish ?

Mâne pâna'n zioa, de voi capatá
 oameni, se port.

Doara si Domniile voastre êti
 vré, se mérgeti lá Árgish ?

Vezi bine : quât ceri pentru un
 loc în caruça ?

*Utique Domini ; hic invenietis
 pulchra cubacula, munda lin-
 teamina, lodices novas, man-
 tilia, pulvinaria, et omnia ne-
 cessaria.*

*Ostende ergo nobis aliquod cubi-
 culum.*

Illico. |

*Quid vultis, ut coquamus pro
 caena ?*

*Parate modicum jusculum, dein
 coquite pauca ova, et frigate
 unum pullum galinae, anatis,
 galli indiacci, anseris, etc.*

*Et penes assum quid vultis, lac-
 tucam, vel asparagum ?*

*Nihil horum, sed adfer nobis modi-
 cos caules.*

*Si non condivistis hoc jusculum
 croco, saltem praeparassetis
 cum petroseliis.*

Non habetis aliquem rafanum ?

*Non ; sed habemus butyrum recens,
 botros, et pruna, et persica.*

Et ad bibendum quid habetis ?

*Habemus vinum, cerevisiam, roso-
 lium, et crematum ?*

Quanti est mensura cerevisiae ?

*Hoc scitur, quod sit quinque cru-
 ciferis. |*

*Audi caupo ! non posset inve-
 niri vector aliquis, ut nos vehat
 Argim usque ?*

*Plane modo pervenit huc unus ;
 vultis, ut illum clamem intro ?*

Clama illum.

Det Dominus Deus bene o Domini !

Bene venisti humane homo.

Quid mihi mandatis ?

Quando movebis Argim versus ?

*Cras summo mane, si invenero
 homines vehendos, vel portan-
 dos.*

*Fortasse etiam Dominationes ves-
 trae velletis ire Argim ?*

*Utique : quantum petis pro uno
 loco in rheda ?*

M'eti dá zéce florinti pre loc, si
voi tiêné locurile céle mái
bune.

Bá, ti om dá doi gálbeni, si, de
te vei purtá bine, vrun ma-
riásh pre beuutura.

108 Sênt indestulit.

Noapte buna, si visuri curáte.
Hodignéste în páce, si nuti uitá
á ne sculá cu o jimatáte de
oara mái innáinte de ce om
porni.

Voi desteptá.

Cricimáriule ! cu cât éti sên-
tem datori ?

Cu doi Táleri.

Nái, si remâni sânatòs.

Cálle buna Domniilor voastre.

*Dabitis decem florenos pro loco, et
reservabo loca meliora.*

*Non, dabimus tibi duos Ducatos
(Aureos), et, si bene te ges-
seris, unum, alterumve maria-
num pro potu. |*

Sum contentus.

Bonam noctem, et somnia casta.

*Requiescas in pace, et ne oblivis-
caris, nos excitare media hora
prius, quam proficiscamur.*

Excitabo vos.

Caupo ! quantum tibi debemus ?

Duos Talleros.

En illos, et bene valeas.

*Bonum iter Dominationibus ves-
tris.*

A CINCEA VORBIRE

Un nemérnic întreaba
delá un cetatián unde
siéde cutáre.

Shtii Domniea táa Románéste ?

Shtiu, quaci ? sáu doara ái ávé
cevá deá mi porunci ?

109 Nu sênt dedát á porunci unui
om de omeníe, quum esti
Domniea taá, pentruácea
nuti poruncesc, ci te rog.

Om bun ! cu cuvintele ácestea
me rusini ; plácati ámi po-
runci.

Nu cúnosti pre cutáre ?

Bá, cunosc.

Rogute, unde siéde ?

Nu depárte, pre ullitiaá áceastaá.

Dute numái pre carárea áceastaá,
pâna vei dá de o cása îm-
pistrita, ácolo siéde.

De ádréptaá, sáu de ástângaá ?

De ádréptaá.

V. DIALOGUS

Peregrinus sciscitatur a
cive, ubi habitet N.

*Callesne Dominatio tua Daco-Roma-
nice ?*

*Scio, eccur ? aut fortasse haberes
aliquid mihi mandandum ? |*

*Non sum asuetus mandare homini
honesto, uti es Dominatio tua,
ideo non tibi mando, sed te
rogo.*

*Bone homo ! his verbis me
confundis ; placeat tibi, mihi
mandare.*

Non cognoscis talem hominem ?

Non ita est, cognosco.

Rogo te, ubi habitat ?

Non procul, in hac platea.

*Perge tantum per hanc semitam,
donec attinges domum aliquam
pictam, ibi habitat.*

A dextrane, vel a sinistra ?

A dextra.

Foarte multiamesc Domniei
tále.

Nu éste, pentrucè se multiames-
ti.

Áuzi Domniea taá ! áici siéde
Excelléntiea Saá N. ?

Áici ; dár nu e á cása.

110 Quând l'asi puté gasì ácása ?

Ástára lá sépte oare ânce á fi
ácása ; dár mái bine ái
fáce, de ái venì mâne demi-
neatia lá opt, qua átunci
n'á fi cuprins.

Ásiá voi fáce : remâni sânatòs.
Sierbul Domniei tále.

*Humillimas gratias ago Domina-
tioni tuae*

Non est, cur gratias agas.

*Audi Dominatio tua ! hic habitat
Excellentia Sua N. ?*

Hic ; sed non est domi. /

Quando possem eum domi invenire ?

*Hodie vesperi hora septima etiam
erit domi ; sed melius faceres,
si venires cras mane octava,
quia tunc non erit occupatus.*

Sic faciam : remane sanus.

Servus Dominationis tuae.

1 ADPLAUSUS, / QUO / ILLUSTRISSIMO AC REVEREN-
DISSIMO / DOMINO DOMINO / SAMUELI VULKAN /
GRAECO-CATHOLICO EPISCOPO / MAGNO VARA-
DINENSI ETC. ETC. / IN EXORDIO / PASTORALIS
SUAE DIGNITATIS / OMNIGENAM FELICITATEM /
PRECANTUR / SUI / TRIBUS LINGUIS / VALACHI-
CA, HUNGARICA ET LATINA / BUDAE, / TYPIS RE-
GIAE UNIVERSITATIS HUNGARICAE, 1806* /

1v /VIRTUS a
INTAMINATIS FULGET HONORIBUS.

HORAT, LIB. III, OD. II. /

3/ SERMO I AD DACO ROMANOS b

După nor vine serin, după dulceață, pelin ;
Ci Orădzei nu-i așa, precum io voi arăta :
Oradea Mare e vestită și foarte împodobită
Cu oameni buni și învățați, românilor de sus dați,
Dară mai mult lăudați, că trăesc ca niște frați
Întră sine, ca pre voi se vă scoată din nevoi,
Se vă facă fericiți, ca și voi se pomeniți
Că aveți domni din preoți carii era vrednici toți
Se vă fie arhieriei, ci numai unul dintră ei
Putea se vă stăpînească și se vă ocîrmuiască :
Adecă : domnul Vulcan care voao va fi stan
De piatră, bun de-a scăpa, deacă de nevoi veți da.
Știu că erați întristați, pentrucă erați lăsați /
4 În anul trecut d-un părinte, a căruia dulci cuvinte
Ca se le țineți în minte, tuturor vă fie-aminte.
Ci n-aveți căci vă-întrista, că și-au plinit voia sa
Cel de sus, car' au voit, cînd cursul și l-au plinit,
Pre Darabănth Ignătie, se-l ducă l-o veselie
Carea el o-a așteptat, pînă domnul l-au chiebat.
Acuma voi, așadară, cum ziseiu odineoară,
Nici de cum nu vă-întristați, ci pre Dumnezeu rugați
Mortului se-i dea odihnă, iar domnului Vulcan tihnă,
Ca se poată stăpîni și bine ocîrmui ;

*În n. 4° de 8 pagini. Pe lângă cele două poezii în românește, pe care le reproducem și care aparțin lui Șincal, mai întîlnim o felicitare în versuri maghiare, în numele studenților de la universitatea din Pesta și o alta în latinește. Traducerea : *Felicitare prin care Preailustrului și Preareverendului Domnului Samuel Vulcan, Episcopului Greco-catolic de la Oradea-Mare etc. etc., la începutul dregătoriei sale pastorale, (servii) să îi urează toată fericirea, în trei limbi : românească, maghiară și latină. La Buda, în Tipografia Universității Regale Maghiare. 1806.*

^a Versul complet : *Virtus repulsae nescia sordidae* ; împreună cu versul următor, contextul se traduce : „Virtutea care nu cunoaște dezonoarea eșecului, strălucește în neprihănită glorie”, și cuprinde versurile 17—18 din oda a 2-a a cărții III-a a lui Horatius. Conținutul odei este un îndemn către practicarea virtuții.

^b *Întreținerea I către Daco-Romani.*

Se trească zile multe, rugile se i se-asculte,
S-aibă zile-îndelungate și pline de bunătate.
Acestea că să se facă, nice unul se nu tacă,
Ci toți se ia sama bine și se zică după mine : /

II

AD ILLUSTRISSIMUM DOMINIUM EPISCOPUM^a

Francisc înțelea, pre carele el iubea ;
Cel ce te-au întrecut și vicariu te-au făcut,
Virtutea cunoscîndu-ți,
Că s-au milostivit și bine au voit,
De te-au făcut arhiereu, cu voia lui Dumnezeu,
Purtare văzîndu-ți,
Nu clirosul orădesc, ci tot neamul românesc
Craiului Francisc mulțămesc și pre Hristos îl măresc
Că te au pre tine /
5 Arhipăstoriu sufletesc, povățuitoriu lumesc,
Întru toate-îndreptătoriu, tuturor folositoriu
C-așa le iaste lor bine.
Drept aceaia și doresc, mării tale poftesc ;
Ca Dumnezeu cel de sus, a cui nume e nespus,
Se-ți dea zile îndelungate,
Se poți trăi fericit și de tot neamul iubit,
Se poți toat' a le-așeza, turma-ți a o apăra
Și de lupi^b și de păcate.
Și vîrstă ai și știință, dar mai mare cuvîință,
Drept aceaia gîndesc toți, c-acestea toate le poți
A le face spre folos,
Spre folosul neamului și spre al clirosului
Carele nencetat cîntă și la Dumnezeu cuvîntă
Să te țină sînătos.
Toți sintem încredințați că vei sili se le gați
Cît alții au început, dar de plin nu le-au făcut,
Fie turnuri, fie curți ;
Căci cînd erai cănonic, nu-ți venia ție nemic
Ce se nu faci pentru mulți, pre carii vedeai desculți ;
De și trebuia se scurți
Multe ce-ți era de treabă, pentru aceaia nu-în hiabă :
Încă de atunci gîndeam și din inimă doream
Ca se ne fii arhiereu.

^a Către preailustrul domnul episcop.

^b Vilcan înseamnă Lupan (de la lup). Șincai nu știa bine slavă, altfel ar fi evitat figura paremistică cu turma dată în grija Lupului (Vilcan).

Acuma dară că ești și pre noi ne stăpînești.
Îți poftim mult se trăești, în scaun se-nbătrînești,
Carea se dea dumnezeu /
După multă norocire, îndelungă stăpînire,
Se te faci o stea frumoasă, lumii toate vederoasă,
Aceasta ți-o poftesc eu
Al Măriei Tale umilit șerb :
G.S. de S . . . *

* Gabriel (Gheorghie?) Șincai de Șinca.

CAPUL I

DESPRE ÎNVĂȚĂTURĂ FIREASCĂ ÎN COMUN

§ 1

Prin cuvîntul fire se înțeleg toate trupurile, cîte se află în lume ; și învățătura carea vorbește despre proprietățile, puterile și lucrările trupurilor se numește învățătură firească. Învățătura firească, drept aceeaia, numai cu trupurile cele din lume are de a face și de a cerca pricinile întîmplărilor celor din trupurile acestea, carea învățătură, după elenie sau grecea cea veche, se zice fysiică, adică știință sau meșteșug al firei.

Așadară, noi avem ceva știință din învățătura firei cînd învățăm, pentru pildă, ce proprietăți au trupurile, cînd străbatem cu mintea ce alcătuire au focul, aerul și apa, cînd cuprindem iarăș cu mintea cum se nasc ploaea, zăpada și grindinea dinpreună cu celelalte metéori ce se fac în văzduh, precum sint fulgerul și trăsnetul, cînd pricepem ceva despre mișcarea ce o fac luna și stelele și, mai pre urmă, cînd cunoaștem pricina pentru care se întunecă Luna și Soarele. ... /

* „Manuscrisul... este un autograf al lui Șincai și se păstrează la Secția de manuscrise a Bibliotecii Filialei Cluj a Academiei R.S.R., provenind din fondul de manuscrise al fostei Episcopii greco-catolice din Oradea, unde se găseau și alte manuscrise originale ale istoricului. Este scris cu litere chirilice și numără 155 de pagini. . . format 25 x 20 cm... avînd cotorul în piele pe care scrie : *Helmuth Physica*“. A fost editat în întregime : Gheorghe Șincai, *Învățătură firească spre surparea superștiției norodului*, Ed. Științifică, Buc., 1964. Studiu introductiv și ediție critică de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor.

Asupra datării : „... manuscrisul *Învățătură firească*... este mai vechi decît cel al lucrării *Istoria naturii sau a firei*, în ultimul Șincai făcînd o referire la fizica pe care a scris-o. Pentru acest motiv *Învățătură firească* ne pare a fi opera anilor de la Buda în care Șincai, împreună cu alți cărturari, elaborează și alte lucrări asemănătoare de știință popularizată. În acest răstimp au fost scrise toate cele trei manuscrise cu subiect din domeniul științelor naturii, destinate acelorași rosturi : *Vocabulariu*, *Învățătură firească*... și *Istoria naturii sau a firei*. Ipoteza este sprijinită și de faptul că toate trei lucrările, spre deosebire de copia de la Oradea, au aceeași legătură și hirtie. Pe de altă parte, în autobiografiile pe care le scrie și în care enumeră lucrările elaborate pînă la acea dată (1803-1804), Șincai nu amintește de o asemenea îndeletnicire. Toate acestea conduc, așadar, la concluzia că *Învățătura firească*... n-a putut fi scrisă decît în perioada cuprinsă între anii 1804 și 1808 și nu în jurul anului 1810, cînd Șincai nu se mai afla la Buda“ (*Op. cit.*, pp. 33—34).

DESPRE LEGILE MIȘCĂRII TRUPURILOR

§ 19

După ce ați învățat că meșteșugul de a lega pe tilhari, pe păseri, pe feare și flintele cu tot feliul de puști nu e alta fără numai nebunia superștitiiozilor, mai trebuie încă și altă superștitie se vă aduc și pun înainte, carea foarte s-au lăpșit și înrădăcinat și între ni români. Aceasta stă în aruncarea cu ciurul, prin carea superștitiiozii cearcă a descoperi lucrări ascunse și neștiute. Iară aruncarea cu ciurul așa au obicinuit a se face de oamenii cei superștitiiozi : superștitiiozul cel mai mare, adevă magistru l sau meșterul, ia un ciur și niște foarfeci, care unelte, după întypzuirea lui cea nebună și rătăcită, amîndoa trebuie să fie moștenite de la părinți și nu almintrelea cîștigate. Și vrînd se găsească furul, întinde foarfecile și, cu capetele sau virvurile tăișului, le împlîntă în veșca ciurului, ca cu acelea se înalță ciurul de la pămînt. Apoi doao persone își pun degetele sale cele de mișloc, de la amîndoa minile, supt urechile foarfecilor, ca așa ciurul se stea în aer. Acuma magistrul își începe meșteșugul său cel superștitiioz cu niște mornăituri de cuvinte ce nemica însemnează. Deci, numește el pe persoanele acelea despre care, pentru vre o reutate sau pentru vreun furtișag ce le-au pătrat mai nainte, poate fi presupus și, cît se zice numele celui vinovat, ciurul încă trebuie (după cum reu cred superștitiiozii) să se învîrtească și, prin aceeaia, se arate pe vinovatul. Iată, acestea sînt ceremoniile ce le țin superștitiiozii la aruncarea cu ciurul, aceasta e superștitiia lor carea voi încă o puteți cunoaște a fi mare nebunie pentru că gîcitoriul cel mincinos nu are op de alta, fără numai cît de puțin de a-și mișca degetul, și ciurul îndată se va învîrți. Aceia, carii zic că ciurul și foarfecile pentru aceeaia au osebă putere de a arăta lucruri ascunse, pentru că sînt unelte de moșie, vorbesc fără de nici o pricepere, și ei însuși nu știu ce grăesc. Ei fac din ciur ființă înțelegătoare și-i dau proprietăți de acelea care nu se cuvin vreunui trup. Zic alții că ciurul se învîrte de dracul; ci, acela carele au învățat legile mișcării, lezne poate vedea că dracul nu are de a face nici cu învîrtirea ciurului, nici cu altă gîcire. Pentru că el nu poate nici a lucra în trupuri, nici a se însoți cu oamenii. Iară noi știm că fieștecă trup, pentru trîndăvirea sa, pîn-atunci trebuie se remînă în odihnă, pînă cînd se mișcă prin puterea altui trup. Așadară, / de s-ar da dracului putere de a mișca ciurul, el ar putea muta și legile mișcării, carea tătușii numai despre atotputernicul Dumnezeu se poate zice. Alții iarăș își întypzuesc că însuș Dumnezeu mișcă ciurul prin atotputernică voia sa. Ci, aceștea, prin urită gîndirea lor, preanecinstesc pre Dumnezeu, pentru că îl aseamănă zidirei cărliia ei vreau se-i poruncească prin vrăjiturile sale. Și tocma prin aceeaia cad ei în prea groaznic păcat. Aceasta e pricina că Dumnezeu nu numai au poruncit ca între izrailiteni se nu se alle vrăjitori, ci chiar au și zis că el se scîrbește de dînșii, precum se poate ceti în mai multe locuri ale *Testamîntului celui vechiu*.

Iară în cit iaste pentru învîrtirea ciurului, aceaia așa se poate tilcui: după ce au ținut amîndoa persoanele cu degetele sale, cele supt urechile foarfecilor așezate, vreo cîtăva vreme ciurul, încep degetele a tremura și, prin tremurarea aceaia ce nu lezne se poate simți, ciurul carele, pentru așezarea și întocmirea lui, prealezne se poate învîrti, atîta se împinge, cît se mișcă din odihna lui. Iară mișcarea ciurului, pentru aceaia se face tocma întru acelaș timp cînd se numește persona despre carea e prepusul cel mai mare, pentru că magistrul mai cu samă atunci numește pe persona de carea are el presupus că e vinovată, cînd încep a tremura degetele celor doao persone. Sau, de nu-i slujește meșteșugul acesta, lezne poate el însuș, prin o mică și nesimțită împingere cu degetul, mișca ciurul din odihna lui. Gîcirea adevărului ce se cearcă prin aruncarea cu ciurul, drept aceaia, atîta de nebună și de ne-ntemeiată iaste, cît și superștițiozii o vād și o mărturisesc a fi înșălătoare și mincinoasă.

Afară de aruncarea cu ciurul mai iaste și altă gîcitură carea tocma așa de nebună și de nelegiuită fiind, ca și aruncarea cu ciurul, așisderea cearcă adevărul prin o cheae iarăș moștenită de la părinți. Și la gîcitura aceasta se lucră precum urmează: gîcitoriul cel nebun înfige cheaia cea moștenită în *Biblie*, la acelaș loc, unde începe *Evangelia Sîntului Ioann* și întru acelaș typ, ca mînunchiul cheei se remîină afară de *Biblie*. Apoi ia o brăcînă sau baeră, carea, după întypzuirea lui, iarăș moștenită trebuie se fie, și cu brăcina această așa leagă *Biblia*, ca se nu cadă dintr-însa cheaia. Deci doao persone, ca și la aruncarea cu ciurul, își pun degetele cele din mișloc ale mînilor supt mînunchiul cheei și rădică *Biblia* în aer. După acestea magistrul zice niște cuvinte nelovite și ne-nțelese și numește pe mai multe persone.

23 La numirea personelor celor / nevinovate cheaia nu trebuie să se miște, iară la numirea celor vinovate cheaia trebuie să se învîrte cît mai tare. Superștițiozii, cînd lucră așa, zic că prin modrul acesta de a gîci, cu atîta mai lezne se pot nimeri făcătorii de reu, cu cît mai adev[er]at e, că cuvîntul lui Dumnezeu iaste ne-nșălătoriu.

O ! ce nelegiure și ce feliu de dumnezeire iaste a schimosi *Sînta Scriptură* și a pîngări cuvîntul lui Dumnezeu, prin superștiții de acestea. Eu însumi mă mir și mă încrucez, cînd ved cît de strîmb se folosesc superștițiozii cu cuvîntul lui Dumnezeu! Căci măcar că iaste adevărat că cuvîntul lui Dumnezeu e ne-nșălătoriu, tătuși, Dumnezeu nu ne-au învățat pre noi, cu cuvîntul său, meșteșuguri de acelea, prin care se descoperim lucruri ascunse și neștiute, ci el ne-au pus înainte, cu cuvîntul său, adevăruri care trebuie se le știm și se le credem spre mîntuirea și fericirea noastră. De vă îndoiți despre aceasta, spûneți-mi voi, în care loc al *Sîntei Scripturi* ne-au făgăduit noao Dumnezeu că, prin cuvîntul său, vom putea descoperi furturile și alte fapte rele ale oamenilor ? Nu ne-au învățat pre noi Dumnezeu, nici ne-au făgăduit de acestea, ci, mai virtos, ne-au arătat și ne-au încredințat, prin descoperirea sa, carea ni-o au făcut, că el urăște vrăjiturile și se scîrbește de toate boscoanele care sînt aruncarea cu ciurul, căutarea cu cheile, cu bobii și cu ceara, spunerea norocului și altele. De care toate voi încă așa trebuie se vă

scirbiți și se vă feriți, ca și de o ciurnă carea înghite neamuri și noroade multe, de nu vreți se vă numerați cu aceia carii sînt întocma cu închinătorii bozilor./...

DESPRE GREUTATEA TRUPURILOR

§ 23

27 Tocma așa se întîmplă și cînd călărim. De călărim pe deal în sus, ne plecăm înainte, iară de călărim în gios, ne plecăm înapoi, ca, așa plecîndu-ne, linia cea oablă a greutăței calului să se întîlnească cu linia cea oablă a greutăței noastre, în centrul locului ce se cuprinde de picioarele / calului. Pentru că almintrelea lezne s-ar poticni calul. Drept aceea, regulile de călărit încă în greutatea trupurilor au mai cu samă temeiul său.

APLECAREA ACESTORA ASUPRA SUPERȘTIȚIOZILOR

§ 24

De arătările ce se fac prin greutatea trupurilor se ține și nuiaoa cea de gicit, despre a căriia batere foarte încilcit judecă nu numai oamenii cei de rînd, ci și cei mai de frunte. Nuiaoa aceasta e o mlădiță cu doao crengi care se tae prin superștițiozi în otărită vreme și ceas, supt mornăirea unor cuvinte, de pre un alun, și cu baterea sa în pămînt trebuie se descopere toate lucrurile cele ascunse și mai ales comorile cele din pămînt.

De va avea ramul de alun doao crengi, ca și furca de lemn se taie, tocma prin punctul din care cresc crengile și, de va fi crescută furca spre resăritul soarelui, cu mult mai mare putere trebuie se aibă nuiaoa aceeaia. Înse nuiaoa de gicit se poate face și din alt feliu de lemn, nu numai din alun. Ba unii o fac și din drot, din potîr și din oase de pește. Săpătorii cei nebuni de comori zic și întăresc că nuiaoa cea de gicit trebuie tăiată în ajunul Sinziianelor, noaptea, de la 11 pînă la 12 ceasuri, și că, atunci cînd se tae ramul, trebuie grăit cătră dînsul în numele Preasîntei Tróite.

Apoi zic că nuiaoa așa tăiată trebuie se aibă putere de a arăta, la pofta vrăjitorului, unde se află vine de metalluri sau comori în pămînt, și carii oameni sînt ucigători și furi și că cu mult mai nemincinos va arăta adevărul, prin baterea ei de se va ceti atunci capul cel dîntiiu din *Evanghelia de la Ioann*: „Întru început era cuvîntul ș.c.“, sau *Psalmul* 23: „Toiagul tău și varga ta m-au mîngăiat ș.c.“.

Ci nebunia vrăjiturei aceștia destul de chiar se arată de-acolo, că pînă acuma încă nu s-au întîmplat ca cineva se fie descoperit, prin nuiaoa cea de gicit, lucruri ascunse. Toate istoriile, cîte se spun despre

nuiaoa aceasta, sînt numai minciuni și înșălăciuni. Barem de s-ar opri și cărțile în care se află băieșii zugrăviți cu nuiaoa cea de gicit, ca se nu se amogescă mulți nepricepuți prin icoanele acelea. Vrăjitura cu nuiaoa
28 cea de gicit, fără de îndoială, / atunci s-au scornit, cînd credea super-
știțiozii că prin baterea ei se pot descoperi mai multe lucruri ascunse.
Dară, în vremea de-acum, nimenea se folosește cu dînsa, încă nici
băieșii cei ce au minte și înțelepciune, ci, cu toții o țin a fi mincinoasă
și înșălătoare.

Carii zic că nuiaoa cea de gicit nu are altă putere fără numai de a
descoperi vinele metallurilor și comorile cele din pămînt, aceia țin că
lucrarea sau baterea ei iaste naturalnică. Drept aceeaia aduc spre pildă
magnétul, și zic că, precum are magnetul, din firea sa, putere de a se
învîrți cînd apropiem de dînsul vrun dărab de ferr, tocma așa are și
nuiaoa cea de alun, din firea sa, putere de a se pleca cătră metalluri
și de a arăta unde se află metalluri în pămînt. Ci, zisa aceasta se îm-
protivește experienței, pentru că nuiaoa aceasta și cătră locurile acelea
încă se pleacă, în care nici un metall se află. Tot temeiul plecării nuelei
ceii de alun razemă în elasticitatea și greutatea ei. Despre carea lezne
te vei învinge, numai de vei lua bine și de-amăruntul sama la acelea
ce le fac superștițiozii cînd vrăjesc cu nuiaoa cea de gicit.

CAPUL VI

DESPRE APA

§ 25

Apa iaste una dintre stihiiile cele mai de folos de pre lume; dînsa
e tocma de lipsă spre traiul oamenilor, al dobitoacelor și al plîntelor.
Oamenii și dobitoacele ar trebui să se topească de sete, de nu ar avea
apă. Arburii, plîntele și erburile încă ar seca, de le-ar lipsi elemîntul
sau stihia aceasta. Lipsele oamenilor încă mult se ajută prin apă, pen-
tru că prin apă se învîrtesc morile și măhinile ce sînt făcute spre tih-
neala și folosul oamenilor. Prin apă se ușurează și se țin neguțătoriile cu
șerile cele depărtate. Cu apă se frămîntă pînea, se ferb bucatele, se spală
29 hainele și se sting focurile și aprinderile. / Stați, drept aceeaia, și soco-
tiți cît folos aduce apa, pre fața pămîntului. și minunîndu-vă de pu-
terea și înțelepciunea lui Dumnezeu care le-au arătat cînd au zidit apa,
mulțămiți-i pentru bunătatea lui ! / ...

31 Unele riuri cură rapide, altele mai lin. Pricina curgerii aceștia
32 iaste sau albia riului sau afunzimea apei. / Toate riurile, de la izvoarele
lor pînă la sbocaturile lor în alte riuri mai mari sau în mări, au albiile
sale, la vale făcute, care de ce se întind, de aceeaia caută mai în gios,
drept aceeaia, fața apei încă tot mai la vale trebuie se cadă. De se ține
apa mai tare deolaltă la fund într-un riu decît în alte riuri, prin greutatea
sa, mai rapid se va și mișca într-insul. Și, de va fi apa mai afundă

într-un riu decît într-altele, atunci apa cea dedesupt se va apăsa de cea de-asupra și, drept aceeaia, și mai rapede se va mișca.

De-acî se întîmplă de, tot acelaș riu, pre unele locuri, mai rapede cură decît pre altele, și aceasta de-acolo vine, că albia îi iaste mai strîmtă, căci așa fiînd, apa se înflă și cea de-a supra apasă pre ce dedesupt, carea făcîndu-se, apa cea dedesupt cu mult mai grea iaste și mai rapede se și mișcă. Așadară, apa are puterea sa, ca și celealalte trupuri, despre o parte, din mulțimea materiei sale, despre altă parte, din răpezirea mișcării sale. Aceasta se poate chiar vedea la morile cele de pre apă, pentru că, cu atîta mai mare putere au, cu cît cade mai afund apa. Iară, cu cît mai afund cade apa, cu atîta mai rapede se mișcă roata și, cu cît mai rapede se mișcă roata, cu atîta mai mare putere are moara.

Înse răpezirea apei așa încă se poate dobîndi, dacă se va lua apa de la zuguri și se va sili se cură numai pe jîlpuri, că așa apa se va înfla și cea de-asupra așa va apăsa pe cea dedesupt, de aceasta mai rapede se va mișca și mai iute va învîrți roata. Aceasta e pricina de a putea da mare putere și la apa cea mică, carea o știu morarii românești.

§ 29

Din greutatea apei și aceasta se înțelege, pentru ce stă așa de sus apa în țevile cele gîrbóve sau strimbe, și pentru ce tocma atîta se sue dînsa întrînsele, cît de sus cură. Întru aceasta și-au temeiul său toate fîntînile cele cu meșteșug făcute, în care se aduce apa prin țevi din deal la vale, și apoi, prin țevi mai siptîri slobozîndu-se, se face de sare.

§ 30

33 Cînd cură apa pre supt pămînt sau pre fața pămîntului, din trupurile acelea preste care trece, pururea suge în / sine niște pîrticele și proprietăți. De trece apa curgînd preste sare, dînsa încă se sară și de-acî se urzesc izvoarele cele sărate din care apoi, în multe locuri, se ferbe sare, cu carea trăesc oamenii, ca și cu sarea de grunz. Căci nu în toate țerile se află grunzi de sare ca în Dachia cea Veche. De curge apa preste minerariuri, ale acelora pîrticele și proprietăți le trage la sine, și de-acî se fac apele cele minerălești și borcúturile, dintre care unele sînt acre la gust, și acestea au pîrticele de ferr în sine, iară altele sînt sărate, și acestea au foarte tîmăduitoare sări în sine.

Aruncîndu-se gâlles sau gales în oarecarea apă acră, de se va murgi și negri aceeaia, e semn că întrînșa se află vitriór sau galițheu. Sînt și ape calde din care se fac scăldătorile ce se numesc băi, și acestea pentru aceeaia sînt calde, pentru că, sau li se încălesc izvoarele prin niște focuri de supt pămînt, sau curgerea le este preste cremeni, din care spălînd și trăgînd în sine multe pîrticele, dobîndesc dinpreună și

căldura cremenilor ; și apele sau băile aceste calde sînt tămăduitoare de multe boale, pentru care oamenii mult au de a mulțami lui Dumnezeu.

Se întîmplă, citeodată, de, într-unele locuri, resar izvoare noao, ale cărora ape oamenii cei nepricepuți le țin a fi tămăduitoare de toate boalele. Pentru aceia le și beau fără de măsură și fără de rînd. Dară apele acestea n-ar trebui beute mai nainte de a li se cerca puterea și folosul prin doftorii cei mai procopsiți, pentru că pot cuprinde în sine materii de-acelea, care tocma strică bôlnavilor. Izvoare de-acestea mai multe sînt mai virtos în Ardeal, despre care a vorbi nu-mi voi uita cînd voi scrie *Topografia* a toată romînimăa .../...

51

CAPUL VII

DESPRE AER /...

INSEMNARE

Din elasticitatea aerului se poate tilcui o arătare foarte frumoasă, carea e minunată întru ochii celor nepricepuți, și superstițiozii, cînd o ved că se face de cei ce știu meșteșugul, judecă că este lucru necurat. Arătarea aceasta stă în rădicarea și slobozirea în gios, într-o glajă plină de apă, a drăcșorilor lui Cartésie, carii nu sînt alta fără numai niște păpușe mititele de glajă ce, pentru aceia se numesc așa, pentru că de Cartesie filózoful cel dedemult s-au găsit. Păpușele acelea au mare pîntece, dară gol, și la un picior au o găurice ce răspunde tocma în pîntecele cel gol și sînt cu ceva mai ușoare decît apa. Drept aceia, nici se pot cufunda cu totul în glaja cea plină cu apă. Cu o păpușă de acestea, cel ce ști meșteșugul poate face plăcută probă, carea nu numai desfătează pre cei ce sînt de față, ci, la aceia încă-i aduce, de mult se minunează. Adecă, atîta face meșterul, de păpușa lucră după porunca lui, căci cînd îi zice : „drăcșorule ! cufundă-te !” îndată se cufundă, iară cînd îi zice : „înalte-te !” îndată se înalță. Și aceasta de-atîtea ori o face, de cite ori iarășuiește meșterul porunca sa. Pricina arătării aceștia, de voești a o ști, iată-o : glaja cea plină cu apă, în carea drăcșorul nu s-au cufundat cu totul, este îmboldorită cu o beșică, pre carea beșică, cît o apasă meșterul cu degetul, drăcșorul îndată se cufundă, iară, cît înceată de a o apăsa, îndată se înalță și drăcșorul, pentru aceia, pentru că fiind glaja plină cu apă, cînd se apasă beșica, atunci se apasă și apa și apăsîndu-se, apa se strînge și oarecîtva din dînsa întră prin găuricea piciorului în pîntecele cel gol al drăcșorului care, măcar că nu se împle tocma deplin, pentru aerul ce este întrînsul, tătuși, aerul cel din el, adecă din pîntece, se îndeasă prin apa ce întră în dînsul și, prin îndesarea aceia, atîta se îngreuiază, cît îi este destul ca să se cufunde, fiind acuma mai greu drăcșorul decît apa.

52 Iară, cît nu se mai apasă mai mult beșica, și prin dînsa apa, îndată / se întinde iarăș aerul cel laolaltă strîns și apăsător în pîntecele drăcșorului și împinge apa afară, prin carea drăcșorul iarăș se face mai ușor decît apa și, drept aceia, se înalță de-asupra ei .../...

56 Aerul trebuie se-l socotim ca pre o vistierie a tuturor / materiilor , în carea toate se string, cîte se sue însus de pre pămînt. Trupurile oare-cum se topesc, necurmat aburesc şi aburii în carii se desfac, se înalţe în aer. Dară aerul nu-ndelung ţine aburii aceia în sine, ci iarăşi îi trimite prin roaă, prin ploae, prin grîndină, prin brumă şi prin zăpadă înapoi, pre pămînt. Pre aerul acest, cu tot feliul de aburi amestecat cu un cuvînt îl numim atmosferă, carea încinge tot globul pămîntesc pre de toate laturile.

Drept aceeaia, aerul trebuie deschilinit de la umezala şi aburii, ce se sue întrînsul, căci umezala şi aburii, cit se recesc, îndată cură şi se lipesc deolaltă, ce nu se poate zice despre aer. Umezala şi aburii sting focul, iară aerul îl hrăneşte. Aburii şi umezala strică sinătătei şi pot omori pre om, iară aerul nu face de acestea. Drept aceeaia, adevărat este că aerul e deschilinit de aburi şi de umezală.

De-aci, putem noi una dintre cele mai de frunte regule despre sinătate a o învăţa, carea de fieştecare om înţelept cu de-adînsul ar trebui să se ţină, şi stă întraceasta, ca se ne sirguim pururea a înghiţi aer curat şi sinătos, carele nu se află în chiliile cele ce necurmat se lăcuiesc de mai mulţi oameni. Pentru că, întrînsele, foarte tare se strică aerul de aburii ce ies din trupurile oamenilor şi ale dobitoacelor, din apa ce se ţine în chilii şi de putoarea ce se face din cărbuni, din balebă şi din pae şi alte gozuri cu care se încălzesc căsile. Aerul cel ce cu de acestea este amestecat, nu numai nu e sinătos şi de folos ci este tocma stricăcios şi i personelor celor sinătoase, şi lezne le poate pricinui nu numai boale, ci şi moarte.

57 Eu las de a arăta aci, cit aer, în cită vreme, de suflarea citor oameni, se strică aşa, cit / se nu se poată înghiţi de omul sinătos, fără de primşdie de moarte, şi numai atita zic, că avem mai multe pilde din care învăţăm că mulţi oameni în crepăturile pămîntului, în peştere, în băi, în curăţirea puţilor şi în deschiderea gropilor de grîu, care au zăcut în mai îndelungă vreme astupate, îndată au căzut morţi. Aburii ce ies din trupurile oamenilor celor morţi, cîtsînt de stricăcioşi sinătătei încă nu se poate scrie. Pentru că în Madrid, oraşul cel mai de frunte al Hispaniei, vrînd oarecînd se îngroape o călugăriţă, au deschis cripta din biserica călugăriţelor şi, cit o au destupat, îndată au căzut morţi şi cel ce o au destupat şi alţi doi oameni carii era lingă dînsul. Aşîşderea s-au întîmplat şi în Parizi, cetatea cea căpetenească a Galliilor unde, în anul 1744, iară ş la destuparea unei cripte, şi mai mulţi oameni au căzut morţi, ca şi cum i-ar fi lovit gutta. Din pricina aceasta sînt tîntirimurile cele dinlăuntru foarte stricăcioase sinătătei oamenilor care, drept aceeaia, ar şi trebui mutate afară, la cîmp, de-unde se poată vîntul sufla duhoarea ce iase

din trupurile cele moarte. Aburii carii ies cînd ferb vinurile încă nu sînt mai fără de primeşdie, pentru că experienţa ne-nvaţă că mulţi oameni se năduşesc de dînşii. Fumul de peatră pucioasă încă îneacă pre om, nici îl lasă se poată resufla. Dară, decît toate acestea mai stricăcioasă e sînătăţii putoarea ce iase din cărbunii aprinşi, de se va amesteca cu umezală, că mai lezne îneacă pre om. Nu bine fac, aşadară, femeile acelea care, cînd spală rufe, ard bolovani şi cu aceia opăresc rufele tocma în casă, căci prin aceasta, şi pre sine şi pre toţi casnicii lor îi pun în foarte mare primeşdie de a-şi pierde cu totul sînătatea. /

Aerul este unealta cea mai de frunte a sînătăţii noastre, drept aceeaia, de lipsă ar şi fi ca noi, cu atîta mai mult, se ne străduim după cuvioasa trăire cu dînsul. Ci, omul cel ce vrea se fie mai înţelept decît este Făcătorul lui, mai cu samă se fereşte de aerul cel curat carele i s-a orînduit lui de pronia cea dumnezească. ca un bălzam al sînătăţii şi mai bucuros zace în aburii săi cei stricăcioşi sînătăţii. Şi, în greşala aceasta, aceia cad mai adeseori, carii sînt mai de frunte şi mai puternici. Căci oamenii cei mai de frunte şi mai puternici nu caută că ei aşa sînt făcuţi, dinpreună cu dobitoacele, ca se trăească cu aer firese şi slobod, ci, cu cea mai mare sîrguinţă, păzesc şi pe sine şi pe pruncii săi de aerul cel curat, de carele, ca să se ferească, fereştile încă şi le lipesc, lăgenile pruncilor le îmboldoresc cu postavuri, şi pe pruncii săi îi lase de, în căldurile lor, înghit tot felul de aburi, şi aerul cel slobod şi bun în tot typul îl trag de la dînşii. Pentru care doftorii încă demult au însemnat că moartea cea multă a pruncilor celor din cetăţi, în cei doi ani mai dinainte, nu de-airilea vine, fără numai din lipsirea aerului celui sîntos şi slobod.

Oamenii cei de vîrstă încă nu lucrează mai cumpătat, căci multe dame şi cocoane luni întregi nu ies din curţile sale, de frică ca se nu le vatăme aerul; apoi, după ce cad în oarece boală, carea o au căpătat din aerul cel reu al chiliilor, şi mai cu sîrguinţă îşi închid uşile şi fereştile, ca se nu între la dînsele aerul cel firese, nebuneşte crezînd că îndată vor muri, cît le va atinge aerul cel curat. Aşa greşesc oamenii carii vreau se fie prea-nţelepţi şi se feresc de folosirea cu aerul, precum li l-au dat Dumnezeu! Aşadară, de lipsă este să ascultăm de doftorii cei ce ne-nvaţe ca se ne păzim chiliile de putoarea cărbunilor, cea ce atîta strică sînătăţii noastre, cît şi veninul. De lipsă este să cunoaştem că propteaoa sînătăţii noastre este aerul / cel bun şi curat. Ţeranii cei ce trebue se-şi ţină preste iarnă toate lucrurile în căsile lor cele prea-nguste şi umilite, şi-şi usucă veşmintele cele ude la cuptoarele cele calde, tocma nesîntos aer au, carele nici se poate cu folos înghiţi pentru multă amestecătura aburilor. Drept aceeaia, de mare folos le-ar fi, de ş-ar deschide fereştile, barem de doao ori în zi, ca se li se curăţe căsile de aburii cei rei. Iară, aceeaia că ţeranii nu se bolnăvesc cu totul în căsile sale, de-acolo vine că ei, după chiamarea lor, mai toată zioa îmblă pre afară şi atunci mult ajută sînătăţii cu sugerea aerului celui curat. / ...

CAPUL VIII

DESPRE VINT ȘI SUNET / ...

§ 53

64 La vîtoase, mișcarea aerului este foarte tare. Ba cîteodată așa de tare, cît smulge arburi cu rădăcini cu tot din pămînt, strică turnuri și căsi, ba le și restoarnă tocma din fundămînt. Putere așa de mare, prin iuțimea sa capătă aerul cel mișcat, căci fiind aerul greu, de se va mișca în mare masă și rapede, cu lovirea lui lezne poate face toate acelea. Iară aerul, cu atîta mai rapede și mai iute se mișcă, cu cît mai mult i se turbură cumpătul, și vîtoasele atunci se fac mai virtos, cînd e prea mare deschilinirea între puterea de întins și greutatea aerului celui din țerile cele vecine.

Vórbura e un aer mișcat ce se învîrte rotogol, iară aerul atunci se învîrte rotogol, cînd mișcarea lui dă de împotiviri ca acelea prin care se silește a se abate de la îndreptarea cea oablă. /

65

APLECAREA ACESTORA ASUPRA SUPERȘTIȚIOZILOR

§ 54

Așadară, nebunie este cînd muminile cele bătrîne, cu alți superștițiozi de sama lor împreună, își întypzuesc că vîtoasele cele cump_lite, de dracul se stîrnesc. Superștițioazele acestea povestesc pruncilor să i că dracul, pe vremea vîtoaselor, se îmbracă în haine roșii, nici se poate vedea mai nainte de a-l zări cu picioare de cal au de cocoș. Decît carea întypzuire ce este mai de ris? pentru că dracul nu poate lucra în trupuri și mai puțin poate el stîrni vîtoase sau vorbure. Eu încă numai pentru aceeaia am adus înainte nebunia aceasta, pentru că adeseori am auzitu o a se povesti, cu mare paguba și stricarea tinerilor, carii mult se înșală cu istorii de-acestea./...

68

§ 59

După ce am cuvîntat despre sunet, voia îmi este a vorbi ceva și i despre resunare, carea de alții se numește écho. Cînd vorbim noi cu strigare spre curți mari și deșerte, spre ziduri părăsite, spre munți petroși și neîmblați și spre dîmbrăvi dese și înfundate, au obicinuit a resuna înapoi doao sau și mai multe syllabe din cuvintele noastre și resunarea aceasta se numește echo. Iară resunarea aceasta nu pretutîndinea se face, fără numai în locurile cele mai sus numite și întru acelea încă numai pentru aceeaia se face, pentru că trupurile cele mai nainte zise aruncă sunetul înapoi. Că, lovindu-se pîrticelele aerului, cele prin sune-

69 tul strigărei noastre mișcate, de numitele trupuri, ca niște ființe elastice tremură și așa se aruncă înapoi de vin pînă la urechile noastre. Așadară, echo este o resunare carea se aruncă înapoi prin alte trupuri și noi, de doao, de trei și mai de multe ori o simțim și pricepem. De este trupul prin carele se aruncă înapoi resunarea aproape de noi, resunarea așa de rapede vine la noi, de noi nu o putem osebi de strigarea noastră; drept aceeaia, ca se o putem osebi de dînsa, trebuie se stăm departe de trupul acela mai puțin, 60 de picioare. Și de vom fi de o sută / și mai multe picioare depărtați de trupul cel ce aruncă înapoi resunarea, și mai bine vom putea osebi strigarea noastră de dînsa, pentru că cu cît mai departe e trupul cel ce aruncă înapoi resunarea, cu atîta mai tîrziu vine aceasta la urechile noastre și, întru întîmplarea aceasta, syllabe încă mai multe răspunde echo./...

76

CAPUL IX

DESPRE FOC /...

§ 67

Prin frig trupurile se string și se îndease, pentru că atunci cînd se recese trupurile își perd căldura și, perzîndu-și căldura, părțile lor se mai apropie deolaltă, iară mai apropiîndu-li-se părțile deolaltă, materia trupurilor cuprinde mai puțin loc și, drept aceeaia, trupurile se mai îndease. Așadară, cu cît mai mare este frigul, cu atîta mai mare se îndease și trupurile printrînsul. Și tocma întru aceasta se întemeiază meșteșugul de a întări ferrul, pentru că atunci cînd vrea căoaciul se întărească ferrul, mai întîiu îl inferbîntă și apoi îl recește în apă. Iară făcîndu-se ferrul prin recirea această deodată mai tare, precum ne-nvață experienția, trupurile încă trebuie să se mai îndese prin receală.

Din thermómetru, adecă unealta aceeaia carea arată gradurile căldurei și ale frigului, încă se poate pricepe că trupurile, prin căldură, se întind și, prin frig, se string laolaltă. Unealta aceasta stă dintr-un globuț și dintr-o țeve de glajă; globuțul și o parte a țevei se împle cu spirit de vin încolorat sau vâpsit, iară ceaialaltă parte a țevei rămîne goală, și de spirit și de aer, și vîrvul eii se sleiește laolaltă. Așa făcîndu-se thermometrul, cînd e cald, spiritul cel de vin se întinde și se sue în țeve, iară, cînd e frig, se îndeasă spiritul acela și stringîndu-se în mai mic loc, se pogoară în țeve. Așa se măsură prin unealta aceasta căldura și receală și pentru aceeaia se și numește thermometer. / ...

§ 68

77 Esperienția și aceasta ne-nvață despre foc, că focul, ca se ardă, trebuie se aibă hrana sa și slobodă curgere de aer. Iară hrana focului / sînt peatra

pucioasă, toate oleiurile și cele firești și cele prin meșteșug făcute, ce zac ascunse prin trupuri, unsoarea și grăsimea ce în mare îndestulare se află în trupurile dobitoacelor. Hranele acestea așa de rapide se mistuesc de foc, cât părțile lor îndată se mișcă și se alungă cu fumul în aer. După ce nemica mai este din hranele acestea, focul se stinge și din trupurile cele flogistice sau arzătoare nu rămâne alta fără numai zgura și din trupurile cele tari, cenușa, care nu pot ține focul.

Dară mai virtos trebuie se aibă focul o slobodă curgere de aer, căci nu-și poate arăta puterea, dacă i se trage aerul. Din pricina aceasta, fără de socoteală lucră aceia carii deschid ușile și fereștile cășilor aceloră, în care se aprinde ceva, pentru că, de nu le-ar deschide, focul, pentru necurgerea aerului, s-ar îneca prin fumul său. Drept aceea, se stinge și lumina, dacă se acopere cu un vas; pentru că vasul face de fumul și părțile cele oleoase și pămîntoase care le alungă flacăra din sine nu pot eși, și așa se înecă lumina sau focul cel din lumină printrînsele.

INSEMNARE

Fysicii au făcut cu luminile, care le-au aprins și în temnițe și în case de bolnavi și într-alte chilii ce au fost curățite de aburi, mai multe probe și au aflat că o lumină de seu, într-o gimătate de ceas, în aer bun și curat, perde din greutatea sa 88 de grăunțe, iară într-o casă de bolnavi numai 66 de grăunțe și așa, mai un pătrău se ia afară. Drept aceea, spre mărirea necurățirii aerului celui din case, se pot lua lumini sau de seu sau de ceară, numai se fie de aceiaș grosime și greutate și de aceiaș feștilă.

APLECAREA ACESTORA ASUPRA SUPERȘTIȚIOZILOR

§ 69

- 78 Într-o casă de bolnavi lumina arde mai slab și mai prencet, pentru aceea cred / superștițiozii că bolnavul din casă nu va trăi prea-ndelung. Dară aceasta nu este adevărată, pentru că nu este lucru mai firesc decât acela ca lumina se lumineze mai slab și puțin în casa în carea zace om bolnav. Pricina întâmplărei aceștii sînt aburii cei mulți cu carii e plină casa aceea. Știi că spre hrana focului e de lipsă curgerea cea slobodă a aerului și că arderea focului se împedecă de aburi și de umezeli; așadară, lumina cea aprinsă de seu de ceară încă mai curînd și mai bine arde în aerul cel curat decât în cel necurat; și cu cît e mai necurat aerul, cu atîta mai pre-ncet arde lumina. De ține boala omului mai multe zile, și cei ce au grijă de bolnav nu s-au sîrguit pentru sloboda curgere a aerului, ca se curăță casa de aburii cei necurați, lumina, în zilele cele mai de pre urmă ale boalei, mai reu și mai pre-ncet trebuie se ardă decât în zilele cele mai dinnainte, cînd casa încă nu era plină cu atîta aburi. Dară, fiindcă aerul cel cu atîta aburi rei amestecat strică bolnavului, și de multe ori moarte

încă îi aduce, superstițiozii cei nepricepuți reu cred că în arderea cea slabă a luminei ceii din casa, în carea zace bolnavul, se cuprinde nisca-rea minune, prin carea se arată moartea cea curînd următoare a bolnavului. Ci, cît de nebună este credința aceasta, de-acolo încă poți judeca că, cît se sloboade aer nou în casa bolnavului și se curăță de aburii cei rei, lumina încă, îndată, mai bine și mai luminos arde. / ...

CAPUL X

DESPRE ELECTRICITATE

§ 73

De mai mulți ani se știe că peatra sau cleiul ce se numește succin sau chirivăriu sau eléctru, de se va freca tare și virtos pre dinafară, trage la sine lucrurile cele ușoare, precum sînt plevetele, atele și altele ; și, cum le trage, așa le și împinge de la sine, cît dai în palmi. Tocma așa lucră și peatra pucioasă, ceara cea de pecetluit, reșina și glaja, dacă se freacă mai nainte. Așa, p.p., de vei lua în mini o țeve de glajă carea se nu fie umedă, și o vei freca vro cităva vreme cu o curea iarăși uscată, apoi o vei ținea preste un disc în carele se fie mărunțșuri de hîrtie, de spégmă, de foi de aur, și de alte lucruri ușoare, vei vedea, nu fără de mirare, că mărunțșurile cele din disc se vor sui și lipi de țevea cea de glajă, dară, puțin reminînd lipite, după o clipeală de ochi iarăș vor cădea în disc ;
83 nici vor remînea / stătornicește în disc, ci, iarăș se vor sui și pogori de vro citeva ori de la țevea cea de glajă. Acuma, puterea aceasta, cu carea așa lucră trupurile, după frecarea lor, de mărunțșurile cele mai ușoare le trag și le împing de la sine, o numim noi electricitate, de la cuvîntul electru, în carea peatră dintîiaș dată s-au priceput numita putere. Trupurile care prin frecare se pot aduce la un stat ca acela, ca se aibă putere de a trage și împinge de la sine pre alte trupuri mai ușoare, se numesc electrice.

Și la trupurile acestea, cînd întru întunerec tare le frecăm, simțim o scînteie carea dacă ne atingem cu degetul de trupurile acelea, cu lumină, cu ceva sunet și cu ceva durere, străbate în degetul nostru. Perii unei mițe sau pisici încă dau scînteii întru întunerec, de se vor freca îndărăpt.

§ 74

Esperienția ne-nvăță pre noi, mai încolo, că nu toate trupurile se pot aduce, prin frecare, la electricitatea, la carea se aduce glaja ; drept aceeaia trebue se osebim trupurile, și în cît este pentru electricitate, căci unele sînt electrice, precum chirivariul, glaja, mătasa vinată, ceara roșie, peatra pucioasă, reșina ș.c., iară altele nu sînt electrice precum : aurul, argintul, ferrul și cele mai multe trupuri. Însă minunat lucru e că trupurile

- cele ce nu sînt electrice, electricitatea tătuși o priimesc dintr-alte trupuri și, într-o clipeală de ochi, o mină și sporesc mai încolo, căci, de vei freca cît de mult aurul, argintul, ferrul, petrile, și lemnele, la electricitate nu le vei aduce, dară de vei lua un drot lung de ferr, îl vei bine întocmi și
- 84 întruloca cu o țeve de glajă și apoi vei freca țevea, drotul / acela va vărsa multe scînteii, cît te vei atinge de dînsul, ce nu ar putea face, de nu i-ar împrumuta țevea cea de glajă electricitatea sa. Drept aceea, se numește electricitatea ce se face prin frecare, electricitate căpetenească și ceaialaltă numai împrumutată. Din pricina aceasta trebuie și drotul să se odihnească pe trupul cel electric, cînd vrei se dea scînteii. Așa, p.p., de vom vrea se ducem un drot ca acela, într-o casă, pre supt o grindă, drotul acela va trebui să se lege de grindă cu șinor de mătasă vînată, carele din firea sa e electric, pentru că, de s-ar acăța drotul de niscare cue de ferr ce s-ar bate în grindă, electricitatea cea din drot s-ar lăși preste toată grinda și toată casa, că s-ar atinge și ar odihni drotul pe cuele cele de ferr, care sînt trupuri ca acele ce priimesc electricitatea din trupurile cele electrice. Însă drotul poate odihni nu numai pe șinor de mătasă vînată, ci și pe glajă, pe ceară de pecetluit, pe reșină și pe peatră pucioasă, pentru că toate acestea sînt trupuri electrice, adevărat sînt trupuri ca acelea în care, dintr-nceput, se poate stîrni electricitatea, prin frecare, și fiindcă trupurile acestea nu priimesc electricitatea, nici o dau mai încolo, ci mai mult o țin îndărăpt, drept aceea și o lățește prin tot drotul. Iară celealalte trupuri nu fac aceasta, ci electricitatea cea împrumutată o dau mai încolo. Din pricina aceasta se zic trupurile ce nu sînt electrice, a fi scări sau conductori materiilor celor electrice, pentru că trupurilor celor neelectrice se împrumută electricitatea, și dinsele îndată o dau mai încolo. Scări de-acestea se pot face din toate metallurile, dară scara cea mai bună se face din aur, apoi din argint, din aramă, din oricalc, din ferr, din cusutoriu, din argint viu, din / plumb, din cărbuni, din apă, din ghiată, din fum și din aburii cei de apă. Iară trupurile acelea care dintr-nceput sînt electrice se zic nescări sau neconductori; pentru că nu priimesc materia cea electrică dintr-alte trupuri, ci mai mult o țin îndărăpt; drept aceea, nu pot fi electrul sau succinul, glaja, peatra pucioasă, mătasa vînată, ceara roșie ș.c., scări electricității.
- 85

§ 75

Țevea cea de glajă tocma cu anevoe se freacă atîta, cît se putem stîrni prin dînsa lucrările cele electrice; pentru aceea s-au iscodit unelte cu care mai lezne se ne dobîndim scopul nostru și așa s-au făcut mahina ce o numim electrică, cerea mai bine nu ți-o vei întypzui ca, de vei socoti o roată ca și cea de tors, în carea, în loc de fus, să se pună un glob de glajă ce are osii de lemn de îmbe laturile și așa se țepenește în roata aceea ca și fusul. Glaja aceasta, prin întoarcerea roței, foarte rapide se va învîrți și frecîndu-se tocma tare de perina cea dedesuptul ei pusă, carea trebuie se fie împlută cu pâr fert de cal, îndată va dobîndi mare

electricitate. Ci, întypzuirea aceasta încă nu e destulă ca se poți tu deplin înțelege cum e făcută mahina cea electrică : căci poți socoti că mai multe trebuie la aceaia, ca electricitatea mai bine să se stîrneasă și mai lezne să se împrumute trupurilor celor neelectrice.

§ 76

86 Cu mahina cea electrică, de este bine gătită, se pot face multe și minunate arătări. Adecă, prin mahina aceeaia la atîta se poate aduce omul, cît tot scînteii să iase dintr-însul. Căci, de se va sui oarecare om într-un uțuț ce cu funi de mătasă vînată se fie acățat de coperișul căsei, și / se va atinge cu mîna de globul cel de glajă din mahină, sau va prinde drotul cel din mahină adus, cu mîna, din omul acela tot scînteii vor eși, care vor pricinui cităva durere întru aceia carii se vor atinge cu degetele de dînsul. Așisderea, de va ținea neștine dinnaintea omului aceuia o lingură plină cu spirit de vin, carele se fie puținel încălzit, spiritul acela îndată se va aprinde numai dintr-o scînteie carea va eși din degetul omului aceuia. Ci acestea nu sînt destule, mai multe trebuesc eu se vă spun despre lucrările materiei ceii electrice. De va ținea neștine în mîni o butélie plină cu apă, în carea să se înfigă un drot mai gros de ferr, de carele se fie acățată scara sau conductorul electricității și se va atinge de drotul acesta numai cu degetul, va eși din drot o scînteie atîta de mare cît va străbate prin brîncea și peptul celui ce s-au atins de drot și mare scuturare îi va pricinui, nu numai lui, ci și acelora carii se vor prinde unul de mîna altuia (începînd de la cel dintîiu), de ar fi cît de mulți. Ba, de se va pune o masă, încărcată cu fîngéle de porțellan, cu picioarele sale pre niște sloi de glajă și scara sau conductorul electricității se va rezema de masa aceeaia, așa se va electrizui nu numai masa, ci și fîngelele ce sînt pre dînsa, cît fieștecarea va da scînteii de-acelea care tare te vor lovi, eînd te vei atinge de dînsule. Vezi cît de minunate sînt arătările cele electrice!

§ 77

87 Afară de mahina cea electrică carea o scrisie mai nainte, sînt și altele prin care se pot face tocma minunate lucrări electrice, dintre carea cea dintîiu este ca se amesteci calafóniu cu terpentîn și cu reșină laolaltă și, după ce le vei topi, se le verși într-o scăfiță de cusitoriu nu prea afundă. Turta carea / se va avea după ce se vor slei materiile acestea laolaltă, în scăfița cea de cusitoriu, va avea proprietatea aceasta, de îndată va arăta ființa cea curgătoare și electrică, cît se va freca sau lovi cu o bucătea de pele de epure sau cu o coadă de vulpe. După ce s-au făcut aceasta, de vei lua un ciur de pleu, carele se fie neted, nici se fie mai mare decît este turta cea mai sus zisă, și-l vei apăsa de-asupra turtei aceia, după ce s-au frecat sau lovit, precum s-au zis, va trece toată mate-

ria cea electrică din turtă în ciurul acel de pleu. Pre carele, de-l vei rădica cu şinoarele cele de mătăasă vinătă, care sînt legate de dînsul, în sus, şi-l vei atinge de un trup carele nu e electric, va împrumuta trupului acestuia o scîntee prea lungă, trăznitoare şi lovitoare. Aşa vei putea împla şi încărcă cu curgere electrică măcar ce ploscă de glajă, în carea se fie pînă în gimătate băgate răsuri de ferr şi înfipt un drot de metall, carele se aibă bumb în capetul cel dinafară de ploscă; pentru că prin ciurul carele se odihneşte pre bumbul cel mai sus zis, scînteile, una după alta, se slobod în ploscă. Dacă se slobod 50 pînă la 60 de scînteii în ploscă, se aud a clocoti într-însa ca şi apa ce fearbe. Acuma, dacă atinge neştine cu degetul său bumbul cel de metall, ce stă afară de ploscă, iasă dintr-însul un bulz de foc, carele aşa scutură pre cel ce s-au atins de bumb, cît de multe ori îl izbeşte la pămînt. Şi mahina aceasta, carea nu de mult s-au găsit, se numeşte electrofor, adecă purtătoare de electricitate.

§ 78

88 Mai este încă o mahină ce se numeşte electrofor de aer şi aceasta se face numai dintr-o pînză lăcă carea se întinde pre o ramă de lemn, şi aşa se acaţă în aer slobod. Pînza aceasta, de se va încălzi şi se va freca cu pele de epure sau de mîţă, / vor eşi multe scînteii şi raze dintr-însa şi, de-ş va ţinea neştine palma dedesuptul eii, ca de o gimătate de cot departe, va simţi curgerea cea electrică; pentru că va simţi curgerea aceasta, ca şi cum ş-ar mişca palma cătră o mreaţă de paîngin. Ba, de vei lua o icoană veche, carea se fie făcută sau văpsită pre pînză şi întinsă pre ramă de lemn, şi pre icoana aceasta, după ce o ai încălzit mai nainte la cuptoriu, o vei stringe între genunchi şi o vei freca cu pele de epure, de ceialaltă parte a icoanei îndată vei simţi electricitatea şi multe scînteii înfocate cu care poţi împla o ploscă de glajă. Din toate arătările acestea chiar se vede că materia cea electrică aşa se află pretutindenea, ca şi focul, şi că Dumnezeu, după nesfîrşită înţelepciunea sa, pentru aceia o au plăsmuit, pentru ca prin dînsa să se facă lucrările cele preamari şi preaminunate din aer, precum îţi voi arăta la învăţătura cea despre fulgere şi trăznete. / ...

§ 91

99 Grîndina nu este alta fără numai o mulţime de stropi de apă îngheţaţi. Grîndina, / aşadară, se face cînd stropii cei de ploae, căzînd, îngheaţă. În aerul cel mai de sus e mai rece decît în cel mai de gios, pentru că în aerul cel mai de gios sînt mai aproape deolaltă razele soarelui, care se

aruncă sau se bat înapoi de pământ, de cum sînt în aerul cel mai de sus. Ce lucru este, aşadară, mai firesc decît acesta, ca stropii cei de apă se îngheţe cînd vin într-o parte ca aceia a aerului, carea e prea rece ? Iară grăunţele de grindină cu atîta sînt mai mari, cu cît cu mai mulţi aburi apătosi se întîlnesc în căderea lor, carii încă îngheate cu dinsele. De-aci şi aceasta o poţi judeca că înse grăunţele cele de grindină, încă pot îngheţa laolaltă, prin carea grăunţele acelea foarte se îmăresc. Fiind dară că grindina prea de sus cade la pământ, prin carea nu numai iuţimea ei se îmăreşte, ci şi mărimea atîta-i creşte, de mai adeseori este cît un ou de porumb şi mai mare, lezne e a pricepe, că grindina foarte mare pagubă poate face, mai virtos de se va purta de mare vînt, carele şi mai tare îi va îmări iuţimea.

INSEMNARE

Cine nu şti groznicia cea minunată şi înfricoşată a grindinei ! carea în puţine minute aşa zdrobeşte ţarinile, de toată nădejdea lucrătorilor de pământ o întoarce în mare supărare ! Drept aceia, fi-ar de lipsă ca să se afle o mişlocire prin carea să se împedece nenorocirea aceasta. Ce, măcar că este greu de a şi gîdi, tătuşi, nu putem zice că nu se va afla, cu vreme, pentru că grindina mai tot atunci cade cînd şi trăznetele se arată şi, de s-au găsit mişlociri împotriva trăznetelor, pentru ce se nu se poată afla şi împotriva grindinei ? Pînă cînd s-ar găsi şi alte mişlociri împotriva grindinei, românii noştri nu reu fac că trag clopotele înaintea vremilor celor grele, pentru că, prin sunetul clopotelor, mai virtos de sînt mari clopotele, norii se resipesc, precum ne-nvaţă experienţa ; ci, 100 atunci nu e bine a trage clopotele cînd stau norii cei / grei tocma de-asupra turnurilor, pentru că, reschirîndu-se aerul de sunetul clopotelor, lezne pot cădea trăznetele în turnuri. Mie mi se vede că de s-ar slobozi mai multe tunuri asupra norilor celor grei, norii aceia s-ar resipi, şi grindina încă n-ar bate ţarina.

Fysicii cei vechi au crezut că aerul aşa e întocmit noaptea, de stropii cei apătosi nu pot îngheţa într-însul. Şi, drept aceia, au judecat că noaptea nu poate bate grindina. Dară experienţa alta ne-nvaţă, pentru că în anul 1761, precum scrie Helmút, în *Fysica* ce o au scris pentru ţerani, şi alţi istorici, pre lîngă Volfenbítel din Saxonia, noaptea au stricat grindina mai multe otare, şi eu încă noaptea am vezut în fînaţele Tiúriului de lîngă Blaj, în anul 1787, aşa de mare grindină ca carea în viaţa mea n-am vezut.

§ 92

Curcubul e cercul acela carele numai de gimătate se vede în stropii cei de ploae, şi arată şapte colori sau feţe, dacă este un nor negru după spatele lui. Curcubul e cea mai frumoasă arătare din aer şi tătuşi, la ivirea lui, nu este alta de lipsă, fără numai raze de soare şi stropi de ploae. Pentru că lezne te poţi încredinţa că colorii numai prin apă şi prin razele soarelui se fac într-însul, dacă vei pune o glajă cu apă la soare, că într-însa vei vedea colorii curcubului. Pentru aceia, cu o

pușcă de apă încă poți face curcubeu, cu meșteșug, dacă așa vei împușca apa în sus, ca atunci cînd cade, să se mute în vîfor, în carele se bată razele soarelui celui de după spatele noastre. Ci mai nainte de a-ți arăta ție cum se face curcubeul, eu trebuie se-ți spun ceva despre lumină. Soarele și fieștecarea lumină săgeată razele sale în toate părțile, care oblu se și mișcă, de nu se silesc prin niscare trupuri se-și mute calea sa. Într-o casă întunecoasă carea zace în preajma soarelui și numai o găurice are, se pot vedea razele luminei și linia lor cea oablă în praful ce se luminează prin dinsele. Iară, cu cit mai puțin cunoaștem firea luminei, 101 cu atîta mai bine știm că razele eii sau merg pre linie oablă/sau se frîng și se aruncă înapoi. De vei prinde cu o oglindă netedă sau numai cu un dărab de oglindă stricată o rază de lumină, raza aceeaia se va arunca înapoi cum se aruncă înapoi lópta cînd o zvîrli pe părete. De va cădea raza de lumină dintr-o materie mai uscată într-alta mai deasă, precum ar fi din aer slobod în apă sau în oglindă, sau, de va trece raza de lumină dintr-o materie mai deasă într-alta mai rară, p.p., din apă sau din glajă în aer slobod, raza aceeaia, întru amîndoa întîmplările, nu va rămînea în linia cea oablă, ci se va abate de la dînsa și abaterea aceasta se numește frîngerea razelor. Însce, acestea mai bine le vei înțelege din pilde. Întypuiește-ți că AB, în figura 3,^a este fața unei ape preste carea cade, din aer, în punctul C, raza D.C. ; raza aceasta ar trebui se meargă pre linia cea oablă D.C.E. ; dară nu face așa, ci cîtva se abate de la linia cea oablă și din C se frînge cătră F. Frîngerea aceasta a razelor pricinuește de bastonul cel oblu, în glaja cu apă, se vede frînt. În cit este pentru colorii cei din curcubeu, fysicii învață că aceia se fac din îndoită frîngere și dintr-o eptare îndărăpt a razelor soarelui în stropii cei de ploae. Așa, p.p., de vei acăta în preajma soarelui, după figura 4, globul cel de glajă A.B.C., plin de apă, și atîta îl vei învîrți pînă cînd vei zări într-însul colorul cel roșu, raza S.A., la intrarea eii în A spre C se va frînge ; pentru că lovindu-se în marginea cea mai de gios a globului, adecă în C, de la C se iaptă îndărăpt pînă la B. Iară în B, la eșirea eii se mai frînge încă odată și merge cătră ochiul O, așa ca linia cea oablă I.N. carea prin ochi așa se duce, ca și raza S.A. se facă dinpreună cu raza cea frîntă un unghi ascuțit, în ochiul O. Și așezarea aceasta a globului aduce colorul cel roșu la ochiu. Toema așa se pot aduce și ceialalți colori la ochiu, dacă sau globul sau ochiul se va mai înălța .../...

Smeul, așîșderea, este o aprindere a aerului celui flogistic dintr-o mulțime de materie cleoasă ce se află în partea cea mai de gios a atmosferei și, pentru amestecata umezeală, nu îndată se stinge, ci, ca și un sul lung, se întinde prin aer. Smeul, drept aceeaia, atunci se face, cînd mai mulți aburi se unesc laolaltă în aer și aerul cel flogistic ce se află într-însii se aprinde, prin electricitate sau almintrelea, de luminează și arde. Smeul nu așa de rapede peare dinnaintea ochilor ca steaoa ce cade, ci se mișcă în forma carea o are dintru-nceput, vro citeva minute. În smeul se află și o umezeală glodoasă carea îl face de mai îndelung ține.

^a Manuscrisul este însoțit de planșe.

Smeul acesta carele se mişcă vro cităva vreme prin aer, după rea judecata superştiţiozilor, este dracul. Şi, fiindcă smeul a uneori, mişcându-se, se apropie de hornuri, dintraceaia s-au stîrnit superştiţia că dracul, în formă de smeul, intră pe horn la cunoscuţii şi prietenii săi şi le duce bani şi bucate. Şi superştiţiozii cred tare şi virtos că în casa aceaia, pre al căriia horn intră smeul, trebuie se lăcuiască strigoi carii au ceva legătură cu dracul. Ba unii superştiţiozi pînă la atîta au agiuns, de cred că, de vor striga atunci cînd se iveşte smeul, nemţeşte : halb part ! dracul, de frică, sloboade gios niscare bucate. Numai se ia bine sama cel ce strigă, se stea supt oarecare şopru cînd strigă, /
 109 ca nu cumva se-l cufurească dracul pentru îndrăznirea lui. Cu cît mai nebună e socotirea aceasta, cu atîta mai mulţi se află şi astăzi carii cred acestea şi se joară înaintea altora că ei însuşi, cu ochii lor, le-au vezut, adăogînd şi acestea că dracul are gură ascuţită, urechi mici de porc, picioare de gînsă, coadă flocoasă şi pe cap coamă, în loc de păr. O, nebunia voastră, celor ce credeţi acestea ! Pînă cînd vreţi să remîneţi întrînsa ? Fysica drept învaţă că smeul nu este alta, fără numai foc din aer, pentru ce dară îl faceţi drac carele se aducă pretenilor săi pîne, unt, cîrnaţi, caşi şi alte bucate, ba încă şi bani ? Pricina pentru carea smeul cînd zboară preste cetăţi şi preste sate, bucuros se abate la hornuri şi intră în dinsele, lezne se poate înţelege./...

Fiindcă trăznetele despică arburile, aprind căsile, creapă zidurile cît de groase, şi pre oameni cu dobitoacele împreună într-o clipeală îi omoară, omul înţelept, detoriu este a se folosi cu mişlocirile care i le-au lăsat Dumnezeu împotriva primeşdiilor ce urmează din trăznete. Iară mişlocirile ce se dau spre folosul acela, trebuie se fie întemeiate pe adeverul acesta, că trăznetele nu sînt alta fără numai materie electrică. Carea ştiindu-se, se pot întoarce asupra trăznetelor toate acelea cîte ne-nvaţe probele cele multe, la electricitatea cea cu meşteşug făcută, la carea ştim că puterea ei mai lezne se varsă şi se mină înainte prin metalluri. Şi aceasta o putem zice şi despre materia trăznetelor, fiindcă
 117 este electrică, şi esperienţia ne adeverează aceasta./ Pentru că, cînd trăzneşte pe vrun olat, fulgerul merge pe materia carea îi este scara sau conductorul cel mai dindămînă ; şi fiindcă conductorul cel mai bun şi i mai dindămînă se face din metalluri, fulgerul încă tot pe conductorul acela merge. Drept aceaia, de se duce drot de la virvul olatului pînă la pămînt, şi fulgerul nimereşte în drotul acela, fulgerul merge pe drot pînă în pămînt, fără de a vătămă olatul. Şi aceasta au dat prilej de s-au făcut conductori de-acestea pe multe turnuri şi olate, în mai multe

locuri, a cărora gătire nu este scumpă; căci se fac din prăjini de ferr într-un al cărora virv se pune o suliță de aramă și așa se tocmește pe virvul căsei, cît se fie mai sus decît hornul cu vro cîteva picioare. Preste virvul căsei se așează apoi un drot de ferr sau de aramă, dară încrustat cu ștrie de ferr, carele legîndu-se cu prăjina cea de ferr se sloboade pînă la pămînt. Conductorul așa gătit e o prea bună mișlocire de a apăra orice casă de stricarea trăznetului; pentru că fulgerul nu se atinge de coperișul căsei, ci lovind în prăjina cea de ferr, fuge pe conductorul cel de metall la pămînt, fără de vreo vătămare a căsei. Și folosul conductorilor acestora prin prea multe experienții s-au întărit, care eu nu le aduc aci, fără numai atîta mai zic că conductori de acestea cu folos se fac și la corăbiile cele de pe mare, pentru că, fiind corăbiile mai înalte decît fața mării, lezne se pot nimeri de trăznete, și dinsele. Noi, drept aceea, mult trebuie se mulțumim lui Dumnezeu că au luminat mintea oamenilor de au găsit conductorii acestea.

118 Aceia, carii zic că este împotriva proniei ceii dumnezeiești a face conductori de acestea, / sînt oameni superștițiozi, pentru că, de nu este împotriva proniei dumnezeiești a stinge focul cel de trăznet, pentru ce ar fi împotriva ei a face conductori, despre carii firea ne-nvață că sînt mișlociri de a ne apăra cășile de trăznete? Nu lucrăm, așadară, împotriva lui Dumnezeu cînd facem conductori spre apărarea cășilor noastre, ci mai virtos plinim voia lui, pentru că el ne-au rînduit mișlocirile acestea tocmai prin firea lucrurilor.

§ 105

De nu ne sînt cășile apărute prin conductori de-aceia, cu alte mișlociri trebuie se ne folosim ca se nu ne nimerească trăznetul. Spre aceasta, atunci cînd se apropie tîmpestatea, trebuie se ne alegem, în casă, locul cel mai depărtat de trupurile acelea, care sînt tari scări sau conductori de materii electrice; și, fiindcă loc ca acesta, este mișlocul căsei, în mișlocul căsei trebuie se și stăm, pînă cînd va trece fortuna; iară, nu la fereastră, nici la părete; nici la cuptoriul din casă, mai virtos de va fi de ferr. Pentru că obiceiul de a sta lîngă acelea este foarte reu și primeșdios.

Că fulgerul, ca o rază electrică ce este, pururea trage la trupurile care se pot mai tare electriza. Drept aceea, mai cu samă trage la păreți, apucă plumbul și ferrul de la ferești, topește metallurile care se află la uși și lîngă păreți.

Mai încolo, ca cu atîta mai puțin se ne poată strica trăznetul, de lipsă este ca, pe vremea tîmpestatei, se nu purtăm la noi bani de măcar ce metall, pentru că fulgerul foarte tare trage cătră metalluri și lezne ar putea nimeri și banii cei de la noi. Nu de mult, în oarecarea cetate vestită, au lovit trăznetul pe doao jupînese de frunte care, după 119 moda sau obiceiul / de-atunci, s-au fost înțuturat și împodobit părul cu multe droturi și cu feliu de feliu de ace, și cînd s-au cercat, după moartea lor, s-au găsit că fulgerul în droturile și acele acelea au lovit,

pentru că toate le-au topit. Drept aceea, op e de a se sfătui fieștecăruia ca pe vreme de fortună tot felul de metall se-l lepede de la sine, ba încă și veșmintele cele într-aurite și într-argințite se le desbrace.

Tocma din pricina aceasta foarte bine ar face și oamenii cei mai de frunte, de s-ar folosi, în locul droturilor, care le duc din căsile sale pînă la clopoțele, cu funi de cînepă, pentru că, de va lovi trăznetul în căsile lor și se va acăța de drot, pîn-acolo va merge, pînă unde slujește drotul, și foarte mare pagubă va face în toată casa.

§ 106

De sîntem la cîmp pe vremea aceea cînd se apropie vro tîmpestate și nu este prinpregiurul nostru ceva mai înalt decît noi, în foarte mare primeșdie sîntem de a ne nimeri de trăznet, pentru că fulgerul, mai înainte de a cădea oblu și cu mare putere la pămînt, prin aerul cel electric, pe cîmp pururea cele mai înalte trupuri le caută. Într-o întîmplare ca aceasta, nu ne este mai de folos decît se ședem gios, la pămînt, ca mai bine se ne bată ploaia decît se ne lovească trăznetul. Și mai cu primeșdie este ca se ne băgăm supt arburi, supt căpițe sau supt clăi, că pre acestea leze ne lovește trăznetul. Dară, cu mult mai primeșdios lucru este a ne băga supt stăjeari, pentru că stăjearii sînt cei mai puternicii conducători ai electricității. Drept aceea materia fulgerului prea tare se varsă într-însii și prea adese ori se și lovesc de trăznet. De merge neștine, pe vremea unei tîmpestați, supt vrun stăjeari / curgerea materiei de trăznet cu mult mai mare se face și primeșdia de a fi trăznit încă mai mare este. Poți crede că stăjeariul supt carele s-au trăznit oarecare om, nu s-ar fi nimerit de n-ar fi stat omul acela supt dînsul și n-ar fi pricinuit mai mare curgere de electricitate spre stăjeari. Iară de vrea i se te scutești de ploae, supt oarecare arbure, departă-te cît vei putea de trupina eii, și stăi numai supt frunzele eii că așa, de cumva ar și nimeri trăznetul arburea aceea, va merge pe trupina eii și pe tine nu te va lovi.

§ 107

Zioara de meazănoapte o vedem de cătră acelaș crîmb al lumii, supt o luminoasă arătare, în carea se ved mai multe raze așa de luminoase și roșie ca și focul care se înalțe de la horizontul nostru (adecă de la linia aceea, carea se duce pre acolo, pre unde vedem noi, preste fața globului pămîntesc) pînă la ceriul cel de sus și a uneori pre dinnaintea ochilor, cu cea mai mare iuțime. De multe ori se zărește supt arătarea aceea un arc întunecat, din carele merg raze cătră ceriu. Roșata aceasta se vede a fi de un felu de materie cu fulgerul, numai cît că nu este așa tare electrică, și precum mi se pare, atunci se face cînd, prin frecarea părților celor celor prea mărune de ghiață ce se află în aer, se aduce aerul

la electricitate, și lumina frîgîndu-se în ghiața aceaia, se aruncă îndă-răpt și se mută în colori. Pentru că aerul e trup curgătoriu carele dintru-nceput este electric, și prin frecare și mai tare se poate electrizui. Nic i este vreo îndoială că aerul, în părțile cele despre meazănoapte ale ce-riului, se poate freca prin particulele cele prea mărunte de ghiață și, prin frecarea aceaia, a se aduce la electricitatea sa, pentru că fiind
121 sue; / drept aceaia, cele mai de sus părți ale atmosferei ceii de cătră meazănoapte se fac electrice și fiindcă electrică materia aceaia, în par-tea cea mai de sus a aerului, nu află vreo împotrivire, trebuie se și po-văească într-însul și să se lățească cu necrezută iuțime. Într-o înălțime ca aceasta aerul atîta de rar este, cît curgerea cea electrică, nu prin fulgerul său, ci numai prin luminarea sa se arată. Și zisa aceasta prin aceaia se întărește, că s-au luat sama că, pe vremea zioarei de mează-noapte, nu se ved lucrări electrice în aer. Iară, fiindcă roșata aceasta pururea numai la crîmbul lunei cel de meazănoapte se vede, acolo trebuie se aibă și izvorul său. Așadară, de vom socoti că particulele cele prea mărunte de aer, pre lingă crîmbul cel de meazănoapte al pă-mîntului, pentru frigul cel prea mare, sînt numai particule de ghiață, care, pentru ușurința sa, prea sus se înalțe, și în aer, prin mișcarea sa pricinuesc mare frecare, prin aceaia se poate cît de bine stîrni electri-citatea. Și, fiindcă particulele cele de ghiață sînt ca și oglindele : razele stelelor și ale lunei ce bat într-însule trebuie să se mute în colori prin frîngerea lor și eptarea îndărăpt. Pricina, pentru carea nu se vede ro-șata aceasta și în alte părți ale ceriului, poate fi aceasta : că parti-celele cele de aburi, supt alte zone ale ceriului, nu pot îngheța ca în cea de cătră meazănoapte și, drept aceaia, aerul încă nu se poate freca atîta întru acelea, cît întru aceasta.

A uneori se rumpe o parte din materia zioarei ceii de meazănoapte și trece de la o parte a ceriului la alta. Iară cînd se face aceasta, materia
122 aceaia, prin frecarea ce o face în aer, lasă după sine o arătare luminoasă carea se mută într-un mare arc luminos ce / se vede apoi, în partea ceriului cea de cătră meazăzi. Precum s-au vezut arcul acesta, în anul 1777, 26 februarie, seara, la 8 ceasuri.

Din colorii cei frumoși, cu carii este împodobită zioara de mează-noapte, oamenii cei ne-nvățați și superștițiozi prorocesc bătăi și vărsări de sînge. Drept aceaia, cît ved că razele zioarei aceștia se mută acuş în albe, acuş în roșie și, cu eptare rădicîndu-se, că săgeată una cătră alta, îndată se spăimîntează întru sine și încep a tremura, fața lor se veștezește, bat în palmi și cu suspînuri se vaeră zicînd : atotputernice doamne ! ce va se fie iarăș aceasta ! Ci, eu unora ca aceia, le zic : nu vă întristați, nici gîndiți că zioara de meazănoapte însemnează ceva reu, căci este numai arătare firească pre ceriu și ca aceaia trebuie se o și socotiți, mai mult desfătîndu-vă cu frumuseța eii decît temîndu-vă.

Mai nainte de 6 zile ale lui maiu, din anul 1716, astronómii nu mult au gîndit cu zioara cea de meazănoapte; dară atunci așa de mare ară-tîndu-se zioara aceasta, cît nu numai în toată Țeara Nemțescă, ci și în Gallia, în Anglia, în Șvetia și în Polonia încă s-au vezut, la aceaia au adus pe cei mai mulți astronomi, de toată sîrguința sa întru aceaia o au pus, ca se cerce pricina din carea se face dînsa. Însă nu trebuie crezut că doară zioara aceasta nu ar fi fost cunoscută și mai nainte de anul 1716. Căci din scrisorile cele bătrîne, care ne-au ramas de la oamenii cei mai de demult, chiar se dovedește că lor încă le-au fost cunoscută, numai cît, pe vremea lor, nu s-au vezut așa de mare, ca în numitul an, cînd în cele mai mari părți ale Evropei s-au vezut și așa au tras pre astronomi la socotirea ei.

123 În cît este pentru înălțimea zioarei aceștiia, / se poate cu îndrăzneală zice că înălțimea ei este de vro cîteva miluri. Nici ne putem îndoi despre aceasta, de vom socoti că stă aproape de crîmbul cel de meazănoapte și, tătuși, în Germania se vede, supt o înălțime de 50 și mai multe graduri a crîmbului. Înălțimea ei cea adevărată nu se poate otări; dară aceaia carea s-au vezut la anul 1726 și în Petersburg și în Lisabona, se socotește a fi fost de 35 de miluri. Alte înălțimi a zioarei de meazănoapte s-au socotit de astronomi a fi de o sută și mai multe miluri. Dară aceasta este tocma adevărată, că înălțimea ziorilor acestora nu e asemenea ci, după împrăștierea materiei ceii electrice, acuș e mai mare, acuș mai mică..../...

125

CAPUL XII

DESPRE TRUPURILE LUMEȘTI/...

145

§ 132

Afară de planete mai sînt și alte trupuri lumești și opace care în osebite și pre-ndelungate timpuri se învîrtesc pre lîngă Soarele cel ce pururea stă și care se numesc comete sau stele cu coadă. Acestea sînt trupuri lumești care prin foarte mare și îngust cerc se învîrtesc pre lîngă Soare. Mișcarea lor se osebește de mișcarea celorlalte planete. Cometele au propriile sale orbite prin care, după ce au venit deodată prea aproape la Soare, după aceaia iarăș se depărtează de dînsul preste marginile orbitei Uranului; și din pricina aceasta le vedem noi numai arareori. Cometele trec prin toate orbitele planetelor și cu înmulțită iuțime se apropie de Soare. Dînsule se învîrtesc pre lîngă Soare, se depărtează într-altă parte de dînsul, și în înturnarea lor de la Soare călătoresc prin orbitele planetelor, pre dincolo de Saturn și de Uran. Drept aceaia, cometele sînt trupuri tari și mișcările lor se pot ști și spune mai nainte, orbitele lor încă se pot măsura și se poate otări cînd se vor ivi iarăș. Cometele, mai cu samă se ivesc cu o ștriă lungă și lumi-

noasă, carea în comun se numește coada lor, și cometele încă se numesc almintrelea stele cu coadă. Tătuși, s-au vezut și comete și fără de coadă. În mișlocul capurilor cometelor se vede a fi o parte prea tare și aceeaia se numește crierul cometelor. Oamenii nu pot ști puterile ce lucră în comete, drept aceeaia, coada cea luminoasă a cometelor, carea se întinde milioane de miluri prin spațiul lunei, este mistériu înaintea lor. Doară natura nu poștește alta la întypuirea aceasta fără numai raze de lumină, iară, prin ce putere se face coada aceasta, nu se poate tilcui. Mulți oameni strimb judecă că cometele înseamnă nenorociri, bătaï, ciume, și alte pedepsi ale țărilor, ci fiindcă cometele sînt mai de multe feliuri, ivirea lor nemica însemnează. Precum nu se poate zice că ivirea planetelor înseamnă ceva reu pentru țeri și pentru cetăți, așa nu se poate zice aceasta despre ivirea cometelor; drept aceeaia, nebunie este a se spăimînta / și înfricoșa de ivirea cometelor, căci sînt făpturile lui Dumnezeu care trebuie se împle inimile noastre de minunare și de bucurie.

Așadară, de veți vedea pe ceriu o stea cu așa de frumoasă coadă împodobită, nu ve spăriăreți, ci mai bine vă mirați de maestatea și stăpînirea Ziditoriului, carele așa de minunată și de mare orbită au făcut cometelor./...

148

§ 137

Într-o depărtare așa de mare, carea covîrșește toată mintea noastră, stelele cele fixe nu s-ar putea zări de lăcuiorii Pămîntului, de nu ar avea dinsele propria sa lumină cu carea se strălucesc. Lumina planetelor e prea lîncedă și Uranul nici se poate bine zări cu ochii ne-întrarmați. Iară, fiindcă stelele cele fixe sînt mai depărtate și, tătuși, sînt mai luminoase decît planetele, stelele cele fixe trebuie se aibă propria sa lumină și atîta sori se fie, cîte sînt dinsele./

149 De sînt stelele cele fixe atîta sori cîte sînt dinsele, iale spre aceeaia sînt plănuite, ca se lumineze și se încălzească pe trupurile cele lumești și opace. Drept aceeaia, nu se poate tăgădui că, pre lîngă stelele cele fixe, se învîrtesc mai multe planete și comete. Iară, fiindcă fieștecare soare dinpreună cu planetele și cometele sale, face un systemat lumesc, fieștecare stea fixă trebuie se facă un systemat lumesc și așa, atîtea systematuri lumești se fie, cîte sînt stelele cele fixe. Iară, fiindcă despre aceeaia nu ne putem îndoi cu gîndul, cum că în planetele ce se învîrtesc pre lîngă Soarele nostru, lăcuesc făpturi vie și înțelegătoare, despre aceasta încă nu trebuie se credem că doară în planetele cele de pre lîngă alți sori nu ar lăcui făpturi vie și înțelegătoare.

Care fiind așa, precum s-au zis, cine va cuprinde cu mintea, cît de mare este Dumnezeu, în toate lucrurile sale ! Ce Dumnezeu este acela carele au întins ceriul în spațiu nemărginit și au plăsmuit nenumerați sori în nemăsurată depărtare delaolaltă ! Ce Dumnezeu este acela carele au făcut de pre lîngă fieștecare dintre sorii aceștea se învîrtesc mai multe planete, ce sînt lăcașul al mai multora făpturi vie

și înțelegătoare ! O, cât se mărește numele cel sînt al lui prin lăcuiitorii lumilor acestor nenumerate ! Cu ce cinste, dragoste și închinare sîntem și noi detori atotputernicului Dumnezeu pentru toate acestea !

§ 138

Măcar că sireaoa stelelor celor fixe este nenumerată, tătuși, astronomii pre acelea care se pot vedea numai cu ochii goli le-au împărțit în niște asterismi și le-au dat osebite nume. La unele se află asemenea cu alte lucruri ; drept aceeaia, unele s-au numit Sfredér, altele Coronă, și altele Carr. Unele stele s-au numit de pre oamenii cei lăudați pe lume, ca se le remină numele. Cei mai vrednici de a se băga în samă
150 asterismi, fără de indoială, / sînt aceia carii se află în zodiac. Linia aceeaia carea se vede a o face soarele de la resărit cătră apus în timpul de un an, precum s-au mai zis, se numește ecliptică sau calea Soarelui de preste an. Ecliptica aceasta se împărțește în 12 părți, după 12 luni ale anului, așa cît Soarele, în fieștecarea lună, se isprăvească o parte dintru acestea. Și, știindu-se că orbita lunei cu orbitele celorlalte planete numai puțin se depărtează de la orbita Soarelui, cu mintea sau cu gîndul se trag doao linii de îmbe părțile eclipticei care otăresc spațiul prin carele pururea se mișcă planetele. Orbita Soarelui, așadară, sau ecliptica se află, cum s-au mai zis, în mișlocul ștriei aceștiia carea este ca de 8 coți de lată. Planetele care niciodată es din ștria aceasta, acuş sînt de-asupra, acuş dedesuptul eclipticei și, în mișcarea lor, cîteodată, trebue se treacă prin ecliptică sau se tae ecliptica. Iară, fiindcă fieștecarea parte a spațiului acestuia cuprinde un asterism, 12 asterismi sînt în ștria aceasta, carii mai mare parte se numesc de pe deprinderile cu care era cuprinși oamenii cei ce au făcut mai întiiu împărțirea aceasta pre ceriu. Ștria aceasta pentru aceeaia se numește zodiac, pentru că cele mai multe numiri ale asterismelor dintr-însa s-au luat de la jivini. Se chiamă și 12 semne de pre ceriu pentru că prin împărțirea aceasta se înseamnă osebitele timpuri ale anului.

Și semnele sau asterismii aceștea, începînd de la primăvară sau de la 21 martie, se numesc precum urmează : Berbece, Taur, Gemeni, Rac, Leu, Vêrgură, Cumpănă, Scórpiu, Săgeatătoriu, Țap, Apariu și Pești.

INTREBUINȚAREA ACESTORA ASUPRA SUPERȘTIȚIOZILOR

§ 139

Din numele care l-au dat astronomii cei bătrîni asterismilor celor din zodiac, superștițiozii după aceeaia au luat prilej de a iscodi mai multe
151 lucruri deserte. Așa, au iscodit ei / că, de va intra Luna sau Soarele întru acesta sau întru acela semn ceresc, întrarea aceeaia va avea foarte mare influx în lucrurile de pre Pămînt, în faturile oamenilor și în feri-

cirea sau nefericirea lor în economiă. Bărdașii țin că, de vor tăia lemnele atunci cînd stă Soarele în Rac sau în Scorpiu, le vor roade carii. Alții cred că, de va veni semnul Peștilor în calendariu de trei ori în trei zile dupăolaltă, va fi ploae. Ci, carele va lua sama la minunată depărtarea stelelor celor fixe de la Pămînt, și carele va socoti întru sine că asterismii numai vîlnice numiri au, care cei mai bătrîni le-au împrumutat de la lucrurile întru care se deprindea ei, în fieștecarea lună, acela prea lezne va străbate cu vederea nebunia acelora, carii dau ales înflux celor 12 semne de pre ceriu, în faptele și faturile oamenilor.

Intr-altă nebunie cad aceia, carii mult țin despre cele 12 zile și nopți ce sînt dintru întîia zi a Crăciunului pînă la Bobotează, căci vreau se prorocască din vremea ce se întîmplă, în zilele acestea, despre vremea ce va fi preste tot anul. După nebună întypuirea lor, prin zioa cea dințiu a Crăciunului se însemnează luna lui martie, prin a doao zi luna lui aprilie, și așa mai încolo. Din zilele acestea, zic, judecă ei că, cum va fi vremea dimineața, înainte de ameazi, după ameazi, și seara, în fieștecarea zi dintre cele 12, așa trebuie se fie și în fieștecarea septemînă a celor 12 luni de preste an. Țeranii reu își întypuesc că întru numitele 12 zile așa sînt întocmiți toți asterismii, de atunci se fac de pre dîșii calendariurile, pentru că, din cursul stelelor cel dintru aceste 12 zeli s-ar putea vedea ce vreme va fi preste tot anul. Ci, toate acestea sînt fără de vreun fundămînt, precum se poate socoti dintru acelea care le-am învățat despre depărtarea stelelor celor fixe, despre volnica numire a asterismelor celor din zodiac, și despre mișcarea planetelor. Cinstitorii cei superștitiiozi ai Crăciunului, / întru aceaia încă căuta misteriu, dacă va cădca Crăciunul întru aceasta sau în ceaia zi a septemînei, și din zica aceaia judecă despre norocul sau nenorocul cel viitoriu. Ci, Domnul nostru, I. Hs., n-au dăruit zioa nașterii sale cu vreo putere prorocască, și zilele ce o urmează încă n-au dobîndit puterea aceaia. Și zioa septemînei în carea s-au născut Hristos, neștiindu-o cu adevărat, lezne putem vedea că toate prorociile, cîte se fac din acele 12 zile sînt numai superștitiții.

ISTORIA NATUREI SAU A FIREI *

- 1 Istoria naturii cuprinde în sine cunoașterea tuturor făpturilor pămîntești, ci eu nu poci aduce aci, toate făpturile pămîntești, pentru că nu toate făpturile pămîntești ne sînt cunoscute noao. Fieștecarea țeară are osebite plînte, osebite minerariuri și ose biți viețuitori și, într-unele țeri, nici nu au putut străbate evropenii pîn-acuma. Drept aceeaia, cine ști cite feliuri de făpturi se pot afla în țerile cele nemblate! sînt și de-acelea făpturi, care așa de mici sînt, cît nici se pot zări cu ochii nentrarmăi. Doară îți va cădea cu greu a crede că întrun strop de apă încă se află o mulțime de jivini, ci cu microscopul (adecă cu unealta cea de glajă, carea îmărește lucrurile), se pot vedea jivinii aceștea. Dară cît i jivini nu pot fi în codrii, munții, stanii și mările cele nestrăbătute de oameni! Făpturile aceștea (zic) nu toate le poci eu numera în *Istoria* aceasta, ci numai despre acelea voiu cuvînta, care sînt mai vrednice de a se socoti.

- Iară, toate făpturile aceștea se împărțesc în trei feliuri: în plînte, în minerariuri și în viețuitori. De viețuitori se țin făpturile acelea care trăesc și simțesc. Între plînte acelea se numără, care trăesc, dară nu simțesc, adecă plîntecele nu trăesc cu simțire, ca și viețuitorii, să se poată, după voia lor, muta dintrun loc întraltul, ci numai atunci se zice a trăi, cînd părțile cele curgătoare ale lor sînt în nencetată mișcare. Așadară, plînta cînd nu suge vreo umezeală din pămînt, sau mustăreța ei se strică sau se împedecă, atunci se veștezește și se zice că moare. Dinpotrivă, a simți, atîta însemnează, cît a ști despre custarea sa. Drept aceeaia, viețuitorii știu despre custarea sa, pentru că ei nu numai trăesc, ci și i simțesc și știu despre sine, ce nu pot face plîntecele nici minerariurile. /
- 2 Făpturile aceste pămîntești toate se împărțesc în trei classuri sau împărții, despre care voiu a scrie precum va urma.

* Manuscris autograf Șincai. Se păstrează la Biblioteca de stat Cluj-Napoca (Fondul Oradea), ms. nr. 40.

CAP I

DESPE PLINTE

§ 1

Plintele, precum s-au zis, numai așa numită viață au, dară nici o simțire. Așadară, au uneltele cele de trăit, dară nu cele de simțit.

§ 2

Tot trupul plintelor se face din părțile ce urmează, adică : din rădăcină, din trúpînă sau trunchiu sau cocean sau cotor sau tuleu sau paiu, și din foi sau frunze, luate, sau laolaltă, sau cîte doao, sau numai una dintre dinsele. Pentru că lycopérdul tuberós sau buretele cerbilor numai rădăcină are ; tremélla are, afară de rădăcină, și niște foi can mucoase, bureții numai rădăcini și coceni au, fără de frunze, fîlicile cele mai multe au rădăcini și frunze fără de paiu .../...

8

I ARBURII

§ 19

Dintre arbori unii au frunze înguste, alții ascuțite, ceialalți late. Arburii, carii au frunze late (afară de puspâng și de hederă sau fanchiu), în climatul nostru, preste iarnă nu-și țin frunzele ; trunchiul într-o înălțime de la pămînt și-l împrăștie în crengi, nici cresc numai din semîntă, ci și din surcele și din ramuri și din cheșiturile ce rămîn, după ce se taie ; și mai toate sînt roditoare. Iară arburii aceia, carii au frunze înguste, pururea rămîn verzi ; sînt numai de un trunchiu ; numai din semîntă se sporesc, nici cresc din cheșituri, și vătămăturile din strobiri lezele suferă ; numai șnepenii și tisa aduc rod rotund. Arburilor celor cu frunze întinse le place frigul și munții ; iară celor cu frunze late le place aerul stîmpărat și rare ori cresc pe vîrvul munților, luînd afară mesteacănul, carele și în Grenlândia și în Spițbérgea (unde nu cresc alți arbori) încă crește, dară mărunț, pentru frigul cel prea mare. Așadară, / fiindcă arburii cei selbategi cresc de sine, fieștecare felu locul în care se crească încă și-l alege, adică uscat sau umed, șes, dîlmós, sau muntos, după cum îi mai place și-i mai folosește. Pînă cînd sînt arburii tineri, cearcă umbră, de frica, și a soarelui și a brumei, iară după ce cresc, poftesc lumină și aură ; de sînt deși, arburii cresc siptîri, înalți, obli numai la vîrv, crenguroși și puțini roditori, dară, de sînt mai rari, cresc mai scurți, mai groși, mai crenguroși și mai mult roditori. Drept aceeaia, numai în statul desimei cei de mișloc trebuie ținute pădurile. Traiul arburilor mai totdeauna respunde vremii creșterii lor, ce, într-unii sînt mai multe veacuri.

Insemnare. De foarte mare folos este a ști ce felii de pământ pot fi folosite înfiștecările dintre arburii cei ce cresc în climatul nostru. Drept aceea, se ști că arburii cresc precum urmează :

În pământ gras : jugastrul, carpenul, frasinul, nukul, stăjeariul, socul, scorușul și teiul. *În pământ uscat :* mesteacănul, ulmul, șinepenul și pinul. *În pământ humos și năsipos :* plopul tremuros, acaciul, răchita, iarăș pinul și mesteacănul. *În pământul umed și apătos :* arinul, plopul negru și alb și tot felii de sălci. *În coastele munților :* stăjeariul, fagul, aghistînii, bradul roșu. *În munți :* molidul și mai tot felii de brazi. *Pre lingă câi și vii :* acrișul roșu, cornul, mălinul negru, porumbelul, verigariul, lemnul cinelui, ruja cînească sau rugul, socul, păducelul și salba moale. *În umbră :* numai alunul.

Arburii cei selbategi ne sînt de folos cu coaja, cu materia, cu rodul, cu frunzele și foile, cu succul, cu reșina, cu cleul, și încă și cu vătămăturile lor, adecă cu bolfele și cu gallele sau goangele lor.

Insemnarea 1. Coaja suberului sau a stăjeariului celui moale, pentru unghițile pescarilor și astupușele glăjilor este foarte de lipsă. Cu scoarța stăjeariului, a mesteacănului, a sălcilor năsipoase ș.c., curărarii își lucră și întocmesc peile. Din scoarța mesteacănului țeranii din Sveția își fac acoperemînt cășilor, iară varvării din America, iscusite luntrițe. Din scoarța teiului se fac pre la noi funi și călcîie la încălțăminte, iară în Russia, opinci, afară de coșerci, corfe, scaune, paturi ș.c. Din scoarța gorunului celui apătos se face bun cleiu păsăresc. Din scoarța unui felii de frăgăriu, chinezii fac foarte fain papir, dară dintre toate scoarțele nu sînt mai scumpe decît china și scoarța chinnamómului, aceasta pentru ferturi, iară aceeaia pentru leacuri.

Cea mai de frunte și mai de lipsă parte a arburilor, spre întrebuințarea și folosul oamenilor este materia lor, carea tocma așa se osebește, precum și arborii unul de la altul, cu colorii, cu desimea, cu mărimea și cu molimea. Oamenii încă n-au început a se folosi în tot typul cu materia arburilor, cînd dintrînsa tot felii de unelte au făcut și fac și pîn-acuma. Fieștecarea materiă de arburi, ca se fie spre folos, trebuie se fie bine uscată, îndesată și necrepată, dară carea se îngroapă în pământ, mai mult vecuiește, dacă se îngroapă mustoasă. Fabrii sau bărdașii cei mai procopsiți așa zic, că mai-nainte de a se tăia arburii, de folos este a-i curăți de coajă sau a-i cresta prin pregiur, ca stînd în sus, să se uște și apoi să se tae. Aceiaia încă mult folosește ca trunchii arburilor, îndată cît se tae de la rădăcină, să se cioplească sau să se firezuiască în scînduri și să se corlească în apă, ca să se îndese se nu crepe. Precum sînt meșteșugurile, așa trebuie să fie și materiile care se lucră. Pentru armariuri se socotesc a fi mai buni pinii și chedrii, pentru că cu mirosul lor fugăresc / moliile de la veștminte. Iară armariurile pre dinafară se încrustă sau se îmbracă cu scîndurițe de nuc, de jugastru, de prun,

de tisă și rădăcinile cele undulate ale unor arbori. Frasinul, ulmul și fagul slujește spre facerea uneltelor celor ce se întrebuințează la carre. Teiul este bun spre cioplirea stătuilor și spre măcar ce scobire, pentru că nu rapede se creapă. Carpinul este bun de hădărăge și de gînjuri, păducelul și cornul, de măselele de roată la moară, aghistinu și acaciul-de pari de vie, pentru că nu putrezesc așa curînd ca alți arbori. De cercuri este bun alunul, mestecănu, drîmóxu și răchita. Mocanii din Ardeal fac cercuri și din rădăcinile brazilor, iară cei din Laponia ferbind în leșie rădăcinile aceste de brad, fac dintrînsele coșerci și funi. De a face ceva supt apă, nu este mai bun decît arinu, bradul cel roșu și stăjeariu tiner, pentru că se împetresc supt apă. Din fieștecare materie de arbori se pot face cărbuni și cenușă, spre cîștig, iară dintrunele materii se pot face și văpsele, mai vîrtos dintru acelea, care se aduc din India.

3. Lăcuitorii din Cănađa ferb succul de jugastru pînă ce se îngroașă și fac zăhăr dintrinsul. Pentru ce nu s-ar putea face zăhăr și la noi din mustul de jugastru și de mestecănu? Tot feliu de pini aduce reșină, colofoniu. Balsamurile cele preamîrositoare toate se aduc din India, între care cel mai de frunte este peruviănu și opovălsamu. Gúmmi sau cleu asudă din amygdali, din pearseci, din pruni, din vișini ș.c., dară, cu mult mai bun este care se culege în Aravia, de pe mimósa Nilulu și în Africa, mimosa Senegál.

4. Gállesul, din carele se face negreala, se aduce din țerile de cătră resărit, iară gallele cele de stăjeariu, care se bagă în văpsele, se fac și pre la noi.

12

§ 21

Arburii cei roditori, după multă osteneală și mare sirguință a oamenilor, la atîta s-au adus, de roada lor nu numai e bună și sinătoasă la mîncare, ci și mult folositoare și desfătată pentru fieștecare om, fie de ce vîrstă sau vîlvă va fi. Semînța arburilor acestora, tătúși, la atîta nu s-au putut aduce, ca dintr-însa să se sporească arbori de-aceia, carii iarăș se facă roduri așa de bune, precum au fost acelea din care s-au luat semînța. Ci, din semînța arburilor celor blinzi, iarăș se fac arbori, de nu tocma selbateci, dară mult depărtați de la firea părinților săi, carii nici se pot aduce la firea părintească almintrelea, fără numai prin oltuire, despre ale cării mai multe feliuri s-au cuvîntat în *Economia* cea românește typărită .../...

17

III ERBURILE

§ 27

Erburile lucrate de cîmp, unele sînt spre mîncarea oamenilor, altele spre hrana dobitoacelor, altele spre facerea de oleiu, altele de văpsit, și altele spre mai multe folosuri:

1. Spre hrana oamenilor sînt : hrișca, carea bine crește și în pămînt sec și-l îngrașă cu frunzele eii. Dacă au început odată a înflori, nu înceată pînă toamna, pentru aceeaia este prea de folos stupilor, car ii bine se hrănesc din florile eii, după ce se veștejesc alte flori. Mulți oameni mai numai cu hrișcă trăesc.

Curechiurile, care sînt mai de multe feliuri, slujesc spre hrana și a oamenilor și a dobitoacelor. Curechiul cel cu căpățînă este cel mai de frunte între erburile cele lucrate de cîmp, pentru că murat se mîncă și iarna și vara, și verde fiind se pot hrăni cu dînsul și vitele și oile.

Legumele, între care se numeră bobul, lîntea, mazerea, sînt spre hrana oamenilor și cresc și în pămînt mai slab, pe carele îl îngrașă.

Poamele de pămînt nu numai împlu pre oameni și pe dobitoace, ci îi și hrănesc. Cresc în pămînt de mișloc, dară nu îndesat, și plivindu-se, mai mari și cresc. Între dinsele napii sînt cei mai de frunte, după nap i vin merele și perele cele de pămînt, care tăindu-se în mai multe dărabe, încă tare se sporesc în pămînt. Așîderea se sporesc picioicile, ba acestea fiindcă erneaze în pămînt, atita se sporesc prin rădăcinile sale, de împlu tot pămîntul, unde se seamănă odată.

2. Spre hrana dobitoacelor, care erburi, cum se seamănă, s-au zis în *Economia* cea românească; drept aceeaia, cetește-le acolo.

3. Spre facere de oleiu, în climatul nostru, cresc acestea : din semînta fieștecărui feliu de curechiu se face foarte bun și sînătos oleiu, dară bēlgii și gallii sau frîncii mai numai pentru aceeaia seamănă napii, ca se facă oleiu din semînta lor./

18 Tătuși, mai bun oleiu nu se face decît din in, din mândole, din nuc i, din mac, și din floarea soarelui, căci care se face din cînepă și din rapiță, mai bun este de ars decît de mîncat.

4. De văpsit, între cele mai multe erburi lucrate, acestea sînt : rúbia la roșu, solovîrvul, la roșu și la mai mulți colori, îndigo la vînăt, rézeda la galbin, serátula, iarăș la galbin, și cărtamul la narangiú sau roșu ca ruja.

5. Spre mai multe folosuri sînt inul și cînepa, dintru ale căroră paiuri, dacă se topesc, se sbíciulă, se méliță, se xeaciălă, se perie și se torc, se țes feliu de feliu de pînze și giolgiuri, mai ales din in, iar din fuioarele de cînepă cele netoarse, se fac tot felul de funi.

Tăbacul încă se ține de erburile cele ce se seamănă la cîmp; pofteste pămînt gras și mare grijă, pînă ce se lucră deplin. Cînd se coace, frunzele i se buburezează, se gălbinesc petate, și încep a miroși. După ce se culege, trebuie să se pună la dospeală și gălbînîndu-se întrînsa se înșiră și se uscă mai bine la umbră decît la soare.

§ 28

Erburile cele de grădină unele sînt văratece, altele tomnatece. Cele văratece în tot anul se sporesc din semîntă, nici țîn mai mult decît preste o vară, precum busuiocul, măgeranul cel de rînd ș.c., iară cele tomnatece țîn doi și mai mulți ani, precum vîiolele cele gálbîne, secfiul

ș.c. Drept aceea, aceste tomnatece erburi trebuie bine grijite preste iarnă, ca se nu degere, ci se li se poată lua semința, pentru că, de nu se vor griji precum se cuvine, lezne se pot selbătăci, ca și dobitoacele. Unora dintre erburile acestea le place pământul gras, precum curechiurilor, lăptucelor; altora, cel de mișloc, precum napilor și cepelor ș.c.; altora, iarăș cel macru, precum tuturor legumilor. Iară erburile cele de grădină sînt de mai multe feliuri, și așa ne folosim cu dinsele: /

1. Verdețurile, numai pentru frunzele lor, se seamănă în grădini, și unele se mîncă numai crîncede, făcute cu oleiu și cu oțet, precum sălatele; iară altele se ferb și așa se mîncă, precum spinătul și tot feliul de verze, dintre care este și cartifiolul, a căruia măciulie este în mare preț, mai nainte de înflori.

2. Cu rădăcinile sale pe noi ne hrănesc: napii, morcovii, sveg-lele, sêllerul petrinjii, rădătele și hireanul, căruia îi place pământul umed și după ce se sădește odată, atîta se sporește, de împlie tot locul și anevoie se poate apoi stînge dintrînsul.

3. Aiul, hășmele și ceapa ne dau hrană cu bulbii lor și sînt de mare folos la gătirea ferturilor, numai sînt grele la miros, cînd resuflă cei ce le mîncă. Șparga se sporește și din semințe și din rădăcini și numai cotorul eii se mîncă, pînă cînd este fraget.

4. Peapinii, desfătarea grădinilor, fiind de mai multe feliuri, și gust și miros au osebit de la olaltă. Cresc pe locurile cele mai călduroase, dară patria lor este ținutul de lingă Marea Caspiă. În locurile cele de supt munți, nu le place aura, și numai în straturi de gunoiu făcute cresc, can mărunți. Crastaveții copti sînt numai de semință, ce i tineri se culeg și sau se taie de sălată și se mîncă cu oțet și cu oleiu, sau se murează și așa ne folosim cu ei.

5. Jaia, levëndula, mintă ș.c., dinpreună cu șafranul numai spre diresul ferturilor se sporesc în grădini .../...

I PĂMÎNTURILE

§ 52

Pămînturi cremenioase nevărsăcioase sînt: 1. Cvarzul, carele se aseamănă cu glaja; crește pe vîrvul munților și se rumpe în dărăburi cu patru unghiuri. Se găsește și dinnaintea metallurilor sau dinnaintea vinelor celor de metalluri. 2. Petrile cele scumpe, ce sînt alcătuite din părți foarte lipite de olaltă, de preamare învîrtoșare, după ce se poliesc, cu colori fulgerători, nu mari, de osebită figură, și de osebi și cresc. Patria le sînt Indiile și tocma puține cresc în Evropa. Se poliesc în unghiuri, ca cu atîta mai mult se sclikească. Iară între petrile cele scumpe se numeră: *a.* Diamantul, carele e la față ca și apa cea limpede sau ceva și mai verde, mai roșu, sau mai galbin. Dacă se poliește cu de-adînsul, se numește brillânt. Cel mai bun se află în India de la resărit și în Brasília, numai în pămînt sau între năsip. Dară și în Bohémia crește, ci nu este așa de bun ca mai sus numiții diamanți; *b.* rubînul, carele este foarte

roșu și cu puțin mai moale și mai ușor decât diamantul; *c.* safyrul, carele este de color vinăt și cu cît este mai întunecat colorul lui, cu atîta e mai de mare preț; *d.* smaragdul, carele este verde, și mai cu samă crește în Perú; *e.* hrysólitul, carele este ca iarba verde, can galbin, și crește în Saxonia, Bohemia și Ungaria, la Leucióvia; *f.* berillii cei verzi ca marea, se aduc / din Siberia; *g.* Topaziul este roșiu-galbin, nici e mai bun cel din Brasilia decât cel din Saxonia; *h.* hyacínthul este galbin-roșu și crește în India; *i.* Amethistul, nu cu mult e mai bun decât cvarzul, drept aceeaia nici este vrednic de a se numera între petritele cele scumpe.

§ 53

Achații sau petritele scumpe cele de mai mic preț, sînt mai puțin îndesate, și frînte au color de glajă, carele se poate muta prin foc. Se fac în pămînt numai de osebi, și adese ori și în crepăturile munților. De achai se țin: *a.* opalul, precum se întoarce spre lumină, își mută fața sau colorul, pentru că acuş iaptă color verde, acuş roșu, acuş alb, totdeauna sclipitoriu. Odineaoră se aducea din India, iară acum se află și în Ungaria de-Sus, încrescut petrilor celor de color cenușos și can galbin; *b.* hydrófanul, de este uscat, este opac, adecă întunecos; de priimește apă în sine este vederos, și aceeaia patriă o are, carea și opalul; *c.* calcedóniul are color ca laptele, carneolul, roșu, și strălucirea amînduror este neguroase; *d.* ónyhul și sardónyhul numai cu colorii săi se osebesc de la calcedoniul și de la carneol; *e.* ceialalți áchați sînt nenumerați.

§ 54

Iáspida este tare, opacă, și după ce se poliește, sclipitoare; toți colorii îi priimește, și crește în munți pe straturi. Cremenile sînt cunoscute tuturor; cresc și în dealurile pre lingă Tocaiu, dară cele mai bune se aduc din Gallia.

§ 55

Pămînturi cremenioase vîrsăcioase sînt:

a. spátul scînteitoriu, adecă bicășei, carii sclipesc după ce se frîng; sînt de mai mulți colori, și nu totema așa de vîrtoși ca cvarzul; de se bat / cu amnariul dau scînteii. De se topesc împreună cu cvarzul, se face din amîndoi granit; iară, de se topesc bicășei singuri, se mută în glajă. De bicășei se țin: 1. adúlaria, carea are color de mărgăritariu, și dintîiaș dată s-au aflat în munții Helveției. 2. piatra zisă labradór, carea, cuprinsă în aur, acuş arată color verde, acuş vinăt, acuş

și verde și vinăt. 3. ochiul mîței, carea piatră, în inele, tocmă așa selipește ca și lumina ochilor mîței ;

b. granatul, atins de ferr se rosește, și dintr-însul se fac mărgеле cele roșie. De se topește în foc, se mută în glajă. Crește pe stanii cei de cvarz, pe petrite ce se numesc ale șerpilor și pe spoiala cea neagră, din carea se fac tăblile cele de scris. Cel din Bohemia este mai prețuit, iară cel din Stiria și din Carintia, cu mult mai mare ;

c. scórlul este o piatră ce crește ca o prismă încrustată cu linii de-a lungul, și este de mai mulți colori și de mai multe mărimi ; și se face pe munții cei mai înalți. Turnalínul este cunoscut de pe puterea sa cea eléctrică, și mai nainte se aducea din ostróvul Céilon, iară acuma se află și în Tiról ;

d. basáltul crește ca columnele cele mari, de color acuş sur, acuş negru, acuş can verde, și înalță vírvurile munților. Mulți țin că basal-tul s-au făcut din pămînt vulcános, dară cei mai mulți cred almintrelea. Trápul este de aceiaș materie cu basaltul, numai cît este mai scîrnav.

e. zeólitul este figurat și vinile lui de multe ori se întruloacă în glob. În foc se topește cu bulbuci și scipește. Piatra lázului se ține de zeolit, este vînată, și așa o și chiamă românii în commun.

f. piatra reșinoasă sau reșina de pămînt este ușoară, netedă, opacă și nescinteasă. Se află în Ungaria, pe mai multe locuri, supt mai mulți colori, dar mai cu samă, supt color galbin, amestecat cu verde./... 31

IV METALLURILE

41

§ 76

Metalluri deplin, cum s-au mai zis, sînt acelea, care se turtesc și se întind supt măiuguri. Acestea se împart în mai mult prețuite și în mai puțin prețuite. Prețul metallurilor vine din obiceiul oamenilor, carii le socotesc sau după folosul sau după rărimea lor. În care se în-tîlnesc și folosul și rărimea, acelea sînt cele mai scumpe și mai prețuite, și sînt aurul, platina și argintul.

§ 77

Aurul este cel mai scump, cel mai greu, și cel ce se poate mai tare și mai mult întinde între toate metallurile, pentru că aurarii numai atîta aur, cît merge într-un ducat, îl pot întinde în frunze de 300 de degete, în lung, și de 3, în lat. Aurul se face și crește mai cu samă în petri cremănoase și foarte rar ; se culege și din arina rîurilor, prin spălare, mai virtos în Ardeal ; și este de atîta preț, înaintea celor mai mulți, cît mai nu se poate spune. La Secărimb, în Ardeal, se sapă în color de cenușă, și se află crescut în lespegioare vînjoase.

Platina este un metall alb, ce se aseamănă cu greutatea și cu întinderea cu aurul, nici mult se osebește de dînsul, pentru aceea se numește de unii aur alb. Dintîiaș dată s-au găsit în America, la anul 1736, dară acuma se află și în Secărimbul din Ardeal. Din platină nu se bat bani, fără numai unelte se fac./

Argintul este de color alb și sclipitoriu; mai ușor decît mercuriul sau argintul viu, decît plumbul, decît aurul, și decît platina, dară mai greu decît alte metalluri. Crește în petri, dară se află și curat, ci arare ori. După aur și după platină, el se poate întinde mai siptire. Șese sprăzeze loți de argint lămurit fac o marcă; ci argintul mai cu samă au obicinuit a-l mesteca cu aramă; drept aceea, dacă se amestecă 15 loți de argint cu un lot de aramă, argintul se zice a fi de 15 probe, iară dacă se amestecă doi loți de aramă cu 14 loți de argint, argintul este de 14 probe, și așa mai încolo, pînă ce vine argintul de este numai de 8 probe, adecă gimătate argint și gimătate aramă. Și bunătatea banilor de argint din amestecarea aceasta se socotește.../...

CAP. III

DESPRE VIEȚUITORI

Viețuitorii se numesc toate făpturile, care trăesc, se mișcă, simțesc și știu despre custarea sa. Altele, care s-ar putea aduce ca să se osebească viețuitorii de la celealalte făpturi, ce sînt pre pămînt, nu mi se ved a fi de lipsă; ba doară ași și sminti de ași grămădi mai multe, în tilcuirea viețuiturilor.

Trupul viețuiturilor se face din cap, din coș, și din mădulări. Capul cuprinde în sine crieri, din carii resar toate vinele; coșul acopere mațele și toate mărunțările; mădulările sînt părțile acelea, prin care se mișcă viețuitorii, care toate sînt de lipsă în fieștecare viețuitoriu, ca se fie întreg. Capul și coșul într-unii viețuitori este: sau osos dinlăuntru și dinafară cãrnos și coperit cu peale, precum în toți viețuitorii cei sugători, în passeri, în amfibii și în pești; sau dinafară osos și cãrnos și dinlăuntru cãrnos, precum în scoice, în raci, în coralle ș.c.; sau numai

pelos pre dinafară și cărnos pre dinlăuntru, precum în toate insectele și în vremi. Din coș es mădulările, și sînt : sau mîni, sau picioare, precum la om ; sau numai mîni și pentru picioare, precum la mămuțe ; sau numai picioare. precum la dobitoace ; sau picioare și aripi, precum la passeri și la unele insecte ; sau numai aripi, precum la pești ; sau nici unele, precum la șerpi și la cei mai mulți vermi. Din mădulări vine de întru atîtea typuri se mișcă viețuitorii, căci unii imblă, sar, și se sue ; alții se tîresc ; unii înoată ; alții sboară, precum le-au împărțit natura.

§ 89

47 Cea mai de frunte parte a trupului este capul, pentrucă întrînsul se cuprind ochii, cu carii vedem ; urechile, cu care auzim ; nasul, cu carele mirosim/ și palatul sau limba, cu carea gustăm. Numai pipăitul este în fieștecare parte a trupului. Mai multe simțiri decît aceste cinci, nu are vreun viețuitoriu, dară unii pot avea mai puține. Căci mulți vermi se ved a fi fără de ochi, măcarcă, de bună samă, nu se ști, au ochi au ba. Despre șerpi, șopîrle și pești, nu demult ne-au învățat experiența că nu le lipsește auzul. Unele simțiri cu mult mai puternice sînt într-unii viețuitori decît în oameni, precum în passeri, vederea, în soboli, auzirea, în vulturi, adulmecarea, în cîni și mai în toți sugătorii, mirosirea. Pipăirea încă așa de puternică este într-unii viețuitori, și mai virtos în passeri, de simțesc și cea mai mică mutare de aer, de unde s-au și întîmplat de păgîinii foarte mult au crezut passerilor. Simțirile pricinuesc și aceia în viețuitori, de sau se însoțesc laolaltă, sau se uresc unii pre alții. Așa urește mîța pe șoarece, elefantul pe porc și pe găină, toate passerile pe buhă ; iară, dinpotrivă, se însoțesc laolaltă leul cu lupul, mîța cu vulpea, și mai mult cînele cu omul.

De neamul cînesc se țin : a. lupii, carii sînt groaznici, triști, și, toată noaptea, după pradă alergători. Mai pretutindinea lăcuiesc ; și cei din țerile călduroase sînt roși la păr, iară cei din cele reci, sînt albi ; b. vulpile sînt cunoscute de pe sîrguința lor. Își fac gropi, în marginile pădurilor, în preajma satelor, și cearcă toate căile cătră colnițe, apoi săpînd pre supt păreți sau pre supt garduri întră și, cîte galițe află, toate le omoară. În păduri leșuesc, și mai nainte culeg passerile cele înviscate decît păsărarii. Pescui încă știu și a prinde raci. Vulpea lagópă lăcuiește în părțile cele înghiețate, este sau albă sau vînată la păr și părul eii este mult prețuit. În *Istoria Moldovei* se arată că Duca Vodă, domn Moldovei, cu doao pei de vulpe neagră, dintre care una o au dat împăratului, alta viziriului turcesc, ș-au rescumpărat odineoară și capul și domnia ; c. În Asia lăcuiește supt pămînt o feară ce se numește hiēna, carea scoate trupurile oamenilor celor îngropați, și cu acelea se hrănește.../...

Dobitoacele la atîta s-au adus prin oameni, de acuma sînt foarte blinde, și ne hrănesc cu carnea și cu laptele, ne ajută cu munca, ne folosesc cu pealea, cu părul, cu coarnele, și cu gunoiul lor, se nu grăesc despre singele și celealalte dinlăuntru ale lor. Între dobitoace boul este cel mai de frunte dinpreună cu vacile. Cum că boii tot dintru acelaș

56 neam sînt cu/ zimbrii, nu se poate tăgădui. Hrana boilor este tot feliul de notreț, dară mai place-le notrețul cel de finațe. De neamul boilor se țin și biholii, carii mai bine se hrănesc la rituri, și le place a se băga, și a zăcea în mocirle și în lacuri, pînă în grumazi. În comun biholii sînt negri, dară se dau și albi, încă și tărcăți. Laptele biholițelor este foarte smîntinos, pentru aceeaia se și țin mai cu samă, căci carnea nu le este așa de bună ca cea de vită. Este în împărăția Tibetului un feliu de biholi, carii au coadă ca și caii, și albă ca neaoa. Coada aceasta se cinstește bașilor celor turcești și persești, nu de cal, cum gîndesc unii nepricepuți.

§ 115

Oile, de la urzirea lumi au fost plăcute oamenilor, și pentru blindețele lor și pentru alte folosuri, căci cu carnea și laptele lor ne hrănim. Cu lîna și peile ne-nbrăcăm; iară cu balega lor ne-ngrășăm pămînturile. Hrana lor cea mai bună, preste vară, este iarba de munte și de rîpe, căci cea de rît le strică, mai vîrtos atunci cînd sînt ploi multe. Hrana de preste iarnă le este finul de finațe. Celealalte, care sînt de lipsă spre grija oilor, s-au zis în *Economia* cea românească. Aci numai atîta însemn, că sînt și oi selbatece, în Sardinia, în Corsica, în Grecia și mai ales în Siberia, care îmblă în botee, sînt mai mari în trup și la coarne decît oile cele blinde; au lînă moale și mărunță, can seină: de cozi sînt scurte și fugace.

§ 116

Caprelor le mai plac pădurile și tufările decît riturile și finațele. Arburilor sînt foarte primeșdioase, pentru că le rod mugurii./...

Hippopotamul sau calul de apă încă se numeră între bellue, se naște și se ține în riurile Nilului și Nîgrului, și într-alte riuri ale Africei. Mare este mai cît un elefant, dară picioarele îi sînt scurte; pealea lui nu

se poate străbate cu săgețile și mai mult mugește decât rintiază ; noaptea iasă afară din apă, la pășune. Oare sloboade-și el însuș singe ca să se mintue de boală, cum scriu istoricii cei bătrini, au ba ?

C. CHIȚI

§ 124

Chiții au picioarele cele dinainte îmboldorite cu peale, care slujesc lor în loc de aripi ; picioarele cele dindărăpt li se amestecă în coadă ; pealea lor este golașă, și multă grăsime supt dînsa, din carea topește unsoarea ce o chiamă de pește. Chiții sînt de patru feliuri : balena, carea are în loc de dinți, pe falca din sus, lespezi de os ; fysitéra, carea are, pe falca din gios, lespezi de os ; delfinul, carele are dinți, / și din sus și din gios ; și monodóntele, carele are, din sus, doi dinți obli, eșiți afară și lungi de șapte picioare, carii se mai lovesc cu dinții cei de elefant. Iară între balene, musticétul este cel mai mare, căci este lung de o sută și mai multe picioare, și din grăsimea unuia, dacă se topește, es cite 80 pînă la 90 de toane de unsoare, spre întrebuințarea timărilor și ciobotarilor celor nemțești. În Grenlandia și Laponia se și mîncă unsoarea aceasta. Musticétul, oricît de mare este, nu se hrănește cu altă ceaia, fără numai cu raci, cu vermi și cu goange de mare. Nici are altă armă, fără numai coada, cu carea neputîndu-se bine apăra de unii pești, fuge, și de multe ori așa se lovește de stanii cei din mare, de, îndată creapă. Chiții, mai cu samă, se prind în marea cea înghiețată de lîngă Grenlandia și Spitbérge, prin hollanzi și angli, cu multă trudă și mare meșteșug, pentru oasele și unsoarea lor. .../...

65

D. PASSERILE

§ 139

Passerile nu le mai înceată gura, și unele cîntă foarte formos. Între dinsele puține mueruște cîntă. Bărbătușii încă numai pînă atunci cîntă mai virtos, pînă cînd încep a-și schimba penele ; iară atunci înceată, pînă ce le cresc altele. Passerile sînt de nenumerate feliuri, ci eu numai acelea le voi aduce înainte, care sînt mai cunoscute pre la noi.

§ 140

Iară passerile cele mai cunoscute sînt : 1 Porumbii, carii se împărțesc : a. în porumbi de casă ; b. în porumbi selbateci ; c. în porumbi gurați, și d. în turturele. 2 Ciocîrlile, care sînt și de pădure și de cîmp, și / amîndoao feliurile se pot învăța se cînte, după meșteșug. 3 Graurii,

66

carii scot puii săi în bortelemenelor și în gaurile de prin rîpe, sînt prea strigători și lezne învață a vorbi ca omul și a floera ; se hrănesc printre vite, cu muște și cu goange, dară cucuruzului încă mult strică, cînd e lăptos, așisderea și poamelor, cînd se coc ; dorm noaptea în trăstie, de unde stîrnindu-se trag la lumină ; drept aceea lezne se pot covri în mreață. 4. merlele, care mult strică viilor. Acestea toate sînt bune și de mîncat.

§ 141

Cunoscute sînt tuturor vrabiile, pressurile, cintrînellele, știgliții, țiclânii, rundunelele, codobaturile ș.c., dară decît toate acestea mai minunate sînt priveghitoarele, care, cît se desprimăvărează, îndată, începe a cînta, și pînă atunci nu înceată, pînă cînd nu scot de doao ori și-și cresc puii și cei mai de pre-urmă. Se hrănesc cu vermi și cu oaă de furnică..../...

9

III AMFIBIILE

§ 151

Broaștele au picioarele cele dindărăpt mai lungi, drept aceea sa și nu îmblă. Oaă în bălți, sau grămadă, precum cele de rînd, sau în șir precum cele rîioase. Din oaăle acestea nu es chiar broaște, ci bidinganii cu coadă, care pre-ncet se mută în formă de broască. Hrana tuturor sînt goangele, ba și șoarecii și puii passerilor. Cele rîioase fug de lumină și numai pre-ntunerec își cearcă hrana ; sînt veninoase au ba ? nu se ști, dară destul de urite sînt, și, cînd se prind, se pișă spre vrășmașul său. Broscoii mult ocăcăesc, la vremea lor. Despre broasca ochilată se zice că, în America, mugește ca boul. Broaștele tîmpurarie, 70 toamna, / iarna și primăvara lăcuesc în apă, iară vara, pre uscat și, pe secetă, se ascund în gauri, supt iarbă și supt petri, pe ploae se ivesc foarte multe ; și de-aci judecă cei nepricepuți că au ploat broaște. Racamétele așisderea este broască, ci cu totul verde, și se sue pre burieni, și așa sbeară.../...

73

IV PEȘTII

§ 159

Prea puțini pești fată, ceialaltii oaă ; cei din rîuri oaă pe lingă țermuri, unde este apa mai mică și, de pot, oaăle și le lipesc de plînte ; es și la lacuri și se oaă, și cei ce es din mări la rîuri, tot în sus, spre izvoarele rîurilor înoată, cu atîta rîvnă, cît preste bolovanii ce le stau

înainte, încă sar. Prăsierea peștilor ar fi prea mare, căci într-un crap, carele au apăsător o gimătate de funt, s-au numerat 100.000 de oaă, iară într-un sturion, 300.000, dară mult o împedecă broaște, passerile, peștii cei răpitori și alte bidiganii, care, sau oaăle le strică, sau pe peștii cei mărunți îi mină. Almintrelea, peștii rapede cresc, și mult și trăesc; căci cărașii trăesc 70 de ani, iară crapii, 150 de ani și mai mult, precum scriu unii oameni învățați, ce cu puține dobitoace se întimplă.../...

§ 176

Nu ne putem îndoi despre ochii insectelor, ci aceia mai în toate sînt tari, mari și bulbucăți, și în cele mai multe sexăgoni sau de șese unghiuri, cu carii ved. Dară multe insecte mai au și în virvul capului trei ochiști făcuți în formă de triânguli. Care insecte nu au ochi tari, acelea au ochi singurateci, mai totdeauna mai mulți de doi; și-i au, sau pe creștet, precum painginii, sau în coaste și trunchiu, precum scorpui, dară nări și urechi n-au vezute. Mădulările cele de gustat ale insectelor sînt fălcile cele osoase care se deșchid ca foarfecile; palpii sau virvul buzelor, gura și, la unele, și limba. Multe insecte au cioc
78 găurit pe mișloc, precum stretea, / țînțariul ș.c. Hrana unora este succul florilor, al frunzelor și al arburilor; altora singele, umezeala, și încă și gunoiul viețuitorilor. Ci, sînt și de-acelea insecte, care trăesc cu răpiri, prinzind și mîncînd pe cele mai slabe.../...

§ 183

Între hymenoptere, după albini, mai vrednice de a se socoti sînt care urmează: a. furnicile, care așîderea sînt foarte străduitoare. Bărbătușii și mueruștele dintre furnici au aripi, iară cele lucrătoare sînt fără de aripi. Cuibul și-l fac cucuiat, ca să se scură ploaia de pre dînsul, în carele își pun și oaăle și hrana, carea o string; și cele lucrătoare atîta grijă au de oaă și de prăsilă, de, pre acelea mai adeseori le scot și le prăjesc la soare atîta, cît este op. De vrea neștine se-și adun; oaă de furnică pe sama filomélilor sau pentru altă întrebuințare, nu de parte de furnicariu, curățească și netezească un dărab de loc; facă un șanțuț în formă de cerc, pre lingă locul cel netezit, și-l împle cu apă; în mișlocul cercului aceluia, sape o groapă și întrînsa, așeze un blid, pe carele îl acopere cu alt blid, ci așa ca se poată străbate furnicile la blidul cel dedesupt; apoi ducă furnicariul și-l împrăstie pe locul cel netezit; că inse furnicile vor căra toate oaăle în blidul cel dedesupt, numai ca se nu le ardă soarele; b. vespele, care își fac fagurii nu din ceară, ci din rosuri de lemn cleit cu scopitul, pre sus sau în pămînt; c. vespele cele mari și galbine, care străpung cu acul său cel din podină, omidele, și întrînsele își slobod oaăle ca să se clocească, din care eșind

puii cei de vespă, omoară pe clocitoarele sale, așa mulțemindu-le pentru sălaș; *d.* cînipii, carii străpung frunzele și tiocurile arburilor cu acul din podină, și slobozind în găuricile acelea, oaăle, îndată se bumburează frunzele sau tiocurile, și din bumburezele acelea, după ce se hrănesc cu mezul lor vermuleții, și es goange deplin, dintrînsele, se fac gallele care sînt de mare trebuință curărarilor, mai virtos cele de stejariu, ce se numesc și guboace.

81

§ 184

Dipterele au numai doao aripi, și toate au cioc, unele au și ac, nu în podină, ci în gură. Iară între diptere se numeră: *a.* oestrul sau stretea cea mare, carea foarte amar pișcă dobitoacele vara. Oestrii aceștea oaă pe spatele boilor, ale vacilor, și ale tarânzilor ș.c., de-unde se culeg ouăle lor prin corbi, cioare, cioici și grauri, fără de vreo vătămare, ci încă, și cu plăcerea dobitoacelor. Oestrii așa de cumpliți și înfricoșați sînt, cît taurii cei mai feri încă fug numai de vederea lor; *b.* muștele, care au cioc nu atita spre pișcat, cît spre supt; dară strețile cele de rînd foarte amar pișcă nu numai pe dobitoace, ci și pre oameni; *c.* țîntarii nu se mai satură de sînge; oaă pre lacuri, drept aceeaia pre lîngă lacuri și roesc, nici se pot fugări almintrelea, fără numai cu fum.../...

85

DESPRE OM

§ 197

Omul are cinci simțiri, prin care toate le cunoaște și le socotește, cîte sînt afară de dînsul, și simțirile acestea sînt: vederea, auzirea, pipăirea, gustarea și mirosirea. Părțile trupului omenesc prin care se cunosc și se socotesc lucrurile, se numesc uneltele simțirilor.

§ 198

Unealta vederei este ochiul, pre care l-au zidit Dumnezeu în partea trupului cea din sus, ca cu atita mai multe se vadă. Ochiul este rotund și așezat într-o groapă cu grăsimă plină și lunecoasă, ca mai lezne să se poată mișca spre toate părțile.

Oasele, care stau în preajma lui, îl păzesc de primeșdii. Perii de pre gene îl apără de prav și de insecte. Sprîncenele îl acopere ca se nu cură întrînsul sudorile de pe frunte, genele îl acopere spre somn și pîndesc spre aceeaia, ca se-l spele cu umezeala, ce pururea izvorește dintr-însul. Umezeala aceasta, carea se face din lacrimi, se adună în unghiul ochiului, unde se și înghite, și apoi, pre-ncet, se strîcură în nas. Lumina ochiului este făcută din mai multe pelițe și din umezeala ce se învălește cu dîn-

sele, carea în sine nu se poate vedea, ci dinpreună cu părțile ce vor urma, cuprinde toate părțile ochiului cele dinlăuntru, care numai prin anatomia ochiului se pot deschilini. Tocma dindărăptul luminei ochiului zace mreaja cea albă, ce este țesută din vînuțele vederei, în carea se întypuesc toate, cite le vedem, ci în mai mică formă, căci prea multe / 86 raze nu poate priimi. Așadară, dacă vreau se între mai multe raze, de cite se cuvin, rotila ochiului de sine se strînge și nu le priimește, precum se vede la cel ce iasă de la întunerec la lumină, al căruia ochiu mai deschis este la întunerec decît la lumină; și ochiului mult îi strică a eși rapede de la întunerec la lumină. Afară de cele ce s-au zis pîn-aci, mai are ochiul și alte pelițe și umezeli, care mai lezne se pot arăta în anatomia lui, decît a se scrie. Pupilla ochiului este făcută din cea mai lămurită umezeală, carea e cleoasă și vederoasă ca și cryștaiul; aceasta acoperindu-se cu peliță, prin carea nu străbat razele: se zice a avea albeață, carea se poate vindeca; iară, de se strică vînuțele, din care este țesută mreaja cea dindărăptul luminei ochiului, albeața este neagră, și aceasta nu se poate vindeca. .../...

91

§ 209

Afară de puterea de a judeca și de a închide, sufletul are mai multe puteri, dintre care numai trei voi aduce aci: memoria sau aducerea aminte, întypuirea și voia slobodă; despre care tutte trele dechilin vreau a cuvînta, precum urmează:

§ 210

Memoria sau aducerea aminte este putere prin carea noi, lucrurile ce le-am auzit, vezut sau simțit mai-nainte, iarăș ni le punem înaintea, măcar că acuma nu le mai auzim, vedem sau simțim mai mult. Așadară, a ne însemna ceva sau a învăța de-a rostul este munca memoriei, carea fără de samă se poate întări și mări, căci de se va deda neștine a învăța în toată zioa o samă de cuvinte sau de sentenții, care încap pre un optariu de coală de hîrtie, acela după scurt timp se va deda a învăța și atîtea cuvinte și sentenții, cite încap pe un pătrariu de coală, tot intru atîta vreme.

§ 211

Întypuirea este o putere, prin carea ne punem înaintea mai multe lucruri, lalolalte, care noi nu le-am cunoscut deodată, ci numai pre rînd. Așa, p.p., eu îmi întypuesc un cîmp mare, pe care nu l-am vezut 92 în viața mea; / în cîmpul acesta eu gîndesc a fi toate florile, cite le-am vezut pre-airilea, laolaltă, și gîndirea aceasta este întypuirea sufletului.

Ci, prin întypuiri de acestea lezne poate omul nebuni; drept aceeaia fieştecare om trebuie se aibă bine grijă de întypuirile sale şi se judece mai nainte, oare au temeiul gândurile lui, au ba; şi de nu au, să se sîr-guească a le lepăda din minte.

§ 212

Voia omului este poftirea aceeaia, prin carea el alege ceva sau leapădă. Aşa, p.p., eu vreau a ceti psaltirea, sau nu o vreau; şi voia aceasta este slobodă în fieştecare om.

Mai pre-urmă, despre om înseamnă aceasta, că, dacă se desparte sufletul de la trup, omul moare, zădecă: sufletul nu lucrează mai mult prin trup, şi aşa trupul rămîne fără de lucrare, şi este mort. Dară sufletul nu moare, căci, ce se îngroapă în pămînt, este trup, nu fiinţa aceeaia, carea gîndeşte în om şi alege; şi aşa sufletul este nemuritoriu.

1 VOCABULARIUM PERTINENS AD TRIA REGNA NATURAE *

Absinthium, vide inferius *Artemisia*.

Acarus, strepede, sajtbeli nyű, Milbe.

Acatia Germanica, porumbel, kökénytövis, Schlehendorn.

3v *Calmus aromaticus*, vide *Acorus*.

Caltha palustris, schelci, motsár virág, Dotterblume.

Cancer, rac, rák, Krebs.

Capreolus, căprioară, őz, Reh.

Cardiaca, creasta cocoşului, szíverősítőfü, Herzgespan.

Carduelis, ştigliţ, tengelitz, Stieglitz. /

4 *Carlina*, acaulis, tuteă, babákaláts, Eberwurz.

Carpinus, carpin, gyertyánfa, Heinbuche.

Carpio, crap de rînd, ponty vagy pozsár, Karpfen.

Carthamus tinctorius, cărtam sau şofran selbatec, vad sáfrán, Wilder Safran.

Cartilago, cartilagine sau os moale, portzogö, Knorpel.

Carvum, chimín, kömény, Kimmel.

Castor, căstor, hód, Biber.

Catus, pisică sau miţă, matska, Katze.

Centauria cyanus, vineţele, kék búzavirág, Blaue Kornblume.

Centauria lutea vel *gentiana rubra*, dîntură, entziana, Gelber Enzian.

Centurium minus, potroacă, földi epefü, Tausendguldenkraut.

* Fragmentele reproduse aici ne-au fost comunicate, în microfilm, de Biblioteca Academiei R.S.R., filiala Cluj. Cu excepția titlului : *Vocabulariu/pentru cele trei regnuri ale istoriei/naturale/ Ms. autografu de Georgie Sinkai. /* și a citorva articole intercalate alfabetic, manuscrisul este original Şincal, și începe cu pg. 1, *Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae*. Pînă la pag. 15, inclusiv, se cuprinde dicționarul latin-român-maghiar-german. În continuare, pînă la pg. 31, același dicționar : *Vocabulariu ce se fine de Istoria Naturei*, în ordinea : român-latin-maghiar-german. Acest vocabular este, de fapt, o foarte scurtă listă care nu acoperă nici pe departe toate cuvintele ce trebuiesc glosate în lucrarea lui Şincal, de asemenea inedită : *Istoria Naturei sau a Firei*. Ambele urmează să fie incluse în ultimul volum al *Opereilor complete* ale lui Gh. Şincal (vol. V). Este, pe cit ştim, primul glosar românesc cvadrilingv cuprinzînd terminologie generală a ştiințelor naturii. În 1783, József Benkő alcătuiuse un glosar de nume de plante, latino-maghiaro-român.

Ci, prin întypuiri de acestea lezne poate omul nebuni; drept aceeaia fieştecare om trebuie se aibă bine grijă de întypuirile sale şi se judece mai nainte, oare au temeiul gândurile lui, au ba; şi de nu au, să se sîr-guească a le lepăda din minte.

§ 212

Voia omului este poftirea aceeaia, prin carea el alege ceva sau leapădă. Aşa, p.p., eu vreau a ceti psaltirea, sau nu o vreau; şi voia aceasta este slobodă în fieştecare om.

Mai pre-urmă, despre om înseamnă aceasta, că, dacă se desparte sufletul de la trup, omul moare, adică: sufletul nu lucrează mai mult prin trup, şi aşa trupul rămîne fără de lucrare, şi este mort. Dară sufletul nu moare, căci, ce se îngroapă în pământ, este trup, nu fiinţa aceeaia, carea gîndeşte în om şi alege; şi aşa sufletul este nemuritoriu.

1 VOCABULARIUM PERTINENS AD TRIA REGNA NATURAE *

Absinthium, vide inferius *Artemisia*.

Acarus, strepede, sajtbeli nyü, Milbe.

Acalia Germanica, porumbel, kökénytövis, Schlehendorn.

3v *Calmus aromaticus*, vide *Acorus*.

Caltha palustris, schelci, motsár virág, Dotterblume.

Cancer, rac, rák, Krebs.

Capreolus, căprioară, öz, Reh.

Cardiaca, creasta cocoșului, szíverősítőfü, Herzgespan.

Carduelis, știgliț, tengelitz, Stieglitz. /

4 *Carlina*, acaulis, tuteă, babákaláts, Eberwurz.

Carpinus, carpin, gyertyánfa, Heimbuche.

Carpio, crap de rînd, ponty vagy pozsár, Karpfen.

Carthamus tinctorius, cărtam sau șofran selbatec, vad sáfrán, Wilder Safran.

Cartilago, cartilagine sau os moale, portzogö, Knorpel.

Carvum, chimîn, kömény, Kimmel.

Castor, căstor, hód, Biber.

Catus, pisică sau miță, matska, Katze.

Centauria cyanus, vinetele, kék búzavirág, Blaue Kornblume.

Centauria lulea vel *gentiana rubra*, dîntură, entziana, Gelber Enzian.

Centurium minus, potroacă, földi epefü, Tausendguldenkraut.

* Fragmentele reproduse aici ne-au fost comunicate, în microfilm, de Biblioteca Academiei R.S.R., filiala Cluj. Cu excepția titlului: *Vocabulariu/pentru cele trei regnuri ale istoriei/naturale/ Ms. autografu de Georgie Sinkai.* /și a citorva articole intercalate alfabetic, manuscrisul este original Șincai, și începe cu pg. 1, *Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae*. Pînă la pag. 15, inclusiv, se cuprinde dicționarul latin-român-maghiar-german. În continuare, pînă la pg. 31, același dicționar: *Vocabulariu ce se fine de Istoria Naturei*, în ordinea: român-latin-maghiar-german. Acest vocabular este, de fapt, o foarte scurtă listă care nu acoperă nici pe departe toate cuvintele ce trebuiesc glosate în lucrarea lui Șincai, de asemenea inedită: *Istoria Naturei sau a Firei*. Ambele urmează să fie incluse în ultimul volum al *Operele complete* ale lui Gh. Șincai (vol. V). Este, pe cit știm, primul glosar românesc cvadrilingv cuprinzînd terminologie generală a științelor naturii. În 1783, József Benkő alcătuiuse un glosar de nume de plante, latino-maghiaro-român.

- Cervus dama*, dămă, dămvad, Dammhirsch.
Cervus elaphus, cerb, szarvas, Edelhirsch.
Cervus tarandus, cerb tárand, szelédsszarvas, Rennthier.
Chamomilla, rómonițe sau mușetele, székfű, Feldkamillen.
Chelidonium majus, rostopastră, vérrehullófű, Grossschellkraut.
Chrysanthemum vel belis major, román, ökörszem, Gänselblume.
Cicada, grelűș, pțrűtsűk, Baumgrille.
Cichorium, cicoare, vad tzikória, Wegwart.
Ciconia, cocostirg de casă, gőlya, Storch.
Cicuta, vide *Conium maculatum*.
Cimex lecticarius, stelnită, palatzkféreg, Bettwanze. /
4v *Citrinella*, citrinellă, aranymák, Goldammer.
Clematis erecta vel nammula Jovis, năpraznic, lőtorma, Brennkraut.
Cobaltum, cobald, kobold, Kobalt.
Coccus, văpseală roșie, skárlát festőmag, Scharlatbeer.
Cochlearia armaracia vel Nasturcium, hirean, torma, Meertig oder Krän.
Cochlicum autumnale, brűndűse, őszű, kukortsin, Zeitlosen.
Coluber, colűbru, Kurta kígyó, Natter.
Columba, porűmb, galamb, Taube.
Columba Oenas, porumb selbatec, vadgalamb, Holztaube.
Conium maculatum vel cicuta, cucută sau bucinghiș, bűrűk, Apoteknerschierling. /
5 *Convallaria majalis vel Silium convallium*, sufletele, gyűngyvűrűg, Mayblume.
Coriandrum testiculatum, puciotcă, parlintsű, temonladfű, Koriander.
Corilus, alun, mőgyűrűfa, Haselstrauch.
Cornix, cioară, varjű, Nebelkrähe.
Corone, cioară neagră, fekete varjű, schwarze Krähe.
Corvus corax, corb, holló, Rabe.
Cottus gobius, cűttűl gűbiu, sau pește de piatră, kűvihal, Rogge.
Coturnix, prűpeliță, fűr, Wachtel.
Crataegus, păducel, galagonyafa, Meel-Scharzdorn.
Cremor tartari, piatră de vin, borkű, Weinstein.
Cricetus, cűrtiță sau hűrciog, hűrtsűg, Hamster.
Crotalus, crotal, tsergű kígyó, Klapperschlange.
Cuculus, cuc, kakuk, Kukuk.
Culex, tűnțariu, szunyog, Mücke.
Cultratus, cultrat garda, Ziege.
Cuniculus, epure de casă, űrge vagy tengeri nyűl, Karnickel.
Cuprum, aramă, rűz, Kupfer.

Curculio, gűrgűrită, zsižsak, Kornwurm oder Korndieb.
Cuscuta Europea, intűrtel, fetskefonal, Flachsseide.
Cyanus, vide *Centauria*.
Cygnus, hűlci, hattyű, Schwan. /
5v *Cynips*, cűnipe, levűlféreg, Galwespe.
Cynoglossum officinale, atrățel sau limba cűnelui, ebnyelvű, Hundszunge.
Cyprinus, crap, potyka, Karpfen.

Daphnae mesereum, túlpgină, farkas bors, Seidelbast.
Datura stramonium, bolindariță, maszlag, Stechdolapfel.
Dauco carotta, morcov, sânga répa, Möhre.
Delphinium consolida vel calcatrippa, toporuş, kék sarkantyú, Blaue Rittersporn.
Dermestes, gândac de legumi, moly, Schabkäfer.
Dermestes piniperda, gândac de brad etc.
Diptamus albus, díptam sau frântinel, körösfalevelűfű, Meisterdeptam. /

- 6 *Elephas*, elefant, elefant, Elefant.
Emberoza, présură, sármány, Ammer.
Enula, vide *Inula*.
Equisetum, coada calului sau țincrait, lófarkfű, Kannenkraut, Zinnkraut.
Erinaceus, arici, süldisznó, Igel.
Ervum lens, linte, lentse, Linse.
Eryngium, spîngea dracului, matskatövis. Maustreu.
Erisyum officinale, frunza voinicului sau rapiță, nyöstény szaporafű, Hederich.
Esula, vide *Euphorbia*.
Eupatorium cannabinum, cînepă de apă, vizikender, Wasserdoster.
Euphorbia Neleoscopia vel esula, iarbă de nigei, ferkas téj, Wolfsmilch.
Euphrasia officinalis, buruenițe albe sau silur, szemfű, Augentrost.

Falco, șoim, sólyom, Falk.
Fario, vide *salmo Fario*.
Fasciola hepatica, călbează, májgeleszta, Egelschnecke.
Ferrum, férr, vas, Eisen.
Filix, filice, perje, Farrenkraut.
Foeniculum, vide *Anethum*.
Formica, furnică, hangya, Ameise.
Fragaria vesca, fragi, eperfű, Erdbeerkraut.
Frangula, lemnul cînelui, bûdöstseresnye, Faulbaum. /
6v *Fraxinus*, frasin, körösfá, Eschbaum.
Fringilla, vrabiă, veréb, Sperling.
Fulica, hódă, szártsa, Wasserhahn.
Fumaria officinalis, fumul pămîntului, földifüstfű, Erdrauch.
Furo, nevăstuică, menyet, Frettel.

Gades lota, mihalce, menyhal, Rutte.
Gagates, gagát, gágátkő, Gagat.
Galega, gálegă, ketske rûta, Geissraute.
Galla, gállă sau gubóace, gubats, Knoppenn.
Gallinago, gallinagine, vizityúk, Moosschnepf. /
7 *Gentiana amarella*, fiearea pămîntului, földiepe, Herbstenzian.
Glandarius, găioară sau mătiaș, szajkó, Nussheger.
Gryllus migratorius, locustă, sáska, Zugheuschreke.
Gypsum, máz, máz vagy gyantakő, Gyps.

- Halec*, heríng, hering, Hering.
Hammula Jovis, vide *Clematis erecta*.
Hedera, franchíu, folyóborostyán, Ephen.
Hedera, rotungioară sau sélnică, kereknadrafű, Gündelreben.
Heleborus, vide *Varatrum*.
Helianthus annuus vel Heliotropium, floarea soarelui, napragforgó, Sonnenblume.
Helianthus tuberosus, pucioasă, tsitsóka, Erdapfel.
Heliotropium, vide *Helianthus annuus*.
Helix, melci, kerti tsiga, Schnecke.
Hepatica nobilis, vide *Anemone*.
Hipericum perforatum, sunătoare, tsengő orbántzfű, Johanniskraut, Bilsenkraut.
Hippopotamus, cal de apă, vizi ló, Wasserross oder Meerpferd.
Hordeum, orz, árpa, Gerste.
Humulus lupulus, hemeiu, komló, Hopfen.
Huso, morón, viza, Hausen.
Hirundo, rîndunea, fetske, Schwalbe.
Holcus sorgum, mohór, tzirok, Moorhirse. /
7v *Hydra*, políp sau peperíg viu, elevenkáká, Armpolypen.
Hippoboscus, gonopiştirită, ló tetű.
Hystrix, arici de pădure, tükkes borz, Stachelschwein.

Ichneumon, vespă mare şi galbină, gyilkos darás, Schlupfwespe oder Raupentödter.
Ictyocolla, cleiu de beşică de morón, viza hojág, Hansenleim.
Indigo, índigo sau văpseală vînătă, etc.
Insectum, insect sau goangă, bogár, Ungeziefer.
Inula Helenum, iarbă mare, örvénygyökér, Alaut.
Iris Germanica, liliu vînăt, kék lilium, Blaue Lilien/...

14 *Vespa*, vespă, darás, Wespe.
Viburnum, drîmox, ostorménfa.
Vicia faba, bob, bab, Bohne.
Vinca pervinca, saştiiu, börvény, Immergrün.
Vincetoxicum, vide *Asclepias*.
Viola, vioară, viola, Veilchen.
Vipera, viperă, vipera, kigyó.
Viscus, vâsc, fejer fagyöngy, Mistel.
Vismuthum, vismut, etc.
Viverra, véveriță, vad menyét, Feldwiesel.
Unguen ceti, unsoare de peşte, halzsír, Eischthran.
Upupa epops, pupăză, bűdösbanka, Wiedekopf.
Urogallus, urogáll, siketfajd, Auerhuhn.
Ursus, urs, medve, Bär. /
15 *Urtica urens*, urzicuță, árva tsalány, Brennesel.
Urus, zimbru, jáhor, Aurochs.
Vulpes, vulpe, róka, Fuchs.

Vultur, vulture, saskesely ű, Geyer.

Zebra, zebra, etc.

Zibellina, zibellină, zobol, Zobel/...

Academia Republicii Populare Române / Biblioteca Filialei Cluj. / Vocabulariu pentru cele trei regnuri ale istoriei naturale. / Ms. autografu de Georgie Şinkai /

17

VOCABULARIU CE SE ȚINE DE ISTORIA NATUREI

Acipenseri, Acipenser, viza neme, Art der Hausen.

Afin, Vaccinium Myrtillus, Affonya, Heidelbeer./...

- 1 POVAȚUIRE / CĂTRĂ / ECONOMIA DE CIMP / PENTRU FOLOSUL / ȘCOALELOR ROMÂNEȘTI / CELOR DIN / ȚEARA UNGUREASCĂ / ȘI DIN PĂRȚILE EI ÎMPREUNATE. / CU MILOSTIVA ÎNGADUINȚĂ A ÎMPĂRĂTEȘTII ȘI CHESARO-CRĂEȘTII / ȘI APOSTOLICEȘTEI MĂRIRI. / NE LEGATĂ CU 30 CREI. / LA BUDA, / ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITĂȚII UNGUREȘTI, 1806 * /

- 3 DESPRE ECONOMIA DE CIMP. SCURTA ÎNVĂȚĂTURĂ.
TÎLCUIREA ECONOMIEI

Prin economie se înțelege învățătura carea arată cum trebuie lucrat pământul, ca să se sporească cite ne sînt spre hrană, spre îmbrăcăminte și spre alte folosuri. /

- 4 CAP. I

DESPRE PĂMÎNT

§ 1

DESPRE FELIURILE DE PĂMÎNT

Fieștecare plugariu mai nainte de toate are op (lipsă) ca se cunoască pământul, pre carele îl lucră, ca nu cîmva se-i fie în zădar munca și osteneala, carea o pune. Drept aceaia trebuie se știe că pământul e de trei feliuri :

A. Rece sau greu

1. Întră feliurile pământului celui rece sau greu, se numără lutul și tina cea cleoasă.

2. Prîcinile pentru care se numește lutul și tina cea cleoasă, grea, sînt, pentrucă părțile lutului și a tinei ceii cleoase, întră sine, așa sînt de îndesate și încheștate, cît nu au vreo / găunire, iară rece se zice pentrucă pururea e umed și, drept aceaia, și rece, pentrucă răveneala cea de iarnă, carea o a supt, pentru tărimea sa, nu o sloboade afară, ci o ține îndesată în sine.
- 5

3. Pământul cel rece și tare e și neroditoriu, pentrucă fiind tare și greu, așa zace pre rădăcini, cît nu se pot întinde, și fiindcă e și rece, bucatele, plînte, legumele și erburile încă, nu pot crește.

4. Pământul de rece și de tare așa se poate cerca : se ia un pumn de pământ, se udă, apoi se face bruşăl și, deacă se uscă, de rămîne tare ca o gloanță, e semn că pământul e rece și tare.

* În -8° mic de 223 pagini text și 15 pentru indice.

B. Cald sau moale.

1. Întră pămînturile cele calde sau moi se numeră cele văroase, humoase, năşipoase, cretoase şi petroase.

2. Pămînturile acestea se numesc calde sau moi, pentrucă au multe şi mari găuniri; drept aceeaia razele soarelui lezne pot străbate întrinsele şi a le desface dela olaltă. /

6 3. Pămînturile cele calde şi moi iară sint neroditoare, pentrucă fiind foarte găunoase nu se lipesc de rădăcini, şi tare străbătînd razele soarelui întrinsele, umezeala, carea o au în sine, încă rapede o perd; drept aceeaia nu se pot hrăni rădăcinile, ci se vestează şi pier, sau cresc mai mici şi mai jigărite.

4. Pămîntul de cald şi de moale, aşa se cearcă: se ia un pumn de pămînt, se udă şi stringîndu-se în mînă, deacă nu se face dodo-lôt, ci se resipeşte, e semn că pămîntul e cald şi moale.

V. Negru sau murg.

7 1. Pămînt negru, murg, sau de grădină, se zice acela, carele, sau din firea sa, sau prin sîrguinţa omenească, e amestecat cu mai multe feliuri de pămînt; căci cercînd noi, cu bună socoteală, pămîntul acesta, putem afla că el aşa iaste alcătuit din cele mai nainte zise doao feliuri de pămînt, adică din lut şi tină cleasă, / din pămînt văros, humos, năşipos, cretos şi petros, cît din unul nu are mai mult, de cît din altul.

2. Pămîntul acesta aşa se cearcă: se ia un pumn de pămînt, se udă şi făcîndu-se dodoloţ, deacă rămîne în mîni ca o cōtcă (lóptă) şi apoi, uscîndu-se putîntel, iarăş se răsipeşte, e semn că pămîntul e negru, murg, sau de grădină.

3. Pămîntul cel negru, murg sau de grădină, e cel mai roditoriu, nu numai pentrucă se lucră mai bine şi mai neted, ci şi pentrucă cu mult mai bine se lipeşte de rădăcini, şi găunirile lui încă cu mult mai bine priimesc aerul, şi razele soarelui, fiind nici prea strîmte, nici prea largi; de-unde urmează că în pămîntul cel negru ploaia, roaoa, şi umezeala din negură străbate mai încet la rădăcini, şi părţile cele mai cleoase ale pămîntului celui negru nu le lasă se răsufle. Drept aceeaia în pămîntul cel negru, murg, sau de grădină, foarte bine cresc bucatele, legumele, plînte şi erburile. / ...

CAP. II

19

DESPRE LUCRAREA PĂMÎNTURILOR CELOR ĂRĂTOARE

§ 2

DESPRE UNELTELE, CARE SÎNT DE LIPSĂ LA LUCRAREA PĂMÎNTURILOR CELOR ĂRĂTOARE

20 Unelte, care sînt de lipsă la lucrarea pămînturilor celor arătoare, sînt / cunoscute plugarilor, tătuşi nu strică, încai pre cele mai de frunte a le pomeni, care sînt acestea:

A. Plugul, carele are aceste părți: grindeiu, coarne, plas, corman, birsă, și doao feruri, lat și lung; iaste de două feliuri; șuchieat și schimbătoriu, care așa se osebesc dela olaltă.

1. Plugul cel șuchieat are grindeiul puținel strimb, cormanul stătătoriu, custura pătrunzătoare prin ferul cel lat și prin grindeiu, și fiindcă cormanul nu e stătătoriu, nu se poate cu el ara, fără numai în loc șes, unde se poate ara pământul cu dinsul, sau în doao părți, cătră doao răzoare, și atunci se covățește pământul la mijloc, sau la mijloc, și atunci se durdúcă (rădică, înaltă) pământul la mijloc.

21 2. Plugul cel schimbătoriu are grindeiul oblu, cormanul schimbătoriu, custura lipită de birsă, și cu cirlig ca să se poată acăța cirligul cormanului de dinsa, și ferul cel lung de / a se schimba prin chindete; cu plugul acesta se poate ara ori unde, ci plugarii, șesurile le ară cu pluguri șucheate, pentrucă acestea duc brazde mai mari și, drept aceea, sint mai cu sporiu; iară coastele le ară cu plugul cel schimbătoriu, pentrucă coastele nu se ară în sus, căci foarte cu anevoe ar fi în sus a se ara, cu numai în gios sau de-a vale și întru o brazdă, de-unde și acesta folos se are, că coastele, arindu-se mai de multe ori la vale, scad și se prefac în mai roditoare.

3. Grindeaele plugurilor acestora amîndurór trebue se aibă în capătul, carele vine pre osia rotilelor, mai multe găuri, ca, le-gîndu-se cu potîngul de rotile, măseaoa să se poată muta în carea gaură vei vrea și-ți va fi de lipsă, căci cu cit se sloboade plugul mai lung de la rotile, cu atîta mai afund pătrunde în pămînt, numai se-i fie fearele și cormanul curățite de rădăcini și de tină, spre a căroră curățire slujește oticul. /

22 B. Grapa, carea e alcătuită din grindeae și din colți, se face, după obiceiul țărilor, din mai multe sau mai puține grindeae, și cu colți de lemn sau de fer; ci de lipsă ar fi ca fieștecare plugariu se aibă (pentru folosul lor) doao grape, una cu colți de fer, alta cu colți de lemn.

1. Grapa cea cu colți de fer se osebește de cea cu colți de lemn prin mărime și prin folos:

a. grapa cea cu colți de fer e și mai lungă și mai lată, căci pre tutindenea e cu un grindeu mai lungă și cu altul mai lată decît cea cu colți de lemn. Grapa cea cu colți de fer mai cu seamă are 10 grindeae, cinci în lung și cinci în lat. Iară colții așa trebue se fie de lungi: cei din șirul dintîiu, ca de trei țoli și cei din șirurile următoare tot cu un țol mai lungi decît cei din șirul cel îndată mai dinnainte. Mai
23 pre-urmă colții așa trebue bătuți în grindeaele cele ce / stau curmeziș, ca fieștecare colț din grindeiul următoriu se cadă întru doi colți ai grindeiului celui îndată mai dinnainte.

b. Grapa cea cu colți de fer iaste de mare folos, căci vara, cînd pentru alte lucruri plugarii nu-și pot întoarce ogoarele, cu aceasta le grapă și le curățesc de buruenele și rădăcinile cele ce au crescut sau au rămas întrînsele; în arăturile cele de toamnă și cele de primăvară, de se vor ara prea bruşos, se zdrobesc bruşii, mai nainte de a se semăna. Grăpîndu-se cu grapa cea cu colții de fer, și rîturile sau fina-

țele, pre acestea le netezește și scormonindu-le, le preface, ca mai lezne se poată străbate la rădăcina erburilor umezeala, gunoiul, aerul, roaoa și negura.

- 24 2. Grapa cea cu colți de lemn are mai cu seamă opt grindeae, patru în lung și patru în lat; colții ei nu trebuie se fie prea lungi, ca grăpind mai mult grindeaele decât colții / se astupe sumița. Înțelepsește fac plugarii, carii supt grindeiul cel mai dindărăpt leagă un șir (rînd) de spini, căci spinii așa legați după grapă, cu mult mai bine astupă semița.

B. Chylindrul sau tăvăla (lătinește *cylinder*, nemțește *Walker*, ungurește *Görgö* fa.).

- 25 1. Chylindrul, pînă acuma, întră plugarii din Țeara Ungurească și întră cei din Ardeal, au fost puțin cunoscut, mai întiiu de șvavi s-au adus în țerile acestea. Chylindrul acesta iaste un lemn gros, și rotund, în capetele căruia se întocmesc doao pregiți, așa ca chylindrul să se poată înturna în dinsele; pregițile acestea se închie în doao grindute, care stau curmezis ca și chylindrul, întruna dinnainte și întralta dindărăpt de chylindru. Apoi, de capetele grindutei cei dinnainte se leagă doao lanțuri nu prea lungi, ca de capetele acestor doao lanțuri, se poată trage dobitoacele cele de tras; în grinduța cea dindărăpt / se pune un minuchi, de care ținind plugariul, așa îndreaptă chylindrul, precum vrea. În care chylindru se bat colți, ca cu atîta mai bine se zrumice brușii și gliile, se chiamă chylindr colțat.

- 26 2. Folosurile chylindrului sînt acestea: cu chylindrul, mai ales cu cel colțat, se sfărîmă brușii și gliile, se apasă arătura, după ce s-au semănat și grăpat, ca să se stringă pămîntul pre lingă seminte, ca cu atîta mai lezne se-și sugă umezeală și se crească. Primăvara încă foarte mult folosește holdelor celor de toamnă, pentru că înghețul sau gerul cel de iarnă înflă pămîntul și-l face țărinos, pentru carea pricină rapede se resuflă umezeala cea hrănitoare dintrînsul, deacă nu se va apăsa cu chylindrul, încă și atunci folosește chylindrul holdelor, cînd sînt mai mărișoare, numai la nod se nu crească, pentru că omoară goangele, găocii și vermuleții cei stricători holdelor, și rădăcinile bucatelor le face mai tufoase, de unde urmează că seceratul / încă trebuie se fie mai mînos și mai spornic. Arătura încă o oblește și o netezește chylindrul, de unde iarăș foarte mare folos au plugarii, carii își adună bucățelele cu coase.../...

- 32 B. Feliurile cele mai bune ale bucatelor sînt:

1. Griul, carele e mai de multe feliuri:

a) Roșu, carele e de toamnă sau de primăvară, iarăș pāros (țāpos) sau golaș.

- 33 b. Alb, carele iarăș iaste pāros sau golaș, numai de toamnă. Griul / de toamnă cel pāros e mai roditoriu decât cel golaș și fărina lui iaste mai sățioasă, iară aluatul din fărina griului celui de primăvară iaste mai vînjos.

v. Spelta sau tencul (lătinește *triticum spella*, ungurește *Tenkely*, nemțește *Dünnel*) e prea roditoriu, mai ales cel de toamnă, și fărina lui e foarte albă și bună de colaci, de covrigi, de plăcinte ș.c. Se seamănă pre mai multe locuri în Țeara Ungurească, și întrunele, în

Ardeal, cu mare folos al plugarilor, pentru că semănat numai în pământ de mijloc, rodește de doao zeci pînă la trei zeci de ori atîta, cît s-au semănat.

g. Muchiat sau în patru dungi, carele ungurește se numește *Jerusălemi Bûza*, și se agonisește în Țeara Ungurească, pre lingă Tisă, iar în Ardeal, pre mai multe locuri; are foarte mari grăunțe, care semănîndu-se mai departe dela olaltă, / rodese mai multe spice. Acesta numai toamna se seamănă.

d. Cel din Sýrmium, căruia îi zic ungurii grîu minunat (*csudálatos Bûza*). Acesta se seamănă înainte de 40 de Sfinți. Semănîndu-se mai rar, fieștecare grăunț aduce cinci, șese, și șapte spice, și spicele cele mai mari au în sine dela șeptezeci pînă la o sută doao zeci și patru de grăunțe. De-unde se poate vedea cît e de cu sporiu și de folos plugarilor a-și prăsi și semăna grîu de acest minunat!

e. Îmblătoriu, carele se seamănă întrun an toamna și întraltul primăvara. Grîul acesta se seamănă mai pre multe locuri, și măcinîndu-se dă cea mai bună fărină.

2. Secara, carea e de trei feliuri: secară de rînd, carea cade cam vînată; secara albă; și secară rodită sau muscăcească. Cea albă e mai bună decît cea cam vînată, ci cea muscăcească e mai bună și decît cea albă, pentru că și în paiu e mai tare sau mai / țăpănă, și mai mult rodește, și fărina încă ei iaste mai bună.

3. Orzul, carele iarăș e de trei feliuri: de doao dungi; de patru dungi sau muchiat; și golaș. Cel de doao dungi mai mult iaste în uz, pentru mărimea spicului.

4. Ovăsul, carele așijderea e de trei feliuri: alb, galben, și cam murg. Cel cam murg se ține a fi mai bun, nu numai pentru rodirea lui, ci și pentru mana, carea o are în sine.

5. Cucuruzul sau mălaiul, pre care îl numesc în Țeara Românească porumb, în Moldova păpușoiu, pre la Oradea Mare și pre alte unele locuri tîntiu, după descoperirea Americii, s-au adus în Evropa. Acesta, în vremea de-acuma, întru atîta se agonisește în Țeara Ungurească și în Ardeal, cît pre multe locuri serecimea numai cu bucate făcute din fărină de cucuruz trăeaște, despre a căruia semănătură și lucrare amuș se va vorbi mai pre larg.

6. Mălaiul cel mărunt (meiul), din carele se face păsat foarte bun pentru hrana oamenilor, se ingrașă cu dînsul / mai ales cu fărina lui, deacă se opărește și se face lături, porcii, se hrănesc oarăle, mai cu seamă găinele și pui lor ș.c., vom vedea amuș, cînd, în ce feliu de loc, și cum trebue agonisit.

7. Hrișca, carea e prea spornică și mănoasă.

De bucate se țin și legumile, a căroră numai rodul, carele crește în boane, îl mîncăm: dintru acestea cele mai de frunte sînt: fasolea (păsula), bobul, mazerea, lintea și țirțerița. Întră legumi s-ar putea numera și: macul, inul, cu cînepa, căci celealalte legumi le las la locul lor... / ...

De vor fi holdele cele de toamnă prea mari și spurdate, ca se nu cadă pre vremea rodirei, iarna, cînd e pămîntul tare înghețat, se pasc

cu turmele și ciurzile, ci mai bine fac aceia, carii primăvara le tund vîrvul cu secerea sau cu coasa, și strîngîndu-l îl dau hrană dobitoacelor celor ce au eșit macre din iarnă.

2. Secara se seamănă primăvara și toamna; aceasta e mai grea și sloboade mai multă fărină, aceia face pîne mai gustoasă; cea de toamnă e mai uzată (obicinuită). Din secară atîta se seamănă întru acelaș pămînt, cît și din griu. Pofteste pămînt de mijloc, nu iubește nici pămîntul cel umed sau îndesat, nici cel uscat sau resfirat. De semînță se ține a fi mai bună cea dintru acelaș an, decît cea mai veche. De se vor prea îmbueci, holdele cele de toamnă de secară, așa trebuie făcut cu dinsele, ca și cu griul.

3. Orzul, în orice feliu de pămînt crește și rodește, numai lutos se nu / fie, pentrucă în pămîntul lutos se înecă și peare. Atunci e mai bun semănatul orzului, cînd, după grapă, merge pulbere, apoi ploao curînd și lin, căci resare gras și frumos. Crește în paiu mai scurt, carele are opt noduri. Ce seceriș vei se aibi, poți judeca din resărire lui, căci de va resări tare verde, secerișul va fi bun, iară de va resări cam galben, secerișul va fi slab. Orzul cel în doao dungi, mai cu seamă, se seamănă primăvara, iară cel în patru, toamna, tot întru atîta măsură, întru acelaș pămînt, în cîtă, secara.

4. Ovăsul se poate semăna în orice pămînt, tătuși mai bine rodește în pămîntul gras. Se seamănă primăvara, de va fi cu puțință, în mustul omătului, ci nu la lună noao, căci pre cel semănat la lună noao, precum țin unii plugari, îl mîncă puricii.../...

46 G.

DESPRE PLIVIREA HOLDELOR

1. Vremea plivitului iaste pînă cînd sînt mai tinere holdele și bucatele n-au crescut în paiu, pentrucă atunci nu se vatămă, tocma de se și calcă holdele.

2. Iară gozurile și golgotínele, de care mai cu seamă trebuie plivite și curățite holdele, sînt acestea: puciógna, / laptele-cínelui, bozii, rapița, macul cel păseresc, măzerichea, ciormălagul, neghina, odósul, hólburya, tot feliul de scai, obsíga, lúșca (ceapa ciorască), și polomída, pentrucă acestea toate sînt páguboase holdelor.

54

DESPRE ÎMBLĂTITUL, CURĂȚITUL ȘI GRIJITUL BUCATELOR. DESPRE ÎMBLĂTIT

Îmblătítul bucatelor se face cu trăeratul și cu îmblăcîii. Trăeratul e mai cu sporiu decît îmblăcîii, ci, tătuși, mai de folos se ved a fi îmblăcîii, pentrucă mai bine se adună grăunțele cu îmblăcîii decît cu treeratul, și paele încă nu se izidesc, ci se întrebuintează pentru notreț la vite, mai vîrtos în anii cei mai sugugați de fînuri. Drept aceia nici voi u a vorbi despre trăerat, fără numai despre îmblătít, carele așa se face: /...

55 După ce ți-ai cărat bucatele, numai atîta trebuie împlătit, cît vei socoti că-ți iaste de lipsă de semînță și pentru casă, mai ales cînd te asuprește lucrul de vară sau de toamnă; celalalt împlătit trebuie lăsat prî iarnă, cînd n-ai atîta de a lucra, și întîiaș dată grîul trebuie împlătit, pentru că acesta place mai tare paserilor și șoarecilor. Ovăsul și alacul au obicinuit a se lăsa mai pre-urmă.

Cucuruzul, carele e talpa căsei, în partea cea mai mare a româ-nimei, se poate măcărînd împlăti, numai se fie bine uscat. Iară, ca să se poată usca, precum se cuvine, cînd se culege, cel lăptos se alege și se dă la porci sau la oară, apoi cel mai copt se pune pre podul căsei sau în coștee, se-l poată agiunge vîntul. Împlătitul cucuruzului e cu mult mai lezne decît al altor bucate.

B. Despre curățitul bucatelor

1. Curățitul bucatelor sau felezuitul cu mătura cea lată po-
tește mare sîrguință de la plugari, deacă le iaste voia ca se semene
56 și secere bucate bune, / ba încă se le și poată cu mai bun preț vinde.

2. La vînturat trebuie cercat vînt de mijloc, ca să se aleagă grăun-
țele cele rele dela cele bune. Iară acelea grăunțe sînt mai bune, care cad
mai dedeparte cînd se vîntură; așadară, dintru acestea trebuie gătită
semînța, ba încă și cît vrei se vinzi, ce mai întrece îți va rămînea pentru
lipsa căsei, iar coadele pentru dobitoace și pentru oară.

3. Mai pre-urmă, toate bucatele, dar mai vîrtos cele de semă-
nat și cele de vîndut, mai nainte de a se lua depre arie, trebuie foarte
bine cernute, ca să se curețe de toate golgotinele cele netrebnice.

V. Despre grijitul bucatelor

1. Cînd se iau bucatele depre arie și se așează, nu trebuie gros
grămădite preste olaltă, pentru că toate grăunțele, cît se scutură din
tiocurile sale, îndată trag umezeală la sine, carea în grămăda mai groasă
57 crește și drept aceeaia / lezne s-ar încinge și strica bucatele.

2. Pentru așezarea bucatelor sînt bune hămbarele, găvăna-
șurile sau cămările cele de ținut bucate; ci, fiindcă nu fieștecare plu-
gariu are modru de a-și face de acestea, cu de-adinsul trebuie să se ferească
fieștecarele de aceeaia, ca se nu-și așeze bucatele sale pre podul grajdur-
rilor, în care se ernează sau vărează dobitoacele, pentru că aborul,
carele iase dela dobitoace, străbate prin podele și, încingînd bucatele,
le face duhoase. Podul căsei, în carea lăcuesti, și a bucătăriei (cûhnei)
pentru fumariu (hornóiu) încă nu e prea bun, căci lezne se pot încălzi
bucatele. Decît toate sînt mai bune spre ținerea bucatelor, podurile de
tindă, de pivniță, de șopru și de șură, în care nici din gios, nici de-asupra,
nici de pre delaturi poate străbate căldura și umezeala, la dînsele.

3. Tinzile, pivnițele, șoprurile, cólnițele și șurile, pre a căroră
podul s-au așezat bucatele, așa trebuie grijite, ca se nu străbată la bucate
58 ploae / sau căldură; drept aceeaia trebuie se fie bine coperite și se aibă
fereștile bine întocmite, care pre frig, pre vînt, și pre vreme zvîntată se
deschid, ca să se resufle bucatele, dară pre căldură, pre negură, pre ploae,
și pre ori ce vreme umedă totdeauna se închid.

4. Gazdele cele sirguitoare, ca se-și poată mai bine ținea și păstra bucatele, primăvara și vara le întoarnă tot a opta zi, iară toamna și iarna tot a patrasprăzecea zi, prin carea întoarcere și aceasta încă își folosește, că gărgărițele nu pot resări din oaole, ce sînt în bucate.

5. De paseri se pot apăra bucatele prin ferești, făcute de drot, de ață ca și mreaja, sau de nuele, numai se fie cam des îngrădite, iară de șoareci, deacă vei uda vro cîtă va fărină cu mursă, apoi o vei amesteca cu var nestîns, și așezîndu-o în loc de-așa, unde ții bucatele, vei pune lingă dînsa un blid cam lat cu apă, pentru că fiind dulce fărina de mursă, șoarecii bucuroși o mîinîcă, și / bind după dînsa, se aprinde varul într-înșii și creapă.

6. Mai pre-urmă, spre ținerea bucatelor se fac hămbare de lut galbin cleos, care au de-asupra o ușiță, prin carea se bagă, și, dedesupt, altă ușiță, prin carea se scot bucatele. Hămbarele acestea, după ce se uscă, trebuie tare arse dinlăuntru și după ce s-au răcit, așa acoperite, cît se nu le ploae nici pre de-asupra, nici pre delaturi. Temeiul lor încă trebuie zidit de peatră sau de cărămidă cu doi sau trei țoli mai sus decît fața pămîntului, ca nici dedesupt se fie umede. Așa gătînd hămbariul, afară că nu-ți vine în mare cheltueală, mai bine poți ținea intrînsul, bucatele, decît în măcărce groapă, cum o numesc, de griu; ba, poci zice, decît pre măcarce pod, pentru că nici trebuie de atîtea ori întoarse, nici ai de a te teme de foc, căci de ar și arde coperișul, va rămînea hămbariu cu bucatele, carele iarăș îl poți coperi. / ...

DESPRE PRĂSIREA DOBITOACELOR CELOR DE CASĂ

B. *Despre vitele cele cu coarne*1. *Despre boi*a. *Despre folosul boilor*

Fiîndcă boii sînt mai de îndelungată sînatate și mai tari decît caii, spre cea mai grea muncă de cîmp încă sînt mai buni și mai răbdurii. Hrana lor încă nu stă întru atîta, în cît stă a cailor. După ce au purtat jugul zece sau și mai mulți ani, încă au prețul său, pentru că îngrășîndu-se se pot vinde măcelarilor, sau fleșerilor (misărășilor), sau beli pentru hrana căsei.

b. *Despre prăsirea boilor.*

80 Mai bine și mai de folos ar fi ca însuși plugarii, boi încă se-și prăsească, decît se cumpere; drept aceeaia / de lipsă iaste ca se-și cîștige vaci tinere, mari și bine făcute în trup, sînătoase, bune de prăsilă și de lapte. Taurii încă trebuie se fie aleși de frumusețe și de feliu, și fiîndcă fieștecarele plugariu nu e în stat de a-și ținea de sine taur, au obicinuit comunitățile (obștile) plugarilor a ținea împreună atîta tauri, cîți le trebuie pentru vacile lor, sau împrumută taurii de la domnii cei pămîntești. Bouții, pre unele locuri, se înțearcă după cinci sau șase săptămîni, precum și

vițelele, dară mai înțelepțește se vedea a face carii, dela o vreme, aleg vițeii de la vaci, și numai atunci îi slobod la muminile lor, când le mulg, ca se le moae țitele și ugerul, pentruca se se mulgă mai ușor, apoi îi cutiesc sau îi bagă întrun juguț, carele așa iaste întocmit în capul unui pociumb, cât să se poată învărti vițeii pre lângă pociumb, pînă se mulg vacile, după aceeaia se slobod din jug și se lase pînă ce storc tot laptele /

81 din ugerul mumînilor, apoi iarăș se aleg. Și așa se mină, pînăcînd nu-i întearcă vacile pre viței. Din facerea aceasta doao folosuri au plugarii, unul, că vițeii cresc mai bine, mai frumoși, mai sînătoși, și mai tari la vîrtute, precum poți culege din vițeii cei mînzați; altul, că vacile încă dau mai mult și mai bun lapte.

Bouții, carii se cresc de jug, cu cît mai tineri se jugănesc, cu atîta mai frumoși se fac la pâr, și la coarne. Junci făcîndu-se, pînă nu vor plini trei ani, nu trebuie învățați în jug, nici trebuie lăsați se treacă preste cinci ani, că apoi mai anevoe se dumeresc. Învățîndu-i în jug, ia seama, se-i prinzi păreche la olaltă, de vîrstă, de pâr, de coarne, de iuțime, de trup, și mai ales de vîrtute, pentrucă cel mai mare în trup, și mai tare, rapede poate prăpădi pre cel mai mic, și mai slab. În cît iaste pentru rîndul prinsului, cei mai iuți și mai mari la coarne se prind /

82 dinafară, iară cei mai leneși și mai mici la coarne, de cătră om. Cînd se învață juncii, întîiaș dată numai supt puțînă greutate trebuie siliți, carea se poate înmulți din zi în zi pînăce se vor deda a purta greutatea, carea o poartă boii cei mari.

V. Despre hrana boilor

Hrana boilor cea de iarnă e finul în sine, sau amestecat cu pae, și foile cele de cucuruz sau penuşele; bine ar fi de li s-ar putea da și cîte puțîntel ovăs sau orz, precum fac pre unele locuri. Cea de vara hrană le iaste iarba la iasele, dar mai mult pășunea la cîmp; iară cea de toamna tot feliul de trifoiu, și frunzele de verze (curéc), ci pre lângă acestea li se dă și cîte puțîntel fin, mai vîrtos noaptea, ca se nu-și peardă din putere.

2. Despre vaci

a. Despre prăsitul vacilor

Vacile se prăsesc ca și boii; despre înțercatul vițelelor încă s-au

83 zis, / unde s-au vorbit despre bouți; aci numai aceasta înseamnă, că junincele nu trebuie date la taur, pînăce nu vor plini trei ani.

b. Despre grija vacilor

Pre unele locuri vacile și vara încă se țin la iasele, ci întru români, mai ales întră plugari, ca să se facă aceasta, nu e de lipsă, că ei lăcuesc în locuri, unde se află destule pășuni, sau, de nu se află, se pot prealezne face, numai deacă vor lucra, dupăcum s-au zis, mai nainte, unde s-au vorbit despre diresul rîturilor și al finațelor. Aci numai atîta zic, că vacile se pot da și în ciurdă, numai să se sîrguească plugarii, ca se aibă adăpători bune, și seara încă se le miluească cu cîte céva, că așa vor da mai mult lapte. Junincele, cînd fată dintîiaș dată, trebuie mulse de trei ori în zi, ca se li se lărgească și lătească vinele ugerului cele ce adună și slobod

84 laptele, ci corăstra, adecă laptele cel dintîiu / după fătat, nu trebuie luată dela viței, pentrucă corastra nu numai din viței, ci din orice puu

de dobitoc atunci născut, curățește toată reutatea, din carea, după aceeaia, le-ar urma multe boale... / ...

§ 2 Despre oi

86 2. Despre împreunatul oilor cu berbecii.

Cînd se bagă oile în măsură, adecă cînd se aleg, cu totul, mieii dela dinsele, berbecii cu oile cele sterpe încă se aleg, întră carii apoi, 87 cu / vreme, se amestecă pre une locuri și mieii, ci, prela Sîn-Petru sau minteni după aceeaia, mieii și oile cele sterpe iarăș se amestecă cu oile cele mulgătoare, iară berbecii se pasc de chilin pînă la Vinerea Mare, adecă pînă la mezul lui octomvrie. Atunci, alegîndu-se mieii și mióřile, care încă nu sînt de mirlit, dechilín, berbecii se slobod întră oi, nici se aleg mai mult, pînăcînd nu se bagă iarăș în măsură oile.

Berbecii pentru aceeaia se slobod, pre la Vinerea Mare, întră oi, ca acestea se nu fete nici prea în iarnă, nici în vară. Dară aci înseamnă, că toți oamenii, cei ce sînt de mare esperieanție și au luat cu de-adinsul seama la ținutul, chivernisitul și sporitul oilor celor de bun feliu, cu un cuvînt întărese cumcă nu e cu puțință a ținea și cruța feliul cel bun al oilor, de se va amesteca, pre vremea mirlitului, singe cu singe, adecă 88 tata cu fata, sau fratele cu sora. Drept aceeaia, dau sfat, ca fiecare plugariu se-și schimbe berbecii cu / alți vecini mai adese ori, deacă vrea se-și țină feliul oilor. Obiceiul acesta de a-și schimba berbecii întră sine, pre vremea mirlitului, îl țin tare pecurarii cei din Șvetia; pentru aceeaia întru atîta ș-au dires turmele, cît lina oilor lor, din carea se face cîști-gul cel mai mare, întrece pre cea din Anglia.

3. Despre grija, carea trebuie purtată, cînd fată oile.

Oile poartă mieii, accurat doao zeci și una de septemîni; așadară, carea oae se mîrlește în zioa de Vinerea Mare (în a patrasprăzecea zi a lui octomvrie), fată în zioa de Patruzeci de Sfinți, adecă în a noaoa zi a lui martie; ci pre-atunci timpul e încă răcuros, pentru aceeaia pre seama oilor celor de a fătă trebuie făcut coșériu (ocól) de chilin, și întrînsul col-niță (șopru) bine coperită, ca neaoa (zăpada), ploaea, și viforul se nu 89 agiungă la oi, nici se le bată vîntul cel de amezănoapte. Afară de aceeaia, mai nainte de a fătă oile, pecurarii cei mai procopsiți au obicinuit / a le afuma cu niște materii, a cărora fum iaste foarte mirositoriu, precum sînt : copitele de cai, unghile de vite, ori ce feliu de coarne, părul, coama, lina cea netrebnică ș.c., apoi semînța cea de brad sau șineapănul (finiórul), pelinul, măgeranul, tămîia și alte erburi și flori mirositoare. Pre vremea fătatului oile trebuie mai adeseori cercetate, ca, de cumva nu ar putea fătă, se li se ajute, și, cît fată, îndată trebuie curățite de flori pre la uger, mulș cîtva lapte, și spălate cu dinsul țitele, ca să se mai moae, apoi trebuie aplecați mieii. Iară laptele nu pentru aceeaia se mulge, pentrucă doară ar strica mieilor, fiind cel dintîiu, ci pentru ca să se spele cu dinsul țitele de perii, ca se nu-i sugă mieii, că perii foarte le strică.

4. Despre creșterea mieilor.

vițelele, dară mai înțelepțește se vedea a face carii, dela o vreme, aleg viței de la vaci, și numai atunci îi slobod la muminele lor, cînd le mulg, ca se le moae țitele și ugerul, pentruca se se mulgă mai ușor, apoi îi cutiesc sau îi bagă întrun juguț, carele așa iaste întocmit în capul unui pociumb, cît să se poată învîrți viței pre lingă pociumb, pînă se mulg vacile, după aceeaia se slobod din jug și se lase pînă ce storc tot laptele /
 81 din ugerul mumînilor, apoi iarăș se aleg. Și așa se mină, pînăcînd nu-i înțearcă vacile pre viței. Din facerea aceasta doao folosuri au plugarii, unul, că viței cresc mai bine, mai frumoși, mai sînătoși, și mai tari la vîrtute, precum poți culege din viței cei mînzați; altul, că vacile încă dau mai mult și mai bun lapte.

Bouții, carii se cresc de jug, cu cît mai tineri se jugănesc, cu atîta mai frumoși se fac la pîr, și la coarne. Junci făcîndu-se, pînă nu vor plini trei ani, nu trebuie învățați în jug, nici trebuie lăsați se treacă preste cinci ani, că apoi mai anevoe se dumeresc. Învățîndu-i în jug, ia seama, se-i prinzi pîreche la olaltă, de vîrstă, de pîr, de coarne, de iuțime, de trup, și mai ales de vîrtute, pentrucă cel mai mare în trup, și mai tare, rapede poate prăpădi pre cel mai mic, și mai slab. În cît iaste pentru rîndul prinsului, cei mai iuți și mai mari la coarne se prind /
 82 dinafară, iară cei mai leneși și mai mici la coarne, de cătră om. Cînd se învață juncii, întiaș dată numai supt puțină greutate trebuie siliți, carea se poate înmulți din zi în zi pînăce se vor deda a purta greutatea, carea o poartă boii cei mari.

V. Despre hrana boilor

Hrana boilor cea de iarnă e finul în sine, sau amestecat cu pae, și foile cele de cucuruz sau penușele; bine ar fi de li s-ar putea da și cîte puțîntel ovăș sau orz, precum fac pre unele locuri. Cea de vara hrană le iaste iarba la iasele, dar mai mult pășunea la cîmp; iară cea de toamna tot feliul de trifoiu, și frunzele de verze (curéc), ci pre lingă acestea li se dă și cîte puțîntel fin, mai vîrtos noaptea, ca se nu-și peardă din putere.

2. Despre vaci

a. Despre prăsitul vacilor

Vacile se prăsesc ca și boii; despre înțercatul vițelor încă s-au
 83 zis, / unde s-au vorbit despre bouți; aci numai aceasta înseamnă, că juninele nu trebuie date la taur, pînăce nu vor plini trei ani.

b. Despre grija vacilor

Pre unele locuri vacile și vara încă se țin la iasele, ci întru români, mai ales întră plugari, ca să se facă aceasta, nu e de lipsă, că ei lăcuiesc în locuri, unde se află destule pășuni, sau, de nu se află, se pot prealezne face, numai deacă vor lucra, dupăcum s-au zis, mai nainte, unde s-au vorbit despre diresul rîturilor și al finațelor. Aci numai atîta zic, că vacile se pot da și în ciurdă, numai să se sîrguească plugarii, ca se aibă adăpători bune, și seara încă se le miluească cu cîte céva, că așa vor da mai mult lapte. Juninele, cînd fată dintîiaș dată, trebuie mulse de trei ori în zi, ca se li se lărgească și lățească vînele ugerului cele ce adună și slobod
 84 laptele, ci corăstra, adecă laptele cel dintîiu / după fătat, nu trebuie luată dela viței, pentrucă corastra nu numai din viței, ci din orice puu

de dobitoc atunci născut, curățește toată reutatea, din carea, după aceeaia, le-ar urma multe boale... / ...

§ 2 Despre oi

86 2. Despre împreunatul oilor cu berbecii.

Cînd se bagă oile în măsură, adecă cînd se aleg, cu totul, mieii dela dinsele, berbecii cu oile cele sterpe încă se aleg, întră carii apoi, 87 cu / vreme, se amestecă pre une locuri și mieii, ci, prela Sin-Petru sau minteni după aceeaia, mieii și oile cele sterpe iarăș se amestecă cu oile cele mulgătoare, iară berbecii se pasc de chilin pînă la Vinerea Mare, adecă pînă la mezul lui octomvrie. Atunci, alegîndu-se mieii și mióřile, care încă nu sînt de mîrlit, dechilín, berbecii se slobod întră oi, nici se aleg mai mult, pînăcînd nu se bagă iarăș în măsură oile.

Berbecii pentru aceeaia se slobod, pre la Vinerea Mare, întră oi, ca acestea se nu fete nici prea în iarnă, nici în vară. Dară aci inseamnă, că toți oamenii, cei ce sînt de mare esperieanție și au luat cu de-adinsul seama la ținutul, chivernisitul și sporitul oilor celor de bun feliu, cu un cuvînt întărese cumcă nu e cu puțință a ținea și cruța feliul cel bun al oilor, de se va amesteca, pre vremea mîrlitului, sînge cu sînge, adecă 88 tata cu fata, sau fratele cu sora. Drept aceeaia, dau sfat, ca fiecare plugariu se-și schimbe berbecii cu / alți vecini mai adese ori, deacă vrea se-și țină feliul oilor. Obiceiul acesta de a-și schimba berbecii întră sine, pre vremea mîrlitului, îl țin tare pecurarii cei din Șvetia; pentru aceeaia întru atîta ș-au dires turmele, cît lina oilor lor, din carea se face cîștigul cel mai mare, întrece pre cea din Anglia.

3. Despre grija, carea trebuie purtată, cînd fată oile.

Oile poartă mieii, accurat doao zeci și una de septemîni; așadară, carea oae se mîrlește în zioa de Vinerea Mare (în a patrasprăzecea zi a lui octomvrie), fată în zioa de Patruzeci de Sfinți, adecă în a noaoa zi a lui martie; ci pre-atunci timpul e încă răcuros, pentru aceeaia pre seama oilor celor de a fătă trebuie făcut coșériu (ocól) de chilin, și întrînsul colniță (șopru) bine coperită, ca neaoa (zăpada), ploaea, și viforul se nu 89 ajungă la oi, nici se le bată vîntul cel de ameazănoapte. Afară de aceeaia, mai nainte de a fătă oile, pecurarii cei mai procopsiți au obicinuit / a le afuma cu niște materii, a cărora fum iaste foarte mirositoriu, precum sînt: copitele de cai, unghile de vite, ori ce feliu de coarne, părul, coama, lina cea netrebnică ș.c., apoi semînța cea de brad sau șineapănul (finiórul), pelinul, măgeranul, tămîia și alte erburi și flori mirositoare. Pre vremea fătatului oile trebuie mai adeseori cercetate, ca, de cumva nu ar putea fătă, se li se ajute, și, cît fată, îndată trebuie curățite de flori pre la uger, mulș cîtva lapte, și spălate cu dînsul țitele, ca să se mai moae, apoi trebuie aplecați mieii. Iară laptele nu pentru aceeaia se mulge, pentrucă doară ar strica mieilor, fiind cel dintîiu, ci pentru ca să se spele cu dînsul țitele de perii, ca se nu-i sugă mieii, că perii foarte le strică.

4. Despre creșterea mieilor.

Mielușeii după opt zile încep a ciuguli câte ceva și a roade. Pentru
 90 aceeaia foarte de folos ar fi ca, pre lângă finul bun carele se dă la miei,
 să se fearbă puțintel ovăs, în apă sărată, și, după ce s-au răcit, să se pună /
 unde stă finul, dinnaintea mieilor, ca se apuce cât de cât și din ovăs,
 pentru că de ovăs foarte cresc și se întăresc mieii. De folos iaste și aceeaia,
 ca miei, după vro câteva zile, să se aleagă dela mumini, pentru ca se nu
 se sbată prea tare oile, prin suptul mieilor, și se slăbească; pentru miei,
 încă e mai bine să se aleagă, căci mai în grabă se dedau a minca și a bea;
 ci și aleși trebuie sloboziți se sugă în toată zioa de trei ori, dimineța,
 la ameză, și seara; și aceasta pînă atunci trebuie să se facă, pînă cînd
 se bagă oile în măsură. Supt vremea aceasta, se poate otări carii și cîți
 miei să se lase de prăsilă; ceialalți se vînd de belit, sau, carii sînt ber-
 becuți și nu sînt de arete, se jugănesc mai nainte de a da musca, și așa
 se cresc berbeci mari. Aceasta încă o înseamnă, că pre miei de iarba cea
 tină ră lezne îi lovește cufureala, de carea ca se-i aperi, mai nainte de a-i
 mina la iarbă, le dă să lingă sare cu semînță de brad și cu pelin la olaltă
 zdrobită și pisată. /

91 B. Despre grija oilor

Păgubos lucru iaste a mulge oile pînă cînd sug miei, nu numai
 pentru miei, ci și pentru oi, și pre vremea aceeaia trebuie să se deschili-
 nească de berbeci, și de sterpăciuni, ca să se poată închide noaptea în
 coșere, sau supt șopruri, și și hrăni mai bine decît oile cele sterpe. Cînd
 sînt multe ploi, oile nu trebuie păscute pre șesuri, nici pre rîturi, ci pre
 coaste și pre dealuri, sau, de n-ar fi în hotar coaste și dealuri, mai bine
 să se oprească o casă supt șopru, pînă ce trec ploile, pentru că vremea
 ploioasă, vîntul umed și iarba crescută în locuri umede, pricinuesc boală
 oilor. Așijderea și iarna, cînd e zăpada mare, nu trebuie scoase din coșeriu,
 ci, de ar fi cam aproape niscare coaste, pre care cresc tufe de brad (finóri),
 și chypru (erică), la acelea se pot scoate și iarna, cînd și cînd, ca se
 roadă în vro câteva ceasuri. Cu vitele cele cornute a închide oile, nu numai
 nu e vreun folos, ci e mare pagubă, pentru că se calcă de vite, zdróhul,
 92 carele cade din iaselea vitelor, nu-l mincă, și de aburea / și vâpura,
 carea iasă din vite, se nădușesc foarte tare; ci, nici vitele pot suferi
 duhoarea de oi, carea pururea le iaste ne sănătoasă vitelor...

D. Despre boalele oilor.

4. Boalele oilor sînt foarte multe și din multe pricini le și vin.
 Eu numai unele, care sînt mai cunoscute și mai primejdioase, voi aduce
 94 înainte, / arătînd pricinile din care vin, ca gazdele se și poată apăra
 oile de dinsele, și spunînd împotriva boalelor și niscare leacuri, care sau
 din cărți sau dela pecurari bătrîni și mult procopsiți le-am învățat:

1. Pre vreme ploioasă, deacă se pasc oile în rîturi, mai tot-
 deauna capătă călbează, carea se face în ficatul oilor, lată ca unghea
 de la degetele mînei; de aceasta oilor le caută să se stingă, tătuș am
 vezut în Ardeal, în varmegia Dăbice, la groful Vaș Daniil, că cu brahă
 și cu otcă de vinars (rachie) s-au mîntuit de călbează nu numai oile,
 ci și vitele cele cornute, care încă se călbezise.

2. Căldura, setea, și osteneala face pre oi de se sîngeră, adecă
 li se îngroașă singele, de nu poate îmbla prin vine, cum ar trebui; de

boala aceasta se mîntuiesc nu numai oile, ci și vitele cele cornute, prin slobozirea singelui din urechi și din nas, precum bine știu toți păstorii, adecă pecurarii, bóarii, vácarii și vițelarii. /

95 3. Vărsatul tocma așa iastă de primejdios oilor, precum e oamenilor. Iară leacurile împotriva lui sînt acestea :

a. Se amestecă o úncie de prav de gîndaci de turbare, carii sînt verzi, și se fac mai cu seamă pre frasini, cu patru uncii de oleiu de in, și amestecătura aceasta, carea se chiamă lătinește (emplastrum cantaridum), se pune la oaea cea vărsată, întră picioarele cele din dărăpt, unde e lîna mai rară.

b. Se fearbe orz, și în zama aceeaia se toarnă puțintel ozet și puțintică mieare, apoi i se dă de beut ; iară de mîncat numai iarbă verde, și napi dărăburiți i se dau.

v. Mai pre-urmă, trebuie băgat de seamă ca oile cele văr-sate se aibă pururea aură noao și stîmpărată.

96 4. De multe ori căpchie oile, adecă își întoarnă capul cătră coaste, și iute se învîrtesc rotogól. Reutatea aceasta vine sau din prea marea îmflare a crierilor, sau dela vermii, carii năzuesc spre crieri, adecă sînt niște / muște, care pînă cînd iaste tinără glăvățina mieilor, o găuresc cu ciocul, și slobod oaă întrinsa, din care oaă apoi se fac vermii, carii, după aceeaia, pasc crierii. Căpchiearea cea ce vine din îmflarea crierilor, se poate vindeca, slobozîndu-i singe oiei din frunte, și dîndu-i de beut și de mîncat așa, precum s-au zis la vărsat ; căpchiearea, carea vine din rosul vermiilor, almintrelea nu o vei vindeca, fără numai cu leacul, căruia îi zic în apotécă : *Spiritus cornu cervi* și *oleum cornu cervi*, spîritul stîmpărat cu apă îl toarnă pre nări, iară cleiul amestecat cu mieare îl toarnă în gură, că așa or peri vermii din crieri.

97 5. Rîia iaste cea mai primejdioasă boală la oi, pentrucă dela una se lățește mai la multe, ba încă și la turma întreagă. Drept aceeaia, oile care se pricep a fi rîioase, îndată trebuie alese dela cele sinătoase, și pînă atunci spălate cu zamă de tăbac (duhán, tutun) fert, pînăce se vindecă. Fac alții și alte leacuri împotriva rîiei, / ci, precum însumi am cercat, nu odată, ca dela pecurari bătrîni mai nainte încredințat, nu e mai bun leac, decît zama de duhan, pentru că și lezne se ciștigă, și în grabă vindecă.

6. Păduchia oilor încă per de zama de duhan, precum a vitelor celor cornute, de oleiul rînced de in, ci, unii spun că oile se pot curăți de păduchi și cu unt amestecat cu gălbînus de ou, deacă se va încălzi și se vor unge oile, preunde au păduchi.../...

§ 3 Despre rîmători sau porci

101 G. Despre boalele porcilor.

Boalele, căroră sînt supuși porcii, sînt mai de multe feliuri, și se stîrnesc din mai multe pricini, care toate a le numera nu voi. ci numai unele, care sînt dese întră porci. Acestea sînt :

1. Cufureala, carea o capătă din mîncarea lóbodelor celor putu-
102 roase; ci, de aceasta lezne se mîntuesc porcii, deacă / mîncă grăunțe
și altă hrană uscată.

2. Rîia, de carea se vindecă, deacă se spală cu leșie și li se
dă de mîncat a patra parte de uncie de antimónie amestecată cu fărină,
și cu puținică mieare.

3. Brîncea sau îmflarea grumazilor, carea atîta e de cu pri-
mejdîe, cît în 24 de ceasuri, după ce îl lovește, peare porcul, almintrelea
nu se poate vindeca sau împedeca fără se alegi porcii, pre cari încă
nu i-au lovit, se le slobozi sînge din grumazi și se le dai de beut atîta
zer, cît or putea bea. Strîng unii broaște rîioase și tăindu-le foarte mă-
runt, le amestecă în lături și le dau porcilor de mîncat, după a căroră
mîncare nu lovește brîncea pre porci.

4. Gilcile, care se vindecă deacă se sloboade sînge porcilor
de supt limbă și li se freacă gura pre dinlăuntru cu sare măruntă și cu
fărină de grîu.

5. Căpchiearea, carea se cunoaște dintru aceaia, deacă îmblă
103 porcii cu capetele strimbe, și, după ce au alergat cîțva / prin pășune,
iute stau și cad la pămînt. În boala aceasta trebuie luat seama, în carea
parte își întorc capetele, ca apoi de supt urechea cea de altă parte, și
de supt coadă, se li se sloboadă sînge; după aceaia, se închid vro cîteva
zile, și li se dau lături de fărină de orz, făcute cu apă caldă.

§ 4

Despre gălițe sau oară.

Gălițele, care mai cu de-adinsul se țin și se sporesc de plugari,
sînt de trei feluri: scurmătoare sau ricăitoare, înătăitoare și sburătoare.
Toate sînt de mare folos plugarilor, mai vîrtos celor ce lăcuiesc aproape
de cetăți și de oarașe, pentru că le pot vinde cu bun preț: afară de aceasta,
plugarilor încă le sînt spre bună hrană, nici le vine scumpă sau cu ane-
voe ținerea și sporirea lor.

104 A. Despre gălițele cele scurmătoare.

1. Despre găini.

Găinile sînt vestite pentru oatul lor, drept aceaia și mai vred-
nice de a le ținea decît ori ce feliu de gălițe. Găinile au obicinuit a oa
preste tot anul, luînd afară timpurile, cînd își schimbă penele, și cînd
li se face a cloci. Poți face (precum zice Pánca) ca găinile nici odată
se nu clocească, ci pururea se oao, deacă le vei lega de pui mici virvul
cozei, din carele cresc penele cele lungi, așa de tare cu ațe, cît se sece,
apoi, după ce s-au uscat, îl vei tăia. Cînd li se face găinilor a cloci, încep
a clocăi; drept aceaia, atunci trebuie alese oaăle, care sînt mai proaspete,
și puse supt dinsele, ci, nu toate oaăle sînt bune de scos, fără numai
cele cocoșite. În citu-i despre cocoș, pentru cincisprezece găini destul
iaste unul, carele după patru ani nu mai iaste bun de cocoșit, precum
105 nici găinile, de scos. Se zice că din oaăle cele rotunde se scot / puice,
iară din cele lungărețe pui sau cocoșei. Supt o găină de rînd numa i
cincisprezece oaă se pun, iară supt cele mai mari se pot pune și mai multe.

Puii dau în viu cam la noaosprezece zile, după ce încep găinile a cloci, drept aceeaia atunci și ciocnesc găocile oaălor. De cūmva ar fi pui slabi și n-ar putea sparge găocile, trebuie ajutați. Se pot pune puii de la mai multe găini tot la una, dară, ca se remină găinile de oat, au obi-cinuit găzdoarele cele bune a da puii la copóni, se-i crească; și aceasta, așa o fac:

106 În zioa, în carea es puii din găoci, se prinde coponul, i se smulg puținile pene de pre pîntece, apoi se urzică bine pre pîntece, după aceeaia i se îndoață pre grumazi o bucătea de pine întinsă în vinárs, și băgîndu-i-se capul supt aripă, se învîrtește de patru sau cinci ori, din carea învîrtire ametește. Făcîndu-se aceasta, se culeg puii, se pun supt copon la loc cam întunecos, și se acopere cu un / cătrêt, ca desme-
107 țîndu-se coponul se nu poată fugi. Plinîndu-se toate acestea, coponul socotește că el însuși au scos puii, și, drept aceeaia, îi grijește pînă cînd sînt în stat de-a se putea hrăni de sine./...

Găinăriștile, în cît va fi cu puțință, trebuie făcute spre resărit, și așa, cît ulii, găile, și alți/protivnici ai găinilor se nu poată străbate la dînsule. Nici trebuie lăsate găinile să se culce pre mesi, lădoae, coșuri, sau table, căci din găinațul, pre carele zac, li se vatămă picioarele și capătă pódagră (boală de picioare), ci trebuie, prin găinăriște, sus dela pămînt, ca se nu se poată sui dihorii sau vulpile, împlîntate mai multe rude (prăjini, leațuri) mai asemenea, una mai sus, alta mai gios, dar așa, ca se nu cadă una de-asupra alteia, ca nu cumva unele găini se spurce prea celealalte, ca pre rudele acestea să se sue și se doarmă găinile. Iară de se vor închide găinile, unde se închid, trebuie pusă pulbere și cenușă, ca să se poată scălda și răschira penele sale.

Boalele găinilor sînt și se vindecă, precum urmează: de păduchi se preaseră cu piperiu mărunt pisat sau se ung cu oleiu de in; de cobe se vindecă luîndu-li-se cobeia cu acul sau altă unealtă; de ciumpă-gire sau podagră, ungîndu-se pre picioare cu untură de găină; de alte
108 boale, zdrobind/coajă sau lemn de frasin și băgînd pravul în apa, din carea beau. Care leac iaste bun și foarte de folos nu numai pentru găini, ci și pentru celealalte galite.

2. Despre corcotîne, adecă curcani și curci.

Corcotinele, mai nainte de a se afla sau descoperi America, în Evropa au fost necunoscute, iară după aceeaia așa s-au sporit, cît, în timpul de acum pretutîndenea se prăsesc cu mică osteneală, dară cu mare folos al plugarilor, pentrucă nici o oară se vinde așa de scump, ca curcanul.

Cît trece iarna, curcile îndată încep a se cocoși și oao pînă în cincisprăzece, altele și mai multe oaă, după aceeaia cad a cloci și clocesc patru septemîni închiate. Unele curci oao și scot pui și toamna, ci puii aceștea pier de frig mai totdeauna. Corcotinele trebuie alese de mari și tari în trup, și mai bine iaste ca se fie tot de un color (de o față)
109 la peale. Primăvara se pun/curcile la clocit pre doasprăzece pînă în patrusprăzece oaă, în luna lui aprilie, ca scosul puilor se cadă cînd e vremea caldă și frumoasă, pentrucă puii, cînd es din găoci, sînt foarte gingași și nu rabdă nici frig, nici ploae, nici ori ce vreme umedă; drept

aceaia, pre vremi ca acestea nici iaste obicei u a-i slobozi din cotet sau din casă pînă după opt zile. Am văzut cu ochii în Ardeal, varmegia Dăbicei, satul Suhutárd, la groful Voaş Daniil, unde se scotea puii de curcă cîte cinci-şese sute şi mai mulţi, că, cît eşea puii de curcă din găoci, îndată îi spală pre picioare cu vinars de drojdii şi le bagă cîte un fir de piperiu întreg în guşă, apoi le da de mîncat oaă coapte, tăeate mărunt şi amestecate cu coada şoricelului sau cu urzici crăeşti, iarăş mărunt tăeate; dupăce se mai întărea cu mîncările acestea, le da mălaiu mărunt, semătişă şi mez de pine mueat în lapte, pînă cînd creştea şi putea mîncea grăunţe; şi mergea totdeauna foarte bine
 110 puilor, pentrucă/ piperiul le întărea stomăcul şi îi iutea, iară vinarsul atîta ajuta, cît, după aceeaia, nu le strica nimic urzicatul, de carele almintrelea tare pier puii cei de curcă. Cînd le eşea mărgelele, iarăş îi spăla cu vinars de drojdii pre grumazi şi nu avea nici o bîntueală; drept aceeaia, eu încă sfătuesc pre toţi aceia, carii vreau a-şi prăsi şi spori corcotine, ca aşă se lucre cu puii .../...

CAP. V

DESPRE GRĂDINI

127 B. Despre crescutul arburilor

Dupăce au plinit mlădiţele un an, din locul, în carele a u resărit, se pot muta în alt loc, carele, drept aceeaia, se găteşte în pom et, ca întrînsul să se crească arburile, pînăce sînt de oltuit, şi se numeşte şcoală de oltui, precum se numeşte şi locul, în carele se seamănă, şcoală de semănat. Cînd se mută pomii din şcoală cea de semănat în cea de oltui, li se tae rădăcina cea din mijloc, ca cele depre de laturi cu atîta mai bine să se poată lăţi şi întări; ci mlădiţa nu trebuie vătămăta, pentrucă vătămîndu-se, foarte tinjesc pomii; nici trebuie des sădiţi, ca se poată creşte şi în rădăcină, şi în trupină.

V. Despre oltuit.

Fiindcă toţi pomii, carii resar din simburi, cît de cît selbăţicesc, ca să se ţină în bunetele cele mai dinnainte, trebuie oltuiţi; iară oltuitul e mai de multe feliuri şi se face precum urmează: /

128 1. Prin împlîntatul ramurilor în trupină, carele se face în doao chipuri: împlîntînd ramurile întră coaja şi lemnul trupin ei, sau în crepăturile trupinei. În cea dintîiu împlîntare, la acestea se ia seama:

a. Ramurile cele de oltuit trebuie culese din pom roditoriu şi de bun feliu, în luna lui făurariu, mai nainte de a porni muguru l spre înflorit, şi trebuie culese, care sînt nevătămăte, şi numai în anul trecut, mai tîrziu, crescute, adecă numai cu un nod; apoi trebuie ținute pînă la vremea oltuitului, în loc acoperit, unde se nu îngheţe, şi cu capul cel rupt băgate în pămînt sau învălite cu lut, ca se nu se veştejească.

b. Ramurile trebuie se fie de o fire cu trupinile, în care se oltuesc, vreau a zice, trebuie să se lovească în simburi, că numai aşă se prind. P.p., păr în măr, sau măr în păr, şi amîndoa feliurile în gutîiu

129 bine se prind, iară nu întralt feliu de arburi, luînd afară sălcile/ și păduceii ; așijderea se prind prunii în pearseci, cireșii în vișini și în porumbéi , și din protivă. Ci, cu mult mai de folos iastă ca fieștece feliu de ramur i să se oltuească în trupini de acelaș feliu.

v. Din luna lui martie începînd, pînă în sfîrșitul lui aprilie, se pot oltui mai întîiu cireșii și vișinii, apoi pearsecii și prunii, mai pre-urmă perii și merii. Cînd se oltueaște, trupinile, pre-unde le iaste mai cîtovă coaja, dela rădăcină mai în sus cu un șuh, sau cum vei voi se tae cu firézul, apoi se netezesc foarte bine cu cuțitul, după aceeaia făcîndu-se un icúz de soc uscat sau de bucs, cu icul acesta se deslipește coaja trupine i de cătră lemnul eii, întru atîtea locuri, cîte ramuri îi iaste voia ca se împlînti în trupină (înse așa, ca se nu crepe coaja) și ramurile cele de
130 împlîntat se cioplesc tocma pre lîngă nod din gîos, după cum/ iaste cioplit icul, ca să se lovească lemnul ramului în lemnul trupinei, și coaja în coajă, și în locul icului se împlîntă ramul așa gătit ; carea făcîndu-o , coaja trupinei se strînge tare cătră lemn și se leagă cu sfoară sau cu scoarță de teiu, apoi se unge trupina, pre-unde s-au rătezat, cu flăștrom făcut din ceară, reșină, seu și terpentîn, sau numai cu lut de cel cleos ; după toate acestea, se pune pămînt jilav pre lîngă rana trupinei și se leagă cu cîrpă sau cu ceva goz, ca se nu cadă.

g. De vei voi se-ți crească pomii înalți, cînd îi vei oltui , îi rătează cît de sus dela pămînt, iară voînd se crească mai mărunți , îi rătează tocma pre lîngă pămînt.

2. Împlîntatul ramurilor în crepăturile trupinei, tocma așa se face ca și cel dintră coajă și lemn, numai ia seama că unii creapă trupina preste tot de atîtea ori, cîte părechi de ramuri vreau se împlînte
131 întrînsa ; / alții numai pre de laturi o creapă, apoi ramurile le cioplesc , ca și cum iaste făcut cuțitul cel de crepat, ca împlîntîndu-se în trupină să se lovească lemn în lemn și coajă în coajă. Mie mi se vede că mai bine lucră acești de pre urmă, pentrucă trupina nevătămîndu-se așa tare , mai lesne se vindecă și se prinde laolaltă.

3. Prin inoculație, întru carea ia seama la toate, cîte urmează :

a. din ramul întru acesta an crescut, din carele vrei se oltuești, pre mugurul, de carele nădăjduiești că va odrăsli, așa îl tae cu un cuțit ascuțit, ca se rămînă și puțintel lemn supt coajă, tocma drept dînsul.

b. Coaja pomului, în carele vrei se inoculești, o tae curmeziș, și din tăetură o spintecă nu mult în sus, ca se fie tăetura toată ca un T întors, coaja așa, în trei unghiuri, tăeată, o desfă puțintel, și muguru l
132 cel gătit îl viră supt dînsa, ci așa ca numai coaja de/ pre lîngă mugur se vină supt coaja trupinei, iară mugurul se rămînă afar, apoi unge rana cu flăștrom sau cu lut cleos, și o leagă cu scoarță de teiu sau cu spe-tează (papură) așa, ca mugurul se nu cadă supt legătură.

v. După ce s-au prins mugurul, cloamba, în carea s-au inoculit, o tae de ceaia parte, de drept mugur, costiș în sus, și o unge cu flăștrom sau cu lut cleos, ca să se apere de soare și de ploae, pînă cînd îi va crește coajă.

g. Iară, mlădițele, care odrăslesc din pomi, trebuie cu de-adinsul rupte, ca se nu ia hrana odraslelor celor ce sînt din mugurii cei îneculiți.

d. Înoculația se face în iunie și în iulie, pînăcînd sînt pomii mîzgoși la coajă, și unii muguri nu odrăslesc pînă primăvara.

4. Înțilincirea iarăș în iunie și în iulie se face, precum urmează :

a. se ia un ram crescut întru acelaș an, ca și la înoculație. /

133 b. Cam dela mijlocul ramului (pentrucă la mijloc sînt mugurii mai buni) se trage o tilincuță cu un mugur sau și cu mai mulți, numai să se poată.

v. În pomul acela, pre carele vrei se-l oltuești, se lase numai atîtea ramuri, cîte vrei se înțilincești, iară celealalte se tae ; cele lăsate încă se curățe de toate odraslele și de toți mugurii cei de supt frunze.

g. Se cearcă un ram de aceeaș grosime cu tilinca, i se tae virvul, coaja de cătră virv i se desface în doao, trei, sau și mai multe părți, apoi trăgîndu-se tilincuța, pre ramul cel b elit atîta se apasă încet, ca se nu crepe, pînă cînd se împle cu lemnul ramului celui belit, tocma precum au fost de plină cu lemnul său, și se bagă puțintel dedesupt, cu capătul cel din gios supt coaja ramului celui belit.

d. Lemnul, cît întrece din tilincuță, se râtează tocma
134 prelîngă / dinsa, și capătul se preasără cu pulbere, ca umorii din lemn și din tilincuță se nu poată eși ; coaja cea belită, de va fi lungă, ca se nu atîrne prea tare, încă trebuie suvrintată, înse cu luare de seamă, ca se nu se crepe coaja, supt carea s-au virît tilincuța cu capul cel din gios.

5. Prin măritat se oltueaște, cînd se oltuesc laolaltă doi pomi, carii sînt de o grosime ; și aceasta așa se face :

a. pomul cel selbatec, pre carele vrei se-l oltuești, se râtează pre-unde vei socoti, apoi se tae costiș, la deal, ca de doao degete. Așijderea se face și cu pomul, pre carele vrei se-l măriti, numai cît acesta, în capăt, se tae costiș, la vale.

b. Trebuie luat bine seama, ca oltoiul cu trupina așa să se lovească la olaltă, ca și cînd s-ar fi tăeat cu o tăetură dela olaltă, adecă lemnul și coaja oltoiului să se lovească întru toate cu lemnul și coaja trupinei ceii selbatece. /

135 v. După aceeaia oltoiul și trupina se ung cu flaștrom, pre la tăetură, se strîng și se leagă tare la olaltă, cu scoarță de teiu sau cu fuior de cînepă, și se înfășură la amîndoa capetele tăeturei cu cîrpe ; apoi bătîndu-se un par țeapăn lingă trupină, se leagă de dînsul, ca se nu-l rumpă vîntul sau altă ceva, și așa se lase pînă ce se vindecă la olaltă.

6. Prin aplecat se oltueaște cînd se pleacă un ram de pom bun într-un pom selbatec, carea așa se face :

a. Pomul cel selbatec se tae atîta de sus, cît se poate pleca ramul cel de oltoit, și se tae costiș, ca ramul cel de aplecat să poată sta cu virvul în sus.

b. Se creapă pomul cel selbatec, ca și cînd ai implînta întrînsul, apoi ramul cel de aplecat se cioplește ca și cel de implîntat, ci numai de gimătate, ca se poată îmbla prin dînsul umorii cei din trupina lui, din carea au crescut. După aceeaia : /

136 v. Implîntă ramul în trupina cea selbatecă așa, ca se cadă coajă în coajă și cu virvul la deal, precum s-au zis, apoi ungîndu-l cu flaștrom, îl leagă și-l lase întrun an așa, pînăce li se vindecă coaja la olaltă. Dupăce s-au vindecat coaja oltoiului celui aplecat la olaltă cu coaja trupinei ceii selbatece, tae oltoiul tocma pre lingă coaja trupinei cei selbatece și despărțindu-l dela mumă-sa, tăetura iară o unge cu flaștrom, și vei avea oltoiul gata deplin.

Poți pricepe că aplecatul nu se poate face fără numai atunci, cînd zace aproape trupina cea bună de cea selbatecă, pentru aceeaia cu mult mai lezne s-ar putea face cînd ori carea dintră trupini ar fi sădită în vas, pre carele se-l poți purta, cum vei voi.

7. Nu numai pomii, ci orice feliu de arburi se pot spori și prin omlituit, adecă se le îngropi cloambe în pămînt, și se le lași pînă ce
137 fac rădăcini, apoi se le tai de la trupinile / lor; ci această lucrare vine prea tîrzie, nici se cuvine altor arburi, fără numai acelora, care, din firea sa, au mulți umori. Mie, carele am cercat cu fapta tot feliul de olituit, nu mi-au plăcut ca olituitul făcut prin împletitul ramurilor în trupinile crepate, și ca întilincirea .../...

CAP. VI

DESPRE AGONISIREA VIILOR

§ 2

150 *Despre lucrutul viilor*

Fiindecă cartea aceasta se întoarce în limba românească, pentru folosul tuturor românilor, și români așa sînt de sporîți și lățiți prin mila dumnezească, cit nu o țeară sau doao, ci mai multe au le oblăduesc (stăpînesc cu toată maestatea), precum iaste Moldova și Țeara Românească, au le lăcuiesc de sine, precum iaste Bucovina, sau împreună cu alte neamuri, precum sînt Ardealul, Bănatul, Maramurășul și alte varmegii, ci supt maestatea S. Coroanei apostoliceștei crăimi a Ungariei, s-ar cuvîni se arăt cum trebuie lucrate viile în fieștecare patriă românească,
151 ci scurtarea muncii, carea / dela mine se poștește, aceasta a o face nu-mi îngăduie. Drept aceeaia, lăsînd Moldova și Țeara Românească, numai despre aceeaia voi vorbi, cum trebuie lucrate viile în Țeara Ungurească și în Ardeal, deschilinit, pentrucă viile încă, almintrelea se lucră întru amîndoao patriile; așadară :

A. *Despre tăeatul viilor*

1. În Țeara Ungurească

a. viile nu trebuie tăate mai înainte de cinsprăzece zile ale lui martie, ca nu întâmplându-se vreun îngheț, fără de veste, se le strice frigul.

b. Rădăcinile, care au crescut pre lingă bucium, trebuie bine curățite, și lugerii cei uscați sau vătămați.

v. Mlădițele cele roditoare așa trebuie tăate, cît se re-mînă în locul cel mai gras patru, în cel mai macru, doi ochi pre dinsele.

g. Cîte mlădițe trebuie lăsate de rod la fieștecare bucium, 152 vei judeca din feliul viței, din grăsimia locului / și din obiceiul altor vieari; unii numai trei mlădițe lase.

d. Mlădițele trebuie tăate cu cuțit foarte ascutit, pre la mijlocul întrănódurilor, și din gios în sus dinprotiva ochilor, ca mîzga, carea cură din tăetură, se nu cură pre ochii mlădiței și se-i orbească.

2. În Ardeal, viile se lucră pre cerc, adecă se tae toamna, îndată după cules, toate vițele cele gîrjobe, și dintrînsele se aleg atîtea cîrlige, cîte trebuiesc gazdei spre sădit, iară celealalte se pun pre gardul viei sau se duc acasă de foc. Vițele cele oable, și cele bătrîne și cele tinere, dintru acelaș an crescute, nu toate, fără numai care sînt mai frumoase, mai coapte și mai bune de rod, se curățe de cîrcei și de frunze, și tăin-du-li-se din vîrv atîta, cît iaste necopt, se lase așa de lungi, ca să se poată primăvara face din fieștecare un cerc, încă și doao, apoi se culcă la pămînt spre deal, și se acopere cu țerină, ca se nu degere preste iarnă. 153 Primăvara, cît se duce zăpada, și se / zvîntă locul, parii, carii se gătesc iarna, se duc la vie și se împlintă lingă fieștecare bucium un par sau și i doi, după cum vei judeca că iaste de trebuință. Cînd se împlintă parii, vițele încă se scot de supt țerină, ca să se mai resfățează, apoi, dupăce se mai încălzește vremea, vițele se leagă în forma cercului pre lingă pari, așa ca cercurile se nu împedece îmblatul printră rînduri și lucratul viei.

Cîrligele cele de sădit așa se aleg din vițele cele gîrjobe și tăate : mlădițele dintru acelaș an crescute, se aleg de coapte, se lase lungi ca de doao palme; din vița cea bătrînă, din carea au crescut mlădițele, încă se lase ca de o gimătate de palmă și de o parte și de alta, apoi aceasta se sucește, ca se crepe, și, după aceaia, se sădește, precum s-au zis mai înainte.../...

§ 3

DESPRE CULESUL VIILOR

161 B. Despre cuvioasa culegere a strugurilor

Modul bun de-a culege strugurii potolește paguba, carea în unii anii se întîmplă în vii, pertrucă cu sîrguință alegînd, și cu meșteșug culegînd strugurii, de nu vei și avea atîta vin, cît ai avut întru alți ani, dară cu mult mai bun poți avea, numai la acestea ia bine seama :

1. Ca strugurii, la cules, se-i deschilînești, adecă pre cei mai frumoși și mai copti se-i culegi într-o cadă, pre cei putrezi întralata, pre cei necopti întru a treia cadă. /

162 2. Ca strugurii cei mai copti se nu-i culegi pre roao sau ploae, ci pre vreme bună și zvîntată, ca cu atîta mai limpede să se poată tescui, nici se lași mari coceni sau cotori la dînșii. Cei putrezi și necopți se pot culege măcarcînd.

3. Nu iaste bun obicei a rumpe cocenii strugurilor cu mîna, pentrucă mișcîndu-se buciunii și vițele, se scutură boambele cele mai mindre și mai bune, pre care puțini culegători le adună. Cu cuțit ascuțit se tae bine cocenii strugurilor, dară cu foarfeci anume pentru-aceaia făcute, cu mult mai bine se tae, căci nu numai cocenii se survîntă mai scurți, ci nici frunze, care amestecîndu-se cu tréverile amăresc vinul, încă nu cad atîtea întră struguri.

V. *Despre grijitul mustului, unde se ia seama la trei timpuri.*

1. Înainte de tescuit

163 a. Mustul nu trebuie îndelung lăsat la soare, ca se nu se silească de căldura / soarelui, mai nainte de vreme a ferbe. Pentru ceaia foarte de lipsă iaste, de nu casă, încăi șopru a face supt fiește-carea vie, supt care să se poată așeza buțile, ca se stea la umbră; de-unde și acesta folos se poate avea, că pre vreme ploioasă nu va ploa în must, ca se-l slăbească.

b. Mustului nu-i folosește a sta îndelung preste trevere și preste coceni, pentrucă sughe, ca și apa, în sine amărăciune și cruzime din trevere, și din coceni, și vinul îl face negustos; drept ceaia, cît se culeg strugurii, îndată trebuie și tescuiți,

2. Supt tescuit, cînd se tescuesc strugurii cei mai copti, mai virtos la ceaia trebuie luat seama, ca boambele, care au trecut prin coșerca cea de strecurat, să se curățe de tină și apoi să se tescuească. pentrucă așa se va face vinul bun. Iară cocenii strugurilor celor mai copti, se pot tescui după ceaia, cu strugurii cei putrezi sau cu cei necopți. /

164 3. După tescuit.

a. După tescuit, mustul îndată se toarnă în buți, ci buțile nu se împlu, ca să se mai poată băga întrînsele must, de cumva ar fearbe prea tare, pentrucă tocma așa se stîmpără mustul, cînd fearbe, deacă se bagă must nou întrînsul, ca și apa cea ce fearbe, deacă se bagă apă rece întrînsa.

b. Mustul, pînă cînd n-au încetat a fearbe, nu trebuie așezat în pivniță, întră vinurile cele vechi, pentrucă aburea mustului, carea o pricinueaște fertul lui, strică vinurilor celor vechi.

v. Piră cînd fearbe mustul, cu mare sîrguință trebuie grijit ca puterea mustului se nu facă pagubă în buți, sau altă nenorocire se nu pricinuească. După ce stă mustul de a fearbe, dopurile, înfășurate cu cirpe, se pot pune pre vrenele buților, numai se nu se țepenească în vrene, pînăcînd nu se va așeza mustul, ca nu cumva aerul cel întră
165 must / închis, se spargă fundurile buților. După ce s-au așezat vinul cel nou, se împlu buțile, după obiceiul vinurilor, și se așează în pivniță pe zăcuri.

G. *Despre grija teascului, după cules.*

Teascul, cu toate cîte se țin de dinsul, după cules, ca mai nainte de cules, trebuie spălat, uscat, și așa grijit, ca se nu remină must prin gauri sau prin crepături, pentrucă mustul așa remas, se oțetește, și, în anul următoriu, tocmă de se și uscă, precum adevărat se uscă, strică mustului celui nou, căci ațetimea cea din lemn trece în mustul cel nou.

D. Despre facerea vinului celui de boambe sau de struguri uscați.

Vin de boambe se chiamă carele se face din boambele cele zbîrcite ale strugurilor celor mai copti. Pre la Tocaie și pre airelea încă, așa il
166 fac : cu mare sîrguință culeg boambele cele zbîrcite de pre / strugurii cei mai copti, le pun grămadă, în vase osebite, și le lasă pînă cînd gată de a storce ceialalti struguri. După ce au stors toți strugurii, mustul, carele s-au scurs din boambele cele zbîrcite, numai de sine, îl iau, îl toarnă în vase spre aceiaia treabă gătite, și-l numesc esseantie. După ce nu mai cură de sine must din boambele cele zbîrcite, cu amîndoi pumnii le iau și le mută întru alt vas, unde atîta le calcă cu picioarele, pînă ce se zdrobesc la olaltă. După aceiaia, toarnă preste iale atîta must de cel mai bun, cît socotesc că trebuieaste ca se nu fie nici prea mult, nici puțin, și acoperind îndată vasul, ca se nu se resuffle, îl lasă acoperit doao sau trei zile, înse mustul și boambele cele zdrobite și atunci se mestecă mai adese ori. Cît au început a se încălzi amestecătura aceasta, se ia cu pumnii, și mustul se storce întralt vas; iară hoaspele se tescuesc și, cît must cură, se amestecă cu mustul cel prin pumni stors, apoi se așează în butlane. Așa se face vinul cel mai bun, de boambe. Se poate face și al doilea vin de boambe, deacă iarăș vei turna must /
167 preste hoaspele cele tescuite odată, și vei lucra ca mai nainte; numai la al doilea mai îndelung stă mustul mestecat cu hoaspele .../...

169 *Z. Despre diresul vinurilor celor stricate*

Vinurile se strică sau pentru negrijirea buților, sau pentru negrijirea pivnițelor, în mai multe chipuri, adecă sau se oțetesc, sau înfloresc, sau capătă șmeag, sau se trag. Vinurile cele oțetite mai cu anevoie se pot lecu și direge, iară celealalte se direg mutîndu-le întralte buți și lecuîndu-le, precum urmează :

Unii, mai ales pentru tragere, întro bute de zece acao (patruzeci
170 de vedre / sau fêrii ardelenesti) bagă o cupă (un mós, doao îte) de vinars de drojdii de vin, și tăvălind și hăltăcărind butea, pînă cînd încă nu e de tot plină, o împlu și o așează la locul eii, în carea, după nu multă vreme, se direge vinul.

Alții zdrobesc beșică de pește, ce se numește moron, și aceiaia o bagă în vin, tăvălind, ca mai în sus, și hăltăcărind buțile.

Dară mai bine și mai pre ușor se lecuiesc vinurile de ori ce boală a lor și se direg, făcînd pre cum urmează : ia cărbuni de stăjeariu, îi pisează mărunț, îi cerne cu sita, și pravul de supt sită, ca la doao îte, îl amestecă cu doasprăzece albușuri de oaă proaspete, în care se nu fie nici țîră de gălbînuș, pentrucă gălbînușul ar strica vinului; apoi băgînd amestecătura aceasta în bute, tăvălește și hăltăcărește butea, ca mai nainte, și împlîndu-o, o așează la locul eii. Esperieanția ta îți va arăta că vinul, după scurtă vreme, a pearde oțetirea, florile, șmeagul, și nu s-a mai trage, ci se va limpezi, precum iaste zicala, ca cristalul. /

- 171 Meșteșugul acesta l-am învățat de la un bugnér (pinter, făcătoriu de buți) foarte procopsit, din Țeara Nemțească, și de câte ori m-am folosit, sau alții s-au folosit, cu dînsul, după spunerea mea, niciodată nu m-am înșălat, nici s-au înșălat. / ...

CAP. VII

194

DESPRE GOANGELE CELE DE FOLOS OAMENILOR

J. Despre rătezatul stupilor.

- 195 Stupii se rătează după obiceiul locurilor, mai de multe sau mai de puține ori întrun an. În patriile cele românești, mai cu seamă de trei ori să rătează : primăvara, după Patruzezi de sfinți, cînd se slobod, vara, pre la Macavei, adecă pre la începutul lui avgust, și toamna, în luna lui octomvrie, căci tăeatul trîntorilor și al țitelor sau al căsuliilor celor de matce, dupăce au roit destul, nu-l numer intră rătezaturi. La rătezatul cel de primăvară, se taie fagurii cei mucezi, roși de șoareci, și plini de vermi sau de molii, pîntrecă pre aceștia nu-i pot suferi albinele ; dară fagurii cei cîtovi, nu se ating, ca nu cumva, cu tăearea lor, să să taie și plămădeala albinelor. La rătezatul cel din luna lui avgust, se curățe fagurii de toată vîlămătura, și atîta de afund se taie, cît se aibă albinele unde lucra pînă toamna. La rătezatul acesta, puțintea mieare încă se poate lua dela stupii cei mai buni. Iară la rătezatul cel din octomvrie, cu mult mai multă mieare se ia, pentru aceea, pîntrecă așa trebuie rătezați fagurii, ca să se poate, cu cîvîință, așeza stupii pre iarnă, de se vor pune și în fin ; ci, tătuș, trebuie luat seama foarte cu de-ădînsul
- 196 ca nu cumva din lăcomia cîștigului se-ți / pricinuești o pagubă, carea apoi se nu o poți tămădui sau vindeca, vreau a zice, ca nu cumva vrînd a avea multă mieare, se-ți lipsești stupii de hrană, și cu totul se-i prăpădești.

Despre uneltele cele de lipsă la rătezat, precum sint cuțitele, cel oblu și cel strîmb, oalele și materiile cele de afumat, peana cea de șters albinele de pre faguri ș.e., n-am de a povesti, pîntrecă acestea fieștecine, carele are stupi, le știe ; numai aceasta o înseamnă, că stupilor, cu mult mai bine le merge, să se rătează pre vreme noroasă, după amiază. pîntrecă atunci nu se învîrșună alți stupi împotriva lor, pentru clătitul mierei, carea, preste noapte, iarăș o astupă albinele, că zdrumicăturile și fărmiturile cele de faguri încă le culeg.

Z. Despre omorîtul sau ucisul stupilor.

- 197 Bine ar fi cînd s-ar putea face ca se nu se omoară nici o albină, fără numai miearea și ceara să se ia dela stupi, / ca se dobîndim folosul, pentru carele ținem stupii, ca și dela dobitoacele cele domestice, pentru a căroră țînere, ne trudim ; ci aceasta, adecă se luăm miearea și ceara, și albinele tătuși se nu le omorîm, numai aceia și-o au băgat în cap, carii nu socotesc paguba, cea ce o ar avea stuparii din cruțarea și ținerea tuturor albinelor, pîntrecă, pre o mare parte de albine ar trebui să o

hrănească cu mieare sau de cumpărat sau dela ceilalți stupi și săi ; iară a hrăni stupii cu mieare de cumpărat, nu fac ei atita, cită iaste cheltuieala, și pentruce se țină omul ceva, de-unde nu are vreun folos, ci mai multă pagubă ? De-și va hrăni stupariul stupii cei mai slabi cu mieare dela stupii săi cei mai buni, pre aceștiia nu numai îi slăbește, ci folosul, carele l-ar avea dela dinșii, încă îl pearde. Așadară (zice Șpițner, stupariul cel mai vestit din Țeara Nemțească, pre carele, în zilele trecute, l-au mai scurtat profesorul Mitterpaher și l-au întypărit în C. Typ. a Universității ungurești de aici, din Buda), stupii cei slabi, 198 cei bătrini, și cei fără de matcă sau văduvi, nu trebuie / ținuți, ci omoriți, a căroră moarte așa se pricinuează : se sapă o groapă largă cit cojnița, și afund ca de un șuh, și în groapa aceasta se aprind niște cirpe, care au fost muate în peatră pucioasă, apoi se așează cojnița pre groapă, și se stringe țărină pre lingă dinsa, ca se nu între aer nou întrinsa. Așa lucrind, și bătind cojnița cu palma, albinele se îmbată de fumul cel de peatră pucioasă, cad în groapă și creapă, preste care se trage pământul cel din groapă săpat. Prin carea lucrare, mai lezne se potopesc albinele, decit prin orice feliu de foc sau flacără, și ceara încă rămîne mai curată.

Z. Despre primejdiile stupilor

Reutățile, care vin pre stupi, sînt de două feliiuri, dinlăuntru sau dinafară, și amîndoa purced din negrijă ; drept aceeaia mai cuvîne-se a griji stupii, decit a-i lecui.

1. Primejdiile sau boalele cele dinlăuntru ale stupilor sînt, precum urmează :

199 a. Ciuma stupilor, / carea o capătă din putoarea, cea ce vine din plămădeala albinelor și a trintorilor cea în căsulii clocită, dară nu scoasă, sau pentrucă albinele au fost prea slab hrănite, nici au avut destul aer preste iarnă, sau pentrucă au fost prea puține, nici au agiuns se scoată toate plămăditurile. De boala aceasta se vindecă stupii, deacă li se râtează fagurii cei impuțiți, și ei se afumă cu tămie și cu alte materii mirositoare.

b. Turbarea, carea se cunoaște dintru aceeaia că albinele atîta sboară incoace și în colo, pînă ce cad și mor. Boala aceasta o capătă albinele din mirosul unor flori, din mieare strinsă de pre drojdii de beare, și dintralte erburii veninoase, nici le trebuie vreun leac, căci trece boala de sine.

v. Cufureala, carea o capătă primăvara, din negrijirea cea de preste iarnă. De cufureală se tămăduesc albinele, dîndu-le vin amestecat cu zăhar. /

200 2. Primejdiile albinelor, cele dinafară, care sînt cu mult mai mari decit cele dinlăuntru, sînt acestea :

a. Mîncatul între dinsele, carele se poate împedeca întîiu făcînd din hîrtie un coperiș nu prea mare și cam plecat de-asupra ordi-nișului stupului celui mai slab, ca se nu poată intra oblu și sburînd albinele cele răpitoare, în cojnița lui. A doaoa, străpungînd fagurii stupului celui răpitoriu, cu cuțitul cel de râtezat, pre mai multe locuri, ca, avînd de a-și cirpi fagurii, se uite de a prăda pre altul. Dară a treia, mai bine vei face, de vei întoarce pre stupul cel prădătoriu, cu gura

cojniței în sus, și vei presăra printră fagurii lui, o mînă de mac, pentrucă îndată se va apuca de curățit, și pînă cînd va curăți tot macul dintră faguri, va uita prădatul. Iară, ca se poți cunoaște din carea cojniță vin albinele cele prădătoare, pre acestea, cînd es cu prada, le preasere
201 cu fărină, și / luînd seama după dinsele, lezne le vei cunoaște. Ci, preste toate, bagă de seamă ca stupii se nu ți-i rătezi pre vreme serină, și călduroasă, nici se-i hrănești, fără numai pre vreme ploioasă sau noaptea, deacă voești se nu ți se prade.

b. Moliile încă mult strică stupilor, pentrucă ceara o rod, mierea o mîncă, cu gunoiul și cuiburile sale, cojnițele le spurecă; înpro-tiva căroră lezne poți sta, curățînd mai adese ori cojnițele și silindu-te a ținea stupi cu mai multe albine, căci albinele fiind mai multe, nici se uită la vrăjmașii lor cei mai mici.

v. De nu m-aș teme că-mi va crește cartea prea mare, ași arăta cum trebuie apărați stupii de șoareci, de rîndunele, de ciocăni-toare, de vespi, de formici, și de alți vrăjmași ai lor, ci, fiind că-mi iaste frică, apărarea de numiții vrăjmași o încredințez grijei ceii sîrguitoare a stuparilor. / ...

205 C. Despre ernatul stupilor

Stupii nu se ernează tot întrun chip : pre unele locuri îi lase în stu-
206 pină, cum / au fost așezați preste toamnă, pre altele îi bagă în fin, iarăș unii îi pun în căsi, alții pre podul căsilor, ba unii oameni supt pămînt încă-i bagă. Dintră toți, aceia se ved a lucra mai bine, carii își ernează stupii, sau unde era toamna așezați, sau în fin, pentrucă în casă sau cămară, și pre podul căsei, mai lezne pot străbate șoarecii la ei, și gîl-ceava oamenilor încă nu le ticnește, iarăș supt pămînt, mai lezne muce-zesc și cojnițele și fagurii; de-unde urmează cea mai mare stricare a stupilor. Drept aceeaia, cei dintiiu, despre carii am zis că se ved a lucra mai bine, la acestea trebuie se ia seama :

1. ca să caute cojnițele mai nainte de iarnă, se le curăță și se îndrepte ce va fi de îndreptat întrînsele, pentrucă nu folosește a îmbla la dinsele preste iarnă.

2. Cei ce lase stupii în locul, în carele au fost așezați, trebuie se lipească foarte bine cojnițele, și așa se le așează pre scîndurile cele dede-supt, cît vîntul, și, mai ales, zăpada se nu strebată întrînsele, înse la
207 vreană tătuși trebuie lăsată o găurice, spre / întratul aerului, ca se nu se nădușească albinele; apoi pre fieștecarea cojniță trebuie pus cite un jup de rogoz, spre aceeaia treabă gătit, și încins jupul pre lingă cojniță, ca se nu-l sufle vîntul. Preste iarnă zăpada încă trebuie aruncată de pre lingă cojnițe, și găuricea dela ordiniș, mai îmărită, cît se duce omătul, ca se poată eși și a se curăți pre sine albinele.

3. În fin n-ar fi pentruce să se bage, căci pre cum nu degeră stupii cei fugiți în borte, așa și acești domestici, nu vor degera în cojnițe, numai albine se fie multe; ci fiindcă obiceiul de a băga stupii în fin, preste iarnă, e bătrîn, cei ce urmează lui, trebuie se bage de seamă ca, pre supt stupi, se nu pună finul prea gros, de va fi și redicat dela pămînt, pentrucă punîndu-l prea gros, aerul nu poate străbate printrînsul,

și stupii se nădușesc. Primăvara, iaraș, cu de-adinsul se ia seama ca se-și scoată stupii din fîn, cît începe a se încălzi vremea, pentrucă es albinele /
208 prin fîn și, neputîndu-se înturna în cojnițele sale, toate per.

Despre purtatul stupilor dintrun loc intraltul, hrănitul lor cel de preste iarnă, lucratul roilor, străcuratul mierei, storsul cerei, și fertul miedului, care toate se țin de stupi, mai multe ași avea de a scrie, ci mai multe a scrie nu o țiu de folos.

§ 2

DESPRE GÎNDACII SAU VERMII CEI CE FAC MĂTASA

A. Despre firea și folosul gîndacilor celor ce fac mătasa

1. Despre firea lor

Gîndacii cei ce fac mătasa, sînt un feliu de omide, care s-au adus în Evropa pre vremea împăratului Iustinian, prin niște monáci. Gîndacii aceștea, de pre lingă Tárigrad, după aceeaia, s-au prăsit în Italia,
209 Spania, Gállia, în Țeara Nemțească, și în Țeara Ungurească, și / au firea omidelor, pentrucă se prăsesc din oaa și se schimbă ca și omidele, căci întiiu își strămută pealea, apoi se învălesc, mai pre-urmă rumpîndu-și sau rozîndu-și învălitura și amesecîndu-se bărbătușii cu mueruștile, atîta oao pînă ce creapă. Iară

2. folosul lor iaste mătasa, din carea se face tot feliul de haine. Nici iaste greu a prăsi, ținea, spori și griji gîndacii aceștea, pentrucă grija lor nu se poartă îndelung, și se poate purta de fieștecine, încă și de cei ce nu sînt harnici de a lucra altă ceva, precum sînt bătrînii și pruncii. Cheltueală mare pe dînșii încă nu se face, ci folos se dobîndește foarte bun, pentrucă poate dobîndi, în vreme mai scurtă de doao luni, treizeci de florinți și mai mulți, pe mătasă.../...

213 *V. Despre scoaterea și hrănitul gîndacilor celor ce slobod mătasă*

1. Despre scosul lor

Cu sîrguință trebuie avută grijă, ca ouțele gîndacilor, celor ce slobod /
214 mătasă, să se țină la frig preste iarnă, ca nu cumva, încălzîndu-se mai nainte de vreme, se dea în viu. Pre vremea scosului, cînd tîmpul se încălzește, și frunza frăgarilor încă dă afară, trebuie luate dela răceală cu șcătuia, în carea stă hîrtia sau giolgiul, pre care s-au oat fluturii, duse în casă caldă, puse întră doao pîrîne încălzite, și atîta ținute întră perini, pînă cînd dau în viu. Iară deacă nu ar da în viu, întră perini, leagă giolgiul sau hîrtia cea cu ouțele, într-o cîrpă curată, o bagă în sin și o poartă pînă seara, luînd bine seama, ca se nu agiungă motoșcûta de peale-ți, nici se străbată sudoarea la ouțe, căci se vatămă de sudoare. Preste noapte, le pune sub căpătîiu-ți, ca se le fie cald, și așa fă, pînă ce vor da în viu. Dupăce au resărit vermuleți din ouțe, întinde hîrtia pre carea sînt vermuleții, pre masă sau pre o scîndură, culege frunze de frăgari, le pune pre lingă vermuleți, și și pre de-asupra lor, ca să se poată
215 sui pre dînsele și se înceapă a mîncă. Iară / ouțele, din care încă nu s-au făcut vermuleți, le culege și le ține, ca și mai nainte, în loc cald, pînă ce vor da în viu și acestea, după aceeaia lucră cu dînsele, precum am învățat.

2. Despre hrănitul lor

Cînd s-au suit pre frunze vermuleții, culege frunzele cîte una împreună cu vermuleții, le pune pre altă hîrtie, într-o sită, și o așează pre masă, sau pre scîndură. Însă ia seama ca se nu amesteci pre vermuleții cei mai tîrziu, cu cei mai timpurii, ci pre fieștecarii îi hrănește de chilin, de doao ori în zi: seara și dimineța. Iară frunzele cele de frăgari, se nu fie umede de ploae sau de roao, cînd le dai vermuleților, ci zvîntate; drept aceeaia, temîndu-te de ploae, frunzele le culege mai nainte, le pune la loc răcuros, și le împrăștie, ca se nu se încălzească stînd preste olaltă, și se strice vermuleților. Fiind vreme umedă și rece, casa o încălzește de-abea, căci frigul strică vermuleților celor tineri și slabi. În vreme ca
216 aceasta nu va strica a / afuma casa cu semîntă de brad sau cu alte materii bine mirositoare. Cînd dai de mîncat vermuleților, bagă de seamă se nu remină unii dintre dînșii flămînzi, și tot a treia zi curăță dintră dînșii ce n-au mîncat și gunoiul; iară aceasta așa se face: se pun preste vermuleți frunze proaspete, și după ce se sue pre dînsele, acestea se culeg împreună cu vermuleții, și se pun pre altă hîrtie, iară hîrtia cea veche îndată se aruncă afară, ca se nu pută vermuleților.

G. Despre patru somnuri ale vermuleților

1. Despre somnul cel dîntliu

Hrănindu-se vermuleții șese, șapte, sau mai mult opt zile, precum s-au zis, în timpul acela ia seama bine la dînșii, și, de le vor fi capurile scurte, rotunde, groase, și strălucitoare, nici se vor mișca, ci vor sta țeapeni și cu capurile rădecate la deal, e semn că dorm, și somnul lor acest
217 dîntliu, ține doaozeci și / patru de ceasuri, carele și dintru aceeaia se cunoaște, că atunci își perd pealea cea de nainte, și se îmbracă în peale chiar vinătă.

2. Despre al doilea somn

După ce au dormit vermuleții, nemica mîncînd doaozeci și patru de ceasuri, dă-le de mîncat iarăș de doao ori într-o zi, dară mai mult, căci sînt mai mari și mîncă mai mult, și le curăță, ca mai nainte, tot a treia zi gunoiul; a șaptea sau a opta zi, iară se vor face la cap rotunzi, groși și luminoși, și vor dormi treizeci de ceasuri, nemica mîncînd, apo i pealea lor se va muta în mai întunecat vinătă.

3. Despre al treilea somn

După somnul cel de al doilea, pînă la al treilea, tot așa se hrănesc și se grijesc vermuleții, așa și adorm, ca și mai nainte, numai cît în al treilea somn dorm șapte zile întregi, și pealea din întunecat vinătă li se mută în sură ca cenușa. Dormînd și nemica mîncînd în șapte zile, după
218 ce s-au deșteptat, într-o opta zi / încă nu li se dă de mîncat, dară într-o noaoa zi, și în toate zilele, pînă cînd adorm a patra oară, tot de trei ori li se dă de mîncat, dimineța, la ameazi și seara, ci nu li se dă mult, ca se nu capete zăbele.

4. Despre al patrulea somn

La al patrulea somn al vermuleților, din carii se fac gîndacii, cei ce slobod mătasa, fiindcă e cel mai de pre urmă, mai multe se pot pricepe. Înainte de a adormi a patra oară, vermuleții, ca și înaintea celorlalte trei somnuri, iară se fac rotunzi, groși și strălucitori la cap.

După ce au dormit și a patra oară, cât au avut de dormit, și pealea li s-au făcut roșie, scîndurile, pre care se țin vermuleții, se freacă cu pelin, și toată casa se afumă cu slănină (clisă) aprinsă, ca se dobîndească vermuleții apetit la mîncare ; după aceeaia, începe a-i hrăni, ci, în ziua dintîiu nu prea tare, a doaoa zi de trei ori, dimineața, la amiază, și seara ; iară a treia zi și în celealalte, tot după doao ceasuri îi hrănește foarte /
219 bine, și-i ține curați, căci mai pre-urmă sînt tocma gîngași, și rapede pot crepa. Așa îi grijește opt, noao, pînă în zece zile. Cînd se fac pre pîntece lûcii și sclipesc, iară din gură încep a slobozi mătăsă, e semn că le-au venit vremea să se închidă.

1. Precum ostașii și cei ce se cuprind cu ostentivitatea trupului nu numai de sănătatea cea bună au grije, ci și de cuvioasa odihnă, carea o judecă a fi o parte foarte mare a ostentivității, așa socotesc că se cuvine și celor ce se nevoiesc într-o învățătură, ca după cetirea cea cu deadinsul și multă, să-și odihnească cugetul și să-l facă mai sprinten spre ostentivitățile cele viitoare.

2. Iar cuvioasă odihnă vor avea dacă acelea vor ceti, care nu numai o desfătare goală vor da, ci și frumoasă cunoștință le vor aduce, cum socotesc că și de cartea aceasta vor judeca cetitorii, că nu numai lucrurile cele neauzite, nici frumusețea cugetului îi va trage, nici pentru că multe minciuni cu cuvinte de crezut spunem, ci și pentru că fieștecă din cele ce se spun au oarecare desfătătoare tainică privire către unii din poeticii și din istoricii și din filosofii cei vechi, carii multe mirăzenii și povești au scris, pe carii i-aș fi numit aici, de nu aș fi văzut că tu, cetind această carte, anume îi vei cunoaște.

3. Ctisic Ctisiochul Cnidiul a scris de țara indienilor și de cele ce sînt acolo, care nici el n-a văzut, nici delă altu nu le-a auzit. Scris-a și Iambul de lucrurile mării ceea mari multe minunate, o minciună aieva înaintea tuturor puind, însă lucru care desfătează pe cei ce-l aud. Mulți și alții cu același gînd au scris călătoriile și nemerniciile sale, în care povestesc mărimea fiarălor și tiraniile oamenilor și viața lor cea neauzită. Iar povățuitoriu acelora și dascăl celui lucru de ris a fost Odisul lui Omir povestind lui Alcinou slujbele vînturilor și vîzduhurile și pre nește oameni sălbateci și mîncători de cruzime și fiare cu multe capete și pre nește soții carii cu nește leacuri s'au prefăcut fiare, de carii el multe a povestit către proștii de Feaci.

4. Acestea cetind, nu pre toți i-am foarte muștrat pentru că au mințit, că am văzut că acest obicei a fost odinioară și al filosofilor; dar de aceea m-am mirat, că poate fi că ei nu se vor ști că au scris minciuni. Drept aceea, și eu pornit de puținică oarece mirare, am vrut ca și eu să las ceva celor după mine și să nu fiu singur eu carele să nu scornesc

^a Topica titlului este păstrată după originalul grecesc sau latinesc: *Luciani Samosatensis Verae historiae liber primus*.

ceva din capul meu, măcar că nimic vrednic de spus nu mi s'a întâmplat, m-am întors la minciună, dar cu mult mai cu înțelepciune decât mulți alți mincinoși: de vreme ce încai aceasta una adevărat zic, că minț. Și așa mi se pare că și pentru celelalte nevinovat voi scăpa, ca cel ce mărturisesc că nimic adevărat nu spui. Că scriu despre lucrurile care nici le-am văzut, nici le-am pățit, nici dela alții nu le-am auzit, și care nici sînt, nici pot să fie. Drept aceea, cei ce le vor ceti nicidecum nu trebuie să le creadă.

5. Purcezînd odinioară cu corabia dela stîlpul lui Iraclion^a și ajutîndu-ne vîntul, am venit în marea cea despre apus. Iar pricina nemerniciei mele a fost o sirguință deșartă și pofta lucrurilor nouă și pentru că voiam a ști unde-i sfîrșitul mării și ce oameni lăcuiesc pre lingă ea. Drept aceea, pentru aceasta bucate multe, cite să-mi fie de ajuns am luat și cincizeci de soți mie asemenea, carii toți un gînd cu mine aveau, fără de acestea și arme multe am luat și cu mare plată am tomnit un cîrmuitoriu foarte bun și am întărit corabia, ca să poată suferi valurile cele silnice ale mării... / ...

6. Deci o zi și o noapte avînd vînt bun, nu am mers foarte iute, că încă se vedea puținul pămîntului. Iar a doua zi, cînd a răsărit soarele, a început vînt mare și valurile au crescut și ceață s-a slobozit și nici vetrila nu o am putut strînge. Deci, lăsîndu-ne vîntului, ne-a purtat vîntul optzeci fără una de zile; iar în ziua a optzecea strălucind soarele, am văzut nu departe un hîns^b sau ostrov înalt și cu pădure, împrejurul căruia nu erau valuri grele, că cea mai mare parte a vîntului se așezase. Acolo ajungînd și ca într-o nevoe îndelungată fiind, în multă vreme am sezut pre pămînt. Iar după ce ne-am sculat, am ales pre treizeci dintre noi, carii să rămîie să păzească corabia, iar douăzeci să vie cu mine mai înlăuntru hînsului, ca să vedem ce este într-însul.

7. Deci mergînd prin pădure mai trei stadii dela mare, am văzut un stîlp de aramă cu slove elinești scrise pe dînsul, iară slovele erau roase și anevoe se putea ceti; numai atîta am putut ceti: „Pînă aici Iracelis și Dionis au venit“. Și erau două urme aproape în piatră, una ca un pămînt de o găleată^c de mare, alta mai mică. Cum mi se părea mie, urma cea mai mică era a lui Dionis, cealaltă a lui Iracelis. Deci, închinîndu-ne Dumnezeilor și puținul mai înainte mergînd, am ajuns la un rîu ce curgea vin asemenea cu vinul din Chiu. Rîul era mare și într-unele locuri se putea umbla pre el cu luntrea. Pentru aceea mai tare am crezut scrisorii ceii de pre stîlp, că am văzut acolo semnele lui Dionis; iar vrînd eu să știu de unde izvorăște rîul, am mers pe rîu în sus, și alt izvor al lui n-am aflat, fără numai multe și mari vițe încărcate de struguri și la rădăcina fieștecărei vițe pica vin foarte limpede, de unde se aduna rîul. Se vedeau și pești mulți în el, la față și la gust asemenea

^a Nu *Iraclion*, ci *Iraclis* (Heracles). Traducerea, după confuzia substantivului *Haracles*, cu adjectivul obținut de la același cuvînt, denotă că s-a făcut din greacă, dar în pripă. Lectura manuscrisului este deficitară.

^b Trebuie să însemneze, cum îl glosează: *insulă*.

^c Nu este vorba de o măsură de capacitate, ci de o anumită suprafață (o sută de picioare pătrate), de pămînt care produce o găleată de cereale.

vinului. Deci noi prinzînd cîtiva din ei și mîncînd, ne-am îmbătat și după ce i-am tăiat, i-am găsit plini de drojdie de vin. Apoi am socotit să-i amestecăm cu alți pești de apă ca să stîmpărăm puterea vinului cea din ei.

8. După aceea trecînd prin vad riul, am aflat un fel minunat de viță. Că butucul cel dela pămînt era verde și gros, iar deasupra ei erau mueri, dela pîntece în sus toate mădulările desăvîrșit avîndu-le. Așa zugrăvesc la noi pe Dafne carea, cînd era acum să o prinză Apolon, s-a prefăcut copaciu. Iar din vîrurile degetelor le creștea mlădițe pline de struguri, iar în cap, în loc de păr, aveau cercei de vițe și frunze și struguri. Iar apropiîndu-ne noi cătră ele, ne dau binețe și ne îmbrățișau și grăiau, unele lidiește, altele indiește, iar mai toate elinește, și ne sărutau: iar pre care îi sărutau, îndată se îmbătau și umblau rătăcind. Iară, ca să luăm din rodul lor nu sufereau, ci de durere strigau cînd rumpeam. Iară unele voiau să se și împreune cu noi, și doi dintre soți s-au împreunat cu ele, ci mai mult n-au putut să se despreune, legați fiind de mădulările cele de naștere, și s-au lipit de ele și le-au crescut rădăcini și mlădițe din degete, și cu cîrcei s-au legat și se părea că și ei vor să facă rod. / ...

A ISTORIEI ADEVĂRATE CARTEA A DOUA

/... 11. Atunci, de sineși căzînd cununile, slobozi am intrat în cetate la ospățul fericiților. Cetatea aceasta era toată de aur, zidurile ei împrejur erau de smaragd, porți avea șapte, fieștecare dintru le-mu de cinamon făcută, fața pămîntului cetății de pil^a, besericile tuturor dumnezeilor de beril piatră scumpă erau zidite și jertfelnice mari intrînsele dintr-o piatră scumpă ametina în care fac ecatombe. Împrejurul cetății curge rîu de mir foarte frumos, a cărui lățime este de o sută de coți împărătești, afunzimea era cît lezne se putea cu înotul trece. Scăldători au căzi mari de glaje, cu cinamon mirositoriu, iar în loc de apă, în frunze rouă caldă este.

12. Haine au de pînză de păianjen foarte suptîre, de porfiră. Trupuri ei n-au și nu se pot pipăi, că n-au carne, ci numai chip dinafară arată și, măcar că nu au trupuri, tot stau, se mișcă, simțesc și vorovesc, ci ca cum numai sufletul lor gol s-ar vedea umblînd întru asemănare de trup îmbrăcat. Că de nu-i va pipăi neștine, nu va putea crede că nu este trup ce vede. Că sînt ca nește umbre ridicate și nu întunecate. Nime nu îmbătrînește; ci, în ce / vîrstă vine acolo, întru acea rămîne. Și nici noapte nu este la ei, nici tocma zi luminată, ci cum este la noi dimineața pînă nu răsare soarele, luminează ca aceea luminează pămîntul acela. Și numai o vreme a anului este acolo, că tot primăvară e la ei și un vînt suflă, zefirul.

13. Tot felul de flori și de plante, și de cele mirositoare și de cele umbroase sînt în pămîntul acela. Vițele de douăsprezece ori într-un

^a Nu pil, ci fil, adică fildes (gr. *elefantinos*). În română cuvîntul fusese adaptat sub forma pil.

an rodese, adecă în toată luna. Iar celelalte poame în toată luna de două ori rodese. Spicele, în loc de grăunțe de grâu, rodese pini gata, ca nește bureți. Fintini, izvoară împrejurul cetății sunt trei sute șaiszeci și cinci și altele care izvorăsc miere iară atitea, iar care izvorăsc mir bine miro-sitoriu sînt cinci sute, ci acestea sînt mai mici; iar rîuri cu lapte șapte și cu vin opt.

14. Prințul (ospățul) afară de cetate s-a făcut, în locul care se cheamă Elisie. Este aceasta o livadă foarte frumoasă și împrejur mult feliu de pădure deasă, care celor ce șed le face umbră. Așternut au de flori. Toate, și încoace și încolo, le aduc și le poartă vînturile, care toate le slujesc, afară de aceasta că nu toarnă ei vin, că de acesta nici o lipsă nu au, pentrucă împrejurul meselor sunt pomi de glaje, mari și luminoși ca cristariul. Iar rodul pomilor acestora sunt păhară mai mari și mai mici. Deci cînd vine cineva la prînz își ia din pomi un păhar sau două și-și pune șie, și acelea îndată se umplu de vin, și așa beau. În loc de cununi, privighetoriile și alte paseri cîntătoare din livezile celora vecine culeg cu rostrurile flori, care aducîndu-le, ca cum ar ninge, le presară preste ei, sburînd pre deasupra lor și cîntînd. Cu miresme se ung așa: nori, deși beau din izvoarele și din rîul cel cu miresme, apoi cînd se apropie să meargă la prînz, lin suflînd vînturile, slobod ca niște rouă subțire.

15. La prînz li se face muzică și cîntări. Li se cîntă mai ales din stihurile lui Omir. Și el vine acolo și se oaspătă^a cu ele; și șede mai nainte de Ulise. Sînt cete de prunci și de fecioare care-l duc pre el, și joacă și cîntă Eunom Locru și Aron^b Lesbiul și Anacreon și Stisihor, că și pre acesta l-am văzut acum la ei împăcat acum cu Elena. Iar după ce au încetat aceștia a cînta, altă ceată vine de lebede și de rîndunele și de privighetori, și după ce și acestea au cîntat, atunci toată pădurea ca cu nește flueri cîntă povățuită de vînturi.

16. Și aceea foarte mare veselie le face, că sunt două izvoare împrejurul ospățului, unul de rîs și altul de desfătare, și din cel de desfătare la începutul ospățului beau și după aceea veseli și cu rîs își petrec. /

17. Acum voi să spuie pre oamenii cei vestiți carii i-am văzut, pre semizei, pre toți și pre zei ce s-au războit la Troia, afară de Locru Aiantul, că zicea că numai acesta singur se muncește în locul celor necredincioși. Iar dintre varvari am văzut pre amîndoi Ciri și pre Scitul Anachars și pre Zamolx Thracul și pre Numa Tălianul^c și afară de aceștia pre Licurg Lacedemoneanul și pre Focion și pre Tel Atenianul și pre înțelepți, afară de Periandru. Am văzut și pre Socrat feciorul lui Sofronisc, vorbind cu Nestor și cu Palamid. Împrejurul lui era Iacint Lacedemo-

^a Este adevărat că verbul grecesc înseamnă *a se regala*, dar nu este vorba de versuri, ci de participanții la banchet, deci *a se ospăta*, nu *a se desfăta* cu versurile sale. Clain știa atît de bine elina că socotea probabil că nu este cazul să-și revadă traducerea.

^b Nu Aron, ci Arion. E greșală de lectură, clară, a editorului sau a zețarului, nu a lui Clain.

^c Cititorul să ia seamă că, deși sîntem în sec. al III-lea al e.n., cu excepția scitului Anachars, tracului Zamolx și italianului Numa Pompilius, menționați ca moraliști și legislatori, restul personalităților citate sînt de cultură elenă. Este o probă asupra încetinelii cu care se făceau schimburile culturale în acea vreme.

neanul și Narcis Thespianul și Ila și alți frumoși. Și mi se părea mie că iubește pre Iacint, și adevărat multe-l dovedea pre el. Iară se zicea că-i mănios pre el Radamant, și de multeori i s-a lăudat că-l va lăpăda din ostrov, de nu se va lăsa de-a face blăstămății și de nu va vrea să lase pizma (*dissimulatione omisa*)^a și să se oaspete împreună cu ceilalți. Numai singur Plato nu era acolo, dar se zicea, că și el lăcuește într-o cetate care el și-o au gândit, și cu îndreptariul^b și cu legile^c care el le-a scris se ocîrmuește.

18. Aristip și Epicur cei mai dintîi erau aici, oameni dulci și plăcuți și buni oaspeți. Era acolo și Isop Frigeianul, care ca un măscăriciu și ca un ciuf le face ris. Iară Diogen Sinopeanul așa și-a mutat năravul, cît s-a însurat și a luat pe Laida... și beat de multeori se scoală să joace și blăstămății vinoase face. Dintre stoici nime nu era, că se zicea că încă se suie pre dealul cel greu al virtuții (*virtutis*). Auzeam și de Crisip, că mai întîi nu poate să intre în ostrovul acela pînă ce nu va bea a patra oară steregoae^d. De Academici zicea că vreu să vie, ci mai așteaptă încă și socotesc că pot ei să preceapă oare ce este ostrov ca acesta? Și socotesc ei că și de judecata lui Radamant se tem, căci zic că el nu are putere a judeca. Și povesteau că mulți dintr-înșii făcînd năvală vin după cei ce vin din ostrov, dar muindu-se și lenevind-se oarecumva, mai nainte de a ajunge, dela mijloc căii se întorc.

19. Și dintru aceștia, cărîi erau aici, erau foarte lăudați; iar în foarte mare cinste au pre Achileus și după acesta pre Thisia^e.

20. Încă nu trecuse două sau trei zile, m-am dus la Omir poeticul, cînd amîndoi am avut vreme, și de [alte] l-am întrebat și de unde este, zicîndu-i că la noi și pînă astăzi este price pentru aceasta. Iar el a zis cum că cei ce-l zic pre el din Chiu și cei ce zic din Smirna și cei ce-l zic din Colofonia, aceia nu știu, da el este, zicea, din Vavilonia, și acolo nu este chemat Omir, ci Tigranis, apoi cînd a fost pus chizeș (*obses*) la elini, și-a schimbat numele și s-a numit Omir. Apoi l-am întrebat și de stihurile lui, / care unii le lăpădă, el le-a scris? Și el a zis că toate sînt ale lui. Iar huleam pricinile cele de nimic ale lui Zenodot și ale lui Aristarh gramaticilor. După ce la acestea destul a răspuns că așa fără socoteală i-a venit în minte^f. Voiam încă și aceea a ști: mai înainte a scris *Ulisia* decît *Iliada*, cum mulți zic, iar el a zis: ba nu. Și cum că n-a fost orb, cum zic unii că a fost, nu a fost de lipsă să întreb, pentru că însumi am văzut că n-a fost orb. De multeori și de altădată făceam aceasta, cîndu-l vedeam că are vreme, că mergeam la el de-l întrebam cîte ceva și el îndată la toate-mi răspundea, întîiu, după ce a

^a *Dissimulatione omisa* cu care explică pizma dovedește că S. Clain știa că a tradus incorect termenul grecesc: *ironia*. Este vorba de *ironia socratică*. Mai rezultă că s-a servit de text bilingv, greco-latin.

^b *Indreptariul* înseamnă nici mai mult nici mai puțin decît *Republica* lui Platon.

^c *Legile* înseamnă *Legile* lui Platon.

^d *Stereogoe* traduce pe *elleborum* — care aduce nebulie.

^e Thisia este *Theseus*, cu schimbare de declinare.

^f Frază confuză, probabil din pricina editorului, pentru că traducătorul știa „perfect” elina și contextul este foarte simplu.

învins la a doua judecată, că-l pira Thersit că în stihurile sale l-ar fi făcut de ocară, și a învins Omir, ajutându-l întru acest lucru Ulise.

21. Întru aceleași vremi a venit și Pithagora Simeul^a, după ce de șapte ori în viață mutat într-atâtea fiare a trăit, iar cu laturea cea de a dreapta era tot de aur. Și aceea s'a judecat cum că el cu cine petrece l iar de aceasta era îndoială, oare Pithagora au Eforb^b ar trebui să se cheme. A venit și Empedoclis, prăjit și cu tot trupul fript, și măcar că multe cuvinte s-a rugat, nu s-a primit acolo.

22. După ce cităva vreme a trecut, a venit ziua luptei, carea la ei Thanatusia (adecă a morților) se cheamă. Mai înainte ședea Achileus a cincea. Theseu a șaptea. Celelalte lung ar fi a le povesti, capetele lucrurilor pe scurt le voi spune. În luptă a biruit Car Iracleianul pre Ulise și a luat coroana. Lupta pentru carea a luat laudă Ariu Egipteanul, carele în Corint s-a îngropat, și Egeu^c cu care s-a luptat. Daruri pentru biruință la ei nu se dau. Cu alergarea cine a învins nu-mi aduc aminte. Între poetici mult putea Omir, însă biruia Isiod. Darurile tuturor erau cununi împletite din pene de peuni.. / ...

23. După ce acum s-a făcut știre cumcă cei ce se muncesc în locul celor necredincioși au rupt legăturile și au biruit paza și vin la ostrov, povățuindu-i Phaler Agrigenteanul și Diomed Thracul și Sciron și Pitocampt. După ce a auzit acestea, Radamant a trimis la țarmuri viteji pe carii i-a povățuit Theseu și Achileus și cel ce acum se pocăște, Aias Telamoniteanul. Aceștia dînd războiu s-au bătut și au biruit vitejii, mai ales cu vitejia lui Achileus. Și Socratis în cornul cel drept cu mult mai bine s-a purtat decît viu cînd s-a bătut cu^d Dilion. Că, venind vrăjmașii, n-a fugit, nici și-a întors fața. Pentru această vîrtute apoi frumos dar i s-a hotărît, o grădină frumoasă și mare, afară de cetate, unde după aceea chemîndu-și ucenicii, da învățături și a făcut locul acela să se cheme Academia (Școala) Morților.

24. Deci, pre cei biruiți prinzîndu-i, i-au legat și iar i-au trimis înapoi, ca mai tare să se muncească. Și această bătaie o a scris Omir, și cînd am pornit eu de acolo, mi-a dat scrisorile să le duc la oamenii noștri, ei, după aceea și acestea, ca și altele, le-am pierdut. Începutul scrisorii acesta era: „Musă, spune mie bătăile vitejilor“. Și fierbînd fasole, cum este obiceiul la ei, după ce au săvîrșit războiul, au făcut ospăț pentru biruință și foarte mare praznic au ținut. Singur Pithagora n-a venit la acela, ci înfrîindu-se de mîncare departe a șezut, scîrbindu-se de obiceiul a mîncea fasole.

25. Acum șase luni trecuse și cătră mijlocul lunii a șaptea lucru nou s-a întîmplat. Cinir feciorul lui Skintar, carele fiind mare și frumos și de multă vreme iubind pe Elena, și ea încă, cum se vedea, nebunește dragostea lui așa iubea. Că, de multeori, în ospăț făcea cu

^a Nu Simeul, ci Sameul, pentru că era din Samos.

^b Nu Eforb, ci Euforb.

^c Nu Egeu, ci Epeu. Toate erorile nu-i aparțin lui Clain, ci incompetenței sau neglijenței editorului.

^d Nu cu, ci la, fiind vorba de o localitate, nu de o persoană.

ochiul unul altuia, și închina, și amîndoi sculîndu-se umbla pustii prin pădure. Și de dragostea cea mare nu-și știa da șie sfat, ci Cinir gîndea să răpească pre Elena. A plăcut și muerii să fugă într-un ostrov din cele dimprejur, ori în Phelo ori în Teloisa^a. Și a luat din soții mei pe trei foarte îndrăzneți, iar tătine-său n-a spus aceasta, pentru că știa că el îl va opri a face aceasta. Deci cînd li s-au părut, au făcut ce au gîndit. Și făcîndu-se noapte, nefiind ei aici, că poate că adormisem în ospăț, pre furiș de ceialaltî luînd pre Elena cu grabă s-au dus.

26. Iar cătră miezul nopții deșteptîndu-se Menelau și văzînd că muerea nu este în pat, a strigat și luînd pre frate-său, au mers la împăratul Radamant; după ce s-a făcut ziuă, ziceau privitorii că departe vād o corabie. Deci puînd cincizeci de viteji într-o luntre dintr-un lemn scobită, le-au poruncit să alerge după fugători. Aceștia cu dinadinsul corăbiînd, cătră amiazăzi i-au ajuns, cînd acum intrau în marea cea de lapte, aproape de Tiroisa, foarte puțintel a fost de nu a scăpat, și legînd luntrea cu lanț de flori, s-au întors la liman. Iar Elena plîngea, și de rușine și-a învăluit capul. Iar pe Cinir și pe soții lui, după ce mai nainte i-a întreat Radamant să spuie de mai sînt cineva părtași la lucru acesta și zicînd ei că nime nu mai este altul, bătîndu-i întîi cu nalbă,... i-au trimis la locul celor necredincioși.

27. Și a așezat că și pe noi după o zi să ne scoată din ostrov, numai o zi mai îngăduindu-ne. Atunci eu am început a mă supăra că voi u să las acele bunătăți și iar voi u să umblu rătăcind; iar ei m-au mîngăiat pre mine și mi-au zis că nu după așa mulți ani iară mă voi u întoarce la ei, și mi-au arătat scaunul unde voi u ședea apoi, aproape de ei. Iar eu, mergînd la Radamant, l-am rugat ca să-mi spuie cele viitoare, și să-mi arate corăbierea. El mi-a spus că după multe rătăcirii, și după multe primejdii, voi u veni la moșie-mi. Iar vremea în care voi u sosi nu a vrut să mi-o spuie, ci, arătîndu-mi cinci ostroave mai aproape și al șaselea mai departe, zicea că cele mai de aproape sînt ale celor necredincioși, din care, zice, vezi mult foc arzînd, iar cea de a șasea este cetatea visurilor, după aceea ostrovul Calipsul^b, care încă nu vezi. După ce, corăbiînd, vei trece de acestea, atunci vei ajunge la pămîntul cel din preajma pămîntului celui de voi lăcuit. Și după ce pre acolo multe vei păți, mergînd pre la multe neamuri și petrecînd între oameni (sălbateci) neînsoțicioși, atunci, mai pe urmă, vei ajunge la pămîntul vostru.

28. Acestea le-a zis, și smulgînd din pămînt, o rădăcină de nalbă, mi-a dat-o mie, poruncindu-mi ca în primejdiile cele foarte mari să o chem pre aceasta, și mi-a poruncit că dacă voi u ajunge la pămîntul acesta, nici cu sabia să străpung focul nici să mînc lupini (lupinos)^c. De nu voi u uita acestea, pociu avea nădejde că mă voi u întoarce întru

^a Corect : *Tiroisa*, ca mai jos.

^b *Calipsul* nu este altceva decît genitivul lui *Calipso*. Declinarea cuvîntului în greacă și latină îi era prea cunoscută traducătorului. S-a grăbit, pentru că altfel nu se explică, o insulă *Calipsul* nu există. Clain știa greaca veche, traducea curent, nu revenea. Lucrarea merită să fie reeditată de un helenist.

^c *Lupini* (lat. *lupini*). Este o leguminoasă folosită ca furaj.

acest ostrov. Atunci mi-am gătit cele de lipsă la corăbieri și, fiind vreme, am mâncat cu ei. A doua zi, mergînd la Omir poeticul, l-am rugat ca să-mi facă două stihuri, și făcîndu-mi, le-am tăiat într-un stîlpșor de piatră scumpă de beril, carea o am ridicat la liman. Iar scrisoarea era aceasta: „Lucian cel iubit dumnezeilor, dupăce toate bunătățile cele de aici le-a văzut, s-a întors la cetățile moșiei sale“.

CARTE / DE / PRAVILĂ / CE CUPRINDE LEGELE,
/ ASUPRA / FAPTELOR RĂLE ȘI A CĂLCĂRIILOR
GRELE / DE POLIȚIE. / PARTE ÎNTÎI / CERNĂUȚI.
/ S-AU TYPĂRIT LA PETĚR ECHĂRD PRIVILĚGHIĚT
/ TYPOGRAF A BUCOVINII, LA ANUL / 1807 /*

1 INTRUDUCERE PENTRU OBIECTUL ¹ SAU MATERIA
ACESTUI AȘEZĂMÎNT A LEGILOR PEDEPSITOARE

I

- 2 Fiește care legilor² protivnică faptă supune pre făptotoriu oareș /
căria răspunderi. Însă *leghislația* sau puterea dătătoare de legi, se află
3 îndatorită a urma cu mai mare asprime / împotriva celor felii de faptă
călcătoare de legi, carele sînt mai de mare și mai de aproape stricăciune
sigurătății sau liniștii de obște. Aceste dar fapte pentru deosăbirea
dela alte lucruri nelegiuite, să vor chiema crimănalluri sau fapte înrăo-
tețite de criminal și grele călcări de lege politicești.

* Pe lingă această „Parte intii“, din care reproducem extrase, lucrarea mai cuprinde o parte a doua : „CARTE/DE/PRAVILĂ/Asupra/Grelelor călcări a politiceștilor/Orindueli atingătoare/De Poliție/Parte a doaoă. CERNĂUȚI/S-au typărit la Petru Echard privilēghiēt/typograf a Bucovinii la anul/1807.

Cele două volume sînt în -8° de 6 foi, 362 pagini, o tabelă și 3 foi pentru volumul I și 1 foaie, 235 pagini și încă 3 pagini pentru volumul al II-lea.

Am omis decretul de promulgare al împăratului Francisc II. Fără nume de autor, lucrarea aparține lui Budai-Deleanu, după cum foarte clar rezultă din lexic și mai ales din glose, foarte asemănătoare definițiilor din *Lexicon* sau gloselor din *Țiganiada*. Menționăm că se întîlnesc moldovenisme, explicabile în vorbirea lui Budai-Deleanu, după 20 de ani de ședere în Bucovina, în cazul că nu sînt intervențiile vreunui copist moldovean.

- ¹ *Obiectul* ; am fost siliți a întrebni acest cuvînt ce să obicinuește acum la toate noroadele Evropii, fiind că să află la original, și pre moldovénie amintirea nu să poate
2 zice. Este cuvînt latinesc *objectum*, și va să zică lucrul aruncat sau pus înainte, / ori a ochilor, ori a gîndului, sau a voroavei. În scurt, lucru supus privirii, gîndului sau voroavei ; aice însămnează lucrul de care serie această carte.

² Acest cuvînt *lege*, *legi*, precum e știut pretutindéne, va să zică tot aceeaș ce s-au obicinuit pe unele locuri a să zice *právilă*. Însă cuvîntul *pravilă* care noi am împrumutat, cu rău obicei și fără trebuință de la silarvi și sloveni, după noima sirbească, *pravilo* sau *pravidlo*, nu este altă, fără ce zicem noi *dreptariu* sau *îndreptariu*, iar nu lege, căci, cînd vor ei să zică lege, atunce zic și scriu *zacon* sau *ustav*; iară nici odată *pravilo*. Întra acest chip să tălmăcește acest cuvînt și la cartea besericească așa numit *Pravilă*. Unde, la titlul, vei afla *pravila* sau *îndreptariu legit*. Iar la Cap. 3, serie : „Lege este meșteșugul lucrului celui bun, și poruncă celor ce vor și celor ce nu vor, și alt.“ Noi mai virtos am voit a urma aceștii cărți besericești, decît obiceiului smîntit./

II

Criminaluri sau fapte înrăotăţite de criminal sînt urmări sau ne urmări împotriva legilor, adecă cînd neştine face aceaia ce este poprit de lege, sau nu face aceaia ce legea porunceşti a să face ; şi care faceri sau ne faceri scoposesc şi aduc cu sine stricare sigurătăţii şi liniştii de obşte ; de unde, fiind ele mai păgubitoare, şi după împrejurări socotind, mai primejdioase, rămîn supuse judecătorii de criminal.

III

- 4 Cînd fapta cea împotivnică legii, macar de s-au şi pus înadins cu cugetul/ de a pricinui răul, dar socotind firca lucrului supus (obiectului), a persoanei făcătorului, sau şi a împrejurărilor, nu cade supt cercetarea şi hotărîrea judecătoriei de criminal, atunci acest feliu de faptă să va socoti ca şi o călcare grea de lege politicească.

IV

Încă şi aceaia să va socoti între călcări grele politiceşti, cînd la tîmplarea faptei n-au fost cuget rău, dar fiind că prin plinirea aceii fapte au urmat cévăs ce este poprit de legi, sau pentru mai mare abateră delă criminaluri, sau pentru fereala vre unii mare stricări ; precum şi cînd nu urmează cinevă aceaia ce este poruncit de lege, ca să fie urmat tot pentru cel mai sus numit scopos.

V

- 5 În urmă, find că moralitatea, adecă bunele năravuri şi obiceiaiuri mult pot să abată delă răotăţi, pentru aceaia/ vor fi socotite ca nişte călcări de lege grele politiceşti, şi acele lucruri care pricinuesc stricarea moralităţii sau a năravurilor bune.

VI

Totuş, ca o faptă de criminal şi ca o călcare grea politicească, nu va fi socotită şi certată numai aceaia care să află în această carte, chiar şi dezvoltit hotărîtă.

VII

Cercetarca şi pedepsele altor feliu de greşeli împotriva legii urmate, rămîn tot acelorăş dregătorii supuse, care spre acel scopos prin dăosăbite rîndueli s-au aşăzat.

VIII

6 Acest dreptariu a legilor pedepsitoare, are doao părți, *Partea întâie* cuprinde în sine poruncile asupra faptelor înrăutățite de criminal și rânduiala cercetării aceluia; *a doao Parte*, poruncile/ asupra celor grele călcări de lege politicești și chipul urmării cu dinsele, adecă cum trebuie a urma la cercetarea și pedepsirea lor./

7 *PARTE I. /PENTRU/CRIMINALURI, / ADECA/FAPTE INRĂOTĂ-*
8 *TITE/DE/CRIMINAL.*

9 *IMPĂRȚITURA I. /PENTRU/CRIMINE SAU CRIMINALURI,/ ADECA/FAPTE RELE DE CRIMINAL ȘI HOTĂRĂTELE/PEDEPSE ASUPRA LOR./*

§ 1

CAP. I

11 *PENTRU CRIMINALURI SAU FAPTE DE CRIMINAL,¹ INDEOBȘTE ȘI PRESTETOT*

12 Fapta de criminal purcede din cugetul rău, iar cugetul rău nu să impută, adecă nu să bagă de vină, numai atunci, când, mai înainte de a să pune fapta/ cea protivnică legii sau însuș la împlinirea ei, precum și mai înainte de a nu urma ceva ce este poruncit prin lege, ori însuș împlinind neurmarea, au fost întrădins socotită și hotărâtă acea răutate care să află împreună cu criminal, adecă cu fapta cea rea; dar încă și atunci să bagă de vină, când neștine din rău cuget să facă oarece,
13 sau să nu voiacă a face, din care/ apoi a lui urmare sau neurmă au obicinuit mai totdeauna a să pricinui sau încai lesne să poate pricinui acea răutate care s-au tîmplat./...

CAP AL II

18 *PENTRU CERTAREA SAU PEDEAPSA CRIMINALURILOR, PRESTETOT*

§ 9

Pedeapsa criminalurilor sau a faptelor înrăutățite de criminal este moartea vinovatului sau ținerea la închisoare./

¹ Cuvîntul nemțesc care este original Verbrechen, care să tîlmăcește pre lătentie crimen, iar franțoește le crime, nu să poate tîlmăci moldovenește cu nice un cuvînt / cunoscut, nice să poate preface așa, ca să aibă aceeași noimă și același înțeles. Pentru aceasta, noi l-am zis criminal, adecă faptă rea de criminal, care tot aceeași înșămnează, ce va să zică cuvîntul învechit șugubire sau șugubină, însă n-am îndrăznit a întrebni aceste cuvinte, fiind acum afară de obiceiul. La Pravilă să zice același cuvînt greșală de cap. Fiind că, după legile bătrîne, acest feliu de fapte de criminal să răspundea cu capul, adecă aducea perderea capului cu sine, și latinii le zice delicta capitalia; însă noi, cuvîntul greșală/ ne am sfîșit

Pedeapsa morții să va împlini cu lațul, adică cu spînzurarea.

§ 11

Pedeapsa închisorii sau a temniții să osăbește după feliul asprimii și iniuțirii, în trei *spițe* sau graduri¹: întei, să numește temnița fără adaugere, a doao temniță grea, a tria cea mai grea temniță.

1 *PARTEA AL DOILEA/DESPRE/CĂLCĂRI GRELE DE POLIȚIE/ȘI/
DESPRE CHIPUL URMĂRII./...*

23 *CAPU AL CINCILEA*

*DESPRE CĂLCĂRI GRELE DE POLIȚIE ASUPRA
SIGURANȚII LEGĂTURII PUBLICE A STATULUI
ȘI ASUPRA LINIȘTII PUBLICE*

§ 37

Călcări grele de poliție asupra siguranței legăturii publice asupra statului și liniștii de obște

- 24 Călcările grele asupra s'curanții legăturii publice a statului și liniștii de obște sînt: a) Pîrtășire la soțietate de taină. b) Gîlcevire și răscoală de obște. v) Tipariu, vînzarea sau îmulțirea cărților de figuri ce să/ tipăresc în aramă, care este împotriva legilor de țanzură. g) Tipografia tăinuită. d) Adăminire spre fugire din țară. e) Îndemnarea supușilor asupra stăpînirilor.

§ 38

SOȚIETAȚI TĂINUITE

Toate împreunările de soțietăți de taină, ori spre ce sfârșit ar fi așazate, ori supt ce nume și noimă s-au aflat sau încă să afiă, sînt poprite. Pîrtășirea la o soțietate de taină le face vinovate călcării grele de poliție.

a-l pune, căci greșală nu spune tot deuna răotate, ci mai vîrtos sminteală care poate să să îplinească fără nice un cuget rău; care cuget rău să afiă la criminal, adică la faptă în-răotățită de criminal.

¹ Spiță va să zică tot aceeaș ce să zice în orighinalul nemfesc Grad, și lătinește gradus; să pot zice și trepte, dar fiind că și la pravile așa să afiă, adică spiță, noi încă așa am pus și am adaus grad, care cuvînt acum, la scrisoare încă să obicinuieste. Noima aice, aceasta este, cumcă precum la scară este o spiță mai sus, alta mai gios, așa și pedeapsa temniții are spițe și osăbiri, adică mai grea și mai ușoară.

§ 39

CARE ADUNĂRI SĂ SĂ SOCOTEASCA
DE SOȚIETĂȚI TAINUITE

- Fiind că nu este pricină a tainui adunări ne aducătoare de stricăciune, aşadară s-a socoti fieştecare adunare de soţietate de taină:
- 25 a) Fiind ea tainuită stăpînirii. b) De a fi soţietatea drept ştiută. Însă faptele şi/ rinduialile ei sînt tainuite sau sînt arătate cu vicleşug. v) Cînd vor fi tainuiţi soţii unei soţietăţi, macar de a fi şi ştiută de stăpînire. g) Cînd fac adunări soţii unui soţietăţi ce au fost mai nainte slobode sau suferite, iară acum rădicate sau ne suferite.

§ 40

PÎRTĂŞIREA LA O SOȚIETATE DE TAINĂ

- Pîrtăşirii soţietăţii de taină să face vinovat fieştecare pomîntean :
- a) Care s-au ispitit a face sau întru adevăr au făcut de asăminea soţietăţi. b) Care au strîns soţi pentru o soţietate în ţări sau în ţări străine. v) Care este la o soţietate de taină din ţări sau din ţări străine cărmui-tor sau soţ. g) Care are cu de asăminea soţietate corespondenţie. d) Care face adunare cu de asemenea soţietate ori di ce fel ar fi. e) Care
- 26 năimeşte casa/ sau împrumută lăcaşul său, cu ştire, spre adunările ei. j) Diregătoriu care după diregătoria era îndătorit spre arătare, ştiind de o soţietate de taină sau de adunările ei şi au lipsit a face arătarea diregătorească la cei mari.

§ 41

PEDEAPSA ASUPRA AŞEZĂTORILOR, INDEMNĂTORILOR
ŞI CĂRMUITORILOR SOȚIETATEI DE TAINĂ

Pedeapsa călcării este, după împrejurarea pîrtăşirii, osăbită : aşazătorii de o soţietate tainuită, indemnători, cei ce fac adunări ca cîrmuitori, să fie osîndiţi spre temniţa ce mai gre, dela trei pînă la şasă luni.

§ 42

ASUPRA ACELORA CARE SA AFLA LA DE ASĂMINEA
ADUNĂRI, SAU SA FAC PRIN CORESPONDENȚIE
PARTAȘI LOR

27 Cei ce să află în adunările unei societăți tănuite, sau să fac părtași la dinsa, prin corăspondenție, să fie pedepsiți întâi cu arești dela o săptămână, pînă la o lună, la pohtorirea/ călcării, cu areșt greu, dela una pînă la trei luni.

§ 43

CARE IMPRUMUTEAZĂ SAU NĂMESC CASA
SAU LĂCAȘUL NE FIIND SOȚ LA SOȚIETATE

Cel ce împrumută sau nemește, din știință casa sau lăcașul său adunărilor unei societăți tănuite, nefiind părtaș societății, să fie osîndit cu areștiu dela una pînă la trei luni. Și apoi, după ce s-au nămit casa sau lăcașu, să fie chiria prăpădită.

§ 44

FIIND DÊMPREUNĂ SOȚ

De este acela, care dă prilej, în casa sau lăcașu său, adunărilor soțetăților tănuite, dinpreună soț de soțietate, să fie pedepsit pi lingă pierderea chirii nămite cu areșt greu dela una pînă la trei luni./

28

§ 45

PEDEAPSA DIREGĂTORIULUI CARE LIPSEȘTE
A FACE ARĂTARE

Pedeapsa unui diregătoriu care, după dătoria diregătorii sale, lipsește a face arătare despre o soțietate sau despre adunările ei, de care au avut știință, este areșt greu dela una pînă la trei luni.

Întîmplări de iuțime

De au ținut mai lungă vreme adunările unei societăți tănuite, de care au avut știință și ar fi adus primejde rînduelii publice, atunci, după lungirea vremii și starea împrejurărilor, să să prelungească areștiu greu pînă la șasă luni.

§ 47

PEDEAPSA STREINILOR

Și cei streini vor fi vinovați aceștii călcări, vrînd ei a face pe vremea zăbăvirii lor întraceste țări: a) O soțietate tăinuită. b) A strînge soție la soțietate tăinuită din țări străine. v) A ține la sine însuș adunări
29 de/ soțietăți streine, sau g) A împrumuta lacașul său adunărilor de acesta feliu. d) A împreuna prin răvașuri sau prin alte chipuri soțietăți tăinuite din țări cu soțietăți streine sau cu mădularii lor.

§ 48

PEDEPSIRE

Pedepsirea aceștii călcări la întîmplare a) Este areșt greu dela una pînă la șasă luni. La întîmplarea b) și v) Areșt greu dela una pînă la trei luni. Pedepsirea celorlalte întîmplări, areștiu dela una pînă la trei luni. După împlinirea vremii de pedeapsă, să fie cel strein tot deauna alungat din toate țările Austrii.

§ 49

PEDEPSIRE CÎND UN STREIN DIN ȚARĂ STREINĂ
ADUCE O SOȚIETATE STREINĂ SAU STRÎNGE
MĂDULARI SPRE ACEASTA

Și un strein, care vre a aduce din țară streină o soțietate tăinuită,
30 sau mădulari pentru o soțietate tăinuită/ să să pedepsască cu aceste doao pedepsi ce s-au hotărît supt § 48.

§ 50

DĂTORIA CĂRMUITORILOR ȘI A DIREGĂTORIILOR
PENTRU CELE CE SÎNT A SOCIETĂȚII

La descoperirea unei soțietăți tăinuite, sînt îndătorii cărmuitorii și diregătorii a arăta și a trimete stăpînirii toate uricile și corespondențiile soțietății; ori cine ar ține sau ar tăinui ceva, ce este a soțietății, să fie pedepsit cu areșt greu de o săptămînă pînă la o lună. Visteriile și lucrurile soțietății sînt pierdute.

§ 51

GILCEVIREA, SCULAREA DE OBȘTE ASUPRA
DIREGĂTORII ; CINE SĂ FACE EI VINOVAȚ

31 Pornirii asupra să face vinovat acela care chiamă pe mai mulți oameni întru ajutori spre punerea împotrivi/unui diregători sau slugi publică spre împlinirea diregătorii sau slujbii sale, la care să află. Este pedeapsă de areștiu greu dela una, după împrejurări, pînă la șasă luni.

§ 52

DINPREUNA VINOVAȚI

Dă asăminea pedeapsă este acela vrednic, care dă ascultare chemării, asemenea și să însoțăște spre ajutoriu chemătorului, sau spre împotrivire.

§ 53

DĂTORIILE TATALUI FAMILII LA O PORNIRE ASUPRA

Îndată cum s-au poroncit la o turburare a norodului, ca fieștecine cu domisticii săi să să ție de casa sa, să face fieștecare vinovat pornirii asupra, care iasă din casă fără de o pricină mare, și mai ales tatil casii, și ori cine ar fi cap unei familii, nețind el acasă pe oamenii săi, în căt a fi cu puțință./

32

§ 54

PEDEAPSA TATALUI CASII, A CAPULUI FAMELII
ACELORA CARE ÎNTRA CEAIA VREME
SĂ DEPĂRTEAZA DE ACASA

Pedeapsa tatălui casii sau a capului famelii este areștiu, dela o săptămînă pînă la o lună. Asăminea să să pedepsască și aceia care întraceia vreme să depărtează de acasă, macar de și nu or fi părtași turburării.

§ 55

PEDEAPSA CELORA CARE LA O TURBURARE
DIREGĂTORIULUI ȘI STRĂJII NU DAU ASCULTARE

Cel ce la turburare a norodului, cari din ce altă pricină să stîrnește, prin care să face o adunare de faptă de criminal, cînd n-ar asculta pe

33 diregătoriu sau pe strajă la poruncă, ca să să imprăște mulțimea, să
să pedepsască, după starea persoanei, cu areșt dela o săptămână pînă
la o lună, sau cu zăce pînă la doao zăci și cinci de beță./

§ 56

ACELORA CARE SĂ APUCĂ CU DIREGĂTORIU ȘI CU STRAJA DE SFADĂ SAU GILCEAVI

De s-ar fi apucat vinovatu la improtivirea sa, cu diregătoriu sau
cu straja de sfadă sau de gilceavă, atuncia este areșt greu de o lună,
care, după cererea împrejurărilor, să să iuțască.

§ 57

TIPARIU, VINZARE SAU ÎMULTIREA CĂRȚILOR SAU FIGURI TIPARITE ÎN ARAMĂ ÎMPROTIVA LEGILOR DE ȚANZURĂ

Următoarele întîmplări pentru țanzura cărților sînt călcări grele
de poliție :

Întîia întîmplare. Cînd un tîpograf sau neguțitori de cărți, o carte
întreagă sau scrisori nestătornice, sau file singurite, ori di ce cuprindere
vor fi, să vor tipări sau vor vinde, fără țanzură./

34

§ 58

PEDEAPSA

Pedeapsa aceștii călcări este, afară că i s-a împreștia tîpariu și ce
s-au tîpărit sau exămplariu a fi pierdut, întăiu, gloabă de bani, de
doaoă sute pînă la cinci sute de lei. A doaoa pi lingă gloaba de bani,
areșt dela una pînă la trei luni. A triia oară, să i să ia dreptatea a tîpări
și a vinde cărți. Această călcare să să socotească, după cuprindere
cărților și după numărul în care s-au publicăluit.

§ 59

VINZAREA SAU TIPARIU UNEI CĂRȚI NEPRIMITE

A doolea întîmplare. De ar tipări tipografu vro carte, care nici de
cum nus-au primit din țanzură, cînd vinde un neguțitori asăminea carte
în țări sau din afară o îmulțăște, sau întralt chip o aduce în curgere./

PEDEAPSA

De obște, îndată să să pedepsască această călcare, la întimplarea din tăiu, pi lângă pierderea exemplariurilor, cu o gloabă de doao sute pînă la cinci sute lei, și cu areștiu de o lună pînă la trei luni. A doaoa, încă și cu pierderea tipografii și cu neguțitorii de cărți.

§ 61

CIND IARĂ S-OR TIPĂRI LOCURI SAU CUVINTE
CE S-AU ȘTERS DE ȚÂNZURĂ SAU S-AU ADAOS CEVA

Această pedeapsă și atunci să să pue, cînd într-o samă de locuri sau cuvinte să vor șterge de țânzură, însă ce s-au șters, iară s-au tipărit, sau, cînd într-o scrisoare ce s-au țânzuruit, s-au schimbat înțelegerea prin adaogere sau prin ștergere.

§ 62

IUȚIMEA PEDEPSII

36 Cînd aceia ce, împotriva poroncii de țânzură tipărită sau vîndută carte, aduce stricăciune naravurilor bune, atunci/ să să pedepsască vinovatu nu numai cu pierderea tipografii și a neguțitorii de cărți, ce încă să să și osîndească ca un aducătoriu de stricăciune, după măsura cărților ce s-au dat la publică, cu areșt greu dela una pînă la șasă luni.

§ 63

CIND SĂ PREFACE ACEASTA CĂLCARE
ÎN FAPTĂ DE CRIMINAL

Cînd ar fi cuprinderea cărților ce s-au dat la publică, spre turburarea rînduelii și pîcii de obște așezată, atunci să prefacă călcarea în faptă de criminal, pentru care s-au hotărit pedeapsa în partea din tiu.

§ 64

PURTAREA CĂRȚILOR PI LA CASA, NEGUȚĂTORIA
POPRITA, TĂINUITĂ, A CĂRȚILOR ȘI ALTOR LUCRURI
TIPĂRITE. PEDEAPSA

A triilea întîmplare. Cel ce umblă cu cărți sau cu alte lucruri tipărite pi la casă, sau face neguțitorie, ori în ce chip, poprită și tăinuită,/

- 37 să fie pedeapsa de obște, pi lingă luarea cărților, areștiu de o lună. Dară fiind acele scrisori tipărite ce s-au dat afară în curgere, întracest chip poprite, să fie vinovatu, pi lingă luarea cărților, pedeapsit cu gloabă de doaoă sute pînă la cinci sute lei, și cu areștiu de trei luni. Și aducind cărțile stricăciune năravurilor, să fie pedeapsa pi lingă gloaba banilor, areșt greu dela o lună pînă la trei luni; de va fi vinovatu strein, trebuie să fie lipsit din toate țările moștenitoare, la întîmplările aceste dipe urmă, după împlinirea pedepsii.

§ 65

VESTIRI DE RUGĂCIUNI, STIHURI, ÎNȘTIINȚĂRI DE RĂZBOI, TILCUIRI, I PR. NE AVÎND SLOBOZĂNIE DELA STĂPÎNĂRIA

- 38 *Întîmplarea a patrălea.* Cînd vestește și vinde tipografu sau neguțitoriu, cărți de rugăciuni, stihuri, iscodituri, înștiințări de război, tilcuiri de asăminea țidule singurite, / ne avînd pentru fiește care întîmplare slobozanie dela stăpînire.

§ 66

PEDEAPSA ASUPRA TIPOGRAFULUI ȘI A NEGUȚITORIULUI DE CĂRȚI

Tipografu sau neguțitoriu de cărți, care caută această poroncă, să fie întîiu pedeapsit cu o gloabă de doaoă sute de lei, și cu areștiu de o lună; a doaoă să fie pedeapsa îndoită; a tria oară să i să ia neguțitoria sau tipariu; de ar cuprinde asăminea țiduli, înștiințări viclene și turburătoare despre trebile patrii, sau de ar fi spre stricăciunea năravurilor sau spre vrejbierea rînduelii și a lineștii de obște, atunci să va așăza pedeapsa, după §§ 26, 63.

§ 67

ASUPRA CELOR CE VESTESC

- 39 Ceia ce s-au întrebuintat la vestirea acestor țidule, să fie pedepsiți cu areștiu/ de trei zile, și la fieștecare pohtorirea călcării, câte cu doaozăci și cinci de beță.

§ 68

TOATE ACESTEA SĂ LĂȚASC ȘI LA FILILE CELE TIPARITE

Toate întâmplările de călcări pentru cărți, scrisori zburătoare, și țidule singurite să cuprind și la filele tipărite ori ce cuprindere ar avea, să se pedeapsă, după faptă și împrejurări, cu asemenea pedeapsă.

§ 69

TIPOGRAFIE PE ASCUNS SAU ȘURUB DE TIPAR
CU SLOVE. PEDEAPSA

De ar ține cineva dugheană de tipografie pe ascuns, sau șurub de tipariu cu slove, să fie călcătoriu pedepsit, și lângă pierderea tuturor uneltelor de tipari, cu o gloabă de cinci sute lei, și, de s-ar dovedi că din asemenea tipografie ținută au ieșit la publică o carte sau o scrisoare zburătoare, să se așeze încă și pedeapsa ce s-au hotărât supt §§ 62 și 63./

40

§ 70

ADĂMINIREA SPRE BEJĂNIE. PEDEAPSA

Cel ce cu această triabă să cuprindă, de adăminește supuși a staturilor acestora, spre bejănie în țări streine, să fie pedepsit cu arestiu dela o lună până la șase luni. De este făcătoriu strein, să se adăogă în hotărâre izgonirea din toate țările moștenitoare, după ce s-a împlinit pedeapsa.

§ 71

RĂZVRĂTIREA ȚĂRANILOR ASUPRA
STĂPINĂRIILOR SALE. PEDEAPSA

41 Cel ce ispitește a invita pe podanii asupra stăpînărilor prin hulă sau ocară, și a îndemna spre jalobe ne întemeete, să se pedeapsă ca un răzvrățitoriu asupra stăpînării, cu un arestiu până la trei luni. De ar fi strins el iscălituri sau bani, pentru potrivirea, atunci trebuie să fie pedepsit, după viclenia scrisorilor, și după/ atingerea cuvintelor, cu iuime areștiului prin *post* și *bătae*, sau cu lucru public, și poate să fie făcătoriu de asemenea scrisoare îngreunată după împrejurări, și primejdia dentracel loc și din toată țara, ba încă fiind el străin, și din toate țările moștenitoare alungat.

FLOAREA / DARURILOR / FOARTE FOLOSITOARE
 FIEȘTE CARUIA / CREȘTIN, ATÎTA SUFLETEȘTE, /
 CÎT ȘI TRUPEȘTE. / ACUM A DOOA OARĂ TIPĂRI-
 TĂ ROMÂNEȘTE / ÎN ZILELE / ÎNĂLȚATULUI ÎM-
 PĂRATULUI NOSTRU / FRANȚISCUȘ AL DOILEA. /
 FIIND GUBERNĂTOR EXTELENȚIIA SA / GROF
 BANFI GHEORGHIE / CU BLAGOSLOVENIA PREA
 CINSTITULUI / CONZISTORIUM NE UNIT DIN
 MARE PRINȚIPATUL ARDEALULUI. / CU TOATĂ
 CHELTUIALA DUMNEALOR FRAȚILOR CONST. ȘI
 IOANN BOGHICI. / ÎN PRIVILEGHIIATA TYPOGRA-
 FIE DIN / BRAȘOV. / PRIN TYPOGRAFUL IOANN
 HENNING. / 1807. * /

PREDOSLOVIE CĂTRĂ PRAVOSLAVNICII CETITORI

Aflind această carte, ce să chiamă *Floarea Darurilor*, după grecește pre limba românească întoarsă, typărită din vechi în Sneagov, încă și înalte limbi să află iarăși typărită, însă românește foarte arar și în puține locuri să află, pentru carea îndată am făcut cerere către domnealor fraților de bun neam născuți chyrii Constantin și Ioann Boghici, rugîndu-i să bine voiască a porunci ca în typografiia domnealor, încredințată a să typări/ această folositoare carte, carii ca niște râvnitori și pofitori sporiului și binelui și folosinței cei sufletești și trupești ai obștescului bine, cu bucurie și cu dragoste prin îngăduință. Tensúra și slobozeniia înaltei stăpîniri, fără prelungire au lăsat a să typări. Dintru carea fiește care pravoslavnic creștin și cetitori, atîta sufletește cît și trupește, a să îndulci cu această ne prețuită doftorie, cu dovedire din dumnezeiasca scriptură, și a tuturor dascalilor și filosofilor politicești, căci fiește care cap din aceste 35 de capete întrinsa aflătoare, are învățătură mai întii moralicească, al doilea filosoficească, și al treilea istoricească, din carea fiește care/ doftoriia și nectarul (adecă dulceața ne prețuită), atîta sufletește cît și trupește poate a să folosi și a suge, și vindecare patimilor sale a dobîndi; căci, după cum la boale, osebite doftorii și leacuri sînt orînduite a să întrebuița, așa și la această carte, în fiește care cap, osebite folosuri și tămăduiri ale patimilor să află, numai cel ce cetește să fie cu luare aminte și să urmeze învățăturii și sfătuirii întru dînsa cu îndestulare așezate, ca albina carea zboară cu mare osteneală și cu sănătoasă înțelepciune și luare aminte, preste cîmpuri și livezi și grădini, din floare în floare, agonisește eiș, hrană folositoare, alegînd numa i cele mai bune flori, care sînt spre întrebuițarea / ei cea cu folos, pre carea toți cei înțelepți o aduc înainte, în învățăturile sale, pentru pildă, ca și noi să urmăm bărbăției cei cu înțelepciune și cu mare osteneală a ei, adecă: a ne osîndui și sili, în toată viața noastră, ca să facem a pururea acel feliu de fapte care sînt spre cîntea, lauda și folosul nostru și următorilor noștri, împlinind tot deauna, cu tot sufletul nostru, po-

* În -8 mic, de 4 foi, 173 pagini

runca lui Dumnezeu, carea zice : să iubești pre Domnul Dumnezeuul tău, din toată inima ta, și pre vecinul tău, ca însuși pre tine, cătră care cale și această mică carte ce să cheamă *Floarea Darurilor*, ne va povățui, ca să putem cu lesnire a dobîndi mai sus pomenitul folos, numai să urmăm / și să împlinim cu fapta învățătura întrînsa cuprinzătoare.

Dirept aceia, cuprindeți-o pre această mică, cu bun miros, *Floare*, în sînul dragostei cei creștinești, ca prin cetire, îndeletnicindu-vă și cu fapta a urma și împlini învățătura cea adevărată a ei, să vă împărtășiți rodului și dulcelui miros (atîta sufletesc, cît și trupesc), carele din trînsa veți culege, întru blagoslovenia trupească și fericirea vecinică sufletească.

Al tuturor smerit plecat Ieréi Ioann Stefanovici Pároh bisericii din Bólgarseg Brașovului./

1

CAP 1

PENTRU DRAGOSTE

- Dragostea și vrerea cea bună și facerea de bucurie și prieteșugul, toate sînt un lucru, precum zic bogoslóvii bisericii și mai vîrtos Achinátul Thoma, în cartea bogosloviei lui. Dirept aceasta, sămnează-o și socotește preste tot, că cea din tíiu pricină a dragostei este cunoștința, precum grăește și Sfîntul Avgustin, că nimenea nu poate să iubească vre un lucru, deaca mai nainte nu-l va cunoaște, și aceasta să face dela cele 5 simțiri ale trupului, adecă din vederea ochilor, din auzirea urechilor, 2 din mirosirea nărilor, din gustarea gurii și din pipăirea / mîinilor. Și intracest chip este cunoștința.

- Cea din tíi, a dragostei, și mai multă să face din vederea ochilor. Pre cum o tilcuește și filosoful, că cea din tíiu poftă a oamenilor să începe dintru o pricină ca aceasta, adecă : din cunoștință, după aceasta să îndeamnă și purcede aducerea aminte, și vine întru poftire, și să pornește pofa inimii și să dorește ca să aibă acel lucru carele pofteste. Și această dorire să face dintru o nădejde carea nădăjduește ca să aibă pre acel lucru, carele îl pofteste. Și aceasta este a dragostei și răcăcina ei, și este și temeiu mare, întru toate darurile, precum serie și filosoful, și Achinatul Thomà arată. Pentru că nici o bunătate nu poate ca să să 3 facă fără de dragoste, și toate / au începătura dela dînsa, și cela ce va vrea să cunoască darul de cătră greșală, să caute să vază aceala carea va să facă, oare purcede din darul dragostei, au ba ? și intraceasta va cunoaște adevărul, și aceasta poate ca să o cunoască fiește carele, la arătare cu socoteală bună, ca să vază bine tocmelele bunătății și ale greșalei. Deci, dragostea aceasta poate să-o asemene neștine unui pasări ce-i zic caladrinón, care are această fire întru sine, că deaca o aduc înainte bólnavului, și este ca să moară de acea boală, întoarce capul ei și nu-l vede, iară deacă este ca să se scoale bólnavul, îl vede și toată boala ese din trînsul. Așa face și darul dragostei, nu vede spre nici o greșală, ce 4 pururea / să scîrbește de fiește care lucru necuvios, ce rămîne cu darul

și cu binele, și tot de-a una intră întru toată inima cea blagorodnică, precum fac și pasările întru înfrunzirea pădurilor, și-ș arată bucuria lor, și pre cum face lumina, cît mai mult o pui la întunec, atîta mai mult luminează, așa și darul dragostei cei adevărate, să cunoaște mai mult spre împotrivire, și, pre cum zice Sfîntul Avgustin, cum să cade ca să fie rînduiala întru dragoste, pentru că omul va să iubească întîiu pre Dumnezeu, mai presus de cît toate, și a doa pre aprcapele său, ca însuș pre sine, și a treia, să iubească pre părinții lui și și pre toți camenii lui, după aceasta, pre cei de părinți cunoscuți și vecinii luiși, pre fiește

- 5 carele, pre cum să cade, iară mai mult trebuiește ca să iubească / pre cei buni, de cît pre cei răi, pentru că și pre cei răi să cade să-i iubim, iară nu greșalele lor, precum au zis Sfîntul Avgustin, drept aceasta întîiu voiș să tilcuiesc pentru dragostea lui Dumnezeu, de vreme ce este mai desupra de toate, și după aceasta voiș să tilcuiesc pentru dragostea părinților, apoi pentru a priiatinilor, decii pentru dragostea muerilor.

Dragostea lui Dumnezeu, care să chiamă sufletească, vine din doao daruri, adecă din credință și din nădejde, pentru că nimenea nu poate ca să aibă dragostea lui Dumnezeu, deaca nu va avea credință și nădejde în Dumnezeu, ca să ia bucuria cea vecinică, și dintru aceste doao daruri să naște oare care lucru în suflet, și poștește ca să intre în dragostea lui Dumnezeu, / ca darul Duhului Sfînt, și spre aceasta vorovind

- 6 Solomon au zis : „Eu, Solomon, împăratul Ierusalimului, puseiu în inima mea ca să cerc să află adevărul, pre cum place lui Dumnezeu, și săvirșirea tuturor lucrurilor lumii. Drept aceasta am zidit casă și polăți, am sădit vii, pomi de tot feliul de rod, carele s-au născut în lume, avut-am dobitoace mulțime nenumărată, avut-am și mulțime de bani, și nume mare de cătră supușii miei robi, și de cătră roabe, și am avut și jucători și zicători, și oameni de tot feliul, și făcea cinstea cea mai mare care ar fi fost în lume, avut-am și învățătură mai multă decît toți oamenii lumii, și n-au fost nici un lucru, carele să-l fiu poftit, și
- 7 să nu-l fiu avut să mă satur, și / cînd eu m-am întors la ceaia carea am făcut, și spre nevoințele, întru carele m-am nevoit în zalúdul, am văzut întracestea, întru toate lucrurile, nenorociri și răutăți deșarte, și nici spre un lucru n-au fost de a mă răzima, fără numai spre dragostea lui Dumnezeu, și întru slujirea lui, și-l rugaiu pre el, ca să-m dea dragostea lui“.

Sfîntul Pavel au zis : „Înțelepția lumii aceștia este nebulie la Dumnezeu. Deci, cel ce știe mai mult, acela știe mai puțin“.

Aristotel au zis : „Gol m-am născut în lumea aceasta, și cu năpăști, și la sfîrșit văzuu că nu sînt nimic“.

- Sfîntul Avgustin au zis : „Tu, carele cauți ca să aibi pace, este-ți voia să-ți spui să-o afli ? Întărește-ți / dragostea ta în dragostea lui Dumnezeu, iară nu în ticăloșiile lumii aceștia, pentru căci bine poate ca să știe fiește carele, că nimenea nu poate să fie mai mare, deacă nu va fi altul mai mic, nici va putea ca să fie cinstit, deaca altul nu va fi fără de cinste. Nici poate ca să fie bogat, deaca altul nu va fi sărac. Deci, este făcut ca o masă mare, cu un peșchîr mic. Și unul o trage înaintea lui, și descopere pre soția lui. Drept aceasta, cel ce-ș pune
- 8

dragostea lui în lumea aceasta, de multe ori pate rău. Pentru căci în lume sînt nenorociri, iară cel ce iubește pre Dumnezeu, pururea petrece bucurîndu-se^a.

- 9 A doa dragoste, carea să chiamă a rudeniilor, să naște dintro pornire firească a sufletului, și aduce pre oameni ca să iubească pre / rude-
niile lor, precum ne învață și firea.

Zis-au Isaiia prorocul: „Nu te încredința acelor carii nu-ș iubesc rudele lor, pentru că cel ce nu-ș iubește lucrurile lui, nici odinioară nu va iubi pre altul“.

Solomon au zis: „Toate apele es din mare, și iarăș să întorc, și toate trupurile din pămînt s-au născut și iarăși toate în pămînt să întorc, și cunoscînd patimile cele rele ale lumii, mai mult fericesc pre cei morți, decît pre cei vii“.

- 10 A treia dragoste, carea să chiamă prietenia sau însoțirea, carea este ca să voiască amîndoao părțile un lucru vrednic și cinstit, să să unească și întemeieze pre o bună unire a vieții, să poftesc unii ca să se unească împreună. Și lucrul / dragostei aceștia vine din trei lucruri, cea din
tîiu este omului dela binele carele pofteste sau așteaptă ca să aibă dela priiatenul lui; drept aceasta îl iubește, iară nu pentru alta, și această dragoste este strîmbă, și aceștia nu poate neștine să zică dragoste.

- 11 A doao este cînd are mult bine priiatinul lui, pentru carele pofteste ca să petreacă bine cu priiatinul lui, și aceste doao daruri ale dragostei sînt bune și vrednice și pline de bucurie. Și această dragoste, precum o arată Achinatul Thoma, intră în patru lucruri, să iubească priiatenul său cu inimă curată, să-i facă aceeaia carea-i place, să socotească să nu facă aceeaia carea nu-i place, și pentru paguba lui. Priiatenul să câștigă
din trei lucruri, să-l cinstești înaintea lui, / să-l lauzi în dosul lui, și să-i slujești la treaba lui.

Solomon au zis: „Priiatenul credincios nu este marfă, să-l cumperi“.

Oviddie au zis: „La norocire mulți priiateni, vei afla^a, iară la vreme de nevoie vei să te afli sîngur“.

Tullie au zis: „De ar fi mers omul la ceriu, și să fie văzut darul și frumusețea lui Dumnezeu, și lumina soarelui și a lunii și a stelelor, și cele lalte bucurii ale ceriului, și atunce să se întoarcă pre pămînt, nimic i s-ari fi părut toate alte frumuseți, de ar fi avut acela vre un om să i le tălcuiască“.

Platon au zis: „Mai nainte până nu iubești pre priiatenul tău, ispitește-l, și deacă îl vei ispiti, iubește-l pre el cu inimă curată“ /.

- 12 Decréton au zis: „Prietenia, carea să face cu un om rău, nu poate să fie fără de bănuială“.

A patra dragoste, carea să chiamă de obște poftă, este în trei lucruri, cea din tîiu este dragostea răutății și a vicleniei, adecă cînd iubește bărbatul pre muiare pentru care carea poftă, carea va să aibă dela dinsa, iară nu pentru alt ceva; și aceasta o fac cei mai mulți oameni.

^a Oviddie este poetul latin Ovidius. Versurile se mai cunosc încă în original; fac parte din antologia minimală de proverbe a omului instruit. Sună: *Dum felix eris, multos numerabis amicos*.

Și pofta unii dragoste ca aceștia, este toată într-o poftă trupului, precum o dovedește și Achinatul Thoma. Pentru că nimenea nu iubește pre vre un om sau alt lucru, fără numai pentru care carele bine ce nădăjduiește ca să aibă, și de multe ori este rău și lui i să pare a fi bine. Deci, toată dragostea va să fie cu pofta trupului sau a minții. Și a trupului vine dela / 5 semne, precum am mai zis, iar a minții, după umblarea ei împrejur, și este cu mult mai mare pofta minții, de cât a trupului, și din pofta trupului aceeaia a apropierii este cea mai mare, precum o arată și Achinatul Thoma. Deci, pofta trupului, carea nu-i ajunge pofta minții, ce lasă dragoste pentru dragoste, ca un lucru carele alta nu grijește, fără numai pofta lui, nevăzînd alt cevași fără numai pofta muerii carea iubește, numai de ar putea să-și plinească pofta lui, precum fac și dobitoacele, drept aceasta nu poate neștine să-i zică dragoste.

13 Aristotel au zis : „Dragostea alta nu este, fără numai ca să voești omului pre care-l iubești, ca să aibă bine. / Iară cel ce iubește pre altul pentru binele, carele nădăjduiește ca să aibă dela dînsul, iară nu întralt chip, acela nu-l iubește, că nu-i va bine aceluia, ci-ș va binele său.”

Socrát au zis : „Nici o slujire mai mare nu este decît ca să fie neștine slugă dragostei”.

14 Plátón au zis : „Dragostea ochi n-are, drept aceeaia, aceștea, carii îndrăgesc rău, este mai bine ca să le zică orbi, după pravile, și nebuni lucrători, pentru că de-a pururea stau în frică și în grije, și adevărat este că dragostea cea vicleană nu are darul dragostei, ce este păcatul vicleniei”.

Ceaia laltă dragoste, care este firească, nu este într-o puterea oamenilor, ce este oare care lucru firesc, și trage ca să iubească lucrurile cele asemenea. /

15 Achinatul Thoma au zis : „Pre tot omul din lume îl trage firea ca să iubească aceeaia care este asemenea lui, sau de o vîrstă sau de o fire, sau de un obicei, sau de o rînduială, și alt cevași nu vede, și aceasta să-o cunoști dela pasări și dela dobitoace, carele n-au altă poftă a minții, fără cât toate să amestecă, și poftesc ca să fie împreună, fără nici o poftă a trupului, și nu este nici o făptură în lume, carea să nu poftască firește pre cel asemenea luiși”.

Aristotel au zis : „Cum toți oamenii, carii s-au născut supt o planetă, oare care lucru firesc este ca să iubească și să poftască să se apropie împreună, decît aceia carii s-au născut supt alte planete. Drept 16 aceasta i să pare fiește căruia bine și frumuseți, ca să / iubească toate lucrurile, carele sînt asemenea lui, numai să nu-l ducă la pagubă nici cum ; iară este : cînd toți meșterii să iubesc împreună pentru asămănarea meșteșugurilor, iară mai mulți grăesc rău unul de altul pentru pizmuirea dobîndei, și pentru un lucru ca acesta, cel trufăș pururea are pizmă spre altul”.

Tullie au zis : „Dragostea cea curată nu este alta, fără numai ca să iubește pre toți, nu de silă, nici de frică, nici pentru binele carele nădăjduiești ca să aibi dela acela, numai ca să aibi dragostea minții spre dînsul”.

Platon au zis : „Voea-ț este ție ca să vezi cine e ție asemenea ?
17 Caută cine te iubește fără de pricină. Pentru că dela muiare iase oare
carele dar al dragostei, sînt gata ca să fiu / spre socotirea lor, spre
fiește carele ce grăește rău pentru dîsele, și bine. Întîiu, voiui să caut
oare carele faceri ale înțelepților, carii au grăit bine pentru dîsele,
decii, ale acelora carii au zis și au grăit rău pentru dîsele, și mai apoi,
să puii scripturile împreună, și dau adevărată dezlegare și să tai lim-
bile care le grăesc rău. Aceia carii au grăit bine pentru mueri sînt
aceștea :

Solomon au zis : „Cel ce au căștigat muiare bună, au căștigat bine
și bucurie, și cel ce gonește pre muiarea cea bună, gonește binele dela
sine“.

Încă au mai zis că muiarea cea bună este cunună bărbatului ei,
cinstei casei și Dumnezeu trimite bogățiile pentru muiarea cea bună. /
18 Încă muiarea cea înțeleaptă, ridică casa, iară cea nebună o pustiește.
Dirept aceasta, precum omul n-ar fi putut trăi fără cele 4 stihii,
așa și fără muiare. Dirept aceasta, poate să o aibă pre dînsa, a cincea
stihie. Iară cîți zic rău pentru mueri sînt aceștea :

Solomon au zis : „Precum nu este altă răutate mai mare decît aceaia
a șarpelui, așa nu este mai multă răutate decît a muerii.

Încă mai bine să stai cu leii și cu bălaurii, de cît să sezi cu muiarea
rea ; încă din muiare au ieșit păcatul cel din tîiu, și pentru aceasta toți
murim.

Solomon au zis : „Dintro mie de bărbați, eu am aflat pre mulți
buni, iară dintro mie de mueri, n-am aflat nici una bună“.

19 Încă zice : „nu așa, cu muerile, pentru că din pînză să face molia,
iară din muiarea cea rea răutatea“.

Încă : „mai bună este răutatea bărbatului decît bunătatea muerii“,
încă : „de ar fi fost domnia la dînsa, ar fi fost împrotivnică bărbatului
ei“.

Zis-au un înțelept : „Trei lucruri gonesc pre om din casă : fumul,
picătura și muiarea rea“.

Ippocrat zise unii mueri ce purta foc : „Iată, foc poartă pre foc,
și mai mult arde muiarea decît focul“.

Și dezlegarea cea adevărată este ca să îndreptezi cuvintele acestea,
pentru că cea împrotiva muerilor au fost Evva, carea au păgubit,
iară împrotiva ei au fost Fecioara Mariia carea au dobîndit. /

20 Deci cîți au grăit bine pentru dîsele, au grăit pentru cele bune,
iară cîți au grăit rău, au grăit pentru cele rele.

Și, spre aceasta, poate să vază fiește carele curat, deacă va vedea
bine pricinile acestea, și a iavea va vedea cum să imponcișază într-
aceaia, carea au zis Solomon, adecă că n-au văzut nici odinioară vreo
muiare bună, și nu poate ca să fie, sau mai nainte de dînsul, au pre urmă,
ca să nu să fie născut multe de acele bune, care lucruri nu trebuiește ca
să le spunem, pentru că sînt arătate ; numai socotesc cum cînd au scris
el aceasta, au fost mînios, că spun în legea cea veche, cînd au fost Solomon
înaintea tîmplei bisericii idolești, îndrăgi pre o muiare închinătoare de

21 idoli, și pentru multa dragoste, carea avea spre / dînsa, îl făcu de să

lepădă de Dumnezeu și să închină idolilor, și spre atîta îl aduse, cît l-au îmbrăcat cu haine muerești, și-l făcu de toarsă cu furca, și-l purta pre unde vrea ia, ca cum ar fi fost un copil mic; drept aceasta au zis din minia lui, că n-au văzut nici o muiare bună.

Iară, de altă parte, cel ce va vrea să vadă bine răutățile, carele fac muerile, puține sînt împotriva aceloră, carele fac bărbații.

- Încă întru pofta cea trupească, mai mult are tinere muiarea decît bărbatul, pentru căci carele călugăr, sau carele sihastru ar fi fost acela, carele să fie atîta de bine, să vadă un lucru frumos, spre pofta lui, ca muerile, cînd acelea văd pre bărbați? Adevărat pare-mi-să că nu s-ar 22 fi aflat nici unul. / Pentru aceasta văz eu că aceia, carii grăesc rău de muiari, pierde o tăcere frumoasă.

- Și pentru dragostea aceasta, spun la istoriile Romei că împăratul Dionisie au vrut să taie capul unii mueri, anume Fisoghia. Iară ia și-au cerșut soroc pînă în 8 zile, pentru ca să meargă la casa ei să-și înderepteze lucrurile ei. Și îndată împăratul zice bucuros să-i dea acel soroc, deaca-ș va găsi pre cineva să-o ia în cheazășie, și, deaca nu va veni, să-i ia munca acela. Iară Thisoghia porunci unui tînăr ce-l chema Ammôn, carele o iubiă întru toate lucrurile lumii, și acela stătu chezaș pentru Fisoghia, pentru capul ei, deaca nu să va întoarce ia pînă la acel soroc, să-i taie capul lui, iară Fisoghia să duse la casa ei, să-și înderepteze lucrurile ei, 23 și apropiindu-se sorocul, / fiește care om îl ridea pentru nebuneasca cheazășie, carea au făcut, iară el nu să temu nimica, atîta pentru căce era iubit cu Fisoghia, însă la sfîrșitul sorocului să întoarse Fisoghia, pre cum să prinsese ia, pentru dragostea lui Ammon; atuncea împăratul, deaca văzu o dragoste de săvîrșit ca aceasta, carea avea unul cătră altul, îi ertă moartea, ca să nu piară o dragoste de săvîrșit ca aceasta. / ...

34

CAP 5

PENTRU PACE

Pacea este, precum au zis Sfîntul Bernárd, curățirea minții, blîndețea sufletului, dulceața inimii, odihna vieții, lungimea prieteniei și soția dragostei. Și poți ca să asemeni pacea unui dobitoc căruia-i zic căstorhi, carele știe, din firea lui, pentru ce-l vîncează, adecă pentru boășele lui, carele trebuesc la oare carele tîmăduiri, de le este de treabă, și deacă nu poate el să fugă, le apucă cu dinții lui, și le scoate pentru ca să le ia vînătorii, iar el să rămîie în pace.

Sfîntul Isidôr au zis: „Cel ce viețuește în pace, viețuește adevărat, și nici odinioară nu poate să se vatăme“.

- 35 Isaiia au zis: „Oamenii cei făcători / de rău nu-și aduc aminte nici odinioară ca să aibă pace“.

Barbarig au zis: „Pacea este preste toate bogățiile și măririle lumii aceștia“.

Platon au zis: „Aibi dragoste cu bunătățile, iar cu răutățile aibi războiu“.

Tulie au zis : „Cînd doi vrăjmași sînt asemenea, și într-o putere, atunci este bine ca să aibă pace, pentru că unul nu poate să stăpînească pre altul, și așa nu să vor mai îndrepta ca să se tocmească, fără de pace“.

Aristotel au zis : „Cel ce cunoaște pacea, nu-și va aduce aminte nici odinioară de sfadă“.

- Pentru pace tălcuesc, în istoriile Romei, că au fost un om mare
- 36 de-l chema Ippólit, și el avea războiul cu / alt om mare și tare, pre carele îl chiea Listighie, pentru că acela au ucis pre tatăl său, într-o amestecarea războiului ; și văzînd Ippolit răul norodului lui, să sculă într-o noapte și să duse în cetatea vrăjmașului său, și strigă la poartă și zise : „Deșchide-mi, că eu sînt, Ippolit, iară străjarii să mirară, și îndată alergară la domnul lor, la Listighie, iară el, cît auzi că este sîngur și fără arme, porunci să descue, și, deaca întră, alergă și îmbrățișă pre vrăjmașul lui, și zise : „O, dulcele meu frate, eu ceiu ertăciune dela tine de orice ți-am greșit, că eu te ert de or ce ai făcut, pentru că eu mai bine poftesc pre dumneta de cît pre acei robi ai miei“, și îndată Listighie
- 37 puse un ștreang în grumazii lui, și căzu la picioarele lui / Ippolit plîngînd, și făcură liúbov, și după aceeaia nu să mai aflară alți frați ca să se iubească ca dînșii./...

PACATUL STRIMBĂȚII

Strimbătatea, carea este păcatul împotriva darului dreptății, după cum zice Macróvie, este ca să judece strimb, și aceasta este adevărată strimbătate, și este în multe feluri.

Cea din tîiu este ca să omori pre cîneva fără dreptate, și aceasta să cheamă ucidere.

A dooa este a sudui pre cineva, și aceasta să cheamă suduire. A treia este ca să silești pre cineva cu de-a sila să facă céva, și aceasta să cheamă silă.

A patra este ca să păgubești lucrul cuiva, și aceasta să cheamă pagubă.

A cincea este ca să iai cuiva cevași pre ascuns, și aceasta să cheamă furțișag. /

- 91 A șasea este ca să iai cu de-a sila cevași, și aceasta să cheamă răpire.

Și poți să asemeni nedreptatea pre diavolul, pentru că nici odinioară nu are nici o dreptate întru sine, ce face pururea rău întraceia carii îi slujesc.

Solomon au zis : „Nu judeca pre altul fără de vină, ca și tu să nu fii judecat“.

Încă din patru lucruri să schimbă așezămînturile cetăților, și a patra nu să mai poate ținea :

Cea din tîiu, cînd stăpînește sluga ;

- A dooa, cînd cel nebun să socotește în loc de înțelept;
 A treia, cînd bărbatul cu muiarea sînt în vrajbă;
 A patra, cînd roaba este moștenitoare stăpînei ei.
- 92 Seneca au zis: „Patru păcate sînt, / carele strigă judecată înaintea lui Dumnezeu:
 Răul, carele faci celui ne vinovat;
 Zăcerea cu bărbat;
 Înșălarea robului ca să-i iai osteneala lui, și
 Făcătoriul nedreptății“.
- Aristotel au zis: „Socotește ca să nu verși sîngele omului fără dreptate, pentru că ceriul strigă înaintea lui Dumnezeu, de zice: „Doamne, robul va să-ț fie asemenea ție“.
- Solomon au zis: „A vărsa sîngele altuia, și a opri simbria robului, tot una este“.
- Încă: „cel ce face groapă ca să bage pre altul, cade el întrînsa“.
- Încă: „cel ce răstogolește piatra, o întoarce cătră el“.
- Încă: „cel ce apucă șarpele de coadă, îl mușcă pre el“.
- 93 Sedechie Proroc au zis: „Omul, carele strînge bani fără dreptate, și-i îngroapă, ținerea lui nu-i va crește, nici îi va ținea în pămînt“.
- Avgustin au zis: „Aceaia este dăruire, carea se dă de voe, iară aceaia carea să dă fără voe, nu este dăruire, ce este năpăstuire“.
- Lóghin au zis: „Cel ce face rău altuia, însuși el va afla, și nu va ști de unde i-au venit“.
- Pentru ne dreptatea scrie la otăcinic, că diavolul ș-au adus aminte întro zi ca să ia muiare, să facă fete, să le mărite, și pre ginerii lui să-i ducă în muncă împreună cu dînsul, deci, luă pre ne dreptatea muiare, și făcu șapte fete, și cea dintîiu era truția, și o mărită după oamenii cei mari.
- 94 A dooa era scumpetea și pre / aceaia o mărită după norodul cel de obște.
- A treia era înșelăciunea, și o mărită după țărani.
- A patra era pîzma, și o mărită după meșteri.
- A cincea era fățăriia, și o mărită după cei bisericеști.
- A șasea era înălțarea, și o trimise în mueri.
- A șaptea era curvia și aceasta nu vru să o mărite, ci o ținu în casa lui, și cărui om îi trebuiește curvia, merge în casa lui de-o află, și este ginerele cel mai moștenitoriu./ ...

DARUL ÎNȚELEPTIEI SMERITE

Înțeleptia smerită, pre cum au zis Loghin, este ca să înfrînezi poftele sufletului, cum se cade, ce, nu iarăși atîta de mult ca să cază omul în păcat.

Drept aceasta, zice Sfîntul Andrónic, să se înfrîneze omul mai mult de cît să cade, nu este bine.

Înțeleptia smerită este de multe feliuri:

- Întîi este ca să te arăți **pururea** mai mic decît alții;
 A dooa este ca să te arăți cu bine **spre tot omul**, pre cum trebuiește.
 138 A treia este ca să crezi că / nevoești mai puțin decît aceaia carea
 poți.
 A patra este ca să crezi că nu ești vrednic întru toate lucrurile.
 A cincea este ca să te temi de cîte lucruri sînt a te teme.
 Din smerenie să solesc 4 daruri:
 Cel din tîiu este cîntea, adecă cîntești pre alții.
 Al doilea este închinăciunea, ca să te închini celor mai mari ai tăi.
 Al treilea, ca să te pleci acelor carii stăpînesc.
 Al patrulea, ca să plătești acelor carii ți-au făcut bine, și ți-au
 lucrat.
 Și poți să asemeni smerenția pre miel, carele este mai smerit do-
 bitoc din cîte sînt în lume, și toate le rabdă, ori ce-i fac, alergînd la fiește
 139 carele. Și, drept / aceasta, să află scris în dumnezeiasca Scriptură,
 că să închipuește lui Hs., pentru răbdare.
 Solomon au zis: „De te-ar face neștine împărat lui, nu te înălța
 foarte, ce arată sfîrșitul cătră dînsul, pentru ca să te arăți domn **spre**
 lucrurile tale, pentru tine.“
 Iisus Siráh au zis: „Nu căuta lucruri mai înalte decît tine, și nu
 cerca lucruri mai mari decît tine“.
 Încă cît ești de mai mare, atîta te mai smerește, în lucrurile tale,
 că la sfîrșit vei afla dar;
 Hs. au zis: „Tot cel ce să înălță, să va smeri, iară cel ce să smerește,
 să va înălța“.
 Sfîntul Petru au zis: „Dumnezeu osîndește pre cei trufași, iară
 smeriților le dă dar“.
 Sfîntul Ieroným au zis: „Darul nu vine din mărime, ci din sme-
 renie. /“
 140 Aristótel au zis: Vei să vezi și să cunoști pre om, fă-l ca să aibă
 domnie, că omul cel rău într-acel ceas să înălță, iară cel bun mai
 mult să smerește“.
 Sfîntul Loghîn au zis: „Precum pasările, care zboară la înălțime,
 însuși strîng penele lor, așa trebuiaște să se smerească ori carele va să
 ajungă la așăzămînt mare“.
 Aristotel au zis: „Silește de cîntește pre altul, că cîntea este a
 celuia carele o face“
 Séneca au zis: „Nu lăuda pre neștine, înaintea lui, nici îl huli în
 dosul lui“.
 Socrat au zis: „Cîntea cea veche nu pîiare, și de nu ți-o răsplătește
 acela căruia o faci, altul să va afla de ți-o va răsplăti vrednic.“
 Solomon au zis: „Smerește-ți sufletul tău la Dumnezeu, și la
 141 domnii / cei mari capul tău, și¹ în glasul norodului pleacă urechea ta.
 Caton au zis: „Dă loc celui mai mare decît tine“. ... /

¹ La rugăciune

OGLINDĂ / ARĂTATĂ / OMULUI ÎNTELEPT, / CA-
 REA / CUPRINDE ÎN SINE VECHILE ÎNTÎMPLĂRI /
 CU PILDĂ ADUSĂ, / CUMU-I DE LIPSA OMULUI A
 SE CUNOAȘTE / ȘI / CELUI DE APROAPE ÎNGĂDU-
 IT A FI DIN / ÎNTELEPCIUNEA SA. / SCRISU-S-AU
 NEAMULUI / PENTRU MERGEREA ÎNAINTE, / PRIN
 / NICOLAE HÓRGA / ALMINTRILE POPOVICI /
 GRECO NE UNITEI LEGI PAROHUL SELEUȘULUI / ÎN
 SLĂVITĂ VARMEGHIA ARADULUI / ANNUL DELA
 HS. 1801. / LA BUDA / ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE
 A UNIVERSITĂȚII / UNGUREȘTI. ANUL 1807. * /

ÎNAINTE CUVINTARE

Însămânind aceasta, cumcă neamul nostru cel românesc, carele cu bulgărima ungurească la o însoțire întru olaltă, înălțatului oblăduitoriu, încoronatului împărat Franțisc I-lea, domnului nostru și prea lăudatului marelui părinte, nedespărțit bunătăților îndăluitoriu, așijderea mergerilor înainte poftitoriu, de împreună milostivitoarelor orindueli gînditoriu, și însuși plinitori, și eu, despre o pildă, cu sîrguință fiind iubitului mieu neam spre hăsnuire și netezire aceștiași izvodite omeneshi trebuincioase *Oglinzi*, sau, despre o parte, cu adevărat credincioasă omului învățat cărticică, spre aceasta săvîrșire afară vadin-du-o, o-am poftit, ca acum, după înălțatele / milostivitoarele orindueli, prin mijlocirea fericitelor *toleranții*, aceste învățături pămîntști sugătorilor celor mici m-ași strădui, prin învățături folositoare, după cum s-au alcătuit, în limba românească a le da, pentru agonisirea înțelepciunii și a bunei priceperi, ba încă și fraților parohiilnicilor preoți, carii afară de maternica sa limbă nu știu, foarte-i de folos, fiind culeasă din mai multe limbi, cu a mea puțină osteneală adunîndu-o românește, întocma ca și albina cea mică din multe flori stringe miiare, spre dulceața la tot trupul ... /

Fiind că, cu adevărat, acest neam, adecă românii, cu învățătura nu iaste pătruns, dară de s-ar deda pre încet, după cum înălțatul împăratul nostru pofteste, cu adevărat în urmarea altor neamuri, cu toate învățăturile ar fi împodobit, și mergeria cătră fericire ș-ar îndrepta, îngăduitori cu inima, după cele trebuincioase ar fi, la meșteșug deprinzători, la neguțătorii ispititori, și la cătânșag credincioși; și ori carele s-ar învăli în ceva deregătorie, el, în cit îi slujește firea, / întra tîta își face datorința, tocma de-i și plugariu, dar tot își înțelege meșteșugul său); atîta cit nu s-ar rădica mai curînd oameni pricepuți de cit dintru ei, ar putea trăi ca macar cine dintru alt neam, că românii adevărat dela Roma își trag numele său și lóza, acuma dară încă, supt înalta stăpînire să află întru plecăciune și buna ascultare, să află unii dintră ei întregi și avînd fisonomie frumoasă, la trup curați, graiul limbii limpede, pretinos atîta, cit, încă întră puține neamuri să află așa prie-

* În -8° de 9 foi și 158 pagini.

teșug; primitori de goști, întâmplările mai dinainte le pomenesesc adese ori, și legea foarte tare o ținea, pre înțeles, întru acest neam toate să află, la toate trebile și staturile s-ar putea aplicăului, cu amărăntul îi place toate lucrurile a ispiti, și cu lungime de vorbe bucuros s-ar împărtăși, întâmplându-se la vre unul dintră ei / vre o pedeapsă pentru cevași vină, aceeaia încă și la a șasa viață să impută, mai virtos pruncilor unui făcătoriu de rău ca acela. Acest neam, tocma de și greșesc unei împotriva altor, ei intră sine lesne se împacă, și nenorocirea de aproapei său nu vor bucuroși a-o descoperi. Pentru aceeaia putem înțelege cum că și intră români, ca intră alte neamuri, să află oameni de treabă și statornici; numai aceasta îi lipsește, că nu are învățătură morali-cească, din pruncie^a.

O, de aș avea norocire ! ca în viața mea să văd neamul românesc trudindu-să după rodirile cele cuviincioasă în cercetarea înțelepților totdeauna următori lui *Ghebert*, numitul scriitorul nemțesc, carele era foarte iscusit, atita cât pre mulți i-au înțelepțit cu ale sale învățături. Cu o mijlocire ca aceasta va fi această cârtică, mai virtos celor blinzi, întru cetire va prisosi; / iară din partea mea, cu puțină slugire, îmi țiuu slobozirea unor cuvinte ca acestea, care din multe locuri le-am cules dintru ale altora înțelepți învățături (fiind că, după mărturisirea lui *Horafius*, nimic nu iaste, care să nu fie fost sau prin cărevași rămășiță n-ar vrut fi scris)^b. Aceasta eu, cu cea mai de aproape iubire în dragostea iubitelui meu neam aș hăznui, făcându-i pășire omenestilor tineri.

Scris-am în slăvita varmeghiia Aradului, în satul Seleuș... /

1

I-a despărțire

DESPRE MULTE FELIURI DE PILDE A BUNELOR NĂRAVURI./...

6

A patra întâmplare

Din Eghypét scoțind Moysi pre norodul lui Israil, în pustie, i-au ținut cu mană cerească, dară urîndu-se norodul, poțtea mîncările

^a Dintre numeroasele portrete morale făcute românilor de către străini sau români, acesta mi se pare că excelează prin sobrietate blindă și îngăduitoare, prin distanțarea de elogiul de circumstanță, prin adevărul, cuvînt de cuvînt, al afirmațiilor. Parohul Seleușului, Nicolae Horga, nu este un Moise miniat pe poporul său, pentru scăderi omenesti inerente. Caracterizînd un popor, se pictează pe sine însuși, fără să știe. Nimic zgomotos, agita-toric; e lipsit de invidie împotriva altor nații conlocuitoare, și are încredere fermă, cum se zice, în virtuțile native ale românilor, fără să sublinieze vreo superioritate a românilor, pe baza afișării descendenței noastre din romani. Pe deasupra, limba folosită este model de limbă literară și dovedește cultură aleasă, asimilată. Merită din partea cititorului să zăbovească asupra lecturii și să reflecteze că fără instrucție superioară nu se pot forma nici concepții corecte, nici caracter, că desăvîrșirea spirituală nu poate ocoli cultura. Aceasta este „învățătura” la care se referă Horga Popovici, cea care umanizează omul.

^b *Floarea Darurilor* era lectura îndrăgită a celor care nu aveau acces la autori în original. Sentințe, anecdote etc., cu vremea, prin numeroase traduceri, s-au corupt, contaminat.

Eghypetului, cepe, pepeni și crastaveți cerind, în locul mannei : pentru care lucru înfruntându-i Moysi, și Dumnezeu i-au pedepsit.

Învățătură

Cînd e bine omului, și el tot răul mai dinainte și-l pofteste lui, iar alergînd mult și din cele rînduite frumuseți năstăpînitoriu va fi. / ...

7

A cincea întîmplare

Alexandru cel Mare cercetînd pre înțeleptul *Dióghenes*, l-au aflat făcînd o găuriță într-o bute, ca se sloboaze întrînsa raza soarelui ; deci au întrebat Marele Alexandru pre *Dioghenes* zicînd : „Poftește ori ce dela mine, și-ți voi da ție“ ; au răspuns *Dioghenes* : „Mai nainte de a-m dărui ceva dela tine, batăr aceeaia, ce tu nu poți să-mi dai, nu lua dela mine ; în calea razei soarelui nu sta, pentrucă aceasta, dela tine nu o poți da“ După aceeaia mulți au întrebat pre Alexandru cel Mare ce judecă despre înțeleptul *Dioghenes* ? Căroră așa au răspuns : „Deacă n-aș fi Alexandru cel Mare, aș vrea să fiu *Dioghenes*“.

INVĂȚATURA

Care cu al său puținel să îndestulește, acela-i mai găzduc. În domnii cei mai mari sînt gîndurile cele multe, cu care de multe ori în primejdii cad, dar omul cel sărac, în casa sa, fără frică doarme, lucră sănătos și petrece fără de amărălă, că nu știe altă bunătate. / ...

49

III^a

DESPRE DATORINȚA LĂCUIȚĂRII CELUI CREDINCIOS

- 52 Lațedemoniia, republica țară, s-au lăudat că pentru aceeaia sînt fericiți. Pentru că craiul lor bine ocîrmuiește țara ; la care cuvînt Theopómpus craiul au răspuns că mai cu adevărat de aceeaia sînt norocoși, căci că iobagii să pleacă la toate poruncile craiului. Vedem că și acum norodul franțozesc, până cînd au fost plecat împăratului^a său,
- 53 pînă / atunci, în toate părțile țerii au fost mai bun pămîntul franțozesc pentru neguțători, pentru maistori, pentru învățători, și pentru tot felul de fabrici, dar acum, după învrăjbirea lor, nici o păciuire nu au, ba încă nici mîncare, nici beutură bună, nici odihnă, seara la iosăgurile sale culcîndu-se, dimineața în armați să scoală, și dela casele lor fără.

^a Împăratului înseamnă regului, nu împăratului Napoleon, de după anul 1800

de voe să întărită, ori vreau ori nu, musai^a a merge, fiindcă dreptate și păciuire întră ei nu iaste; și în toate zilele altu care iaste mai hătăl-măș preste ei fără de milă domnește, așa iaste norodul franțozesc fără de odihnă așezat.

Pentru aceaia înțeleptul Pitágoras au zis că în oraș e ușoară lăcuința, iară, fără de bani, e greotăte.

Plato au zis că învrăjbirea și biruitorilor și celor gonți iaste pierzare; drept aceaia Bîiaș zice că norodul așa să cinstească legea, ca și pre cel mai bun al său moștenitoriu domn. /...

76

VII^a

PENTRU OMUL CEL CE SĂ LAUDĂ INDEȘART

80 Lui Aristotel filósofului i-au aruncat un om oarecarele, cumcă casa și uricurile lui sînt mai bune de cît ale lui Aristótel; răspundzind, aceasta au zis Aristotel omului: „Nu te întreb eu de aceasta, ci oare vrednic ești tu de acea lăcuință a uricurilor tale și a caselor ce ai, au ba ?“, și măhnindu-se omul, n-au mai grăit cu acel înțelept filosof, ci s-au dus rușinat.

Ghermanicus, povățuitoriul oștilor dela Roma, pentru mare bucuriia ce avea pentrucă au potolit zarva și baiurile din Țara Nemțească, el au rădicat un stîlp spre pomenirea a toată oastea, pre carele au scris: „Biruitu-s-au neamul acela, carele au lăcuît întră apa *Rénus* și *Albis*. Vivat.“

81 Aristoteles pre scurt și cu înțeles au învățat ucenici săi ca ei, pre sineși nici să se laude, nici să se hulească, pentrucă a se lăuda singur e mai lesne, dar îi puțină folosință și / înzădarnică hasnă; a să defăima și a să huli, iară îi mare năucie și luzîve... /

89

IX^a

DESPRE PURCEDEREA OBLADUIRII

Omul înțelept luiși mare domnitoriu iaste, el însuși pre sine să ocîrmuiască și pre altul în preajma lui povățuiască; acela-i ca o țară: înțelepciunea lui ca și acelui mai mare povățuitoriu și întîiu stăpînitoriu; acesta ține schiptrul împăratului, pofta lui închipuiască ținerea supușilor și purcederea lor, mergerea înainte a lui sau bună sau rea, de o va cumpăni, nu va păgubi nici o dată, iară, de nu o va cumpăni, dintru aceaia începe a să tulbura, și prin aceaia și piiare.

90 Athilla au purces la orașul Roma, căruia i-au eșit înainte Leo Papa și cu îndrăznire i-au vorbit zicîndu-i: „Oh, cela ce ai biruit țara, biruiască și acum / cugetul tău și te potolește“; pentru care au lăsat orașul Roma nebîntuit... /...

^a Decî *musai* este mai vechi decît se crede de obicei.

93 Odată leul, craiul fiiarilor celor sălbatece, căzind în mare beteșug sau boală, la care toate fiiarele cele sălbatece, pentru ca să-și poată arăta dragostea, s-au adunat, numai vulpea singură au rămas, pre carea mănîindu-se leul, tocma înaintea lupului de ia au vorbit, zicînd că dintră toate hiarale numai singură vulpea i-ar fi nepriiatenă mai adăogînd și lupul nește cuvinte de pîră, cumcă întru toate iaste nebăgătoare de seamă vulpea, și altele; îndată au trimis leul carte, să vie de grab vulpea; înțelegînd vulpea de pîra lupului, ia curînd au mers de față înaintea leului, și dînd pricina pentruce n-au mers și ia cu alte hiiară odată, la vedere, au zis: „Eu, pentru multă amărală și dosadă ce am avut pentru beteșugul tău, prea tarele nostru leu, m-am sîrguit a cerca pretutindinea leacuri; pentru aceaia n-am putut mai curînd veni, și unde góde, am umblat, pretutindenea mi-au zis că acea boală nu cu altă să va tîmădui, fără să omori un lup, și încă fiind caldă pîia-
94 lea, / să te invălești în trînsa, și îndată te vei tîmădui; aceasta auzind leul, foarte s-au bucurat, și belind pre lup, au făcut precum spunea vulpea, și tamăduindu-se au mulțemit vulpei. Așa iaste și cel ce de multe ori pîrește pre alții, în urmă el să rușinează.

Pre nimene nu trebue a-l defăima, tocma de ar fi și mai slab om decît alții, că viermele cel mai mic îi mai afund în rană, și de pîiangîn poate omul a-și pîiarde viața. Dormind leul, i s-au băgat șoarecele în gură; și deșteptîndu-se leul, l-au cuprins în gură; rugîndu-se șoarecele să-l sloboadă, zice că și el îi va fi de folos, în vreme de primejdie; milostivindu-se, l-au slobozit; iară, nu multă vreme trecînd, puind vîntorii cursă, au prins pre leu, și neputînd eși din trînsa, au venit la dînsul șoarecele și pre încet au ros lațul, și au slobozit pre leu; așa sînt și cei mai mici și mai slabi oameni, cîteodată de folos celor mai puternici.

95 Antagón craiu, din șatra sa, în tabără, auzind cătanele lui vorbindu-l de rău, nu s-au mănîiat, ci deșchizînd cortul, / fără de mînie au zis: „Fiilor, mergeți mai depărțișor, că pentru toiul vostru nu se poate odihni craiul“.

Aristotel, după ce l-au întrebat, au zis că grația îi mai cu graba, și bîntuirea îi mai tîrzie, adecă grația iaste lucru milos, iară bîntuirea iaste oarecevași nesățios lucru.

Xantipe filosoful ascultînd de ne odihnita lui muiare, au tras chepeneagul de pre Socrates, în mijlocul piațului, pre care îl îndemna oare cine să nu-și dea haina din spate, iară Socrates au zis: „Eu văd că după mintea muerii lui făcu Xantipe aceasta, pentru aceaia, cu el nu mă voi bate, ca nu cumva voi să strigați: Iată Socrates și cu Xantipe să bat, și să rideți de noi“.

Nu după multă vreme trecînd, acel Xantipe și cu Socrates, pentru o măritată mănîindu-se, la olaltă s-au sfădit, și foarte urit bătîndu-se, iar Socrates mergînd înainte, tocma lingă fereastra lui Xantipe au săzut, pre care văzîndu-l muiarea Xantipei, l-au udat cu spălături, rizînd de el; după aceaia Socrates încă au ris zicînd cătră oameni:
96 „Ștint-am / eu că după tunete și fulgere, ploae au obicinuit a fi“. / ...

VERSURI / VESELITOARE ÎNTRU CINSTEA PREA
LUMINATULUI ȘI PREA OSFINȚITULUI / DOMN /
SAMOIL VULCAN / EPISCOPULUI GRAECO-CATHO-
LICESC / AL / ORĂDIEI-MARE, / CÎND LA ANNUL
1807, ÎN LUNA LUI MAI, PRIN / EXCELENȚA-SA /
IOANN BABB / EPISCOPUL FĂGĂRAȘULUI, / S-AU
SFÎNȚIT EPISCOP, ÎN BLAJ. / SIBIIU, / ÎN TYPO-
GRAPHIA LUI IOANN BARTH, 1807 /

5 PREAOSFINȚIT DOAMNE ȘI PREALUMINATE! MIE MILOSTIV PATRON
ÎNTRU TOATE!

Lucru ne mai pomenit,
Apriat mie ivit,
Astăzi, des de dimineață,
Nefiind nici nori, nici ceață,
Ci vreme foarte senină,
Aură curată, lină,
Auzind că patru bat,
Mă sculaiu iute din pat,
Și eșind întraltă cassă,
Avînd mult lucru la massă,
În pripă mă încălțaiu,
Repede mă îmbrăcai
Și așezat lingă masă,
Cu o inimă sătoasă
Ceteam la o judecată,
Fără samă încurcată.
Gîndurile mele toate,
Așa era adunate, /
Și mintea cu tot pornită
Spre judecata numită,
Cît nimica nu știeam
De cele ce mai aveam.
Cînd cu așa rivnă mare
Purcedea a mea lucrare,
În pripă nor să ivește,
Tunet cumplit să pornește,
Fulgere strălucitoare,
Prin văzduh pătrunzătoare,
Să ramp din nori cu cumpline
Spăimîntînd zidita fire.
Pămîntul tot se clătește,
Casa de foc strălucește.
Eu, cum stam cuprins de frică,

Neputînd grăi nimică
 De acea mutare, iată,
 Mă pomenesc deodată,
 Că *Vulcanus*¹ plin de foc,
 Stă într'al casei mijloc.
 Uitîndu-să cătră mine,
 Cu genele de foc pline /
 Cu asprime să pornește
 Și cătră mine grăiește :
 „Procurator ne păcit !
 Cu griji multe înbulzit !
 Nu-ți ieaste cu tot rușine ?
 Cunoști-mă tu pe mine ?
 Tatăl meu² *Iupiter* ieaste,
 De-i mai știi încă de veaste ;
 Dumnezeuul cel mai mare
 Pe din sus și pe supt soare ;
 Au tu nimica nu știi
 De a mele prăvălii ?
 Care eu le-am săvîrșit
 În ostrovul Lemn numit.
 În muntele mai cu samă,
 Carele Aetna să chiamă,
 Cine ieaste să nu știe
 Vestita mea cyclopie ?
 Ieu celui ce m-au născut
 Vestitul sciptr i-am făcut
 Și fulgerele, de care
 Până astăzi lipsă are ; /
 Le-am făcut și le fac toate,
 Ieu cu ale mele gloate.
 Ieu lui³ *Iuno*, maicei mele,
 Prin trudele cele grele,
 I-am făcut prin măestrie
 Scaun de împărăție.
 Ieu coiful cel mult mărit
 A lui⁴ *Mars* l-am săvîrșit,
 Și armele lui, de care
 Lumea toată știre are.
 Prin mine s-au isprăvit
 A Soarelui car vestit,
 Prin mine a lui polată,
 Știută în lumea toată.

¹ *Vulcanus* era la păgîni dumnezeul focului și a tuturor celor ce prin foc se moaie.

² *Iupiter* era dumnezeul cel mai mare.

³ *Iuno*. Dumnezeița cea mai mare.

⁴ *Mars*. Dumnezeul harțului.

Aşa ieu prin isteţie
 Şi aleasă măestrie,
 Peste scurt m-am rădicat
 La cel cu mărire stat,
 Făcîndu-mă dumnezeu,
 În forma tatălui meu. /
 Însuşi *Venus*¹ cea frumoasă,
 Decît toate mai aleasă,
 Aceasta socotind bine,
 S-au măritat după mine,
 Am ieu un nepot vestit:
Samoil Vulcan numit,
 Carele samănă mie
 La rivnă cu isteţie,
 Că, precum ieu, prin nevoi,
 Am dobîndit în napoi
 Vecinica împărăţie,
 După soartea dată mie,
 Aşa nepotul numit,
 De cînd lumei s-au ivit,
 Cu trudă, cu osteneală,
 Căştigînd chivernisală,
 Să redică la mărime,
 Trăgînd cătră înălţime,
 Minte are-nprumutată
 Dela *Minerva*², 'nvăţată /
 Iar frumseafa dinnafară
 Dela *Venus* cea cu pară.
 Acuma la Blaj sosi,
 Episcop a să sfinţi,
 Clerului celui unit,
 De arhiereu lipsit.
 Al Oradiei cei mare,
 În nespusă aşteptare;
 Drept acea<ia> lasă-ndată
 Judecata încurcată
 Şi te-apucă de cîntat
 Nepotului aretat.
 Înnădeşte-i versurile,
 Batăr cit de puţintele,
 Şi îndată le trimite,
 Ştiu ieu că-i vor fi primite,
 Căcică a lui bonătate,
 Cum ştiu toţi, întrece toate".
 Aşa *Vulcanus* grăi

¹ *Venus*. Dumnezeiţa frumuseţii şi nevasta lui *Vulcanus*.

² *Minerva*. Dumnezeiţa ştiinţelor şi a înţelepciunii.

Și iată să auzi
Un glas minunat subțire,
Covârșind a noastră fire :

„Saltă și te veselește,
Blajule ! iată sosește, /
Pre care tu l-ai născut
Și întâi ai început
Cu învățături a-l paște
Și al doilea a-l naște.
Poți, Blajule, fi măreț,
Poți fi vesel și sumeț,
Pentru cea ce sosește
Și episcop să sfințește,
Că nu niamul, nici tăria,
Nu bani, nu avuția,
Ci strădania cea mare
Carea cătră niam o are,
Rivna născută cu sine
Spre a face la toți bine,
Singură l-au redicat
La acest cu vilfă stat.
Și tu, Oradie-Mare !

Saltă întru desfătare !
Că cele ce ai perdut
În *Darabant* cel știut,
Le afli în *Vulcan* toate,
Întreg fiind bonătate.
Bucură-te, cler unit !
Clér de trii ori fericit ! /
Cler Graeco-Catholicesc !
Avînd păstoriu sufletesc
Carele nici cum nu curmă
A griji de a sa turmă.
Care altă grijă n-are
Mai grabnică și mai mare
Decît ca se ferească
Turma sa cea sufletească,
Ca cu dinsa din preună
În nespūsă voe bună,
Din locul cest, plin de price,
La ceriuri să să redice,
Să dea turma înnaînte
Cerescului său Părinte
Și veselos să auză
Prin desfătătoare buze !
«Peste puțin credincios
Ai fost fiule duios !
Peste multe te voi pune,

Pe cît nu se poate spune
 Întră intru veselie,
 La a mea înpărăție !”
 Cînd cîntecul înceta,
 Minteni să însenina. /
 Mă aflai singur în cassă,
 Cetînd lîngă a mea massă.
 Deci, Doamne Prealuminate !
 Acum cunoști bine toate,
 Cunoști tot lucrul cum easte,
 Că din acea de sus veaste,
 Fiînd episcop numit,
 Ieu încă sînt rînduit
 A trimite versurile,
 Batăr cît de pușintele,
 Prin care tare doresc
 Și din inimă poftesc
 Ca primita păstorie,
 Dată după vrednicie,
 În zile îndelungate
 Să o porți cu sănătate ;
 Toate cîte vei gîndi,
 Să le poți drept isprăvi,
 Să fii în veci norocos,
 Spre al niamului folos
 Și spre al clerului sporiu,
 Credinței apărătoriu
 Domnul să-ți custe viața,
 Să-ți poți împărți dulceața /
 La toți ori ciți o doresc
 Și după dînsa bolesc.
 Acestea îți poftesc ieu,
 Însă știe Dumnezeu
 Că cu mine din preună
 Niamul plin de voe bună,
 Tinerii, pruncii cei mici,
 Cei slabi, cei tari și vonici,
 Feamei, fete și bărbați
 Bucuriei cu toți dați,
 În toate părți fieș care
 Strigă fără încetare :
 „Să trăiască, să trăiască,
 Turma să-și o cîrmuiască,
 Vulcan, pe drept mărit,
 Astăzi episcop sfințit.” /

Blajule ! saltă și te veselește,
Iată bărbatul cel milos sosește
Ca să primească, după vrednicie,
episcopie.

Blajule ! saltă și te veselește,
Iată păstoriul cel bun să sfințește
Și să dă turmei Oradiei-Mare,
spre apărare.

Poți să te lauzi fără nici o frică,
De faci aceasta, nu greșești nimică,
Fiindcă dînsul să nascu în tine,
cum toți știu bine.

Tu din preună i-ai dat și ființă
Și l-ai și deprins de mic în știință.
Tu ai dat însuți această dulceață
Lumei în brață.

Saltă acuma, Oradie-Mare !
Și glăsuește întru desfătare !
Domnului celui ce dă toate cîntă
Cîntare sfîntă. /

Ce veselie ! o, ce fericire !
Ce desfătare ! și ce norocire !
Clerul acela astăzi dobîndește
Astăzi primește.
Ceată curată ! ceată credincioasă !
Scoală-te, și cu minte veseloasă
Laudă și mărește drept pe Domnul
Lăpădînd somnul.
Carele ți-au dat bună stăpînire
Cu tot plecată spre a ta iubire,
Carea pentru cler nici cum încetează
A sta în pază.

Clerule ! scoală-te și te trezește
Și dinpreună cu mine grăește :
Prealuminate ! și Preaosfințite !
Noao iubite !

Mergi făcînd bine, fiind bun din fire !
Mergi grijind de a noastră fericire
Și fără preget fiind bonătate,
Îndreaptă toate.

Apără turma ta și depărtează
Pre toți aceia, carii o vinează
Și cu tărie vrînd se o răpească,
Garile cască. /

Și după mila cu tine născută,

Tuturor celor necăjiți ajută,
 Aceasta legea firii cea dreaptă
 Însuși așteaptă.
 Pe care milă togma părintească,
 Cine e care să să îndoească
 Sau ceva gând rău să-i umble în minte,
 Bune Părinte !
 Numai Stăpînul cel ce toate știe
 Și le grijește, viața să-ți ție
 Și să o custe zile delungate,
 Cu sănătate.
 Și tu purure¹ *Atropos* cumplită
 Și spre a face supărări pornită,
 De ai vrun gând rău pune-l jos îndată,
 De noi rugată.
 Traje-ți înapoi foarfecile tale,
 Nu da, nu face plîsurilor calle,
 Nu pricinui la toți obidare
 Și supărare.
 Pune de lături coasa răutății,
 Să nu te atingi de ața vieții /
 Să nu îndrăznești a face stricare
 Sau supărare,
 Iară de cumva ți-ai vărsa veninul,
 Cu tyrănie turburînd seninul,
 Să știi că să va ocoli îndată,
 Dacia toată.
 Va să ridice glasuri de strigare
 Cătră Stăpînul tuturor cel Mare,
 Pe dreptate cerînd respătire,
 Pentru perire.
 Fiindecă cela ce prin mare trudă
 Și din pruncie prin sudoare crudă
 S-au sfințit astăzi ajungînd limanul,
 Dobîndind planul.
 Dînsul ne ieaste sufletesc părinte,
 Toți îl știm ca pe un patron ferbinte,
 Împărțînd tuturor după putință,
 Ajutorință.
 O, bun Părinte, iartă musei mele
 Primind aceste date versurile,
 Pe lîngă care sînt în vremea toată,
 Slugă plecată.

Vasile Aaron,
 Iurat în Marele Principat al
 Ardealului Procurator. /

¹ *Atropos*. O dumnezeiță ne milostivă, carea tăind laera vieții pricinua moarte.

ÎNȘTIINȚARE / CARE AU FĂCUT EXSELENȚIIA SA
 PREA LU/MINATUL ȘI PREA OSFINȚITUL DOM-
 NUL IOANN BOBB / VLĂDICA FĂGĂRAȘULUI, AL
 CHESARO-CRĂEȘTII MĂRIMI SFETNIC DIN LĂUN-
 TRU, / CINSTITULUI SĂU CLER DESPRE RÎDICAREA
 CAPITULUMULUI ÎN BLAJ, LA ANUL 1807 / 1 ZI IU-
 LIE, ADĂOGÎND ȘI DOAO / CUVÎNTARI. / DESPRE
 PREOȚIE ȘI DESPRE DUHUL CELUI / BUN ȘI A CE-
 LUI RĂU PĂSTORIU SUFLETESC. TYPĂRITĂ ÎN
 BLAJ. / CU TYPARIUL SEMINARIULUI * /

FRAȚILOR PROTOPOPI

- 1 fiilor înșpectorii, administratorii, notareși, parohi și preoți, dar voao și pace dela milostivul Dumnezeu, iară de la Noi, arhierească blagoslovenie.

- Întru vecinica pomenire Î. Împărat Leopold întie, făcîndu-i-să milă de statul bisericesc al nostru, cu împreună înțelegerea măritelor statușuri din Marele Prințipat al Ardealului, părințește s-au milostivit a înzăstra și aceasta a noastră episcopie a Făgărașului cu bunumuri în diștrictu Făgărașului și varmeghiia Solnocului din Lăuntru, cu dominiul Gherlii; după aceeaia, următorul său, de pururea pomenitul Î. Împărat Caról văzînd că cu mult mai cu folos ar fi episcopului lîngă sine și residenția sa a avea și dăruita zestre, așijderea înțăleptește/ socotînd cum că arhiereul sîngur o episcopie așea mare și cu atîta norod, fără ajutoriu nu o ar putea ocîrmi, milostivește au rînduit ca zestrea prin lăudatul mai sus împărat Leopold dăruită, să să schimbe cu dominiul Blajului, întru care din prea înalta milă și răposatîi în Domnul episcopii noștrii, Inochentie Clain, Petru Pavel Arón, Athanasie Rednic, Grigorie Maér au lăcuit, și noi, acum, cu mila lui Dumnezeu, viețuim; și așea, fiindcă despre o parte nu era oameni de așea în cler, despre alta nu lăsa stările împrejur ca să să fundăluiască capitulum, după rînduiala sa, cum iaste pe lîngă alți episcopi, s-au milostivit a porunci ca tot venitul acestui dominiul, în doao să să împartă, și așea, jumătate l-au rînduit spre chivernisirea episcopului, cu jumătate au fundăluit unsprezece călugări din cinul S. Vasilie cel Mare și doaozeci de alumni, aceia,
- 3 ca arhiereului să-i fie de ajutoriu întru toate lucrurile și grija / episcopii, pe norod, în cît le va ajunge putînța, să-l învețe, pe preoți să-i îndrepte și pe tineri în școale, întru învățături să-i deprîndă, iară aceștea ca pe rînd învățînd cele trebuincioase, să se facă și să iasă harnici păstori sufletești, ori carii ar voi să primească acel stat și prea înaltă treaptă, pentru a cărora lăcuință au și făcut a să zidi Mănăstirea cu biserica lîngă sine, care pînă astăzi sînt, supt hramu Sfintei Troiță. / ...

* În -8° mic de 1 foaie și 80 pagini. Volumul cuprinde *Înștiințarea* făcută de Ioann Bobb, din care reproducem două fragmente, asupra întemeierii capitulului și istoricului episcopiei și cuvîntarea comisarului instalator Ștefan Costa, precum și a lui Dimitrie Caian cel bătrîn, cu ocazia instalării canonicilor. Se mai află anexate alte două discursuri cu caracter eclesiastic, nesemnificative, fără legătură cu materia.

- 6 Așa dară, noi, dela începutul vlădiciei noastre în carea nu după vredniciia noastră, ci din darul lui Dumnezeu și mila împărătească, acum de 24 de ani sintem, văzînd mare lipsa clerului nostru, cumcă părinții călugări și școalele a le învăța, și vizitații a face, și arhiereului a-i fi întru ajutoriu, toate acestea singuri nu le pot plini despre o parte,
- 7 despre alta cumcă clerul în mare parte, din mila lui Dumnezeu, / în fundațiile puse de înălțații împărați așa s-au procopsit, cît și arhiereului în toate trebile pot să-i fie de ajutoriu, după datoriia noastră cea păstornicească, căruia venitul pentru folosul besericii s-au dat, dară mai virtos după zisa SS. Părinți ni s-au încredințat, din vreme în vreme ne-amsilit și cu ceva tragere îndărăpt dela noi, poate că și în celea cuviincioase, din milostiva grație primitele venituri strînge cîte ceva, nu ca să ne înălțăm, văzuți să ne facem și să trăim în desfătări sau rudele noastre și pre cei de aproape ai noștrii să-i îmbogățim, ci ca poporului nostru să folosim, și așa, după ce din darul lui Dumnezeu care, preste vredniciia noastră, și numai singur pentru lipsa poporului nostru, venitul dominiumului noao dat, mult l-au blagoslovit, și cîștigînd mai mărișoară sumă de bani, și la osebiți și în fundul cel de obște a relighiei
- 8 și în cașea cea împărătească, spre legiuitul interes / am dat, ca capul banilor totdeauna rămînînd ne vătămat, din venitu aceluia să ajutorim clerul, norodul nostru și, după puțință, să facem cele de lipsă, precum am și făcut, că am fundăluit 24 de alumni în fundațiile școalelor de aici, din țară, am rădicat beserică în Cluj, cu căși, și pentru preotul locului și pentru odihna arhiereului venind acolo; așijderea, beserică de piatră în orașul Vașarheiu, putem zice, cu mari chieltuiali, am ajutorat cu multe mii, alte biserici și căși popești, am plinit lipsa altor preoți, cît am socotit și am putut, care toate, acum, nu-i de lipsă a le număra și a le aduce înaintea. Așa, cu ajutoriul lui Dumnezeu, cu mai mare parte a interesului capitalelor date, vom așeza fundații statornice, din care preoții cei cu purtare bună, după lipsă și puțință, să se împărtășească.

- 9 Mai pre urmă, acum văzînd despre o parte, că și părinții călugări așa / au scăzut cu numărul, cît numai trei să află în viață, dară și aceia de bătrînețe slabi, și, tocma de ar fi cu numărul de plin, n-ar putea toate greutățile vlădiciei a le purta, și cum că cu lucrurile obștei foarte tare s-ar împiedeca întru plinirea potvîgului său celui călugăresc, despre alta, cumcă în clerul de myr ar fi așa de harnici preoți, cît să poată fi la toată lipsa de ajutoriu arhierilor săi, ba și pentru îndemnul clerului nostru la învățăturile cele bune și obștei beserecești folositoare, și așa procopseala sa, am judecat și am aflat ca din o parte a venitului adunat, să fundăluiesc capitulum, precum iaste și la alte episcopii de ritușul nostru, cumu-i la Oradia-Mare, Ungvár, în Țara Ungurească și în Țara Leșească, ca așa fețele din preoții de myr a acestui capitulum să fie arhiereului spre lucrul acestui diețezis în cele păstornicești. Iară părinții călugări, tocma cînd vor fi și cu numărul
- 10 de plin, să stea cu / deadinsul de învățătura tinerilor și ținerea evlaviei cinului călugăresc.

Pentru aceeaia, după acest cuget, pe lângă arătarea lipsei capitulumului, prin înălțatul gubernium, cu supusă umilință, prin instanție am rugat pre înălțatul acum stăpînitorul împărat, Prințul Ardealului, Francisc întîiu, ca privind la mare lipsa eparhiei noastre, să se milostivească a ne priimi această fundație, spre binele besericii pusă, și a ne întări cu apostoliceasca și împărăteasca sa putere capitulumul, carea umilită a noastră cerere, și prin părințeasca comendație a crăescului său gubernium, după lipsă, a fi cunoscîndu-o, nu numai părințește s-au milostivit a ne întări cerutul capitulum, ci încă, pentru mai mare întărire, încă fără taceșă a ne da și obicinuita diplómă, și collaționális, supt iscălitura sa, fiește căruia canonic, carii cu numele sînt aceștea : Dimitrie Cáian cel bătrîn, arhi-presviter sau prepózitus, Avram Meheși,

- 11 arhidiacon sau léctor, Ioann Para, /primitérius sau cántor, Vasílie Filipán, eclesiárha sau cústos, Ioann Nobili scolásticus, Dimitrie Vaida, cartofiláx sau canțelarius, Dimitrie Caian cel tinăr, al șeptelea canonic, theolog.

Această umilită cerere de plin și cu toate întărită, dobîndindu-o din mila Î. Împărat, ca să se facă obicinuita instalație și a acestui capitulum al nostru, cu umilință și de plină încredințare m-am rugat de Exselențiia sa groful Gheorghie Banfi, gubernátorul Ardealului, să se milostivească din exselențiile și mării sale consiliar Î.C. Gubernium a ne trimite, spre zisa instalație; s-au și milostivit a rîndui și a ne trimite pe măriile sale Stefán Costa consiliariul și David Vaida, secretariul C. Gubernium, carii venind în zioa din tie a lunii lui iulie a.t., în biserica cea mare, după ce am slujit S. Lyturghie, prin canțelista sa, au cetit împărăteasca diplomă spre întărirea capitulumului dat și pe

- 12 rînd collaționalul / al fiește căruia canonic, și așa i l-au dat în mînă, și zicînd măriia sa, domnul consiliariu Stefán Costa cătră noi, cătră cler și canonici, împodobita cuvîntarea sa, s-au isprăvit instelația.

La aceasta treabă am dorit și am vrut de față a avea pe toți frații protopopi și fiii nostri inspectori, ca cu toții din preună, la olaltă, să aibă bucurie, și eu, întru vederea tuturor, la acest lucru de cinste diețezîsului, părințească mîngăiare, ci aceasta a noastră voe nu s-au putut împlini, pentru că nu multă vreme trecînd dela înștiintare pînă la venirea măriilor sale gubernialiceștilor persoane, celor mai de de parte nu s-au putut da de știre, fără numai celor mai de aproape, carii au și venit.

- 13 Aceștea toate pentru aceeaia am vrut la tot cleru nostru a le face cunoscute, ca fiește care să cunoască mila cea mare a înălțăților împărați și măritelor staturi a țării, precum și sîrguința / noastră și cumcă venitul noao dela înălțata curte dat, nu spre folosul nostru, ci a binelui de obște bisericesc l-am întors, precum și de aci înainte, cite zile, din mila lui Dumnezeu vom avea, îl vom întoarce, și așa să aibă mîngăiare fiește carele, și prin rugăciuni cătră Dumnezeu să fie mulțamitoriu înălțăților împărați și măritelor staturi a țării, și și pentru spăsăniia sufletului nostru să se roage cerescului Părinte.

Blaj, 1 iulie 1908

Al vostru de bine voitoriu Părinte Vlădica Ioann Bobb^a ./...

^a „....Ioan Bobb : suflet neturburat de preocupări de natură subversivă, el a putut pășuna în livezile tuturor privilegiilor guvernamentale, a trăit fericit și a murit bogat“.

Acum bucuros moriu, după ce căutînd Dumnezeu cu milă spre eparhiia vîldicieii acestiia, și ascultînd ne vrednicile mele rușăciuni,

(D. Popovici, *Studii literare*, I, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 287). Caracterizare naivă, pentru că, departe de a fi fost fericit, adică împăcat cu sine și venerat de masa credincioșilor pe care i-a păstorit, a fost plin de dispreț față de conaționali iobagi, „colonii” de pe domeniul său episcopal, pe care nici la moarte, în testament, nu-i iartă de datoriile făcute, în vremea anilor de foamete; a fost măcinat de ură față de elevația spirituală și morală a fruntașilor contemporani, laici sau eclesiști; s-a manifestat trufaș și nelindurător; a fost suspicios, ca toți cei cocoțați, prin dezertare de la datorie, în posturi înalte și care păstrează indelebil marca insuficienței. A fost avar și lacom de avuții și de cinstiri, formale chiar. S-a rupt de comunitatea etnică, ceea ce nu fac nici chiar indivizi cu o structură primară. A distrus (*Dabo operam ut destruam illum*) de fapt pe fiecare din cei patru mari ai Ardealului, întreținînd o atmosferă de presiune asupra „intelighenței” contemporane; pe Micu l-a silit practic, la lucrări anoste și obositoare, pe Maior l-a îndepărtat la marginile eparhiei, sub aparența rangului de protopop, și în loc să-i cedeze episcopatul, s-a crampoat de viață și i-a supraviețuit, ceea ce l-a iritat pe Maior, dornic, dealtfel, și el de putere. Pe Șincai, fire spontană și lipsit de elementară prudență, necesară sub un regim de aspirare, l-a denunțat la autorități, știind bine că amenințările lui Șincai, la persoana sa, sînt un foc de paie. Nu are nici scuza senilității. Pe Budai-Deleanu l-a silit să emigreze la marginea imperiului într-un tirg, Liov, unde nu s-a mai putut ține la curent nici cu știința care se moderniza cu repeziciune, nici cu politica. Întemeierea capitlului nu-l absolvă, pentru că a promovat non-valori, iar bursele școlare și toată cheltuiala curții episcopale se reduceau, în ultimă instanță, la munca iobagilor români, „colonii” săi. Încercările de reabilitare — procesul Bobb — sînt semnul naivității binevoitoare, pentru că, sub orice regim ar fi trăit (avaritia și dorința de glorie, precum și una împotriva intelectualilor, răspunzători autorizați de destinele poporului), el ar fi rămas același. În persoana lui Maior, nu și-a găsit adevăratul judecător, pentru că nu de arguții avocațești și de cazuistică (proto) popescă era nevoie, ci de „pana” unui Budai-Deleanu. Iată ce spune acesta, în dedicația *Țiganiadei*, prima variantă; „Doisprezece anni au trecut, dragut Pereo (este anagrama lui Petru Maior: *Mitru Perea*), de cînd eu fui silit a mă înstrăina din țara mea; ... nu-mi pot scoate din inimă dorul țării în care m-am născut...! spre fericirea, deplin a mea, una, și aceasta-mi lipsește!... Deacă-ți vei aduce aminte de toți cunoscuții și prietenii, doară nu-ți vei fi uitat de unul care era ceteraș și slugea împreună cu tine la mănăstirea de la Jubla (anagrama: *Blaju*), a cărui multe cîntări din ceteră îți plăcea și te răpea cu totul... De-acolo ne-am și despărțit, și pricina *pribeșirii* mele fu voivoda nostru (Ioan Bobb) care nu iubea cetera (adică: lira, muzele, cultura, deci pe *intelectuali*), ci numai părale! pe «țigani» noștri nu suferea și ținea cu boierii (cele trei „națiuni”)... Serie-m, rogu-te, cum vă mai aflați, că eu încă mă țin de ceata voastră, măcarcă sînt înstrăinat”. Acestea le scria Budai-Deleanu la anul 1800. În varianta „definitivă” din 1812, scrie, în aceeași dedicație către Petru Maior: „Am înfăles eu aici (la Liov), că și tu ai scris ceva foarte bun pentru «țigani» și scriînd adevărul, ai atins pe voivodul cum să cade; care de cîndu-i n-au suferit neamul său și n-au făcut nice un bine, ci numai au strîns părale ca să îmbuibzeze pre boieri. Doamne, cînd va fi ca să mai ajungă alt voievod, care iubește pe ai săi? Eu secoteam că voi auzi cît de curînd că pe tine au rădicat ceata voivod, dar bag de samă, nătărăul acela tot trăiește și impute lumea!...”. (Nu e vulgar, pentru că Bobb spusese disprețuitor despre clerul său: *Fumigo clerum!* întraductibil și rușinos pentru un prelat).

În fine, într-o scrisoare de răspuns adresată lui P. Maior: „precinstite părinte, scrisoarea prec. sîntii tale, din 13 maiu, <1815> ann. cur., cu dragoste am primit, bucurîndu-mă că am aflat în urmă un soț a necazurilor, cu asemenea tăriă de suflet!... Știu eu foarte bine că toate acele urgii purced din culeușul nevrednicilor de numele românesc, ce s-au incubat la Blaj. Mai mult de treizeci de anni domnesc acești ethnoctóni (*ucigători de neam?* sau cumva grafie greșită, în loc de *ethnofthoni* — *oameni care își urăsc neamul?*), și ca se-și vecinicăscă stăpînia, prodesc (trădează) binele de obște a poporului, făcîndu-se

au săvârșit aceasta, ce astăzi cu ochii priviți, și eu însumi văz plinite despre o parte, celea ce dela începutul vlădiciei mele am dorit, și pentru a cărora săvârșire m-am străduit și ostenit; că s-au milostivit prea bunul Dumnezeu întru păstornicia cea arhierească și întru purtarea de grijă de oile sale, carea mie ne vrednicului a-o încredința bine / au voit, 22 viața mea macar de boale adese ori cuprinsă, a-o lungi, și a-o ținea, nu pentru vredniciile mele, ci pentru folosul fiilor mei celor sufletești acum până la 23 de ani.

Și fiindcă tare crez cumcă aceasta vine dela cea purtătoare de grije rânduială dumnezeiască, aceiaș cu plecăciune mă închin, și cu toată evlavia mă încredințez ca, de-i va fi cu plăcere ca strădania mea, și de aci înainte, să fie de folos oilor sale, fiind aceiași cu cerească lumină întărită, să poruncească cu mine smeritul robul său.

Drept aceea, prea luminaților domni conziliarie și secretarie a C. Gubernium dela acelaș C. Gubernium rânduiri comissari la instalația acestui capitulum, prin mine ridicat și întemeiat și de înălțatul împărat întărit, mai tiu Prea marelui și prea bunului Dumnezeu, care au lucrat acestea întru noi, și cu a căruia vrere să fac toate, cu plecăciune închinându-mă și mulțămind, cu/ mare smerenie mulțănesc Prea înălțatului împărat, care acum cu fericire stăpânește, pentru că căutînd spre clerul meu și spre fericirea aceluia, s-au milostivit acest capitulum a-l întări și a rîndui ca diplomă și fiește căruia canonic collaționalis să să de, pentru a căruia viață îndelungată și fericita stăpînire, pomenire la S. Jertévníc totdeauna voi face. După aceea, mare mulțămită fac Prea I. C. Gubernium pentru că cererea mea despre ridicarea capitulumului înaintea I. Împărat a-o arăta și a-o comendăului s-au milostivit, așijderea vă mulțănesc și voao, prea luminaților domni comisariuș, că, pentru mine și pentru acești fii ai mei canonici, bine ați voit, cu osteneală a călători, mie cînte a-m face, iară cătră acești fii ai miei, și prin ei la tot clerul meu, aceasta mare facere de bine a arăta. Atot puternicul Dumnezeu, aceasta a voastră osteneală și bună voință să vi-o răsplătească cu bogatele sale cerești și/ pămîntești daruri. 24

Precum și voao prea luminați domni și boiari, și celoralți de acea cînte vrednici, pentru că nu v-ați pregetat osteneala a veni ca să cîntiți și să înfrumșetați această instalație, mare mulțămită vă fac pentru aceasta cînte, carea cătră mine și cătră cler și capitulumul meu ați arătat.

organ (instrument) vrăjmașilor, spre ovilirea lui. Cunoscutu-i-am eu atunci foarte bine, cînd i-am părăsit și fugînd, mai bine am ales nemernicia, decît simbra cu dinșii; însă, veni-va vreme și doară nu e departe, cînd vor eși la lumină, toate răsfățatele rușinări a Hierusalymului cestui nou. Cu toate aceste, de peana mea nu vor scăpa. Fiind cuprins cu *Lexiconul* și alte ostănele pentru de obște folos, n-am putut să mă îndeletnicesc cu alta, dar cît mai curînd voi să trag de pre față, obrăzariul viclean a cęstii mamile (monstru, nn.) și să-i arăt adevărata fisygnomia !..."

De peana lui Deleanu a scăpat Bobb, de oprobriu nu. Nu mai îngăduitor se arată Iorga, cu persoana lui I. Eckb. *Vezi Istoric Literaturii Ierice în secolul al XVIII-lea* (1688—1821), p. 168.

Mai am acum de a face părințească cuvîntare către voi, iubiților fii, carii întru deregătoria canonicăască v-ați așezat, că, precum, pentru a voastră întemeiere și așezare întru aceasta deregătorie, pînă acum m-am ostenit, și de multe ori dela mine și celea de lipsă am tras, așa acum pentru binele vostru cel viitoriu și folosul clerului, părințească cuvîntare vreau către voi a face.

- 25 Lucru voao cunoscut și bine știut iaste cumcă eu dela începutul arhierestii mele păstornicii și deregătorii,/ văzînd lipsele cele multe acelor de supt păstornicia mea cea arhierăască, toată grija și strădania mea întru aceaia o-am pus, că la toți, în cele trupesti și în cele sufletești, după cît voiou putea, să fiu de folos, și Dumnezeu fiindu-mi de ajutoriu întru strădania mea, și blagoslovind cele puținele venituri ale mele, au mărit cu mine mila sa, ca ajutoriul cel trebuincios arhierelui prin ridicarea acestui capitulum mai în grabă să-l pociu face.

- Drept aceaia, socotind despre o parte, cumcă părinții călugări, carii pînă acuma fiind în locul canonicilor, lipsa acelora o plinea, cu numărul foarte tare s-au împutînat, și aceștea fiind și de bătrînețe și de lucruri slăbiți, greutățile clerului a le purta nu pot, iară cei ce vor fi acestora următori, vor trebui să stea cu deadinsul de a învăța școalele, și să petreacă cu liniște întru evlavia cea călugărească.

- 26 Iară, de altă parte, socotind cumcă/ întralt chip mai tare nu să pot întemeia cei ce ca niște canonici vor fi arhierelui spre ajutoriu și împreună lucrători, am ridicat acest capitulum al vostru, a căruia întărirea dela înălțatul împărat, prin comendația C. Gubernium o-am dobîndit, întru acela ca să fiți, pe voi v-am numit și I. Împărat, pentru întărirea, v-am arătat, dela care v-ați și întărit, și astăzi întru acelaș, ca niște canonici sinteți așezați.

Deci, să știți, iubiți fii, cumcă voi nu sinteți chiemați și puși întru aceasta dirigătorie ca să domniți, ci ca să lucrați în viaa Domnului, și să fiți cu ajutoriu arhierelui întru toate celea ce sînt spre mîntuirea sufletelor și spre binele cel de obște al bisericii, către care trebuie să cunoașteți cumcă sinteți detori a fi cu toată cuviincioasa ascultare.

- 27 Iară, în citu-i pentru voi și pentru purtarea voastră, părințește vă dojenesc/ ca viață curată și de cînte să petreceti, întru îmbrăcăminte, în umblare și în vorbă, smerenie să arătați, întră voi înșivă dragoste și iubire frățească să aveți, ca așa purtarea voastră să fie canonicăască și vrednică de preotul lui Hs. și cu pildă bună și mirenilor și oamenilor celor bisericestii, cu un cuvînt, așa să luminează lumina voastră înaintea oamenilor, ca văzînd faptele voastre cele bune, să proslăvească pre Tatăl vostru cel din ceriuri; știți cumcă evlavia iaste spre toate de folos, cucernicia e de lipsă, și cumcă să cade pururea a să ruga și nici odată a înceta; Dumnezeu să vă dea darul său, ca să pliniți toată legea. Aduceți-vă aminte la S. Jertevnic de mine^a, părințele vostru, și fiți sînătoși, cuvioși și sfinți./

^a Cu alte cuvinte, cere să se roage pentru el. În testamentul său impune expres această clauză, și cred că era sincer, dar Bobb nu era un evlavios, stare de spirit inacce-

- 28 *Urmează cuvîntarea carea prea cinstitul domnul părintele Dimitrie Caian cel bătrîn, prepozitul, cu acel prilej, mai pre urmă o-au zis.*

- Părinţeasca exselenţiei tale arătare, învăţătură şi dojană, pentru îndreptarea noastră făcută, pe lîngă fiiască închinăciune, cu mulţămitoare inimă o priimim; însă, acel zis al exselenţiei tale „acum bucuros moriu“ foarte mare întristare ne-au pricinuit noao tuturor, că, măcar că fără îndoială avem cumcă exselenţia ta, prea luminate doamne, cu totul te încredinţezi purtării de grije a puternicului Dumnezeu, nici doreşti şi poţteşti alta, fără numai corona şi răsplătirea vrednicilor tale dela milostivul şi prea puternicul Dumnezeu, totuşi, precum pre fiii cei trupeşti aducerea aminte de moartea grijnicilor săi părinţi, aşea mai vîrtos inimile noastre, a fiilor tăi celor duhovniceşti, aducerea aminte de moartea/ exselenţii tale ne mîhneste, fiind că cu urmarea aceştia, ducerea înainte a fericirii dieţezişului tău, carea cu întie şedere în scaun a-o câştiga ai început, şi pînă astăzi o câştiji, macarcă tare nădăjduşti cum că următorii tăi arhieriei, din pilda ta, după putinţă, îţi vor urma, totuşi, lesne să poată întîmpla a să micşora, şi fiindcă sîntem încredinţaţi că şi de aci înainte cu arhierestile tale faceri de bine îţi vei înmulţi vredniciile înaintea prea înaltului Dumnezeu, vecinica, prea luminate părinte, fericire dorindu-ţi, şi aceştii foarte mari dieţezişi folos pre văzîndu-l, vecinica înţălepciune aducîndu-ne aminte că rînduit iaste tuturor oamenilor odată a muri, numai ce din făcutele şi care le vei face vrednicii, îndelungată viaţă cu dorire, din inimă, a-ţi pofti îndrăznim, şi cu adevărat după cuviinţă.^a
- 30 Că tuturor le iaste ştiut, iară mie şi mai bine cunoscut, celuia care dela/ începutul arhieriei tale însuşi, de faţă, adevărată păstornicia ta, o-am şi văzut şi deschilinit o-am priceput, cumcă dela începutul aceştii arhieresti deregătorii te-ai silit şi te sileşti tuturor grijii tale încredinţaţi credincioşi, ba şi altora a folosi, precum ai şi folosit şi pînă astăzi foloseşti, ai folosit credinciosului tău norod, cînd văzînd mare ne ştiinţa acelor de lipsă la spăsanie, aceasta ca să faci a să depărta, dela vrednicul de vecinica pomenire împărat Iosif al doilea ai dobîndit ca în seminarium, în Blaj, numai clerici să să ţie, şi spre păstornicia duhovnicească să să înveţe şi procopsească, acestora funduş, ca după lipsa dieţezişului, clericii să să poată înmulţi, a creşte l-ai făcut, pe unii ca aceştia şi şi pe cei crescuţi şi învăţaţi în fundaţiile din afară, în părohii i-ai aşezat, aşa cît astăzi această foarte mare episcopie, prin tine avînd în theologie bine procopsiţi parohi, să laudă, şi fiindcă după numărul părohiilor,/ care sînt la 1115, aşa învăţaţi puţin ar fi, ca în tot modrul putincios să să cîştije spăsania sufletelor, pre cei numai cu parte rumânească, rumâneşte *Theologhia dogmatică* şi *moralicească* a să învăţa ai făcut, şi pre cei carii pentru sărăcia sa, şi lipsa celor de traiu, nu putea
- 31

sibilă naturilor primare. Tăranul bătrîn român nu se teme de moarte, o aşteaptă împăcat. La bătrîneţe avansată Bobb este înspăimîntat. Departe de el elevaţia morală şi seninătatea pretinsă de la un ierarh !

^a Instalarea capitlului se dovedeşte o mascaradă: lipsită de sensul profund al ceremonialului fundaţiilor perene.

- sta la învățătură, dintru al tău ai făcut a să ajutora pentru folosul acestora și învăătura ție încredințatului norod, însuși cu mare oste-neală *Theologhiia dogmatico-moralicească* în patru, și cartea *De deșertăciune* în trei dărabe de cărți, de pe limba latinească o-ai tălmăcit pe limba rumânească, și le-ai făcut a să typări. A ta arhiereasca deregătorie așa o-ai rinduit, cauzele și cererile celor vătămați și rugători ori la prea înaltul crăesc gubernium, ori la c.c. varmeghii și scaune, cu așa rinduială și înțelepciune le-ai arătat, și pentru dinșii te-ai rugat, cît și
- 32 în cele sufletești mîngăiare și în cele trupești folosul pătroniei și/ a rugămintelor tale cu destul le-au avut și le-au simțit, și, pînă astăzi le au și le simțesc. Mai încolo, venitul tău cel vlădicesc, așa înțelep-tește l-ai îndreptat, și cu acela, după S.S. canoane, așa ai trăit, cît prea milostivul Dumnezeu, căruia cunoscută era păstorniceasca ta voință, deschilinit blagoslovindu-l spre folosul obștii și politicești și bisericești, vrînd a-l întoarce, nu puțină sumă, după înfăleapta chivernisire ai adunat; fost-au, cu adevărat, destui carii, afară de judecățile cele strimbe, vorbitori împotrivă și clevetitori, pre carii cu începutu arhipăstoriei tale i-ai prevăzut și a fi i-ai zis, carii de tine umilit păstoriu a vorbi și vesti nu s-au rușinat, cumcă tu numai spre folosul tău aduni veniturile, dară pre aceștiia, cu prea înalta vîrtute întărit, nebăgîndu-i în samă, dela gîndul cel bun n-ai încetat, așa cît și aceștea, nu după
- 33 mult rușinați, macar și nevrînd au fost siliți/ vorbele împotrivă și cleve-tele în laude a le schimba./...

1

VERSURY / DE LAUDE IN LIMBA DACO ROMANEASKE / LA LOGODIREA / PREA / ENELTZATULUI NOSTRU MILOSTIV IMPERAT, STEPEN, SCHI TAYKE / FRANTZ I / KU / LUDOVICA / PREA ENELTZATA MILOSTIVA EMPERETEEASSE, STEPENE / SCHI MAIKA NOASTRE. / KARY LA ANNUL 1808. / ZMERIT ASSE ALKETUI S-AU INDREZNIT. / VIENNA / SZAU TYPERIT KU SLOVELE LUI GIROLD. / PRIN / GEORGIE LAZAR / ASKULTETORIUL S. S. THEOLOGII INTRAL DOJLEA ANN, DESPRE PARTEA CLERULUI ROMANEŞK NE UNIT DIN M. PRINCIPAT AL TRANSYLVANIY, IN PREA VESTITA UNIVERSITATE DE LA VIENNA *

/VERSURI / DE LAUDĂ ÎN LIMBA DACO-ROMĂNEASCĂ / LA LOGODIREA / PREA ÎNĂLȚATULUI NOSTRU MILOSTIV ÎMPĂRAT, STĂPIN ȘI TAICĂ / FRANTZ / I. / CU / LUDOVICA / PREA ÎNĂLȚATA MILOSTIVA ÎMPĂRĂTEASĂ, STĂPINĂ / ȘI MAICA NOASTRĂ. / CARI LA ANUL / 1808 / ZMERIT A SE ALCĂTUI S-AU ÎNDRĂZNIT. / VIENNA. / S-AU TYPĂRIT CU SLOVELE LUI GIROLD. /

1v Prin / Georgie Lazăr / ascultătorul S.S. Theologii într-al doilea ann, despre partea clerului românesc / ne unit din M. Principat al Transilvanii, în prea vestita / Universitate de la Vienna. / *

2/ Slovele cele mari de prin capetile versurilor, și cele mari de prin mișloc trebuie de osebi să se cetească în jos. *Litterae majores deorsum legendae*^a.

Viu și eu, iată ! ca fiiul ce creaste,
En mila părinteascăE, și trăiașteE,
Îți aduc prinos, puțin, iar socotesc,
Și cu acesta sfintuL thron să-l măresC.
Viu ! ca un rob prea smerit pămîntesc,

* În 4 de 7 pagini.

^a Acrostihurile asupra cărora ne atrage atenția autorul („majusculele trebuie citite de sus în jos“), sînt în latinește, nemțește și ungurește care sună așa (după BRV, nr. 742) :

„*Vivas Austriae Imperator ac Avguste Francisce, cum tua electa consorte, Ludouica laetissime*

Es lebe der Kaiser Franz und die neue Kaiserinn

Éleen a felséges Császár urunk Ferentz sokáig,“

iar traducerea :

„Să trăiești în foarte mare bucurie, împărate al Austriei și auguste Francisce !

Să trăiască împăratul Franț și tinăra împărăteasă !

Să trăiască împăratul Ferentș și tinăra împărăteasă !“

Reținem acrostihul lui Lazăr pentru raritatea lui (trilingv) și măiestria minuirii celor patru limbi, încă din vremea studiilor.

- 3 La scaonul cel sfint, și îndrăznescU, /
 A-ți aduce jertfe din toate ce am,
 Eale ! că sînt în numE d-un supus neaM.
 Stau, iată l-n genunchi, cu fric-adevărat,
 Bucurîndu-mă d-al Nostru împăraT.
 Al nostru împărat zic, ci te slăvesc,
 Ești părinte, taică, ba te numescU.
 Unde atîta povață vom afla ?
 De macar unde vom Fi, și vom umbla ; /
- 4 Supt prea părintești aripile tale,
 En odihnă și pacE muza șadE.
 Toată gemerea și cît au fost, timpul
 Rău, dimpreună veacaL, dînd și gînduL ;
 Răul copliși mintea omenească,
 Kari cu singe căuta Să se plăteascăE.
 Ispita de sus, biciul domnezeesc
 A-l opri cine poatE ? nu-i omenesc !
 Amarul însă prea blînd tu l-ai purtat !
 În necaz părintesc Glas ne-ai arătaT.
 En tot veacul ne-ai apărat cu mila,
 Suferind de toate pErtile silA.
 Iată ! dar și robii tăi ! cum te iubesc,
 En tot locul cum s-au strînS, și te slăvesC.
 Mulțimi aleargă-n grădini puse noao,
 Ramuri de flori împletesC numai doaO.
 Primește-le ! dreptei tale sceptru bun,
 Fericire curții Si dragoste spuN. /
- 5 En mulți și prea fericiți ani norocos,
 Rodul thronului să-l Aduci sănătoS.
 Ramurile, iată ! cum sînt cu roao ;
 Așa în thron mila Sfîntă să ploaO ;
 Atunci și sudiților tăi robilor,
 Norocul va curge iZvor ceriloR.
 Toți dar venim la al nostru împărat,
 Zertfe aducem, că s-Au încredințaT.
 O zi înaltă tuturor prea sfîntă,
 Unul fiește caRe, sfînt o cîntE.
 Răsări deci și cometa, ca un gol
 Numit spre a ta prăznUire vînt soL ;
 Aducînd cununii cu prinos ceresc
 Doao, la prea înaltul thRon pămîntescU
 Cînte, una creștetului tău numind
 Dreapta ta cu sfînt sceptruU prea întărinD ;
 Alta Doamnei dînd și crăiasii noao,
 Iată ! blîndă maică Ni-o face noaO ! /
- 6 Vezi ! că însuși și puterea de sus,
 En care nădejdea Ku tot ți-ai pusU,
 Glăsuește, ba cu drag a-ți prăznui

Nu trece zioa cu Folos a-ți cinstI.
 Un domn, ah ! taică neamului omenesc !
 En ceriu, vezi ! și steleE te proslăvesC.
 Slăvită fie și-n noi zioa asta,
 Unul, ah ! ba toți cu doR fac această,
 Ție ! ah, prea maica noastră ! creștetul
 En mulți fericiți ani, prEcum libanUL^a,
 Enfrunzaște, ca preanaltă dreapta ta
 Kîrmuiască-n mulți ani Neamul cu mila.
 Fericită să fii-n căsătorie !
 Anii tăi toți vieTzi veseliE,
 Rupă-se la tine vicleșugul tot,
 În frică înaintetZi zacă jos morT ;
 Atunci toate neamurile, robii tăi,
 Slăvi-vor cu dragoSte stăpînii săI. /
 Norocul, creadă ! ca chedru cu folos
 Encă va crește prea, Oh ! ba prea frumoS.
 Coprinde, maică, ah ! ba ia, Ț-am adus,
 Ramuri sînt, ție au Krescut, eu le-am puS.
 În sîn Ține, grijește bine ce ai,
 Împărat este, așA pre altul n-aI.
 Slavă, noi, robii tăi, umilit v-o dăm,
 Nici pre alții decît voI, părinți aveM.
 Coprind însă în nume de bine,
 Nu-i decît inimii Graiu de la minE. /

^aÎnsemnează *cedrul de Liban*, Comparație reușită, pentru că cedrul „trăiește” mult, apoi este popească și cu iz ortodox (Avrigul lui Lazăr nu este unit). *Tămăia* însă rămîne tămătie, și nu așa ni-l imaginăm noi pe Lazăr student, chiar și în teologie.

ISTORIIA / PREA FRUMOSULUI / ARGHIR / ȘI A /
 PREA FRUMOASEI / ELENA / CEA MĂIASTRĂ ȘI CU
 PĂRUL DE AUR ; / ADECĂ O ÎNCHIPUIRE, SUPT
 CAREA SĂ / ÎNȚĂLEGE LUAREA ȚĂRII ARDEALU-
 LUI / PRIN TRAIAN, CHESARIUL RÎMULUI. / ACUM
 A DOAOARĂ DE AUTORUL / ÎNDREPTATA. / CU
 SLOBOZENIIA CELOR MAI MARI. / TIPĂRITĂ / CU
 TOATĂ CHELTUIALA DUMNEALOR FRAȚILOR /
 CONSTANDIN ȘI IOANN BOGHICI. / ÎN PRIVILE-
 GHIIATA TYPOGRAFIE DIN / BRAȘOV. / PRIN TY-
 POGRĂFUL FRIDRIHI HÉRFURT, 1809 * /

Mulți cetesc *Istoriia lui Arghir*, cea în limba ungurească scrisă, fără de a socoti alt ceva lucru întrînsa, de cît o proastă poveste ; însă, altă, mai adîncă înțelegere să tilcuiască supt această poveste. În vremea de demult stăpînea Ardealul un neam puternic, anume dachi. Aceștia avea în veacul al doilea un craiu, anume Dechevál, care biruind pre Domitián, chesariul Rîmului, l-au silit ca rîmlenii cei puternici să plătească dachilor dajde pre tot anul^a. Însă s-au schimbat norocul, în zilele lui Traian, chesariul Rîmului, care în doao rînduri venind asupra Ardealului, în urmă l-au luat și l-au supus puterii rîmlenilor. / Acesta iaste înțălesul lucrului. Însă, să mai adaogă și aceasta, cumcă viața lui Traian, cu acest prilej era în mare primejdie, pentru că la marginea țării Mesiei (acum Bulgariia și Serviia) îl căuta niște assasséni (adecă ucigători întru ascuns) ca să-l piarză pre el, pre carii aflîndu-i i-au omorît.

Întru această poveste să înțălege supt Arghir, Traian, iară supt fecioara măiastră cea cu părul de aur să înțălege Ardealul, pentru băile lui cele de aur care de mult au fost vestite. Numai întru al doilea rînd, poate Arghir, ca și Traian Ardealul, să-și dobîndească pre Elena, care cu moarte pedepsește pre sluga sa care l-au împiedecat, ca și Traian pre împiedecătorii săi.

Ioann Bărac,
 dascal normalicesc ne unit,
 în Brașov./

INTIIA PARTE

Te visaiu mișcînd din buze ,
 O, prea drăgălașe muze !
 Verși glas îngeresc din gură,

* În -8 de 42 foi nepaginate. Ediția I a apărut în 1801, la Sibiu.

^a Bărac a și citit fragmentul din *Cronica* lui Șincai, publicat în *Calendarul de la Buda*, pe anul 1808, precedent, și folosește informația. Nu doar că n-ar fi cunoscut pînă aci textul, ci formularea.

Care inimile fură,
 Fură și le amăgește,
 După ce le îndulcește.
 Te rog, muză mîngăioasă !
 Care cînti cîntări frumoasă,
 Pică-mi puținică miare
 Din măiastra ta puteare,
 Să poci cînta cu simțire
 A lui Arghir pribegire.
 Arghir au fost crăișorul
 Cel mai pedepsit cu dorul,
 Fiiul cel mai mic, să știe
 (în hronica firii serie),
 A lui Acletón anume,
 Craiul cel bogat din nume. /
 Că încă n-am dat în cale,
 De numele țării sale.
 Să zice, dintru aflate,
 A fi avut o cetate
 Tare și meșteșugită
 Și cu șanțuri întărită,
 Întru o țară fiiastră,
 Din lumea cea mai măiastră.
 Maică-sa, blînda crăiasă,
 Medéna cea prea aleasă ;
 Trei frați cu el să născură
 Din părinteasca căldură,
 Însă nice unul n-are
 Cu dînsul asemănare
 Întru vestea și mărirea,
 Cît s-au pedepsit cu firea.
 În cetatea părintească
 Să afla o prea firească
 Grădină împodobită,
 Părea că-i însuflețită.
 Era plină de frumsețe,
 De ale florilor fețe.
 Aici rîu, colea vâlcică,
 Curge lingă florivică ; /
 Dincoace, supt pomi, verdeață,
 Să te desfetezi de față.
 Întro zi, aicea, craiul
 Desfătîndu-să cu traiul,
 La un pom ciudat sosește
 Și-l vede cum înverzește ;
 Alb la floare, ca argintul,
 Mirosind în tot pămîntul
 Pre care necunoscîndu-l

Să îndupleca cu gândul,
 Aştepta roada să-i crească,
 Ca feliul să-i nimerească ;
 Că-ntro zi îmugureşte
 Şi de trei ori înfloreşte
 Şi pre grădinariul chiiamă,
 Ca să dea de dînsul seamă,
 Ce mină au sădit pomul ?
 Că mult să miră tot omul,
 Cum el zioa înfloreşte,
 Noaptea coace şi rodeşte ;
 Însă zioa nu le-apucă,
 Până pier ca o nălucă.
 Iar craiul să întristează,
 Căci nu poate să le vază. /
 Văzînd cum îmugureşte,
 Că chiar văzînd înfloreşte,
 Au pus preste noapte pază,
 Trei păzitori ca să vază,
 Carii păzea cu privire
 A merelor rumenire.
 Craiul dimineaţa vine
 Cu gând să le vază bine,
 Însă (ce nice gîndeşte),
 Pre toţi dormind îi găseşte ;
 I-au întrebat : ce văzură ?
 Şi ce dorm preste măsură ?
 Ei răspundea de odată :
 „Minune înspăimîntată !
 Că suflînd odată boarea,
 Au căzut jos toată floarea ;
 Iată nişte merişoare,
 Iată şi mai mărişoare,
 Dar suflînd o boare lină,
 Cu de somn dulceaţă plină,
 Numai decît ne apucă,
 Cu ne văzută nălucă,
 De părea pre dreptate,
 Că sîntem morţi jumătate”.
 Craiul trist în casă pleacă
 Şi nu putea să-i mai treacă,
 Ci numai de cît poşteşte
 Un proroc şi porunceşte
 Să-i spue şi prorocească,
 Cine putu să-i sădească
 Lui acel pom în grădină,
 Să-i facă vre o pricină,
 Şi-i făgădui îndată,

De-i va spune, bună plată.
 Proroc Filáret, anume,
 Mare vrăjitoriu pre lume,
 Trei zile să socotește
 Și apoi îi prorocește
 Zicînd: „Craiule ! pre omul
 Ce ți-au sădit ție pomul,
 L-am aflat, însă puțință
 Nu iaste, de cunoștință,
 Că e lucru preste fire
 Și măestrie subțire,
 Și mina cea săditoare
 Iaste și stăpînitore ;
 Singură le stăpînește,
 Le culege și răpește. /
 Și prin altul nu să poate
 La lumină a să scoate,
 Făr prin fiul tău cel dulce,
 Care supt pom să se culce.
 Că, pentru el sînt sădite
 Acele toate răpite,
 Ca să-l vază, că-l iubește
 Și de fața lui dorește.
 Dintru care va să iasă
 Mare scîrbă la crăiasă,
 Că el va să pribegească,
 În lume să rătăcească”.
 Pentru acea prorocie,
 L-au cîstit cu bogăție.
 Deci craiul iară așteaptă
 Dela pom aceiași faptă.
 Cînd îi vede înflorirea
 Prea albind cu strălucirea,
 Au așternut pre verdeață,
 Supt a pomului dulceață,
 Covoară cu fir cusute,
 Prețuite multe sute,
 Puind să ia seama tare,
 Pre fiul său cel mai mare, /
 Care păzitoriu să face
 Și pre așternut cînd zace,
 Vede mugurul cum crește
 Și mai apoi cum plesnește ;
 Încep frunze înverzite,
 Acuși acuși flori albite,
 Floarea cade și rodește,
 Și roada să rumenește.
 Dar venea o boare lină,

Cu de somn dulceață plină
 Și-l adoarme fără veaste,
 Nu mai vede ce mai iaste ;
 Craiul dimineața, iată,
 La grădină să arată
 Și pre fiul și-l găsește
 Că doarme și greu răpește.
 Să întoarce și așteaptă
 Să mai cerce cu o faptă.
 Și pre viitoarea seară,
 Pre al doilea fiu iară
 L-au pus iar să străjuiască
 Și mai bine să păzească,
 După cum au spus prorocul,
 Ca să mai cerce norocul ; /
 Însă au adormit iară
 Ca și acel de aseară ;
 Iară craiul cu mănie
 Striga : „Prorocul să vie“ !
 Care venind înainte
 I-au arătat lui că minte.
 Nice mai mult nu-l întreabă,
 Ci-i tae capul de grabă.
 Apoi cătră palat pleacă,
 De tot cu inima seacă.
 Iar Medéna cea aleasă,
 Prea cuvioasa crăiasă ;
 Au intrat cu vorbă bună,
 Cu fiul său împreună,
 Ca să mîngăe pre craiul
 Așa rădicindu-și graiul :
 „O, craiule înălțate !
 Iubitul meu soț și frate,
 Nu-ți mai face supărare
 Pentrun pom ce mic să pare“.
 Iar Arghir fiind de față,
 Pre care firea-l răsfăță
 Cu făptură voinicească,
 Preste firea omenească, /
 Împodobit cu frumsețe
 Care plac la tinerețe,
 Ajungînd a vîrstei floare,
 E cel mai ales supt soare,
 Fiind învățat prea bine,
 Avea bun nărav la sine,
 Cătră tatăl său grăiaște
 Și așa să jeluiască :
 „O, taică pre înălțate !

Am o jalbă cu dreptate,
În mine s-au aprins focul
Cînd ai omorît prorocul.
Un vis mi-au arătat mie
A lui dreaptă prorocie,
Ci, mă rog, îngăduiaște
Să cerc și eu vitejeaște;
De voi adormi, ce strică?
Știu că nu-mi va fi nimică".
Craiul nimica ascunde,
Ci mai virtos lui răspunde
Zicînd: „Fiiule iubite!
Nu-mi face gînduri cumplete,
Nu-mi pricinui mai multă
Supărare, ci ascultă. /
Să nu mi să împlinească
Prorocia cea firească,
Nu te bucura de calea
Carea să-mi aducă jalea.
Am eu mere aurite,
Scumpe și ne prețuite,
Și de acel pom cu veaste,
Nici de lipsă nu ne iaste,
Mai bine în foc să arză
Și de aici să se piarză,
De cît tu, cu al tău nume,
Să fii pribegit în lume".
Iară Arghir vitejeaște
Răspunzînd, așa grăiaște:
„Mă rog, taică, de nu-ți place,
De acolò n-am ce face,
Că pre mine mă silește
Firea și îmi poruncește
Ca să întru în grădină
Fără nici o pricină,
Că aceiași prorocie
S-au înțăles numai mie
A să împlini norocul
Care au grăit prorocul". /
Așa plecă să pornească,
Preste voia părintească,
Și au intrat în grădină
De dor cu inima plină.
În pom sabiia-și acață,
Și să culcă pre verdeață,
O, minune cu mirare!
Ce trupșor voinicesc are,
Umblă și calcă domnește

Și să uită vitejește.
 La trup, de mijloc subțire
 Și înalt la a sa fire.
 Oacheș, negru pre la gene,
 Împodobit la sprincene,
 Stat de crini, oablă făptură,
 Răvnită căutătură,
 Fața-i varsă rumenețe,
 La trăsuri îi tot blindete.
 Floarea vârstei acum crește
 Și frumos înugurește.
 Pre așternut să așază
 Așteptînd vremea să vază.
 În sus cătră pom privește
 Și vede cum înflorește. /
 Sînt ramuri înugurite,
 Acuși toate înalbite
 Și nice prinde de veaste
 Că nici o floare mai iaste ;
 Merele, cît o alună,
 Acuși cît o nucă bună,
 Acuși mari și împietrite,
 Acuși coapte înrușite.
 Atunci auzea că sună
 Ca cînd sufl-o boare bună,
 Șase păuni văz că zboară
 Și pre iarbă se pogoară.
 Al șaptelea, o, minune !
 Lîngă capul său să pune.
 Spăimîntat mîna-și întinde
 Și de un picior îl prinde,
 Să zmicește ca să zboare,
 Și rămîne în prinsoare ;
 Iar cei șase tot zburară
 Și pe el prins îl lăsară.
 Minune ne muritoare !
 Paserea cea zburătoare
 Cu graiu omenesc grăiaște
 Și pre Arghir îmblînzește : /
 „O, cocoane mult iubite !
 Cu nume crăesc numite,
 Nu grăbi să-mi iai viața,
 Că ne vom pîiarde dulceața ;
 Că nu viu să-ți fac stricare,
 Ci de o dragoste mare“.
 Și s-au scuturat odată,
 Cît s-au mutat într-o fată.
 Atunci Arghir înlemneste,

Iar ia așa-l îmblinzeste :
 „Fiiu crăesc, nu-ți fie frică !
 Nu te teme de nimică !
 Dragostea mea cea iubită,
 Întru tine e sădită,
 Tu ești a mea mîngăiare,
 Vieții mele puteare.
 Și eu nu am sădit pomul
 Ca să mănînce tot omul.
 Cine dară cu mînie
 Îmi stă împotrivă mie ?
 Slóbodă sînt eu a face
 Cu a mea muncă ce-mi place.
 Eu l-am sădit numai ție,
 Dragostei o mărturie. /
 Și e slobod numai noao
 A culege roade noao ;
 Și poți socoti prea bine
 Ce va să fie cu mine.
 Că măiastra ta crăiasă,
 Precum vezi, vine de-acasă,
 De voești, ia te iubeaște
 Și ție să dăruiaște“.
 O, frumseță ne urmată,
 Fecioarei aceia dată ;
 Că nici limba omenească
 Nu poate să o grăiască,
 Nice nu să poate scrie
 Cum îi ședea a fie vie.
 Iuno, Venus și cu Luna,
 Ca aceasta nice una.
 Nice Dido a Enéii,
 Și nice fața Medei,
 Ba nici a nimfelor ceată
 Ce prin bărcuri să arată ;
 Nici cîntărețele muze
 Ce scot cîntece din buze,
 Nu sînt așa drăgăstoasă,
 Ca Elena cea frumosă. /
 Păr de aur strălucește,
 Pre pămînt să tîrîiaște.
 Precum luna cea ivită
 E noao și ne plinită.
 Așa-i fruntea cea suită,
 Cu sprîncene cercuită.
 Ochii privesc cu jinghire,
 Ca a stelelor sclipire.
 Trandafirul înflorește

Și doi trandafiri rușește,
 În fața cea albeneată,
 O, ce ciudată rușată !
 Pre buzele ei, cum saltă
 Grațiile la o laltă !
 Să rumenesc la peliță
 Și stau ca doao foiță.
 A alavăstrului față
 Să vede în sin, la brață,
 Unde doao merișoare
 Stau ascunse, rătunjcare.
 La piept ard cu líbov mare
 Idoleștile oltare.
 Ca crinul cel prea suptire
 Și înalt la a sa fire, /
 Așa-i oabla ei făptură
 Și mîndra căutătură.
 Vejmintele ard ca focul,
 Căr-împodobesc mijlocul.
 A lui Cùpido săgeată,
 Să vezi cum stă acățată,
 Cam pre lîngă suptsuoară,
 De unde la Arghir zboară.
 Să înfige aurită,
 În inima nimerită.
 Atunci dreapta își întinde
 Și pre după cap o prinde.
 Cu drag o îmbrățișază,
 Ca flacăra să-i mai scază.
 Nice ia nu să ferește,
 Că prea tare îl iubește,
 Ci se leagănă pre brață,
 Din buze culeg dulceață.
 De v-ați ivi, noao muze !^a
 Să priviți aceste buze.
 După cuvintele mele,
 V-ați mira și voi de iale.
 Că să face zio, iată,
 Și tot nu să mai arată /
 A-și face îndestulare
 De dragostea lor cea mare
 Care arde cunoscută,
 Cu flacăra ne văzută
 Carea tot mai mare crește,
 Cît Arghir așa grăiaște :
 „O, porumbiță aleasă !
 Încoronată crăiasă !

^a Muze—buzes, rîmă stereotipă la Băra :

Oh ! ce feliu de vrednicie !
 Ce bine mi-ai făcut mie ?
 Deacă ai venit la mine,
 Cum te voi lăsa pre tine ?
 Să nu mă lași cu păcate,
 Întro grea singurătate,
 Ci să-mi fii mie soție
 Trăind cu dragoste vie".
 Iar ea răspundea fierbinte,
 Cu dulci și blinde cuvinte :
 „Oh, crăișor cu blindețe !
 Prea iubit de tinerețe.
 Trandafir, față plăcută,
 Care buzele-mi sărută.
 O, trupșor plin de dulceață !
 Care mă strînge în brață. /
 O, cuvinte mîngăioasă !
 Care mă fac drăgăstoasă.
 Cum aş face eu din fire,
 Dragostei împotrivire ?
 Pentru că eu, vai de mine !
 Nu poci trăi fără tine.
 A ta sînt, dau mîna dreaptă,
 Fie și cuvînt și faptă".
 Precum magnétul la sine
 Trage pre fierul și-l ține,
 Așa-și lipesc trupurile,
 Arătîndu-și dragostile,
 Iar Venus aflîndu-și locul,
 Așa bobotește focul,
 Cît oltariul mai s-aprînde,
 Până cînd de veste prînde.
 Și după multă vorbire,
 I-au cuprins o adormire,
 Cît au dormit cu dulceață
 Tocma până dimineată.
 Craiul, cît să luminează,
 Abiia-aștepta să vază.
 Pre fereastră tot privește,
 Tot la fiiul său gîndește.
 Preste ziduri coperite,
 Vedea mere aurite,
 De care cu veselie
 Sălta scîrbita crăie.
 Și abiia-aștepta veaste
 De fiiul său ce feliu iaste.
 „Crăiasa, ce socoteaște,
 Un dar bun făgăduiaște,

Cui ar duce veste bună
 Cu un măr de împreună,
 Dintru cele ne văzute
 Și încă ne cunoscute.
 Atunci veni cu degrabă
 O prea mult sfătoasă babă
 Și luînd cheaia aleargă
 La grădină ca să meargă.
 Deșchide ușa, priveaște,
 Ce vede, că să sfliște !
 Vede fecioara culcată,
 De Arghir îmbrățișată.
 Zăiță a fi gîndește,
 A-i scula nu îndrăznește
 Și, pentru să nu să scoale,
 Calcă mai încet și moale. /
 Tot în virful degetelor,
 Cătră robii dragostelor,
 Să apropie, pișește
 Și, cînd lîngă ei sosește,
 Scoate cuțitul din teacă,
 Ca credința sa să-și facă,
 Au tăiat cîteva fire
 Din părul ei cel subțire,
 Și făcîndu-și calea largă,
 Cu el în palat aleargă,
 Ostenită, spăimîntată,
 Cu vorbă ruptă-l arată
 Zicînd : „Vai ! ce coconiță !
 Zău, doară e o zeiță,
 Că om nu poate să fie
 Cu așa făptură vie,
 Mai virtos că pre spinare,
 Un păr lung de aur are“.
 Cu mirare și minune,
 Precum au văzut, tot spune.
 Medena ce va să facă ?
 Numai decît să îmbracă,
 La grădină să gătește,
 Care prea de mult dorește. /
 Întracelea să deșteaptă
 Elena, inimă dreaptă,
 Să uită, ce i să pare,
 Așa au strigat de tare,
 Cît Arghir dormind, cum iaste,
 Să spăimîntă fără veaste.
 Și cu a sa deșteptare,
 Oblu în picioare sare

Iar Elena lăcrămează
 După părul său oftează.
 Cu mare amar jeleaște,
 De necaz așa grăiaște :
 „O, prea iubite Arghire !
 De mi-ar fi venit în fire
 Că să află hoți spre jale,
 La palaturile tale,
 De mult mă duceam mai bine
 De cit să pătesc rușine.
 Mă duc, că sînt înșelată,
 Nu mai rămîiu rușinată,
 Pentru că părul meu are
 Lipsă și pagubă mare“.
 Atunceea Arghir rușeaște,
 Și căznit așa grăiaște : /
 „O, sorioară iubită !
 Au pre mine ești scirbită ?
 Dară au eu sînt de vină ?
 Au eu sînt aceea pricină ?
 Deacă toate le știi bine,
 Că numai eu fui cu tine
 Și vezi că nici nu am unde
 Părul tău a ți-l ascunde.
 Mărturie-mi iaste mărul,
 Cum ți-aș reteza eu părul,
 Cînd cu totul voi pre tine
 A te ținea lingă mine.
 Acum dară, de n-am vină,
 Și au fost mină streină,
 Iartă, pentru mine, toate,
 Că la lumină voi scoate
 Cine au fost și prin cine
 S-au făcut aceea rușine,
 Pre care deacă-l voi prinde,
 Pedepsă îi voi întinde
 Și-ți voi înălța mărirea,
 Mai pre sus de cît airea“.
 Iar ea zice : „O, iubite !
 Măririi, cît de prețuite/
 De mi-ai înălța, nu-mi poate
 Inima să iarte toate ;
 Însă cugetînd la mine,
 Tot te iubesc eu pre tine“.
 Atunci Arghir să frămîntă,
 Cu necaz să înfierbîntă,
 Cu inima să topeaște
 Și plîngînd așa grăiaște :

„Te rog dar, spune-mi sălaşul
 Şi unde-ţi iaste oraşul ?
 Sau dragostea nu te lasă,
 Sau te caut şi acasă,
 Sau, a treia (vai de mine !),
 Moriu amărit pentru tine“.
 Pre ea o înghimpă spinul,
 Ne putînd ţinea suspinul
 Zice : „Iubite, şi bune !
 Ce folos, de-ţi voi şi spune ?
 Că om nu poate să fie,
 Care acolo să vie ;
 Însă de Neagra Cetate
 Ce spre miază noapte bate,
 Zadarnică întrebare
 Poţi face, de ţi să pare. /
 La locul cel ce să schimbă
 În necunoscută limbă ;
 Însă ştiu aceia bine
 Că nu poţi veni la mine“.
 Întracelea feciorîta
 Aude mişcînd portîta,
 Nu putea să mai grăiască,
 Nici plîsul să contenească ;
 Ci în sus, în văzduh, zboară,
 Ca o pasere uşoară,
 Să duce, nu să mai vede,
 Ce amar, cine nu crede ?
 Rebul amorului cade,
 De leşin inîma-i scade,
 Iar Acletón, milos taică,
 Cu a lui iubită maică,
 Cînd au intrat în grădină,
 Văd că fiul lor suspină,
 Şi fecioara nicăirea,
 Să înduplecă cu firea
 Văzînd aşa o urmare
 Care de la pom răsare ;
 Oh, ce plîsuri necurmăte !
 Oh, cîte lacrimi vărsate !
 Dela pămînt îl sculară
 Şi cu glas mare strigară :
 O, cuvinte prorocite !
 O, prorocii împlinite !
 Spunea Filarét prorocul,
 Că aşa-i va fi norocul,
 Cît merele să vor coace,
 Scîrba va veni încoace“.

Și sta toți cu mîngăiere,
 În jurul celui ce pîiare,
 Zicînd : „Fiiule ! nu geme,
 Ci scoală și nu te teme.
 Oh, scoală, fiiule, scoală,
 Scoală să vedem ce boală,
 Ce boală te împresoară,
 De și pre noi ne omoară“.
 Mai tîrziu în fire-și vine,
 De mîna maicii să ține
 Zicînd : „Dați-mi mie pace,
 Că voi nu aveți ce-mi face ;
 Că, dintru acestea toate,
 Nimenea nu mă va scoate
 Și înșivă aveți vină,
 Aice făcînd pricină. /
 Că ați trimis hoți la mine,
 De m-au despoiat de bine,
 Și v-au fost așa degrabă,
 Cu nădejdea într-o babă,
 Mi-au furat toată dulceața,
 Mi-au stricat toată viața.
 Oh, amar, amar și jale !
 Și pre obraz curge vale,
 Și voi eu să-mi iau zica bună
 De la soare, de la lună,
 Aici moriu, săpați mormîntul,
 Să mă-nghiță pămîntul,
 Supt umbra cea răcoroasă
 A merelor drăgăstoasă“.
 Iar craiul, ca un părinte,
 Mîngăindu-l cu cuvinte,
 Abiia l-au plecat în casă,
 Unde l-au pus lîngă masă.
 Cînd de Elena grăiaște
 Și frumsețea povestește,
 Ochii în lacrimi și-i scaldă
 Ne avînd inima caldă.
 Cum au petrecut nu poate
 Să le mai înșire toate, /
 Ci ea un turbat răcnește
 Și cu graba poruncește
 Strigoaia a o aduce,
 A o răstigni pre cruce.
 Părinților striga tare,
 Cu de mîna sărutare :
 „Dați-mi parte din avere,
 Că nu am altă putere“.

Iar părinții cu blindețe,
 Din dragoste fără fețe
 Zicea : „Fiiiule iubite !
 Nu ne da gânduri cumplite
 Și ca să ne dăm pre moarte,
 O, întâmpină soarte !“
 Împrejurul lui tot chinuri,
 Multe plînsuri și suspinuri,
 Și nimic ru folosește ;
 Că, ca un turbat răcnește ;
 „O, inima nu mă lasă
 Să mai șez cu voi acasă.
 Că acasă n-am ce face,
 N-am odihnă, nice pace.
 Au să-m fac mai mare nume,
 Au mă prăpădesc în lume, /
 Mă duc, nu mai șez acasă,
 Să-m caut a mea mireasă“.
 Maică-sa încă grăiaște
 Și așa îl imblinzăște :
 „O, fiiiule cu dulceață !
 Cît te-am purtat eu în brață ;
 Ț-am fost maică grijitoare,
 Mi-ai supt lîță brănitore ;
 Sînu! meu, a ta dulceață,
 Leagăn, ale mele brață.
 Te apăram de tot vîntul,
 Te învățam cu cuvîntul.
 O, vai ! o, vai ! nu te duce,
 O, fiiul meu cel prea dulce !“
 Dacă acestea văzură,
 A-l întoarce nu putură,
 Aur din îndestulare
 L-au dat și s-au pus călare.
 O, vaete și suspinuri !
 În casă vai, cîte chinuri !
 Dară el nici nu ascultă
 Acea lăcrămare multă,
 Ci încălecă și pleacă,
 O, maică, rămii săracă !/
 Iară craiul pomul tae
 Și-l aruncă în văpae,
 Care arde cu lumină
 Și toți lîngă el suspină,
 Mai aducîndu-și aminte
 De-a lui Filaret cuvinte.
 „Blînd Filaret cum gicește,
 Toate cîte prorocște.

Eu l-am ucis, fără vină,
 Acum văz a mea pricină".
 Toată Curtea lăcrămează,
 Toată irima oftează.
 Îl petrece cu plînsoare
 Toată fața muritoare.
 Plîngea după el fecioare,
 Ca nopțile după soare. ... /

A TREIA PARTE

A doao zi cînd să scoală
 Amețit, căznit de boală,
 Alta ceva să mai facă ?
 Necăjit în lume pleacă,
 Și nădejde nu mai are.
 O, lacrimi și suspinare !
 Acum încătrău va merge ?
 Stă și de lacrimi să șterge.
 Oh, amar vieții sale,
 Că-i toată, plină de jale./
 Prin munți gîroznici pribegește,^a
 Pre dealuri călătorește.
 Însuși ș-au aruncat soarte,
 Ca să umble după moarte.
 Cînd printr-un bărc tufos trece,
 Iată izvor bun și rece,
 Descalceă, odihnește,

^a În prima variantă a *Țiganiadei*, I. Budai-Deleanu include și el un fragment din „povestea” lui Arghir și adnotează, la versul 5088 : „Vechie poveste este în părțile acele, pentru un Arghin (sau cum zic unii Arghir) și pentru Ileana cea frumoasă cu cosița de aur. Și să află și în stihuri proastă alcătuită și tipărită. (De unde rezultă că I. Budai-Deleanu cunoștea ediția I, de la Sibiu, și că a adnotat prima variantă, după 1801, data ediției de la Sibiu, nu neapărat că a cunoscut această ediție, din Brașov, 1809). Însă, aici poetul au tocmît-o într-altă formă de versuri”. Fragmentul inclus este cîntat de un cîntăreț, Hriza, la banchetul boierilor, adversari ai lui vodă Țepeș (vv. 5085—5178). În varianta a II-a a *Țiganiadei*, reluînd fragmentul, adnotează : „Iar cît e pentru povestea lui Arghin și a Ileanii, trebuie să bagi de samă, cetitoriule, că această poveste este la românii cei de Ardeal foarte vechie ; numai cît aflu osăbire în numele lui *Arghin*, care la povestea norodului de Ardeal se zice *Arghir* și nu se poate ști cum ar trebui să fie : *Arghin* sau *Arghir* ? Însă eu socotesc mai bine a fi cum au pus poeticul aici, fiind că el așa au aflat la scrisorile vechi, iar norodul au putut cu vreme să schimosască cuvîntul (din nou teoria evoluției limbii concepută ca o corupere, în spiritul epocii), fiind că în adevărata istorie (care ? originalul maghiar ?) Ileana să zice cu cosiță de aur, apoi norodul îi zice *Ileană Cosinteană*. Deci, să vede că în gura norodului s-au strămutat cuvîntul. Pentru această Ileană au povăstît și un dascal (cuvîntul *dascal* este titlul lui Barac, nu este disprețuitor, sub condeiul lui Deleanu, cum au înțeles niște nepricepuți) din Avrig, în Ardeal, dar într-alt chip începe, nu precum să spune aici, și cu versuri de obște, nu cu tot bine legate. Erudițian”. Fragmentul este cuprins între vv. 1483—1626.

Și setea își potolește;
 Însă nici a bea nu poate,
 Că acum au pierdut toate;
 Așa începu a plînge,
 Plînge cu lacrimi de sînge:
 „De cît întristată față,
 De cît amară viață,
 Mai bine mă junghiu odată,
 Să-mi văz viața scăpată.
 Nu mai văz a mea dulceață,
 O ! amărită viață !
 O, moarte ! vino, grăbește !
 De amar mă mintuiaște.
 O, prea dulci părinți cu milă !
 Cărora v-am făcut silă.
 V-am lăsat amăriți foarte.
 Și eu aici să văz moarte. /
 O, țări ! neamurile mele,
 Care v-am lăsat cu jele.
 Te-am lăsat, maică ! pre tine,
 Ucigaș luai cu mine.
 O, dulci doi frați cu dreptate,
 Rămîneți cu sănătate;
 Eu cu voi într-o grădină,
 Făcuiu cercare streină.
 O, fie toate ertate,
 Rămîneți cu sănătate !
 Blestemat să fie locul,
 Unde mi s-au aprins focul,
 Focul dragostei în mine,
 Oh, inimă ! vai de tine !
 Oh, Elena mea cea dulce !
 Eu din lume mă voi duce,
 Rămîi de mine ertată,
 Cu inima în lanț băgată.
 Pentru o scurtă iubire,
 Această sălbătăcire.
 Acum, acum mă omoară,
 Arma dragostei mă zboară.
 Oh, trup alb grijit de maică !
 Și împodobit de taică. /
 În zgău crăesc zămislite !
 Cu slavă împodobite !
 Oh ! să miră și pămîntul !

* Cum nu cunosc originalul lui Bărac, nu pot aprecia limitele intervenției. Jelania lui Arghir este în spiritul lămîntăției amoroase a cavalerului din poemul epic după iubita pierdută, plus bocet cu iertăciune ardelenesc, dar foarte dilatat.

Vai ! unde-ți iaste mormîntul,
 Cînd te vei scâlda în sînge,
 Oh ! vai ! cine te va plînge ?
 În loc de îngropăciune,
 Pre pămînt impuțiciune.
 Moarte ascunsă, amară.
 Groapa, pîntece de hiară.
 Zioa mea cea de pre urmă !
 Cînd viața mi sã curmă.
 Oh, ceasul cel de sfîrșire !
 Numai voao va fi știre.
 Lingă izvor fără nume,
 Eu mă junghiu și es din lume
 (Oh, e groază a și spune).
 Virful sabiei își pune,
 Drept în inimă, la țită
 (De ai vedea, Eliniță !).
 Mărunchiu-n pămînt^a așază,
 Numai cît în ia sã cază.
 Într-acelea ce aude ?
 Cîntece noao și crude. /
 Privește, și vede, iată,
 Vine o nimfă curată ;
 Spăimîntat la ia privește.
 Zeiță o socotește.
 Întreabă : „Oh, coconiță !
 Doară ești o prorociță ?“
 Nimfa fără supărare
 Răspunde la întrebare.
 O ruga sã-i proorocească :
 Ce va sã mai pătimească ?
 Au răspuns acea fecicară :
 Ca el sã nu sã omoară,
 Zicînd : „Tinere, așteaptă,
 Cã bine sã îndireaptă“.
 Iar el gîndea întru sine :
 „Oh, moarte ! mă ia mai bine,
 Cã dorul ce mă căznește,
 Mai tare sã întărește“.
 Într-acelea un glas mare
 Sã aude răcnînd tare.
 Gîndea : „Un leu, un bălaur,

^a Și acest context este prelucrat de I. Budai Deleanu, în *Țiganiada*, cum o dovedește identitatea lexicului : „Obosit într-o vale-adîncă-ajunsă,/De-amor, de necaz, mîntea turburată/, De jele, de dor, inima pătrunsă,/De pe murg ușor, sã pogoară-îndată;/ Smulgîndu-și apoi săbioara luce,/Mărunchiu la pămînt, virv la piept aduce“ (vv. 1507–1512).

Sau vreun sălbatec taur
 Să-nîlnesc, să luptă, zbiară,
 Ca niște groaznice hiară. /
 Atuncea minte îi vine,
 Cine să junghe pre sine,
 În raiu nu împărătește,
 Și atunci așa gîndește :
 „Eu la dînșii mă voi duce,
 Ca prin guri să mă apuce”.
 Și așa la dînșii pleacă,
 Cu gînd din lume să treacă.
 Încătrău sună și zbiară,
 Vede peșteră de hiară,
 Unde trei fii a lui Dîmon,
 Ai lui Deî Sănceti Sîmon,
 Să tot sfădesc și să ceartă,
 Cu o învoire spartă.
 Întreabă Arghir și zice :
 „Pentru ce aveți voi price ?”
 Au răspuns toți trei îndată :
 „Sîntem trei dela un tată.
 Ne sfădim pentru moșie,
 Pentru mică avuție ;
 Sînt trei scule de-npărteală,
 Judecă fără greșală !
 Că ce vei zice, vom face,
 De ne vei face o pace.
 Plașcă și papuci de piiale,
 Cine să-nbracă cu iale,
 Și cu biciul să trăznească
 De trei ori și să grăiască :
 «Hip, hop ! să fiu fără veaste,
 Unde gîndul meu iaste»,
 Până nici nu socotește,
 Acolo să pomeneste.
 Cum să nu ne sfădim dară ?
 Ce avuție amară.
 Că-ntr-un loc de nu sînt toate,
 De folos a fi nu poate.
 Iar celui mijlociu frate,
 I-au mai dat o bunătate,
 Că el poate și pogoară
 Pre cea ce pre sus zbeară,
 Care pre noi ne căznește.
 Judecă, ți să plătește”.
 Arghir socotește bine,
 Zice : „Ascultați de mine :
 În trei părți vă voi trimite,

Car va sosi mai nainte,
 Aceluia fie toate,
 Că într-alt feliu nu să poate". /
 Aşa trei dealuri arată,
 Ca să plece de o dată,
 Au plecat fieşte care
 La dealul său cu gînd tare.
 Dar Arghir ce va să facă ?
 Ia plaşa şi să îmbracă,
 Papuci lua în picioare,
 Şi să vezi cum va să zboare.
 Că cînd cu biciul trăzneaşte,
 Şi cînd de trei ori grăiaşte :
 „Hi, hop ! la a mea iubită,
 Să fiu la acea scîrbită“,
 Ca o săgeată ce zboară,
 Dela pămînt îl luară.
 Cînd vin dracii, stau cu firea,
 Arghir nu e nicăirea.
 Osteniţi sufla din gură,
 Şi pre Arghir îl înjură.
 Încep întru sine iară,
 Altă sfadă mai amară,
 Căci au lăsat să-i înşale
 Însuşi cu minţile sale.
 Iar cel mijlociu grăiaşte :
 „Vezi, aşa vă trebuiaşte,
 Că voi aţi gîndit a-m face
 Numai cum voao vă place ;
 Voi vreaţi ca să nu-mi daţi parte,
 Acum du-te mai departe“.
 Ceia lalţi încep a zice :
 „Tu eşti omul cel de price.
 Că tu ai un dar, ce poate
 Să strice acestea toate.
 Şi tot vei şi de aicea
 A-ţi mai îngrăşa cerbicea.
 Tu eşti aicea de vină,
 Tu ai început pricină,
 Că noi amîndoi prea bine
 Ne învoiam întru sine.
 Tu eşti ! Săna ! ia-l de chică !
 De-l trînteşte şi-l ridică.
 Unul de corn îl apucă,
 Altul coada îi îmbucă,
 Îl ghemuesc în ţărînă,
 Până l-au muiat la vînă.
 Strigă, să vaită dracul,

Și să ruga lor, săracul,
Să-l lasă, că le va scoate,
Și pre cele lalte toate/
De la Arghir, care zboară,
Ca o săgeată ușoară.
Însă acest drac cu gîndul
Numai decît ajungîndu-l,
Din văzduh în jos îl scade,
Cît preste un munte cade,
Îi ia sculele cu gîndul,
Pre el la un jgheab lăsîndu-l,
Și era un jgheab de munte,
Cît, privindu-i sus la frunte,
Gîndea că la ceriu să sue,
Și nici o cărare nu e.
Așa au fost mers de tare
Cu a lui iute zburare,
Cît nu au văzut supt soare,
Nici pasăre zburătoare.
Puțintel mai odihnește,
În toată partea privește,
Însă nu vedea nimica,
Sîngur îl ajunge frica,
Văzînd acel munte mare,
Gîndul tot la moarte are,
Însă numai în sus pleacă,
Călcînd tot pre pîiatră seacă, /
Și nici pîine nu mai are,
Cum flămînzește de tare.
Puțintel foamea-și alină
Cu cîte o rădăcină.
Cătră vîrf tare grăbește,
Și a treia zi sosește.
În vîrf vede o cetate,
Cu podoabe ne urmate.
Ce ziduri ciudat făcute,
Șanțuri cu pămînt umplute !
Ce palaturi înălțate
Cu turnuri înfrumusețate !
Foarte frumos coperite,
Tot cu țigle poleite !
Ale Elenii palaturi
A vedea nu te mai sature.
Cînd cătră iale grăbește
Cu o nimfă să-ntîlnește,
Carea fuge cu minune
Înapoi, Elenii spune :
„Iată, Arghirul tău vine,

L-am cunoscut foarte bine".
 Iar Elena mănioasă
 Zicea : „Ce minți, mincinoasă ?“/
 Și i-au dat o palmă bună,
 Ca și pentru minciună.
 Deci eși altă fecioară,
 Întrînd strigă : „Domnișoară !
 Iubitul tău Arghir vine".
 Iar o pălmuiște bine.
 Mai iasă alta afară,
 Carea întrînd strigă iară :
 „O, iată Arghir sosește",
 Și pre ia o pălmuiște
 Zicînd foarte mănioasă :
 „Nu fiți așa mincinoasă,
 Doară visați, aș mai crede,
 Alt chip minciună să vede,
 Au doar ați nebunit toate ?
 Că a crede nu să poate ;
 De ar avea zburătoare
 Arîpi, cu care să zboare,
 Tot nu ar putea să vie ;
 Ce grăiți voi nebunie ?"
 Iară fetele strigară :
 „Ba zău, iată, stă afară!"
 Nici așa nu vrea să crează,
 Ci au eșit ia să vază. /
 Iară atunci cum îl vede,
 Îl cunoaște și le crede,
 Și cu brațele gătite
 Ofta : „O, al meu iubite !"
 Plîngînd să îmbrățișează.
 (Cine poate să nu crează ?)
 Că într-un ceas de durere,
 De durere și plăcere
 Nu putea ca să grăiască.
 O, dragoste pustnicească !
 Elenii inima-i creaste
 Și cătră Arghir grăiaște :
 „Oh ! Arghire prea iubite !
 Oh ! călătoriu ostenite !
 Nu sînt vrednică de tine,
 Cît ai umblat pentru mine.
 Pentru tine rabd și moarte,
 Pentru că te iubesc foarte".
 Precum e la tinerețe,
 Și aceste doao fețe

Povestesc, înșiră multe,^a
Toate cine să l-asculte ?
Însă, fără uriciune,
Mai puțințele voi spune. /

A PATRA PARTE

De mînă întră în casă
Un mire cu o mireasă.
Arghir toate patimile
Și toate necazurile
Înșiră și povestește
Și nimic le socotește ;
Ci încep la veselie,
La jocuri de bucurie,
Și tot feliul de muzică
Sta tot gata ca să zică.
Toată cetatea răsună,
Făcîndu-și inima bună,
Unde turnuri poleite
Și palaturi strălucite,
Vetreli de aur frumoase
Să învîrtesc luminoase.
Iar grădina cea crăiască,
În cetatea pustnicească,
În carea curg rîurile,
Ce veselesc pajiștile. /
A lui Venus beserică,
Oltarele îș ridică.
Dară cîte floriceale,
Încungiurată cu iale.
Ale lui Venus fecioare
Rumpînd flori mirositoare,
Lui Ammón cîntă și saltă
Cu bucurie înaltă.
O îngerească albiată,
Au făcut noao dulceață,
Și părea că nici odată
N-au fost așa încărcată
Grădina, cînd îi priimește,
Toată podoaba jîmbește.
După iubiceiu urmează,
Ca mai bine să le șază,
A lui Arghir mînă dreaptă,
Stînga Elenii așteaptă,

^a *Multe/asculte* : rime și conținut eminescian. Accident? Amintire de lectură? Loc comun?

O apucă suptsuoară
 Și pleacă cătră izvoară.
 Mai șed și jos, pre verdeață,
 Să unesc brață cu brață.
 Șed la umbră, în grădină,
 Și trăgea o boare lină,
 Carea hainele clătește
 Și mirează împărtește,
 De flori frumos înflorite
 Și de Pomóna stropite.
 Iar dulceața cea amară,
 Cum să îndulcește iară
 Față-ntilnită cu față.
 Încep o noao viiață.
 Acum iaste lăudată
 A lui Cupido săgeată.
 Deci, după acestea iară
 Es din grădină afară,
 Gîndind ca ospăț să facă,
 Ca și altora să placă.
 Foarte mulți oaspeți adună,
 Făcîndu-și inima bună.
 Strălucesc mesele tinse,
 Tot cu flori cu sîrmă prinse,
 Scilipesc vase argințite
 Și păhară aurite.
 Poslújnici aduc bucate
 Cu șmah bun amestecate.
 Să așază toți la mease
 La nunta unii crăjase.
 Bah păhară îplinește,
 Care vinul îndulcește.
 Beau, mănîncă, ospetează,
 Toată firea înviiază.
 Sună lăute voioase,
 Și fluieri, cimpoi frumoase.
 Chymvále răsunătoare,
 Trîmbițe ajutătoare,
 Una după alta sună^a
 Să-și facă toți voe bună.
 Multe rînduri de bucate
 Și băuturi străcurate.
 Poslujnici, la doao sute,
 Aduc toți pre întrecute;
 Unii schimbă talerile,

^a Atunci e vacarm, nu simfonie. Fluierile și cimpoaiele trimit la nunta țărănească românească, nu aristocratică maghiară.

Alții plinesc păharăle,
 Alții slujesc pre afară,
 Alții duc altă povară.
 Oaspeții au voe bună,
 Păhară ciocnite sună;
 Închinăciuni închinăte,
 Băuturi spre sănătate.
 Cînd să scoală dela masă,
 Să mai duc întraltă casă,
 Unde toți în hore saltă
 Cu bucurie înaltă.
 Ospățul șase luni ține,
 Toți cu inimile pline.
 Iar în zioa de pre urmă,
 Cînd nunta mai li să curmă,
 Un mire cu o mireasă,
 Un craiu și cu o crăiasă,
 După obicei urmează,
 Iar la mese îi așază,
 Să oaspătă cu dulceată
 Pentru o noao viață.
 Mirele, precum să cade,
 Tot lingă mireasă șade;
 Într-alt chip cum va să fie?
 Povestesc cu veselie;
 Însă Arghir ce gîndește,
 Cugetă și socotește,
 Cum ședea în fruntea mesii,
 Au dat o palmă miresii;
 Mireasa atunci rușeaște
 Și nimica nu grăiaște.
 Arghir cu fața plecată,
 Mai dă cu palma o dată;/
 Ia și atunci numai tace,
 Și numai cu capul face.
 Și a treia, ce gîndește,
 Că iară o pălmuiaște;
 Atunci cum să rușinează,
 Odată tare oftează,
 Plecînd capul mulțameaște
 Și cu un glas greu grăiaște:
 „Oh! Arghire prea iubite!
 Și de departe venite,
 Deacă ai venit la mine,
 Pentru ce-mi făcuși rușine?
 Cum de mi-ai dat palme grele,
 Între priiatinile mele?“
 Ochi în lacrimi învîrteaște,

Iar Arghir așa grăiaște :
„Cît am călcat pentru tine,
 Multe m-au ajuns pre mine.
Răbdaiu multă supărare,
 Cum m-am depărtat de tare.
Și cînd eram mai la tine,
 Nu mă vrei priimi pre mine.
Mă văzură trei fecioare,
 Fețe ne arse de soare,
Și Ț-au adus veste bună,
 Tu ai zis că e minciună,
Și cînd îți spunea de mine,
 Atunci le-ai pălmuit bine,
Tu nu le-ai crezut pre iale,
 Pînă văzuși brațele mele.
Așa nici eu gîndesc dară,
 Să-ți fac mînie amară,
Că dragostea și pre tine,
 Te căznește ca pre mine.“
Atunci Elena grăiaște
 Și nimica rău gîndește :
„Oh, Arghire prea iubite !
 Și de mine logodite,
Văz că n-ai gînd rău la tine,
 Mănie nice la mine ;
Între noi așa să cade,
 Că cîntea mea tot nu scade,
Mai virtos să îmulțește
 Dragostea și cîntea crește.“
Oh, cu ce dragoste mare,
 Trăesc fără supărare.
După chin dulce viață,
 Și după amar dulceață./
După multă întristare,
 Bucuriia cea mai mare.
Ce fu uscat înverzește,
 Amarul să îndulcește.
Acum e lumea întreagă,
 Cînd le e viața dragă,
Și are veselă vreme,
 Cînd de nimenea să teme.
Ce căuta cu-ntristare,
 Acum în brațe o are,

Și o vede cînd pofteaște
 Și nu să mai chinuiască;
Iar firea cea întristată,
 Acum iaste mîngăiată.
S-au așezat junghiurile,
 Și s-au sfîrșit chinurile.
Dorul acum nu mai vine.
 Oaspeț sau ospătat bine,
Și să scoală dela masă
 Ca să se ducă acasă,
Nunta ca să se sfîrșească,
 Și la mulți ani să trăiască./

PROPOVEDANII / LA / ÎNGROPĂCIUNEA / OAME-
NILOR / MORȚI. / CULESE DE / PETRU MAIOR DE
DICIO SÎNT MĂRTIN. / PAROH SAS-RÉGHINULUI
ȘI PROTOPOP GURGHILUI ÎN ARDEAL, / PRECUM
/ ȘI LA ÎNĂLȚATUL CRĂESCULOCUMTENENȚI-
ALE CONSILIUM AL UN/GARIEI CRĂESC CĂRȚI-
LOR REVIZOR. / LA BUDA. / ÎN CRAIASCA TYPO-
GRAFIE A UNIVERSITĂȚII UNGUREȘTI.
ÎN ANUL / 1809 * /

Nu rău obiceiul mai de multe veacuri, acum pre la toate besericile, în țeara noastră iaste priimit, a se face propovedanie la îngropăciunea oamenilor morți. Că, de se cade pururea și necurmat a se face poporului învățătură pentru ferirea de păcate și sporirea în fapte bune, despre moarte, despre scurtarea și nestatornicia vieții omenești, despre deșăr-tăciunea lucrurilor veacului acestuia, despre ticăloșia muritoriului om, cu carea se învață omul, filosofia cea adevărată, adevă a se cunoaște pre sine, cu cât mai cu folos și mai cu roadă se împlinește aceasta, cînd trista pildă e de față, înaintea ochilor, cînd cele ce aud dela păstoriul cel sufletesc propoveduindu-se, însuși și cu ochii le văd și întru acel trup rece și fără simțire, la a căruia astrucare s-au adunat, le cetesc.

Aci mîndrul, carele, măcar că el iaste scîrnă acoperită cu zăpadă, cu fariseul zice întru cugetul său: „nu sînt ca ceia lalți oameni“, *Luca*, cap. 14, stih 18. Și aproape iaste îngîmfat să zică cu Luceafărul: „În ceriu mă voiui sui, deasupra stelelor ceriului voiui pune scaunul mieu“, *Isaia*, cap 14, stih 13. Și așa „Umblă întru cele mai minunate decît gîndul“, *Psalms* 130, stih 2. Vede aci cu ochii săi, că „omul iaste putre-june și fiul omului viiarme“, *Iov*, cap 25, stih 6. Vede beșica cea um-flată, că, dacă o împunge acul morții, îndată se zbîrcește și putrezește.

- 2 Aci scumpul, pre/ carele oare cine l-au zis a fi „asin încărcat cu aur“, carele poartă aurul pre sama altora, iară el se paște cu pae, scumpul, pre carele oare cine l-au zis porc gras. Că, pre cum porcul cel gras până trăiaște pre nimene nu folosește, iară după moarte lasă slănină grasă, așa scumpul, până trăiaște, nimene dela dînsul nu se folosește. Iară după moarte lasă moștenire grasă.^a Vede, zisei, aci scumpul, cu ochii săi, că „gol am eșit din pîntecele maicii mele, gol mă voiui și întoarce acolo“, *Iov*, cap 1, stih 21. Aci Necuratul, carele iaste ca și porcul cel tăvălit în noroiu, vede cu ochii săi că „lumea trece, și pofta ei“, *Episto-liia 1 a lui Ioann*, cap 2, stih 17. Și că „moliile și viermii vor moșteni pre el“, *Sirah*, cap 19, stih 3. Aci pismătărețul, carele tocma dela satana își trage ghealografia, și moșul lui iaste Căin, vede nebuniia sa, și de-

* În -4 de 5 foi și 304 pagini.

^a Este un proverb, pe temă: *Porcului și zgîrcitului, la moarte li se v de bunul (li se ia grăsimca).*

șertăciunea pricinii pentru carea atîta vreme, ca cariul, au ros zavis-
 tiia inima lui. Că, de obște, pentru acestea trei pizmuiăște pizmătarețul,
 pentru că poștește să fie mai cinstit de cît alții, mai bogat de cît alții,
 mai desfătat de cît alții. Toate acestea, întru acel trup grózav și împuțit,
 întru acel trup gol, întru acel trup lipsit de toată simțirea, întru acel
 trup mort, ce-l vede înaintea ochilor săi, toate acestea, cum sînt „de-
 șertăciunea deșertăciunilor, și toate sînt deșertăciune“ le cetește și le
 procitește. Aci măniosul, carele, după osebite persitasuri, cu osebite
 chipuri își înveațe fața. Aorea, tot cît e, tot iaste în foc : din ochi îi
 sclipesc fulgere, din gură îi răsună tunete, din limbă îi izbucnesc să-
 geți. Aorea, tot e ceață, și întru groși nori, carii acum sînt îngălbeniți,
 acum înegriți, și grea grindină amenință întra tita, cît, de s-ar pune
 3 obrazul/ lui în ceriu, și l-ar vedea țărenii că se apropie de holdele lor și
 de viile lor, de cît ar alerga la clopote, ca cu sunetul lor să abată vremea
 cea grea, ca nu cumva nevindecată pagubă să aducă țarinilor lor^a. „Fiii
 oamenilor, dinții lor, arme și săgeți, și limba lor sabie ascuțită“, *Psalm*
 56, stih 6. Aci, zisei, vede măniosul, cum Dumnezeu dinții mînioșilor
 va zdrobi, în gura lor, și măselele lor le va sfărîma. De nimica îi va face,
 ca apa ce trece“. *Psalm* 57, stih. 6. Aci lacomul, carele mai virtos cu
 beutura cea fără cumpăt se face rudă, în spița cea mai aproape, cu
 porcul, vede că „bucatele pîntecelui, și pîntecelul bucatelor ; iară Dum-
 nezeu, și pre acela și prea acelea va strica“, 1 *Carte către Corintheni*,
 cap 6, stih 13. Aci leneșul, a căruia strămoși iaste sluga cea vicleană
 și rea, carea au săpat în pămînt talantul domnului său, și nici o dobîndă
 n-au făcut cu dînsul, *Matheiu*, cap 25, stih 18. Și mătușe îi sînt cele
 cinci fete nebune, care n-au luat unt de lemn în candilele sale, *Matheiu*,
 cap 25, stih 3. Vede, zisei, aci, leneșul „că va veni noaptea, cînd nimene
 nu va putea se lucra“, *Ioann*, cap 9, stih 4. Și se deșteaptă a umbla
 până are lumină ca să nu-l cuprinză întunerecul, *Ioann*, cap 12, stih 35.

Acestea vād muritorii la îngropăciunea morților săi. Și de vreme
 ce cele ce se vād, mai tare deșteaptă și pleacă simțirea, de cît cele ce
 numai se aud, cine se poate îndoi cum că cele ce se propoveduesc la
 îngropăciunea morților, pentru ca să se cunoască omul pre sine și să se
 abată dela calea cea largă ce duce în perire, și să pornească pre cea
 strîmtă, carea duce în viață, mai cu folos se propoveduesc la îngro-
 păciună morților, de cît airea ? Ce se zic încă ?/

4 De multe ori, mai mulți se adună la îngropăciune decît în sărbă-
 tori, la beserică, ba sînt unii, mai ales întră proști, pre carii arare ori
 are norocie preotul a-i vedea în beserică, iară la îngropăciune, sau pentru
 una sau pentru altă vremelnică pricină, adese ori, de nu tot deauna,
 se află. Prea bun dară și sfînt obicei iaste prin besericele din țara
 noastră, a face propovedanie norodului, la îngropăciunea morților.
 Dintru acest obicei au curs de și mai nainte, alții, mai pre urmă, în
 anul 1784, preanevoitoriul preot Samuîl Clain de Sad, pentru ajutoriul

^a Nu numai țăranii noștri procedau astfel, așa că nu știm dacă este de la P. Maior
 sau aparține modelului urmat. Nu știu nici dacă avea cunoștință de manuscrisul Șincai :
Învățătură firească..., unde se explică „științific“ acest mijloc de îndepărtare a grindinei.

preoților și folosul poporului românesc de lege grecească, s-au îndemnat de acest feliu de învățături a da la lumină. Ale acestor prea vrednici bărbați urme călcînd și eu, singur pentru folosul sufletului creștinilor noștri, după micșorarea talantului mieu, m-am nevoit aceste propovedanii a le culege.

5 Și de acela feliu de cetitori, îmi nălucesc, vor dobîndi *Propovedaniile* acestea, carii numai cît știu ceti, iară întru alte științe și învățături necum procopsiți, ci nici atinși nu sînt. Aceștea, unele dintru aceste propovedanii, fiindcă nemica nu cunosc din măestria^a cea ritoricească, necum de săvîrșit a le înțelege, ci nici a le ceti cu aceia ce iaste de lipsă plecare a graiului nu vor putea. Deci, aceștea, dacă au detorie a zice propovedanie la îngropăciunea morților, să-și aleagă unele dintru acestea care sînt cu curgere de graiu mai de jos. Întru care, totuși, aceia mai virtos tocma iaste de lipsă a lua aminte ca, unde să cuvîntă ceva cu întrebare, așa să-și tocmească glasul întru cetire, cît ascultătorii să priceapă că iaste întrebare. Că altmintrea ar veni înțeles

5 rău și aorea tocma eritesc și necredincios^b.

Preste toate se cade, întru zicerea propovedaniei, a avea privire la ascultători. De sînt aceia oameni proști, precum mai cu samă sînt pre la sate, pentru aceia trebuie sau să alegi propovedanii de cele cu curgere mai de jos, sau, de vei vrea a zice materia aceia carea iaste în propovedaniile cele ce sînt după adîncul ritoricesc țesute, atuncia aceia carea vrei a o zice, cu deadins mai nainte o cetește întru tine și culegînd dovedele istoriilor ce vor fi întrînsa, cu chip de graiu ca acela carele să-l poată înțelege ascultătorii, să cuvîntezi; că, pentru aceia grăim, ca să ne înțelegă aceia căroră grăim. Iară pre la orașe sînt partea cea mare a lăcuitorilor mai deșteptați. Deci, aici, de multe ori, se cuvine a grăi mai împodobit și după ritoriceasca măestrie, cu atîta mai virtos că, de multe ori, se adună la îngropăciunea morților noștri și cei din alt neam învățați bărbați carii s-au obicinuit a se îndulci de podoaba și măestria cuvintelor. Deci, pentru unii ca aceștea, se cade a grăi înfrumsețat, nu pentru ca să fim noi lăudați, că a lui Dumnezeu iaste mărirea întru toate, ci pentru ca, cu chipul graiului celui înfrumsețat, cu o sfîntă amăgire plecîndu-i a ne asculta cu bună voire, adevăruri cu îndestulate dovede întărite, să îmbrăcăm cu podoaba aceia, cît, precum gustului lor cu podoaba graiului facem destul, așa voia lor cu adevărul să o îndreptăm și sufletele lor să le vindecăm. O, de cîte ori s-au întîmplat cît cela ce au venit să asculte propovedania numai pentru o zăbovire deșartă, ba aorea și pentru ca să cîrtească asupra curgerii graiului propoveditorului, îndulcindu-se de riul cel ritoricesc^c, au ascultat cu luare aminte adevărul cel vecinic carele pătrunzîndu-i cele

6 din lontru ale inimii lui, cu darul Duhului/ Sfînt, mai îndreptat s-au

^a Pentru a traduce lat. *ars rhetorica*, gr. *tehne rhetorike*, ardelenii se fixaseră la această formulă, care n-a rezistat.

^b Maior previne asupra întrebărilor retorice, abundente în stilul elocinței bisericești, dar absente în vorbirea de toate zilele.

^c Vezi nota^a, de la p. 339.

întors a casă, decît unii căroră li se părea că ei pentru evlaviia s-au adunat la auzirea aceştii propovedanii. De acest fel sînt unele întră propovedaniile acestea care, măcarcă unora, pentru măestria ritoriei, cu care sînt întocmite, poate se vor vedea la cea întie a lor înjumătătită privire, întunecate, totuşi, dovede ca acelea cuprind în sînul său, care pre cei mai îndărătnici şi cu cerbice îi pot birui şi învinge.

S-ar fi căzut, în fruntea acestor *Propovedanii*, să pun o scară, întru carea, pre scurt să arăt fieşte carea propovedanie despre ce cuvîntă, şi carea la ce plasă de oameni, sau cu ce prilej trebuie şi poate să se zică. Ci, taina trecerii şi lăsării aceştia o voiu descoperi. Sînt unii aşa de cu puţină grije întru păstornica sa chiemare, cît, necum alte multe cărţi să cetească, de unde să poată mîntuitoare învăţături şi didahii, pentru folosul sufletelor popoarilor sale, de care grea samă au a da înaintea Păstoriului celui Mare, Hs., culege şi scoate, ci şi acelea propovedanii, care sînt cu osteneala altora culese, şi îmbinate, încă se lenevesc cu de adins a le ceti, fără, atuncia, cînd au a zice propovedania la popor, se uită la scară, şi unde-i mîină scara, deschid cartea, cît, de multe ori, după ce sfişesc a zice propovedania, nici însuşi nu ştiu ce au propoveduit, necum însetaţii ascultători din cele fără rînduială, fără osehire, fără rîvnă cetite să se folosească. Deci, cela ce voiaste, cu aceste *Propovedanii*, cum se cuvine, a se întrebuiţa, şi poporului său cu bună sporire a folosi, trebuie, cu nevointă, în cămara sa să le cetească; carea, despre ce grăiaşte şi ce dovedeşte, şi carea, în ce prilej şi în ce peristasuri s-ar lovi să se zică, însuşi/ în osebit al său catastih să însemneze. Şi orice pildă sau istorie din *Biblie*, măcar din *Testamentul cel Vechiu*, măcar din cel *Nou* culeasă, cînd ceteşte, află, de cît la izvorul ei să o cerce, şi cită iaste acolo, pre larg să o cetească. Cu carea nu numai aceeaia va dobîndi, cît cele ce se zic întru *Propovedaniile* acestea, bine să le priceapă, ci şi statornic să le ţină minte; ba, cu această mijlocire, şi spre aceeaia va spori, cît, dintru acestea pre lesne noao propovedanie singur să întocmească şi ori în ce vreme, la ori ce prilej sprinten să fie, nu fără folos, de rost a propovedui.

Şi, ca să spun adevărul, acesta au fost scopósul nevoinţii mele întru culegerea *Propovedaniilor* acestora, ca fieşte carele preot, cu ajutoriul lor, spre aceeaia să se procopsească, cît să fie destoinic de rost a face învăţătură poporului său. Nici nu cred eu, vre unul să se afle cu minte aşa plumbită, cît, de va ceti aceste *Propovedanii* cu nevointă, să nu se îndemăneze a propovedui de rost. Nice să nu-şi apere oare carele trîndăvirea sa zicînd: că oamenii mai bucurosi ascultă să li se cetească propovedania din carte, de cît să se zică de rost. Că, drept, pre alocurea iaste acea stîngace părere întră oameni. Dară unde? Acolo, unde preoţii nu sînt în stare de a putea propovedui de rost. Însă şi acolo am ispitit că, de nemereşte vrun preot, carele să le facă învăţătură de rost, precum doreşte cerbul cel însetat de izvoarele apelor, aşa cu sete îl ascultă oamenii, şi să răcoresc cele dinlontru ale inimii lor. Nice nu pot folosi nici odată propovedaniile cele cetite din cărţi, pre cum cele zise de rost, pentru că cele de prin cărţi sînt numai întrun chip hotărît întocmite, iară firile şi minţile oamenilor sînt de multe

8 feliuri. Drept aceea, una folosește la un feliu de oameni, /alta la alt feliu de oameni; iară cel ce propoveduiaște de rost, se sloboade și se întocmește după măsura priceperii și lipsa ascultătorilor, pre carii anume va să-i folosească cu propovedania sa. Că unii suferă bucate tari, iară alții cu lapte lipsește să se hrănească, precum grăiaște Apostolul, 1 *Cătră Corintheni*, cap 3, stih 2: „Cu lapte v-am hrănit pre voi, iară nu cu bucate, că nu puteți; ci încă nici acum nu puteți“. Și *Cătră evrei*, cap 5, stih 12: „V-ați făcut accia, căroră vă trebuiaște lapte, iară nu hrană virtuoasă“.

Voiu să însemnez și aceeaia aci, că, de va vrea neștine să laude pre mortul, de se laudă ceva lucru bun în propovedanie, sau de se defaimă niscari lucruri rele și deșertăciuni, la sfîrșitul propovedaniei se arate propovediutorul că mortul de acestea s-au ferit în viața sa, și celea le-au făcut. Ceva pildă iaste despre aceasta în unele propovedanii, care sînt pentru preoți. Însă bine să iai sama, ca cele ce grăești spre lauda mortului, să fie adevărate, că altmintrea pre tine te vei face mincinos, și mortului mai mare îi agonisești ocară, de cît de ai tăcea. Deci, cînd mortul nu e vrednic de laudă înaintea oamenilor, zi numai propovedania, de faptele mortului nu pomeni nemica. La căleștiul^b *Propovedaniilor* acestora am adaos ertăciuni, însă nu de cele până acum obicinuite, a căroră roadă, împreună cu lacrimile se șterge^a, ci eu întru ertăciuni număr pre scurt osebitele ale staturilor detorii, ca ascultătorii să se deștepte spre cunoștința osebitelor sale detorii; cel ce va simți folos dintru această osteneală a mea, să bine cuvinteze pre Dumnezeu tot deauna, acum și pururea, și în vecii vecilor. Amin.../...

„Nu plîngeți, că nu au murit, ci doarme“. Luca, cap 8, stih 52.

Împăratului Dăvid doi feciori, adică unul mare și altul mic, în-tîmplîndu-se a-i muri, foarte cu osebită schimbare a inimii aceste doao nenorociri le priimi. Auzînd de moartea fiului său Avesalom, carele, după nenorocitul războiului, în fugă fu ucis, întristîndu-se se sui „în foișor și plîns cu amar, adese chîemînd numele fiului său: „Fiul meu, Avesalom! Avesalom, fiul meu! Cine va da să fi murit eu pentru tine?“ Din protivă, cînd muri pruncel lui cel din Virsăviia născut, se îmbracă în haine năo, se duse în beserică ca se mulțemească lui Dumnezeu, de unde întorcîndu-se, porunci să se aștearnă masă, și cu veselie mîncă și beu. Lucru minunat iaste acesta, jalnici ascultători! Că eu vrea socoti împotrivă să se întîmple lucrul. Au nu au fost Avesalom om îndărătnic
176 și vrăjmași împăratului, carele și diadîma și viața tatălui său au vrăș-

^aÎnseamnă sfîrșitul, după lat. *calx* — călești.

^bDimpotrivă, *Ertăciunile* lui P. Maior nu-și produc efectul vizat, pentru că sînt situații în care nu e decent să faci nimănui morală (de exemplu, și mai ales, cu ocazia alocuțiunilor funebre). Nu este singura dată, în care P. Maior nu dovedește îndeajuns tact. *Ertăciunile* lui Clain, pe care îl vizează negativ aci, sînt pline de umanitate (vezi în volumul de față, p. 85—89).

mășuit și a o răpi cu ne auzită pildă, ticălosul s-au nevoit ? Așa dară, să cădea tată-său să se bucure de moartea lui, nu să se întristeze. Din protivă, pruncul au nu era un coconăș drăgăstos și lumina ochilor părinților ? Se cădea dară, pentru moartea lui cea fără de vreme, mai virtos să se întristeze decît să se bucure. Ce au fost dară pricina lucrului acestuia ? Pricina au fost aceeaia, jalnici ascultători ! Că ticălosul Avesalom îndoit au murit. Adecă au murit nu numai trupește, ci și sufletește. Cu dreptul dară era ca David să plîngă de moartea lui, nu atîta de cea vremelnică, cît de moartea cea vecinică. Iară nevinovatul prunc au murit, adevărat, cu trupul, dară cu sufletul s-au mîntuit ; Deci au dat pricină mai mult de bucurie decît de întristare. Că de unii ca aceștea, ca de cei ce dorm numai, nu se cade a ne întrista : „Nu plîngeți, că nu au murit, ci doarme“. De acia puteți vedea, jalnici ascultători, oschirea morții ceii bune și a morții ceii rele carea eu socotindu-o vă voi face să vedeți că moartea, în sine, nice nu e bună, nice rea ; dară poate fi au bună, au rea, după cum va fi gătit cel ce moare, tocma pre cum sînt doi robi în temniță, unul vinovat, altul nevinovat : cel vinovat cînd aude că vine temnicerul cu lanțurile și cu fiirăle. trămură, îngălbinește, pentru că se teme că doară vor să-l ducă la pierzare ; iară celalalt se bucură, pentru că nădăjduiaște că îl vor slobozi. Luați aminte !

1. Cu adevărat amară și ticăloasă iaste moartea celor fără de lege, despre carea prorocul David la Psalmul 33, stih 20, zice : „moartea păcătoșilor e cumplită“. Și pentru ce ? Pentru că atunci greotătea păcatelor, care acum se par și vreau oamenii să li să pară ușoară, și nevindecata pagubă cea din dinsele născută, o vor cunoaște. Vor vedea toată adunarea tuturor păcatelor, cîte din pruncie până aci au făcut, și, precum Isăv, cînd se văzu dela/ 177 părinteasca blagoslovenie scăzut, așa, aceștea, de durere și de supărare, cu strigare mare vor răgi. Ceasul acela toată ceața le va șterge de pre ochi, ca să cunoască cele ce nu vor să le cunoască acum. O, cîte păcate, care acum ți se par glume și-ți afli joc, atunci, ca o armă înveninată vor pătrunde inima ta și o vor răni. Ba cînd va vedea păcătosul, la sfîrșitul vieții sale, că cele ce au iubit el, în lumea aceasta, prin silniciia morții cea cumplită, toate de odată i se răpesc, i se smulg, i se dezrădăcinează, va gîndi că inima lui, în mici fărîme i se rumpe, se tae, se zdrumică. Pentru că nu se pierde fără durere ceaia ce cu dragoste se moștenește.

Iară moartea dreptilor toată e blîndă, toată, voioasă și plină de mîngăiere și de bucurie : „Scumpă e înaintea Domnului moartea cuvioșilor săi“, Psalm 115, stih 5. Pre cum ostașul, în războiu, cînd știe că împăratul e față și toate le vede și le privește, cu care vitejie poate, mai mare își arată virtutea asupra vrăjmașului, ca ochilor marelui său privitoriu, carele, cu vreme, toate le va răsplăti, să placă, așa omul drept, întru așternutul său cel de moarte, pentru că știe că are pre Dumnezeu și pre toți sfinții din ceriu privitori, asupra morții și asupra vicleanului ispititoriu, nencetat, cu deprindere în fapte bune, acum cu răbdarea, acum cu plecare cătră voia lui Dumnezeu, acum cu dorirea, acum cu înfrîngerea inimii și cu dragostea cea dumnezeiască vitejește

se luptă, și așa, fără frică și cu inimă mîngăiată așteaptă sfîrșitul. Doao pricini sînt a mîngăerii și a bucuriei aceștia.

178 Întîiu, pentru că singur păcatul iaste otravă diavolească, carea poate face amară moartea. Dreptii la moarte sînt plini de mîngăiere și de bucurie, pentru că au cunoștința curată de păcat, au cunoștința, prin doftoria pocăinței, îndestul curățită. Drept aceeaia, la sfîrșitul vieții, cînd păcătoșii se întristează, ei s-au văzut că se bucură, cîntă, dăntuesc. Móisi, precum scrie la/ a doao lege, cap 34, în muntele Naván, cu moarte așa lină s-au sfîrșit, cît nice dinții lui nu s-au mișcat, nice buzele i s-au stricat, nice mărirea feții lui nu s-au schimbat. Patriarhul Iácov aproape acum de moarte, cu toată cuviința tocmindu-și mîinile sale și picioarele, prorocii și învățături fiilor săi au lăsat.

Alta, carea moartea dreptilor nu numai ușoară, ci încă veselă o face, iaste aceeaia, că nu sînt cu inima lipiți de lume, și de cele ce sînt în lume. Prearăbdătoriul Iov, cap 3, socotind năcazurile vieții cei muritoare, judecă că mai bine i-ar fi fost, dacă în prunciia cea din tîiu, abia născut ar fi fost răpit la mormînt, această pricină aducînd, că „acum dormind aș tăcea, și zăcînd m-aș odihni cu împărății pămîntului”. Întru carea zisă aceeaia se vede vrednic de mirare, că moartea nevinovatului sau a omului drept, o asemănă somnului, precum și Hs.: „nu plîngeți că nu au murit, ci doarme”. Și oare, în ce se aseamănă moartea dreptului cu somnul? Mi se pare că și întru aceeaia, că precum cei ce dorm, mai nainte de a merge spre somn, vestmintele, banii, și cele lalte bucuroși le pun jos, pentru că știu că mîne iarăși le vor lua, așa oamenii cei drepti, la moarte, toate cele pămîntești, ori cite stăpînesc, toate, fără greotate, le lapădă și le lasă, pentru că acestea cu adaos și cu ușură nădăjduesc că le vor căpăta și le vor priimi în ceaia laltă viață. Ducă-se, zic, avuțiile, acoló voi aflu vistierii nemăsurate și cununi. Ducă-se trupul și putrezască în mormînt, acolo îl voi priimi slăvit. Ducă-se această viață muritoare, acolo mă voi veseli de cea vecinică. Ducă-se cînstea, deregătoriile și toate deșertăciunile lumii, acolo voi fi priimit întru preteșugul lui Dumnezeu, cui a sluji iaste a împărăti. Se povestește de Sfîntul Macarie Săhastrul, că venînd un fur noaptea la dînsul cu o cămilă, și sfîrmîndu-i ușile, l-au prădat de toate cele ce era spre lipsa lui. Ce făcu sfîntul? Au ajutat furului a încărcă 179 cămila și toate/ ale sale, acum una, acum alta, bucuros le da, și mergînd acuma furul, Macarie alergînd după dînsul, iată, zise, sapa aceasta, cu carea săpam în grădină, o-ai fost uitat. Așa oamenii cei drepti au inima de toate cele pămîntești înstreinată. Cînd vine moartea, furul acela, carele desbracă pre om de toate lucrurile cele pămîntești, nu numai lucrurile toate, ci și dragostea lor, carea de mult o-au lăpădat, bucuroși o lasă, singur cele cerești dorînd.

Iată, creștine, ai osebirea întră moartea dreptilor și întră moartea păcătoșilor arătată. În tine acuma stă, au aceasta au ceaia să o alegi. De dorești să moară sufletul tău cu moartea dreptilor, viețuiaște dară mainainte viața dreptilor, păzește poruncile, iubește pre Dumnezeu, din toată inima ta și mai pre sus de toate, iară pre de aproapele, ca însuși pre tine. Acestea, de vei face necurmat, moartea dreptilor vei muri.

Ba mai bine se zic, vei adormi, căci sufletul tău, îndată întru lăcaşurile ceriurilor să va priimi, iar trupul în pământ, până la a doao venire se va odihni, când împreunîndu-se iarăşi cu sufletul, în vecinică mărire va fi.

Pre unul, a căruia întru acest chip au fost sfîrşitul lui, cine nu-l va ferici? Cine moartea lui nu va pofţi? Cine, pentru unele ca acestea, pre Dumnezeu nu va lăuda. Deci, şi voi, jalnicilor părinţi, carii preste aşteptarea voastră, pre această a voastră cocoană o petreceţi la groapă, socotind vîrsta şi viaţa ei cea nevinovată şi plăcută lui Dumnezeu, încetaţi de la plîngere, încetaţi de la lacrimi, curmaţi suspinurile, curmaţi obida şi contenîţi graiul vostru cel de jele: „Nu plîngeţi, că nu au murit, ci doarme“. Mai virtos de un sfîrşit ca acesta a fiicii voastre, urmînd împăratului David, să vă bucuraţi şi lăudaţi pre Dumnezeu, cu dreptul Iov, cap 1, stih 21, zicînd: „Domnul au dat, Domnul au luat, cum a plăcut Domnului, așa s-au şi făcut, fie numele Domnului bine cuvîntat“./...

Ceia ce iaste adevărat văduvă şi singură lăsată, nădăjduiaşte întru Dumnezeu şi se zăboveşte întru rugăciuni şi în cereri noaptea şi zioa, 1 Cătră Timotheiu, cap 5, stih 5

Pre cum Dumnezeu au rînduit căsătoria, așa Dumnezeu, pentru păcat, au hotărît şi moartea căsătorîilor. Însă, arare ori se întîmplă ca cei căsătoriţi de odată să moară amîndoi; ci, fieşte carele, în vremea cea mainainte de Dumnezeu mărginită, moare. Pentru aceia Apostolul Pavel cuvîntînd despre văduve arată cum că în toate plase de oameni totdeauna se află şi văduve pre lume. Că, măcar că, pre cum acelaşi Apostol învaţă, în *Epistolia* cea din tîi, *Cătră Corintheni*, cap 7, stih 29, muiarea legată iaste legii, numai în cîtă vreme trăiaşte bărbatul ei, iară dacă moare bărbatul ei, slobodă iaste după carele va vrea să se mărite, totuşi, bine iaste, ba mai fericită, de va rămînea văduvă, numai cît, întru curăţia sufletului şi a trupului să se păzească şi viaţă cîstită şi cu frica lui Dumnezeu să vieţuiască. De această plasă temătoare de Dumnezeu văduve totdeauna s-au aflat pre pămînt. Precum au fost văduva cea din Sarétha Sidónului carea au priimit pre prorocul Ilie, în casa sa şi l-au hrănit, 3 *Carte a Împăraţilor*, cap 17, stih 9; precum au fost în Ierusalim, Anna prorociţa, fata lui Fanuil, carea au mărturisit pentru pruncul Is., *Luca*, cap 2, stih 36; pre cum au fost Tavitha cea din Iópi care plină era de fapte bune şi de milostenii ce făcea, *Faptele Apostolilor*, cap 9, stih 26; așa şi această soră a noastră răposată, după
278 ce bine au voit Dumnezeu a o / despărţi de bărbatul ei cel iubit şi cîstit, cu carele prin darul său o împreunase, tot cugetul său şi toată voia sa o-au mărginit ca întru văduvie să petreacă rămăşiţa vieţii sale, întru carea, precum toţi vedem, s-au şi sfîrşit. Deci, cea mai de pre urmă a îngropăciunii cîinste făcînd noi aceştii văduve cîstite, întîiu, voiu cuvînta despre statul văduvelor. A doao, despre deregătoria şi detoriile văduvelor. Luaţi amînte.

1. Nu iaste îndoiială cum că statul văduvelor, pentru multe grele pricini, jalnic și plin de amărăciune iaste. Apostolul pre văduvă o numește „singură lăsată”. Iară viața cea singuratică cine nu o vede a fi ticăloasă? „Mai buni sînt doi de cît unu, că, de va cădea unul, cela lalt va rădica pre soful său”, zice *Eclisiastul*, cap 4, stih 9. Ba și în raiu nu vrea fi de plin bucuriia lui Adam, de i-ar fi căutat singur să lăcuiască în trînsul; pentru aceeaia zice Dumnezeu: „Nu iaste bine să fie omul singur; să facem lui ajutoriu, asemenea lui”, *Facere*, cap. 2, stih 18. Iară viața văduvei iaste viață singuratecă, iaste lăsată de acela carele un trup era cu dînsa și carele cap, ajutoriu și bucurie era ei. Pentru aceeaia, cînd au murit bărbatul ei, ca în doao se despică inima ei, cît o jumătate din inima ei s-au îngropat și jumătate au rămas^a. Dară și altă greotăte a văduviei iaste muerilor, că Dumnezeu muerilor, ca vaselor celor mai slabe, de obște grăind, nu le-au dat minte isteată, nice îndrăznire, nice statornicie ca bărbaților. Pentru aceeaia, biata văduvă, în multe lucruri, nice nu se știe sfătui pre sine, nice a se mîngia. În multe ale ei năcazuri, ca și vița cea de vie carea ne avînd razim cade și iaste de toți călcată în picioare, așa nu are sprijinitoriu, nu are pîrtinitoriu, nu are izbăvitoriu. De multe ori îi lipsește și hrana, cît, cu văduva cea din Sarethă Sidonului, întru acesta chip se poate tingui; „Viu e Domnul Dumnezeuul meu, de iaste la mine azimă de pine, fără numai o mină de 279 făină”, / 3 *Carte a Împăraților*, cap 17, stih 12. Dară oamenii cei fără milă și nedirepți, de cîte ori le zăhăesc și le păgubesc pre biatele văduve mueri! Tocma așa sînt iale, ticăloasele, pre cum e nucul^b cel lîngă drum, pre carele toți îl lovesc, toți îl bat, toți îl scutură, toți aruncă în el. De se jeluiește văduva la județele pămîntului, puțin bagă în samă jalba ei, ba o lapadă și nu are grije a-i face dreptate. Cu un cuvînt, ori ce năcaz mai ușor iaste în statul cel de soțietate, de cît în văduvie, că doi inși mai lesne îl pot purta, iară văduva, singură îi caută să-l poarte ticăloasa.

Însă, măcarcă văduvia iaste stat așa ticălos, totuși, de va fi văduva bună și temătoare de Dumnezeu, iaste blagoslovenia lui Dumnezeu preste dînsa, că, tocma de va și părăsi și va urgisi lumea pre iale, Dumnezeu le primește și poartă grije de dînsule. „Pre săracul și pre văduvă va priimi”, *Psalm* 155, stih 9. Așa iaste Dumnezeu, ca un părinte primește pre văduvă și le hrănește. Carea milă pururea, în toată vremea, au arătat sfințenia sa spre văduve. Cît de minunat hrăni Dumnezeu pre văduva cea din Sarethă Sidonului, așa cît vadra de fărină n-au scăzut și urciorul cu unt de lemn nu s-au imputinat, în casa ei, până la zilele, întru care au dat Dumnezeu ploae pre pămînt”, 3 *Carte a Împăraților*, cap 17, stih 14. Cît de minunat ajută Dumnezeu pre văduva aceeaia a prorocului, despre carea se serie la 4 *Carte a Împăraților*, cap. 4. Cînd

^a Amintire din elegia de amor greco-latină, din paremiile acelorași și mai puțin amintire de lectură din cărțile religioase. În latină, formularea cea mai strînsă era: *dimidium animae meae*, dar se referea la prieteni, la un *prieten*, „intim”, nu la *soție*.

^b În proverbul românesc, nu știu să fie vorba de *nucul* de lîngă drum, ci de *mărul* de lîngă drum. Dealtfel nu e exclus ca Maior sau originalul să știe de „nuc”, din moment ce alte popoare au altceva, chiar legume: ruși au *mazărea* de lîngă drum.

după moartea bărbatului ei, vrînd detornicul să-i ia amîndoi fiii pentru detoriia cea rămasă de bărbat și să-i facă lui robi, puțin unt de lemn carele avea în casă, pentru ca să se ungă, așa îl înmulți Dumnezeu, cît din prețul lui plăti și detoriia toată și se hrăni și pre sine împreună cu fiii săi. Și Domnul nostru Is. Hs. au n-au fost mare părtinitoriu și făcătoriu de bine văduvelor, carele în prunciia sa se arătă pre sine cine iaste, unei văduve bătrîne, în Beserica Ierusalimului, cît și grăi tuturor celor ce
 280 aștepta mîntuire în Ierusalim, / pentru dînsul ? *Luca*, cap. 2, stih 38. Carele pre o văduvă săracă, pentru că au aruncat în vistieria besericii doi fileri, o lăudă și mai vîrtos de cît pre toți bogații o mări. *Marcu*, cap 12, stih 43. Carele pre fiul văduvei ceii din Naîn îl învie și așa, pre dînsa foarte o îmbucură, *Luca*, cap 7. Și carele pre farisei, pentru că nu au milă spre văduve, cumplit îi înfruntă și-i osîndi.

Ba Dumnezeu nu numai însuși au fost pururea mîngăiare, ajutoriu și sprijineală văduvelor, ci și oamenilor au poruncit ca asemenea se facă. Păstorilor celor sufletești întru acesta chip le poruncește, în *Cartea înfîiu Cătră Timotheiu*, cap 5, stih 3 : „Pre văduvă cînsteste, pre cele ce sînt adevărat văduve“. Judecătorilor acestea poruncește, la *Eșire*, cap 22, stih 22 : „La nice o văduvă și la nici un sărac să nu-i faci rău“. Și la *Isaia*, cap 1, stih 17 : „Judecați săracului și faceți dreptate văduvei“. În legea vechie, această lege au pus Dumnezeu, ca stăpînii cînd își seceră holdele sale sau își culeg viile sale sau maslinile sale, să nu culeagă tot, nice să se întoarcă a lua snopul carele l-au fost uitat în țarină, ci să lasă și să rămînă săracului, nemernicului, sirimanului și văduvei^a : Pre cum și acea lege încă au pus Dumnezeu, ca cel ce va avea detorie la cineva să poată lua haina zălog dela dînsul, numai cît mainainte de apusul soarelui să întoarcă zălogul ; iară haina văduvei nicicum să nu se ia zălog, *Eșire*, cap 22, stih 26, și, *A doao lege*, cap 24, stih 17. Iară asupra aceloră, carii asupresc pre văduve, întru acesta chip tună Dumnezeu din ceriu : „Și mă voi aprinde cu mînie și voi omori pre voi cu sabia și vor fi muerile voastre văduve și fiii vostri săraci de părinți“, *Eșire*, cap 22, stih 24. Și la *A doao lege*, cap 37, stih 19 zice : „Blăstămat tot cel ce va strîmba judecata nemernicului și a săracului și a văduvei“. /

281 2. Se cuvine acum să grăim despre deregătorii și detoriile văduvelor, care multe și de multe clase sînt. Că detoriia văduvelor iaste ca pre bărbații săi cu cuviință să-i jelească, întru bună pomenire să-i țină și înaintea altora încă cu cînte să-i pomenească ; detoriia lor iaste ca pre fiii săi și pre nepoți, în frica lui Dumnezeu să-i crească ; ca cătră făcătorii de bine se fie mulțemitoare ; ca, dacă au avere, să fie darnice. Ci, acum numai despre acelea detorii să grăim, care le pomenește Apos-

^a Din obicei se lua pretext să se facă celor avari educație morală. Semnificația constă în credința general răspîndită că nu trebuie să secătuiști izvorul unui bun, că trebuie să păstrezi „de sămînță“, pentru regenerare. La fel, nu se mulge tot laptele vacii, ci cîteva picături se șterg pe uger sau pe pâr, se „întorc“. Așa că „superstiția“, adînc implîntată în sufletul poporului nostru și al altor popoare, nu e de origine biblică. Și la secerat, și la culesul viilor sau al pomilor se „lasă“ petecul pe care a crescut cel mai frumos griu, butucul cel mai încărcat cu ciorchini, creanga cea mai rodită, fără regret, în deplină bucurie, nu din caritate.

tolul, și acestea, cu numărul sint doao, adecă singurătatea și evlaviia. Că zice Apostolul, că ceaia ce iaste adevărat văduvă, e singură. Carea nu numai despre statul văduvelor, ci și despre detoriia lor se înțelege. Însă a fi singură văduva, nu aceaia trăbue să se înțeleagă, că doară văduva trăbue să se tragă dela întâlnirea cu oameni de omenie sau că trăbue singură într-o casă, ca pustnicii să șează, ci așa se cade văduva se fie singură, ca să se tragă dela tovărășie, de la zăbovire și dela preteșugul fiilor veacului acestuia, carii pentru aceaia se adună la olaltă, ca să mănince, să bea, să se joace, lucruri de nemica să lucre. Dumnezeu o-au chiebat pre văduva la singurătate atunci, când i-au luat bărbatul; pentru aceaia așa trăbue să se poarte, așa trăbue se viețuiească, pre cum se cuvine ceaia ce iaste chiebată de Dumnezeu la o soarte jalnică ca aceasta, și pre cum se cuvine unei fămei bune, pre carea o-au cercetat Dumnezeu. Pentru aceaia, cei de demult pre văduve le asemana turturelii, despre carea așa zic, dacă își pîiarde soțul său, umblă usebită de cele lalte turturele și nici odată nu mai stă pre ram verde, ci numai pre uscat^a. Ceaia laltă detorie a văduvelor iaste evlaviia. Că așa grăiaște Apostolul: „Ceaia ce iaste adevărat văduvă și singură lăsată, nădăjduiaște întru Dumnezeu și se zăbovește întru rugăciuni și întru cereri noaptea și zioa“. Așa dară, văduva trăbue să nădăjduiască întru Dumnezeu / , ci

282 mai virtos trăbue văduvele. Că iale nu au acum, afară de Dumnezeu, pre altul, în cine să se nădăjduiască; și Dumnezeu osebit au luat grija lor pre sine; osebit lor le iaste pîrtinitoriu, sprijinitoriu și judecătoriu, pre cum mai sus am auzit. Pentru aceaia pot nădăjdi și sint detoare a nădăjdi cum că Sfinția Sa nu le va părăsi, ci va purta grije de iale. Lîngă acestea, trăbue văduvele să se zăbovească întru rugăciuni și în cereri noaptea și zioa, după pilda bătrînei Annei prorociței, despre carea așa scrie la *Luca*, cap 2, stih 32: „Nu se depărta de beserică, cu posturi și cu rugăciuni slujind zioa și noaptea“. Și nu numai la beserică, ci și a casă cuprinsă trăbue să fie văduva în rugăciune: trăbue să se roage pentru sine, pentru fiii lor, pentru alte văduve asemenea lor, pentru făcătorii de bine, ca Dumnezeu să le răsplătească, pentru protivnicii lor, pentru voitorii de rău, ca Dumnezeu să-i îmblînzească pre ei. Întru rugăciune, zisei, pururea să fie cuprinsă văduva, nu ca cînd altă ceaia n-ar trăbui să lucre, ci cum că mai des și mai mult trăbue să se roage decît cîndu-i trăia bărbatul. Și nu numai zioa, ci și noaptea. Cît, nu numai atunci să se roage, cînd merge seara să se culce, ci și noaptea, cînd se deșteaptă și nu poate dormi. Și ce lucru poate fi mai bun și mai dumnezeesc, de cît ca noaptea, cînd ne deșteptăm și nu putem dormi, îndată să înălțăm mintea și gîndul nostru către Dumnezeu și să suspinăm către Sfinția Sa.

Auzirăm toți, cum iaste statul văduvelor; și văduvele au putut auzi carea iaste deregătorii și care detoriile lor. Dintru acestea urmează că cei căsătorîți trebue să mulțemească lui Dumnezeu că nici pre o parte din trînșii nu i-au adus Dumnezeu la jalnicul stat al văduviei și a

^a Tema apare atît în poezia noastră populară, cit și în cea cultă (Icnăchiță Văcărescu).

singurătății și să se îngrozească de turbarea acelor căsătorii carii poftesc unul altuia moartea. A doao, cu frica lui Dumnezeu, să ne ferim pururea în ceva a amărî, a năcăji și a păgubi pre văduve. Să ne aducem
 283 aminte că le ajunge / lor năcazul văduviei, să ne aducem aminte că și muerile noastre pot rămînea văduve, să ne aducem aminte că mare părătinatoriu au văduvele, însuși pre Dumnezeu cel atot puternic carele nu va lăsa nepedepsit răul cel văduvei făcut. Ascultați cum tună din ceriu asupra acelor carii fac rău văduvelor: „La nici o văduvă și la nici un sărac să nu-i faceți rău. Iară, de vei asupri pre ei cu rău și strigînd ei se vor plînge cătră mine, cu auzul voiu auzi glasul lor. Și mă voiu aprinde cu mînie și voiu omorî pre voi cu sabiia și vor fi muerile voastre văduve și fiii vostri săraci de părinți“, *Eşire*, cap 22, stih 22, 23, 24.

Iară văduvele să învețe, în statul său cel jealnic, în sărăciia sa, întru asuprelele lor, în amarul și în năcazul său, a nu se desnădăjdui despre mila și grija lui Dumnezeu cea cătră iale. Credeți, jalnicelor văduve! Că, de vă și urgisesc pre voi oamenii, aici, pre pămînt, mare părătinatoriu și judecătoriu aveți în ceriu; carele nu va suferi cu totul să fiți asuprite. Măcar că v-au lăsat bărbații vostri, dară Dumnezeu nu v-au lăsat. Cînd sărăciia, lipsa vă împrésură și vă năcăjește pre voi, cînd fărina se sfîrșește din mierța voastră și untul de lemn din urciorul vostru, precum s-au întîmplat văduvei ceii din Saretha Sidonului, nădăjduiți în Dumnezeu, că, după puterea, după înțelepciunea și mila sa, sau întrun chip, sau întralt chip, le va înmulți voao. Tot acela Dumnezeu iaste și acum, carele au fost în vremea văduvei ceii din Saretha Sidonului; și Sfinția Sa și acum, asemenea, iaste puternic, înțelept și milos-tiv, pre cum au fost în vremea aceeaia. Numai cît să zăboviți întru rugăciuni și în cereri, noaptea și zioa. Până au trăit bărbatul tău, de multe ori, pentru multe pricini și cuprinderi, ai fost depărtată dela slujba lui Dumnezeu, iară acum fiind singură, mai slobodă ești, spre slujba lui Dumnezeu mai puține împiedecări ai. Deci, care vreme mai nainte spre
 284 alte griji o chiebtuiți, bunelor văduve, / acum o întoarceți spre slujba lui Dumnezeu, spre rugăciune și spre cugete sfinte. Și, pentru ce să nu faceți aceasta, de vreme ce „bun iaste Domnul celor ce-l așteaptă pre el, sufletul carele va căuta pre el“, *Plîngerea Ieremiei*, cap 3, stih 25; și la *Psalms*, 33, stih 17, zice: „Aproape e Domnul de cei umiliți la inimă și pre cei smeriți cu duhul va mîntui“. / ...

Cătră stăpîni

Greșesc slugile, de nu vor lucra cu credință stăpînilor săi. De vor face pagubă stăpînilor săi, sau vor lăsa să se facă pagubă, cînd pot împiedeca, ori se va face acea pagubă de cele lalte slugi, ori dela alții streini. De vor fugi dela stăpîni, fără de grea pricină. De nu vor iubi pre stăpînii săi, de nu-i vor cinsti, de nu-i vor asculta ca pre cei ce le sînt lor în loc de părinți, până sînt în slujba lor. Ori ce au greșit întru acestea și întru

altele răposatul, voao, cinstiților stăpîni, se roagă ca să arătați milă
cătră dînsul și să-l ertați.

Cătră slugi

303 Greșesc stăpîinii, de vor împiedeca fără de dreaptă pricină pre
slugi a asculta Sfînta Liturghie, în sărbători, sau de-i vor face / să lucre
în sărbători, sau de le vor porunci vrun lucru ca acela carele nu se poate
face fără de păcat. De nu-i împiiadecă dela prilejul păcatului, cînd îi
pot împiedeca, sau de nu-i ceartă cînd păcătuiesc, sau de nu-i dojenesc
cînd se lenevesc întru cele ce sînt spre spăsăniia sufletului. Greșesc
iarăși, stăpîinii, cînd înjură pre slugile sale și-i numesc diavoli, cîni și
altele. De-i flămînzesc, de nu le plătesc dreapta simbrie, sau, fără îndes-
tulată pricină, întîrzie a o plăti. De-i lapădă fără pricină, înainte de a-și
plini vremea slujbei. Precum și atuncea greșesc stăpîinii, cînd nu lapădă
pre sluga aceeaia carea pre prunci și pre ceia laltî din casă cu vorbe, cu
pildă și cu năravuri rele îi scîndălisesc și-i răsvrătesc. Ori în ce, de v-au
greșit răposatul, voao, iubitelor lui slugi, se roagă să-l ertați.

Cătră dascal

Greșesc sholasticii de nu vor cinsti pre dascalii și învățătorii săi.
De nu vor asculta de dînșii, întru acele ce se țin de învățătură și de
năravurile cele bune. De se vor lenevi a învăța, și în vremea învățaturii
se vor zăbovi la joc. De vor prăda banii părinților ce le sînt dați ca să
se ajute la învățătură cu ei, sau fără folos îi vor chiebtui. De nu vor
păzi legile shoalelor. De nu vor plăti dascalului ce se cuvine, cînd pot.
Deci, ori ce au greșit răposatul grămătic, cu umilînță se roagă ție,
cinstitului său dascal, să faci bine să-l erti. /...

DIDĂHII / ADECA / ÎNVĂȚĂTURI / PENTRU / CREȘ-
TEREA FIILOR / LA / ÎNGROPĂCIUNEA PRUNCİ-
LOR MORȚI / CULESE DE / PETRU MAIOR DE DI-
CIO SĂMĂRTIN / PAROH SAS-RĂGHINULUI ȘI
PROTOPOP GURGHIIULUI ÎN ARDEAL, / PRECUM /
ȘI LA ÎNĂLȚATUL CRĂESCULOCUMTENENȚIALE
CONSILIUM AL UN/GARIEI, CRĂESC CĂRȚILOR
REVIZOR. / LA BUDA. / ÎN CRĂIASCA TYPOGRA-
FIE A UNIVERSITĂȚII UNGUREȘTI.
ÎN ANUL / 1809 * /

Măcar că întru cele mainainte culese patruzeci de propovedanii spre a se zice la îngropăciunea oamenilor morți, întocmite, și de acelea care au a se zice la îngropăciunea pruncilor, se cuprind, totuși, pentru ajutorul preoților carii deobște mai mulți îngropă prunci în popoarale sale, de cit de cei în vîrstă, am mai întocmit întru acest chip, aceste cinci spre zece *Didăhii*, pentru creșterea fiilor. Carea titulă, nu pentru aceea o poartă în frunte aceste *didahii*, că doară osebit încuviințate ar fi jalnicii vremi a îngropăciunii pruncilor, ci pentru că nici un loc, nici o vreme fiind scutită de învățătura cea pentru creșterea fiilor, cu atîta mai vîrtos e de lipsă la astrucarea pruncilor a cuvînta pentru creșterea fiilor, / că fiind umiliți cu inima, întru acest timp, părinții, mai cu de adins auzind detoriia carea o au ei spre creșterea fiilor săi, se căesc pentru greșelele cele întru creșterea fiilor, sau cu știința, sau cu neștiința, până aci făcute; și cu aceea se deșteaptă și se îmbărbată spre datornica creștere a fiilor celor rămași în viață. Ca să nu zic nemica de aceea, că unii carii sînt mai bogați de fii și au mai grea detorie de a asculta *didahiile* cele pentru creșterea fiilor, mai des se vād la petrecania morților, pentru ale lor vremelnice pricini, decît în beserică a plini cea pentru ascultarea sfintei liturghii și a învățăturilor celor sufletești, dumineca și întru alte alese sărbători, strinsă poruncă beserecească. Drept aceea, precum păstoriul cel bun lăsînd cele noao zeci și noao de oi, merge a căuta pre cea una rătăcită, nice nu se odihnește până nu o află, așa preotul carele e detoriu ori căruia părinte a străcura în inima lui, limpede detoriia cea pentru creșterea fiilor, de multe ori e silit a lăsa, la astrucarea pruncilor, alte învățături care doară s-ar mai cuveni pentru cei mulți ascultători a le face, și pentru cei ce toema fără / grije și pîntece lenese părinți, pre carii mai vîrtos la acest loc îi află, decît în beserică, a cuvînta pentru creșterea fiilor.

* În -4 de 3 foi și 13° pagini. Reproducem din prefață și trei *didahii*, care pun în lumină firea severă a lui P. Maior. O comparație cu aceleași teme tratate de S. Micu dovedește blîndețea și înțelegerea omenească a acestuia din urmă. *Didahiile* reprezintă o continuare la *Propovedanii*.

Însămnăm și aceeaia că, măcară aceste didahii sînt anumite „la îngropăciunea pruncilor“, nu numai la îngropăciunea pruncilor celor mici, ci, mai virtos unele, și la îngropăciunea junilor și a fecioarelor, încă mai cu cuviință, după peristásurile ce vor fi, se pot și se cade a se zice.

Pre urmă, aceste didahii și părinților tuturor, carii știu ceti, le încredințăm spre cetire și spre rumegată socotire; dară, mai virtos preoților celor de prin popoară, carii atît pre cei ne înțelepți, precum pre cei înțelepți, griiei sale, dela Duhul Sfînt încredințați poporeni, sînt detori, cu sănătoase învățături, fără sfiială a-i păstori. Că, întru acest chip, fiește căruia preot poruncește dascalul neamurilor, Pavel Apostol, la a doao carte *cătră Timotheiu*, cap. 4: „Propoveduiaște cuvîntul, stăi asupră cu vreme și fără vreme, muștră, ceartă, îndeamnă, cu toată / răbdarea și cu învățătura. Că va fi vreme cînd învățătura cea sănătoasă nu o vor priimi, ei, după poftele sale, își vor alege lor învățători, carii vor scărpinga urechile. Și de la adevăr auzul își vor întoarce și la bazine se vor pleca. Iară tu, priveghiază întru toate, pătimește răul, fă lucrul evanghelistului, slujba ta fă-o de plin“. Și la cartea cea *cătră Tit*, cap 1, stih 9: „Țiindu-se de cuvîntul credincios cel după învățătură, ca puternic să fie și a îndemna întru învățătura cea sănătoasă, și pre cei ce grăesc împotrivă a-i certa“./...

„Și de cele streine iartă pre robul tău“. Psalm 18, stih 13

Precum mulți părinți se vor osîndi pentru păcatele care însuși ei le fac pentru fiii lor, așa mulți, așijderea nu vor scăpa de mânia lui Dumnezeu, carea pentru păcatele ce le fac fiii lor, va veni preste ei. Eu cred că voi știți că, precum acela ce ajută pre altul a face ceva bine, se poate împărtăși și el de binele ce l-au făcut altul, așa, pentru aceeași pricină, se poate împărtăși și de rău, cînd la acela, în ceva chip, au fost el pricină. Și, întru această întîmplare, păcatele altora se fac a noastre și ne silesc mai cu dreptul a ne teme de dinsele, de cît se arăta a se teme împăratul Dávid, cînd plin de frică zicea cătră Dumnezeu: „Și de cele streine iartă pre robul tău“. Și, de vreme ce pentru păcatele ori căruia, la care am fost noi pricină, vom să dăm sama înaintea lui Dumnezeu, cu cît mai virtos părinții carii cu cea mai strînsă legătură, din fire, sînt detori a feri pre născuții lor de tot răul, vor să dea samă pentru păcatele fiilor săi, care din negrija părinților cea întru creșterea fiilor au urmat. Însă, în trei chipuri sînt părinții pricină păcatelor fiilor
42 săi: sau înainte de a se face păcatele acelea, / sau atuncea cînd se fac, sau după ce s-au făcut. De vă veți ispiti înșivă pre voi, creștinilor, după acest îndreptariu, veți afla pricină îndestulată de a vă rușina și de a vă teme. Luați aminte!

Și pentru ca cu această pildă să mă ajut, tu, carele ești cap și stăpîn casii, tu nu lucrî în zi de sărbătoare; aceasta o cred, pentru că de multe ori nu lucrî nici în zile de cele proaste. Dară tu poruncești la cei de casă

să lucre și toate lucrurile cele mai mici care preste săptămînă de s-ar lucra, ar împiedeca lucrurile cele mai mari ale casii tale, toate acelea, tu le ții pe duminică sau pe altă sărbătoare. Atuncea faci să se încarce caru pe a doao zi, atuncea trimiți la moară și atuncea sau trimiți la pădure, sau așa cumpeti lucrul, că în zi de sărbătoare să se întoarcă cu carul încărcat de lemne dela pădure, și pentru ca să-ți acceperi rușinea faptei aceștii, înaintea oamenilor, te faci a striga pre fii sau pre slugi și a certa lenevirea lor, că ce n-au venit dela pădure eri, înainte de sărbătoare. Aceiași faci cu căratul finului, că faci sau să vină cei de casă cu caru încărcat de fin, duminica și întru alte sărbători, în zioa mare, sau îndată după amiază îi trimiți ca încărcînd carul, să vie până în zio, a doaozi, cu finul^a. În zi de sărbătoare trimiți a scoate detoriile și alte multe le păstrezi în zi de sărbătoare să se săvîrșească. Ba încă, de vezi pre muiarea ta șezînd, în loc de a o dojeni ca să facă rugă și să plinească cele ce sînt ale sufletului, care le-au lăsat preste săptămînă, tu îi zici că e rușine a sta așa, fără ceva lucru, și că cea ce nu lucră, nu trebuie să mănînce. Tu te asămenezi întru acestea, lui faraón aceluia carele întru aceia vreme, cînd poruncea Dumnezeu israelitenilor să meargă în pustie, să jertvească lui Dumnezeu, el le poruncea : „Mergeți fiește carele dintră voi la lucrul său“, *Esire*, / cap 5, stih 4. Așa și tu, în zi de sărbătoare, cînd toți trebuie să meargă la beserică să audă cuvîntul lui Dumnezeu, să se roage lui Dumnezeu și alte fapte de evlavie și de spăseniia sufletului să facă, tu, pre toți cei de casă îi mîni mai la un lucru, mai la altul, și-i cuprinzi tot întru altele de cum se cuvine : „Mergeți fiește carele dintră voi la lucrul său“. Și apoi, tu, preumblîndu-te toată zioa sau stînd la cricimă, și seara venînd întrun tîrziu acasă, faci larmă și alungi pre toți din casă^b, te ții că sfîntești zioa cea de sărbătoare. Nu știi ce zice legea : „Ceaia ce face neștine prin altul, prin sine însuși se vede a face“. Așa dară făcînd tu acelea ce am zis, tu lucrî în zi de sărbătoare, și nu numai cu doao, ci cu atîtea mîni, cîte sînt la aceia, pre carii îi faci să lucre. Și cu această purtare a ta nu numai scîndălișești pre fiii tăi, spre a nu ținea sfintele zile, ci încă îi înveți ca, în toată viața lor, după pilda ta, nici o sărbătoare să nu țină.

Iară a fi pricină păcatelor atuncea cînd se fac păcatele, iaste sau a ajuta la păcat, sau a voi ca să se facă păcatul. Mama aceia, acuma bătrînă, nu poate mai mult să umble cu pieptul și cu sinul gol, de nu va vrea să arate înainte de vreme un schelétu, adecă un trup mort despulpat de carne, întru carele numai oasele și pelița cea sbîrcită, jumă-

^a Astfel de oameni care muncesc „și duminicile“, ca țăranul român ardelean, sînt insultați de către străinii de neam că ar fi leneși. Oare nu știa autorul insultei de ce muncea iobagul român duminica ? Pentru că în restul zilelor săptămînii trebuia să muncească la robota domnească, adică a boierului ungur sau de alt neam. Aci P. Maior are în vedere gospodarul înstărit care-și asuprește cu munca slugile și membrii familiei, chiar și duminicile. Dar cîți chiaburi ardeleni erau în Ardeal, pe vremea lui ? Și-apoi nu de biserică le ardea acestora, ci de destindere (dans, băutură).

^b Admirabilă hărmlăie duminicală de sat ardelenesc. Ce proză colorată ne-ar fi dăruit „preacinstitul protopop“, dacă ar fi știut că este prozator, pentru că de disprețuit nu disprețuia muzele, el, care accepta să traducă beletristică.

tate putrădă, să se vadă ; ci descopere sinul fetii și o poartă cu pieptul gol pre la toate jocurile locului, pre la toate veselile, și cu cit tinera iaste mai făr de rușine în căutare sau întru pocloane, cu atîta mumă-sa întru sine se desfătează. De unde păcatele acelea ce se fac pentru fata aceeaia, toate asemenea se vor scrie în cartea detoriilor maicii, care cu usturimea focului celui vecinic va să le plătească nebuna mamă. Ba încă mai puțin lipsește ca păcatele acelea să se imputeze maicii, destul iaste a nu împedeca acea scândălicioasă / purtare a fetii, cînd poate a o împiedeca : „Cel ce nu oprește, cînd poate opri, poruncește“ zice legea. Adecă, cînd cel mai mare nu oprește a se face ceva rău dela supusul său, de poate să oprească, atunci se poate zice că poruncește să se facă. Porunca Dumnezeu, în legea vechie, că, de se va slobozi vre o fată, cu bună voia ei, a-și pierde fecioria sa, să se scoată din casa tătine-său și înaintea casii tătine-său să se ucidă cu pietri : „Vor scoate pre fată la ușa căsii tătine-său și oamenii cetății aceia o vor ucide cu pietri și va muri“, *A doao lege*, cap 22, stih 21. Pentru ce porunca legea ca să se ucidă fata aceeaia, înaintea casii tătine-său ? Pentru aceeaia, zic tilecutorii, ca să vază părinții și să se învețe a-și păzi fetele sale și să priceapă că nu iaste tirănie, ci dreptate, a ucide pre ticăloasa aceeaia, înaintea ochilor lor, drept fiind ca și ei să se împărtășească din pedeapsa ei, precum s-au fost împărtășit din vină. Dumnezeu acum, în legea noao, nu pofteste pedeapsa aceeaia, nu pentru că doară întru noi, în creștini, nu uraste păcatul, fiind acela mai greu în creștini, decît în cei din legea vechie, ci pentru că ne așteaptă mai multă vreme ca să ne pocăim. Însă, aceeaia să o știți, că păcatele fiilor, și părinților se vor imputa, pentru că nu le-au împedecat, precum s-au întîmplat lui Ili preotul căruia îi zise Dumnezeu prin prorocul : „Ai căutat la tămîia mea și la jertva mea cu ochiu de rușine“, *1 carte a Împăraților*, cap 2, stih 30. Măcar că nu iaste nici o îndoială că Ili nice cum n-au făcut aceasta, ci pentru că făcuse fiii lui, și el nu i-au împedecat cu acea tărie, ce se cuvine, pentru aceeaia fapta cea rea a fiilor fu imputată și lui.

45 Mai pre urmă, a fi pricină sau a fi vinovat păcatului strein, după ce s-au făcut păcatul, iaste a ști păcatul și a nu-l îndrepta, ci a-l lăsa să meargă așa. Furase Ahâr o haină pestrită, / și doao sute de didrahme de argint, și o limbă de aur din anathéma^a. Ierihónului și le-au ascuns în pămînt, în cortul său. Pentru care, Iisus Návi osîndi nu numai pre Ahâr, ci și pre toți feciorii lui și pre fetele lui să se ucigă cu pietri, *Iisus Navi*, cap. 7, stih 24. Pentru ce cu Ahâr fură osîndiți și feciorii lui și fetele lui, de vreme ce numai Ahâr singur făcuse furtișagul ? Pentru că, după ce au furat acestea Ahâr, fiii lui s-au bucurat ajutînd să le ducă acestea acasă, sau, de nu altă, încă nu ziseră tătine-său : acestea nu se pot ținea la noi, de vreme ce porunca lui Dumnezeu iaste ca să nu se facă un furtișag ca acesta. Voi, creștinilor, ziceți : eu nu sînt fur ; și eu vă cred că nu sînteți furi. Dară, cînd merg feciorii voștri noaptea de fură din vilele altora și aduc parte și acasă, ce faceți voi ? Ce faceți voi cînd cu vitele voastre merg în holdele altora și pasc erbile altora și le îngrășe cu bunul

^a Aci, cu sensul de ofrandă, dar votiv, nu cu acela de imprecăție.

altora ? Oare strigați voi asupra lor, oare bateți-i, precum s-ar cădea ? Au vă faceți a nu ști nemica ? au doară îi și lăudați ? De faceți așa, în deșert ziceți că voi nu sinteți furii, că cu furii vă va pedepsi acela carele ști și cunoaște pre furii, nu numai de pre mîni, ci și de pre inimă. Așijderea ziceți că voi nu suduiți. Eu cred și aceaia, dară cînd auziți pre fiii vostri suduind, căce nu-i certați, căce nu-i bateți sau încai să-i lăpădați din casa voastră ? Vi se pare că doară eu zic prea mult ? Dară cîți părinți ș-au lăpădat fiii săi, pentru că s-au însurat preste voia lor, și cîți, după ce i-au lăpădat din casă, îi lipsiră și de partea lor ce li se cădea din moșie și din avere și-i desmoșiiară, ca întru acesta chip și după moarte să țină mîniia împotriva lor ? Aflați-mi vrun tată carele să fie făcut atîta cu un fecior ce spură toate cele sfinte cu sudalmele sale !^a

- 46 Iată în ce chip părinții sînt vinovați pentru fărădelegile fiilor / săi și în ce chip trebuie să fie vrednici de pedeapsă. Nice pentru aceaia nu puteți jelui asupra lui Dumnezeu, cumcă prea cu asprime vă judecă, de vreme ce și voi însuși v-ați obicinuit a judeca pre alții întru același chip. De umblă ceasul rău în turn, voi îndată ziceți : unde e capul aceluia carele are grije de ceas ? Pentru ce nu-l curăță mai adese, ca să umble, și nu-l grijește ca să nu greșască ? Și, de vedeți voi un prunc cu picioarele strîmbe^b, îndată ziceți : ce făcu mama aceaia de nu-și înfășă pruncul cu treabă, cînd era mic ? Așa va face Dumnezeu cu voi, la judecată. Cînd o fată a voastră vorbește așa fărde rușine, cît să rușinează și cele măritate de vorbele ei, Dumnezeu va zice : ce făcu mama aceaia, de nu-și învăță fata a vorbi cum se cuvine a vorbi unei vérgure ? Ci îi lăsă în gură o limbă de curvă ? Și cînd tinărul acela umblă așa strîmb, în calea lui Dumnezeu, cît nu ține nici o poruncă a lui Dumnezeu, va zice Dumnezeu : ce făcu tatăl acela de nu îndreptă picioarele ticălosului acestuia cînd era mic ? atuncea să-l fi făcut să primească adese ori sfintele taine, să-l fi ținut în frică, să-i fi povestit seara, la foc căzaniia carea o-au auzit, și nu nebunii ? Și voi ce veți putea răspunde, creștinilor ? Ia socoțiți-vă voi, zisei, carii cînd să întimplă de strică un prunc al vostru vrun blid sau vro oală, faceți larmă, cît se scoală vecinii în gura voastră, iară cînd o fată a voastră se trage cu feciorii și grăiaște și face lucruri de rușine, tăceți, ba încă ziceți : așa sînt tinerețele. Luați aminte, fraților. Fiii nu sînt dar, sînt lucru încredințat, zice sfîntul Ioann Gură de Aur în *Omilia* 9, despre 2 *Carte către Timotheu* : „Mare lucru încredințat avem, pre fiii; cu mare grije să-i ținem“. Pentru aceaia, de se va fura, prin negrija noastră, acest lucru încredințat, noao ne va căuta a da samă, 47 pentrucă întru adevăr partea cea mai mare a / păcatelor tinerilor, de nu mai toate, dintru această mare negrije a părinților și a maicelor, cu carea îi cresc, se naște.

Deci, de sinteți însălbătăciți și tirani cu inima, părinților, cît să nu băgați în samă folosul sufletelor fiilor voștri, încai să vă fie milă de

^a Împins de zelul de predicator, Maior o face prea groasă, pentru că nu ține seamă de dubla natură a înjurăturii : gratuită, în majoritatea cazurilor, și ofensatoare, care este (era) sever pedepsită.

^b Nu de înfășat era vorba, ci de rahitism care a bintuit în straturile sărace ale țărănimii noastre, cu atît mai mult pe vremea iobăgiei.

sufletul vostru carele nu mai puțin sînteți în primejdie de a-l pîiarde pentru păcatele voastre, decît pentru păcatele fiilor voștri cărora sau mainainte de a le face fiii voștri, sau cînd le-au făcut, sau după ce le-au făcut, cu creșterea cea rea v-ați împărtășit. Ascultați ce zice Dumnezeu, la *Siráh*, cap 30, stih 3 : „Cel ce învață pre fiul său, întărită pre vrăjmaș“. Carele își crește pruncul, precum se cuvine, acela mînie pre vrăjmaș, adecă pre diavolul carele bine vede că la vremea sa, doao suflete va scăpa de amîină : și sufletul fiiului celui bine crescut și sufletul părintelui celuiia ce bine au crescut pre fiul său. Un tată ca acesta va muri cu bucurie, zice Domnul, la *Siráh*, cap 30, stih 5 : „În viața sa au văzut și s-au bucurat, și la moartea sa nu s-au întristat“. Pentru că, cu tot temeiul, va putea nădăjdui raiul, și pentru binele carele au făcut, și pentru binele carele au pricinuit să se facă. Deci, să nu vă mișcați astăzi dintru acest loc jelnic pînă nu vă veți căi înaintea lui Dumnezeu, întru inimile voastre, de greșalele care pînă acum ați făcut cu negrija întru creșterea fiilor voștri, și cu aceia v-ați făcut vinovat păcatelor lor ; să nu vă mișcați, zisei, pînă nu vă veți căi de greșalele acestea, că mari și cumplite greșale sînt ; și pînă nu veți pune tare și startornic făgăduință cum că cu tot de adinsul veți îndrepta aceste greșele și altă grije, de aci înainte, veți purta, întru creșterea fiilor, de spăseniia sufletelor voastre. Altmintrea eu nu voi zice că v-iți pîiarde-vă sufletul, ci zic că l-ați pierdut, / de vreme ce vedeți că înaintea ochilor voștri se surupă în prăpastie și voi nu vă mișcați ca să vi-l mîntuiți. / ...

„*Au jertvit pre fiii săi și pre fetele sale dracilor*“. Psalm 105, stih 36

89 Ori ce lucru, carele desfătează, de va fi față, împiiadecă ca să nu poți judeca drept despre dînsul, de trăbue să-l alegi au să-l lapezi, de vreme ce acela întunecă mintea cu dragostea sa și trage cătră sine inima omului. Așea învață Aristótil, / vîrful filosofilor, și aduce înaintea trista pildă a troianilor, asupra cărora greu războiu rădicase grecii pentru Elena, ce o ținea troianii la dînșii. Aceștea, cînd nu era Elena față, sfătuia înțelepțește, că trăbue să se lapede Elena afară din cetate, decît să se verse atîta sînge pentru dînsa, și de cît să se pună în primejdie să pîiară toți, cu toată cetatea, precum s-au și întîmplat după aceia. Iară cînd era ia față, și vedea frumsețea ei, judeca că, măcar ce vor păți, să nu o dea afară. Ce voi să arăt de aci, creștinilor ? Aceia, că, dacă e blăstămată volniciia aceia, carea o dau părinții feciorilor și fetelor, ca să se vadă unii pre alții și să vorbească la olaltă, cu cît mai blăstămată iaste și afurisită volniciia aceia, carea mulți părinți o dau feciorilor și fetelor sale, ca singuri cu singure se stea ! Pentru că, de iaste volniciia cea din tîiu prilej spre multe păcate, această volnicie, cînd lași pre un fecior cu o față, singuri să fie la olaltă, aceasta chiar în cursa diavolului îi bagă, cu totul spre slujba Sataniei și spre lucrurile lui îi închină : „*Au jertvit pre fiii săi și pre fetele sale dracilor*“. Că cu greu

iaste celui flămînd a nu mîncea, cînd e faţă, înaintea lui, o masă plină de bucate; şi cu greu iaste celui ce-l prind frigurile, a răbda să nu bea, cînd vede înaintea sa un ulcior plin de apă rece, şi nimene nu iaste cine să-l contenească. Nice nu iaste acea unghiţă se prindă peştele mai lesne şi mai curînd de cum prinde volnicia aceasta pre tineri, carea o dau părinţii feciorilor săi şi fetelor sale, de a fi şi de a sta sînguri cu singure. Asupra unor părinţi ca aceştia, ce sînt cei mai mari tirani fiilor săi pre lume, va fi didăhia aceasta, şi voi arăta că rău greşesc foarte părinţii şi maicele, care lasă pre feciorul său, sau pre fata sa, singur cu singură, adecă ibovnic cu ibovnică, să stea la olaltă. Luaţi aminte ! /

90 Se vede aorea o fată singură cu un fecior în casă, sau într-o uliţă strîmtă sau într-o pădure, pre după garduri, încă noaptea; cu una ca aceasta ar trăbui să facă Dumnezeu minune, ca să o ferească. Dară tu vrei ca să facă Dumnezeu minuni, pentru ca să întărească o volnicie blăstămată ca aceasta, sau ca să apere pre cea ce în adîns, fără de nici o pricină, se pune în primejdie ? " Cui va fi milă de descîntătorul ce muşcat de şerpe", *Sirah*, cap 12, stih 17. Aşea, cui va fi milă de acela carele se joacă cu şerpele, de va rămînea muşcat ? Nu iaste milă pentru acela, carele în adîns îşi cearcă răul său. Cine nu se va umplea de groază atuncea, cînd vede că lupul stă cu caia singură ? Şi apoi, voi ziceţi că acela iaste obicei preste toate locurile ca să se drăgostească feciorii cu fetele. Adecă voi ziceţi fetelor voastre să-şi poarte cîntecul, şi apoi voi le daţi prilej şi le faceţi îndămnare ca să poată face rău. Tocma ca cînd ai zice unui flămînd să nu mănînce, şi apoi tu i-ai pune de mîncat înainte. Aşea voi stricaţi gardul dela grădina voastră, şi apoi vă tînguţi asupra vecinilor, că dobitoacele lor intră în grădina la voi. Nu iaste, fraţilor, diavol mai mare pre lume, de cît prilejul rău, acesta iaste diavolul diavolilor. Pentru aceia, sfinţii, carii cunoştea ce iaste prilejul, de nemica nu se temea ca de acesta. Cînd se arăta diavoli Sfîntului Antonie, care în chip de urs, care în chip de lup, care în chip de leu, care în chip de şerpe, şi năvălea asupra lui, ca cînd ar vrea să-l mănînce, Sfîntul Antonie rîdea şi zicea lor: se vede că nu sînteţi nici de o treabă, de vreme ce aţi venit asupra mea. De aţi avea putere, au nu ar fi destul unul dîm voi ? Şi-i alunga pre toţi cu cîrja. Dară, cînd se arăta vro muiare la uşa chiliei, atuncea sfîntul se spăimînta, se pune la rugăciune, închidea uşa cu zarul şi cu zăvoare, cît nici nu voia să o audă. / Vedeţi dară, cum se tem sfinţii de prilej, ca să nu facă rău ! Se tem mai tare de prilej, de cît de toţi diavoli la olaltă; şi voi ziceţi că nu-i nici o primejdie să facă fata voastră ceva rău, atuncia cînd se află singură cu un fecior şi se drăgosteşte la olaltă.

91 Încă nu m-aşi turbura aşea tare, de nu ar urma vro nerînduială dintru această volnicie blăstămată, sau dacă urmînd apoi nu s-ar şti. Dară nencetat se aud vorbe de cutare fată că s-au pierdut cîntecul; de ceaia laltă că s-au măritat de frica pedepsei; de alta, că ruşinată, au turburat tot neamul ei, ca să izbîndească ruşinea făcută. Acestea sînt rodirile volniciei ceii afurisite, care eu vi-o proceţesc; şi voi nu vă spăimîntaţi ? Africa iaste un ţinut, unde, în toate zilele, se nasc noao şi neao aiătări. Dară vreţi să vă spun eu ce iaste pricina întîmplării

aceștia ? Iaste aceia că ținutul acela e un ținut foarte uscat, și puține riuri se află în trînsul ; de unde iaste că fierile, care lăcuesc în păduri nășipoase, de vreau să se adape trăbue să se adune împreună, la aceleași ape ; și așa, măcar că sînt de osebite feliuri, totuși întîlnindu-se adese ori, se dumeresc la olaltă și se împretenesc lei cu tigri, crocodilii cu bălaurii, și altele cu altele de osebite feliuri, și nasc apoi arătările acelea. Nu voi aci să grăesc ce ar fi de lipsă să grăesc, pentru că-mi iaste rușine a vorbi mai pre larg întrun lucru, carele, poate, la mulți din voi vă iaste cunoscut cu prea tristă a voastră ispită.

92 Și, tocmă de nu v-ar fi voao cunoscut lucrul acesta, cu a voastră pătină și ispită, să credem încai, zice Sfințitul Avgustin la ispita, carea o au alții și să mărturisim că cea mai desfrînată întră toate patimile oamenilor, și mai nedumerită iaste patima dragostei. Cei doi mai înțelepți din cîți au fost / pre lume, zice acest sfînt dascal, fură Adam și Solomon, pentru că și unuia și altuia, însuși Dumnezeu le-au turnat lor o înțelepciune mai pre sus de firea omenească ; și totuși, amîndoi își pierdură mintea, pentru dragoste. Adam, pentru dragostea muerii, cu o poamă se otrăvi pre sine și pre toți următorii, și se lăpădă, cu numele său și cu numele nostru, de stăpînirea lumii aceștia și aceia laltă, pentru o îmbucătură. Poate-se afla nebunie mai mare ? așijderea și Solomon, pentru dragostea muerilor, ajunsse până a se închina diavolului întru idoli, făcînd atîtea oltare și atîtea beserici, cîte era dumnezeirile cele mincinoase ce le cinstea muerile lui. „Muerile au abătut inima lui Solomon după alți dumnezei“ zice Scriptura la *a 3 carte a Împăraților*, cap 11, stih 4. Cine și-ar fi adus cîndva amînte de o faptă așa ne întocmită ? Și totuși, iaste așa ! Ba încă, de vreți se adaog la acești doi pre altul, a treilea, iată-l. Aristótil, care, după mărturisirea lui Averóe, ajunsse cu mintea până unde poate ajunge un muritoriu, pre cum mărturisește Theodorít, atîta se nebuni de dragostea unei mueri a lui, cît nu se rușină a se închina ei, după moarte, ca cînd ar fi o dumnezeoae în ceriu, cînd ia era plină de imputiciune, în groapă^a. Vedeți cum dragostea, și pre cei mai înțelepți încă-i nebunește. Își năluciră cei de demult un basn, că fiind dragostea prunc, se juca cu nebuniia, carea fiind din firea ei turbată, jucîndu-se cu dragostea, îi scoase ochii ; pentru aceia nebuniia fu osîndită spre pedeapsa aceia, ca să slujească dragostei și să o povățuiască. Basnul acesta foarte arată adevărul, de vreme ce patima dragostei nu se slujește cu altă povață, fără cu nebuniia aceia, carea o orbi. Deci, cum vă încredințați voi tinerilor voștri, dîndu-le întîiu o volnicie nebună, ca să se drăgostească la olaltă, și apoi, după ce se îmbată bine de dragoste, le dați o volnicie și mai nebună, ca să stea singuri cu singure la / olaltă. Patima aceia, carea putu lipsi de minte pre cei mai înțelepți ai lumii, nu va putea lipsi de minte pre o mueruscă și pre un fecioraș ? Socotiți că nu va cere Dumnezeu grea samă dela voi, pentru că ați lăsat pre fiii voștri și pre fiicele voastre se umble pre niște

^a Aristotel este difamat aci. Dintre personalitățile istorice, la grecii vechi, Pericle și Aristotel au fost printre puținii care au nutrit sentimente de dragoste curată pentru soțiile lor. Evul Mediu a creat o falsă legendă asupra lui Aristotel, larg difuzată printre călugării claustrați în minăstiri și studențime.

surupături ca acestea, fără de nici o grije ? Şi dacă va să ceară samă, pentru ce nu-i întoarceţi cu de adins la calea cea netedă şi fără de primejdie ? Aşa nemilostivi veţi fi, cît, putînd, cu osteneală aşea uşoară, mîntui sufletele voastre şi ale feţilor voştri, nici atîta să nu voiţi a lucra ? Cu adevărat păcătuiaşte tatăl acela şi muma aceeaia, carii nu depărtează pre fii lor de însoţiri şi zăboviri de cele ce sînt cu prepus ; şi cu atîta mai mare iaste păcatul lor, cu cît mai cu prepus sînt însoţirile acestea. Nice nu iaste de lipsă a vedea cu cehii răul ce se face, pentru ca să fii detoriu a împiedeca o însoţire ca aceasta ; destul e se aibi un prepus înţelept. Dar ce îndemnuri mai mari pot să fie ca să socoteşti a fi cu prepus însoţirile acelea, de cît cele ce vi le-am arătat.

Sau, spûneţi-mi în ce vă răzimaţi de îngăduiţi voi, feciorilor voştri şi fetelor voastre, aceste însoţiri. Doară în pilda altora, adevă întru aceeaia că mulţi fac aceasta, mulţi îngăduie feciorilor şi fetelor a sta singuri şi a se trage ? Dară, ce va ajuta mulţimea, la judecata lui Dumnezeu, a vă apăra, unde fieşi carele va fi judecat de sineşi, adevă fieşte căruia va căuta a da samă osebit de faptele sale ? Dumnezeu, cînd te va judeca pre tine sau spre fericire sau spre osîndă, nu va căuta la aceeaia : urmat-ai altora, ei, oare urmatu-i-ai lui. Vă veţi răzima doară întru aceeaia, că voi cunoaşteţi pre fetele voastre şi vă încredinţaţi că vor fi statornice întru cîntea sa ? Dară nu ştiţi voi că muiarea aceeaia iaste statornică, carea nu e ispitită ? Muiarea iaste bună, pentru că nu are prilej de a fi rea, iară de-i va rădica / prilejul un priiaten viclean, abia va rămînea o zi întru nesticăciune.

Nice să nu-mi staţi a zice că fata ta iaste învăţată bine, e înţeleaptă şi pricepută, şi pentru aceeaia lesne va cunoaşte laţurile ce i s-ar întinde, pentru că poate că doară ia iaste acum, aşea, cum zici tu, cînd e stăpînă de sine, dară lasă-o să se îndrăgostească, vei vedea că şi ia va cădea în laţ, ca măcar carea alta. S-au luat sama că dobitoacele nici odinioară nu cad în cursă şi în mreje mai lesne de cît cînd le ajunge dragostea. Şi pricina iaste că atuncea fiind biruite de patimă, mai întunecat cunosc lucrurile de cît cînd sînt afară de statul acesta. Aşa va fi şi de fetele voastre. Măcar cum vād acum laţurile, dragostea le va orbi, cît să nu fie atuncea aşea pricepute şi aşea deşteptate, a se feri de laţuri, pre cum se vād acum a fi. Şi, tocma de nu le-ar orbi dragostea, au nu le vor putea orbi ibovnicii ? Ia înceapă aceştia a le cînsti cîte o năframă^a frumoasă, a le făgădui o haină frumoasă, a le da, în vremea sa, puilul tîrgului, veţi vedea ce va fi. Fcarte înţelepţeşte zicea odată un căpitan^b, că nici o cetate nu iaste aşea tare, carea să nu se poată bate cu plumbi de argint, adevă vrea să zică că nici o credinţă nu iaste, carea să nu se

^a Aici, da, are dreptate Maior. În trecutul nostru, nu flăcăii oferă bazmale fetelor, ci fetele oferă băieţilor îndrăgiţi de ele batiste, pe care erau datori să le poarte, publicîndu-se din partea cui este batista. Este o formă de contract sentimental, între cei doi tineri. În caz de rupere a convenţiei, batistele se restituiau. Colindele noastre „de fată mare” vorbesc neîntrerupt de fata harnică, care lucrîndu-şi zestrea face gulere pentru tată şi fraţi, niciodată batiste, pe care fraţii trebuie să le obţină de la iubitele lor.

^b Nu ştiu cine este anume „căpitanul”, lat. *dux*, adică *general*, dar proverbul se întilneşte în parimiile eline şi latine, cu exemplificări de trădare de patrie, din venalitate. Inutil să căutăm un anumit izvor. Oricum *plumbii* trimit la epocă modernă.

poată strica cu poftorite daruri. Socotiți apoi, cum va sta cu tărie asupra unei bătlăli ca aceasta, inima cea slabă a unei muiieruță, întră care partea cea mare se pleacă la păcat din scumpete,^a mai mult de cît din necurăție; de unde bine zicea Pităgora, că, pre cum aurul se ispitește cu focul, așea muiarea se ispitește cu aurul. Muiarea aceaia, carea nu priimește daruri, iaste muiare mare.

95 În ce vă veți răzima dară ? Doară întru bunătatea feciorilor acelora, carii umblă la casa voastră? Ci, vai de voi, de vă încredințați acestora ! Se poate zice că vă răzimați de o trestie / despicăță. Ba tocma de aceștea se cade să vă temeți mai tare de cît de oricarele altul. Încolo, în lontru, la miiază noapte, urșii nici odinioară nu fac mai mare pagubă de cît iarna, pentru că fiind pre locurile acelea albi, nu se văd bine întra tîta zăpadă, și pentru aceaia nu se știu teme de dînșii. Cu cît dară ar fi mai bine ca la cāsile voastre se umble soldați, adecă ostasi, de cît feciori așa de omenie. Pentrucă de ceia voi ați avea frică, și, așea, voi ați păzi fetele voastre, dară aceștea, pentru că sînt feciori cuminte și vin la casa voastră cu pricină de a petrece vremea sau cu nădejde de cāsătorie, măcar că întru adevăr sînt mai mult de cît urși, atîta sînt de vicleni și de îndrăzneți, pentru că sînt albi, nu vă fac frică, de unde mai mare pagubă fac apoi. Nice să nu gîndiți că pentru că întru început nu se întîmplă unele pagube ca acestea, să nu gîndiți că nu se vor întîmpla pre urmă : spinul nu împunge cu rădăcina, ci încet, încet înrădăcinîndu-se în pămînt, îi cresc odrasle care împung. Așea, întră feciori și întră fete încet, încet se dobîndește încredințare, până ce apoi cu totul se strică cinstea.

96 Și, de au început apoi o fată a gusta păcatul (precum de multe ori se întîmplă), atunceia apoi, cu adevărat nu iaste altă doftorie de a o tāmădui, fără să alungați pre feciorul acela din prejurul ei ; afară de această doftorie, toate doftoriile sînt deșerte. Cît se năcăjește și cît aleargă în toate părțile un cerb ce iaste rānit ? Și totuși, până nu i se va scoate săgeata aceaia din sold, ce-i folosește ticălosului a fugi și a alerga ? Așea iaste întru întîmplarea noastră. Ori cîte doftorii va sfătui duhovnicul, altmîntre bune, nemica nu vor lucra întru ticăloasă fiica aceaia până cînd acel vrājmaș de casă nu se va lua de lîngă dînsa. Pentru aceaia „spre fata cea nerușinoasă întărește paza, ca nu cumva să te faci bucurie vrājmașilor“. *Sirah*, cap 42, / stih 15. De nu se va rāteza de cu bună vreme prilejul, atîta va crește, cît se va sfîrși pre urmă cu o rușine mare a voastră. Pentru ce dară nu-l rātezați ? E cu puțință să voîți mai bine a dormi lîngă șerpe, de cît a-i tăia capul ? O, ce fără de lege ! Că ajung pārinții în vremile de acum, până a ținea parte și a bîrfi că sînt bune obiceiurile dragostelor întră feciori și între fete, care sînt suruparea tinerețelor, în loc de a se uni toți, la olaltă, ca cu totul să le izgonească din lume.

„Poruncim voao, întru numele Domnului nostru Is. Hs., să vă osebiți voi de tot fratele, carele umblă fără de rînduială și nu după învătătura, carea au luat dela noi“, 2 carte *Cătră Thesalonicheni*, cap 3,

^a Pre topepul P. Maior este aci dur, lipsit de înțelegerea corectă a eticii populare. Unde a întîlnit asemenea fete mari venale, în satul românesc ?

- stih 6. Eu vă poruncesc voao, în numele Dumnezeului nostru Is. Hs., că, de nu veți păzi fetele voastre de niște primejdii mari ca acestea, vă veți piiarde pre urmă și sufletul vostru și sufletul fetelor voastre. Veți piiarde sufletul fetelor voastre, că, pre cum cu greu iaste se nu se ciumeze, carii umblă la olaltă cu ciumașii, așa, prea cu greu iaste să nu se spurce fetele vostre, împreunădu-se cu feciorii, de vorbele lor cele rele ; și veți piiarde sufletul vostru, pentru că păcatele fetelor voastre, toate se vor descărca pre capul vostru, de vreme ce putîndu-le voi pre lesne a le împiedeca, nu le-ați împiedecat. Sluga, care nu împiiadecă pre stăpînul său ca să nu se omoară, după legi trăbue să dea sama pentru moartea stăpînului. Ce samă dară, socotiți că vor trebui să dea înaintea lui Dumnezeu acel tată și acea mamă, carii nu numai nu împiiadecă moartea cea vecinică a fetei sale, ci încă, în toate zilele, îi dau prilej ne curmat spre această jalnică moarte. Cum vreți, creștinilor, se vă purtați, de aci înainte, întrun lucru mare ca acesta? Fi-veți, de aci înainte, credincioși, au vrăjmași credinții ceii pravoslavnice ? „Cine nu poartă grije de ai săi, și mai / virtos de cei de ai casii sale, de credință s-au lăpădat și mai rău iaste de cît cel necredincios“, 1 carte *Cătră Timotheiu*, cap 5, stih 20, așa grăiaște Apostolul. Auzit-ați, părinților, auzit-ai tu, carele ești tată, și tu, carea ești mamă ? Auzit-ați că, de nu veți purta grije de fetele voastre, ci le veți lăsa să se vază cu feciorii, să povestească cu feciorii, să se tragă și să se iubească cu feciorii, precum și pre feciorii voștri, de-i veți lăsa să umble în de acestea, voi sînteți lăpădați de credință, voi sînteți critici, pentrucă iaste sămn că voi nu credeți cum că Dumnezeu iaste judecătoriu drept și fără de milă ; iaste sămn că voi nu credeți cumcă păcatul, de cumva nuse va șterge cu pocăiania, va fi pedepsit cu munca de veci : „de credință s-au lăpădat“. Iară, de credeți acestea, și, totuși, nu purtați grije de fetele voastre și de feciorii voștri, sînteți mai răi de cît păgînii, de vreme ce nu lucrați după cunoștința credinții : „Mai rău iaste de cît cel necredincios“, un tată ca acela, și o mamă ca aceea, mai rea iaste cu adevărat de cît turcii, carii foarte mare grije poartă pentru cinstea fiilor săi. Voi, creștinilor, până acum ați socotit că a da volnicie fetelor și feciorilor de a se iubi, iaste o glumă; ci auzirăți din Sfînta Scriptură, ce glumă iaste aceea, glumă drăcească, piiardere de neînumărate suflete. Deci, tresviți-vă odată, iubiților, și, pentru binele vostru și a feților voștri, izgoniți acel obicei blăstămat, scoateți afară din casă pre acei tilhari de casă, carii vin la fetele voastre, și înțălegeți că o mijlocire de cele mai căpetenii, prin care vă puteți spăsi, iaste să vă creșteți fiii voștri cum se cuvine, că, pentru aceea v-au chemat Dumnezeu la statul căsătoriei, ca prin această mijlocire să vă ducă în raiu : „Muiarea se va mîntui prin nașterea de fii, de vor petrece întru credință și întru sfințire, cu înțelepție“, 1 *Cătră Timotheiu*, cap 2, stih 15. /
- 98 Adeacă, voi, părinților, veți spăsi pre fiii voștri, dacă, după ce i-ați născut, îi veți învăța năravuri bune, și ei, învățîndu-le acelea, vă vor răsplăti cu spăsănia voastră : „Muiarea se va mîntui prin nașterea de fii, de vor petrece întru credință și întru sfințire, cu înțelepție“. Așa să dăruiască milostivul Dumnezeu spre mîntuirea tuturor./...

105 „Iubitori de desfătări mai mult decît de Dumnezeu“. 2 carte Cătră Timolheiu, cap 3, stih 4

Volniciia carea iaste întră feciori și între fete de a se vedea întră sine, și cu dimestnicie a se împreteni cu șteamăt că vor să se căsătorească la olată, măcar că se poate crede, cum că de odată cu lumea iaste născută, de vreme ce firească împrumutată plecare iaste întră om și întră muiare, totuși, pentru cele multe greșele ce pururea mai mult și mai mult se adaogă dela mulți, tinerii fără grije pășind din cîolo de cumpăt, nu se poate socoti volniciia aceeaia acum a fi alta, fără o aflare diavolească, în marele sobor al satanii, spre suruparea a nenumărate suflete rînduită. Drept aceeaia, măcar că eu bine vād că voiu cădea în urgiia feciorilor și a fetelor, defăimînd dragostele și ibovniciia lor, ba încă doară mai mult voiu cădea în urgiia maicelor lor, care aorea iale sînt cele din tiu ce ațișă și îndeamnă pre fetele sale la niște prieteșuguri nebune ca acestea, totuși, pentru ca să vă ajut întru spăseniia sufletului, nu mă spăimîntez de ași și ajunge la atita, cît să nu vă plac eu voao. Deci, voesc eu, creștinilor, să rădic o vîră mare asupra acestui blăstămat obicei cu carele fecorii voștri au ibovnice și fetele voastre ibovnici, și voiu să vi-l arăt obiceiul acesta, așea, pre cum întru sine

106 iaste, adecă, cum că dragostele tinerilor voștri / sînt lucrul diavolului, eșit din fundul iadului, spre ticăloasă prăpădire a feciorilor voștri și a fetelor voastre, de vreme ce aceia ce urmează după ibovnicie, mai mult prețuesc poftetele vreaacului cele dobitocești, decît mărirea Atot țiitorului Dumnezeu : „iubitori de desfătări mai mult decît de Dumnezeu“. Trei felii de greșele aflu eu în pîra aceasta : paguba carea o pricinuiaste cinstii ceii dumnezeiești obiceiul ibovniciei ; paguba carea o pricinuiaste binelui celui osebit al sufletelor ; și paguba carea o pricinuiaste binelui celui de obște al familiilor. Vom începe dela greșelele cele mai chiere și vom merge din pas în pas, descoperind cele mai ascunse. Luați aminte !

În cît e dară despre paguba fetelor, carea e mai cunoscută, de veți voi a mărturisi adevărul, veți zice că nici un meșteșug nu iaste pre lume mai puternic a strica pacea lor decît dragostele și ibovniciia. Până cînd fata nu se drăgăluiaște și nu are ibovnic, o căutătură a maicii sale cătră dînsa iaste destul ca să o facă să tremure din creștet până în picioare, de frică ; iaste gata a împlini ori ce poruncă, iaste plecată a priimi ori ce sfat, cu totul e mută a răspunde ori cînd împotrivă. Dar să punem că s-au îndrăgostit cu un fecior, pare că cuprinzîndu-se de acea dragoste fără treabă, au intrat dracu în trînsa. Atuncea, dacă-i poruncește muma-sa să facă ceva lucru de casă, răspunsul cel mai frumos carele îl dă mîne-sa, iaste : fă, dacă-ți trăbue ; și fiind mai nainte destul un cuvînt, ca să o îndrepteze, acum nici bătaia nu ajunge. Nu bagă samă nici de tată-său, nici de frați, și în butul lor vrea să urmeze prieteșugul cel strein, cu totul uitîndu-și de dragostea cea vechie, carea însuși cu țița mîne-sa o supse, cătră cei de casă, se desbracă de acea împreună

cu dînsa născută iubire cătră părinți și cătră rude, pentru ca să urmeze o dragoste streină carea iaste dragoste vîrită./

107 Iară, de se va întîmpla, care lucru adese ori se întîmplă, să se îndrăgostească fata cu un fecior carele se nu fie viță ca neamul fetii, cine poate spune atunce a mîniia carea se ațîță dîntro dragoste așa neprîiimită? Nu se aude alta, întră păreții casii aceia, fără necurmăte cleвете asupra feciorului aceuia, pentru ca să-l facă să cadă urît fetii aceia rău sfătuite; nu se face altă, fără nencetat se defaimă neamul feciorului aceuia și părinții lui, se aduc amînte rușinile cele acoperite acum cu uîtarea, a neamului aceuia, și se scot din groapă scandălele, măcar că cu îndelungata vreme sînt stînsă și putrezite. „Tu nu știi, zice mama cătră fată, de ce soiū rău iaste feciorul acesta, la carele te uii tu și nu știi ce rușine au făcut mumă-sa neamului ei, ba și tatăl mumii lui”. Și aci, cu o limbă mai ascuțită de cît briciul, pentru ca să întoarcă pre fată dela nădejdea mărișului după ibovnicul său, în mici fărîme tae vestea a mai multe căsi și lasă întrînsele, cu gura sa cea clevetitoare, mai multe rănături de cum sînt cuvintele cu care s-au pricinuit acele rane. Și tot nu e destul: că, cu toate acestea, fata nu părăsește pre drăguțul său, cum ar vrea părinții; vorbește cu dînsul pre ascuns și, de e lipsă, se știe scula și noaptea, pentru ca să povestească cu dînsul mai cu îndemînă, adecă cu primejdie mai mare a cînstei, așa acoperită cu întunerecul.

Deci, un obicei carele aduce pre tineri la atîta îndărătnicie, care desunește pre părinți de fii și pre fii de părinți, carele lapadă detornica ascultare la cei mai mari, carele întrarmează mai multe rude de singe ca pre vrăjmași, carele aorea aprinde vrăjmășii nedumerite întră familiile cele de cînst, acesta, zisei, iaste un obicei de a se suferi întră creștîni? Zice filosoful Platón, că meșteșugurile acelea cu care mulți rău se întrebuintează, măcar că în sine nu sînt rele, trăbue să se desrădăcineze / și să se lapede din țeară. Și voi, creștinilor, în loc de a desrădăcina din cāsile voastre un obicei roditoriu de atîtea rele, voi îl veți apăra ca un obicei bun, ba încă îl veți ținea ca un obicei de lipsă? După învățătura acum arătată, și cînd ibovniciia în sine ar fi un obicei slobod, încă ar fi destul pentru ca să se scoată din lume afară, știind că mulți sînt carii de multe ori, rău se întrebuintează cu un obicei ca acesta.

Ci, pîra pînă acuma merge lin, pentru că greșelele de care am grăit pînă aci, atîta sînt de chiare, cît singure grăesc. Mai puțin băgate în samă, măcar că nu mai puțin dese, sînt cele lalte, cu care acest blăstămat obicei a ibovniciei, după ce au surupat cāsile și familiile, omoară sufletele. Ce socotiți voi, creștinilor, că iaste a se drăgosti? Iaste a se orbi. Așa iaste de cu greu a da loc patimii aceștii în inimă și a nu se lipsi de mînte, pre cum cu greu iaste a se îmbăta și nu-și pîiarde firea. Și, întrū adevăr o fămee ce era mai nainte curată și de cînst, după ce au căzut, ia însăși să miră de sine și nu știe cum s-au putut slobozî la rușinea aceea carea atîta mai nainte o urea în altele. Ci, aceasta iaste a se îndrăgosti. Dragostele sînt oarbe. Inima care iaste cuprînsă cu patima dragostelor, nu vede pîiarderea cînstii, nu vede primejdiia

vieții, nu vede iadul deschis înaintea ochilor, singură desfătarea carea dorește, o vede.

Doară plecarea cea bună, firea cea bună sau creșterea cea bună va fi stăgîlă îndestulată a opri acest povoiiu ? Ba nu, nu, ba ispita ne arată că întru inimile cele mai nevinovate, dragostele pricinuesc mai mare pagubă și pierzare. Cu cît era sufletul acela mai curat, cu cît era mai alb, cu atîta se înegri mai tare, după ce li s-au aprins în spate această
109 vâpae diavolească. Pentru /că, măcară toată dragostea, cînd trece cumpătul, iaste plină de năvală, totuși, dragostea cea dintîiu are mai mare putere de cît toată altă dragoste cu carea se iubește o față mai nainte de fi iubit alta. Lucru cel mai rău iaste că începînd a se învăța răotatea în anii cei mai nevinovați, e primejdie de a nu se mai îndrepta nici odinioară ; de unde se întîmplă apoi, că acea dragoste din tîiu nu păgubește numai vîrsta cea ne coaptă, ci și cea coaptă. Sînt unele mlădițe care, de-și vor pune pre dinsele caprele dinții, măcar cît le vei griji după aceeaia, nu se mai pot întrăma.

Voi gîndiți că eu nu mai am ce să mai zic despre acest lucru prea roditoriu de rele, ci vă înșălați. Pentru aceeaia păsesc la alt feliu de greșele care surupă sufletele acelora ce se dau pre sine pradă turbării dragostelor. Aórea, pentru ca să se afle cine se poarte soliile, cine să facă îndămînare, cine să acopere treaba, fata prinde prieteșug cu mueri de viață rea foarte ; și nu numai, pentru ca să le poată ținea credincioase, fură din casă, ci învață încă și băsuri și taine, pentru ca să facă să fie iubită sau să facă pre priiaten carele acum iaste mănios, să se întoarcă iarăși la preteșug, sau să facă ca acela mai mult să nu se înstreineze^a. Și așa chiamă pre diavolul întru ajutoriu.

Afară de aceeaia, cît iaste de lesne a trece dela dragoste la urgie și dela zburdare la tirănie ? Mai nu se află întră oameni vrăjmașii, a căroa începutul să nu fi fost din dragostea aceeaia carea eu o procelesc. Pentru că rodul cel din tîiu aceștii patimi necumpătate iaste a se teme unul pre altul, carea temere o numesc grecii zilotipia carea îndată aprinde întră tineri gilceavă și-i ațiță pre unul asupra altuia, cît și ucidere încă se întîmplă aorea întră dinșii. Atîta e de turbată patima dragostei,
110 cît până acum încă nu s-au aflat friu carele se i se lovească /pre gură ; pre cei mai fricoși încă-i face fără socoteală îndrăzneți, și pre cei mai blînzi, sălbateci. Cel mai răbdătoriu întră dobitoace iaste cămila, și totuși, în timpul dragostelor sale, așa se năsprește, cît până și cu leiă încă se luptă. Ci, tocma să nu ajungă tinerii întră sine la vătămare și la ucidere, totuși, e adevărat că zămislese și coc tinerii, unul asupra altuia, în inimă, urgie necurmată. Nu zic eu lucruri care voi să nu le fi văzut înaintea ochilor voștri aorea mai chiare de cum eu le istorisesc, de vreme ce îți fi văzut, nu de puține ori, pentru o fată fără minte,

^a Este vorba de descintece „de întors“ (un asemenea descintec ne prezintă I. Budai-Deleanu, în *Trei viteji*, unde o fetișcană, Simziuța, de dorul argatului Crăciun, plecat în lume, s-a uscat „ca o cucută“ și e primejdie să moară. I se descintă fetei, de întorsul iubitului și acesta se întoarce) și de descintece „de legat“ prin care cel fermecat nu mai poate avea raporturi cu nici o altă femeie decît cu cea care i-a făcut de legat (Vezi *Trei viteji*, vv. 1819—1938).

aprint un foc de mânia fără sfârșit. Un împărat odinioară, după ce au încungiuat cu oastea sa o cetate a vrăjmașului, a căria atîta era de tari zidurile, cît i se luo toată nădejdea de a o putere dobîndi, se întrebuintă cu această măestrie, pentru ca să birue cu mintea ceaia ce nu putea cu virtutea. Făcu să se prindă mulți porumbi dintră aceia carii din cetate zbura la cîmp. Și poruncind să li se lege supt aripi cite un fir de ață întinsă în slifură, adecă în pîiatră pucioasă, cînd se mizuia de noapte, făcu să se aprindă la toți porumbii ața, și odată să se sloboadă toți. Și iată, ceaia ce nu putură face mai în multe luni de zile, în scurtă vreme săvîrșiră porumbii, pentru că zburînd porumbii la lăcașurile sale cele obicinuite, aprinseră întîiu cuiburile sale, de acolea cāsile, fiind că era de lemn, și așa, întro mică de ceas, să văzu toată cetatea în foc. Cu acest meșesug se întrebuintează și dioavolul, ca să ne învingă. Vede el că cetățile, orașele, satele și toate ținuturile creștinești sînt bine întărite cu credința și cu sfintele taine, sînt bine apărate de preoți, cît nu-i iaste lui cu puțință a le birui. Deci, pășind vicleanul dela virtute la vicleșug, se întrebuintează cu porumbii și cu porumbițele, ca să aprindă un foc diavolesc de necurăție și să pusti-

111 iască patria. / Aprinde puțin foc în inima celui tînăr curat, în inima aceia tînără cu năravuri bune, și acel puțin fir întins în pîiatra cea pucioasă a poței și aprins de patimă și de prilej, destul e spre un foc, cît de mare. Ce rău e, ziceți voi, o țiră de dragoste a unui tînăr sau a unei tînăre? Ce rău iaste, zic eu, o țiră de pîiatră pucioasă, supt aripi unui porumb sau a unei porumbițe? E puțin, de nu se va aprinde, dară mult foarte, de va lua foc. Dela dragoste se păsește la o căutătură, dela o căutătură la un cuvînt; după cîtăva vreme se trece la un cuvînt carele are înțeles îndoit și se ride; de aciia se vine la o shimă înțăleasă, și nu mai mult. Și pre urmă, această puțină vāpae face sufletul cenușă tot, fără de nici o mîntuintă: se aprind casele toate, ard ținuturi pline de noroadе, se umplu toate ulițele de scāndele și de pagube, și mai pre urmă creștinătatea rămîne ca o cîrpă lăpădată, întro viață dobitocească. Aceasta e dragostea carea voi, de obște, vi-o nāluciți a fi curată și nevinovată. Ce vi se pare?^a

Știu că relele cele pînă acum pomenite cu cît sînt mai grele în sine, cu atîta mai puțin vor spăimînta pre unii din voi carii se cred pre sine a fi scutiți de iale. Ci, trăbue întîiu să știți că unele rele se nasc încet, încet, și nu dau afară pînă după lungă vreme; dară cînd mai pre urmă

^a Nițel cam fără perdea, în spiritul epocii și al genului, dar mai ales într-al afirmării forței nebiruite a *instinctului natural*, inegalabilul I. Budai-Deleanu, simulînd puțința omului de a se opune primului imbold spre rău, exemplifică prin ceea ce urgisește aci Maior (*Fig.*, A, vv. 4807 și următoarele). Iar izvoarele eticii lui asupra dragostei sînt Sapfo, Catullus, Voltaire.

Evident, nu i se poate pretinde lui Maior să predice de pe amvon libertinaj în relațiile dintre tineri, dar el își însușește punctele de vedere ale unor „săhastrî de prin pustie“, cum îi numește Deleanu pe anahoreți, și mai ales observăm că nu pricepea și nu accepta explicațiile pline de înțelepciune pe care le primea chiar de la părinții tinerilor, în îndelungata lui activitate de protopop. Chiar credea în misiunea lui de educator, fără să conceapă că poporul are propriul lui cod etic, deloc imoral, și conformat după natura speciei umane, nu silnic.

dau afară, nu au tămăduire ; și, pentru aceeaia, cu atîta mai virtos vă dojenesc ca să vă temeți de aceeaia carea până acuma nu ați ajuns a o cunoaște. Afară de aceeaia, voiți păși, dară, a vă descoperi alte greșele, de care fericite vor fi inimile voastre, de veți fi cu totul scutiți. Aceste greșele sînt gîndurile cele rele și scîndălele cele nencungiurate. Și, în cit e pentru gînduri, am cetit că s-au văzut păianjin așa de înveninat, cit trecînd acela preste un cristal, îndată îl rupse. Asemene păianjen
 112 putem noi zice gîndul / rău carele se va îngădui să se preumbe cu volnicie preste inima noastră, o face mici fărîme. „Tot cel ce se uită la mu-iare, ca să o poftască pre ia, au curvit cu ia, întru inima sa“ : *Matheiu*, cap 5, stih 28. Despre altă parte, cine poate socoti ce pot face un tinăr deșteptat și o tinără isteată, în vreme lungă la olaltă, în toate timpurile, în toate locurile însoțiți și singuri prin cîmp, prin pădure. Au poate fi această necurmată însoțire și să nu zămislească un număr mare de gînduri rele și, de nu alta, încai întru inimile sale să nu se sloboadă după gîndurile acelea, unde nu se tem nici de rușine, nici de certare, și unde de abia ei însuși pricep suruparea ? „Au doară va ascunde cineva foc în sin și nu-și va arde hainele“ ? zice Duhul Sfînt, la *Pilde*, cap 6, stih 28.

Ci, tocma să nu aibă poftă de a păcătui la olaltă, totuși, lesne pot păcătui cu plăcerea desfătării ce se numește desfătare libovnică carea stîrnindu-se în trupul omului, cu plăcere zăbovește în trînsa. Și această desfătare, bine se poate zice că iaste o scîpătură, adecă stîncă de piatră ascunsă în apă, în carea norocită e corabiia aceeaia carea poate scăpa să nu se lovească, dacă prea largi sloboade vetrélele spre patima inimii. Pentru că, măcară întru peristásurile cele de acum, nici unul dintru acei doi carii se iubesc la olaltă, nu pofteste să păcătuiască, totuși, de multe ori se închipuiaște, la fantásia lor, desfătarea aceeaia carea fără vinovăție o pot avea întră sine după cununiia carea cugetă să o facă ; și întra ceaia nu iau sama, precum ar trăbui să ia sama, că precum sînt acum necăsătorii, și desfătarea aceeaia încă le iaste oprită. Că, unde e păcat fapta, asemenea e păcat și pofta. Și, totuși, ei, de aceasta nu bagă samă. Asemene sînt acest feliu de păcate tunetului aceluia carele strică sabiia și teaca o lasă întreagă. Se vede fata aceeaia, vergură și cu bună
 113 cuviință, cum / era mai nainte ; ci, nu e adevărat, de vreme ce înaintea lui Dumnezeu carele privește la inimă, ia iaste, ticăloasa, o groapă a putrezitei curăției și a bunei cuviință. Întra ceaia părinții și maicele zic : ce rău iaste a slobozi tinerețelor această puțină zăbovire ? Destul e a nu lăsa pre tinere singure, destul e a ținea ochii după iale. Dară, măcar și o sută de ochi de ai deschide tu, după iale, putea-vei cîndva vedea inima sau a fetii tale sau a iubitului ei carele o curtenește ? Deci, până cînd nu veți pătrunde la acel adînc al inimii și la acele locuri tînuite care aorea însuși de cătră ochii noștri încă sînt ascunse, necum de cătră ochii altora, nu sînteți judecători destoiniei, în pricina aceasta, și nu puteți zice că tinerii vostri sînt buni și că lor nu le iaste păcat a se drăgosti, tocma să fie slobod la alții.

Ci, să ne nălucim că fata voastră are atîta cumpăt întru pornirile sale și atîta nevinovăție, cit să nu se sloboadă nici după desfătarea cea

rea, nici după poftă ; totuși, iaste altă școapă, de carea nu se poate feri. Că, măcar că ia iaste curată, precum i se pare, poate feciorul acela carele umblă după dînsa, să poarte în inimă gînduri rele și necurate ; și ea pricepînd aceaia, totuși nu numai nu se ferește de el, ci, încă, înadins îl ceartă și, de nu alta, încă cu shime și cu închinăciuni arată cum că-l iubește. Deci, de va urma aprindere întru inima aceluia, fata va plăti paguba înaintea lui Dumnezeu ca o aprinzătoare. Că, măcarcă nu cugeta ia alta, în treaba aceasta, fără o zăbovire, din firea sa nevinovată, totuși pricepea că aprinde vâpae în inima de aproapei, din carea apoi urmă pagubă mare foarte în sufletul tinărului aceluia. Precum cînd oare carele stăpîn aprinde în pămîntul său spinii, în vreme de vînt, și de acolo sărînd focul, se aprind bucatele vecinilor, nu se poate apăra

114 de a / plăti paguba cu aceaia că el n-au avut gînd să aprindă bucatele vecinilor, ci numai să-și curăță pămîntul de spinii cei neroditori. Despre altă parte, o, cît de adese ori se întîmplă pre o tinără carea să dă pre sine pradă dragostelor, să o amăgească priiătenii aceștea a ei cu făgăduințe și să o îndemne cu daruri și în mii de chipuri să-i facă silă, ca să se sloboadă la păcat ; și, totuși, ia nu fuge de prieteșugul și însoțirea acestor ispititori a ei, incredințată întru aceaia, că ia are pusă hotărîre ca nici odinioară să nu se sloboadă la păcat, neluînd aminte, ticăloasa, că, măcar că nu se sloboadă la păcat, totuși nu înceată încai a fi vinovată tuturor păcatelor acelora care le fac acei răi ispititori. Nu e destul dară unei fete să zică : „eu nu am cuget rău, eu nu mă slobod la păcat“. Ci, dacă voiaște să nu fie părtaşă păcatelor altuia, afară de aceaia se cade să fugă cît poate mai tare dela aceia cării cu cuvinte sau cu semne arată raoa lor plecare și cugetul lor cel rău ; altmîntre numai a da hrană vâpăii altora cei necurate, a ride, a se zăbovi, a glumi, ba încă numai a se arăta ca să fie văzută, preadestul e ca pre o statornică să o facă vinovată.

Pre urmă, a treia cap a pîrei aceștia cuprinde greșelele acelea care se fac drept, improtiva cinstei lui Dumnezeu, întră care trăbue întîiu să se numere pierderea a toată evlaviia. Abia se aprinde un suflet de dragostea aceasta și de ibovnicie, îndată piiarde toată bunătatea : se părăsesc gîndurile cele bune, adorm toate cugetele cele bune, se lasă a se priimi sfintele taine, sau, de se și priimesc, aceasta se face pentru ca cei de casă să nu aibă prepus de ceva lucru nou, besericile se schimbă în tîrg de șopote, în zîmbituri de ris, în căutături, și sărbătorile Domnului se prefac în sărbătorile Sătânii. Socotiți bine cuvintele mele și veți

115 afla că sînt adevărate, că puteți lua sama că toate greșelele, cîte / se fac în sfintele beserici sau în vremile cele sfinte, cînd ar trăbui mai mult să ne grijim a cinsti pre Dumnezeu, au început dela acest rău obicei a dragostelor celor deșerte.

Adăogați și aceasta, că aorea aceia ce se iubesc, întru acesta chip, atîta se iubesc, cît pun în dragostea aceasta, sfîrșitul cel de pre urmă, carea atuncea se întîmplă, zic dumnezeăștii dascali, cînd cei ce se iubesc, așea sînt în sine întocmiți, cît, și de ar fi cu scribirea lui Dumnezeu, adecă cu păcat, dragostea lor carea o-au apucat odată, nu ar voi a se lăsa de dînsa. Scrie Tertulian că în vremile sale, unii nu voia a se boteza, pentru ca se nu fie siliți a se conteni de veselile idolilor și de a merge la

priveștiile lor. Eu cred că și în vremile de acum mulți și multe ar face aceeaia, carii, de nu ar fi botezați, nu ar voi a se boteza, pentru ca să nu se lapede de aceste diavolești petreceri și zăboviri. Ba unii acum fiind botezați, mai bucuroși ar tăgădui tainele cele sfinte, mai bucuroși sînt să fie afurisiți și goniți din beserică, de cît să se lasă de dragoste și de jocuri. Apoi, nu iaste aceasta a iubi mai mult dragostele decît pre Dumnezeu și a le prețui mai mult de cît pre Dumnezeu, care iubire și prețuire singur șie și o-au ținut Dumnezeu, cînd au zis : „să iubești pre Domnul Dumnezeul tău, din toată inima ta și din tot sufletul tău și din toată virtutea ta și cu tot cugetul tău ?“, *Luca*, cap 10, stih 27. Coroi nu mănîncă inima paserilor, măcar că tot trupul îl mănîncă, iară diavolul nu face așa ! Diavolului inima îi mai place de cît ori ce alta în om ; și aceasta se nevoiaște el a o minca, întru petrecerile care le defăimez eu, care petreceri tocma de ar și fi altmîntre în sine, fără prihană, totuși sînt foarte păgubitoare, pentru lipirea inimii cu carea se țin, lipire carea foarte vatămă cîntea lui Dumnezeu, ca ceaia ce se ispitește a

116 face pre Dumnezeu să nu fie el/ sfîrșitul cel de pre urmă și să pună o făptură în scaunul Împăratului ceresc : „Iubitori de desfătări mai mult decît de Dumnezeu“. Și un obicei carele turbură familiile, carele supără sufletele și așa adînc vatămă cîntea ce se cade a se da lui Dumnezeu, să se apere ca slobod și să se țină ca vrednic de laudă și nu mai virtos de tot să se smulgă și să se dezrădăcineze dintră voi, ca cel ce iaste surupare tineretelor, precum îl numi Sf. Chiprian ?

Ce vor putea răspunde la acestea tinerii, adecă feciorii și fetele ? Doară vor zice că ei nu au frică să cadă în greșelele ce am zis ? Ci, aceasta e o nebulie carea arată cît de puțin își prețuesc curăția și cu cîtă răotate sau îndrăzneală se încredințează sufletul virtutei sale ; de unde tocma pentru aceeaia se face vrednic un suflet ca acela, ca să-l părăsască darul lui Dumnezeu și să se sîrupe. Nu aveți frică ? Cînd sfinții, și cu trupul sfîrșit de ajunuri, și cu inima, în lontrul lor, plină de Dumnezeu, se tem, trămură de frică înaintea unui prilej rău și se îngrozesc ? Nu aveți frică ? Nu știți voi că diavolul face ca vulpea carea, ca să poată prinde pasări, se face moartă ? Diavolul, la începutul acestor primejdioase petreceri și zăboviri nu s-au obicinuit a vă ispitii, pentru că atunci ar fi lesne să vă despărțiți ; ci, după ce v-au încredințat bine și v-au făcut să credeți că nu e primejdie, îndată vă vine asupra cu o ispită fără veste și vă dă la pămînt. Aceaia iaste adevărat, feciorilor și fetelor, că, de n-ați căzut, încai iaste primejdie să puteți cădea ; ce înțelepciune, dară, iaste a-și năluci că va putea dormi multă vreme cu o năpircă în sîn și să nu fie mușcat de dînsa. De atîtea ori merge urciorul la apă, până odată se strică.

Veți răspunde, dară, că nu vă pasă de căderea în păcate, numai

117 să vă desfătați. Tocma acesta e răspunsul cel adevărat, / pentru că pre urmă pofta nu are mai puțină putere decît vinul de a lipsi pre om de minte, cît nu iubește omul fără ce vede de față, de cele viitoare nu gîndește nemica. Dară, preste scurtă vreme tresvîndu-vă dintru această prea păgubitoare beție, vă va veni mintea la loc și plîngînd cu amar, veți mărturisi că, jos, în iad, că ați rătăcit : „rătăcit-am, dară, dela calea

adevărului", *Înțelepciune*, cap 5, stih 6 ; ci, mărturisirea cea de atunci va fi voao spre pedeapsă, nu spre tămăduire. Și, o, ciți, întru aceastași mică de ceas, cînd eu vă cuvintez voao despre acestea, gem și se vaete în temnița iadului și blastămă dragostele și blastămă pre ibovnici și blastămă păcatele, desfătărilor, slobozeniile acestor înrăotățite petreceri ! Să dea Dumnezeu ca nu și vre unul dintră aceia carii, aci, mă ascultă, să aibă a le blăstăma fără de nici o mîngăiare. Că atunci, adevărat ar crede didahia aceasta, dară cu usturime și tirizu. Pocăiți-vă, dară, acum, de acelea întru care mai nainte ați rătăcit, acum vă pocăiți, dacă voiți să nu vă văetați în iad, unde mulți, în deșert, pentru asemenea rătăcire, să vaeră. Că „de nu vă veți pocăi, toți, așa veți peri“, *Luca*, cap 13, stih 5. Drept aceeaia, iubiților, bucure-se lumea, veselească-se, cum îi place, țină obiceiurile sale cele rele, cerce în tot timpul zăboviri și desfătări, până se va sătura. Noi să urmăm pîldele sfinților fugind de prilejurile cele primejdioase, iubind nensoțirea, îmbrățoșind gîndurile cele bune și ținînd întru inimă evlavia ; să priveghiem acum puțin, măcar că iaste cu greu, ca să avem, după moarte, în raiu, a ne bucura în veci. „Lumea se va bucura, și voi vă veți întrista, ci întristarea voastră se va întoarce întru bucurie. Și bucuriia voastră nimene nu o va lua dela voi.“ *Luca*, cap 16, stih 22./...

1 MĂESTRIA / GHIOVĂSIRII ROMĂNEȘTI. / CU LITERE LATINEȘTI, CARE SÎNT LITERELE / ROMÂNILOR CELE VECHE, / SPRE / POLIREA A TOATĂ GHINTA ROMÂNEASCĂ CEII DIN / COACE ȘI CEII DIN COLO DE DUNĂRE / LUCRATĂ DE / GHEORGHIE CONSTANTIN ROJA / CETĂȚANUL ACADEMIC ȘI CANDIDATUL / CLINICESC DOCTOR ÎN SPITALUL UNIVERSITĂȚII UNGUREȘTI DIN PEȘTA. / ÎN BUDA / LA CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITĂȚII UNGUREȘTI. ANUL 1809 * /

3 Preaonoratului / și / preafolositoriului / domnului / Gheorghe Șuliovski / cetățanului din libera și crăiasca cetate Peșta, românului, iubitorului de ghintă și prea învăpăiatu/lui spre polirea românilor, căr/ticica aceasta o închină

Autorul /

4 CUVÎNT CĂTRĂ ROMÂNI !¹

Limba sau vorba e adunarea cuvintelor cu care cugetele noastre le facem altora cunoscute; cuvintele dară sînt semne cugetelor^a. Ci,

* Text bilingv: românește și grecește. În -8°, de 56 pagini. Menționăm că titlul, dedicația, prefața, sînt în cele două limbi. Cităm din *Prefață*, importantă pentru opiniile scriitorului asupra multor probleme de limbă, cum de altfel va rezulta din notele de la subsol, și două probe de ortografie. „Titlul scrierii trădează concepția autorului și scopul pe care îl avea în vedere. Nu mai era vorba acum numai de românii de dincolo de Dunăre (ca în lucrarea anterioară, din 1818: *Untersuchungen über die Romanier oder sogennanten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen*, publicată la Buda, nn.), ci de toți românii, a căror unitate de limbă și de origine el o subliniază cu energie. Distinge, în această totalitate a românismului, existența a două dialecte: nord-dunărean și sud-dunărean. Împrejurările diferite în care s-au găsit românii din sudul Dunării față de cei din nord au făcut ca în dialectul celor dintii să pătrundă o serie de cuvinte grecești, iar în dialectul celorlalți să pătrundă cuvinte slave. El crede însă, așa cum avea să creadă și Maior (de fapt Roja se inspiră direct din ideile lingvistice ale lui Maior, nepublicate deocamdată, ci transmise oral tinerilor din numeroasa colonie aromână, cu care Maior întreținea legături (n.n.), că, dacă s-ar pune la contribuție bogăția lexicală a fiecăruia din aceste dialecte, s-ar putea ajunge la alcătuirea unei limbi românești curate, pe care s-o adopte toți românii. Operația aceasta ar fi trebuit s-o îndeplinească numai oameni cunoscători ai felului cum se vorbește românește în toate părțile și care pe deasupra să cunoască și jmbile latină și italiană“ (D. Popovici, *op. cit.*, p. 284).

¹ În *Indagațiile mele cele din anul 1808, pre români i-am numit 'Ρωμαίους, din părerea aceea, că 'Ρωμαῖος înseamnă romanus, iară acum, încredințat prin un bărbat învățat^b, cumcă cuvîntul 'Ρωμαῖος care în veacul cel din mijloc se află, s-au pus în locul cuvîntului romanus, spre deosebirea grecilor carii asemenea mai demult să zicea romani, adecă cetățeni împărăției romanești, de romanii cei dela apus, pre români nu 'Ρωμαῖους, care întru asădire înseamnă greci, ci 'Ρωμανοὺς ti chiam.*

^a Limba ca sistem de semne este o idee foarte modernă.

^b Bărbatul învățat este, fără tăgadă, Petru Maior care întreținea legături strinse cu colonia de aromâni din capitala maghiară.

- ca cuvintele anumite cugete să însemneze, aceasta s-au făcut cu tocmala a mai mulți într-o societate, și desbinate tocmele s-au făcut, mai multe dară și limbi și desvrătite caută să se nască^a, care asemenea
- 6 pentru strămutările popoarelor și împreună petrecerea cu mai / multe și desbinate ghinte, se schimbă, părăsind unele ale sale cuvinte și luând altele, de ale altora națioane vorbe; însă și acestea așa urzite dialecte se află în desbinate țări și cetăți, pentru desvrătirea împreună viețuitoarelor națioane strămutate. Așa, de vom socoti întinea limbă cea nemțască, dintru aceasta au izvorit bavarica, svevica și altele; ci și băvarii altmintrea vorbesc într-o cetate, altmintrea aliurea. Limba italianilor, după plasa orașelor, în desvrătite dialecte se împarte; aceiași soarte e și a limbii noastre cei românești carea streinii o numesc valahica; aceasta, preste tot grăind, precum în *Investigațiile* mele cele cu vechi morminturi întărite, la anul 1808, am arătat, în două dialecte, adică în cea dincoace de Dunăre și în cea dincolo de Dunăre, se împarte: aceasta, cu grecești, ceaia, cu schiavonești cuvinte, pentru împreună petrecerea cu aceste ghinte, e amestecată; ci, și aceste imbe dialecte, parte, pentru dezvrătirea unor cuvinte, parte, pentru dezvrătirea viersului, ale sale iarăși desbinate dialecte au, precum e dialectu voscopolitan, grabovean, gremostean, gopistan, meșovitean, sau epirotean, moldovean, ardelen, bănățean, cel din Ungaria, pre lângă Cluș,
- 8 și altele^b; ci, acela e lucru de mirare în limba aceasta, căci / care cuvânt îl are stricat un dialect, celălalt dialect îl ține firească într-o atita, cât, de s-ar culege din fiește carele dialect cuvintele cele firești, s-ar preface o limbă românească tocma curată. Iată, în cuvântul *urci* care acum să zice *stâlna*, acum *urceor*, acum *ol*, acum *carceag*, întregi sînt românii ardeleni și crișenii carii zic *urceor* sau *ol*, dela *urceolus* și *ola*. În cuvântul *iubire*, care acum să zice *vrere*, acum *dragoste*, acum *plăcere*, acum *iubire*, întregi voscopolitanii zicînd *vrere*, dela *volo*, precum și cei din coace de Dunăre, carii *iubire*, dela *lubet*, *libet*^c, și *plăcere*, dela *placet*; așa, mai încolo, în cuvântul *tină*, carea unui o chiamă *muzgă*, alții *imdlă*, alții *tină*, cei din coace de Dunăre ținură firea zicînd, dela cuvântul lătesc *cenum*, au dela *cvino*, și așa multe. Aceiași schimbare o are și limba grecească: așa grecii, poporanii cei de acum Castóriei, *măhrámă* o chiamă *rizáni*, aliurea *mandili*, aceiași Castoriani și-au uitat *fala* a o zice *cori*, ci *ciupa*, alții o chiamă *coriți*; nu ajung să aduc cuvintele *iahni*, *iapunjea*, și altele turcești, nice nu ajung să aduc puține cuvinte din dialectul
- 10 Hiótilor / carii cu adevărat nici umbra limbii grecești nu au, însă care ghintă au avut modru și liniște, s-au nevoit limba sa a o deplini, iară limba va fi deplinită atunce, dacă toate cuvintele ei împreună vor sta

^a Ideea contractului social ca bază a alcătuirii graiului vine în ultimă instanță de la filozofii sofiști greci, dar în epoca modernă a fost relansată de J.-J. Rousseau, în lucrarea *Le contrat social*.

^b Avem a face cu prima clasificare mai amănunțită a graiurilor românești sud-dunărene.

^c Etimologie greșită, căci *a iubi* este de origine slavă. Această etimologie cronată l-a tentat și pe Budai-Deleanu în tabelele sale, în care clasifică pe origini lexicul nostru.

- a dobîndi pusul scop carele e împărtășirea cugetelor^a și, afară de aceea, de va avea întregimea cuvintelor, mulțime și frumusețe, și ale sale litere, atunce e și limbă polită sau iscusită. Din cele zise se vede că limba noastră cea românească nu e așa deplină, cît să ne putem înțelege toți, în toate cuvintele, pentru că are multe dialecte dintru însoțirea cu multe ghinte, născute^b și acelea dezvrătite, nice e polită, pentru că ce nu e deplin, nu poate fi polit. Înainte de toate dar, lipsește să lăpădăm din limba noastră, toate cuvintele cele streine și să punem în locul lor altele nevătămate românești care sînt prin dezbinătele aceiaș ghintă românească dialecte sămănate; aceasta o pot face capete românești care știu dialectele limbii românești, precum și limba lătimească și cea italienească, cercînd etimologia, adecă izvorul fiește căruia cuvînt, și un lexicon curat românesc făcînd^c. Lipsește, mai încolo, a se întocmi
- 12 bine cele opt părți ale vorbii, / carea se împlinește cu ajutoriul gramaticii, a poezii și a retoricii. Ci, îmi aruncă oare carele aceea: așa, limba noastră cea românească la noao schimbare se va supune, și așa mai cu greu se vor înțelege românii întră sine. La acestea răspund eu așa: fiește carele dintră noi se cuvine să aibă pîrtinire cătră toată ghinta, că numai fierile cele necuvîntătoare sînt născute a-și căuț singur binele său, iară pre om spre aceea l-au întocmit natura (firea), ca mai mult să caute binele soțietății de cît al său, cît nu numai osteneală, ci și averea sa toată, de ar lipsi, e dătoriu a o vărsa pentru binele soțietății, de unde, acela român carele mai virtos se cruță pre sine și averea sa, de cît să caute procopsala a toată ghinta românească, nu numai ș-au uitat din ce strămoși măriți își trage vița sa, ci și mai asemenea e fierilor celor sălbatece, de cît omului cuvîntătoriu, și pre unul ca acela, de-l va judeca neștine a fi bastărd, nu român adevărat, mi se pare că nu mult se va abate dela adevăr. Apoi, lipsește să pîrtinim fiilor noștri, căroră mai virtos creștere bună și polirea minții, fără de avuții, decît avuții, fără de creștere bună și fără de polirea minții, să le lăsăm. / Părinții, mulți, pentru
- 14 că, despre o parte, sînt împesurați cu întunerecul neștiinței, despre alta, se nevoesc întru agonisirea celor ce sînt de lipsă spre traiul vieții, nu se pot cuprinde a crește bine fiii săi și a iscusi inima lor; deci, acestea lipsește să le împlinească învățătorii carii străcură în inimile tinerilor vrerea spre învățătură, îi învață bunătatea faptelor și a cunoaște pre Dumnezeu. Acum, ce poate fi mai frumos la români și mai ușor, de cît învățătorii să învețe pre născuții noștri dialectul nostru curat^d și, cu ajutoriul aceluia, științele? Acești școlari se vor deprinde încet a-și

^a Comunicarea este într-adevăr funcția primordială a vorbirii. De remarcat preocupația autorului pentru ceea ce se numește astăzi lingvistică generală.

^b Afirmția este, valabilă, pentru că are în vedere deosebirea dintre dialectele din sudul Dunării și cele din nord. Lipsa unei limbi literare comune a facilitat într-adevăr diferențierea lingvistică.

^c Autorul crede, în mod eronat, ca toți contemporanii săi, în posibilitatea transformării intenționate a limbii, a curățirii ei de elemente străine, care să fie înlocuite cu cuvinte de origine latină păstrate încă în diferite dialecte.

^d Necesitatea constituirii unei limbi literare unitare și exemplare este o preocupare de competență a filologilor timpului la noi.

împărtăși cugetele sale, în limbă curată românească, și apoi, pre fii așea îi vor învăța a grăi. Asemene, acestea pre născuții lor, și așa mai încolo. Nici nu împiedică că această limbă limpezită nu va ajunge cu rînd a trăi toți cu dînsa, ba întru acesta chip vom fi întocma cu alte națioane, pentru că vom avea o limbă de toate zilele și alta curată carea se va învăța din cărți. Și, cu ajutoriul aceștiia, nu numai toți românii, frații noștri, întră carii multe și desvrătite dialecte sînt, precum mai sus am arătat, ci și alte ghinte se vor înțelege cu noi în limba noastră^a. Zisei că cu ajutoriul lexiconului, a gramaticii, ale altor cărți ce sînt / de lipsă, 16 se va poli limba noastră cea românească, însă acestea, fără de ale sale litere, tocma nu se face; drept aceeaia, fiind eu purtat cu mare vrere spre răzbunarea limbii noastre și fiind că de iscusirea limbii românești, asemenea cele românești litere, iară nu cele grecești, nici cele chiriliane cu care trăesc sîrbii, se țin, dau la lumină cărticica aceasta, care cuprinde literele vechilor romani, adecă a strămoșilor noștri, cu care încălete cărțile cele politicești să se scrie. Iară, cumcă noi putem și lipsește să scriem tocma cu litere lătinești, arată cele următoare: 1. Atît din limba noastră, pre cum și din mărturisirea istoricilor, pre carii în *Investigațiile* mele cele din anul 1808, i-am adus, e luminat cumcă noi sîntem din sîngele romanilor celor de demult; așa dară, mai aproape litere pentru traiul nostru, altele nu pot fi de cît cele lătinești.

2. Românii cei din Moldova, frații noștri, mai de mult, după adevेरirea strălucitului Vîșing, până la anul 1439 trăia cu litere lătinești, carea iaste a crede de toți românii cei din coace de Dunăre. 3. Italianii, spaniolii, frîncii, cari și ei își trag vița dela romani, nu au alte litere fără lătinești. 4. Astăzi mai toate națioanele învățate cu literele cele lătinești trăesc în Evropa. Au nu e rușine, noi, carii vorbim limba 18 cea lătinească / stricată, să ne scriem cugetele noastre cu litere streine?

Aceaia e preaadevărat, cumcă noi așea sîntem cu latinii, pre cum poporarii grecii de astăzi sînt cu elinii; dacă, dară, aceștea nu cu altele, fără cu cele elinești litere trăesc, ce ne împiedică pre noi ca să nu trăim cu literele cele latinești? Până cînd dară vom amena a ne deștepta din lingurosul stat a nepriceperii, carea din asuprirea streinilor întru noi născută, acum înșine noi, cu îndărătnicia inimii noastre o creștem și o întărim? Iară, de voim a iscusi limba noastră, precum întru adevăr ni se șede noao, se cade să avem organele cele de lipsă, adecă literele noastre, pentrucă scopul fără de mijlociri nu se poate căpăta, literele cele streine sînt streine mijlociri, și apriat vedem că cu streinele litere limba noastră tocma nu s-au iscusit. Iară, cînd vă aduc literele latinești, să nu gîndiți că doară eu vreau să lapăd literele chyrliliane. Nu, ci cele chyrliliane să se țină în cărțile cele besericești, iară cele latinești (care sînt ale noastre), le aduc ca preafolositoare orgăne, spre curățirea limbii noastre și spre scrierea cărților celor politicești. Deci, pruncii noștri să învețe a scrie cugetele sale și cu litere latinești și cu litere chyrliliane.

^a Afirmația, ciudată în aparență, se explică prin faptul că, în intenția autorului, româna literară trebuie apropiată cît mai mult de latină, care în epoca sa era încă o limbă de circulație. La aceasta ajută și trecerea la scrierea latină, pentru care pleda autorul

20 Ci, iată, strigă unii, întunecă ! / Întunecă pentru prunci ! greotate mare pentru polire cu doao plase de litere ! Ci eu zic așa : în școala cea ungurească, și în cea nemțască de odată învață pruncii literele și cele nemțești și cele lătimești, și încă nu s-au întunecat. În școala noastră cea românească învăță ră pruncii nostri în zece luni a ghiovăsi cu litere chyriliane, nemțești și ungurești, fără greotate. Fetițele învață astăz i acasă a ceti și a pricepe cărți grecești, nemțești și frincești. Ci, să lasă acestea. Căutați la ruși, ghintă mare, vestită și preacunoscută. Acestea doao plase de litere învață în școală, chirilianele, și apoi altele pentru cărți politicești, și totuși nu s-au întunecat. Să dea Dumnezeu să aibă nația noastră polirea lor ! Púneți dară înaintea voastră pilda lor, români ! Și atunci veți vedea că coanra acelora, carii strigă : întunecă ! întunecă, cu doao plase de litere ! E nebunie ! Luați dar, români ! mijlocire, atît pentru deplinirea voastră, precum și polirea celor ce vor fi după voi. Dacă mulți de ai nostri cu laudă putură întru alte limbi procopsi, cu cît va fi mai ușor a să nevoi pentru polirea limbii noastre, cu cît va fi mai ușor polită acum, așa, limba, sau acum încă custînd noi a învăța întrînsa pre alții sau în cărți a o lăsa. Întru / această cărtică a mea nu voiu alta acum odată a învăța, fără a ghiovăsi (a ceti) cu litere lătimești. Deci, pun numărul literelor, sonul sau vîersul lor, și dezvrătatea vîersului a unor litere, după dezbinarea dialectului ghîntei românești. Afară de aceia, ca să dau paradîgmă de vorba cea românească cu lătimești litere scrisă, cele ce urmează, după răschirarea sonurilor literelor pentru deprinderea ghiovăsirei le-am întocmit. Judecați drept, judecați și oricarii ; însă aceia, carii știți toate dialectele limbei românești, și aveți cunoscută și limba latinească, cu cea italienească, iară ori cari i sînt neștiutori de aceste, se nu judece, pentru că, ca neștiuți, vor mesteca cele rătunde cu cele pătrate^a, și așa veți întărita pre svînga. Luați dar, români ! această cărtică, carea pentru polirea limbii românești, ca organ o-am scris, așa unde am smintit ertați, și unde am smintit, spuneți-mi sau scrieți-mi, rogu-vă, că voiu mulțemi-vă foarte. / ...

Aquea, 1) qui 2) nu vrei se'ti 3) facè altu'tie, 4) niqul 5) tu nu făc al lui. 6) Quare 7) dorme multu, nu va se aibă 8) stranie 9) pentru 10) coperire.

Cui 11) place multă graire, 12) nu scapă 13) de peccate.

¹ *aqua* vîene de la itelinească vorbă *quello* 2) *qui* vîene dela latineasca vorbă *qui* 3) 'ti este scurtatu de la latinescul *tibi* 4) 'tie iară vîene dela *tibi* 5) *niqui* este latinescul *neque*. 6) *lui* vîene din limba^a italieneasca 7) *quare* este latinescu *quale*, chē Români multe ori mută l în r. 8) *aibă* vîenē dela *habeo*. 9) *stranie* vîene dela latineasca vorbă *sterno*, *is*, *ere*, de acolo se face *stratum* și *stranie*^b. 10) *pentru* este asparta preposi'tia latineasca *propter*^c, 11) *cui* este vorbă lătimeasca curată dela *qui* *quae* *quod*. Dativul este *cui* 12) *graire* vîene dele *garrus*, *is*, *ire*, *quarea* este vorbă latinească^d / ...*

^a Proverbul, în epocă, mai este citat de I. Budai-Deleanu, sub forma : mestectînd cornurate-în rălunde. În vremea noastră, un subtil prozator, N. Velea, a publicat un volumaș : *Vorbe în colțuri și rotunde* ; * Exemplele marcate de noi cu a, b, c, d sînt eronate (nota editorului).

Un omu vrea si invec'tà callu, si nu mâncè 1) multu, a si nu li dedea queva, 2) dupò 3) trei 'dile crepà 4) callu de fome. 5) Atuncia bâtea pàlmi le 8) Domnu suu 9) si 'dicea : vai de mène ! màratlu 10) de eu ! qui rèu am pà'tit 11) quândo se învè'tà si nu mâncè, atuncia crepà !

Un omu aspartu 12) tru mête vrea se vèndè cassa, luo unà pea-trà, si o portaua în mânù trà mustrà.

Un altu iarò 13) vedènd in calle, chè vène Vindicàtoru, se ascunse 14) dupò pàriete ; 15) vene Doctoru pònè la ellu, si li disse : quàce te ascund'i tu ? ellu rēspunse : si me liuer'ti Domne ! chè de multu nu fui lāngidu, si mi este rusine, si essu nānte a Doctorilor. / ...

¹ *Glume*, vène de la *gluma* °, quare de pre spicu o leua vèntul *scaliu*, li' dicu aquelli din colo de Dunàre, chè glumile surt vorbe de vèntu : Noi o asparsim a istà vorbà, chè 'dicem *inglima*. 2) *callu* de la *cavallo* °. 3) *mâncè* de la *manduco*. 4) *queva* vène de la *quivis*, *quaevis*, *quodvis*. 5) dupò de la *dopo* °. 6) *crepà* de la *crepo*, *at*, *crepare*. 7) *fome* este *fames*. 8) *pàlmi* vène de la *palma* 9) *sūu* este *aspartu suus*. 10) *màratlu* vène de la *amaratus* °. 11) *pà'tit* de la *patior*. 12) *aspartu* de la *sparsus*. 13) *iarò* de la *vero*. 14) *ascunse* vène de la *abscondo*. 15) *pàriete* de la *paries*.

*Exemplele marcate de mai cu a, b, c, d sînt eronate (nota editorului).

VERSURI / ÎN LIMBA ROMANEASCĂ / LA / LOGO-
DIREA / MARELUI NAPOLEON / CU / LUDOVICA /
ARHIDUCA AUSTRII / 11 MARTIE 1810 / PRIN /
GEORGIE LĂZĂR. */

VERS / EN LANGUE VALAQUE / À L'OCCASION DU
MARIAGE / DE / NAPOLEON LE GRAND / AVEC /
LOUISE / ARCHIDUCHESSE D'AUTRICHE. / PAR
GEORGE LĂZĂR. /

Sabiă, foc, și arma
În Gallia, Austria,
Ce au fost păn-acuma,
În tot veacul mai mult ba.

Prin cei ce s-au logodit
Azi, pacea s-au 'nfășat,
Vrajba de tot au perit,
Vicleanul jos s-au călcat.

Mila sfintă cerească,
La prea mulți ani tot cu dar
Tronul să VI-L mărească;
Ah ! atunci cerilor har.

Deci neamurile toate
Europești prea saltă,
Strigînd din ce să poate
De bucurie-nnaltă.

TRADUCTION

Les guerres sanglantes, qui jusqu'ici ont porté la terreur dans les
pays, ne se rallumeront plus entre la France et l'Autriche.

C'est par les noeuds sacrés, qui se forment aujourd'hui qu'une
paix éternelle nous est garantie. Les flambeaux de la discorde sont
éteints; ses horreurs ont disparu de dessus la terre. /

Les peuples de l'Europe tressaillissent de joie. L'air retentit de cris d'allégresse.

Que pour le bien de l'humanité la divine providence répande ses grâces sur VOTRE trône, jusqu'au jours les plus reculés !

Vienne / de l'imprimerie de Thad. de Schmidbauer. /

PREDICHE / SAU / ÎNVĂȚĂTURI / LA / TOATE DUMINECILE / ȘI / SĂRBĂTORILE ANULUI, / CULESE DE PETRU MAIOR DE DICIO SÎN-MĂRTIN, / PAROH SAS-RĂGHINULUI ȘI PROTOPOP GURGHILUI ÎN ARDEAL, PRECUM / ȘI LA ÎNĂLȚATUL CRĂESCULOCUMTENENTIALE CONSILIUM AL UN/GARIEI CRĂESC CĂRȚILOR REVIZOR. / PARTEA I, / CAREA CUPRINDE PREDICHELE DE LA DUMINECA VAMEȘULUI PÂNĂ LA / DUMINECA TUTUROR SFINȚILOR. / ÎN BUDA / LA CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITĂȚII DIN PEȘTA. 1810* /

CUVÎNT ÎNAINTE

Nu e îndoială că preoții carii sînt păstori sufletești, pre cum, după învățătura Sfîntului Apostol Pavel, la *Faptele Apostolilor*, cap 20, stih 28, sînt puși de Duhul Sfînt ca să păzască turma lui Dumnezeu cea cuvîntătoare carea o-au cîștigat cu sîngele său, așa, după canonul 19 al săborului dela Trulla, în toate zilele, dară mai vîrtos în sărbători, strînsă detorie au a face învățatură poporenilor săi. Însă, precum mulți cu laudă împlinesc detoriia aceasta, așa unii nu odată sînt siliți a ținea buzele închise; nu că doară nu ar avea învăpăiată rivnă spre propovăduirea cuvîntului lui Dumnezeu, ci, lipsa cărților, de unde se pot scoate mîntuitoarele învățături, neîndrăzneți îi face pre ei. Că, acelea căzării / care se află prin besericile noastre, măcar că multe frumoase cuvinte cuprind în sinul său, totuși nu sînt așa întocmite, ca, sau preotul să poată culege din trinsele dese învățături care să le zică de rost înaintea poporului, sau înse dovedele, cu țăsătura lor, să poată îndupleca cerbicea multor creștini de acum, întru carii nu numai s-au răcit dragostea, ci cu totul e înghiețată și inima lor ca stîlpul, întru carele se prefăcu muiarea lui Lot pentru ne ascultarea, se află învîrtoșată și înpietrită. Altă plasă de învățături, mai cu țapene dovediri răzimate, lipsesc acuma spre a deștepta pre unii creștini ca aceștea, din lingoarea păcatului, spre a-i abate dela calea rătăcirii și a-i aduce cătră mîntuire. Deci, spre ajutoriul acelor preoți carii nu sînt în stare ca aceia, ca să-și poată cîștiga alte cărți mai iscusite, dau la lumină aceste *Prediche*, dintru care, preste toate duminicile și sărbătorile anului, pot împărți pînea cea cerească, adică cuvîntul lui Dumnezeu, poporenilor săi, pentru ca să nu se îndeplinească prin besericile lor tînguirea aceia a prorocului Ieremia: „Pruncii au cerut pîne și nu iaste cine să le frîngă lor“. *Plîngerea Ieremie*, cap 4, stih 4 ... / ...

Însă, ca preoții cu aceste prediche, după cuviință să se ajute a folosi poporenilor săi, lipsește să ia / aminte, că, precum aceiași bucată

* Această parte I este urmată de o a II-a: PARTEA II / Carea cuprinde PREDICHELE dela Dumineca a doao săptămînă după / Rusalii, pînă la Dumineca 32 după Rusalii... 1811, și partea III-a din care prezentăm extrase și al cărei titlu figurează mai jos. Așadar sînt trei volume, în -4°, de 5 foi și respectiv 237, 296 și 292 pagini.

e și maicelor și sugătorilor lor prunci de hrană, însă cu acea osebite, că, spre a hrăni pre maice e bucată tare, iar spre a hrăni pre prunci e prefăcută în lapte, așa preoții, ca niște maice a poporenilor săi, lipsește bucată predichelor acestora, topindu-o întâiu în sine, să o prefacă în lapte, și rumegînd cele ce se cuprind întru acestea, cu cugetul lor, ca o moale beutură să le străcure întru inimile celor ne învățați. Adecă, preotul vrînd a face învățătură din vreo predică de acestea, se cade să plinească poronca aceiaia carea fu dată prorocului Iezechiil, zicînd: „Minîcă hirtîia aceasta, și mergi și grăiaște fiilor lui Israil“. *Iezechiil*, cap. 3, stih 1. Deci, mai nainte se cade că cetească predica foarte cu luare aminte, ca învățînd de rost adevărurile ce cuprinde predica, cu dovedele lor, să-și umplă mintea sa, și, întocmind voroava după pînceperea ascultătorilor, ca o spîngie bine adăpată, fără mare osteneală va putea vărsa adevărurile din amvon.

Ci, măcar că scoposul meu întru osteneala aceasta, fu ca și preoții aceia carii nu sînt procopsiți întru știința ritoricească, să se îndemneze cu mijlocirea acestora a face poporului învățătură de rost, totuși, cel ce va ceti din carte predica în beserică, nu fără nici un folos va lucra aceasta. Pentru că așa sînt predichele acestea țesute, cît, de nu și tocma toate firele, încă ființa și măduha celor ce cuprind întrînsese, fiește carele prost o poate înțelege, cît, ori carele poporan carele va asculta cetania predichelor acestora cu luare aminte, pururea mai cu sănătate în suflet, după darul lui Dumnezeu, va eși din beserică, de cum au intrat.

De aciaia sfătuesc pre fiește carele stăpîn de casă carele știe ceti, ca să aibă în casa sa, această carte de prediche, dintru carea în fiește carea duminică și sărbătoare, în loc de a slobozi pre casnicii săi, ori fii, ori slujitori, la obicinuitele deșertăciuni, pururea predica zilei aceiaia să o cetească, în auzul tuturor celor de casă. Cu carea și detoriei sale ceii firești carea are, de a învăța cele bune pre casnicii săi, va face destul, și casnicii gustînd sănătoasa învățătură, mai cu frica lui Dumnezeu, mai cu omenie, mai cu credință în lucrurile casei și mai ascultători vor fi. Dintru carea nu de mijloc mîngăiere va să simtă stăpînul casii aceiaia.

Cuvîntul acesta, *predică*^a, e cuvînt vechiu românesc carele părăsindu-se oarecînd, se împrumută alt cuvînt, dela sîrbi, și învățătura carea se face duminică / sau întru altă sărbătoare, în beserică, cu cuvînt strein se anumi *căzanie*. Ci, de vreme ce sîrbii, ca să-și întoarcă împrumutul, acum au priimit cuvîntul nostru cel vechiu românesc, în gura lor, și de obște le place a chiea zisa învățătură *predică*, pentru ce noi nu luom iarăși cuvîntul nostru și, precum sîrbii, așa și noi, mai cu cădîntă decît sîrbii, să ne întrebuițăm cu dînsul? Că rușine ar fi noao, streinii să se desfăteze cu ale noastre, și noi să nu știm prețui ale noastre care le avem dela vechii strămoșii noștri. Pentru aceaia eu lăpădînd cuvîntul strein, *căzanie*, am pus în fruntea cărții aceștia titula *Prediche*. Și în trei părți am împărțit cartea, și în format mai mic de cum au fost până

^a Dat fiind că *românesc* este folosit și pentru *român* și pentru *roman*, e greu de spus dacă Maior vrea să afirme că *predică* este moștenit din latinește. În realitate cuvîntul este un împrumut tirziu, căci lat. *dī* nu a devenit *zi*, ca în lat. *dico* > *ric*.

acum obiceiul, am făcut a se tipări, pentru ușurarea acelor preoți carii vor voi a învăța din trinsa și a se găti ca să facă învățătură de rost; că legînd-o în trei bucăți, mai lesne se poate purta în mîni, și în casă, și afară, în grădină, sau ori în ce alt loc, unde de multe ori sînt strîmto-rați, pentru sunetul pruncilor a eși cînd vreau să învețe. Partea cea din tîiu cuprinde predichele dela începutul *Triodului*, adecă dela Dumineca Vameșului până la sfîrșitul *Pentecostariului*, adecă până la Dumineca Tuturor Sfinților. Predichele de pre vremea *Triodului* deșteaptă pre păcătoși la pocăință; cele de pre vremea *Pentecostariului* îi întărește în darul lui Dumnezeu cel / dobîndit prin pocăință. Întru a doao parte sînt predichele dela a doao duminecă după Rusalii, până la dumineca 32 după Rusalii. A treia parte ține predichele sărbătorilor de preste tot anul. Aceste doao părți, despre osebite lucruri, în urma osebitelor evanghelii și a folosului ascultătorilor cuvîntă. /

Pre urmă, cătră voi grăesc, cinstiți preoți, păstori sufletești. Aduceți-vă aminte că atunci cînd ați priimit preoția, carea și umerelor îngerești încă e sarcină înfricoșată, și ați luat în grija voastră oile lui Hs., cele cu neprețuit singe răscumpărate, adecă pre poporenii voștri, v-ați pus credinceri lui Dumnezeu, pentru sufletele lor. Întru această cursă, dară, aflindu-vă, să nu dați somn ochilor voștri, nici să dormiteze genele voastre, ca să vă mîntuiți ca o căprioară din cursă și ca o pasăre din laț, după cum vă sfătuiăște înțeleptul Solomon, la *Pilde*, cap. 6. Drept aceeaia nu fireți fără nevoită grije cătră poporenii voștri, rugați, propoveduiți, dojeniți, amenințați, certăți. Nu vă odihniți până ce nu se va da deplin detornica slujbă lui Dumnezeu dela toți poporenii voștri, până ce nu vor înceta obiceiurile cele rele din poporul vostru, până ce nu se vor desrădăcina pisma, vrăjmășiile dintre poporenii voștri, până ce nu se vor stinge necurățiile dintră poporenii voștri, până ce mai vîrtos tinerii nu se vor învăța bine întru învățatura cea creștinească. Pre cum căprioara se sbate a se descurca din cursa, întru carea căzu, și pre cum passerile se trudesc a scăpa din laț, așa voi, cu mintea și cu inima și cu toate puterile voastre, să vă nevoiți a face destul detoriei voastre, întru carea vă aflați, ca cu bucurie să puteți da samă lui Dumnezeu pentru toți poporenii voștri. Carea, ca după cuvîntă să puteți plini, lipsește cu ne încetată cetaniia sfintelor cărți să vă îndemînați spre propoveduirea cuvîntului lui Dumnezeu și a vecinicilor adevăruri. Priimiți, dară, *Predichele* acestea, și le mînceați, adecă, cu de adins să le cetiți. Nice să vă îngreioaze aceeaia, că sînt, mai vîrtos unele, cam lungi, căci pentru folosul vostru am voit a mă lărgi, ca nu numai odată dintro predică să vă puteți ajuta.

Dintru acestea, de veți culege ceva ajutoriu spre împlinirea detoriei voastre, rugați-vă lui Dumnezeu și pentru mine, ca să-mi iarte păcatele, și din nedeșertata visterie a darurilor sale celor cerești, cu bogată îndurare să-mi dăruiască tărie și îndrăznire, ca mai multe, după micșorarea talantului meu, să pociu lucra pentru binele de obște. Că, pre cum nimene nu e șie singur născut, așa Dumnezeu „au poruncit unuia fiește / căruia pentru de aproapele său“, *Sirah*, cap. 17, stih 12. Nice dragostea nu știe căuta cele ce sînt ale sale, 1 *Carte cătră Corintheni*,

cap. 13, stih. 5. Drept aceeaia, fiește carele e detoriu, după măsura împărțitelor daruri, a osteni mai virtos pentru binele de obște, de cît pentru folosul său cel trecătoriu.

PREDICA I

1

DUMINECA VAMEȘULUI ȘI A FARISEULUI

„Tot cel ce se înalță, smeri-se-va ; iară cel ce se smerește, înălța-se-va“.
Luca, cap. 19, stih 14.

Pentru smerenie

2 Omul nebun, zice Domnul Hs., în *Sfînta Evanghelie*, vrînd a-și face luiși casă, o zidește pre năsip, făr de temelie, în carea lovind rîul, fiind că iaste făr de temelie, îndată cade și se face sfărîmare casii aceia, mare foarte. Iară omul cel înțelept zidindu-și casă, o sapă adînc și pune temelia pre pîiatră. Se coboară ploaia, es rîurile din albiia sa, se slobód vînturile din vistieriile sale, se lovesc în casa aceeaia și nu o pot clăti, pentru că e zidită pre pîiatră, e zidită pre temelie tare, și / nemișcată, Așa noi, iubiții miei frați, vrînd, până sîntem întru această viață trecătoare, a ne zidi lăcaș în ceriu, vrînd a ne aduna roduri de fapte bune, roduri de viața de veci, se cade acestea să le zidim pre temelie tare și nemișcată, ca să fie stătătoare și de folos. Carea iaste dară temelia aceeaia, ce atîta ne iaste de lipsă, pentru ca faptele noastre, ce lucrăm pentru spăsăniia sufletului și pentru împărăția ceriurilor, să fie stătătoare și de folos ? Aceaia, iubiților creștini, e smereniia. Toată nevointa noastră, toate ostenelele, toată truda, toate faptele noastre, ori cît de bune fie acelea, fără de smerenie sînt răsuflete, deșerte și nefolositoare, toate sînt pre năsip zidite, și de toată gelița clătite și răsturnate. „A filosofiei noastre temelie iaste smereniia, zice S. Ioann Gură de Aur, la *Cuvîntul 47, Despre procopsala Evangheliei*, măcar vei zidi mult, vei avea milostenii, rugăciuni, ajunuri și cele lalte fapte bune, de nu vei pune întîiu aceasta, întru deșert vor cădea, și lesne va cădea zidirea ce iaste pre năsip făcută. Nemica nu iaste în faptele cele bune, carea să nu aibă lipsă de aceasta ; nemica, carea făr de aceeaia, să poată sta. De vei zice și contenirea, fecioria, nebăgarea de samă de bogății, și orice alta, toate necurate, nesfințite și urite sînt fără de smerenie“. Același sfînt părinte, în *Omilia 15, despre Matheiu*, zice : „Ori vei aduna rugăciune, ori milostenie, ori ajun, ori altă bunătate, fără de smerenie, toate îndată cad, toate pier. Pre cum mîndria iaste izvor tuturor răutăților, așa smereniia, început tuturor faptelor bune“. Pentru că, pre cum cîntă prorocul David : „Înalt e Domnul, și la cele smerite privește“,

3 *Psalm 137, stih 7. Dirept aceea, și maica beserică, începînd astăzi slujba Triodului, adică a cărții aceia, carea ne deșteaptă spre pocăință, și în tot chipul ne învață și ne îndeamnă ca să facem roduri vrednice de viața de veci, preapărîntește au rînduit ca astăzi să se cetească Evanghelia Vameșului și a Fariseului. / Pentru ca să învățăm că celuia ce vrea să se spîșască, înainte de toate îi iaste de lipsă ca să fugă de mîndrie, și cu amîndoa minile să îmbățoseze smereniia. Doi oameni, zice evangheliia de astăzi, intrară în beserică, unul fariseu, altul vameș. Fariseul îngînfat cu vredniciia faptelor sale, cu mare mîndrie prinse a se ruga lui Dumnezeu: „Mulțumescu-ți, Doamne, că nu sînt ca ceia lalți oameni, jefuitori, nedirepți, preacurvari“. Nu-i fu destul aceasta, ci încă se întoarse, și arătînd cu degetul, zise: „sau și ca acest vameș“. Iară vameșul, socotîndu-se pre sine a fi mai păcătos de cît toți oamenii, sta de o parte, cu atîta smerenie și umilință, cît și ochii săi a-i rădica spre ceriu, încă se socotea a fi nevrednic; și cu inimă înfrîntă își bătea pieptul și zicea: „Doamne, fii milostiv mie, păcătosului“. De unde, eșiră din beserică, vameșul pentru smereniia îndreptat, iară fariseul osîndit.*

Deci, și eu, călcînd urmele evangheliei de astăzi, voiui să arăt întîiu cum că mîndriia pre cei mari îi face mici, și smerenia pre cei mici îi face mari: „Tot cel ce să înalță, smeri-se-va, iară cel ce se smerește, înalță-se-va“. Apoi voiui arăta în ce chip se cade să ne smerim. Luați aminte!

4 Precum, după cuvîntul Domnului Hs., la *Matheiu*, cap 12, stih 31, 32, grăunțul de muștar iaste mai mic decît toate semințele, iară dacă crește, iaste mai mare de cît toate verdețile, și se face copaci, cît vin paserile ceriului și lăcuesc în ramurile lui, așa omul nu poate fi mare, de nu va fi întîiu umilit, nice nu se poate înalța, de nu se va smeri: „Și tu, creștine, zice preaînțeleptul Theofilact despre *Matheiu*, cap 13, fii grăunț de muștar, cu smereniia, că așa vei fi prea mare între semințe, adică de săvîrșit între cei slabi, cît paserile ceriului, adică ingerii lui Dumnezeu, vor lăcui întru tine“. Iaste acea osebire întră Dumnezeu și întră Diavolul, că Dumnezeu pre om întîiu îl smerește, ca apoi să-l înalță, iară Diavolul întîiu îl înalță, ca apoi să-l smerească, precum/ în multe locuri ne arată sfînta scriptură. Trufașii uriași, a căroră duh atîta îl înflase Diavolul, pre cît era de înalte trupurile lor, făcură dintru început acel turn minunat, carele voia ei să-l înalță pînă la ceriu. Dară, după înălțarea aceasta, urmă îndată amestecarea limbilor, de unde fură siliți a părăsi începerea cea fără socoteală ce ispitise, și a se smeri supt brațul cel înalt și puternic al lui Dumnezeu, *Facere*, cap 11. Împăratul Navocodonosor se ispitia să-și lătască împărăția pînă la marginile pămîntului, și voia ca toți să se închine lui și să-l slăvească ca pre un dumnezeu; și, pentru aceeaia mîndriia îl făcu să vază prin vis împărăția sa ca un chip de arbure, carele își întindea ramurile sale preste toată lumea și ajungea pînă la ceriu. Ci, întru același vis, același arbure fu răsturnat și făcut pulbere. Că din mîndriia cea mare, la atîta smerenie și micșorare ajunse, ca care de cînd e lumea nu s-au auzit, că, precum scrie la *Daniil*, cap 4, preumblîndu-se întro zi cu mîndrie, în

curtea sa, cea împărătească, și cu fală zicînd : „Au nu e acesta Vavilonul cel mare, care l-am zidit eu casă împărăției, întru tăria puterii mele, spre cînstea mării mele ?” Nu sîrși bine acestea a grăi, și se slobozi cuvînt din ceriu : „Ție se zice, Navocodonosore împărate : împărăția ta au trecut dela tine. Și dintră oameni te vor scoate pre tine și cu fierile cîmpului va fi lăcuința ta, și cu iarbă, ca pre un bou, te vor hrăni pre tine, și șapte vremi se vor muta preste tine, până ce vei cunoaște că Cel prea înalt stăpînește preste împărăția oamenilor, și cui va vrea, o va da pre ia”. Abiia auzi cuvîntul acela, ticălosul împărat, cînd și prinse a i se schimba fața, voia și năravul, își sîrtecă vestmintele, rupse a mugi, îi crescă părul preste tot trupul, i se întări piialea, îi crescă unghiile, începu a umbla în brînci, și ca o fiiară diade a se feri de oameni ; și fiind alungat din curte, fugi la pădure, unde șapte ani întregi, ca o fiiară, cu fierile cele sălbatece, lăcui, cu iarbă / se păștea, cu apă de prin bălți se adăpa, ploaia, bruma, ninsoarea îl bătea.

5 Ce vom zice de Amán, carele vecinică prea ticăloasă pildă lăasă despre aceaia, cum mîndria, pre cei înalți îi coboară și pre cei mari îi face mici și îi aduce la nemica. Împăratul Artaxerx o sută doao zeci și șapte de țări avea supt biruința sa. Pre Aman îl înălțase împăratul acesta, preste toți boiarii împărăției sale, cît tocmă al doile era după împăratul. Era prin țările împăratului acestuia, răsipiți jidovii, neamul cel ales atunci la Dumnezeu, dintră carii unul, anume Mardoheu, era slujitoriu la ușa împăratului, carele și descoperise împăratului taina acelor doi fâmeni, carii se sfătuisă să omoară pre împăratul Artaxerx. Aman, biruit de mîndrie, pofta ca toți slujitorii ce era la ușa împăratului să ingenuche cînd trece el și să se închine lui. Iară Mardoheu crezînd în Dumnezeu cel adevărat, nu voia a se închina lui Aman. Trufașul Aman socotind șie scădere, căci Mardoheu nu se închină lui, întru atîta s-au mîniat, cît puse întru cugetul său, ca tot neamul lui Mardoheu, pentru mânia ce avea asupra lui Mardoheu, adevăc toată jidovimea să o prăpădească. Pentru aceaia și scoase dela împăratul, cu înșălăciune, poruncă ca întro zi toți jidovii, ciți sînt prin țările împăratului Artaxerx, de odată să pîiară. Carea auzînd Mardoheu, se îmbracă în sac și în cenușă, și cu lacrimi se ruga lui Dumnezeu ca să întoarcă acea primejdie dela nevinovatul său neam. Însă, mai nainte de a veni zioa aceaia, carea era hotărită pentru uciderea tuturor jidovilor, precum povestește la *Eslhîr*, cap 5, făcu Aman o părechie de furci de cinci zeci de coți de înaltă, ca să spînzure pre Mardoheu. Și nu era încă zio, cînd Aman se duse la curte ca să dobîndească dela împăratul poruncă să spînzure pre Mardoheu. Vrut-au Dumnezeu, de împăratul nu putu dormi în noaptea aceaia. Deci, zise împăratul, neputînd dormi, 6 slujitoriului său, să aducă scrisorile cele de pomenire / ale zilelor, să-i citească lui, și ajungînd la locul acela, unde povestea cum Mardoheu au descoperit pre cei doi fâmeni, carii căuta să omoară pre împăratul Artaxerx, întrebă împăratul, ce dar și ce cînstă s-au dat lui Mardoheu pentru aceaia. Răspunseră slujitorii că nu i s-au dat nemica. Întra ceaia aude împăratul că iaste cineva venit în curte, și întrebă cine iaste în

curte ? Răspunseră slujitorii : „Iată, Aman stă în curte“. Porunci împăratul să-l chiiame, și viind Aman îl întrebă împăratul : „Ce voi face omului, pre carele vreau eu să-l cinstesc?“ Aman cugetînd întru inima sa, că pre dînsul vrea împăratul să-l cinstească, zise : „Omul pre carele vrea împăratul să-l cinstească, să aducă slugile împăratului veștmînt de vissón, cu care se îmbracă împăratul, și să-i dea unuia din priiatenii cei cinstiți ai împăratului, și se îmbrace pre omul pre carele iubește împăratul, și să-l pună călare pre cal, și se strige pre ulițele cetății, zicînd : așa va fi la tot omul, pre carele împăratul va mări“. Atuncea zise împăratul către Aman : „Bine ai grăit, așa fă lui Mardoheu jidovului, și să nu lași nice un cuvînt să treacă din cele ce ai grăit“. Deci, după porunca împăratului, Aman îmbracă pre Mardoheu cu porfîra și-l sui pre cal, și trecînd pre ulițele cetății, striga : „Așa va fi la tot omul, pre carele împăratul vrea să-l mărească“. Iată mîndria, carea împinsese pre Aman ca să voiască a spînzura pre Mardoheu, căci nu se închină lui, îl coborî la atîta, cît el însuși ducea calul, pre carele ședea Mardoheu, și el întîiu plecîndu-se, se închina lui. Ce crepare de inimă socotiți că va fi fost atuncia în Aman cel prea mîndru. Însă nu-l coborî numai până aci mîndria, pre Aman ; ci, mîniindu-se împăratul pre dînsul, porunci, întru aceeași zi, să-l spînzure tocmă în furcile acele de cinci zeci de coți, care gătise el pre sama lui Mardoheu cel smerit. Și pre Mardoheu îl înălță împăratul preste toți boiarii, în locul lui Aman.

7 Iată, întru ce să sfîrși mîndria lui Aman, că „tot cel ce se înălță, smeri-se-va“, iară cel ce se smerește, înălța-se-va“./ Ce vom zice și de Săian, priiatenul cel mai aproape a împăratului Tivérie dela Roma ? Acest Săian, om nu din familiile cele de frunte a romanilor prăsit, numai spre răul romanilor născut, cu linguşirile sale, pre cum, întră alții, serie Cornelius Tăcitus, cu aplecările spre voia împăratului, cu evlavia cea fătar-nică, cu umilînța cea mincinoasă, cu meșesugurile sale cele viclene, întrătită să viri întru pîrtinirea împăratului și stăpîni toată inima lui, cît fiind Tiverie din fire tuturor tăinuit, singur acestuia se deschise, singur acestuia își descoperea tainele și ascunsurile sale. Cu acest prilej întrebuiţîndu-se Săian, pentru ca să ajungă scopósul mîndriei sale, adevă că el, după moartea lui Tiverie, să împărătească, nu fu răotate pre lume, carea să nu o ispitească. Căci, ca să-și deschidă calea la scaonul cel împărătesc, și la prea curvii se surupă, și ori cîți i se vedea că sînt vrednici de împărăție, și lor li s-ar cuveni schiptru, cu pirele sale cele înrăotăţite, cu viclesugurile sale plecă, aduse, sili pre împăratul, cît, pre toți, pre unii întrun chip, pre alții intralt chip, îi omorî. O, cîți bărbați romani înțelepți, buni și drepti, cu scăderea a toată împărăția romanilor fură pradă mîndriei unui blăstămat ! Dar ce ? Cînd Săian, acum, cu ajutoriul priiatenilor săi, pre carii cu mișelii îi avea și încrezuți, ajungînd la culmea fără de legilor și a uciderilor, socotea că acum ține norocul de pică, și preste scurtă vreme va să fie împărat, atîta fu coborîrea lui, cît, cu minile sale se omorî, și romanii, ca cu totul aceea sămînță să se șteargă de pre fața pămîntului, și pre fiii lui cei nevino-vați, încă cu moarte de ocară îi sfîrșiră. Iată, Săian vrînd a se înălța

pre sine și seminția sa, vecinică urgie și e ocară familiei sale agonisi. Fără sfârșit am fi de ne-am nevoi toate ticăloasele pilde ale celor mândri a le număra. Că și astăzi, pre nenumărați oameni mândria îi smerește, îi coboară și îi surupă. Nice nu poate altmintea să se întîmple mîndrilor, /de vreme ce Duhul Sfint, la *Pilde*, cap 18, stih 12, arată cum că cu mîndria iaste împreună surparea, cînd zice: „Mainainte de surpare se înalță inima omului, și mai nainte de mărire se smerește“. Și, iarăși, la cap 29, stih 23: „Sumeția pre om smerește, iară pre cei ce gîndesc cu smerenie, îi întărește cu mărire Domnul“. Și, de ar fi cît de mari cei mîndri, cum poate să nu se facă mici și să nu vină întru nemica, de vreme ce pre Dumnezeu au loruși protivnic, pre cum Duhul Sfint grăiaște, la *Pilde*, cap 3, stih 34: „Domnul mîndrilor stă împotivă, iară celor smeriți le dă dar“.

Așa iaste, celor smeriți le dă Dumnezeu dar și îi înalță; Iosif, fiul patriarhului Iăcov, se smeri în groapa cea adîncă, unde îl aruncase pisma fraților săi; se smeri în robia temniții, la carea îl adusesese desfrînarea stăpînei sale; iară Dumnezeu îl rădică și-l înalță mai pre sus de toți boiarii Eghiptului, cît al doilea fu, după Faraon, și supt ascultarea lui era tot Eghiptul, *Facere*, cap 41. Se smeri Daniil Prorocul, în groapa leilor, unde fusese aruncat ca să piară. Iară Dumnezeu îl rădică ca să fie îmbrăcat cu porfiră, și să fie întră boiarii cei mai luminați ai Vavilonului. *Daniil*, cap 6. Mardoheu, carele în sac și în cenușă se smerise, pentru smerenia nu numai fu mîntuit de moarte, ci se îmbracă cu porfiră împărătească, și diadimă împărătească fu pusă pre capul lui, și fu înalțat la a doao boerie, după împăratul. *Esthir*, cap 8. Cu smerenia și Maica Prea Curată fu învrednicită ca să fie maică lui Dumnezeu. Că însăși zice: „Au căutat spre smerenia slujnicii sale, și iată, de acum mă vor ferici toate neamurile“. *Luca*, cap 1, stih 48. Ci, să ne întoarcem la pilda evangheliei de astăzi. Au nu era vameșul plin de păcate, au nu încărcat de fără de legi întrase în beserică? Cu ce se curăți de păcate, cu ce se îndreptă, și, dintră robii Diavolului, fu rădicat întră fiii lui Dumnezeu și întră moștenii împărăției ceriurilor? Cu smerenia. Smerenia, zice Sfîntul Augustin, iaste scara, carea ne înalță la cele cerești.

9 Smerenia, /zice S. Ioann Gură de Aur, iaste căruța, carea ne rădică la ceriu. Smerenia sînt arîpile cu care zburăm la împărțășirea îngerilor; smerenia ne aduce mărire mai mare de cît slava împăraților pămîntului. Că celor smeriți le dă Dumnezeu dar. *Pilde*, cap 3, st. 34. Pre cei smeriți îi întărește cu mărire Domnu. *Pilde*, cap 29, st. 23. Pre cei smeriți va mîntui Domnul. *Iov*, cap 22, st. 29. Smerenia, dară, e mijlocirea, cu carea din mici ne putem face mari, din nemica ne putem face înălțați și slăviți.

Drept aceia nu încetează sfîntul Apostol Petru a ne dojeni și a ne îndemna: „Smeriți-vă supt mîna cea tare a lui Dumnezeu, ca să vă înalță în vremea cercetării“, 1 *carte*, cap 5, stih 6. În ce chip să ne smerim? Smerenia cea adevărată stă în doao lucruri. Întîiu, să nu suferi nici cum ca să te laude alții, în bunătăți de acelea, care tu nu le ai, și ești ne vrednic de lauda aceia. A doao, să micșorezi bunătățile acelea,

carele ai, și să le ascunzi, adevă să te defăimezi înaintea altora, în cît te sloboade slava lui Dumnezeu. Sfîntul Ioann Botezătorul trimițînd iudovii din Ierusalim, preoți și levîți, ca să-l întrebă: „tu cine ești”,

- Ioann*, cap 1, de amîndouă zilele smerenii se apucă. Căci, cunoscîndu-se pre sine cine iaste, făcu ca și iudovii să-l cunoască că nu e mai mult de cum iaste. De unde le răspunse că el nu iaste Hs.; ba încă, de ce era, încă se micșoră. Că întrebîndu-l: „Au doară tu ești Ilie?” măcar că putea să zică că întrînsul iaste duhul și puterea lui Ilie, de vreme ce ingerul, carele prorocise de nașterea lui zise: „Și el va merge înaintea lui, cu duhul și cu puterea lui Ilie”. *Luca*, cap 1, stih 17, totuși răspunde: „nu sînt”. Putea să zică că iaste proroc, de vreme ce Domnul Hs. îl arată a fi mai mult de cît proroc, *Matheiu*, cap 11, stih 9, totuși răspunse: „Nu sînt”. Iară, acela, de carele însuși Domnul au mărturisit: „Adevăr zic voao: nu s-au sculat întră cei născuți din mueri, mai mare de cît Ioann Botezătorul”, *Matheiu*, cap 11, stih 11. Iată, cum se micșorează pre sine. Deci, creștine, nici odinioară nu suferi ca să ți se dea ție dela alții, acea osehire, carea/ întru tine nu se află, ca să nu pierzi și acele bunătăți, care le ai. Adu-ți aminte că Adam cu mîndria poftind cele ce nu avea, adevă ca să fie asemenea lui Dumnezeu, *Facere*, cap 3, au pierdut și cele ce avea. Spre aceasta privind Pavel Apostolul și Varnáva, *Faptele Apostolilor*, cap 14, fiind ei în cetățile Licaóniei și vindecînd pre unul ce era schiop, din pîntecele mumei lui, și pentru aceaia gloatele rădicîndu-și glasul și zicînd: „Dumnezeii oamenilor asemănîndu-se, s-au coborît la noi, și chiemînd pre Varnáva, *Dia*^a, iară pre Pavel *Ermî*, vrea să le jertvească lor. Iară ei rumpînd hainele sale, au sărit în gloată strigînd și zicînd: „bărbați, ce faceți acestea? Că și noi, oameni sîntem, asemenea voao, pătimași”. Ba și cele bunătăți, care sînt întru tine, de nu iaste lipsă pentru slava lui Dumnezeu și pentru folosul de aproapelui să le arăți, pre cum au fost lipsă lui Pavel Apostol. Ca să-și spună faptele sale cele bune, pentru întărirea credincioșilor asupra apostolilor celor mincinoși, 2 carte, *Cătră Corintheni*, cap 11, și acelea, zisei, le ascunde cu toată virtutea, ca să te păzești de mîndrie, carea iaste otravă ascunsă ce o varsă în inimă, și până și sufletele cele mai credincioase și creștine le vatămă. Smerenii cea adevărată, pre cum singur pre Dumnezeu are judecătoriu, așa numai pre Dumnezeu vrea să aibă lăudătoriu; și pre cum privește pre toți oămenii judecători nedrepți și orbi, așa, de toate laudele lor cele mincinoase fuge. Deci, de te va lăuda cineva, că ești înțelept, harnic, bun, blînd, făcătoriu de pace, îndelung răbdătoriu, și altele de acestea, tocma de se află întru tine acestea bunătăți, nu priimi lauda; și te ferește ca să nu te vezi a le avea, pentru ca să nu cazi în osînda fariseului de astăzi, carele întru adevăr avea acelea bunătăți, care le propeveduia, și totuși, lauda îl făcu neîndreptat, și îl goli de vrednicia ostenelelor sale. Nice nu iaste osehire în inimă, veri să te lauzi tu cu gara ta, veri să primești dela alții bucuros lauda.
- 11 Și ce bunătate știu tu, rogu-te, întru tine, pentru carea să te îngimfi a te mări și a te trufi? Că ori ce bunătate iaste întru tine, ori ești, zisei,

^a *Dia este* Zeus, *Ermî*, Hermes.

înțelept, ori frumos, ori cu virtute, ori bogat, ori te ferești de rău și faci bine, de unde sînt acestea ? Dela Dumnezeu, nu dela tine. Că, ce ai, zice Apostolul, ce n-ai luat ; preste acestea, adu-ți aminte că pămînt ești și în pămînt te vei întoarce ; putrejune preste scurt vei fi, și mîncare viermilor. „Ce se trufește pămîntul, zice *Iisus Siráh*, cap 10, stih 11, și cenușa, că în viață am lăpădat cele din lăuntru ale lui. Că murind omul va moșteni șerpi și fieri și viermi“. Și, de vreme ce Fiul lui Dumnezeu bine au voit a se smeri pre sine, au greu lucru va fi noao a ne smeri ? Că întru smerenie au venit în lume, prunc născîndu-se : „Prunc s-au născut noao Fiul, și s-au dat noao, a căruia stăpînire s-au făcut preste umărul lui, și să chîmă numele lui înger de mare sfat, sfetnic minunat, Dumnezeu tare biruitoriu, domn păcii, părinte veacului ce va să fie, *Isaie*, cap 9, stih 6. „S-au născut voao astăzi Mintuitoriu, carele iaste Hs. Domnul“, *Luca*, cap 2, stih 11. Și unde s-au născut ? „Și au născut pre Fiul său cel întîiu născut, și l-au înfășat pre dînsul, și l-au pus în iasle, pentru că nu avea ei loc în casă“, *Luca*, cap 2, stih 7. Cine poate povesti smereniia Fiului lui Dumnezeu ? Că nice unde să-și plece capul n-au avut, cînd veni în lume. Cu smerenie au fost și petrecerea lui, că „era supt ascultarea părinților“, *Luca*, cap 2, stih 81. Smeritu-s-au a se boteza dela Ioann, adecă stăpinul dela lut. Cu smerenie fu toată viața lui. Mai pre urmă, părăsit de toți, se sfîrși cu moarte de ocară, fiind răstignit pre cruce. Să fim dară următori lui Hs., pre cum însuși spre aceaia ne deșteaptă, zicînd : „Învățați dela mine, că blînd sînt și smerit cu inima“. Să nu ne îngreșem de smerenie, avînd înaintea mergătoriu întru aceaia pre Hs. Și ce folos ne-ar fi noao să ne înălțăm, Doamne, cînd tu chiar ai arătat că cu tot de adînsul vei să fii/ protivă celor mari ? În deșert ne vom nevoi noi a ne mări pre noi, dacă tu nu ne vei mări. Deci, de vreme ce voia ta iaste ca să înalți pre toți cei ce se smeresc pre sine, smerește-ne, Doamne, pre cum îți place. Ferice de noi, de vom putea pre calea aceasta ajunge la slava ta cea vecinică./...

DUMINECA FLORIILOR

„Osánna, bine e cuvîntat cel ce vine întru numele Domnului, împăratul lui Israil“. *Ioann*, cap 12, stih 13

Pentru sfînta cuminecătură

Eșînd Domnul Hs. din Erihón, unde făcuse multe minuni, vinea ca să între în Ierusalim biruitoriu, însă nu cu fală, pre cum fac împărații
94 cei pămîntești, nu vru a intra șazînd întrun car tras de / tigri, pre cum

odinioară împăratul Caligula, sau tras de lei, pre cum împăratul Marc Antonie, sau tras de elefanți, pre cum Pompeiu, sau de cerbi, precum împăratul Avrelian^a. Ci călare pre ásin, cu osebită smerenie și blindețe, după cum mainainte grăise prorocul zicînd: „Ziceți fetii Sionului: iată, împăratul tău vine la tine blînd“, *Luca*, cap 21, stih 5. Miră-te, ceriule! Că cela ce au umblat ca pre uscat, pre spatele mării, și au certat viforul vînturilor, acela, de a căruia căutătură sacă adîncurile și groaza lui topește munții, cela ce șade pre heruvimi și caută spre adîncuri, de care se cutremură îngerii, arhanghelii, scaonele, domniile, începătoriile, puterile, heruvimii cei cu ochi mulți, și serafimii cei cu cîte șese áripi, de carele se cutremură ceriul, și pămîntul, marea, și toate cîte sînt întrînsa,

acela, zisei, plin de blindețe întră astăzi în cetatea Ierusalimului, șázînd pre un dobitoc, care iaste din toate dobitoacele mai nevázut și mai necîstít. Ci, totuși, înțelegînd acel mult norod ce era adunat la praznic,

că vine Is., se turbură toată cetatea, și cuprinși de mirare, cine iaste acesta, se întreabă unul pre altul, și pornindu-se, cu mare cinste, ca pre un împărat al lui Israil, îl priimíră. Unii merg înainte, alții urmează; unii rump ramuri, alții mișcă stălpările, alții aștern vestimintele sale, pre unde era să treacă Is., toți, cu mic cu mare bucurîndu-se, toți, cu un glas, strigînd: „Osana, bine e cuvîntat cel ce vine întru numele Domnului, împăratul lui Israil“. Smereniia aceea și blindețele, pravoslavnici creștini, cu carea au întrat atunceá Hs., în cetatea Ierusalimului, mai cu covîrșire le arată, în toate zilele, în sfînta cuminecătură, de vreme ce, supt chipul pînei și a vinului, vine la noi trupul și singele său, și tot pre sine se dă ca să-l priimim în gura noastră. Și, cine va fi așa sálbatec, așa rătăcit, așa prost, și de toată omeniia desbrăcat, carele să nu voiască pre acest mare împărat a-l priimi la sine bucurîndu-se și strigînd:

95 „Osana, bine e cuvîntat cel ce vine“. / Pentru aceeaia despre sfînta cuminecătură va fi predica de astăzi. Întru carea voi arăta întîiu, cumcă iaste de lipsă mainainte de a lua sfînta cuminecătură, să ne gătim ca cu vrednicie să o priimim. A doao, voi învăța în ce chip se cade să ne gătim. Luați aminte.

Făgădui Diavolul strămoșilor noștri, în raiu, că, de vor mîncea din rodul Pomului celui oprit, vor fi ca niște Dumnezei, *Facere*, cap 3, stih 5. Această făgăduință mincinoasă vru Mîntuitorul a o schimba și a o face adevărată, cu altă hrană de viață, adecă cu prea sfîntul său trup. Pentru aceeaia zice: „cel ce mănîncă trupul meu și bea singele meu, întru mine rămîne, și eu întru el“, *Ioann*, cap 6, stih 56. Deci, această

^a Între tigri, lei, elefanți și cerbi, noi am optat pentru ultimii, deși nu prea ar fi meritat Aurelian, pentru că și-a retras armatele peste Dunăre și ne-a părăsit aici, în calea răutăților și în gura cleveților care spun că nu ne-ar fi plăcut în Tracia și ne-am fi furișat înapoi, peste Dunăre, dar nu oricînd, ci numai după ce au luat ei teritoriul *absolut pustiu* în stăpînire. Atît despre Aurelian. Cit despre cerbii lui, l-am „tăiat“, pentru că voivodul „nostru“, grec, pus de turci, se plimba pe Pod, în sanie trasă de cerbi, dar vara! și în zile obișnuite, nu numai cu ocazia triumfurilor asupra dușmanilor patriei!

hrană de viață are acca alsăuire, ca pre aceia, carii se hrănesc cu dinsa, încet, încet să-i facă ca îndumnezeiți. Că taina iaste de odată și sem darului și pricină, lucrind întru noi duhovnicește aceia ce ne arată după simțire. De acia iaste că dumnezeiasca evharistie ni se dă supt chipul pînei: „Pînea, carea eu o voiu da, trupul meu iaste, care îl voiu da eu pentru viața lumii“, *Ioann*, cap 6, stih 51. Pentru ca să însemneze că s. cuminecătură acelea folosuri face în sufletul nostru, care le face în trup hrana cea materialnică; și acelea cu numărul patru, adecă hrănește, crește, întărește și desfătează.

96 Întîiu, dară, sfînta cuminecătură hrănește sufletul, ținînd darul cel dumnezeesc întrînsul, pre cum pînea cea materialnică ține viața trupului. Însă, cu această osebite, că trupul, măcar cît se va hrăni cu pînea sa, tot are de a-și pîiarde mai pre urmă viața; iară sufletul, de se va hrăni cu hrana aceasta a sa, pre cum se cuvine, nici odinioară nu-și pîiarde viața: „Aceasta iaste pînea, carea pogoară din ceriu, ca cine va minca din ia să nu moară“, *Ioann*, cap 6, stih 50. Al doile folos ce face pînea în trup, iaste nu numai se țină viața, ci să și crească trupul și să-l înalță. Aceiași lucrează sfînta cuminecătură în suflet. Fără cît că trupul crește numai până la o măsură, de unde, apoi, stă pre loc, nu se mai înalță, măcar / cît se va hrăni, iară sufletul nu are hotar, crește fără măsură, întru sfîntenie. „Cel sfînt să se mai sfîntească“, *Apocalips*, cap, 22, stih 11. Și așa, sfînta cuminecătură, de o vei priimi cum se cuvine, nu e nici odată să nu crească, și să nu îmulțească darul cel sfîntitoriu, carele dă săvîrșire sufletului.

A treia folos a pînei iaste ca să întărească trupul: „Pînea, inima omului întărește“, *Psaln* 103, stih 15. Așa și sfînta cuminecătură întărește sufletul, întru toate slăbiciunile lui. Această întărire în multe chipuri o lucrează sfînta cuminecătură. Întîiu, dumerește pofta cea nenfrînată, și ca o răo cerească varsă pre văpaia ei. „Alînează, cînd zăbovește Hs. întru noi, legea mădulărilor noastre celor ce turbează“ zice Sfîntul Chiril, patriarhul Alexandriei, *Carlea 2, Despre Ioann*, cap 41. Luminează-ne mîntea, ca să cunoaștem binele cel adevărat, mișcă-ne inima cu tărie, ca să-l priimim. Ferește-ne Dumnezeu, prin sfînta cuminecătură, de prilejurile, care lesne ne-ar împinge a călca poruncile lui Dumnezeu, și spăimîntează, abate și fugărește dela noi pre Diavolul, ca să nu cuteze a ne vătăma. „Pre cum leii, carii suflă vâpae din gura lor, întru acest chip eșim dela sfîntul prestól, făcîndu-ne înfricoșați Diavolului“, zice S. Ioann Gură de Aur, în *Omilia 45, Despre Ioann*.

A patra folos a sfîntei cuminecături iaste ca să desfăteze. Și cu adevărat, mîngăierea ce simte întru sine ori ce suflet sfînt, atîta e de mare, cît imbată inima. „Mîncăți priiateni și beți, și vă întăriți, fraților“, *Cîntarea Cîntărilor*, cap 5, stih 2. Pare că Domnul cu unele suflete ca acestea nu poate rămînea întru această a sa taină de tot ascuns și tănuit. Ci, precum Iacov putu acoperi mîinile și grumazii înaintea tătine-său, Isaác, dară nu putu tăinui glasul, așa și Domnul Hs., măcar că poate ascurde de cătră sufletele acestea, mărirea și mare cuviința sa, supt chipul pînei, dară nu iubitul acela glas, cu care poate îndată ori ce inimă

97 topi./ Acestea sînt, fraților, folosurile și rodurile sfintei cuminecături. Ci, acestea în mai mulți creștini nu se află.

Unde iaste defătarea și îndulcirea sfintei cuminecături? Mai toți atîta greață au de sfînta cuminecătură, cît petrec anul întreg fără cuminecătură, pare că și ei zic, cu evrei: „sufletul nostru s-au urît cu această pîne“. *Numere*, cap 21, stih 5. Ba unii se lasă mai în mulți ani lipsiți de această hrană cerească, ca să tac pre tinerii aceia, carii socotesc că-și batjocoresc vîrsta, de se vor cumineca. Și, să nu zic nemica de proștii aceia, carii cred că numai la ceasul morții să cade să se ia sfînta cuminecătură. Unde iaste întărirea sfintei cuminecături? Cei ce sînt bôlnavi de oftică, nice odată nu sînt mai tare frigurile sale, de cît îndată după mincare. Așa, mi se pare, se întîmplă în mulți creștini, și mai vîrtos întră fâmei, care nici odată nu strigă în casă mai cu mînie, și nu blastămă mai tare, de cît cînd vin dela cuminecătură, spurcîndu-și gura aceia cu carea au priimit pre Împăratul mării. Unde iaste creșterea? O cuminecătură, cum se cuvine priimită, poate să facă pre om sfînt, iară noi vedem unele suflete că, după atîta ani, de cînd se apropie la această masă dumnezeiască, tot aceleași sînt, nemica n-au procopsit, n-au crescut întru cunoștința lui Dumnezeu, în cinstea, în slujba, în dragostea lui Dumnezeu. Ba încă, unii, nu numai nu se întăresc, nu cresc, ci nice nu țin multă vreme viața, carea o-au dobîndit prin sfintele taine. Că întru aceiași zi, cînd s-au cuminecat, întîlnindu-se cu vro fâmea deșartă, se aprind îndată de vîpaia păcatului, și se fac cenușe mai curînd de cît un flutur. Sau, de-i va trage ispita la vrun cîștig oprit, cad la altă ceva nelegiuire, îndată cad, îndată se dau biruiți, pierzînd întru aceiași zi viața sufletului, cînd mai cu deadins lipsea să o țină nevătămată, și așa, unul ca acesta batjocorește sfînta cuminecătură: „cînd priimim tainele fără vrednicie, și acelea, și pre Hs., batjocorim“, zice S. Ioann

98 Gură de Aur, în *Omilia* 66, *Cătră popor*. / Ce iaste pricina, creștinilor, de acele folosuri, în mulți, carii se cuminecă, nu se află? Cum poate fide e venind de atîtea ori la noi Hs., prin sfînta cuminecătură, să nu lase vro urmă de tălpile sale, care ori încătro mergea, făcea să răsără roduri de mîntuintă: „au umblat bine făcînd și vindecînd pre toți cei împreso-rați de Diavolul“, *Faptele Apostolilor*, cap. 10, stih 38. Nu e pricina despre partea sfintei cuminecături, de nu se află acelea folosuri întru noi. Au focul e pricina de arde așa slab și fără vîpae în pleavă? Dați lui altă materie mai tare, dați-i lemne de aceaia treabă, veți vedea ce flacără va da. Deci, toată pricina căci nu simțim rodurile sfintei cuminecături, sîntem noi, pentru că nu ne apropiem cu acea gătire, carea e de lipsă ca să facă sfînta cuminecătură folositoare. Lupu, pentru aceaia nu e gras nici odată, pentru că nu mestecă bucata, ci o înghite întreagă. Aceiași fac mulți dintră creștini, se apropie la sfînta cuminecătură, dară fără nici o socotire, cît și lor li s-ar putea zice ceaia ce au zis Domnul Hs. Samarinencii: „Voi vă închinați cui nu știți“, *Ioann*, cap 4, stih 22; înainte de a priimi sfînta cuminecătură, fac vro metanie au doao, dară numai pentru obicei. Iară, nu socotesc mărirea Domnului, pre carele vor să-l priimească. Nice nu e destul să mesteci bucata, înainte de a o înghiți, ci, după ce o ai înghițit, se cade apoi să se mistuiască. Ci, aceasta,

cum poate fi întrun stomăh bolnav, pre cum iaste a multora, carii cu mult mai multă grije au de ciştigurile cele pămînteşti, de cît de cele cereşti. Dacă fiiul unui împărat, după ce şezînd cu tatăl său la masă, au mîncat bucate folositoare, sculîndu-se dela masă, îndată s-ar duce şi ar mîncea cărbuni şi var, până s-ar umplea, ce mirare ar fi apoi că nu-i folosesc bucatele cele de pre masa împărătească ? Aceiaşi facem şi noi, că abîia ne-am cuminecat, îndată iarăşi ne întoarcem la încurcăturile cele obicinuite, şi în loc de a petrece zioa aceeaia în lucruri sfînte, o petrecem întru deşărtăciuni. Aceasta nu e, iubiţilor, a mistui bucata, 99 carea o-am priimit. / Deci, dacă vrei să-ţi fie ţie cuminecătura folositoare, lipseşte să faci gătire vrednică, carea cu cît va fi mai mare, cu atîta mai mare va fi şi măsura darului ce ţi se va da. Dumnezeu ne-ar da cît de mare măsură de dar, dară, dacă nu sîntem gătiţi, după măsura cea mare, nu încape acea covîrşire de dar întru noi. Tocma pre cum Iósif în Eghîpet ar fi dat cît de mult grîu fraţilor săi, dară nu încăpea în saci, pentru aceeaia le-au dat numai după măsura sacilor : „umpléţi sacii oamenilor de bucate, cîte vor putea rădica“, *Facere*, cap 44, stih 1. Noi, dară, sîntem aceia, carii pûnem hotar dărniciei Domnului şi puterii lui. Pentru ce Domnul Hs. nu putu face aceea minuni în Nazaret, care le-au făcut aliúrea ? Au doară n-au fost stăpîn şi acolo, ca întru alte locuri ? Ba aşă. Dară n-au putut, pentru că lăcuiitorii nu avea gătirea cea vrednică spre aceeaia : „N-au făcut acolo puteri multe, pentru necredinţa lor“. *Matheiu*, cap 13, stih 58.

Chiar lucru e, dară, că avem lipsă de a ne găti bine, ca să ne cuminecăm cum se cuvine. Să vedem acum, în ce chip lipseşte să ne gătim. Cum să fie gătirea noastră spre sfînta cuminecătură, ca să o luăm cu vrednicie, ne arată acele puţine cuvinte, care ni se strigă în sfînta liturghie, dela oltariu : „Cu frica lui Dumnezeu, cu credinţă şi cu dragoste să vă apropiaţi“. Cei ce vreau, dară, să se cuminece, lipseşte se aibă credinţă, frica lui Dumnezeu şi dragostea lui Dumnezeu. Care au fost păcatul cel din tîiu a strămoşilor noştri ? Necredinţa, că nu vrură să creadă lui Dumnezeu, cum că supt coaja Pomului celui oprit iaste ascunsă moartea, ci vrură mai vîrtos a crede vicleanului şerpe, carele cu făgăduinţe mincinoase îi îmbărbătă că nu vor muri, de vor mîncea din pomul cel oprit. Deci, bine au voit Dumnezeu, ca necredinţa aceeaia ce au fost spre rodul cel aducătoriu de moarte, să o vindece creştinii cu o credinţă vie cătră rodul cel aducătoriu de viaţă, adecă cătră sfînta cuminecătură. 100 Unde, măcar că ochii şi simţirile ne arată a fi pîne şi vin, lipseşte se credem cum că e chiar trupul, /şi sîngele lui Hs. Şi cine nu va crede, de vreme ce Domnul Hs. o zice : „Acesta iaste trupul meu, acesta iaste sîngele meu“. Pîne dară şi vin ducem la sfîntul prestol ; iară, după ce se sfinţeşte, nu e mai mult pîne şi vin, fiinţa pînei şi a vinului cu totul piare, singur chipul pînei şi a vinului rămîne, supt carele iaste trupul şi sîngele lui Hs. Drept aceeaia, cu credinţa aceasta apropiîndu-ne de sfînta cuminecătură, cu toată evlavia să mărim pre Dumnezeu, carele vine să se sălăşluiască întru noi. Cu adîncă smerenie şi cu plină credinţă să zicem : „Crez, Doamne, şi mărturisesc că tu eşti Hs., Fiiul lui Dumnezeu celui viu, carele ai venit în lume să mîntueşti pre cei păcătoşi. Crez că ce iau

iaște cu adevărat însuși prea curat trupul tău, și însuși prea cinstit singele tău. Crez, Doamne, ajută necredinței mele". A doao, lipsește să ne apropiem la sfînta cuminecătură cu frică. Oamenii cei proști avînd ceva treabă cu împăratul și neștiind cu ce felu de cînte se cade să se poarte înaintea împăratului, se uită și iau aminte cum se poartă curtenii lui,

101 ca dela dînșii să învețe cum au de a se purta și ei. Noi sîntem, fraților, proștii acei rău învățați, cit nu știm cum să ne purtăm cu împăratul ceriurilor, cum să-i dăm cîntea, carea i se cuvine; pentru aceeaia se învățăm dela sfîntii ingeri, carii se cutremură de Dumnezeu; dela serafimi, carii sfiindu-se de puterea mării lui Dumnezeu, își acopere fețele cu aripile sale, și cîntă cîntare de biruință: „Sfînt, sfînt, sfînt e Domnul Savaóth, plin e ceriul și pămîntul de mărirea sa, osanna întru cei din înălțime, bine e cuvîntat cel ce vine întru numele Domnului". Această frică și slujbă va aduce ca mai virtos să ne curățim cunoștința, carea e de lipsă la această mincare de viață. I se poronci lui Móisi să-și deslege încălțămîntea picioarelor și apoi să îndrăznească a se apropia la rug, unde era Domnul. Ca să însemneze cu cită curățenie se cade se fie omul cînd vorbește cu Dumnezeu întru rugăciunile sale. Iară Apostolilor nu le fu destul a se desculța, ci fu de lipsă / încă să li se spele picioarele, și acelea să se lase să le spele tocma Domnul Hs., ca să arate că, pentru ca să priimești sfînta cuminecătură, e de lipsă osebită curățire. Deci, cînd te cumineci, să nu cumva să aibi vrun păcat, de care să nu te fi pocăit, și să nu fi luat deslegare dela duhovnic, ba nici o parte a inimii tale să nu ții lipită cătră lume, toată grijea cea lumească să o lapezi dela tine. Ce vom zice acum de aceia carii, înainte de a pune jos minia ce o au asupra acelora ce i-au scîrbit, înainte de a vorbi cu ei, ținînd încă în sin văpaia miniei sale, cutează a se apropia la sfînta cuminecătură, carea e taină de pace. Themistóclis și Aristídis era întră sine vrăjmași, îi făcură Athinenii soli pentru o pricină. Deci, se cădea acești doi să se păciuiască, și să se unească întră sine, pentru ca să săvîrșească solia cu folosul cetății sale. Pentru aceeaia zise Aristidis cătră Themistoclis: „Să lăsăm vrajba noastră, aici, la hotar, și iară, de vei vrea, cînd ne vom întoarce, o vom lua". Așa au și făcut: lăsară vrajba lor în hotar, pliniră pricina cetății sale cu pace, și iară, cînd s-au întors, luară vrajba. Așa fac unii creștini, ce sînt învrăjbiți întră sine. Cînd vine vremea ca să se cuminece, părăsesc vrajba, o lasă la ușa besericii, luîndu-și ertăciune. Și cînd vor să iasă din beserică, de acolo, dela ușă, unde au lăsat vrajba sa, o iau iară, și sînt ca și mainainte vrăjmași. Apoi, aceasta e gătire de a lua sfînta cuminecătură?

Cea mai pre urmă și mai mare gătire e dragostea cătră Dumnezeu; Domnul nostru Is. Hs., atîta ne-au iubit pre noi, cit nu numai vru a pătimi și a muri pentru noi, ci vru ca pururea să fie cu noi, și pre sine se dă noao mincare. Și pentru ce întru atîta ne-au iubit pre noi Dumnezeu? Au nu ca și noi să-l iubim pre el? Deci, cînd vei să te cumineci, iubite creștine, măcar că ți-ai curățit păcatele, întru sfînta ispovedanie, prin înfrîngerea inimii și prin tare făgăduință că vei, de aci înainte, să te părăsești 102 de păcate, totuși, / acum iarăși, socotind mare mărirea lui Dumnezeu

și nemărginita lui bunătate, căiaște-te de păcatele tale, și din toată inima iubind pre prea bunul Dumnezeu, din tot sufletul să-ți pară rău că pre un Dumnezeu așa bun, așa vrednic de toată dragostea, de toată cinstea, tu, cu păcatele tale, l-ai scirbit, l-ai batjocorit; și pune de isnóv făgăduință că mai gata vei fi, de aci înainte, a muri de cît asupra lui Dumnezeu a păcătui. Fiți cu mare dorire ca să vă împărtășiți trupului și singelui lui Hs. Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați. / ...

PREDICHE / SAU ÎNVĂȚĂTURI / LA TOATE DUMINECILE / ȘI SĂRBĂTORILE ANULUI. / CULESE DE PETRU MAIOR DE DICIO SÎN-MĂRTIN, PAROH SAS-RĂGHINULUI ȘI PROTOPOP GURGHUIULUI, ÎN ARDEAL, PRE CUM / ȘI LA ÎNĂLȚATUL CRĂESCULOCUMTENENȚIALE CONSILIUM AL UN / GARIEI CRĂESC CĂRȚILOR REVIZOR. / PARTEA III. / CAREA CUPRINDE PREDICHELE SĂRBĂTORILOR PRESTE TOT ANUL. / LA BUDA. / ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSITĂȚII UNGUREȘTI DIN PEȘTA. / 1811 /...

21

PREDICA V

LA 21 DE ZILE ALE LUI NOEMBRIE
„MARIIA ȘEZÎND LÎNGĂ PICIOARELE LUI IS., ASCULTA
CUVÎNTUL LUI“. LUCA, CAP 10, STIH 11

22 Măcarcă Dumnezeu, prin nemărginita sa ființă, pretutindenea iaste și în tot locul și pentru aceaia ori unde putem face / detornica noastră slujbă lui Dumnezeu, totuși, vru Dumnezeu ca să fie unele locuri alese, unde adunîndu-se credincioșii împreună să se închine și se dea slujba ce se cade lui Dumnezeu. Acestea locuri alese sînt besericile. Întru acestea fiind Hs. nu numai cu dumnezeiasca sa nemărginire, ci și cu trupul și cu omenirea față, pre cum Mariia, șezînd lîngă picioarele lui Is., asculta cuvîntul lui, așa creștinii își aduc slujbele lui Dumnezeu stînd înaintea feții lui Hs., carele supt forma pînei și a vinului e tănuît pre sfîntul prestol, ascultă cuvîntul lui și mărîre înalță lui Dumnezeu. Drept aceaia, sărbîndu-se astăzi Întrarea în beserică a Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu pururea Fecioarei Mariei, pentru beserică voiu cuvînta. Și voiu arăta întîiu, că mare pagubă iaste a necinsti beserică. A doao, voiu învăța cum se cade să ne purtăm în beserică. Luați aminte !

Nu iaste îndoială cum că cumplită fără de lege e aceaia carea un împărat, însuși cu mîna sa, vrea să o izbîndească și se o pedepsească. Noi nicăiri nu cetim, Dumnezeu nici înainte de a se întrupa, nici după ce s-au întrupat, să fi bătut pre cei răi cu mîna sa, fără atunci cînd îi văzu că cu necuviință se poartă în beserică. Prin înger bātu pre eghypteni. Prin înger au bătut tabăra asirîianilor. Însuși pre Irod carele poftea și cu dumnezeiască cinste a se cinsti, drept, Dumnezeu îl bātu, dară prin mîna unui înger. Numai atunci, cînd iaste a pedepsi pre cei ce necinstesc locurile cele sfînte, vedem că Hs., măcar că e prea milostiv și plin de blîndețe, ajunge însuși cu mîna sa a bate. Că întrînd odată Hs., în beserică, precum scrie *Ioann Evanghelistul*, cap 2, și aflînd acolo că fac oamenii negoțitorii și schimbă bani în beserică, însuși cu mîna sa, făcînd biciu de ștreanguri, pre toți i-au scos din beserică, răsîpi banii

schimbătorilor și mesele le-au răsturnat. Mare păcat, dară, o mare fără de lege iaste a necinști beserica. Nice nu rămîne necertat păcatul acesta,

23 ba cele mai multe / certări, după învățătura Sfîntului Ioann Gură de Aur, ce sînt pre lume, mai vîrtos pentru necinstea ce fac oamenii sfîntelor beserici, le trimite Dumnezeu. De aci sînt războaiele cele necurmte, de aci cutremurul, de aci boalele cele grele : „De aci sînt răsturnate toate, zice lăudatul Sfînt, de aci prăpădite toate, pentru că în vremea aceeaia, cînd trebuia să îmblînzim pre Dumnezeu, mai vîrtos întăritîndu-l, eșim“. Așa, în loc de a îmblînzii pre Dumnezeu, în beserică, pentru păcatele ce le-am făcut afară, noi cu purtarea noastră cea fără cuviință, mai vîrtos îl întărităm asupra noastră. Că ce fac unii creștini în beserică ? Nu mai cu cuviință stau în beserică, de cît de ar fi la o priveliște sau în cafenea. Preotul strigă dela oltariu : „Să stăm bine, să stăm cu frică, să luom aminte“. Iară ei, unii, povestesc întră sine de negoțitorile sale, de întîmplările răsămirei și de toate altele, afară de cele ce sînt ale sufletului ; ba, mai ales muerile, se și clevetesc și se rid una pre alta, în beserică ; unii dormitează, alții cu trupul sînt în beserică, iară cu gîndul zboară la trebile casei, la țarină, la negoțitorie. Ce se zic apoi de aceia tineri și tinere carii până și în beserică, unde și ingerii cu frică și cu cutremur privesc mărirea jertvei ce se săvîrșește în sfîntul oltariu, și în beserică, zisei, nu se sfiesc cu ochiu de necurăție a căuta întră sine, a-și spurca inima și mintea cu necurate gînduri. Auziți certarea carea o amenințează Dumnezeu pentru necinștirea besericii : „Pus-au urăciunile lor în casa, în carea s-au chemat numele mieu, preste ia, ca să o spurce pre ia. Pentru aceeaia, iată, zilele vin, zice Domnul. Și voi surpa din cetățile lui Iuda și din răsămintele Ierusalimului glasul celor ce se veselesc și glasul celor ce se bucură, glasul mirelui și a miresei, că spre pustiire va fi tot pămîntul“. *Ieremie*, cap 7.

Fraților ! beserica e casa lui Dumnezeu, pre cum însuși Dumnezeu,

24 la 2 *Paralipoménon*, cap 7, stih 12, zice : „Am ales casa aceasta, / să fie mie casă“. Singur acest nume a besericii, că iaste casa lui Dumnezeu, îndestul ne deșteaptă cum că cu cea mai mare cuviință, cucerire și evlavie, se cade să ne purtăm în beserică. Că, dacă în curtea împăratului celui pămîntesc, nu fără luare aminte și fără sfiială umblăm, cu cît mai vîrtos în casa lui Dumnezeu, în curtea împăratului împăraților, se cade să fim cu frică și cu umilință. Beserica iaste casă de rugăciune. Că, măcară în tot locul Dumnezeu ascultă rugăciunea credincioșilor săi, totuși, în beserică osebit se mărturisește că va asculta rugăciunile noastre : „Ochii miei vor fi deschiși și urechile mele ascultătoare spre rugăciunea locului acestuia“, 2 *Paralipomenon*, cap 7, stih 15 ; și, de vreme ce Hs. făgăduiaște, la *Matheiu*, cap 18, st. 19 : „că, de vor fi doi întrun înțeles pre pămînt, de tot lucrul ce vor cere, va fi lor dela Tatăl cel din ceriuri“, ce nu putem noi nădăjdui prin rugăciunea cea din beserică, unde nu doi, ci tot poporul iaste întrun înțeles adunat și împreună se roagă lui Dumnezeu ? Numai cît, noi să fim cu cuceriia ce se cuvine în beserică ; deci, cînd intrăm în beserică, fraților, să ne închipuim ca cînd am merge să ne arătăm înaintea scaunului mării lui Dumnezeu, cu sfiială și cu bună cuviință să pășim, să ne închinăm

cu adîncă smerenie. pînă la pămînt; apoi palma mînei ceii drepte pre cea stingă cruciși să o ținem; să ascultăm sfînta lyturghie și cele lalte cu frică și cu cutremur, dese suspinuri din inimă să înălțăm cătră mult înduratul Dumnezeu; ranele păcatelor noastre, slăbiciunile noastre, neputințele noastre să i le arătăm; pentru toate relele făcute, ca să ni le iarte, cu inimă înfrîntă și smerită să ne rugăm; dar biruitoriu și ajutoriu, ca de aici înainte, de tot păcatul și de prilejul păcatului să ne putem feri, să cerem. Pentru toate să mulțemim. Întru acesta chip purtîndu-ne, de am intrat în beserică corbi negri, porumbi nevinovați vom eși. Amin./...

„LA 24 DE ZILE A LUI IUNIE MUIAREA TA, ELISĂVET,
VA NAȘTE ȚIE FIIU ȘI VEI PUNE NUMELE LUI, IOANN.“ LUCA,
CAP. 1, STIH. 12

Pentru căsătorie

Curata căsătornică însoțire a preotului Zahariia și a muerii sale. Elisăvet, mă dojenește să cuvîntez despre căsătorie, astăzi, cînd sărbăm Nașterea Înainte mergătoriului și Botezătoriului Ioann, cea de Arhanghelul Gavriil, cu aceste cuvinte mainainte lui Zahariia, vestită: „Muiarea ta, Elisavet, va naște ție fiiu și vei pune numele lui, Ioann“. Bine știți, creștinilor, că Dumnezeu, atunci cînd vru să facă pre om, făcu întîiu trupul lui din pămînt, după aceaia îi suflă în față suflare de viață și-i dede suflet: „au suflat în fața lui suflare de viață și s-au făcut omul în suflet viu“, *Facere*, cap 2, stih 7. Toema așa să vă închi-puiți că au lucrat Dumnezeu și cu căsătoria. Căsătoria întru început o fece Dumnezeu, nu se poate tăgădui, și însuși cu mîna să o fece. „Ce au împreunat Dumnezeu, omul să nu despartă“, *Matheiu*, cap 19, stih 6. Dară ce? Întîiu nu făcu Dumnezeu alta, ca să zicem așa, fără un trup mort lăsînd căsătoria în statul său cel firesc, pînă atuncia, cînd veni fiiul lui Dumnezeu pre pămînt. Atuncia el însufleți trupul acesta cu duh dumnezăesc, înălțînd căsătoria la treapta tainei. Deci, intră căsătoria celor de demult și intră căsătoria creștinilor, acea osebire iaste, carea iaste întră Adam, cînd era el numai trup de pămînt, și / întră Adam, după ce se fece el om însuflețit. Și întrun stat și intru altul fu făptura lui Dumnezeu, ci, în statul cel din tîiu era el un lucru de pămînt, fără intru al doilea fu o icoană vie a făcătoriului său. Au nu are, dară, drept Apostolul a poronci credincioșilor ca să-și cinstească căsătoria lor? „Cinstită e căsătoria întru toate“, *Cătră evrei*, cap 13, stih 4. Cu adevărat. Singur aceaia rămîne ca să vă învăț, în ce chip trăbue să cinstiți căsătoria cea creștinească. Și voiui să vă arăt că aceasta, în toate cite se țin de dînsa, e vrednică de cinste, adecă, în toate cite sînt înainte de

cununie, în toate cîte sînt împreună cu cununia, în toate cîte urmează după cununie: „în toate“. Luați aminte.

Întîiu, căsătoria e vrednică de cinste în cele ce sînt înainte de cununie, pentru că la cununie trăbue cei ce se căsătoresc să meargă cu cuget sfînt și prin mijlociri înțelepte. Întreabă pre o fată, pentru ce dorește așa tare să se mărite? Îți va răspunde: pentru ca să se facă cinstită înaintea lumii, pentru ca să scape de supt mîna mîne-sa, pentru ca să se facă stăpînă. Acestea nu sînt îndemnuri care să se cuvină sfințeniei unei taine, pecum e căsătoria. Pentru aceaia cugetul unei tinăre creștină și a unui tinăr creștin nu se cade să fie așa apus, cînd vor să se căsătorească. Ci, cugetul lor trăbue să fie acela, cum că pentru aceaia se căsătoresc, ca să se pună întrun stat, întru carele să le fie mai lesne a se spăsi, precum pentru mulți iaste statul căsătoriei; și pentru aceaia să se căsătorească, ca, cu fiii carii se vor naște din trînșii să se înmulțască fiii cei ascultători a sfintei beserici și moștenitorii raiului. Ci, mulți sînt, carii numai pentru pofta cea dobitocească vreau să se căsătorească. Aceștea asemenea sînt dobitoacelor celor fără de minte. Ba unii, prin dragostele cele spurcate, lungă vreme mai nainte în inimile lor îmbuibate, pingăriți vreau a ajunge la cununie. Nu prin aceste mijlociri, iubiților tineri, se cuvine a se căsători, ci cu rugăciunea și cu ascultarea. Auziți ce zice Înțeleptul^a, la *Pilde*, cap 19, stih 14: „Casă și avere împart părinții fiilor, iară muiarea bărbatului dela Domnul se rînduiaște“. Deci, de vă rugați cîndva cu fierbințală cătră Dumnezeu, atunci cînd cugetați să vă căsătoriți tocma lipsește să vă rugați cu toată virtutea, ca întrun lucru mare ca acesta, a căruia fericire dela singur Dumnezeu atîrnă, să vă ajute. Așa de veți lucra, veți dobîndi ca și la nunta voastră să fie Hs. cu Maica Pracurată, prin darul sfinției sale, față și să vă bine cuvinte, precum fu la cea din Cana Galileii. Și aceasta, cu atîta mai virtos veți dobîndi, de veți fi, în treaba aceasta, ascultători de mai marii voștri. Că tinerii nepricepuți caută numai la față, iară bătrîni privesc la năravuri și alte lucruri bune care fac însoțirea căsătornică fericită și bine plăcută lui Dumnezeu.

Ci, de e de lipsă să fie sfinte cele ce sînt înainte de cununie, pentru ca să se cinstească căsătoria, cu cît mai virtos trăbue să fie sfinte cele ce merg împreună cu căsătoria? Mai chiar iaste lucrul acesta, de cît să aibă lipsă de dovadă. Că, destul e a lua aminte că atunci cînd vin tinerii la beserică ca să se cunune, vin ca să ia o taină sfîntă. Cîtă curăție, dară, e de lipsă la cununie! Pentru aceaia, de s-au înșelat cumva tinerii ca să facă ceva faptă urită, la olaltă, înainte de cununie, sau cu alt păcat se știu pre sine întinați, nice cum să nu se apropie la cununie înainte de a se spăla prin o adevărată ispovedanie, ca nu, în loc de a priimi o taină sfîntă, să facă, priimind cununia, o călcare de cele sfinte, cumplită. Curați se cade să veniți la cununie, că acolo Dumnezeu e de față, Dumnezeu iaste acela carele vă împreună, după cum zice la *Matheiu*, cap 19, stih 6: „Ce au împreunat Dumnezeu, omul să nu despartă“. Unii tineri întru aceaia nebulie sînt, cum că după ce

^a Este „mîndrul“ Solomon.

s-au încredințat la olaltă, lor le iaste slobod și înainte de cununie, a umbla la olaltă ca bărbatul cu muiarea, și pentru aceeaia nici nu-și mărturisesc păcatul său cînd se ispoveduesc. Vai de aceia, de nu se vor / mărturisi și de nu se vor pocăi de fapta aceasta carea nu e mai puțin păcat, de o-au făcut ei înainte de cununie, de cît ca de nu ar fi fost la olaltă încredințați nici odată.

68 Venim la a treia parte, în carea doao lucruri vă pun înainte, care fură lăsate căsătoritorilor de cei doi mari dascali ai besericii, Petru și Pavel, în carea se cuprind toate cîte se pot zice în treaba aceasta, și sint, ca căsătoritii să se cinstească unul pre altul și să se iubească. Sfîntul Petru, la *Epistolia* întîie, cap 3, stih 7, zice: „Bărbații așijderea împreună lăcuind cu muerile sale înțelepțește, ca unui vas mai slab femeesc dîndu-le cinste“. Adevărat, bărbatul e cap muerii, și pentru aceeaia trăbue să o povățuiască; însă muiarea nu e slujnică, nu e roabă bărbatului, ca să o poată el batjocori cum îi place. Nu pentru aceeaia e bărbatul cap muerii, ca cu sumeție să stăpînească pre muiare, ci, ca cu milă să poarte grije de ia. Totuși, pentru aceeaia nu se cade să urmați acelora carii lasă pre mueri să stăpînească. Că vai de casa aceeaia, unde muiarea poartă cușma și unde fusul e mai mare de cît sebiia. Aceasta iaste a răsturna rînduiala firei cea pusă de Dumnezeu carele au supus pre muiare ascultării bărbatului, ca pre un vas mai slab. Pentru aceeaia Sfîntul Ignatie, în *Epistolia cea către Antioheni*, zice că muerile creștine așa să-și cinstească bărbații, cît să nu cuteze nici a-i numi pre numele lor, după cum asemenea însmnă Sfîntul Petru, în capul mai sus lăudat, stih 6, despre Sárra, că ia chiema pre bărbatul său, Avrám, cu nume de domn: „Domn pre acela chiamîndu-l“. Cît sint departe dela o cinste ca aceasta căsătoritii aceia carii toată zioa se chiamă unul pre altul cu titule așa de necuviințate, cît nici în locurile cele de ocară, aórca, nu se aud mai rele? Ce vor învăța dela unii ca aceștea, apoi, fiii lor? Se vor învăța și ei a se măscări întră sine și apoi, cînd vor crește mari, a măscări și pre tată-său și pre mumă-sa, după graiul carele îl învățară dela ei încă cînd era prunci. /

68 Ceaia laltă însămnare, pentru ferici rea căsătoritorilor celor creștinești, e ca bărbatul și muiarea să se iubească între sine: „Bărbaților, iubiți-vă muerile voastre, precum și Hs. beserica“ zice Pavel Apostol, *Cătră Efeseni*, cap 5, stih 25. Luați aminte ce pildă mare pune Apostolul înainte creștinilor celor căsătoriti: ne pune înainte dragostea lui Hs. cea către beserică, vrînd cu aceeaia a arăta că dragostea întră căsătoriti să cade să fie sfîntă și statornică până în sfîrșit, și la bine și la rău. Unii își iubesc muiarea numai la tinerețe, cît mai pot zice ca și cel ce zise că el doao zile au avut în viața lui de mare bucurie, una cînd își luo muiare, alta cînd își pierdu muiarea, adecă cînd îi muri muiarea. Nu așa, ci până în sfîrșit lipsește să fie dragostea întră căsătoritii creștini și mai vîrtos cînd vre unuia din trînșii i se întîmplă ceva nevce, ceva neputință. „Bărbaților, iubiți-vă muerile voastre, precum și Hs. beserica“. Ferice de creștinătate, de vor urma căsătoriti a se iubi, după ce s-au cununat la olaltă, precum se iubea mainainte. Aceștea, precum fură la cununie, de Hs. blagosloviți, așa, după moarte, vor avea împreună cu Hs, a se bucura în raiu.

- 1 DOFTORIE / ÎMPOTRIVA / GĂLBEZII OILOR. / ÎN
BUDA / LA CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSI-
TĂȚII UN/GUREȘTI. 1811 *./

- 2 Felix, quem faciunt aliena pericula cautum !^a
Ovidius/

- 3 ÎNȘTIINȚARE

Cît de mare pagubă și sărăcie pricinuiăște gălbeaza, știut iaste, carea mai ales pre locurile noastre, pre mulți, de toate oile i-au lipsit, de o parte, pentru rea curgerea timpurilor, despre alta, pentru negrija păcurarilor, pentru că au păscut turma prin mlaștini, prin rîturi, prin mărăciuni și prin locuri, unde s-au vărsat apele. Carea și mie mi s-au întîmplat, în anul mai de curînd trecut, că turma, în carea au fost oile mele, toată s-au gălbezit prin negrija păcurariului. Despre aceasta jăluindu-mă la mai mulți, altă mîngăiare n-am avut, fără numai că leacul gălbezii iaste cuțitul. Drept aceaia am îmbiiat pre măcelari (misărăși sau henteși) să le cumpere și să le belească, ci aceștea numai prețul pieilor mi-l făgăduia ; eu, numai pentru prețul acela nu le-am dat, ci m-am lăsat norocului, dară au și perit 40 de capete din oile mele.

- 4 Această mare pagubă a mea înțelegîndu-o Prealuminatul și Prea-
osfințitul meu Părinte și Domn *Samuil Vulcan*, episcopul Orăzei Mari,
mi-au făcut cunoscută această doftorie, / ce s-au fost vestit în zilele
preanălțatului împăratului IOSIF II, părintelui celui adevărat al su-
pușilor săi, carea din cuvînt în cuvînt așa urmează... / ...

- 7 Despre bunătatea și folosul leacului acestuia, fiește cine poate fi
încredințat, pentru că oile mele care au fost gușate și începea a slăbi,
s-au tămăduit și acum se îngrășe. Dară, mai virtos dintra ceasta încă
poți culege folosul leacului acestuia, că păcurariul cel ce au gălbezit
8 turma, au avut 19 oi și numai una i-au rămas ; așijderea / un văr a l

* În -8° mic, de 8 pagini. Renunțăm la rețeta comunicată protopopului de către episcop și reproducem numai *Înștiințarea*, reclamă scrisă într-un stil popular foarte îngrijit. Este un mic model de limbă literară.

^a Ferice de acela pe care primejdiile altora îl fac prevăzător.

lui au avut 24 de oi, și toate au perit, pentru că n-au vrut să le lecuiască.

Această puțintică a mea experiență, pentru aceia am dorit a-o vesti, pentru că, măcar că s-au fost vestit odinioară, cum s-au zis, leacul acesta, dară nu toți îl știu, și cea mai mare parte a neamului nostru se hrănește și se îmbracă din ținerea oilor. Cu care se poate folosi fiește cine pentru că prețul nu-i iaste mare, ci, după experiența mea, de are neștine mai multe sau mai puține oi, proporția, în facerea leacului, să-o facă după numărul oilor. Scris-am în Sînt-Andraș, în 20 iunie, din anul 1811.

Ștefan Ghiind, c.m.m.^a
parohul Sînt-Andrașului,
protopopul Jirușului și assessorul
Sfîntului Consistoriu/

^a C.m.m. (lat. *cum mea manu*) înseamnă: cu mîna mea.

DISCVSSIO / DESCRIPTIONIS / VALACHORUM
 TRANSYLVANORUM / EDITAE / PATRIOTICIS PA-
 GINIS / (VATERLÄNDISCHE BLÄTTER) / NRIS.
 83.84.85 VIENNAE 1811. / AUCTORE I. G. / PESTHI-
 NI, / TYPIS MATTHIAE TRATTNER. / 1812* /^a

4 Legentem descriptionem Valachorum Transylvanorum in sic dictis Patrioticis paginis (*Vaterländische Blätter*) Nris. 83.84.85. 1811. editam in plura incidere oportet, quae et fidei historicae adversantur, et quae etiam non sine injuria adstrui possunt. Certe Gentem Hungaram ab ipso sui in has Regiones adventus tempore tam erga hic repositos, et dein in unam societatem civilem coalescentes populos, quam ad se vocatos, aut ultro venientes humanam semper, ac hospitalem existisse, meritorumque justam habuisse rationem, praeter complura alia historica documenta, innumerae fere in favorem sic dictorum *Hospitum* latae leges extra omne ponunt dubium. Frustra sane quaesieris in orbe Regnum (dummodo absit verbo invidia) quod Hungariam hac laude superet. Quantum vero asserta propositae descriptionis tum historiae, tum humanae naturae, ac etiam scopo citatarum *Ephemeridum* in annunciatione sibi proposito consentiant, paulisper uberius expendere, et adductis in medium tam iis, quibus concinnator memoratae descriptionis suas fulcire opiniones nititur, tam quae contrarium svadent, / rationibus, idque latina lingua gratia illorum, qui fors Theutonum sermonem minus familiarem habent; rem demum totam ad iudicium a studio partium alieni lectoris, qui veritati semper amicus se colore rerum capi haud sinit, cui fabulae nihili sunt, et qui solus rem expendens penetrare studet, referre constitui.

§ 2

Asseritur in citatis Ephemeridibus caetera inter:

1. Opinionem eorum, qui Valachos a reliquiis Romanorum occasione traductarum per Aurelianum in Moesiam Legionum, et Provinciarum Romanorum in provincia remanentibus derivant, subsis-

* În—8 mic, de 47 pagini și o erată.

^a Pe exemplarul existent la BARSR, se adnotează cu creionul: *Șineai* (ca autor posibil).

tere non posse; quod etsi vero quam simillimum sit, occasione translationis hujus paucos quosdam Romanos (nam magnus eorum numerus juxta testimonium scriptorum vicissitudinis hujus esse non poterat) in propria Dacia remansisse; summe tamen improbabile sit a tam tenuibus reliquiis numerosum adeo deducere populum, et qui etiam continuis barbararum nationum Daciam ab uno termino ad alium vastantium incursibus, et quae etiam gentes e numero existentium populorum evanuerunt, populus hic solus resistere, non aliis permixtus perdurare quivisset, et qui historicis per plura secula (usque Cinnami scriptoris seculi XII tempora) qui nec eos existere meminissent penitus ignoti manere? /

5 2. Sulzerum, et Ederum origines eorum a Tracibus repetere.

3. Valachos reipsa incunabula sua sclavico cuipiam populo debere cum verisimilitudine asseri posse; quod Getae etiam et Daci tempore subjugatae per Trajanum Daciae regionem incolentes sclavicae stirpis fuerint, et naturalius, ac verosimilitudini consentaneum magis sit, Valachorum ortus a domestico ipsa in Dacia populo ducere, quam, quaerere foris antenatos eorum; quod magnae in re litteraria auctoritatis viri Schlözer, et Eder huic subscripserint sententiae.

4. Pro Sclavica Valachorum origine maxime eorum pugnare linguam; quod reperiantur quidem copiosae in ea Latinae voces, tota tamen ejus structura, et cumprimis inconsuetus apud Romanos articulorum, et verborum auxiliarium usus clare indiget majorem linguae hujus cum Slavica affinitatem; quod vix dubio locus sit, non Romanam Linguam per accedentia Sclavica vocabula corruptam esse et inde Sermone Valachorum enatum: quam Sclavicam potius Dacorum Linguam per accessionem Latinarum, et aliarum peregrinarum vocum sensim in hodiernam Valachorum coaluisse; quod ea juxta probabilem

Sulzeri calculum prout nunc in Valachia in usu est, $\frac{4}{8}$ Latinis, $\frac{3}{8}$ Sclavicis, $\frac{1}{8}$ Turcicis, Gothicis, et Graecis vocibus permixta sit. Huc etiam

6 facere Sclavicum Valachorum vestitum, quod quidem a vestibus ductum argumentum in se ipso non magnae sit firmitatis, conferre tamen / cum reliquiis ad evincendam Sclavicam Valachorum originem.

5. Quandoquidem Sclavici Valachorum ortus maximae sint probabilitatis, nominis originem etiam non incongrue a sclavorum sermone derivari — Se ipsos vocare *Rumuny*, occidentales vero Romanos ab eis dici *Romany* &.

6. Quamvis Valachi priscorum Getarum, et Dacorum posterii sint; (de Transylvanis Valachis intelligendo) non omnes tamen ab his oriri; ast a Valachis quoque successive turmatim in provinciam migrantibus; saepius consedissee eos absque Domini Terrae facultate: similem pagum a Matthia 1mo Rege deletum fuisse, uti autographae Litterae de an. 1487 perhibent.

7. Valachos in Transylvania pertinere ad toleratas nationes, vi itaque Transylvanae Constitutionis nulla eis Civitatis jura compe-

tere. Valachos talibus juribus nunquam gavisos fuisse. Nobiles, aut liberas eorum familias illis adnumerari nationibus, in quarum terris et fundis degunt.

8. Valachos dudum gravi oppressos iugo ejus esse indolis, quam servitus indelebiter simili populo inurit. Sapientes aevi recentioris constitutiones sero non nisi ad optatum perventuras scopum, ut has servitutis notas deleant. Eos esse astutos, simulantes, fraudulentos, imagine summae simplicitatis omnem scire arripere occasionem alium deludendi, cumprimis vero ingentem eorum esse /pigrítiam, hanc
- 7 etiam per frequentes in Graeca Ecclesia usitatos festos dies ali. Etsi vero frequentia haec festa ad minorem numerum jam reducta forent; supersticiosos nihilominus Valachos haud quis persvaserit his diebus laborari posse.

9. Cum propensione ad pigrítiam conjungi aliam quoque ad furta, et latrocinia, quibus Valachi nimium quantum dediti essent &./...

23

§ 8

Iam videamus *maximam* etiam idiomatis Valachici cum lingua Sclavorum, quam Ederus commemorat affinitatem: Illyrii non habent articulos definitos, sed dum rem determinare volunt, utuntur more Latinorum pronomine demonstrativo *ovi, ova, ovo*, hic, haec, hoc. Valachi e contra sicut Itali, et Galli gaudent articulis: *il, lu* (de cis Danubianis cumprimis loquendo, nam hi eodem prognati sanguine fratres trans Danubianorum sunt) *le, a*, loco *la* Italici, pronomen autem demonstrativum hic, haec apud Valachos effertur per *questu, questa*, a latinis *iste, ista*./

- 24 Illyrii genera habent tria: masculinum, faemininum, et neutrum; Valachi sicut Itali, et Galli non habent nisi masculinum, et faemininum.

Illyrii casus habent septem in numero singulari, in plurali octo. Valachi non nisi sex casus admittunt in numero singulari, totidemque in plurali.

Apud Illyrios nomina varie declinantur, apud Valachos, sicut apud Italos, et Gallos tam in singulari, quam plurali numero similes sunt casus suis nominativis, nec distinguuntur inter se quam varia articulorum declinatione, aut aliis quibusdam voculis a latinis praepositionibus efformatis.

Apud Illyrios comparativus gradus formatur a positivo generis faeminini mutato *a* in *ii*, apud Valachos similis est positivo, nisi quod praeponatur *mai*, hoc est, magis, quod Itali exprimunt per *più*, Galli per *plus*, v.g. *vechiu, mai vechiu*, senex, senior. Ital. *vechio, più vecchio*. Gall. *vieil, plus vieil*. Apud Illyrios conjugationes sunt tres, quarum prima desinit in *am*, ut *imam*, habeo, 2da in *em*, ut *orem*, oro, 3tia in *im*, ut *vidim*, video. Apud Valachos autem sunt quatuor, quae sicut apud Italos, et Latinos ex infinitivo dignoscuntur. Nam 1mae infinitivus desinit in *are*, ut *aru, arare*. 2dae in *ere* longum, ut *vedu*,

25 *vedere*, video, videre. Ital. *vedo*, *vedere*. 3^{tae} in *ere* breve ut *stringu*, *stringere*,/ stringo, stringere; 4^{tae} in *ire* ut *audu*, *audire*, audio audire^a.

En affinitatem! qua Eder, et caeteri fidi ejus imitatores tantis, totque suis lectoribus fucum fecere. Unde eum, qui his, aliisque adjunctis, quibus lingvarum affinitates inniti solent, rite *perpensis* nondum suam mutare posset *opinionem*, merito censeas sponte clausisse oculos, ne lucem videat./...

34

§ 12.

Ad 7um Duas assertum hoc complectitur partes 1mo Transylvanos Valachos ad toleratas nationes actu pertinere, nec vi Transylvanae Constitutionis ulla eis competere Jura Civitatis. 2do Valachos nunquam similibus juribus in Transylvania usos fuisse.

35 Iam vero utrumque falsum, et non nisi ad concitandum odium Legum Transylvanarum/assertum est, et asseri potest, quod e sequentibus ut spero clare patebit.

Jus Civitatis Transylvaniae collocat Eder in parte potestatis legislativae, seu jure communibus provinciae Comitii legatos adhibendi^b. Etsi vero haec determinatio juri publico Civitatum repugnet, quod ea nulla *Imperantes* inter, et *parentes* cives fiat distinctio; *Indigena* seu *civis* sensu Juris publici fiat qui Civitatibus, Oppidis, Pagis semet incorporat, stabilis Imperantis subditus efficitur, onera publica, et Munia pro ratione sui Status, et conditionis fert. Ad evitandas nihilominus quaslibet exceptiones, et ego ei insistere constitui. „*Toleratus* in Transylvania est ille, qui jus civitatis, et accessum ad honores Principatus publicos non habet, sed gratia solum tolerari praesumitur“¹.

Sciendum autem est Valachos Transylvanos, quorum numerum ipsae citatae Ephemerides in 950 000 collocant, reliquarum vero simul sumtarum Nationum in 750 000, partim esse Nobiles, eosque non exiguo numero, quod vel e Registro proximae Insurrectionis manifestum est; partim vero *libertinae*, vel civicae, partim *colonialis* conditionis, partim denique ad limitaneas legiones esse conscriptos./

36 Iam vero Inclyti SS. et OO. M. hujus Principatus de An. 1791 ad August. Principem hoc in negotio Diaetaliter facta Relatione extra omnem ponunt dubitationem: Nobilem origine Valachum cum Nobili Hungaro una eademque praerogativa nobilitari gaudere, in Comitatus pariter, et sedibus Siculicalibus Libertinum Valachum una eademque exemptione cum Libertino Siculo haberi, colonos denique Valachos eodem tractari modo, quo coloni reliquarum Nationum, (reperiuntur namque et Hungari, et Siculi, et Saxones natione coloni) ita demum de iis sentiendum venire, qui inter Saxones sunt. Accedit quod Valachi

^a *Illyricae Linguae Praecepta*. Coloczae 1807. *Elementa Linguae Daco-Romanae*. Vindobonae 1780.

^b *Not. 15. in Libel. Suppl. Valach.*

¹ *Benkő Transylv. Part. 1 pagina 472.*

Nobiles, et civicae conditionis ad congregationes Circulorum, et Comitatum in quibus Deputati ad Comitata eligi solent, vocentur, et in similibus electionibus suis etiam concurrant votis, coloni vero reliquarum etiam Nationum ab hac potestatis legislativae parte exclusi habeantur. Iisdem utuntur legibus, iisdem Jurisdictionibus, iisdem *juridicis Remediis*.

Anno 1744 art. 6 haec de Valachis clare expressa habentur: „ad Ecclesiasticos solum (unitos), et nobilitari praerogativa gaudentes, quorum conditio est, quae reliquorum patriae civium“. *Compil. constit. Part. 1. tit. 1. art. 9*“. Az Oláh Papok is hoztak ollyan alkamatlanságot bé, hogy némelly Nemes *Alyánkfainak*, kik közülök ugyazon a' *Sectan* 37 vannak, vagy magokon, vagy Jobbágyokon/ törvénytelen büntetéseket tselekesznek!

Atque hos homines, quos SS. et OO. ^a iisdem respective gaudere juribus, quibus reliqui Status utuntur, declarant, quorum conditionem lex eandem esse dicit, quae reliquorum patriae civium idque ita, ut clare intelligatur aequalem hanc conditionem non cum An. 1744. inchoasse, sed jam prius perstitisse, quos longe antiquior adhuc lex *fratres* appellat, toleratos non nisi aliorum degere in fundis, seu capacitate possidendorum jurium *possessionariorum* destitui, et *precarios inquilinos* nominare? quis non videt id non nisi cum violatione legum, gravique populi hujus injuria fieri?/...

43

§ 6.

Ad 8vum A legibus, quibus homines reguntur, formari eorum mores 44 indubium est./ liberali imperio intrepidos: humanos, ac probos reddi cives, tyrannide vero mores corrumpi, ac innumera gigni mala, quae tamen haereditaria fieri credere, et insanabilia, indignus sapiente error, ac praejudicium est. Subsecuturam aetatem succrescentibus arbusculis similem reor, quae soluta e deprimente pondere sua elasticitate naturalem recuperant formam. Infaustum concinnatoris Ephemeridum omen ad consolationem humani generis destitui veritate abunde ostendunt etiam diuturno Turcico jugo oppressis parentibus prognati Valachi si feliciore sidere meliorem nanciscantur educationem, ac institutionem, ut sileam de iis quos in Transylvania natos in variis scientiarum, et artium Institutis insignes quotidie facere videmus progressus. Noscimus ex hac ipsa gente illustres milites, celebres medicos, Theologos, Juristas, et Philosophos, idoneos mercatores, et artifices.

Sed etiam vitia, quae hic Valachis objiciuntur, sibimet ipsis opposita, proin ficta, falsaque sunt. Quis enim sagacitatem, et prudentiam in arripienda qualibet alium deludendi occasione apud sume pigrum invenit? Omnia generica vitia, quae genti cuipiam, aut etiam singulari personae objiciuntur, injusta sunt, quia generica vitia non existunt, vaga vocabulorum significatione jam absque mensura, et

^a SS. et OO. Inseamnă *status et ordines* (lat.).

fixis limitibus ea extendendo, jam restringendo pariter injusti fimus. Transylvani Valachi portant fideliter onera publica, magnam anni
 45 partem (de colonis loquendo)/impendunt *robotis dominalibus*, militant strenue, sustentant numerosas familias, nullum eorum in terris incultum, plerumque zea mai consitos videas agros, genere quippe frumenti plurimos poscente labores. Nulla apud eos frequentior querela, quam sufficientibus se destitui agris, se plus etiam laborare velle dummodo pluribus provideantur terris, iniquum itaque meo quidem iudicio est, hos de inertia accusare, apud quos nullus voluntatis defectus, verum institutionis incipia est, qua fieri posset ut exiguus ager magno cum faenore colatur¹. Psychologiae etiam nullam habuisse A. D. rationem nemo est, qui non videat. Quod vero Valachorum pigritiam per superstitionem festorum observationem A. D. asserat ali, id etiam ex integro fidem haud meretur; constat namque quotidiana experientia Valachos aegre Dominicis diebus a laboribus contineri, taceo minora alia festa urgentioribus cumprimis agrestibus laboribus, ut eorum sacerdotes quotidie fere ad civiles Magistratus recurrendum habeant, quo Parochiani eorum ad observanda festa vi civili adigantur.

§ 17.

Ad 9num Quotidiana experientia luculentissimum praebeh docu-
 46 mentum ad injuriosam/vitii hujus exprobrationem refellendam; omnis veri, aequique amans viator (ipse magnam Transylvaniae partem praeterlabente autumno peragravi) fateri debet, vel hac, qua vivimus aetate medios inter Valachos, inter alpes, et saltuum angustias majorem reperiri securitatem, quam nonnullis cultioribus in regionibus, primariis in urbibus, earum vicis, ac obseratis domiciliis. Montosas, nemorosasque regiones et Turciae cumprimis limites faventem latrociniiis praebere occasionem verum est; sed hocce vitium Valachis prae caeteris esse congenitum turpe figmentum. — Altum silet A. D. in sua descriptione de rara Valachorum in servandis promissis fidelitate, et hospitalitate, licet generica vitia admittat; ut nullus amplius dubio locus esse possit, totam illam descriptionem taciti cujuspian odii ac contemptus, cui aliquis ignorantiam etiam addere posset, esse factum; quale odium non obscure prodidit Eder vel per solam calumniosam imaginem (vignette) in fronte notarum suarum in *Libellum supplicem Valachorum* expressam quae multis refellere putidum sit. — Nonnullius interea auctoritatis existimo hic fore exteri cujuspian scriptoris testimonium, qui in suo de Moldavia, et Valachia libro pag. 213. haec refert : „On peu dire de deux nations, qu’elles ne sont portées ni au vol, ni à l’assassinat, elles observent même l’hospitalité avec une sorte de satisfaction“. (par M. C. qui a séjourné dans ces provinces). An quaeso
 47 exiguum illum Genti huic invidendum/putemus honorem, qui ex origine

¹ *Észrevetelek*, N. 8.

Romana in eos manat? ast eum in invidiam incidere vix crediderim. Certe virtutes, et praeclara Majorum facta haereditate nequaquam acquiri constat; neque etiam genti cuiquam ita propria, ut cum iis nasci putetur. Aut potius imbecillitatem hominum incusemus, qua fieri consuevit, ut quae in aliis detestantur, ea sibi propria ad insaniam deperiant, vel certe nunquam eorum excusatione vacuum relinquunt locum.

Non sine summo salutis publicae incremento usu venire apud Gentem Hungaram experimur, ut sublato variarum Gentium Regnum inhabitantium discrimine, variae quidem nationes communi tamen felicitatis fructu, et eodem patriae amore dudum unitae vivant, unus sit omnium animus, unum communis boni studium. Felices homines, felices respublicas! si intolerantiae religionariae, et civilis furore penitus edomito, qui ad minus eandem nanciscuntur patriam, iisdem reguntur legibus, concordi Spiritu, et eodem communis salutis desiderio animentur; quo fiet, ut et respublica unitis omnium civium in eodem fine animis fortior, et civium singulorum junctis veluti manibus sibi subvenientium felicitas major sit.^a

^a Începînd cu pagina următoare se face tr aducerea integrală a fragmentelor reproduse.

- 1 DISCUȚIA DESCRIERII ROMÂNILOR TRANSILVĂ-
NENI EDITATĂ ÎN VATERLÄNDISCHE BLÄTTER
(PAGINI PATRIOTICE), ÎN NR. 83, 84, 85. LA VIE-
NA. 1811. AUTOR I. G. LA PESTA, CU LITERILE LUI
MATTHIAS TRATTNER. 1812

- 3 Cel care citește descrierea românilor transilvăneni. în așa zisele
Pagini Patriotice (*Vaterländische Blätter*), nr. 83, 84, 85, editată (pu-
blicată) în 1811, trebuie să dea peste mai multe (afirmații) care se opun
pe de o parte crezământului istoric, iar pe de alta nu pot să fie înjghebate
(de către autor), fără să nu comporte insultă. De bună seamă că neamul
unguresc, chiar de pe vremea sosirii sale în aceste regiuni, s-a arătat
totdeauna uman și primitiv atât față de neamurile pe care le-a găsit
aici și cu care a format după aceea o asociație civilă (lat. *societas civilis*,
adică *stat*, *pe bază de alianță*), cât și față de cei pe care chemându-i la
sine (e vorba de coloniștii de origine germană, chemați de regii maghiari)
sau au venit ei, de bună voie, și că a ținut o dreaptă socoteală a meritelor
(unui neam sau altuia), în afara mai multor documente istorice, se do-
vedește fără nici o tăgadă, de aproape nenumăratele legi date în fa-
voarea așa-zisilor *oaspeți* (lat. *hospites*). Căci zadarnic ai încerca să gă-
sești în întreaga lume o țară (lat. *regnum*) (numai ca Invidia să se țină
departe de vorba spusă de mine), care să întreacă Ungaria în această
laudă. M-am hotărât să relatez (cititorului), în ce măsură aserțiunile
propusei descrieri concordă, fie cu istoria, fie cu natura umană, ba chiar
și cu scopul pe care și l-au fixat în *Anunt* (lat. *annunciatio*) citatele
Efemeride, să le cîntăresc puținel mai abundent, și aducînd în dezba-
tere atât rațiunile pe care se sprijină alcătuitorul pomenitei descrieri,
cînd își susține părerile sale, cât și pe cele care te îndeamnă la o cărare
opusă, / să fac această lucrare în limba latină, în grația celor care în-
4 timpător sînt mai puțin familiarizați cu limba teutonilor (germanilor);
(iar întreaga decizie o las la judecata cititorului, străin de rîvna parti-
zanală (lat. *studium partium*, adică *părtinire datorată orbirii pasiunii
politice naționaliste*), cititor care permanent prieten al adevărului, nu
îngăduie să fie înșelat de culoarea lucrurilor, în fața căruia fabulele
(lat. *fabulae*, „născocirile”) n-au nici un preț, și care se străduiește să
pătrundă problemele cîntărindu-le el singur^a.

^a Această scurtă prefață este un model de limbă latină corectă, elegantă, iar gîndurile
sînt elevate. Retorica impecabilă mimează calmul absolut necesar istoricului. Acest Toma

Paragraful 2

SE FACE ASERȚIUNEA, ÎN CITATELE EFEMERIDE,
PRINTRE ALTELE, CĂ :^b

- 1 Nu poate rămâne în picioare opinia acelor care descind pe români din resturile (rămășițele) romanilor (lat. *reliquiae Romanorum*), cu ocazia legiunilor trecute de Aurelian în Moesia și din romanii din provincie (regiune) care au rămas pe loc (lat. *in provincia Dacia*); lucru care (rămânerea în Dacia), deși este foarte verosimil, cu ocazia acestui transfer de populație, puțini romani au rămas în Dacia propriu-zisă (căci un mare număr dintre ei, după mărturia istoricilor, nu putea să accepte această schimbare (de condiție—soartă, să rămână sub barbari), ar fi foarte puțin probabil să rezulte un popor atât de numeros din niște rămășițe atât de mici, dacă tinem seama de continuele năvăliri ale popoarelor barbare care pustiau Dacia de la un hotar la celălalt, și de faptul că chiar aceste neamuri (barbare) au dispărut din numărul popoarelor existente, ar fi improbabil ca numai acest popor să persiste, să fi putut dura neamestecat cu celelalte și să fi rămas ca totul necunoscut istoricilor, timp de mai multe secole (până pe vremea lui Cinnamus, istoric din secolul al XII-lea), istorici care nici nu au menționat că ei (românii) există./
- 5

2 Sulzer și Eder le revendică originile de la traci.

3 Se poate afirma cu verosimilitudine, prin situația însăși (lat. *reipsa*), că românii își datorează leagănul lor (originea) vreunui popor (neam) slav, fiindcă geții chiar, și dacii care locuiau regiunea, pe vremea Daciei subjugate de Traian, au fost de stirpe slavă, și este mai natural, și concordă mai mult cu verosimilul, ca românii să-și tragă originea de la vreun popor de acasă, din Dacia însăși, decît să caute în afară pe cei care s-au născut înaintea lor (strămoșii), fiindcă niște bărbați de mare autoritate, în probleme de cultură, Schlözer și Eder, au subscris acestei păreri.

4 Pentru originea slavonă a românilor, în cel mai înalt grad luptă (depune mărturie) limba lor, fiindcă, chiar dacă se găsesc numeroase cuvinte latinești, totuși, întreaga ei structură (sintaxă), și în primul rînd folosirea articolelor și a verbelor auxiliare neobișnuite la romani, invocă, în mod limpede o mai mare afinitate (înrudire) a acestei limbi

Costin a fost cineva! Dar cine?

„Petru Maior menționează undeva (*Ist. p. Inc.*, p. 203), pe un Toma Costin, de la care aștepta opere istorice, adăugînd „că și pînă acum iscusite lucruri în partea românilor au dat la lumină“. Și aiurea Maior pomeneste, cu o deosebită considerație și dragoste, pe acest „român tînăr, Toma Costin, nobil de Gavra“, care era doctor în filosofie și s-au făcut cunoscut printr-o lucrare polemică, în care se răspîngeau invinuirile aduse românilor de statisticianul ungar Martin Schwartner. Broșura fu redactată în ungurește fără nume de autor, și apărut la Pesta în 1812“ (Iorga, în *op. cit.*, p. 264). Atît știa Iorga, la 1900, despre Toma Costin, care se profila ca un profund gînditor politic din epocă.

În continuare Toma Costin rezumă cele afirmate de Martin Schwartner în *Vaterländische Blätter*, opinii pe care le combate în extrasele prezentate de noi (paragrafele 8, 13, 16 și 17)

^a În original : *indigilet*, cuvînt agreat de P. Maior și transpus în română de el, prin falsă etimologie (lat. *digitus* „deget“), în expresia : *arată cu degetul* — „este clar“. Nu socolesc lucrarea străină de consiliile sau viza lui P. Maior.

cu limba slavonă, ceea ce de-abia lasă loc la îndoială, că nu limba romană (lat. *Romana lingua*) ar fi fost coruptă de vocabule slave care s-au insinuat în ea și apoi să se fi născut limba română, ci mai de grabă limba slavă a dacilor, prin pătrunderea unor cuvinte latinești și a altor cuvinte străine a format pe nesimțite limba română actuală, fiind că, după calculul probabil al lui Sulzer, după cum limba română se vorbește acum în Valahia (Țara Românească), este amestecată în proporție de 4/8 cuvinte latinești, 3/8 slavone, 1/8 turcești, gotice și grecești. Tot aci revine și (argumentul scos din) îmbrăcămintea românilor, fiindcă argumentul scos din îmbrăcămintă (port). în sine însuși nu cuprinde vreo mare pondere și se împreună cu celelalte / argumente, ca să probeze originea slavonă a românilor.

6 5 Dat fiind că originea slavonă a românilor este de cea mai mare probabilitate, chiar și originea numelui nu este incongruu să fie derivată de la vorbirea slavilor ... Ei înșiși se chiamă rumâni (original : *Rumuny*, după germană), iar romanii occidentali (lat. *occidentales romani*, adică : *apusenii de origine romanică*) sînt denumiți de ei (de români), *romani* (original : *Romany*), etc.

6 Cu toate că românii sînt urmașii geților și ai dacilor (se înțelege despre românii din Transilvania), totuși, nu toți se trag din aceștia (geți, daci), ci chiar și din românii care au migrat în provincie (Transilvania), cu grămada, treptat, și că ei s-au așezat mai adesea fără permisiunea proprietarului (lat. *dominus terrae*) : un astiel de sat a fost spart de către regele Matei I, după cum se cuprinde în scrisori din anul 1487.

7 Românii, în Transilvania, fac parte din neamurile tolerate (*nationes toleratae*). așa că prin puterea (virtutea) constituției transilvănene nici un drept de cetățenie nu se acordă (cu condiția lor de tolerați). Românii nu s-au bucurat niciodată de astfel de drepturi. Nobilii sau familiile libere (neiobagi) se numără (socotesc) că fac parte dintre acele națiuni (unguri, sași, secui, nn.), pe teritoriul cărora își petrec viața (domiliciază).

7 8 Românii apăsați deja de un jug greu au căpătat acea fire pe care sclavia (lat. *servitus*) o înfierează indelebil (în sufletul) unui astfel de popor. Înțelepții vremurilor mai noi și constituțiile tirzii vor ajunge la scopul dorit, să șteargă aceste pete ale sclaviei. Ei (românii) sînt violenți, prefăcuți, frauduloși, știu să prindă orice prilej de a-l înșela pe un altul, sub aparența celei mai mari simplități (curățenii morale, nn.), însă, în primul rînd / mare este trîndăvia lor, pe care o alimentează chiar și prin frecvența zilelor de sărbătoare obișnuite în Biserica Grecească (ortodoxă)^a. Dar, chiar dacă frecvența (marele număr) zilelor de sărbătoare s-ar reduce acum la un mai mic număr, nimeni n-ar putea convinge nicicum pe superstițioșii români că în acele zile se poate lucra.

^a Vezi repetatele dispoziții imperiale asupra limitării și reducerii zilelor de sărbători legale, excesive în calendarul ortodox. De fapt autorul prctivnic românilor se plînge de calendarul superstițios românesc care era o formă de opoziție la exploatare.

9 Cu înclinarea spre trindăvie se împreună chiar și cea spre furtişaguri (*sancta simplicitas* ! Românul sărac nu fură *niciodată* de la un sărac, ci de la bogați, de la proprietari, n.n.), și spre tilhărie, în care românii prea mult ...

Acum să vedem acea *cea mai mare* înrudire a idiomului românesc cu limba slavilor, înrudire pomenită de Eder : illyrii (slavii, nn.) nu au articole hotărîte, ci, cînd vor să determine un lucru, se folosesc, după obiceiul latinilor, de pronumele demonstrativ *ovi, ova, ovo*, hic, haec, hoc (acesta, aceasta, acesta, nn.). Românii, dimpotrivă, ca italienii și gallii (francezii) dispun de articole : *il, lu* (despre cisdanubieni în primul rînd vorbind, căci aceștia, născuți din același sînge, sînt frații transdanubienilor), *le, a*, în loc de *la*, italian ; însă, pronumele demonstrativ hic, haec, la români se redă prin *questu, questa*, la latini *iste, ista*.

Ilirii au trei genuri : masculin, feminin și neutru ; românii, ca și italienii și francezii, nu au decît masculin și feminin. /

Ilirii au șapte cazuri, la numărul singular, la plural opt. Românii nu dispun decît de șase cazuri, la numărul singular, și tot atîtea la plural.

La iliri numele se declină în chip diferit, la români, ca și la italieni și la francezi, atît la singular, cît și la plural, cazurile sînt asemănătoare cu nominativele lor și nu se deosebesc între ele prin declinarea articolelor diferită, sau prin alte cîteva cuvînte formate de la prepoziții latinești.

La iliri gradul comparativ se formează de la pozitivul genului feminin mutînd *a* în *ii*, la români este asemenea cu pozitivul, fără numai că se pune înainte un *mai*, adică *magis* (lat.), pe care italienii îl redau prin *più*, francezii prin *plus*, de ex. : *vechiu, mai vechiu*, senex, senior. Ital. *vechio, più vecchio* ; francez. *vieil, plus vieil*. La iliri conjugările sînt trei, dintre care prima se termină cu *am*, ca *imam*, habeo, a doua, în *em*, ca *orem*, oro, a treia în *im*, ca *vidim*, video. La români însă sînt patru, care se recunosc de la infinitiv, ca la italieni și la latini. Căci infinitivul primei conjugări se termină în *are*, ca *aru, arare*, a secunde, în *ere* lung, ca *vedu, vedere*, video, videre, ital. *vedo, vedere*, al terței, în *ere* scurt, ca *stringu, stringere*, / *stringo, stringere* ; al cvartei, în *ire*, ca *audu, audire*, audio, audire.

25

Iată afinitatea (înrudirea) ! cu care Eder și ceilalți credincioși imitatori au dat în ochii atîtor cititori ai lor, și în atîtea rînduri, ca cu un praf. Din care pricină, pe bun drept s-ar putea socoti că de bună voia sa a închis ochii, ca să nu vadă lumina^b, acela care, cîntărind cum se cuvine (lat. *rite*) acestea și adăugîndu-le și pe celelalte, pe care se sprijină de obicei înrudirile dintre limbi, nu ar fi în măsură să-și poată schimba opinia.

^a De aici începe respingerea punctelor de vedere expuse de M. Schwartner și rezumat deasupra de T. Costin.

^b Expresie proverbială îndrăgită de P. Maior, care va fi furnizat autorului poate chiar și textul comentariului gramatical, identic cu propria sa teorie, publicată ulterior.

La a șaptea, se cuprind două aserțiuni: *primo*, că românii transilvăneni participă în fapt la națiunile tolerate și că în virtutea constituției transilvănene nu au nici un drept de cetățenie, și *secundo*, că românii din Transilvania nu s-au folosit niciodată de astfel de drepturi.

35 Acum, și una și alta sînt false, și nu s-au făcut aceste declarații decît ca să stîrnească ură împotriva legilor / transilvane (*Constituția Principatului transilvan*), ceea ce se va lămuri, cum sper, din următoarele.

Dreptul de cetățenie în Transilvania îl stabilește Eder puterii legislative sau de drept adunărilor generale ale provinciei (*communia provinciae comitia*), de a alege delegați, deși această hotărîre (lat. *determinatio*) se împotrivesc dreptului public al statelor, fiind că ea (hotărîrea) nu face nici o distincție între *stăpînitori și supuși*; *indigen* sau *celălăean*, în sensul dreptului public ar fi cine se încorporează pe sine în cetăți, orașe, sate, se face supus stabil al stăpînitorului, poartă poveri publice și funcții în raport cu starea (lat. *status*) și condiția sa. Ca să se evite, totuși, orice excepții, am hotărît să insist și eu asupra ei. „*Tolerat în Transilvania este acela care nu are drept de cetățenie și acces la onorurile (funcțiile) publice ale principatului, ci se presumă că este tolerat numai prin bunăvoință (lat. gratia)*“.

Trebuie însă să se știe că românii transilvăneni, al căror număr înseși citatele *Efemeride* îl stabilesc la 950 000, iar al restului neamurilor luate împreună, la 750 000, sînt în parte nobili, și nu puțini la număr, ceea ce este evident, fie și din registrul de curînd întîmplatei insurecții, parte însă, de condiție liberă (lat. *libertina*) sau cetățenească (lat. *civica*), parte colonială (lat. *colonialis*, adică *șerbi, iobagi*), în fine, parte sînt recrutați pentru regimentele grănicerești. /

36 Acum ... pun în afară de orice îndoială că: un nobil de origine românească se bucură de una și aceeași prerogativă nobilitară, în comitate de asemenea, și în scaunele secuiești, un român de condiție liberă (lat. *libertinus*) se bucură de una și aceeași scutire, ca și un secu liber, în fine că colonii (iobagii) români sînt tratați în același chip cu colonii restului națiunilor (căci se află coloni unguri și secui și de neam săsec), și tot astfel trebuie gîndit și despre cei care sînt între sași (așezați). S-a întîmplat ca românii nobili și cei de condiție civică (liberi) să fie chemați la adunările cercurilor și comitatelor, în care se obișnuiește să fie aleși deputați în comiții (adunări), și în astfel de alegeri, să alerge cu voturile (dorințele, revendicările) lor, însă colonii restului națiunilor se socotesc excluși de la această parte a puterii legislative. Se folosese (românii nobili și cei liberi) de aceleași legi, de aceleași jurisdicții, de aceleași remedii *juridice*.

Articolul șase, din anul 1744, conține asupra românilor, clar, expres, acestea: „numai la fețele bisericești (uniți) și la cei care se bucură de prerogativa nobilitară, a căror condiție (stare socială) este ca a restului cetățenilor patriei“. *Constituții compilate*, Partea I, titl. 1, art. 9“. Și popii valahi au introdus astfel de procedură neprielnică, să impună

- 37 pedepse nelegale unor frați / nobili din aceeași sectă, sau lor înșiși, sau iobagilor“.

Ba, mai mult, pe aceiași oameni, pe care staturile și ordinele îi declară că se bucură respectiv de aceleași drepturi cu restul cetățenilor (eclesiaști și nobili) a căror condiție legea spune că este aceeași cu a restului cetățenilor patriei, și aceasta astfel, însă, să se înțeleagă, că această condiție egală a început nu cu anul 1744, ci rămăsese încă de mai înainte, (oameni) pe care o lege cu mult mai veche îi denumește frați (lat. *fratres*), iar tolerați numai dacă locuiesc pe moșiile altora, să-i privezi de drepturile posesionare prin capacitatea posesorilor și să-i denumești incivilini precari (lat. *inquilini precarii*, eufemism pentru : *vagabonzi cu domiciliul nestabil, n.n.*), cine nu vede că aceasta nu se poateface fără violarea legilor și o gravă insultă a acestui popor (românesc) ? .../...

- 44 La a opta, că, datorită legilor, după care sînt stăpîniți oamenii, se formează obiceiurile lor, este neîndoielnic / că, sub o stăpînire liberală, cetățenii se fac întreprizi (capabili de inițiative personale), umani (lat. *humani*, adică : *cu bune sentimente reciproce*) și probi, iar în regim tiranic moravurile se corup și se nasc nenumărate rele, care, totuși, să crezi că devin ereditare și de nevindecă, este o eroare nedemnă de un înțelept, ba chiar o prejudecată. Generația următoare o socotesc asemănătoare cu arborii cărora le cresc lăstari de dedesubt, care scăpați de greutatea ce îi apăsă (trunchiul uscat, nn.), își recapătă forma naturală datorită propriei elasticități. Sinistra urare (*omen*, lat.) prin care îmbărbătează specia umană (că anume nu este posibilă corijarea viciilor umane, ca fiind ereditare, nn.) autorul din *Efemeride*, că este lipsită de adevăr o arată din plin chiar românii, descendenți din părinți oprimați de o îndelungată subjugare turcească (în capul turcilor spargem noi toate oalele, ca și cînd numai ei au fost cu musca pe turban, în trecutul opresat al poporului nostru. Vorba ceea : turcul plătește oalele sparte ! n. ed.), numai dacă ar avea parte de o educație (*educatio* „cultură“, nn.) mai bună, sub o zodie mai norocoasă, ca să tac despre cei născuți în Transilvania, pe care îi vedem făcînd zi de zi însemnate progrese, în diferite institute de arte și științe. Cunoaștem tocmai din acest neam (românesc) militari iluștri, medici celebri, teologi, juriști și filozofi, negustori pricepuți și artiști.^a

Însă, chiar și viciile care se aruncă în obrazul românilor, le sînt lor înșiși opuse, prin urmare plătuite și atribuite în fals. Căci, cine poate afla la unul foarte trîndav, sagacitate și înțelepciune de a prinde orice ocazie ca să înșele pe altul ? Toate viciile generice, care se obiectează (aruncă în față) vreunui neam sau vreunei persoane singure, sînt nedrepte, fiind că nu există vicii generice și devenim la fel de nedrepti dacă ne servim de o semnificație vagă a cuvintelor, lipsită de măsură

^a Iarăși mîna lui P. Maior.

45 și cînd o extindem (semnificația, sensul, nn.) dincolo de hotarele fixate, sau cînd o restrîngem. Românii transilvăneni poartă cu credință sarcinile publice, cea mai mare parte a anului (vorbesc de iobagi) / și-o consacără *robotei domnești*, sînt soldați strașnici, susțin familii numeroase, nu lasă nici un petec de pămînt necultivat, cel mai adesea poți vedea ogoare semănate cu porumb, o specie de cereală care pretinde foarte multă muncă. Nici o plîngere nu este mai deasă la ei decît că sînt lipsiți de ogoare suficient de întinse, ei vor să muncească mai mult, numai să se poată ocupa de mai multe pămînturi, așa că, cel puțin, după judecata mea, este nedrept să-i acuzi de inerție (trîndăvie) pe niște oameni, la care nu găsești vreo deficiență în voință, ci lipsă de învățătură prin care s-ar putea face ca un ogor strîmt să fie cultivat cu mare dobîndă (cîștig). Nu este nimeni care să nu vadă că A.D. nu a ținut deloc seama de psihologie. Ce, însă, afirmă A.D., că lenevia românilor s-ar hrăni din păzirea superstițioasă a zilelor de sărbătoare (religioase), nici aceasta nu merită deloc credință (din partea cititorului). Este lucru dovedit de experiența de fiecare zi, că românii cu greu pot fi opriți de la muncă, în zilele de duminică, ca să nu mai vorbesc de alte sărbători mai mici, mai ales în perioadele în care se îngrămădesc lucrările pe ogoare, încît preoții lor aproape în fiecare zi recurg la autorități, ca membrii parohiei lor să fie împinși cu forța publică să respecte sărbătorile.

Paragraful 17

46 La a noua, experiența cotidiană oferă cea mai evidentă dovadă pentru respingerea reproșului injurios / al acestui viciu (pe care l-ar avea românii, nn.): orice călător iubitor de adevăr și de dreptate (eu însumi am străbătut o mare parte din Transilvania, în toamna care s-a scurs) trebuie să mărturisească, fie chiar în această epocă, în care trăim, că între români, între munți înalți și la strîmtori de trecători (chei, lat. *saltus*) se găsește o mai mare securitate (a persoanei și bunurilor, nn.) decît în unele regiuni mai civilizate, în orașe de frunte (sau cetăți, adică *state*; este ambiguitate intenționată sau are în vedere burgul nemțesc și copia lui ungurească?), și în satele lor (cetăților civilizate), ba chiar și în locuințele zăvorite. Este adevărat că zonele muntoase și cu păduri (dumbrăvi), și în primul rînd vecinătatea cu Turcia oferă prilej care favorizează tilhăriile. Însă, că acest viciu ar fi congenital românilor, înaintea celor de alte neamuri, este o ficțiune rușinoasă (pentru autor). Adînc tace A.D., în descrierea sa, asupra rarei bune credințe a românilor în păstrarea promisiunilor și asupra ospitalității lor, chiar dacă le-ar trece printre viciile generice (sarcasm, nn.); așa că nu mai rămîne nici un loc de îndoială că întreagă acea descriere s-a făcut din vreo ură acoperită (*mulă*, lat. *tacitus*), ba și din dispreț, la care s-ar putea adăuga o oarecare ignoranță; aceasta ură nu într-ascuns și-a dat-o la iveală Eder, fie și prin acea singură imagine (*vignette*) calomnioasă tipărită în fruntea notelor sale, împotriva *Plîngerii: Supplex libellus Valachorum*, care ar mirosi urît dacă aș respinge-o cu multe dovezi. — Socotesc, într-altele,

că pentru orice istoric străin va avea oarecare trecere dovada, care în cartea sa despre Moldova și Valahia (Țara Românească), la pag. 213, cuprinde acestea : On peut dire de deux nations, qu'elles ne sont portées ni au vol, ni à l'assassinat, elles observent même l'hospitalité, avec une sorte de satisfaction." (par M.C. qui a séjourné dans ces provinces)^a. Te întreb, cititorule, oare să socotim că merită să fie invidiată / acestui neam (românesc) acea mică cinste, care se strecoară în ființa lor, din originea romană ? Dar, de abia așa fi putut crede că această cinste ar putea naște invidie. Fără îndoială, virtuțile și faptele slăvite ale strămoșilor, este constatat că nu se pot dobîndi nici cum prin ereditate (moștenire), și nici nu sînt atît de proprii vreunui neam oarecare, încît să se poată socoti că se naște cu ele. Sau, mai de grabă, să acuzăm slăbiciunea firii oamenilor, prin care se ajunge, în mod obișnuit, ca cele pe care le resping, cînd le văd la alții, să le iubească nebunește de mult dacă le sînt proprii lor. Constatăm, din experiență, că la neamul unguresc intră în uz, nu fără cea mai mare sporire a salvării publice, ca ștergînd cu totul discriminarea dintre diferitele neamuri care locuiesc în regat, neamuri diferite, e drept, dar unite deja prin roadele fericirii generale și prin aceeași dragoste de patrie, să aibă toți un singur gînd, o singură străduință pentru binele general. Fericite oameni ! fericite state ! dacă îmblinzindu-se pînă în străfunduri demența (lat. *furor*) intoleranței religioase (dintre diferitele rituri creștine : catolicism, calvinism, luteranism, ortodoxism, etc.) și cetățenești, oameni care locuiesc în aceeași patrie, se conduc după aceleași legi, ar fi animați de același suflu de concordie și de aceeași dorință de salvare generală ; prin aceasta s-ar face ca și statul să fie mai puternic unindu-se mințile tuturor cetățenilor spre același scop, și fericirea cetățenilor, în particular, împreunîndu-și mîinile, ca cei care-și dau ajutor reciproc, să fie mai mare.^b

^a Se poate spune despre cele „două națiuni“ că nu au plecare nici spre furt, nici spre asasinat ; ele observă (respectă) chiar și ospitalitatea, cu un fel de satisfacție" (De către M.C. care a zăbovit în aceste provincii).

^b Această lucrare este unul din cele mai substanțiale eseuri politice scrise de un român, la începutul secolului XVIII. Se distinge prin virtuți majore: probitate științifică mult deasupra contingențelor pasionale (naționalism, fanatism, etc.) ; cultură superioară de enciclopedist, în perfectă posesie a teoriei politice post-iluministe, de răsturnare a stăpînirilor tiranice ; o tentă blîndă de umanitate și înțelegere față de cusururile inerente, înțelegere de care dau dovadă în special personalitățile de excepție ale popoarelor asuprite ; intransigență față de lipsurile de caracter ; adîncă seriozitate și autocontrol permanent. La un asemenea nivel, în epocă, se situează S. Clain, decedat de cinci ani, Șincai, dar atenuat în elanul său polemic, de cavaler al unui neam aservit, I. Budai-Deleanu, în primul rînd, dar nu recunosc stilul său și nici fulgurația genială a vervei și sarcasmul său, P. Maior, mai puțin cazuist, și liniștit, în pragul bătrîneții, și alți citiva. Cine să fie oare autorul de fapt ? Cred că Petru Maior a inspirat direct lucrarea, dar meritul principal nu-i revine. Lucrarea merită citită „din scoarță în scoarță“, pentru că învățămintele ei nu s-au perimat nici astăzi. Penultimul cuvînt din text este *major*. Întîmplare sau trimitere discretă la (Petru) *Maior* ?

ISTORIA / PENTRU / ÎNCEPUTUL ROMÂNILOR ÎN
DACHIA. / ÎNTOCMITĂ / DE / PETRU MAIOR DE
DICIO-SÎNMĂRTIN, / PROTOPOP, ȘI LA ÎNALȚĂTUL
CRĂESCU CONSILIUM LOCUMTENENȚIALE / AL
UNGARIEI / CRĂESC A CĂRȚILOR REVIZOR. / LA
BUDA. / ÎN CRĂIASCA TYPOGRAFIE A UNIVERSI-
TĂȚII UNGUREȘTI DIN PEȘTA. / 1812 / *

Cu advoc iaste a nu grăi adevărul...

CUVÎNT ÎNAINTE

Zburdare așa nedumerită în mulți din cei streini scriitori iaste de a vomî cu condeiul asupra românilor, strănepoților romanilor celor vechi, orice le șepțește lor duhul acela, carele mai demult spre aceea îi întărita pre varvari, ca pre romani sau ca pre domnii lor să-i urască sau lor ca prea vitejilor biruitori a toată lumea să le pismuiască, cît și

* În -4°, de 2 foi și 348 pagini. Lucrarea a fost reeditată în anul 1834: *ISTORIA pentru ÎNCEPUTUL ROMÂNILOR ÎN DACHIA. Întocmită de Petru Maior de Dicio-Sînmărtin, protopop, și la înălțat crăescul consilium locumtenențiale al Ungariei, crăesc al cărților revisor. La Buda, în crăiasca tipografie la anul 1812 tipărită. Iar acum pretipărită prin Iordachi de Mălinescu, secretariul Arhivei Statului a Prințipatului Moldovei; cu adaugerea Dialogului și a Disputațiilor urmate în limba latinească asupra acestei Istorie, și tălmăcile românește prin D. Damascîn Bojincă, iuriconsultul Prințipatului Moldaviei. Historia de origine Valachorum. În Buda cu tipariul crăeștei tipografiei a Universității ungurești, 1834.*

Ediția este însoțită de o *Precuvîntare la adoa ediție* și nu cuprinde nimic în plus față de ediția originală.

Textul *Istoriei* precedat de *Cuvînt înainte* se întinde pe paginile 1—232. Este urmat de *DISERTAȚIE pentru începutul linbei românești* (p. 232—249) și *DISERTAȚIE pentru literatura cea veche a românilor* (p. 249—262). Se adaugă *DIALOGU pentru începutul linbei românești*. Întră nepotu și unchiu (p. 262—282), urmat de *Tabla de materii a tuturor lucrărilor menționate* (p. 283—289) și de o *Errată* (p. 290). Urmează *DISPUTAȚIILE asupra Istoriei pentru începutul românilor în Dachia, urmate între autorul ei Petru Maior etc. și între refensentul C. Improtivnicul Istoriei. Tălmăcile de pe latinie pe române prin Damascîn Bojincă, iuriconsultul Prințipatului Moldaviei. Precum și în mărita crăime a Ungariei j. advocat. În Buda, cu tipariul crăeștii Typografiei a Universității ungurești. 1834.* Pe verso paginei de titlu se află două citate din Ovidius traduse în românește. Urmează o *Înaintecuvîntare* care aparține neîndoios lui D. Bojincă, apoi textul celor trei lucrări polemice ale lui Petru Maior, adică: *ANIMADVERSII. Împotriva refensiei Istoriei pentru începutul românilor în Dachia* (p. 5—28), *REFLECSII. Asupra responsului dumisale refensentului din Viena la Animadversiile asupra refensiei Istoriei pentru începutul românilor în Dachia. În Peșta cu tipariul lui Ioan Toma Tratner, 1815* (p. 29—50) și *Privirea refensiei asupra Anticriticeii românești dată (refensia) în Gazeta Literară din Viena, N. 7 februarie 1816. În Buda cu tipariul C. Universității ungurești — 1816.* Un motto din Horatius este tradus în metru original de Bojincă. Lucrarea se întinde pe paginile 51—63 și este urmată pe ultima pagină de o errată.

O a treia ediție: *D'in Scrierile lui Petru Maioru, edate de Societatea literaria „Petru Maioru“ a junimeii romane studiöse d'in Budapes't'a... Vol. I. Budapes't'a s' Gher'l'a 1883.*

Ultima ediție: Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Ed. Albatros, col. Lyceum, București, 1970.

cînd fără de nici o dovadă iscodesc céva, sau și minciuni apriate spun asupra românilor, încă socotesc că lumea toată e detoare să creadă nălu-
cirilor lor, ba, de o bucată de vreme, precum măgariu pre măgariu scar-
pină^a, așa unii de la alții împrumutînd defăimările, fără de nici o cer-
care al adevărului, de iznóv le dau la stampă și cu cît românii mai adînc
tac, nemica răspunzînd nedreptilor defăimători, cu atîta ei mai vîrtos
se împulpă pre români a-i micșora și cu volnicie a-i batjocori.

Cugetul meu iaste nu întregă istoria românilor a o țese, fără cele
ce mai vîrtos se țin de începutul / lor în Dachia, din vechii scriptori,
pentru aceea a le însemna, ca văzînd românii din ce viță strălucită sînt
prăsiți, toți să se îndemne strămoșilor săi întru omenie și în buna-cuviință
a le urma, adecă, cătră împăratul lor al Austriei să fie cu credință, cătră
patria sa cu cucerie, cătră domnii locurilor cu ascultare, cătră tot de-
aproapele cu dragoste, și pre sine întru toate puterile sufletului cu ne-
voință să se deplinească, cît, precum de la buna maică, firea, au împăr-
tășit talant bun, așa toți să se facă cetățeni patriei folositori.

Aceaia încă îmi caută să mărturisesc, că dobîndind eu foarte scurtă
vreme spre întocmirea *Istoriei* aceștia, cît nici a o scrie a doao oară
curat nu m-au suferit încungiurările stărei mele, nu pot să mă lingusec
mie, că doară nici o greșeală nu s-au vîrit aici; ba nici rîndul tuturor
lucrurilor, pentru aceeași cauză nu l-am putut ținea, ci care unde mi-au
venit aminte, acolo l-am însemnat. Pentru aceeaia oricarele de bine voi-
toriu cetitoriu, de va face, până cînd ni se va da timp pre îndelete toate
a le proceti, acea bunătate cu mine, ca să-mi arete vro sminteală ce o
va afla în istoria aceasta, cu mulțemitoare inimă sînt gata a o îndrepta. /

1

CAP INTIU

PENTRU DESCĂLECAREA ÎN DACHIA

§ 1

Răboaiele care le-au avut romanii cu dachii înainte de Traian

Dachii, încă din zilele lui Iúlius Chésar, atîta era grei împărăției
romanilor cu cele dese ale lor răsbateri și prăzi ce făcea în Thrachia, în
Illiric și întru alte învecinate țări ale împărăției romanilor, cît Iulius
Chesar, capul romanilor, după uciderea lui Pompeiu, protivnicului său,
și după stingerea pompeianelor rămășițe întornîndu-se la Roma, cu
grea oaste, cum scrie Svetónius în *Viața lui Iulius Chesar*, se gătea să-i
înfrîngă și să-i contenească^b. De care primejdie întîmplata a lui Iulius
Chesar fără de vreme ucidere prin romani făcută îi scăpă pre dachii. /

^a Nu este un proverb românesc, ci traducerea proverbului latinesc : *Asinus asinum
fricat*, cu aplicare particulară la istoricii sași Eder și Sulzer și la istoricul german Engel.

^b Literile minuscule introduc notele editorului, cifrele arabe, notele autorului, P. Maior,
puse de el, în subsolul paginii. Notele aferente la fragmentele reproduse de noi
le-am anexat la sfîrșitul textului *Istoriei și Disertațiilor*, p. 926—944, păstrînd marginale

- 2 Pre Avgust, următorul lui Iulie Chesar întru împărăția romanilor, carele toate găteniile spre a mișca războiu asupra acélorăși dachi le făcuse, cum ne lăsă scris Appianus Alexandrineanul, în cartea cea *despre Războale Illiricești*, pleaga, adecă rănirea carea o au căpătat la cetatea Setóvia, în bătaia cea asupra dălmătelor^a, îl rătrase de a purcede cu oastea romană asupra dachilor și-l întoarse la Roma.¹

Însă M. Statilius Táurus, pre carele, întorcându-se Avgust la Roma, îl lăsase maimare preste oastea romană, pre dachi carii trecuse Dunărea în părțile împărăției romanilor a prăda, după datina lor, îi bătu și îi strîmtori a se întoarce preste Dunăre înapoi. Atunci întîiu, cum scrie Dio Cássius, în cartea 18 a *Istoriei romană*, cap. 22, fură duși robi dintră dachi la Roma, pre carii îi feceră să se lupte în teatru cu svecii².

- Iară M. Crassus, cel de Avgust rînduit preste țeara grecească și preste Machidonia povățuitoriu, după cum, *acolóși*, cap. 23 și 26, scrie Dio Cassius, străbătînd însăși în Dachia până la cetatea Ghénucua, 3 foarte crunt bătu pre dachi³.

Fosta-au și alte bătăi întră romani și întră dachi, că dachii nicecum nu se înfrîna a trece preste Dunăre în ținuturile împărăției romanilor și a prăda. Ci, pre urmă, în zilele lui Domițian, împăratului romanilor, virtos rușinat fu romanilor războiul ce îl avură cu dachii. Că întîiu trimițînd Domițian asupra dachilor pre Appius Sabinus, după aceeaia pre Cornélius Fúscus cu oștile romane, amîndoi aceștea cu acele mari oști romane fură de dachi uciși, cum scrie Evtropie, la cartea a 7, în *Domițian*⁴.

De aceste grele întîmplări invitat împăratul Domițian se mărgini ca însuși, cu capul să meargă asupra dachilor carii atunci avea craiu pre cumplitul Dechevál, bărbat foarte iscusit în măiestria războiului și priceput. Deci, mergînd Domițian cu oastea romană până în Misia, în loc de a purta căștiga războiului, acolo se dede spre deprinsele sale desfățaciuni, și războiul îl încredință lui Iuliánus. Acesta foarte bine purtînd lucrul războiului, cum scrie Dio Cassius, la cartea 67, cap. 11, se lovi cu protivnicii la Tape, unde mare număr dintră dachi dumică. Acoló Vezinas carele era al doile după Decheval, văzînd că nicecum nu poate să scape viu cu fuga, se făcu mort întră ceialaltî căzuți, și apói, noaptea au fugit. Iară Decheval temîndu-se ca să nu dea romanii asupra cetății lui cei crăești, demîndă, adecă porunci, oamenilor săi, ca se tae arborii ce era aproape de cetate, și trupinele să le învească cu arme, ca văzînd romanii și socotind că sînt ostași, să se sparie și să se întoarcă înapoi, precum se și întîmplă². Și așa Iulianus nemica nu dobîndi. Iară

- 4 Domițian carele se dusesse / în Pannonia, ca să izbîndească asupra marco-

pagina ediției originale (1812). Le-am tradus și anexat textului latinesc. Menționăm că în original sînt, fie în grecește, fie în latinește. Toate cele grecești sînt traduse de autor în latinește sau au fost transcrise de el din edițiile bilingve greco-latine pe care le-a folosit. Le-am tradus în întregime folosindu-ne de originalul grecesc, atunci cînd sînt traduse în latinește. Trimiterea se ia de la pagina ediției 1812, notată în textul nostru marginal-stînga și păstrată și la traducerea notelor în românește.

^a Substantivele masculine latinești de declinare I, Maicr le redă în română prin aceeași declinare, atît la singular, cit și la plural (cf. *poetă* — *poete*).

manilor, căci nu-i dăduse ajutoriu asupra dachilor, învins de marcomani și fugărit, curînd petrecu soli la Decheval și îl îmbîe cu pace, carea mai nainte nu o dată cercîndu-o Decheval, nu vruse să i o dea ! În urma căroră trimițînd Decheval pre fratele său împreună cu alții la Domițian, se fece pace întră el și întră Domițian, cu carea Decheval dobîndi bani mulți și de tot feliul de meșteri, și în pace și în răsboiu folositori, și dajde pre tot anul de la romani, și așa Domițian cu nemăsurat preț cumpărînd pacea de la Decheval, cum mărturisește Dio Cassius, în cartea 67, cap. 7, se înturnă la Roma¹ și romanii cu grea rușine a lor și cu scăpetul vistieriei împărătești, în tot anul plătea păituita, adecă tocmita, dare lui Decheval, până cînd fu înălțat la scaunul împărăției Traian.

§ 2

Răsboiul cel dintîiu a lui Traian asupra Dachilor

Traian, cum apucă schiptru împărăției romanilor a mină, vîzînd cum vistieria cea împărătească cu darea dajdei cea pre tot anul pătuită cu Decheval, craiul dachilor, se deșartă, despre altă parte privind că dachii își îmulțesc oastea și de ce de ce se mai sălbătăcesc, cugetă se înfrîngă sumeția dachilor și să scape pre romani de rușinata pătuire ce făcuse mișelul Domițian cu Decheval. De unde porni cu oaste asupra dachilor / cu carii multe bătăi avînd, din ostașii romani încă așa mulți cădea și se pleguia de armele protivnicilor dachi, cît neavînd acum cu ce mai lega plegile ostașilor romani, însuși împăratul Traian, după iubirea sa de oameni, cu carea era cătră soldații săi, și-au tăiat vestmintele sale în bucăți, ca cu acele să se lege tăeturile celor pleguiți, cum se vede în *Columna lui Traian*, la numărul 32. Ba, dachii multe batjocuri și crîncene tiranii punea pre romanii aceia, pre carii îi putea prinde vii în bătae ; până și muerile lor cu făclii le ardea capul și umerii prinșilor romani, precum întru aceeași *Columnă*, la numărul 33, iaste a vedea.

Ci, pre urmă Decheval de toate părțile strîmtorat, se rugă lui Traian de pace, cu făgăduintă, că toate tocmelele la cite îl va îndătora le va împlini, carea Traian cu cîstită romanilor pătuire și nu cu de mijloc a dachilor scapăt o dede lui Decheval. În urma pătuirii sau a tocmelei aceștia, Decheval dede romanilor armele sale și mășinile cele de răsboiu, precum și meșterii carii îi căpătase de la împăratul Domițian, îi înturnă lui Traian și răspîdi, adecă răsîpi, tăriile sale cele spre apărarea țarei făcute și celelalte. Așa Traian cu izbîndă se înturnă la Roma.

Însă, nu după multă vreme, Decheval se desvăli că nu cu acela cuget au făcut legătură de pace cu romanii, pentru ca să se țină de dînsa, ci nu mai pentru ca să scape de primejdia cu carea îl impresurase romanii. De unde se și face înștiințare la Roma cum Decheval împotriva de cum era făcută pătuirea cu Traian, se căștigă de arme, cetățile le

direge, ba și pre învecinatele ghinte, adecă neamuri, le invită ca împreună cu el să se scoale asupra romanilor, și altele împotriva legăturii meșteșugeste. /

Al doilea războiu a lui Traian asupra Dachilor

Deci se mărgini Traian ca iară, însuși, cu capul său, să meargă cu oastea romană asupra dachilor și însuși să poarte războiul acesta, pentru că fiindu-i cunoscută târia și viclenele iscodiri ale dachilor și alte greotăți ale războiului celui cu dachii, nu se încumetă altuia a încredința grija războiului acestuia.

Însă, ajungînd el la țărmurii Dunărei cu oastea romană și pricepînd tehnele cele viclene care se ispitea dachii a le țese, se temu îndată a năvăli asupra lor, ci se sfătui acest războiu mai bine să-l poarte mai fără primejdie decît mai repede. De unde porni întîiu a face acel pod de pîiatră preste Dunăre, de carele toată lumea s-au minunat, cum să vede în *Columna lui Traian*, la numărul 70. Iară Traian, până se fece podul, amină, adecă zăbovi, în Misia. Săvîrșindu-se podul până la anu, purceasă Traian cu romanii asupra protivnicilor. Ci, nici Decheval nu lipsi, în tot chipul a face folositoarele gătiri. Întru acest războiu pre încetu purtat, multe prealuminate semne de priceput împărat și de viteaz ostaș dede Traian, cum serie Dio Cassius, în cartea 68, cap. 14, precum și mulți dintre romani mare strălucire cu bărbăția sa și cu suferirea primejdiilor își agonisiră¹.

7 După multe crunte bătălii și împrumutate^a pierzări, cu multă osteneală și trudă străbătu pre urmă virtutea romanelor arme până la Zarmezeghetúza, cetatea cea crăiască a lui Decheval, carea au fost la Hățeg, în Ardeal. Unde ajungînd văzu Traian trupul lui Longhin prestrălucitului povățuitoriu a unui leghion roman, pre / carele l-au fost prins Decheval, văzu, zisei, trupul lui Longhin spînzurat deasupra mîrului, adecă deasupra zidului cetatei și îngemuși el și cei ce era pre lîngă el. Pentru aceea mai cu înverșunată întăritare înverigară, adecă încungiurără, cetatea ; prînd a o bate și a pune scări la muri. Dachii cu arce și cu săgeți apăra murii, romanii răsbat și aprind cetatea. Decheval neavînd acum nici o putere, pentru ca să nu cadă viu în minile romanilor, se fermecă, adecă se otrăvi însuși pre sine ; asemenea făcură și alți mulți ai lui. Ceialalți, decît se încapă în minile romanilor, mai bucuroși fură să se omoară unul pre altul, toți ; unii, totuși fură robiți. Cuprînzînd romanii cetatea, trimiseră în toate părțile turme de ostași și asupra rămășițelor dachilor, ca cu totul să concenească și să șteargă de pre fața pămîntului sămînța dăcească. Deci, pre unde ajungea trimișii romani, ucid pre dachi, aprind lăcașurile lor, și mulți din ei robesc, pre carii, afară de toată

^a Expresia copiază pe Tacit, *Istorii*, I, 2 : „nobilitatus cladibus mutuis Dacus“.

îndoiala, romanii după datina sa i-au dus cu sine în Italia, ca să le sârbească, adică să le slujească până la moarte. Toate aceste se văd în *Columna lui Traian*, la numerii 87, 91, 92, 93, 95, 101, 104, 106, 109^a.

§ 4

Dachia cu prilejul războiului romanilor se deșertă cu totul de lăcuitori^{2 b}

Cine, fiind cunoscătoriu și simțitoriu de lucrurile omenești, va socoti mânia cea înflăcărată a romanilor asupra dachilor, pentru cele dese ale lor neodihne, încurse și prăzi, care cu sălbăticie le făcea în țările împărăției romanilor, și pentru cumplitele ucideri, care nu o dată făcuse în legchioanele romane, aórea / legchioane întregi prăpădind (§ 1), carea minie cu mult mai vîrtos învăpăe în piepturile romanilor, în timpul războiului, carele supt povața lui Traian avură cu dachii, pentru varvarele tirăanii ce făcea dachii cu romanii cei prinși în bătălie (§ 2), despre altă parte, va lua aminte la urgiia cea înveninată, carea cocea dachii în ficatul lor asupra romanilor, la carea pre urmă se adaoase frica cea mare ce avea ei de romani, văzîndu-i acum biruitori pre aceia, cătră carii atîta necredință arătase mai nainte, fără de a da nădejde de îndreptare cîndva, și pre a cărorora soții și frați prinși în războiu atîtea batjocuri și tirăanii descărcase, cine, zisei, fără prejudecare va socoti, lipsește să creadă cumcă dachii îmbulziți de cunoștința răotăților sale celor dăcești, carii au avut timp nu au așteptat să dea față cu romanii, nice nu au mai rămas nici unii în Dachia, ci, precum mulți, neputînd scăpa dinaintea romanilor, ei în de ei se omorîră (§ 3), așa aceștea cu mueri și cu prunci cu tot au fugit, precum se și văd în *Columna lui Traian*, la numărul 113 și 114, fugînd într-altă țeară cu muerile, cu pruncii și cu vitele.

Din *Columna lui Traian*, la numărul 20, se vede cum în războiul cel dintîiu a lui Traian cu dachii, dachii cei de prin ținuturile cele mai de cătră Dunăre, cît văzură că au trecut romanii încoace, preste Dunăre, fug și se trag mai înlontru, în Dachia, și romanii prădează lăsatete lor averi. Cu cît e a mai crede că în războiul acest de al doile, carele mai cu mânia îl purta romanii, dachii cei ce era cu lăcașurile sale mai cătră Dunăre nu au așteptat apropiierea romanilor cătră dînșii, ci toți au fugit și s-au tras mai înlontru, în Dachia. Și așa iaste a crede, după lucrurile omenești: de ce ajungea mai înlontru, în Dachia, întărității

^a Imaginile Columnei lui Traian sînt folosite și astăzi ca documente istorice.

^b Una din tezele de bază ale reprezentanților Școlii Aerdelene, susținută de ei pentru a demonstra puritatea originii romane a românilor. Teza nu corespunde realității, deși unele argumente par plauzibile. Mai prudent, Budai-Deleanu, acceptînd-o în principiu, nu se sfia să vorbească de influența dacă asupra limbii române. Sus-numita teză a fost respinsă cu argumente solide de către B. P. Hasdeu.

9 protivnici romani cu învingătoarele sale arme, de aceea și lăcuiitorii dachi cu muerile, / cu pruncii și cu toate ale sale care le putea duce, se mai depărta înlontru, în Dachia, de înaintea romanilor, până cînd înțelegînd de concenirea craiului lor Decheval și a tuturor armașilor lui, și cum Decheval și toți cei mai aleși dachi, decît să încapă în minile romanilor, mai bine vrură însuși a se fermeca pre sine, iară nenumărați alții pentru aceeași pricină mai voră însuși unii pre alții a se omori decît a da față cu romanii, și cum romanii pre unde ajung, aprind, ucid, robesc și că nici unul nu scapă sau de ucidere sau de robie, înțelegînd, zisei, aceste dachii și pătrunzindu-le inima, firea lucrurilor omeneshti nu mă lasă a mă îndoi cumcă toți cu mueri și cu prunci cu tot au fugit din Dachia și s-au tras la învecinații și priiatenii lor sârmate, carii și în răsboiu îi ajutasă pre dachi asupra romanilor, cum se vede în *Columna lui Traian*, la numărul 21.

Care scăpare a dachilor cu muerile și cu pruncii, și deșertarea a toată Dachia de toată vița dachilor, cu atîta mai cu îndămînă se putu împlini, că romanii, cu cît mai tare fierbea singele în ei, ca cu totul să desrădăcineze și să prăpădească vița rumpătorilor de păituire și pururea neodihniților dachi, cu atîta mai pre încetu și mai pre îndelete purtară răsboiul acesta. De unde, tocma avură timp cei rămași ai dachilor cu muerile și cu pruncii a fugi din Dachia și a lăsa Dachia de sine deșartă. Ba, celor mai mulți dintră rămașii dachi, cu atîta mai îndămînată le era scăparea de armele romanilor, că bătăliile răsboiului acestuia fură numai în Bănatul ținutului Timișoarei, în Țara Romînească, dincoace de Olt și în Ardeal până la Hațeg, unde pierdură toată puterea dachii de a se mai oști cu romanii, și cu totul fură conceniți^a.

10 Nice să nu-ți închipuești răsboiul acesta al romanilor asupra dachilor ca răsboalele cele de acum ale creștinilor din Evropa. Întru / aceste numai armașii fug de înaintea biruitorilor protivnici, iară țărenii stau pre loc, carii măcar că au a pătimi greotăți de la protivnici pentru dajdea carea o aruncă pre dînșii, ca pentru hrana protivnicilor să o plătească, totuși le rămîne și lor avere, pentru chivernisirea caselor sale. Nice nu s-au obicinuit aici biruitorii a aprinde lăcașurile țărenilor, cu mult mai puțin a vătămă persoanele lor. Ba încă, maimarii protivnicilor foarte cu mare luare aminte sînt și fac rînduiale ca să se înfrîneze soldații, și toți țărenii să fie fără vătămăre întru toate ale sale. Ci, se

^a Pentru demonstrarea vechimei poporului român, dar mai ales pentru a sublinia originea lui ilustră, contestată de adversarii continuității și formării poporului român în spațiul carpato-dunărean, Petru Maior, la fel cu Samuil Micu și cu Gheorghe Șincai, încearcă să demonstreze originea noastră pur romanică. De aceea exagerează atunci cînd vorbește de lipsa de omenie pe care dacii au arătat-o față de romani și mai ales față de prizonierii romani, încercînd să justifice retragerea dacilor spre răsărit pentru a scăpa de pedeapsă și de stăpînirea romană, și în general să susțină exterminarea lor de pe teritoriul cucerit de romani. Sînt numeroase dovezi ca dacii n-au fost stîrpiți de romani: inscripții, în care se menționează existența dacilor pe teritoriul Daciei, ca provincie romană; faptul că în armata romană întîlnim unități formate numai din daci, ne demonstrează suficient că după cucerirea Daciei populația băștinașă nu a fost exterminată. De altfel chiar scene de pe *Columna lui Traian* ne arată revenirea dacilor la gospodăriile lor, după terminarea războiului.

cade să vă nălucați războiul acesta al romanilor asupra dachilor, ca și cînd o oaste de turci plini de minie ajung la nîscari sate creștinești, asupra cărora e ațîțată turbarea lor, unde nici bătrînii cei neputincioși, nici pruncii cei nepricepuți nu rămîn scutiți de ascuțitul sabiei lor, și satele aprinzîndu-le, toate le fac cenușă. Întru acesta chip era datina romanilor, ca pre protivnicii cei neodihniți, frîgători de păituire, necredincioși și nedumeriți, de la carii necurmată era primejdia, cu totul să-i concenească și să-i prăpădească. Așa lucrară cu Carthaghénul, așa cu Corînthul, așa, mai în proaspăt, lucrase cu Ierusalimul, cît nu rămăsese pîiatră pre pîiatră, după cum prorocise Hs., *Luca*, cap. 19, stih. 44.

- Cîte schimbări de aceste s-au întîmplat în lume, cît, sau ghintă întreagă să fie strîmtoată a eși din patria sa, sau prin puterea protivnicilor de tot să se stingă ! Anume, ca să nu ne depărtăm de Dachia, au nu ghinta goților toată fu alungată prin huni din Dachia, unde de o sută de ani acum, ca în patria sa, lăcuia, precum mărturisit ne lăsă Paulus Orósius, în cartea 7, / cap. 33, și fugind trecură Dunărea ? ¹ Ungurii, pre carii Constantin Porfiroghenitul îi anumește turci, cum același Constantin scrie în cartea cea *despre Chivernisirea împărăției*, cap. 38, prin români, atunci, cum mai jos vom arăta, numiți *pașinașite*, fură alungați din ținutul lor, cît o parte dintr-înșii fugind au lăcuit în partea Persiei, ceilalți s-au așezat în Atelecúsu, adică în Moldova. Ci, din Moldova încă gonindu-i românii, ajunseră la Moravia cea Mare, de unde și ei scoțînd pre lăcuidori, moșteniră țeara cu statornicie².

- Măcar că aceste, ce din firea lucrurilor adusăm spre adevărire că Dachia, cu prilejul războiului romanilor se deșartă cu totul de lăcuidori, sînt de ajuns spre a încredința pre oricarele înțelepțește gînditoriu în treaba aceasta, totuși și mărturii preavechi încă putem să aducem spre aceasta. Că Evtropius, în cartea 8, în *Elius Adrianus*, zice că Traian pentru aceeaia au dus în Dachia nemărginită mulțime de oameni romani spre a lăcui orașele și satele, / pentru că lucrurile Dachiei, cu îndelungatul războiu a lui Decheval, era deșertate, adică în zilele acele Dachia și de lăcuidori și de toate era deșertă¹. Și înainte de Eutropius, însuși împăratul Iulianus, nepotul lui Constantin celui Mare, în cartea care o-au scris *despre Chesari*, așa aduce înainte pre Traian vorbind : cumcă el singur au cutezat asupra lăcuidorilor de lîngă Dunăre a se scula cu războiu, și neamul ghetelor, adică al dachilor, cu totul l-au prăpădit și l-au șters adică din Dachia².

În deșert dară Cărol Éder, în *Notele istorico-critice* cele asupra *Súplichei românilor din Ardeal*, la numărul 4, cu minie întreabă că întrînd romanii în Dachia, au se poate dovedi, sau pre toți lăcuidorii cei vechi, adică pre dachi, să-i fi omorît ei, sau să-i fi dus airea, de acolo, ori atunci, ori după aceeaia ? La carea întrebare, după cele mai sus spuse, se răspunde că nici nu i-au omorît pre toți, nici nu i-au dus romanii nicăiri, nici atunci, nici după aceeaia, afară de cei robiți cu prilejul războiului, ci, pre cei mai mulți i-au omorît, iară aceia, pre carii nu i-au ajuns armele romanilor, cu fuga au scăpat afară de Dachia.

Intrarea romanilor în Dachia spre a lăcui acolo

13 Traian văzînd Dachia deşartă acum de lăcuiitori şi privind la bună-tatea pămîntului ei, carele poate îndestula de toate pre / lăcuiitorii şi agonisitorii săi, întru cele ce sînt de lipsă spre desfătata chivernisire a vieţii, după războiul de cinci ani cu dachii ţinut, făcu Dachia provincie, adecă ȧeară romană, carea să se ţină de aci înainte de împărăţia romanilor. Pentru aceeaia se socoti întru acea ȧeară desfătată să aşeze lăcuiitori romani. Dirept aceeaia trimise nenumărată mulţime de romani carii să umplă Dachia toată şi să moştenească satele şi oraşele. Voiu să scriu aci cuvintele lui Evtropius, din cartea 8, în treaba aceasta, care ne spun şi cît de mare au fost Dachia; „Deşertîndu-se, zice, Dachia de bărbaţi cu îndelungatul războiul a lui Decheval, Traian, spre a umplea ȧeara carea jur-împrejur are zece sute de miluri, din toată lumea romană, nemărginită mulţime de oameni au dus acolo, ca satele şi oraşele să le moştenească.“¹

Lipseşte aci să arătăm că atunci cînd zice Eutropie: „Deşertîndu-se Dachia de bărbaţi“ nu se cade a înţelege că doară numai de bărbaţi fu deşertată Dachia prin războiul ce a avut Decheval cu romanii, şi muerile să fi rămas în Dachia, nu, ci, fiindcă bărbaţii stăpînesc satele şi oraşele şi ei agonisesc cîmpurile şi vrînd Eutropie a spune cugetul lui Traian, căci au vrut a trimite acea nemărginită mulţime de cetăţeni romani în Dachia spre a moşteni satele şi oraşele, adecă, pentru că Dachia era lipsită de stăpînitori şi agonisitori carii sînt bărbaţii, nu muerile, nu se cuvinea aci să grăiască şi de mueri, adecă cumcă şi de mueri era deşertată Dachia, ci numai de bărbaţi era lipsă să spună. După / aceste, alte izvoade ale *Istoriei* lui Eutropie, în loc de aceeaia: „Deşertîndu-se Dachia de bărbaţi“ au aceste cuvinte: „Lucrurile Dachiei cu îndelungatul războiul a lui Decheval fusese deşertate“. ¹ Carea însemnează că Dachia au fost rămas ermă sau pustie, adecă deşertată, şi de bărbaţi şi de mueri şi de toate. Cu adevărat, despre aceeaia: oare rămas-au Dachia şi de mueri deşartă, au numai de bărbaţi, singur acela se poate îndoi, carele sau nu ştie cumpletele peristăsuri ale războiului carele pre urmă îl avură romanii asupra dachilor, sau lucrurile omeneşti cu totul îi sînt necunoscute. Vezi mai sus, § 3 şi § 4. Despre aceeaia şi Dio Cassius încă ne lăsă scris grăind de Traian cumcă Dachia o fece Traian provincie şi duse într-însa colóni. ²

Deci, romanii aceeaia, la anul de la urzirea Romei 858, de la intruparea Domnului Hs. 105, trimişi de împăratul Traian în Dachia, ca să stăpînească satele şi oraşele, cuprinseră Dachia toată de la Tisa încoace prin Bănat până în Dunăre, Ardealul, ȧeara Muntenească şi Moldova până în Prut şi până la Marca Neagră. De la aceşti a Dachiei stăpînitori romani iaste acel mult neam, în zisele ȧări, carii pre limba sa se chiamă români, adecă romani, iară limbile sloveneşti le zic vlasi şi grecii vlahi, de unde lătineşte acum se numesc vâlahi (*Valachi*). Adecă, strămoşii românilor, după stingerea dachilor, de la anul Domnului 105,

au ținut și au stăpinit Dachia; și românii nu numai cei dincoace de Dunăre, ci și cei dincolo sînt romani adevărați din romani adevărați. Care lucru mai pre larg se va răsfire mai jos. /

**Romanii cei trimiși de Traian, așezîndu-se
cu lăcașul în Dachia, nu s-au căsătorit
cu mueri dache**

Unii pismuind strălucita viță a românilor, carea o trag de la domnitorii a toată lumea și neputînd ascunde acel desvălit adevăr, cumcă românii se trag de la romanii pre carii împăratul romanilor Traian învingînd pre Decheval, craiul dachilor, i-au trimis în Dachia spre moștenirea ei, ca încalete cu oarecîtă ceață să învălească strălucirea viței românilor, zic că romanii cei trimiși de Traian în Dachia, căsătorindu-se cu muerile dache, dintru această mestecare, feliu nou de oameni se urzi, adecă nu romani adevărați, ci corcitură din bărbați romani și din mueri dache, a căroră adecă sau bărbați sau părinți căzuse în bătălie de biruitoarele ale romanilor arme.

Hristiănus Enghel, în *Comentația cea despre faptele lui Traian la Dunăre*, în secția 3, § 1, aducînd cuvintele lui Eutropius, care mai sus (§ 5) le cetirăm, dintru acele pune ipotis că, după războiul lui Traian, să fi mai rămas în Dachia unii bărbați dachi vii și mai vîrtos mueri multe de ale dachilor; din mestecarea romanilor celor așezați cu lăcașul în Dachia cu fămeile dăcești, feliu nou de oameni trăbuia să se urzască. De acia sînt, zice el, numele în inscripțiile romane, care put a nume dăcești, pentru pilda: *Aia Nandónis, Andrada, Bliviānus, Bricēna, Bédarus*^a.

Ce gicitură mai desvinată poate fi decît aceeaia: din pierzarea aceeaia carea o făcură romanii în Dachia, au mai rămas multe mueri dache în viață, acolo, în Dachia; și unele nume în inscripțiile romane put a nume dăcești; așadară romanii, adecă nemărginita mulțime de romani cari i

^a Numele citate de Engel sînt dintr-o inscripție găsită la Potaissa-Turda (CIL, III, 917). După unii cercetători ele ar fi celtice, după I. I. Russu, ilirice; *Aia* și *Andrada* sînt nume de femei. Cu mijloacele de pe atunci nu se putea face deosebire certă între onomastica dacică și ilirică, iar argumentul lui Engel a fost acceptat de cercetările moderne, care au, descoperit nume autohtone în inscripțiile din Dacia și în textele referitoare la Dacia: pînă în sec. al VI-lea al e.n. Procedul lui Maior este caracteristic pentru metoda sa, în loc să discute faptele citate de Engel, ori să aducă altele care să-l contrazică, Maior răspunde doar cu argumente de natură logică, discutabile. Istoriografia modernă a acceptat supraviețuirea nu numai a „muerilor dache”, ci și a dacilor. În afara inscripțiilor, reamintim scenele sculptate pe Columna lui Traian care dovedesc că după terminarea războaielor dacii s-au retras la așezările lor. Purismul — din punct de vedere etnic — este una din exagerările *Școlii Ardelene*, generate din necesități polemice. De altfel ideea de amestec era interpretată ca o degradare a purității originare, o corupere, fie că era vorba de singe (mezalianță), fie că era vorba de limbă. Se visa la revenirea la prototipul originar, deținător al atributelor perfecției, printre care, bineînțeles, identitatea veșnică cu sine. Maior se ferește de singe dac în vinele românilor pentru că erau „barbari” spre deosebire de romani.

16 se aşezară să lăcuiască în Dachia, s-au mestecat trupeşte / cu muerile dache şi dintru acea mestecare, feliu nou de oameni, adecă nu romani lămurii s-au născut ? Mai acea îmbinare mi se pare a avea această cuvîntare, ca şi cînd ar zice neştine : „bastonul stă în unghet ; aşadară ploao afară“, nefiind nici o îmbinare sau legătură ploi de afară cu starea băţului în unghet. De au rămas muerile acele în viaţă, au nu putea iale vieţii fără de a se mesteca trupeşte romanii cu dînsele ? şi unele nume nu limpede romane au nu se putea vîri în inscripţiile romane, fără numai de se vor mesteca trupeşte romanii cu muerile dache ? Adecă, pentru că după răşboiul lui Traian cu Decheval au rămas unele mueri dache vii acolo, în Dachia, unde era romanii lăcuiitori şi domnitori, sau pentru că unele nume put a nume dăceşti, nu urmează romanii cei din Dachia să se fi mestecat trupeşte cu muerile dache. Întru adevăr dară, pînză de păianjin ţesu dumnealui Enghel, atunci cînd puse acel răsufat ipotis, ca cu deşeară forţă (silă) să stoarcă din cremene apă. De unde neră-zimîndu-se cu nici o mărturisire a vreunui cît de mişel vechiu scriitoriu găcitură aceaia, cumcă mai sus lăudaţii romani s-au mestecat cu muerile dache, cu care cădîntă se grăiaşte, mai cu dreptate să tăgăduiaşte ; ba neadeverindu-se cu avîntie împotrivă, lipseşte să crădem cumcă romanii nicecum nu s-au mestecat trupeşte cu muerile dache. Însă, din împrejurări se vedem mai pre larg cele ce sînt mai asemenea adevărului, în treaba aceasta.

Din cele ce mai sus (§ 4) am cuvîntat, socotind firea lucrurilor ome-neşti, prea asemenea adevărului iaste cumcă cu răşboiul romanilor cel asupra dachilor, aşă s-au desrădăcinat sămînţa dachilor din toată Dachia , cît necum vreunii bărbaţi, ci nici mueri, nici prunci nu au mai rămas în Dachia. De unde urmează că atunci cînd întrară romanii cei trimişi de Traian în Dachia, spre a moşteni satele şi oraşele, necum multe, ci nici vreunele mueri / dache nu se mai afla în Dachia. Pentru aceaia nu avea cum romanii să se căsătorească cu muerile dache şi să se mestece cu iale...^a

31

§ 10

Supt împăratul Aurelianus

După Claudie stete împărat Cvintilus fratele lui Claudie ; ci a şepţes-prezece zi, cum scrie Trebellius Pollio, în *Claudie*, cap. 12, fu omorît. În locul lui fu ales împărat Aurelian. Acest preastrălucit împărat şi

^a În continuare autorul pledează pentru ideea că romanii nu puteau accepta căsătoria cu femei barbare, sprijinindu-se pe faptul că românii de asemenea refuză mariaj şi relaţii cu femei de alt neam. În fine, că chiar dacă s-au căsătorit cîteva femei dace cu romani, descendenţii au rămas romani puri. Dovadă, ungurii ale căror soţii au fost ucise în masă de către pecenegi şi totuşi sînt unguri curaţi. Trebuie să remarcăm că ironia este enormă şi exemplul foarte bine găsit împotriva istoricilor care vorbeau numai despre poporul român ca un popor amestecat.

În capitolul II, paragrafele 1—8, se ocupă de situaţia romanilor din Dacia, sub împăraţii Adrian, Marc Aureliu, Commodus, Caracalla, Maximinus, Filippus, Decius, Gallienus, pînă la Claudius.

- 32 bărbat ostaş, născut în Dachia, şi de / Eutropie cu Marele Alexandru şi cu Iulius Chesar asemănat, nici astăzi nu e zăuitat la români carii, în cîntecele sale ce se zic colinde, îl numesc Ler, şi şi Oilérum domn^a Acest, măcar că foarte cu tărie au învins pre goti, totuşi, cum scriu Vopiscus şi Eutropius a căroră cuvinte le vom ceti mai jos, văzînd că tot Iliricul şi Misia e pustiită de varvari, s-au desnădăjduit a se mai putea ţinea Dachia lîngă împărăţia romanilor şi o lăsă, precum vruse se o lase şi împăratul Adrian, ci sfătuit împotrivă de prieteni, cum văzum mai sus, § 1, o mai ţinu.

CAP III

PENTRU TRECEREA ROMANILOR CELOR DIN DACHIA ÎNAPOI, PRESTE DUNĂRE, ÎN ZILELE IMPĂRATULUI AURELIAN

§ 1

Se cetesc scriitorii cei vechi, carii au scris pentru trecerea romanilor
celor din Dachia preste Dunăre

- Dintră aceia, a căroră scrisori au ajuns până la veacul nostru, trei aflăm că au scris, în treaba trecerei romanilor din Dachia preste Dunăre, anume Flavius Vopiscus, Sextus Rufus şi Eutropius. Cel dintîiu au scris în zilele împăratului Constanţius, precum iaste a vedea din cuvintele lui, în *Aurelian*, cap. 44, unde zice : „Şi iaste acum împărat Constanţie, bărbat din sîngele aceluiaşi“. Iară, cumcă nu au scris supt Constanţie, tatăl lui Constantin celui Mare, ci supt Constanţie, fiul acestuia, destul e adevărit, de oară ce Vopiscus, în *Carinus*, grăiaşte despre / Constanţie, 33 tatăl lui Constantin, ca de cel înainte de sine custat. Celalaltî doi mai tot pre o vreme au scris, de oară ce Rufus cartea sa o au închinat împăratului Valentinian, iară Eutropius a sa împăratului Vălent, carii deodată au împărăţit, numai cît Valentinian au murit cu patru ani înainte de Vălent, după cum scrie Paulus Diaconus, la cartea 11, în *Valent*.

La Vopiscus, în *Aurelian*, cap. 39, aşa cetim lucrul acesta : „Văzînd (Aurelian) Iliricul pustiit şi Misia pustiită, provincia Dachia preste Dunăre, cea de Traian făcută, rădicînd de acolo oastea şi provincialii, o-au lăsat, desnădăjduindu-se aceia a se putea ţinea, şi pre dusele popoară le-au aşezat în Misia şi o-au chîemat Dachia sa, carea acum desparte cele doao Misii“¹.

Iară Rufus, în *Breviaru*, aşa scrie : „Şi trecîndu-se de acolo romanii prin Aurelian, doao Dachii, în ţinuturile Misiei şi a Dardaniei s-au făcut“². Pre urmă, Eutropie, în cartea 9, în *Aurelian*, zice : „Provincia Dachia, carea Traian dincolo de Dunăre o făcuse, o lăsă, pustiit fiind tot Iliricul şi Misia, desnădăjduindu-se a se putea ţinea aceia. Şi pre duşii romani din oraşele şi satele Dachiei, în mijlocul Misiei i-au aşezat şi o au chîemat Dachia, carea acum cele doao Misii le desparte şi e în dreapta, cum cură Dunărea în mare, fiind mai nainte în stînga“³ /

Tocma fără crezământ lucru iaste : toți romanii în zilele lui Aurelian
să fi ieșit din Dachia preste Dunăre în Missia

Voitorii de rău românilor, din cuvintele scriitorilor cele mai sus (§ 1) cetite, vreau a culege că în zilele lui Aurelian toți romanii au ieșit din Dachia, și romanii cei ce sînt acum dincoace de Dunăre, nu din romani în zilele lui Aurelian rămași în Dachia sînt prășiți, ci din cei ce după Aurelian, întru alte veacuri, tîrziu, de preste Dunăre au venit aici, în Dachia. Care a lor din pismă născută părere a fi răsufletă întru acest chip adevărim :

Împăratul Adrian, cum văzum mai sus, cap. 2, § 1, pismuind mării lui Traian, precum au lăsat Asiria, Mesopotamia și Armenia, de supt împărăția romanilor, scoțind de acolo ostași romani, așa voia să scoată și din Dachia ostași romani, și Dachia să o lase desbinată de împărăția romanilor. De la care faptă cu acela bold îl abătură priiatenii, că, de va lăsa el Dachia, iată, pre acei mulți cetățeni romani, carii sînt în Dachia, trimiși acolo de Traian, îi dă în minile varvarilor. Acum întreb eu : vrînd Adrian a lăsa Dachia de supt împărăția romanilor, vrut-au să scoată de acolo și pre țărenii sau provincialii romani, au doară numai pre ostași, precum făcuse în cele mai sus numărate țări ? Ba numai pre ostași vru el a-i scoate din Dachia. Pentru că, de ar fi vrut el să scoată și pre țărenii romani, nu vrea avea priiatenii lui cauză a-l spăria să nu lasă Dachia ; că, cu fapta aceea, pre cei mulți
35 cetățeni romani, ce sînt acolo, el îi lasă în minile varvarilor. / Căci, de-i vrea scoate el și pre țărenii romani împreună cu ostași din Dachia, atunci nu încăpea acei mulți cetățeni romani în minile varvarilor.

Dară pismuind Adrian mării lui Traian carele au fost făcut Dachia provincie, adecă țeară romană, și pentru ca să micșoreze mărirea lui Traian, voia el să lase Dachia de supt împărăția romanilor, ca adecă să nu rămînă întru pomenire cumcă Dachia prin virtutea lui Traian se fece țeară romană, vrînd, zisei, a face aceeaia din pismă, au nu putea el să facă destul și patimei sale carea îl cocea dinlontru, pentru laudele lui Traian, și să urmeze și sfatului priiatenilor săi carii se ruga ca să nu lase pre atîți cetățeni romani în minile varvarilor celor ce sta să apuce Dachia ? Ba, prea lesne putea să le îplinească amîndoaă aceste dacă, lăsînd Dachia, nu numai pre ostași, ci și pre țărenii romani i-ar fiscoș de acolo. Pentru ce dară așa tare s-au spăriat prin sfatul priiatinilor, cît, decît să lase Dachia de supt împărăția romanilor, mai voi pismătarețul, cu coacerea inimei sale, a suferi mărirea lui Traian. Adevărat, au trăbuit să fie oarece cauză grea foarte carea îl împiedeca pre Adrian de a face destul deodată și pismei ce o avea asupra mării lui Traian și a nu lăsa nice mulțimea cetățenilor romani în minile varvarilor.

Cauza aceasta, adecă, căci se opri Adrian de a lăsa Dachia de supt împărăția romanilor, nu putu fi alta, fără că tocma cu neputință era a face să iasă atîta mulțime de țăreni romani din Dachia, unde era înrădăcinați cu lăcașul, și să-i așeze aliurea. De unde, de-ar fi lăsat

Adrian Dachia, și cu aceeaia ar fi scos de acolo ostașii, înadins numai pentru pisma ce avea asupra laudelor lui Traian, ar fi lăsat pre țărenii sau provincialii romani în gura varvarilor; cu carea vecinică urgie își vrea agonisi și înaintea / a toată lumea romană. Nu e mirare dară că așa lesne se lăsă Adrian a se abate cu sfatul priiatinilor de a desbina Dachia de la împărăția romanilor.

Deci, dacă în zilele lui Adrian, nu multă vreme după ce descălecaser romanii în Dachia, cu neputință fu a-i mișca pre romani, măcar că varvarii le sta în spate, din lăcașurile întru care era întemeiați în Dachia, a-i scoate de acolo și a-i așeza airea, cu cât mai cu neputință era pre romanii căsași a-i scoate din Dachia și a-i așeza airea, în zilele lui Aurelian? Întru atita mară de vreme, cită cursă de la anul Domnului 105, carele e anul descălecării romanilor în Dachia, până către anul 274, în carele zic că se întâmplă trecerea romanilor din Dachia preste Dunăre și așezarea lor în Misia, cit s-au fost înmulțit romanii țăreni dintru acea nemărginită mulțime, carea fu trimisă de Traian în Dachia ! Ba încă, și cu alte colonii noao s-au fost mai adaos cele vechi, cum însămnărăm mai sus, cap. 2, § 7. Singură această dovadă, fără de cele ce mai jos voiu aduce, destul de limpede arată că nu toți romanii au trecut din Dachia preste Dunăre, ca să se așeze în mijlocul Missiei^a.

§ 3

Partea cea mai mare a romanilor nu au eșit din Dachia preste Dunăre

Mai la doao sute de ani trecuse de când romanii, prin împăratul Traian trimiși, era așezați în Dachia, țeară desfătăță, și ținea grasele sale moșii. De unde, cei de pre vremea împăratului Aurelian în Dachia moșteni romani, de obște toți, a'ară de coloniile cele mai noao, era născuți și crescuți în Dachia; ba și părinții lor, ba și moșii lor, acolo văzuse întâiu lumina lunei aceștia. / Deci, a romanilor acestora, măcar că strămoșii lor cei dintîiu venise din Italia, patria le era Dachia. Și cine e atita nesimțitoriu, carele să nu știe că tuturor oamenilor atita le iaste dulce și vrută patria, întru carea sînt născuți și crescuți și unde oasele părinților și a moșilor lor celor răposați se odihnesc, cit, tocma de ar fi și slabă țeara și cu multe năcazuri ar avea a se lupta într-însa, puținii se află carii să se plece a-și lăsa patria, de cūmva nu cu grea poruncă și neapărată silă îi scot dintr-însa. Bold firesc iaste acesta, carele deșteaptă pre oameni a-și iubi patria sa și bucuroși a rămînea într-însa, precum și Ovidius cîntă. ¹ Iară poruncă și silă de la împăratul Aurelian să fi fost, ca romanii toți sau cea mai mare parte să iasă din Dachia și să treacă preste Dunăre, în Misia, precum și aceeaia, că vro ghintă varvară pre aceeași înadins

^a Argumentul lui Maior împotriva celor care susțin părăsirea completă a Daciei este într-adevăr hotărîtor. Teza lui Engel și a altora despre părăsirea absolută a Daciei e la fel de absurdă ca cea a învățaților ardeleni despre nimicirea tuturor dacilor de către Traian.

să-i fi îmbulzit și să-i fi strimtorat a păși afară din patria sa, nici într-un istoric nu se cetește. Ci, nici nu putea să dea Aurelian o poruncă ca aceea, de vreme ce tocma cu neputință era atîta mulțime să treacă din Dachia preste Dunăre și să se așeze în mijlocul Misiei. Atîta e adevărit lucrul acesta, cît nici întră protivnici, carii pismuesc românilor strălucirea viței și vechimea necurmătei moștenirii lor în Dachia, nice unul nu se află carele să cuteze a zice că sau poruncă de la Aurelian sau strimtoare de la vro limbă varvară să fi fost ca toți romanii sau partea cea mai mare a lor să iasă din Dachia.

- Lîngă aceste, precum văzum mai sus, cap. 2, § 10, Dachia o scăpase
- 38 de a mînă romanii, încă în zilele lui Gallienus, de tot ; și acum, / de vro cîtva ani, o ținea gotii ca a sa. Au, așa lesne dară socotești trecerea romanilor moșteni din Dachia preste Dunăre, cît, după porunca lui Aurelian, îndată toți, sau încalete partea cea mai mare să fi eșit de acolo ? au, așa lesne i-ar fi suferit gotii, după voia lui Aurelian, să iasă din țeara ce o stăpînea ei ? Drept, Vopiscus, în *Aurelian*, cap. 22, scrie că împăratul Aurelian o dată au bătut pre goti și dincoace de Dunăre, omorînd pre povățuitorii gotilor, anumit Cănnaba, cu cinci mii de oameni împreună.¹ Ci, cu uciderea acestor puțini goti, au se putea face cale la atîta mulțime de romani moșteni, cîți era preste toată Dachia ? Au nu ar fi stat împotrivă gotii, ca să nu iasă romanii, agonisitorii locurilor și măsturii, carii tocma le era de lipsă, din țeară ? Nu e îndoială că, de le-ar fi făcut Aurelian romanilor de o parte cale ca să iasă din Dachia, i-ar fi împiedecat gotii de celelalte părți, cît eșirea tuturor romanilor din Dachia nu s-ar fi putut împlini fără în mai mulți ani. Ci, Aurelian omorînd cele cinci mii de goti cu povățuitorul Cănnaba, nicăiri nu se citește să fi rămas în Dachia a scoate pre romani, fără, după fapta aceea, se duse prin Vizant, în Bithînă. Ba, de ar fi stat Aurelian pre rînd la toate locurile Dachiei, cît e de mare și largă, cu ostași de ajuns ca să facă cale romanilor a eși, mai cred eu că gotii simțind că nu pot să stea împotriva faptei aceștia a lui Aurelian, înainte de a ajunge el cu ostașii la locurile acele, pre toți nearmații moșteni romani i-ar fi omorît până întru unul, decît să-i
- 39 lase să iasă din țeară, după voia lui Aurelian. Toate / stările-împrejur dară vădesc că în zilele lui Aurelian partea cea mai mare a romanilor nu au eșit din Dachia preste Dunăre, ci au rămas acolo.

§ 4

Se răspunde lui Enghel

Hristian Enghel, căruia nu-i place ca românii cei ce sînt astăzi aici, în Dachia cea veche, să fie prăsilă din romani ca aceia carii pre vremea lui Aurelian să fi rămas aici, în Dachia, în *Apendiceea* sa cea despre începutul valahilor, adică a românilor, la *Comentația* cea despre expedițiile lui Traian la Dunăre, adăogată, § 2, zice că nu e de a se crede ca vrunii dintră romani, în zilele lui Aurelian, întră atîtea năcazuri ce le veniră de la sarmate și de la goti, să fi vrut a rămînea în Dachia.

Ci, precum mai sus, § 3, aveau, nu lesne se pleacă oamenii a-și lăsa patria sa, tocma de au și cu niscari năcazuri a se lupta într-însa. Apoi, de nu ar fi fost aceleși năcazuri, în zilele acele, și în Misia, unde zic protivnicii că toți romanii s-au strămutat din Dachia, poate că ceva asemănare de adevăr ar avea cuvîntarea lui Enghel. Ci, în vremile acele, cumcă aceiași varvari întocma zăhăia și pre cei din Misia moșteni, ba fără asemănare mai mari greotăți făcea varvarii țărenilor în Misia decît în Dachia, nici însuși Enghel nu poate niega (tăgădui). Că, de cum năvăliră, curînd după a doao sută de la Domnul Hs., gotii întru împă-
 40 ția romanilor, aceiași înodîndu-se cu sarmatele și cu alte ghinte varvare, nu încetară și Misia a o năcăji cu încursele sale și cu prădarea. Ba Iliricul și Misiia cu totul o pustiise varvarii, și aceasta fu cauza căci Aurelian se deznădăjdui a mai putea ținea Dachia împărăției romanilor îmbinată. Iară în Dachia nicăiri / nu cetim asemenea năcazuri și asemenea pustietate să fi făcut în zilele acele varvarii. De unde, în zilele lui Aurelian, de ar fi trecut romanii țăreni din Dachia în Misia, vrea trece de la necazuri mari la nevoi tocma nesuferite și deznădăjduite. Năcazurile dară care avea romanii în Dachia, de cătră goti și de cătră sarmate, nicecum nu-i putea invita să iasă din Dachia ; ci, mai vîrtos stările-împrejur ale Misiei îi contenea ca să nu meargă în Misiia.

§ 5

Se vedește mai încolo, cumcă partea cea mai mare a romanilor nu au eșit din Dachia preste Dunăre

Lîngă aceste, de vei lua aminte la stările Dachiei cele după moartea lui Traian, care le numărăm mai sus, cap. 2, lesne vei vedea cum romanii cei din Dachia, prin încursele cele dese ale vecinilor varvari, atîta era acum dedați cu varvarii a-i vedea în Dachia și a-i suferi, mai vîrtos că din zilele lui Gallien cu totul scăpase împăratul romanilor Dachia de a mină, cît, în zilele lui Aurelian, tocma mai ușor le era romanilor acestora a-i primi pe varvari în patria sa, Dachia, unde din moștile sale cele în tot anul roditoare, pururea avea cu ce le sta înaintea și a-i sătura, decît rătăcind prin alte țări, să fie întîmpinați de aceiași varvari.

Și, cu atîta mai ușor, în zilele lui Aurelian, le era romanilor celor din Dachia a suferi încursele și necazurile de cătră varvari în Dachia, că, întră acele era născuți, crescuți, mulți și îmbătrîniți ; și greotățile, spre care sînt oamenii din pruncie deprinși, totdeauna mai cu lesnire se poartă. /

41 Ba iaste a crede, socotind firea lucrurilor, cumcă varvarii aceia fiind vecini Dachiei, avea cruțare cătră țeara aceasta, pentru că totdeauna, cînd se înturna de la țările cele mai depărtate, unde era deprinși adeseori a năvăli, aci, ca în vecinătate, avea odihnă de osteneala sa, fără de mare frică ; și cînd se întîmpla de fugea de pe airea, bătuți și alungați, aci avea răpaos și hrană ca acasă.

Din cele dese a varvarilor umblări în sus și în jos, prin Dachia, nu am îndoială că pre mulți din varvarii aceia îi cunoștea romanii, precum și ei pre romani, și se chema pre nume unii pre alții. Au nu și tilharii pre aceia, la carii de multe ori au a se abate, în drumurile sale, de sint priimiți cu arătare de dragoste și cu mîncare, îi cruță și sint bucuroși să nu fugă dinaintea lor, ba îi încredințează că nici o pagubă nu vor avea de cătră dinșii și, de se află vrurul din ceata lor mai sălbatic, carele să voiască a face ceva rău, nicecum nu-l suferă ceialalți tilhari a face rău.

Dirept aceaia, măcar că și romanii cei din Dachia le era varvarilor urîți, pentru că sint romani, precum și astăzi varvarilor le iaste urît numele de român, totuși, pentru folosurile sale, care de multe ori le primea de la acești romani, ca de la cei ce nu era deprinși, ca varvarii, a face încurse printr-alte țări și a prăda, ci a lucra pămînturile în toți anii și a păzi meșteșugurile, avea plecare spre ei^a. Au nu se poate și acum afla țeară carea să cuprindă mai multe ghinte desclinite în sinul său, și o ghintă dintră aceste să fie la toate celelalte ghinte urîtă? Ci, pentru că toate celelalte ghinte au de la aceasta nu puțin folos, pentru aceaia bucuros o suferă, ba încă, de ar vrea unii căsași de a ghintei aceștia

42 se fugă dintru acea țeară, îi opresc./

Urmează dară, că partea cea mai mare a romanilor celor din Dachia, nu au eșit din Dachia în zilele lui Aurelian, ca să treacă preste Dunăre, în Misia, ci au rămas în Dachia. Nice nu au rămas numai prin munți, ci și înlontru, în țeară, la șesuri, a fi rămas nesmintiți întru moșiile sale, aceaia ne face a crede, că toate ghintele acele, care pre rînd și-au supus șie Dachia și au lăcuit cităva vreme acolo, era oameni de aceia carii trăia cu prăzi ce le făcea prin țările împărăției romanilor, iară nu cu lucrarea pămîntului. De unde, prea de folos era varvarilor acelora, ca românii și la șesuri se rămînă nesmintiți; carii agonisindu-și moșiile sale, să ajute mai virtos familiile varvarilor, până ce însuși varvarii se cuprindea cu încurse și cu prădare prin țările împărăției romanilor supuse. Așa au custat romanii în Dachia cu gotii, așa cu hunii carii alun-gară pre goti din Dachia, așa cu alții carii toți eșiră din Dachia și se pustiiră, iară romanii rămaseră statornici acolo, trăind cu dreaptă osteneală a mînilor sale.

Însă, întru atîta neam mare, precum era a romanilor în toată Dachia, cred eu că nu puțini se afla și întră romani, mai virtos după ce Dachia, în zilele lui Aurelian, fu lăsată cu totul desbinată de cătră împărăția romanilor, carii să se fi împreunat pentru câștig, sau cu varvarii carii trecea prin Dachia ca se facă încurse prin țările împărăției romanilor, sau cu cei ce rămînea în Dachia până la o vreme și de aci se repezea într-alte țări a prăda. Ba, nu mă îndoesc că văzînd varvarii pre romanii cei din Dachia, că sint oameni vînoși și inimoși, cu atîta mai virtos că acum nu era supuși împărăției romanilor, i-au rugat ca să stea cu dinșii

^a Opoziția *roman-barbar* are aici mai degrabă semnificația ei antică, deși transpare în ea și orgoliul originii romane, comun Școlii Ardelene, explicabil ca replică la defăimările unor autori străini ai epocii. Dealtfel întreg pasajul conține aluzii la stările contemporane lui Maior.

43 și împreună să meargă asupra țărilor celor de supt împărăția romanilor. Și aceasta, că mulți dintră români au împreunat armele sale cu ale varvarilor celor ce ținea Dachia, poate au fost una / din cauzele cele căpetenii căci românii, întră atîtea străcurări de ghinte varvare prin Dachia, ei au rămas statornici și au putut costa tot neamul lor în Dachia.

De aciași scriitoriul acela unguresc, la Turoți, întru întâia parte a *Cronichei ungurilor*, cap. 17, măcar că pre români îi chiamă cu numele cel de pre vremile sale obicinuit, vâlahi, și, măcar că din urgiia cea mare asupra românilor, carea prea desvălit o arată întru aceiași *Cronică*, mai virtos în partea a doao, cap. 97, îi poreclește pre români păstori, totuși, ori din ce scrișori vechi au scos el aceaia, spune adevărul, cumcă fugind alți lăcuitori de groaza hunilor, în zilele lui Atila, craiului hunilor, românii, din bună voia lor, steteră pre loc.¹

44 Zisei mai sus, că romanii cei din Dachia nu numai pre la munți, ci și pre șesuri au rămas statornici, în lăcașurile și în moșiile sale, pentru că ghintele varvare, care năvălea în Dachia, mai virtos avînd zburdare și datină a face pradă printr-alte țări, decît a lucra pămîntul, nu avea cauză de a zăhăi pre românii cei de pre la șesuri, de oară ce și lor bine le prindea românii aceia, precum spusei mai sus. Însă, precum românii cei de la șesuri era supuși năvălitoarelor ghinte varvare, așa nu mă îndoesc că cei de pre la munți nu numai într-un loc avea prîntipii sau căpeteniile sale cu / împărăție, care nu atîrna de la varvarele ghinte. Pentru că la aceia nice nu putea răsbate varvarii, nice de locurile acele nu avea lipsă ca să le supună șie, de oară ce ei și pre la șesuri puține locuri umplea cu familiile sale^a. Ba și însuși românii acești de pre la munți, văzînd că varvarii nu zăhăesc pre frații lor cei de la șesuri, voia a ținea pace cu aceiași varvari; ba, cred eu că și cu armele sale le da varvarilor ajutoriu, cînd îi poftea.

Dintr-un feliu de împărăție ca aceasta, de munți, au fost românii aceia despre carii scrie *Notariul* craiului Bella, la cap. 44, că dederă ajutoriu lui Glad, în Bănat, asupra ungurilor. Asemene împărăție fu a strămoșului lui Menu-morut din Bihor, a căruia șesurile cele de cătră Tisa le luase Atila, craiul hunilor, cum se scrie la *Notariul* lui Bella, cap. 20. Ba și a împărăției aceia, a căriia schiptru îl ținea Gelu atunci, cînd întră Túhutum cu ostașii ungurești în Ardeal, asemenea fu începutul. Ci, la capetul sutei a opta, cînd avarii fură cu totul stinși de armele lui Caról celui Mare, cu tărie se lăți pre la șesuri, prin Ardeal. Despre aceste se va mai înturna vorba și mai încolo.

§ 6

Se socotește crezămîntul lui Flavius Vopiscus, în treaba trecerii romanilor din Dachia preste Dunăre

Dintră scriitorii cei vechi carii mărturisesc pentru trecerea romanilor din Dachia preste Dunăre, în zilele lui Aurelian, și cu carii își bat

^a Viziune extrem de judicioasă a stării românilor, în epoca migrației popoarelor, în acord cu datele științei moderne.

capu protivnicii românilor ca să îndupere, adecă să razime, părerea sa, cumcă romanii toți, în zilele lui Aurelian, au eșit din Dachia, cel dintîiu
45 iaste Flavius Vopiscus, / carele în zilele împăratului Constanție scriia *Istoriia cea despre Aurelian*, precum din însuși Vopiscus, în *Aurelian*, cap. 44, se vede¹. Cuvintele lui cele în treaba trecerei romanilor din Dachia, le-am cetit mai sus, § 1.

Cel ce va ceti cu luare aminte capul 1, unde Vopiscus spune cu ce prilej și de cine îndemnat s-au apucat el a scrie despre Aurelian, nicecum nu se poate îndoi cumcă Vopiscus, întru istorisirea vieții lui Aurelian, au trăbuit să fie nu puțin, cum să zice, interesat sau pârtnitoriu^a. Cel ce cu mare suspin l-au îndemnat pre Vopiscus ca să scrie laudele lui Aurelian, fu Iunius Tiberianus, prefectul orașului Romei, bărbat preastrălucit, rudenie de sînge lui Aurelian; și atunce il îndemna pre Vopiscus ca să scrie viața lui Aurelian, cînd foarte mare cinste făcîndu-i, il ducea cu rădvanul său cel prea strălucit de la praznic și se tînguia cătră Vopiscus cu amărăciune, că un împărat așa harnic, cum fu Aurelian, va să rămînă necunoscut vremilor vinitoare, pentru lipsa scriitorilor².

Precum nu mă îndoesc că Iunius Tiberianus pentru aceeaia omenea
46 pre Vopiscus și arăta dragoste cătră el, pentru ca se scrie cu cinste și cu laudă despre Aurelian, așa, Vopiscus mult era îndestulat cu omenia ce îi făcea Iunius Tiberianus, și ca cu fală povestește cum Iunius Tiberianus il căruță cu rădvanul său cel de județ, și cu cită dragoste grăi cu el și il pofti ca să scrie despre Aurelian. Ba încă, pomenind Vopiscus, cum se vede, la cap. 2, că nici un scriitoriu de istorii nu iaste, carele să nu fi mințit ceva, mai vîrtos il îndemnă Iunius Tiberianus ca să scrie despre Aurelian cum îi place, fără frică să zică ce va vrea, că mințînd, străluciți bărbați va avea soți în minciună, cum sînt Livius, Salustius, Cornelius Tacitus, Trogus, carii și ei au mințit.¹ Care cuvinte a lui Iunius Tiberianus cătră Vopiscus zise, ce însemnează alta fără că,
47 de nu vor și fi pre adevăr răzimate cele ce va scrie, încă să / le scrie, numai să fie spre lauda lui Aurelian; din care laudă era să curgă rîu și spre mărirea lui Iunius Tiberianus, și a toată familia lui Aurelian, carea era la Roma, cum spune acoloși, cap. 42, Vopiscus.¹

Cîți sînt și acum, pre carii, de îi va chiea oare carele om mare adese ori la prînz și îi va omeni, scriu minciuni de vița aceluia, puțin grijindu-se oare adevărate sînt, sau ba! Ci, aceștia sînt mai de suferit, măcar că nici o fățarie nu e scutită de păcat și cu scrisorile lor se înșeală mintea cetitorilor carii, în loc de adevăr, priimesc minciuna. Dară sînt unii carii mîniîndu-se pre unul sau pre altul dintru o ghintă, nu se sfiesc, a lua urgie și a defăima toată ghinta, cît e de mare. Cunoscute-am unul^b carele mergînd în Țeara Romnăescă cu nădejde că toți românii acolo i se vor închina ca unui nu știu ce, ci neștiînd el limba românească nu putu

^a Deși el însuși scriitor angajat, Maior își pune adesea problema obiectivității științifice (v. mai jos, § 7, p. 85—86; obiectivitatea fundamentală a lui și a celorlalți savanți ardeleni constă în adevărul incontestabil al tezei lor de bază — romanitatea limbii și poporului nostru.

^b E vorba de Sulzer.

dobîndi nici o deregătorie. De unde eşind mănios, n-au ştiut cu ce să strice mai tare românilor şi să-i micşoreze, fără stirni minciună neauzită până aci, şi o dede la stampă : cum că românii cei din Dachia lui Traian nu sînt prăsilă de romani ca aceia carii, în zilele lui Aurelian, să fi rămas în Dachia, ci cătră mijlocul a treisprezecelea sută de la Hs., de preste Dunăre veniră aici. Cunoscut-am iarăşi altul^a carele, pentru că un român în mare deregătorie pus, nu au pîrtinit ca să încapă fratele aceluia la o deregătorie, nu se îndoi nu numai el întiu a îmbrăţoşa strîmba părere aceluia ce scrisese că românii cătră mijlocul a treisprezecea sutea au venit de preste Dunăre în Dachia, ci şi în altele multe, şi cu peana, şi cu gura,

48 a vomî veninul urgiei / sale asupra tuturor românilor, până la moartea lui. Unii ca aceştia fieri sălbatece şi urgie neamului omenesc sînt.

Vopiscus, din numărul acelora se vede a fi fost, carii lipsiţi de avere, sînt bióşi spre a lăuda pre alţii pentru câştig. Şi a fi fost el om de jos, la Roma, şi nevăzut, nu numai de acolo se arată, că cu covîrşită bucurie şi plin de îndestulare spune cum l-au căruţat prefectul oraşului, Iunius Tiberianus, cu rădvanul cel de judeţ şi cu dragoste au grăit cu el, ci şi de acolo, că el nu au avut nas să între în *Biblioteca Ulpia*, ca să citească cărţile *Lîntee*, ci, cum însuşi mărturiseşte, la cap. 1, Iunius Tiberianus îi făgădui că el va face ca să i se arete zisele cărţi din *Biblioteca Ulpia*. Ba, şi anume că au fost om linguşitoriu, îl vădeşte aceeaia, că o prorocie mai nainte, în zilele lui Aurelian, făcută nu se îndoiăşte în partea împăratului Constanţie carele în vremea lui împărătea, cu linguşire a o tîlcui, adecă cum că viţa acestuia lungă vreme va împărăţi, pre cum din cuvintele lui, care mai sus le scrisem, se adeverează. Un om ca acesta, de au fost mai darnic întru laudele lui Aurelian, de cum suferă adevărul, pentru ca să pîrtinească mării patronului său, Tiberian, şi a toată familia lui Aurelian, nu e mirare, fiind aceasta o neputinţă de carea pururea mulţi au fost cuprinşi şi sînt până azi.

De acia iaste că Vopiscus cele ce sînt spre lauda lui Aurelian, de sînt şi mici lucruri, are datină cu covîrşire a le adeveri sau din scriitori sau cu alte documenturi, iară cele ce se vād a fi spre céva defăimare, sau le povesteşte cu indoială, sau, de le şi spune, fiind tuturor cunoscute, curînd le acopere, dînd titulă de preabun împăratului Aurelian.

Însămnăm şi aceeaia, că Vopiscus arată, la cap. 1, că el cele ce va

49 scrie despre Aurelian, vrea să le scrie din cărţile greceşti şi / dintru alte încuviinţate documenturi. Ba şi aceeaia înseamnă, că Gherardus Ioannes Vóssius, în cartea 2, *despre Istoricii lătini*, din însuşi Vopiscus vădeşte că, de ar fi ajuns acest să scrie viaţa lui Apolonius Tianéus, carea o făgăduise, cumplete minciuni ar fi minţit.¹ De unde desvălit se vede că Vopiscus au fost om ca acela, căruia nu-i era greaţă a minţi.

Dintru aceste, din toate urmează că în cele ce grăiaşte Vopiscus spre lauda lui Aurelian, fără de a le adeveri sau din vrun scriitoriu vrednic de credinţă, sau din cărţile *Lîntee* cele din *Biblioteca Ulpia* anume, sau din scriniile prefecturei oraşului şi de airea, nu fără grije se cade să-i credem lui.

^a E vorba de Eder.

De acest feliu iaste aceaia ce scrie el despre trecerea romanilor din Dachia preste Dunăre, în zilele lui Aurelian, la cap. 39, unde zice că Aurelian pre ostași și pre provinciali sau țăreni i-au rădicat din Dachia și i-au așezat în Misia, dînd ținutului acelu nume de Dachia sa, după carea faptă se chiamă ținutul acela Dachia lui Aurelian și Dachia cea din Mijloc și Dachia cea Noao. Aceasta nici cu un scriitoriu, nici cu un document nu o îndúperă. Pentru aceaia, de nu vom crede că împreună cu ostașii au scos Aurelian și pre țăreni, pre toți, din Dachia, cu atîta mai puțin ne poate cineva judeca a fi oameni nesocotiți, că aceasta spre cea mai mare apărare a laudei și a mării lui Aurelian o scrisse Vopiscus.

Că, pre cum însămnarăm mai sus, cap. 2, § 1, și mai sus, § 2, Adrian, de cît să scoată ostașii din Dachia și să lase pre țărenii romani în gura varvarilor, prevăzînd, după dojeana priiatenilor, că vecinică înegrită 50 pomenire va să-i rămînă pentru fapta aceasta,/ mai bucuros fu să i se coacă cele din lăuntru ale lui de pîsma ce avea asupra lui Traian, decît să scoată ostașii din Dachia, și să lase pre țărenii romani acolo, de unde, fiind ei întemeiați, nu era acum cu puțință să-i scoată.

Aceaia, de la carea l-au abătut pre Adrian prietenii, o fece Aurelian. Că Dachia o lăsă de supt împărăția romanilor, și scoțînd ostașii, partea cea mai mare a țărenilor, precum arătarăm mai sus, § 2, 3, 5 rămăsè acolo, supt varvari. Această faptă foarte întuneca mărirea lui Aurelian. Deci, Vopiscus îndemnat de Iunius Tiberianus, rudeniia lui Aurelian a scrie ca să nu rămînă acea neagră pomenire, cumcă Aurelian desbinînd Dachia de cătră împărăția romanilor, au lăsat atîta mulțime de cetățeni romani în unghiile varvarilor, din carea nu puțină micșorare urma și asupra lui Iunius Tiberianus și asupra a toată vița lui Aurelian, serie, fără nici o mărturie sau document, întîiu : că fiind Illiricul pustiit și Misia prăpădită, nici o nădejde nu era de a se mai putea ținea Dachia supt împărăția romanilor. Aceasta o scrie, pentru ca nimene să nu judece pe Aurelian cumcă au fost om slab și fără îndestulată cauză au părăsit Dachia. A doao, carea era mai de lipsă spre apărarea mării lui Aurelian, scrie că Aurelian nu au făcut, cum vruse Adrian să facă, adecă să scoată ostașii și să lase pre nearmații țăreni romani acolo, ci, cînd au scos pre ostași, împreună scoase și pre țărenii romani, apoi părăsi Dachia, în puterea varvarilor.

Însă, măcar că aceasta, despre scoaterea țărenilor romani din Dachia, numai spre lauda lui Aurelian, fără de nici o dovadă o scrie Vopiscus, totuși aceaia nu zice că pre toți romanii țăreni i-au scos Aurelian din Dachia. Aceaia și noi o credem, că nu puțini și dintră țăreni au eșit 51 cu ostașii din Dachia, ci partea/ cea mai mare au rămas acolo. De unde, cuvintele lui Vopiscus cele mai sus, în treaba trecerii romanilor din Dachia preste Dunăre, cetite, nicidecum nu înfrîng adevărarea noastră despre aceaia : că nu toți romanii au eșit în zilele lui Aurelian din Dachia, ci partea cea mai mare au rămas acolo.

Ba, de vom ceti cuvintele acele a lui Vopiscus, nu cum sînt în izvoadele care le-am văzut eu, ci cum le cetea Laurențius Topeltnus, carele în zilele prințipului Ardealului Apafi au scris cartea sa ce se numește *Origines et ocasus Transilvanorum*, încă virtos întăresc zisa noas-

tră. Că, în numita carte, cap. 6, așa se citesc cuvintele acele a lui Vopiscus: cum că Aurelian văzînd Illiricul pustiit și Misia prăpădită, provincia dincolo de Dunăre, Dachia, care o făcuse Traian, rădicînd de acolo oastea, o lăsă țărenilor, deznădăjduindu-se a se mai putea aceeaia ținea; și pre noroade, pre care le-au dus de acolo, le așeză în Misia.¹ Osebirea întru cuvintele aceste a lui Vopiscus, de cum le cetea Topeltinus și de cum le cetim în izvoadele care le avem acum, nu e alta fără păticia *et* (și), carea o au izvoadele aceste; și izvodul, carele l-au citit Topeltinus nu o avea. Acea păticia, carea nu știu, din greșeală, au din reotate fu vîrită, schimbă tot înfelesul și face ca Vopiscus să se pară a zice că nu numai pre ostași, ci și pre țăreni i-au sculat Aurelian din Dachia. Iară chipul zicerii nicicum nu poștește să se adaogă aceea păticia, ba cu mult mai firese lucru iaste și mai neted să se citească cuvintele acele a lui Vopiscus fără zisa păticia. Carea de o vei

52 lăpăda, pre cum lăpădată era în / izvodul care l-au cetit Topeltinus, urmează că Aurelian numai ostașii i-au rădicat din Dachia, iară nu și pre țăreni. Fără țărenii carii au vrut, din bună voia lor, și au avut răgaz, au eșit cu ostașii. Și unde zice Vopiscus că noroadele, care le-au dus Aurelian din Dachia, le-au așezat în Misia, nu sînt alte noroade fără acele care le-au sculat din Dachia, adecă noroadele cele militărești sau ostașii. Iară despre țăreni, că să fi eșit oarecarii din Dachia, Vopiscus, nemica nu pomeneste. Așa de se vor ceti cuvintele lui Vopiscus, măcar că nici cu o mărturie nu le razimă Vopiscus, totuși firea lucrurilor și împrejurările romanilor din Dachia, celor de pre vremile lui Aurelian, arată cumcă adevărul au grăit Vopiscus.

Singură o șuvăială pot aci să-și nălucească protivnicii noștri, adecă să zică că poate și izvodul, care l-au cetit Topeltin, au avut păticia *et*, ci, Topeltin cu vicleșug o lăpădă și minți, cetind cuvintele lui Vopiscus fără de zisa păticia. Ci locul unde, și oamenii, întră carii au scris și au dat la tipariu cartea sa^a, Topeltin, nu ne lasă a avea acel prepus de Topeltin, în lucrul acesta. Topeltin, lăudata sa carte, nu în Ardeal, ci în țeară ca aceeaia, și întră oameni ca aceia procopsiți în scrisorile cele vechi o-au dat la lumină, căroră manuscriptele izvoade ale lui Vopiscus le era precunoscute. De unde, de nu vrea fi izvoade de acele a lui Vopiscus, în care se nu se afle păticia *et*, cum s-au ivit cartea lui Topeltinus la lumină, îndată l-ar fi mințit învățații și l-ar rușinat ca pre un viclean. Toema dară iaste a crede că izvodul, din carele au scris Topeltin cuvintele acele a lui Vopiscus nu au avut păticia *et*. Alta ar fi de ar fi adus Topeltin înainte nîscari cuvinte a vrunui decret de a crailor ungurești necunoscut înțelepților aceloră. Cu aceeaia putea

53 să / înșeale pre aceia ce nu avea cunoștință în lucrurile ungurești, iară cu izvoadele scriitorilor celor vechi lătinești nici o înșălăciune nu putea să facă.

Ci, să zicem că păticia *et* întru adevăr e a lui Vopiscus, nu e vîrită de mină streină. Totuși, neted și firește se pot înțelege cuvintele lui

^a Lucrarea lui Laurențiu Toppeltin *Origines et occasus Transylvanorum* a fost tipărită la Lyon, în 1667 și la Viena, în 1762.

Vopiscus, așa cît și partea cea mai mare a romanilor, în zilele lui Aurelian, să fi rămas în Dachia, și vorba lui Vopiscus să nu fie deșartă de adevăr. Dacă au vrut Aurelian să lasă de tot Dachia de supt împărăția romanilor, firese lucru iaste că ostașii trăbuia să-i scoată de acolo. Dicasteriile sau judecătoriale cele mari provinciale sau țărene, adecă care nu se țin de oaste, împreună cu arhivurile încă e datina împărătilor, nu numai cînd părăsesc de tot oareși care țeară, ci și cînd e frică să nu între vrăjmașul întru acea țeară, de unde nu se îndoesc că după puțină vreme iarăși îl vor scoate, a face rînduială, ce cu bună vreme toate persoanele dicasteriilor cu arhivurile, ș.c. să iasă la altă țeară, carea e fără primejdie. Deci, cînd au sculat Aurelian oastea din Dachia, împreună au demîndat ca toate dicasteriurile cele mai alese cu arhivurile și poate și unele cete de masturi ș.c., să iasă din Dachia. Și iată adevărate cuvintele lui Vopiscus, că Aurelian au rădicat oastea și provincialii din Dachia și apoi o-au părăsit, fără de a ne sili cuvintele lui Vopiscus, acel lucru cu neputință a-l grăi, cum că toți romanii, sau partea cea mai mare au eșit atunci din Dachia.

54 Și aceeaia iaste a crede, că în vremile acele, nu numai ostașii, judecătoriale, ci și alții mulți țăreni romani au eșit din Dachia preste Dunăre, și fură așezați de Aurelian, în mijlocu Misiei. De acest feliu, cred eu că au fost cei din coloniile romane cele noao. Dintră aceștea mulți nu era crescuți în Dachia, pentru aceeaia nu putea să aibă acea plecare carea o avea cei vechi romani /cătră Dachia, ca cătră patria sa, nice nu era dedați cu încurșele varvarilor în Dachia, cum era, din pruncie, romanii cei vechi; pentru aceeaia putea avea greață de Dachia, nice nu era, cum iaste a crede, întemeiați cu moșiile, ca romanii cei vechi; pentru aceeaia nici un îndemn nu avea, eșind ostașii, a rămînea ei în Dachia. Deci, unii ca aceștea avînd vreme, cred eu că au eșit toți din Dachia. Ba, pre cei de lîngă Dunăre, și Aurelian, de au vrut, au putut să-i scoată de prin orașe și de prin sate și să-i treacă în Misia, pentru că fiind el cu oastea lîngă Dunăre, putea cu ostașii să-i întetească, nici nu avea varvarii cum să-i împiedice a eși, ba poate și ei bucuroși orîi fi vrut să iasă, de vreme ce iaste a crede că aceștea cu mult mai mari greotăți pătimea, de cît cei mai din lontrul Dachiei, fiind că varvarii, și cînd trecea încolo, preste Dunăre, și cînd se înturna, tot pre ei se răzima întiiu. Iară, cei din cele din lontru ale Dachiei, nici plecarea cea firească cătră patrie, nici încredințarea cea cătră moșiile cele grase nu-i suferea să se plece a eși. De unde zădărnica ar fi fost și pentru aceeaia porunca lui Aurelian, că, tocma de ar fi vrut unii să iasă, nu i-ar fi lăsat gotii.

§ 7

Se mai cern încă cuvintele lui Vopiscus în treaba trecerei romanilor
din Dachia preste Dunăre

Cele ce am cuvîntat, în § 6, pentru trecerea romanilor din Dachia preste Dunăre, cu acea supunere le-am grăit, că această trecere s-a u

făcut în zilele lui Aurelian. Însă, de vom socoti cu amăruntul împrejurările Dachiei, mi se pare că acea trecere au fost înainte de a împărăți Aurelian. Nice Vopiscus nu o zice chiar aceeaia, că Aurelian
 55 să fi sculat oastea romană din Dachia. / Aceaia se știe, că Dachia cu mult înainte de a împărăți Aurelian, încă în zilele lui Gallienus, fu pierdută și se stăpânea de goti. Urmează dară că atunci când se pierdu Dachia, adecă sub Gallien, fură rădicați din Dachia și trecuți preste Dunăre ostașii romani, dicasteriile romane și alți țărani romani, carii vrură și putură să iasă. Pierduta supt Gallien Dachie, următorul lui Claudius, nu o-au căpătat înapoi, cum am vădit mai sus, cap. 2, § 9. Aurelian încă, nicăiri nu se citește să o fi căpătat înapoi de la goti și să o fi îmbinat iarăși cu împărăția romanilor. Drept, Aurelian au bătut odată pre goti, dincoace de Dunăre, omorînd pre Cănnaba, povățuitorul gotilor, cu cinci mii de oameni ai lui, ci aceasta nu o fece el oștindu-se anume asupra Dachiei, ca să o ia înapoi, fără cu întîmplare. Că, pornind el cu oaste asupra Zenóbiei, cum mărturisește Vopiscus, în Aurelian, cap. 22, oricîți varvari, fiind el în călătoria aceeaia, îi eșea înainte pre toți îi bătea. Așa fece în Thrachia, așa în Iliric, așa și în Dachia; și de aci ținîndu-și drumul său, prin Vizant se duse cu oastea în Vithinia. ¹ Din zilele lui Gallien dară neavînd romanii obicinuita oaste în Dachia, urmează că nu atunci s-au luat oastea și dicasteriile provinciale din Dachia, cînd lăsă Aurelian Dachia de supt stăpînirea romanilor.

De unde, cuvintele lui Vopiscus, care mai sus, § 1, le-am cetit, așa trăbue să se înțeleagă: „Văzînd Aurelian Iliricul pustiit și Misia
 56 prăpădită, provincia Dachia preste Dunăre, cea de Traian/ făcută, fiindcă s-au fost rădicat de acolo oastea și provincialii (adecă lătinește: *Cum sublatus fuisset exercitus et provinciales*), o-au lăsat“. Nice Aurelian nu au făcut alta, în cît e pentru romanii acei eșiți din Dachia, fără că fiind ei, după fuga și ducerea lor din Dachia, răspîndiți carii pre unde putea, dincolo de Dunăre, ca în vreme de răsămîrită, Aurelian, după ce au curățit părțile cele de preste Dunăre, adecă din dreapta Dunărei, de varvari, adunînd pre dușii și fugiții din Dachia romană, i-au așezat în mijlocu! Misiei a lăcui; și fiind că mare bine fece năcăjiților aceloră, duși și fugiți din Dachia, adunîndu-i laolaltă și dîndu-le moșii, nu fără cădîntă anumi ținutul acela, Dachia sa; și așa, Dachia aceeaia s-au zis a lui Aurelian, iară cea dincoace de Dunăre, Dachia lui Traian.

§ 8

Se socotește și crezămîntul lui Rufus, și a lui Eutropius în treaba trecerei romanilor din Dachia preste Dunăre

Nu iaste îndoială că Sextus Rufus și Eutropius, a căroră cuvinte le-am cetit mai sus, § 1, cele ce scriu pentru trecerea romanilor din Dachia preste Dunăre, le-au luat de la Vopiscus; ba Eutropius, și însăși cuvintele și țesetura lui Vopiscus o ține. De unde urmează că nu

mai mult crezămint pot avea aceștea, în lucrul acesta, de cum are Vopiscus; și cele ce am cuvîntat pentru înțelesul cuvintelor lui Vopiscus, au a se apleca și la cuvintele lui Rufus și a lui Eutropius.

57 Rufus se vede a zice că prin Aurelian fură duși romanii din Dachia preste Dunăre, ci aceasta nu o zice Vopiscus, de unde urmează/că Rufus altmîntrea au tîlcuit cuvintele lui Vopiscus de cum suferă stările în prejur ale Dachiei, cele din zilele lui Aurelian. Vezi mai sus, § 7.

Întru aceeaia încă nu se lovește cu Vopiscus, că acesta zice că Aurelian au așezat pre romanii aceia, în Misia, care ținut acum desparte cele doao Misii, iară Rufus scrie că doao Dachii se feceră în ținuturile Misiei și a Dardaniei. Ci, aceasta nu o putem zice a fi împrotivire. Ba poate Vopiscus au socotit numai cuprinsul aceștii Dachiei Noao, cum se întinde prin Misia, până în Dunăre, iară Rufus au socotit și capetul Dachiei Noao cel dincolo, carele e în Dardania. Adecă Dachia lui Aurelian, de lîngă Dunăre, tăind în doao Misia, se sfîrșește în Dardania. Sau poate Aurelian au așezat pre romani mai vîrtos în Misia, ci îmulțindu-se, precum sînt foarte spornici și astăzi românii, până în zilele lui Rufus, așa s-au fost lățit, cît au cuprins și Dardania, și o-au lăcuit.

Ba, și în cît e despre împrotivirea cea dintîiu, se pot neted tîlcui cuvintele lui Rufus, cît nici o împrotivire să nu se pară întră el și întră Vopiscus. Adecă: „Și prin Aurelian, după ce au fost duși de acolo (din Dachia) romanii, doao Dachii, în ținuturile Misiei și a Dardaniei, se feceră“. Adecă, cuvîntul „prin Aurelian“ să nu-l apleci la dușii din Dachia romani, ci la făcutele doao Dachii.

Însemnăm și aceeaia aci, că Dachia lui Aurelian, în cît se întinde pre lîngă Dunăre, s-au zis Dachia Ripensis (*Dacia Ripensis*), iară partea cea mai încolo, în carea se cuprinde și o parte din Dardania, s-au zis Dachia Mediterănea (*Dacia Mediterranea*)./

58

CAP IV

ÎNTÎMPLĂRILE ROMANILOR CELOR DIN DACHIA LUI TRAIAN DIN ZILELE LUI AURELIAN PÂNĂ LA INTRAREA UNGURILOR ÎN PANNONIA /...

93

§ 5

Bărbăția românilor

Cu gurile pline vestesc protivnicii cuvintele acele din istoria Notariului, cap 25, cu care se zice acolo, că românii sînt cei mai apuși oameni a toată lumea^a, și cu acele cred ei că pot arăta, în fața a toată

^a *Faptele de arme ale ungarilor*, scrise de secretarul anonim al regelui Bela (*Anonymi Belae regis Notarii, Gesta Hungarorum*) — cronică scrisă în secolul al XII-lea, în care întîlnim primele mențiuni despre formațiuni politice românești din secolul al X-lea: voievodatul lui Gelu, ducatele lui Glad, în (Banat) și Menumorut (în Crișana). În capitolele

lumea, nu știu ce slăbiciune streină în români. Ci întru adevăr bat aerul ei atunci, cînd din cuvintele acele se nevoesc a micșora pre români. Pentru că, precum mai sus (§ 1) arătai, necumpătata dragoste, carea avea Notariul spre ghinta cea ungurească, și ura spre alte limbi, la multe scîlcituri îl împinse pre el. De acolo e că așa apus grăiaște despre români scriind războiul lor cei cu ungurii.

- Că, afară de altele, care dintră acei unguri putea să aibă cunoștința tuturor neamurilor lumii aceștia, ca alăturînd pre români cu fiește care neam a lumii, să fie destoinic a judeca, oare românii sînt cei mai
- 94 mișei întră oamenii a toată lumea ? / Apoi știut lucru iaste că Notariul asupra numănuî nu era așa mînios, precum asupra aceloră, carii cîndva au bătut pre unguri. Însuși Cornides Daniel ungurul o cunoaște aceeaia în *Vindiciile Notariului*, secția 2, cap 4, § 3, unde din cap 85 a istoriei Notariului arată mîniia cea mare a Notariului asupra teutonilor, hăvarilor, alemanilor, căci au bătut pre unguri și au spînzurat pre căpitanii lor, pre Leel și pre Buls. ¹ Însă din Ioann Chinnám, notariul împăratului Manuil Comnín, carele scrise *Istoria Comninilor*, a lui Ioann și a fiului lui, Manuil, dela anul Domnului 1118 până la anul 1176, adecă în suta a doao spră zece, la a căriia sfîrșit au scris și Paulus, Notariul lui Bela, istoria sa, se știe, zisei, din cartea 6 a lui Chinnam, cum León Vatați, din porunca împăratului, fu trimis cu oaste mare și cu mulțime de români din Țeara Românească ca să dea năvală asupra ungurilor^a. Această oaste întrînd în țeara ungurilor făcu pradă mare, omori oameni mulți foarte, pre atîta duse în robie, turme de oi, copie
- 95 de cai și alte vite mîna de la unguri. ² De unde, / după treaba sa, nu putea să nu fie foarte mînios Notariul lui Bela asupra românilor pentru acea proaspătă mare păgubire ce făcură atunci românii ungurilor.

Nu mă îndoesc că și pe Solomón, cînd avea el vrăjmășie asupra lui Ladisláus celui cu numele acesta, întîiu craiu al ungurilor, l-au ajutat românii, de oară ce, cum scrie Anna Comnina, în cartea 7, la Prai, în *Annalele crailor Ungariei*, cartea 2, la anul de la Hs. 1085, și cînd s-au împreunat el cu Gelu^b ca să meargă asupra grecilor, ostașii carii au fost cu dînsul, și supt povața lui, era dachii¹; și aceeaia se știe că în istoria vizantina prin dachii se înțeleg românii; nice după descălecarea romanilor în Dachia, pe vremile lui Traian făcută, nu s-au chiebat alții dachii fără romanii cei din Dachia, Și în zilele Sfintului Ștefan, craiului

24 și 25 se cuprinde relatarea unor fapte anterioare cuceririi Transilvaniei de către unguri. Tuhutum, tatăl lui Horca, află de existența unei țări, dincolo de pădurile munților Apusenî și trimite (cap. 25) o iscoadă să cerceteze ce fel de pămînt și ce oameni se află acolo. Iscoada îi relatează lui Tuhutum că țara de dincolo de păduri e bogată în aur și sare „și că locuitorii din acea țară (pe care îi numește Blachi) sînt cei mai nevoiași oameni din toată lumea” și „nu au alte arme decît arcuri și săgeți (*et habitatores terrae illius viliores hominum essent totius mundi... quia alia arma non haberent, nisi arcum et sagittas...*)”. Aprecierile notarului anonim, atunci cînd n-au fost contestate, au fost răstălmăcite cu rea intenție, servind ca bază falsă pentru afirmații injurioase asupra poporului român. Este de datoria noastră să specificăm că de fiecare dată afirmațiile sînt făcute de istoriografi servili, fără conștiința misiunii istoricului, așa cum se întîlneau frecvent la finele feudalismului.

^a Expediția lui Manuil Comneanul împotriva ungurilor a avut loc în anul 1166. La ea au participat și români din sudul Moldovei — estul Munteniei.

^b Maior identifică greșit pe ducele ungur Tzelgu cu Gelu, voievodul românilor.

ungurilor, relele cele multe, prăzile, uciderile, pustiirile, care le-au făcut în țeara ungurească Ghila, duca sau crăișorul Ardealului, cum arată Prai în *Annalele crailor Ungariei*, cartea 1, la anul 1002, cu ce oaste mai virtos le fece fără cu românii din Ardeal, a cărora era el crăișor, din sămînța lui Tuhutum (după mărturisirea Notariului lui Bela, cap 24)², pre carele ro/mânii cei din Ardeal, după moartea domnului lor Gelu, din bună voia lor, și l-au fost ales domn, precum mai sus am arătat. Unele ca aceste nu putură zisului notariu să-i facă sînge bun asupra românilor.

Ba poate și aceaia au adaos ura notariului asupra românilor, că el era episcop papistășesc, în Ardeal, și românii era de lege grecească, precum și astăzi sînt; și întră aceste doao legi de mult stăpînește, de amîndoa părțile, întru cei fără cumpăt, ura. Pentru aceste pricini, și pentru pisma, măcar că astăzi reglementurile cele preaviteze din Dachia cea împăratului Avstriei supuse, mai virtos stau din români, măcar că învățătură, știință, nu e mai puțină în clirul românilor, anume din Ardeal, de cît în clirul papistașilor unguri din Ardeal, ba și întră politici mulți bărbați români sînt învățați, unii și în deregătoriile cele mai înalte puși, adecă consiliari, nice clirul episcopiei Oradiei Mari nu e mai puțin învățat, precum și bună parte a românilor din clirul episcopiei dela Muncaci, măcar că acéstora până acum le-au fost maștehă norocirea fiind supuși la episcop pururea rus, ba și în Bănat, măcar că îi stăpînesc episcopii cei sîrbești, încă se află preoți români întru învățătură procopsiți, dintră carii iaste prea cinstitul Ioann Thómici, proto-presvyter al Caransebeșului și assessor conzistóriului episcopesc al Vărșețului, bărbat cu răvnă ca aceaia spre deplinirea neamului românesc învăpăiat, cît nici osteneală, nici chieltuială nu e învățat a cruța, și pre sine încă gata iaste a se jertvi, cu toate aceste, zisei, și astăzi Paulus, episcopul papistașilor unguri din Ardeal, întrebat de vrun strein, carele nu cunoaște pre români, nu cred eu că nu / ar răspunde cum că românii sînt cei mai apuși întră toți oamenii lumii. De unde, de au virit din capul său notariul cuvintele acele micșoritoare de mărirea românilor, după canoanele critice, nu se poate crede preasfinției sale.

Însă, precum cetirăm mai sus (§ 3), acele cuvinte nu ca ale sale, ci ca de Opaforcoș, spionul lui Tuhutum, zise le scrie notariul, pre carele acolóși îl zise notariul a fi fost om viclean și îl aseamănă cu vulpile. Drept aceaia, de nu vom crede unui spion, cine pentru aceaia ne poate osîndi? Ba, cum că anume au mințit atunci Opaforcoș, cînd zise că românii sînt cei mai apuși oameni a toată lumea, chiar se culege din istoria Notariului, cap. 27, unde scrie că nainte de a învinge ungurii pre români, cumplit se oștiră românii cu ungurii. De ar fi fost românii așa mișei, precum îi arătase Opaforcoș lui Tuhutum, au putea ei să țină războiu cumplit cu ungurii aceia carii, precum îi scrie notariul, era ne învinși, și încătrău mergea, pre toți, măcar cît de tari să fi fost, îi bătea? Ba, cum au văzut pre unguri, îndată, de ar fi fost mișei, ar fi fugit mîncînd pămîntu, după cum și încredințase spionul Opaforcoș, la acelaș cap 27, pre Tuhutum, cum că românii nu vor cuteza să stea față asupra îndrăznirei ungurilor. Minți dară Opaforcoș, tatăl lui Ogmand,

atunci cînd zise cătră Tuhutum că românii sînt cei mai apuși sau mai mișei întră oamenii a toată lumea. Și preasfințitul Notariu încă nu plini deregătorii adevăratului istoric, cînd spune că cumplită bătălie au fost întră unguri și întră români, și totuși nu pomeneste măcar unul, întru acea cruntă bătălie, să fi căzut dintră unguri, sau să se fi pleguit; împotrivă, români, scrie că au căzut mulți. Vezi mai sus, § 4, la sfîrșit. /

-98 Lîngă aceste lipsește a însămnă, dintru acelaș Notariu, că atunci era datina și stilul ungarilor, ca, cînd avea a îndemna pre ai săi să dea răsboiu, pre protivnici, cu carii era să se bată, măcar ce neam ales și viteaz să fi fost acela, era, zisei, stilul să-i defaime cum se poate mai urit, și să-i zogrăfească înaintea ungarilor, cum că sînt cei mai slabi și mai mișei oameni. Așa Almus îmbărbătînd pre ungurii săi asupra muscalilor sau a rușilor, cum scrie Notariul, la cap. 8, „nu vă spăimîntareți, zise, de mulțimea rușilor și a cumanilor, carii asemenea sînt cînilor noștri. Căci cîinii îndată cum aud vorba domnilor săi, au nu se înfricoșează?”¹. Așa, cînd duca Salanus, carele împărătea întră Tisa și întră Dunăre, cu ajutoriu dela greci și de la bulgari se sculă asupra ungarilor, Arpad, cu aceste cuvinte, îmbărbăta pre ungurii săi: „vîrtos să ne oștim asupra grecilor și asupra bulgarilor, carii asemenea sînt fămeilor noastre, și așa să ne temem de mulțimea grecilor, ca de mulțime de fămei”. Notariul, cap. 39². Deci, și spionul lui Tuhutum nu pentru aceeaia defăimă pre români, că doară el credea că românii sînt cei mai slabi oameni în toată lumea, ci numai ca, după stilul ungarilor, să îndemne pre Tuhutum ca să scoale răsboiu asupra românilor celor din Ardeal. De unde toți aceia carii cuvintele acele ale spionului Opaforcoș le aruncă în ochi românilor, nu cîștigă alta, fără cît își desvălesc multa sa nepricepere și ne înțelepție. /

-99 Nice dintru aceeaia nu urmează nici o micșorare românilor, căci Notariul scrie că așa curînd fură învinși românii de unguri. Pentru că, din mai sus (§ 1) arătată necumpătata dragoste cea cătră unguri, Notariul, de toți, cu cîți au avut ungurii răsboiu în Pannonia toată, așa scrie, că curînd i-au învins ungurii. Așa, scrie, la cap. 39, că învinseseră cu o bătălie pre Salan, măcar că acest multă vreme se gătise și dobîndise și dela greci și dela bulgari vîrtos ajutoriu. Cu bătălia cea din tîiu învins, zice că apucă fuga Salan, și cu fuga își scăpă capul. Iară grecii și bulgarii, zice că de frica ungarilor uitase calea, pre unde au venit, și pîrîndu-li-se Tisa rîu mic, de frica ungarilor, dînd prin Tisa, mai toți s-au înecat, cît abia unii au rămas, carii se ducă veste rea împăratului său¹. Așa. la cap. 44, despre Glad carele mai multe ghinte avea cu sine întru ajutoriu, scrie că oamenii lui Glad cădea ca snopii după săcerători, și în răsboiul acel au căzut doao căpetenii de a cumanilor, și trei chenézi de a bulgarilor, și Glad cu fuga au scăpat, ba toată oastea lui Glad topindu-se ca ceara de fața focului, fu dumicată de unguri². Cu aceeași lesnire scrie, la cap 41, că au hătut preste Dunăre ungurii pre bulgari, a căror duca, cu mare oaste și cu ajutoriu dela greci, au fost eșit ca să
100 se / bată cu ungurii, și cum duca bulgarilor cu fuga au scăpat¹. Asemenea scrie, la cap. 8, și despre ruși sau muscali, cu carii era împreunați cumanii, amîndoao neamuri viteze, că cu o bătălie fură învinși și mulți

omoriră dintră ruși și dintră cumani. De unde căpeteniile rușilor și a cumanilor văzînd scăderea armașilor săi, apucară fuga către cetatea Chieului. Și Almus cu ostașii săi încurrînd pre ruși și pre cumani până la Chieu, capetele cele rase ale cumanilor le tăia ca niște curcubete². Singur cînd se oștiră mai pre urmă, la Criș, asupra lui Menumorut zice, la cap 81, că au ținut bătălia unguirilor cu oamenii lui Menumorut doao spră zece zile.

De oară ce dară Notariul scrie că atunci ungurii lesne și curînd au bătut multe neamuri mari și tari și care avea ajutoriu și de pre aliurea, ba avea știre și era bine gătite de răsboiu, nu e mirare că scrie că și pre români în Ardeal, așa curînd i-au învins. Tuhutum cu oastea ungurească era gătît de răsboiu, cum se cade ; au intrat în Ardeal pre furiș, neavînd Gelu, duca românilor, nici un prepus despre vro parte, de vrăjmășie ; cînd au auzit Gelu că vrea ungurii să facă năvală asupra Ardealului, ei trecuse cu o zi înainte, în lontru, prin locurile, unde îi putea Gelu și cu puțini ostași a-i opri. Că nice nu au putut întrun ceas, adecă într-o 101 zilele îi avea pre lîngă / sine, în vreme de pace. Cu acei puțini, zisei, fu silit să stea față cu ungurii, la răsboiu. Tocma dară să fie adevărat ceaia ce scrie Notariul, cum că așa curînd au învins ungurii atunci pre români, nu e nice o mirare, nice nu urmează ceva spre micșorarea românilor, de oară ce românii, cum stările împrejur ne fac a crede, tocma era negătiți, ba, și neînștiințați de răsboiu. Mai mirare iaste că, măcar au fost așa puțini și fără nici o gătire asupra vrăjmașilor celor pre furiș intrați în țeară, totuși au stat față cu ungurii cei pregătiți, și cumplit răsboiu, cum și Notariul mărturisește, ținură cu dînșii.

De cite ori și aceia, carii cu de adîns mainainte se gătesc de a se rădica cu răsboiu, și cu toată îndemînarea pornesc la răsboiu, se întîmplă de curînd pierd răsboiul ! de care ale răsboiului jocuri și veacul nostru, întru neamuri prearăsboinice și preaviteze au văzut. Apoi, să te miri că în peristasurile mai sus arătate fură învinși românii ?

De unde deșert iaste Eder, cînd iară și iară poftorește, în *Notele sale Istorico-Critice cele asupra Súplichei Românilor*, că românii așa lesne fură învinși de unguri, și de acolo nu numai defaimă pre români, ci încă și urmări, după voia sa, trage spre micșorare și spre apunerea românilor. Tocma aceia, că românii, din bună voia lor, și cu dărea de mîna aleseră pre Tuhutum, după cum mai pre larg vom vedea din jos, vădește că Tuhutum s-au luat cu buna pre lîngă români, ca, fiind că au murit Gelu, domnul lor, pre dînsul să și-l aleagă loruși domn, sămn iaste, că măcar 102 ea venînd ungurii pre furiși, au bătut de odată pre români, totuși era încă ei în stat de a se mai împulpa asupra lui Tuhutum. Și, de nu ar fi căzut Gelu, nu cred eu că vrea urma alegerea lui Tuhutum spre domnie în Ardeal. Ba, carele / știe firea răsboiului și îi sînt cunoscute locurile Ardealului, care preapărtinitoare sînt țărenilor spre a concini pre năvălitorii protivnici și, despre altă parte, nu-i iaste neștiută rîvna crailor și a tuturor căpăteniilor, cu carea sînt ei aprinși spre a-și ținea domnia sa, lesne poate pricepe că mai de a crede iaste cum că Tuhutum, cu

toată oastea ungurească, carea îl ajuta, ar fi rămas întră genele, adecă întră dealurile și întră rîpele Ardealului prăpădit, de cît să-l aleagă românii loruși domn, în locul lui Gelu. Deșert, zisei, iaste Eder pentru că, de ar urma micșorare dintru aceeaia, asupra românilor, că Notariul scrie că așa lesne fură învinși de unguri, atunci și bulgarii și grecii, ba și muscalii, cei mai mișei ar fi în toată lumea, pentru că cu aceeași lesnire, scrie Notariul că fură învinse toate aceste viteze neamuri de ungurii aceia.

§ 6

Aceiași mai încolo

- Știut și la lumea toată cunoscut lucru iaste că românii cînd au avut știre de venitoarea întîmpinare a protivnicilor, i-au știut cu bărbăție a-i învinge. Așa, cum scrie Turoți, ungurescul scriitoriu, întru a doao parte a *Cronicii ungurilor*, cap. 97, în anul 1330, sculindu-se cu oaste mare Carol, craiul ungurilor, asupra lui Bazarád sau Bajorád-Vodă din Țeara Românească, intra tîta îl bătură românii, cît nenumărată mulțime de armași ungurești, de nemeși, de boiari mari, căzură, și pre mulți din trînșii robire^a, arme, cai mulți, bani, vistierie multă luînd dela unguri. Ba și craiul Carol nu altmîntrea își putu scăpa capul, fără luînd alte
- 103 veștminte pre sine, și cu ale sale cele / crăești îmbrăcînd pre Deșeu, pre carele îl și omorîră armașii lui Besarad-Vodă, socotînd că el iaste craiul Carol. Și așa craiul Carol abia se mîntui cu puținii lîngă sine¹.
- 104 Așa umblă cu / românii craiul Carol cel preavestit de a căruia putere, cum scrie acoloși, cap. 99, Dalmația, Croația, Rama, Serbia, Galiția, Lodomeria, Cumania, Bulgaria și toată Ungaria și Salérna și Mons Sancti Angheli, și alte împărății, precum a leșilor, a bohemilor, a Austriei și cele de prin prejur trămura de frică¹.

Drept, același scriitoriu unguresc, acoloși zice că și din români prin prejur cădea ca muștele, care au pierdut dulceața miresmei. Ci, dacă au fost așa strîmtorați ungurii în vale de românii cei de asupra rîpei, de unde îi omorea pre unguri cu pietri, cum însuși spune înfricoșata aceeaia încungiurare, nu știu cum să fi putut cădea românii ca muștele. Lîngă aceste, scriitoriu a cel de minie mare ce avea asupra românilor, îi numește pre români mulțime cînească, și zice că numai dracu cel din iad au numerat,

105 cîți români au căzut acolo². De unde urmează că / scriitoriu al acestuia, întru cele ce grăiaște asupra românilor, ca celui ce iaste interesat, nu se cade a i se crede.

Asemenea Ludovic, craiul ungurilor, feciorul mai sus lăudatului Carol, precum scrie la Turoți, *Cronica ungurilor*, partea a treia, cap. 38,

^a Este vorba de lupta de la Posada, dintre Basarab, domnul Țării Românești și Carol Robert de Anjou, regele Ungariei. Descrierea acestei lupte se află în *Chronicon Pictum Vindobonense* de unde o reproduce Thurocz. Cronica pictată n-a fost cunoscută de istoricii Școlii ardeleni.

trimițind pre Nicolaus, vaivódul Ardealului, cu oaste tare, cu nemeși și cu secui din Ardeal, prin săcuime, la Țeara Muntenescă, asupra lui Láic-Viodă, zisul Nicolaus^a, vaivodul Ardealului, cu toată oastea ungurească ce era cu el, fu bătut de români și ucis cu foarte mulți bărbați aleși, și cu nemeși și cu soldați, cît tocma puțini, cu mare primejdie, au putut scăpa de minile românilor¹.

Nu altmintrea și oastea cea mare a lui Zighismundus, craiului ungarilor, umblă, carea, precum spune la Turoț, *Cronica ungarilor*, partea a patra, cap 17, fusese trimisă în Țeara Românească asupra lui Dan Vodă, Unde și însuși Stéfanus de Lóșonț, arhistratigul zisei oaste peri².

106 Ce să zic de Stefan cel Mare, voda din Moldova, carele cînd avu rășboiul cel din tîiu cu turcii, cum scrie Miron Logofătul^b, o sută de mii de turci într-o zi cu ostași săi omorea. Acesta / fiind domn românilor în Moldova, 40 de ani, pre toți cîți se sculară asupra lui, pre turci, pre leși și pre alții i-au bătut, până pre urmă muri a casă de podagră. Despre Stefan Vodă scrie Félix Petáncius, în *Disertația* cea pentru căile pre care se poate da rășboiu asupra turcului, că la cetatea Vasillu^c, întră Țeara Românească și întră Moldova, așa au bătut pre bașa Soleiman și pre duca României, cît din 30 de mii de turci, foarte puțini carii avea cai mai buni de fugă, au scăpat¹.

107 Ce se zic de Vlad Vodă din Țeara Românească, carele fu poreclit Drácula. Acesta, om ca acela viteaz și povățuitoriu de oaste au fost, cît, precum scrie Filip Calimáh în cartea 3, cea despre faptele lui Uladislaus, craiului leșilor și a ungarilor, nici odată fără titlul de mare și preartare împărat nu se cade a se numi. Acesta, cum spune Miron Logofătul, au făcut minuni cu puțini ostași ai săi asupra nenumăratei mulțimi a turcilor. Și Petancius, în *Disertația* mai sus zisă, scrie că acestas vodă, la Cetatea Vasillu^d, cu puțini ai săi, ci aleși armași, însuși pre Mahomét cu toată oastea lui îl bātu, cît îi căută să se întoarcă înapoi, la Dunăre, și cu rușine pierzînd mulți ostași, să fugă din cătrău au fost venit². Nici odată nu au fost rădicat oaste așa mare și cumplită Mahomet asupra cuiva, precum asupra lui Dracula, în Țeara Românească, carea Halcocóndila, cu numele cel vechiu, / o chiamă Dachia, fără cînd au bătut Vizantul, adecă Țarigrádul, cum mărturisește Laónic Halcocóndila, în cartea 9,¹ și precum acelaș, iară acolo, ne lăsă scris, Mahomet au avut atunci în

^a Este vorba de campania din anul 1368 condusă de Nicolae, voievodul Transilvaniei, împotriva lui Vlaicu Vodă. Nicolae a fost înfrînt de pîrcălabul Dragomir la cetatea Dîmbovița.

^b Prin *Miron Logofătul* se înțelege *Letopisețul* lui Grigorie Ureche. Atît Maior, cît și ceilalți istorici ai Școlii Ardelene au avut la îndemînă compilații de cronici românești, încît nu puteau discerne cui îi aparține textul și care era partea exactă ce revenea unui cronicar sau altuia.

^c *Vasilla* înseamnă aci *Vaslui*. Se referă la lupta dintre Ștefan cel Mare și turci, care s-a dat la 10 ianuarie 1475. Unde este situat Vasluiul se știe; nu este pe hotar.

^d Este vorba de luptele dintre Vlad Țepeș și turci, care au avut loc în 1462. Cum nu poate fi vorba de identificarea de mai sus (*Vasilla* = *Vaslui*), presupun o confuzie după eventuale izvoare grecești ale lui Maior, izvoare în care este posibilă o confuzie cu cuvîntul grecesc *basilea*, citit *vasilea*, care înseamnă *capitală*. Așa că poate însemna *capitala, cetatea de scaun (Tîrgoviște ?)*.

oastea sa armași doao zeci și cinci de miriade, adecă doao sute și cinci zeci de mii, iară Vlad mai puțin de zece mii, ba, cum spun unii, șapte mii, carii era toți călăreți; Miron logofătul încă așa serie, cum îmi aduc aminte că am cetit în trînsul, că numai cu șapte mii s-au băgat Vlad Vodă în mulțimea acea cumplită de turci, noaptea, și tot au tăiat pînă în zori de zio; atunci au eșit din tabăra turcească, puținii pierzînd de ai săi în noaptea aceeaia^a. Adecă acest Vlad Vodă cu puținii ai săi armași români, fără de ajutoriul nimănui, cum scrie mai sus lăudatul Calimah, /
108 la locul mai sus arătat, cu mărirea inimei sale și cu virtutea românilor săi, multă vreme au ținut cu turcii un rășboiu, carele tuturor creștinilor, la olaltă să fi fost adunați, încă le-ar fi fost nesuferit.

Ci, nu pot aci să nu pomenesc creștineasca și plina de iubire de oameni inimă a lui Vodă Vlad sau Dracula^a, carea, cum scrie Filippus Callimahus, în cartea 3, *Despre lucrurile lui Uladislaus*, craiului leșilor și a ungurilor, arată el cătră Uladislaus, craiul ungurilor și cătră toată oastea ungurească atunci, cînd fiind craiul cu oastea sa pornit asupra turcilor,^b îi ieși înainte la Nicópolis, și, precum era el prea învățat în trebile rășboiului și multe pățise cu turcii, de unde preacunoscută îi era lui puterea turcilor, așa văzînd neajungerea oastei ungurești, sfătui pre craiul Uladislau ca să se întoarnă înapoi, să nu meargă cu oastea aceeaia asupra turcilor, de oară ce turcii și la vinat mai cu mai multe slugi es, de cum vede el că sînt în oastea aceeaia a craiului. Ci, tocma de ar avea craiul oaste de ajuns, încă fiind că se apropie iarna, nu e timp de a urzi rășboiu; ci ostașii aceia, carii îi are, să-i păstreze pre altă dată.

Însă nevrînd craiul, împotrivă sfătuit de alții, să asculte de sfatul lui Dracula, atunci Dracula întorcîndu-se cătră craiu îi zise: „de oară ce sau norocul, carele pre tine, lucruri mari îndrăznînd, nici odată până acum nu te-au înșelat, sau nădejdea ce ai de ajutoriul altora, carea eu doresc să se îplinească, sau nenorocirea ta te trage în lături de la sfatul meu, sfatul tău, carele cu mintea mea nu l-am putut schimba, în cît vremea și neștiuta întîmplare mă sufere, cu virtutea il voiu ajuta“. Și, aceste zicînd, dede lîngă oastea craiului și el patru mii de călăreți, supt
109 povața fiiului său, rugînd pre Dumnezeu, ca să ajute craiului / și oastei aceia^a. Pre urmă, cînd era să se despartă de craiu, aduse înainte doi tineri foarte harnici carii știa bine toate căile, împreună și doi cai minune de iuți, și mai plîngînd zise cătră craiu: „iată, de ți s-ar întîmpla o nenorocire, carea să nu dea Dumnezeu, ai încătrău să scapi. Drept, eu ași dori, în zădar să-ți fi dat eu aceste, de mă va auzi Dumnezeu,

^a De data aceasta este vorba de Vlad Dracul, tatăl lui Vlad Țepeș, pe care îl pomenesc mai sus tot sub porecla de *Dracula*. Vlad Dracul și-a primit porecla de la ordinul Dragonului cu care fusese onorat de împăratul Sigismud. Prin etimologie populară i s-a spus *Dracul*, *Dracula*, în povestirile scornite de sașii din Transilvania asupra faptelor de cruzime ale sale. În aceste povestiri care circulau în mai multe limbi, Vlad Țepeș era înfățișat ca un domn sadic, care se complăcea în crime. De fapt este vorba de actele de autoritate întreprinse de domnitor împotriva sașilor din Brașov.

^b Se referă la cruciada pornită sub conducerea regelui maghiar, în anul 1444, încheiată la Varna, cu un dezastru pentru creștini.

însă, de te va strîmtoarea lipsa a te întrebuița, dar prea folositoriu acesta îl vei afla". Folositoriu sfat dăduse Dracula craiului Uladislau, dacă așa cu credință l-ar fi auzit craiul și l-ar fi ținut, precum Dracula l-au dat. Filip Calimah, acoloși. /

- 110 După aceeaia cît de harnici feciori au fost acei patru mii de români armași călăreți, carii îi dade Vlad Vodă ajutoriu craiului Uladislau, de cît folos au fost la toată oastea ungurească, și cîtă nădejde avea întru dîșșii craiul Uladislau și cel mai mare a toată oastea ungurească arhi-stratig sau general, la toată Europa pentru alesele lui vitejii precunos-cut Ioann Corvin de Huniad, curînd se văzu. Pentru că, cum ajunseră la locuri primejdioase, unde era frică de năvală protivnică fără veste, îndată laudatul arhi-stratig Huniad se luo înainte cu acele patru mii de români, și lîngă dîșșii trei mii de unguri, cum acoloși, scrie Callimah, și ceaia laltă oaste venia în urma lor¹.

- 111 Iară cînd ajunse marele general Ioann de Huniad a întocmi oastea spre a se lovi cu turcul, pre toți îi așeză cu căpeteniile lor la locuri anu-mite, care să le țină, și de acolo să dea răsboiu, iară în virtutea, în bărbă-ția și în vitejia românilor, atîta se încredința cunoscătoriul de vitejie arhi-stratig, cît și e celor patru mii de romîni nici un loc anumit nu le dede, ci îi ținu lîngă sine, ca cu ei toată oastea să o ajute, și la ori / care parte, unde ar fi lipsă cu dîșșii să alerge a da ajutoriu. Acoloși, Callimah¹.

- Acest Ioannes Corvinus de Huniad, vâivodă Ardealului, guber-nător Ungariei și comis Bistriței, de a căruia bărbăție și viteze fapte lumea toată s-au mirat, și ca carele în veacul acela, în toată Europa, nu era viteaz, încă au fost român. Care și Turoți încă o mărturisește, în *Cronica ungarilor*, partea a patra, cap 30, cu apriate cuvinte². Aceiași mărturisește și împăratul romanilor Ferdinándus cel cu numele acesta întîiu, în diplóma cea din 23 noemvrie a anului 1548, lui Nicolae Oláhus, arhiepiscopului Strigonului și cațelariului său, de același împărat dată³. Acesta până la adînci bătrînețe oștindu-se asupra turcilor, și după vestita biruință, carea pre urmă, la Bălgradu Turcesc o făcu, din multele ostenele bolnăvindu-se și murind, cum, întră alții, ne lăsă scris Petrus Ranzanus, în Epítome, indice 27, și Turoți, în zisa carte, cap 56, fu 112 jelit de toată creștinătatea⁴. / Ba și Mahomet, împăratul turcilor, încă au jelit moartea lui Ioann Huniad, măcar că i-au fost vrăjmaș și cu puține zile înainte de moartea sa, la Bălgradu Turcesc, îl bătuse amar, și zicea, cum se cetește la Turoț, în cartea mai sus anumită, cap 56, că de cînd e lumea n-au fost supt stăpînitoriu, om ca Ioann Corvin⁵.

Și întră toți craii ungarilor, carele au fost în toată plasa de lucruri vestit, precum craiul Matías ? Ci, acesta încă nu numai au fost fiu mai

¹ Bătălia de la Varna a fost condusă, o vreme, cu măiestrie de Ioan de Hunedoara. O parte dintre sfetnicii regelui, invidioși pentru succesele lui Ioan, l-au decis pe rege să dezlănțuie atacul general. Regele a pornit el însuși la atac, a fost omorît de turci, și vestea morții regelui a produs panică. Momentul a fost exploatat de turci care au contraatacat și i-au înfrînt pe creștini. Ioan de Hunedoara cu cele cîteva mii de români, munteni și transilvăneni, care se aflau sub comanda lui directă, a încercat să redobîndească cadavrul regelui, dar nereușind, s-a mulțumit să asigure cu cavaleria sa ușoară, retragerea restului armatelor creștine.

sus lăudatului Ioann Corvin, ci, precum scriu Bonfinius și Lucius, încă se lăuda că e român. Nemărginit aş fi să vreau toate faptele românilor a le scrie, din care se desvăleşte firea cea bărbată și vitează a neamului românesc. Ci scurtarea carea o am pusă înainte, și peristăsurile nu mă suferă a mă îndelungi în treaba aceasta.

Deci, din faptele românilor trăbue a judeca despre virtutea românilor, nu din condeiul necumpătatului Notariu a lui Bela, mai puțin în gura lui Opaforcoș, spionului lui Tuhutum. Ba și în cât e pentru alți scriitori, ori grecești, ori de alte ghinte streine, / bine lipsește a lua aminte, oare nu sînt de aceia carii poartă ură asupra românilor. Că unora ca aceștea, după legea critică, cînd scriu ceva asupra românilor, nici cum nu li se poate crede.

Pre urmă, preț lucrului socotesc a fi, ca să scriu aci fabula cea pentru începutul lui Ioann Corvin de Huniád și să o vădesc a fi fără de treabă. Unii, adevăca ca să răpească românilor pre un om așa minunat, în carele nu numai a unguirilor și a sîrbilor, ci și a toată creștinătatea Evropei îi era pusă nădejdea, și cui asemenea, în toată Europa, nu se afla viteaz, în veacul acela, au sîrtnit că, bine că muma lui au fost română, dară tată-său nu au fost românul But, ci împăratul Sighismündus, și așa, Ioann Corvin iaste fiiu de pat nelegiuit. Adaogă, lîngă aceasta, că Sighismündus au dat fetei aceii română, Elisavétei, un inel, zicînd că, de va naște fecior, să vină cu fiiul și cu fratele ei, la dînsul. Și venind ca să meargă, după poruncă, la Sighismundus împreună cu fratele și cu pruncul, au poposit la o pădure, unde ducîndu-se fratele ei ca să stringă lemne, pentru ca să facă sora lui ceva de mîncare, și depărtîndu-se și Elisavéta, poate pentru ca să aducă apă, dede pruncului mai sus zisul inel, ca jucîndu-se cu el să nu plîngă, cînd, iată, slobozîndu-se un corb apucă dela prunc inelul și zburînd se puse pre un ram de copaci; pruncul plîngînd prinse a striga pre mumă-sa, carea curînd venind îi arăta pruncul pre corb ce sta pre ram, cu inelul în gură. Întrăceaia, ajungînd aci și fratele Elisavetei, ia îi spuse întîmplarea, iară frate-său apucînd arcu, săgetă corbul, cît îndată căzu cu inelul jos. Această împeare a fabulei cu inelul, nu de airea au luat izvor, fără că familia lui Ioann Corvin, pre cum și el, au avut semn de nemeșug, corbul cu inelul în gură. Această fabulă, cum că Ioann Corvin au fost fiiu lui Sighismundus, întră alții o / urmează Gásparus Héltan, Míhael Neánder, Iacob Véingartner, Slánschi, Hrist. Manlius, Ioannes Harbústus, Ioahímus Curius, Erásmus Franțísti.

Această fabulă, acum ungurii cei înțelepți și iubitori de adevăr, nici cum nu o cred, și în *Universitatea Ungurească dela Peșta*, dascalii istoriei o vădesc de minciună și mărturisesc că Ioann Corvin de Huniád au fost, și de tată și de mamă, român. Gheorghius Prai, annalista unguresc, întru acesta chip adeverează, în *Annalele crailor ungurești*, partea 3, cartea 3, la anul 1456, cum că Ioann Corvin nu au fost fiiu al împăratului Sighismundus; Bonfinius, în *Décadea* 3, cartea 4, și Tímon, în *Púrpura Pannoniei*, foaia 11, scriu că Huniád au fost în numărul slujitorilor celor de curte la Dimitrie, episcopul dela Zagrabia, iară Dimitrie au ținut scaunul episcopiei dela Zagrabia, din anul 1375 până la anul 1379. Așa dară Huniád, întră anii 1375 și 1379, ca cel mai puțin să zic,

au fost de 12 ani, și așa au fost născut la anul Domnului 1368, sau cu puțin după aceea. Despre altă parte, se știe din *Cronica* lui Bartosius, la Ghelásius Dóbnér, scriitoriu de pre aceiași vreme, cum că Sighismundus, întru același an 1368, s-au născut; așa dară Huniad au de o vîrstă au fost cu Sighismundus, au cu trei sau patru ani mai mic¹.

115 Lîngă aceste, de-ar fi fost Ioann Corvin fiu lui Sighismundus, ne avînd Sighismundus alt fecior și fiind om foarte darnic, i-ar fi dăruit alte moșii mari, nu l-ar fi lăsat cu acea puțină dela Huniad, cum zic acum românii, Hinedoară, ba ar fi stat să încapă, după moartea lui, craiu în țeara ungurească. Și apoi se povestește că fiind Ioann Corvin, în țeara nemțească cu Sighismundus, la un ospăț, jucînd Ioann Corvin, toți se uita la dînsul și îl lăuda cum ști juca de bine, iară Sighismundus pismuind pentru laudele acele mari, zise celor ce îl lăuda, să nu-l mai laude atîta. Deci, de ar fi fost fecior lui Sighismundus, mai vîrtos s-ar fi bucurat că are fecior așa ales. Pre urmă, sâmnul acel de nemeșug, corbul cu inel în gură, nu Ioann au început întîiu a-l avea, ci și mai nainte de el l-au avut familia lui, pre cum chiar se spune în Diploma, carea o-au dat craiul Ladislaus, cînd au făcut pre Ioann Corvin de Huniad, cômîs Bistriței.

Aruncă împotrivă unii zicînd că, de ar fi fost Ioann Corvin de o vîrstă cu Sighismundus, cînd au bătut mai pre urmă pre turci, la Bălgradu Turcesc, ar fi fost de 89 de ani¹. Ci, nu se poate crede om de vîrstă așa veche să fi putut purta războiul. La carea răspundem că mai sînt bărbați ca aceia carii la adînci bătrînețe au purtat războiul. De unde bine zice Prai, la locul mai sus înșămnat, că mai de a crede iaste că Ioann Corvin de Huniad să fi putut, în vîrsta aceea, sta împotrivă turcilor, de cît să fi fost fiu din țiitoare a lui Sighismundus celui de vîrstă încă nu de trei ani. / ...

DESPRE FABULA CAREA SPUNE CĂ ROMÂNII ÎN SUTA
A TREISPREZECEA, DE PRESTE DUNĂRE
AU VENIT ÎN DACHIA

§ 1

Urzitoriul fabulei aceștia au fost Ioséfus Sulțér

Enghel, în de multe ori pomenita *Apendice*, § 4, zice că unii trași de vrerea sa, carea o au spre a scări pre români, socotesc că românii numai după prada ce o făcură mongolii tătari în Ungaria și în Ardeal, la anul 1241, din hărul ungurilor, și cu tocmală ca pururea să slujească, din Thrachia veniți, fură priimiți a lăcu în Ardeal. A ticăitei aceștii păreri se fece urzitoriu Sulțérus, de acolo, că rău au înțeles locul unei

diplome, la Prai, în *Annale* tipărită, precum și locul logofătului Grecean, noului istoric al românilor¹.

- 245 Această fabulă de Sulțer escată, Cărolus Eder înainte de toți alții îmbrățișându-o, în *Notele sale istorico-critice, cele asupra Supliciei românilor*, la numărul 9, după ce au povestit, cum românii cei de preste Dunăre cu prințipii săi, Petru și Asan, la muntele Em s-au desbinat de către împărăția grecilor, carea la bătrînețele sutei a doasosprezecea s-au întîmplat, zice că după desbinarea aceasta românii de preste Dunăre au venit în Țeara Muntenească și de acolo în Ardeal, care lucru zice că e arătat din Grecean la Sulțer, în cartea ce se chiamă *Ghesihle des Transalpinischen Daßiens*, tom 2, fața 28².

§ 2

PĂREREA ALTORA DESPRE SULȚER

- Enghel, în *Suplemente la Vindiciile anonimului cornideșiane*, § 5, zice că Sulțer, despre meșteșugul criticei nu e lăudat, adecă : Sulțer nu au știut să ispitească lucrurile, după cum se cădea. Același, în *Comentația, de Gestis Traiani ad Danubium*, cap 1, § 3, zice că lui Sulțer nu întru toate zisele lui întocma se cade a i se crede. Vasile Colóssi, protopop al Bobîlnei, în Ardeal, în *Prefația Lexiconului* său celui românesc, carele încă nu e tipărit, ne spune cugetul cel rău a lui Sulțer către români, și / îndreaptă pre cetitori la Ghedéon Sólga, de unde să cunoască năravul și crezămîntul lui Sulzer, precum și la Martinus Gheórghius, Covacici, carele în *Biografia lui Gábrriel Colínovici*, ce e pusă înaintea *Croniceî Témpláriilor*, îl mustră pre Sulțer că au fost om ocăritoriu, mincinos, și că foarte puțin au știut despre lucrurile de care au scris.

- 247 Eu, pe Frantiscus Iosefus Sulțer l-am cunoscut foarte bine, trăind cu dînsul trei ani, în orașul Sas-Réghin, unde el era auditor la reghementul dragonilor savoiani, și am avut dese întîlniri la olaltă și în cortelul lui, și la mine, în casa parohiei. Era / om ne îndestulat cu soarta sa, crezîndu-se a fi vrednic de mai mare pîne ; și fiind că muiarea și cele doao fete ce avea nu le putea ținea cu acca pompă cu carea dorea, se necăjea ; de unul născut al său fecior întru acelaș reghement cadét încă era îngrijat. Om era de prejudecăți cuprins și apăsător, care îl făcea ca nu atîta să cerce adevărul lucrurilor, pre cum ca să afle dovede ori cît de suptiri, și fără putere spre adevărarea celor ce ș-au băgat odată în cap și spre a-și răsfiga patîma sa. Din haractirurile unui om avea obiceiul a judeca asemenea de toată ghinta, din carea era omul acela. Drept scrie Enghel despre dînsul, că despre meșteșugul criticei nu e lăudat. Eu, odată, i-am spus lui Sulțer un lucru, încă în prunciia mea din vești pustii auzit. Cînd mă dusăi altădată la dînsul, văd că el au însămnat lucrul acela, ca un adevăr, în *Istoria Ardealului*, carea atunci o alcătuia. Destul m-am nevoit a-i arăta că nici o dovadă nu iaste a lucrului acela și altmîntreia fu întîmplarea ; ci fiind că spusa cea din tîiu fusese după gustul lui, nice nu vrea să audă cuvîntarea mea, cu carea vream să-i arăt adevărul. Cele ce zice

Vasilie Colossi despre Sulțer, în cît e pentru știința limbei românești, încă le cred a fi adevărate, pentru că eu de multe ori grăind cu muiarea lui, sască născută în Brașov, înaintea lui, românește, nici odată nu-l auziu măcar un cuvînt să sloboadă din gura sa românească, ci pururea vorbea cu mine în lătiște, în italiană, și înaintea muierei sale, măcar că dînsa nici o limbă dintră aceste doao nu avea cunoscută. Iară muiarea lui, ca o muiare sască, știa bine grăi românește. De unde am prepus că multe din cele ce au scris el pentru limba românească, dela muiarea sa le-au împrumutat. Cînd au pornit Sulțer cu mai sus lăudatul regement a doao oară, după făcuta pace cu turcii, către Țeara Românească, 248 unde au și murit atunci de lîngoare, / la Pitești, încă fui față la cortelul lui; multe măhnit mi-au grăit despre deșărtăciunea lumii, ca nu pînă aci; și nevoindu-mă eu a-i întări inima, îi aduceam aminte că după moarte îi va rămînea o pomenire lăudată din cărțile care le-au scris. Ci, nici o mîngăiere din cărțile care le-au făcut nu vru să primească. Mai mult apoi nu m-am întîlnit cu dînsul, că, cum zisei, el au murit la Pitești, în Țeara Românească.

§ 3

Se răspunde la dovedele fabulei lui Sulțer

Fabula sa, cu carea zice Sulțer că românii de preste Dunăre, în suta a trei sprezecea au venit în Dachia, despre o parte o razimă cu diplomele crailor ungurești, despre alta cu Grecean logofătul. Razimul cel din diplome îndestul îl răstoarnă Enghel, în *Suplementele* mai sus lăudate, § 5, unde arată că acel maghicesc înțeles, cum că românii se socotesc întru acele diplome ca venetici, măcar cît le vei ceti și proceti, nici cum nu se află¹.

În cît e pentru Grecean, de ar fi cartea lui tipărită, ca să o pot avea amîna, mai pre larg ași răspunde. Însă, atîta încă ajunge, că, dacă nu adeverează Grecean zisa sa cu scriitori vechi, nice un crezămînt, după critică, nu are, și ca niște vorbe pustii dela măcar carele, cu dreptul se pot lepăda vorbele lui. Ci și aceeaia poate să fie, că Grecean au scris numai de unele familii, că au venit de preste Dunăre, și Sulțer, apoi, după treaba sa, le-au alipit vorbele lui Grecean la toată nemărginita 249 mulțime a / românilor, cîtă se află din Tisa pînă în Marea Neagră^a. Aceaia iaste apriat din cele mai sus (§ 2) arătate, că lui Sulțer, întru acele, în care nu aduce dovede din scriitori cunoscuți și vrednici de credință, nu i se poate crede.

^a Radu Greceanu a scris o cronică despre viața lui Constantin Brîncoveanu, al cărei început se referă la domnia lui Șerban Cantacuzino. Greceanu, despre care pomeneste Maior, poate fi un manuscris în care sînt compilate mai multe cronici muntene. Date despre începutul Țării Românești se găsesc în *Letopiseșul Cantacuzinesc* și în *Istoriile domnilor Țării Românești* de Radu Popescu. În aceste cronici se vorbește despre venirea unor români de la sudul Dunării, dar această relatare nu se sprijină pe nici un scriitor antic, deci, așa cum remarcă pe bună dreptate Maior, nu i se poate da crezare sau poate fi considerată, cel mult, ca o indicare a sensului romanizării sau al cuceririi romane.

Eder, cel din tîiu, și credincios ucenic lui Sulțer asupra românilor, în lucrul acesta, doao dovede aduce înaintea spre adevărire cum că românii în suta a trei spre zecea, de preste Dunăre au venit în Dachia : una, în de multe ori pomenitele *Note*, numărul 9, unde zice că, de ar fi fost românii în Dachia domni, românii cei dela muntele Em, cînd pre la anul 1186 s-au sculat asupra grecilor, nu s-ar fi însoțit cu bulgarii și cu cumanii, ci mai virtos ar fi făcut aceasta cu românii, cei din Dachia, frații săi ; a doao dovadă, acoloși, la numărul 10, unde așa cuvîntă : Halcocondilas mărturisește că limba românilor celor de la muntele Pind, în Pelopones, una iaste cu limba dachilor, adecă cu a românilor celor din Dachia. De unde urmează că românii aceia cu aceștea oare cînd au fost la olaltă. Ci lipsește să zicem că au fost la olaltă din colo de Dunăre și de acolo au venit românii aceștea în Dachia, că, de vom pune că au fost la olaltă aici, în Dachia, cu neputință iaste a pricepe cum s-au întîmplat aceeaia, de limba românească mai nici o cuscrie nu are cu limba gotilor și cu a ungu- rilor, stăpînilor Dachiei, iară cu limba cea slovenească, a lăcuiitorilor Thrachiei, foarte mare cuscrie are.

Răspunsul la dovada cea din tîiu a lui Eder, vezi-l mai sus, cap 8, § 10, unde și aceeaia am adevărit, că cumanii au fost români, și pentru
250 aceeaia, cînd feceră românii cei de la muntele Em legătură / cu cumanii, nu cu streini, ci cu români au împlinit aceasta ; și pentru ce românii cei din Ardeal și din Bănat nu au dat ajutoriu românilor celor de la muntele Em, încă am arătat că românii aceștea atunci era supuși cu țările lor craiului Ungariei, carele, fiindu-i împăratul grecilor cel de atunci, Isaáchie Anghel, ginere, necum să sloboadă pre românii cei din Ardeal și din Bănat ca să se însoțească cu românii cei dela muntele Em asupra grecilor, ci încă el rădică oaste spre ajutoriul grecilor, măcar că și atunci fură bătuti grecii de românii aceia.

La a doao dovadă a lui Eder, ași fi poftit să-mi răspundă el, căce dela jumătate suta a treisprezecea, cînd crede el că au venit românii de preste Dunăre în Dachia, până la anul 1791, cînd dede el *Notele istorico-critice* asupra *Supliciei românilor*, mai nici o cuscrie nu se fece limbe i românești cu limba ungurească, și ce pricină mi-ar fi dat el pentru zisa vreme, aceeaiași îi vrea da și eu, căci dela sfîrșitul sutei a noao, cînd au venit ungurii în părțile aceste, până acum nu se închiie zisa cuscrie întră limba românească și întră cea ungurească. Însă pricina cea adevărată căci mai nici o cuscrie nu iaste limbei cei românești cu limba ungurească, e că limba ungurească fiind limbă de Asia, nice cum nu se lovește cu limba cea românească, carea e limbă de Europa și soră de cît toate mai aproape limbei cei italienești, carea e cea mai dulce întră toate limbile Europei.

Iară căci limba românească nici o cuscrie nu are cu limba gotilor, stăpînilor oare cînd a Dachiei, nu e nici o mirare. Pentru că, de au fost

limba gotilor așa, pre cum e a sasilor din Ardeal, după cum unii dintră
sasi vreau ca sasi să fie strănepoți gotilor acelora, tocma cu neputință
era să se facă zisa cuscrie, de vreme ce nici un sunet nu cred eu să fie
251 urechilor românului / așa aspru și neplăcut, precum limba cea săsască
din Ardeal. Iară pentru ce în limba românească se află cuvinte slovenești,
vezi mai sus, cap. 9, § 1, și cap 3, § 7. Ci, înseamnă marea mazăcie a
dovedei lui Eder, din carea urmează că nici după a treisprezecea sută
nu au fost românii în Ardeal, până astăzi, de oară ce și astăzi vecuiaște
acea necuscrie întră limba românească si întră cea ungurească, carea
însuși Eder o cunoaște.

§ 5

Se vădește de minciună fabula lui Sulțer

Aceaia, că romanii cei mai mulți, în zilele lui Aurelian, nu au trecut
preste Dunărea, în Misia, ci pururea au rămas în Dachia, am adevărit
mai sus, cap. 3, § 5, 6, și cele lalte. De unde urmează a fi mincinoasă
fabula lui Sulțer, carea zice că românii, pre la jumătatea sutei a treispre-
zecea, de preste Dunăre au venit în Dachia. Totuși, aci alte dovede
voiu să aduc, care singure ajung a vădi fabula lui Sulțer de minciună.

Notariul lui Bela, carele, după cum adeverează Enghel, au scris isto-
ria sa cătră capetul sutei a doasprezecea, mărturisește că pre la capetu
sutei a noao, când au venit ungurii în țările aceste, era în Ardeal români.
Cuvintele lui vezi-le mai sus, la cap 3, § 3 și 4. Ci, fiind că Sulțer pre
Notariul nu vrea să-l creadă, Ioann Chinam, iară scriitoriu de a doao
spre zece sută, ne lăsă scris, că la anul 1160, mulțime de români din
Țeara Românească s-au sculat cu grecii asupra ungurilor. Vezi cuvîn-
tele lui mai sus, la cap. 5, § 5. Și Andréas al doilea, craiul Ungariei, în
diploma cea din anul 1124^a sasilor celor din Ardeal dată, anume vor-
252 bește de / românii cei din Ardeal¹. Dintru aceste chiar se vede că în suta
a doasprezecea era românii în Dachia, și Țeara Românească, de pre
numele lor, cu carele îi numea slovenii, grecii și alții, se chiema Vlahia
(*Blachia*), adecă Țeara Românească. Minciună dară ca aceaia cuprinde
în sinul său fabula lui Sulțer, cit o poți pipăi cu mîna.

CAP XI

PENTRU PĂREREA LUI ENGHTEL, CARELE ZICE CĂ ROMÂNII CĂTRĂ ÎNCEPUTUL SUTEI A NOAO AU VENIT DE PRESTE DUNĂRE ÎN DACHIA

§ 1

Se spune părerea lui Enghel cu dovedele ei

Enghel, în mai sus pomenitele *Suplemente*, § 5, numărul 3, pentru
aceaia lapădă fabula lui Sulțer, că, stînd aceaia în picioare, mult s-ar

^a Andrei al II-lea a domnit între anii 1205—1235. Diploma pe care a dat-o sasilor
este din anul 1224.

scări crezământul Notariului lui Bela, pre carele el cu mini, cu picioare îl apără și îl scutește. Și, în locul fabulei lui Sulțer, în *Apendicea despre începutul românilor*, § 5, aduce în mijloc părerea sa, cu carea și crezământul Notariului să-l țină scutit, / și pre români încă cu toată virtutea, să-i micșoreze. Cu atîta mai nesuferit iaste Enghel, în lucrul acesta, de cît Sulțer, că mărturisirile scriitorilor, precum vom vedea mai jos, întru acela chip le aduce înainte, cît pare că au crezut că nimene altul acele nu le va mai ceti în izvoarele lor. Deci, zice în mai sus însemnatul loc al *Apendicei*, după mărturisirea cea la Striterus însemnată, că pre la anul 813, Crîmus, craiul bulgarilor, luînd cetatea Adrianópolisului au dus din colo (cum stăm noi, din coace) de Dunăre boiari cu nemăsurat norod, și acolo le au poruncit să lăcuiască. Leo Gramaticus numără 12 mii nesocotind fămeile; Gheorghie călugărul, 10 mii. Și dintru acești, zice, duși a bulgarilor prinși și robi, de roman, măcar că corcit singe, își trag vița românii cei de acum în Ardeal și în Țeara Românească, pre carii ungurii, cuprinzînd Ungaria, i-au aflat acolo¹.

Robii bulgarilor, pre carii aci îi fece Enghel români, în *Suplementele* mai nainte zise, § 5, spune că au fost nu numai români ci și slavi, și în *Apendice* zice că robii aceia au fost aduși din Thrachia, iară în *Suplemente* zice că au fost aduși din Misia și din Thrachia și că acelora le-au dat de lăcuît din coace de Dunăre, ba încă, cu duh prorocesc și arată
254 că anume în / Țeara Muntenască și în Ardeal le-au dat loc, și dintru aceștea ne îndoit și ca lucru din scriitorii grecești vădit ține el că sînt prăsiți românii cei din Dachia. Robii, pre carii i-au adus bulgarii, zice că au fost odată doasprezece, altă dată cincizeci de mii¹.

§ 2

Se răsbat dovedele lui Enghel

Drept are Enghel că bulgarii, cuprinzînd Adrianopolu, multă mulțime de oameni au adus în coace de Dunăre robi. Și aceia iaste adevărit, cum se înseamnă la Striterus, tom 2, partea 2, cap 6, § 68, fața 160, că bulgarii trecînd până în Arcadiópolis, au adus robi bărbați cu mueri și cu prunci, cu tot cinci zeci de mii. Ba și aceia putea să adaogă Enghel, din Striterus, că bulgarii, după cum întru același cap, la Striterus, se înseamnă, au intrat în muntele Gan și nenumărat norod aflînd acolo ascuns, și toate vitele Thrachiei, pre oameni i-au omorît, vitele și pruncii și muerile, în mulțime mare foarte, i au trimis robi în Bulgaria. Toate așa sînt aceste, ci, nici un scriitoriu vechiu nu ne lasă scris că robii
255 aceia să fi fost români, iară duhului proroces / a lui Enghel, carele vrea ca aceia să fi fost români sau români mestecați cu slavi, nu sîntem detori să credem. Cu acest singur răspuns toate dovedele lui Enghel să răsipesc în vînt. Pentru că pe de zece ori să fi fost robii aceia mai mulți, dacă nu se poate vădi c-au fost români, apă cu ciuru cară dumnealui Enghel.

Afară de aceea, Enghel, ca să înşele pre cetitorii cei fără de grije şi să-i creadă lui, lăsă afară cuvîntul machidoneni, carele întorcîndu-se la locul lui, precum iaste la Striterus, cap 6, § 66, faţa 556, de unde au scos Enghel cuvintele acele pentru robii cei dela Adrianopol, nu numai afară de toată îndoiala iaste că robii aceia nu au fost români, ci şi aceeaia cu degetul ți se arată că au fost machidoneni¹.

Pre urmă, cum iaste însemnat la Striterus acoloşi, cap 7, faţa 563, murind Crumus, i-au urmat în scaun Critagón, carele s-au zis şi Mortagón . Acesta, precum era cu mult mai tiran decît Crumus, văzînd că ghînta bulgărească, prin creştinii acei aduşi de preste Dunăre, încet, încet, se dă spre credinţa cea creştinească, aprins de mînie, chiemă înaintea sa pre Manuil, episcopul din Adrianopol, carele şi el era adus rob împreună cu alţii, chiemă, zisei, pre acesta şi pre alţii unii mai aleşi ai lui soţii, şi întîliu cu cuvinte blînde îi sfătuieşte ca să părăsească credinţa cea creştinească, după aceeaia, văzîndu-i că nici cu făgăduinţe, nici cu ameninţeli nu se pleacă, amar muncindu-i îi omori.

Pre urmă, cёлora laltî robi le găti Dumnezeu prilej de a se întoarce înapoi, la țeara sa, de unde fusese aduşi robi. Că mai marele bulgarilor, de multe ori pierzînd războiul, şi neputînd acum mai mult a sta asupra
256 puterei romanilor, făcu pace şi pre / robi i-au slobozit. Şi așa robii toți, ca după șese ani de robie, cu ajutoriul lui Dumnezeu sloboziți, se întoarseră acasă sănătoși¹. Aceste toate, cred eu că le-au cetit Enghel la Striterus. Ci, precum fără cumpăt tăgădui pre machidoneni, cum mai sus am însemnat, așa mai îndemînă îi fu aceste a le tăcea. Destul că, dacă robii acei aduşi de Crumus preste Dunăre, nu au fost români, dacă robii aceia din Bulgaria cea din coace de Dunăre, adecă dintră Dunăre şi Tisa (că acolo au lăcuit multe veacuri bulgarii, cum am arătat mai sus, cap 9, § 30, 31, 32, toți s-au întors la țeara sa şi la căsile sale, de unde fusese aduşi robi, cum au putut aici, în Dachia, să se nască din trînşii nemărginita mulțime a românilor cită iaste dela Tisa, în Bănat, în Maramurăş, în Ardeal, în Țeara Muntenească, în Moldova, şi pre airea, până în Marea Neagră. /

§ 3

257

MAI ÎNCOLO SE CONCENEȘTE PĂREREA LUI ENGHEL

Pre paținațite i-am arătat mai sus, cap 8, § 2, că au fost însuși români. Cum scrie împrejur Constantin Porfiroghenit, în cartea cea *despre Chivernisirea împărăției*, care o scriia pre la anul Domnului 949, Paținația, adecă ținutul paținațitelor, atîta de larg şi atîta mulțime de paținațite, adecă de români, era întru acela, cit, pre cînd scriia Constantin Porfiroghenitu mai sus lăudata carte, toate neamurile le întrecea paținațitele cu numărul şi cu virtutea; toate neamurile de prin prejur, ruși, unguri, bulgari, tremura de frica lor. Vezi mai sus, § 9, cap 8. Ci, cu neputință era din niște robi aduși prin bulgari de preste Dunăre, dela anul 813, cum vrea Enghel, până la anul 949, cînd scriia Constantin

Porfiroghenitu cartea cea despre împărăție, o împărăție așa cumplită, precum era Paținăția, așa să se umplă, cît se întreacă cu numărul toate ghintele împărățiilor celor de prin prejur. De unde urmează că cu mult mai vechi sînt românii, în Dachia, de cît să le pui începutul lor pre la anul 813, cum vrea Enghel.

Lîngă aceste, cunoscut lucru iaste, că preadesclinită iaste dialecta românilor celor din colo de Dunăre de dialecta limbei românilor celor din coace de Dunăre. Că limba acelora, după ce în zilele lui Gallienus au trecut din colo de Dunăre, trăind întră greci, se acoperi de cuvinte grecești, iară în limba românilor celor din coace de Dunăre, afară de unele cuvinte bisericești, care și rușii, pentru împărtășirea legii grecești, mai toate întocma le au, și afară de acele ce romanii sau lătinii cei vechi le priimise dela greci și din Italia le aduseră cu sine în Dachia, romanii, 258 strămoșii românilor / nemica nu se află grecesc. Drept, în Țeara Românească și în Moldova, acum, mai vîrtos întră boiarii cei mai procopsiți, se aud cuvinte grecești, nu puține. Ci, acest obicei de a mesteca în vorbă cuvinte grecești, nu de mult îl luară boiarii, fără de cînd, în vremile ceste mai de pre urmă, începură (cu mari danii dobîndind aceasta dela turci) dintră greci a fi vodă la București, în Țeara Muntenească, și la Iași, în Moldova. Că, cu Vodă și odată și altădată venind prieteni ai lor dintr'o viță cu dinșii greci, și unii, sau bărbați sau mueri, prin căsătorii, rămînînd aci, lipsea se învețe limba țării, cea românească; despre altă parte, începură a învăța românii boiari limba cea grecească; aceia fecu a se amesteca acolo, dară nu în Ardeal, nici în Bănat sau airea, până în Tisa, cuvinte grecești în vorba cea românească. Ci aceasta fiind lucru toema nou, nu micșorează vechimea românilor în Dachia.

Deci, așa cuvîntez: de ar fi venit românii în Dachia de preste Dunăre, după ce strămoșii lor, în zilele lui Gallienus, au trecut în Misia, de ar fi venit, zisei, ori în vremea, carea o vrea Enghel, ori mai nainte, după cum Lucius, de *Regno Dalmației*, cartea 6, cap 5, fără nici o dovadă grăiaște, și din carele părerea lui Enghel luo prilej, precum sînt în limba românilor celor din colo de Dunăre, așa și în limba românilor celor din coace de Dunăre ar fi cuvinte, din însoțirea cea mai nainte cu grecii din colo de Dunăre vîrîte. Ci, în limba românilor celor din coace de Dunăre nu sînt cuvinte grecești. Urmează dară, că strămoșii românilor celor din coace de Dunăre nu au trecut, în zilele lui Gallienus, din colo de Dunăre, și așa românii, carii sînt astăzi în Dachia, nu sînt nepoți din români veniți din Misia și Thrachia, ci sînt strănepoți românilor acelora, carii după venirea lor din Italia, aici, în Dachia, nici odată nu s-au stră- 259 mutat de aici; ci pururea, viță / de viță lor necurmat au lăcuit în Dachia. Și alte mari desclîniri în dialecta celor din coace și a celor din colo de Dunăre români sînt: care adevărat vădesc pre românii cești din coace de Dunăre a nu fi venit dintră românii cei din colo de Dunăre.

Să nu fie nici o dovadă alta, singură aceasta ajunge a răsturna și fabula lui Sulțer și părerea lui Enghel și a lui Lucius, sau ori a căroră altora, carii vreau ca românii să fie nepoți de acelora români, pre carii varvarii i-au adus din colo de Dunăre, aici, în Dachia. Rămîne dară închiinat că românii, carii sînt astăzi din Tisa până în Marea Neagră,

sînt romani adevărați și nepoți romanilor acelora, carii în zilele lui Traian, după concentrarea dachilor, descălecară în Dacia și viță de viță lor necurmat au lăcuit acolo.

Măcar că nu puține, în capetele cele mai sus, am grăit despre românii cei dincolo de Dunăre, totuși osebit cu următoarele capete, voi să cuprind întîmplările care le-au venit lor, după ce în zilele lui Gallien și a lui Aurelian despărțindu-se ei de românii cei din coace de Dunăre, au trecut dincolo de Dunăre, și acolo s-au așezat cu lăcașul. / ...

301 Cînd era să scape *Istoria* această, de supt tease, am socotit nu fără preț lucru a fi, ca să întocmesc încă două *Disertații*: una despre începutul limbei românești, alta pentru literatura cea veche a românilor. Care le adaog aci. /

Fiindcă limba cea românească e lătimească, celui ce va să cerce începutul limbei românești, îi iaste de lipsă mai nainte să aibă cunoscute întimplările limbei lătimești.

După cum ne înveată Eutropius, în cartea 1, limba Latiniului, întru a căruia hotar stă Roma, o-au îndreptat și o-au polit Latinus, craiul țării Latiniului, și pre latini de pre numele său i-au numit, carea cătră anii de la începutul lunei 4018, înainte de urzirea Romei cătră anii 304, s-au întimplat¹. Urmează că și limba lătimească de la craiul Latinus au luat început a se chiuma așa^a.

Iară ce schimbare anume, cu îndreptarea aceaia, au făcut craiul Latinus în limba lătimească, ce au lăpădat din limba cea de obște a poporului lătimeesc și ce au adaos la această limbă îndreptată, ce să nu fi avut limba cea de obște, nimene din cei vechi nu ne lăsă scris. Însă, cumcă alta au fost limba lătimească cea îndreptată sau corectă, și alta ceaia ce răsună în gura poporului lătimeesc, și cumcă ceaia fu născută din ceasta, și diript aceaia limba lătimească cea proastă sau a poporului, cu dreptul se zice mamă limbei lătimești celei corecte, însăși natura sau firea corecției destul de chiar areată. Asemenea, din natura corecției
303 urmează cumcă/ limba lătimească cea corectă nu se suga împreună cu laptele de la mame, precum limba cea de obște, ci cu gramatica trăbulia să se învețe, și pentru aceaia alta au fost a grăi lătimește gramaticește, alta a grăi lătimește de obște. Dintru aceste se vede că și înainte de urzirea Romei, de doao plase au fost limba cea lătimească, adecă: gramaticească și de obște, sau a învățaților și a poporului. Nice nu se poate arăta nici un veac, întru carele să nu fi fost lipsă de gramatică spre a învăța limba lătimească cea corectă^b.

^a Legenda (asupra căreia Maior revine adesea) după care Latinus ar fi corectat limba populară, creînd latina literară, cultă sau „gramaticească”, este o invenție a unor gramaticieni, preluată de Eutropius. Numele limbii latine nu vine de la regele Latinus, ci ambele sînt derivate de la numele țării, *Latium*.

^b Considerarea latinei literare ca derivînd din limba populară este justă, dar în fapt nu este vorba de două limbi, atît de radical diferite cum afirmă Maior, ci de două aspecte ale aceleiași limbi. Afirmatia că limba literară ar fi anterioară fundării Romei și că chiar atunci ea era învățată din gramatici, este eronată.

Făcînd Romulus cetate, carea de pre numele său o cheamă Roma, de la carea și romanilor li se dede nume, rădică beserică (*acolosî*, pre scurt, povestește Eutropius),^a carea o numi Asilum și făgădui tuturor celor ce vor scăpa la dînsul scutire. Pentru aceaia, pre mulți din vecinile locuri, carii făcuse întră ai săi ceva rău, fugind la dînsul, i-au priimit în cetate și i-au împreunat cu poporul său. Și așa, din latini și din tûsci^b păstori, precum și din frigii cei de preste mare, carii supt Enéa, din arcadi, carii supt povătuitorul Evandru, cursese în Italia, ca din de multe feliuri de stihii, adună un trup și fece poporul roman. Cu vreme, toate neamurile Italiei ce avea osebite limbi se adaosera cătră poporul roman. Făcîndu-se această adunare și mestecare de neamuri de desclinite limbi, nimene nu se poate îndoi că limba lătinească cea de obște nu de mijloc schimbare au pătimit.^c

Și cumcă osebite au fost limbile neamurilor Italiei, adecă a etruscilor, a grecilor, a oscilor, a insubrilor, a ligurilor^d și ale altor galli și popoare, înainte de a-și supune grumazii biruitorilor romani, bine înveață Ludovicus Antonius Muratorius în *Dissertatiia* 32, tom. 2, al *Anticvitatelor italienești*^e.

304 Dintru aceste ghinte sau neamuri ale Italiei, unele, măcar că după mărturisirea lui Avgustin, cartea 19, cap. 7, *Despre cetatea lui Dumnezeu*, ghintelor celor învinse, cu jugul le punea și limba sa cea lătinească asupră romanii,¹ totuși până și cînd era mai în flicare împărăția romanilor, multă vreme ș-au ținut limbile sale, iară a unor neamuri de ale Italiei, perind iale, limba lor tot au rămas întră romani. Că Aulus Ghellius, în cartea 17, cap. 17, așa serie : „C. Ennius zicea că el are trei inimi, pentru că știa grăi grecește, oscește și lătinește“². Așadară, în zilele lui Ennius încă vecuia limba oscească. La Festus se cetește, din fabula lui Titinnius : „Carii oscește și volscește făbulea, că lătinește nu știa.“³ Livius, în cartea 40, cap. 42, zice că cumaniilor^f cerînd li s-au dat voe ca în publică să vorbească lătinește, și precônii sau vestitorii lor să aibă cădîntă a vinde lătinește.⁴ Altă limbă dară au fost atunci la cumani în Italia, carea nu o-au fost astrucat limba cea lătinească. Și Strabo, carele au trăit în zilele împăratului Tiberie, în cartea 5 a *Gheografieii*, zice că perind ghinta oscilor, vorba lor tot mai rămîne la romani și joacă fabule romanii, în limba aceaia⁵.

De acia, cu neputință era din limbile acele vecuitoare și cuvinte și chipuri de graiu să nu se virască nu numai în limba lătinească cea
305 proastă, carea acum era de obște tuturor popoarelor/ Italiei, ci prin nebagarea de samă a unora, și în limba lătinească cea corectă, citeodată.

^a Informațiile nu sînt din Eutropius, ci din alt abreviator al istoriei romane, Florus (I, 1).

^b Etruscii.

^c Observație deosebit de justă : pînă la fixarea ei în formulele clasice, latina a suferit puternice influențe din partea limbilor celorlalte populații italiice.

^d Deși aflați în partea Italiei numite Galia Cisalpină, ligurii nu sînt gali.

^e Opera lui Muratori era cea mai prestigioasă lucrare de erudiție a timpului asupra istoriei Italiei ; este izvorul principal al lui Maior.

^f Este vorba de locuitorii orașului *Cumae* (lat.), *cumani*.

Carea romanilor celor învățați și bine deprinși în limba cea corectă foarte rău le vinea și certa această rea întrăbuințare. Aceia mi s-a pare că spune Cvinilian, cînd scriind despre cuvintele cele streine, așa grăiaște: „Tac despre tusci, despre sabini, ba și despre prenestini. Că, pre Vectius, ca pre cel ce se întrebuința cu vorba aceea, îl ceartă Lucilius, precum Póllio află în Livie patavinitate“.¹ Și Varro zice că cuvîntul *multe* (*multae*) nu e lătimească, ci sabin; și acesta până la pomenirea lui au rămas în limba samnitelor carii sînt născuți din sabini².

Cu mult mai lesne era din limba lătimească cea de obște să se bage cuvinte și chipuri de graiu în vorba lătimească cea corectă. Paradigmă și astăzi despre lucrul acesta avem în pruncii cei românești, carii în anii cei dintîiu, cînd se înveată lătimește, pentru asemănarea ce iaste întră limba cea românească și întră limba cea lătimească, turme de cuvinte românești bagă în vorba cea lătimească; ba și unguri bătrîni am văzut, carii știind amîndoa limbile, și cea lătimească și cea românească, cînd grăesc lătimește, și cuvinte și chipuri de graiu românești, fără a se pricepe ce fac, aruncă în vorba lor cea lătimească³.

Pentru aceeaia cu deadins romanii cei învățați scria cărți și da regulile spre abaterea cuvintelor celor streine de la limba lătimească cea corectă, precum și spre polirea sintăxei limbei aceiași. Dirept aceeaia pre 306 pruncii săi îi silea a merge la shoală și a se / învăța gramatica lătimească. Aceasta e ceaia ce zice Tullius, în cartea 3, *de Oratore*, că preceptele de a vorbi lătimește le dă învățătura cea pruncească¹. Și Cvinilian, în cartea 1, cap. 10, mărturisește că alta e a grăi lătimește, alta a grăi gramaticește, adecă alta e a grăi în limba lătimească cea comună sau de obște, care împreună cu laptele se suga de la mamă, alta a grăi în limba lătimească cea corectă carea se înveată la shoală, din gramatică². Vezi mai sus lăudata *Disertație* 32 a lui Muratorie, întru carea pre larg se cuvîntă despre lucrul acesta.

✓ Mult schimbîndu-se limba lătimească cea de obște, prin aceeaia că fu împărtășită tuturor ghintelor Italiei celor de deosebite limbi, multe dialecte a limbei aceștia preste toată Italia se escară, în fieștecare parte a Italiei, după felul limbei neamului ce lăcuia în ținutul acela. Drept aceeaia osebite cuvinte de la toate neamurile acele au căutat să priimească în sinul său limba lătimească cea de obște; și fiindcă ea stăpînea, precum și astăzi, în toată Italia, au început mai de obște a se chiema limba italienească. Răsbătînd în Italia și lungă vreme domnind acolo gotii, longobardii și alte ghinte nemțești, cu mult mai virtos se schimosi limba lătimească cea de obște sau italienească; ba, după veacuri, și însuși italianii își prefăcură limba altmintrea și o aduseră la statul acela, întru carele e astăzi. Din cele până aci despre limba lătimească cea comună zise, lesne se poate afla începutul limbei românești. Aceia se știe, că mulțimea cea nemărginită a romanilor, a cărora rămășițe sînt românii, pre la începutul sutei a doao de la Hs., în zilele împăratului Traian, au venit din Italia în Dachia și au venit cu acea

¹ Datorită asemănării de structură cu limba maternă, fenomenul se petrece și astăzi la românii care încep să învețe latina sau o limbă romanică.

307 limba lătimească carea în vremea / aceeaia stăpînea în Italia. Așadară limba românească e acea limbă lătimească comună carea pre la începutul sutei a dooa era în gura romanilor și a tuturor italianilor^a.

De oară ce dară, cum mai sus am însămnat, limba lătimească cea comună, după vremea eșirei romanilor din Italia la Dachia, cumplete schimbări au mai suferit în Italia, urmează că limba românească e mai curată limbă lătimească a poporului roman celui vechiu decît limba telienească cea de acum, și mai cu cădere iaste a judeca din limba cea românească, cum au fost limba romanilor celor vechi, decît din limba italienească cea de acum. Măcar că aceeaia nu putem tăgădui că în limba românească sînt virite cuvinte de ale varvarelor ghinte, anume ale slovenilor, cu carii au petrecut împreună; carea cum s-au întimplat, am spus în *Istoria cea despre Începutul Românilor în Dachia*. Însă slovenii de țesetura limbei românești cea dinlontru nicecum nu s-au atins, ci aceeaia au rămas întreagă, precum era cînd întîiu au venit romanii, strămoșii românilor, în Dachia^b. Ci și cuvintele, care sînt de la sloveni, virite în limba românească, pre lesne se eunose și ușor ar fi, de s-ar învoi românii spre aceeaia, a le scoate și a face curată limba românească^c.

Aceaia încă se pricepe căci întră români sînt mai multe dialecte. Fiind adecă că și atunci, cînd au venit coloniile romane în Dachia, mai multe dialecte ale limbei lătimești cei de obște era în Italia, și fiindcă coloniile acele din toate părțile Italiei au fost adunate, urmează că mai multe dialecte au adus cu sine. Însă, măcar că limba românilor e împărțită în mai multe dialecte, a căroră osebite mai virtos stă în pronunția sau răspunderea unor slove, totuși, românii cei dincoace de Dunăre, toți se înțeleg laolaltă; ba în cărți nice nu au fără o dialectă singură: / desclînirea dialectelor numai în vorbă se aude. Iară dialecta românilor celor dincolo de Dunăre atîta e înstreinată de limba românilor celor dincoace de Dunăre, pentru copîa sau mulțimea cuvintelor celor grecești, cu care e acoperită, cît românii cei dincoace de Dunăre, până nu se dedau cu dinșii, puțin îi pot pricepe ce vorbesc. Însă aceeaia se cade a li se da lor, că multe cuvinte lătimești până astăzi le țin, care la românii cei dincoace de Dunăre, cu totul sînt date uitărei, precum și la românii cei dincoace de Dunăre, asemenea, multe cuvinte lăti-

^a Ideea că limbile romanice se deosebesc din cauza epocii diferite la care s-au desprins din latină a fost formulată mai tirziu în știință de romanistul Gustav Gröber. Deși ideea este interesantă, desigur nu aceasta e singura și nici cea mai importantă cauză a diferențierii limbilor romanice.

^b Afirmatia lui Maior, că influența slavă nu a atins structura internă a limbii române este adevărată. Cît privește ideea că s-ar putea renunța la cuvintele slave (fapt posibil în principiu, dar nenecesar), ea e adevărată numai în măsura în care de la Maior și pînă astăzi, prin reluarea legăturilor românei cu alte limbi romanice s-au pierdut printr-un proces natural și nu impus, o serie de cuvinte slave (ca și grecești, turcești etc.) și au fost înlocuite cu cuvinte franceze, italiene, latine. S-a petrecut ceea ce unii lingviști au numit „reromanizarea limbii române”.

^c Citind trunchiat doar „a le scoate și a face curată limba românească” mulți cercetători acuză pe Maior de a fi propovăduit alungarea cuvintelor slave din limbă. După cum se vede, el spune doar că acest lucru ar fi posibil, fiind vorba numai de cuvinte (ceea ce nu se poate cu gramatica), cîr ru cre acest lucru.

nești se află, care intră românii cei dincolo de Dunăre în deșert le vei căuta^a.

Îmi vine aci aminte și aceeaia, că se află unele cuvinte în limba românească, care pentru că nice la italieni, nice la sloveni astăzi nu sînt, zic unii că trăbue să fie sau de la dachi, sau de la altă oarecare limbă de a ghintelor ce mai demult au umblat prin Dachia întră romani. Ci, de oară ce, precum mai sus am văzut, cînd au venit coloniile romane în Dachia, era mai multe dialecte a limbei lătimești, în Italia, din însoțirea cu desclinite neamuri ale Italiei născute, au nu putea coloniile acele cu sine să aducă în Dachia unele cuvinte dintru unele părți ale Italiei, care la italieni demult acum au părit, iară la români să mai țin^b, precum văzum că și intră însuși românii unele cuvinte vechi se țin la cei dincolo de Dunăre, altele la cei dincoace de Dunăre; ba și intră singuri românii cei dincoace de Dunăre, în unele ținuturi, se află cuvinte lătimești, care intru alte ținuturi nu se mai pomenesc. Așa, pentru esemplu, maramorășenii zic *nu am op*, carii alți români o zic *nu am lipsă*, ș.c. Asemene se întimplă și intră românii cei dincolo de Dunăre, că și intră ei sînt mai multe dialecte, măcar că ei, intru pronunțiație, toți sînt uniți^c. Așa, p.e., la ei de obște se zice *hiu*, adică *fiiu*; 309 ci, în unele părți / zic *nalu*, de la cuvîntul lătimeesc *natus*. Nemica dară nu ne silește ca acele cuvinte românești, care astăzi nu se află nici la italieni, nice la sloveni, mai virtos să zicem că sînt virite în limba românească sau de la dachi sau de la altă oarecare ghintă varvară în Dachia, decît aduse din Italia. Așijderea se cade să zicem și de cuvintele acele, care și la romani și la italieni se află, iară în cărțile lătimești nu se cotesec, că sînt de la ghintele cele vechi ale Italiei, băgate în limba lătimească cea de obște, carea iaste cea românească și italienească.

Unii, căroră le iaste urît numele romănesc, cu aceeaia să nevoesc a micșora pre români, că zic că limba românească foarte se lovește cu limba cea slovenească, și țesetura ei cea dinlontru asemene iaste cu a limbei ceii slovenești; și pentru aceeaia iaste a crede că românii sînt fară slovenească, iară nu romană.

Cumcă românii sînt adevărați romani, strănepoți romanilor celor aduși de Traian în Dachia, am adevărit în *Istorie*. La asămănarea limbei românești, în țesetura ei cea dinlontru, cu limba cea slovenească, ce-și nălucesc protivnicii vom răspunde după ce vom cuvînta întliu despre începutul articilor celor definiți ai italianilor.

Muratorius, în *Dissertația* 32, cea mai sus-lăudată, cercînd începutul stricării limbei lătimești în Italia, zice că, măcar că și mai nainte era limba aceasta smintită, totuși domnînd în Italia longobardii, se fece stricarea cea cumplită. Că atunci mulțime multă de limbă nemțească, bărbați și mueri, se răvârsară preste toată Italia. Carii, drept, învățară limba italianilor ca cea mai dulce și adînc înrădăcinată, că, măcar că

^a Observații confirmate de cercetările ulterioare.

^b Afirmatie verosimilă, dar nedemonstrabilă, căci limbile Italiei vechi sînt puțin sau deloc cunoscute.

^c Afirmatia este valabilă numai pentru dialectul aromân, pe care îl cunoștea Maior; celelalte două (istro- și meglenoromân) prezintă importante deosebiri și în fonetică.

Italia era atunci deşertată de lăcuiitori, totuşi, cu mult mai mare era
310 numărul italianilor decât a veneticilor longobardi. Învăţară, zisei, /
limba italienească, ei aşa cît şi ei cuvinte noao şi trebi noao băgară în
limba italienească.

Pentru esemplu, avînd, zice, longobardii, ce era pepor de fără
nemţească, articlii puşi înaintea numelor, pre lesne urmînd italianii
obiceaiului acestuia, începură şi ei a da loc articlilor, în limba sa, adecă
a întrebuintă *Il, La, Lo, Le, Li, I*, carea cum s-au făcut, zice că bine se
vede a fi aflat Castelvetrus, a căruia aflare, după aceeaia, o băgă în cartea
sa cea despre începutul limbei ceii de obşte Celsus Cittadinus. Adecă,
din pronumele lătinesc *Ille, Illa, Illi, Illae*, pre încetu au izvorit articlii
cei italieneşti. Că, deprins fiind norodul, pentru esemplu, a zice *Illo*
caballo. illa hasta, illae feminae, lăpădînd cea dintîiu şi ceaialaltă silabă, la
adecă pentru scurtarea, au început a zice *il cavallo, lo cavallo, la asta,*
l'asta, li cavalli, i cavalli, le femine. Carea a lui Castelvtru judecată,
zice că foarte o razimă pronumele *Loro* cel, afară de toată indoiala,
născut din *Illorum*, lăpădînd dintr-însul *Il*. Accaiaşi o pot întări, zice,
şi litaniile cele în zilele lui Carol celui Mare, pre la anul 790, scrisse şi
vestite în zilele noastre de preanvăţatul Mabillonius întră *Analétele*
cele vechi, foaia 171 a ediţiei ceii mai noao, carea o-au însămnat şi Du-
Cangius, în *Glossariul lătinesc*, la cuvîntul *lo*, în loc de *ille*. Acolo se
citeşte că au strigat norodul: *Adriano Summo Pontifice et Universale*
Papae vita (în loc de *Pontifici et Universali*) *Redemta Mundi. Tu lo*
adjuva. Aşa ceteşte Ducangius, ei în ediţia cea mai sus-pomenită se
află *Tu lo jura*. Accaiaşi se vede în următoarele rugăciuni pefforit,
precum şi *tu los juva*, cînd grăesc în numărul mulţimei. Care adevărit
311 areată că din *tu illum juva* s-au făcut întîiu *tu illo juva*, şi pre urmă
tu lo juva. Alt esemplu, ne arată Cămpius, în *Aperdîce* la tomul/1 a
istoriei besericci ceii dela Placentia, foaia 455, adecă în Diplôma împă-
ratului Carol celui Mare, ce se ţine de anul de la Hs. 808, unde cetim:
inde percurrente in la Vegiola, ex alia vero parte de la Vegiola usque
Castellioni etc. Şi veacurile cele de demult, în locul dativului *Illi*, pentru
ca să se desclinească de nominativul *Illi*, se văd a fi băgat *Illui*, de unde
apoi curse *Lui*. Care cuvînt se află în fórmulele cele preavechi a lui Mar-
cúlfus, cartea 1, cap. 17, unde aceste cuvinte se citere: *Sicut constat,*
ante dicta villa ab ipso Principe memorato lui fuisse concessa. Însă Big-
nónius şi Menágius nu fără treabă scotere că *Lui* s-au făcut din *Illius*.
Merge mai încolo Muratorius şi zice că italianii, galii şi spaniolii, de
acolo se îndemnară a adaoge numelor articlii, de carii e lipsită limba cea
lătinească, că auzînd ei pre goti, pre longobardi, pre franci că întrăbun-
tează părţele care însămnează carecare lucru adevărit, şi zic *Der*
König, Die Frau, Das Grab, cu careşice schimbare în căderi şi în numărul
mulţimei, pentru aceeaia şi ei prinseră a zice *Lo, La, Li*; în loc de *Ille*
Rex (acel craiu), *Ille Mulier* (acea muiare), *Illi Milites* (acei soldaţi)
etc. Aşa şi galii au început a întrăbuintă *Le, La, Les*, etc şi spaniolii
El, La, Los, etc. Multi şi din greci şi din arabi lăcuia în Italia, şi întru
împărăţiile creştinilor cele despră miazăzi. Şi cunescut e că grecii au
articlii săi. Ba şi arabii au *Al*, carele aceeaia însămnează la ei, ce înseamnă

la italieni *Il, La, Lo*, și la spanioli *El*. Matéus Silváticus, în *Pandectele doftoriei* ce fură scrise în anul 1317, zice că *Al* și *El*, aceiaia însămneară la arabi, carea la italieni, *La, Le, Li, Lo*. Sînt, pre urmă, *acolôși*, zice Muratorius, carii socotesc (și întră aceia iaste Buhúrsius (*Bouhoursius*),
 312 în *Entretien II d'Ariste*), că în limba gallicească nici un / articlu n-au fost până la sfîrșitul sutei a noao. Adevărată e sau ba părerea acestora, pentru lipsa monumentelor celor vechi ale limbei gallicești, nimene nu poate lesne judeca, precum nice noi, zice, nu putem arăta vremea cînd în limba noastră (cea italienească) s-au băgat articlii^a.

Împenat gîciturî sînt aceste, ci nerăzimate de adevăr. Pentru că limba lătinească cea învățată sau corectă ținîndu-se în cărți, nu în gurile pporului lătinesc, pururea întocma și fără schimbare au rămas. De unde monumenturile ce se aduc înainte, nu sînt doveadă că doară limba aceeaia cîndva în sine au pătîmit schimbare și smînteală, fără că nevoînța fiilor lătinești nu totdeauna au fost întocma întru învățătura cea gramaticească a limbei lătinești ceii corecte^b. Mai virtos butînd ghintele varvare și lungă vreme domnînd în Italia, încetase shoalele gramaticești, precum întră greci, de cînd îi stăpînește turcul, de tot au slăbit învățăturile întră ei. Deci, pușini fiînd întră fiii lătinilor carii cu deadins să învețe gramatica, cei mai mulți, din lipsa gramaticii ceii iscusite, nu putea scriînd lătinește să nu mestece cuvinte și chipuri de graiu din limba cea de obște sau preastă. De acolo sînt schimosirile, în monumenturile lătinești cele vechi. Și aceeaia ce s-au luat a se zice : veac de aur, sau de argint, sau de fier, sau de lut a limbei ceii lătinești, nu aceeaia însămneară, că doară limba lătinească cea corectă sau învățată, după ce au ajuns cdată la deplinire, în sine într-un timp au fost mai iscusită decît întru altul ; și din limba de aur scăzu după aceeaia a fi de argint, apoi de fier, pre urmă de lut, ci cumcă nevoînța spre învățătura gramaticească nu au fost totdeauna asemenea. Nice n-au fost nici într-un veac nevoînța aceasta întru toți întocma. Pentru aceeaia
 313 și în veacul cel de aur a limbei lătinești, carele nu/ învăța deplin regulele gramaticești, nu putea să scrie curat lătinește ; vede-se aceasta și din inscripția cea în veacul lui Avgust Chesariul făcută, carea în zisa *Dissertatione* a lui Muratorius, așa se cetește : *Genio Coeli Herodiani Praegustatoris Divi Augusti idem postea villicus in hortis Salustianis...* S. Aug. *Lib. Bathyllus aeditus (pro aedituus) Templi Divi Aug. II. et Divae Augustae quod est in palatium (pro palatio) immunis et honoratus. Telephus. Liviae. L. dat Fufiae. Clymene et Fufiae Euche. sorores (pro*

^a Ceva mai jos Maior combatte pe drept teoria influenței germanice în crearea numelui romanic, arătînd că este vorba de o creație internă. Cit privește influența arabă, ea e prea tîrzie pentru a putea fi luată în discuție și potrivirea între arabul *al* și spaniolul *el* e o simplă coincidență.

^b Judecînd după latina medievală, limbă moartă, Maior consideră că latina clasică literară, n-a avut o evoluție (descendentă, după epoca clasică), ci doar că nu mai era corect întrebuințată. În realitate, pe de o parte latina literară nu era atît de depărtată de cea populară încît să fie învățată ca o limbă moartă, pe de altă parte ea însăși evolua, sub imperiul necesităților noi de expresie, dar și sub influența latinii populare. Reducerea a schimbărilor numai la slaba învățare a gramaticii clasice nu corespunde realității.

sororibus) *Gemina L. Augustae ornatrix Irene suae dat olla* (pro *ollam*). Acoloși, Muratorius aduce pe Cuvintilian carele mărturisește că și în veacurile cele fericite a împărăției romanilor, în însăși Roma mulțimea grăia varvaricește, adevărat nu în limba cea corectă¹ și în veacurile cele mai slabe, căruia îi era bine cunoscute regulile gramaticești, bine scria lătimește, precum și astăzi se întâmplă. Drept aceeaia veacul cel de aur al limbei lătimești aceeaia însămnează, că atunci mai cu deadins se da în shoale regulile cele gramaticești, și mai cu sîrguință, și mai mulți le învăța decît după aceeaia. Deci, nu limba lătimească cea învățată, ci singură cea comună limbă lătimească, carea de la o vreme au început a se chiema italica (itălienească), au pătimit schimbare^a.

314 Însă și aceasta să fi pătimit acea schimbare, cît, după năvălirea ghintelor nemțești în Italia, să fi priimit de la aceste neamuri a întrăbuința articlii, nicecum nu se poate crede, de oară ce și românii au articlii definiți, în limba lor, carii sînt: il (*il*), le (*le*), lu (*lu*); lu acesta românii cei dincolo de Dunăre, așa îl zic întreg lu (*lu*), iară cei dincoace de Dunăre îl apostrofesc, / lăpădînd u: l' (*l'*), bună oară: omul' (*omul'*), omulu (*omulu*); a, carele la italienii se zice la (*la*), în numărul mulțimei i (*i*), la românii cei dincoace de Dunăre, li (*li*) la cei dincolo de Dunăre; bună oară: oamenii (*omeni i*, oameni li (*omeni li*); le (*le*). De cînd au intrat gotii în Italia, românii sau romanii cei din Dachia nici o împărtășire n-au avut cu italianii, nice până au domnit acolo gotii, nice după aceeaia. Urmează, dară, că fiind articlii la români, precum și la italienii, înainte de intrarea nemțeștilor ghinte în Italia au avut italianii în limba sa articlii. De ar fi fost cunoscută lui Muratorius și altor preanvățați bărbați limba românească, altmintea vrea scrie în lucruri de aceste, și cu adevăr, nice nu ar fi avut prilej a se slobozi la gicituri înșelătoare^b.

Dară vei zice: gotii, înainte de a merge la Italia, au fost în Dachia și au domnit preste români, ca la o sută de ani. Drept aceeaia poate gotii întîiu au stricat limba romanilor celor din Dachia și au băgat întră dînșii obiceiul a întrăbuința articlii, carii nu-i are limba cea lătimească; după aceeaia mergînd în Italia și italianilor le-au împărtășit întrăbuințarea articliilor.

În *Istorie* am arătat greața românilor cea cătră limba goticească. Apoi, mai sus de șese sute de ani sînt scurse de cînd în Ardeal, în multa săsime, petrec românii cu sasii și necum să se fi împrumutat de la sasii cu ceva din cele ce se țin de alcătuirea limbei cea dinlontru, ci nici cuvinte, nicecum până astăzi n-au priimit de la ei. Atîta înstreinare are limba românească de cătră limba gotilor, cît sasul Eder din Ardeal, mare protivnic al românilor, de acolo au luat prilej a zice că românii, în zilele gotilor n-au fost în Dachia. Și au putea românii, întru acela chip să se dedea cu limba gotilor, cît în cele dinlontru a țeseturei limbei/i

^a Afirmație exagerată (v. nota precedentă). Limbile literare se schimbă mai încet decît cele populare, dar nu rămîn neschimbate.

^b Importanța cunoașterii limbii române pentru o mai justă înțelegere a procesului de formare al limbilor romanice preconizată aici de Maior, este astăzi recunoscută de toți romanistii.

315 sale să priimească unele de la goti, cum iaste întrăbuințarea articlilor, și apoi cuvinte goticești să nu se virească în limba lor, precum preaadeverit iaste că niccum nu s-au vîrit ?^a Deci, dacă de la sasi, întru atîtea veacuri, nemica n-au priimit românii în limba lor, cum, întru o sută de ani, gotii să fi putut răsbate în cele dinlontru ale limbei românilor, cît întrăbuințarea articlilor, carea mai nainte să nu o fi avut, să o bage, unde adevărit iaste că cuvinte n-au putut să vîrască ? Cum, neavînd românii nici o împărtășire în zilele gotilor cu italianii, au putut așa să se lovcască cu italianii, cît întocma acciași articlii, și dintru același izvor al lătinescului pronume, *Ille, Illa*, să-și întocmească și articlii și ceștea și ceaia ? Cum, de nici la români, nici la italianii nu e nici o supțire umbră de urmă de al nemțescului *Der, Die, Das* ? Lîngă aceste, ghintele nemțesti din care era gotii, precum și toate alte neamuri la carii sînt articlii, accia îi pun înaintea numelor, iară românii îi pun după nume. De ar fi luat românii obiceiul de la goti a întrăbuința articlii, cum putea fi aceea : obiceiul de a întrăbuința articlii să-l ia de la goti și apoi, împotriva firei limbei gotilor, de unde s-au învățat a întrăbuința articlii, ba împotriva firei limbei tuturor neamurilor, să-i pună după nume ? Singură această luare aminte ajunge spre adevărire cumcă românii sau romanii cei din Dacia nu au luat de la goti a întrăbuința articlii, ci din Italia au adus datina aceea cu sine strămoșii românilor, în zilele lui Traian. De unde urmează că și italianii, nu de la goti, nice de la longobardi, au luat a întrăbuința articlii, ci cu mult mai nainte de a intra neamurile aceste în Italia au avut în limba sa această alsăuire^{b/}.

316 Drept, limba lătinească nu are articlii acei definiți, carii sînt în limba românească și în cea italienească, precum și în limbile frincească și spaniolească, ci oare avutu-i-au înainte de a o îndrepta Latinus, craiul latinilor, sau ba, nu se știe. Poate doară și limba lătinească au avut mai nainte articlii aceștea, ci Latinus, pentru scurtarea vorbei, i-au lăpădat. Urmează că și aceeaia iaste neadeverit, oare limba lătinească cea comună ș-au întocmit articlii *Il, La, Lo, Li, Le*, de la pronumele limbei lătinești cei corecte *Ille, Illa, Illo, Illi, Illae*, au pronumele acest e născut din articlii accia. Aceaia iaste adevărit, precum văzum deasupra, că nu limba lătinească cea proastă s-au făcut din limba lătinească cea corectă, ci ceasta din ceaia. De acia, măcar că ne-am deprins a zice că limba românească e fiică limbei lătinești, adevă că cei corecte, totuși,

^a Influența veche germanică (gotică) asupra limbii române este ca și inexistentă : abia cîteva cuvinte se presupune a fi de origine gotică. Faptul nu înseamnă, așa cum credea Eder și alții după el, că în acest timp românii nu se aflau în Dacia, ci că (așa cum a arătat B. P. Hasdeu) trăiau pe teritorii separate avînd slabe raporturi între ei. Cît privește pe sași (care și ei trăiau în comunități separate de români), este adevărat că n-au influențat structura limbii noastre, dar ne-au dat o serie de termeni, legați mai ales de anumite meserii specifice lor.

^b Maior are dreptate că procesul formării articolului a început încă din latina comună tirzie, înainte de influența germanică. Definitiva lui constituire s-a petrecut însă în fiecare limbă în parte (dovadă româna, unde articolul e postpus). Conform teoriilor moderne, asemănările între limbile înrudite nu se explică numai prin moștenire, ci și prin evoluție paralelă, dar independentă.

de vom vrea a grăi oblu, limba românească e mamă limbei cei lăti-nești. Nice să nu te scândălisască aceaia, că limba românească e spi-noasă și apusă pre lingă limba cea lătinească. Că au nu din spini se naște rujă preafrumoasă? Și din mamă de soiu sau de fară de jos și apusă nu o dată s-au născut fiiu carele prin polire iscusită au ajuns a fi cel mai strălucit împărat?

Pre urmă, dacă în limba românească, nu numai întră românii cei dincoace, ci și întră cei dincolo de Dunăre, carii în suta a treia de la Hs. fură despărțiți de cești dincoace de Dunăre, până în Tessalia și pre aira, ba și întră alte popoare de sînge italienesc, bunăoară întră val-densi și întră lăcuiitorii muntelui Apennin, e datină a pune articlii după nume și nu înainte de nume, cum fac toate alte neamuri care au întră-buințarea articliilor, urmează că și italianii, mai demult, nu înainte, 317 ci după nume au avut obiceiul a pune articlii și a-i pune înaintea / numelor tirziu, de la goti sau de la longobardi și de la alte ghinte nemțești, care e adevărit că tare au schimbat limba lătinească cea comună în Italia, s-au învățat. Nice nu urmează nici o micșorare sau defăimare limbei românești, căci întru aceasta articlii se pun după nume, pentru că, precum lătinește se zice bine și *Ille equus* (acel cal) și *equus ille* (calu acel), ba pare că mai virtos se mărginește lucrul, cînd puni pronumele după nume, decît cînd înainte și zice *equus ille*. Și, de vei lua bine aminte la români mai tare se hotărește sau mărginește lucrul punînd articlu după nume, decît întru alte limbi, în care articlu se pune înainte de nume. Nu fără înțelepție dară strămoșii românilor și a italianilor cei vechi au luat a întrăbuința articlii după nume și nu înainte de nume^a.

Muratorius, în *Dissertația* cea de multe ori pomenită, zice, cum mai sus am însămnat, că lătinii cei vechi, pentru ca să desclinească dativul *Illi* de nominativul *Illi*, în dativ, în loc de *Illi*, au zis *Illui*, și de acolo, apoi se născu *Lui*; iară Bignónius și Menagius zic că *Lui* se urzi din *Illius*. Asemenea, *Loro*, zice că se fece din genitivu mulțimei, *Illorum*. Fie cum va fi, aceaia iaste adevărit că și întru aceste mai bine s-au păstrat vechimea la români decît la italieni. Că la italianii de astăzi *Lui* iaste pronume în nominativu numărului singuratic, carele la latini se zice *Ille* și la români *El*. Iară la români *Lui* și acum iaste în dativ; și în genitiv *alui*. Însă aceste, cînd se pun singure, sînt pronume, care la lătinii se zice *Illi*, *Illius*, iară cînd se împreună cu oareșce nume, sînt articlii definiți; atunci *alui* așa se desparte, că *a* se pune înainte de nume, și *lui* după nume, precum iaste datina românilor, a pune articlii după nume. Asemenea, *Loro*, la italieni iaste numai pronume, și în 318 căderea cea dintîiu sau în nominativ, / care la latini se zice *Illi*, la români *ei*. Iară la români iaste și astăzi în genitivu numărului mulțimei împreună și în dativu al aceluiași număr, care mai desvălit se vor vedea în paradigmă sau esemplu ce îl vom aduce mai jos.

^a În realitate, în latină pronumele demonstrativ, din care s-a format articolul, preceda de obicei substantivul (ca în limbile romanice apusene), dar poziția lui nu era absolut fixă, el putînd să apară și după substantiv, mai ales cînd urma și un adjectiv (lat. *homo ille bonus* > *omul bun*).

Se vedem acum asămănarea limbei românești cu cea slovenească sau sclăvească, întru alcătuirea sau țesutura cea dinlontu, carea și-o nălucesc protivnicii și cu răutate înșeală pre cei neștiutori de limba românească cetitori.

Limba românească are articii definiți, cum văzum mai sus. Slovenii nu au aceia articii, ci, cînd vreau să mărginească vrun lucru, se întrăbuințează cu pronumele arătătoriu (*Pronomine demonstrativo*) *ovi, ova, ovo*, ca și latinii cu *Hic, Haec, Hoc*. Ba, atîta iaste nesuferitoare limba slovenească de articii definiți, cît măcar că cei ce întîiu au prefăcut cărțile besericești din grece pre slovenie, toată limba slovenească o-au schimosit și o-au grecizat într-atîta, cît și aorîstul grecesc și numărul duale, care nici mai nainte nu au avut limba slovenească, nice astăzi nici într-o dialectă a zisei limbi nu se află, i-au vîrit în cărțile slovenești, totuși articii definiți carii îi are și limba grecească, n-au putut să-i bage^a.

^a Argumentul este important: afirmația că în limbile slave nu există articol nu corespunde adevărului: există în bulgară (unde se crede că a venit din substratul trac sau din română) și — sub o formă nedefinitivă — în unele graiuri rusești.

§ 1

Românii mai demult s-au întrăbuițat cu slovele cele lătimești

Nu e îndoială că romanii, strămoșii românilor, cînd au venit de la Roma în Dachia, și s-au așezat de moșie a lăcui aci, cu acele litere sau slove au trăit în trebile sale, cu care se întrăbuița ceialalți romani rămași la Roma și în toată Italia. Aceasta și din cele multe inscripții, în marmuri tăiate, ale romanilor celor vechi din Dachia, care s-au aflat și până astăzi se sapă din pămînt în Dachia, mai virtos în Ardeal și în în Bănat, toate cu slove lătimești scrise, se vede.

După ce au scăpat împărații romanilor de a mîna Dachia această vechie și au început a o stăpîni mai o ghintă varvară, mai alta, cum am arătat la cap. 4, în *Istorie*, nu numai toată împărtășirea romanilor celor din Dachia cu ceialalți romani s-au rătezat, ci și cursul învățătorei și al științelor cu domnia varvarilor nu puțin s-au împiedecat. De acia iaste că nici un monumînt nu aflăm, din carele anume să vedem cu ce felu de slove s-au întrăbuițat romanii cei din Dachia vechie, după ce au început acolo a stăpîni varvarii.

325 Totuși nu poate fi îndoială că romanii aceștea, și după năvălirea varvarelor ghinte, au urmat a trăi cu slovele cele lătimești / care strămoșii lor le-au fost adus cu sine de la Roma, de oară ce despre o parte nu se poate crede, romanii aceia, măcar că era apăsăți de varvari, într-atîta să se fi ovilit, cît necum de alte științe, ci până și însăși de slovele sale să-și uite; și aceasta cu atîta mai virtos nu se poate crede, că nici o ghintă varvară de acele ce au fost în Dachia nu cetim să fi sculat răsboiu tocma asupra slovelor, despre altă parte, cum voiu arăta în *Istoria cea Besericească a Românilor* carea, cîstînd cu ajutoriul lui Dumnezeu cuget a o aduna din răsîpiri, romanii cei din Dachia și în zilele varvarilor acelora au fost creștini, au avut preoții săi, carii sluja sfînta liturghie și alte taine sfinte. Așadară au avut cărțile sale, de unde se împlinesc acele. Aceste cărți nu au putut să fie scrise fără sau cu slove lătimești, sau cu slove grecești; că slovele acele cu care se întrăbuițează astăzi rușii, sîrbii și și românii în beserică, tîrziu, adecă în suta a noao de la Hs., cînd neamurile slovene întîiu se feceră creștine, fură iscrășite de Chirill, pentru carea să și chiamă chiriliane. Ci, să fi fost scrise cărțile românilor pre acele vremi cu slove grecești, de nicăiri, nici măcar umbră

de prepus nu se ivește. Așadară au fost scrise cu acele slove, care și mai înainte le avușese romanii aceștea, adecă cu lătinești^a.

Carea de acolo tocma se întărește, că românii cei preste Dunăre, a căroră strămoși în zilele lui Gallien și a lui Aurelian eșise din Dachia ceastă vechie, măcar că era mestecați întră greci, ținea încă, în zilele acele, slovele cele lătinești, de oară ce adevărit iaste că episcopii românilor celor din Misia cea de Jos, pre la jumătate suta a cincea de la Hs., adunați în săbor, epistolia carea o trimiseră către împăratul León, la Țarigrad, pentru uciderea sfântului Protérie Alexandreanul și pentru 326 săborul de la Halchidón, / o scriseră lătinește, și apói, la Țarigrád, pentru ca să o înțeleagă împăratul și ceialaltii, fu întoarsă pe grece. Fost-au la epistolia aceasta mai din multe epărhii iscăliți episcopi românești, anume Marcián, episcopul Abrítului, Petru, episcopul Nóvelor, Marcell, episcopul Nicópólului, Dítta, episcopul Odíssei, Marțial, episcopul Appiáriei, Monófil, episcopul Doróstorului. Despre care mai pre lung se va grăi în *Istoria Bisericească a Românilor*.

Dintru aceste, nu fără înțelepție culege cel cu nemăsurată învățătură Le Cvien, în cartea ce se numește *Oriens Hristianus*, tom. 1, fața 1217, că în Misia de Jos, în multe locuri, mai virtos limba cea lătinească, adecă românească, decît cea grecească, era de obște^b. Iarăși însănmăm aci, că doao limbi era lătinești, una carea o grăia norodul, și aceasta o învăța de la mumă-sa, alta a celor învățați, și aceasta o învăța în shoală de la dascăli, precum și astăzi. Ci și una, și alta, întocma să zicea lătinească. Limba carea o grăia norodul iaste limba cea românească.

De vreme ce episcopii români cei preste Dunăre, adunați în săbor, au scris împăratului grecesc lătinește, urmează că au fost neștiutori de limba grecească. De unde nendoit lucru iaste că romanii cei preste Dunăre, și în slujbele cele bisericești, cu slove lătinești și cu limbă lătinească se întrăbuintă.

Dacă românii cei preste Dunăre, mestecați întră greci și supuși 327 împăraților grecești de la Țarigrad, au avut datina aceea, / cu cît iaste a mai crede că românii cei dincoace de Dunăre, adecă din Ardeal, din Bănat, din Țeara Românească, din Moldova, ș.c., unde nici un picior de grec nu era, nici împărații cei grecești nu porunceau, nu numai slovele strămoșești cele lătinești le-au ținut, ci și slujbele cele bisericești în limba lătinească le împlinea.

^a Existența scrierii latine la români pînă la introducerea alfabetului și limbii slave, posibilă în principiu, nu e atestată de nici un monument sau document, de la ultimele inscripții latine (sec. VI—VII, e.n.) pînă la primele texte slavone (după întemeierea statelor românești). Argumentul lui Maior: cărțile bisericești trebuie să fi fost scrise în latină, nu este confirmat. Înainte de reorganizarea savo-bizantină a bisericii românești, creștinismul avea în Dacia caracterul său primitiv, redus la cîteva forme simple de cult, fără ritualul complicat de mai tîrziu. Limba bisericii din Dacia era, fără îndoială, latina dunăreană devenită cu timpul româna.

^b Predominarea absolută a inscripțiilor lătinești în Dacia (cca. 3 000 de inscripții), în Moesia superioară (cca. 1 300) și inferioară (cca. 1 500). Față de Tracia propriu-zisă, unde există de abia vreo 300 de inscripții lătinești, față de cîteva mii grecești, confirmă spusele lui Maior, dar nu constituie o dovadă că românii au păstrat și în Evul Mediu

Românii cei dincoace de Dunăre, în suta a cincisprăzece de la Hs.,
au lăpădat slovele cele lătimești și au priimit cele chiriliane

Dimitrie Cântimir carele foarte mare învățătură au avut, precum din cărțile cele de dinsul scrise lămurit se vede și împreună au fost vodă în Țeara Moldovei și pentru aceeaia nimene nu se poate îndoi că avînd arhivurile cele vechi ale domniei Moldovei pre mina sa, prea bine au știut lucrurile Moldovei cele vechi, în *Istoria Moldovei*, la cap. 5, așa scrie : că ținînd românii slovele cele lătimești până în vremea săborului de la Florenția, carele în suta a cincisprăzece au fost adunat și unde pre urmă se fece unirea întră greci și întră lătini, după săborul acesta, în carele și mitropolitul Moldovei împreună cu împăratul de la Țarigrad și cu ceialaltii greci se unise cu lătinii, Theoctist, diaconul lui Marcu Efesenul, de neam búlgar sau sírb, urmînd în scaonul mitropoliei Moldovei, stete de Alexandru Vodă al Moldovei, ca să lapede slovele cele lătimești din Moldova și să priimească cele chiriliane, cu care se întrăbuințează rușii și sírbii, pentru ca nu ținînd mai încolò slovele cele lătimești, tinerii românilor cetînd cărțile lătinilor să se alipească cu inima cătră dogmele lătinilor./^a

- 328 Adecă, Marcu, arhiepiscopul Eîesului, nevrînd a iscăli unirea carea o făcuse ceialaltii greci cu lătinii, în săborul de la Florenția, și pentru aceeaia fugînd de la săbor, fece răscoală mare prin toate țările cele de lege grecească, cît toți, la cei ce iscălise zisa unire se uita ca la niște păgîni, ca și pre români cei dincoace de Dunăre să-i întărească întru neunire și să-i facă să urgisască pre romani și pre toți italianii, stete să încapă Theoctist bulgarul, credinciosul al său ucenic și diacon, mitropolit la Moldova, în locul mitropolitului celui ce iscălise unirea, în săborul de la Florenția. Acest Theoctist știînd că limba românească e foarte aproape cu cea italienească socoti că de vor mai ținea români slovele cele lătimești, avînd și italianii aceleși slove, vor scrie aceștea cărți în partea făcutei uniri, care cetîndu-le români se vor pleca a se uni cu romanii și cu ceialaltii italieni, ai lor frați, și așa va scădea treaba grecilor. Deci, cu dovede dintru acest izvor trase, înșelă pre Bunul Alexandru voda Moldovei, ca să lapede cu totul slovele cele lătimești din Moldova, cît nimăruie să nu-i fie slobod a se mai întrăbuința cu iale în limba românească și să priimească cele chiriliane, tuturor italianilor și până aci și românilor, necunoscute. Prin această necumpătată și fără

scrierea latină. Scrierea latinească s-a folosit numai în cancelariile domnești, pentru corespondența în latinește, după întemeierea formațiunilor politice care aveau legături diplomatice, comerciale, cu occidentalii și catolicii.

^a Afirmația lui Cantemir că românii au părăsit literile latine, adoptînd alfabetul chirilic, după Conciliul de la Florența, nu e confirmată de alte documente. Pare adevărat că aceasta este epoca în care a început să se scrie românește cu litere chirilice în documente particulare, deși primul document de acest fel care s-a păstrat, *Scrisoarea lui Neacșu*, datează de-abia din 1521. Documente scrise în limba slavă apar însă pe teritoriul țării noastre cu mult mai devreme : primele acte oficiale datează în Moldova din 1388 ; inscripțiile slave cele mai vechi la noi țin însă de secolul al X-lea.

de vreme a lezei rîvnă, cum mai sus-lăudatul Cantimir, cu plîngere, la arătatul cap înseamnă, pricinui Alexandru Vodă acea varvarie, adecă acel întunec și neștiință, întru carea astăzi zace Moldova. Fapta aceasta a lui Alexandru vodă și a moldovenilor, o îmbrătoșară după aceia și ceilalți români dincoace de Dunăre toți, de unde toți românii aceștea, cu același întunec de neștiință fură acoperiți.

329 Dară nu se opri răul aci. Ci, precum slovele strămoșești, cele lă-
nească fu izgonită de prin besericile românilor, și în locul ei băgară
cea slovenească, carea necum poporul, ci nici preoții români nu o înțe-
legea^a. Nu e de a te mirare dară, că atîta întunec au urmat în români,
întru carele și astăzi multora le place a mai zăcea. Neîndoit lucru iaste,
că izvorul a toată nefericirea românilor se trage din urgia grecilor
și, după dinșii, a sîrbilor cea asupra romanilor și a tuturor italianilor.
Acea urgie asupra romanilor și asupra italianilor, prin viclenele mește-
șuguri ale grecilor și ale sîrbilor, cu stemătul lezei, așa cu grosu fu văr-
sată și în inimile românilor, cît românii toate cărțile sale care era
scrise cu slove lătinești, le prăpădiră, ca și pomenirea lor să se șteargă
de pre fața pămîntului. De acia iaste că nici o carte besericească de acele
vechi, scrisă cu slove lătinești, astăzi, nu se vede, ba nici hrisoave de
ale prințipilor românești, scrise cu slove lătinești, în cît știu, nu se află.
Că, încălecînd pre români, cu stemătul lezei, grecii și sîrbii, și hrisoavele
prințipilor românești prefăcîndu-se de pe românie pe slovenie, cele
românești, ca cele ce era scrise cu slove lătinești, fură prăpădite. De
unde, de se află în limba slovenească vrun hrisov de la vrun prințip
romănesc, înainte de săborul cel de la Florenția dat, acela iaste dintrū
acele ce se întoarseră de pe românie pe slovenie^b.

După ce însuși grecii și sîrbii, cu meșteșugul cel mai sus arătat,
întru adîncul neștiinței au surupat pre români, iarăși ei începură a
cleveti pre români, că sînt cei mai nenvățați și mai proști întră toate
limbile și a-și bate joc de dinșii; carea până astăzi nu o curmă, măcar
că și grecii și sîrbii (de vom socoti lucrul cu amăruntul) întru aceiași,
ba în mai mare osîndă sînt. Cu aceasta nu pre puținii români, pre unii
330 și din cei ce / se vād a ști ceva, îi împinge la aceia, ca să-și urgisască
limba sa cea românească și să nu se sîrguiască a ști mai mult dintr-însa,
de cum au învățat de la mumă-sa și nebăgînd nici într-o samă limba sa,
să-și țină fală că știu grăi sau grecește sau sîrbește. Și românii nu se
mai deșteaptă din lîngoare !

^a Faptul este adevărat. Procesul de intenție făcut de Maior celor care au introdus limba slavă la noi este discutabil. Limba slavă devenise limba ortodoxiei în toată partea de răsărit a Europei (cu excepția Greciei) și, în afară de români și alt popor neslav — lituanienii — au introdus slavona în bisericile lor de rit ortodox.

^b Faptul nu poate fi dovedit. Documentele sînt originale, nu traduse din latină. Cînd corespundau însă cu țări de limbă latină, domnii noștri scriau adesea în lătinește.

§ 3

Asemenea adevărului iaste că românii cei preste Dunăre, în suta 11 de la Hs., au lăpădat slovele cele lătinești

331 Precum din cele ce mai sus (§ 1) am cuvîntat, adevărit iaste că românii cei preste Dunăre, în suta 5 de la Hs., încă ținea slovele cele lătinești, așa, cînd anume au vrut ei a le lăpăda acele, nicăiri nu aflăm scris. Ci, socotind cauza cea mai sus spusă, pentru carea fură îndemnați românii cei dincoace de Dunăre, a scoate dintră dinșii slovele cele lătinești, în suta 15, preaasemene adevărului iaste că românii cei dincolo de Dunăre, mai nainte de aceștea, în suta 11, au făcut aceasta. Din cele mai sus (§ 2) arătate, adevărit iaste că lăpădarea slovelor lătinești dintră românii cei dincoace de Dunăre au izvorît din urgiia ce o avea grecii asupra romanilor, carea precum nenorocitul românilor acest rod nu l-au putut naște întră românii cei dincoace de Dunăre până după Săborul de la Florenția, așa iaste a crede că, cum s-au tăiat, pre la mijlocul sutei a unsprăzece de la Hs., Mihail Cherulărie, patriarhul Țări-grădului, de cătră împărtășirea romanilor și cu aceia întră neunirea întră românii cei dincolo de Dunăre, îl răsădi. Se știe aceasta, despre carea spune și Le Cvien, în cartea ce se chiamă *Oriens Hristianus*, tom. 1, că León, arhiepiscopul Bulgariei de la Ahrida, / au fost cel mai credincios prietin și preasîrguitoriu ajutătoriu lui Mihail Cherularie spre a urzi neunirea întră Biserica Răsăritului și întră Biserica Apusului. Aceia încă se știe, că romanii cei dincolo de Dunăre era supuși arhiepiscopului de la Ahrida. Nu poate fi dară îndoială că, cum se dede început neunirei aceștia, ahrideanul arhiepiscop cu toată puterea s-au nevoit a trage pre supușii săi la noao neunire, atît pre bulgari, cît și pre români. Deci, precum au fost temere ca nu românii cei dincoace de Dunăre, ținînd slovele cele lătinești să aibă mai puțină urgie asupra romanilor decît grecii și sîrbii, și pentru aceia să se plece a se uni cu romanii, ahrideanul arhiepiscop, în tot chipul bătîndu-și capul ca în supușii săi români să înrădăcineze urgiia asupra romanilor și a tuturor italianilor, tot prilejul cu carele putea românii aceștea să se aplece cătră romani, au vrut din rădăcină a-l smulge. De unde, asemenea adevărului iaste că socotind că pot sluji spre prilej de unire românilor slovele cele lătinești, precum după aceia Theoctist bulgarul pentru această cauză au stat să se lapede slovele cele lătinești dintră românii cei dincoace de Dunăre, așa, mai nainte, ahrideanul arhiepiscop, soțul lui Mihail Cherularie, cu puterea carea o avea au alungat dintră românii cei preste Dunăre slovele cele lătinești^a. Ba poate de acolo, că se știa din ce cauză și cît de lesne cu acea cauză fură lăpădate slovele cele

^a Conflictul între biserica de Răsărit și cea de Apus nu a adus neapărat și imediat înlocuirea limbii latine cu slava, în slujba religioasă a românilor sud-dunăreni. Ar fi fost mai de așteptat în acest caz ca limba impusă să fie cea a imperiului bizantin, greaca, și nu slava. Secolul al XI-lea e o dată prea timpurie, slava impunîndu-se la românii din sud mai tîrziu și treptat, sub influența bulgară și sîrbă. Mulți aromâni însă au introdus limba greacă în biserică.

lătinești dintră românii cei preste Dunăre, s-au împulpat și Theotist a sta de Alexandru Vodă, aducînd poate și pilda celor preste Dunăre români, ca să se lapede și din Moldova și pre urmă dintră toți românii, și cei dincoace de Dunăre, să se șteargă pomenirea slovelor lătinești./

Românii cei din Ardeal au început întîiu a scoate dîin beserică limba cea slovenească și au băgat iarăși cea românească

După săborul cel de la Florenția, toți românii cei dincoace de Dunără, nu numai cu slovele cele chiriliane se întrăbuința, ci și slujbele cele sfinte în limba slovenească le împlinea, până în zilele lui Racóți Gheórghe, celui întîiu cu numele acesta printîp al Ardealului. Drept, o *Căzanie* și astăzi se vede, din anul 1580^a, în limba românească tipărită, la Brașov, în Ardeal; iară, a scoate limba slovenească și a sluji liturghia și alte slujbe sfinte, în limba românească, a le împlini întîiu și întîiu au început românii, în zilele mai sus-lăudatului printîp; carea așa s-au întîmplat. După ce erésul lui Lutér și a lui Calvin rāvārsindu-se prin toată Țeara Ardealului s-au întărit, cela îmbrătoșindu-l tot neamul sāsesc, cesta, partea cea mai mare a ungarilor, cit popistași foarte puțin au rămas, ba și episcopul lor fu lipsit din țeară, Racóți, printîpul Ardealului, fiind calvin și mare patron erésului acestuia, vru ca și românii să se facă calvini; și după multă ispită neputînd vîna pre români, socoti că pentru aceaia nu se lasă românii de credința cea pravoslavnică, că sînt proști, nenvățați, și pentru aceaia nu pricep dovedele cele arătate de Calvin spre îmbrătoșarea eresului calvinesc; despre altă parte nu rău vedea că toată prostia românilor de acolo atîrnă, că nu au cărți românești prin besericile lor, ci slovenesti, din care nu pricep nemica. Drept aceaia poronci ca nice vlădicului, nice altor preoți mai mult să
333 nu le fie slobod a sluji lucrurile cele / sfinte, fără în limba românească. Vede-se aceasta și din hrîsoful cel din anul 1643, în 10 zile a lunei lui octomvrie, de la printîpul Gheorghie Racóti, lui Simon Stefan, alesulu i vlădică românesc, în Ardeal, pentru întărirea alegerei, cu chip de graiu calvinesc dat, la numărul 1.¹ Și fece tipografie noao românească, în Bălgrád; carea fiind supt purtarea calvinilor, mai prin toate cărțile românești ce se tipărea acolo, se sāmăna eresul calvinesc, ca cetînd românii în limba sa, să se alunece cătră calvini. Ci, neputînd nici așa împlini cugetul său cel rău, românilor le rămāsē acea facere de bine de la printîpul acela, că scāpară de limba cea slovenească și acum numai

^a Primul text tipărit în românește este mult mai vechi, un *Octoih* al lui Cōresi de la 1557. Texte religioase în traducere românească, în manuscris au existat însă și mai înainte. Cauza traducerii cărților bisericești în românește nu este numai influența Reformei, ci și necesitățile interne ale culturii românești. În cancelariile domnești limba slavă a fost înlocuită cu româna abia la sfîrșitul secolului al XVI-lea, dar din biserică ea a dispărut definitiv abia la începutul secolului al XVIII-lea.

slovene cele chiriliane încă le mai au împreună cu rușii și cu sîrbii. Că ceilalți români dincoace de Dunăre încă toți văzînd folosul au urmat ardelenilor români și au lipsit din besericile lor limba cea slovenească, băgînd iarăși cea românească.

334 Cu această fericire întrec românii pre toate neamurile creștine: greci, ruși, sîrbi, și ori de ce limbă popistași, pentru ca nici unii aceștia nu înțeleg cele ce se cetesc în sfînta liturghie și întru alte cărți besericești, de oară ce alta e limba lor, în cărțile besericești, alta în gura poporului, iară la români, care limbă o grăiaște mulțimea, aceeași iaste și în cărțile besericești, și pentru aceeaia tot poporul românesc pricepe cele ce aude cetîndu-se în sfintele cărți. Pentru aceeaia mulți dintră alte neamuri, carii / știu limba românească, mai bucuroși merg la beserica românilor decît la beserica neamului său, pentru că în beserica românilor se îndulcesc de înțelesul cuvintelor celor sfînte, iară în beserica neamului lor, numai cît sunetul cuvintelor le bat urechile.

Însă românii cei preste Dunăre și astăzi țin în beserică, împreună cu slovele, limba cea grecească; singuri aceia dintră dînșii negoțitori, carii lăcuiesc la Peșta, au în beserică limba românească și acoloși au și școală românească.

Dintru aceeaia, că prințipii Ardealului, în tot chipul s-au nevoit, și cu puterea și cu alte tehe, sămănînd prin cărțile cele în limba românească tipărite, curesurile calvinești, precum mai pre larg vom spune în *Istoria cea besericească* și totuși neamul românesc au rămas statornic în credința sa și întru datinile sale, chiar se vede că, de ar și priimi iarăși românii vechile sale slove cele lătimești, nici o frică pentru aceeaia nu poate fi că doară ar pătimi ceva schimbare legea lor. Ba scriînd cu slove lătimești românește, limpede se vede că limba românească e soră dulce cu cea italienească și că limba românească e limba cea vechie a poporului preastrăluciților romani. Această mărire pismuîndu-o românilor unii dintră sîrbi și dintră greci, cu stemătul legii și astăzi se bat a spăria pre români ca să nu se întoarcă la strămoșeștile sale slove, ci să țină ca și sîrbii și rușii cele chiriliane, și așa, pururea să rămînă limba românească întru acea întunecare și varvarie, la carea o-au adus grecii și sîrbii. Nice eu nu zic să se schimbe slovele din cărțile besericești, ci, de vreme ce însuși rușii muscali au priimit multe slove de cele lătimești, și altmintrea scriu cărțile cele de beserică, altmintrea cele politicești, cu cît mai vîrtos se cade, noi românii fiind de sînge romani
335 și aceleși slove avîndu-le mai de demult, afară / de beserică iarăși să scriem cu slove lătimești, ca să ne curățim odată limba de varvarie. Toți eriticii a tuturor limbilor din Europa, carii tocma sînt tăiați de cătră beserica Romei, întrăbuintează în scrisoarea lor slovele romanilor, adică cele lătimești; apoi, filii împărăției, românii, din bunăvoia lor să rămînă lipsiți de vistiliariul lor cel strămoșesc?

Aci îmi veni aminte că un preot rusesc, asupra dovedei ce o-am adus mai sus (§ 1, 2), spre adevărire că românii mai demult s-au întrăbuintat cu slovele cele lătimești, mi-au aruncat că, de ar fi trăit românii cîndva cu slovele cele lătimești, s-ar afla oarece scrisori de acele și acum. Drept aceeaia neaflîndu-se acum nici un monumînt, în limba românească,

cu slove lătimești din veacurile cele de demult, urmează că niciodată nu au întrăbuințat românii slovele cele lătimești. La care i-am răspuns : pentru că din veacurile cele de demult nici o scrisoare nu se află în limba nemțească, în limba frincească, ba și în limba talienească, au zice-vei că pre acele vremi, nici nemții, nici frincii, nici italianii, mai virtos carii era negoțitori și avea corespondenții, nici unul nu au scris nemica în limba sa ? Mai puțin iaste a te mira, de nu se află nici o scrisoare românească cu slove lătimești, din vremile cele înainte de săborul cel de la Florenția, de oară ce chiar știm, din Cantimir, că pentru urgiia ce avea asupra legei lătinilor lăpădară românii slovele lătimești. Atita putere are acest feliu de urgie, cit pre tată asupra fiului și pre fiu asupra tatălui îl scoală cu perire. Așa bieții români însești de streini crezură că aduc jărtvă lui Dumnezeu arzînd scrisorile sale cele cu slove lătimești ; și, precum la ovrei era anáthema cel ce va ținea pîne dospită în zilele azimelor la casa sa, așa românii, cu / nebunie se credea că vor fi afurisiți, de se va afla scrisoare cu slove lătimești în cuprinsul lor. De care nebunie nici acum nu sînt toți românii scutiți.

Niciodată n-au fost beserica românilor, precum e în veacul acesta cirul uniților din Ardeal, îmbogățită de bărbați învățați carii, de ar fi părătiniți de mai-marii besericeii lor, și ajutorați în cele de lipsă pentru pînea cea de toate zilele și așezați și povățuiți, unde și cum se cuvine, nu ar plînge publicul și împreună aceiași vrednici bărbați că în zădar împărăteasca stăpînire cu dărnicie au vărsat atîtea chieluieli pre la universitățile, pre la academiile cele de departe și pre la shoalele cele de acasă, pentru ca să lumineze pre fiii românilor și să-i deplinească. Vlădica lor cel de acum, carele de mulți ani stăpînește, cu totul e dat la iconomie și la adunare de bani^a. De ar avea acesta rîvnă spre științe și vrere spre oamenii cei învățați, precum are nevoință spre iconomie, virtos ar fi, cu o parte a banilor săi, adăogată biblioteca românilor cea din Blaj, unde e lăcașul vlădicului uniților acum, și mulți bărbați, multe plase de cărți ar fi dat la lumină, pentru luminarea a tot neamul românesc, carea părătește o cugetă buna împărăție a Austriei și toate neamurile o doresc și o așteaptă de la români, întru acest veac prealuminat.

Drept, lăudatul vlădică au făcut să se tipărească niște cărți theologhicești, acolo, în Blaj, dară cum ? Însuși au prefăcut, cu ajutoriul altora, cum spune *Cuvîntul înainte*, din lătinie pre românie, *Theologhiia lui Turneli* (întru acest veac luminat), despre cele șapte taine ale besericii. Despre carea un professor popistășesc din Bălgrad această, 337 precît șoadă, pre atita dreaptă judecată / au dat : că în cită vreme au întors Ioann Bobb pre Turneli în românie, mai bine ar fi făcut niște roate. Mie îmi pare rău că a unor bărbați, anume a lui Samuil Clain și a lui Dimitrie Vaida, carii zice preasfîntitul că l-au ajutat la acea faptă, le-au pus numele în *Cuvîntul* cel înaintea cărții. Că carte mai netrebnică nu putea alta, din Blaj, să se dea românilor, carea, oricine va ceti cartea aceea, lesne poate pricepe ; întoarse e aceea din cuvînt în cuvînt,

^a Este vorba de episcopul Ioan Bob, cu care Maior era în conflict.

care chip de lucrare e născut spre a aduce întunecare, cu atîta mai virtos, că cartea aceeaia e întocmită de Turneli după chipul sholasticesc cel de demult. Această carte, ce stă din mai mulți tomii și din necumpătată mulțime de lucruri, îi silește prealăudatul vlădică să o învețe toți aceia ce vreau să se hirotonească preoți; carii, necum să aibă vro cunoștință cit de puțină de dialéctică, ce e de lipsă să o știe deplin cel ce vrea să priceapă cărțile lui Turneli, și în limba lătinească, în carea sînt făcute de autoriul său, necum în românie, ci, decît a ceti nu știu alta nemica. Cît folos aduc la popoarăle sale acei ce după cruntă osteneală de doi ani es din Blaj hirotoniți preoți, judece acei înțelepți ce petrec cu dinșii. Eu, drept, nici unul n-am aflat, pre carele să-l laud, că nu în deșert au chieituit în Blaj bunul din gura fiilor săi, măcar că am ispitit în unii dintr-înșii capete ca acele, cît, de li s-ar fi dat înainte cărți bine cumpătate și după firea acelor carii nu știu alta fără a ceti, întocmite, nu de mijloc rod ar fi adus și simțită dobîndă ar fi făcut cu talentul său, în staulul lui Hs.

338 Tocma de dorit lucru iaste, ca arhierii cei de lege grecească ce sînt în țările împărăției Austriei să se nevoiască spre înmulțirea cărților celor ce sînt de lipsă spre luminarea și polirea clerurilor și a popoarelor. Întră carii, până acum, singur episcopul / Samuil Vulcan de la Oradiia Mare au dat semne de înalte cugete. Acela, precum bucuros și nu fără chieituială adună manuscripturi, la biblioteca sa, așa poate nădăjdui publicul că nici chieituiala cea pentru tipărit nu o va cruța. Ba, și de la vlădicul Ioann Bob din Ardeal nu sîntem fără de nădejde, că, precum bănechele, adecă banii cei vechi de hirtie i-au dat afară, așa și banii cei de argint și de aur, carii în mai mulți ani, mai virtos până a nu se ivi banchele, i-au adunat, după moartea preasfinției sale vor rămînea clirului. Din carii, cu învoirea preamilostivei împărăției bune întocmiri, spre binele de obște pot să se facă.

Însă graiul acela al preasfinției sale, cu carele au început *Cuvîntul* cel de sine zis, cu prilejul instalației canonicilor capitulului celui ce cu banii prea-sfinției sale, din moșiile vlădicești, dintru a călugărilor și dintru a clericilor seminariului din Blaj adunați, fu rădicat, graiul, zisei, acela: *acum bucuros moriu,*^a puțin rod va aduce, de nu se va îndura preasfinția sa, până trăiaște, acea scădere carea s-au întîmplat cu banchele, din care e făcut zisul capitul, să o cărpească cu bani buni. Că, fiind că banchele din prețul său au pierdut patru părți și numai cu a cincea au rămas, canonicilor lăudatului capitul, carii lua pre an șapte sute de florinți, acum nu li se vine pre an, fără ca la 140 de fl. Mai puțin adecă decît se vine unui preot dintr-o parohie de cele slabe, ba și însuși prepósitului capitulului nu se vine fără cîte 180 fl. pe an. De unde nu au cum să trăiască preacinstiții canonici cu acea părăntească facere de bine a lăudatului vlădică, de nu se vor ajuta, până una-alta, cu ratele călugărilor mănăstirei din Blaj, carii prin nedreptatea vremilor așa fură cumpătați, cît acum numai unul singur întru acea vestită mănăstire

339 iaste călugăr, anume preacinstitul Venedict Fogarași, / și așa acea mănăstire carea era mamă deșteptărei și învățătorei românilor din

^a Vezi p. 750.

Ardeal, e adusă la cea de pre urmă primejduire de perire împreună cu fundația sa...

Despre episcopul Samuil Vulcan și acele semne vedem, că mărirea lăpădărei slovelor chiriliane dintră români și aducerea înapoi a strămoșeștilor slove lătinești preasfinției sale ceriul o păstrează.

Ci, osebit bine poate nădăjdui neamul românesc de la cateheta Dimitrie Țichindal, parohul din Bacîcherécui Mic, și de la cei trei profesori români Constantin Diacónovici Loga, fostul cel întâiu învățatoriu al shoalei românești din Peșta, Iósif Iórgovici, a frumoaselor învățături și a filosofiei doctor N. Miuta; pre carii înălțatul împărat al Austriei, Franțisc cel întâiu, cu covîrsire de părințească dragoste rădicînd întru acest an shoală la Arad, pentru învățătura celor ce au a se găti la dascăliile cele de prin orașe și de prin sate, cu salárium sau cu plată de cite opt sute de florinți nemțești pe an, i-au resoltit să fie acolo professori, adecă învățători fiitórilor prin orașe și prin sate învățatori. Însă nu e îndoială că pre lingă temeiul care îl vor pune lăudații profesori în shoala cea de la Arad mai sus-arătată, spre procopseala cea deplinită e de lipsă și ajutoriul clerului carele din ființa deregătoriei sale e detoriu în tot chipul a se nevoi spre folosul popoarlor sale. Spre acasta bună nădejde poate avea publicul de la cei cunoscuți întru rîvna cea cătră polirea neamului românesc, preacinstiții protopresvyteri Petru Iorgovici al Oraviței și assessor conzistóriului episcopesc al Vărșetului, Stefan de Athanasievici, al Logóșului și assessor mărtei varmeghiei Crașovei; Ioann Thomici al Caransebeșului și/ assessor
340 consistoriului episcopesc al Vărșetului, Nicolae Stoica de Hátég, al Mehádiei. Carii, precum tinerimea ca cu tot de adinsul să se dea spre învățatură, după părințescul cuget al înălțatului împărat, cu sirguintă o vor îndemna, așa și spre căștigarea cărților celor folositoare, pre preoți îi vor deștepta. Cu care mijlocire, nu după lungă vreme, iaste a nădăjdui că bănățenii întru românii cei mai procopsiți se vor număra, măcar că nu au episcopi din neamul lor./

[NOTELE AUTORULUI LA ISTORIE... ȘI LA DISSERTAȚII...]

1 ¹ Dacos², qui se in Pontum, et Thraciam effuderant, coércere, mox Parthi inferre bellum per Armeniam minorem, nec, nisi ante expertos aggredi praelio. T alia agentem, atque meditantem mors praevenit. *Suetonius* in Iulio Caesare.

² Cum am menționat în a doua notă a acestei lucrări, am tradus în românește notele autorului care figurează la subsolul ediției 1812, în grecește și latinește sau rînsi în latinește. În traducerea acestor note am pornit de la originalul grece se pe care l-am confruntat cu traducerea latinească a autorului sau a ediției bilingve, greco-latine de care s-a dservit. Am notat marginal-stînga cifra paginei ediției 1812, la care se aplică nota respectivă. Aici se înțelege că această notă se referă la p. 1 a ediției originale a *Istoriei*, notată în ed. de față marginal-stînga. Aceeași lămurire este valabilă și în continuare, inclusiv pentru notele la cele două *Disertații*, anexate *Istoriei* și paginate de auter în continuare.

- 2 ¹ Expeditionem in Getas, Partosque praeparavit... Setovia obsessa, barbarorum manus ingens in auxilium advenerat : quibus Caesar urbem ingredi prohibuit. Eo in praelio lapide genu saucius, per multos dies aeger jacuit. Convalescens Romam ad consulatum rediit, cum Barbatio Tullo collega magistratum initurus, Statilium Taurum ad residua ejus belli dereliquit. *Appianus Alexandrinus* Lit. de Bellis Illyricis.
- ² Hi Daci ad Caesarem superioribus temporibus miserant legatos, ac quum nihil eorum quae peterent impetrassent, ad Antonium inclinaverant : verum intestina seditione turbati, nihil ei magnopere profuerant : ac deinde capti quidam, tum cum Svevis dimicare coacti sunt. *Dio Cassius* Historiae Romanae Lib. 51, cap. 22.
- ³ Fere eodem, quo haec agebantur tempore, M. Crassus, in Macedoniam et Graeciam missus, contra Dacos et Bastarnas bellum gessit. *Ibid.* cap. 23. Sed ad Genucla, quod omnium sub Zyraxis imperio castellorum erat validissimum, profectus est ; quod ibi signa militaria adservari audierat, quibus C. Antonium Bastarnae apud Istriorum urbem spoliaverant, — oppugnans, parvo quidem temporis spatio, non tamen sine magno labore, licet abesset Zyraxes, cepit. *Ibid.* cap. 26.
- 3 ¹ Et a Dacis Appius Sabinus consularis, et Cornelius Fuscus praef. praet. cum magnis exercitibus occisi sunt. *Eutropius* Lib. 7. in Domitiano.
- ² Iulianus enim — congressus cum hostibus in Tapis, magnum numerum eorum concidit. Ex quibus Vezinas, qui secundum locum post Decebalum obtinebat apud suos, quum vivus non posset fuga evadere, de industria pro mortuo cecidit ; deinde noctu clam profugit. Decebalus veritus, ne Romani victores in regiam ejus irruerent, arbores, quae prope eam erant, succidi mandavit, et truncos armis indui, ut hostes eos, quasi milites essent veriti, regrederentur, id quod factum est. *Dio Cassius* Lib. 67. cap. 11.
- 4 ¹ Interim Quados et Marcomannes ulcisci volens, quod contra Dacos nulla sibi subsidia misissent, in Pannoniam venit, bellum eis illaturus —. Victus autem a Marcomannis, et in fugam coniectus, celeriter ad Decebalum Dacorum Regem nuntios misit, et ad pacem ineundam tum invitavit, quam saepius ante petenti non dederat. — Sed ad pacem obtinendam de suo quoque fecit impensas, quum magnam mox pecuniae vim, et opifices peritos variorum artificiorum, tam pace quam bello utilium, Decebalo daret, aliaque plura semper ei se daturum promitteret, ex Augustali tamen suppellectile. Nam hac, tanquam ex hoste capta, semper utebatur ; veluti qui etiam ipsum imperium servituti suae mancipasset. *Dio Cassius* Lib. 67. cap. 7.
- 6 ¹ Multa in eo bello ipse strenui Imperatoris, ac viri fortis facinora edidit, multaque pericula milites ejus adierunt, fortiterque pugnarunt. *Dio Cassius* Lib. 68. cap. 14.
- 11 ¹ Siquidem gens Hunnorum diu inaccessis seclusa montibus, repentina rabie percita, exarsit in Gothos : eosque sparsim conturbatos ab antiquis sedibus expulit. Gothi transitio Danubio fugientes, a Valente sine ulla foederis pactione suscepti, ne arma quidem, quo tutius barbaris crederetur, tradidere Romanis. *Paulus Orosius* Lib. 7. cap. 33.
- ² Bello autem inter Turcas (*Hungaros*) et Patzinacitas — exorto, Turcarum exercitus devictus fuit, atque in partes duas divisus ; et earum una quidem Orientem versus partem Persidis incoluit ; — altera vero pars Occidentem versus sedes posuit cum Boebodo suo ac Duce Lebedia in locis Atelcusu nuncupatis, quae tunc Patzinacitarum gens incolit. — Et ante hunc Arpadem Turcae Principem alium nullum unquam habuerunt ; ex cujus etiam posteris ad hunc usque diem Princeps Turciae constituitur. Post aliquot vero annos Turcae invadentes Patzinacitae eos cum Principe Arpade persecuti sunt. Turcae itaque profligati fugientes, et terram ad sedes collocandas quaerentes, magnam Moraviam ingressi, incolas ejus expulerunt, ibique sedes suas posuerunt, tenentque etiam in hodiernum usque diem : et ex eo tempore bellum cum Patzinacitis Turcae non habuerunt. Caeterum Patzinacitarum locus, quem tunc inhabitabant Turcae, a fluviis, qui illic sunt, cognominatur, flumina autem isthaec sunt : primus fluvius Baruch appellatur ; secundus Cubu ; tertius Trullus ; quartus Brutus ; quintus denique Seretus. *Constantinus Porphyrogenetus*, de Administratione Imperii cap. 38.
- 12 ¹ Idem de Dacia facere conantem, amici deterruerunt : ne multi cives Romani Barbaris traderentur, propterea quod a Trajano victa Dacia, ex toto orbe Romanorum infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros, et urbes colendas ; Daciae enim, diuturno bello Decebali, res fuerant exhaustae. *Eutropius* Lib. 8. in Adriano.
- ² Ego sane — quasi torpentem Remp. et dissipatam, tum domestica tyrannide qua
- 13 multo tempore oppressa fuerat, tum Getarum contumelia suscipiens, solus Istri accolae

aggredi sum ausus. Et Getarum quidem gentem penitus everti et delevi. — Et hoc quidem tantum opus annis fere quinque confeci. *Julianus in Caesaribus.*

¹ Cum Dacia diuturno bello Decebali viris esset exhausta, Trajanus ad frequentandam hanc decies centena millia passuum in circuitu habentem, provinciam ex toto orbe Romano infinitas copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas. *Eutropius Lib. 8. in Adriano.*

14 ¹ Daciae enim diuturno bello Decebali res fuerant exhaustae. *Eutropius Lib. 8.*

² Ita Dacia juris et Ditionis Romanae facta est. Quam mox Trajanus in provinciam redegit: urbes condidit, et colonos deduxit. *Dio Cassius.*

33 ¹ Cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam, a Trajano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri; abductosque ex ea populos in Moesiam collocavit, appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit. *Flavius Vopiscus in Aureliano, cap. 39.*

² Et per Aurelianum translatis exinde Romanis, duae Daciae in regionibus Moesiae, ac Dardaniae factae sunt. *Sextus Rufus in Breviario rerum gestarum populi Romani.*

³ Provinciam Daciam, quam Trajanus ultra Danubium fecerat, intermisit, vastato omni Illyrico et Moesia, desperans eam posse retineri. Abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae, in media Moesia collocavit, appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit, et est in dextra Danubio in mari fluenti, cum antea fuerit in laeva. *Eutropius Lib. 9 in Aureliano.*

37 ¹ Nescio qua natale solum dulcedine cunctos
Ducit et immemores non sinit esse sui.

Ovidius I. de Ponto Epist. 3.

38 ¹ Multa in itinere ac magna bellorum genera confecit, nam in Thraciis et in Illyrico occurrentes barbaros vicit: Gotthorum quin etiam Ducem Cannabam, sive Cannabaudem, cum quinque millibus hominum trans Danubium interemit. Atque inde per Byzantium in Bithyniam transitum fecit, eamque nullo certamine obtinuit. *Vopiscus in Aureliano cap. 22.*

43 ¹ Non ergo quiescebat cursitandi asveta Hunnorum feritas, quin et contiguarum provinciarum depopulationi dedit, maxime provincias, Moesiam, Macedoniam, Achajam, Thessaliam, et etiam utrasque Thracias armis infestis, et continuis incursibus gravabant. Qua propter non solum earundem regionum, sed etiam Pannoniae Civitates, per ipsos Hunnos, crebris insultibus fatigatae, cum tantam nequirent continuam tolerare vexationem, jugumque domini Regis barbari exosum haberent, natali solo derelicto, ab ipsoque Rege Attyla licentia impetrata, dimissis armentis, solis Valachis, ipsorum qui erant pastores, sponte in Pannonia remanentibus, per mare Adriaticum, in Apuliam se contulerunt. *Thuroczi Parte Prima Chronicae Hungarorum, capite 17.*

45 ¹ Dicebat enim quodam tempore Aurelianum Gallicanas consuluisse Druidas, sciscitantem, utrum apud ejus posteros imperium permaneret? tum illas respondisse dixit, Nullius clarius in Republica nomen, quam Claudii posterorum futurum. Et est jam Constantius Imperator ejusdem vir sanguinis, cujus puto posteros ad eam gloriam quae a Druidibus praenuntiata sit, pervenire. *Flavius Vopiscus in Aureliano cap. 44.*

² Hilaribus, quibus omnia festa et fieri debere scimus, et dici, impletis solemnibus vehiculo suo me et judiciali carpento praefectus urbis vir illustris, ac praefata reverentia nominandus, Iunius Tiberianus accepit. Ibi cum animus, a causis atque negotiis publicis solutus ac liber, vacaret, sermonem multum a Palatio usque ad hortos Valerianos instituit: et in ipso praecipue de vita Principum. Cumque ad templum solis venissemus, ab Aureliano Principe consecratum, quod ipse non nihilum ex ejus origine sanguinem duceret, quaesivit a me, quis vitam ejus in litteras retulisset. Cui ego cum respondissem, neminem a me Latinorum, Graecorum aliquot lectitatos, dolorem gemitus sui vir sanctus per haec verba profudit: Ergo Thersitem Sinonem, caeteraque illa prodigia vetustatis, et nos bene scimus, et posterius frequentabunt. Divum Aurelianum, clarissimum Principem, severissimum Imperatorem, per quem totus Romano nomini orbis est restitutus, posterius nescient? Deus auerlat hanc amentiam. Et tamen, si bene novi, ephemeridas illius viri scriptas habemus, etiam bella, characterem historico digesta, quae velim accipias, et per ordinem scribas; additis quae ad vitam pertinent. Quae omnia ex libris linteis, in quibus ipse quotidiana sua scribi praeceperat, pro tua sedulitate condiscas. Curabo autem ut tibi ex Ulpia Bibliotheca et lintei

proferantur. Tu velim Aurelianum, ita ut est, quatenus potes, in litteras mittas, Parui ipse quidem praeceptis : accepi libros Graecos, et omnia mihi necessaria sumsi : ex quibus et quae digna erant memoratu, in unum libellum contuli. *Vopiscus* in Aureliano cap. 1.

¹ Et quoniam sermo nobis de Trebellio Pollione, qui a duobus Philippis usque ad Divum Claudium, et ejus fratrem Quintillum, Imperatores tam claros, quam obscuros memoriae prodidit, in eodem vehiculo fuit, asserente Tiberiano, quod Pollio multa incuriose, multa breviter prodidisset : me contradicente, neminem scriptorum, quantum ad Historiam pertinet, non aliquid esse mentitum : prodente quin etiam, in quo Livius, in quo Salustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus, manifestis testibus convincerentur : pedibus in sententiam transitum faciens, ac manum porrigens jucundam praeterea, scribe, inquit, ut libet : securus ; quod velis dicas : habiturus mendaciorum comites, quos Historiae eloquentiae miramur auctores. *Vopiscus Ibid.* cap. 2.

47 ¹ Aurelianus filiam solam reliquit, cujus posterius etiam nunc Romae sunt. Aurelianus namque Proconsul Ciliciae Senator optimus, sui vere juris vitaeque venerabilis, qui nunc in Sicilia vitam agit, ejus nepos. *Vopiscus* in Aureliano. cap. 42.

49 ¹ Ex his cognoscere est, ut *Vopiscus* magnis foliis propudiosa fuerit mendacia spiraturus, si scripsisset vitam Apollonii, quam continuo post promittit, his verbis : etc. *Gerardus Joannes Vossius* Lib. 2 de Historicis Latinis.

51 ¹ Quum vastatum Illyricum et Moesiam deperditam videret, Provinciam trans Danubium Daciam a Trajano constitutam, sublato exercitu, Provincialibus reliquit, desperans eam, posse retineri : abductosque ex ea populos, in Moesiam collocavit, appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit. *Vopiscus* in Aureliano, apud *Laurerium Toppellinum*, Origines et occasus Transsylvanorum, cap. 6.

55 ¹ Transactis igitur, quae ad Septimones, atque urbis statum et civilia pertinebant, contra Palmyrenos, idest, contra Zenobiam, quae filiorum nomine orientale tenebat imperium, iter flexit. Multa in itinere ac magna bellorum genera confecit, nam in Thraciis et Illyrico occurrentes barbaros vicit : Gothorum quin etiam Ducem Cannabam, sive Cannabaudem, cum quinque millibus hominum trans Danubium interemit. Atque inde per Byzantium in Bithyniam transitum fecit. *Flavius Vopiscus* in Aureliano, cap. 22.

94 ¹ Ob Leelum enim Bulsumque Duces Hungarorum a Teutonicis in praelio captos, arborique infelici suspensos, ut stomachatur ! ut odiosi ei Bavari et Alemanni, quorum nefandis fraudibus Leelum et Bulsum captos, residuos vero Hungaros malo dolo coarctatos, queritur ; vide caput 55. *Daniel Kornides*, Vindictae. Arcnyimi Belae Regs Notarii, Sect. 2. cap. 4. §. 3.

² Leonem autem Batatzem nomine, a ilunde cum exercitu perinde magno ; maxime vero *Valacherum* in / genti multitudine, qui Italorum coloni quondam fuisse perhibentur, ex locis Ponto Euxino vicinis irruptionem in Hungaros facere jubet, qua ex parte nemo adhuc a primis saeculis eos invasit, — Batatzes autem, ab iis, quae diximus, locis irrum-pens, omnia depopulatus, obvia quaeque prosternit, hominum ingentem caedem edit, nec pauciores captivos ducit. Ad haec pecorum equorumque, et aliorum inde animalium greges agens, Imperatorem revertitur. *Joannes Cinnamus* Lib. 6.

¹ Vere primo Tzelgu dux supremus scythicae militiae, transgressus angustias montium, qui Danubio superjacent, cum mixto ex variis gentibus exercitu octoginta fere millium, partim Sauromatarum, ac Scytharum, partim etiam *Dacorum*, nam et hujus generis haud parva manus ductore Solomone — Tzelga Sequebatur. *Anna Comnena* Alexiados lib. 7. ap. *Pray*, Annalium Regum Hungariae. Lib. 2. ad ann. 1085.

² Nam terram ultra silvanam, posteritas *Tukulum* usque ad tempus *S. Regis Stephani* habuerunt, et diutius habuissent, si minor Gyla cum duobus / filiis suis *Bivia* et *Burna* Christiani esse voluissent, et semper contrarie sancto Regi non fecissent. *Anonymus Notarius Belae Regis*. cap. 24.

98 ¹ Nolite turbari de multitudine Ruthenorum et Cumanorum, qui assimilantur nostris canibus. Nam canes statim, ut audiunt verba dominorum suorum, nonne in timorem vertuntur. *Notarius* cap. 8.

² Fortiter pugnemus contra Graecos et Bulgaros, qui assimilantur nostris faeminis, et sic timeamus multitudinem Graecorum sicut multitudinem faeminarum. *Notarius* cap. 39.

99 ¹ Plurimi interficiebantur de Graecis et Bulgaris. Praedictus vero dux *Salanus* cum vidisset suos deficere in bello, fuga lapsus est, et pro salute vitae *Albam Bulgariam*

properavit. *Graeci* vero et *Bulgari* timore *Hungarorum* percussi, viam qua venerant oblivioni tradiderunt, fuga lapsi pro salute vitae *Thysciam*, pro parvo fluvio reputantes, transnatare volebant, sed quia talis timor et terror irruerat super eos, ut propter timorem *Hungarorum*, fere omnes in fluvio *Thysciae* mortui sunt, ita, quod aliqui vix remanserunt, qui Imperatori eorum mala salutis nuntiarent. *Notarius* cap. 39.

² Inimici eorum cadebant ante eos, sicut manipuli post messorum, et in eodem bello mortui sunt duo duces *Cumanorum*, et tres *Kenezy Bulgarorum*, et ipse Glad dux eorum fuga lapsus evasit, sed omnis exercitus ejus liquefacti tanquam cera a facie ignis, in ore gladii consumti sunt. *Notarius* cap. 44.

100 ¹ Interfecti sunt de *Graecis* et *Bulgaris* plurimi, et quidam capti sunt ex eis. Videns ergo dux *Bulgariae*, suos deficere in bello, fuga lapsus, pro defensione vitae *Albam* civitatem ingressus est. *Notar.* cap. 41.

² Interficiebantur plurimi de *Ruthenis* et *Cumanis*. Praedicti vero duces *Ruthenorum* et *Cumanorum*, videntes suos deficere in bello, in fugam versi sunt, et pro salute vitae properanter in Civitatem *Kyeu* intraverunt. Almus dux et sui milites persequentes *Ruthenos* et *Cumanos* usque ad Civitatem *Kyeu*, et tonsa capita *Cumanorum Almi* ducis milites, mactabant tanquam crudas cucurbitas. *Notarius* cap. 8.

103 ¹ In anno eodem — videlicet anno Domini 1330. cum rex copiosum exercitum congregasset, — per *Zenrin*, in mense Septembri, transtulit se in terram *Bazarad*, *Wayvoda* *Ulachorum*, ad inductionem *Thomae*, *Wayvoda* *Transilvani*, et *Dionysii*, filii *Nicolai*, filii *Ancha*, quae terra est inhabitabilis genti ignotae; ut de ipsa terra, ipsum *Bazarad* rex expelleret, aut certe terram ipsius, uni ipsorum insultantium, traderet possidendam. — Cum autem rex, *Zenrin*, et castrum ipsius recepisset, *Dionysio* tradidit memorato omnia, cum dignitate *Banatus*. Quo facto, *Bazarad*, regi mandavit, nuntios per honestos: quia vos, domine mi rex! laborastis in convocatione exercitus, laborem vestrum recompensabo, 7. millibus marcarum argenti. Ipsam etiam *Zenrin*, cum suis attinentis, nunc habetis prae manibus, per potentiam, pacifice vobis tradam; — tantummodo revertimini in pace vestra et personarum periculis praecave: quia, si veneritis ulterius, periculis minime evadetis. Quo audito rex, elata mente, in tale verbum prorupit, nuntiis sic dicens: Sic dicite *Bazarad*: ipse est pastor ovium mearum, de suis latibulis, per barbas suas extraham. Tunc quidam fidelis *Baro*, *Donch* nomine, comes de *Zolio* et de *Lipto*, sic ait regi: Domine, cum magna humilitate, vobis, et ad honorem vestrum, ipse *Bazarad* loquitur; idcirco, regiae benignitatis favorem, et plenam dilectionem gratiae, ei velitis per vestras literas remandare. Tunc rex, verbum superbiae et comminationis superius propositum, iteravit, et relicto consilio saniori, protinus ultra pugnaturus processit. Et cum sibi et suis, in terra ignota, et inter alpes, et montes silvarum, victualia invenire nequiret semis inedia, ipse rex, milites et equi sui, laborare protinus ceperunt. Quo facto, truga ordinata cum *Bazarad*, et data fide, ut ipse regi pareret, et securitatem, regi cum suis omnibus, redeundi praebere, et iter rectum ostenderet. Rex revertebatur securus, et confidens in fide perfidi *Schismatice*, venit in quandam viam, cum toto exercitu; quae via erat in circuitu, et in utraque parte ripis prominentibus circumclusa, et ante, unde erat dicta via patentior, indagibus, in pluribus locis fortiter fuerat circumscripta, per *Ulachos*. Rex autem, et sui omnes cum nihil tale quid penitus opinarentur, in ripis undique *Ulachorum* multitudo innumerable, superius discurrendo, jacula jacentes super regis exercitum, qui erat in fundo depressae viae, quae nec via dici potest, sed quasi navis stricta, ubi propter pressuram cadebant dextrarii fortissimi, cum militibus circumquaque; quia nec ad ripas utriusque lateris viae, propter praecipitium ascendere poterant contra *Ulachos*; nec ultra procedere; nec fugae locum habebant, propter indagines ibi factas: sed erant omnino sicut pisces, in gurgustio vel in reti comprehensi; cadebant juvenes et senes, principes et potentes, sine delectu. Duravit quippe sic iste miserabilis eventus, a sexta feria, usque ad secundam feriam. In quibus diebus, collidebantur invicem / milites electi, sicut in cunis moventur et agitantur infantes, vel sicut arundines; quae vento moventur.

104 Facta est autem ibi strages maxima, et cecidit militum et principum ac nobilium incomputabilis multitudo. — *Cumanorum* denique corruit inaeestimabilis multitudo. — Tulerunt ergo *Walachi* multos captivos, tam vulneratos, quam illaesos; et acceperunt plurima arma, vestesque pretiosas, omniumque elisorum pecuniam, in auro et argento, et vasa pretiosa, et baltheos. Multaque marsupia latorum grossorum et florcnorum, ac equos multos, cum sellis et frenis, quae omnia portaverunt, et tradiderunt ipsi *Bazarad* *Wayvoda*. Rex autem mutaverat armorum suorum insignia: quibus induerat *Disce*

filium *Dionysii*, quem putantes esse regem, crudeliter occiderunt. Rex vero ipse, cum paucis, per tuitionem suorum aliquorum fidelium, vix evasit. *Turocz*, Chronica Hungarorum Parte 2., capite 97.

¹ Domini Caroli, Dei gratia regis Hungariae, cujus potentiam, altissimo taliter disponente, *Dalmatia, Croatia, Rama, Servia, Gallicia, Lodomeria, Cumania, Bulgaria*, totaque *Hungaria, Salernaque*, ac *Mons Sancti Angeli*, alia quoque regna, puta, *Poloniense, Bohemiense, Austriense* ac circumquaque adjacentia, trepidando abhorrebant. *Ibidem* cap. 99.

² Cadebant etiam in circuitu exercitus, de canina multitudine Walachorum, quasi muscae, quae perdiderunt suavitatem ungenti; cum christianum populum, et cunctos Christi Sacerdotes immisericorditer percusserunt. Quorum Walachorum numerum, ibi per Ungaros occisorum, subtilis solummodo infernalis compotista collegit. *Ibidem* cap. 97.

105 ¹ Inter indagines et veprium densitates, ac passus strictissimos conclusus, per multitudinem Olachorum, de Silvis et montibus invasus, ibidem cum strenuo viro, *Petro*, suo *Vicewaypoda*, nec non *Deseu*, dicto *Wos*, et *Petro Ruffo*, castellano de *Kykylleâr*, *Petro* et *Ladislao* Siculis, viris bellicosis, et aliis militibus quam pluribus, et nobilibus potioribus, extitit interfectus. Et cum gentes Hungarorum, de ipso exercitu, terga vertissent, et se in fugam convertissent, in locis lutosi, et paludosi, indaginosi, conclusi, multi ex eis, per Olachos occisi extiterunt, et aliqui cum magno periculo personarum, et rerum damno, evaserunt. *Turocz*, Chronica Hungarorum. Part. 3. cap. 38.

² *Stephanus de Losonez*, Banus, multis armatorum cum agminibus, per regem missus extitit. Qui tandem cruento commisso bello, dum hosti impar esset, post multam partis utriusque stragem, capitis sui damno, vitae pariter et bello, ibidem finem dedit. Nam post casum Ducis dicti, in fugam versi, magnam inimicis, rerum et personarum praedam dedere. *Turocz*. Chronica Hungarorum. Part. 4. cap. 1.

106 ¹ Hic denique *Stephanus Moldaviae* princeps *Soleimanum Bassam* et Ducem *Romaniae* sic prostravit, ut ex XXX. Turcorum millibus pauci admodum, qui forte velocioribus equis insederant, evaserint. *Felix Petancius*. Dissertat. de itineribus aggrediendi Turcam.

² Ubi saepe cum Turcis certatum est. *Dracula* enim cum paucis, sed delectis militibus, *Mahumetem* Turcorum Imperatorem potitum jam majori *Valachia*, et ad minorem occupandam maturantem, hic ad secundam vigiliam noctis aggressus, conversus in fugam ad *Danubium*, cum magna suorum caede et ignominia regredi coegit. *Felix Petancius*. Dissertatio de itineribus aggrediendi Turcam.

107 ¹ Copiae universae regis cum instructae convenissent, primo vere profectus contra *Daciam*. Tradunt hunc exercitum regis fuisse maximum, et secundum magnitudine ei quem contra Byzantium duxerat iste rex. Verum constat hunc exercitum fuisse reliquis pulchriorem, et plurimum momenti tum in armis, tum in reliquo belli apparatu habuisse. *Laonicus Chalcocondylas Atheniensis*, Historiarum de origine ac rebus gestis Turcorum. Lib. 9.

² Eo autem tempore in armis habuit rex circiter viginti quinque myriades hominum. — *Bladus* habebat equites pauciores quam decem mille. Sunt tamen, qui tradunt, eum non plures quam septem mille equites ductasse. His confisus, sub primam noctis vigiliam advenit, et in regis castra impetum dedit. — Tandem quum aurora appropinquaret et lucesceret, egressi sunt castris, amissis paucis admodum ea nocte. *Chalcocondylas*. ibid.

109 ¹ Ubi vero ventum est ad *Nicopolim*, *Bulgarorum Metropolim*, cujus urbis pars altera a *Danubio* abluitur, altera in collem erecta est, — occurrit, nunquam sine praefatione magni et fortissimi imperatoris nominandus, *Uladislaus Dracula*, *Valachiae*, quam montanam vocant, Princeps. Qui quum jam pridem pacem a Turco accepisset, factum suum in necessitatem reject; quod haud numerosissimae gentis princeps, nullaque externa ope adjutus, bellum, Christianis simul omnibus intolerabile, sustinuisset, magnitudine animi, et virtute suorum, diutius quam sperari de tam imparibus viribus posset; plusque a se interim hominum amissum, quam agris suis frequentandis colendisque superasset, quum eventus quotidie admoneret, contra hostium multitudinem, paucorum suorum virtutem, magis admirandam esse, quam efficacem. Tandem eo perventum fuisse, non ut in servitutem venire oporteret, quae forsitan tolerabilis, modo aequa sit, et contigisset antea multis magnisque populis et nationibus: sed ut cum patria, et laribus familiaribus, cum altrice terra et coelo, relinquenda essent sacra, religiones, arae, degeneran-

dumque in obscenos mores. ritusque impiarum superstitionum ; nisi conditionem acceptisset, per quam, citra profanationem divinorum humanorumque omnium, reliquias suorum, servaret in occasionem dignam, in qua tanta virtus periclitaretur. Ad haec, cum eorum, qui regem sequebantur, paucitatem animadvertisset ; rogare, obtestarique coepit, ut retro iter verteret ; *se malis suis satis superque doctum, quanta esset Turci potentia, qui ad venationem, propemodum plures servos producere solitus esset, quam illic ad bellum armati convenissent. Abstinerendum omnino a tam audaci periculoque incepto ; comunicandaque consilia, et rationes, quo pacto aequis viribus geri posset. Interea nihil salubrius quam in occasionem meliorem, eas copias conservare : quae, etiamsi sufficerent bello, quod tunc cum hostibus esset gerendum, caeteraque omnia votis responderent, tamen, eo tempore productae, instantis hiemis tempestati, et malis, omnino essent succubiturae. Audiebantur ea, tanquam Dracula non ex animi sententia loqueretur, propter foedus, quod illi cum*

110

Turcis erat : tamen, reipsa per se fidem faciente, moti sunt complures ; nec / tantum suspicio simulatae ab illo orationis, quantum rei veritas urgebat. Ceterum, rapiente regem fato ad destinatum propinquumque jam finem ; Julianoque, ad superioris anni fortunam, identidem jactante etc. — Conversus itaque rursus ad regem Dracula *quando, inquit, aut fortuna, quae audentem magna quaeque, nusquam haecenus te decepit ; aut spes alienae opis, quam ralam velim ; aut occulta fatum necessitas, in diversum te trahit a sententia mea : consilium tuum, quod ratione immulare non potui, quantum tempus et improvisa res sinit, viribus adjuvabo. Et cum dicto quatuor millia equitum, duce filio suo, copiis regiis adjecit ; orans obtestansque immortalem Deum, ut quidquid rex, caeterique de belli totius successu, animis suis promitterent, felicissimo eventu confirmaret. Philippus Callimachus de Rebus Uladislai Lib. 3.*

111

¹ Divisit copias, ut contra improvisos hostium incursus, firmior esset et paratior. Hunniadiano igitur, cum auxiliariis Valachis, et tribus Hungarorum millibus, praemisso ; sequebatur ipse (Rex) magno intervallo, cum cruce signatis, reliquaue multitudine. *Callimachus Philippus Lib. 3.*

² Sibi autem, cum Valachis, nullum certum locum designavit, ut minime turbatis ordinibus, quocunque res et periculum vocaret, accurreret, et nullum destinatum locum tuendo, omnia tueretur. *Callimachus, ibidem.*

³ Erat tunc in regno miles magnanimus, nobili et clara transalpinae gentis de gremio natus, *Ioannes de Hunyad*, homo bellicosus, et ad flectendum arma, dirigendasque res bellicas natus ; et sicut piscibus aqua, cervis umbras lustrare sylvas, sic illi, armorum bellicae expeditio vita erat. *Thurocz Chronica Hungarorum Part. 4. cap. 30.*

⁴ Hae vero sunt omnes propemodum laudatissimarum gentium origines, inter quas Valachi gentiles tui, minime postremas habent, ut pote quos ab ipsa rerum Domina Urbe Roma oriundos constat : unde nunc quoque sua lingua Romani vocantur, tua ista gens fortitudine praepollens fuit ; multorum praestantissimorum Ducum Genitrix, inter quos Ioannes Hunyades Inclyti Mathiae Regis Pater, et illius aetati proximi majores Tui potissimum enituisse feruntur. *Ferdinandus I in Diplomate Archi-Episcopo Strigoniensi Nicolao Olaho 23, Novembris 1548, collato.*

112

⁵ Dominus Comes Bistriciensis, qui tot tantosque, suae juventutis primaevo tempore bellorum exegerat labores, nondum senectutis aetate demolitus ; sed continuo armorum gestamine, curarumque directione fatigatus, et viribus exhaustus ; ibidem aegrotavit ; paucisque diebus ipsa aegritudine laborans, tandem in oppidum *Zemplen* delatus, in recommendatione Fratris Ioannis de / Capistrano, viri Dei, suo salvatori restituit spiritum. Oritur ergo plangens magnus omnem per Hungariam, et quasi cuncta Christianitas, nimio dolore turbata est, dum suum propugnatorem vita functum esse audivit. *Thurocz, citato Libro, cap. 56.*

Ingenti, ob tanti viri obitum, dolore atque moestitia affecti sunt, non solum universi Hungari totius populi ; sed omnes quoque orbis Christiani nationes. Luxit eum Nicolaus V. Pontifex Maximus, omnisque Romana Curia, quae tam fortem, tamque fortunatum ac pium Christianae Religionis defensorem, amisit. Pontificis jussu, Cardinalium Senatus, ei magnifice persolvit inferias. Ei solemnitati ipse interfui, *Petrus Ranzanus, Epitome rerum Hungaricarum Indice, 27.*

⁶ Ipse etiam Caesar Mahumetes, quamvis per eundem Dominum Comitem prope suam ante mortem, de sub castro Nandoralbensi praedicto fugatus sit ; cum tamen per Georgium, Rasciae despotam, eidem Caesari pro consolatione, mors ipsius Domini Comitis nuntiata est ; Caesarem eundem, defixo capite, longam per horam subticuisse, seque,

quāvis ei inimicus esset, sublationem ejusdem condolare; et seculorum ab initio, hominem sub principe nunquam talem fuisse, ad nuntium dixisse perhibetur. *Thurcz* cit. Lib. cap. 56.

- 114 ¹ Bonfinius loco cit. et Timon in purpura Pann. f. 11. scribunt Hunyiadem apud Demetrium Zagrabiensem Episcopum in epheborum numero fuisse, tenuit autem Demetrius Cathedram Zagrabiensem ab anno 1375 ad annum 79. ut Reverendis. et Cl. Kerzelelch in hist. Zagrab. pag. 135. ex instrumentis rite conficit. Itaque Hunyiades intra annos 1375 et 79. ut minimum dicam fuerit annorum 12. proinde natus anno Christi 1368. aut paulum post. Constat autem ex Chronico Barthosii apud Cl. Gelasium Dobner auctoris supparis, Sigismundum eodem anno 1368. natum esse: igitur Hunyiades aut aequalis Sigismundo fuit aut. 3. quatorve annis minor. *Georgius Pray*, Annales Regum Hungariae, Parte 3. Libro 3.
- 115 ¹ Nec quidquam pro adversariorum sententia facit, quod Hunyiadem, si conjectura nostra locum habet, cum diem extremum obiit, oportuit fuisse annorum 89. Veri enim est similis, virum ea aetate Turcis resistere potuisse, quam Sigismundi nondum triennis ex concubina filium fuisse. *Ibidem*.
- 245 ¹ Iam vero ea, quam commemoravi avulsione a Graecis — consecuta Valachos in modernam Valachiam atque inde in Transilvaniam venisse ex manu exaratis Valachorum Chronicis, quae Valachiae Cancellarius (Logothetam dicunt) *Gretsen* ex tabulariis popularibus suorum conscripsit, apertum est. (Ap. *Sulzer Geschichte des Transalp. Dac.* Vol. 2. p. 28.) I. Carolus *Eder* in notis Historico-Criticis ad Supplicem Libellum Valachorum num. 9.
- ² Ab arte critica haud laudabilis Franc. Ios *Sulzerus*. *Engel*, Supplementa ad Vindicias Anonymi Cornidesianae, §. 5.
- ³ Plura reperiuntur apud *Sulcerum*, *Geschichte des Transalpinischen Daziens*, cujus tamen assertis non omnibus eadem fides adhibenda est. *Engel* de Gestis Trajani ad Danubium Commentatio cap. 1 §. 3.
- 246 ¹ Franc. Ios. *Sulzer* (cum imperitis quibusdam suis asseclis) in sua Daciae Transalpiniae historia tom. 32. pag. 154. et sequ. hallucinatur: linguam Valachicam literis latinis scribi haud posse ob quasdam Valachis proprias, aliis autem nationibus prorsus inusitatas pronunciationes; quales etsi non diffitear linguae Valachicae inesse, futilis nihilominus est viri tot linguarum notitia gloriantis animadversio, preponat namque *Sulzerus* homini v. g. alemanno latinos characteres legendi perito, linguarum autem Gallicae, Italicae, Ungaricae ignarus, librum aliqua ex adductis linguis scriptum, ut talem librum primo obtutu rite, ac expedite legat, arguet ne *Sulzerus* ex hiulea hominis illius enunciatione memoratas linguas literis latinis scribi non posse? aut vero eas proprias, et deinceps effigendis Characteribus opus habere? mavolet procul dubio dicere: esse his linguis suas legendi regulas, et multas pronunciationes orali magistro esse addiscendas; atqui quid vetat id ipsum dicere de lingua Valachica Latinae perinde, atque Italica et Gallica, filia? Sed latet anguis in herba; sentit nimirum *Sulzerus* thesim de Valachorum origine tanta dicacitate, et pluribus conjecturis, quam argumentis comprobata, si Valachi suam linguam avitis Characteribus scripserint, non parum reberis amissuram. Verum ego argumento hoc ut pote historico-critico, et a mea provincia alieno hic loci superscedo, satque mihi (munere Philologi grammatici defungenti) esse puto asserere, et, ubi opus fuerit, etiam docere, *Sulzerum* linguae Valachicae notitia, quantumvis ea gloriatur, leviter admodum tinctum fuisse; de hominis autem indole et sinceritate quid sit tenendum, docuit nos olim D. Gedeon *Szolga* (Anmerkungen über Franz. Joseph. *Sulzer* literarische Reise 1783) praepremis pag: 68 haud secus Mart. *Georgius Kovatsits*, dum in Biographia *Gabrielis Kolinovits* Chronico Templariorum praefixa, *Sulzerum* Calumniarum, mendaciorum et Crassae rerum, de quibus scripsit, ignorantiae arguit. *Praefatio ad Lexicon Valachico-Latino-Ungarico-Germanicum locuples opera Basilii Colossi* Parochi Gracco-Catholici Nagy-Agensis et Vice-Archidiaconi Babolnensis accuratum. pag. 7.
- 248 ¹ Ego omnia illa tria diplomata legi relegique, sed magicum illum sensum haud adsequor, vigore cujus Valachi, quin id dictis diplomatibus expresse dicatur, tanquam advenae in iisdem consideratur. *Engel* in saepe cit. Supplementis, §. 5.
- 252 ¹ Praeter supra dicta, Silvam Blacorum et Bisschorum cum aquis, eisdem contulimus, ut praefata gaudentes libertate, nulli inde servite teneantur. *Diploma Regis Andreae II* Saxonibus Transsilvaniae anno 1124 concessum.

- ² Hic est lapis offensionis pro illis, qui Valachos in Transsilvaniam serius tantum advenisse, et hinc tantum qua advenas arbitrarie tractandos esse, tam pertinaciter credunt, ut Anonymo belum indicere, quam errori suo renunciare malint. *Engel* in cit. Supplement.
- 253 ¹ Alii Bulgarorum devicto a. 678. Constantino Pogonato, in Dacia ripensi, successuque temporis etiam in Dacia mediterranea consederunt, multosque incolas Thraciae ad partes trans Danubium sitas captivos deportarunt. Sic e gr. circa a. 813. sequens expressum apud Stritterum in Bulgaricis habemus testimonium: „Crumus capta Adrianopoli, nobiles cum immensa plebe trans Danubium fluvium transportavit et ibi habitare jussit“. Leo Grammaticus XII. millia numerat, non computatis feminis; Georgius monachus autem X. miilla. Atque ex his transportatis Bulgarorum captivis et servis, Romano, etiamsi impuro, sanguine cretis, ortum ducunt hodierni Transsilvaniae et partium Transalpinarum Valachi, quos Hungari ibidem degentes, occasione occupationis Hungariae, invenerunt. *Engel*, de origine Valachorum Appendix, §. 5.
- 254 ¹ Largiamur ultro, tempore Aureliani omnes Romanorum colonias e Dacia eductas et in Moesiam atque Thraciam translatas fuisse: ast satis superque tam in diss. de expeditionibus Trajani ad Danubium, quam in Hist. Pannoniae pag. 278. e Scriptoribus Bizantinis docuimus: Crumum Bulgarorum ad Tibiscum Dominum, anno 813. seq. 12 000. familias, et iterum 50 000 homines, scilicet Vlachos et Slavos (qui scilicet Slavi anno 678 cum Bulgaris in Moesiam transiverant, Histor. Pannoniae p. 263 e Moesia et Thracia captivos abduxisse, ac iis sedes eis Danubium h.e. in Valachia, Transilvaniaque assignasse. Horum itaque posteros per Tuhutum belli ducem Hungarum, in hodierna Transilvania deprehendi potuisse, qui est, qui in dubium vocet? Hoc autem qui ita jubentibus Scriptoribus Byzantinis concedit, salvam etiam Anonymi, vel potius veterum traditionum ab eo relatarum, esse hac in parte fidem adnoscat, oportet. *Engel*, Supplementa ad Vindicias Anonymi Cornidessianae, §. 5. num. 3.
- 255 ¹ Ea capta Macedonum nobilium quam plurimos, cum immensa populi multitudine trans Danubium fluvium deportatos ad ejus regiones habitare jussit. Apud Stritterum Tom. 2. Parte 2. cap. 66. pag. 556.
- 256 ¹ Crumo vita defuncto successit Crytagon, longe antecessore crudelior. Hic animadvertens, Bulgaricam gentem paulatim ad Christianismum desciscere, inflammato ob eam rem animo Manuelum et praecipuos ejus socios ad se vocat, ac primum mansueta oratione svadet, ut Christianam fidem deserant; post, cum eos neque pollicitationibus neque minis flecti videret, acerbè excruciatos interfecit. Hoc modo Manuelus, multique sub eo illustres, aliiq. sanguine juncti, sua morte verae religionis testimonium tulerunt. Tandem reliquis captivis Deus in patriam redeundi occasionem paravit. Nam Princeps Bulgarorum saepius cladem passus, cum jam Romanorum viribus resistere nequiret, pacem bello praetulit, captivosque dimisit. Quos cum congregatos jamque in patriam ire ingressuros contempleretur, Basilium tunc ex pueritia adolescentiam ingressum videt, eleganti vultu praeditum, et svaviter subridentem atque circumsaltantem: eum ad se vocat, manibusque apprehendit et osculatur, pomumque rarae magnitudinis donat, quod adolescentulus, simplici audacia genibus Principis innitens, accepit, morum minime fucata simplicitate indolis suae ingenuitatem demonstrans. Itaque et miraculo attonitus fuit Princeps, et subditi clanculum indignati sunt, tali adolescenti domum redeundi potestatem concedi. Sed tamen, Deo propitio, captivi omnes incolumes domum dimissi abierunt, interque hos etiam Basilii parentes, carissimum secum ducentes filium suum. Apud Stritterum Tom. 2. Part. 2. cap. 7. pag. 563.
- 302 ¹ Regnante tamen Latino, (in Latio) qui *Latinam linguam correxit*, et Latinos de suo nomine appellavit: Troja a Graecis capta est --- expletis a mundi principio annis IIII. m. XVIII; -- ante urbem conditam annis CCC et IIII. *Eutropius* Lib. 1. de Gestis Romanorum.
- 304 ¹ Imperiosa civitas Roma non solum jugum, verum etiam linguam suam, domitis gentibus imposuit. *Augustinus* de Civ. Dei Lib. 19. cap. 7.
- ² Q. Ennius tria corda habere se se dicebat; quod loqui Graece Osce, et Latine sciret. *A. Gellius* Lib. 17. cap. 17.
- ³ Qui Osce et Volsce fabulabantur, nam Latine nesciunt, apud *Festum* ex *Titinii* fabula.
- ⁴ Cumanis petentibus permissum, ut publice Latine loquerentur, et Praeconibus Latine vendendi jus esset. *Livius* Lib. 40. cap. 42.

- ⁵ Quum Oscorum gens interierit, Sermo eorum apud Romanos restat, ita ut Carmina quaedam ac Mimi, certo quodam certamine, quod instituto majorum celebratur, in scenam producantur. *Strabo* Lib. 5. *Geograph.*
- 305 ¹ Taceo de Tuscis, Sabinis, et Praenestines quoque; nam ut eo Sermonem utentem Vectium Lucilius insectatur, quemadmodum Pollio deprehendit in Livio Pataviniam. *Quintilianus* Lib. 1. cap. 9. *Inst. Orat.*
- ² *Multae* vocabulum, non Latinum, sed Sabinum est; idque ad meam memoriam mansit in Lingua Samnitium, qui sunt a Sabinis nati. *Varro* Lib. 19. rerum humanarum.
- 306 ¹ Praecepta Latine loquendi puerilis doctrina tradit. *Tullius Cicero* Lib. 3. de Oratore
- ² Aliud est Latine, aliud Grammaticae loqui. *Quintilianus* Lib. 1. cap. 10.
- 313 ¹ Quod si in ipsa Urbe, et felicibus Saeculis, *Quintilianus* testatur Lib. 1. cap. 6. *vulgo imperitos barbare loquutos, et tota saepe Theatra, et omnem Circi turbam exclamasse barbare etc.*
- 326 ¹ Moesiam omnem inferiorem ad Illyricum non pertinuisse Lucas Holstenius non absurde contendit; ac certe Thraciae censetur ab Ammiano. Caeterum *latina lingua potius quam Graeca in multis ejus locis vulgaris erat* idque significatur post subscriptiones epistolae synodi provinciae hujus ad Leonem Imp. de nece S. Proterij Alexandrini et Concilio Chalcedonensi; quibus verba haec subjiciuntur: *Et haec (epistola) Latine quidem data, est in Graeco translata, et iterum translata de Graeco in Latinum. Michael Le Quien, Oriens Christianus* Tom. 1. pag. 1217.
- 333 ¹ Quod sacrosanctum Dei verbum juxta sacros Bibliorum codices tam Dominicis quam aliis diebus festivis cum in Ecclesiis suis, tum ad funera, tum vero alibi ubicunque locorum desiderabitur, *vernacula sua lingua* praedicabit, praedicarique per quosvis alios quoque Pastores procurabit, ac faciet. *Confirmationales* neo electo Archiepiscopo Valachorum Transylvaniae Simoni Stephano anno 1643. 10. Octobris a Principe Transylvaniae Georgio I. Rakoczi elargitae, Nro 1.

NOTELE AUTORULUI LA ISTORIA PENTRU ÎNCEPUTUL ROMÂNILOR ÎN DACHIA ȘI LA DISSERTAȚII. a

- 1 ¹ Să-i înfrîngeze pe daci, care se împrăștiaseră în Pont și în Tracia, apoi să pornască război cu părții în Asia Mică și să nu-i atace mai înainte de a-i cerceta. În timp ce făcea și punea la cale acestea, moartea i-a luat-o înainte. *Suetonius, asupra lui Iulius Cezar.*
- 2 ¹ A pregătit o expediție împotriva geților și parților — la asediul Setoviei, o mare mulțime de barbari sosise în ajutor; acestora ieșindu-le înainte împăratul i-a împiedicat să intre în oraș. În acea bătălie, rănit la genunchi de o piatră, a zăcut bolnav multe zile. Înzdrăvenindu-se s-a reîntors la Roma în vederca consulatului, ca să ocupe funcția împreună cu colegul Barbatius Tulla. Pe Statilius Taurus l-a lăsat să termine acel război. *Appianus Alexandrinus, Cartea despre Războaiele Ilirice.*
- ² Acești daci mai înainte trimiseseră soli la împăratul Augustus și dat fiind că nu obținuseră nimic din ceea ce cereau, trecuseră de partea lui Antonius; însă, turburați de o răscoală internă nu-i fuseseră de mare folos; și după aceea, cîștiga, luați prizonieri, au fost obligați să lupte cu suebii (în teatru). *Dio Cassius, Istoria Romană, cartea 51, cap. 22.*
- ³ Aproape pe aceeași vreme, cînd se întînplau acestea, M. Crassus, trimis în Macedonia și Grecia, a purtat război împotriva dacilor și bastarnilor. *Ibidem, capitolul 23.* Însă a plecat la Genucia care era cetatea cea mai bine întărită dintre toate cele de sub stăpînirea lui Zyraxes, fiind că auzise că acolo se păstrează stăcurile militare, pe care bastarnii le luaseră ca pradă de război, lingă orașul istricenilor, de la C. Antonius, — asediind-o, e drept că în scurt răstimp, nu însă fără un mare efort, deși lipsa Zyraxes, a luat-o. *Ibidem, cap. 26.*
- 3 ¹ Și Appius Sabinus, consular, și Cornelius Fuscus, prefectul pretoriului, cu mari armate au fost uciși de către daci. *Eutropius, Cartea 7, asupra lui Domițian.*
- ² Căci Iulianus — ciocnindu-se cu dușmanii la Tape, a omorît un mare număr dintre ei. Între aceștia, Vezinas care deținea printre ai săi locul al doilea după Decebal,

^a În traducerea editorului.

fiindcă nu putea să scape viu, s-a culcat la pământ cu vicleșug, prefăcându-se mort ; apoi, în timpul nopții, a scăpat într-ascuns. Decebal temându-se ca nu cumva romanii biruitori să dea năvală asupra capitalei sale, a dat poruncă să se taie copacii care erau în apropierea reședinței regale și să se îmbrace trunchiurile cu arme, ca dușmanii, temându-se de acele trunchiuri, ca și cum ar fi fost niște soldați, să se retragă. Ceea ce s-a și întâmplat. Dio Cassius, Cartea 67, cap. 11.

- 4 ¹ Între timp voind să pedepsească pe cvazi și pe marcomani, fiindcă nu-i trimisese nici un ajutor, a venit în Panonia, cu gând să pornească război — Înving însă de marcomani și pus pe fugă, a trimis în grabă soli la Decebal, regele dacilor, și l-a îndemnat să încheie pacea, pe care nu i-o acordase mai înainte (lui Decebal) care îl ruga. — Însă, pentru obținerea păcii a cheltuit chiar și din veniturile sale, fiindcă îi oferea lui Decebal o mare sumă de bani imediat și meșteri pricepuți în diferite meserii, folositori în vreme de pace și de război, și îi promitea că îi va da mereu și altele, mai multe, din veniturile particulare ale vistieriei imperiale. Căci se folosea totdeauna de aceasta ca și când ar fi luat-o de la dușman, ca și cum imperiul i-ar fi fost cedat lui să dispună de el ca de un bun al său. Dio Cassius, Cartea 67, cap. 7. /

- 6 ¹ În acel război a săvârșit personal multe acțiuni demne de un comandant energic și de un bărbat de ispravă, iar soldații lui au întâmpinat multe primejdii și s-au luptat vitejește. Dio Cassius, Cartea 68, cap. 14.

- 11 ¹ Fiindcă neamul hunilor, izolat multă vreme prin niște munți de nestrăbătut, stîrnit de o turbare subită, s-a năpustit asupra goților și împărțindu-i i-a izgonit din așezările lor, goții trecînd Dunărea în fugă, au fost primiți de Valens fără nici o convenție, nu au predat romanilor nici chiar armele, ca să aibă mai multă încredere în ei. Paulus Orosius, Cartea 7, cap. 33.

² Însă, izbucnind un război între turci (unguri) și pecenegi — armata turcilor a fost învinsă și s-a rupt în două : una dintre ele a locuit o parte din Persia, spre Orient ; — însă cealaltă și-a așezat sălașul spre occident, cu voivodul și conducătorul ei Lebedia, în locurile denumite Atelcusu, unde locuiește acum neamul pecenegilor. — și înainte de acest Arpad, turcii nu au avut niciodată vreun șef ; din urmașii acestuia, pînă în ziua de astăzi se alege principele Turciei. Însă, după vreo cîțiva ani, pecenegii năvălind asupra turcilor, i-au urmărit pe ei împreună cu principele lor Arpad. Așa că turcii zdrobiți, fugind și căutînd o țară unde să-și așeze sălașul, pătrunzînd în Moravia Mare, au izgonit locuitorii din ea și s-au așezat acolo ; și o stăpinesc pînă în ziua de azi ; și de pe acea vreme turcii n-au mai avut război cu pecenegii. Iar locul pecenegilor, pe care atunci îl stăpîneau turcii, se numește, după numele fluviilor care sînt acolo. Fluviile acestea sînt : primul se numește Baruh, al doilea, Cubu, al treilea Trullus, al patrulea Brutus, al cincilea în fine, Seretus. Constantin Porfirogenitul, *d spre Administrarea imperiului*, cap. 38.

- 12 ¹ Pe cînd încerca să facă la fel și cu Dacia, l-au speriat prietenii : să nu fie dați mulți cetățeni romani în minile barbarilor, fiindcă, după ce Dacia a fost învinsă de Traian, trimisese acolo, din întreg imperiul roman, o nenumerată mulțime de oameni să populeze ogoarele și satele. Căci, în urma războiului îndelungat al lui Decebal, Dacia ajunsese într-o foarte proastă situație. Eutropius, Cartea 8, *asupra lui Adrianus*.

² Eu, de bună seamă — preluînd conducerea statului, care parcă amortise și se nimicise datorită, pe de o parte, tiraniei îndelungate, de care fusese oprimat, pe de alta, jignirile geților, sînt singurul car am îndrăznit să atac vecinii de la Dunăre. Și neamul geților l-am distrus și l-am nimicit cu totul. — Și această treabă atît de grea am săvîrșit-o în aproape cinci ani. Iulianus, *asupra Cezarilor*.

- 13 ¹ Dat fiind că Dacia fusese golită de bărbați, datorită războiului îndelungat al lui Decebal, Traian, ca să-i înmulțească populația în această provincie care avea un milion de pași de jur împrejur trimisese pentru a locui în orașe și sate nenumerate mulțimi de oameni din întreaga lume romană. Eutropius, Cartea 8, *asupra lui Adrianus*. /

- 14 ¹ Căci datorită îndelungatului război al lui Decebal, situația Daciei ajunsese în cea mai proastă stare.

² Astfel Dacia a ajuns sub legea și stăpînirea romană. Pe aceasta Traian imediat a făcut-o provincie : a clădit orașe și a dus coloni. Dio Cassius.

- 33 ¹ Dat fiind că vedea Iliricul pustiit și Mesia pierdută cu totul, scoțînd din provincia Dacia, pe care o întemeiasse Traian dincolo de Dunăre, armata și provincialii, a părăsit-o, nemaisperînd că aceea poate fi păstrată ; iar populația adusă de acolo, a așezat-o în Mesia și a denumit Mesia, Dacia sa, care acum desparte cele două Mesii. Flavius Vopiscus, *asupra lui Aurelianus*, cap. 39.

² Și cu romanii duși de aici (din Dacia) de către Aurelian, s-au făcut două Dacii, în părțile Mesiei și ale Dardaniei. Sextus Rufus, în *Breviarul faptelor de arme ale poporului roman*.

³ Dacia, pe care Traian a făcut-o provincie, dincolo de Dunăre, o desființă (ca provincie) nemaisperind să o poată păstra, din moment ce întregul Iliric și Mesia erau puse. Și pe romanii aduși din orașele și de pe țărmurile Daciei, i-a așezat în mijlocul Mesiei și a denumit-o (aceea parte a Mesiei) Dacia, care acum desparte cele două Mesii și se află în dreapta Dunării, cum curge spre mare, pe când mai înainte fusese pe stînga Dunării. Eutropius, Cartea 9, *asupra lui Aurelianus*.

37 ¹ Nu știu cu ce dulceață, pe toți îi atrage solul natal și nu le îngăduie să-l dea uitării. Ovidius, *Scrisori din Pont*, 3.

38 ¹ În drum, a isprăvit cu bine multe și mari feluri de războaie, căci a învins pe barbarii care l-au întâmpinat în părțile Traciilor și în Iliric; a nimicit chiar și pe un conducător al goților, Cannabas sau Cannabaudes, împreună cu cinci mii de soldați (goți), dincolo de Dunăre. Și de aci, făcîndu-și drum prin Bizanț, a trecut în Bitinia, pe care o dobîndit-o fără nici o împotrivire. Vopiscus, *asupra lui Aurelian*, cap. 22.

43 ¹ Așadar obișnuita sălbăticie a hunilor de a face incursiuni de jaf, nu se mai potolea; ca unii care erau dedați cu prădăciunile provinciilor învecinate, amenințau foarte greu cu război și cu neîntrerupte năvăliri, provinciile Mesia, Macedonia, Tesalia și chiar și ambele Tracii. De aceea nu numai cetățile din aceste regiuni și chiar și cele din Panonia, amenințate de aceiași huni, cu dese năvăliri, fiindcă nu puteau să îndure o hărțuială atît de continuă și pentru că aveau repulsie de jugul și de stăpînirea unui rege barbar, părăsindu-și pămîntul natal, după ce și-au obținut permisiunea chiar de la regele Atila, abandonîndu-și turmele, s-au dus peste marea Adriatică, în Apulia, rămînînd în Panonia, de bună voie, singuri valahii, care erau păstorii acelorai (ai hunilor). Thurocz, *Cronica Ungurilor*, Partea întâi, capitolul 17.

45 ¹ Deoarece zicea că într-o vreme Aurelianus ar fi consultat pe druidele gale (ghici-toare), dornic să știe dacă imperiul se va transmite urmașilor săi. Atunci acelea, zice, ar fi răspuns că nu va fi nici un nume mai vestit în stat, decît al urmașilor lui Claudius. Și acum este împărat Constantius, bărbat din viața aceluia, ai cărui urmași socotesc că ajung la aceea glorie care a fost prevestită de către druide. Flavius Vopiscus, *asupra lui Aurelianus*, cap. 44.

² Îndeplinind ceremoniile propitiatorii, cu care știm că toate sărbătorile trebuie să se săvîrșească și să se spună, Iulius Tiberianus, prefectul Romei, bărbat ilustru și care trebuie numit cu cuvenitul respect, m-a primit în trăsura sa și în carul de judecător. Acolo, dat fiind că mintea îi era destinsă și slobodă de grija proceselor și a treburilor publice își găsise răgaz, s-a întreținut (cu mine) pe larg, de la Palatium până la Grădinile Valeriane, și conținutul convorbirii s-a referit la viața împăraților. Și după ce am ajuns în dreptul templului soarelui, sfîntit de însuși Aurelianus, fiindcă și el într-adevăr își trăgea viața din stînga aceluia, m-a întrebat cine i-a scris viața aceluia. După ce eu l-am răspuns că eu n-am citit (să-i fi scris viața) nici unul dintre latini, iar dintre greci cîtiva, acel bărbat sfînt și-a slobozit cu aceste cuvinte dîndu-mi regretul său: Așadar, și noi, acum, cunoaștem bine, și urmașii noștri vor tot pomeni de Tersit și de Sinon și de celelalte născociri ale antichității, iar pe divinus Aurelianus, împăratul cel mai vestit, generalul cel mai ireproșabil, datorită căruia întreaga lume a fost restituită numelui (de imperiu) roman, urmașii noștri nu-l vor cunoaște? O, dacă un zeu ar îndepărta această rătăcire a minții! Și totuși, dacă sînt bine informat, dispunem de memoriile acelui bărbat, chiar frumoase, așezate după stilul istoric, pe care aș vrea să le primești și să le scrii în ordine, adăugînd cele care se referă la viața lui. Pe acestea toate le vei învîja după strîgînta ta, din Cărțile Linteie, în care el însuși dispusese să fie scrise faptele sale de fiecare zi. Căci mă voi îngriji să fi se prezinte din Biblioteca Ulpia și Cărțile Linteie. Tu, aș vrea, să scrii despre Aurelianus; așa cum este, atît cît poți. Bineînțeles că m-am supus indicațiilor, am primit cărțile grecești și mi-am procurat toate cele necesare; din cele care erau demne să fie pomenite, am strîns într-o singură carte ceea ce merita. Vopiscus, *asupra lui Aurelian*, cap. 1.

¹ Și fiindcă în aceeași trăsură ne-am întreținut despre Trebellius Pollio, care începînd cu cei doi Filipi pînă la divinus Claudius și la fratele lui Quintillus, a pomenit pe (toți) împărații, fie străluciți, fie obscuri, afirmînd Tiberianus că Pollio a expus multe, lucruri neglijent, multe pe scurt, iar eu contrazicîndu-l, că nu este nici un scriitor care să nu fi mințit cîte ceva, în ceea ce privește faptele istorice, ba mai mult, dîndu-i pe față

- cu mărturii clare, fapte în care ar putea fi dovediți de minciună Livius, Salustius, Cornelius Tacitus, în fine Trogus, după aceea trecînd la opinia mea și întinzîndu-mi prietenește mina, „scrie, îmi zice, cum îți place, fără grijă : să spui ce vrei, căci vei avea tovarăși de minciuni, pe cei pe care îi considerăm părinții istoriei“. Vopiscus, *Ibidem*, cap. 2. /
- 47 ¹ Aurelianus a lăsat după el o singură fată, ai cărei urmași și astăzi sînt la Roma. Căci Aurelianus, proconsulul Ciliciei, senator foarte bun, pe drept respectat pentru dreptatea și probitatea sa (care acum își petrece viața în Sicilia), este nepotul lui. Vopiscus, *asupra lui Aurelianus*, cap. 42. /
- 49 ¹ Din acestea se poate cunoaște că Vopiscus, ca unul care, cu foale mari, sufla minciuni lipsite de rușine, dacă ar fi scris viața lui Apollonius, pe care promitea că o va scrie imediat, cu aceste cuvinte : etc. Gerardus Ioannes Vossius, *despre Istoricii latini*, cartea 2. /
- 51 ¹ Fiindcă vedea Iliricul pustiit și Mesia cu totul pierdută, provincia Dacia întemeiată de Traian, dincolo de Dunăre, ridicîndu-și armata, a lăsat-o pe mina provincialilor, pierzîndu-și nădejdea că aceea mai poate fi păstrată (imperiumului); iar locuitorii aduși din ea, i-a așezat în Mesia și a denumit-o Dacia sa ; care astăzi desparte cele două Mesii. Vopiscus, *asupra lui Aurelian*, apud Laurentius Toppeltinus, *Originile și întîmplările transilvănenilor*, cap. 6. /
- 55 ¹ Rezolvînd, așadar, cele care priveau părțile dinspre nord (ale imperiului), și adică situația de la Roma și treburile civile, și-a abătut drumul împotriva palmirenilor, împotriva Zenobiei, care stăpînea imperiul răsăritean, în numele fiilor ei. Pe drum a săvîrșit multe și mari feluri de războaie, căci în Tracii și în Iliric a învins pe barbarii care i-au ieșit în întîmpinare ; ba a ucis, dincolo de Dunăre, și pe un conducător al goților Cannaba sau Cannabaudes, împreună cu cinci mii de soldați (goți). Și de aci, străbătînd Bizanțul și-a făcut drum în Bitinia. Flavius Vopiscus, *asupra lui Aurelian*, cap. 22. /
- 94 ¹ Din pricina lui Leelus și Bulsus, conducători ai ungarilor, prinși în luptă de către teutoni și spînzurați de un copac, cum se indignează, cit de odieși îi sînt lui bavarii și alemanii ! prin ale căror violenții criminale ar fi fost prinși Leelus și Bulsus, cit de plînge însă pe ceilalți unguri strînși în lațul viclean (al dușmanilor) ; vezi capitolul 55. Daniel Cornides, *Vindiciile anonimului, notarului regelui Bela, Secțiunea 2, cap. 4, §. 3.*
- ² Poruncește însă, ca dintr-o a doua direcție, din care nimeni pînă acum, de la bun început, nu i-a atacat, Leon, Batatzes pe pereclă, să dea năvală asupra ungarilor, dinspre locurile învecinate cu Pontul Euxin, cu o armată foarte mare, formată în special din *nenumărata mulțime a / valahilor*, care se zice că au fost cîndva coloniști din Italia, — așa că Batatzes, dînd năvală, dinspre acele locuri, pe care le-am numit, prădînd toate cîte îi ieșeau în cale, le culcă la pămînt, face un mare măcel de oameni și ia nu puțin robi. Pe lîngă acestea, se întoarce la împărat aducînd de acolo turme întregi de oi, de cai și de alte animale. Ioannes Cinnamus, *Cartea 6.*
- 95 ¹ La începutul primăverii, Tzelgu, conducătorul suprem al armatei scitice, trecînd prin strîmtorile munților, care se află mai sus de Dunăre, cu o armată amestecată, de diferite neamuri, de aproape optzeci de mii de oameni, parte din sauromați și sciți, parte chiar din *daci*, căci și de acest neam nu mică caste, sub conducerea lui Solomon — urma pe Tzelgu. Anna Comnena, *asupra lui Alexias*, cartea 7, după Pray, *Analele regilor Ungariei*, Cartea 2, la anul 1085.
- ² Căci pămîntul de dincolo de pădure, descendenții lui Tuhutum l-au stăpînit pînă pe vremea regelui *Sfîntul Ștefan*, și l-ar fi ținut mai mult timp, dacă Gyla cel Mic cu cele / două fiice ale sale, Bivia și Bucna, ar fi voit să fie creștini, și n-ar fi acționat intruna împotriva Sfîntului rege. *Anonimul notar al regelui Bela*, cap. 24. /
- 98 ¹ Să nu vă turburați de mulțimea rutenilor și a cumanilor care se aseamănă cu cîinii noștri. Căci cîinii pe dată ce aud cuvintele stăpînilor săi, oare nu-i cuprinde teama ? *Notarul*, cap. 8.
- ² Să luptăm cu bărbăție împotriva grecilor și bulgarilor care se aseamănă cu femeile noastre, și la fel să ne temem de mulțimea grecilor, cit de mulțimea femeilor. *Notarul*, cap. 39. /
- 99 ¹ Cei mai mulți dintre greci și bulgari erau omoriți. Iar pomenitul de-asupra conducător *Salanus*, după ce i-a văzut pe ai săi înfrinși în luptă, a luat-o la fugă, și, ca să-și scape viața, s-a grăbit spre *Alba din Bulgaria*. Iar grecii și bulgarii, pătrunși de teama ungarilor, au uitat drumul pe care veniseră ; luînd-o la fugă voiau să treacă *Tisa* înot,

ca să-și scape viața, socotind-o drept un fluviu mic, însă fiindcă o astfel de teamă și groază se năpustise asupra lor, cît de teama ungarilor aproape toți au murit în fluviul *Tisa*, de abia puțini au rămas în viață, care să vestească împăratului lor nenorocirea morții. *Notarul*, cap. 39.

² Dușmanii acestora cădeau înaintea lor, ca mănunchiurile în spatele secerătorilor, și în același război au murit cei doi conducători ai cumanilor și trei *chenezi ai bulgarilor* și Glad însuși, conducătorul lor, a scăpat cu fuga, însă întreaga lui armată, muiată ca ceara, de fața focului, a fost fărâmițată de tălșul sabiei. *Notarul*, cap. 44. /

100 ¹ Cei mai mulți greci și bulgari au fost omoriți și cîțiva din ei au fost luați prizonieri. Așa că conducătorul *Bulgariei* văzînd că ai săi sînt înfrinți în luptă, luînd-o la fugă, ca să-și scape viața, a intrat în cetatea *Alba*. *Notarul*, cap. 41.

² Cei mai mulți ruteni și cumani erau omoriți. Iar mai sus numiții șefi ai *rutenilor* și *cumanilor*, văzînd pe ai săi că pierd războiul, au luat-o la fugă și, pentru salvarea vieții, au intrat în grabă, în cetatea *Kyeu*. Conducătorul *Almus* și soldații săi au urmărit pe ruteni și pe cumani, pînă la cetatea *Kyeu*; și soldații conducătorului *Almus* izbeau capetele tunse ale cumanilor ca pe niște bostani cruzi. *Notarul*, cap. 8. /

103 ¹ În același an — adică în anul Domnului 1330, după ce regele a strîns o armată numeroasă, — prin *Zenrin*, în luna lui septembrie, a trecut în țara lui *Bazarad*, voievodul *ulahilor*, la îndemnul lui *Toma*, voievodul *transilban*, și al lui *Dionisie*, fiul lui *Nicolae*, fiul lui *Ancha*, care țară nu poate fi stăpînită de un neam care nu o cunoaște, ca regele să izgonească din această țară, pe *Bazarad* însuși, sau, oricum, să dea în stăpînire țara acestuia, unulia dintre cei care l-au îndemnat la expediție. Și după ce regele a primit în supunere *Zenrin*-ul și cetatea lui, a încredințat toate menționatului *Dionisie*, împreună cu funcția de *ban*. După care fapt, *Bazarad*, i-a transmis regelui, prin soli de cînstă : „că, tu stăpîne al meu, rege ! te-ai străduit cu stringerea armatei, am să recompensez strădania ta, cu șapte mii de mărci de argint. *Zenrin*-ul însuși, cu toate cîte se fin de el, pe care, acum, îl ai în mîinile tale, ocupat cu puterea, și-l las să-l stăpînești în liniște ; — atît te rog înlocuire-te, spre siguranța ta, evită primejdia vieții, că, dacă ai să vii mai trîndu, cu foarte mare greutate vei putea evita primejdia“. Auzînd aceasta regele, cu trufie, a izbucnit cu asemenea cuvinte, zicînd solilor așa : „Astfel spuneți-i lui *Bazarad* : el este păstorul oilor mele, am să-l trag de barbă din ascunzișurile sale“. Atunci un baron credincios, pe nume *Donch*, comite de *Zolto*, și de *Lipto*, așa i-a grăit regelui : „Doamne, *Bazarad* însuși vorbește cu mare supunere și spre cînstă ta ; de aceea, binevoiește să-i trimiți în schimb, prin scrisorile tale, favoarea bunăvoinții regale și dragostea plină de har“. Atunci regele a repetat cuvintele de deasupra, pline de dispreț și amenințătoare și părăsind sfatul cel mai sănătos a înaintat mai înăuntru, ca să dea bătălia. Și dat fiind că nu putea într-o țară necunoscută și pe un drum, între crestele munților și zona împădurită, să găsească hrană pentru sine și pentru ai săi, au început să fie chinuți de foame continuă. Însuși regele soldații și caii. Din care cauză făcîndu-se armistițiu cu *Bazarad* și dîndu-se asigurări ca el însuși (*Bazarad* se va îngriji) să pregătească regelui (cele necesare) și-i va oferi regelui și tuturor alor săi securitatea reîntoarcerii și îi va arăta un drum drept. Regele se reîntorcea fără grijă și încrezător în asigurările sperjurului schismatic ; a ajuns pe un anume drum, împreună cu întreaga armată ; acest drum era circular, și din ambele părți era ocultat de pereți de stîncă ieșiți în afară ; și de unde zisul drum începea să devină mai larg, fusese înțesat mai dinainte cu înpletituri solide, în mai multe locuri, de către *ulahi*. Iar regele și toți ai săi, cînd nu se așteptau nicidecum la așa ceva, au văzut pe coastele munților deasupra, alergînd de peste tot o nenumărată mulțime de *ulahi* care aruncau lănci asupra armatei regelui, aflată pe o cărare infundată, care nu poate să fie numită nici cărare, ci ca un fel de corabie strîmtă, unde din pricina înghesuiei cădeau caii catafracti, (înzăuați) împreună cu soldații, de jur împrejur, din toate părțile, fiindcă nici nu puteau, din pricina muntelui pieptis, de ambele laturi ale drumului, să se urce împotriva *ulahilor*, nici să meargă mai departe, și nu aveau nici cum să fugă, din pricina cărării înțesată cu nițele, ei erau absolut ca niște pești, prinși în virșe sau în plasă : cădeau tineri și bătrîni, principii și persoane înalte, fără alegere. Și a durat această nefericită întimplare

104 de vineri pînă luni. / În acest răstimp se strîbeau unii pe alții, soldați aleși, așa cum în leagăne sînt mișcați și se mișcă de ici-colo copii mici, sau ca trestiele mișcate de vînt.

Și s-a făcut acolo măcel cumplit și a căzut o nenumărată mulțime de soldați și de conducători și nobili : — În fine s-a prăpădit o mulțime inestimabilă de cumani. — Iar valahii au luat mulți prizonieri, atît răniți, cît și din cei teferi ; și au primit foarte multe

arme și veșminte prețioase și banii tuturor celor morți, de aur și argint, și vase de preț și cingători. Și multe pungi din groșii și florinii culeși și cai mulți, cu șei și frîie, toate le-au cărat și le-au dat pe mîna lui Bazarad voievodul. Iar regele își schimbase însemnele armelor sale, cu care îmbrăcase pe *Deseus*, fiul său *Dioniste*, pe care socotindu-l că este regele, l-au ucis cu cruzime. Iar regele, cu puțini înși, apărât de cîțiva credincioși de ai săi, de abia a scăpat. *Thurocz, Cronica ungarilor, Partea 2, capitolul 97.*

¹ *Dalmazia, Croația, Rama, Serbia, Gallizia, Lodomeria, Cumania, Bulgaria și toată Ungaria și Salerna*, ba chiar și *Muntele Sfîntului Înger*, și mai socotește și celelalte regate, cel polonez, boem, austriac și toate cele de jur-împrejur tremurau de groaza puterii domnului Carol, regele Ungariei, prin grația lui Dumnezeu cel prea înalt, care astfel a hotărît. *Ibidem, cap. 99.*

² Cădeau de jur-împrejurul armatei și din mulțimea cîinească a valahilor ca și muștele care au pierdut dulceața uleiului parfumat (mirului); împreună cu creștinii de rînd au ucis fără milă și pe toți preoții lui Cristos. Numărul valahilor uciși acolo de către unguri numai subtilul contabil din iad (diavolul) l-a socotit. *Ibidem, cap. 97.*

105 ¹ Închis între împletituri din nuiiele și grămezi de mărăcini și locuri de trecere foarte strîmte, năvălit de mulțimea olahilor, din păduri și din munți, a fost ucis, în același loc împreună cu zdravănul bărbat *Petru, vicevoievodul* său, și cu *Deseu*, zis *Wos*, și cu *Petrus Ruffus, castelanul de Kykyllevér, Petru și Ladislau* secuii, bărbați foarte războinici, și cu alți foarte mulți soldați și nobili de seamă. Și după ce neamurile ungarilor, din armata sa, au dat dosul și au luat-o la fugă, mulți dintre ei, închiși în locuri glodoase și morciloase, incurcați în împletiturile de nuiiele, au fost uciși de olahii, și cîțiva au scăpat, cu mare primejdie a vieții și cu paguba averilor. *Turocz, Cronica ungarilor, Partea 3, cap. 38.*

² *Ștefan de Loșonș*, banul, a fost trimis de către rege, cu multe trupe de înarmați. Acesta, după ce în fine s-a început o bătălie singeroasă, fiindcă era inferior dușmanului, făcîndu-se mult omor dintr-o parte și din cealaltă, cu prețul capului său, a terminat totodată și războiul și propria sa viață. Căci, după căderea zisului conducător, luînd-o la fugă au lăsat dușmanilor o pradă mare, în bunuri și prizonieri, *Turocz, Cronica ungarilor, Partea 4, cap. 17.*

106 ¹ În fine, acest *Ștefan*, principele Moldovei, așa l-a strivit pe *Soleiman*, bașa și guvernatorul Romaniei, că, din treizeci de mii de turci, foarte puțini au scăpat, care întimplător călăreau pe cai mai iuți. *Felix Petancius, Disertație despre drumurile pentru a ataca pe turci.*

² Unde adesea s-a bătut cu turcii. Căci *Dracula* cu puțini, însă aleși bărbați, a constrîns pe *Mahumet*, sultanul turcilor, care deja luase în stăpînire Valahia Mare și se grăbea să ocupe Valahia Mică, atacîndu-l la a doua strajă a nopții, să o ia la fugă spre Dunăre și să se întoarcă înapoi după un mare măcel alor săi și cu rușine. *Felix Petancius, Disertație despre drumurile pentru a ataca pe turci.*

107 ¹ După ce s-au strîns armatele regelui (sultanului), a pornit cu război, la începutul primăverii, contra Daciei. Se spune că aceasta a fost o armată foarte mare, a doua ca mărime, după cea cu care atacase Bizanțul. Și se spune că această tabără militară (armată) a fost cea mai frumoasă din toate și că era foarte împodobită, și în ceea ce privește armele și restul echipamentului. *Laonicus Halcocondylas* atenianul, *Istoriei despre originea și faptele de arme ale turcilor*, cartea 9.

² Și că au fost sub arme circa douăzeci și cinci de miriade de soldați (250 000). — și cu mai puțin de zece mii de călăreți (*Vad Tepeș*). — Dar unii spun că nu avea prezenți mai mult decît șapte mii de călăreți. Cu aceștia dînd năvală, pe la prima strajă a nopții, a pătruns în tabăra sultanului. — Și cînd zorile erau apăsate și începuse să se lumineze, s-a retras din tabără, pierzînd în această noapte cîțiva soldați, foarte puțini.

109 ¹ Însă cînd a ajuns la *Nicopolis*, capitala bulgarilor, oraș care pe de o parte este scaldat de Dunăre, pe de alta este așezat pe un deal, — l-a întîmpinat acela care nu trebuie niciodată numit fără titulatura de mare și preavileaz stăpînitor, *Uladislaus Dracula*, Principele Valahiei, pe care o numesc *Munteană* (*Muntenia*). Acesta, deși primise încă mai dinainte pacea din partea turcului, a respins fapta sa, făcută la nevoie; căci, prin mărimea de suflet și prin virtutea alor săi, mai mult timp decît se putea spera din partea unor forțe atît de inegale, a susținut nu război de nesuportat de către toți creștinii luați la un loc, fără să fi primit nici un ajutor din afară, ei, principele unui neam nu prea numeros și, între timp, a pierdut un număr de oameni de ai săi, mai mare decît cel care

- rămăsese în viață să populeze și să cultive ogoarele țării, deși rezultatul de la o zi la alta îi dovedea că virtutea puținilor săi soldați, față de mulțimea dușmanilor, este mai degrabă demnă de admirat, decât eficace. În fine, până acolo se ajunsese că nu numai trebuia să primească supunerea, care, la urma urmelor, este tolerabilă, numai să fie echitabilă, fapt care s-a întâmplat mai multor înainte și mari popoare și neamuri, ci, împreună cu patria și larii familiari, cu pământul care îi hrănește și cu aerul (pe care îl respîhă), trebuia să-și părăsească cele sfinte, religia, altarele și să decadă la mciavuri rușinoase, să îndeplinească cultul unor superstiții lipsite de pietate, dacă n-ar fi primit condițiile (păcii propuse de turci) prin care, fără profanarea tuturor celor divine și omenești, își păstra în viață ce mai rămăsese din neamul său, în vederea unei ocazii mai demne de a se primejdui o virtute atît de mare. La aceasta, după ce a băgat de seamă puținătatea celor care îl urmau pe rege, a început să-l roage și să-l implore să facă calea întoarsă : *că el, din nenorocirile sale, știe îndeajuns, ba chiar prea bine, cit de mare este puterea turcului, care la vîndtoare obișnuiește să scoală aproape mai multe slugi de cîți soldați armați se strînseseră acolo, în vederea războiului. Și că trebuie să se renunțe cu totul la un plan atît de cîrtozător și de periculos ; și că trebuie să se sfătuiască și să-și facă socoteala în ce chip s-ar putea purta războiul cu forțe egale. Pînă una alta, nimic nu este mai salutar decît să păstreze acele trupe pentru o ocazie mai bună ; care trupe, chiar dacă ar fi suficiente pentru războiul ce trebuia purtat atunci cu dușmanii, și chiar dacă celelalte toate n-ar înșela speranțele, totuși, acele oști au fost aduse la vremea începutului iernii și că vor sucomba cu desăvîrșire, datorită situației rele. Acele cuvinte erau ascultate, ca și cum Dracula nu ar vorbi cîmpă cum gîndește, din cauza tratatului, pe care îl avea cu turcii ; totuși, situația însăși, de la sine acordîndu-i crezare, mai mulți înși au fost impresionați. Căci bănuiala cuvîntării prefăcute (mincinoase), nu-i convîngea / mai mult decît adevărul lucrului. De altfel, soarta cerîndu-l pe rege spre sfîrșitul destinat și deja apropiat, iar Iulianus fălîndu-se cîntînuu cu norocul din anul trecut etc. — Întreîncu-se, așadar, din nou spre rege, Dracula : dat fiind că, zice, sau norocul, care nicicîdată pînă acum, nu te-a trîselat pe tine care îndrăznești fapte mari, sau speranța în ajutorul altora, care aș dori să se realizeze, sau necesitatea ascunsă a sorții tale, te trîsle împotriva părerii mele, hotărîrea ta, pe care n-am putut s-o schimb cu judecata, atît cit îngăduie vremea și situația neprevăzută, o voi ajuta cu puterea (armată). Și o dată cu aceste spuse, a adăugat trupelor regale patru mii de călăreți, sub comanda fiului său, rugîndu-se și implorînd pe Dumnezeu cel nemuritor, ca tot ceea ce regele și ceilalți își propun în sufletele lor asupra reușitei întregului război, să confirme printr-un rezultat fericit. Philippus Callimahus, *Despre faptele lui Vladislav* Cartea 3.*
- ¹ Și-a împărțit oștile ca să fie mai tare și mai pregătît împotriva atacurilor neașteptate ale dușmanilor. Așezînd în frunte armata lui Huniade cu auxiliarii valahi și cu trei mii de unguri, în urmă venea regele însuși, la o mare distanță, cu cruciații și cu restul mulțimii. Callimahus Philippus, *Cartea 3*.
- 110 ¹ Însă, pentru sine însuși și pentru valahi, nu a desemnat nici un loc anumit, ca, fără să turbure cit de puțin rîndurile, să alerge în grabă, oriunde l-ar chema situația și primejdia și nepăzînd nici un loc anumit, să le păzească pe toate. Callimahus. *Ibidem*.
- ² Se afla atunci în regat, un militar foarte viteaz, născut din sinul unui neam nobil și vestit, de dincolo de munți, pe nume Ioan de Huniad, om foarte priceput în războaie și născut ca să minuiască armele și să conducă războaiele ; și așa cum peștilor le place apa, iar cerbilor să străbată pădurile umbrite, tot astfel viața lui însemna întocmirea armatelor și a războiului. Thuretz, *Cronica ungarilor*, Partea 4, cap. 30.
- ³ Însă acestea sînt începuturile aproape ale tuturor neamurilor prea lăudate, între care valahii, conaționali tăi, dețin nu cel de pe urmă loc, ca unii care este știut că se trag de la cetatea Romei, stăpîna lumii, din care cauză pînă și astăzi se numesc români ; acest neam al tău s-a remarcat prin vitejie, a dat naștere la mulți, foarte renumiți generali, între care se cuprînd și Ioan Huniad, tatăl slăvitului rege Matei și înaintașii tăi de pe acea vreme. Ferdinand I, în *Diploma dată arhiepiscopului de Strigon, Nicolae Olahul*, 23 noiembrie 1548.
- ⁴ Domnul comite de Bistrița care a purtat atîtea sarcini în războaie, încă din vremea primei tinereți, și nici la vîrsta bătrînetelor nu s-a lăsat mai prejos, ci obosit de continua purtare a armelor și de griji și sleit de puteri, s-a îmbolnăvit în același loc ; și chinuit de boală puțină vreme, purtat în fine în cetatea *Zempen*, a înapoiat salvatorului său (Dumnezeu) sufletul, la recomandarea (rugîndu-se pentru el) fratelui Ioan / de Capistranum, omul lui Dumnezeu. Și s-a produs o mare jale prin toată Ungaria și aproape

întreaga creștinătate a fost turburată de această prea mare durere, cînd au auzit că și-a săvîrșit viața apărătorul ei. Thurocz, în *cartea citată*, cap. 56.

Nu numai toate popoarele întregii Ungarii au fost cuprinse de o foarte mare durere și întristare, pentru moartea unui atît de mare bărbat, ci chiar toate neamurile lumii creștine. L-a jelit Nicolae al V-lea, cel mai mare pontifice (papa), și întreaga curie romană, care a pierdut un apărător al religiei creștine, atît de viteaz și atît de norocos și atît de smerit. La porunca pontificelui, senatul cardinalilor i-a săvîrșit cu cea mai mare pompă o slujbă. La acea solemnitate am participat eu însumi. Petru Ranzanus, *Epitome întmplărilor ungurești*, Index, 27.

¹ Și chiar cezar Mahomet (sultanul), deși fusese alungat de la suspomenita cetate Nandoralba, de același Ioan, cu puțin înainte de moartea acestuia, cînd i s-a anunțat moartea domnului comite, în chip de îmbărbătare, de către Gheorghe, despotul Rasciei, sultanul plecîndu-și capul în jos, se spune că ar fi păstrat îndelungată tăcere și că i-ar fi spus vestitorului că regretă moartea aceluia, cu toate că îi fusese dușman și că de la începutul lumii, niciodată un împărat nu a avut sub puterea sa un astfel de om. Thurocz, *locul citat*, cap. 56. /

- 114 ¹ Bonifinius, în *locul citat* și Timon, în *Purpura Panoniei*, fila 11, scriu că Huniad a fost în rîndul slujitorilor lui Dimitrie, episcopul de la Zagrabia, iar Dimitrie a ținut scaunul catedral (episcopesc) de la Zagrabia, de la anul 1375 pînă la 1379, așa cum preaveneratul și preavestitul Kerczelich bine dovedește pe baza instrumentelor, în *Istoria Zagrabiei*, pagina 135. Așa că Huniad, între anii 1375 și 1379, ca să iau cifra cea mai de jos, va fi fost de 12 ani, prin urmare s-ar fi născut la anul 1368 sau cu puțin după aceea. Însă rezultă clar din *Cronica* lui Barthosius, la preavestitul Gelasius Dobner, autor de pe acele timpuri, că Sigismund s-a născut în același an 1368. Așadar Huniad a fost sau de aceeași vîrstă sau cu trei-patru ani mai mic. Georgius Pray, *Analele Ungariei*, Partea 3, Cartea 3. /

- 115 ¹ Că Huniad, cînd și-a dat sfîrșitul, a trebuit să fie de 89 de ani, în cazul că conjectura mea este întemeiată, nu sprijină cu nimic părerea adversarilor mei, deoarece este mai verosimil ca un bărbat, la acea vîrstă să fi putut să se împotrivească turcilor, decît să fi fost feciorul natural al lui Sigismund care nu împlinise încă trei ani. *Ibidem.* /

- 245 ¹ Acum însă este limpede, din cronicile manuscrise ale valahilor, cronici pe care un cancelar al Valahiei (ei zic logofăt) Grecean, le-a întocmit din arhivele conaționalilor săi, că, după separarea despre care am pomenit, de greci, valahii au venit în Valahia de astăzi și de acolo în Transilvania (După Sulzer, *Istoria Daciei Transalpine*, vol. 2, p. 28). I(ostif) Carol Eder, în *Notele istorico-critice la Scrisoarea de apel a românilor*, numărul 9.

² Din partea corectitudinii științifice nelăudabilul Franc. Ios. Sulzerus. Engel, *Suplimente la Vindiciile Cornideșiane ale Anonimușii*, § 5.

³ Mai multe date se găsesc la Sulzer, *Istoria Daciei Transalpine*, totuși nu trebuie să se acorde o egală încredere tuturor aserțiunilor lui. Engel, *Comentar despre faptele de arme ale lui Traian la Dîndre*, cap. 1, § 3. /

- 246 ¹ Franc. Ios. Sulzer (cu cîtiva nepricepuți acoliți de-ai săi), în tomul 2, la pagina 154 și următoarele, al istoriei sale, *Dacia Transalpină*, halucinează că: limba română nu poate fi scrisă din pricina unor particularități de pronunție, care sînt total nefolosite de alte popoare, care particularități, deși nu neg că se află în limba română, remarcă unui om care se fălește cu cunoașterea atîtor limbi nu este întru nimic mai puțin subredă, căci, să propună Sulzer unui om, să zicem, german care cunoaște alfabetul latin, dar care nu cunoaște limba franceză, italiană, maghiară, o carte scrisă în vreuna din menționatele limbi, ca să o citească la prima vedere, cum trebuie și cu ușurință, oare va dovedi Sulzer din lectura scilicetă a celui om, că pomenitele limbi nu pot fi scrise în alfabet latin sau că este nevoie să se născocescă litere speciale pentru acele limbi? Neîndoios, ar prefera să spună că aceste limbi au reguli proprii de citire și că multe pronunții trebuiesc învățate de la profesor. Și ce anume ne oprește să spunem același lucru și despre limba română care este fiică a latinei, la fel cu italiana și franceza? Însă aici se ascunde șarpele în iarbă: că Sulzer simte, bineînțeles, că dacă românii își vor scrie limba lor, în alfabet strămoșesc, teza sa asupra originii românilor, susținută cu atîta vorbărie și mai degrabă cu presupuneri decît cu argumente, își va pierde nu puțin din tăria ei. Însă eu aici nu mă ocup de această problemă de critică care este în afara subiectului meu, și socotesc că îmi va fi de ajuns, asupra acestei chestiuni de filologie și gramatică, să afirm și cînd va fi nevoie să arăt că Sulzer a fost foarte puțin versat în știința limbii române, oricît s-ar făli

el cu această cunoaștere, iar despre felul și sinceritatea acestui om ne-a arătat cîndva Domnul Gedeon Szolga (*Observații asupra excursului literar al domnului Franz. Ioseph. Sulzer*, 1783) în special la pagina 68, și nu mai puțin Martinus Georgius Covacici care în *Biografia lui Gabriel Colțovici*, pusă în fruntea *Cronicii Templierilor*, îl acuză pe Sulzer de calomnie, minciună și de o crasă ignoranță a lucrurilor despre care a scris. *Prefața la Lexiconul Român-Latin-Ungar-German*, îmbogățit prin strădania lui Vasilie Colossi, parohul greco-catolic de Nagy-Agensis și vice-arhidiacon de Bobîna, pg. 7. /

248 ¹ Eu am citit și recitit acele trei diplome, însă nu aflu acel înțeles, pe baza căruia să se spună expres, în zisele diplome, că valahii sînt considerați în acele diplome, drept venetici. Engel în des-citatele *Suplimente*, § 5. /

252 ¹ Pe lângă cele spuse mai sus, le-am acordat acelorasi (sași) pădurea blacilor și a bisenilor, ca bucurindu-se de drepturile menționate mai sus, nimeni să nu fie ținut să servească altuia. *Diploma regelui Andrei al II-lea*, dată sașilor din Transilvania, în anul 1124.

² Aceasta îi supără pe cei care țin cu încăpăținare la ipoteza că românii au venit mai tirziu în Transilvania și că prin urmare trebuie să fie tratați arbitrar ca niște venetici (și au ajuns pînă acolo), că preferă să declare război Anonimului lui Bela, mai degrabă decît să renunțe la eroarea lor. Engel, în citatele *Suplimente*. /

253 ¹ Ceilalți bulgari învingînd în anul 678 pe Constantin Pogonatul, s-au așezat în Dacia Ripensis, și cu trecerea timpului chiar și în Dacia de Mijloc, și pe mulți locuitori din Tracia, luîndu-i prizonieri i-au trimis în părțile așezate dincolo de Dunăre. Astfel, de exemplu, în jurul anului 813, avem următoarea mărturie expresă, la Stritterus, *asupra Bulgarilor*: „Crumus, după cucerirea Adrianopolului, a trecut dincolo de Dunăre nobili și o nemăsurată mulțime de oameni de rînd, și a poruncit să locuiască acolo”. Leon Gramaticul socotește douăsprezece mii, fără să numere și femeile; Gheorghe Monahul însă, zece mii. Și din acești prizonieri și robi ai bulgarilor, trecuți dincolo (de Dunăre), de sînge roman, deși amestecat, se trag românii de astăzi din Transilvania și din părțile de peste munte, români pe care ungurii, cu ocazia ocupării Transilvaniei, i-au găsit ducîndu-și viața în aceste locuri. Engel, *despre Originea Valahilor*, *Apendice*, § 5. /

254 ¹ Ba mai mult, să încuviințăm că pe vremea lui Aurelian toate coloniile romanilor au fost scoase din Dacia și trecute în Mesia și în Tracia, însă, oricum, am arătat deja juns și chiar mai mult, atît în *Dizertațiile despre expedițiile lui Traian la Dunăre*, cît și în *Istoria Panoniei*, la pagina 278, din scriitorii bizantini, că: Crumus, domnul bulgarilor, la Tibiscum, la anul 813 și în anii următori, a scos din Mesia și din Tracia prizonieri, 12 000 de familii, și iarăși 50 000 de oameni, vlahi și slavi (care slavi, de bună seamă, trecuseră în Mesia cu bulgarii, la anul 678, *Istoria Panoniei*, pagina 263) și le-a atribuit așezări dincoace de Dunăre, adică în Valahia (Muntenia) și în Transilvania. Așadar, cine poate să pună la îndoială că urmașii acestora au putut să fie găsiți de generalul ungar Tuhutum, în Transilvania de astăzi? Însă cine, pe baza scriitorilor bizantini, acceptă acest lucru, trebuie să recunoască ca femeinică, în această chestiune, încrederea în Anonim sau mai de grabă în vechile tradiții prezentate de el. Engel, *Suplimentele la Vindiciile Cornideșane ale Anonimului*, § 5, numărul 3. /

255 ¹ Luînd acea cetate, foarte mulți nobili macedoneni, cu o imensă mulțime de oameni de rînd, ducîndu-i dincolo de Dunăre, le-a poruncit să locuiască acolo. / După Stritterus, Tomul 2, Partea 2, cap. 66, pag. 556. /

256 ¹ După moartea lui Crumus, a urmat Critagon, cu mult mai crud decît antecesorul său. Acesta băgînd de seamă că neamul bulgarilor, încetul cu încetul trece la creștinism, aprinzîndu-se de minie din această pricină, cheamă la el pe Manuel și pe principalii tovarăși ai acestuia, și mai întîi îi sfătuiește cu cuvinte blînde, să părăsească credința creștină; apoi, dat fiind că vedea că ei nu pot fi abătuți nici cu promisiuni, nici cu amenințări, îi omoară în chinuri groaznice. În acest chip Manuel și mulți oameni aleși de sub păstoria sa și alții, înrudiți cu ei, prin moartea lor au mărturisit adevărata credință.

În fine, Dumnezeu a pregătit pentru restul captivilor ocazia de a se reîntoarce în patria lor. Căci șeful bulgarilor suferind în mai multe rînduri înfrîngerii grele, dat fiind că nu putea să se împotrivească armatelor romane, a preferat pacea în locul războiului și a slobozit pe captivi. Și în timp ce îi privea strînși la un loc și gata să pornească la drum spre patrie, vede pe Vasilie care în acel moment trecea de la copilărie la adolescență, a un tînăr cu figură distinsă, care zimbea fermecător și alerga de ici-colo; îl cheamă la sine îl prinde în brațe și-l sărută și-i dăruiește un măr de o rară mîrlinc, pe care tînărul ple-

cîndu-se la picioarele principelui, l-a primit cu o îndrăzneală ingenuă, dovedind prin spontaneitatea firii sale, cu totul lipsită de prefăcătorie, noblețea apucăturilor sale. Așadar, principele a fost foarte impresionat, iar supușii lui s-au indignat într-ascuns că se acordă trecere unui astfel de tinăr care urma să plece la el acasă. Și în fine, cu ajutorul lui Dumnezeu, toți captivii au plecat teferi acasă, și odată cu ei și părinții lui Vasilie, ducînd cu ei pe feciorul lor cel foarte drag. După Stritтерus, Tomul 2, Partea 2, cap. 7, pag. 563. /

302 ¹ În timpul domniei lui Latinus (în Latium), care a corectat limba latină și a numit pe latini de la numele său, Troia a fost cucerită de greci — împlinindu-se patru mii opt-sprezece ani de la începutul lumii, — de la clădirea Romei trei sute patru ani. Eutropius, Cartea 1, despre Faptele romanilor. /

304 ¹ Cetatea imperială Roma a împus neamurilor supuse ei, nu numai jugul stăpînirii, ci chiar și limba sa. Augustin, *Despre Cetatea lui Dumnezeu*, Cartea 19, cap. 7.

² Quintus Ennius zicea că el are trei inimi, fiindcă știa să vorbească limbile greacă, oscă și latină. Aulus Gellius, Cartea 17, cap. 17.

³ Care vorbeau în oscă și în volscă, fiind că nu știu latinește. După Festus, din fabula lui Titinnius.

⁴ Locuitorii orașului Cumae cerînd voie să se servească în public de limba latină și crainicii să aibă dreptul să strige, la vînzări, în latinește. Livius, Cartea 40, cap. 42.

⁵ Deși neamul oscilor a pierit, limba lor rămîne încă la romani, așa că la un anumit concurs, care se celebrează după obiceiul strămoșesc, se pun în scenă cîntece și mimi (în limba lor). Strabo, Cartea 5 a *Geografiei*. /

305 ¹ Nu mai zic nimic de tusci, de sabini și chiar de prenestini, căci Lucilius reproșează lui Vectius că se folosește de acea limbă, după cum, de asemenea, Pollio descoperă în Titus Livius patavinitate. Quintilianus, Cartea 1, cap. 9, *Instituțiile oratorice*.

² *Multae* este un cuvînt sabin, nu latin, și a rămas pînă pe vremea mea în limba samniților, care se trag din sabini. Varro, Cartea 19 a *Lucrurilor omenești*. /

306 ¹ Preceptele vorbirii latinești le învață școala. Tullius Cicero, Cartea 3, *Despre Orator*.

² Altceva este a vorbi latinește, altceva a vorbi gramatical. Quintilianus, Cartea 1 cap. 10. /

313 ¹ Căci dacă chiar în Roma, și într-o epocă fericită, cum mărturisește Quintilianus, în Cartea 1, cap. 6, cu gloata, cei neînstruiți vorbeau barbar, și aproape întreg teatrul și toată mulțimea din Circ ar fi scos strigăte într-o limbă barbară (necioplită). /

326 ¹ Lucas Holstenius nu fără temei susține că întreaga Mesie inferioară nu a ținut de Iliric și, mai mult, Ammianus socotește că este o parte a Traciei. De altfel, limba latină, în mai multe părți ale așezării era mai răsplîndită decît limba greacă și acest lucru îl dă de înțeles cu înălțiturile epistolei sinodului din acea provincie trimisă împăratului Leon, asupra uciderii Sfîntului Proterie Alexandrineanul și asupra Conciliului de la Halcedon, sub care semnături se adaugă aceste cuvinte : *Și aceasta epistolă dată în latină, a fost tălmăcită în greacă și iarăși tradusă din greacă în latină*. Michael Le Quien, *Orientul Creștin* tomul 1, pag. 1217. /

333 ¹ Că va predica sacrosanctul cuvînt al lui Dumnezeu, după codicele sfînte ale *Bibliei*, atît duminicile, cît și în celelalte zile, în bisericile sale, fie la înmormîntări, fie oriunde va fi nevoie, în limba sa indigenă, și se va îngriji și va face să se predice la fel și de către alți preoți, oricine ar fi ei. *Scrisori de întărire* date nou-alesului episcop al românilor din Transilvania, Simion Ștefan, la anul 1643, octombrie 10, de către principele Transilvaniei, Gheorghe I Racoți, la numărul 1. /

- 1 INVĂȚĂTURĂ / DE A FACE / SIRUP ȘI ZĂHAR /
DIN / MUSTUL TULEILOR / DE CUCURUZ / DUPĂ
CE S-AU CULES CUCURUZUL / DE PRE EI. / ÎNTOC-
MITĂ DE / D. IOANNA NEP. NEUHOLD. / LA BUDA /
ÎN CRĂIASCA TYPAGRAFIE A UNIVER. UNGU-
REȘTI / 1812 * / ^a

- 3 *Se arată modrul sau mijlocirea cu carea se poate face sirup și zăhar din mustul cel dulce al tuleilor de cucuruz, după ce ai cules de pre dîșșii rodul, adecă cocenii, pre carii stau grăunțele cucuruzului. /*

Îndată cît vei simți cu pipăirea, că grăunțele cucuruzului, care sta pre spice (coceni, ciucalái, păpușe), au ajuns la coacere, iară planta sau sadul, de aci înainte înceată a lua sporire, iată, că au sosit tîmpul întru carele tuleii sau cotoarăle sau paiurile plantei aceștia se cuvine a se întrebuința spre a scoate din trîșșii must de zăhar./...

- 6 Din alesele și după aceaia în teasc pusele cotoară sau paiuri, cu putere mare apăsîndu-se, se scoate must. Prea întocmit spre acest lucru, e teascul cel făcut cu doao cilindre (suluri), care cu împrotivnică mișcare se învîrtesc, întru carele adecă, doao cilindre din lemn tare făcute și cu superpóndiu (greutate de asupra) sau cu elatir (unealtă întăritoare sau răpezitoare) tare la olaltă apăsate, prin roate cu dinți, așa se împreună, cît în vremea aceaia, cînd un cilindru mișcat din locu-și se învîrte, împreună cela lalt cu aceaiași iuteală, în împrotivnică parte
- 7 să fie silit a se mișca. Și de acia/ lipsește materiia ce e pusă întră cilindrele aceste, ce se învîrtesc cu împrotivnică mișcare, cu mare putere răpîtă în lontru să se zdrobească. Această mășînă doi oameni o povățuesc, unul carele pre rînd dă mișcare cilindrelor, altul carele pune tuleii în teasc. Iară, ca să se stoarcă tuleii, cum se cuvine, de doao ori trăbue puși în teasc ; și întîiu numai cîte doi, cîte doi se apasă, ca zdru-micîndu-se bine, partea cea mai mare a mustăreței să iasă din ei, iară

* În -8 mic, de 24 pagini și 2 gravuri.

^a Într-un articol din *Limba română*, X, 1961, nr. 2, pp. 135-143 : *Cărți de popularizare a științei traduse de Petru Maior*, cel mai de seamă cunoscător al culturii noastre vechi, N. A. Ursu, stabilește, fără tăgadă, o listă de cinci asemenea cărți ca aparținînd lui Petru Maior traducător. Dintre acestea includem în această lucrare dovă, fragmentar : *Învățătură de a face sirup și zăhar...* și *Învățătură pentru ferirea și dofloria boalelor celor ce se incing...* (vezi vol. II, p. 312). Identitatea limbii acestor lucrări nesemnate, cu lucrările semnate este desăvîrșită. Confruntarea cu originalele nemțești rămîne să dovedească intervenții și eventuale adaptări, etc.

a doao oară mai mulți, din cei ce au fost o dată zdrobiți, la olaltă se dau teascului, carii trecînd printră cilindre, se sucesc ca o fune, și toată rămășița mustăreței o vearsă... /

- 10 Fiind că cu greu se află cretă curată, și aceaia e scumpă, era de lipsă, în loc de cretă, să ne ajutăm cu var și cu piatră de ars, carea prelesne se capătă; pentru că ispita ne-au învățat, că cu var, carele încă e
- 11 nestins / se strică dulceța mustului, și cu totul o face netrebnică, așijderea s-au aflat că varul prin aer curat desfapt, sau cu apă stins, și după aceaia uscat, drept, acrimea, fără de vătămarea dulceții, o trage în sine, însă mustului îi căuzează (pricinuește) miros neplăcut, iară piatra cea de ars tare, măcar că cu anevoe, totuși, făcută pulbere măruntă, de se va întrebuița la aceasta, e bună; se știe pre urmă, că piatra cea de ars moale, cu față albă, carea e asemenea varului celui împietrit, ce e spre a înfrumseța zidurile și spre a plăsmui figuri, e întocmită și spre a face zăhar, că și multă se află de aceaia, și prelesne se poate pulbere foarte măruntă să se facă, și aceaia fire are, ca toată acrimea, fără de a se vătăma dulceța și mirosul gustului, în sine să o tragă, ba, de s-ar și amesteca mai multă de cum e de lipsă, mustul nici o stricare nu ia.

- Iară, fiind că mustul în deosebiți ani, deosebită măsură de acrime are, ni ce nu ori care pîiatră de ars sau ori care cretă, cu aceiași putere trage în sine acrimea, lipsește potrivirea măsurii acrimei, carea are a se lua dela var sau dela cretă, cu această mijlocire mai de multe ori să
- 12 se cerce: să se mestece / pre încet pulberea varului sau a cretei cu must, și aceasta până atunci să se facă, până cînd hîrtiia cea cu lăcmu vâpsită și cu must udată, va înceta de a arăta față roșie; și cu fața cea mîerie, carea iaste a sa, va spune cum că toată acrimea s-au abătut, și pentru aceaia nemica var sau cretă nu lipsește să se mai amestece acum.

Mustul întru acest chip curățit, care acum e limpede, din vasul cel de lemn cu grije să se detoarne, sau, care lucru e mai bun, prin gaură mică, în fundul vasului sflederită, curat să se abată, și apoi a doao oară, în oala cea mai mare din cele trei, arzînd tare și necurmat lemne, să fiiarbă până va scădea jumătate de cum au fost mai nainte, adecă până la 30 de pinte, în care lucru un băț arătătoriu de măsură adevărit, carele negreșit să spună cîtățimea sau măsura mustului ce se cuprinde în oală și spre lucrul acest întocmit, lipsește să se întrebuițeze.

- În dată cît arată arătătoriu că mustul au scăzut jumătate, de nou, nemica alta amestecînd, întralt vas să se toarne, și acolo într-o noapte
- 13 sau zioa în șese ore nemișcat / să rămînă; după ce de tot s-au răcit, nu puțină măsură de muc alb depune în fundul vasului. Această a doao curățire cu aceaia încă se face mai de treabă, că mustul, cînd cu grije

și pre încet se toarnă, mult muc lasă după sine și înainte de a se pune a treia oară la foc, cu năsip mărunț spălat cu apă, să se străcure ; ce spre aceasta e bun un vas de lemn, asemenea celui cu carele se umplu vasele cele de vin, în fundul cării să fie gaură cu fluer în ia, prin carea mustul decurînd prin năsip să-și afle cale ; la fundul vasului să se pună un cerc de fier, carele să țină ciurul cel de fier ce e întins ; ca mustul coborînd prin năsip, să poată cură la gaură ; pre acest să se pună năsip mănunt și spălat, ca de patru degete de înalt ; iară năsipul să fie acoperit cu scîndură rătundă, ca cînd se toarnă mustul în vas, să nu poată sminti năsipul./...

CUPRINS

	<i>Introducere</i>	V
	<i>Notă asupra ediției</i>	XLIX
1.	S. Klein, <i>Historia Daco-Romanorum sive Valachorum</i> [1778]	1
2. 418*	S. Clain, <i>Carte de rogacioni</i> , Viena, 1779	11
3. 430	Clain-Șincai, <i>Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae</i> , Vindobonae, 1780	14
4. 443	<i>Bucvariu</i> , Viena, 1781	28
5. 447	S. Clain, <i>Dissertatio canonica de matrimonio</i> , Viena, 1781	30
6. 458	<i>ABC sau Bucavună</i> , Sibiu, 1783	32
7. 462	Gh. Șincai, <i>Catehismul cel mare</i> , Blaj, 1783	34
8.	P. Maior, <i>Procanon</i> , 1783	55
9. 472	S. Clain, <i>Propovedanie... la îngropăciunea oamenilor morți</i> , Blaj, 1784	77
10. 485	<i>Carte trebuincioasă pentru dascăli</i> , Viena, 1785	97
11. 493	I. Molnar, <i>Economiia stupilor</i> , Viena, 1785	110
12. 456	Iosif II, împăratul Austriei, <i>Proclamație pentru desființarea iobăgiei</i> , Sibiu, Cluj, 1791)	122
13. 496	Gh. Șincai, <i>Indreptare către Arithmetică</i> , Blaj, 1785	125
14. 513	<i>Rînduială judecătorească de obște</i> , Viena, 1787	129
15. 522	<i>Pravilă de obște</i> , Viena, 1788	134
16. 548	<i>Supplex Libellus Valachorum</i> (Petiția românilor din Transilvania, Cluj, 1791)	142
17. 555	Dimitrie Eustatievici, <i>Scurt izvod pentru lucruri de obște</i> , Sibii, 1792	168
18. 563	<i>Ducerea de mină către cînste</i> , Viena, 1793	173
19. 571	<i>Căindariu rumănesc pe anul 1794</i>	181
20. 577	<i>Istoriia a Alexandrului celui Mare</i> , Sibii, 1794	187
21. 589	<i>Înștiințarea Societății filosoefști din Ardeal</i> , Sibiiu, 1795	199
22. 591	<i>Viața și pildele prea înțeleptului Esop</i> , Sibii, 1795	203
23. 595	S. Clain, <i>Bibliia</i> , Blaj, 1795	218
24.	S. Clain, <i>Scurtă cunoștință a istorii românilor</i> [1796]	223
25. 600	S. Clain, <i>Theologhiia moralicească</i> , Blaj, 1796	250
26.	I. Budai-Deleanu, <i>Țiganiada sau Tabăra țiganilor</i> [A] 1796	256
27. 612	R. Tempea, <i>Grammatică românească</i> , Sibii, 1797	315

* Numerele din această coloană indică numărul de ordine sub care este trecută lucrarea în Bibliografia veche românească.

28.	616	I. Molnar, <i>Retică, Buda, 1798</i>	325
29.	618	Croce, <i>Viața lui Bertoldo și a lui Bertoldino, Sibii, 1799</i>	348
30.	620	<i>Evangeliiile, Buda, 1799</i>	356
31.	621	Paul Iorgovici, <i>Observații de limba rumânească, Buda, 1799</i>	357
32.	622	S. Clain, <i>Loghica, Buda, 1799</i>	367
33.		I. Budai-Deleanu, <i>Țiganiada sau Tabăra țiganilor [B], 1800</i>	375
34.	625	S. Clain, <i>Legile firei, itica și politica sau filosofia cea lucrătoare, Tradu- cere după Baumeister, Sibii, 1800</i>	491
35.	626	Millot, <i>Istorie universală, tom. I. Traducere de I. Molnar, Buda, 1800</i>	511
36.		S. Klein, <i>Dictionarium Valachico-Latinum</i>	521
37.	633	S. Clain, <i>Acatbist, Sibii, 1801</i>	529
38.	635	S. Clain, <i>Theologhie dogmatică și moralicească despre taina botezului, Blaj, 1801</i>	534
39.	640	S. Clain, <i>Theologhie dogmatică și moralicească despre taina căsătoriei, Blaj, 1801</i>	539
40.	649	<i>Istoria Syndipii Filosofului, Sibii, 1802</i>	543
41.	651	Dosithei, Obradovici, <i>Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase, traduse de D. Țichindeal, Buda, 1802</i>	559
42.	653A	<i>Stiburi către dumnealui Hagi Constandin Pópp, 1802</i>	564
43.	294	Iosif II, împăratul Austriei, <i>Înștiințare despre reglementarea sărbătorilor la Uniți și Neuniți, 1804</i>	565
44.	669	M. Neustädter, <i>Cuvînt pe scurt despre ultuirea vîrsatului de vacă, Sibiiu, 1804</i>	567
45.	673	Gh. Șincai, <i>Epistola ad Ioannem de Lipszky, Buda, 1804</i>	572
46.	676	V. Aaron, <i>Patimile și moartea a Domnului și Mintuitorului nostru, Bra- șov, 1805</i>	580
47.	684	<i>Orthographia latino-valachica, Cluj, 1805</i>	594
48.	687	Gh. Șincai, <i>Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae, Buda, 1805</i>	595
49.	689	Gh. Șincai, <i>Adplausus... Samueli Vulkan, Buda, 1806</i>	627
50.		Gh. Șincai, <i>Învățătură firească spre surparea superstiției norodului, 1806</i>	630
51.		Gh. Șincai, <i>Istoria naturei sau a firei, 1806</i>	656
52.		Gh. Șincai, <i>Vocabularium pertinens ad tria regna naturae [1806]</i>	673
53.	702	Gh. Șincai, <i>Povățuire către economia de cîmp, Buda, 1806</i>	678
54.		Lucian din Samosata, <i>Istoria adevărată, Traducere de S. Clain</i>	705
55.	714	<i>Carte de Pravilă, Partea I—II, Cernăuți, 1807</i>	713
56.	718	<i>Floarea darurilor, Brașov, 1807</i>	725
57.	720	N. Horga Popovici, <i>Oglindă arătată omului înțelept, Buda, 1807</i>	735
58.	730	V. Aaron, <i>Versuri veselitoare... Sibiiu, 1807</i>	740
59.	733	I. Bobb, <i>Înștiințare despre ridicarea capitolului în Blaj, 1807</i>	747
60.	742	G. Lazăr, <i>Versuri la logodirea împăratului Franz I cu Lodovica, Viena, 1808</i>	755
61.	755	I. Bărac, <i>Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elena, ed. II-a, Brașov, 1809</i>	758
62.	765	P. Maior, <i>Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți, Buda, 1809</i>	785
63.	766	P. Maior, <i>Didahii adecă Învățături pentru creșterea fiilor, Buda, 1809</i>	798
64.	771	G. C. Roja, <i>Măestria ghiovăsirii românești cu litere latinești, Buda, 1809</i>	817

65.	776A	Gh. Lazăr, <i>Versuri în limba românească la logodirea Marelui Napoleon cu Ludovica, Arhiduca Austrii</i> , 11 martie 1810	823
66.	779	P. Maior, <i>Prediche</i> , Partea I—III, Buda, 1810—1811	825
67.	792	Doftorie împotriva gălbezii oilor, Buda, 1811	846
68.	805	Toma Costin, <i>Discussio descriptionis Valachorum Transylvanorum</i> , Pesta, 1812	848
69.	809	P. Maior, <i>Istoria pentru începutul românilor în Dacia</i> , Buda, 1812	863
70.		Dissertație pentru începutul limbei românești	906
71.		Dissertație pentru literatura cea veche a românilor	917
72.	810	I. Neuhold, <i>Învățătură de a face sirup și zăhar</i> , Buda, 1812	945